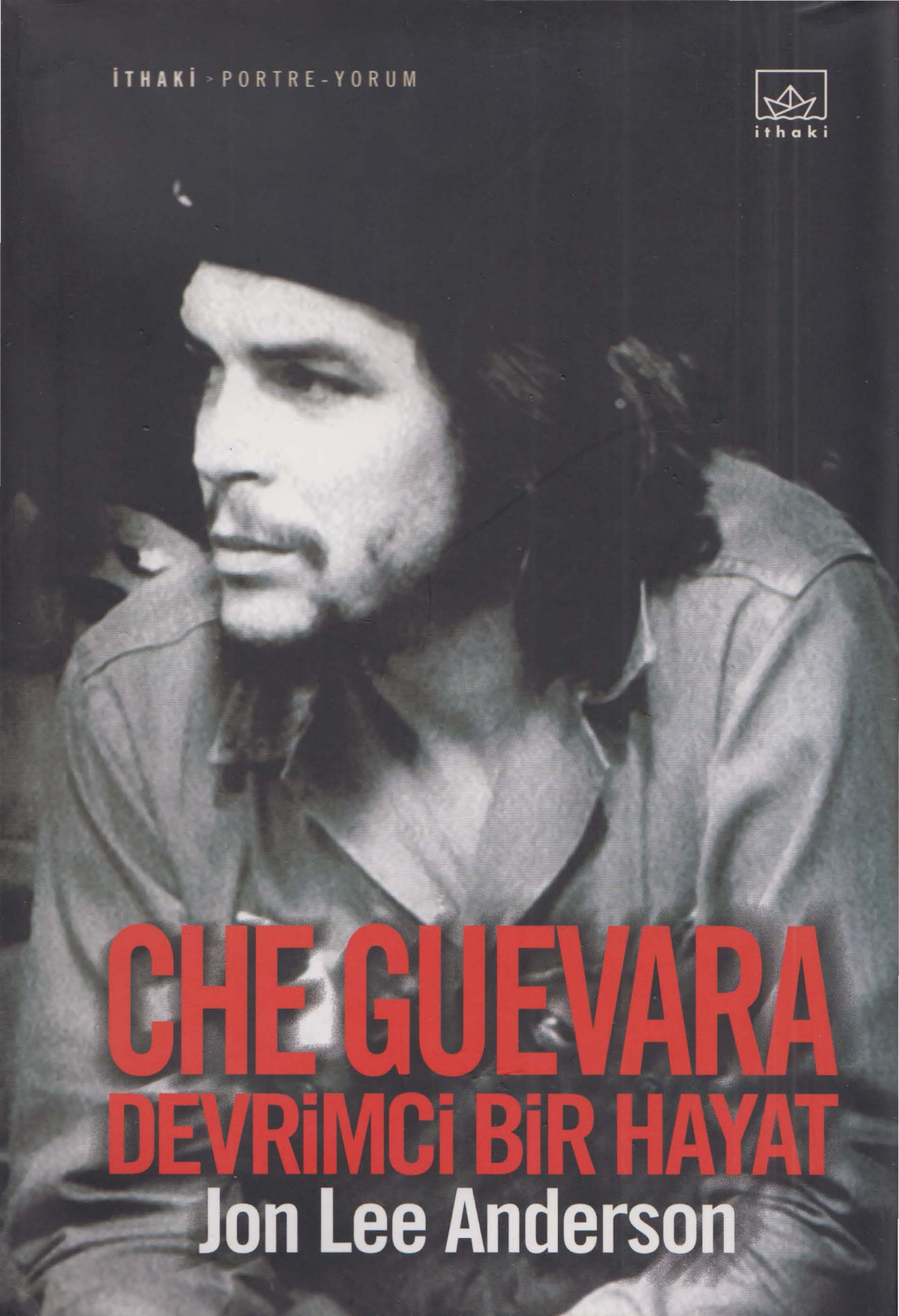
İTHAKİ > PORTRE-YORUM

ithaki

CHE GUEVARA
DEVRİMCİ BİR HAYAT

Jon Lee Anderson

"Vallegrande'de geriye bir kamu telefon binasının kerpiç duvarına kazınmış, İspanyolca yazılmış şu sözcükler kaldı: 'Che Yaşıyor, asla istemedikleri kadar!' Bu sözler Che'nin gerçek mirasını belki de bütün diğer sözlerden daha iyi ifade ediyor. O halkın hayalinde zamana ve mekana meydan okuyarak en güçlü haliyle varlığını sürdürmektedir. Her zaman genç, cesur, kararlı ve meydan okuyan haliyle, öfkeli ve amansız bakışlarıyla Che ölüme de meydan okumaktadır. En yakın arkadaşları ve yoldaşları bile, artık '*la revolución*'a yer olmayan bir hayatın rahatlığına gömülmüş yaşlanırlarken, o hiç değişmeden varlığını sürdürmektedir. Che insanlar onun ölümsüz olmasını istedikleri için, bir zamanlar yaşayan ve insanları peşinden sürükleyen Yeni İnsan'ın tek örneği olarak ölümsüzdür."

ithaki

ithaki

CHE GUEVARA
DEVRİMCİ BİR HAYAT
Jon Lee Anderson

ithaki

Jon Lee Anderson

California'da doğan Anderson, Güney Kore, Kolombiya, Tayvan, Endonezya, Liberya, İngiltere ve ABD'de büyüdü ve eğitim gördü.

Gazetecilik kariyerine Peru'nun başkenti Lima'da İngilizce yayımlanan haftalık *The Lima Times*'ta başlayan Anderson, Orta Amerika'da çıkan *Time* dergisinde muhabir olarak çalıştı; *New York Times Magazine*, *The New York Times*, *Harper's*, *The Nation*, *Life*, *The Guardian*, *El Pais*, *Le Monde*, *Der Spiegel*, *Internazionale*, *Folha de Sao Paolo*, *Tres Puntos*, *Gatopardo* gibi yayın organlarına yazdı ve Panama, Bolivya, Guatemala, Bolivya, Bosna konulu dokümanter televizyon filmleri hazırladı.

1999'da *The New Yorker*'un yazı kuruluna girdi. 2003'te, Irak Savaşı sırasında ve sonrasında uzun süre bölgede kalarak röportajlar yaptı; Afganistan ve Angola'daki çatışmalarla ilgili haberler hazırladı. Anderson aynı zamanda Hugo Chavez, Fidel Castro ve Saddam Hüseyin'in kısa biyografilerini yazdı ve Gabrial Garcia Marquez'in edebi hayatını inceledi.

Anderson, aralarında, *Che Guevara: A Revolutionary Life* (Che Guevara: Devrimci Bir Hayat), *The Lion's Grave: Dispatches from Afganistan*, *Guerillas: Journeys from the Insurgent World*'ün, Scott Anderson'la birlikte yazdığı ,*War Zones: Voices from the World's Killing Grounds* ve *Inside the League*'in bulunduğu çeşitli kitapların yazarıdır. Bir Kolombiya gazetecilik antolojisi olan *Antalogia de la Decada* ve Küba fotoğraflarının yer aldığı *Fidel's Cuba* adlı kitapların giriş bölümlerini yazdı.

Halen İngiltere'nin Dorset kentinde eşi ve üç çocuğuyla birlikte yaşamaktadır.

İthaki Yayınları - 382
Tarih Toplum Kuram - 77
(Portre-Yorum)
ISBN 975-273-184-8

Che Guevara: Devrimci Bir Hayat
Jon Lee Anderson
Özgün Adı: *Che Guevara: A Revolutionary Life*

Çeviren: Yavuz Alogan
Yayına Hazırlayan: Melih Pekdemir

© *Jon Lee Anderson, 1997*
© *İthaki, Ekim 2005 İstanbul*
Yayıncının yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz.

Yayın Koordinatörü: Füsun Taş
Sanat Yönetmeni: İbrahim Çeşmecioğlu
Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: Cemile Öz-Yeşim Ercan
Kapak, İç Baskı ve Cilt: Can Matbaacılık

İthaki Yayınları
Mühürdar Cad. İlter Ertüzün Sok. 4/6 34710 Kadıköy İstanbul
Tel: (0216) 330 93 08 – 348 36 97 Faks: (0216) 449 98 34
www.ithaki.com.tr
e-posta: ithaki@ithaki.com.tr
Dağıtım:
Çatalçeşme Sok. Yavuz Han No: 26 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 512 76 00 Faks: (0212) 519 56 56
e-posta: ithakidagitim@ithaki.com.tr

CHE GUEVARA
Devrimci Bir Hayat

Jon Lee Anderson

Çeviren: Yavuz Alogan

İthaki

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR 7

GİRİŞ 11

BÖLÜM BİR: HUZURSUZ GENÇLİK 15

1- Misiones'te Bir Çay Plantasyonu 17

2- Alta Gracia'nın Kuru İklimi 27

3- Pek Çok İsmi Olan Çocuk 38

4- Kendi Başına Bir Adam 53

5- Kuzeye Kaçış 80

6- "Eskisi Gibi Değilim" 102

7- "Hangi Yolun Kuzeye Gittiğini Bilmeden" 106

8- Kuzeyi Bulmak 117

9- "Utancın ya da Övgünün Olmadığı Günler" 132

10- "Dehşet Bir Soğuk Duş" 151

11- "Benim Proleter Hayatım" 162

12- "Tanrı ve Onun Yeni Sağ Kolu" 176

13- "İçimdeki Kutsal Alev" 189

BÖLÜM İKİ: CHE OLMAK 207

14- Felaketli Bir Başlangıç 209

15- "Su ve Bomba" Günleri 229

16- Yağsız İnekler ve At Eti 242

17- Düşmanların Her Türlüsü 261

Fotoğraflar - 1 289

18- Savaş Yayılıyor 305

19- Son Saldırı 338

BÖLÜM ÜÇ: YENİ İNSANI YARATMAK 371

20- Başsavcı 373

21- "Tarihsel Görevim" 418
22- "Gelecek Biziz ve Bunu Biliyoruz" 435
23- "Bireycilik Yok Edilmelidir" 446
24- Atom Bombası Günleri 479
Fotoğraflar - 2 513
25- Gerillanın Dönüm Noktası 529
26- Uzun Veda 587
27- Bir Başarısızlık Öyküsü 618
28- Dönüş Yok 655
29- Zorunlu Fedakarlık 683

SON SÖZ: DÜŞLER VE LANETLER 719

EK 733

KAYNAKLAR ÜZERİNE NOTLAR 747

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA 753

AD-DİZİN 761

Teşekkür

Bir biyografi tek kişi tarafından yazılır, ama ancak başkalarının işbirliğiyle gerçekleştirilir. Beş yıl süren böyle bir proje için teşekkür edilmesi gereken çok sayıda insan var. Bunların bazıları ortaya çıkan sonucu onaylamayabilir. Onlara ancak her zaman söylediğim şeyi söyleyebilirim: Bu kitapta, sadece Che Guevara'ya sadakat gösterdim, bir başkasının değil onun gerçeği olarak algıladığım neyse onu yazdım. Yine de, herkesi rahatlatmak için şunu söylemeliyim ki, "Bu kitabın içeriğinden sadece yazar sorumludur."

Zamanımın büyük bölümünü geçirdiğim ve araştırma yaptığım Küba'da ise, Che Guevara'nın dul eşi Aleida March'a özel bir minnettarlık borçluyum. Kendisi, sabırsız ve her şeyi öğrenmek isteyen "Yanqui"ye açılmak için otuz yıl süren suskunluğunu bozma cesareti gösterdi. Kendisi için bunun hiç de kolay olmadığını ve ona aksi yönde tavsiyede bulunan pek çok kişi olduğunu biliyorum. Cesaretini ve ondan öğrendiklerimden kendime ait sonuçlar çıkarmama izin vererek bana gösterdiği güveni takdir ediyorum. Aleida'nın parlak emir subayı ve sırdaşı ve dünyanın belki de en önde giden Che Guevara uzmanı olan María del Carmen Ariet'e çok şey borçluyum. "*El gringo feo*"dan[1] teşekkürler, María! Che'nin elinden tuttuğu sıkı dostu Orlando Borrego'ya geniş bilgisini benimle paylaştığı ve bana dostça davrandığı için sonsuza dek minnettarım. Küba'nın casusluk uzmanı ve son otuz beş yıldır onun sırlarının taşıyıcısı Manuel Piñeiro Losada, nam-ı diğer "Kızıl Sakal", Che'nin gizli faaliyetlerini kuşatan bazı sırların açığa çıkmasına yardımcı olmak üzere gölgelerden çıkıverdi. Bu görülmemiş ayrıcalığın değerini gayet iyi takdir ediyorum. Aileden biri haline gelen yardımcım ve sadık dostum Aleida Piedra'ya da teşekkürler.

Küba'da çalışmak için yaptığım ilk başvuruyu değerlendiren ve orada karşılaştığım ilk zorlukların kolayca halledilmesine çalışan Küba Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesi Denís Guzmán'a; María Flores, Roberto de Armas ve gelişimden kısa süre sonra ne yazık ki intihar eden, ilk resmi "evsahibim" Jorge Enrique Mendoza'ya; Julie Martin ve düşüncelerini, deneyim yıllarını ve Che üzerine kişisel arşivini benimle paylaşan, harika

1) Isp., Münasebetsiz Amerikalı yabancı. (Ç.N.)

bir insan ve iyi bir dost olan babası Lionel Martin'e; Manuel, Alejandro, Katia *y toda la Familia Gato*'ya; Lorna Burdsall'a, Pascal ve Isis Fletcher'e, Lisette'ye, Ron Ridenour'a, Veronica Spaskaya'ya, Roberto Salas'a, Encarna'ya, Fernando ve Laly Barral'a, Leo ve Michi Acosta'ya, Micaela ve Fernando'ya, Miguel ve Tanja'ya, Julio ve Olivia'ya, Marta ve Carmen'e, Isaac ve Anna'ya, Dinos ve Maribel Philippos'a, Ángel Arcos Vergnes, Juan Gravalosa, Tirso Saenz, Harry Villegas, Cristina Campuzano, Alberto Castellanos, Alberto Granado'ya; Osvaldo de Cárdenas, Ana Maria Erra, Maria Elena Duarte, Estela ve Ernesto Bravo, Mariano, Gustavo Sánchez, Jesús del Valle, Paco Usallan, Marta Vitorte, Cari ve Margarita *"la profe"*ye teşekkürler. Küba Devlet Konseyi'nden Pedro Álvares Tabío herkesin göz diktiği "Che" arşivine girmeme izin verdi ve orada Efrain Gonzáles'ten, aynı zamanda Heberto Norman Acosta'dan büyük yardım gördüm. Tarihçi Andrés Castillo Bernal, Küba devrimci savaşı üzerine kapsamlı bir araştırmaya dayanan el yazmalarından ve diğer dokümanlardan da yararlanmamı sağladı.

Arjantin'de, Calica Ferrer, Carlos Figueroa, Chicho ve Mario Salduna, Pepe ve Chuchi Tissera, Roberto ve Celia Guevara, Julia Constenla, Rogelio García Lupo, Reynaldo Sietecase, Héctor Jouve, Alberto Korn, Héctor "Toto" Schmucler, Oscar del Barco, Benjamin ve Elsa Elkin, Nelly Benbibre de Castro, Emilizano Acosta, Tatiana ve Jaime Roca'ya ve Equipo Argentino de Antropología Forense'dekilere –Anahi, Patricia, Darío ve Mako– ve özellikle kendisini iyi bir dost olarak gördüğüm Alejandro Inchaurregui'ye; ayrıca, Roberto Baschetti, Julio Villalonga, María Laura Avignolo ve Claudia Korol'a da teşekkür etmeliyim.

Bolivya'da, Loyola Guzmán ve Humberto Vázquez-Viaña'ya özellikle teşekkürler. Ayrıca, Rosa ve Natalí Alcoba, Martín ve Matilde; Ana Urquieta, Juan Ignacio Siles, Chato Peredo, Rene Rocabado, Carlos Soria, Clovis Díaz, Miguel Ángel Quintanilla'ya ve Hotel Copacabana'dan Tania'ya teşekkür ediyorum. Başarılı çalışması için Vallagrande'deki Equipo de Baloncesto Anderson'a teşekkürler. Emekli General Reque Terán, zamanını, dokümanlarını ve fotoğraf koleksiyonunu benimle cömertçe paylaştı.

Paraguay'da, Socorro Selich ve kızları, özellikle Zorka bana güven duydular ve Che Guevara'nın son saatlerinde belirleyici bir kişi olan müteveffa Albay Andrés Selich'in sırlarının açığa çıkmasını sağladılar. Gösterdikleri güven ve sıcak misafirseverlikleri için hepsine ve ayrıca otuz yıllık ses kayıtlarının ve fotoğrafların çoğaltılmasındaki yardımlarından ötürü Tilín'e teşekkür ederim.

Mükemmel bir gazeteci, kıdemli Latin Amerika uzmanı ve iyi bir dost olan Phil Gunson Meksika'da yaptığım bütün araştırmalara, ya eşgüdüm sağladı ya da bunları bizzat yönetti. Meksika, Guatemala, Nikaragua ve Panama'da insanların ve arşivlerin aranıp bulunmasında gösterdiği sabır ve yorulmak bilmez yardımlarından ötürü, ona özel bir minnet borçluyum.

İngiltere'de, Richard Gott ve John Rettie, bana paha biçilmez bir teşvik, bilgi ve iliş-

ki sağladılar. Ayrıca, LAB'tan Duncan Green ve Raquel'e, Pedro Sarduy ve Jean Stubbs'a; Noll Scott, Landon Temple, Muhammet ve Helena Poldervaart, Carlos Carrasco, Ashok Prasad ve Peter Molloy'a da teşekkür ederim.

Moskova'dan, İrina Kalinina, Anatoli, Esperanza, Volodya, Mario Monje ve Aleksandr Aleksiyev'e; İspanya'dan Henry Lerner, Carmen Gonzáles-Aguilar ve ölüm döşeğinde olduğu halde bana zaman ayıran kardeşi Pepe'ye; İsveç'ten, uzun görüşmelerimiz sırasında bana evini ve kalbini açan Ciro Bustos'a; Kahire'den, bana gerekli olan insanları izleyip bulmak için özel çaba harcayan Carol Berger'e; Almanya'dan Stasi dosyalarını bulmama yardımcı olan ve başka biçimlerde de bana destek veren Peter Müller'e teşekkür ederim. İsviçreli film yapımcısı Richard Dindo ise Bolivya konusunda bana cömertçe bilgi verdi ve ilişkiler kurmamı, ayrıca bu kitaptaki fotoğrafların bazılarını sağladı.

Washington'daki Ulusal Güvenlik Arşivi'nden Peter Kornbluh'a, Scott Armstrong, David Corn, Sergo Mikoyan ve Phil Brenner'e; Miami'den, bana tekrar tekrar evlerini açan dostlarım Rex ve Gabriela Henderson, David Inés Adams, José ve Gina de Córdoba'ya teşekkür ederim. Hepsi bu kitaba ve seyahatlerime katkıda bulunmuş ve yakın ilgi göstermişlerdir.

Bu kişiler ve dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış dostlar ve tanıdıklar bu uzun çabayı sıcak bir deneyim haline getirmişlerdir. Vanadia Sandon-Humphries, Doris Coonrad, David Humphries, Jonathon Glancey, Michelle, Tina, Meim, Nohad Al-Turki, Nick Richards, Christopher ve Monique Maxwell-Libby, Colin Pease, David Ridd, Simon Tucker, Ros Bain, Laurie Johnston, Cathy Booth, Tim Golden, Jeff Russell, Chuck ve Bex, Michele Labrut, Bertha Thayer, Mike ve Joan Carabini-Parker, Janet ve Terry Parker, Maria Elena, Matilde Stone, Martin ve Eva Barrat, Ingrid Vavere, Colin Lizieri ve Jos ve Kien Schreurs-Timmermans'ı burada anmak isterim.

Bu son beş yıl içinde bana yakın olan pek çok insan hayata veda etti. Onlar için bu bir veda teşekkürüdür. Benim ilk rehberim ve değerli dostum olan annem Barbara Joy Andeson Küba'da bulunduğum sırada ansızın göçüp gitti. Che'nin çocuklarının yetişmesine yardımcı olan ve aynısını benim için de yapan Sofía Gato kısa süre içinde bizim en büyük dostumuz olmuştu. O da geçen yıl öldü. Kendisini çok ama çok özlüyoruz.

Bu kitabın, Che Guevara'nın pek çok yazısını ABD'ye ilk kez getiren Grove Press tarafından basılmasının gayet uygun olduğu açıktır. Grove bu kitabın dış kapağını onurlandıran [Yazar, orijinal edisyondan bahsetmektedir. (Y.N.)] Che resmine altmışlı yıllarda "radikal" *Evergreen* dergisinin kapağında yer verdiği için, yayınevi bürosu bombalanmıştı. Yayıncım Morgan Entrekin yıllarca bana destek oldu. Bana asla söylemese de, zaman zaman kendi kanaatlerine ters düşecek şekilde hareket ettiğinden eminim ve bu tür düşünceleri benimle asla paylaşmadığı için kendisine ayrıca minnettarım. Temsilcim Deborah Schneider için de aynı şeyi söyleyebilirim. Benim için gösterdikleri çabadan ötürü Carla Lalli ve Elizabeth Schmitz'e, Anton Mueller, Kenn Russell, Muriel Jorgensen,

Miwa, Judy ve Grove Press'teki, kendimi evimdeymiş gibi hissetmeme yardımcı olan herkese teşekkürler. Karışık söz dizimimi ve zaman zaman içine düştüğüm İspanyolca'yla karışık İngilizcemi düzelten Patty O'Connell'e de teşekkür ederim. Ve Transworld, Emecé, Baldini & Castoldi, List ve Objectiva'daki yayıncılarıma da destekleri ve sabırları için teşekkür ederim.

Pek az yazar, editör olmalarının yanı sıra kendileri de yazar olan bir erkek kardeşe ve yakın bir dosta sahip olacak kadar şanslı olmuştur ve yine, böylesine kapsamlı ve hantal bir kitaba kıvraklık kazandıran Scott Anderson ve Francisco Goldman gibi kişilerle birlikte olduğum için kendimi benzersiz biçimde ayrıcalıklı hissediyorum. Bu kitap okunabilir olmasını en çok onlara borçludur.

Eşim Erica, benim için yorulmak bilmez bir ortak olmuş ve bu "Che" macerası boyunca desteğini esirgememiştir. Tam bir İngiliz özgüvenine sahip olan Erica, Oxford'dan Havana'ya taşınmayı ve çevremizi dağıtarak orada bir yuva kurmayı kabul etti. Kendisi, dış ülkelere yaptığım, çoğu aylarca süren pek çok seyahate şikayet etmeksizin katlanmış ve her dönüşümde beni sağlıklı ve şamatalı bir aileyle karşılamıştır. Çocuklarımıza, Bella, Roise ve Máximo'ya gelince, bu kitap onların da hayatının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Che Guevara onların ailemizin dışında tanıyabildikleri ilk kişi oldu. Rosie ve Máximo'nun ilk dilleri İspanyolcayken, Bella sabah derslerine "Seremos como el Che", "Che gibi olacağız," sözleriyle başlıyordu.

Giriş

İfşaat, Kasım 1995'te birer kahve içtikten sonra yaptığımız uzun bir sabah görüşmesi sırasında neredeyse tesadüfen ağızdan kaçıvermişti. Bolivya'nın Santa Cruz kentinin eteklerinde duvarlarla çevrili evinin bahçesinde otururken, Emekli General Mario Vargas Salinas yirmi sekiz yıl kadar önce yakalanmasını sağladığı adamın, Arjantin doğumlu devrimci Ernesto "Che" Guevara'nın gizlice gömülmesinde oynadığı rolü bana açıklamıştı.

General'in bu itirafı böylece Latin Amerika'nın en uzun süreli gizemlerinden birine ilişkin sessizliği bozmuş oldu. Fidel Castro'nun sağ kolu olan adam, Bolivya askeriyesi tarafından Ekim 1967'de yakalanıp katledildikten sonra, bir CIA ajanının gözetiminde yok edilmişti. Vargas Salinas, Santa Cruz'daki bahçesinde, geceyarısı gerçekleştirilen gömme eyleminde yer aldığını; Che'nin, kesilmiş elleri eksik cesedinin orta Bolivya'daki dağlık Vallegrande kasabasının dışındaki terkedilmiş bir havaalanının yakınlarında açılan bir toplu mezara gömüldüğünü ifşa etti. Dünyanın en karizmatik gerilla savaşçısını yenilgiye uğratan subaylar, onun bir mezarı olduğunu inkar etmeye çalışmışlardı. Mezarın bir ziyaret yeri haline gelebileceğinden kaygılanıyor, cesedinin ortadan kaybolmasıyla birlikte, Che Guevara efsanesinin de sona ereceğini umuyorlardı.

Oysa Che efsanesi kimsenin denetleyemeyeceği ölçüde büyüdü ve giderek zirvelere tırmandı. Milyonlar onun ardından yas tuttu. Şairler ve filozoflar ona coşkulu methiyeler düzdüler, müzisyenler ona adanmış besteler yaptılar ve ressamlar onu kahramanca pozda sayısız kez resmettiler. Asya, Afrika ve Latin Amerika'da kendi toplumlarını "devrimcileştirmek" isteyen Marksist gerillalar, savaşa gittiklerinde onun bayrağını yüksekelere taşıdılar. Ve ABD ve Batı Avrupa'da gençlik Vietnam Savaşı, ırksal önyargı ve toplumsal taassup konusunda kurulu düzene başkaldırırken, Che'nin meydan okuyan çehresi, başkaldırı genellikle başarısızlıkla sonuçlansa da, onların coşkusunu ifade eden en son ikon haline geldi. Che'nin cesedi yok edilmiş olabilirdi, ancak ruhu yaşamaya devam ediyordu işte; Che aynı anda her yerde ve hiçbir yerdeydi.

Peki bir "kıtasal devrim" kıvılcımı çakma umuduyla otuz altı yaşında eşini ve beş ço-

cuğunu terk eden, devrimci Küba'daki onursal yurttaşlığından, bakanlık görevinden ve komutanlık makamından vazgeçen bu adam kimdi? Aristokrat bir Arjantinli ailenin, tıp öğrenimi görmüş oğlunu dünyayı değiştirme çabasına yönlendiren o dürtü neydi?

Bir süre kadar yanıtlamaya çalıştığım sorular işte bunlardı. Che'yle ilk kez 1980'lerde günümüzün modern gerillaları hakkında bir araştırma kitabı yazarken ilgilendim. Burma, El Salvador, Batı Sahrası ve hatta Müslüman Afganistan'daki savaş alanlarında Che'nin her türlü gerilla için saygın bir kişi olmaya devam ettiğini gördüm. Gerilla savaşı üzerine yazdıkları, ama daha çok özveri, dürüstlük, davaya adanmışlık gibi tavırlarıyla örnek olduğu devrimci ilkeler, yeni savaşçılar ve hayalperestler kuşağını besleyerek ve onlara esin kaynağı olarak zamanı ve ideolojiyi aşmıştı.

Büyük bir merakla Che Guevara hakkında yazılmış kitap araştırdım. Sadece birkaç basılı kitap bulabildim, sözü edilmeye değer kalıcı bir biyografi yoktu; çoğu ya resmi Küba methiyeleri ya da düşmanları tarafından yazılmış aynı ölçüde sıkıcı kara çalmalardı. Kısa süre içinde Che'nin hayatının henüz yazılmamış olduğunu, çünkü bu hayatın büyük bir bölümünün hâlâ sırlarla örtülü olduğunu kavramıştım. Hayatındaki boşluklar adeta bilmece gibiydi ve öyle anlaşılıyordu ki, birileri Che'nin hayat öyküsündeki gizemleri açığa çıkarabilirse, Soğuk Savaş döneminin en önemli ama en az bilinen bazı yönlerini, Küba devriminin gerilla hareketlerine desteğini ve hem Doğu hem de Batı tarafından Üçüncü Dünya'da kendileri adına sürdürülen savaşların çoğalmasını da aydınlatabilirdi.

Bu soruların çoğunun yanıtları, bana kalırsa, Küba'da yatmaktaydı ve onları keşfetme amacıyla Küba'ya gittim. 1992 yılıydı. Küba için karışık bir zamandı, çünkü SSCB henüz çökmüş ve böylece Fidel Castro'ya sağlanan otuz yıllık himaye de sona ermişti. Castro sarsıldı fakat eğilmedi; altındaki Küba devlet gemisi batıyormuş gibi görünse de, Sosyalist bayrağı yükseklerde tutma cesareti göstererek kendi Karaib adasında dimdik durmaya devam etti.

Aynı yıl içinde yaptığım ikinci ziyarette Che'nin dul eşi Aleida March'la tanıştım. Kocasının biyografisini yazma projesinde benimle "işbirliği" yapacağını söyledi. Bu benim için bir şanstı, çünkü beni "onaylayan" ve benimle ilgilenen devrimci aparatçık kısa süre önce göğsüne iki kez ateş ederek intihar etmişti. 1993'ün başlarında ailemle birlikte bir süreliğine Havana'ya taşındım. Ancak bu süre üç yıllık bir zamana yayılacaktı. Orada, Che'nin dul eşiyle birlikte ve Arjantin, Paraguay, Bolivya, Meksika, Rusya, İsveç, İspanya ve ABD'de yapılan ek araştırmalarla, Che Guevara'nın kim olduğunu ve başından neler geçtiğini bulmaya çalıştım. Her şeyden önce, efsanevi halk sembolünün ardındaki adamı anlamaya gayret ettim. Bu kitap beş yıl süren işte bu çabanın sonucudur.

Che efsanesinin hâlâ hem insanları büyüleyecek, hem tartışma açacak, hem de siyasal bir karmaşaya yol açacak kadar güçlü olması tuhaftır. General Vargas Salinas'ın benimle paylaştığı, Che'nin ölümünden sonrasına ilişkin ayrıntıların, sadece onun ölümü

değil hayatı hakkında da pek çok yeni bilgi için bir katalizör olduğu kanıtlanmıştır. Bu ayrıntılar Bolivya ulusu üzerinde fırtınalı bir etki de yaratmıştır.

Bolivya'nın basın tarafından kuşatılan sivil devlet başkanı, Che Guevara'nın ve aynı şekilde onun "ortadan kaybolan" yirmi dört gerilla yoldaşının cesetlerini bulmayı ve mezarlarından çıkarmayı askeriyeye emreden bir kararname imzaladı. Eski gerillaların, askerlerin, Vallegrande'nin eteklerinde tüneller kazan adli tıp uzmanlarının, olayı aktarmak için etrafı kolaçan eden habercilerin ve onları seyredenlerin, yani herkesin izlediği görüntüleri ise ülkenin taşıdığı pek çok eski yaranın yeniden açılmasına neden oldu. Uzun süre devlet sırrı olarak görülen bir olayın kasvetli ayrıntılarının açığa çıkması bir tehdit oluşturuyordu. Bolivya silahlı kuvvetleri devlet başkanının emrine itaat etti, ancak "ihanet"inden ötürü Vargas Salinas'a öfke duyuyordu ve askerler, dilini tutması için ona baskı yaptılar. General, Vallegrande'de ortaya çıkıp Che'nin nereye gömüldüğünü "tam olarak" hatırlayamadığını ilan ettikten sonra, geçici olarak gözetim altında tutulduğu evine döndü. Daha sonra uzun bir dış geziye çıktı ve ortalarda pek görünmedi. Vallegrande'deki araştırmalar devam etti, ancak belirli bir çalışma alanı olmadığı için araştırma faaliyeti çok zor yürüyordu. Gene de, birkaç hafta süren kazı çalışmalarından sonra, dört gerilla cesedi bulundu ve böylece olayın harareti biraz azaldı. 1997'nin başında, araştırmacılar nihai hedeflerine hâlâ ulaşamamışlardı. Hedef ise elleri olmayan bir adamın iskeletinin bulunduğu bir mezardı.

Bölüm Bir

HUZURSUZ GENÇLİK

1
Misiones'te Bir Çay Plantasyonu

I

Yıldız falından çıkan sonuç şaşırtıcıydı. Ünlü devrimci gerilla Ernesto "Che" Guevara, nüfus kağıdına yazıldığı gibi 14 Haziran 1928'de doğduysa, demek ki İkizler burcundandı ve bu durumda donuk bir kişiliğe sahip olması gerekiyordu. Che'nin annesinin arkadaşı olan astrolog bir hata olabileceği düşüncesiyle hesaplarını yeniden yaptı, ancak vardığı sonuç aynıydı. Ortaya çıkan Che portresinde, tekdüze bir hayat sürmüş, donuk ve bağımlı bir kişilik söz konusuydu. Sadece iki olasılık vardı: Ya Che konusunda haklıydı ya da bir astrolog olarak beş para etmezdi.

Yıldız falının kasvetli sonucu kendisine gösterildiğinde Che'nin annesi güldü ve otuz yıldır sakladığı sırrı itiraf etti. Ünlü oğlu aslında nüfus kağıdında yazılı olan tarihten bir ay önce, 14 Mayıs'ta dünyaya gelmişti. O, İkizler değil, dikbaşlı ve kararlı bir Boğa'ydı.

Bu kandırmacaya başvurmak zorunda kaldığını, çünkü Che'nin babasıyla evlendiğinde üç aylık hamile olduğunu açıkladı. Evlendikten hemen sonra Buenos Aires'ten ayrılmışlar, Misiones'in uzak ve insan eli değmemiş ormanlarla kaplı bir bölgesine gitmişlerdi. Orada, kocası bir çay plantasyonunda işletmeci olarak çalışırken, kendisi de hamilelik dönemini Buenos Aires sosyetesinin gözlerinden uzakta geçirmişti. Hamileliğinin son döneminde, karı koca Paraná nehri boyunca seyahat ederek Rosario kentine gitmiş; doğum orada gerçekleşmiş ve bir doktor arkadaşları bebeğin nüfus kağıdına ana babayı bir skandaldan kurtarmak için bir ay sonrasının tarihini atmıştı.

Bebekleri bir aylık olduğunda, aile kaydını yaptırdılar. Buenos Aires'e ulaşmaya çalıştıklarını, ancak Rosario'da Celia Guevara'nın erken doğum yaptığını söylediler. Bir bebeğin yedi aylık doğması olmayacak şey değildi. Biraz kuşku olduysa da, çiftin anlattığı öykü ve çocuğun resmi doğum tarihi aileler ve dostlar tarafından sessizce kabul edildi ve yıllarca sorgulanmadı.

Çocuk büyüyünce ünlü devrimci Che olmasaydı, ana babasının sırrı onlarla birlikte mezara gidebilirdi. Che Guevara modern zamanların doğum ve ölüm belgeleri tahrif edilmiş nadir kişilerinden biri olsa gerektir. Yetişkinlik döneminin çoğunu gizli faaliyet-

lerle geçiren ve gizlice hazırlanan bir komplo sonucunda öldürülen Guevara'nın, demek ki hayata da küçük bir hileyle başlaması gerekiyordu.

II

Celia de la Serna 1927'de Ernesto Guevara Lynch'le tanıştığında Buenos Aires özel Katolik kız okulu Sacré Coeur'ü henüz bitirmişti. Kartal burunlu, dalgalı siyah saçlı ve kahverengi gözlü, etkileyici bir görünüşe sahip, yirmi yaşında bir kızdı. Celia iyi ancak dünyevi olmayan bir eğitim almıştı; dindar ama sorgulayıcıydı. Başka deyişle romantik bir macera için yeterince olgunlaşmıştı.

Celia de la Serna katıksız bir İspanyol ailesinden gelen gerçek bir Arjantin soylusuydu. Atalarından biri kolonyal Peru'nun İspanyol kraliyet valisi olmuştu; bir diğeri de ünlü bir Arjantinli generaldi. Baba tarafından dedesi zengin bir toprak sahibiydi; ve Celia'nın babası ise ünlü bir hukuk profesörü, temsilciler meclisi üyesi ve büyükelçiydi. Annesi ve babası Celia henüz çocuk yaştayken ölmüşlerdi. Celia, altı erkek ve kız kardeşiyle birlikte dindar bir halanın vesayeti altında yetişti. Ancak ana babanın zamansız ölümüne rağmen, aile irat getiren mülklerini korudu ve Celia yirmi bir yaşına geldiğinde büyük bir mirasa hak kazandı.

Yirmi yedi yaşındaki Ernesto Guevara Lynch uzunca boylu ve yakışıklıydı. Güçlü bir çene yapısı vardı. Astigmat nedeniyle kullandığı gözlük ona adeta bir bürokrat görünüşü veriyordu. Aslında coşku dolu, girişken bir kişiliği, sıcak bir mizacı ve geniş bir hayal gücü vardı. Ayrıca seçkin bir Arjantin soyadına sahipti: Güney Amerika'nın en zengin adamlarından birinin torununun oğluydu ve atalarının arasında İspanyol ve İrlandalı soylular yer alıyordu. Ancak yıllar içinde ailesi servetinin çoğunu kaybetmişti.

Ondokuzuncu yüzyılın Rosas tiranlığı sırasında, zengin Guevara ve Lynch zümrelerinin erkek mirasçıları, California'da yaşanan altına hücuma katılmak üzere Arjantin'den kaçmışlardı. Aile sürgünden döndükten sonraysa, ailenin Amerika'da doğan çocuklarından, yani Roberto Guevara Castro ve Ana Isabel Lynch evlenmişlerdi. Ernesto on bir çocuğun altıncısı olarak dünyaya geldi. Artık büyük toprak sahibi olmasalar da iyi yaşıyorlardı. Kocası bir kadastrocu olarak çalışırken, Ana İsabel de, Buenos Aires'te çocuklara bakıyordu. Yazları ise aileden miras kalan bir toprak parçası üzerindeki sade bir kır evinde geçiriyorlardı. Roberto Guevara oğlunu iş hayatına hazırlamak için bir devlet okuluna gönderdiğinde ona şöyle demişti: "İnandığım yegane aristokrasi yetenek aristokrasisidir."

Ancak Ernesto Arjantin toplumuna hâlâ göbekten bağlı sayılırdı. Annesinin California'da yaşadıkları hayata dair öyküleriyle ve Kızılderili saldırılarına dair babasının kendi dehşet verici masallarını ve onun And Dağları'nın yükseklerindeki ani ölümünü dinleyerek büyümüştü. Ailesinin şanlı ve maceracı geçmişi, üstesinden gelinemeyecek kadar işte böyle güçlü bir mirastı. Babası öldüğünde on dokuz yaşındaydı, üniversitede mimar-

lık ve mühendislik okuyordu. Ancak mezun olmadan okulu bıraktı. Kendi maceralarını yaşamak ve kendi servetini yaratmak istiyordu ve babasından kalan mütevazı mirası bu hedefe ulaşmak için kullanacaktı.

Celia'yla karşılaştığında Ernesto parasını zengin bir akrabasıyla birlikte bir yat imalatı şirketi olan Astillero San Isidro'ya yatırmıştı. Orada bir süre kadar denetçi olarak çalıştı, ancak yeterince para kazanamıyordu. Hemen başka bir projeye atladı. Bir arkadaşı onu *yerba mate* (Paraguay çayı) yetiştirerek servet yapabileceği konusunda ikna etmişti. Milyonlarca Arjantinli bu uyarıcı çayın tiryakisiydi.

Arjantin'in Paraguay ve Brezilya'yla olan kuzey sınırı üzerinde, Paraná Nehri boyunca Buenos Aires'ten 1200 mil uzakta yer alan ve *yerba* yetiştirilen Misiones eyaletinde toprak ucuzdu. İlk başlarda Cizvit misyonerlerin ve Guaraní Kızılderilisi olan Cizvit dönmelerin yerleştiği, Arjantin tarafından sadece elli yıl kadar önce ilhak edilmiş olan Misiones yerleşime henüz yeni açılıyordu. Toprak spekülatörleri, zengin maceraperestler ve yoksul Avrupalı göçmenler bölgeye akın ediyorlardı. Guevara Lynch bölgeyi görmeye gitti ama burada "*yerba mate* humması"na yakalandı. Kendi parasını Astillero'ya bağlamıştı, ancak Celia'ya kalan mirasla bir *yerba mate* plantasyonu kurmaya yetecek kadar toprak satın alabilirlerdi. Guevara Lynch kârlı "yeşil altın" sayesinde hâlâ zengin olmayı umuyordu.

Celia'nın ailesinin damat adayının yüzüne kapıyı kapaması şaşırtıcı değildir. Celia henüz yirmi bir yaşına gelmemişti ve Arjantin yasalarına göre evlenmek ya da miras edinmek için ailesinin onayı gerekiyordu. Evlenme isteği kabul edilmedi. O sırada hamileydi. Aileyi ikna etmek için Ernesto'yla birlikte bir kaçış olayı sahnelediler. Celia ablasının evine kaçtı. Baskı etkisini göstermişti. Evlilik onaylandı, ama Celia da kendisine kalan mirası almak için dava açmak zorunda kaldı. Mahkeme, mirasın bir bölümünün verilmesine karar verdi. Bu bölüm orta Córdoba eyaletindeki, sığır ve tahıl üreten bir *estancia*'nın[2] tapusunu ve vesayet altına alınmış paranın bir kısmının dahil olduğu nakde çevrilebilir tahvili kapsıyordu. Bunlar Misiones'te bir çay plantasyonu satın almak için yeterliydi.

10 Kasım 1927'de Celia ve Ernesto, Celia'nın evli ablası Edelmira Moore de la Serna'nın evinde özel bir törenle evlendiler. Buenos Aires'te çıkan *La Pensa*, bu evliliği haber olarak "Día Social"[3] sütununda verdi. Hemen sonra sırlarını da beraberlerinde götürerek ıssız Misiones'e gitmek üzere Buenos Aires'ten kaçtılar. Guevara yıllar sonra yayımlanan, hayatını anlattığı bir yazıda, "Hayatımızı nasıl düzenleyeceğimize birlikte karar verdik," diyecekti. "Evlenmemizi engellemek isteyen, yaptıklarından ötürü pişman, ahlakçı ve katı bir akraba ve dost çevresi yüzünden."

---

2) Isp., çiftlik. (Ç.N.)
3) Isp., "Günün Sosyal Haberleri". (Ç.N.)

III

1832'de İngiliz doğa bilimci Charles Darwin, *gaucho*[4] savaş beyi Juan Manuel de Rosas'ın Arjantin'in yerlisi olan Kızılderililere uyguladığı zulme tanık olmuş ve şu kehanette bulunmuştu: "Bu ülke bakır renkli Kızılderililer yerine beyaz *Gaucho* vahşilerinin eline geçecek. Bu vahşiler hiçbir ahlaki erdeme sahip olmasalar da, eğitimde biraz daha üstünler."

Ancak kan dökülürken, Arjantin, İspanya'ya karşı bağımsızlık mücadelesi vererek ülkeyi kurtaran General José de San Martin'den; sonunda Arjantin'i birleşik bir cumhuriyet olarak modern çağa sokmayı başaran, mücadeleci gazeteci, eğitimci ve devlet başkanı Domingo Sarmiento'ya kadar uzanan kendi uygar zihniyetli tarihsel kahramanlar panteonunu yaratmıştı. Sarmiento'nun 1845 tarihli kitabı, *Facundo* (Uygarlık ve Barbarlık) yurttaşlarını tipik bir Arjantin sınırdaşı olan *gauchonun* vahşiliğindense uygar insanın yolunu izlemeye çağıran bir savaş borusu sesi gibiydi.

Ancak Sarmiento bile ülkesini bir diktatörün yetkileriyle yönetmiş ve Arjantin'in güçlü adam, *caudillo* kültü onun ölümünden sonra da sürmüştü. *Caudillo* kültü, hükümetlerin bir çember dansı yapar gibi *caudillolar* ile demokratlar arasında ileri geri yalpalayıp durdukları bir sonraki yüzyılda da siyasetin bir özelliği olmaya devam edecekti. Aslında Arjantin mizacında, fethettikleri geniş toprakların keskin zıtlıklarını yansıtırcasına vahşet ile aydınlanma arasındaki sürekli gerilim durumunu, görünüşte dengeleyen uzlaşmaz bir ikilik vardı. Arjantinliler aynı anda hem tutkulu, değişken ve ırkçı, hem de içten, mizah duygusuna sahip ve misafirseverdiler. Bu paradoks zengin bir kültür üretmiş ve ifadesini Ricardo Güiraldes'in *Don Segundo Sombra*'sı (Bozkırdaki Gölgeler) ve José Hernández'in epik *gaucho* şiiri *Martin Fierro*'su gibi klasik edebiyat eserlerinde bulmuştu.

1870'lerden itibaren ülke daha istikrarlı hale gelmişti. Ve nihayet yerli Kızılderili nüfusu yok etmek için resmen desteklenen bir seferberliğin ardından, güney pampalarının fethi tamamlandığında, geniş ve yeni topraklar kolonileştirmeye açıldı. Pampalar otlaklar ve çiftliklerle çevrelendi; yeni şehirler ve sanayi tesisleri kuruldu; demiryolları, limanlar ve karayolları inşa edildi. Yüzyılın sonunda, nüfus üçe katlanmış; bu fırsatlar ülkesinin zengin güney toprakları; buraya İtalya, İspanya, Almanya, İngiltere, Rusya ve Ortadoğu'dan akın eden milyonlarca göçmenle dolup taşmıştı. Bu göç o sırada da devam ediyordu.

Daha bir yüzyıl kadar önce geniş Rio de la Plato halici üzerinde kasvetli bir kolonyal garnizon olan Buenos Aires kenti, artık duygulara hitap eden yeni tango kültürü ve onun yükselen ulusal gurura güzel bir ses veren kara gözlü, duygulu Carlos Gardel'inin simgesi olduğu, çevresine ışıklar saçan bir eritme potası niteliğine sahipti. Nüfusu, Quechua, İtalyanca ve yerel *gaucho* İspanyolcasından alınmış, çift anlamlı zengin bir Arjantin şivesiyle, *lunfardo* denilen kendi melez sokak lehçesini konuşuyordu.

---

4) İsp., Güney Amerikalı sığır çobanı. (Ç.N.)

Kentin dokları hareketliydi. Gemiler Arjantin etini, tahılını Avrupa'ya taşırken, Amerikan Studebaker'ları, gramofonları ve en son Paris modasını taşıyan başka gemiler rıhtıma yanaşıyorlardı. Kent, bir opera binasına, bir borsaya ve mükemmel bir üniversiteye; sıra sıra dizilmiş heybetli neoklasik tarzdaki kamu binaları ve özel malikanelere; gölgeli ağaçların ve polo sahalarının olduğu yemyeşil geniş parklara, kahramanların heykelleri ve gürül gürül akan çeşmelerle onurlandırılan geniş bulvarlara sahip olmakla övünüyordu. Camlarının üzerinde altın harflerle *confiterias* ve *wiskerias* yazılı, bronz kapılı zarif elektrikli tramvaylar taş döşeli caddeler boyunca tıngırdayarak ve vınlayarak geçip gidiyordu. Aynalı ve mermerli iç kısımlarında, beyaz ceketli, saçları briyantinli garsonlar, dikkatli, parlak kartallar gibi duruyor, çevik hareketlerle servis yapıyorlardı.

Fakat Buenos Aires'in, kendilerine verdikleri isimle *porteños*ları,[5] ülkenin iç bölgeleri hâlâ Ondokuzuncu yüzyılın unutulmuşluğu içinde yaşarken, kendilerini kültürel bakımdan Avrupa'yla kıyaslıyorlardı. Kuzeyde, despot eyalet *caudillo*ları pamuk ve şeker kamışı yetiştirilen geniş toprakları hakimiyet altında tutuyorlardı. İşçiler arasında cüzam, sıtma, hatta veba hâlâ yaygındı. And bölgelerinde *coyas* olarak bilinen Kızılderili dilini konuşan yerli Quechua ve Aymara kabileleri aşırı yoksulluk koşullarında yaşıyorlardı. Daha yirmi yıl kadınlara oy kullanma hakkı verilmeyecek ve yasal boşanma çok uzun sürecekti. Keyfi adalet uygulaması ve sözleşmeli kulluk iç bölgelerin çoğunda yaşanan hayatın özellikleriydi.

Arjantin'in siyasal sistemi toplumdaki değişime ayak uyduramamış ve durgunlaşmıştı. On yıllarca, Radikal ve Muhafazakar olmak üzere iki parti ülkenin kaderine hakim olmuştu. O zamanki Radikal Devlet Başkanı Hipólito Yrigoyen gittikçe yaşlanan ve tuhaflaşan, nadiren konuşan ve halk içine pek çıkmayan sfenks benzeri bir kişiydi. İşçiler pek az hakka sahipti ve grevler genellikle silahlarla ve polis coplarıyla bastırılıyordu. Suçlular Patagonya'nın soğuk ve ıssız güney bölgelerindeki hapisane şartlarında hizmet etmek üzere gemilerle taşınıyorlardı. Ancak göçlerle ve Yirminci yüzyılla birlikte, ülkeye yeni siyasal fikirler de ulaştı. Feministler, Sosyalistler, Anarşistler ve artık Faşistler de seslerini duyurmaya başlamışlardı. 1927'nin Arjantin'inde siyasal ve toplumsal değişim kaçınılmazdı, ama henüz gerçekleşmemişti.

IV

Guevara Lynch, Celia'nın parasıyla Río Paraná boyunca uzanan ormanların içinde iki yüz hektar (yaklaşık beş yüz dönüm) toprak satın aldı. Kahve rengi sulara ve Paraguay kıyısındaki koyu yeşil ormanlara yukarıdan bakan sarp bir kayanın tepesinde, mutfağı ve tuvaleti dışarıda olan, kazıklar üzerinde geniş bir ahşap ev yaptılar. Buenos Aires'teki konfordan çok uzaktılar, ancak Guevara Lynch hayatından çok memnundu. Girişimci gözüyle çevresindeki cangıla bakıyor ve geleceği görebiliyordu.

5) Isp., liman kentlerinde yaşayan seçkin tabaka. (Ç.N.)

Belki de dedelerinin daha önce yaptığı gibi, yeni ve keşfedilmemiş topraklara cesurca girerek aile servetini yeniden yaratacağına inanıyordu. Atalarının deneyimlerine bilinçli biçimde öykünüyor olsa da olmasa da, Guevara Lynch için Misiones'in kendi "Vahşi Batı" macerasını ifade ettiği açıktır. Ona göre Misiones, Arjantin'in geri bölgelerinden biri değil, "vahşi hayvanlar, tehlikeli bir çalışma biçimi, hırsızlar ve katiller, cangıl fırtınaları, dinmek bilmez yağmurlar ve tropikal hastalıklar"la dolu heyecan verici bir yerdi.

Şöyle yazıyordu: "Oralarda, gizemli Misiones'te... her şey insanı cezbeder ve kendine bağlar. Tehlike gibi insanı cezbeder ve tutku gibi insanı kendine bağlar. Orada, ne toprak, ne iklim, ne bitkiler, ne de vahşi hayvanlarla dolu ve pek az insanın yaşadığı cangıl; hiçbir şey aşina değildi... Onun kıyısına adım attığı andan itibaren kişi güvenliğinin sadece bir maçete[6] ya da revolvere bağlı olduğunu hissederdi..."

Evlerinin bulunduğu yer, ismini Guaraní dilinde kırmızı renkli güzel bir çiçekten alan Puerto Caraguatá denilen bir yerdeydi, ancak bölgenin *puerto*su (limanı) küçük bir ahşap iskeleden ibaretti. Caraguatá'ye, Posadas'ın eski ticaret limanından kalkan *Iberia* adlı çok eski bir yandan çarklı vapurla iki gün süren bir nehir yolculuğuyla ulaşılıyordu. Victoria tarzında inşa edilen bu vapur bir zamanlar İngiliz kolonicilerini de Nil nehrinde taşımıştı. En yakın yerleşim birimi Alman yerleşimcilerin beş mil ötesindeki küçük Montecarlo topluluğuydu, ancak Guevaralar kendilerine ormanın içinde beş dakikalık bir yürüyüşle ulaşılabildikleri bir komşu bulmuşlardı. Charles Benson, emekli bir İngiliz demiryolu mühendisi ve açgözlü bir balıkçıydı, nehrin yukarısında kendisine beyaz boyalı biçimsiz bir bungalov inşa etmiş, evin içindeki "klozet"i ise İngiltere'den getirtmişti.

Guevaralar yerleşme çabası ve çevreyi keşifle geçen birkaç ay boyunca gayet güzel vakit geçirdiler. Benson'la birlikte balık tuttular, tekne gezintisi yaptılar ve at bindiler ya da bir katırın çektiği arabalarıyla Montecarlo'ya gittiler. Anne ve babası Montecarlo yolu üzerinde küçük bir otel işleten sekiz yaşındaki Gertrudis Kraft, Guevaralara hayrandı. Onlar "zengin ve zarif" insanlardı, nehir kıyısındaki kır evleri ise "bir malikane"ydi.

Guevaraların dağda bayırda geçirdiği balayı pek uzun sürmedi. Birkaç kısa ay içinde Celia'nın karnı iyice büyüdü; rahat ve güvenli bir doğum yapabileceği yere, uygarlığa dönme vakti gelmişti. Karı koca nehir boyunca yola çıktılar ve yolculukları üç yüz bin nüfuslu önemli bir Paraná liman kenti olan Rosario'da sona erdi. Celia orada doğum yaptı ve oğulları Ernesto Guevara de la Serna dünyaya geldi.

Guevara Lynch'in Rosario'da yaşayan bir kuzeni ve son anda bulunan Brezilyalı bir taksi şoförü, nüfus kayıt memurunun yazıhanesinde bebeğin doğum belgesinin 15 Haziran olarak düzenlendiğine tanıklık ettiler. Belgede, bebeğin 14 Haziran sabahı 3.05'te, anne babasının ikamet ettikleri Calle Entre Rios 480 adresinde dünyaya geldiği yazılıdır.

Celia, "Ernestito"nun doğumundan sonraki lohusalık dönemini atlatana kadar, Guevaralar Rosario'da kaldılar. Doğum belgesinde belirtilen, kent merkezine yakın yeni bir

6) Latin Amerika'da kullanılan geniş ağızlı ve büyük pala. (Ç.N.)

binada, geniş, üç yatak odalı, bir de hizmetçi odası olan bir apartman dairesi kiralamışlardı. Ancak kalış süreleri uzadı, zira bebek, doğumundan kısa süre sonra bronşiyal zatürreye yakalanmıştı. Ernesto'nun annesi Ana Isabel Lynch ve hiç evlenmemiş kız kardeşi Ercilia yardıma geldiler.

Çiftin aileleri bir şeylerden kuşkulandılarsa da seslerini çıkarmadılar. Che'nin erkek kardeşi Roberto bir keresinde annesinin anlattıklarından hareketle şöyle demiştir: "Ernesto 1928 yılının 14 Haziran günü Rosario'da, bir klinikte doğdu. Doğum belgesinde yer alan adres ilk günlerde yaşadıkları yerdir, ancak onun doğduğu yer değil. Belki de orası bir arkadaşlarının ya da tanık olarak bulunan taksi şoförünün eviydi..."

Kuşkusuz, Celia'nın daha sonraları Julia Constenla de Giussani'ye (ortak astrolog dostları tarafından Che'nin yıldız falına bakması sağlanmıştı) anlattıkları gerçeği yansıtıyordu. Buna göre Celia mayıs ayında, aynı gün ve aynı saatte doğum yapmıştı. Aynı günün aynı saatlerinde takma adı "Diente de Oro" (Altın Diş) olan önemli bir dok işçisi de aldığı kurşun yarası nedeniyle ölmüştü.

Rosario'nun günlük gazetesi *La Capital*'in sararmış sayfalarla dolu arşivi bu öyküyü doğrulamaktadır. Mayıs 1928'de Rosario'daki dok işçilerinin grevi şiddet olaylarına yol açmıştı. Hemen her gün tahliye işçilerinin acentası Sociedad Patronal hesabına çalışan silahlı grev kırıcıların neden olduğu bıçaklama ve ateşli silahla yaralama olayları meydana geliyordu. 13 Mayıs 1928 Salı günü saat 5.30'da yirmi sekiz yaşındaki tahliye işçisi Ramón Romero, nam-ı diğer "Diente de Oro" Puerto San Martin'de yaşanan bir sokak kavgası sırasında başından vurulmuş, ertesi gün, 14 Mayıs'ta, Rosario'nun yaklaşık yirmi kilometre kuzeyindeki San Lorenzo'da, Granaderos a Caballo Hastanesi'nde şafak vakti ölmüştü.

V

Buenos Aires'teki ailelerinin bebeği görmek için yaptıkları ziyaretlerin kargaşası sona erdikten sonra, Guevaralar Misiones'teki evlerine döndüler.

Guevara Lynch plantasyonunu kalkındırmak için ciddi bir girişimde bulundu. Toprağın temizlenmesi ve ilk *yerba mate* ürününün dikilmesini denetlemesi için Curtido adında bir kahyayı ya da *capataz*'ı ücretle işe aldı. Ancak sıra işçi tutmaya gelince, yaban bölgelerde hâlâ geniş çapta uygulanan emek köleliği sistemiyle yüzleşmek zorunda kaldı.

Misiones'te *yerbatales* sahipleri ya da tomrukçuları, *mensu* denilen, sözleşmeyle bağlı ve nakit avans ödenen gezici Guaraní Kızılderili emekçileri ücretle tutuyorlardı. Ürettiğine göre düşük ücret alan *mensu*'ya ise nakit değil sadece temel ihtiyaç maddelerini plantasyonun satış merkezinden pahalıya satın alabilmesini sağlayan özel bir bono veriliyordu. Sistem bütünüyle çalışanların borçlarını asla kapatamamalarını sağlama esasına dayanmaktaydı. *Capangas* denilen silahlı plantasyon muhafızları, kaçmalarını önlemek için çalışanları gözetim altında tutuyor, sık sık silah ve maçeteyle öldürme olayları yaşanıyordu. *Capanga*lardan kaçan ancak polisin eline düşen *mensu* ise *patrones*e (patrona)

iade ediliyordu. Guevara Lynch kendi *mensu*'sunu bizzat işe aldı, ama o bir *yerba* baronu değildi ve kulağına gelen dehşet verici öyküler yüzünden, işçilerinin ücretini nakit olarak ödedi. Bu uygulama bir *patrón* olarak ün kazanmasına yol açmıştı. Yıllar sonra bile yerli işçiler onu "iyi bir adam" olarak hatırlıyorlardı.

Guevara Lynch plantasyonu için uğraşırken, oğlu da yürümeyi öğreniyordu. Babası yürüme alıştırması olarak oğlanın eline küçük bir *yerba mate* çaydanlığı vererek, içine sıcak su koyması için onu mutfağa gönderiyordu. Yolda hep tökezleyip düşen Ernesto, her defasında öfkeyle ayağa kalkıp yürümeye devam ediyordu. Bir başka gündelik iş ise, zararlı böceklerin Caraguatai'yi istila etmesi üzerine ortaya çıkmıştı. Her gece oğlu bebek karyolasında uyurken Guevara Lynch ve Curtido sessizce odaya giriyorlardı. *Patron*'u el fenerini oğlunun üzerine çevirirken, Curtido o gün bebeğin teninde yuva yapan pireleri sigarasının yanan ucunu dikkatle kullanarak yerlerinden çıkarıyordu.

Mart 1929'da Celia yine hamile kaldı. Henüz bir yaşında bile olmayan Ernesto'ya bakması için Galicia doğumlu genç bir dadı tuttular. Böylece, Carmen Arias da aileye katılmış oldu; sekiz yıl sonra evlenene kadar Guevaralarla birlikte yaşayacak ve hayat boyu ailenin dostu olacaktı. Çocuk bakımından kurtulan Celia her gün Paraná'da yüzmeye başladı. İyi bir yüzücüydü, ama bir gün nehrin akıntısına kapıldı. O sırada altı aylık da hamileydi. Kocasının tuttuğu ve o sırada yakınlarda ormanı temizleyen iki baltacı onu görüp, bir sarmaşık atarak kıyıya çekmeselerdi, muhtemelen boğulacaktı.

Guevara Lynch evliliklerinin ilk yıllarında Celia'nın boğulmanın eşiğine geldiği pek çok olayı hâlâ sinirlenerek hatırlıyordu. Aslında Celia ile Ernesto'nun çok farklı olan kişilikleri çatışmaya başlamıştı. Celia soğuk, yalnız ve korkuyu takmayan bir kişiliğe sahipken; Ernesto çevresinde insanların olmasından hoşlanan, duygusal bakımdan başkalarına muhtaç, canlı hayal gücü sayesinde dolaştığı her yerde riskleri kendine çeken her daim telaşlı bir adamdı.

İlk geçimsizlik belirtileri ortaya çıkmış olsa da henüz ayrılmak gibi bir niyetleri yoktu. Guevaralar ailece ya orman yollarında Ernestito'nun babasının önünde eyere oturduğu at gezintilerine ya da Guevara Lynch'in Astillero San Isidro'da inşa ettirdiği, dört ranzalı bir kabini olan ahşap tekne *Kid*'le nehir gezintilerine çıkıyorlardı. Bir keresinde Arjantin ve Brezilya sınırlarının birleştiği ünlü Iguazu şelalesini görmek için nehrin yukarılarına dek seyahat ettiler ve bakir cangıl yamaçlarından kükreyerek akan kahverengi çağlayanlardan yükselen buhar bulutlarını seyrettiler.

1929'un sonunda aile nehir yoluyla Buenos Aires'e uzun bir seyahat yapmak üzere bir kez daha eşyalarını topladı. Toprakları temizlenmiş ve *yerbatal*ları henüz ekime açılmıştı; ancak Celia ikinci çocuklarını doğurmak üzereydi ve Guevara Lynch'in acilen Astillero San Isidro'da bulunması gerekiyordu. Onun yokluğunda işler kötüye gitmiş, yatırımcılardan biri çekilmişti. Sadece birkaç ay ayrılmayı düşünmüşlerdi, ama Puerto Caraguatai'ye bir daha asla dönmeyeceklerdi. Ernesto Guevara Lynch'in "zor ama çok mutlu yıllar" dediği dönem artık sona ermişti.

VI

Buenos Aires'e dönen Guevara Lynch, San Isidro'nun varoşlarından birinde, sorunlu tekne yapım firmasının yakınlarında bir yerde, kız kardeşi María Luisa ve kocasına ait geniş bir kolonyal yerleşim bölgesinde ailesi için bir bungalov kiraladı.

Çok geçmeden, aralık ayı içinde Celia ikinci çocuklarını doğurdu. Küçük kıza Celia adını verdiler. Guevara Lynch *astillero*'da çalışmaya gidiyor, aile hayatı Paraná ve Uruguay Nehirlerinin Río de la Plata halicini oluşturmak üzere birleştiği noktaya yakın San Isidro Yat Kulubü'nün çevresinde kısa gezintilerle sürüyordu.

Guevara Lynch, kuzeni ve iş ortağı Germán Frers'in ticari sezgiden yoksun oluşundan ötürü tersanenin iflasın eşiğine geldiğini görmüştü. Kendine ait bir serveti olan, tekne yarışı şampiyonu Frers için *astillero* sadece bir gönül işiydi. Denizcilikle ilgili sanat eserleri yaratmaya öylesine hevesliydi ki, en iyi zanaatkarlığa ve pahalı ithal malzemeye muazzam bir para akıtmıştı. Şirketin ürettiği teknelerin satış fiyatı ise maliyeti dahi karşılamıyordu. Guevara Lynch'in yatırımı ciddi bir buharlaşma riskiyle karşı karşıyaydı. Dönüşünden kısa süre sonra tersanede yangın çıktı. Tekneler, kereste ve boyalar alevler içinde kaldı.

Tersane sigortalanmış olsaydı, yangının hayırlı bir olay olduğu dahi düşünülebilirdi. Ancak Frers sigorta primlerini yatırmayı unutmuştu ve Guevara Lynch kendisine kalan mirası böylece bir gece içinde kaybetmiş oldu. Yatırımından geriye kalan tek şey *Kid* idi. Frers, Guevara Lynch'in uğradığı zararı kısmen telafi etmek amacıyla ona *Alá* adında, on iki metre uzunluğunda motorlu bir yat verdi.

Her şey kaybedilmemişti. *Alá* değerli bir tekneydi ve aile hâlâ Misiones plantasyonuna sahipti. Guevara Lynch kendi yokluğunda yönetmesi için plantasyonu bir aile dostuna teslim etmişti. Hasattan yıllık gelir sağlamayı umuyorlardı. Şimdilik Celia'nın Córdoba mülkünden gelen yıllık gelirle yetinebilirlerdi. Ayrıca aileleri ve pek çok dostları vardı. Aç kalmayacaklardı.

1930 yılının başlarında Guevara Lynch gelecek konusunda fazla endişeli görünmüyordu. Birkaç ay boyunca sportmence bir hayat yaşadı. Hafta sonları arkadaşlarıyla birlikte *Alá*'ya binip geziye çıkıyorlar, nehir deltasındaki sayısız adalarda piknik yapıyorlardı. Sıcak Arjantin yazında (kasımdan marta kadar) aile günlerini San Isidro Yat Kulübü'nün plajında geçirdi ya da zengin kuzenleri ve kırsal *estancia*lardaki akrabaları ziyaret ettiler.

1930 yılının Mayıs ayında bir gün Celia iki yaşındaki oğlunu yat kulübüne yüzmeye götürdü. Arjantin kışı başlamak üzereydi. Hava soğuk ve rüzgarlıydı. Çocuk o gece bir öksürük krizine yakalandı. Eve gelen doktor çocuğun astım bronşiti olduğu teşhisini koydu ve böyle durumlarda kullanılan ilaçları tavsiye etti, fakat kriz yatışacak yerde günlerce devam etti. Aile kısa süre içinde küçük Ernesto'nun kronik bir astıma yakalandığını anlamıştı. Bu hastalık çocuğun geleceğini etkileyecek ve ailenin bütün hayatını da değiştirecekti.

Krizler zamanla kötüleşti. Ernesto'nun hırıltılar çıkararak soluksuz kalması ana baba-

sına büyük bir acı veriyordu. Doktor doktor dolaşmaya, bilinen bütün tedavi yöntemlerini çaresiz uygulamaya başladılar. Evin havası değişmişti. Guevara Lynch, Celia'yı ihtiyatsızlıkla suçladı. Plaja gittikleri o gün dikkatsiz davranarak oğlanın hastalığının ağırlaşmasına neden olmuştu.

Aslında Guevara Lynch pek haksız sayılmazdı. Celia çok alerjik bir bünyeye sahipti ve onun da astımı vardı. Büyük olasılıkla aynı özelliği genetik olarak Ernesto'ya aktarmıştı. Daha sonra, Ernesto'nun kız ve erkek kardeşleri de, onunki kadar ağır olmasa da alerji ve astıma yakalandılar. Ernesto'nun soğuk hava ve suya maruz kalması muhtemelen onda gizil olarak var olan belirtileri açığa çıkarmıştı.

Sebebi ne olursa olsun, Ernesto'nun astımı ailenin Puerto Caraguatai'nin nemli iklimine dönmesini gündemden çıkardı. Río de la Plata'ya çok yakın olan San Isidro'nun bile oğulları bakımından çok nemli olduğu açıktı. 1931'de Guevaralar bir kez daha, bu kez Buenos Aires'e taşındılar ve Palermo Park yakınlarında bir apartmanın beşinci katını kiraladılar. Artık Guevara Lynch'in annesi Ana Isabel'e ve hiç evlenmemiş kız kardeşi Beatriz'e daha yakındılar. Beatriz onlarla birlikte yaşamaya başladı. Bu iki kadın hasta çocuğa büyük bir şefkat gösteriyordu.

Celia Mayıs 1932'de üçüncü kez, bu defa bir oğlan doğurdu. Ona California doğumlu baba tarafından dedesi Roberto'nun ismini verdiler. Küçük Celia artık bir buçuk yaşındaydı ve ilk adımlarını atıyordu. Dört yaşındaki Ernesto ise Palermo parklarında bisiklet sürmeyi öğreniyordu.

Ancak bu taşınma çocuğun astımına iyi gelmemişti. Oğlunun hastalığı Guevara Lynch'e göre Tanrı'nın gazabı gibi bir şeydi: "Ernesto'nun astımı kararlarımızı etkilemeye başlamıştı. Her gün özgürlüğümüze yeni kısıtlamalar getiriyordu ve her gün kendimizi o lanet hastalığın insafına biraz daha terk edilmiş halde buluyorduk."

Doktorların Ernesto'nun astımının yatışması için kuru iklim tavsiye etmeleri üzerine, Guevaralar Córdoba eyaletinin ortasındaki yüksek bölgeye seyahat ettiler. Aylarca Córdoba ile Buenos Aires arasında gidip geldiler. Bazen otellerde kalıyor, bazen de kısa süreliğine ev kiralıyorlardı. Ernesto'nun astımı önce yatıştı, sonra kötüleşti. Hastalık belirli bir seyir izlemiyordu. İşleriyle ilgilenemeyen ya da yeni iş planları yapamayan Guevara Lynch ise giderek asabileşmeye başlamıştı. Kendisini "boşlukta, hiçbir şey yapamaz halde" hissediyordu.

Doktorları Ernesto'nun iyileşmesi için en az dört ay Córdoba'da kalmalarını tavsiye etti. Bir aile dostları Córdoba yakınlarındaki küçük Sierras Chicas sıradağlarının eteklerinde küçük bir kaplıca şehri olan Alta Gracia'yı denemelerini önerdi. Temiz ve kuru havası Alta Gracia'yı tüberküloz ve solunum hastalıklarından muzdarip olanlar için popüler bir dinlenme yeri haline getirmişti. Bu tavsiyeye uydular. Aile kısa süre kalmak niyetiyle Alta Gracia'ya taşındı. Orada on bir yıl kalacakları hiç akıllarına gelmemişti.

2
Alta Gracia'nın Kuru İklimi

I

Otuzlu yılların başındaki Alta Gracia, çiftlikler ve bozulmamış kırlarla çevrili, birkaç bin kişinin yaşadığı küçük ve sevimli bir tatil beldesiydi. Dağ kokusu taşıyan havası temiz, saf ve canlandırıcıydı.

Ernesto'nun astımı Alta Gracia'da hafifledi, ama krizler devam ediyordu. Aile önce Alta Gracia'nın tepelerle kaplı eteklerinde bir Alman'ın işlettiği bir sanatoryumda, Hotel de La Gruta'da kaldı. Müşterilerin çoğu akciğer hastasıydı ve sanatoryum ismini Virgin of Lourdes adına inşa edilmiş yakınlardaki küçük bir şapel ve ziyaret yerinden almıştı. Burası mucize arayanların ziyaret ettikleri bir yerdi.

Kırsal bir ortamdı. Celia ve çocuklar için hayat uzun bir tatili andırıyordu. Celia onları uzun yürüyüşlere çıkarıyor, göletlerde yüzmeye götürüyor ya da katıra bindiriyordu. Çevredeki insanlarla da tanışmaya başlamıştı. Fakat Guevara Lynch onlarla gelmiyordu. Parası azaldıkça, çalışamamanın getirdiği engellenmişlik duygusu derinleşerek umutsuzluğa dönüşmüştü. Kendisini tecrit edilmiş, tepelerle çevrili bir alanda sıkışıp kalmış hissediyor ve uykusuzluk çekiyordu. Otelde geçirdiği uzun uykusuz geceler depresyonunu daha da artırdı.

Guevaraları Alta Gracia'ya getiren kaygı, yani oğullarının sağlığı; bir aile olarak geleceklerini belirlemeye devam edecek, hayatlarına olağanüstü ölçüde hükmedecekti. Bir süre sonra Alta Gracia'ya yerleşmeye karar verdiler, çünkü Hotel de La Gruta'da geçirdikleri birkaç ayın ardından Ernesto'da iyileşme belirtileri görebilmişlerdi. Kuru dağ havası çocuğun astımını gerçekten de "yatıştırmıştı". Buenos Aires'teki kronik hastalığın yerini aralıklı krizler almıştı. Beş yaşındaki Ernesto astımına rağmen hareketli bir çocuktu. *Barra*'lara, yöredeki çocuk çetelerine katılıyor, onlarla siper savaşı, hırsız polis oynuyor, Alta Gracia'nın yokuşlu caddelerinde büyük bir gayretle bisiklet sürüyordu.

Guevara Lynch, Calle Avellaneda'da, Villa Carlos Pellegrini'nin yakınlarında, Alta Gracia'nın sosyal merkezini oluşturan, Kalküta'daki Raj Oteli'ne öykünerek inşa edilmiş gösterişli Sierras Hotel'e sadece beş dakikalık yürüyüş mesafesinde boş bir villa bularak

kiraladı. Villa Chichita, Guevara Lynch'in bir deniz fenerine benzettiği iki katlı, dik çatılı Gotik bir binaydı. Çevresindeki arazi bitkilerle kaplıydı, bir yanı Sierralara bakıyor, öte yanı Córdoba'ya kadar uzanan yeşil düzlüklere açılıyordu.

Ocak 1934'te Celia dördüncü çocuğunu da doğurdu. Bu seferki kızdı. Ona Celia'nın baba tarafından büyük annesinin anısına Ana Maria adını verdiler. Celia ve Roberto'yla sık sık çatışan küçük Ernesto, kız kardeşineyse özel ilgi gösteriyordu. Yürümeye başladığında onu gezmeye götürdü, hikayeler anlattı. Hırıltılardan bitkin düştüğünde, ona yaslanarak dinleniyordu.

Bu dönemde çekilmiş aile fotoğrafları beş yaşındaki Ernesto Guevara'yı, tam cepheden, soluk benizli, dağınık siyah saçlı, gürbüz bir oğlan çocuğu olarak gösterir. Neredeyse bütün resimlerde kısa pantolonludur; çoraplı ayaklarında sandaletler, başında da onu dağ güneşinden koruyan çeşitli biçimlerde şapkalar vardır. Yüzüne kendine has ciddi bir ifade yerleşmiştir, ancak ruh halini fotoğraflardan çıkarmak kolay değil. İki yıl sonra çekilen fotoğraflarda onu zayıflamış haliyle görürüz, ancak yüzü kuşkusuz uzun süreli bir astım nöbeti yüzünden solgun ve süzgündür.

Ernesto yedi yaşına geldiğinde, Guevaralar Villa Chichita'dan yolun tam karşısındaki yeni ve daha rahat bir eve taşındılar. Villa Nydia, yüksek bir çam ağacının gölgesinde, yaklaşık bir hektarlık alanı kaplayan, üç yatak odası, bir çalışma ve bir de hizmetçi odası olan tek katlı bir köşktü. Kirası Villa Chichita'nınki kadar olmasa da oldukça düşük, ayda sadece yetmiş *peso*, yani yirmi *dolar* kadardı. Yeni ev sahipleri, "El Gaucho" Lozada, Alta Gracia kilisesinin ve misyon evinin sahibiydi.

Alta Gracia yıllarında aile tekrar taşınacak, mevsimlik olarak kiraladıkları çeşitli villalarda yaşayacaktı. Ancak Guevaraların en uzun yaşadıkları ve ev olarak benimsedikleri yer Villa Nydia oldu. Ne var ki, durumu daha da kötüleşen Guevara Lynch ucuzluğuna rağmen kirayı ödemekte çoğu kez zorlanıyordu.

Guevara Lynch gerçekten de zor durumdaydı. Ernesto'nun hastalığı yüzünden Buenos Aires'e dönemiyor, yaşadığı yerde de iş bulamıyordu. Gelir umudunu Misiones Plantasyonu'na bağlamıştı, ancak *yerba mate*nin piyasa fiyatları hızla düşmüştü ve Celia'nın güney Córdoba'daki *estancia*sından sağladıkları gelir uzun süreli bir kuraklık nedeniyle azalmıştı. Alta Gracia'da hayat hiç olmazsa görece ucuz ve çocuklar da sağlıklıydı.

Guevaralar gelecek yıllarda da çiftliklerinden sağladıkları gelire bağımlı olmaya devam ettiler; ancak yıllara göre değişen iklim ve piyasa koşullarının etkisiyle gelirleri hep düzensiz ve genellikle çok az oldu. Hem akrabalarına hem de arkadaşlarına göre, 1930'lar boyunca aile Celia'nın nakde çevrilebilir tahvilleri sayesinde ayakta kalabilmişti. Guevara Lynch, o günleri anlatırken şöyle diyordu: "Bizim için gerçekten de zor zamanlardı... Ekonomik sıkıntılarla dolu bir dönem. Çocuklar büyüyordu; Ernesto'nun astımı devam ediyordu. Doktor ve tedaviye çok para harcıyorduk; ev hizmetlerine de para ödemek zorundaydık, çünkü Celia tek başına çocuklarla başa çıkamıyordu. Okul, ki-

ra, giysi, yiyecek, seyahatler, bunların hepsi birer masraftı ve pek az gelirimiz vardı."

Ancak ekonomik zorlukların en azından bir kısmı, Ernesto ve Celia'nın paralarını nasıl kullanacaklarını bilememelerinden ve imkanlarını aşan bir hayat tarzını sürdürmekte ısrar etmelerinden kaynaklanıyordu. Gece partileri veriyorlar, yazları tatile çıkıyorlardı; bir at arabaları, bir otomobilleri ve üç hizmetçileri vardı. Her yaz, ceplerindeki paraya göre, zengin Arjantinlilerin Atlantik kıyısındaki gözde tatil beldesi Mar del Plata'ya ya da büyük anne Ana Isabel'in Santa Ana de Irineo Portela'daki kırsal *estancia*sına gidiyorlardı.

Guevaralar Sierras Hotel'deki partilerin vazgeçilmez simalarıydı. Paraları olmayabilirdi, ama çevrelerinin ve soyadlarının gerektirdiği toplumsal sınıfa mensuptular. Onları tanıyan herkes Guevaraların "tarzı"nı onaylıyordu. Servet içinde dünyaya gelenlerin, işlerin günün birinde iyiye gideceğine dair duydukları, doğuştan gelen o güven duygusuna sahiptiler. Genellikle de durumu düzeltiyorlardı. Bunu yapamadıkları zaman da dostlar ve aile onları bir şekilde kurtarıyordu.

Carlos "Calica" Ferrer çarpıcı bir olayı hatırlar. Alta Gracia zenginlerinden birinin eğlenceye düşkün oğlu, Ernesto'nun astımını tedavi eden akciğer hekimi Calica, Ernesto'nun yakın dostu olmuş ve bazı yaz tatillerinde Guevaralara katılmıştı. Seyahatlerinin birinde aile trenle Buenos Aires'e doğru yola çıktığında Ernesto'nun babası birden yanında hiç para olmadığını fark etmiş ve Calica'nın tatil için anne babasından aldığı cep harçlığını borç olarak kendisine vermesini istemişti.

Bu olay Guevara Lynch'in Alta Gracia'da yeni kurduğu sosyal ilişkilerde başarılı olmasından ve gelir getiren bir iş bulmasından bir süre önce gerçekleşti. 1941'de, erkek kardeşi Federico'nun mimar kimliğini kullanarak ve kendisini de "işadamı ve genel müteahhit" olarak göstererek Sierras Golf Kursu'nun genişletilmesi ve geliştirilmesi için açılan bir ihaleyi kazandı. Bu iş devam ettiği sürece ellerine para geçti, ancak bu iş dışında Guevara Lynch'in ailenin Alta Gracia'da kaldığı uzun dönem boyunca çalıştığına dair hiçbir kayıt bulunmamaktadır.

II

Ernesto astımı yüzünden neredeyse dokuz yaşına kadar düzenli biçimde okula gidemedi. Celia sabırla ona evde ders verdi, okuma yazma öğretti. Bu dönemin ana oğul arasındaki özel ilişkiyi güçlendirdiği kuşku götürmez.

Ana oğul arasındaki yakınlık, gelecek yıllarda Celia'nın 1965'te ölümüne kadar süren içten ve duygu yüklü yazışmalarla dramatik bir nitelik kazanacaktı. Aslında Ernesto, daha beş yaşındayken pek çok bakımdan annesininkine benzeyen bir kişilik sergilemeye başlamıştı. Her ikisi de tehlikeden hoşlanıyordu; yaratılıştan isyankar, kararlı ve dikbaşlıydılar ve başka insanlara güçlü ve sezgisel bir sadakat duygusuyla bağlanabiliyorlardı. Zaten Ernesto ana babası arasındaki tercihi bu şekilde yapmıştı bile; ve akrabaları içinde de özellikle iki kişiyi, hiç evlenmemiş halası Beatrize ve baba tarafından büyük annesi

Ana Isabel'i çok seviyordu.

Çocuksuz Beatrice, Ernesto'ya çok düşkündü ve hediyeler alarak onu şımartırdı. Ernesto'nun, halası Beatriz'e astımının düzeldiğini anlattığı ilk mektuplarından biri 1933 tarihini taşır. Kuşkusuz annesi ya da babası tarafından yazılmış olan bu mektup, beş yaşındaki bir çocuğun eğri büğrü harfleriyle "Teté" diye imzalanmıştı. Bu, Beatriz'in Ernesto'ya taktığı isimdi ve aile tarafından onun takma ismi olarak benimsenmişti.

Ernesto'nun astımı anne ve babası için bir endişe kaynağı olmaya devam ediyordu. Onun hastalığına neden olan sebepleri ortadan kaldırmak için, Ernesto'nun günlük faaliyetlerini kaydetmek, giydiği elbiselerin neminden ve türünden, yediği yiyeceklere kadar her şeyine dikkat etmek gibi aşırı önlemler alıyorlardı. Babasının not defterine on yaşındaki Ernesto'nun Kasım 1938'de geçirdiği "iyi günler"den biri şöyle kaydedilmiş: "Ayın 15'i Çarşamba: Sabah hava parçalı bulutlu, kuru. Gayet iyi uyandı. Pencere açık uyudu. Yüzme havuzuna gitmiyor. Önceki günkü gibi iştahı yerinde. Öğleden sonra saat beşe kadar iyi."

Onun yatak örtülerini, yastık ve döşeğinin içindekileri değiştirmişler, yatak odasındaki halıları ve perdeleri kaldırmışlar, duvarların tozunu almışlar, eve ve bahçeye hayvan girmesini yasaklamışlardı. Ama bütün bu çabalar boşa çıktı. Bir noktadan sonra babası şarlatanlara dahi başvurmuştu. Birisi ona geceleri çocuğun yatağına canlı bir kedi koymanın krizleri önleyeceğini söylemişti. Guevara Lynch bir kedi bulmuş ve onu Ernesto'nun yatağına koymuştu, ancak sabahleyin astım hâlâ azalmamıştı ve kedi gece muhtemelen uyuyan çocuğun altında kaldığı için boğularak ölmüştü.

Sonunda Guevaralar Ernesto'nun astımına kesin bir çözüm olmadığını anladılar. Yapabilecekleri tek şey onu denetleyecek yöntemler bulmaktı. Söz gelimi yüzmeden sonra Ernesto'nun astımının yatıştığını gördüklerinde, Sierras Hotel'in yüzme havuzu kulübüne üye oldular. Ona bazı kısıtlamalar da getirdiler: Astımına süreklilik kazandıran, balık gibi bazı yiyecekleri yemesini yasakladılar ve krizler sırasında çok sıkı bir diyet uyguladılar. Bütün bunlar Ernesto'nun daha sonraki hayatında da sürecek davranış kalıplarını biçimlendirdi. Çocukken bile, astım diyetine olağanüstü güçlü bir özdisiplinle uyardı; ancak krizler yatıştığında öyle tıka basa yerdi ki, muazzam miktarda yiyeceği bir oturuşta mideye indirmesiyle ün yapmıştı.

Hastalığı nedeniyle çoğu kez yürüyemez hale gelen ve bir süre kadar yatağa bağımlı kalan Ernesto, yalnız geçen uzun saatler boyunca kitap okuyor ya da babasından satranç öğreniyordu. Bu alışkanlıklarını hayatı boyunca sürdürdü. Sonraki yıllarında, tecrit durumunda geçirdiği o çocukluk dönemlerinin kendisine okuma alışkanlığı kazandırdığını fark edecekti.

Astım krizi geçirmediği zamanlarda Ernesto'nun kendi fiziksel sınırlarını sınamak istemesi anlaşılabilir. İşte, maddi dünyada yarışma ihtiyacını ilk kez bu nedenle duymuştu. Kendini spora veriyordu; futbol, masa tenisi ve golf oynuyordu. Ata binmeyi öğren-

mişti; yöredeki atış alanında ateş ediyor, Sierras Hotel'de ya da akarsularda oluşturulan baraj göletlerinde yüzüyor, tepelerde uzun yürüyüşler yapıyor ve çocuk çeteleri arasında çıkan taşlı sokak kavgalarına katılıyordu.

Kocasının itirazına rağmen Celia, oğlunun olabildiğince normal bir çocukluk dönemi geçirmesini sağlamak için bu sokak etkinliklerini teşvik ediyordu. Ama bazen bu maceralar kötü sonuçlanıyor, Ernesto eve arkadaşlarının kucağında, bitkin ve hırıltılı sesler çıkararak dönüyordu. Ne var ki bu olaylar bile aynı şeyleri tekrar tekrar yapmaktan çocuğu caydırmıyordu. Bu sokak maceraları, sonunda Guevara Lynch'in artık denetleyemediği bir alışkanlık haline gelmişti.

Guevara Lynch bu nedenlerle en büyük oğlunu asla disiplin altına alamadı ve Celia da böyle bir şey yapmaya asla kalkışmadı. Sonuç, Ernesto'nun giderek vahşi ve itaatsiz olmasıydı. Bir kabahat işlediğinde cezadan kurtulmak için çalılıklarla kaplı kırlara kaçıyor, anne babasının güvenlik kaygıları öfkelerini bastırana kadar ortaya çıkmıyordu. Ancak aynı caddenin aşağısında ailesinin yazlık villası olan arkadaşlarından birine, Carlos Figueroa'ya göre, Ernesto'nun "çalılıklara kaçışları" annesiyle babası arasında geçen ve "dehşet verici" olarak hatırladığı kavgalardan kaçmak için bulduğu bir yöntemdi.

Bu kavgaların yol açtığı duygusal altüst oluşların Ernesto'nun astım krizlerini uyarıp uyarmadığı bilinmiyor; ancak hem aile hem de dostları, Celia ile Ernesto Guevara'nın Alta Gracia'da sık sık bağıra çağıra kavga ettiklerini onaylamaktadırlar. Her ikisi de ateşli bir mizaca sahipti ve ev içi kavgalarına ilişkin pek çok öykü bulunmaktadır.

Kuşkusuz bu durum kısmen yıllarca süren ekonomik sıkıntılarından da kaynaklanıyordu. Guevara Lynch'in zihninde Celia'nın "tedbirsizliği"yle ve San Isidró'daki yüzme olayıyla birleşen Ernesto'nun astımı ve kendisinin iş bulamaması kısır döngüyü ağırlaştırıyordu. Ancak Celia'nın en yakın dostlarına göre, anlaşmazlığın asıl nedeni Guevara Lynch'in başka kadınlarla olan ilişkisiydi. Bu türden ilişkileri Alta Gracia gibi küçük bir yerde gizlemek imkansız olmalı. Arjantin'de boşanma henüz yasal değildi ya da Guevaralar birlikteliklerini belki de çocuklar için sürdürmekteydiler.

Alta Gracia'nın eğitim yetkilileri ana babayı ziyaret edip çocuklarını okula göndermelerini istediklerinde, Ernesto'nun özgür geçen Huckleberry Finn günleri sona erdi. O sıralarda neredeyse dokuz yaşındaydı ve Celia'nın yapabileceği bir şey yoktu. Onun öğretmenliği sayesinde Ernesto okumayı ve yazmayı biliyordu; bu sayede Arjantin ilk öğretim sistemindeki birinci ve "üst birinci" sınıfları atladı. Mart 1937'de, akranlarının çoğundan daha büyük olan Ernesto, Escuela San Martin'de ikinci sınıfa başladı.

Ernesto'nun 1938 tarihli üçüncü sınıf karnesi, durumunu "yeterli" diye özetliyor. En parlak olduğu ders tarihti; tabiat bilgisi, okuma, yazma, coğrafya, geometri, ahlak ve yurttaşlık bilgisi derslerinde "sürekli gelişme kaydediyor"; ancak resim, spor, müzik ve dansla pek ilgilenmediği anlaşılıyor. Hal ve gidişi o yıl boyunca "iyi", ancak üçüncü yarıyılda "yetersiz". Bu davranış değişikliği okula devam durumundaki ani bir değişik-

likle çakışıyor. İlk iki yarıyılda sadece dört gün devamsızlığı varken, üçüncüsünde yirmi bir gün okula gitmediği görülüyor. Bu kesintinin nedeni muhtemelen uzun bir astım nöbetiydi.

Okulun müdiresi ve Ernesto'nun üçüncü sınıf öğretmeni Elba Rossi de Oviedo Zelaya onu "yaramaz, parlak ve sınıfta dikkati çeken, ancak oyun alanında liderlik nitelikleri gösteren bir çocuk" olarak hatırlıyordu. Daha sonraları, okul günlerini hatırlayan Ernesto "Che" Guevara, ikinci eşi Aleida'ya, Elba Rosi'nin katı disiplinci olduğunu ve sürekli onun kıçına şaplak attığını söyleyecekti. Bir gün, her zamanki gibi cezalandırılacağını anlayan Ernesto pantolonunun içine bir tuğla yerleştirmiş ve öğretmenin elini incitmesine neden olmuştu.

İlkokul yıllarında Ernesto'da iflah olmaz bir "gösterişçilik" vardı. Ya doğal bir eğilim olarak ya da kendisine sürekli acı veren hastalığının yarattığı etkiyi dengelemek amacıyla ateşli bir rekabetçi kişilik geliştirmişti. Yetişkinleri şaşırtan, akranlarındaysa korkuyla karışık saygı uyandıran şamatalı işlere girişiyordu. Eski sınıf arkadaşları onun her defasında çok sayıda izleyici toplayan çeşitli kahramanlıklarını hatırlıyorlar: Ernesto, ders sırasında bir şişe mürekkep içmiş ve tebeşir yemiş ve okulun bahçesindeki ağaçlara tırmanmış; bir kanyonun üzerinden geçen metal bir demiryolu köprüsüne elleriyle asılarak aşağı sarkmış; terk edilmiş, tehlikeli bir maden kuyusuna girmiş; öfkeli bir koçla *torero* (boğa güreşi) yapmıştı.

Bir keresinde kendi *barra* (çete) mensuplarıyla birlikte Alta Gracia'nın çevre yollarındaki sokak lambalarını sapan atışlarıyla kırmışlardı. Bir keresindeyse arkadaşı Juan Míguez'le birlikte rakip çeteden birinin anne babasına ait kuyruklu piyanonun fildişi anahtarlarının üzerine dışkılayarak öçlerini almışlardı. Ve bir keresinde de ateşledikleri kestane fişeklerini açık pencereden komşu evin bahçesine fırlatarak, o sırada verilmekte olan resmi akşam yemeğine katılanları darmadağın etmişlerdi.

Ernesto'nun antikalıkları Guevaraların yöredeki şöhretini biraz sarstı, ama aile başka bakımlardan göze çarpıyordu. Onların neşeli, biraz karışık ev halkını betimlemek için genellikle "bohem" terimi kullanılıyordu. Evlerinde pek az sosyal ilişki kurduklarını gözlemliyorlardı. Çay ya da akşam yemeği saatinde gelen komşu gençler yemeğe kalıyorlardı ve akşam yemeği masasında daima fazladan birileri oluyordu. Guevara ailesinin çocukları arkadaş ayrımı yapmıyorlar, Alta Gracia'nın "aşağı mahalle"sinde oturan golf sahası işçilerinin ve diğerlerinin çocuklarıyla da oynuyorlardı.

Ne var ki asıl serbest düşünceli kişi izlenimi yaratan Celia *madre* (anne) idi. Okul müdiresi Elba Rossi, Celia'yı tek başına otomobil kullanmak, pantalon giymek gibi davranışlarından ötürü toplumsal olarak tabakalaşmış bir çevrede pek çok "ilkleri" gerçekleştiren biri olarak hatırlıyordu. Bazıları da Celia'nın zamanın toplumsal normlarına doğrudan meydan okuyarak sigara içtiğinden söz ediyorlardı.

Celia, insanlara aşırı gelen bu jestlerinin yaratabileceği olumsuz etkilerden toplumsal

konumu ve cömertliği sayesinde sıyrılıyordu. Kendi çocuklarını arkadaşlarıyla birlikte, aile içinde "La Catramina" (Yığın) diye anılan 1925 model, üstü açılabilir eski bir Maxwell'le düzenli olarak okula götürüp getiriyordu. "Bir bardak süt" uygulamasını, masraflarını bizzat karşılayarak başlatmıştı. Bu âdet yoksul çocukların okul saatlerinde beslenmelerini sağlamak amacıyla yöredeki eğitim yetkilileri tarafından da benimsenmişti.

Komşularının çoğunun aksine, Ernesto'nun ana babası dinle ilgilenmiyordu. Guevara Lynch'in annesi bir ateistti ve oğlunu da aynı şekilde yetiştirmişti. Din öğrenimi gören Celia'nın görüşleri ise biraz belirsizdi ve ömrü boyunca hayatın ruhsal yanına ilgi duymuştu. Alta Gracia'ya ilk geldiklerinde Celia çocuklarıyla birlikte pazar ayinine katılmıştı. Ancak kocasına göre bunu da dini inancından çok "gösteriş" olsun diye yapmıştı.

Gene de, bütün özgürlükçü görüşlerine karşın Guevaralar, öteki sapmış Katoliklerle, inanç ile uygulama arasında görülen bir çelişkiyi paylaşıyorlar, muhafazakar toplumlarında kabul gören geleneksel uygulamalardan asla tümüyle vazgeçmiyorlardı. Kiliseye gitmiyorlardı ama çocuklarını Katolik âdetlerine uygun biçimde vaftiz ettirmişlerdi. Ernestito'nun vaftiz babası, Celia ile Guevara Lynch'in sayesinde tanıştıkları ve Guevara Lynch'i talihini Misiones'te aramaya ikna eden, zengin rahip León Echagüe idi.

Ernesto okula başladığı sıralarda Celia, ayine gitmekten vazgeçmiş ve Guevaralar çocuklarının din derslerinden muaf tutulmasını istemişlerdi. Roberto okuldan sonra iki karşıt takım oluşturan çocuklarla futbol oynadıklarını hatırlıyordu. Takımlardan biri Tanrı'ya inananlardan, öteki inanmayanlardan oluşmaktaydı.

Nadiren çalıştığı görülmekle birlikte, Ernesto'nun Alta Gracia'daki bütün sınıf arkadaşları onun asıl olarak derste öğrendiğini kaydediyorlardı. Ancak sıradan özellikler taşıyan dersler söz konusu olduğunda pek rekabetçi bir dürtüye sahip olduğu da söylenemezdi. Bu durum karşısında aslında babası da şaşkındı. Bu konu Ernesto'nun olgunlaşmakta olduğu yıllarda da sürekli tekrarlandı. Babasının en büyük oğlunun neden böyle olduğunu asla anlamadığı görülür. Aslında eşi Celia'yı da asla tam olarak anlayamamıştı. Ona göre Celia "doğuştan tedbirsiz" ve "tehlikeye düşkün"dü ve bu özellikleri en büyük oğullarına da geçmişti. Bu arada, "aşırı tedbirli" olduğunu kabul eden Guevara Lynch ise aksi bir adamdı ve hayattaki tehlikeler ve riskler konusunda sürekli endişeleniyordu. Ernestito bazı bakımlardan annesine daha yakındı. Celia da oğlunun sırdaşı ve bazı durumlarda da haylazlık arkadaşıydı. Guevara Lynch aynı zamanda "İrlanda" mizacına sahipti ve Alta Gracia'daki bütün arkadaşları, özellikle aile üyelerinden birine hakaret edildiğini düşündüğü zaman onun nasıl büyük bir öfkeye kapıldığını hatırlıyorlardı. Abartılmış olsun ya da olmasın, Guevara Lynch'in ünlü mizacı en büyük oğluna da geçmişti. Guevara Lynch'in yazdıklarına bakılırsa, Ernestito, çocukken haksız yere azarlandığını ya da cezalandırıldığını hissettiğinde "öfkeden kendini kaybediyor" ve kendi *barra*sının rakipleriyle sık sık yumruk yumruğa dövüşüyordu. Bu özellik onu asla terk etmediyse de, üniversiteye başladıktan sonra bunu denetim altına almayı öğrendi ve fizik-

sel şiddet tehdidi yerine o ünlü keskin dilini kullanmaya başladı. Ama nadiren de olsa, zaman zaman fiziksel şiddet kullanıyordu.

Guevara Lynch, zeki bir adam olmakla birlikte, entelektüel bakımdan birbirine daha çok benzeyen eşi ve Ernesto'dan farklı görünüyordu. Macera ve tarih kitapları okumasına ve Ernesto'ya da bu tip eserleri sevdirmesine rağmen, bilimsel sabır ve disiplini pek azdı. Oysa Celia coşkulu bir roman, felsefe ve şiir okuruydu ve oğlunun zihnini bu konulara yönlendiren de kendisiydi.

Gelecek yıllarda gelişmesine ve olgunlaşmasına rağmen, yetişkin Ernesto Guevara'da sonraları efsane boyutu kazanan karakter özellikleri çocukluk döneminde de kendini hissettirmekteydi. Fiziksel korkusuzluğu, başkalarına önderlik etme eğilimi, inatçılığı, rekabetçiliği ve özdisiplini; bütün bunlar, Alta Gracia'daki küçük "Guevarita"da belirgin biçimde görülebiliyordu.

III

1932 ile 1935 arasında Paraguay ve Bolivya, iki ülkenin paylaştığı kurak ve ıssız *chaco* bölgesi için zaman zaman savaşıyor, kanlı çatışmalara girişiyorlardı.

Ernesto Guevara Lynch "Chaco Savaşı"nı gazetelerden dikkatle izliyor ve Misiones'te Paraguaylılar arasında yaşadığı için onların ülkesinin tarafını tutuyordu. Hatta bir gün, Paraguay'ın savunmasına yardımcı olmak için "silaha sarılmak" istediğini dahi söylemişti. Babasının yaşadığı coşkuya kapılan en büyük oğlu da böylece savaşın gidişatını izlemeye başladı. Çok geçmeden Guevara Lynch çatışmayı çocukların kendi oyunlarında canlandırdıklarını fark etmişti. Bir kısmı Paraguaylıları, diğerleri de Bolivyalıları oynuyordu.

Guevara Lynch daha sonra oğlunun bu savaşa duyduğu ilginin onun siyasal bilincinin biçimlenmesinde etkili olduğuna işaret etmiştir. Ancak bu pek mümkün değildir, çünkü savaş sona erdiğinde Ernesto sadece yedi yaşındaydı. Yetişkin Che yine de babasının çatışma sırasında kapıldığı coşkuyu hatırlıyor ve hem duygulu hem de alaycı bir tutumla Arjantinli arkadaşlarına babasının tumturaklı savaşa "katılma" tehditlerini anlatıyordu. Oğul için bu olay, bütün hayatını planlar yaparak geçiren, ancak nadiren somut bir başarı kazanan iyi niyetli bir adam olan babasına dair buruk gerçeklerin bir özetiydi.

1936'dan 1939'a kadar süren İspanyol İç Savaşı muhtemelen Ernesto Guevara'nın bilincini önemli ölçüde etkileyen ilk siyasal olaydı. Aslında bu etki kaçınılmazdı. İspanya'daki savaş 1938'den itibaren Franco'nun Faşistleri lehine geliştikçe, çok sayıda İspanyol Cumhuriyetçi mülteci Alta Gracia'ya gelmeye başlamıştı.

Bu mülteciler arasında González-Aguilar ailesinin anneleriyle birlikte gelen dört çocuğu da vardı. Babaları, cumhuriyet donanmasının sıhhiye şefi olan Juan González Aguilar görevini sürdürmüş, ancak Ocak 1939'da Barselona'nın düşüşünden sonra ailesine katılabilmişti. Çocukları Guevaraların çocuklarıyla aşağı yukarı aynı yaştaydı, aynı okula gidiyor ve din derslerinde birlikte oturuyorlardı. İki aile arasında hemen yakın bir

dostluk oluştu.

Ve Guevaralar bir süre kadar evlerini Celia'nın ablası Carmen ve iki çocuğuyla paylaştılar. Babaları Komünist şair ve gazeteci Cayetano "Policho" Córdova Iturburu, Buenos Aires'te çıkan *Critica* gazetesi adına savaşı izlemek için İspanya'ya gitmişti. Policho'nun mektupları ve haberleri posta yoluyla geldiğinde, Carmen onları evdekilere yüksek sesle okuyor ve böylece savaş evin içinde hiçbir gazete makalesinin yapamayacağı bir etki yaratıyordu.

Bir süre sonra Guevaralar kendilerini zor durumdaki cumhuriyeti desteklemek için açılan heyecan verici bir kampanyanın içinde buldular. Otuzların başlarında, Arjantin'in iç siyasetinde liberal Guevaraları etkileyecek pek az şey vardı. Arjantin, Başkan Hipólito Yrigoyen'in 1930'da devrilmesinden sonra etkisiz bir muhalefet içinde parçalanarak dağılan geleneksel "liberal" parti, Unión Cívica Radical'in hizipleriyle zaman zaman koalisyon kuran ve birbirini izleyen muhafazakar askeri rejimlerle yönetilmekteydi. Ne var ki, uluslararası Faşizmin artan tehdidine karşı dramatik bir duruşu simgeleyen İspanyol Cumhuriyeti için savaş, insanın coşku duyabileceği bir olaydı.

Guevara Lynch, Alta Gracia'nın Cumhuriyetçi İspanya'yla kurulan ulusal dayanışma şebekesinin parçası olan kendi küçük Comité de Ayuda a la Republica'sına yardım etti. İspanya'dan gelen mültecilerle dostluk kurdu. Özellikle hayranlık duyduğu kişi, Guadalajara savaşında Franco birliklerini ve onun İtalyan faşist müttefiklerini yenilgiye uğratan ve şimdi hayat sigortası poliçeleri satarak geçimini sağlayan askeri bir kahraman, General Jurado idi. Guevara Lynch onu eve yemeğe davet ediyor ve ailesiyle birlikte ondan büyüleyici savaş öykülerini dinliyordu.

İspanyol Cumhuriyeti davasına tutkuyla bağlanmış kişilerle kuşatılan on yaşındaki Ernesto da bu çatışmaya büyük bir ilgi duymaya başladı. Aile bilgilerine göre, ailenin *schnauzer-pinscher* cinsi köpeğine, hem siyah renkli olduğu için, hem de cumhuriyetin başbakanı Juan Negrin'in şerefine Negrina adını verdi. Savaş boyunca, Cumhuriyetçi ve Faşist orduların mevzilerini harita üzerinde küçük bayraklarla işaretleyerek gelişmeleri izledi.

Kısa süre sonra İspanyol Cumhuriyeti yenilgiye uğradı ve hemen ardından Avrupa savaşı başladı. Avusturya'yı ilhak ettikten sonra Münih Paktı'nın imzalanmasıyla güvence altına alınan Çekoslovakya'ya giren Adolf Hitler, Eylül 1939'da Polonya'yı işgal etti. İngiltere ve Fransa Mihver güçlerine karşı savaşa girdiler. II. Dünya Savaşı başlamıştı. Her yerde olduğu gibi, Alta Gracia'da da insanlar saf tutmaya başladılar.

Guevara Lynch bu kez vargücüyle Müttefik yanlısı bir dayanışma grubu olan Acción Argentina'yı desteklemeye başladı ve Alta Gracia'da grubun yerel şubesini açtı. Lozada ailesinden, onların Cizvit misyon evlerinin taştan yapılmış dış duvarına bitişik inşa edilmiş, söğüt ağaçlarıyla çevrili Tajamar gölüne yukarıdan bakan küçük bir yazıhane kiraladı. Artık on bir yaşına gelen Ernesto, Acción Argentina'nın "gençlik kolu"na katıldı ve babasının dediğine göre, "herkese gururla gösterdiği" bir üyelik kartına sahip oldu.

Guevara Lynch bütün bölgeyi dolaştı, halka açık toplantılarda konuşmalar yaptı ve olası bir "Nazi sızması"na karşı önlemler aldı. Grubu Arjantin'in sonunda bir Nazi işgaline uğramasından korkuyor ve Córdoba'daki oldukça kalabalık Alman topluluğunun şüpheli faaliyetlerini gözlüyordu. Genç Ernesto'ya gelince, babası onun hakkında şöyle diyordu: "Oyun ve çalışma dışında zamanının tamamını bize yardım etmekle geçiriyordu."

Córdoba'da, ilgi duyulan başlıca hedeflerden biri Alta Gracia'ya yakın Calamuchita vadisindeki Alman yerleşim bölgesiydi. 1939'un sonunda, yaralı Alman savaş gemisi *Admiral Graf Spee*, Atlantik'te İngiliz savaş gemilerine hasar verdikten sonra, Río de la Plata'ya kadar takip edildi ve gemi kaptanı Montevideo sularına saptı. Arjantin yetkililerinin tepkisi, gemi subaylarını ve mürettebatını Córdoba'da "gözetim altına almak" oldu.

Guevara Lynch'in gözetim altındaki Alman denizcilerinden kuşkulanan ekibi ise onları gizlice takip etmeye başladı ve Guevara Lynch'in anılarına göre, tahta tüfeklerle askeri eğitim yapan denizcileri gözetlediler. Bir başka zaman, Bolivya'dan gelip vadiye giren, silah yüklü olduğundan kuşkulandıkları bir kamyonu takibe aldılar. Başka bir şehirde yaşayan bir Alman'a ait olan otelin, doğrudan Berlin'le iletişim kurulmasını sağlayan gizli bir radyo vericisine sahip bir Nazi casus şebekesini perdelediğinden kuşkulandılar; ancak çok sıkı güvenlik önlemleri nedeniyle yeterli istihbarat toplamayı başaramamışlardı.

Bu görevleri yerine getiren Guevara Lynch'te kaçınılmaz bir Walter Mitty[7] duygusu vardı. Büyük bir gayretle maceralı ve kahramanca bir hayat yaşama arzusu duyuyordu; ama genellikle zamanın büyük olaylarının kıyısında kendi hayatını yaşamaya yazgılıydı. Paraguay uğruna savaşmak için çok istekliydi, ama oraya gitmemişti. İspanyol İç Savaşı ve II. Dünya Savaşı ona savunabileceği yeni davalar kazandırdı, ileride başka davalar da bulacaktı, ama her zaman olduğu gibi olayları kenardan izledi. Sonunda bu etkinliklerle değil de Ernesto "Che" Guevara'nın babası olarak oynadığı rolle hatırlanacaktı.

Bu arada, Córdoba'da gelişmekte olan Nazi yeraltı şebekesine dair bulgulara ulaştıklarına inanan ve endişeye kapılan Guevara Lynch ve ekibi Başkan Roberto Ortiz'in Müttefik yanlısı yönetiminin hemen acil önlemler alacağı umuduyla, Acción Argentina'nın Buenos Aires'teki karargahına ayrıntılı bir rapor gönderdi. Ancak 1940'da, sağlık durumu ciddi biçimde bozulan Ortiz görevini kurnaz ve rüşvetçi yardımcısı Ramón Castillo'ya devretmişti. Castillo'nun hükümeti güçlü biçimde Mihver yanlısı eğilimler sergiliyordu ve Guevara Lynch'e göre, uyguladığı rejim, Nazi şebekesine karşı hiçbir önlem almıyordu.

Arjantin'in savaş boyunca süren belirsiz durumu –Almanya'nın 1945'te yenilgiye uğramasının hemen öncesine kadar resmen tarafsız kalmıştı– ülkenin siyasal ve askeri ku-

7) Walter Mitty, mizah yazarı James Thurber'in 1939'da *The New Yorker*'da yayımlanan "The Secret Life of Walter Mitty" (Walter Mitty'nin Gizli Hayatı) başlıklı kısa öyküsünün kahramanıdır. Kılıbık ve uysal Walter Mitty gündüz rüyalarında kendisini bir cerrah, bir pilot ya da donanma komutanı olarak görmekte ve büyük kahramanlıklar yapmaktadır. (Ç.N.)

rulu düzeni içinde var olan Mihver yanlısı güçlü duyguların yanı sıra iktisadi kaygılardan da kaynaklanıyordu. Et, tahıl ve diğer tarım ürünleri için bir ihracat pazarı olarak geleneksel biçimde Avrupa'ya, özellikle de İngiltere'ye bağımlı olan Arjantin, Müttefikler'in Avrupa'ya uyguladıkları ablukadan zarar görmüştü. Ortiz yönetimi Müttefikleri desteklemenin karşılığı olarak, Arjantin'in kullandığı mamul malların çoğunu sağlayan ve oluşum halindeki Amerikan süper gücünden fazla ihraç ürünleri için güvence almaya çalıştı. Ancak Ortiz'in "dürüst iş" yapma yeteneğine sahip olmaması da, Mihver yanlısı Castillo rejiminin kurulmasına yardımcı oldu. Bu dönemde Arjantin'in aşırı milliyetçileri, yükselmekte olan Almanya'yı potansiyel bir yeni ihracat pazarı ve silahlı kuvvetlere askeri bir destek olarak görüyorlardı.

IV

Dışarıda II. Dünya Savaşı olanca şiddetiyle sürer ve Arjantin'in siyaseti gittikçe daha değişken hale gelirken, Ernesto Guevara ilk gençlik dönemini sürüyordu. Fiziksel gelişimi yavaş olsa da –yıllarca kısa kalmış ve on altısına gelene kadar boy atamamıştı– entelektüel bakımdan meraklı, sorgulayıcı ve büyüklere sorduğu soruların yanıtlarını alma konusunda ısrarcıydı. Ne var ki en gözde kitapları, genellikle "erkek çocuk maceraları"nı anlatan kitaplardı: Emilio Salgari'nin macera öyküleri, Jules Verne ve Alexander Dumas.

Mart 1942'de on dördüncü yaş gününü kutlamasından hemen önce, Ernesto liseye ya da *bachilleratoya* başladı. Alta Gracia'daki okullar sadece ilk öğretim verdikleri için özel okullar dışında kentin en iyi devlet okullarından biri olarak görülen Colegio Nacional Dean Funes'e kayıt oldu ve her gün yirmi üç mil uzaktaki Córdoba'ya gitmeye başladı.

O yılın bir sabahı, birisi, Ernesto'nun Alta Gracia-Córdoba sabah otobüsünün öteki yolcularıyla birlikte poz verdiği bir fotoğraf çekti. Bu resimde Ernesto, otobüsün ön sırasında oturmuş, üzerinde spor ceket, kravat, ama ayağında şort, dizine kadar gelen buruşuk çoraplar olduğu halde, çevresindeki, yakası kapalı, kravatlı, takım elbiseli, uzun pantalonlu ve yaşça daha büyük öğrenciler arasında, yüzünde afacan bir gülümsemeyle görülmektedir.

1943'ün başındaki yaz tatili sırasında Guevaralar Córdoba'ya taşındılar. Guevara Lynch nihayet ortak olduğu bir inşaat firmasında çalışmaya başlamıştı. Ernesto her gün okula gidip geliyordu ve kız kardeşi Celia, Córdoba'daki kız lisesine başlamak üzereydi. Ailenin Alta Gracia'dan taşınmasının pratik bir tercih olduğu görülebiliyordu.

3
Pek Çok İsmi Olan Çocuk

I

Guevaraların Córdoba'ya taşınmaları ailenin ekonomik durumunda ani bir iyileşmeye yol açtı, ama aynı zamanda birleşik bir aile olarak geçirdikleri günler açısından da sonun başlangıcı oldu. Uzlaşma çabası Mayıs 1943'te beşinci ve sonuncu çocukları Juan Martin'in doğmasıyla sonuçlanmıştı; ancak Celia ile Ernesto arasındaki gerilimler derinleşiyordu ve beş yıl sonra Buenos Aires'e taşındıklarında evlilikleri de sona erdi.

Aile dostlarına göre, sorun yine Guevara Lynch'in kronik kadın düşkünlüğüydü. Guevara çocuklarının bir dostu, Tatiana Quiroga, o günleri hatırlarken şöyle diyordu: "Baba playboy olma iddiasındaydı. Ancak başkalarının huzurunu kaçıran bir playboydu, çünkü çalıştığı ve para kazandığı zaman, varını yoğunu 'genç bayanlar'la, somut bir şeye değil, giyim eşyalarına, bir sürü ıvır zıvıra harcıyordu... ve aileye hiçbir şey kalmıyordu."

Aile Córdoba'da biraz daha iyi yaşadıysa, bunun sebebi Guevara Lynch'in sonunda biraz para kazanmasından başka bir şey değildi. İş ortağı, uzak, soğuk ve aşırı aristokratça havası nedeniyle "Margués de Arias" (Arias Markisi) olarak tanınan, tuhaf kişilikli bir mimardı. Marqués, inşaat, genellikle de ev inşaatı ihaleleri alıyordu ve Guevara inşaat projelerinin uygulanmasını denetliyordu.

Ernesto'nun kız kardeşi Celia, "Harika bir hayatımız vardı ve para geldiği gibi gidiyordu; yatırım yapmayı asla düşünmediler," diyordu. Ancak işler iyi giderken, Ernesto Guevara Lynch, Córdoba'nın dışındaki tepelik bölgede, Villa Allende'de bir kır evi satın aldı ve Córdoba'nın özel Tenis Kulübü'ne üye oldu. Çocuklar orada yüzüyorlar ve tenis öğreniyorlardı. Guevaralar caddenin, *palos borrachos* olarak bilinen iki sıralı gölgeli ağaçlarla kaplı Avenida Chacabuco bulvarıyla birleştiği noktaya yakın Calle Chile 288 adresindeki iki katlı kiralık yeni evlerine yerleştiler. Bulvarın karşısında Parque Sarmiento'nun bakımlı ve geniş yeşil alanı ve ağaçlıkları, hayvanat bahçesi, Tenis Kulübü ve ötesinde de Córdoba Üniversitesi vardı.

Guevaraların Calle Chile'deki evleri de Alta Gracia'daki dostlara açık, özgür havasını sürdürüyordu. Córdoba'nın en zengin ailelerinden birine mensup yakın bir dost, Dolo-

res Moyano o evi gayet egzotik buluyordu. Her yere yığılmış kitaplar ve dergiler yüzünden mobilyaların pek görülmediği Guevaraların evinde, yemek belirli saatlerde yenmiyordu; acıkan istediği zaman yiyebiliyordu. Çocukların bisiklet üzerinde caddeden avluya, oradan oturma odasına girmelerine izin veriliyordu.

Ancak Dolores bir süre sonra bu açık ev politikasının bir bedeli olduğunu da keşfetmişti. Ziyaretçilerde bir kurum, bilgiçlik ya da ikiyüzlülük hissettikleri anda, onlarla acımasızca dalga geçiyorlardı. Özellikle yıldırıcı bulduğu Ernesto bu saldırılara önderlik ediyordu ve bir keresinde Dolores de bu saldırılardan nasibini almıştı. Ernesto'nun annesi kışkırtıcıydı ve bazen aşırı derecede inatçı olabiliyordu. Öte yanda, Ernesto gayet hoş bir adamdı; çevresine sıcaklık ve canlılık yayıyordu. "Yüksek sesle konuşuyordu ve oldukça dalgındı. Zaman zaman, çocukları bir yerlere gönderiyor, döndükleri zaman ise istediği şeyi unutmuş oluyordu."

II

Córdoba'ya taşınmaları Ernesto'nun ergenlik döneminin başlangıcıyla çakıştı. Kendini kanıtlamak için gittikçe daha fazla çaba harcıyor, ana babasının değerlerini sorguluyor ve kendi dünya görüşünün ilk parıltılarını sergiliyordu.

Córdoba'daki Colegio Nacional Dean Funes'teki ilk yılında Ernesto yeni arkadaşlar edindi. En yakın arkadaşı olan Tomás Granado bir demiryolu kondüktörü olarak çalışan İspanyol bir mültecinin üç oğlunun en küçüğüydü. On dört yaşındaki Ernesto hâlâ kısa, ama eskisine kıyasla daha zayıftı. İri yarı, güçlü kuvvetli Tomás saçlarını briyantinleyip arkaya doğru tarıyordu, fakat Ernesto'nun saçları hâlâ karmakarışıktı. Bu durum ona, ergenlik döneminde aldığı çeşitli isimlerden birinin, "El Pelao" (Harbi) isminin takılmasına neden oldu.

Çok geçmeden Tomás'ın ağabeyi Alberto da onlara katıldı. Córdoba Üniversite'sinin biyokimya ve farmakoloji bölümünün birinci sınıf öğrencisi olan, yirmi yaşındaki Alberto ya da "Petiso" (Bodur), bir buçuk metreden biraz uzun, iri gaga burunluydu, fakat geniş bir sporcu göğsü ve futbolculara özgü sağlam ve çarpık bacakları vardı; aynı zamanda gelişmiş bir mizah duygusuna sahipti; şaraptan, kızlardan, edebiyat ve Amerikan futbolundan hoşlanıyordu. O ve Ernesto, aralarındaki yaş farkına rağmen çok iyi dost oldular. Hatta bu dostluk, Ernesto ve Tomás arasındakinden daha güçlüydü.

Alberto Granado yerel Amerikan futbolu takımı Estudiantes'in koçuydu ve Ernesto büyük bir hevesle takıma katılmak istiyordu. Alberto oğlanı eleştirel bir gözle inceledi. "İlk bakışta pek uygun değildi... Yeterince sağlam görünmüyordu ve kolları inceydi."

Fakat Alberto "Pelao"ya bir şans tanımaya karar verdi ve onun antrenmanlara katılmasına izin verdi. Hırıltılı nefes alan çocuk haftanın iki günü maç sahasında Estudiantes'le birlikte çalışmaya başladı. El Pelao korkusuz ve atak oyunculuğuyla ün salmıştı. Topu yakalayıp, kendini sakınmadan hücuma geçtiğinde, "Savulun!" diye haykırıyordu,

"El Furibundo [Azgın] Serna[8] geliyor!" Bu savaş narası yüzünden Alberto ona "Fuser" adını takmıştı. Bu arada Alberto'ya da, sevgi belirtisi olarak "Míal" ("bizim Albetro" anlamına) deniliyordu.

Bu delikanlının cesaretinden etkilenen Alberto, Ernesto'yla özel olarak ilgilenmeye başladı. Estudiantes, antrenmana başlamadan önce öteki takımın oyunu bitirmesini beklerdi. Bu bekleme süresi içinde Granado, Ernesto'nun sık sık yere oturup sahadaki elektrik direklerinden birine sırtını dayayarak kitap okuduğunu görmüştü. Bir gün, Fuser'in Freud okumakta olduğunu, Baudelaire'in şiirlerinden hoşlandığını, "kendi dillerinde" Dumas, Verlaine ve Mallarmé'yi; aynı zamanda Émile Zola'nın pek çok kitabını, Sarmiento'nun destansı eseri *Facundo*'yu ve Amerikan edebiyatının en yeni eserlerini, William Faulkner ve John Steinbeck'i de okumuş olduğunu keşfetti.

Kendisi de sıkı bir okur olan Granado çok şaşırdı. Bu kadar "küçük bir çocuğun" nasıl olup da bu kadar çok kitap okuduğunu anlayamıyordu. Ernesto ona, astım krizleri sırasında anne babasının onu dışarıya bırakmadıklarını, kendisine tavsiye edilen "nefes alma" talimlerini yaparken oyalanmak için okumaya başladığını anlattı. Fransızca okumasına gelince, bunu da ilkokul döneminde astım krizleri yüzünden okula gidemediği sıralarda Celia'nın ona verdiği dersler sayesinde öğrenmişti.

Córdoba'da yeni dostlar edinmelerine ve hayatlarından memnun olmalarına rağmen, Alta Gracia Guevaralar için hâlâ değerliydi ve aile sık sık yazlık bir ev kiralayarak tatillerini orada geçiriyor; Ernesto da Calica Ferrer, Carlos Figueroa ve eski *barra*sının öteki üyeleriyle dostluğunu sürdürüyordu. Gonzáles-Aguilar da onların ardından Córdoba'ya taşınmış ve fazla uzak olmayan bir eve yerleşmişti. Yakınlıkları devam ediyordu. Guevara ailesinin, adını Celia'nın babasından alan beşinci çocuğu Juan Martín dünyaya geldiğinde, González-Aquilars çocuğun vaftiz töreninde vaftiz babası olarak hazır bulunmuştu.

Guevara Lynch'in Parque Sarmiento ve Tenis Kulübü'ne yakınlığı nedeniyle önceleri coşkuyla benimsediği Calle Chile'deki yeni evin bazı dezanvantajları ise zamanla anlaşıldı. Kent merkezinden çıkılan bir tepenin üzerine kurulu komşu Nueva Córdoba semti hâlâ kentleşme sürecindeydi. Sonuç olarak, *baldíos* denilen boş arsalarla çevrili karmakarışık bir konutlar topluluğu ortaya çıkmıştı. Bu arsalarda ve bölgeyi kaplayan dere yataklarında yoksullar gecekondu yapmaya başlamışlardı.

İşte bu gecekondu semtlerinden biri Guevaraların yeni evlerinin tam karşısına düşüyordu. Burada Guevaralar ve dostları için merak konusu olan renkli kişilikler vardı. Bunlardan biri, bacakları olmayan bir adamdı; altı melez köpeğin çektiği tahtadan minik bir arabayla dolaşırdı ve arabasını sürerken kamçısını köpeklerin üzerinde şaklatırdı.

Ernesto'nun en küçük kız kardeşi Ana Maria'nın yakın arkadaşı Dolores Moyano o sırada ailenin sürekli ziyaretçilerindendi. Hatırladığı kadarıyla en büyük eğlencelerinden biri caddenin "güvenli tarafı"ndaki kaldırımın kenarına oturup *baldío*daki gecekondu sa-

8) Annesinin kısaltılmış soyadı.

kinleri arasında yaşanan olayları gözlemekti. Gözledikleri kişilerden biri bir *paratso* ağacının altında bebeğini emziren ve arada bir onun başına tüküren, siyahlara bürünmüş bir kadın; diğeri de, ne kirpiği ne de kaşı olan, Quicho adında on iki yaşında cücemsi bir oğlan çocuğuydu. Tuhaf beyaz dilini göstermesi için ona şeker veriyorlardı. Çocuk şekeri alır almaz ok gibi fırlayarak *"baldío* deliği"ne kaçıp saklanıyordu.

Mukavva ve tenekeden yapılmış derme çatma kulübelerinde yaşayan yoksul komşularından daha iyi durumda olmalarına rağmen, Guevaralar bir süre sonra kendi evlerinin temelinin sağlam olmadığını fark ettiler. Çok geçmeden duvarlarda çatlaklar oluşmaya başladı. Guevara Lynch, geceleri yattığında, tavandaki çatlaktan yıldızları seyredebiliyordu. Ancak bir inşaatçı olarak bu durumu tehlikeli görmüyordu. Çocukların odasında da bir çatlak oluşmuştu. Yataklarını çökme ihtimali olan duvardan uzak tutarak sorunu çözdüler. Guevara Lynch bu durumu şöyle yorumlayacaktı: "O evde rahat ediyor ve taşınmak istemiyorduk. Bu nedenle mümkün olduğu kadar kalmaya karar verdik."

Kent hayatının keskin zıtlıkları Guevaralar için yeni olabilirdi, ancak bu durum gerek Arjantin'in gerekse Latin Amerika'nın giderek tipik bir özelliği haline gelmekteydi. Ondokuzuncu yüzyılın son dönemlerinden itibaren, değişen ekonomik koşullar, göç ve sanayileşme, radikal bir kent-kır nüfus değişimine yol açmıştı. Yoksul çiftçiler iş bulma ve daha iyi bir hayat umuduyla kırsal kesimden kentlere göçüyorlardı. Pek çoğu Córdoba ve Arjantin'in diğer büyük kentlerindeki gecekondu semtlerini ya da *villas miserias*'ı doldurmaktaydı.

Son elli yıl içinde Arjantin'in demografik yapısı tamamen tersine dönmüş, kent nüfusu 1895'de % 37'den, 1947'de % 63'e çıkmıştı. Aynı dönem içinde Arjantin nüfusu dört kat artarak, dört milyondan on altı milyona çıkmıştı.

Süregiden bu toplumsal dönüşüme rağmen, Arjantin'in ikinci büyük kenti Córdoba 1940'larda hâlâ sakin taşra havasını koruyordu. Sınırsız yeşil pampalarla kuşatılmış, ufkunda sadece mavimsi sıradağların göründüğü Córdoba, Buenos Aires'i kısa süre içinde modern bir metropole dönüştüren sanayileşme ve inşaat patlamasını henüz yaşamamıştı. Ülkenin Cizvitler tarafından kurulan ilk üniversitesine sahip olan, pek çok eski kilise ve kolonyal binanın bulunduğu Córdoba bir öğrenim merkezi olarak da ünlenmişti ve bu kültürel miras *cordobesese* (Córdobalılara) gurur veriyordu.

Kentin eğitim alanındaki öncü rolü, 1918'de, Córdoba Üniversitesi'ndeki Radikal Partili öğrenciler ve öğretim üyeleri üniversite özerkliğini güvence altına alan "Üniversite Reformu"na önderlik ettikleri zaman gerçekleşmiş; bu hareket Córdoba'nın ötesine, Arjantin'in öteki üniversitelerine ve Latin Amerika'nın büyük bir bölümüne yayılmıştı. Dolores Moyano, gençliğinin Córdobasını bir "kitapçılar, dini tören alayları, öğrenci gösterileri, askeri geçit törenleri kenti; zarif, kasvetli, ilk bakışta uyuşuk ama içten içe gerilimler taşıyan bir kent" olarak hatırlıyordu.

Ancak diğer yerlerdeki bu gerilimler Guevaralar'ın kente taşınmalarından kısa süre

sonra burada da patlak verdi. 4 Haziran 1943'te, Buenos Aires'te subaylardan oluşan gizli bir cunta, halefi gibi İngiliz tekelleriyle bağları olan, zengin ve güçlü, taşralı Devlet Başkanı Castillo'yu devirdi. Gerek Castillo'nun Alman yanlısı yönetimini kuşkuyla karşılayan Liberal Arjantinlilerin, gerek ülkenin yabancı ekonomik çıkarlara daha da bağımlı hale geleceğinden korkan ulusalcıların darbe karşısında sergiledikleri ilk tepkiler ihtiyatlı ama olumluydu.

Yeni lider kırk sekiz saat içinde ortaya çıktı: Askeriyenin aşırı milliyetçi hizbinin temsilcisi, savaş bakanı General Pedro Ramírez. General, vakit geçirmeden ülke içi muhalefeti ezmek için baskı önlemlerine başvurdu. Olağanüstü hal ilan eden yeni rejim, seçimleri sınırsız bir süre için erteledi, meclisi kapattı, basını susturdu, ülkenin üniversitelerine müdahale etti ve durumu protesto eden üniversite mensuplarına ateş açtırdı. O yılın sonunda ikinci bir emirle bütün siyasal partiler kapatıldı, okullara zorunlu din dersleri getirildi, basın daha da sıkı bir denetim altına alındı. Córdoba'da da öğrenciler ve öğretmenler durumu protesto etmek için sokaklara döküldüler. Olayların ardından tutuklamalar oldu ve Kasım 1943'te Alberto Granado bir grup öğrenciyle birlikte, kentin San Martín Meydanı'ndaki beyaz boyalı *cabildo* (şehir meclisi) binasının arkasındaki Córdoba merkez cezaevine konuldu. Erkek kardeşleri ve El Pelao onu ziyarete gittiler, kendisine yiyecek götürdüler ve dış dünyadan haber verdiler.

Haftalar geçti. Öğrencilerin mahkemeye çıkarılacaklarına ya da serbest bırakılacaklarına dair hiçbir belirti yoktu. Tutukluları desteklemek için kurulan gizli "mahkumlar komitesi", Córdoba'daki lise öğrencilerine onların serbest bırakılmaları talebiyle yürüyüş yapmaları çağrısında bulundu. Alberto, on beş yaşındaki Ernesto'nun da yürüyüşe katılmasını istediyse de bu talebi şaşırtıcı biçimde reddedildi. Çünkü Ernesto ancak kendisine bir tabanca verilirse yürüyüşe katılacağını söylüyordu. Alberto'ya, tasarladıkları yürüyüşün fazla sonuç getirmeyecek ve öğrencilerin "sopalarla dayak yemesine yol açacak" nafile bir jest olacağını anlatmıştı.

1944 yılının başlarında, iki ay kadar gözetim altında tutulan Alberto Granado polis nezaretinden salıverildi. Ernesto'nun onun için gösteri yapmayı reddetmesi aralarındaki dostluğu bozmadı. Tehlikeli işlere düşkün olması dikkate alındığında, Ernesto'nun arkadaşına yardım etmek istememesi çarpıcıdır. Ve çok genç olması, Arjantin siyasal hayatıyla da pek ilgilenmemesi nedeniyle, "prensipli" tutumunu anlamak da kolay değildir. Ancak siyasal eylemciliğe tam bir kayıtsızlığa eşlik eden radikal ve abartılı söylemlerin sergilendiği bu paradoksal davranış, Ernesto'nun büyüme yıllarında süreklilik kazanan bir davranış kalıbı haline gelecekti.

III

Bu arada kamuoyu, Arjantin'de gerçekleşen siyasal değişikliklerin perde arkasında karanlık bir albayın olduğunu genellikle bilmiyordu. Tombul bir suratı ve kemerli bir

burnu olan bu albayın adını –Juan Domingo Perón– yakında herkes duyacaktı. Mussolini'nin İtalya'sındaki askeri bir görevden dönen, bu arada Il Duce'nin ateşli bir hayranı olan Perón, Buenos Aires'teki askeri karargahta çalışmaya başlamadan önce, Mendoza bölgesindeki askeri bir birlikte kısa bir süre eğitim subaylığı yapmıştı. Karargaha geldikten sonra, kendisine Grupo de Oficiales Unidos ya da GOU diyen karanlık bir askeri grubun itici gücü haline geldi. Haziran 1943 darbesini gerçekleştiren işte bu gruptu.

Sonraki otuz yıl boyunca ise Perón adım adım zirveye tırmandı. Darbeden sonra Savaş Bakanlığı Müsteşarı olarak, akıl hocası General Edelmiro Farrell'e hizmet etti. Farrell Ekim 1943'te başkan yardımcılığını üstlendiğinde, Perón Ulusal Çalışma Dairesi Başkanlığı'nı istedi ve bu göreve getirildi. Hızla güç kazanıyordu. Bir ay içinde, biraz belirsiz görülen bu makamı Emek ve Refah Bakanlığı adı altında yeni bir bakanlığa dönüştürmüştü ve kendisi sadece Devlet Başkanı'na karşı sorumluydu.

Perón'un çalışma odasından iş hayatına ilişkin reform kararnameleri akmaya başladı. Bu önlemler oy hakkından yoksun işçileri cezbetmeyi, bu arada geleneksel siyasal partilerle bağlantısı olan örgütlü işçi gruplarını dağıtmayı amaçlıyordu. Çok geçmeden Perón ülkenin iş gücünü kendi merkezi otoritesi altında toplayarak denetim altına almıştı. Arjantin'in siyasal ortamını kısa süre içinde radikal biçimde değiştirecek olan ve "*peronismo*" olarak bilinen fenomen başlamıştı.

1943'ün sonunda ABD ile savaş halinde olan Nazi Almanyası bütün Avrupa'da ve Kuzey Afrika'da savunmaya çekilmiş ve İtalya'daki Mussolini iktidarı da devrilmişti. Arjantin rejiminin ve özellikle de Perón'un Latin Amerika'da Üçüncü Reich'ın kılık değiştirmiş temsilcisi olarak hizmet ettiğinden kuşkulanan ABD ise savaşta resmi olarak tarafsız kalan Arjantin'in bu tutumunu terk etmesi için yaptığı baskıyı artırıyordu. Pek çok Arjantinli de Amerikalıların kuşkusunu paylaşıyordu. Perón'un toplumsal "altsınıf"a yaptığı, Faşizmin söylemini andıran popülist çağrı Arjantin'in liberal orta sınıflarını yabancılaştırmıştı. Mevcut statükonun tehlikede olduğunu gören geleneksel oligarşi de onlara katıldı ve Guevaraların toplumsal sınıfından pek çok insan kararlı *antiperonista*lar haline geldiler. Ancak bu muhalefet Perón'un daha da güçlenmesini önleyemedi.

Mart 1944'te, Farrell devlet başkanlığına getirildi. Perón Savaş Bakanı, temmuzda da Başkan Yardımcısı oldu. Ne var ki getirildiği bu üç yüksek düzeyde görev içinde en önemlisi hâlâ Emek ve Refah Bakanlığı koltuğuydu. Perón artık Arjantin'de yaşayan herkesin tanıdığı biri olmuştu.

Bu arada Guevara Lynch, Acción Argentina'daki faaliyetini sürdürüyordu. Celia'yla birlikte Nazi işgalindeki Fransa'daki Direniş hareketine yardımcı olmayı amaçlayan bir dayanışma şebekesine, Córdoba's Comité Pro-De Gaulle'e katılmışlardı. Ancak ikisinin de bilmediği şey, Ernesto'nun da bu sırada babasının yarım bıraktığı Nazi avcılığı faaliyetlerini üstlenmiş olmasıydı.

Okul arkadaşlarından Osvaldo Bidinost Payer'le birlikte Ernesto, Córdoba'nın toprak

sahibi aristokrasisinin gözde dinlenme yeri La Cumbre'nin küçük Sierra topluluğuna geri dönmüştü. Babasının da içinde yer aldığı grubun Arjantin'deki Nazi operasyonlarının karargahı olduğundan ve gizli bir radyo vericisiyle Berlin'le haberleşildiğinden kuşkulanarak gözetledikleri, koruma altındaki otel buradaydı. Guevara Lynch gözetleme işinden vazgeçmiş, Ernesto'yu da oralarda dolaşmaması için uyarmış, iki hükümet müfettişinin soruşturma yapmak üzere bölgeye gönderildiğini, sadece birinin geri döndüğünü, diğerinin muhtemelen öldürüldüğünü anlatmıştı.

Macera ve tehlikeye atılma arzusuyla güdülenen gençler yine de oraya gittiler. Gece vakti otele yaklaştılar. Bidinost'un anlattığına göre, açık bir pencereden "üzerinde metal kutular ve çeşitli cisimler bulunan uzun bir masa"nın başında bir şeyler yapan iki adam gördüler. Fakat daha fazlasını göremeden varlıkları fark edildi. "Bizi işittiler, birileri ellerinde fenerlerle dışarı çıktılar ve bize doğru iki el ateş ettiler. Kaçtık, bir daha da oraya gitmedik."

Bu türden maceralara rağmen, Ernesto'nun siyasal davalara bağlılığı lise yıllarında henüz aktif militanlığa dönüşmemişti. González-Aguilars gibi İspanyol Cumhuriyetçisi mülteci çocuklarının da aralarında yer aldığı arkadaşlarıyla İspanya'da "gerçekte olanlar"ı yaşlarına kıyasla ileri düzeyde bakış açısıyla tartışıyorlardı. Ama o sırada Arjantin'de meydana gelen olaylar hakkında pek az fikirleri vardı ya da ilgilenmiyorlardı. Ernesto siyasal bir fikri savunduğunda genellikle kışkırtıcı davranıyor, ana babası ya da arkadaşları üzerinde şok etkisi yaratmaya çalışıyordu. Bir keresinde Córdoba'daki *peronista* militanların toprak sahibi muhafazakar oligarşinin sembolü olan yerel Jokey Kulübü'nü taşlamaya hazırlandıklarına dair söylentiler çıktığında, Ernesto onlara katılmak istediğini ilan etti. Arkadaşlarından biri, onun "Jokey Kulübü'nün taşa tutulmasına itirazım yok" dediğini işitmişti. Arkadaşları bu davranışın onun *properonista* (Perón yanlısı) duygularının bir göstergesi olduğunu düşünüyorlardı, ama muhtemelen bütün bunlar Ernesto'nun kanı kaynayan bir genç oluşundan, onları şaşırtmaya ve konuşturmaya çalışmasından kaynaklanıyordu.

Arjantin hükümeti nihayet Mihver güçleriyle diplomatik ilişkilerini kestiği zaman, Ernesto'nun annesi ve babası çok sevindiler. Ancak Ernestito'nun arkadaşı Pepe González Aguilar onu asla kutlama yapan anne ve babasıyla karşılaştığı anki kadar öfkeli görmemişti. "Her zaman anti-Nazi olmuştu, mutluluğumuzu nasıl olup da paylaşmadığını anlayamıyordum." Daha sonraları Pepe, Ernesto'nun öfkesinin, kararın bir ilkeye dayanmaması, ABD'nin baskısıyla alınmış olması olgusundan ve Arjantin ulusçularının kendi ülkelerinin Amerikalılara boyun eğmesinden duydukları utancı paylaşmasından ötürü olduğunu kanaatine varmıştı.

Ancak Müttefik kuvvetleri Eylül 1944'te Paris'i kurtardıklarında, Dean Funes'ten arkadaşlarıyla birlikte Ernesto da, Córdoba'nın San Martin Meydanı'ndaki kalabalık kutlama gösterilerine katıldı. Cepleri düzeni sağlamak için çağırılan polislerin bindikleri atla-

rın toynaklarının altına saçmak için yanlarına aldıkları demir bilyelerle doluydu.

(Çabaları takdir edilen Guevara Lynch, en ihtiyaç duyduğu anda "Fransa halkı"na verdiği destekten ötürü kendisine teşekkür edilen, bizzat de Gaulle tarafından imzalanmış bir belgeyle ödüllendirildi. Guevara Lynch hayatının geri kalan döneminde o belgeyi büyük bir gururla sakladı.)

İlk gençlik dönemini süren Ernesto Guevara'da Sosyalist fikirlerin erken belirtilerini görmek için yapılan geriye dönük bazı girişimlere rağmen, Córdoba'daki okul arkadaşlarının neredeyse hepsi onun siyasetle ilgilenmediğini hatırlıyorlardı. Arkadaşı José María Roque'ye göre Ernesto'nun o sıralarda "tanımlanmış bir siyasal ideal"i yoktu. "Hepimiz siyasal konuları tartışmayı severdik, ancak Guevara'nın bu tartışmalara herhangi bir biçimde katıldığını asla görmedim."

Ernesto "anti-Faşizm"ini de arkadaşları gibi ifade etmiyordu. Sınıf arkadaşlarından biri, Domingo Rigatusso yoksul bir İtalyan göçmenin oğluydu, okuldan sonra yöredeki sinemalarda şeker satardı. Bir İtalyan olarak Rigatusso savaş sırasında, tıpkı babası gibi, tam bir sadakat duygusuyla Mussolini'yi desteklemişti. Guevara ona büyük bir muhabbetle, argoda "İtalyan Faşisti" anlamına gelen "*tano fascio*" diye hitap ediyordu.

Ancak bir Yahudi Üniversite profesörünün oğlu olan, Ernesto'dan bir yaş küçük Raúl Melivoski, 1943 yılında, Nazi yanlısı Alianza Libertadora Nacionalista'nın militan gençlik kolu Müttefikler'e sempati duyan öğrencileri sindirmeye çalıştığı sırada, onunla birlikte kısa bir süre için bir FES[9] "hücre"sine katıldığını hatırlıyordu. Dean Funes'teki ilk yılına başladığı sırada Melivoski, henüz tanışmadığı halde Guevara'yı biliyordu. Ernesto, Nazi yanlısı olarak bilinen bir tarih profesörüne derste karşı çıkan okulun tek öğrencisi olarak dikkati çekmişti.

O sırada FES, Alianza Libertadora Nacionalista'nın sağcı öğrencilerine karşı bir savunma önlemi olarak üç kişilik "hücreler" kurmaya karar vermişti. Melivoski ve birinci sınıf öğrencilerinden biri kendilerinden büyük bir çocuğu hücrelerinin "lideri" yaptılar. Bu Ernesto'dan başkası değildi. "Sadece adımız hücreydi," diyordu, Melivoski. "Toplantı yapmıyorduk. Pratikte yaptığımız tek şey kendimize hücre demekten ibaretti."

Ancak bir gün öğleden sonra Alianza kabadayıları okul çıkışında Melivoski ve birkaç öğrencinin yolunu kestiler ve üzerinde gruplarını simgeleyen akbaba kabartması olan çakılarını çektiler. Melivoski, Guevara'nın kendisini grubun önüne attığına, okul çantasını savurarak, döne döne onlara saldırdığına tanık oldu. Melivoski bu olaydan çok etkilenmişti. Ona göre Guevara "cesur olmanın da ötesinde... kesinlikle korkusuzdu."

Hücrenin bunun dışında yegane faaliyeti, lider olarak yetkisini kullanan Ernesto'nun Melivoski ve öteki çocuğa, ertesi gün kendi himayesi altında okulu "kıracaklarını" emrettiği zaman gerçekleşti. Bu az kalsın okuldan atılmalarına neden olabilecek bir kahramanlıktı ve Melivoski bunun farkındaydı. "Bize sadece okulu kırmamızı değil, küçükle-

9) FES: Federacion de Estudiantes Secundarios (Orta Öğretim Öğrencileri Federasyonu).

re yasak olan bir filme gitmemizi de emretti. On üç, on dört yaşlarındaydık ve bu iş için on sekiz yaşında olmanız gerekiyordu. Dolayısıyla kimseyi kandıramazdık. Hiçbirimiz uzun boylu ve iri yarı değildi. Ama Ernesto bize şapka takmamızı, ağzımıza birer sigara yerleştirmemizi ve yanımıza bilet almaya yetecek kadar para almamızı emretti."

Ernesto'nun en erken "siyasal" faaliyetleri işte böyleydi. Yirmi yıl sonra, onun hakkında bir makale yayımlamak isteyen dalkavuk bir editöre yazdığı mektupta Guevara açıkça şunu yazacaktı: "Ergenlik dönemimde hiçbir sosyal uğraşı içinde olmadım ve Arjantin'deki siyasal mücadelelere ya da öğrenci mücadelelerine hiçbir şekilde katılmadım."

II. Dünya Savaşı'nın sonunda, on yedinci doğum gününden hemen önce Ernesto Guevara işte böyle biriydi: araştırıcı, aykırı ve macera eğilimli.

IV

Ernesto delikanlılık çağına gelmişti ve kitaplara olan düşkünlüğünün yanı sıra, karşı cinse yönelik güçlü bir merak da duymaya başlamıştı. Bir arkadaşının evinde *Binbir Gece Masalları*'nın kısaltılmamış ve oldukça erotik bir ilk baskısını keşfettiğinde her iki merakını da tatmin etmeyi başardı.

Bu türden heyecanların ötesinde, gerçek cinsel ilişki Ernesto'nun kuşağından pek çok erkek çocuk için soyut bir idealden ibaretti. 1940'ların ortasında Arjantin taşrasında cinsellik ve evlilikle ilgili değerler hâlâ geleneklere bağlı Katolik bir toplumun değerleriydi: Kadınların boşanma hakkı yoktu ve "iyi" kızların evlenene kadar bekaretlerini korumaları bekleniyordu.

O sıralarda Ernesto ve diğerleriyle "çıkan" Tatiana Quiroga, "Bizler küçük meleklerdik," diyordu. "Dansa gider, sohbet eder, birlikte kahve içerdik. Gece yarısında evde olmanız gerekirdi, yoksa sizi öldürürlerdi. Nadiren dışarıya çıkabileceğiniz bir dönemdi. Küçük kızlar tek başlarına oğlanların evine gidebilirler miydi hiç? Asla! Olsa olsa partilere gider ve biraz *mate* içerdik."

Ernesto'nun sosyal çevresinden erkek çocuklar ya geneleve giderler ya da alt sınıftan kızları baştan çıkarmaya çalışırlardı. Toplumsal ve ekonomik durumlarının farklı oluşu, bu kızlar karşısında avantajlı olmalarını sağlardı. Çoğunun ilk cinsel deneyi genellikle bir Kızılderili kadınla ya da Arjantin'in kuzey bölgelerinden gelme yoksul bir *mestiza* (melez) olan aile *mucama*'sıyla yani hizmetçi kızla yaşanıyordu.

Ernesto'nun on dört ya da on beş yaşındayken ailenin *mucama*'sı olan "La Negra" (siyah) Cabera adlı bir kadınla yakınlaşarak cinsellikle tanışmasını sağlayan kişi Calica Ferrer idi. Rodolfo Ruarte, Ernestito'nun tanışma faslında hazır bulundu ve öteki çocuklarla birlikte onu ve La Negra'yı yatak odası kapısının anahtar deliğinden gözetledi. Ernesto'nun uysal kızla sevişirken arada bir durduğunu ve nefes açma aygıtını kullandığını da gördüler. Seyir, tutamadıkları kahkahalarıyla kesiliyordu. Sonraki yıllarda bu olayı hatır-

ladıkça güldüler. Ama Ernesto bundan rahatsız olmadı ve La Negra'yla ilişkileri düzenli bir eğlence olarak devam etti.

Cinselliği keşfetmesinin yanı sıra Ernesto yeni bir aşk olarak şiirle beslenmeye, sevdiği şiirleri ezbere okumaya başladı. Onyedinci yüzyıl İspanyol şairi Francisco de Quevodo'nun *Picaresque Sonnets ve Romances*'inin yardımıyla edepsiz laflar etmeyi de öğrenmişti. Bu özelliğini bir gün Dolores Moyano'nun yüzünü kızartacak şekilde kullandı. Onun İspanyol-Arap gizemciliği üzerine öğretmen edasıyla tartışmasına kulak misafiri olmuştu. Konuya ilişkin bilgisine meydan okuduğunda ise Dolores Moyano saf saf ona şöyle açıklamaya çalışmıştı. "Aziz John'un şiirinde âşık ve mistiğin iki ayrı görme yetisi vardır. İç göz ve dış göz, âşık mistik her iki gözle görür..." Moyano, tam bu noktada Ernesto'nun sözünü kestiğini ve abartılmış bir Cordoba aksanıyla, tek gözlü bir rahibe ve şaşı bir azize ilişkin fazla dünyevi bir çift mısra okuduğunu hatırlıyordu.

Bu olay Guevara'nın toplumsal sınıfından ve kendi kuşağından ergen erkek ve kızlarda var olan farklılığı aydınlatır. Bakire ve masum olan kızlar, kendilerini romantik şiire verir, gerçek aşk ve evlilik beklentisi içinde yaşarlarken; Ernesto gibi hormonları kaynayan oğlanlar müstehcen şiirlerle ya da talihsiz aile *mucamas*ını yatağa atarak ellerinden geldiği ölçüde gerçek cinsellik dünyasına ulaşmaya çalışırlardı.

1945 ve 1946 yıllarının yaz tatillerinde, Ernesto'nun küçük kuzeni Carmen Córdova Iturburu de la Serna, "La Negrita", yeniden ortaya çıktı ve kendisinden üç yaş küçük olan asi kuzeninde bir tutkuya yol açtı. Babası, Buenos Aires'ten daima yeni yayımlanmış kitapları taşıdığı bir sandıkla çıkagelen şair Cayetano Córdova Iturburu ve Carmen, şiir kitaplarıyla haşır neşir oluyorlardı. Genç kız şiire düşkündü ve bu tutkuyu Ernesto'nun da paylaştığını gördü. Ernesto ona, henüz keşfettiği Pablo Neruda'nın *Twenty Poems of Love and a Desperate Song*'undan (Yirmi Aşk Şiiri ve Bir Umutsuz Şarkı) şiirler okudu.

Yıllar sonra Carmen şöyle diyecekti: "Ernestito ve ben ergenlik döneminin sonundaydık ve ilişkimiz dostluğun biraz ötesindeydi. Bir gün, bizim evin terasında oynuyorduk... Ernesto bana kadın olup olmadığımı sordu..." Aralarında bir aşk ilişkisi doğdu ve daha sonra, Guevaralar Buenos Aires'e taşındıklarında, Ernesto ve La Negrita görüşmeye devam ettiler. Carmen sık sık Guevaraların evinde kalıyordu. Ernesto'yla merdivenin altında yaptıkları romantik konuşmaları hatırlıyordu. "Edebiyattan... ve aşktan" söz ediyorlardı, "çünkü, kuzenler arasında sık sık görüldüğü gibi, biz de kendi romantik dönemimizi yaşıyorduk. Ernesto öyle yakışıklıydı ki!"

Öyleydi. On yedi yaşına geldiğinde Ernesto çok çekici bir genç adam olmuştu: İnce ve geniş omuzlu, koyu kahverengi saçlı, keskin bakışlı kahverengi gözleri, beyaz teni, kendine güvenen ve karşısındakine de güven veren tavırları, onu kızlar için çekici hale getirmişti. Bir başka Córdobalı genç kız, Miriam Urrutia da, "Doğrudur," diyordu, "Ernesto'yla birbirimize biraz âşıktık."

Genç erkeklerin kızları etkilemeye çalıştıkları bir yaşta, Ernesto'nun dış görünüşünü

umursamayışı özellikle şaşırtıcıdır. Bir akşam Ernesto, *fascio* (faşist) arkadaşı Rigatusso'nun şeker sattığı Cine Opera'ya çok şık giyimli bir sosyete kızıyla çıkageldi. Ernesto'nun üzerinde her zamanki gibi, cepleri yiyecek ve bir *mate* termosuyla dolu, vücuduna bol gelen, eski bir trençkot vardı. Rigatusso'yu görünce, hemen kızın yanından ayrılıp "alt toplumsal tabaka"ya mensup arkadaşıyla çene çalmaya başladı.

Ernesto hızla Córdobalı arkadaşlarından farklılaşmasını sağlayan bir sosyal kişilik geliştiriyordu. Kimseyi umursamayan tavırları, resmiyeti küçümsemesi ve savaşçı bir zihin artık kişiliğinin göze çarpan ve gelecek yıllarda daha da belirginleşecek özellikleri olmuştu. Mizah duygusu bile, genellikle kendisiyle dalga geçme biçiminde açığa çıksa da, meydan okuyucu ve sosyal adaba tersti.

Arkadaşı Alberto Granado, Ernesto'nun insanları şaşırtan tavırlarına yakından tanık olmuştu. "Pek çok takma adı vardı. Ona "El Loco" [Çılgın] Guevara da derlerdi. Korkunç bir tip olmaktan biraz hoşlanıyordu... Örnek vermek gerekirse, ne kadar az banyo yaptığını söyleyip övünürdü. Ona 'Cahancho' [Domuz] da derlerdi. Söz gelimi şöyle derdi: 'Üzerimdeki gömlek tam yirmi beş haftadır yıkanmadı.'"

Bir gün Ernesto okula kısa pantalonla gitmekten vazgeçerek uzun pantalon giydi. Kuşkusuz, kendisinden büyük çocukların büyüdüğünü söyleyip kendisiyle dalga geçmelerini önlemek için, pantalon giymesinin sebebini açıklarken, çok kirlendiği için şortunu atmak zorunda kaldığını ileri sürmüştü.

Colegio Nacional Dean Funes'te geçirdiği beş yıl boyunca da Ernesto ele avuca sığmaz görüntüsünü sürdürdü. Sınıfın orta yerinde sert "Dr. Andreu" anti-astım sigarasını tek kelime söylemeden yakmak gibi, öğretmenlerini ve sınıf arkadaşlarını şoke edecek şeyler yapmaktan hoşlanıyordu. Matematik ve edebiyat öğretmenleriyle, yaptıklarını düşündüğü hataları açıkça tartışıyor; hafta sonları "çetesi"yle birlikte çevredeki dağlarda dolaşıyor ya da aniden Alta Gracia'ya gidiyor ve orada küçükken anne ve babasını dehşete düşüren işleri tekrarlıyor; sarp vadi yamaçlarını birleştiren eğreti köprülerin üzerinde "ip cambazlığı" yapıyor; yüksek kayalardan ırmaklara atlıyor ve tren yolu üzerinde bisiklet sürüyordu.

Davranışları okul yöneticilerinin de dikkatini çekmekteydi. Dean Funes'teki dördüncü yılında, 1945 Haziran'ının birinci günü, "disiplinsiz davranışları, izin almaksızın dilediği zaman okula gelip, ders saatleri içinde okulu terk ettiği için on ihtar cezası" aldı (Yirmi beş ihtar cezası alan okuldan atılıyordu).

Notları genel olarak "iyi" idi. Ne var ki her zaman olduğu gibi, daha çok matematik, tabiat bilgisi, coğrafya ve tarih gibi konulara ilgi duyuyor; Fransızca, İspanyolca, yazı ve müzik gibi derslerde her yıl biraz daha gelişme gösteriyordu.

Kitap okuma alışkanlığı devam ediyordu. Arkadaşı Pepe Aguilar da, Alberto Granado gibi, Ernesto'nun okuma zevkinin eklektik olduğunu ve yıllar içinde geliştiğini fark etmişti. "Anne ve babasının kitaplığında ne varsa... Freud'dan Jack London'a kadar, ara-

ya Neruda'yı, Horacio Quiroga'yı ve Anatole France'ı, hatta içine çok küçük harflerle izlenimlerini kaydettiği kısaltılmış bir *Das Kapital* baskısını da katarak, endişeyle, kendini vererek okuyordu."

Ne var ki Ernesto o kalın Marksist kitabı anlaşılmaz bulmuştu ve yıllar sonra Küba'da, Komutan Ernesto "Che" Guevara eşine önceki Marx ve Engels okumalarından "pek bir şey anlamadığını" itiraf edecekti.

V

1945 ders yılında Ernesto'da daha ciddi bir özellik oluşmaya başladı. O yıl ilk kez felsefe dersi aldı. "Çok iyi" ve "dikkate değer" gibi değerlendirmelere bakılırsa konu ilgisini çekiyordu. Kendi "felsefe sözlüğü"nü de bu sırada yazmaya başladı.

Ernesto'nun 165 sayda tutan ilk el yazması defteri alfabetik olarak düzenlenmiş, sayfa numaraları konu ve yazara göre dikkatle dizinlenmişti. Önemli düşünürlerin kısa hayat öykülerini ve çok sayıda alıntıyı içeren defterde, aşk, ölümsüzlük, histeri, cinsel ahlak, sadakat, adalet, ölüm, Tanrı, şeytan, fantezi, akıl, nevroz, narsizm ve ahlak gibi maddeler yer alıyordu.

Açıktır ki ulaşabildiği her kaynağı kullanmıştı. Marksizm üzerine yaptığı alıntılar *Mein Kampf*'tan seçilmiş ve Hitler'in bir Yahudi-Marksist komplo saplantısını açığa vuran pasajlara yer verilmişti. Buddha ve Aristoteles'e ilişkin taslaklarında H. G. Wells'in *Kısa Dünya Tarihi*'nden yararlanırken; Bertrand Russel'ın *Eski ve Yeni Cinsel Ahlak*'ı ise aşk, yurtseverlik ve cinsel ahlak konularında kaynak kitabı olmuştu. Ancak Sigmund Freud'un teorilerinin de onu büyülediği açıktır. Ernesto, onun *Genel Bellek Teorisi*'nden, rüyalar ve libidodan, narsizm ve Oidipus kompleksine kadar her konuda alıntı yapmıştı. Öteki değinmeleri, toplum üzerine Jack London'dan ve ölüm üzerine Nietzche'den alınmıştı; revizyonizm ve reformizm konularında ise amcası Cayetano Córdova Iturburu'nun yazdığı bir kitaptan tanımlar çıkarmıştı.

Bu defter, gelecek on yıl içinde tutmaya devam ettiği yedi defterin sadece ilkiydi. Araştırmaları derinleştikçe ve ilgisi daha odaklı hale geldikçe yeni girişler yaptı ve eski bölümleri yenileriyle değiştirdi. Gelecekteki defterleri Jawaharlal Nehru okumalarını ve sadece Hitler'den değil, bu kez bizzat Marx, Engels ve Lenin'den alıntı yaptığı Marksizm üzerinde yoğunlaşmış okumalarını yansıtıyordu.

Kurgusal kitap seçimi de artık daha toplumsal içerikli kitaplara doğru değişim geçirmeye başlamıştı. Aslında, arkadaşı Osvaldo Bidinost Payer'e göre, Ernesto Guevara için "her şey edebiyatla başladı." O sıralarda o ve Ernesto, Faulkner, Kafka, Camus ve Sartre gibi yazarların romanlarını okuyorlardı. Ernesto, García Lorca, Machado ve Alberti gibi İspanyol Cumhuriyetçisi şairleri ve Walt Whitman ve Robert Frost'un İspanyolca çevirilerini okuyor, Pablo Neruda ise en gözde şairi olmaya devam ediyordu.

Ancak Bidinost, bir süre sonra Ernesto'nun, Ciro Alegría, Jorge Icaza, Rubén Darío ve

Miguel Ángel Asturias gibi yazarların temsil ettikleri Latin Amerika edebiyatını da araştırmakta olduğunu fark etti. Onların yazıları ve şiirleri, Ernesto'nun mensup olduğu toplumsal grup içinde gözardı edilen, hatta hiç bilinmeyen, marjinalleşmiş Kızılderililerin ve *mestizo*ların diğerlerininkiyle eşit olmayan hayatları dahil, genellikle Latin Amerikan temalarını ele alıyordu. Bidinost bu kitapların Ernesto'ya içinde yaşadığı ama birinci elden bilmediği bir topluma ilişkin sezgi kazandırdığına inanır. "Bu yaşamak istediği şeye ve onu çevreleyen şeyin Avrupa ya da Wyoming *değil* nesnel olarak Latin Amerika olduğuna dair, ileriye dönük bir tür sezgiydi."

Ernesto'nun sosyal oluşumunda bir diğer önemli etken, annesi Celia idi. Ernesto'nun Alta Gracia'daki arkadaşları gibi, Bidinost da Guevaraların hiçbir resmiyete yer vermeyen eşitlikçiliğinden ve Celia *madre*'den etkilenmişti. Ona göre, Guevaraların evi bir yaratıcılık kültünü barındıran, "yardımlaşarak dünyanın keşfi" dediği şeyin yaşandığı bir evdi. Celia sosyal statüsüne bakmaksızın her türlü insanı topluyor, evine davet ediyordu. Onun evine, ayakkabı boyacılığı yapan gezgin ressamlar, yersiz yurtsuz Ekvadorlu şairler ve üniversite profesörleri gelirdi. Bu insanlar açlık düzeylerine bağlı olarak bazen bir hafta ya da bir ay onlarla kalıyorlardı. "Büyüleyici bir insan tipleri bahçesiydi orası."

Celia her saat açık olan misafir salonuna nezaret ederken, Ernesto'nun babası, egzosundan kesik kesik gürültü çıkardığı için "La Pedorra" (Osuruklu) adını taktığı eski bir motosikletle gelip gidiyordu. O ve Celia aynı evde kalıyorlardı ama pek araları yoktu ve giderek ayrı hayatlar yaşıyorlardı.

Guevaraların büyüsüne kapılan Córdobalı bir diğer genç ise Ernesto'nun erkek kardeşi Roberto'nun okul arkadaşı Roberto "Beto" Ahumada idi. Ahumada, Roberto tarafından Guevaralara akşam yemeğine davet edildiği zamanlar, ailenin pek çok kez herkese yetsin diye yemeği çok küçük parçalara ayırdığını hatırlıyordu. "Kimse çocuklardan biri arkadaşını getirdi diye az yemekten şikayetçi olmazdı. İstediklerini yemeğe çağırırlardı ve kimse aldırmazdı!"

Çocuklarla ve gezgin misafirlerle dolu bu şamatalı evde Ernesto'nun rahatça okumakta ya da çalışmakta güçlük çektiği açıktır. Bu durum ona, hayatı boyunca sürdüreceği, banyoda saatlerce okumak gibi bir alışkanlık kazandırdı.

Günlerden bir gün Enrique Martin adında eski bir *barra* arkadaşı Alta Gracia'da hiç beklemediği bir anda Ernesto'yla karşılaştı. Enrique ona rastladığı için şaşırmıştı. Bir hafta sonuydu ve okullar henüz kapanmamıştı. Ernesto kimseye söylemeyeceğine yemin ettirdikten sonra ona, kendisinden başka kimsenin bilmediği bir yerde, otobüs garının yakınlarındaki Cecil Hotel'de küçük bir oda tuttuğunu anlattı. "Orada kendimi herkesten tecrit ediyorum," demişti.

Enrique Martín, Ernesto'nun kendisini neden tecrit etmek istediğini sormadı, ancak arkadaşının sırrına yıllarca sadık kaldı. Ernesto düşüneceği ve çalışacağı bir yer mi istemişti, yoksa Alta Gracia'nın rastgele cinsel ilişkide bulunan *mucama*larından biriyle ran-

devusu mu vardı, bilinmiyor; ancak sınıftan ya da futbol takımından arkadaş olduğu dışa dönük ve delişmen Loco, Chancho ya da Peleo gibi çocukların böyle şeyler yapmadıkları açıktır. O ayırt edici biçimde özel bir gençti; kendisini tecrit etme arzusu duyuyordu.

VI

1946'nın başında Perón iktidarı ele geçirmişti. Rakip subaylar tarafından kısa bir süre görevinden alınıp Rio de La Plata halicindeki Martín García adasına sürülmüş, derhal serbest bırakılmasını talep eden devasa kitle gösterilerinin ardından, şubatta yapılan genel seçimlerde devlet başkanlığına seçilerek muzaffer bir dönüş yapmıştı.

Ve artık yalnız değildi. Aylar önce, metresiyle, Eva Duarte adında genç ve sarışın bir radyo aktristiyle evlenmişti. "Evita"nın Arjantin halkının bilincinde kocasınınkiyle âşık atan bir iz bırakacağını henüz kimse bilmiyordu.

1946 aynı zamanda Ernesto'nun da okuldaki son yılıydı. Haziranda, Perón'un göreve başlamasından on gün sonra, on sekizinci yaş gününü kutladı. Çalışmalarını sürdürürken, bölgedeki yol inşaatlarını denetleyen bir kamu kurumunda Cordóba'nın Dirección Provincial de Vialidad'ında, hayatında ilk kez ücretli bir işe başladı.

Arkadaşı Tomás Granado onunla birlikteydi. Matematik ve bilim gibi konulara ilgi duyan iki genç, ertesi yıl üniversiteye girerek mühendislik okuma planları yapıyordu. Ernesto'nun babası bir arkadaşından çocukların Vialidad'daki özel bir arazi uzmanlığı kursuna katılmalarını sağlamasını istedi. Böylece geleceğin mühendisleri olarak kendilerine deneyim kazandıran bir iş bulmuş oldular. Kursu başarıyla bitirdiler ve "toprak uzmanı" oldular. Karayolu inşa ihalesini kazanan özel şirketlerin kullandığı malzemenin kalitesini inceliyorlardı. Yarım gün çalıştıkları laboratuvarda Ernesto toprak karmak için kullanılan karıştırıcıda herkese meyve suyu hazırlıyordu.

Dean Funes'ten mezun olduklarında tam gün çalışmaya başladılar ve bölgenin çeşitli yerlerinde görev yaptılar. Ernesto, Villa María'daki, kuzeye doğru uzanan 150 km.lik karayolu için malzeme araştırmaya gönderildi. Yaptığı sözleşme ona mütevazı bir maaş ve şirkete ait bir kamyon sağlıyordu. Kira ödemediği bir de kulübesi olacaktı.

Mart 1947'de Ernesto hâlâ Villa María'dayken ailesi on beş yıldır uzak kaldığı Buenos Aires'e geri döndü. Ancak bu mutlu bir dönüş değildi. Annesiyle babası ayrılmaya karar vermişlerdi ve ekonomik durumları yine çok kötüydü. Guevara Lynch'in inşaat işi zor durumdaydı ve Villa Allende'deki yazlık evi satmak zorunda kalmıştı. Kısa süre sonra Misiones'teki plantasyonu da satmak zorunda kalacaktı. Bu satış pek az para sağladı. Son iki yıldır plantasyonun yıllık vergisini bile ödeyememişti.

Aile, Buenos Aires'te, Calles Arenales ile Uriburu caddelerinin kesiştiği yerdeki bir apartmanın beşinci katında, Guevara Lynch'in yaşlı annesi Ana Isabel'e ait daireye taşındı. Ne var ki mayıs ayının başlarında doksan altı yaşındaki Ana Isabel hastalandı ve Gu-

evaralar Ernesto'ya bir telgraf çekerek durumu bildirdiler.

18 Mayıs'ta Ernesto'dan yanıt geldi. Yaşlı kadının durumu hakkında ayrıntılı bir telgraf göndermelerini istiyor ve durumunun ağırlaşması halinde işinden istifa edip hemen Buenos Asires'e dönmeye hazır olduğunu bildiriyordu.

Kötü haber birkaç gün içinde geldi. Büyük annesi bir kriz geçirmişti ve ağır hastaydı. Ernesto işi bıraktı ve Buenos Aires'e hareket etti. Tam zamanında yetişti. Yaşlı kadın onun gelişinden sonra ancak on yedi gün yaşayabildi. Bu süre içinde Ernesto onun yatağının başından hiç ayrılmadı. Guevara Lynch, daha sonra "Hastalığının ölümcül olduğunu görebiliyorduk," diye yazacaktı. "Ernesto, büyük annesi yemek yemediği için üzülüyor, büyük bir sabırla ona bir şeyler yedirmeye, onu eğlendirmeye çalışıyordu. Yanından hiç ayrılmadı. Annem son nefesini verene kadar orada kaldı."

Büyük annesinin ölümü Ernesto'yu çok üzmüştü. Kız kardeşi Celia, duygularına her zaman hakim olan ağabeyini hiç böylesine kederli görmemişti. "Çok üzgündü; hayatının en büyük acılarından birini yaşamış olmalı."

4
Kendi Başına Bir Adam

I

Büyük annesinin ölümünden hemen sonra, Ernesto, anne ve babasına mühendislik değil tıp okumak istediğini bildirdi. O ay içinde, Buenos Aires Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne başvurdu

La Facultad de Medicina erken modern dönem mimarisine uygun biçimde inşa edilmiş anıtsal bir yapıya sahiptir. Kemerli tavanları, metal korkulukları incelikle işlenmiş balkonları ve çift kanatlı pencereleri olan, Ondokuzuncu yüzyıl sonu mimarisinin özelliklerini taşıyan yüksek kent binalarından oluşan zarif semte yukardan bakan ve bir tıp fakültesi için fazla soğuk ve anıtsal olan bina on beş katlıdır; orta yerinde eski bir Katolik Şapel'inin zarif biçimde elle işlenmiş kubbesinin yer aldığı açık bir meydana bakar. Orada burada, hastaları ameliyat eden cerrahları betimleyen taş üstüne bronz kakmalı rölyefler bulunmaktadır.

Guevara tıp mesleğini seçmesinin sebeplerini asla söylemedi. Ancak yıllar sonra, o sıralarda "kişisel bir zafer" arzusuyla güdülenmiş olduğunu açıkladı. "Ünlü bir araştırmacı olmayı... durmadan çalışarak insanlığa büyük yarar sağlayacak bir şey keşfetmeyi düşlüyordum."

Bilim alanında yetenekli olduğuna inanıyordu. Mühendislik onun için kolay bir seçenekti, ancak tutkuları bu alana yönelik değildi. Tıpta hiç olmazsa zahmete değer bir şeyler yapabilirdi. Ailesi modern tıbbın ölmek üzere olan büyük annesinin acılarını azaltamaması yüzünden uğradığı düşkırıklığı nedeniyle ve insanların acılarını dindirmek için bir şeyler yapmaya karar verdiği için Ernesto'nun tıbbı seçtiğini düşünmüştü. İleri yaşına rağmen büyük annesinin ölümünün yarattığı şok Ernesto'nun meslek seçiminde yaptığı değişikliği etkilemiş olabilir; ancak bir süre sonra, seçtiği uzmanlık alanı da, kendi astımına çare bulmayı bir saplantı haline getirdiğini gösterecekti.

Öğrenciliği boyunca Ernesto pek çok yarım gün işte çalıştı, ama en çok ve en uzun süre çalıştığı yer bir alerji tedavi kliniği olan Clínica Pisani idi. Ernesto oraya ilk kez kendi astımı yüzünden Dr. Salvador Pisani'nin hastası olarak gitmişti; ancak bu konuyla öy-

lesine ilgileniyordu ki Dr. Pisani bir süre sonra onu ücretsiz araştırma asistanı olarak yanına aldı. Bu, genç bir tıp öğrencisi için yeni bir tıbbi araştırma alanına girebilmesini sağlayan ayrıcalıklı bir fırsattı.

Pisani, yarı sindirilmiş gıda maddelerinin özünden hazırlanmış aşılarla alerjileri tedavi etmek için geliştirilen bir sistemin öncüsüydü ve Ernesto'nun astımını da bu yöntemle tedavi etmeye çalışmış ve kısmen başarılı olmuştu. Olumlu sonuçlar ve kendi laboratuvar çalışmaları Ernesto'yu öyle heyecanlandırdı ki, tıp kariyeri için alerji uzmanlığını seçti.

Ailenin yönettiği klinik bir tür yuva haline geldi. Dr. Pisani, kız kardeşi Mafalda ve anneleri kliniğin hemen bitişiğindeki geniş bir evde hep birlikte yaşıyorlardı ve kısa sürede Ernesto'yla büyük bir muhabbet kurdular. Kadınlar astım diyeti olarak onu havuç suyu, mısır ekmeği ve yulaf kekiyle besliyorlar, krizi tuttuğu zaman yatağına yatırıyorlardı. Ernesto da bu şefkate aynı şekilde karşılık veriyordu ve Dr. Pisani onu alerji araştırmalarında kendisini izleyecek ve daha ileri gidecek özel bir öğrenci olarak görmeye başladı.

Bu arada Ernesto, babasına göre, asla yeterli zaman bulamayan, her zaman telaşlı biri haline gelmişti. "Çok çalışkan ve azimliydi, görevlerini yerine getirmek için oradan oraya koşturup duruyordu. Koşturmayıp da ne yapsın? Geçimini sağlamak için çalışmak zorundaydı, çünkü ona pek az yardım edebiliyordum ve kendisine tek bir kuruş bile göndermemi istemiyordu. Elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışıyordu."

Ancak Ernesto'nun bu çok meşgul dış görünüşü karışık bir iç dünyayı gizliyordu. Birkaç ay önce, Villa Maria'ya döndüğünde, dört küçük mektup kağıdına karmaşık duygularını dökmüştü. Serbest nazımla yazılan bu şiir, hayatının kritik bir dönemindeki Ernesto Guevara'nın huzursuz duygularını ortaya koyan nadir bir örnek oluşturmaktadır. 17 Ocak 1947'de yazdıklarının bir bölümü şöyledir:

Biliyorum neler olacağını, biliyorum!
Buradan çıkarsam nehir beni yutar...
Kaderim benim: Bugün ölmeliyim!
Ama hayır, her şeyin üstesinden gelebilir irade
Engeller var, kabul ediyorum bunu
Ortaya çıkmak istemiyorum
Öleceksem eğer, bu mağarada öleceğim
Mermiler, ne yapabilir bana mermiler
Boğularak ölmekse kaderim.
Ama üstesinden geleceğim kaderin.
Irade elde edebilir kaderi.

Ölüm, evet, ama eğer mermilerle delik deşik,
süngülerle paramparça edilmek yoksa, hayır.
Boğulmaya da, hayır...
Ismimden daha kalıcı bir anı için
savaşmaktır, savaşarak ölmektir aslolan.

Ernesto'nun bariz kişisel karmaşası aile sorunlarına ya da seçtiği okula ilişkin kaygılarının ötesinde, daha çok manevi güç, kader, seçeceği hayat çizgisinin "güvenli" mi yoksa "riskli" mi olacağı sorusuyla ilgilidir. "Ölüm, evet, ama eğer mermilerle delik deşik, süngülerle paramparça edilmek yoksa, hayır. Boğulmaya da hayır..."

Ayrıca, boğulmaktan, "derin kuyu"dan söz edişi de, hayatını kısıtlayan ve onu ölüme götürecek belirlenmiş bir yolu andıran astımına ilişkin sembolik anıştırmalar olabilir. Ancak, Ernesto Guevara'nın kendi açıklaması olmaksızın, bu yazı parçasını şu şekilde yorumlamak en iyisi olacak: Karmaşık ve içine kapanık on sekiz yaşında bir gencin melodramatik bir taşkınlığı.

Ernesto için zorluklarla dolu bir dönemdi. Anne ve babasının çöken evliliği, ekonomik bakımdan içinde bulundukları zor durum ve nihayet çok sevdiği büyük annesinin ölümü, çevresini kuşatan aile güvenliği duygusunun dağılmasına yol açmıştı. En büyük erkek çocuk olarak, onlara "yardım etme" sorumluluğu duyuyordu ve geleceği ansızın ipotek altına alınmış gibiydi. Büyük annesine ilişkin haberler onu Buenos Aires'e getirmeden önce bile, yeni bir aile sorumluluğu edinmeye başlamıştı. Villa María'dan ayrılmadan hemen önce annesine şöyle yazmıştı: "Söyle bana, barınma sorununu nasıl çözdün ve çocukların gidecekleri okul var mı?"

Şimdi hepsi Buenos Aires'teydi; ancak hiç paraları kalmadığı için, ev konusu bir sorun olmaya devam ediyordu. Şimdilik başlarını sokacakları bir yer vardı ve bir sonraki yıl boyunca bütün aile göçmüş Ana Isabel'in evinde yaşamaya devam ettiler. Guevara Lynch o sıralarda Misiones plantasyonunu sattı ve Celia'ya bir ev satın alması için para verdi.

Celia'nın kaldığı yer, 2180 Calle Araoz'da eski ve çirkin bir evdi ve alt katında pek istenmeyen yaşlı kiracılar vardı. Yine de evin konumu iyiydi; parkları ve oyun alanları olan seçkin Palermo semtinin kıyısındaydı. Yine kendi evleri olmuştu, ancak durum çok farklıydı. Daha büyük çocukların para getirecek işler bulmaları gerekiyordu. Anne babaları yasal olarak hâlâ evli olmalarına rağmen artık iyice "ayrılmış" durumdaydılar. Ernesto Guevara Lynch, Celia'yla aynı yatağı paylaşmıyor, oturma odasındaki divanın üzerinde uyuyordu.

Değişen aile koşulları Ernesto ile babası arasındaki ilişkide de temel bir değişim yarattı. Guevara Lynch, "Aynı yaştaymışız gibi birbirimizle şakalaşıyorduk," diye yazmıştı. "Bana hep şaka yollu takılırdı. Evimizdeki masanın başında bir araya geldiğimizde siya-

sal nitelikli görüşleriyle beni kışkırtmaya çalışırdı... O sıralarda yirmi yaşında olan Ernesto, beni siyaset alanına çekti ve sürekli tartıştık. Bizi duyan kavga ettiğimizi sanırdı. Böyle bir şey söz konusu değildi, tabii. Aramızda çok sağlam bir dostluk vardı."

II

Üniversitedeki ilk yılında Ernesto Arjantin ordusu tarafından askere çağrıldı. Sağlık muayenesinde astımı fark edildi ve "yetersiz fiziksel kapasite" nedeniyle çürüğe ayrıldı. Bu karar Ernesto'yu bir yıl kadar çalışmalarından uzak, askeri bir kışlada kalmaktan kurtardı. Çok sevinmişti. "Şu aşağılık akciğerlerim ilk kez bir işe yaradı," diyordu arkadaşlarına.

Bu arada *Facultad*'da düzenli olarak anatomi ve fizyoloji derslerine giriyordu. Arkadaşlarından biri, genç bir kadın, Berta Gilda Infante ya da "Tita" idi. Tita'nın avukat ve politikacı olan babası ölmüş, ailesi kısa süre önce başkente taşınmıştı. Tita, Ernesto'nun cazibesine kapıldı. "Güzel ve rahat tavırlı genç bir adam" olarak ondan etkilenmişti.

1948 ders yılında çekilen dehşet verici bir fotoğraf Ernesto ile fotoğraftaki iki kızdan biri olan Tita'yı, ön planda taş bir masanın üzerine yatırılmış çıplak bir erkek kadavrasının arkasına dizilmiş beyaz önlüklü tıp öğrencilerinin arasında gösterir. Adamın traş edilmiş başı, ağzı açık olduğu halde masanın ucundan aşağı sarkmaktadır, göğüs boşluğu tıpkı bir tavuk gibi dikey olarak kesilerek açılmıştır. Tablo Ernesto'nun aykırılık duygusuna hitap etmiş olmalı. Zira fotoğraftaki öğrencilerin çoğu, seçtikleri mesleğin gerektirdiği ciddi yüz ifadesini takınmışken, sadece birkaçı gülümsemekte; Ernesto ise kameraya bakmakta ve dişlerini göstererek gülmektedir.

Anatomi sınıfı Ernesto ile Tita arasında derin ve platonik bir dostluğun gelişmesine tanık olmuştu. Ernesto için o, hayatının duygusal bakımdan istikrarsız bir döneminde güvenebileceği ve içini açabileceği biriydi. Her çarşamba, yaşlı bir Alman profesörün rehberliğinde balıkları kesip inceledikleri, Doğal Bilimler Müzesi'nde verilen sinir sistemi derslerinde bir araya geliyorlardı. *Café*'lerde ve Tita'nın evinde buluşuyor, dersler ya da kişisel sorunları hakkında konuşuyorlar, değiş tokuş ettikleri kitapları tartışıyorlar ve birbirlerine sevdikleri şiirleri okuyorlardı.

Ernesto ile Tita ilişkisine bakıldığında, bunun, her ikisinin de ihtiyaç duyduğu türden yakın ve sıkı bir dostluğa dayandığı görülmektedir. Yalnız ve şefkate muhtaçtılar. İkisinin de aileleri dağılmıştı –Tita'nın babası üç yıl önce ölmüştü– ve beş milyonluk başkentte henüz yeniydiler. İlişkileri uzun süreli oldu. Ernesto Arjantin'den ayrıldıktan sonra, onun annesi ve halası Beatriz'le sürdürdüğü haberleşmeyle rekabet edecek ölçüde karşılıklı yazışarak ilişkilerini sürdürdüler.

Hep insanlarla dolu olan kendi evinden uzaklaşmak isteyen Ernesto, daha çok halası Beatriz'in evinde vakit geçiriyordu. Çocukluğu boyunca Beatriz, Celia'nın asla yapmadığı bir tarzda Ernesto'ya annelik etmiş; ona kitaplar, hediyeler, yeni çıkan astım tedavi

yöntemlerine ilişkin bilgiler göndermiş, çalışmaya teşvik etmiş ve onun için endişelenmişti. Şimdi de Beatriz, eskiden olduğu gibi yine onun yanındaydı.

Ernesto, Beatriz'in kaldığı, Calle Araoz'dan yirmi bina ötedeki Arenales apartmanına düzenli olarak gidiyor, yemek yiyor ve akşamları ders çalışıyordu. Beatriz ona yemek pişiriyor, rahat etmesini, doğru beslenmesini ve astım ilaçlarını düzenli biçimde almasını sağlıyordu. Guevara Lynch şunları hatırlıyordu: "Kız kardeşim, Ernesto çalışırken uyumazdı; ona ne zaman isterse çay yapar, ara verdiğinde onun yanında otururdu. Beatriz bütün bunları büyük bir şefkatle yapardı."

Ernesto'nun kendisinden yedi yaş küçük kuzeni Mario Saravia, Ernesto'nun Beatriz'e olan özel ilgisinin birinci elden tanığıydı. Mario başkentteki bir okula girmek üzere, ailesinin yaşadığı güney Arjantin'deki Bahía Blanca'dan 1951'de gelmiş ve iki yıl Ernesto ile Roberto'nun yatak odasını paylaşarak Guevaralarla yaşamıştı. Beatriz'in öteki gözde yeğeni Mario sık sık Ernesto'yla birlikte ona yemeğe gidiyordu.

Saravia'ya göre Beatriz parayı eldivenle tutacak kadar titizdi ve tanımadığı biriyle tokalaştığında hemen gidip elini yıkardı. Alt sınıfların ahlakına güvenmeyen Beatriz, yemeğini pişiren *mucama* yattıktan sonra kilitli servis kapısının üzerine bir kerpeten yerleştirir, böylece kapı tokmağının çevrilmesini engellemiş olurdu. Ernesto, Beatriz'i şaşırtmayı severdi. Bir akşam yemeği sırasında bir kızla çıkmayı düşündüğünü söyledi. "Peki kızın *soyadı* ne?" diye sordu Beatrice. Ernesto kayıtsız bir tavırla bilmediğini söylediğinde, utancından yerin dibine geçen halası büyük bir şaşkınlık yaşamıştı.

Ernesto kendisine içten bir sevgiyle bağlı olan bu kadınla asla kavga etmezdi. Ona komiklikler yapar, yapmayı düşündüğü uygunsuz işlere dair gizli ipuçları vererek onu şaşırtmaktan ve mahçup etmekten hoşlanırdı. Saravia'ya göre Beatriz bu faaliyetlerden bazılarını, mesela her gece dikkatle yatak odasına kilitlediği hizmetçiyi baştan çıkardıklarını bilseydi, "kalp krizi geçirip oracıkta ölebilir"di.

Bir öğle yemeği sırasında Mario Saravia, servis arasında, aralık duran mutfak kapısından Ernesto'nun *mucama* ile mutfak masası üzerinde hızlı seks yaptığını görmüştü. O sırada tam karşısında oturan ve hiçbir şeyden kuşkulanmayan halanın sırtı mutfak kapısına dönüktü. Ernesto işini bitirdikten sonra yemek masasına dönmüş ve yemeğe devam etmişti. Hâlâ olanların farkında değildi. Saravia'ya göre, Ernesto "Horoz gibiydi. Çiftleşir ve hiçbir şey olmamış gibi işine devam ederdi."

III

Ernesto'nun kampüsteki sınıf arkadaşları için anlaşılmaz biri olması şaşırtıcı değildir. Çok aceleci bir genç adam izlenimi veriyordu. Ve hangi işte çalışırsa çalışsın, araştırmalarını sürdürüyor, artan seyahat tutkusu da arada bir depreşiyordu. Bazı bakımlardan Buenos Aires onun otostop yaparak genişlettiği coğrafi ufukların üssüydü. Önceleri, hafta sonlarında ya da tatillerde Córdoba'ya ve göçmüş büyük annesinin Santa Ana de Iri-

neo Portela'daki *estancia*sına giderek çevrede dolaştı; ama zamanla, daha geniş alanları ve daha uzun dönemlerle keşfetmeye başladı.

Ernesto'nun hayatında bazı şeyler ise meydana gelen değişikliklere rağmen olduğu gibi kalmıştı. Astımı devam ediyor, satranç oynamayı –artık en gözde hobilerinden biri– ve Amerikan futbolunu sürdürüyor, azimle okuyor ve felsefi defterleri üzerinde çalışıyordu. Şiir de yazıyordu. Günümüze kalan ilk şiirlerinden biri, beşinci felsefe defterinin kapağının iç kısmına karalanmıştı ve bu dönemin tarihini taşımaktaydı.

Bu kısa ve sade şiir bir mezar yeri çağrışımıdır. Yirmili yaşlarda yazdığı şiirlerin çoğu gibi, hem biçimsiz hem de iddialıdır; ancak güçlü bir romantik hayal gücünü ve sözcüklere duyduğu aşkla birlikte artan yazma arzusuna yönelik ilk heyecanları açığa vurur.

Soyut bahçenin isimsiz mezar taşı,
Ilkel mimarinle sen
Insanın kübik ahlakına çarparsın
Dehşet verici heykelciklerin mısraını kana boyar
ve övgü dolu görünümün yüzünü ışıkla lekeler,
Belirtilerle dolu kaprisler karanlık ismini kirletir
Seni herkes gibi giydirir.

Özel çalışma ve düşünce dünyası, zamanının gittikçe daha büyük bir bölümüne hakim olmaya başlamıştı. Kardeşi Roberto da, Ernesto'nun, babalarına ait *Çağdaş Modern Dünya Tarihi*'nin yirmi beş cildini sistematik biçimde okuduğunu görünce epey şaşırmıştı. Felsefe defterleri işte bu devasa kitaba yapılan göndermelerle doludur.

Aynı metodolojik yaklaşımla, okuduğu edebi eserlere ilişkin bir dizin hazırlamaya başlamıştı. Sayfaları alfabetik olarak düzenlenmiş siyah bez ciltli bir deftere, yazarların isimlerini, milliyetlerini, kitap başlıklarını ve türlerini kaydediyordu. Seçtiği başlıklar oldukça uzun sıralı ve eklektikti. Aralarında, popüler modern romanlar, Avrupa, Amerika ve Latin Amerika klasikleri, tıbbi metinler, şiirler, biyografiler ve felsefe kitapları yer alıyordu. Dizinde, Rus Aleksandr Aleksey'in *En İyi Satranç Oyunlarım*'ı, *1937 Sosyalist Yılığı* ve R. Bunke'nin *Selüloit, Bakalit vb.nin Imalatı ve Kullanımı* gibi ilginç anormallikler de vardı. Macera klasiklerini, özellikle Jules Verne'i hâlâ seviyordu. Onun bütün toplu eserlerini okumuştu. Üç ciltlik deri kaplı bir Jules Verne dizisi en değerli varlıklarından biriydi. On yıl sonra, Küba'da devrimci bir *comandante* olduğu sıralarda, o ciltleri Arjantin'den getirtecekti.

Ernesto, Freud ve Bertrand Russel'ın kitaplarındaki cinsellik ve toplumsal davranış üzerine bölümleri de kapsamlı biçimde okuyor ve toplumsal felsefeye giderek artan bir ilgi duyuyordu. Artık kadim Greklerden Aldous Huxley'e kadar bu konuda eline geçen her şeyi okumaktaydı. Giderek belirginleşen ilgi alanları dikkate alındığında, edebiyat

dizini ile felsefe defterleri arasında büyük bir karşıtlık oluşmaktaydı.

Sosyalist düşüncenin kavramlarına ve kökenlerine ilişkin araştırması da hız kazanıyordu. Faşizm konusunda Benito Mussolini'ye, Marksizm konusunda Joseph Stalin'e, adalet konusunda Arjantin Sosyalist Partisi'nin önde giden kurucusu Alfredo Palacios'a, oldukça eleştirel bir Hıristiyanlık tanımı için Zola'ya, Marksist bir toplumsal sınıflar tanımı için Jack London'a başvuruyordu. Lenin'in Fransızca biyografisini; *Komünist Manifesto*'yu ve Lenin'in bazı konuşmalarını okumuş; bir kez daha *Das Kapital*'in sayfalarına dalmıştı. Üçüncü defterinde ise, Karl Marx'a özel bir ilgi göstermeye başlamıştı. Bu defterde R. P. Ducatillon'un *Communism and Christianity*'sinden (Komünizm ve Hıristiyanlık) alınmış, Alman filozofun hayatına ve eserlerine ilişkin onlarca sayfa vardır. (Marx figürü onu her zaman büyülemiştir: 1965'te Afrika'da gizlice yaşarken, bir Marx biyografisi için taslak metin hazırlayacak zaman bulmuştu. Onun tam bir biyografisini bizzat yazmak istiyordu.)

Ducatillon'un Lenin'i "yaşayan, soluk alan ve uyuyan", bunun dışında hayatının tamamını Sosyalist devrime adayan yegane tarihsel kişilik olarak betimleyen Lenin portresini de olduğu gibi defterine almıştı. Bu bölüm gelecekteki devrimci yoldaşlarının yaptıkları Ernesto "Che" Guevara betimlemelerini andırdığı için özellikle dikkat çekicidir.

Ancak Sosyalizme duyduğu ilgiye rağmen Ernesto, her zamanki gibi o sıralarda da solla ilişki kurma yönünde hiçbir eğilim sergilemedi. Aslında üniversite yılları boyunca, siyasete bulaşmama tutumunu sürdürdü; gözlemliyor, dinliyor, zaman zaman tartışıyor, ancak aktif katılımdan dikkatle kaçınıyordu.

1950'de Perón'un hakimiyeti resmen *peronismo* olarak bilinen halkçı-milliyetçi bir harekete dönüşmüştü. "Şef" olarak Perón ve onun mesiyanik intikam meleği, süslü genç karısı Evita'yla birlikte, hareket, nihai hedefiyle uyum içinde yaşayan bir insanın "örgütlü topluluğu"nu oluşturan ve resmen *justicialismo* (Adaletçilik) olarak tanımlanan kendi yarı manevi toplumsal felsefesine sahip olmuştu.

Ne var ki bu yüce gönüllü söylemin arkaplanında ise, Perón muhaliflerini ezmek için harekete geçilmişti. Siyasal hasımlar yıldırılarak ya da iyice katılaştırılan *desacato* ya da kamu görevlilerine saygısızlık yasası gereğince hapsedilerek susturuldular. Resmi düzeyde büyük rağbet gören *descamisados* (gömleksizler) ya da emekçi kitleler, ödül yağmuruna tutuluyorlardı. Artık muhteşem bir kamusal imge haline gelen ve kendisine ait Eva Perón Vakfı'na başkanlık eden Evita'nın sponsorluğunda kamusal projeler hazırlanıyordu.

Perón Arjantin'in bu yeni duruşunu, aslında kapitalist Batı ile Komünist Doğu arasında oportünist ve bilinçli biçimde belirsiz bir tutumu yansıtan "Üçüncü Konum" sözüyle tanımlıyordu. Perón'un sözleriyle, "Bu, koşullara göre merkezde, solda ya da sağda olan ideolojik bir konumdur. Koşullara itaat ediyoruz."

Perón'un kinizmi gayet şeffaftı, ancak izlediği siyasetin Arjantin'i hiçbir yabancı güce

minnet duymadan egemen bir devlet olarak yeniden yapılandırma arzusuyla güdülendiği açıktı ve Ernesto ona bir tür diş bileyen saygıyla, "*el capo*"[10] adını takmıştı. Bu türden belirsiz ifadeler dışında Ernesto, hem Perón'a hem de muhaliflerine karşı sempati ifade etmekten kaçınıyordu. Siyasal muhalefet saflarında cazip olan pek az şey vardı. Arjantin'in kurumsallaşmış partilerinin toplumsal ufukları çok dardı ve Perón'un hızına yetişme bakımından hazin bir yeteneksizlik sergiliyorlardı. Arjantin Komünist Partisi hâlâ yasal bir siyasal örgüttü; ancak sendikalar ve işçi konfederasyonu Central General de Trabajadores (CGT) içindeki gücü, Perón'un Arjantinli işçileri kendi hareketine katmak için oluşturduğu yeni yapılar karşısında zayıf düşmüştü. Parti merkezci Radikal Parti ve Perón'un stratejik muhalifi olan daha küçük merkez sol partilerden oluşan bir grupla ittifak kurarak bu koşullara tepki göstedi. Parti doktrinciydi; teorik tartışmalara saplanıp kalmıştı; karizmatik bir liderlikten ya da kitle desteğinden yoksundu; varlığını sürdürmek için önceki statükoyla ittifak kurma taktiği izliyordu. Bu haliyle, toplumsal değişim için alternatif bir güç olarak Ernesto'ya fazla hitap etmemiş olmalı.

Ünivesitede, Federación Juvenil Comunista ya da Komünist Gençlik faaldi ve Ernesto bu hareketin bazı militanlarını tanıyordu. Bunlardan biri onunla siyaset üzerine yaptığı konuşmaları "ters ve zor" olarak hatırlayan Ricardo Campos idi. Bir keresinde, Ernesto'yu bir "Fede" toplantısına katılmaya ikna etmiş; ama o toplantı devam ederken, orada bulunanların hayret dolu bakışları arasında çekip gitmişti. "Bazı konularda çok kesin fikirleri vardı. Daha çok etik perspektiften yaklaşıyordu. O sırada onu politik bir kişi olmaktan çok etik duruşu olan biri olarak görüyordum."

Bir başka Komüniste, Tita Infante'nin kardeşi Carlos'a göre, Ernesto, daha çok tıp ve edebiyatla ilgilenen bir "ilerici liberal" idi. Arjantinli Marksist yazar Aníbal Ponce'nin eserlerini tartışırlardı, ancak iş Arjantin Komünist Partisi'ne gelince Ernesto onun sekterliğini eleştirir ve Arjantin siyasetinde oynadığı rol konusunda kuşkularını belirtirdi.

Ernesto, çevresindeki kişilerle yaptığı tartışmalarda çekici bulduğu kavramları kullanarak okuduklarını test ederdi. 1951'de bir amcanın cenazesinde kuzeni Juan Martin Moore de la Serna'yla felsefe ve siyaset üzerine tartışırken, Fransız Katolik filozoflarını savunan Moor'a kendi Marx ve Engels yorumuyla karşı çıkmıştı. Ve bir Córdoba ziyareti sırasında Dolores Moyano'yu Nietzscheci bir İsa aşağılamasıyla yerin dibine batırmıştı. Kore savaşı da Ernesto ile babası arasında şiddetli tartışmalara yol açmıştı. Ernesto Amerikalıların rolüne karşı çıkarak, onları emperyalist tasarımlar geliştirmekle suçluyor, babası ise onları destekliyordu.

Arjantin siyasetindeki herhangi bir militanlıktan çok kişisel düzeyde kalan bu tür mücadelelerde, Ernesto'nun oluşum halindeki dünya görüşü de açığa çıkmaktaydı. Ancak dostlarının ve akrabalarının hiçbiri Ernesto'nun bir Marksist olduğunu düşünmüyordu; aslında o sırada gerçekten de Marksist değildi. Onun alışılmadık bir tutum sergi-

10) İtal., baş; genellikle kudretli mafya şefleri için kullanılır. (Ç.N.)

leyerek sözünü sakınmadan yaptığı çıkışları "bohem" yetiştirilme tarzına ve isyankar kişiliğine, herkes gibi giyinmeyişine ve çingenelere özgü seyahat tutkusuna bağlıyorlardı. Çoğu, muhtemelen, onun zamanla büyüyüp olgunlaşacağına inanıyordu.

Onun uzlaşmaz tutumu karmaşık Arjantin siyasal ortamında benzer payandalar buluyordu. Perón'un iktidarı Makyavelist bir anlayışla kullanması muhafazakar bir oligarşinin, Katolik ruhbanın ve silahlı kuvvetlerin çeşitli kesimlerinin güçlü muhalefetine *rağmen* radikal siyasal değişimi gerçekleştiren bir formüle ışık tutuyordu. Ernesto, Perón'u gözlerken genellikle siyasal başarının sihirli anahtarlarını manipüle edebilen bir siyaset ustasını görebiliyordu. O, halkın ruh halini, gerçek dostlarının ve düşmanlarının kim olduğunu ve nasıl hareket etmesi gerektiğini biliyordu. Ders açıktı: Arjantin gibi bir yerde siyasal başarı kazanmanın yolu güçlü bir liderlik ve hedefe ulaşmak için güç kullanmaya hazır olmakta yatıyordu.

Kendi milliyetçi görüş noktası dikkate alındığında, Perón'un Arjantin'in siyasal ve iktisadi egemenliğini güçlendirme girişimi Ernesto'ya cazip görünmüş olmalı. Bu anlamda, Nehru'nun 1946 tarihli *The Discovery of India* (Hindistan'ın Keşfi) adlı kitabını heyecanla karşılaması özellikle öğreticidir. Nehru'nun kitabını büyük bir ilgiyle, altını çizerek, düşündürücü bulduğu bölümler hakkında yorumlar yazarak okumuş ve kitabı arkadaşlarına da hayranlıkla anlatmıştı.

Perón ve Nehru, liderlik tarzları çok farklı olduğu için birbirine tamamen yabancı görülebilirler; ancak Nehru'nun Hindistan'ı "sömürgelikten kurtarma" çabası ile Perón'un Arjantin'i iktisadi bakımdan kendine yeterli hale getirme programı arasında bazı yakın benzerlikler vardı. Ulusal liderler olarak ilgilendikleri konu, ister Asya ve Afrika'daki Avrupa sömürge dominyonları arasında, ister bazı Latin Amerika uluslarındaki yeni sömürgeci Amerikan hakimiyetinde olsun, azgelişmiş ulusların ortak bağımlılık sendromuna dikkati çekiyordu. Ernesto'nun dünya görüşünün oluşumunda, Perón ve Nehru etkin kişilerdi. Kendi ideolojisi radikal yeni boyutlar kazanacak olsa da, onların etkisi hiç kuşkusuz, "Üçüncü Dünya"nın kapitalist emperyalizmden kendini kurtarması, hızlı sanayileşmeye geçmesi ve devrimci değişim sürecini denetleyecek güçlü ve karizmatik liderler çıkarması yönünde gelecekte yapacağı çağrıyı etkileyecekti.

Gerek Perón, gerek Nehru, iktisadi kaderlerinin bağımlı olduğu güçlü ülkelerden, özellikle de İngiltere ve ABD'den tam bağımsızlığı kazanmak için esaslı bir adım olarak, yaygın biçimde tarımsal olan kendi ülkelerinin hızla sanayileşmesini yücelttiler. Hem Hindistan hem de Arjantin, ithalata, özellikle de mamul mal ithalatına bağımlı ve kendi hammaddeleri için her an değişen ihracat piyasalarıyla karşı karşıyaydılar. Sanayi için gerekli temelleri de yeterince gelişmiş değildi.

Nehru şöyle yazmıştı: "Modern dünya bağlamında hiçbir ülke, uluslararası karşılıklı bağımlılık çerçevesi içinde bile, yüksek düzeyde sanayileşmedikçe ve kendi enerji kaynaklarını en yüksek noktaya çıkarmadıkça, siyasal ve iktisadi bakımdan bağımsız olmaz."

Aynı anlayış, yabancı çıkarların –özellikle İngiliz, ama giderek Amerikan çıkarlarının– ülkenin kamu hizmetleri, ulaşım ve demiryolu sektörlerinde büyük tekeller halinde varlığını sürdürdüğü ve ülkenin mamul mallarının çoğunu tedarik ettiği bir sırada, Perón'un Arjantin için geliştirdiği "toplumsal adalet, iktisadi bağımsızlık ve siyasal egemenlik" platformunu da yansıtıyordu. İktidardaki ilk yılında Perón iddialı bir "ithal ikameci" sanayi gelişim programı başlatmıştı. Ve 1947'de, yabancılara ait kamu hizmetleri ve demiryollarını ulusallaştırma ve ülkenin dış borçlarını kapama girişiminde bulunduğu zaman, amaçlanan, Arjantin'in "iktisadi bağımsızlığı" idi.

Perón'un ektiği toprak verimliydi. Arjantin'de, 1920'lerin sonunda ve 1930'ların başında yaşanan küresel İktisadi Kriz ve her iki dünya savaşı sırasında ülkenin tarımsal ihracat fiyatlarının tekrar tekrar düşmesinin ve yerel sanayiin artan sanayi ithalatı fiyatlarını karşılamada yetersiz kalmasının neden olduğu iktisadi zorluklar yüzünden, yabancı sermaye çıkarlarına yönelik yaygın bir hoşnutsuzluk vardı. 1933 tarihli ve 1936'da yenilenen utanç verici Roca-Runciman Antlaşması, Arjantin'i İngiliz mallarını satın almaya ve İngiltere'nin ülkenin tahılını, kerestesini ve etini sürekli olarak satın alması karşılığında İngiliz yatırımcılara büyük tavizler vermeye zorlamıştı. Yabancı sermaye yatırımı giderek dış müdahalenin bir sembolü haline gelmiş ve Arjantin'in milliyetçi duygularının toplandığı bir nokta olmuştu.

"Yankee" müdahalesi ise 1946 genel seçimlerine doğru artık büyük bir külfet haline gelmişti. Bu seçimler sırasında, Buenos Aires'te kısa bir süre Amerikan elçisi olarak görev yapan, daha sonra Dışişleri Bakanının Latin Amerika'dan sorumlu yardımcılığına getirilen Spruille Braden, Perón'a karşı açıktan kampanya yürütmüştü. Perón her zamanki gösterişli haliyle bu Amerikan müdahalesini kendi lehine çevirmiş, seçimin Arjantinliler arasında yapılmadığını, bunun bir "Braden ya da Perón" seçimi olduğunu ortaya koyan karşı sloganlarla milliyetçi duygulara hitap etmişti.

Truman yönetimi, ABD ile onun Latin Amerikalı komşuları arasında, yarıküreyi kapsayan "ikili savunma antlaşmaları" için lobi yapmaya başladığında ise, pek çok Arjantinli bu durumu ihtiyatla karşıladı. Bununla birlikte, Washington'un Sovyet Komünizmi'ni kuşatmak için sert bir küresel tutumu benimsediğini gösteren ve yakın zamanda ilan edilen "Truman Doktrini"nin bir ifadesi olan bu antlaşma, 1948'de Rio de Janeiro'da toplanan yarıküre hükümetleri tarafından yeni pan-Amerikanizm kardeşliği kavramını öven konuşmalar arasında imzalandı. Latin Amerikalı Komünistler, ABD sponsorluğundaki bu "kardeşliği" Latin Amerika'yı "Wall Street ve kapitalist tekeller"in sömürgeci çıkarlarına teslim eden, eski Monroe Doktrini'nin güncelleştirilmiş bir hali olarak lanetlediler. Aslında Rio Antlaşması "silahlı azınlıklar ya da dış baskılarla tabi kılma girişimlerine direnmekte olan özgür halkları desteklemek için" Washington'a komşu devletlere askeri müdahale hakkı veriyordu. Ernesto, bu günlerde Rio konferansına ilişkin notlar almış ve defterine "*panamericanismo*" için bir de giriş yazarak, konferans delegelerinden birinin

dindarca, Tanrı'ya yakaran tanımından alıntı yapmıştı.

1950'lerin başında Ernesto'nun güçlü siyasal heyecanı, Dolores Moyano'ya göre, ABD'ye yönelik derin bir düşmanlık şeklindeydi. "Onun gözünde, Latin Amerika'daki iki kötülük, yerli oligarşiler ve ABD idi. Kendi ülkesinde hoşlandığı şeyler yalnızca şairler ve romancılardı; başka bir şey hakkında olumlu bir söz sarfettiğini duymadım. Milliyetçilerin ve Komünistlerin görüşlerini benimsemeksizin Amerikan karşıtı olması insanları şaşırtırdı. Kötü şans eseri, annem de Amerikalı olduğu için, sık sık ABD'yi savunmaya çalışırdım. ABD dış politikasının, kötülük yapmak isteyen bir çetenin bilinçli stratejisi olmadığı, daha çok cehalet ve hatalardan kaynaklandığı konusunda ise onu asla ikna edemedim. ABD'nin her dış hamlesinin kötü bir karanlıklar prensi tarafından yönetildiğine inanıyordu."

Savaş sonrası yılların Latin Amerikasında, bu türden sezgileri besleyecek pek çok bulgu vardı. ABD emperyalist bir zirveye ulaştığında, yani yerel toplumsal ve siyasal reformları umursamadan bölgede kendi birleşik iktisadi ve siyasal çıkarlarını saldırgan biçimde kollamaya başladığı sırada, Ernesto da ergenlik çağına gelmişti. Soğuk Savaş'ın anti-Komünist atmosferi içinde, ABD'nin açıksözlü milliyetçi ya da solcu rejimlere karşı sağcı askeri diktatörlüklere –Nikaragua'da Anastasio Somoza, Dominik Cumhuriyeti'nde Rafael Trujillo, Peru'da Manuel Odría ve Venezuela'da Marcos Pérez Jiménez– verdiği destek, ulusal güvenlik gerekçesiyle açıklanıyordu.

Savaş sonrası Avrupa'da Sovyet yayılması Washington'daki endişenin odak noktasını oluştururken, 1950'nin sonunda yeni Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) yarıküredeki Komünist tehdidiyle, *Soviet Capabilities and Intentions in Latin Amerika* (Latin Amerika'da Sovyet İmkan ve Niyetleri) başlıklı gizli bir değerlendirme hazırlayacak kadar yakından ilgilenmekteydi. Raporda, "Latin Amerika konusunda," deniyordu, "SSCB'nin hedefinin, ABD'nin desteğini, bölgenin sovyetleştirilmesini mümkün kılacak ve bölgedeki kaynakların doğrudan Sovyet gücünün artırılması için elde edilebilir hale getirilmesini sağlayacak ölçüde azaltmak olduğu değerlendirilmelidir."

CIA özellikle, iki süper güç arasında bir savaşın patlak vermesi halinde Sovyet yanlısı Latin Komünist partileri ile Moskova arasında sabotaj faaliyetlerini yönetmek ve iç karışıklıklar çıkarmak amacıyla kurulabilecek eşgüdüm potansiyeliyle ilgileniyordu. Rapor, mevcut durumda Arjantin'de "Komünistlerin, Arjantin izolasyonizmini vurguladıklarını, Arjantin askerlerinin Kore'ye gönderilmelerine karşı sürdürdükleri kışkırtıcı faaliyetlerin Komünist olmayanlar arasında bile destek bulduğu"nu belirterek, Komünistlerin anti-Amerikan duyguları istismar etme potansiyeline işaret ediyordu. Bu arada, Kübalı milliyetçilerin kahramanı José Martí'nin heykeline Amerikalı görevlilerin işemeleri üzerine Küba'da patlak veren olayın yerli Komünistler tarafından "abartıldığı"na, "böylece ABD'nin kitleler nezdinde geçici de olsa ciddi bir değer kaybına uğradığı"na da işaret ediliyordu. CIA, Komünistlerin "diktatör yöneticilere karşı liberal demokratik hoşnutsuzlu-

gu" istismar edebilecekleri, kendi ülkeleri ile Washington'la dostane ilişkiler sürdüren diktatörler arasındaki ilişkilerin zorlanmasına neden olabilecekleri konusunda da uyarılarda bulunuyordu.

Perón kendi Komünist tehdidinden söz ederek solun üstüne gitmeye başladığında, Ernesto dört yıldır tıbbiye öğrencisiydi. Tasfiyeler sırasında, kendi yaşında Córdobalı bir tanıdığı, Fernando Barral "Komünist kışkırtma" nedeniyle tutuklandı ve yedi ay polis nezaretinde tutuldu. Barral, ünlü bir heykeltraş olan babası Madrit savunması sırasında öldürülen İspanyol Cumhuriyetçisi bir mülteci idi. Yabancı milliyetten olduğu için, başına ne geleceğinin belli olmadığı Franco İspanyasına gönderilmek üzere sınırdışı edilecekti, ancak Arjantin Komünist Partisi Macaristan tarafından siyasi mülteci olarak kabul edilmesini sağlayınca, İspanya yerine bu ülkeye gitmesine izin verildi.

Arada bir karşılaşmaları dışında Barral ile Ernesto arasında Guevaraların Buenos Aires'e taşınmalarından beri fazla ilişki olmamıştı. Barral bu arada Ernesto'nun kuzeni La Negrita Córdova Iturburu'ya âşık olmuştu. Bu aşk karşılıksız kaldı, ancak Barral ve La Negrita yakın arkadaş oldular. Belki de Ernesto, Barral'ı kuzenine karşı beslediği duygular nedeniyle onu kendisine rakip olarak görüyordu. Belki de, daha sonra bizzat Barral'ın dediği gibi, onun "dogmatizm"inden hoşlanmıyordu. Sebep her ne olursa olsun, Barral'ın hapisliği sırasında Ernesto hiçbir şey yapmadı. Ne onu ziyarete gitti ne de (Alberto Granado'nun gözaltına alınması sırasında sergilediği tutumu tekrarlayarak) onun salıverilmesi için düzenlenen faaliyetlere katıldı.

Bir arkadaşı Ernesto'nun hizmetçilere, izlediği siyaset onların "toplumsal sınıf"ı lehine olduğu için Perón'a oy vermelerini tavsiye ettiğini hatırlıyordu. Peronist sistemi kendisi için de yararlı görüyordu. Kuzeni Mario Saravia'ya göre Ernesto, geniş kütüphane imkanlarından yararlanmak için kampüste faliyet gösteren bir Perónist gençlik örgütüne katıldı; aksi halde bu kitapları temin edemeyecekti. Bir başka seferinde, Tatiana Quiroga'nın yarı şaka önerisi üzerine, o sırada planlamakta olduğu iddialı bir Latin Amerika seyahati öncesinde, Perón'un armağanlar saçan eşi Evita'ya bir mektup yazarak ondan "bir cip" istemeyi kafasına koymuştu. Tatiana mektubu yazmasına yardımcı oldu. Kendisi yaptıkları işle dalga geçtiklerini, ancak Arjantin'in gösterişli First Lady'sinden cevap gelmediğini hatırlıyor.

IV

Yirmili yaşlarının başında Ernesto, sosyal bakımdan, diğerlerinin kategorileştirmekte zorluk çektikleri, cazip ve tuhaf biri olarak göze çarpıyordu. Aslında kendisi bu tanıma karşı çıkıyordu. O, tuhaf görünüşüyle alay edilmesini umursamıyordu. Kendi toplumsal sınıfından gençlerin, işçi sınıfından bir göçmenin oğlu olarak görülmenin korkulan ayıbından uzak durmak için kusursuz bir giyimle, kravat, ceket, ütülü pantalon ve parlatılmış ayakkabılarla dolaştıkları bir sırada, Ernesto eskiciden satın aldığı kirli rüzgarlıklar

ve biçimsiz, eski tip ayakkabılar giyiyordu.

Yirmili yaşlarının başında Ernesto bu aykırı imajını en uç noktasına götürmüştü. Dolores Moyano'nun hatırladığına göre, Ernesto'nun pasaklı hali arkadaşları arasında en çok konuşulan konulardan biriydi.

"Ernesto'nun görünüşünün yarattığı çarpıcı etkiyi değerlendirmek için taşra oligarşisinin zihniyetini bilmek gerekir. Dehşet bir giyim kuşam bilincine sahip olan bütün erkek çocukları, en son modaya uymak için büyük bir gayret gösterir ve bütün paralarını harcarlardı. Kovboy çizmeleri, *blue jeans*, İtalyan gömlekleri, İngiliz süveterleri vb. ellili yılların başında geri gelmişti. Ernesto'nun o günlerde en gözde giysisi, aslında beyaz olan ama kullanıla kullanıla iyice grileşen bir naylon gömlekti. La Samanera dediği ve haftada bir yıkadığını iddia ettiği o gömleği üzerinden çıkarmazdı. Pantalonu bol ve sarkıktı. Bir keresinde kemer yerine çamaşır ipi kullandığını hatırlıyorum. Ernesto bir partide görüldüğü anda, konuşmalar birden kesilirdi. Daha sonra insanlar o yokmuş gibi davranmaya çalışırlardı. Yarattığı etkinin tamamen farkında ve gayet keyifli olan Ernesto bir anda salona hakim olurdu."

Ernesto'da ritm duygusu yoktu. Arkadaşlarının ona her defasında dans adımlarını ve müziğe uymayı öğretmeleri gerekiyordu. Her dansın başında çalmakta olan müziğin tango mu, vals mi, yoksa mambo mu olduğunu sorardı. Bunu öğrendiğinde, kızları dansa kaldırır ve öteki çiftleri gizlice gözleyerek, o dansa uygun adımları zihninde canlandırmaya çalışırdı.

Yakın arkadaşlarından Carlitos Figueroa'ya göre, "Dans onu zerre kadar ilgilendirmiyordu." O günlerde Ernesto, yine Figueroa'ya göre, "utanç duygusundan yoksun bir *caradura*", yani dışa dönük ve kızları baştan çıkarmaya istekli biriydi; sadece avına yaklaşmak için dans ederdi. Kolayca elde edilebilir görünen kadınları baştan çıkarma konusunda pek az zorlanırdı ve dış görünüşle ya da yaş farkıyla da pek ilgilenmezdi.

Onun özel ilişkilerinden sadece en yakın erkek arkadaşlarından ve akrabalarından bazıları haberdardı. Kuzeni Mario Saravia'ya göre, Ernesto "Bir tabak yiyecek için *her şeyi* yapardı." Örnek olarak Ernesto'nun aile hizmetçisiyle olan ilişkisini veriyordu. Ernesto, Sabina Portugal adındaki, otuzlu yaşlarını bitirmek üzere olan o Bolivyalı Kızılderili kadınla Buenos Aires'te düzenli olarak yatardı. "Hayatımda gördüğüm en çirkin kadındı," diyordu Saravia; "Kadın onu ne zaman odasına çağırsa giderdi."

Ernesto'nun anne ve babasıyla olan ilişkisi ise gayet rahattı, onlara sevecenlikle "vieja" ve "viejo"[11] derdi. Ancak kendisi söz konusu olduğunda tam bir umursamazlık içindeydi. Yeni takma ismi "El Chancho" (Domuz), özellikle sosyal duyarlılığa sahip babasının öfkelenmesine yol açtığı için başlı başına bir eğlence kaynağı olmuştu. Guevara Lynch, bu ismi takan kişinin Carlos Figueroa olduğunu keşfettiğinde ona sert biçimde

11) İsp., "yaşlı kadın", "yaşlı adam"; yaşlı ana babalar ya da akrabalar için kullanılan, sempati ifade eden bir deyim. (Ç.N.)

çıkıştı. Oğluna böyle bir ismin takılmasını aile şerefine bir hakaret olarak görüyordu.

Babasının hoşlanmamasına rağmen, belki de o hoşlanmadığı için Ernesto takma ismini kullanmayı sürdürdü ve kurucularından olduğu, on bir sayı çıkan futbol dergisi *Tackle*'daki makalelerini "Chang-Cho" diye imzaladı. Canlı bir spor yazarı jargonuyla, yer yer Amerikan futbolu İngilizcesiyle yazılan bu yazılarda Ernesto oyunları acımasızca çözümlüyordu.

Ernesto babasıyla kavgacı bir ilişki sürdürürken, annesiyle olan ilişkisi ise onun sağlık sorunları yüzünden daha özenli hale gelmişti. 1946'da Celia'ya meme kanseri teşhisi konulmuş ve ameliyatla memesi alınmıştı. Ernesto hastalığın tekrarlamasından endişeliydi. Ana oğul arasındaki "özel ilişki" aile dostlarının da gözünden kaçmıyordu. Bazılarına göre bu ilişki öteki çocukları dışlayacak kadar özeldi ve yine bazı aile dostları bu yakınlığın özellikle Roberto üzerinde yarattığı olumsuz etkilerden söz ediyorlardı. Fiziksel olarak Ernesto'dan daha sağlam ve ondan iki yaş küçük olan Roberto sonunda futbolda daha üstün olduğunu kanıtlamış; fakat aile içinde onun zaferleri, daima astımının üstesinden geldiği düşünülen ağabeyinin kaydettiği başarıların gölgesinde kalmıştı. Akrabalara göre, Roberto'nun çocukluğundan beri Ernesto'ya duyduğu kızgınlık yıllarca sürecekti.

Aile fertleri Guevara Lynch ile Celia'nın ayrı yatmalarını umursamıyorlardı. Aile dostları Guevara Lynch'in geç saatlerde gelmesine, çevrede olup bitenleri umursamadan divanına yatıp uyumasına zamanla alışmışlardı. Guevara Lynch'in öteki gariplikleri de bu davranışın doğal görünmesini sağlıyordu.

Buenos Aires'te onun fobilerinden ve boş inançlarından söz ediliyordu. Söz gelimi anahtarını bilerek evde bırakır, unutmuş gibi yaparak dönüp alırdı. Bu rutini tekrarlamadan evden ayrılmazdı. Aksi halde şansının kötü gideceğine inanıyordu. Bu giderek saplantılı bir âdet haline gelmişti. Yemek masasında biri "yılan" derse, hemen "yaban domuzu" der, böylece dile getirilen sözcüğün yol açacağı kötü şansı kovmuş olurdu.

Bu arada Celia evi herkese açık bir salon gibi yönetmeye devam ediyordu. Yemek masası onun tahtıydı. Saatlerce masa başında oturup sürekli içtiği sigara gibi tiryakisi olduğu tek kişilik bir iskambil oyunu oynar, ama genç birileriyle konuşmaya ve onlara nasihatte bulunmaya da daima hazır olurdu.

Gündelik hayatına gelince, Celia tartışmaların üzerindeydi. Mutfakta olup bitenlerle ilgilenmez, yemek vereceği zaman, ölçü ve tarif kullanmaksızın buzdolabında ne varsa bir araya getirip sofraya koyardı. Dolapta bir şey yoksa, soğukkanlılığını korur ve bundan rahatsızlık duymazdı.

Ziyaretçiler, değişmez biçimde, evin içinde mobilya, süsleme ya da resim olmadığını, ama raflarda ve her yerde kitap yığınları olduğunu kaydettiler. Başka gariplikler de vardı: Mutfak fırını kısa devre yaptığı için duvarlar "canlı"ydı; durumu bilmeyenler duvara yaslandıklarında küçük bir elektrik şokuna kapılırlardı.

Ernesto'nun sakin bir çalışma mekanı olarak Beatriz'in evine ya da üniversite kütüp-

hanesine gitmesi gibi, babası da Calle Paraguay yakınlarında kiralık bir daireye sığınıyordu. Kendine yeni bir iş ortağı bulmuş ve onunla birlikte "Guevara Lynch y Verbruch" adında bir emlak ajansı ve inşaat şirketi kurmuştu. Çok geçmeden, kent çevresinde bazı işler almışlardı; ama Guevara Lynch'in girdiği her işte olduğu gibi, bu da sonu belli olmayan bir girişimdi.[12]

Dairede yatak odası olmasına rağmen, Guevara Lynch orayı sıralar ve mimarın çizim masasıyla doldurmuş ve Calle Araoz'daki evin oturma odasındaki divanda ya da kız kardeşi Beatriz'in evinde uyumaya devam etmişti.

Ne var ki Calle Araoz'un kalabalıklaşması üzerine, bu daire de kaçınılmaz biçimde Guevara gençlerinin ve onların arkadaşlarının istilasına uğradı. "El Viejo" Guevara fazladan anahtar yaptırdı ve çocuklarıyla onların arkadaşları diledikleri gibi gelip gitmeye başladılar. Ernesto orayı, o sıralarda hukuk öğrencisi olan Roberto gibi, sınavlardan önce ineklemek için kullanıyordu. Hepsi mimarlık öğrencisi olan, Celia, Ana Maria ve onun erkek arkadaşı Carlos Lino orada düzenli biçimde proje çalışması yapıyorlardı. Daire bir süre kadar kısa ömürlü futbol dergisi *Tackle*'ın bürosu olarak da hizmet gördü.

Sürekli para sıkıntısı çeken Ernesto, daima parlak bir fikrin ürünü ama pratikte uygulanması imkansız olan bir dizi ticari tasarı geliştirdi. Bu girişimlerde genellikle, o sıralarda Buenos Aires'te hukuk okuyan ve Ernesto gibi hep beş parasız dolaşan eski dostu Carlitos Figueroa da yer alıyordu. İlk maceraları Ernesto'nun esiniydi. Gamexane adlı, çekirgelere karşı kullanılan bir böcek ilacının ev içi haşerata karşı da kullanılabileceğini düşünmüştü. İlacı komşunun evinde deneyip iyi sonuç aldıktan sonra, sanayi üretimine geçmeye karar verdi. Böylece Figueroa ve Dr. Pisani'nin bir hastasıyla birlikte, evin garajında talk pudrasıyla karıştırdıkları ilacı paketlemeye başladılar.

Ürünü "Al Capone" adı altında tescil ettirmek istedi, fakat kendisine bu ismi kullanmak için Capone ailesinden izin alması gerektiği söylendi. Bunun üzerine "Al Capone"dan vazgeçip, "önüne çıkan her şeyi öldürür" anlamına, "Attila" adını, yani Hun İmparatoru Attila'nın adını seçti; ancak bu ismi taşıyan bir ürün zaten vardı. Sonunda İspanyolca'da güçlü bir güney rüzgarının ismi olan "Vendaval"de karar kıldı ve bu isimle ilacın patentini aldı. Oğlunun girişimciliği karşısında büyük bir coşkuya kapılan Guevara Lynch, onu potansiyel yatırımcılarla tanıştırmak istedi, fakat babasının iş ortakları hakkında gayet sağlam fikirleri olan Ernesto ona şöyle dedi: "Arkadaşlarının beni yutmalarına izin vereceğime gerçekten inanıyor musun, ihtiyar?"

Aile Ernesto'nun Vendaval fabrikasına elinden geldiğince katlandı, fakat etrafa her an hissedilen dehşet kötü bir koku yayılıyordu. "Mide bulandırıcı bir koku bütün evi kaplamıştı," diyordu babası. "Yediğimiz her şey bize Gamexane kokuyormuş gibi geliyordu; fa-

12) Guevara'nın ortaktan yana pek şanslı olmadığı anlaşılıyor. İşleri iyi gitmeye başladığında, Verbruch kişisel bir trajedinin ardından ortadan kayboldu ve uzun, şiddetli bir depresyon geçirdi. Bunun üzerine Guevara Lynch, Rosi adında başka bir ortak buldu. Bu şirket, Guevara Lynch'in ülkeden kaçmak zorunda kaldığı 1976 askeri darbesine kadar, çeşitli iniş çıkışlarla varlığını sürdürdü.

kat Ernesto istifini bozmadan çalışmaya devam etti." Ama önce Ernesto, daha sonra yardımcıları kendilerini kötü hissetmeye başladıklarında bu işin de sonu geldi ve vazgeçtiler.

Bir sonraki iş tasarısı "El Gordo" (Şişko) Figueroa'nın beyin fırtınasının sonucuydu. Plan, bir toptancıdan ucuza ayakkabı satın almak ve onları kapı kapı dolaşarak pahalıya satmaktan ibaretti. İlk bakışta bu parlak bir fikirdi; ancak birkaç başarılı satışın ardından, satın aldıkları yığınla ayakkabının birbirine uymadığını fark ettiler. Hepsini ayıkladıktan sonra, satabilecekleri kadar ayakkabı çifti bulmayı başardılar. Onları sattıktan sonra aralarında sadece *benzerlik* olan ayakkabı çiftleri oluşturup onları satmaya başladılar.

Nihayet ellerinde çift olmayan ayakkabılar kaldı. Onlardan birini caddenin aşağısında oturan tek bacaklı bir adama sattılar. Aile ve arkadaşları onlarla dalga geçmeye başlamıştı. Çok sayıda tek bacaklı adam bulup, ayakkabıların geri kalanını onlara satmaları gerektiğini söyleyip gülüşüyorlardı. Bu olay çok uzun süre konuşuldu, çünkü çok geçmeden Ernesto da farklı renkte bir çift ayakkabıyla dolaşmaya başladı. Genel görünümü dikkate alındığında bundan özel bir keyif aldığına kuşku yok.

Para getirecek girişimlerden ayrı olarak Ernesto tıbbi araştırma deneylerini evde yapmaya koyulmuştu. Bir süre yatak odasının balkonuna kafes içinde tavşanlar ve çeşitli kobaylar yerleştirdi. Onlara kanser yapıcı ajanlar enjekte ediyordu. O kadar öldürücü olmayan maddelerle, arkadaşları üzerinde de deneyler yaptı. Bir gün Carlos Figueroa, Ernesto'nun kendisine deney amacıyla iğne yapmasına izin verdi ve bir anda her yeri şişti. Ernesto neşeyle haykırdı: "Beklediğim reaksiyon buydu işte!" Ve hemen arkadaşına başka bir iğne yaparak semptomların azalmasının sağladı.

Ernesto'nun okul arkadaşlarından biri de Buenos Aires metrosunda, ellerinde kesilmiş bir insan bacağı taşıyarak yaptıkları yolculuğu hatırlıyordu. Onu anatomi dersi sırasında evde incelemek üzere asistanlardan ödünç almışlar ve metroya binmeden önce gazete kağıdına güzelce sarmışlardı. Metro hareket ettikten sonra yolcuların dehşet dolu bakışları üzerlerine çevrilmişti. İnsanlar bu iki gencin paketleyerek gizlemeye çalıştıkları şeyin ne olduğunu anlamışlardı. Dehşete kapılan yolcuların tepkileri Ernesto'yu keyiflendirmiş, eve vardıklarında gülmekten yerlere yatmışlardı.

Bu arada Ernesto'nun şamatalı çocukluğu, tıp çalışmaları, spor etkinlikleri ve otostopla çıkılan yolculukların sağladığı fırsatlarla yeni bir yön kazanmaktaydı. Bir süre kadar özgür ruhlu dayısı Jorge de la Serna'yla Buenos Aires'in eteklerindeki bir havaalanında hafta sonları yaptığı planörcülük de onun bilinmeyeni deneme dürtüsünü tatmin etmişti.[13]

Ne var ki Ernesto en çok evden uzaklaştığı, seyahate çıktığı zaman kendisini özgür hissediyordu. Bu ani geziler genellikle Córdoba'ya yapılıyor ve kendisine çoğu kez Car-

13) Jorge, Celia'nın küçük kardeşiydi. Renkli bir kişiliği vardı ve sırf macera olsun diye ülkenin her yerini dolaşmıştı. Aile tarafından çok sevilirdi. Özellikle de Ernesto'nun gözdesiydi. Ama biraz kaçıktı ve en azından bir kez akıl hastansinde yatarak tedavi olması gerekmişti. Hastaneden çıktığında kafası kazınmıştı ve üzerinde deri giysiler vardı.

litos Figueroa eşlik ediyordu. Normalde on saatlik araba yolculuğunu genellikle kamyon kasalarında yetmiş iki saatte yapıyorlar ve zaman zaman geçimlerini yük kamyonlarını boşaltarak kazanıyorlardı.

Bu geziler Ernesto'ya gerçekten de büyük zevk veriyor ve ufkunu daha da genişletme arzusu yaratıyordu. Yollar onu çağırıyordu. 1 Ocak 1950'de, tıbbiyedeki üçüncü yılının sonunda, küçük bir İtalyan Cucchiolo motoru takılmış bir bisikletle Arjantin'in iç bölgelerine doğru yola çıktı. Bu onun tek başına yaptığı ilk gerçek yolculuktu.

Yola çıkmadan önce fotoğraf çektirdi. Bu resimde bisikletin selesine oturmuş, ayakları yerde, elleri bir yarışın start çizgisindeymiş gibi sıkı sıkı gidonu tutarken görülmektedir. Başında bir kep, güneş gözlüğü ve sırtında deri bir pilot ceketi vardır. Yedek bisiklet lastiğini bir *pistolero*'nun (tüfek) fişekliği gibi, boynundan omuzuna geçirmiştir.

Córdoba'ya doğru yola çıktı. Oradan, Alberto Granado'nun bir cüzam hastanesinde çalıştığı ve hastanenin hemen yanında bir eczane işlettiği, 150 km. kuzeydeki San Francisco del Chañar'a gitmeyi planlıyordu.

Evden akşam saatlerinde ayrıldı. Hızla kentin dışına çıkabilmek için önce bisikletin motorunu kullandı, sonra pedal çevirmeye başladı. Çok geçmeden bir bisikletçi ona yetişti ve sabaha kadar birlikte bisiklet sürdüler. İlk hedef olarak belirlediği ve evdeki "şom ağızlılar"ın maceranın sonu olacağı kehanetinde bulundukları, Buenos Aires'ın dışındaki Pilar kasabasından geçerken, "ilk kez zafer kazanmış birinin mutluluğunu hissetti." Yola çıkmıştı işte.

V

Ernesto'nun bu yolculuğu ona hayatı boyunca sürdüreceği iki alışkanlık kazandırdı: Seyahat etmek ve günlük tutmak. İlk kez gündelik hayatına ilişkin notlar tutma ihtiyacı duydu.[14] O sırada yirmi iki yaşındaydı.

İkinci gece doğum yeri olan Rosario'ya vardı ve ertesi akşam yola çıkışından "kırk bir saat on yedi dakika" sonra Granado ailesinin Córdoba'daki evine ulaştı. Yol boyunca çeşitli maceralar yaşamıştı. Önce, altmış kilometre hızla giden bir araba tarafından çekilmesine izin verdikten sonra arka lastiği patlamış ve yol kıyısındaki bir tümsekte durmak zorunda kalmıştı. Geceyi orada yaşayan bir *linyera*yla, yani gezici rençberle geçirmişti. Adamla derin bir sohbete dalmışlar ve adam bir dostluk belirtisi olarak ona "hiç evlenmemiş bir kadını bile tatlılaştıracak kadar şekerli" bir *mate* demlemişti. (Ernesto *mate*sini şekersiz içmeyi tercih ederdi.)

Ernesto, Córdoba'da birkaç gün kalıp arkadaşlarını ziyaret ettikten sonra Alberto'nun kardeşleri Tomás ve Gregorio'yla kentin kuzeyindeki bir çağlayana kamp kurmaya gitti.

14) Che'nin ölümünden sonra bu günlük babası tarafından bulundu. Guevara Lynch defterin bir kopyasını çıkardı ve onu *Mi Hijo el Che* (Oğlum Che) adlı anılarına ekledi. Kendisi, bazı okunaksız kısımlar dışında, yayımlanan versiyonun aslının aynısı olduğunu söylemiştir.

Burada da, kayalara tırmanmak, çok yüksekten sığ sulara dalmak, azgın sulara kapılıp gitmekten son anda kurtulmak gibi çocuksu maceralar yaşadılar.

Gregorio ve Tomás, Córdoba'ya döndüler. Ernesto ise San Francisco del Chañar'ın eteklerindeki José J. Puente cüzam hastanesinde çalışan Alberto'yla buluşmak üzere yoluna devam etti. Alberto cüzamlıların immünolojik duyarlıkları üzerine araştırma yapıyor, Ernesto da Clínica Pisani'de alerji araştırmalarını sürdürüyordu. Dolayısıyla artık kitaplar ve futboldan daha fazla ortak yanları vardı. Granado, tıp araştırmaları dünyası, "ikimiz için şimdiki halde geleceğimizi oluşturduğu görülen bir tür kılavuz ipiydi," diyecekti.

Alberto'nun çalışmalarına büyük ilgi duyan Ernesto, cüzam hastalarına yaptığı ziyarette ona eşlik etti. Çok geçmeden aralarında bir anlaşmazlık çıktı. Anlaşmazlığın konusu, Alberto'nun tedavi etmeye çalıştığı cüzamlı bir hastaydı. Hasta, Yolanda adında genç ve güzel bir kızdı. Kızın sadece sırtında iri lekeler halinde ürkütücü cüzam belirtileri vardı. Granado her defasında yeni bir doktor geldiği için bu vakanın ciddiyetinin zamanında fark edilmediğini biliyordu. Kız bu şekilde tecrit edilmesinin haksızlık olduğuna onu ikna etmeye çalışıyordu. "Ernesto da kızla aynı görüşteydi. Onun güzelliğinden ve acıklı durumundan etkilenmişti. Aramızda şiddetli bir münakaşa patlak verdi."

Ernesto hastaların tecrit edilmesi için karar alınırken daha dikkatli olunması gerektiğini öne sürüyordu. Alberto da kızın durumunun umutsuz ve hastalığının çok bulaşıcı olduğunu anlatmaya çalışıyordu. Sonunda görüşünü kanıtlamak için uzun iğneli bir enjektörü kızın sırtındaki lekeli bölgeye batırdı. Kız hiçbir şey hissetmedi. "Gördün mü, der gibi baktım ona, fakat Ernesto yüzünde donmuş bir tebessümle bakıyordu. Geleceğin 'Che'si sert bir sesle bana emretti: 'Mial, bırak onu, gitsin!' Ve hasta odadan çıktığında arkadaşının yüzünde zaptetmeye çalıştığı öfkeyi gördüm... Daha önce onu hiç böyle görmemiştim. Yaklaşan fırtınayı durdurmak zorundaydım. 'Petiso', dedi bana, 'bu kadar duyarsız olduğunu bilmezdim. Bilgini göstermek için şu genç kızı kullandın!'" Granado'nun uzun açıklamalarının ardından iki dost nihayet barıştı ve tartışma unutulmadıysa da sona ermiş oldu.

Cüzam hastanesinde geçirdiği birkaç günün ardından Ernesto yine yola çıkmak istedi. Bu kez daha da uzaklara girmeye karar vermişti. "İnatla" Arjantin'in uzak ve pek az seyahat edilen kuzey ve en batıdaki bölgelerine gitmeyi arzuluyordu. Bir motosikleti olan Alberto'yu seyahatin ilk bölümünde kendisine eşlik etmeye ikna etti.

Birlikte yola çıktılar; Petiso motosikletine bir halat bağlayarak Pelao'yu peşi sıra çekiyordu. Halat yolda parçalandı ve bir süre sonra Ernesto'nun yola tek başına devam etmesinin daha iyi olacağını düşündüler Alberto, San Francisco del Chañar'a döndü ve Ernesto defterine şöyle yazdı: "İki *machitoya* (erkek) yakışan biçimde, fazla coşkuya kapılmadan kucaklaştık. Onun motora binmiş bir şövalye gibi gözden kayboluşunu izledim. El sallayarak bana veda ediyordu."

Salinas Grandes'in "gümüş renkli toprakları"nı, Arjantin Sahrası'nı sorunsuz geçen Ernesto, küçük Lorento kasabasına ulaştı. Yerel polis onu bir gece alıkoydu. Ernesto'nun bir tıp öğrencisi olduğunu öğrendiklerinde, orada kalması ve kasabanın tek doktoru olması için ısrar ettiler. Oysa böyle bir şey o sırada Ernesto'nun aklının ucundan bile geçmiyordu, ertesi gün yine kendini yollara vurdu.

Bölgenin başkenti olan Santiago del Estero'da, Tucumán'da çıkan günlük bir gazetenin yerel muhabiri onunla mülakat yaptı. Ernesto defterine, "Benimle ilgili ilk makale" diye yazdı, sevinçle; ve kuzeydeki bir sonraki kente, Tucumán'a doğru yola çıktı. Yolda, bisikletin sayısız kere patlayan tekerini onarırken bir başka *linyera* ile tanışmış ve onunla da sohbet etmişti.

"Bu adam Chaco'daki pamuk hasatından geliyordu. Bir süre başıboş dolaştıktan sonra San Juan'daki üzüm hasatına gitmeyi düşünmüştü. Çeşitli bölgelere seyahat etme planımı öğrendikten ve bunu sırf eğlence olsun diye yaptığımı anladıktan sonra başını iki yana sallayarak şöyle dedi: "*Mama mia*, bunca zahmete değer mi?"

Ernesto ona bu seyahatten nasıl bir kazanım beklediğini yeterince açıklayamazdı. Kendi ülkesini daha iyi tanımak istediğini tekrarlayıp durdu. Ancak adamın gösterdiği tepki de onu düşündürmeye sevk etmişti. Gezisi sırasında, olguları yorumlamadan ve olayları ayrıntılı biçimde ve süsleyerek betimlemeden önce, kendini ve duygularını daha derin biçimde incelemeye başladı.

Bir gün kendini Salta yolu üzerindeki Tucumán'ın kuzeyine düşen ormanlık bölgede bulduğunda yavaşladı ve bisikletinden inerek yeşilliklerin içinde yürümeye koyuldu. Çevresini kuşatan doğal dünyanın içinde bir tür kopuş yaşıyordu. Daha sonra bu ana ilişkin şunları yazdı: "Bir süredir içimde büyüyen bir şeylerin... olgunlaştığını hissediyorum; bana huzurun nefret uyandıran bir antitezi gibi gelen muazzam bir gürültünün ritmiyle tıpkı *çılgınlar* gibi hareket eden insanların saçma imgesinden, uygarlıktan duyulan bir nefret bu."

Aynı gün, altında yeni bir Harley-Dawidson olan bir motosikletçiyle karşılaştı. Adam onu halatla peşi sıra çekmeyi teklif etti. Ernesto, daha önce yaşadığı aksiliği hatırlayarak bunu kabul etmedi, ama motosikletçiyle yollarını ayırmadan önce oturup birlikte kahve içtiler. Bir saat sonra Ernesto bir başka kasabanın girişinde Harley-Dawisson'un bir kamyondan indirilmekte olduğunu gördü. Motorun sürücüsünün de öldüğünü öğrendi. Bu kaza ve aynı kaderi yaşamaktan kıl payı kurtuluşu yeni bir içgözleme yol açtı.

"Bu motosikletçinin ölümü sıradan insanların sinir uçlarına dokunacak şekilde etki yaratmaz, ancak bir adamın kamusal yararı olan en ufak bir kahramanca niyet bile taşımaksızın tehlike aradığı ve gözlerden uzak bir yol dönemecinde ölebileceği bilgisi, bu meçhul maceracının belli belirsiz bir intihar 'coşkusu' taşıdığını ortaya koyar."

Salta'da Ernesto hastaneye giderek kendisini bir tıp öğrencisi olarak tanıttı ve geceyi orada geçirmek istedi. Kendisine oradaki bir kamyonun koltuğunu gösterdiler. Ernesto

orada "krallar gibi" uyudu ve ertesi sabahın erken saatlerinde şoförün dürtmesiyle uyandı. Şiddetli bir yağmurun dinmesini bekledikten sonra, Arjantin'in en kuzeyindeki Jujuy kentine doğru ıslak ormanlarla kaplı, yemyeşil bir bölgenin içinde yola koyuldu.

Jujuy'da "bölge hastanesini değerlendirme isteğiyle" doğruca yerel hastanenin yolunu tuttu ve bir yatak bulmak için yine tıp "kimliği"ni kullandı. Kendisine bir yatak verildi, ancak karşılığında küçük bir Kızılderili oğlanın başındaki bitleri ayıklaması istendi.

Artık kuzeyde gidebileceği en uç noktaya ulaşmıştı. Engebeli Bolivya sınırını da baştan sona geçmek istediyse de, babasına yazdığı gibi, "taşkın ırmaklar ve aktif bir volkan seyahatin içine ediyor"du. Ayrıca, tıbbiyedeki dördüncü öğretim yılı birkaç hafta içinde başlayacaktı.

Salta'ya döndüğünde yine hastaneye uğradı ve hastane yetkilileri seyahati sırasında gördüklerini anlatmasını istediler. Bu sorgulama onu yeni düşüncelere yöneltti. "Gerçekten de ne görüyorum? En azından turistlerin görmek istedikleri şeyler benim pek ilgimi çekmiyor. Mesela, Jujuy'un turizm broşürlerinde Anavatan Sunağı'nı, ulusal sancağın kutsandığı katedrali, vaiz kürsüsünün mücevherini, Río Blanco ve Pompeii'nin mucizevi küçük bakiresini görmek tuhafıma gidiyor... Hayır, kimse bir ülkeyi bu şekilde tanıyamaz ya da oradaki hayat tarzını bunlardan hareketle yorumlayamaz. İnsanı rahatlatan bir boyut bu, oysa ülkenin görülmesi gereken, tıpkı Río Grande gibi içten içe kaynayan [gerçek] ruhunu ise hastanelerdeki hastalar, polis karakollarında tutulanlar, oradan gelip geçenler yansıtır."

Ernesto, kendisinin de içinde yer aldığı aktarılmış Avrupa kültürü ile cahil, geri, *yerli* iç bölgeler arasındaki katı ikiliğe yetişkin hayatında ilk kez tanık oluyordu. Ernesto için modern Arjantin ulusallığının ikonografisi yüzeysel bir dış görünümden ibaretti. Bu görünümün, yani "insanı rahatlatan bir boyut"un ardında ise ülkenin gerçek "ruh"u yatıyordu; ve bu ruh çürümüştü, hastaydı.

Yolculuğu boyunca dostluk ettiği, toplumsal olarak kenara itilmiş insanların, cüzamlıların, gezici rençberlerin, karakollarda gözaltında tutulanların, hastanelerdeki hastaların içinde yaşadıkları hayatın adaletsizliği, Río Grande'nin "içten içe kaynayan ruhu"na tanıklık ediyordu. Río Grande'ye yapılan bu tuhaf gönderme –yolculuğu sırasında geçtiği nehirler arasında yer almıyordu– önemli olabilir; çünkü bu nehir ABD-Meksika sınırı boyunca zengin Kuzey ile yoksul Güney'i birbirinden ayıran siyasal bir simge olarak da görülmektedir. Bu göndermenin onda saplantı halini alacak bir fikrin erken parıltısı olduğu düşünülebilir. Bu fikre göre, ABD, yeni sömürgeciliğin bir ifadesi olarak, çevresinde gördüğü üzücü durumun sürmesinden nihai olarak sorumluydu.

Arjantin'in kuzey bölgelerinin meskun olmayan geniş toprakları muazzam bir servete ve ayrıcalığa sahip bir avuç oligarşik toprak sahibi aile tarafından yönetilen birkaç eski kente bağlıydı. Yüzyıllarca bu aileler ve atalarının kurduğu kolonyal yapılar, iktidarlarının temelini oluşturan, kimliği belirsiz, "yabancı" bir yerli çoğunlukla birlikte varlığı-

nı sürdürüyordu. Buraları, Devlet Başkanı Castillo'nun yerine seçilen, ancak 1943'te Perón'un desteklediği askeri darbeyle görevi alması engellenen şeker imalathanesi sahibi, Catamarca Senatörü despot Robustiano Patrón Costas gibi güçlü adamların bölgesiydi.

Perón daha sonra, darbe yıllarında yapılanları haklı çıkarmak için Patrón Costas'ı şeker imlathanesini "feodal bir mülk" gibi yöneten bir "sömürücü", Arjantin'in modern çağın içinde kendine bir yer bulması uğruna ortadan kaldırılması gereken "anlaşılmaz" bir sistemin temsilcisi olmakla suçlamıştı. Perón'un görüşlerini yansıtan biyografi yazarlarından biri de, Patrón Costas'ı şu sözlerle betimliyordu: "Onun imalathaneleri, senatörün özel mülkünde yaygın olarak görülen cüzam, sıtma, trahom, verem ve uyuz gibi hastalıklara yakalanmadığı takdirde şanslı sayılan köle emeğine benzer bir şey sayesinde gelişti."

Genellikle *coyas* olarak bilinen Arjantin Kızılderilileri ve melez *cabezitas negras* (küçük kara kafalar) artan sayılarda bu bölgeden kaçıp iş aramak ve Guevaraların Córdoba'daki evlerinin önündeki gibi gecekondu mahalleleri oluşturmak üzere kentlere akın ediyorlardı "La Negra" Cabrera ve Sabina Portugal gibi ev hizmetçileri ve Arjantin'in yeni sanayi kuruluşlarının ve kamusal girişim projelerinin ucuz iş gücü onların saflarından sağlanıyordu. Perón'un ulusu *descamisados*la kaynaşmaya çağırırken kastettiği aşağılanan toplumsal sınıf, işte bunlardan oluşuyordu. Bunların kaba görünüşü ve gürültülü hayatı metropollerdeki özel mekanlarında yaşayan beyaz seçkinleri çok rahatsız ediyordu. Bu insanlar Ernesto için ilk kez hizmetçiler ya da simgeler olmaktan çıkmışlardı; onların içinde seyahat etmişti.

Ernesto dersler başlamak üzereyken Buenos Aires'e döndü. Yollarda geçirdiği altı hafta içinde on iki ayrı bölgeyi gezmiş ve dört yüz kilometre yol katetmişti. Bisikletinin küçük motorunun bakımını yaptırmak için onu satın aldığı Amerimex şirketine götürdü. Şirket yetkilileri Ernesto'nun o motorla katettiği mesafeyi öğrendiklerinde çok sevindiler ve ona motorun reklamını yapmasını önerdiler. Karşılığında motorun onarımından para almayacaklardı.

Öneriyi kabul eden Ernesto maceralı seyahatini anlattığı bir mektup yazdı ve şirketin bu yolculukta kendisini taşıyan Cucchilio motorunu övdü. Şöyle diyordu: "Bu uzun tur sırasında mükemmel biçimde çalıştı. Ancak yolculuğun sonuna doğru kompresörün çalışmadığını fark ettim. Motoru tamir etmeniz için size getirmemin sebebi de budur."

VI

Tıbbiyedeki dördüncü yılında Ernesto mezuniyete doğru beş sınavdan daha geçti ve Clínica Pisani'de çalışmaya devam etti. Bu arada futbol oynamayı ve dayısı Jorge'den aldığı planörcülük derslerini sürdürüyordu.

Ancak içindeki dünyayı keşfetme arzusu yeniden canlanmıştı ve kendi deyişiyle Arjantin "akını"nın ardından yeni seyahat planları yapmaya girişti. Derken, ekim ayında, okul daha bitmeden onun için yeni olan bir şey gerçekleşti. Hayatında ilk kez âşık oldu.

Gónzalez Aguilar'ın kızlarından biri olan Carmen evlenecekti. Guevara ailesi tam takım düğüne katılmak üzere Córdoba'ya gitti. Düğün partisi sırasında Ernesto, Córdoba'nın en eski ve en zengin ailelerinden birinin güzel kızıyla, on altı yaşındaki María del Carmen "Chichina"yla tanıştı. Aslında daha önce tanışmışlardı; ancak Ernesto'nun Córdoba'da yaşadığı sıralarda Chichina küçük bir kız çocuğuydu. Oysa şimdi, on altı yaşında olmasına rağmen hızlı gelişmiş, yumuşak beyaz tenli, dolgun dudaklı çok çekici bir genç kadın olmuştu. O gecenin tanıklarından Pepe Aguilar'a göre, Ernesto "yıldırım çarpmış" gibiydi.

Chichina'nın dediklerine bakılırsa, bu ilgi karşılıksız değildi. "Onun inatçı yapısı" ve şakacı karakteri dediği şey kızı da büyülemişti. "Üstündeki giysiler bizi güldürdü ve biraz da utandırdı... Bizler öylesine gösterişliydik ki, Ernesto ele güne karşı rezil bir görünüm sergiliyordu. Şakalarımızı gayet rahat bir tavırla karşıladı."

En azından Ernesto'nun doğmakta olan aşkı ciddiydi. Herkesin dediğine göre, Chichina çok genç olmasına rağmen sadece kadınsı değil, aynı zamanda gayet parlak ve hayal gücü geniş bir kızdı ve görünüşe bakılırsa Ernesto onu hayatının kadını olarak görüyordu.

Bu neredeyse peri masallarındaki gibi bir aşktı. Ernesto yoksullaşmış bir aristokrat ailesinden geliyordu; Chichina ise soylu bir Arjantinli Ferreyra aile imparatorluğunun, zamanında Córdoba'nın birkaç sanayi bölgesinden biri olan Malagueño kireç ocaklarının ve bir fabrika kompleksinin varisiydi. Ferreyralar şehirde, Avenida Chacabuco'nun dibinde park benzeri bir araziyle çevrili Fransız üslubuyla inşa edilmiş, Palacio Ferreyra diye anılan muhteşem bir şatoya sahiptiler. Yüzyılın başında inşa edilen şato, Chichina'nın Ferreyra sülalesinin anaerki olan büyük annesinin yaşadığı bir aile mekanıydı. Chichina anne ve babasıyla birlikte, yine o civarda, Guevaraların eski evinden sadece iki bina ötedeki büyük bir binada yaşıyordu. Bir de Córdoba'nın hemen dışında, ailenin yaz tatillerini geçirdiği Malagueño denilen devasa bir *estancias*ı vardı.

Dolores Moyano'nun yazdıklarına göre, Malagueño'nun iki bin hektarlık arazisi üzerinde, "iki polo sahası, Arap atları ve ailenin kireç ocaklarında çalışan işçileri için yapılmış feodal bir köy vardı. Aile ayine katılmak üzere her pazar günü kiliseye gider, sunağın sağ tarafındaki özel bir locada yerini alırdı. Ayrı girişi olan bu parmaklıklı loca onları işçi kitlesinden ayırırdı. Malagueño pek çok bakımdan Ernesto'nun küçümsediği şeyleri simgeliyordu. Ancak, her zamanki gibi ne yapacağı kestirilemeyen Ernesto, olağanüstü güzel ve çekici bir kız olan, anne babasının öfkesine rağmen Ernesto'nun büyüsüne kapılan, bu küçük imparatorluğun prensesi, benim kuzenim Chichina Ferreyra'ya çılgınca âşık olmuştu."

Guevara Lynch'in inşaat sözleşmeleri ve çocuklarının dostlukları sayesinde[15] iki aile, Guevara ailesinin Córdoba yıllarından, uzaktan da olsa tanışıyorlardı. Ernesto'nun kızları-

15) Chichina ve Dolores Moyano birinci dereceden kuzendiler ve Dolores'in mimar olan babası Guevara Lynch'i kendi inşaat işlerinden tanıyordu. Ferreyralar oğulları Gustavo'nun Ernesto'nun arkadaşı olduğu ünlü Roca ailesiyle de kız alıp vermişlerdi. Gustavo'nun Üniversite reformunu başlatanlardan biri olan babası Guevara Lynch'in tanıdığı Córdobalı ünlü bir mimardı. Ve hem Ferreyraların

na olan ilgisi hakkında ne hissetmiş olurlarsa olsunlar, Chichina'nın anne ve babası onu önceleri reddetmediler. İlişkiye tanıklık eden Pepe Aguilar onların Ernesto'nun kılığıyla ve teklifsizliğiyle dalga geçtiklerini; ama Ernesto edebiyattan, tarihten ya da felsefeden söz ettiğinde ya da seyahatlerini anlattığında onu ilgiyle dinlediklerini hatırlıyordu.

Ferreyralar, Ernesto'nun özgünlüğünden ve seyahat tutkusundan rahatsız olmadılarsa, bunun sebebi, kendilerinin de oldukça renkli kişiliklere sahip olmalarıydı. Pepe Aguilar onları kendine özgü ve mücadeleci bir aile olarak hatırlıyordu. Kültürlü, dış dünyaya açık ve duyarlı insanlardı. Onları hem kıskanan hem de idolleştiren muhafazakar bir taşra toplumunda hemen göze çarpıyorlardı. Chichina'nın maceracı babası bugün bile tehlikeli bulunan uzun bir Amazon yolculuğuna çıkmıştı. Bölgede neredeyse hiç yol yokken araba yarışlarına katılmışlar ve bir aile öyküsüne göre, büyük annenin "alçaktan uçma" tavsiyesini de dikkate alarak ilk uçakları bizzat kullanmışlardı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Chichina'nın amcalarından biri, General de Gaulle'ün saflarına katılmak üzere yola çıkmış, ancak bindiği gemi Almanlar tarafından batırılınca hayatını kaybetmişti.

"Ferreyra ortamı" Ernesto için aşırı derecede uyarıcı ve iddialı olmalıydı. Chichina'yı görmek için Córdoba'ya düzenli seyahatler yapmaya başladı. 1951'de Ferreyraların kentteki ve Malagueño'daki evlerinin sürekli ziyaretçisi haline gelmişti. Bu ziyaretlerde Chichina ve onun geniş arkadaş grubuyla birlikte oluyordu.

Chichina'nın akrabaları içinde, yine onun arkadaşlarına göre Ernesto'ya "en çok benzeyen" kişi ise, kızın tuhaf huyları olan amcası Martin idi. *Tío* Martin damızlık Arap atı yetiştirdiği Malagueño'da yaşayan ve *estancia*dan hiç çıkmayan yaşlı bir münzeviydi. İkinci Dünya Savaşı sırasında sülalenin geri kalanı Müttefik kuvvetlerinin sadık taraftarıyken, kendisi Nazi Almanyası'nı kararlı bir tutumla desteklediği için dikkat çekmişti. Bir gece kuşu ve yetenekli bir piyanistti. Ernesto, Chichia ve arkadaşları sabahlara kadar kendi aralarında konuşur ve dans ederlerken, Martin de onlara piyano çalardı.

Bu arada giderek sabırsızlanan Ernesto, Chichina'yı kendisiyle evlenmesi için ikna etmeye çalışıyordu. Balayını bir *"casa rodante"*yle, yani motorlu bir karavanla Güney Amerika'yı turlayarak geçireceklerdi. "Anlaşmazlıklar bu noktada ortaya çıktı," diyordu Pepe Aguilar. "Chichina henüz on altı yaşındaydı ve kararsızdı; anne ve babası da bu projeyi pek hoş karşılamamışlardı."

Ernesto'nun varlığı, teklifini yaptıktan sonra, Ferreyra sülalesi içinde artık yıkıcı bir nitelik kazanmaya başladı. Dolores Moyano'nun hatırladıklarına göre,"Aile ona şiddetle karşıydı. Sosyal bir ortamda sergilediği dobralık, açıklık ve fikirlerini alaycı bir üslupla sergilemesi onun varlığını tehlikeli hale getiriyordu. Ernesto akşam yemeklerine geldiğinde, korku ve meraktan oluşan karmaşık duygularla çok kötü şeylerin olmasını beklerdik."

---

hem de Guevaraların çocukluk arkadaşı olan Tatiana Quiroga Chichina'nın birinci dereceden kuzeni Jaime "Jimmy" Roca'yla nişanlıydı. Bu çift daha sonra evlenecekti.

Tatiana Quiroga, Ernesto'yu Ferreyra ailesinin resmi akşam yemeklerinde "astımı ve hızlı hızlı nefes alışı... ve o dehşet verici biçimde kirli naylon gömleği üzerinde olduğu halde" zuhur eden "hippileri andıran, hastalıklı" biri olarak resmediyordu. Ev sahipleri onu dehşet verici bir sessizlikle izliyorlardı. Tatiana Quiroga'ya göre, Ernesto görünüşünden ötürü onaylanmadığını gayet iyi biliyordu ve bu durumun kendisi için "hiç önemli olmadığı"nı göstermek istercesine insanları şoke edici şeyler dahi söylüyordu.

Gerilimler Malagueño'da bir akşam yemeği sırasında Winston Churchill'den söz edilirken son raddesine ulaştı. Dolores ve Pepe Aguilar da aynı masadaydılar. Ferreyralar aşırı derecede Anglofil idiler ve Churchill ismi evlerinde büyük bir saygıyla anılırdı. Dolores'in hatırladıklarına göre, ailenin yaşlı üyeleri onun hakkında övgü dolu öyküler anlatırlarken, Ernesto saklamaya çalışmadığı alaycı bir tavırla onları dinlemekteydi.

Nihayet, kendini tutamayan Ernesto yerinde hoplayarak o saygıdeğer şahsiyetin öteki "sıçan sürüsü politikacılar"dan farksız olduğunu söyleyiverdi. Pepe Aguilar o sıkıntılı anı hatırlıyordu. "Chichina'nın babası Horacio şöyle dedi: 'Bu kadarına tahammül edemem.' Ve yemek masasını terk etti. Aslında masayı bizim terk etmemiz daha doğru olurdu. Bu düşünceyle Ernesto'ya baktım, ama o yaramaz bir çocuk gibi gülmekle yetindi ve elindeki limonu kabuğuyla birlikte yemeye başladı."

Chichina, Ernesto'yla görüşmeye devam etti; ama artık bunu gizlice yapıyordu. Bir keresinde, ailesiyle birlikte babasının da oynadığı bir polo maçını seyretmek için Rosario'ya gittiklerinde, kız arkadaşlarının bulunduğu bir arabada Ernesto'yla buluştu. Babası polo oynarken, onlar gizlice bir araya gelmişlerdi.

Chichina'nın çok dindar bir kadın olan annesi Lola, kızının duygularının farkındaydı ve Ernesto Guevara'nın kendisine damat olması düşüncesi onu endişelendiriyordu. Tatiana Quiroga'ya göre Lola Arjantin'in koruyucu azizesi Catamarca Bakiresi'ne bir adakta bulunmuştu. Chichina bu aşktan vazgeçerse, Bakire'nin uzak bir bölgedeki türbesine kişisel bir hac gezisi yapacaktı. (Sonunda Lola haccını yaptı, ancak bu zor yolculuk şoförlü bir araba içinde olsa da kızgın çöllerde uzun bir seyahati gerektirdi ve Ferreyra ailesinin folklöründe kalıcı bir yer edindi.)

Aralık 1950'de okul dönemi sona erdiğinde Ernesto tahminlerin aksine Chichina'ya yakın olmak için Córdoba'ya gitmedi. Bunun yerine Sağlık Bakanlığı'ndan bir erkek hemşire kimliği edindi ve devlet petrol şirketi Yacimientos Petrolíferos Fiscales'in (YPF) gemicilik şirketine gemi "doktor"u olarak çalışmak üzere başvurdu.

İlk bakışta, Ernesto'nun yolculuk tutkusu Chichina'nın ilgisini çekmeyi amaçlıyormuş gibi görünür, ancak daha büyük bir ihtimalle bu deniz yolculuğuyla kızın gözünde daha "erkekçe bir itibar" kazanmayı amaçlıyordu, belki de bu onun saygıdeğer babasının ve amcalarının cesur seyahat girişimleriyle rekabet etme çabasıydı.

Ernesto, 9 Şubat 1951'de *Anna G.* tankeriyle altı hafta süren deniz yolculuğuna çıktı. Şubattan, dördüncü ve sonuncu yolculuğunu yaptığı hazirana kadar zamanının çoğu-

nu karadan çok denizde geçirdi. Gemi, güneyde Patagonya'nın Comodoro Rivadavia'daki Arjantin limanına, oradan Güney Amerika'nın Atlantik sahilleri boyunca İngiliz kolonisi Trinidad ve Tobago'ya gitti; Curaçao, İngiliz Ginesi, Venezuela ve yol üzerindeki Brezilya limanlarını ziyaret etti.

Chichina aklından çıkmıyordu. Limana döner dönmez kız kardeşi Celia'ya telefon ederek ondan mektup gelip gelmediğini soracaktı. Celia yıllar sonra şunları hatırladı: "Doklara koşarak gelmemi söyledi ve tam da onun istediği gibi mektupları ona ulaştırmak için koştum, koştum. Çok hızlı koşmamı çünkü geminin kalkmak üzere olduğunu söylemişti; elimde mektuplar var gücümle koştum, fakat oraya vardığımda gemi kıyıdan açılıyordu. Ernesto geminin üzerindeydi... elimde mektuplarla beni görene kadar ona el salladım."

Bu arada Ernesto dostlarını ve kardeşlerini yaşamakta olduğu romantik hayata dair izlenimlerle besliyor, uğradığı limanlardan onlara küçük egzotik hediyeler alıyor ve açık denizlerde yaşanan hayata dair masallar uyduruyordu. Ve aslında bazı maceralar da yaşamıştı. Carlos Figueroa'ya bir Brezilya limanında Amerikalı bir denizciyle dövüştüğünü anlatmıştı. Kız kardeşi Celia işe aynı olayı Trinidad'da bir İngiliz'le dövüşme şeklinde hatırlıyordu. Bu olay onun Anglo-Saksonlara duyduğu gizli düşmanlığı doğruluyor gibidir. Ve Osvaldo Bidinot'a gemideki yegane neşterin bıçaklı bir kavgada kullanıldığını ve bu yüzden mahkemeye delil olarak gönderildiğinden, açık denizdeyken bir gemiciye mutfak bıçağıyla apandisit ameliyatı yaptığını anlatmıştı.

Ancak romantik maceralar yaşamak için gösterdiği çabalara rağmen, denizcinin hayatı umduğu gibi değildi. Gemiye petrol tankeri yükleme işi yüzünden limanda pek az vakit geçirebiliyor ve çok az şey görebiliyordu. Mayısta, beşinci ders dönemi başladığı sırada son seyahatini yaptı ve haziran ortalarında geri döndüğünde, bir daha deniz yolculuğuna çıkmamaya karar verdi.

Ernesto hiç kuşkusuz denizlerde de okumaya ve düşünmeye devam etmişti; çünkü Buenos Aires'e döndüğünde, babasına tuhaf bir hediye vermişti. Bu, Ernesto'nun yazdığı ve ona ithaf ettiği, "Angustia (Eso Es Cierto)" –"Acı (İşte Bu)"– başlığını taşıyan otobiyografik bir makaleyi içeren bir defterdi. Filozoflardan alıntılarla süslenen defterin başında Ibsen'den bir alıntı yer alıyordu: "Eğitim hayatın getirdiği durumlarla yüzleşme yeteneğidir."

Bilmeceyi andıran yoğun metaforlarla örtülerek yazılan "Acı" Ernesto'nun denizde yaşadığı ve üstesinden geldiği bir depresyonun sebeplerine ve doğasına ilişkin içgözlemsel ve varoluşçu bir metindir. Anlatı, tropik Caraibler'deki Trinidad limanında Ernesto'nun gemi arkadaşlarıyla birlikte karaya çıkışı çevresinde kurulmuştur. Bu metin melodramatik olduğu kadar, Ernesto'nun bilinen ilk kısa öykü yazma girişimiydi. Önsözde yaşadığı depresyonun üstesinden geldiğini, yine "gülümseyebildiğini ve çevresindeki havayı soluyabildiğini" belirtiyor olsa da, öykü derin bir yalnızlık duygusunu dışavurmak-

tadır ve Chichina'yla ilişkisi yüzünden acı çekiyor gibidir. Ayrıca, toplumun getirdiği kısıtlamalara öfkelenmekte ve kendisini bu kısıtlamalardan kurtarmak istemektedir.

"Bir çözüm, bir gerçek, bir dürtü bulmaya çalışarak diz çöküyorum. Sevmek için dünyaya geldiğimi, sürekli bir sıranın önünde oturup insanın iyi olup olmadığını kendime sormak için dünyaya gelmediğimi, çünkü insanın iyi olduğunu bildiğimi, çünkü kırlarda, fabrikada, menzil kampında, imalathanede, kentte onunla birlikte olduğumu düşünmek... Onun fiziksel bakımdan sağlıklı olduğunu, işbirliği ruhuna sahip olduğunu, genç ve bir teke gibi güçlü olduğunu, fakat kendisini panoramadan dışlanmış gördüğünü düşünmek: İşte acı bu... Yeni bir hayat kurmayı hiçbir şekilde sağlamayan sonuçsuz bir fedakarlıkta bulunmak: İşte acı bu."

VII

Ernesto haziran sonunda okula döndü. Yirmi üç yaşındaydı ve tıp diplomasını almasına daha iki yıl vardı, ama derslere ve sınavlara olan hevesi artık sönmüştü. Keyifsizdi; kalbi kırılmıştı ve huzursuzdu. Motosiklet yolculuğu ve denizlerde geçirdiği aylar yolculuk tutkusunu bilemiş, fakat Chichina'yla evlenme ve onu da beraberinde götürme umutları azalmıştı.

O sırada aşağı yukarı on yedi yaşında olan Chichina hâlâ ailesine bağımlıydı. Ana babasının kesin tutumu ve gençliğin getirdiği kararsızlık Ernesto'yla ilişkisini huzursuz ve çözümsüz bir hale getirmişti. Ayrı oluşları bu durumun aşılmasını daha da zorlaştırıyordu.

Çare, bir yıl boyunca Güney Amerika kıtasını bir uçtan diğerine katetmek gibi görkemli bir seyahat planı hazırlamaya koyulan Alberto Granado'dan geldi. Alberto yıllardır bu geziden söz ediyordu; ama henüz harekete geçmemişti ve ailesi de bir süredir "Alberto'nun seyahati"ni zararsız bir fantezi olarak görmeye başlamıştı. Ama artık neredeyse otuz yaşına gelen Alberto bu geziye o sıralarda çıkmazsa bir daha asla çıkamayacağını biliyordu. Kendisine bir yol arkadaşı bulmaya karar vermişti. Böyle bir macerada her şeyi şansa bırakacak tek kişi El Pelao'dan başka kim olabilirdi? O sırada "Tıp Fakültesi'ne, hastanelere ve sınavlara iyice doymuş" olan Ernesto, arkadaşının teklifini hemen kabul etti.

Ekimde derslere ara verilince, Ernesto Alberto'yla görüşmek ve seyahati planlamak için Córdoba'ya gitti. Daha sonra özlemle anacağı gibi, Alberto'nun evinin önündeki asma çardağının altında oturdular, koyu ve tatlı *mate*lerini içerek gidecekleri yerlere ilişkin hayaller kurdular. "Gündüz düşleri görerek uzun yollar boyunca uzak ülkelere ulaştık, tropikal denizlerde yol aldık ve Asya'ya vardık. Ve ansızın... bir soru çıktı ortaya: Neden Kuzey Amerika'ya gitmiyoruz? Kuzey Amerika'ya mı? Peki ama nasıl? La Poderosa'yla, oğlum! Böylece karar verilmiş oldu. Bundan sonra da planlama yapılırken aynı yöntem izlenecek, doğaçlama yöntemiyle aniden karar verilecekti."

La Poderosa, Alberto'nun San Francisco del Chañar'a giderlerden Ernesto'yu başarısız

biçimde halatla çekmeye çalıştığı motosikletti. 500 cc.lik bu klasik Norton motosiklete Alberto, gençlik döneminde kullandığı eski bisikleti Poderosa I'in anısına La Poderosa II (Güçlü II) adını vermişti.

4 Ocak 1952 günü Atlantik sahili boyunca yola koyuldular. İlk durakları, Chichina'nın kendisine gözkulak olan bir hala ve birkaç arkadaşıyla birlikte tatilini geçirmekte olduğu Miramar sahil beldesiydi. Ernesto ona veda etmek istiyor ve motorun arkasında otururken kucağında taşıdığı bir de hediye getiriyordu. Bu, küçük ve sevimli bir köpek yavrusuydu. Ernesto ona İngilizce bir isim vermişti: "Come-back" (Geri dön).

5
Kuzeye Kaçış

I

Chichina'nın kalmakta olduğu Miramar onları hem birleştirebilecek hem de ayırabilecek son noktaydı, çünkü Ernesto ona hâlâ âşıktı ve onu terk etmek istediğinden emin değildi. Yaptığı iş doğru muydu? Chichina onu bekleyecek miydi? Ernesto ondan kesin bir söz almayı umuyordu ve kızın "Geri dön"ü kabul etmesi halinde küçük köpeğin aralarındaki "bağın bir simgesi" olacağını, bu durumda Chichina'nın onu bekleyeceğini düşünmüştü.

Alberto ise çok endişeliydi, arkadaşı yolculuğu daha başlamadan bitirebilirdi. Ernesto bunu biliyordu ve defterine[16] şunları yazdı: "Alberto tehlikeyi gördü ve kendini Amerika yollarında tek başına hayal etti, yine de sesini çıkarmadı. Mücadele Chichina ile benim aramdaydı."

Orada iki gün kalmayı düşünmüşlerdi; fakat Ernesto Chichina'dan bekleme sözü almaya çalıştıkça, süre "lastik gibi uzayarak sekiz güne" çıktı. "Bir Buick'in muazzam karnında" Chichina'nın ellerini tutan Ernesto, seyahati boyunca yanında taşıyacağı bir yadigar ve tılsım olarak kızın bileğindeki altın bileziği istedi. Chichina bu isteği geri çevirdi. "Zavallı şey! Ne derlerse desinler, onun önem verdiği şeyin altın olmadığını biliyorum: Parmakları, beni o bileziği istemeye yönelten aşkı hissetmeye çalışıyordu."

Sonunda Ernesto gitmeye karar verdi. Ne istediği sembolik yadigarı almış ne de Chichina'nın bu gezi için onu kutsamasını sağlamıştı. Yine de kız arkadaşlarının, Ernesto'nun iddiasına göre, onun asla safkan bir Alman çoban köpeğinin yerini tutamayacağını, "küçük ve çirkin bir melez" olduğunu söyleyerek küçük köpeğe dudak bükmeleri üzerine Chichina Geri-dön'ü kabul etmişti. Ve Ernesto'ya, ABD'ye gittiği zaman kendisine bir eşarp satın alması için on beş Amerikan doları vermişti. Bu alışveriş ölümsüz bir tutkunun ve sadakatin sembolü olarak yeterli sayılmazdı. Ernesto 14 Ocak günü La Poderosa'ya kötü bir önseziyle binmiş olmalı.

16) *Notas de Viaje*, Ernesto'nun günlüğünden yararlanarak bu geziye ilişkin yazdığı bir değerlendirmedir. Che'nin Kübalı dul eşi Aleida March tarafından, onun ölümünden sonra düzenlenmiş ve yayımlanmıştır. Muhtemelen özgün ve kısaltılmamış bir baskıdır. İngilizce olarak ilk kez 1995'de *The Motorcycle Diaries* (Motosiklet Günlükleri) adıyla yayımlandı.

II

Büyük macera işte böylece başladı ve iki macera tutkunu hızla yol aldılar. Ne var ki Arjantin'den çıkmaları dört hafta sürmüştü. Daha yolun yarısını katetmişlerdi ki, Bahía Blanca'nın batısındaki pampada duraklamak zorunda kaldılar. Ernesto ateşlenmişti ve mecburen birkaç gün hastanede yattı. Sonra tekrar tozlu yollara döndüler.

Şili sınırında, And sıradağlarının ormanlarla kaplı doğu kesimindeki muhteşem manzaralı Göller Bölgesi'ne vardıklarında zaten yetersiz olan paraları iyice suyunu çekmeye başladı. Giderek uzman beleşçiler ya da Ernesto'nun hafiften dalga geçerek dediği gibi "*mangueros motorizados*" (motorize otlakçılar) haline geldiler. Yiyecek ve barınacak bir yer bulmak için yol boyunca rastladıkları ve onlardan kuşkulanmayan ailelerin merhametine sığınıyorlar, hayatta kalmak için yiyecek bulma sanatında kimin daha iyi olduğunu saptamak için yarışıyorlardı.

Zaman zaman muhtemel evsahipleri tarafından reddediliyor ve çadır kurmak zorunda kalıyorlardı. Fakat genellikle, garajlarda, mutfaklarda, ahırlarda, sık sık da ilginç suçlularla koğuşları ve yemekleri paylaştıkları polis nezarethanelerinde başlarını sokacak bir yer bulmayı başarıyorlardı. Kayak beldesi Bariloche'de, görev yaptığı ticaret gemisinden firar ettiği için gözaltına alınmış bir adam, on dört yaşında bir Japon kızını nasıl "satın aldığı"nı, onu da beraberinde götürerek denizlere açıldığını ve bıkınca da nasıl başından attığını anlatarak onları eğlendirmişti.

Avusturyalı bir ailenin ahırında geceyi geçirirlerken de, Ernesto ahır kapısından gelen bir tırmalama sesi ve hırıltı duyarak uyandı ve içeriye bakan bir çift gözün karanlığın içinde parladığını gördü. Yırtıcı "Şili pumaları" konusunda daha önce uyarılmışlardı. Ernesto, yola çıkarken Guevara Lynch'in kendisine verdiği Smith & Wesson'u çekerek tek bir el ateş etti. Gürültüler kesildi. Yatıp uyudular. Fakat sabah olup da uyandıklarında Ernesto'nun vurduğu yaratığın bir puma değil, ev sahibinin Alsas cinsi sevgili çoban köpeği Bobby olduğunu gördüler. La Poderosa'yı tepeden aşağı sürerek –aksi halde çalışmıyordu– kaçtılar. Evsahibi arkalarından feryat ediyor, küfürler, lanetler savuruyordu.

Göller Bölgesi'ndeki göllerin çevresinde dolaştılar, aşağıya düşüp ölebilecekleri muhabbetiyle kendi kendilerini korkutarak bir tepeye tırmandılar, yaban ördeği avlarken Guevara Lynch'in revolverini kullandılar. Güzel manzaralı bir göl kıyısında günün birinde bir tıp araştırmaları merkezi kurmak için oralara geri döneceklerine dair hayaller kurdular. Bu geziden sonra Bariloche'deki nezarethaneye döndüklerinde Ernesto, Chichina'dan gelen bir mektubu açtı. Chichina ona kendisini beklemekten vazgeçtiğini bildiriyordu. Dışarıda hava fırtınalıydı. "O inanılmaz mektubu tekrar tekrar okudum. Bütün hayaller[im]... bir anda yıkılıp gitmişti. Kendimden korkuyordum ve sızlanan bir mektup yazmaya başladım, ama yapamadım, denemek faydasızdı." .

Aşkları sona ermişti. Ernesto *Notas de Viaje*'nin "Son Bağın Kopuşu" dediği bu bölümünde Chichina'nın ilişkiyi kesmesinin sebeplerini açığa vurmaz, ancak kızın bir başka-

sıyla görüşmeye başladığı açıktır. Zihninde canlanan Chichina'nın hayaliyle mücadele ederek bu kopuştan fazla etkilenmemiş gibi bir izlenim uyandırmaya çalışmaktadır. "Bizi kuşatan alacakaranlığın içinde düşsel kişiler dolaşıp duruyorlardı, fakat 'o' gelmedi... Onun için savaşmalıyım, o benimdi, o benimdi, o benim... uyudum."

Daha sonra Alberto onların ayrılmasında kendisinin de bir sorumluluk taşıyıp taşımadığını düşünecektir. Bir keresinde Ferreyraların *mucama*larından birini "tavlamıştır". Kızın üzerinde Chichina'nın halasına ait bir bornoz vardır. Onu alıp kumsala, orada kurduğu çadırın *içine* götürmüştür. Hizmetçi sınıfıyla yakın ilişkiyi yasaklayan köklü geleneği umursamayarak bu işi Chichina ve arkadaşlarının gözü önünde yapmıştır. "Chichina bundan hiç hoşlanmamıştı," demekteydi Granado. "Ve öyle sanıyorum ki benden rahatsız oluyor ve onu Ernesto'dan uzaklaştırdığımı düşünüyordu."

Bu arada Ernesto ise terkedilmenin acısına görünüşte alışmaya çalışırken, yolculuğun tadını çıkarmaya da kararlıydı. Andlar'dan Şili'ye geçişlerini yazarken, yeni başladığı bir şiirin dizelerini mırıldanıyordu: "Ve şimdi büyük köklerimin çıplak ve özgür uçuştuğunu hissediyorum..."

Şili'ye girerlerken Esmeralda Gölü'nü geçen bir tekneye parasız bindiler. Karşılığında teknenin dümen suyunda çektiği su alan bir kargo mavnasının suyunu sintine pompasıyla boşalttılar. Yolculuk sırasında güvertede Şilili doktorlarla tanıştılar. Ernesto ve Alberto kendilerini "cüzam uzmanı"olarak tanıttılar. Saf Şilililer onlara Pasifiğin Easter Island bölgesinden söz ettiler. Oradaki Rapa Nui'de tensel ve uysal çok sayıda kadının yanı sıra, Şili'nin yegane cüzam kolonisi de bulunuyordu. Bunu işiten Ernesto ve Alberto yeni dostlarından hemen "Easter Island'ın Dostları Derneği" için bir tavsiye mektubu aldılar. Valparaiso'daki bu dernekten adaya parasız geçiş imkanı sağlayabilirlerdi. Karaya çıktıklarında, bu egzotik yeni güzergahı seyahat programlarına eklemeye çoktan karar vermişlerdi.

Yeniden La Poderosa'ya bindiler. Bu kez manzarayla pek ilgilenmiyorlardı. Easter Island onları çağırıyordu. Hızla o yöne doğru ilerlediler.

Bir sonraki durakları Pasifik limanı Valdivia idi. Orada, yerel gazete Correo de Valdivia'yı ziyaret ettiler ve gayet parlak bir izlenim yarattılar. Gazete ertesi gün şu manşetle çıktı: "Valdivia Yollarında Motosiklet Üzerinde İki Arjantinli Gezgin." Fırsatı kaçırmayan Ernesto ve Alberto büyük bir ciddiyetle kendilerini yine "cüzam uzmanı" olarak tanıtmışlar, "daha önce komşu ülkelerde araştırmalar" yaptıklarını söylemişlerdi. Hiçbir şeyden kuşkulanmayan *Correo* yazıda bu iddialara da yer vermişti. Cüzam uzmanlığının yanı sıra Ernesto ve Alberto çok farklı konulardaki görüşlerini de serbestçe aktarmış olmalılar; zira *Correo* "bölgemizde kaldıkları kısa süre içinde toplumsal, iktisadi sorunlarla sağlık sorunlarını da derinlemesine ele aldıkları" için onları alkışlıyordu. Fakat dahası da vardı. Yücegönüllülüklerini son bir kez sergileyerek, *Correo*'nun yayın kurulu yetkililerine, seyahatlerini dört yüzüncü kuruluş yıldönümünü kutlamak için Valdivia kentine it-

haf ettiklerini söylediler.

Buradan, Temuco'ya doğru hareket ettiler. Orada da kendileriyle mülakat yapıldı. *El Austral de Temuco*'nun 19 Şubat 1952 tarihli sayısında yer alan makale daha da olumlayıcı bir başlık taşıyordu: "İki Arjantinli Cüzam Uzmanı Motosikletle Güney Amerika'yı Dolaşıyor". Makaleye eşlik eden fotoğraf iki kafadarı kahramanca bir pozda gösteriyor. Ernesto ciddi bir yüz ifadesiyle doğruca kameraya bakıyor. Başparmaklarını pantalon kemerine geçirmiş, bir tıp öğrencisinden çok kızların yüreğini hoplatan bir film yıldızını andırıyor. Daha kısa boylu olan ve hemen yanıbaşında duran Alberto, özel bir saygı gösteriyormuş gibi ona doğru eğilmiş; giyimi ona yaramaz çocuk görünümü veriyor.

Ellerinde, Ernesto'nun gururla "cüretimizin bir özeti" dediği gazete kupürleri olduğu halde tekrar yola çıktılar. Bir gün sonra, La Poderosa döküldü, vites kutusu ezilmiş, direksiyon mili kopmuştu. Lautaro tren istasyonundaki bir atölyede onu tamir ederlerken, çevrelerini saran yerliler tarafından tebrik edildiler. Onlardan biraz yiyecek almayı başardılar ve La Poderosa biraz kendine geldikten sonra, yeni dostları tarafından şarap içmeye davet edildiler. Ernesto Şili şarabını çok beğenmişti. Hatta o kadar beğenmişti ki, vardıkları bir köyde dans ederken Ernesto kendisini şarap sayesinde "olağanüstü güçlü" hissediyordu. Orada biraz daha içtiler ve Ernesto evli bir kadını dansa kaldırdı ve kocasının bakışları altında kadını dans pistinin dışına doğru yönlendirmeye başladı. Kadın direnmeye çalışıyor, Ernesto ise onu "sürüklemeye" devam ediyordu. Sonunda kadın yere yattı. Bu olaydan sonra Ernesto ve Alberto çileden çıkan dansçılar tarafından salonun dışına kadar kovalandılar.

Ernesto'nun kullandığı La Poderosa'yla "kendilerine artık misafirperverlik göstermeyen o yerlerden kaçarak" köyden ayrıldılar; ama daha birkaç kilometre uzaklaşmışlardı ki, dar bir virajda Poderosa'nın arka freni bozuldu ve tepeden aşağı doğru hızlanarak inerlerken el freninin de çalışmadığın fark ettiler. Ernesto ansızın önlerine çıkan bir inek sürüsünün içine dalmamak için direksiyonu kırınca yolun dışına çıkarak devrildiler. Poderosa mucize eseri fazla hasar görmemişti. Üstelik arka fren esrarengiz biçimde yeniden çalışmaya başladı. Yola devam ettiler. Ama gün henüz sona ermemişti.

"'Basın' tavsiye mektubumuz sayesinde, bize gayet içten davranan bazı Almanlar tarafından misafir edildik," diye yazmıştı Ernesto. "Gece şiddetli bir bağırsak sancısı başladı. Ne yapacağımı bilemiyordum. Lazımlığa bir hatıra bırakmaya utandım. Sonunda pencereye tırmanıp içimdeki o sancıyı geceye ve karanlığa boşalttım... Ertesi sabah sonucu görmek için dışarı baktım ve iki metre aşağıda, büyük bir çinko levhanın üzerinde güneşte kurutulan şeftalileri gördüm: manzarada meydana gelen değişiklik gerçekten etkileyiciydi. Oradan kaçtık."

Arkalarında öfkeli evsahiplerinden oluşan uzun bir iz bırakarak kuzeye doğru kaçmaya devam ettiler, fakat sadık küheylanlarının takati kesilmeye başlamıştı. Seyahatleri boyunca iki günde bir, ne zaman bir tepeye varsalar Poderosa duraklıyordu ve nihayet

bir gün, ilk yokuşta onları taşımaktan vazgeçti. O gün "motorize otlakçılar" olarak geçirdikleri son gün oldu.

Bir kamyon onları ve sakatlanan Poderosa'yı bir sonraki şehre, Los Angeles'a taşıdı. Orada bir fırıncının üç kızıyla biraz çene çaldıktan sonra fırında kalacak yer buldular. Daha sonra Ernesto, gayet rahat tavırlı olan bu kızları, "ister güzel ister çirkin olsunlar, içlerinden geldiği gibi davranan, canlı ve her söyleneni hemen kavrayan zarif Şilili kadınlara örnek" olarak, biraz mahcup bir saygıyla anacaktı.

Alberto ise daha açıktı: "Akşam yemeğinden sonra kızlarla çıktık. Şilili kadınların özgürlük konusunda bizim kadınlarımızdan farklı tutumları yine dikkatimi çekti... Her birimizin aklı yaşadıklarımızla dopdolu, gevşemiş ve suskunlaşmış bir halde fırına döndük... Fuser yatağını yaptı, gerçekten heyecanlıydı, astımından ötürü mü yoksa kız yüzünden mi, bilemem artık."

Ertesi gün bir kamyonun üzerinde Santiago'ya doğru yola çıktılar. La Poderosa'nın hurdasını da ölmüş bir yoldaşlarının cesedi gibi yanlarında taşıyorlardı. Şili'nin başkenti onları pek etkilemedi, motosikleti bırakabilecekleri bir garaj bulduktan sonra tekrar yola koyuldular. Easter Island'a ulaşma niyetiyle, yakınlardaki Valparaiso limanından kalkacak bir geminin güvertesinde gizlice adaya geçmeyi planlamışlardı.

III

La Gioconda adında bir barda konakladılar. Barın cömert sahibi onlara parasız yiyecek ve barınak sağladı. Easter Island'a altı aydır hiçbir geminin gitmediğini öğrendiklerinde düşkırıklığına uğradılar. Yine de umutlarını kaybetmediler, Easter Island'ın Dostları Derneği'ne başvurabilirlerdi.

Bu arada işittikleri öykülerle ilgili hayaller kuruyorlardı. Ernesto bunlardan birini şöyle yazıyordu: "Easter Island!... 'Orada beyaz erkek arkadaşa sahip olmak kadınlar için bir onurdur.' 'Orada işleri sadece kadınlar yapar. Orada sadece yenir, uyunur ve kadınlar memnun edilir...' Orada bir yıl kalsak ne olur; iş, dersler, aile vb. kimin umurunda..."

La Gioconda'da, yemek aralarında, "körfezin kurşuni mavisi"ne yukarıdan bakan rengarenk boyanmış çinko evlerin ortasında yukarılara çıkan yılankavi kent basamaklarına tırmanıp iniyorlardı. Ernesto için orası bir "akıl hastanesi güzelliği"ne sahipti.

Sözde "doktorluk" ünvanını bol bol kullandığı için Ernesto'dan La Gioconda'nın müşterilerinden birine, yaşlı bir hizmetçi kadına bakması istendi. Kadının kronik astımı ve çarpıntısı vardı. Ernesto kadının odasını buldu. İçeride "yoğun bir ter ve ayak kokusu" vardı. Kadının çevresindeki aile fertleri "gizleyemedikleri bir hoşnutsuzluk" sergiliyorlardı. Onun varlığından rahatsız gibiydiler. Kadın ölüyordu ve Ernesto'nun onun için yapabileceği pek az şey vardı. Ona bir diet reçetesi verdikten ve elinde kalan Dramamine tabletlerini birkaç başka ilaçla birlikte bıraktıktan sonra, "yaşlı kadının övgü dolu sözleri ve akrabalarının kayıtsız bakışları altında" oradan ayrıldı.

Bu olay onu derinden etkilemiş ve yoksulun çaresizliğine ilişkin düşüncelere yöneltmişti. "Orada, bir sonraki günün ötesini göremeyen insanların son anlarında, dünyanın her yerindeki proleterlerin hayatlarını kuşatan trajedi görülür; feri sönen bakışlarda boşlukta kaybolan bir tevekkül ve çoğu kez de umutsuz bir teselli arayışı vardır. Cesetleri de aynı şekilde bizleri kuşatan o muazzam sefaletin içinde kısa sürede kaybolup gider. Anlamsız bir kast duygusuna dayanan bu düzenin ne kadar süreceği benim yanıtlayabileceğim bir soru değil, ancak yönetenlerin kendi rejimlerinin şefkatine ilişkin propagandalara daha az zaman, toplumsal faaliyetlere ise daha fazla, çok daha fazla para ayırmalarının zamanı gelmiştir."

Birkaç gün sonra, Dostlar Derneği'nin Easter Island'a aylarca tek bir geminin bile gitmeyeceğini teyit etmesinin ardından Ernesto ve Alberto istemeyerek de olsa ilk seyahat planlarına geri döndüler. Kıyıya demirlemiş gemilerde iş arayarak bir süre rıhtımlarda başıboş dolaştılar. Sonunda *San Antonio* adında, kuzey Şili'deki Antofagasta limanına giden bir kargo gemisinde yer buldular. Şafak vakti kendilerine dostça davranan bir gemicinin yardımıyla gemiye çıkıp helaya saklandılar. Gemi hareket ettiğinde Alberto kusmaya başladı. Helanın kokusu dehşetti, yine de dayanabilecekleri kadar dayandılar. "Öğleden sonra saat beşte açlıktan ölmek üzereyken ve sahilin gözlerden kaybolduğu bir sırada kendimizi kaptana tanıttık."

Kaptan şaka kaldırabilen biriydi ve onları astlarının huzurunda bir güzel payladıktan sonra, kendilerine yiyecek ve ardından bedelini ödemeleri için ayak işleri verilmesini emretti. Ernesto defterine şöyle yazdı: "Tayınlarımızı anında silip süpürdük; [ancak] ünlü helayı temizlemekle görevlendirildiğimi anladığımda yediklerim boğazıma dizildi. Söylenerek aşağıya inerken patates soymakla görevlendirilen Alberto da benimle dalga geçerek peşimden geliyordu. İtiraf etmeliyim ki, o anda yoldaşlık kuralları üzerine yazılmış her şeyi unuttum. İşleri değiş tokuş etmeyi önerdim. Bu büyük bir haksızlıktı. Fakat Alberto yediği yemeği de orada birikmiş olan boklara ekledi ve hepsini temizlemek zorunda kaldım!"

İşleri bitince kaptan onlara şeref misafirleri gibi davrandı. Birlikte iskambil oynadılar ve gecenin geç saatlerine kadar içtiler. Ertesi gün, uzun Şili sahil şeridi akıp giderken, Alberto yeniden mutfak görevine gitti. Ernesto da öfkeli bir kamarotun gözetiminde güverte tahtalarını gazyağıyla sildi. O gece "yorucu bir iskambil faslı"ndan sonra iki arkadaş geminin küpeştesinde denizi ve gökyüzünü seyrettiler. Antofagasta'nın ışıkları uzakta belirmeye başlamıştı.

Antofagosta'da daha kuzeye giden bir gemide gizlice seyahat etmek için yaptıkları ikinci girişim başarısızlığa uğradı. Tam saklandıkları ve gemi henüz kıyıdan açılmadığı bir sırada görülmüşlerdi. Bu kendi hatalarıydı. Lezzetli kavunları örten bir tentenin altına gizlenmişlerdi. Yedikleri kavunların kabuklarını bordadan denize atmışlar, suyun üstünde yüzen kabuklar dikkati çekmiş ve kaptanın onları yakalamasına neden olmuştu.

"Mükemmel biçimde soyulmuş kavun kabukları tek sıra halinde sakin denizin üzerinde yüzüyordu. Utanç verici bir durumdu."

Deniz yolculuğuna devam etme düşleri fiyaskoyla sonuçlanınca iç bölgelere doğru otostop yapmaya başladılar. Bir sonraki durakları Peru'ydu; ama önce Şili'nin başlıca servet kaynağı ve dünyanın en büyük açık maden yatağı olan Chuquicamata bakır madenlerini görmek istediler.

Ernesto ABD'nin işlettiği devasa bakır madenine yaklaşırlarken tepkilerini dillendirmeye başlamıştı. Chuquicamata ülke ekonomisindeki "yabancı hakimiyeti"nin en uç simgesi olarak Şili'de şiddetli bir tartışmanın konusuydu. Şili'deki öteki bakır madenleri gibi "Chuqui" de Anaconda ve Kennecott gibi Amerikan madencilik tekelleri tarafından işletiliyordu. Dahası, Kennecott'un Şili'deki yan kuruluşu, bir zamanlar Amerikalı sömürge valisi Spruille Braden'in ailesine ait olan Braden Bakır Şirketi'ydi. Perón'un iktidara yükselişi sırasında valinin Arjantin siyasetine burnunu sokması milliyetçilerin büyük tepkilerine yol açmıştı.

Bu şirketler muazzam kâr ederlerken, Şili ekonomisi bu işletmelerden sağlanan ve bakır piyasasındaki dalgalanmalara bağlı olarak yıldan yıla değişen bir gelire bağımlıydı. Bu eşitsiz ortaklığa öfkelenen pek çok Şilili, özellikle solcular, madenlerin ulusallaştırılması için faaliyet gösteriyorlardı. ABD, bu faaliyetlere tepki olarak, maden işçileri sendikalarını kapatması ve Komünist Partisi'ni yasadışı ilan etmesi için iş başına geçen hükümetlere fiilen baskı yapmıştı.

Madenlere giden çıplak ve ıssız dağ yollarında araç bekleyen Ernesto ve Alberto yapayalnız bir çifte rastladılar. Saatler geçerken ve And gecesi sert bir soğukla üzerlerine çökerken, onlarla konuştular. Adam bir madenciydi. Grev yapma girişiminde bulunduğu için konulduğu hapisaneden henüz çıkmıştı. Anlattıklarına bakılırsa şanslıydı. Öteki yoldaşlarının salıverildikten sonra kaybolduklarını ve muhtemelen öldürüldüklerini söylüyordu. Kendisi yasadışı Şili Komünist Partisi'nin üyesi olduğu için iş bulamamış, çocuklarını hayırsever bir komşuya bırakan karısıyla birlikte, dağların içindeki sülfür madenlerine gitmeye karar vermişti. Adamın anlattıklarına göre, oradaki çalışma koşulları öylesine kötüydü ki, çalışmak isteyen kişinin siyasal görüşleri sorulmuyordu.

Daha sonra Ernesto bu karşılaşma hakkında uzun uzun yazdı. "Bizi aydınlatan tek bir mumun ışığında... işçinin gergin yüz hatları gizemli ve trajik bir anlam taşıyordu... Çöl gecesinin dondurucu soğuğunda birbirine sokulan çift dünyanın herhangi bir yerindeki proletaryanın canlı bir görünümüydü. Üstlerine örtecekleri bir battaniyeleri bile yoktu. Kendi battaniyelerimizden birini onlara verdik. Biz de tek bir battaniyeyle mümkün olduğu kadar sarınmaya çalıştık. Yaşadığım en soğuk gecelerden biriydi, ama yine de bana tuhaf gelen bu insanlarla kardeşçe bir duygu içinde olduğumu hissettiğim bir andı."

Kapitalist sömürünün canlı ve insanı ürperten kurbanları oradaydı işte. Ernesto ve Alberto bir an için onların hayatlarını, aynı soğuğu ve açlığı, aynı yorgunluğu ve çaresiz-

liği paylaşmışlardı. Yine de onlar kendi zevkleri uğruna seyahat ederlerken, bu çift kendi inançlarından ötürü cezalandırıldıkları için yollara düşmüşlerdi.

Ertesi sabah Chuqui'ye giden bir kamyon geldi. Ernesto ve Alberto, çifti kendi belirsiz geleceklerine terk ederek, kamyonun kasasına çıktılar. Onların görüntüsü zihninde olduğu halde Chuquicamata bakır madenlerine gitmesi Ernesto için tam bir siyasal deneyim haline dönüşmüştü. Aşağılayıcı bir üslupla Amerikalı maden yöneticilerinin "sarışın, çalışkan ve küstah" olduklarını yazdı. Kendilerinin madeni hemen görüp gitmelerine istemeye istemeye razı olmuşlardı. Chuqui "turistik bir bölge" değildi.

Yanlarına verilen rehber Şililiydi. "Yankee efendilerinin sadık köpeği" olmasına rağmen, onları gezdirirken patronlarına verip veriştiriyordu. Onlara bir madenci grevinin yolda olduğunu anlatırken şöyle demişti: "Geri zekalı *gringo*lar yoksul işçiye birkaç *centavos* vermedikleri için bir günlük grevde milyonlarca *peso* kaybederler."

Ernesto görüşünü şu sözlerle açıkladı: "Herhangi bir yerde bir madencinin kendi isteğiyle kazmasını alıp, bilinçli bir mutlulukla zehir solumaya gidip gitmeyeceğini günün birinde göreceğiz. *Orada*, kızıl alevlerin dünyayı aydınlattığı yerde bunun gerçekleştiğini söylüyorlar. Öyle diyorlar. Ben bilmiyorum."

Ernesto defterinde madene özel bir bölüm ayırarak, üretim sürecini ve madenlerin Şili için siyasal önemini ayrıntılara dikkatle yer vererek yazdı. Betimlemesinde, Chuquicamata'yı çevreleyen cevher zengini dağlar aynı zamanda "sömürülen proletarya"dır.

"Tepelerin gri sırtlarının maden çıkarma mücadelesi sırasında erken yaşlandığı, jeolojik yaşlarına denk düşmeyen yaşlılık kırışıklıklarıyla kaplandığı görülüyor. Ünlü kardeşlerine [Chuquicamata] refakat edenlerin kaçı, insan hayatlarının da mecburen çeşni kattığı iç organlarını parçalayan mekanik küreklerin çıplak kollarını beklerken, kendi karınlarında da onunkine benzer bir servet taşıyor kimbilir?"

Şili'de başkanlık için hararetli bir seçim kampanyası vardı. Ernesto ve Alberto konuştukları emekçi insanların büyük kısmının Arjantin'in Perón'unu andıran popülist bir *caudillismo*'ya özlem duyan bir adamı, sağcı aday, eski diktatör General Carlos Ibañez del Campo'yu desteklediğini gördüler.

Notas de Viaje'sinde Ernesto siyaset sahnesini "karışık" olarak betimledi, ancak bazı tahminlerde de bulundu. Komünist seçmenlere getirilen yasal kısıtlamalardan ötürü solcu aday Salvador Allende'nin seçim sandığında şansı olmadığını düşünen Ernesto, madenleri ulusallaştırmayı ve geniş ölçekli kamu yatırımlarını öngören anti-Amerikan bir milliyetçi platformun seçimi kazanacağını kestirdi.[17] Yazısını bu "potansiyel olarak zen-

17) Tahmin ettiği gibi Ibañez başkanlığa seçilirken, Salvador Allende gerilerde kaldı. Ne var ki, büyük bir ödemeler dengesi açığını kapamak için Uluslararası Para Fonu'na başvurmak zorunda kalan Ibañez yönetiminde madenler ulusallaştırılmadı.
IMF'nin katı anti-enflasyoncu koşulları ülkenin siyasal kurumlarını ileri derecede kutuplaştırarak yaygın bir hoşnutsuzluğa neden oldu. Şili ekonomisi üzerinde Amerika'nın ağırlıklı rolü 1970'e, Salvador Allende'nin yankürenin seçimle iş başına gelen en popüler Sosyalist devlet başkanı olarak iktidara gelişine kadar devam etti. Allendenin ilk eylemlerinden biri madenleri ulusallaştırmak oldu.
➡

gin" Latin Amerikan ülkesi için bir tavsiye ve ileri görüşlü bir uyarıyla bitirdi. "En büyük çaba arka plandaki huzursuz Yankee dostlarını sarsmak için harcanmalıdır ve yatırılan dolar miktarı ve çıkarlarının tehdit edildiğini gördükleri anda kolayca ekonomik baskı yapabilecekleri dikkate alındığında, bu en azından şimdiki halde muazzam bir görevdir."

Chuquicamata'dan sonra iki arkadaş Peru'ya doğru yola çıktılar ve birkaç gün sonra sınırı geçtiler. Çok az konuşan Aymara Kızılderilileri'yle kamyon kasalarında deniz seviyesinden beş bin metre yükseklikteki Ticicaca Gölü'ne doğru tırmandılar. Üzerinde seyahat ettikleri bölge, dağların sarp yamaçlarından akan parıltılı çağlayanlarıyla kadim İnka kanallarıyla, karlarla kaplı, bulutlu And zirveleriyle gözler önüne serilince; Ernesto büyük bir coşkuya kapılmıştı. "Yüzyıllardır varlığını sürdüren ve bugün de mutlu ölümlüler olarak kendisini bizlere gösteren efsanevi bir vadinin içindeydik."

IV

Ernesto'nun heyecanı fazla sürmedi. Bir Kızılderili kasabası olan Tarata'da durduklarında çevrelerinde İspanyol fethinin gözle görülebilir etkilerini fark etmişlerdi. Ernesto'nun izlenimleri şöyleydi: "Kasabanın sokaklarından geçerken ezilmiş bir ırkın insanları bize bakıyorlardı. Bakışları cansız, neredeyse korkunç ve dış dünyaya tamamen kayıtsızdı. Bazıları değiştiremeyecekleri bir alışkanlık olduğu için yaşamakta oldukları izlenimi veriyorlardı."

Sonraki birkaç hafta Andları gezerlerken, kendi kıtasının "ezilmiş ırkı"yla kurduğu ilişki de Ernesto'yu etkiledi. Beyazların dört yüz yıl süren hakimiyetinin katı tarihsel gerçeklikleri apaçık ortadaydı. Kendi ülkesindeki yerli halk milyonlarca Avrupalı göçmenin bulunduğu modern Arjantin'in eritme potasında neredeyse tamamen yok edilmişken, Peru'nun yüksek bölgelerinde yaşayan yerliler gözle görülebilir bir çoğunluk oluşturuyordu ve kültürleri dokunaklı biçimde boyunduruk altına alınmış olmakla birlikte genellikle olduğu gibi kalmıştı.

Her türlü ürünün ve insanın yığınlar halinde taşındığı kalabalık kamyonlarda seyahat eden Ernesto ve Alberto genellikle şoförlerle ön kısımda oturmaya davet ediliyorlardı. Kamyonların açık kasalarında oturanlar, kirli yükleri ve bitleri olan, yıkanmadıkları için çevreye kötü bir koku yayan *cholo*lar ya da Kızılderililer idi. Parasız ve "otlakçılığa" mecbur olmalarına rağmen, kendilerininki ayrıcalıklı bir seyahatti ve bunu biliyorlardı. Beyazlar, meslek sahipleri ve Arjantinliler gibi, onlar da çevrelerinde bulunan insanların "toplumsal üstleri"ydiler ve aslında Peru'nun yerli yurttaşlarının bile hayal edemeyecekleri ölçüde ayrıcalıklı bir konumdaydılar.

Kalacak yer ve bazen de yiyecek bulmaları Peru'nun her kasabada bir karakolu olan yerel polis gücü *Guardia Civil*'in insafına kalmıştı. Neredeyse hiç reddedilmediler. Bir ka-

Şili'deki Amerikan nüfuzu yine de azalmadı. Üç yıl içinde Allende hükümeti ABD destekli bir askeri darbeyle ve şiddet kullanılarak devrildi.

sabada polis şefi içinde bulundukları durumu hayretle karşıladı: "Ne? Arjantinli iki doktor paraları olmadığı için rahat uyuyamayacaklar, öyle mi? Dünyada olmaz..." dedi ve onların otel masraflarını karşılamak için ısrar etti.

Bir gün de, Juliaca'da sarhoş bir *Guardia Civil* çavuşunun misafirleri olarak bir barda içki içiyorlardı. Adam ne kadar nişancı olduğunu göstermek için revolveriyle duvara ateş etti. Barın sahibesi olan Kızılderili kadın yardım istemek için dışarı çıkıp bir subayla geri döndüğünde Ernesto ve Alberto kendilerini davet eden adamdan yana çıktılar ve barın içinde ateş edilmediğine tanıklık ettiler. Alberto'nun bir "kestane fişeği" patlattığını söylüyorlardı.. Biraz nasihatin ardından gitmelerine izin verildi. Bardan çıktıklarında Kızılderili kadın arkalarından bağırıyordu. "Bu Arjantinliler de kendilerini her şeyin sahibi sanırlar zaten!" Onlar beyazdılar. Kadın ise Kızılderiliydi. Onlar güçlüydüler, kadın değildi.

Perulu Kızılderililer onlardan, "yoksulun zenginle aynı haklara sahip olduğu Perón'un muhteşem ülkesi" hakkında bir şeyler öğrenmek istiyorlardı. Ernesto ve Alberto böyle olmadığını biliyorlardı; ancak ölüme yaklaşan hastalarına yalan söyleyen doktorlar gibi, onlara duymak istedikleri şeyleri anlatıyorlardı.

Tapınaklar ve kalelerle çevrili İnka başkentinin harabeleri üzerinde inşa edilen muhteşem kolonyal kent Cuzco, Ernesto'yu defterini bölgenin mimarisi ve tarihine ilişkin şiirsel ve özenli betimlemelerle doldurmaya yöneltti. O ve Alberto gizemli İnka arkeolojisine ve yarattığı kültüre dair belirgin bir anlayış kazanmak için kent müzesinde ve kütüphanesinde saatlerce kaldılar.

Otlakçılık konusunda edindikleri uzmanlık Cuzco'da da işe yaradı. Alberto bir keresinde bir tıp konferansında tanıştığı bir doktoru görmeye gitti. Doktor nazik bir davranışla İnkalar Vadisi'ni görmeleri için onların hizmetine bir Land-Rover ve bir şöför verdi. Üstelik Manchu Picchu tapınak harabelerine kadar tren yolculuğu yapmaları için parasız bilet de sağladı.

Ormanlarla kaplı dağ tepelerinde inşa edilmiş taş harabeleri saatlerce dolaştılar. Kırsal bir futbol maçına katılıp Ernesto'nun "göreli olarak çok muazzam yetenekler" dediği şeyi sergiledikten sonra, turistlerin konakladığı bir hanın yöneticisi tarafından davet edildiler. Orada iki gün ve iki gece kaldıktan sonra, bir otobüs dolusu paralı Amerikalı turiste yer açmak için izin istediler.

Dura kalka yol alan oldukça dar bir trenle dağlardan geçip Cuzco'ya dönerlerken, Ernesto Kızılderili yolculara ayrılan pislik içindeki üçüncü sınıf vagonu gördü ve onu Arjantin'de sığır taşımak için kullanılan vagonlarla kıyasladı. "Amerikalı turistler"e duyduğu öfkeyi, anlaşılan *onların* rahat etmeleri için Manchu Picchu'dan ayrılmak zorunda kalmalarının hâlâ sürmekte olan acısıyla açığa vurmuştu. "Rahat otobüslerinde seyahat eden turistler doğal olarak bu Kızılderililerin içinde yaşadıkları durum hakkında hiçbir şey bilmezler... Amerikalıların çoğunluğu... Lima'dan doğruca Cuzco'ya uçuyor, harabeleri ziyaret edip başka hiçbir şeye önem vermeden dönüyorlar."

Bu kez duyduğu tepkiyi gizlemekte zorlanıyordu. "Sarışın, kamera taşıyan, spor gömlekli, başka bir dünyaya ait muhabirler"e duyduğu tepkiyi defterlerine kaydetmeye devam etti. Onların varlığından ve olur olmaz her yerde onlarla karşılaşmaktan rahatsız oluyordu. "İnka Bölgesi" başlıklı bir bölümde, "kendilerini düşmüş bir halkın (İnkalar) yaşayan kalıntılarından ayıran ahlaki mesafe konusunda tamamen cahil" kişiler dediği Amerikalılarla alay ediyordu. "Bu ince farklılıkları ancak yarı yerli olan Güney Amerikan ruhu değerlendirebilir" idi.

Ernesto'nun zihninde yeni düşünceler oluşmaktaydı. Topraklarında seyahat etmekte olduğu, harabelerini ziyaret ettiği, kendi soyundan gelen insanların atalarının kılıçtan geçirilmesine yardımcı olduğu yerli "fethedilmiş ırklar"a kardeşçe bir duyguyla bağlı olduğunu hissediyordu. İki ırk, Kızılderililer ve Avrupalılar önceleri kanlı olaylarda tanışmışlardı, yüzyıllar süren hoşgörüsüzlük ve adaletsizlik onları hâlâ birbirinden ayırıyordu, ama onları bir araya getiren de buydu, çünkü bu garip birlikten yeni bir ırk olan *mestizo* doğmuştu. Ortak tarihlerinin soyu olan *mestizo* belki de en gerçek Latin Amerikalı idi. Ancak hepsi, Avrupalı kanı taşıyan Creole, *mestizo* ve Kızılderili birlikte ele alındıklarında, birbirlerine, Cuzco ve Manchu Picchu harabelerinde diğer pek çok "yabancı" gibi dolaşıp duran o kuzeyli Anglo-Saksonlar'dan daha yakındılar. Ortak bir dilleri, ortak bir tarihleri ve kültürleri vardı ve ortak sorunlarla yüz yüzeydiler.

Bir tıp araştırmacısı olma yolunda ilerleyen Ernesto bir semptom gördüğü zaman hemen sebebi bulmaya çalışıyordu. Ve sebebi bulduğu zaman da hemen tedavi yöntemlerini araştırmaya başlıyordu. Böylece, Valparaíso'da ölüm döşeğinde gördüğü yaşlı kadın ve Chuqui yolunda tanıştığı cezalandırılmış madenci çift, Ernesto'nun zihninde, adil olmayan bir toplumsal düzen yüzünden sefalet içinde yaşayan ve geleceğin aydınlanmış hükümetleri durumu değiştirene kadar hayat koşulları düzelmeyecek olan "bütün dünya proletaryasının yaşayan örnekleri" haline gelmişti. Semptom ve sebep tek bir çirkin paket içinde birbirine sarılmıştı. Yerel rejimlerin kurduğu egemenliğin ve sürüp giden adaletsizliğin arkasında duran, Amerikalılar ve onların sahip olduğu ezici iktisadi güçtü. Ernesto'nun Şili örneğinde bulduğu tedavi, "huzursuz Amerikan dostlarını kovmak"tı, ancak kamulaştırmanın taşıdığı tehlike ve zorluklar konusunda uyarılarda da bulunuyordu. Ernesto bütün bu hastalıkların tedavi yöntemlerini bilmiyor, ama araştırıyordu. Belki de yanıt "dünyayı aydınlatan kızıl alevler"di, ama henüz emin değildi.

V

Ernesto ve Alberto, İnka bölgesinde on beş gün kaldıktan sonra And kasabası Albancay'a gittiler. Kendilerini bu kadar "cüzam uzmanı" olarak tanıttıktan sonra bu ünvanı hak etmeye çalışacaklardı ve yanlarında Cuzcolu bir doktor arkadaşlarından aldıkları, onları uzak bir bölge olan Huambo'daki cüzam hastanesi yetkililerine tavsiye eden bir mektup vardı.

Hâlâ beş parasızdılar ve tatlı dille, ricalarla ihtiyaçlarını karşılayarak yine kamyonlarla yol alıyorlardı. Abancay'da da yine rica ettiler ve kendilerine hastanede ücretsiz bir oda verildi. Karşılığında cüzam ve astım konusunda bir "konferans" verdiler ve hemşirelerle flört ettiler. Ernesto orada bir astım krizine yakalandı. Astım Arjantin'den ayrılışlarından beri onu pek yoklamamıştı. Bu seferki ciddiydi ve Alberto ona üç kez adrenalin iğnesi yapmak zorunda kaldı.

Huambo'ya doğru yola devam ettiler. Cüzam kolonisinin birkaç mil ötede, ormanlarla kaplı tepelerde bulunan Huancarama köyünde Ernesto'nun astımı iyice kötüleşti. Ayakta duramıyordu. Bunun üzerine bölgenin "vali yardımcısı"ndan kendilerine at sağlamasını istediler. Kısa bir süre sonra Quechua dilinde konuşan bir rehber iki sıska atla birlikte çıkageldi.

Ernesto ve Alberto saatlerce yol aldıktan sonra Kızılderili bir kadınla bir oğlan çocuğunun yürüyerek peşlerinden gelmekte olduklarını gördüler. Ana oğul yanlarına geldiğinde, bindikleri atların onlara ait olduğunu öğrendiler. Huancarama valisi "Arjantinli doktorlar"a yardım etmek için ailenin atlarına el koymuştu. Ernesto ve Alberto onlardan özür dileyip atlarını iade ettikten sonra yürüyerek yola devam ettiler.

Huambo cüzam hastanesi, sivrisineklerin istilası altındaki bir cangılın içinde inşa edilmiş, damları sazlarla, döşemesi kirli tahtalarla kaplanmış kulübelerden oluşan ilkel bir yerdi. Burada küçük ama fedakar bir doktor grubu çok küçük bir bütçeyle çalışıyordu. Sorumlu doktordan, hastanenin kurucusu olan Dr. Hugo Pesce'nin Peru'nun cüzam tedavi programının yöneticisi ve aynı zamanda önde giden bir Komünist olduğunu öğrendiler ve Peru'ya gittiklerinde onunla görüşmeye karar verdiler.

Zengin bir yerel *hacendado*nun (toprak sahibi) yakınlardaki evinde kaldılar ve yemeklerini de orada yediler. *Hacendado* onlara bu vahşi bölgeyi iskan etmek için geliştirdiği sistemi anlattı. Ormanda yol açmaları ve ekinlerini yetiştirmeleri için yoksul *colono*ları ya da yerleşimcileri kendi toprağına davet ediyor, ilk hasadın ardından onları daha yüksek ve daha az insanın yaşadığı başka bir bölgeye gönderip oraya yerleşmelerini sağlıyordu. Böylece beş para ödemeden yeni toprak kazanmış oluyordu.

Huambo'da iki gün kaldılar, ancak şiddetli yağmurların başlaması ve Ernesto'nun astımının kötüleşmesi üzerine, onun tedavi görebileceği uygun bir hastane bulmaya karar verdiler. *Hacendado* kendi Kızılderili hizmetçilerinden birini onların yanına verdi. Adamın sağladığı atlara binmiş giderlerken, yaya yürüyen *cholo* da onların çantalarını taşıyordu. Ernesto'nun gözlemi şöyleydi: "Bölge zenginlerinin zihniyetine göre yaya hizmetçinin bütün yükü de sırtlaması gayet doğaldır." Çiftlik sahibi gözden kaybolunca Ernesto ve Alberto Kızılderili'yi çantalardan kurtardılar. Ancak teşekkür beklerlerken, *cholo*nun yüzünde yaptıkları jeste ilişkin ne düşündüğünü ele veren "hiçbir ifade"nin bulunmaması gözlerinden kaçmadı.

Andahuaylas kasabasında ilaç buldular ve Ernesto astımı yatışana kadar iki gün has-

tanede kaldı. Oradan Lima'ya gidecek bir kamyon beklemek üzere *Guardia Civil* kışlasına gittiler. Bunlar açlık günleriydi. Patates, mısır koçanı ve *yucca* dışında pek bir yiyecek yoktu. Onları, yerel hapisane olarak da kullanılan kışladaki mahkumların sobasını paylaşarak pişiriyorlardı. Mahkumların çoğunun sıradan suçlular değil, üç yıl süren mecburi askerlik hizmetinden firar eden Kızılderililer olduğunu gördüler.

Ernesto ve Alberto gayet iyi karşılanmışlardı. Ancak bu durum Alberto'nun tutuklu kocalarına yiyecek getiren Kızılderili kadınlara muhafızlardan birinin sarkıntılık yaptığına tanık olmasıyla birlikte değişti. Alberto karşı çıktı ve bunun üzerine kışladaki ortam buz kesti. Bereket, bir sığır kamyonu Andahuaylas'a gidiyordu. Ernesto ve Alberto kapıdışarı edilmeden oradan ayrılabildiler.

Zorluklarla ve açlıkla geçen on gün boyunca Andlar'dan geçerek Peru'nun ıssız Pasifik sahilindeki Lima'ya doğru belirsiz bir rota izlemekteydiler. Ernesto bu süreci, "Seyahatimiz aynı şekilde, yoksulluğumuza acıyan hayırsever bir ruh karşımıza çıktığında bir süreliğine yiyecek bularak devam etti," diye ifade etmişti. Kuşkusuz bunlar bütün seyahatlerinin en sefil günleriydi ve birilerine konuk olma stratejileri artık sonuç vermiyor, mahcubiyetten yüce duygulara kadar değişen çaresizliklere kapılmalarına neden oluyordu.

Bunun üzerine parasız yiyecek sağlama formülleri geliştirdiler. Ernesto'nun anlattıklarına göre, bu formül abartılı bir Arjantin aksanıyla konuşarak "adaylar"ının ilgisini çekmekten ibaretti. Bu durum genellikle buzları kırıyor ve konuşmayı başlatıyordu. Daha sonra Ernesto ya da Alberto "dalgın dalgın uzaklara bakarak, yumuşak bir sesle yüz yüze geldikleri zorluklardan söz etmeye" başlıyordu. Üstelik o gün tam da yola çıkışlarının yıldönümüne "rastlıyordu". İşte o zaman, "Benden çok daha *caradura* [yüzsüz] olan Alberto derin bir iç çeker ve sanki sadece bana söylüyormuş gibi şöyle derdi: 'Bu koşullarda bir kutlama yapamayacak olmamız ne büyük bir utanç.'"

İşte bu noktada, "aday" değişmez bir biçimde onları içki içmeye davet ediyordu. Bunun üzerine Ernesto ve Alberto itiraz ediyorlardı, zira bu ikrama bir karşılık vermeleri mümkün olamayacaktı. Bu konuşmalar nihayet "razı olmaları"na kadar sürüyordu. Bu aşamadan sonra netice alıcı son hareket Ernesto'dan geliyordu. "İlk içkiden sonra ikincisini kesin bir tavırla reddediyorum ve Alberto benimle dalga geçmeye başlıyor. Adam sinirleniyor ve ısrar ediyor, ama ben hiçbir gerekçe göstermeden reddetmeye devam ediyorum. Adam ısrarlarını sürdürüyor ve nihayet, büyük bir utançla, Arjantin âdetlerine göre ancak *yemekle* birlikte içilebileceğini itiraf ediyorum."

VI

1 Mayıs günü, yola çıkışlarından dört ay sonra "beş parasız fakat hayatlarından memnun" bir halde Andlar'ın eteklerindeki Lima'ya ulaştılar. 1535'te fatih Francisco Pizarro tarafından kurulan ve bir zamanların çok övülen "Genel Valiler kenti" olan Lima, 1952'de hâlâ güzel ama toplumsal olarak tabakalaşmış bir başkent idi. Ernesto'ya göre

kent, "koloni çağının feodal durumundan çıkmamış bir Peru"yu temsil ediyordu. Kent, "hâlâ gerçek bir özgürleştirici devrim öfkesini bekliyor" idi.

Bütün bir sabahı bir polis kışlasından diğerine dolaşarak geçirdikten ve nihayet yemek için biraz pirinç bulduktan sonra, cüzam uzmanı Dr. Hugo Pesce'yi aradılar. Pesce onları gayet sıcak karşıladı ve cüzamlıların kaldığı Hospital de Guía'da yer gösterdi. Orada sevgi dolu kadın asistan Zoraida Boluarte onları devraldı. Çok geçmeden Ernesto ve Alberto, Boluarte'nin gönlünü fethettiler ve onun evinde yemek yemeye, çamaşırlarını yıkamaya başladılar.

Sonraki üç hafta boyunca yediler, dinlendiler, aileleri ve tanıdıklarıyla yazıştılar ve kenti keşfettiler. En önemlisi ise ailelerinin onlara biraz para göndermesiydi. Pesce'nin hastanede verdiği derslere de katıldılar ve çoğu kez akşam yemeklerinde onun misafiri oldular. Bu akşam yemeklerinden sonra saatlerce cüzamdan fizyolojiye, siyasetten felsefeye kadar her konuda sohbet ettiler.

Alberto, Ernesto ile onun saygıyla "*el maestro*" (usta) diye hitap ettiği adam arasında özel bir ilişkinin gelişmekte olduğunu fark etmişti. Bu genç adamlar için Pesce hayran oldukları çok değerli biriydi. Pesce İtalya'da tıbbiyeden mezun olduktan sonra ülkesine dönmüş, Perulu Marksist filozof José Carlos Mariátegui'yle tanışmış ve onun öğrencisi olmuştu. Mariátegui'nin 1928'de yazdığı öncü niteliğindeki eser, *Seven Interpretative Essays on Peruvian Reality* (Peru Gerçekliği Üzerine Yedi Yorumlayıcı Deneme) Latin Amerika'daki oy verme hakkı olmayan Kızılderililerin ve köylülüğün devrimci potansiyelini, Peru gibi ülkelerde Sosyalizme giden yeni bir yol olarak tasarlamıştı.

1930'da Mariátegui'nin ölümünden sonra Pesce tıp kariyerine devam ederken Peru Komünist Partisi'nin önde giden üyelerinden biri olmaya devam etmişti. Cüzam uzmanı olarak ün kazanmasının yanı sıra, bir üniversite öğretim üyesi ve tropikal hastalıklar araştırmacısı olarak çalışmış, sıtma konusunda kendisine itibar kazandıran çeşitli buluşlar yapmıştı. Devlet Başkanı Odría, siyasal görüşlerinden ötürü onu bir süre kadar Andlar'a sürgün olarak göndermiş, ama sonunda Lima'daki üniversiteye öğretim üyesi olarak dönmesine izin vermişti. Pesce, sürgün deneyimlerini temel alan *Latitudes del Silencio* (Sessizliğin Enlem Dereceleri) başlıklı bir kitap yayımlamıştı.

Pesce, Ernesto'nun tanıştığı, hayatını bilinçli olarak halka adamış ilk tıp adamıydı. Ona Perulu bir Schweitzer ya da Gandi gibi, yeteneklerini Latin Amerika'daki salgın hastalık sorunları için kullanan, Ernesto'nun kendisi için de umut ettiği yüce ilkeleri olan bir hayat tarzını benimsemiş bir adam olarak görünmüş olmalı. Ernesto'nun tam da kendisine rehber olacak bir toplumsal felsefe aradığı bir sırada Pesce'nin inançları ve hayatı, onun için izlenmesi gereken bir örnek oluşturmuştu.

O andan itibaren, kendisi için benzer bir uğraş bulma fikri Ernesto'nun zihnini biçimlendirmeye başladı. Marksizm-Leninizm'e gelince, bu konu ilgisini çekiyordu, ama yine de belirli bir ideolojiye bağlanmadan önce daha çok bilgi edinmek zorundaydı. İlk

olarak Alberto'yla çıktığı bu seyahati bitirmesi, Arjantin'e dönüp mezuniyet sınavlarını vermesi ve dünyayı biraz daha keşfetmesi gerekiyordu.

Pesce de genç adamın dünyada kendisine bir yer bulma endişesini hissetmiş ve ona zaman tanımaya ve onu cesaretlendirmeye karar vermiş gibiydi. On yıl sonra Ernesto Guevara ilk kitabı *Gerilla Savaşı*'nın bir nüshasını Pesce'ye gönderdiğinde, onun kişiliğinin biçimlenmesinde yarattığı etkiyi kabul etmiş oluyordu. Kitabın başında şu atıf yer alıyordu: "Kendisi muhtemelen bilmiyor olsa da, hayata ve topluma dair tutumumda büyük bir değişikliğe yol açan, beni her zamanki gibi maceracı bir ruhla ama Amerika'nın ihtiyaçlarıyla daha uyumlu hedeflere yönlendiren Doktor Hugo Pesce'ye."

Ancak Lima'da bütün zamanlarını felsefi aydınlanmayla geçirmediler. Yöredeki gençlerle Guía Hastanesi'nin yakınlarında futbol oynayacak, cüzamlılara eğlenceli öyküler anlatacak ve Boluarte gençlerinin öğrenci arkadaşlarıyla tanışacak zamanı da buldular. Bir pazar günü boğa güreşine bile gittiler. Bu, Ernesto'nun ilk *corrida de toros*uydu ve izlenimlerini özlü biçimde şöyle kaydetmişti: "Üçüncüsünde (*corrida*) boğa çalımlı hareketlerle *torrero*'yu boynuzlayıp havalara fırlattığı zaman biraz heyecan oldu, ama hepsi o kadar. Bu işte sanat görmüyorum; cesaret, şöyle böyle; yetenek, pek az; heyecan, kişiden kişiye değişir. Özetle, her şey bir pazar gününü nasıl geçirmek istediğinize bağlı."

Ernesto'nun astımının iyileşmesi ve ceplerinin biraz para görmesi üzerine seyahatlerini sürdürmeye karar verdiler. Başlangıçtaki Amerika'ya gitme umudunu terk ederek Venezuela'ya ulaşmayı planladılar. Önce, San Pablo cüzam kolonisine seyahat edeceklerdi. Burası, Pesce'nin, Peru'nun Amazon bölgesinde kurduğu üç tedavi merkezinin en büyüğüydü.

Yola çıkmalarından önce Dr. Pesce üstlerindeki kirli ve yamalı giysilerin yerine yenilerini verdi. Ernesto doktorun tropikal bölgelerde kullandığı beyaz giysileri devraldı. Biraz dar geliyordu ama onu gururla üzerinde taşıyacaktı. Zoraida onlara bir kavanoz marmelat verdi. Hastanedeki doktorlar ve hastalar onlar için kendi aralarında yüz Peru *sole*si topladılar ve bir taşınabilir Primus soba verdiler.

Bir hafta sonra, çamurlar içinde dur kalk devam eden otobüs yolculuklarıyla Andları geçerek Río Ucayali'ye geldiler ve orada nehir gemisi *La Cenepa*'ya birinci mevki yolcu olarak yerleştiler. Gemi, Peru'nun Amazon bölgesinin kauçuk başkenti Iquitos'a gidiyordu. *La Cenepa*'nın lombar ağzına hamaklarını kuran yolcular arasında, kauçuk toplayıcılar, kereste tüccarları, birkaç maceraperest, turist bir çift, birkaç rahibe ve çok çekici genç bir fahişe vardı. Üçüncü sınıf yolcular yedekte çekilen bir mavnaya doluşmuşlar, domuzlar ve keresteden oluşan kargoyla birlikte seyahat ediyorlardı.

Seyahat yedi gün sürdü. Yolcular ve mürettebatla çene çalarak, kağıt oynayarak, sivrisineklerle savaşarak ve altlarından akıp giden çamurlu suları ve önlerinden geçip giden cangılı seyrederek vakit geçirdiler. Serbest tavırlarıyla rahibeleri dehşete düşüren ve erkekleri mahveden fahişeyle de flört ettiler.

Gemide geçen o günlerde "Fuser ve ben kuralın istisnası değildik," diye itiraf ediyordu Alberto. "Özellikle tropikal güzelliklere çok duyarlı bir kalp taşıyan benim için geçerliydi bu durum." Astımının tekrarlamasına rağmen Ernesto da gemide bir aşk macerası yaşama beklentisinin cazibesine kapılmıştı. Nehirde geçirdikleri ikinci günü anlatırken şunları yazmıştı: "Gün yeni bir şey olmadan geçti. Sadece her halinden gayet yollu olduğu anlaşılan bir kızla ahbaplık ettik. Bizim cebimizde biraz *peso* olabileceğini düşündü herhalde. Oysa paradan söz ettiği her defasında göz yaşı döküyorduk."

İki genç Arjantinlinin para yüzünden bozguna uğramaya niyetleri yoktu. Sonunda bir çare buldular. Alberto ortak çabalarını şöyle yazmıştı: "Anlattığımız maceralar ve ileride göreceğimiz harika şeyler onu büyüledi; gezgin olmaya karar verdi. Sonuç olarak, fazla ileri gitmeden, Fuser ve ben bu konuda ona gerekli dersleri vermeye çalışıyoruz. Elbette, ücret ileride ve ayni olarak ödenecek." İki gün sonra şunları eklemişti. "Günün ritmi öncekiyle aynıydı. Kız cazibesini bizim gibi iyi konuşanlar ile kağıt oyunlarından sorumlu adam gibi iyi para ödeyenler arasında paylaştırıyor."

Bu cinsel ilişki Ernesto için nostaljik bir havada geçti. "Fiziksel durumuma sempati duyan küçük orospunun dikkatsiz bir okşayışı macera öncesi hayatıma dair uykuya dalmış anılarıma bir çivi gibi girdi. Gece sivrisinekler yüzünden uyuyamadım. Benim için artık çok uzak bir rüyayı, Chichina'yı düşündüm. Çok hoş bir rüya, sona ermiş olması bellekte bir buz parçası gibi değil, erimiş bal gibi duruyor. Onu tanıyan ve anlayan eski bir dost gibi yumuşak ve telaşsız bir öpücük yolluyorum ona; ve zihnim bir anda Malagueño yoluna, muhtemelen uzun geceler boyunca yeni yakışıklısına o garip ve şiirsel sözleri fısıldamakta olduğu o geniş salona kayıyor."

Ernesto, yıldızlarla dolu geceyi seyrederken, kendisine bir kez daha bütün bunların Chichina'yı kaybetmeye değip değmediğini sormuş ve o şiirsel gecenin içinde bir şey ise buna değdiğini yine kendisine söylemişti.

1 Haziran'da, cangılın ortasında, sokakları kırmızı çamurla kaplı ve o sırada çöküş halinde bir kauçuk kasabası olan Iquitos'a varan Ernesto ile Alberto, Dr. Pesce'den aldıkları tavsiye mektubuyla bölge sağlık hizmeti yetkililerine gittiler. Kendilerini Amazon'un aşağılarındaki San Pablo cüzam hastanesine götüren bir tekneye binmeden önce, sarıhummaya karşı açılan bölgesel tedavi kampanyası merkezinde kaldılar ve Iquitos hastanesinde yemeklerini yediler.

Ancak Ernesto'nun astımı onu engelliyordu. Iquitos'ta kaldıkları altı gün boyunca çok güçsüzdü ve kendisine adrenalin iğneleri yaptı. Bu arada eve mektup yazdı. En neşeli mektubu halası Beatriz'e yazdığıydı. Amazon yollarıyla ilgili olarak ona daha önce yazdığı bir mektuba gönderme yaparak şöyle diyordu:

"Bu arada, bir itirafta bulunmak zorundayım. Sana kafatası avcıları vb. hakkında yazdıklarım... yalandı. Ne yazık ki Amazon, Paraná [Arjantin] kadar güvenli görünüyor." Halasından, Kolombiya'nın başkenti Bogotá'ya yeni bir nefes alma aygıtı ve astıma karşı

Yanal ampülleri göndermesini istedi. Onu endişelendirmemek için gayet iyi olduğunu ekledi ve "*Astımım yok*" sözcüklerinin altını çizdi. Her ihtimale karşı hazırlıklı olmak istiyordu sadece.

6 Haziran'da Ernesto ve Alberto, *El Cisne* nehir gemisiyle San Pablo'ya doğru iki gün sürecek yolculuklarına başladılar. Peru'nun Kolombiya ve Brezilya'yla olan, cangıllarla kaplı sınır bölgesinin yakınlarında, Amazon Nehri'nin kıyısında kurulmuş olan cüzam tedavi bölgesinde, tıbbi ve idari görevlilerden tecrit edilmiş durumda kendi köylerinde yaşayan altı yüz hasta vardı. Ernesto ve Alberto orada on beş gün kalacaklardı.

Hospital de Guía'daki gibi burada da iyi bir izlenim yarattılar. Hasta ziyaretleri sırasında doktorlara hevesle eşlik ediyorlar, futbol oynuyorlar ve cüzamlılarla dostluk kuruyorlardı. Diğer zamanlarda Alberto laboratuvarda saatlerce mikroskop başında çalışırken, Ernesto şiir okuyor, satranç oynuyor ya da San Pablo doktorlarıyla balık tutmaya gidiyordu. Bu arada Ernesto'nun gözüpekliği yeniden şahlandı ve bir öğle sonrası geniş Amazon nehrini yüzerek geçme dürtüsüne kapıldı. Bu macera tam iki saat sürdü ve kıyıdan onu gözleyen doktorların büyük bir endişeye kapılmalarına yol açtı.

14 Haziran Ernesto'nun yirmi dördüncü doğum günüydü. Doktorlar Ernesto için bir parti düzenlediler. Peru'nun ulusal likörü *pisco* içildi ve Ernesto bir teşekkür konuşması yapmak için ayağa kalktı. Bu konuşmayı "Aziz Guevara Günü" başlığı altında günlüğüne kaydetti. Ev sahiplerine derin şükranlarını ifade ettiği tumturaklı sözlerin ardından, içten bir "Latin Amerikancı" monologla konuşmasını tamamlamıştı.

"Bu yolculuktan sonra her zamankinden daha sağlam bir biçimde inanıyoruz ki, [Latin] Amerika'nın aldatıcı ve belirsiz milliyetlere bölünmüşlüğü tamamen hayalidir. Bizler, Meksika'dan Macellan Boğazı'na kadar çarpıcı etnografik benzerlikler taşıyan tek bir *mestizo* ırkını oluşturuyoruz. Bu nedenle, kendimi her türlü yavan bölgeciliğin ağırlığından kurtarma çabasıyla, kadehimi Peru için ve Birleşik [Latin] Amerika için kaldırıyorum."

Parti, bir bandonun Peru valsleri, Brezilya *shora*ları, Arjantin tangoları ve popüler Küba mambosu çaldığı kazıklar üzerine oturtulmuş bir evde, sabahın üçüne kadar sürdü. Yaptıkları anlaşmaya göre, Alberto müzik tonlarına sağır olan Ernesto'ya, ne zaman tango çalsa dürterek işaret veriyordu. Bir keresinde bando Chichina'nın çok sevdiği canlı bir *shora* çalmaya başladığında Alberto, Ernesto'yu dirsekleyerek şöyle dedi: "Hatırlıyor musun?"

Fakat gözünü odanın öteki tarafındaki bir hemşireye dikmiş olan Ernesto, Alberto'nun dürtmesini "tango sinyali" olarak algıladı ve herkes *shora* ritmiyle sallanarak dans ederken gidip kızı dansa davet etti ve yavaş, tutkulu figürlerle tango yapmaya başladı. Fakat bir şeylerin yanlış olduğunu fark etmekte gecikmedi. Ne yapacağını sormak için Alberto'ya yöneldi, ancak gülmekten kırılan Alberto'nun tavsiyede bulunacak hali yoktu.

Kendilerini yola devam etmeye hazır hissettiklerinde, cüzamlılar ve hastane yetkilileri onlara *Mambo-Tango* adını taktıkları bir sal, ayrıca giysiler, ananaslar, balık oltaları ve iki de canlı tavuk armağan ettiler. Yola çıkmalarından bir önceki gece bir cüzamlılar or-

kestrası, bir kanoya binmiş halde, bulundukları yerdeki iskeleye yanaştı ve onlara küçük bir konser verdi. Ernesto annesine yazdığı bir mektupta o sahneyi şöyle anlatmıştı: "Aslında şimdiye kadar tanık olduğum en ilginç gösterilerden biriydi: Şarkıcı kördü, akordeoncunun sağ elinin parmakları yoktu ve onların yerine bileğine bağladığı çubukları kullanıyordu." Öteki müzisyenler de benzer durumdaydılar. Nehrin o bölümünü aydınlatan fenerlerin ve meşalelerin ışığında "ürkütücü figürler" olarak görülüyorlardı.

Serenadı veda konuşmaları izledi ve nihayet "doktorlar için üç kere hurra!" çekildi. Alberto da onlara elini kolunu sallayarak ve demagojik bir belagat sergileyerek öyle süslü bir karşılık verdi ki, Ernesto defterine, "Sanki Perón'un halefi," diye yazdı.

Ertesi gün Ernesto ve Alberto sallarını Amazon sularına ittiler. Kendilerini birer kaşif gibi hissederek *Mambo-Tango*'yu nehrin akıntısına bıraktılar. Bu yolun onları doğruca nehrin Brezilya içindeki kolundan Manaus kentine götüreceğini düşünüyorlardı. Oradan, kendilerine söylendiğine göre, Amazon kolları boyunca giderek arka kapıdan Venezuela'ya ulaşabileceklerdi.

Ne var ki üç gün sonra küçük bir Kolombiya limanı olan Leticia'ya dönen kıvrımı kaçırdılar ve balık oltalarıyla ellerinde kalan tavuğu da kaybedince iddialı planlarından vazgeçmeye karar verdiler. Nehrin kıyısına demirlemiş bir *colono*yu sal ve ellerindeki eşyalar karşılığında onları ters yönde çekmeye ikna ettikten sonra Leticia'ya ulaştılar. Oradan Kolombiya'nın başkenti Bogotá'ya iki ayda bir uçak kalkıyordu.

Yeniden otlakçılığa başladılar. Polis sayesinde parasız oda buldular, üstelik % 50 indirimli uçak bileti sözü aldılar ve Leticia'nın Independiente Sporting takımında futbol antrenörü olarak çalışmaya başladılar. Arjantin'in dünyanın en iyi futbolcularına sahip ülke olarak edindiği şöhret işlerine yaramıştı. Yerel takım bir dizi rövanş maçına hazırlanıyor ve kazanmak için onların "uzmanlık"larına ihtiyaç duyuyordu. Onlara en yeni Buenos Aires futbolunu öğreten Ernesto ve Alberto, takımın performansını yükseltmeyi başarmışlardı. Takım turnuvayı kazanamadıysa da, şerefli bir ikincilik elde etmiş ve herkes memnun olmuştu.

2 Temmuz'da ham kauçuk, askeri üniformalar ve posta çantalarından oluşan bir kargoyla birlikte, Ernesto'nun "kokteyl kabı gibi çalkalanıyor" dediği iki motorlu eski bir Catalina deniz uçağıyla Leticia'dan havalandılar. Daha önce hiç uçmayan Ernesto için bu yolculuk yeni bir ilk heyecan olmuştu ve bu heyecan kendisini yaşadığı muazzam uçuş deneyimine ilişkin öteki yolculara şiirler okumaya yöneltmişti.

VII

Yemyeşil, yüksek bir dağ platosu üzerindeki Bogotá kenti kırsal bölgelerde süren şiddetli iç savaş nedeniyle kanun ve nizamın katı biçimde dayatıldığı gergin bir ada gibiydi. Burada, Ernesto ve Alberto dostça olmayan, rahatsız edici bir ortamla karşılaştılar. Bir hastanede, yine Dr. Pesce'nin bir başka mektubu sayesinde kendilerine barınacak bir yer

verildi. Üniversite'de yemek yiyebiliyorlardı. Orada öğrencilerle dostluk kurdular, ancak Ernesto annesine şunları yazdı:

"Gezdiğimiz bütün ülkeler içinde, bireysel güvencelerin en fazla baskı altına alındığı yer burası. Polis omuzunda tüfekle sokaklarda devriye geziyor ve sürekli pasaport soruyor... Gergin sükunet bir ayaklanmanın yakın olduğunu gösteriyor. Ovalarda açık bir isyan var ve polis bu hareketi bastıramayacak kadar güçsüz. Muhafazakarlar kendi aralarında çatışıyorlar ve hiçbir konuda anlaşamıyorlar. 1948 Nisan'ının 9'una dair anılar adeta insanların ruhunu eziyor... Özetle, boğucu bir iklim. Kolombiyalılar istiyorlarsa katlanabilirler, ama biz en kısa zamanda buradan çekip gidiyoruz."

Ernesto, Liberal Parti'nin tanınmış lideri Jorge Eliécer Gaitán'ın Nisan 1948'de katledilmesine göndermede bulunuyordu. Bu olay Kolombiya'nın siyasal sisteminde şiddetli bir çöküşe yol açmıştı. Ölüm emrini Muhafazakar hükümetin verdiğinden kuşkulanan Gaitán taraftarları, "El Bogotazo" olarak bilinen ve üç gün süren kanlı ayaklanma günlerinde başkentin caddelerine dökülmüşlerdi.

Ayaklanma sırasında ise Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) sözleşmesini imzalamak için ABD'nin himayesi altında toplanmış yarıküre ülkelerinin dışişleri bakanlarının zirve toplantısı devam ediyordu. Bu arada "anti-emperyalist" Latin Amerikalı öğrenciler zirveyi protesto etmek için toplanmışlar ve bölgenin her tarafından gelen öğrenci liderleri ayaklanmaya katılmışlardı.

Bu öğrenci liderleri arasında Fidel Castro Ruz adında yirmi bir yaşında Kübalı bir hukuk öğrencisi de vardı. Gaitán'ın öldürülmesini izleyen ayaklanma sırasında silaha sarılmış, ancak Küba elçiliğine kaçarak tutuklanmaktan kurtulmuştu. Daha sonra Küba'ya dönmüş ve giderek faal biçimde siyasetle ilgilenmeye başlamıştı. Şimdi de yeni kurulan Fulgencio Batista rejimine karşı gizlice silahlı bir ayaklanma örgütlüyordu.

Bu arada Kolombiya'da Bogotazo'nun ürettiği şiddet siyasal ortamı kutuplaştırmıştı. Göçmüş Gaitán'ın Liberal Parti'sinin 1949 başkanlık seçimlerine katılmayı reddetmesi üzerine, yönetimdeki Muhafazakar Parti'nin ordu destekli adayı Laureano Gómez hiçbir muhalefetle karşılaşmadan başkanlığa seçilmişti. Pek çok liberal, Kolombiya'nın kırsal kesimde üstlenmiş, oluşum halindeki Komünist gerilla gruplarıyla ittifak kurmuştu. Anarşi yayıldıkça, ordu ve muhafazakar siyasal patronların önderliğindeki silahlı köylü milis grupları misillemelere başlamış ve katliamlar iyice yaygınlaşmıştı. Kanlı olaylara, basit ve ulusal bir salgın halini alan şeyi önemsiz göstermeyi amaçlayan bir deyimle "La Violencia" (Şiddet) deniyordu. Ve 1952'de herhangi bir çözüm ufukta görülmüyordu.

"Çekip gitme"den önce Ernesto ve Alberto'nun başı polisle derde girdi. Bir gün evden gelen mektupları almak için Arjantin konsolosluğuna giderlerken, durduruldular, sorgulandılar ve kuşkulu bir polis ajanı tarafından arandılar. Ajan Ernesto'nun üzerindeki bıçağa el koydu. Gümüş taklidi bu *gaucho* kaması ona kardeşi Roberto'nun armağanıydı. Polis astım ilaçlarını bulduğunda Ernesto'nun patavatsızlığı tuttu ve "Aman dik-

katli olun, çok tehlikeli bir zehirdir o," deyiverdi. Anında gözaltına alındılar. Çeşitli polis karakollarına götürüldükten sonra nihayet yargıcın karşısına çıkarıldılar ve görevli memurla "alay etmek"le suçlandılar. Kimliklerini kanıtlamalarından sonra olay yatıştı.

Fakat Ernesto için mesele kapanmamıştı. Onları gözaltına alan polisin cebine attığı bıçağı geri almayı bir onur meselesi haline getirdi. Polis karakoluna tekrar tekrar giderek sonunda bıçağını geri almayı başardı, ancak polisleri de çok kızdırmıştı. Ernesto'nun öğrenci arkadaşları onları hemen Kolombiya'dan ayrılmaya zorladılar. Polis mutlaka öç almak isteyecekti. Bir an önce gitmeleri için kendi aralarında para topladılar.

Hiçbir pişmanlık duymaksızın, Venezuela sınırına giden bir otobüsle Bogotá'dan ayrıldılar. Ernesto'nun astımı Iquitos'tan beri sorun çıkarmamıştı, ancak tropik alçak bölgeye indiklerinde tekrarladı. Alberto ona pek çok adrenalin iğnesi yaptı. Bir yandan da iğnelerin arkadaşının kalbi üzerinde yaratacağı etkilerden endişeleniyordu.

Caracas'a bir günlük mesafede mola verdiklerinde ne yapacaklarını tartıştılar. İkisi de Orta Amerika ve Meksika'ya doğru yola devam etmek istiyordu. Öte yandan, bu yolculuğa yetecek kadar paraları yoktu. Bir anlaşmaya vardılar. Ernesto'nun at yetiştiren dayısı Marchello'nun Caracas'taki ortağı atları nakletmek için kullandıkları uçakta yer vermeye razı olursa, Ernesto tıp öğrenimini tamamlamak için Buenos Aires'e dönecekti. Alberto, Venezuela'da kalmayı deneyecek, ya bir cüzam hastanesinde çalışacak ya da tavsiye mektuplarıyla üniversiteye başvuracaktı. Bu planların hiçbiri işlemezse, bir yolunu bulup Meksika'ya doğru yollarına devam edeceklerdi.

Ertesi gün, 17 Temmuz'da, ülkenin petrol zengini, göçmenlerle dolu gürültülü Caracas kentine ulaştılar. Yeni yapılmış düz damlı gökdelenler kolonyal binaların kırmızı kiremitlerle kaplı damlarına tepeden bakıyordu. İşçilerin kaldığı kirli barakalar kenti çevreleyen tepelere serpiştirilmiş lekeler gibiydi.

Ernesto, Brezilya ve Trinidad gibi yerlerde karaya çıktığı kısa sürelerin dışında nadiren siyah insanlarla birlikte olmuştu. Onlara Arjantin'de de nadiren rastlanırdı. Ancak Güney Amerika'nın Karaib sahilinde çok yaygındılar. Ernesto siyahların yaşadığı bir Caracas *barrio*sunda (semt) dolaştıktan sonra, bir "sıradan insan" savunucusuna pek uymayan, daha çok beyaz, özellikle Arjantinli, kibirli ve küçümseyen birine özgü gözlemlerde bulundu.

"Siyahlar, Afrika ırkının yıkanmaya pek düşkün olmadıkları için kendi ırksal saflıklarını muhafaza etmiş olan bu muhteşem örnekleri, kendi topraklarının farklı türden bir köle tarafından istila edildiğini görmüşlerdir: Portekizliler. Şimdi bu iki ırk, çekişme ve didişmeyle dolu ortak bir deneyimi paylaşmaktadırlar. Hayatta kalmak için verdikleri gündelik savaşta ayrımcılık ve yoksulluk onları birleştirmekte, ancak hayata karşı farklı tutumları onları tamamen ayırmaktadır: Siyah tembel ve hayalcidir, parasını ıvır zıvıra ve içkiye harcar; Avrupalı, Amerika'nın bu köşesine kadar onu izleyen ve kendi bireysel özlemlerinde onu bağımsız biçimde ileriye doğru yönelten bir çalışma ve tasarruf etme ge-

leneğiyle buraya gelmiştir."

Önce kötü bir pansiyona yerleştiler, ama daha sonra Ernesto'nun bir arkadaşının halası olan Margarita Calvento'yla ilişki kurunca daha iyi yaşamaya başladılar. Kadın onları besledi ve bir Katolik Gençlik hostelinde yer buldu ve buradan önceden kararlaştırdıkları işlere yöneldiler: Ernesto, dayısının ortağını aramaya, Alberto ise iş aramaya koyuldu.

Dr. Pesce'nin tavsiye mektubu sayesinde Alberto, Caracas yakınlarındaki bir cüzam hastanesinde iyi ücretli bir iş bulurken, Ernesto da dayısının yarış atlarını Buenos Aires'ten Miami'ye taşıyacak bir sonraki uçakta yer bulmayı garantiledi. Uçak yakıt almak için Caracas'a indiğinde Ernesto yerine geçecekti. Uçak yükünü Miami'de boşalttıktan sonra da ülkesine uçacaktı.

İki arkadaşın Caracas'ta geçirdikleri son gece yaklaşan ayrılık nedeniyle hüzün doluydu. Gelecekleri hakkında tartışarak duygularını gizlemeye çalıştılar. Ernesto diplomasını alacak ve bir yıl içinde Alberto'ya katılacaktı. İşler yolunda giderse, o da cüzam hastanesinde çalışmaya başlayacak ve biraz para biriktirden sonra yine birlikte yeni maceralara atılacaklardı.

26 Temmuz günü geldiğinde, Ernesto at yüklü Douglas uçağıyla Miami'ye uçuyordu. Ne var ki uçak yere indiğinde pilot motorlardan birinin arızalandığını fark etti. Onarım bitene kadar orada kalmak zorundaydılar. Yolculuğun birkaç gün erteleneceğini düşünen Ernesto, Chichina'nın Miami'de mimarlık fakültesini bitirmek üzere olan kuzeni Jaime "Jimmy" Roca'ya gitti. Roca da Ernesto kadar parasızdı, ancak bir İspanyol lokantasıyla, arabasını satana kadar borçlanarak karnını doyurma anlaşması yapmıştı. Ernesto'nun yemek masrafları da faturaya eklenecekti.

Uçağın onarımı geciktikçe ve günler haftalara evrildikçe, iki genç beş parasız da olsa iyi vakit geçirmeye çalıştılar; her gün plaja gidiyor, kentin içinde geziyorlardı. İspanyol lokantasında çalışan Arjantinli bir garson onlara fazladan yemek sağlıyor, Roca'nın barda çalışan bir başka arkadaşı da çaktırmadan onlara bira ve patates kızartması aktarıyordu. Ernesto'nun Chichina'nın eşarp için verdiği on beş doları hâlâ üzerinde taşıdığını öğrenen Roca, parayı derhal harcamak için onu ikna etmeye çalıştı. Fakat Ernesto reddetti. Chichina onun kalbini kırmış olsa da sözünü tutmak zorundaydı. Ve Roca'nın dalga geçmesine aldırmadan gidip eşarbı satın aldı.[18]

Nihayet Roca, Küba havayollarında çalışan tanıdığı bir hostesin apartmanında bir temizlik işi buldu. Bu sayede Ernesto'nun cebi biraz para görecekti. Fakat girişim bir felaketle sonuçlandı. Ernesto'nun bu işin nasıl yapılacağına dair hiçbir fikri yoktu ve ilk girişimin ardından hostes Roca'ya onu bir daha göndermemesini söyledi. Kadının anlattıklarına bakılırsa, Ernesto yerleri temizleyecek yerde eskisinden daha beter kirletmeyi her

18) Pepe Aguilar'a göre Ernesto ülkesine döndüğünde Chichina'yı görmeye çalışmamış, ancak eşarbı ona göndermişti.

nasılsa başarmıştı. Yine de kadın Ernesto'dan hoşlanmıştı ve onun bir lokantada geçici bir bulaşık işi bulmasına yardımcı oldu.

Ernesto nihayet, Latin Amerika'daki sömürücü varlığı seyahati boyunca hep içine dert olan ABD'de, "kuzeydeki ülke"de idi. Orada gördükleri bu ülkeye ilişkin olumsuz fikirlerini doğruluyordu. Daha sonra, Buenos Aires'teki arkadaşlarına siyahlara karşı beyaz ırkçılığını gösteren olaylara tanık olduğunu ve Amerikan polisinin siyasal eğilimlerinden ötürü onu sorguladığını anlattı. Fakat Roca onun sadece bir kez Latin Amerikalı yoksullara ucuz konut sağlama "ihtiyacı"ndan söz ettiğini hatırlayacaktı. Siyaset konuşmadıklarını, sadece eğlenmeye çalıştıklarını söylüyordu.

6
"Eskisi Gibi Değilim"

I

Ernesto, yokluğunda değişmiş bir Arjantin'e döndü. Buenos Aires'e varışından beş gün önce Evita Perón otuz üç yaşında kansere yenik düşmüştü.

Cenaze töreni halkın acısını yansıtan büyük bir gösteriye dönüşmüş ve cenazesi mumyalanmak üzere kaldırılmadan önce iki hafta kadar katafalkta tutulmuştu. Onun anısına, Papa'nın resmi azizelik ünvanı vermesi beklenen bir kadına yaraşır, Hürriyet Anıtı'ndan da büyük bir anıtın inşa edilmesi planlanıyordu. Acılı kocası Juan Domingo Perón, maiyetindekiler kendi aralarında fısıldaşır ve düşmanları komplo hazırlarken devlet başkanlığı görevlerini sürdürdü. Arjantin siyasetinde bütün bunlar doğaldı, ancak çevresindekilere göre Perón genç karısının ölümünden sonra kendisini kapıp koyvermiş, biraz eksilmişti.

Bu arada Ernesto kendi dramını yaşıyordu. O günlerde, doktorluk diploması ancak otuz ayrı konuda sınav verdikten sonra alınıyordu. Ernesto yola çıkmadan önce on altı sınavdan geçmişti, ancak gelecek öğretim yılında diploma almak istiyorsa, mayısta da on dört dersin sınavına girmesi gerekiyordu.

Boşa geçirecek zamanı yoktu, çünkü ilk sınav dönemi kasım ayındaydı. Vargücüyle çalışmaya başladı. Halası Beatriz'in evinde, bazen de babasının Calle Paraguay'daki yazıhanesinde kitapların arasına gömüldü. Eve arada bir yemek için gidiyordu. Bu yoğunluğa rağmen alerji kliniğine de zaman ayırıyordu. Dönüşü Dr. Pisani'yi memnun etmişti.

Seyahat günlüğünden yararlanarak *Notas de Viaje*'yi yazmaya, böylece henüz tamamladığı seyahatini değerlendirmeye de başladı. Bu yolculuğun kendisini değiştirdiğine karar verdi. "Bu notları yazan kişi Arjantin toprağına ayak bastığı anda öldü. Bu notları gözden geçiren ve düzenleyen kişi "ben" değilim artık; en azından eskisi gibi değilim. 'Amerika'mıza yaptığım maceralarla dolu seyahat beni sandığımdan da çok değiştirdi."

Evde ise değişen pek bir şey yoktu. Babası inşaat ve emlak işleriyle boğuşmayı sürdürüyordu. Annesi, Calle Araoz'un yalnız kraliçe arısı, tek kişilik kağıt oyununu oynuyor, artık dokuz yaşına gelen ve ilk okula başlayan Juan Martín'e bakıyordu. Roberto li-

seyi bitirmiş, zorunlu askerlik hizmetini yapıyordu. Celia ile Ana María ise Buenos Aires Üniversitesi'nde mimarlık okumaya devam ediyorlardı. Celia *madre*'nin salonu daha da canlanmış, bazı yeni kişilikler Guevara sülalesine katılmışlardı. Ana María Mimarlık Fakültesi'nden arkadaşlarıyla bir çalışma grubu kurmuştu. Aralarında Fernando Chávez ve Carlos Lino da vardı. Her ikisi de onun ilgisini çekiyorlardı. Ana María şimdilik Lino'yla çıkıyordu, ama sonunda Chávez'le evlenecekti. Guevaralar, Ernesto'nun eve dönmesinden memnundular, onun yolculuk tutkusundan vazgeçeceğini, doktor ya da bir alerji uzmanı olup Buenos Aires'e yerleşeceğini umuyorlardı.

Kasım 1952'de Ernesto ilk sınav dönemi için çalışma programını hazırladı. Fakat birden ağır biçimde hastalandı. Bu seferki astım değildi; tıbbi inceleme yaptığı mikrobik iç organlardan hastalık kapmış ve ateşlenmişti. Pisani araştırma amacıyla insan iç organlarını öğüten özel bir makine imal etmişti. Makineyi bir an önce kullanmak isteyen Ernesto, Tıp Fakültesi'nden enfekte olmuş insan kalıntıları bulmuş ve koruyucu önlem almadan onları öğütmeye başlamış, daha sonra kendisini kötü hissetmiş ve yüksek ateşle yatağa düşmüştü. Babası onu yatakta bulunca telaşlandı. Ernesto geçen her dakika biraz daha kötüleşiyordu. Guevara Lynch hemen Dr. Pisani'yi aramak istedi. Fakat Ernesto onu durdurdu. Biraz beklediler. Guevara Lynch oğlunun başucunda duruyor, gözünü ondan ayırmıyordu. "Birden bana bir işaret yaptı ve yaklaştığımda, hastaneyi aramamı ve kalbi takviye edici bir ilaç istememi ve Dr. Pisani'ye telefon etmemi söyledi."

Guevara Lynch durumun ciddiyetini anlamıştı. Hemen telefona sarıldı. Birkaç dakika içinde Pisani bir hastane hemşiresiyle birlikte geldi. Pisani hemen duruma el koyarak saatlerce Ernesto'yla yalnız kaldı. Odadan çıktığında aileye bazı ilaçlar satın almalarını, Ernesto'nun tam istirahat halinde kalmasını söyledi. Acı içindeki aile bütün geceyi ayakta geçirdi. Bu, babasının Ernesto'nun "tedbirsizliği" dediği şey yüzünden yıllardır yaşadıkları pek çok olaydan biriydi.

"Sabah saat altı civarında," diye hatırlıyordu babası, "Ernesto biraz iyileşti ve az sonra onu giyinirken görünce çok şaşırdık. Bir şey demedik. Çok inatçı olduğunu biliyordum, ama giyinmesi bitip de dışarı çıkmak üzere olduğunu görünce, sordum: 'Nereye gidiyorsun?' 'Sınava gireceğim. Sınav görevlileri saat sekizde gelirler.' 'Hayvanlık etme,' diye karşılık verdim. 'Ne halde olduğunu görmüyor musun?' Ne desem boştu. O gün o sınava girmeye karar vermişti bir kere ve kafasına koyduğunu yapacaktı. Yaptı da."

Hastalığına rağmen Ernesto, kasımda üç, sonraki ayda on sınav verdi. Doktor olması için geriye tek bir sınav kalmıştı. Nisanda onu da verecek ve Venezuela'ya gidecekti. Bu arada Pisani Kliniği'de yaptığı araştırmalara mümkün olduğu kadar çok zaman ayırıyordu. Bu işi heyecan verici buluyordu, çünkü sadece alerjisi olan gerçek hasta vakalarını bizzat incelemekle kalmıyor, alerji sebeplerini saptamaya ve laboratuvarda antidot geliştirmeye de çalışıyordu.

Pisani onu elinden geldiğince teşvik ediyordu. Bazı yayınlarda onun adına da yer ver-

meye başladı. Dört aylık bilimsel *Alergia* dergisinin Kasım 1951-Şubat 1952 tarihli sayısında yayımlanan "Gine Domuzlarının Portakal Ekstresi Enjeksiyonuyla Polenlere Duyarlılaştırılması" başlıklı bir araştırma tezinin ortak yazarları arasında Ernesto'nun adı Dr. Pisani'ninkiyle birlikte görülüyordu.

11 Nisan 1953'te Ernesto son sınavına girdi. Babası o günü gayet iyi hatırlıyordu: "Telefon çaldığında yazıhanede oturuyordum. Ahizeyi kaldırdım ve onun sesini hemen tanıdım. Şöyle dedi: 'Dr. Ernesto Guevara de la Serna konuşuyor.' Doktor sözcüğünü üstüne basa basa söylemişti."

"Mutluluğum çok büyüktü," diye yazıyordu babası. "Ama ne yazık ki çok kısa sürdü. Neredeyse doktorluk diplomasını alışıyla aynı anda yeni bir seyahate çıkacağını söyledi: Bu seferki yol arkadaşı, çocukluğundan tanıdığı Carlos 'Calica' Ferrer olacaktı."

Ernesto'nun bir sonraki geziye onu da götüreceğine söz verdiği andan beri, tıbbiyeden terk Calica, heyecanla onun dönüşünü beklemişti. Şimdi seyahat zamanı gelmişti. Hemen yolculuk hazırlıklarına giriştiler. "Bütün bağlantılarımızı bir araya getirmeye başladık," diye hatırlıyordu Calica. "Doğruca Bolivya'ya gitmeye karar verdik, çünkü Ernesto, hakkında okuduğu ve çok şey bildiği, oradaki İnka harabelerini görmek istiyordu. Bir sonraki hedefimiz ise Machu Picchu idi."

Uzun vadeli planlarına gelince, Ernesto Hindistan'a gitmekten söz ediyordu. İyi bir hayat sürmekle daha çok ilgilenen Calica ise kendisini Paris'te, şık giysiler içinde kokteyl partilerde, kollarının arasında güzel kızlarla görüyordu. "Hatırladığım kadarıyla hedefimiz," diyordu Calica, "Venezuela'ya gitmek, biraz, mümkün olduğu kadar az çalışmak ve oradan da Avrupa'ya gitmekti."

Bütün bu faaliyeti izleyen Guevara Lynch ise şöyle yazmıştı: "Hayallerimiz iskambil kağıtlarından yapılmış bir kule gibi çöktü. Onu neyin beklediğini biliyorduk artık, gayet iyi biliyorduk: Arabalara ya da kamyonlara asılıp ülke ülke dolaşacak... Astını ya da sağlık durumu onu zerre kadar ilgilendirmiyordu... Bizlere gelince, ana babası ve kardeşleri olarak yapabileceğimiz hiçbir şey yoktu... Artık çocuk ya da genç değil, Dr. Ernesto Guevara de la Serna'ydı o. Ne istiyorsa onu yapıyordu."

Ernesto gideceğini söylediğinde Dr. Pisani kalması için onu ikna etmeye çalıştı. Ona paralı bir iş, klinikte kalabileceği bir yer ve alerji araştırmalarında kendi yanında bir gelecek önerdi. Ernesto reddetti. Kararını vermişti. Pisani gibi "durgun" bir hayat yaşamak istemiyordu.

Haziranda doktorluk diplomasını aldı ve birkaç gün sonra yirmi beşinci yaş gününü kutladı. Artık yasal bir ünvan sahibiydi. Gerçek bir doktor olmuştu. Şimdi Calica'yla birlikte vize almak ve seyahat için yeterli parayı temin etmek gerekiyordu. Bu da bir nevi otlakçılık meselesiydi aslında. Calica'yla birlikte bir saldırı planı hazırladılar. Calica'nın hatırladığı kadarıyla, "Önce halalarımızdan istedik. Bütün halalarımız, büyük annelerimiz... borç isteyebileceğimiz herkes. Ernesto'yla her defasında hesap yapıyorduk. 'Şunu

ve şunu yokladın mı?' 'Evet, şundan çok istedim.' 'Büyük annem biraz verecek ve Annem de bana para verecek.'"

Kısa süre sonra Ernesto ile Calica üç yüzer Amerikan doları toplamışlar ve Venezuela hariç gerekli olan bütün vizeleri almışlardı. Ekonomisi petrole dayanan Venezuela binlerce yabancı işsizi cezbettiği için yetkililer vizelere kısıtlama getirmişlerdi. Venezuela konsolosluğuna gidip kendilerini tanıttıklarında, vize talepleri, dönüş için uçak biletleri olmadığı gerekçesiyle reddedildi.

Venezuela konsolosluğundan elleri boş ayrıldılar, fakat Ernesto, Calica'ya üzülmemesini, yol boyunca başka ülkelerden de vize alabileceklerini söyledi. Konsoloslukta yaşadıklarını arkadaşlarına anlattığı komik bir olaya dönüştürdü. Tita Infante'yle birlikteyken bütün bunların basit bir yanlış anlamadan kaynaklandığını söyledi. Konsolos onun yüzünü çarpıtan astım ataklarından birini bir öfke krizi sanmış ve büyük bir korkuya kapılmıştı.

1953 yılının Temmuz ayıydı. Calica gezinin "ekonomist"liğini üstlendi; parayı o taşıyacaktı. Annesi ona parayı içine koyabileceği, iç çamaşırının altına bağlanan bir bel kemeri dikmişti. Ernesto onu görünce "bekaret kemeri" diye dalga geçmeye başladı. Belgrano istasyonundan 7 Temmuz günü Bolivya'ya gidecek bir trenin ikinci mevkisinde seyahat etmek için bilet aldılar. Artık yola çıkmaya hazırdılar.

Aile fertleri ve arkadaşlardan oluşan büyük bir kalabalık gidişlerini görmek için istasyonda toplandı. Ernesto'nun üzerinde kardeşi Roberto'nun armağanı olan bir asker elbisesi vardı. Her zamanki gibi ağır bagajlarını peşleri sıra sürüklüyorlardı. Ernesto'nun yükü giysiden çok kitaptan oluşuyordu.

Kızılderililer ve onların bohçalarıyla dolu ikinci sınıf kompartmanın tahta sıralarına oturdular. İki genç adam mütevazı yolcularla kendi iyi giyimli akrabaları ve arkadaşları arasındaki çarpıcı zıtlığı ansızın acıyla fark ettiler. Son anda ellerine armağanlarla dolu paketler tutuşturuldu; Calica'nın annesinin kekleri, bir başkasının tatlıları.

Platformda durmuş onlara bakan Celia Guevara de la Serna birden Roberto'nun nişanlısı Matilde'nin elini tuttu ve üzüntüyle şöyle dedi: "Oğlum gidiyor, onu bir daha göremeyeceğim." Kondüktör düdüğünü çaldı ve tren yavaş yavaş istasyonun dışına doğru hareket etmeye başladı. Perondakiler bağrış çağrış onlara iyi yolculuklar dileyip el salladılar.

Tren yavaş yavaş uzaklaşırken, diğerlerinden ayrılan biri Ernesto ve Calica'nın oturmakta oldukları kompartımanın yanında bir süre koşar adımlarla ilerledi. Bu, Ernesto'nun annesi Celia'ydı. Elindeki mendili sallıyordu. Hiçbir şey demedi. Yüzü göz yaşlarıyla ıslanmıştı. Platformun sonuna kadar gitti ve tren gözden kaybolunca kadar orada kaldı.

7
"Hangi Yolun Kuzeye Gittiğini Bilmeden"

I

Tıp doktoru ve tecrübeli gezgin Ernesto Guevara yeniden yollardaydı. "Otra Vez" (Bir Kez Daha)[19] başlıklı yeni yol güncesine, "Bu kez," diye yazıyordu, "yandaşın ismi değişti, Alberto'nun yerine Calica geldi, fakat yolculuk aynı: Ne aradıklarını ve hangi yolun kuzeye gittiğini bilmeden iki ayrı iradenin kendilerini Amerika yollarına vurması."

Ernesto'nun treni henüz fazla uzaklaşmamıştı ki, kuzeni Mario Saravia şaşırtıcı bir şeyle yüz yüze geldi. Saravia o sırada kalmakta olduğu Guevaraların evine döndüğünde üç yeni ipek gömleğinin kaybolduğunu fark etmişti. Ernesto'nun onları almış olabileceğinden kuşkulandı ve Celia *madre*'ye sordu. Çok şaşıran Celia, "Hayır," dedi, "böyle bir şeyi nasıl yapar?" Saravia, Ernesto'ya bir mektup yazarak gömleklerini alıp almadığını sordu. Ernesto'nun yanıtı olumluydu. Endişelenme, diyordu Saravia'ya, gömleklerin işe yaradı. Onları satıp para kazanmış ve bu sayede "on beş gün yemek ve yatak" bulabilmişti. Saravia intikamcıydı. O da hemen bir mektup döşenerek, Ernesto'nun kendisine emanet ettiği ödül olarak verilmiş mikroskobu sattığını ve kazandığı parayla "tatile çıkacağını" yazmıştı. Böyle bir şey yapmamıştı aslında.

La Quiaca'nın tozlu sınır karakolunda üç gün konaklayıp biraz dinlenen iki arkadaş seyahatlerini Bolivya'ya doğru trenle sürdürdüler. Ancak Calica'nın ısrarı üzerine bu kez birinci sınıf yataklı kompartımanda seyahat ediyorlardı. İki gün sonra, donmuş kahverengi bir araziden büyük bir doğal kraterin içine indiler. Buraya sıkışmış La Paz kenti, ay üzerindeki bir tür deneysel koloni gibi, güneşin altında çıplak ve ağaçsızdı.

Ortam etkileyiciydi: Kentin kenarları yükselen krater kıvrımlarından oluşuyordu.

---

19) Guevara'nın hayatının üç yılını kapsayan bu açığa çıkmamış gezi notları, ölümünden sonra dul eşi Aleida March tarafından bulundu ve düzenlendi. Birkaç parça dışında daha önce hiçbir yerde yayımlanmadı, ancak Aleida March metnin tamamını yazara verdi. Metnin, cinsel konularda çarpıcı bazı pasajları dışında kısaltılmadığı görülüyor. Aleida March bu dünyadan göçmüş kocasının "adabı"nı korumak için bu pasajları sildiğini söylemiştir.

Erozyona uğramış toprak çok tuhaf bir jeolojik yapı oluşturmuştu. Bir vadi dolusu devasa beyaz dikitler taştan oyulmuş hançerler gibi dikilmekteydi. Arazi ise tepesinde bir buz kütlesi olan sarp bir kayaya doğru yükseliyordu. Orada Mt. Illimani'nin mavi beyaz volkanı yer alıyordu.

Ernesto büyülenmişti. "La Paz Amerikaların Şangay'ıdır," diye yazıyordu coşkuyla güncesine. "Bütün milliyetlerden oluşan zengin bir maceracılar topluluğu bu çok renkli *mestizo* kentini doğal mesken tutmuş."

"City" adında kötü bir otele yerleştikten sonra rengarenk giysili Kızılderililerin ve silahlı milis gruplarının dolaştığı taş kaplı sokaklarda gezinmeye başladılar. İşte devrimci Bolivya'daydılar. Burası Latin Amerika uluslarının en Kızılderili ve aynı zamanda en yoksul olanıydı. Kötülüğüyle ün kazanmış bir sömürü tarihi vardı. Çoğunluğu oluşturan yerli nüfus yüzyılların fiili serfleri olarak tükenmiş, yönetimdeki bir avuç aile ise Bolivya'nın başlıca gelir kaynağı olan kalay madenlerinin sıkı denetiminden ve ülkenin verimli tarım toprağından muzzam bir servet edinmişti.

Ama artık işler tersine dönmüştü. Bir yıl kadar önce bir halk ayaklanmasıyla iktidarı ele geçiren Movimiento Nacionalista Revolucionario (MNR) (Milliyetçi Devrimci Hareket) orduyu dağıtmış ve madenleri ulusallaştırmıştı. Hararetli tartışmalara yol açan tarım reformu yasası birkaç hafta içinde yürürlüğe girecekti. Ancak Bolivya'da huzursuzluk sürüyordu, çünkü pek çok siyasal güç hâlâ ayaktaydı ve rejimin istikrarını tehdit etmekteydi. Kırsal kesimde yaşayan sabırsız köylüler özel *hacienda*lara saldırarak toprak reformunu bizzat uygularlarken, yakınlarda kurulan bağımsız sendika federasyonu Central Obrera Boliviana'nın (COB) önderliğindeki madenciler hükümetten daha fazla taviz koparmak için gövde gösterisi niteliğinde yürüyüşler yapıyorlardı.

Silahlı halk milisleri sokakları doldurmuştu. Silahsızlandırılmış ordunun hoşnutsuz unsurları tarafından bir karşı darbe tezgahlandığına dair söylentiler kulaktan kulağa yayılıyordu. Bu arada MNR'nin içindeki sağ ve sol kanatlar birbirine ters düşen siyasi hatlar izliyorlardı; Komünistler iktidarın bütünüyle işçilere devredilmesini isterlerken, Devlet Başkanı Victor Paz Estenssoro'nun da aralarında yer aldığı merkez sağcılar hem Komünistleri hem de *rosqueros* denilen yerel oligarkları tecrit etmeyi amaçlayan bir orta yol izlemeye çalışıyorlardı.

Ernesto ve Calica dolaşırlarken trende tanıştıkları genç bir Arjantinliye rastladılar. Bu genç Arjantinli, Tucumán'ın önemli siyaset adamlarından ve şeker imalathanesi sahiplerinden biri olan ve Perón'a muhalif olduğu için sürgüne gönderilen babası Isaías Nogues'i ziyaret etmek için oraya gelmişti. Nogues ailesinin hem Ernesto'nun hem de Calica'nın ailesiyle tanıştığı anlaşılınca, genç adam onları akşam yemeği için eve davet etti.

Nogues'in evinde incelikle düzenlenmiş bir Arjantin *asado*sunda (rosto ziyafeti) hazır bulundular ve La Paz'da yaşayan Arjantin topluluğunun öteki üyeleriyle tanıştılar. Ernesto'ya göre evsahibi, davranışları ona Mt. Illimani'nin "saygın sükuneti"ni hatırlatan bir *hi-*

dalgo, bir soylu idi. "Arjantin'den sürülmüş olan bu adam kendisini bir lider ve bir dost olarak gören [ülke dışındaki] koloninin merkezinde yer alıyor. Günümüzde artık modası geçmiş fikirlere sahipse de onları kavgacı dünyamıza dalan proleter kasırgasından bağımsız tutarak muhafaza ediyor. Her Arjantinliye kim olduğunu ve neden geldiğini sormadan dostça el uzatıyor ve onun saygın sükuneti biz sefil ölümlülere sonsuz, babaerkil bir korunma duygusu bahşediyor."

Nogues'in Avrupa'da yaşadığı neşeli hayattan henüz dönmüş olan çapkın kardeşi "Gobo"yla da tanıştılar. Çevresine para saçan ve pek çok ilişkisi olan Gobo onlara bir "arkadaş"ının, Yunanlı armatörler kralı Aristotle Onassis'in düğün davetiyesini gösterdi. Gobo genç gezginlerden hoşlanmıştı, onlara kentin bar ve lokantalarını tanıttı. Ernesto ve Calica Gallo de Oro'yu (Altın Horoz) onunla keşfettiler. Düzenli biçimde uğramaya başladıkları ve bir Arjantinliye ait olan bu kabare, siyasetçilerin, sürgünlerin ve macera-perestlerin yiyip içtikleri bir eğlence mekanıydı. Burada caddelerdekinden farklı bir Bolivya ile yüz yüze geldiler. Bir keresinde, ishal olan Ernesto hızla Gallo'nun erkekler tuvaletine girmişti. Birkaç dakika sonra döndüğünde şoka uğramış bir halde Calica'ya içeride kokain çeken iki adam gördüğünü söyledi.

Arada bir uğradıkları ikinci yer Hotel La Paz'ın terasıydı. Burada, Arjantinli sürgünler kendi ülke siyasetlerini ve Bolivya devrimini tartışarak içki ve kahve içiyorlardı. Burası ulusun faaliyetini kuşbakışı gözlemlemek için ideal bir yerdi. Hükümetten taleplerini haykırarak başkanlık sarayına doğru ilerleyen Kızılderili yürüyüş kollarını yukarıdan izlemek mümkün oluyordu.

Burası Ernesto ve Calica'ya başka sebeplerle de bir imkan sağladı. Bir gün, aşağıda yürüyen kalabalıkları seyrederken, bir çift güzel kız Calica'nın gözüne çarptı ve kızlardan birini baştan çıkarmak için şansını denemeye cüret etti. Kızların yanında yaşlıca bir adam vardı. Bu adamın, ülkesinin askeri ateşesi olarak bir tür sürgün hayatı yaşayan Ramírez adında Venezuelalı bir general olduğu ortaya çıktı. Calica'nın açık niyetlerine rağmen incelik gösteren General, onları içki içmeye davet etti ve çok geçmeden Calica Ramírez'den daha önce reddedilen Venezuela vizesi konusunda söz aldı.

Ernesto'nun bir kadınla birlikte olma özlemi günlüğüne de yansıyordu. "Bir taşra kızı gibi açık yürekli ve içten olan La Paz, kendi mucizelerini gururla sergiliyor." Ne var ki birkaç gün sonra vaatkar görünen kanlı canlı bir kadınla tanıştığında ise gayet gerçekçi bir tavırla defterine şunları yazdı: "Dalgalı ve verici bir şey yoluma çıktı, bakalım ne yapacağız..."

"Dalgalı şey" başkentin hemen dışında geniş topraklara sahip aristokrat bir toprak sahibi ailenin zengin kızı Marta Pinilla idi. Onunla General Ramírez'le çıktıkları bir gece tanışmıştı. Ernesto ve Calica'ya vize sağlamakla kalmayan General onları artık yemeğe de götürüyordu. Calica da tanıştıkları gece Ramírez'in yanında gördüğü kızlardan biriyle çıkıyordu. 22 Temmuz'da, talihleri artık döndüğü için gayet neşeli olan Calica annesine heyecan dolu bir mektup yazdı. İşler düzeliyordu. Nogues sayesinde o külüstür otelden

çıkmışlardı ve varlıklı bir Arjantinli ailenin evinde pansiyoner olarak gayet iyi bakılıyorlar, "yoğun bir sosyal hayat" yaşıyorlardı.

"La Paz'ın en iyi insanları bizi öğle yemeğine davet ediyorlar.. bizi kentte arabayla gezdirdiler ve bir partiye davet ettiler. Bir Arjantinliye ait bir *boîte*ye (Fr., kulüp), Gallo de Oro'ya gittik. Bize para ödettirmediler. Burada bütün Arjantinliler birleşmiş, bize çok iyi davranıyorlar. Sucre ve Hotel La Paz, çay ve yemek bakımından en iyi iki yer... Bugün öğleden sonra zengin kızlarla çay içmeye, akşam da dans etmeye gideceğiz."

Şizofrenik bir hayat sürüyor, sürekli olarak kentin en aşağı tabakasının hayatıyla en yüksek tabakasının hayatı arasında gidip geliyorlardı. Yaşanmakta olan değişimin doğal düşmanı olan La Paz seçkinlerinin arasında yer almalarına rağmen, Ernesto Bolivya devrimini daha yakından tanımak istiyordu. Calica ise ona Marta'nın zengin ailesinin sahip olduğu toprakların tarım reformu yasasına göre kamulaştırılmak üzere olduğunu hatırlatıp duruyordu.

Devrimci Bolivya'nın kırılgan toplumsal dokusunu katederlerken bazı küçük olaylarla karşılaştılar. Bir gece, Gallo de Oro'dan dönerlerken, kentin her yerinde devriye gezen Kızılderili müfrezelerinden biri tarafından silah zoruyla durduruldular. Calica şunları hatırlıyordu: "Bizi arabadan çıkardılar ve belgelerimizi istediler. Gobo biraz sarhoştu, adamlardan birine şöyle dedi: 'Şu silahı çek üzerimizden, *Yerli*, git onunla keklik avla.'"

Calica zengin beyaz dostlarının ırkçı tavırlarını eleştirisiz benimserken, Ernesto gördükleri karşısında derin düşüncelere dalıyordu. "*Iyi* insanlar, kültürlü insanlar denilenler [yaşanmakta olan] olaylar karşısında şaşkına dönüyorlar ve Kızılderili ile *cholo*ya bunca önem verildiği için sövüp sayıyorlar; fakat herkeste hükümetin bazı eylemleri karşısında milliyetçi bir coşku kıvılcımı görüyorum... Hiç kimse üç kalay-madeni hiyerarşisinin gücünde simgeleşen duruma bir son vermek gerektiğini inkar etmiyor ve gençler bunun halkta ve servette daha büyük bir eşitlik uğruna verilen mücadelede ileri bir adım olduğuna inanıyorlar."

Bu arada, Ernesto'nun "bir haftalık mola" dediği şey uzamaya, ellerindeki para da azalmaya başlamıştı. Ernesto babasına yazdığı, 22 Temmuz tarihli mektupta, "burada kalamayacağımız için biraz üzgünüm," diyordu, "zira çok ilginç bir ülke burası ve özellikle belirsiz bir dönemden geçiyor. Ağustos'un ikisinde tarım reformu yürürlüğe girecek; ve bütün ülkede arbede ve çatışmalar bekleniyor. Mavzerlerle ve 'piripipi'yle (hafif makineli tüfekler) donatılmış insanların harika yürüyüşlerine tanık olduk, lanetler okuyup havaya ateş ediyorlardı. Her gün ateş edildiğini işitiyoruz, yaralananlar ve ölenler var."

"Hükümet köylü kitleleri ve madencileri durdurma ya da onlara önderlik etme konusunda tam bir acz içinde, ancak bu eylemler bir ölçüde karşılık buluyor ve hiç kuşku yok, muhalefet partisi Fálange'nin silahlı bir ayaklanmaya kalkışması halinde bu kitleler MNR'nin saflarına katılacaklardır. Burada insan hayatına fazla önem verilmiyor, ölümler büyük bir tepki yaratmıyor. Bütün bunlar, yaşananları, tarafsız bir gözlemci için çok ilginç kılıyor."

Ayrılacakmış izlenimini vermesine rağmen Ernesto aslında kalmayı ve 2 Ağustos'ta olacakları görmeyi planlıyordu. Tarihsel ve muhtemelen fırtınalı bir olaya tanık olmak istiyordu. Bu arada Calica'yla birlikte akşam yemeklerinde karınlarını doyurmak için Naogues ailesinin davetlerine katılmayı da ihmal etmiyordu. Calica annesine şunları yazıyordu: "Ernesto bir hafta boyunca ağzına bir şey koymamış gibi yiyor. Bu özelliğiyle grupta meşhur oldu." Onun bu kadar iştahlı olmasıyla eğlenen Gobo, Ernesto'nun bir oturuşta ne kadar yiyeceği konusunda bahse girdi ve yakında ayrılacakları Lima'da bir daha bir araya gelmeleri halinde, Ernesto ile Calica'yı müşterilerin yeterince yemeleri halinde yiyeceğin bedava olduğu bir lokantaya götüreceğine söz verdi. "Arjantin ırkının bu gurur verici örneklerini sergileme"nin kendisini çok mutlu edeceğini söylüyordu.

Nogueselerde geçirdikleri o gecelerin birinde Arjantinli avukat Ricardo Rojo'yla tanıştılar. Uzun boylu, iri, kel kafalı ve bıyıklı bir adam olan Rojo yirmi dokuz yaşında kıdemli bir siyasetçiydi. Muhalif Unión Cívica Radical'e (Radikal Yurttaşlar Birliği) mensup bir *antiperonista* olan Rojo, yakın zaman önce, terörist eylemde bulunduğu kuşkusuyla gözetim altında tutulduğu Buenos Aires'teki polis nezarethanesinden kaçmıştı.

Guatemala elçiliğine sığındıktan sonra Devlet Başkanı Jacobo Arbenz'in solcu Guatemala hükümetinden sağlanan seyahat belgeleri sayesinde Şili'ye uçmuştu. Oradan La Paz'ın yolunu tutmuş, Guevara ve yolu oraya düşen bütün diğer Arjantinliler gibi, Isaías Nogues'in evine uğramıştı. Yaşadığı maceradan gurur duyan Rojo, *Life* dergisinde yer alan, kaçışını ve ülkeden ayrılmasını anlatan yazının kupürünü yanında taşıyordu. Bolivya'dan Peru'ya, oradan Guatemala'ya ve nihayet ABD'ye gitmeyi planlıyordu.

Nogues'in evinde Guevara'nın "vahşi" iştahı Rojo'nun da dikkatini çekti. Onun bir doktor olduğunu öğrendiğinde iyice şaşırdı, çünkü Ernesto daha çok arkeolojiden söz ediyordu. "İlk gördüğümde Guevara beni pek etkilemedi. Az konuşuyor, ötekilerin anlattıklarını dinlemeyi tercih ediyordu. Ama sonra ansızın o anda konuşmakta olan kişinin sözünü kesecek, karşısındakini silahsızlandıran bir tebessümle ustura gibi keskin bir yorumda bulunacaktı."

Bu, ortak özellikleriydi. Rojo da sivri bir nüktedanlığa ve keskin bir dile sahipti ve Guevara gibi o da tartışmadan hoşlanırdı. O ilk gece, Ernesto'nun kaldığı hostele kadar konuşarak yürüdüler. Artık arkadaş olmuşlardı; oysa Rojo, "para sıkıntısı çeken genç üniversite öğrencileri oluşumuz yegane ortak özelliğimizi oluşturuyordu. Arkeoloji beni ilgilendirmiyordu, siyaset de en azından o sıralarda benim için taşıdığı ve gelecekte de onun için taşıyacağı anlamda onu ilgilendirmiyordu," demekteydi.

Bu karşılaşmanın ardından tekrar buluşmaya karar verdiler; aslında Rojo her an her yerde bulunabilen bir kişi, gelecek on yıl içinde hiç beklenmedik zamanlarda Guevara'nın hayatına girip çıkan biri olacaktı.[20]

Ağustos'un ikisinde La Paz'da olmak istemesine ve karşı devrimci bir ayaklanma teh-

20) Ayrıntılar için bkz. Ek.

didine ilişkin söylentilere rağmen Ernesto Bolivya'nın kötü şöhretli madenlerindeki koşulları da görmek istiyordu ve böylece, o kritik anda kentten uzaklaşmaları anlamına gelse de, Ernesto ve Calica La Paz yakınlarındaki Bolsa Negra volfram madenlerine bir gezi yaptılar. On yedi bin feet yükseklikteki maden Mt. Illimani'nin buzlarla kaplı zirvesinin gölgesi altındaydı. Madendeki mühendisler, ziyaretçilerine, devrimden önce yapılan bir grev sırasında şirket muhafızlarının bir makineli tüfek yerleştirerek madencilere ve ailelerine ateş açtıkları yeri gösterdiler. Bu kez madenciler zafer kazanmışlardı ve maden artık devlete aitti. Burada da Ernesto, tıpkı Chuquicamata'ta olduğu gibi gördüklerinden etkilenmişti. "Madenin sessizliği onun dilini bilemeyen bizim gibileri bile sarsıyor."

Ernesto ve Calica madende bir gece geçirdiler ve La Paz'a dönmek üzere ayrılmaya hazırlandıkları sırada, tarım reformu yasasını desteklemek için gövde gösterisi yaptıkları La Paz'dan dönmekte olan kamyonlara binmiş madencilerle karşılaştılar. Silahlıydılar ve havaya ateş ediyorlardı. Ernesto için onlar "sert yüzleri ve kırmızı plastikten kasklarıyla ... başka dünyalardan gelen savaşçılar"ı andırıyorlardı. Nihayet yokluklarında başkentte büyük bir olay olmadığını öğrendiler.

Bu maden ziyareti Ernesto için çok yararlı olmuştu. Bir kez daha Latin Amerika'nın ABD'ye bağımlılığına ilişkin çarpıcı bulgular edinmişti. Bolsa Negra cevheri hakkında şunları yazdı: "Bugün Bolivya'nın elde tutması gereken tek şey budur. Bu Amerikalıların satın aldıkları ve bu nedenle hükümetin üretimi artırma emri verdiği bir mineraldir." Madenleri ulusallaştırmanın taşıdığı ikilem bakımından Şili hakkında yaptığı tahmini doğrulayan bir kanıt daha bulmuştu. Amerikalılar madenlerin ihracat piyasasını denetim altında tuttukları sürece gerçek bağımsızlık imkansızdı.

Bolivya'nın devrimci hükümeti bu gerçeğin farkındaydı ve yeni Eisenhower yönetiminin güçlü baskısı altında reformları ihtiyatlı biçimde sürdürmeye çalışıyordu. ABD'nin tavsiyesine uyulmuş, muzaffer MNR devrimi sadece en büyük üç kalay madeni baronunun madenlerine el koymuştu. Dahası, Bolivya gerek madenlerinin alıcısı olarak gerekse satın alma fiyatları bakımından hâlâ ABD'ye bağımlıydı. II. Dünya Savaşı sırasında ABD depoda yedek olarak tutulan muazzam miktarda kalay madenini düşük fiyatla satın almıştı ve şimdi de bu stokları satarak dünya maden fiyatlarını belirleyebilecek bir konumdaydı.

Bolivya devriminin yüz yüze geldiği yegane risk iktisadi baskı değildi. Eisenhower göreve geldiğinden beri ABD dışarıdaki "Sovyet Komünist yayılmacılığı"nı sınırlamak için saldırgan bir siyaset izlemeye başlamıştı. Bolivya'nın Devlet Başkanı Paz Estenssoro, hükümetinin yüz yüze gelebileceği zorlukların ne ölçüde Washington'un gazabına maruz kalacağını ancak 1953 yazında anlamaya başlamıştı.

Guatemala'nın Komünizme sapmakla suçlanan sol eğilimli hükümeti, güçlü United Fruit Company'nin bu bölgedeki çıkarlarını ulusallaştıran 1952 tarihli kendi tarım reformu tasarısı yüzünden Washington'un muazzam saldırıları altındaydı. United Fruit inti-

kamını almak istiyor ve yüksek mevkilerde, özellikle de Eisenhower yönetimi içinde nüfuzlu dostları olduğunu gösteriyordu.

Dünya yeni bir eşiğe varıyordu. Sovyetler Birliği'nde Joseph Stalin mart ayında ölmüştü. Ne var ki Batı'yla Soğuk Savaş tartışmasız sürecekti. SSCB, ABD ile oluşturduğu stratejik silah dengesini korumak için dünyanın ilk hidrojen bombasının son detaylarını tamamlıyordu. 12 Ağustos'ta ilk patlamayı gerçekleştirecekti.

Kuzey ve Güney Kore arasında savaş tutsakları mübadelesi sırasında Çin ve ABD askerleri arasında bu kanlı savaşın son turu yaşanmış, ancak üç yıl süren ve üç milyondan fazla Koreli sivilin hayatına malolan çatışma bu kez bir ateşkesle sonuçlanmıştı. 27 Temmuz'da imzalanan ateşkes anlaşması ise ardında bölünmüş ve harap olmuş bir yarımada bırakmıştı. Şimdi Doğu ve Batı, giderek bölünmüş bir dünyaya yeni bir gerilim noktası ekleyen bir başka düşman sınır boyunca yüz yüze gelmişti.

Washington'un "güvenli" bulduğu bir ülke olan Küba'da kısa süre sonra Guevara'nın hayatında büyük bir önem taşıyacak olaylar meydana geliyordu. 26 Temmuz günü, bir grup silahlı genç isyancı askeri diktatör Fulgencio Batista'ya karşı ulusal bir ayaklanmayı ateşleyeceği umuduyla ülkenin doğusundaki Santiago kentinde bulunan Moncada askeri kışlasına saldırdı ve kışlayı bir süre için ele geçirdi. Moncada çatışmasında gençlerden sadece sekizi ölürken, on dokuz hükümet askeri öldürüldü, ancak eylem hezimetle sonuçladı ve bir kan banyosuna dönüştü. Batista'nın isyanı "Komünistler"in üzerine yıkma girişimlerine rağmen, Küba'nın Komünist Partisi ayaklanmayı bir "burjuva darbesi" olarak değerlendirdi ve harekete katılmadı. Genç isyancıların altmış dokuzu hemen idam edildi ya da ele geçirildikten sonra işkenceyle öldürüldü. Aralarında yirmi altı yaşındaki öğrenci lideri Fidel Castro ve kardeşi Raúl'un da bulunduğu hayatta kalanlar, kilisenin müdahalesi sayesinde tutuklu oldukları yerlerde koruma altına alındılar.

II

Devrimci La Paz'a dönen Ernesto ve Calica yeni kurulan Köyişleri Bakanlığı'nı ziyaret ettiler ve kurumun başındaki, ilan edilen tarım reformu yasasını uygulamakla görevli Ñuflo Chávez'le tanıştılar. Ernesto onun bakanlığını "dertlerini anlatmak için sıra bekleyen, platoda yaşayan farklı gruplardan Kızılderililerle dolu tuhaf bir yer" olarak değerlendirmişti. Her grup kendine özgü giysilere bürünmüştü ve onlara kendi dilleriyle hitap eden bir *caudillo*nun (askeri şef) ya da *indoctrinator*un (öğretici) önderliğindeydi. Çalışanlar üzerlerine DDT sıkıyorlardı.

Bu manzara Ernesto'yu öfkelendirdi, çünkü devrimin liderleri ile onların sözde temsil ettikleri sıradan insanlar arasında hâlâ var olan kültürel farklılığı gösteriyordu. DDT püskürtmek Calica'ya gayet mantıklı geliyordu, çünkü Kızılderililer "çok pis ve bitliydiler ve bakanlığın halılarının ve perdelerinin bu tür haşarattan korunması gerekiyordu." Daha sonra, ne zaman sokakta başında beyaz tozlar olan bir Kızılderili görseler, birbiri-

ne bakıp, "Bak, Ñuflo Chávez'in yanından geliyor," diyeceklerdi.

Ernesto ve Calica neredeyse bir aydır La Paz'daydılar. Ellerindeki paranın yarısını harcamışlar ve Venezuela vizesi almışlardı. Yola çıkma zamanıydı, ama ikisine de oradan ayrılmak zor geliyordu. Nihayet ayrılmaya karar verdiler ve Ernesto defterine şunları yazdı: "Her ikimiz de kendi aşkını geride bıraktı. Benim veda edişim tatlılıktan yoksun, daha çok entelektüel düzlemdeydi, ama yine de aramızda, benle onun arasında bir şeyler olduğuna inanıyorum." Bu arada Calica âşık olduğuna inanıyordu ve Caracas'ta yeni bir çevre edindikten sonra yeni sevgilisi için La Paz'a döneceğine dair söz vermişti.

Ernesto ve Calica, Titicaca Gölü'nde kısa bir mola verdikten sonra Peru sınırına ulaştılar. Puno sınır kasabasındaki gümrük karakolunda Ernesto'nun kitapları yüzünden olay çıktı. Anlattığına göre, "iki kitaba, bağırarak ve suçlayıcı bir ses tonuyla, Kızıl, Kızıl, Kızıl olarak betimledikleri *Sovyetler Birliği'nde İnsan*'a ve Köyişleri Bakanlığı'nın bir yayınına el koydular." Yine de kurabildikleri "sohbet" sayesinde polis şefi Ernesto'ya kitaplarının Lima'ya gönderileceğini söyleyerek, gitmelerine izin verdi. Oraya vardıklarında Ernesto kitapların gelip gelmediğini soracaktı.

Puno'dan Cuzco'ya gittiler. Ernesto orada biraz oyalanmak istedi, fakat o tarihsel yer Calica'nın hiç ilgisini çekmiyordu. Annesine Cuzco'nun ilginç, fakat "düşünebileceğin en pis" yer olduğunu yazdı. O kadar pisti ki, "insan banyo yapmak mecburiyetinde kalıyor"du. Ayrıca annesine şaka yollu orada kaldıkları sekiz gün içinde "El Chancho'nun (domuz) sadece bir kez, ikili anlaşma uyarınca ve sadece sağlık nedenleriyle yıkandığı"nı da yazmıştı.

Birkaç gün sonra Calica'nın pislik ve rahatsızlık konusundaki şikayetleri Ernesto'nun canını sıkmaya başladı. 22 Ağustos'ta Celia'ya yazdığı mektupta, uğradığı düş kırıklığını anlatıyordu. "Alberto İnka prensesleriyle evlenmeye, [kayıp] imparatorlukları geri getirmeye çalışırdı. Calica ise boyuna pislikten şikayet ediyor, gökyüzünü ve bir katedralin ufuktaki siluetini seyredecek yerde, sokaklardaki sayısız bok yığınından birine bastığı için kirlenen ayakkabılarına bakıyor. Cuzco'nun insanı çağrışımlara sürükleyen gizemini koklayacak yerde, sadece yahni ve tezek kokusu alıyor; mizaç meselesi. Pek hoşlanmadığı için bu kenti hızla terk etmeye karar verdik."

"Venezuela'daki durumun nasıl olduğunu bilmediği" için yakın geleceğin belirsiz olduğunu söylüyordu. Daha uzak geleceğe gelince, orada biriktirmeyi umduğu parayı, yani yaklaşık 10 000 ABD dolarını kazanma umudunu hâlâ muhafaza ediyordu. Ondan sonra, "Alberto'yla bu kez Kuzey-Güney yönünde ve belki de helikopterle yeni bir geziye çıkarız. Daha sonra Avrupa, ondan sonrası ise karanlık." Başka deyişle her şey mümkündü.

Hâlâ Amerikalı turistlerle dolu olmasına rağmen Ernesto'yu büyülemeye devam eden Machu Picchu'ya uğradıktan sonra Lima'ya doğru üç günlük zorlu otobüs yolculuğuna başladılar. Otobüs mola verdiğinde Calica'yla birlikte bir tepeden aşağı inerek Rio Aban-

cay'ın soğuk sularında yüzüp biraz rahatladılar. Bu arada komik bir olay da yaşadılar. Tamamen çıplak olan Ernesto suyun içinde sıçrayıp el sallayarak yoldan geçen arabalardaki kadın yolcular üzerinde bir şok yaratmaktan özel bir zevk aldı. Lima'ya döndüklerinde yorgunluktan tükenmişlerdi. Hemen bir otel bulup "deliksiz bir uyku" çektiler.

4 Eylül'de Ernesto babasına yazdığı mektupta, Buenos Aires'ten gelmiş "bir ton mektup" bulmayı umduğunu fakat sadece bir tek mektup olduğunu, onun da kendisinden geldiğini söyleyerek yakındı. "Ekonomik zorlukların benim acil yardımımı gerektirecek kadar çok olmadığını duymak beni memnun etti. Senin adına mutlu oldum, ama '*si las papas queman*' [işler kötüye giderse] hemen bana bildirmeyi unutma."

Ailesine destek olmak için paralı bir iş bulma baskısı altında olduğu ve babasının işleri yoluna koyma çabalarının şimdilik vicdanını rahatlattığı açıktır. Aynı mektupta kendisine yazmadığı için annesine yönelik igneli sözlerle bezenmiş bir kınama da yer almaktadır. Annesine tek kişilik kağıt oyununu oynamak için masanın başına oturduğunda, oyun bağımlılığı için bir "tedavi" olarak ona yazmaya çalışmasını öneriyordu.

Calica, Lima'da nihayet kendine geldi. 8 Eylül'de annesine, "Buradan çok hoşlandım," diye yazdı. "Modern, temiz ve her türlü konfora sahip, büyük bir kent burası." Hemen harekete geçerek Ernesto'nun Guía cüzam hastanesindeki dostları ve Dr. Pesce'yle buluştular. Dr. Pesce sıcak suyu olan temiz bir otel ve yemek yiyebilecekleri bir üniversite kafetaryası bulmalarına yardımcı oldu. Ve Gobo Nogues'le bir kez daha buluştular. Calica biraz da abartarak şunları yazdı: "Gobo bizi sosyal hayatla tanıştırdı, Şehir Kulübü'nde iki kez yemek yedik ki, gerçekten mükemmel ama aşırı pahalıydı. Doğal olarak elimizi cebimize atmamıza izin vermediler. Gran Hotel Bolívar'a [Lima'nın en pahalı oteli] gitme şansına da sahip olduk."

Ernesto ise, tam aksine, Lima'yı yansız ve eleştirel bir estetik bakış açısıyla inceliyordu. "Kiliseler içeriden bakıldığında gerçekten muhteşem, fakat dışarıdan bakıldığında –bence– Cuzco tapınaklarının o görkemli sadeliğini pek yansıtmıyor... Katedral ... İspanya'nın savaşçı gazabının yerini lüks ve konfor düşkünlüğüne bırakarak zayıfladığı geçiş dönemi sırasında inşa edilmiş gibi görünüyor." Güncesinde katıldıkları bir partiden kasvetli bir ifadeyle söz eder. "Astım yüzünden içki içemedim, fakat Calica tam anlamıyla zom oldu." İlk kez "devrim" niteliğinde yeni bir "üç boyutlu" film izlemek için sinemaya gitmişlerdi. Ernesto filmden pek etkilenmemişti. "Herhangi bir devrim olduğu anlaşılmıyor ve bu filmler hep aynı."

Ernesto, Dr. Pesce'yle iki kez görüştü ve yine "pek çok konuda uzun ve derin bir tartışma"ya girdiler. Bir süre sonra, Ernesto ve Calica Perulu sivil polisler tarafından gözetim altına alınıp sorguya çekildiler ve kaldıkları hostel altüst edildi. Onları "fidye için adam kaçıran" bir çifte benzetmişlerdi. Olay kapandı; ancak Ernesto, polis takibi altında olabileceklerini düşünerek Pesce'yle bir daha ilişki kurmamaya karar verdi. Doktor ya da kendileri için bir sorun çıkmasını istemiyordu.

Ernesto polisin onları başka zanlılarla karıştırdığı konusunda tam olarak ikna olmamıştı. Bolivya sınırında el konulan "Kızıl" yayınlar gereksiz bir telaşa neden olmuş ve belki de isimleri şüpheliler listesine geçmişti. Peru'nun diktatörü Manuel Odría hâlâ iktidardaydı ve Bolivya'da yaşanan solcu devrimin, Ernesto'nun Calica'yla konuşurken kullandığı sözlerle "kendi tavuk kümesine bulaşması"ndan hiç kuşkusuz endişeleniyordu. Ernesto, Perulu yetkililerin onlarla Komünist Dr. Pesce arasında bağlantı kurmalarını istemiyordu. Bu arada el konulan kitapları geri alma girişiminde bulunmaktan da vazgeçti. Bu girişim Lima'daki durumlarını daha karmaşık hale getirebilirdi.

17 Eylül'de Ernesto annesinden bir mektup aldı. Celia, Ekvador devlet başkanının ayarladığını, ülkesine vardıklarında onları "misafir edeceği"ni haber veriyordu. Heyecanlanan Calica ertesi gün bir mektup yazarak bu şahane haberi annesine iletti ve büyük bir sevinçle Ernesto'yla kendisini "güzel bir tam pansiyon panoraması"nın beklediğini yazdı.

Sürgündeki Arjantinli dostları Ricardo Rojo'yla tekrar karşılaştılar. Kendisini Panama'ya götürecek bir tekne bulmak için Guayaquil'e gitmek üzereydi. Burası Ernesto'yla Calica'nın bir sonraki durakları olduğu için Rojo orada bulabileceği bir pansiyonun ismini verdi.

III

Ernesto yeniden astım krizine yakalandı. Peru sahiline kadar otobüsle seyahat ettiler. 28 Eylül'de Ekvador'a girdikten sonra ve Huaquillas sınır kasabasında ulaşım aracı beklerlerken Ernesto "Calica'nın bira içme isteği yüzünden bir gün kaybettikleri"nden yakınıyordu. Guayaquil Körfezi'ne, bataklıkla kaplı deltadan geçerek yaptıkları bir gün ve gece süren bir tekne yolculuğu onları biçimsiz bir tropikal liman olan Guayaquil'e ulaştırdı. Rıhtımda Ricardo Rojo ve onun Arjantin'in Universidad de La Plata'sından hukuk öğrencisi üç arkadaşıyla buluştular ve pansiyona hep birlikte gittiler. Rojo'nun arkadaşları Eduardo "Gualo" García, Oscar "Valdo" Valdovinos ve Andro "Petiso" Herrero idi. Rojo gibi, onlar da yol boyunca biraz macera yaşamaya çalışarak Guetamala'ya gidiyorlardı.

Pansiyonları, Quinto Pareja denilen köhne bir semtte, Río Guayas'ın çamurlu kıyısında bir kano iskelesi olan harap bir eski konaktı. Konağın geniş odaları otomobil taşımak için kullanılan ahşap kasalarla küçük kabinlere bölünmüştü. Böylece Ernesto ve Calica, çevrelerini dört bir yandan kuşatan bölmelere ayrılmış hangar gibi bir odada kalan diğer dört kişiye katılmış oldular.

Pansiyonun işi başından aşkın sahibesi María Luisa adında iyi kalpli bir kadındı. Zor zamanlar geçiren geniş ve karışık bir ailenin içinde yaşadığı anlaşılıyordu. María Luisa, pansiyonu annesi Agrippina –günlerini fuayedeki bir hamakta sallanarak ve sürekli sigara içerek geçiren bir kocakarı– ve kocası Alexander'le birlikte işletiyordu. Kocasının da bir zamanlar işlettiği bir yer vardı, fakat zamanla borçları öylesine artmıştı ki, sonunda María Luisa'yla evlenmek zorunda kalmıştı.

Sonunda Devlet Başkanı Velasco Ibarra'ya başvurmak için Quito'ya gitmeleri gerekmedi. Onun Guayaquil'e geleceğini öğrenen Ernesto ve Calica giyinip kuşandılar ve başkanın özel sekreterinin insafına sığınmak için harekete geçtiler. Ernesto 21 Ekim'de annesine yazdığı mektupta görüşmenin nasıl gittiğini hafifçten dalga geçerek anlatıyordu: "Bize Velasco Ibarra'yı göremeyeceğimizi, ona anlattığım feci [kişisel] ekonomik durumun zaman zaman herkesin başına gelebilecek bir şey olduğunu söyledikten sonra felsefi bir tonda şöyle dedi: 'Hayat inişli çıkışlıdır Şu anda siz iniş noktasındasınız; azimli olunuz, azimli olunuz.'" Ernesto ve Calica döndüklerinde biraz bozuktular, arkadaşları da bozuldu. Bu arada María Luisa'ya olan borçları gittikçe artıyordu. Ellerindeki bütün parayı birleştirdiler ve Ernesto'nun zorlamasıyla sıkı ekonomi düzeni uyguladılar. Calica yola "bekaret kemeri"yle başlamış olabilirdi, ancak yolda geçirdikleri zaman kimin daha iyi iktisatçı olduğunu açıkça ortaya koymuştu. Ernesto'nun sloganı "mutlak tutumluluk" idi. Bu kuralı sadece fırsat düştükçe muz alarak bozuyor ve o zaman da muzdan başka bir şey yemiyordu.

Ekim ayının ortalarında Ricardo Rojo ve Oscar Valdovinos United Fruit Company'e ait bir tekneyle Panama'ya hareket ettiler; diğerleri bir sonraki gemiyi bekleyeceklerdi. Ernesto ve Calica artık Gualo García ve Andro Herrero'yla birlikte kalıyorlardı. Onlar kendi aralarında eğlenir, bir an önce Venezuela'ya gitme konusunda fazla istek göstermeyerek bir sonraki hareketlerini planlarlarken, Ernesto Guayaquil'i keşfetti. Yeni arkadaşlarıyla satranç oynayıp çene çaldı. Hepsi biraz sıla hasreti çekiyordu, ailelerinden, geçmişlerinden ve geleceğe ilişkin umutlarından söz ettiler. Ernesto kendisine "Chancho" demelerini istedi. Bu arada astımı da düzeliyordu.

8
Kuzeyi Bulmak

I

Ernesto'yu "kendi hayatı neredeyse olmayan, gündelik hayatın gelip giden gemilerin çevresinde döndüğü sözde kent" diyerek küçümsediği Guayaquil'de kalmaya zorlayan hiçbir şey yoktu.

Ama ayrılmadı. Kuruşlarını sayarak, issiz bir adaya düşmüş kişileri andıran yeni arkadaşlarının yoksulluğunu paylaşarak kentin içinde dolaşıp durdu. Andro Herrero'ya, herkesin en ufak bir endişeye kapılmaksızın sahip olduğu her şeyi paylaştığı, ortak sorunlarla birlikte yüzleştiği, bu arada güneşin altında yaşanan her şeyi tartıştığı böylesine koşulsuz bir yoldaşlığı hayatında ilk kez yaşadığını söyledi. Futbolda da aynı yakınlığı hissediyordu; hepsi çok iyi takım arkadaşlarıydı. Birlikte içki içmek için de mükemmeldiler. Ama hiçbiri yakın değildi ve benzerlikleri bir noktada sona eriyordu. Ernesto en yakın arkadaşının Alberto olduğunu ve Calica'nın da çocukluğundan beri tanıdığı "iyi bir herif" olduğunu ama aslında ortak yönlerinin pek az olduğunu da anlatmıştı.

Andro'ya gerçek arkadaşlığı pek tatmadığını söyledi. Bu her zaman çok istediği, ancak parçalanmış ve yabancıları bile oldukları gibi kabul eden ailesinde bile pek bulamadığı bir şeydi. Annesinden de uzun uzadıya söz etmişti. Andro'ya göre Ernesto'nun annesine çok düşkün olduğu açıktı. Ama yine de onun kendisini şairlerle, edebiyatla uğraşan saçma sapan tiplerle, "muhtemelen lezbiyen" olan kadınlarla kuşatmış olduğunu ağzından kaçırmıştı. Ernesto'dan birkaç yaş büyük olan Andro bu sözleri duygusal bir yalnızlığın belirtisi olarak görmüş ve onun içgüdüsel olarak sevgiye çok ihtiyacı olan yalnız bir adam olduğunu hissetmişti.

"Guevara çok özel biriydi," diye hatırlıyordu Andro. "Zaman zaman neredeyse kabul edilemeyecek kadar ifadesiz bir tavra bürünürdü. Ancak bunun sebebi astımlı olmasıydı, nefes alma çabası kasılmasına neden oluyor ve bu yüzden *sert* görünüyordu. Ama daha sonra, gevşer, gözlerinin içi güler, güldüğü zaman da gözlerinin çevresinde kırışıklıklar belirirdi."

Ernesto'nun geçirdiği astım ataklarının şiddeti yeni arkadaşlarında şok yaratmıştı.

Ona yardım etmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. "Bir gece ansızın uyandığımda, Guevara'nın Asmapul'una [astım ilacı] uzanmaya çalıştığını gördüm," diye hatırlıyordu Andro; "ancak ona ulaşacak gücü yoktu. İçimizden biri ilacı ona verdi."

Bu yeni ve dostça ortamdan memnun olmasına rağmen Ernesto ne yapması gerektiğine dair çelişkili duygular içindeydi. Önünde uzanan bir yol vardı aslında. Buenos Aires'ten ayrılmadan önce, Alberto Granado cüzam hastanesinde işinin hazır olduğunu bildiren bir mektup yazmıştı. Oraya gidebilecek parayı bulması da sorun değildi. Alberto ona para gönderebilirdi. Bu yolculuğa çıkması için güçlü duygusal nedenleri de vardı. Andro'ya annesini özel bir tedavi için Paris'e göndermesine yetecek kadar para kazanmak istediğini söylemişti. Onun kansere yakalandığından endişe ediyor ve en iyi doktorlarca tedavi edilmesini istiyordu.

Bir gün, Gualo García onu ve Andro'yu Guatemala'ya gelmeye davet edince Ernesto'nun ikilemi çözülmüş oldu. Amerika'nın gücüne meydan okuyan ve şimdi sonuçları bakımından Latin Amerika'nın geleceğini belirleyebilecek bir dramada hayatta kalma mücadelesi veren yeni bir solcu devrimi görmek için Guatemala'ya gideceklerdi. Ve Ernesto tam da kendisinden bekleneceği gibi, önceki planlarından vazgeçerek ve verdiği sözleri pencereden fırlatıp atarak öneriyi kabul etti.

Guetamala'ya gitmeye karar vermişlerdi ama oraya ulaşmak kolay değildi. Ernesto ve arkadaşları Guayaquil'den ayrılırlarken ilk zorlukla karşılaştılar. Panama'ya ulaşmak ve kanaldan geçmek için vize almaları gerekiyordu.

Beş paraları yoktu ve bu durumda vize almaları imkansızdı. Hem onları parasız götürmeyi kabul edip hem de Panama yetkililerine onlar için güvence verecek dost gemi kaptanları bulmaları gerekiyordu. Bu pek mümkün görünmüyordu ve bunu biliyorlardı, ama yine de doklarda dolaşmaya başladılar. İlk girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. Parasız ve sıkıntılı günler geçiriyorlardı.

Ernesto limana demirlemiş Arjantin bandıralı hurda bir teknenin mürettebatıyla arkadaşlık kurdu. Bu tekne ona, 1951'de çalıştığı gemilerden birini, *Anna G*'yi hatırlatmıştı. Geminin güvertesine çıkıp yemek yedikten ve kırmızı şarap içtikten sonra, Amerikan sigaraları ve *yerba mate*yle yüklü olarak pansiyona döndü. Gemide rastladığı ve ailesini tanıyan Arjantinli bir diplomattan hiç beklemediği bir haber almış, teyzesi Edelmira Moore de la Serna'nın yakınlarda öldüğünü "neredeyse tesadüfen" öğrenmişti. Ailesiyle yazışmalarının sürekli bir özelliği haline gelmeye başlayan kaba bir açıksözlülükle, dayısına ve kuzenlerine bir taziye mektubu yazdı. Şöyle diyordu: "Bu koşullarda umut dolu sözler sarfetmek çok zor, özellikle benim için. Hayata ilişkin tutumumdan kaynaklanan nedenlerden ötürü son yıllarında Edelmira'ya çok yardımcı olan dini avuntu sözlerini bile söyleyemiyorum."

Günler geçiyordu. Calica sabırsızlanmaya başladı ve Ekvador'un ülke içlerindeki başkenti Quito'ya doğru tek başına yola çıkmaya karar verdi. Ernesto birkaç gün daha ka-

lacak ve durum değişmezse Quito'ya bir telgraf çekerek Calica'ya kendisini beklemesini söyleyecek ve oradan birlikte Caracas'a gideceklerdi. Calica'nın ayrılmasından birkaç gün sonra *Guayos* gemisinin kaptanı onlara Panama'dan geçmelerini sağlayacak düzmece bir kefalet mektubu verdi ve bu sayede vize alabildiler. Ancak Ernesto Calica'ya kendisini beklememesi için telgraf çeker çekmez, *Guayos*'un hareket tarihi "belirsiz" bir tarihe ertelendi.

Ernesto astıma yenik düştü, mide bulantısı ve ishale yol açan ilaçlar onu daha da kötüleştiriyordu. Arkadaşlarıyla birlikte María Luisa'ya olan borçları muazzam bir miktara ulaşmıştı ve her gün biraz daha artıyordu. Kendi aralarında para ödemeden sıvışmayı tartıştılar, ancak yılmaz Agrippina fuayede olduğu sürece bunun imkansız olduğunu anlayarak bu plandan vazgeçtiler. Ellerinde ne varsa satmaya başladılar.

22 Ekim'de Ernesto annesine "% 100 maceracı olarak edindiği yeni konum"u bildiren bir mektup yazdı. Guatemala'ya gitmek üzere olduğunu haber verirken, veda hediyesi olarak kendisine almış olduğu yeni takım elbiseyi sattığını da söyledi. "Rüyalarının incisi bir tefeci dükkanında kahramanca hayata veda etti ve çantamdaki gereksiz olan her şey aynı akıbete uğradı." Sevgili fotoğraf makinesini bile satmaya karar vermişti, fakat "tescilli açlığımın burjuva kalıntıları" dediği şey, alıcı çıktığı zaman duraksamasına neden olmuştu. Birkaç gün sonra Ernesto günlüğüne umutsuzluk içinde şu notu düştü: "Satacak bir şey kalmadı ve bu nedenle durumumuz gerçekten de çok kritik: Üzerimizde tek bir *peso* yok ve borcumuz 500 [Ekvador *sucre*si] belki de 1000. Durum bu."

Nihayet çözümü Andro buldu. Borçların garantörü olarak orada kalacak, diğerleri gittikleri yerden ona para göndermeye çalışacaklar, böylece o da onlara katılabilecekti. Ernesto bu plana karşı çıktı. Kendisinin sonradan geldiğini, kalması gereken kişinin kendisi olduğunu söylüyordu. Fakat Andro kararlıydı ve zarif Hotel Humbolt'a yiyecek satan bir arkadaşı, Andro'nun orada kalıp kendisi için çalışması şartıyla borcun büyük bir bölümünü ödemeyi kabul edince sorun da çözülmüş oldu.

(Sonunda Andro yoldaşlarına asla katılamayacak, bir sirkte "insan topu" olarak çalışmak da dahil pek çok tuhaf işte çalışarak aylarca orada sürünecekti. Calica, Caracas'a ulaştı ve Alberto'yla temas kurarak iş buldu. Ülkesine dönene kadar yaklaşık on yıl Venezuela'da yaşadı. Ne o ne de Andro, Ernesto'yu bir daha görmeyeceklerdi.)

Artık iki kişiydiler. Uzun bir ertelemeden sonra Guayos demir almaya hazırdı. Ernesto bütün kitaplarını içine koyabileceği daha büyük bir çanta karşılığında, içinde katlanabilir ahşap bir çerçeve olan denizci torbasını Andro'ya verdi. 31 Ekim günü Andro, hindistan cevizi yığılmış bir iskelenin üzerinde Ernesto ve Gualo'yla vedalaştı. Ernesto bu ayrılık anını yansız bir tutumla değerlendirmişti: "Kişinin derin duygularını dışavuramadığı, her zamanki gibi soğuk, umulanın altında bir veda anı."

Oysa Andro o anı farklı biçimde hatırlıyordu: Her zaman duygularını saklayan Ernesto, ona aralarındaki dostluğa ne kadar değer verdiğini anlatırken "bir çocuk gibi" ağla-

mıştı. Bu duygu seli Andro'yu çok etkilemiş ve kendi duygularını bastırma çabasıyla *Guayos* denize açılmadan dönüp gitmişti.

II

Orta Amerika'ya doğru seyrederlerken, Ernesto "ülkelerin gerçek uluslar değil, özel *estancia*lar olduğu" bir bölgeye girmekte olduğunu biliyordu. Buraları iktidardaki diktatörlere aitti. Birkaç yıl önce, en sevdiği şair Pablo Neruda "The United Fruit Co." adında bir şiir yazarak, kendisine sadık yerel zorbaların yönettiği, uşaklık eden pek çok "muz cumhuriyeti" yarattığı ve gerçekleştirdiği sömürü için bu şirketi lanetlemişti. Neruda buna "Sineklerin Zorbalık Saltanatı" diyordu. "Sinek Trujillo, sinek Tacho, Carías, Martinez, Ubico denilen sinekler... sineklerin kanlı diyarı."

Aslında, 1953'te Guatemala'nın oluşturduğu tek istisnayla, Orta Amerika kıstağındaki geri tarım uluslarının hepsi ABD'nin hükmettiği "muz cumhuriyetleri"ydi. Kuzey ve Güney Amerika kıtalarını birleştiren toprak parçasının dar boynu üzerinde yer alan Panama, Teddy Roosevelt tarafından yeni açılan Panama kanalı üzerinde Amerikan denetimini sağlamak amacıyla kurulmuş ve bunu izleyen elli yıl sonunda güç bela bir egemen devlet haline gelebilmişti. Yükselen ulusalcı duygulara rağmen ABD ülkeyi ikiye ayıran Kanal Bölgesi üzerindeki yönetim hakkını, askeri üsleriyle birlikte elde tutuyor ve Panama'nın ekonomisinde ve siyasal hayatında oynadığı ağırlıklı rolü sürdürüyordu.

Nikaragua ise 1930'lardan beri rüşvetçi General Anastasio "Tacho" Somoza García tarafından yönetiliyordu. Somoza'nın hakimiyeti alçakça bir yoldan sağlanmıştı. Kendisi, iç savaş yıllarına ve Amerikan deniz piyadelerinin "düzeni sağlamak" için tekrarlanan müdahalelerine bir son vermek için ulusalcı gerilla lideri Augusto César Sandino'yla görüşmeler yaparken, onun katledilmesini emretmişti. Sadık bir anti-Komünist olan Somoza'nın Washington'da pek çok dostu vardı ve CIA'nın Guatemala'nın reformist devrimine karşı ilk düşmanca girişimleri onun zorlamasıyla başlamıştı.

Aynı şekilde küçük El Salvador da kahve yetiştiricisi oligarşinin elindeydi. Komünist esinli bir köylü isyanının yirmi yıl kadar önce otuz bin can pahasına bastırılmasından bu yana, ülke birbirini izleyen askeri yöneticiler tarafından yönetiliyordu ve köylüler hâlâ feodal bir hayat sürüyorlardı. Komşu Honduras neredeyse hiç yolu olmayan, azgelişmiş ve nüfus fazlası olan bir ülkeydi ve yönetime gelen hükümetler, büyük ölçüde bu bölgede geniş plantasyonları olan ve ülkenin limanlarına ve karayollarına sahip bulunan United Fruit Company'e uşaklık ediyorlardı.

Kosta Rika kuralın istisnasıydı. O da Fruit Company'e evsahipliği yapıyordu, ancak 1948'de José "Pepe" Figueres'in önderliğinde gerçekleşen reformist devrimden beri Kosta Rika, bir yandan kendisi için daha iyi ticari şartlar elde etmişken, diğer yandan yabancıların çıkarlarını kamulaştırmaktan uzak durarak Washington'un güvenini kazanmayı da başarmıştı. "Orta Amerika'nın İsviçresi" denilen Kosta Rika siyasal bakımdan hoşgö-

rülü ve ılımlı bir ülkeydi.

Plantasyon ekonomilerine dayanan ve ataları Afrikalı kölelere kadar uzanan yoksul siyah halkların yaşadığı komşu Karaib Adaları, Londra, Paris ya da Lahey'den atanan beyaz valiler tarafından yönetilen emperyal bir dominyonlar çorbasıydı. Aynı Avrupalı güçler bölgede hâlâ kolonilere sahiptiler. Yucátan yarımadası üzerinde küçük bir İngiliz Hondurası vardı ve Güney Amerika'nın kuzey burnundaki ücra Guyanalar hâlâ Hollandalıların, Fransızların ve İngilizlerin elindeydi. ABD, Porto Riko'yu fiilen ilhak ederek bu emperyal kalabalığa katılmıştı. Yarım yüzyıl önce İspanya'dan alınmasının ardından Porto Riko daha bir yıl önce ilk ABD "cumhuriyeti" olmuştu. Sadece Haiti, Dominik Cumhuriyeti ve Küba bağımsız cumhuriyetlerdi ve hepsi de istikrarsız, yozlaşmış ya da iki özelliği aynı anda taşıyan yönetimler altında güçsüz düşmüşlerdi. Egomanyak ve ne yapacağı belli olmayan bir tip olan General Rafael Trujillo, 1930'dan beri Dominik Cumhuriyeti'ni yönetmekte ve soymaktaydı. 1950'de gerçekleştirilen bir darbeden beri siyasal çalkantılar yaşayan kara Haiti'ye gelince, kısa süre içinde Dr. François "Papa Doc" Duvalier'nin dehşet verici yönetimi altına girecekti. Ve Küba da bir yıldan beri, bir askeri darbeyle iktidara gelen General Fulgencio Batista'nın keyfi hakimiyeti altındaydı.

III

Guayos Panama'ya demirlediğinde Ernesto ve Gualo günde bir dolara koridorda uyumalarına izin verilen ucuz bir pansiyon buldular. Arjantin konsolosluğunda, Rojo ile Valdovinos'un çoktan Guatemala'ya gitmiş olduklarını, kendilerine de bir mektup bıraktıklarını öğrendiler. Mektupta Panama üniversite öğrencileri federasyonundan ilişki kurabilecekleri bazı kişilerin isimleri vardı. Mektupta bir de sürpriz haber yer alıyordu. Valdovinos, Panamalı bir kongre üyesinin kızı olan yirmi üç yaşındaki Luzmila Oller'le, yaşadığı başdöndürücü bir aşkın ardından evlenmişti.

Orada kalan Luzmila'yla tanıştılar ve kızın ansızın Valdo'yla evlenmesinin Oller ailesinde bir "devrim"e neden olduğunu öğrendiler. Babası evden taşınmış, annesi Valdo'yla tanışmayı reddetmişti. Gerçek bir skandal yaşanmış, Ollerler Valdo'yu soytarı ve altın arayıcısı olmakla suçlamışlardı. Ernesto'nun defterine yazdığı notlarda Valdo gelinle "düzüşmeden, hatta ona doğru dürüst dokunmadan" çekip Guatemala'ya gittiği için yerden yere vurulmaktaydı. Yeni Mrs. Valdovinos'a gelince, Ernesto onun "*muy simpática*" (gayet sempatik) olduğunu yazıyor, "zeki birine benziyor ama bana göre fazla Katolik" diyordu.

Ernesto ile Gualo koşuşturmaya başladılar. Arjantin konsolosu yardımsever biriydi, üniversiteyle de ilişki kurmuşlardı. Öğrencilerle çabucak arkadaş oldular; şairler, sanatçılar ve siyasal eylemcilerle dolu iki *café*'ye, Iberia ve Coca-Cola'ya takılmaya başladılar. Yeni arkadaşları pansiyon ücretini ödemelerine yardımcı oldular ve Ernesto'yu yaptığı seyahatlerle ilgili makale yazması için dergi editörlerine yönlendirdiler ve tıp fakültesin-

de alerji konusunda bir konuşma yapmasını sağladılar.

Ernesto, Alberto Granado'yla yaşadığı sal macerasını anlattığı bir makaleden yirmi dolar kazandı. Makale *Panama-Amercana*'da yayımlandı. Bu arada defterine Machu Picchu konusunda yazdığı bir makalenin belirgin anti-Amerikan tutumundan ötürü *Siete*'nin editörleriyle "kavga etmesine" yol açtığını yazdı. "Machu Picchu, Enigma de Piedra en America" nihayet 12 Aralık 1953'te yayımlandı. Bu yazıda Ernesto Peru'nun arkeolojik mirasını yağmalayan Yankeeleri topa tutuyordu. İnka İmparatorluğu'nun tarihini ve Hiram Bingham'ın Machu Picchu'yu nasıl keşfettiğini anlattıktan sonra, şöyle yazıyordu: "İşte bu noktada üzücü bir durum yaşandı. Bütün harabeler bitkilerden temizlendi, mükemmel biçimde incelendi ve tanımlandı ve... araştırmacıların eline geçen her nesne tam anlamıyla çalındı, o paha biçilmez arkeolojik hazinelerin içine konulduğu iki yüzden fazla kutuya yerleştirilerek muzaffer bir edayla bu araştırmacıların ülkelerine götürüldü... Yerli kentinin hazinelerini hayranlıkla incelemek isteyen kişi nereye gidebilir? Yanıt açıktır: Kuzey Amerika müzelerine." Editörlerle başının derde girmesi şaşırtıcı değildir: Kanal bölgesini ABD'nin yönettiği ve orada askeri üslere sahip olan Amerika'nın hakimiyeti altındaki Panama'da bunlar yayımlanamayacak kadar kışkırtıcı sözlerdi. Yazının sonuç kısmı Ernesto'nun oluşum halindeki siyasal görüşlerini yansıtıyordu. "[İnka] kentinin iki olası anlamıyla yetinelim: Savaşçı için, bütün kıtaya haykıran bir taşın sesiyle, 'Indoamerica'nın yurttaşı, geçmişin fatihi' sözlerinin taşıdığı anlam; diğerleri için, otelin ziyaretçi defterinde yer alan herkes için geçerli olabilecek bir cümlenin, bir İngiliz yurttaşın emperyal nostaljisinin olanca acısıyla yazdığı şu cümlenin anlamı: 'Coca-Cola reklamı olmayan bir yer bulduğum için şanslıyım.'"

Orası Ernesto'ya öldürücü bir düşman olarak görmeye başladığı ülkeye savaş açmak için uygun bir yer olarak görünmüş olmalı. Bu arada Ernesto tanıştığı insanları güncesinde listelemeye ve betimlemeye başlamıştı. Onları insani niteliklerine göre ve giderek de siyasal "sağlamlık"larına göre değerlendiriyordu.

Panama Üniversitesi'nde tanıştığı birini şöyle anlatıyordu: "Dr. Carlos Moreno zeki bir demagog ve kitle psikolojisi hakkında çok şey bilen biri olarak beni etkiledi, ancak tarihin diyalektiği konusunda fazla etkileyici değildi. Çok sempatik ve içten, bize saygılı davranıyor. Ne yaptığını ve nereye gittiğini bilen biri izlenimini uyandırıyor, ancak kitle katılımının kesinlikle zorunlu oluşunun ötesinde bir devrim anlayışı taşımıyor."

Ernesto'yu ilgilendiren Dr. Moreno'nun Marksist ideolojiye ilişkin bilgisi ve bir *devrimci* olarak taşıdığı potansiyel değerdi. Bu portrelerde onun insanları, ulusal sınırları aşan bir devrimde oyuncu olarak üstlenebilecekleri potansiyel role göre değerlendirdiğini hissetmemek mümkün değildir. Gelecekteki programının ilk parıltıları bilincinde belirmeye başlamış gibidir.

Ernesto tropikal Panama'da kılıcını bilerken, Buenos Aires'teki Guevara Lynch serseri oğlu için endişeleniyordu. Ernesto'nun Guayaquil'den gönderdiği ve takım elbisesini

sattığını bildirdiği mektup onu öfkelendirmişti. Oğlu "El Doctor Guevara"nın uygun giysiler içinde olması gerektiğini düşünen Guevara Lynch, yeni bir takım elbise diktirerek bunu Ernesto'ya göndermeye karar verdi.

Ernesto ise içinden yeni bir takım elbise, spor bir ceket ve kravatların çıktığı paketi aldığında şöyle demişti: "Arjantin elbiseleri de amma ucuzmuş. Hepsini satsan yüz dolar eder!"

Kasım sonunda Ernesto ile Gualo'nun ekonomik durumu yine umutsuz bir hal aldı. Guatemala'ya gitmeyi umdukları geminin seferi ertelenmişti. Karadan yola devam etmeyi düşündüler ama bu kez de vize sorunu çıktı. "Durumumuz kötü," diye yazdı günlüğüne, "Kosta Rikalı konsolos tam bir eşek kafalı, bize vize vermiyor... mücadele sertleşiyor..."

Bu arada Luzmila Guatemala'daki Valdo'nun yanına gitmeye hazırlanıyordu. Ailesiyle ilişkileri düzelmeye başlamıştı ve Guatemala'daki Panama elçiliğinde diplomatik bir görev almayı umuyordu. Yola çıkmadan önce Ernesto ve Gualo'ya kırk beş dolar vererek onları kurtardı. Böylece Kosta Rika vizesi aldılar ve yola çıkmak için hazırlandılar. Borçlar ödendikten sonra ceplerinde kalan beş dolarla yola çıktılar. Fakat fazla uzaklaşamadan işler yine kötüye gitmeye başladı.

Kuzey Panama'nın ortalarında bir yerde bindikleri kamyon bozuldu ve yoldan çıktı. İki gün boyunca kırsal bölgeden geçen trenlerde ve bazen de yürüyerek seyahat ettiler. Sonunda Kosta Rika'ya ulaşıp Pasifik kıyısında, "10 bin işçi"nin çalıştığı bir United Fruit Company muz limanı olan Golfito'ya ulaştılar. Ernesto defterine, "kentin, giriş noktalarının, muhafızların tuttuğu belirli mıntıkalara bölünmüş" olduğunu yazdı. "Elbette en iyi mıntıkalar gringolara ait" idi. "Miami gibi bir yer, ama doğal olarak yoksullar yok burada ve [*gringo*lar] evlerinin dört duvarı arasında ve oluşturdukları dar [sosyal] grubun içinde kısılıp kalmışlar."

Şirket hastanesini ziyaret etti ve eleştirel gözlemlerde bulundu: "Hastane uygun sağlık hizmetinin sağlanabildiği rahat bir bina, ancak sunulan imkanlar şirket çalışanının kategorisine göre değişiyor. Her zamanki gibi, *gringo*ların sınıfsal tabiatı görülebiliyor."

Ertesi gün, Ernesto'nun "ünlü *Pachuca*" adını taktığı (*pachuco*ları, yani serserileri nakleden anlamına) bir United Fruit Company gemisiyle yola çıktılar. Geminin gerçek adı *Río Grande*'ydi ve rotası Kosta Rika'nın Pasifik kıyısındaki Puntarenas limanıydı. Yolculuk iyi başladı, ancak birkaç saat sonra hava bozdu ve "*La Pachuca* uçmaya başladı."

Ernesto şunları yazdı: "Gualo dahil olmak üzere neredeyse bütün yolcular kusmaya başladılar. Oracıkta arakladığım Socorro adında bir *negrita*yla dışarıda kaldım. On altı yaşında ve bir dişi kuş kadar rahat." Tecrübeli bir denizci olan Ernesto'yu deniz tutmadı ve o iki günü denizde uysal Socorro'yla oynaşarak geçirdi. Gemi Puntaneras'a demirledikten sonra kızla vedalaştı ve Gualo'yla birlikte Kosta Rika'nın başkenti San José'nin yolunu tuttu.

Berrak bir mavi göğün altında yemyeşil tepelerin üzerine yerleşmiş kırmızı kiremitli ve teneke damlı evleri olan San José, Karaib Lejyonu'nun yeni karargahıydı. Küba'nın eski devlet başkanı Carlos Prío Socarrás'ın himayesi altında daha önceleri Havana'da toplanan demokrasi yanlısı siyasal bir ittifak olan lejyon, Batista'nın darbesinden sonra San José'ye taşınmıştı. Böylece, Devlet Başkanı Figueres'in rehberliği altında, Venezuela, Dominik Cumhuriyeti ve Nikaragua'daki diktatörlüklerin sürgündeki siyasal liderleri komplolarını hazırlamak ve teşkilatlanmak için San José'de buluştular.

Pepe Figueres, fikirleri Washington'da hem muhafazakar hem de liberal siyasetçiler tarafından saygıyla karşılanan nadir bir Latin Amerikalı siyaset adamıydı. Bu ufak tefek Kosta Rikalı sahip olduğu bu şöhreti siyasal reformlarında ihtiyatlı bir orta yol izleyerek edinmişti. Kosta Rika'nın ordusunu lağvetmiş, bankaları ulusallaştırmış, ekonomiyi devlet denetimine almış, fakat yabancıların çıkarlarına dokunmamıştı. Washington'u bölgedeki diktatörlüklere duyduğu geleneksel güvenden vazgeçirmek ve demokratik reformları desteklemesini sağlamak için lobi yaparken, Kosta Rika Komünist Partisi'ni kapatması onu daha da değerli kılmıştı.

O sırada, Figueres'in yanı sıra Latin Amerika'nın önde giden "demokratik alternatifler"i, Peru'da Victor Raúl Haya de la Torres'in Alianza Popular Revolucionaria Americana (Devrimci Amerikan Halk İttifakı) hareketi ya da APRA ve Marcos Pérez Jiménez lehine askeriye tarafından alaşağı edilene kadar liberal bir koalisyon hükümetine başkanlık etmiş olan Rómulo Betancourt'un önderliğindeki Venezuela Acción Democrática (Demokratik Eylem) hareketiydi. Bu hareketlerin savundukları siyasetler ılımlı ölçülerde "sosyal demokrat", ancak kesinlikle anti-Komünist idi; toplumsal reformu ve yabancı sermaye yatırımlarını aynı anda savunmaktaydılar. Melez bir palavracı siyasetçi olan Juan Bosch tarafından yönetilen Dominik Partido Democrático Revolucionario'su (Demokratik Devrimci Parti) açık bir Marksist platform olmanın epeyce gerisinde olmakla birlikte, sürgündeki en solcu partiyi temsil ediyordu.

Haya de la Torre, Lima'daki Kolombiya elçiliğinin misafiri olarak siyasal sığınmacılığının on beşinci yılındayken, hem Bosch hem de Betancourt Kosta Rika'daydı ve Ernesto onların toplumsal ve siyasal reform konusundaki fikirlerini öğrenmek için sabırsızlanıyordu. Özellikle onların ABD karşısındaki konumlarını merak ediyordu. Bu konu Ernesto için siyasal meşruluğu belirleyen bir gösterge haline gelmişti. Ancak Ernesto ve Gualo'nun hayatta kalmaları da gerekiyordu; çifte gündemlerini izlemeye devam ederlerken yeniden otlakçılığa başladılar.

Bütün bir günü Juan Bosch ve Kosta Rikalı Komünist Lider Manuel Mora Valverde'yle sohbet ederek geçirdiler. Birkaç gün sonra Ernesto nihayet Romulo Betancourt'la tanıştı. Bu üç adam arasında en çok Komünist Mora Valverde'den etkilenmişti. "Sakin bir adam," diye yazdı defterine, "büyük bir içsel huzursuzluk yaşadığını gösteren tik benzeri pek çok hareket yapıyor." Mora'nın Kosta Rika'nın yakın tarihi ve Figueres'in Ameri-

kan yanlısı siyasetlerine ilişkin yaptığı analizi dikkatle not etti. Sonunda şöyle diyordu: "Figueres inancını [ABD] Dışişleri Bakanlığı'nın insafına terk ettiği zaman gerçek yüzü ortaya çıkacak: Savaş mı, yoksa teslimiyet mi? İkilem budur ve ne olacağını göreceğiz."

Ernesto, Juan Bosch'u ise "açık fikirleri olan sol eğilimli edebi bir adam," olarak betimlemişti. "Edebiyat değil, sadece siyaset konuştuk. Batista'yı gangsterlerin kuşatması altında bir gangster olarak betimledi." Ernesto, Rómulo Betancourt'u değerlendirirken biraz sertti. "Kafasında bazı sağlam toplumsal fikirler olan, ancak kendi çıkarına göre kolayca yön değiştirebilecek biri izlenimi veriyor. İlkesel olarak ABD'nin yanında yer alıyor. Rio [Amerikan Ülkeleri Savunma] Paktı'nı [1948] savunuyor ve kendisini Komünistlerin yarattıkları dehşeti anlatmaya adamış."

Kısa süre sonra Ernesto ile Gualo otostop yaparak yola koyuldular. Ernesto'nun "Tacho'nun [Somoza] *estancias*ı" dediği ülkeye, Nikaragua'ya gidiyorlardı. Bardaktan boşanırcasına yağan bir yağmurun altında sınırı geçerlerken, Ricardo Rojo ansızın ortaya çıkıverdi. Kendi arabalarıyla güney Amerika'ya doğru gitmekte olan Arjantinli iki kardeşle, Beverragilerle birlikte seyahat ediyordu. Guatemala'da birkaç hafta geçirdikten sonra kendisini boşlukta hissederek yola çıkmıştı. Rojo ve yol arkadaşları Kosta Rika yolunu geçemeyeceklerini anlayınca, güneye giden bir tekne bulma umuduyla sahile doğru giderlerken, Ernesto ve Gualo otobüsle Nikaragua'nın başkenti Managua'ya yöneldiler.

Göl kıyısındaki, sıcaktan kavrulan Managua kenti Ernesto için pek ilginç değildi; zamanını vize avcılığıyla, "embesillerle dolu konsoluklara bir hac ziyareti"yle geçirdi. Ancak Honduras konsolosluğunda Rojo ve arkadaşları yeniden ortaya çıktılar. Bir tekne bulamamışlardı. Grup hemen safları bölmeye karar verdi: Rojo ve Walter Beveraggi San José'ye uçacaklar; Ernesto ve Gualo, Domingo'nun arabasıyla Guatemala'ya dönecekler ve Domingo orada arabayı satacaktı.

O gece Arjantini ve oradaki siyasal ortamı uzun uzadıya tartıştılar. Ernesto'nun kaydettiklerine göre, kendi siyasal konumları hakkında şu kanaate vardılar. "Rojo, Gualo ve Domingo *radicales intransigentese* [Rojo'nun akıl hocası Dr. Arturo Frondizi'nin önderliğindeki Argentine Unión Radical'in liberal kanadı] mensuptular; Walter bir *laborista* [solcu Partido Laborista'dan] idi ve ben de, 'El Gordo'ya [Perón] göre bir *sniper* (keskin nişancı) idim."

Walter Beveraggi, Perón'u devirmeyi amaçlayan 1948 komplosuna katıldığı için hapsedilmiş ve işkence görmüştü. Beveraggi kaçmış, ancak Sovyetler Birliği'nde sürgündeyken yurttaşlıktan atılmıştı.[21] Bu öykü Perón'un muhaliflerini ezmek için ne kadar ileri gidebileceğini hatırlatmıştı ve Rojo için özellikle sinir bozucuydu, çünkü Valdovinos'la birlikte Guatemala City'de Perón'a karşı yeni suçlamalarda bulunduğu bir basın toplantısı düzenlemişti. Ernesto ise kendisini bu Arjantin polemiğinin çok uzağında hissetse de, yi-

21) Sonraki yıllarda Walter Beceraggi Yahudi karşıtı görüşleri savunan önemli bir aşırı ulusalcı oldu ve *El Dogma Nacionalista* adlı kitabında "demokrasi" ve "liberalizm"e modern ve yozlaşmış toplumun ikiz kötülükleri olarak saldırdı.

ne de konuyla ilgileniyor, dikkatle dinliyor ve zaman zaman kendisine *sniper* isminin verilmesine yol açan keskin yorumlarda bulunuyordu.

Ernesto, Gualo ve Domingo Beveraggi'yle birlikte arabayla Honduras sınırına gitti. Üzerlerinde yirmi dolar vardı. Sadece patlayan lastiği değiştirmek için durarak yolculuklarına devam ettiler. Gündüz gözüyle kırsal Honduras'ın kurak topraklarından, El Salvador'un volkan bölgesinden geçerek Guatemala'nın yeşil tepeliklerine ulaştılar. El Salvador'dan çıkarlarken sınır geçiş ücretini kahveyle ve Guatemala'ya girerlerken de bir fenerle ödediler. 24 Aralık sabahı Guatemala City'e girdiklerinde üzerlerinde sadece üç dolar kalmıştı.

IV

1950'lerde Guatemala City, çarpıcı bir doğal güzellik taşıyan, ağırlıklı olarak kırsal ve Kızılderili bir ülkede kuşatılmış, ayrıcalıklı beyaz ve *mestizo* kentlilerin yaşadığı, küçük, muhafazakar bir taşra kentiydi.

Ancak birbirini izleyen Guatemala hükümetlerinin yabancılara sundukları, renkli yerlilerin kendi doğal ortamlarında, uyumlu bir topluluk içinde mutlu biçimde yaşadıklarını gösteren bu kartpostal resmi aslında yanıltıcıydı. Guatemala, İspanyol fatihin aradan geçen zamana rağmen etkilerini hâlâ hissettirdiği bir yer, beyaz ve melez bir Creole azınlığın, oligarşinin ya da United Fruit Company'nin geniş özel plantasyonlarında emek vererek varlığını sürdüren yerli bir çoğunluk üzerinde hakimiyet kurduğu bir ülkeydi.

Bu durum Juan José Arévalo'nun zalim otoriter Ubico diktatörlüğünü 1940'larda devirerek demokratik değişimi başlattığı reformist "devrim"e kadar sürdü. Arévalo başlattığı bütün reformları tamamlamayı başaramamıştı; ancak yerine geçen sol eğilimli Guatemalalı Albay Jacobo Arbenz bu reformları sürdürdü. Bu reformların en kışkırtıcısı Arbenz'in 1952'de imzalamış olduğu, oligarşik *latifundia* sistemine son veren ve United Fruit'in mülklerini ulusallaştıran toprak reformu kararnamesiydi.

Bu eylemle Arbenz Guatemala'nın muhafazakar seçkinlerinin ve Eisenhower yönetimiyle olağanüstü yakın ilişkileri olan güçlü United Fruit Company'nin sonsuz düşmanlığını kazandı. Bu düşmanlar arasında, biri dışişleri bakanı, diğeri CIA'nın yöneticisi olan Dulles biraderler de vardı. Her ikisi de, çalıştıkları Sullivan and Cromwell hukuk şirketi ve bu şirketin müşterisi olan ve Orta Amerika Uluslararası Demiryolu Şirketi IRCA'ya mali danışmanlık yapan J. Henry Schroder Bankacılık Şirketi aracılığıyla United Fruit'le ilişki kurmuşlardı. IRCA Guatemala'nın demir yolu şebekesinin büyük bir bölümüne sahipti. Bu şebekeyi daha sonra John Foster Dulles aracılığıyla United Fruit'e satmıştı. Kardeşi Allen Dulles ise, CIA'nın örtülü operasyonlarda kullandığı kara parayı aklamak için de kullandığı Schroder Bank'ın müdürü olmuştu.

Eisenhower yönetimiyle United Fruit arasındaki ilişki gayet sıcaktı ve bu liste uzayıp gidiyordu. Diğerler arasında, Amerika İşleri'nden sorumlu başkan yardımcısı John Mo-

ors Cabot'un ailesi United Fruit'te hisselere sahipti ve Eisenhower'ın özel sekreteri şirketin halkla ilişkiler müdürünün eşiydi. United Fruit Company, gerektiğinde bu tür dostlukları kullanarak ağırlığını koyabiliyordu. United Fruit baskı mekanizmasını harekete geçirmek için Truman'ın tam yetkili eski Latin elçisi ve çok etkili ilişkileri olan Spruille Braden'i danışman olarak işe aldı. Mart 1953'te Braden Dartmouth College'de ateşli bir konuşma yaparak Eisenhower yönetimini Guatemala'daki "Komünistler"e karşı askeri bir müdahaleye zorladı. Bir süre sonra, hazırlıkların ne kadar ileri gittiğini gösteren bir işaret olarak United Fruit eyalet başkenti Salamá'da silahlı bir ayaklanma örgütledi. Yakalanan isyancılardan bazılarının duruşması sırasında, United Fruit'in isyana karıştığı açığa çıktı; ancak kamuoyunun yine de bilmediği şey, CIA'nın da bu işe karıştığı ve Guatemala hükümetini devirmek için United Fruit'le daha ileri düzeyde planları tartışmakta olduğuydu.

1953'ün sonunda Guatemala ile Washington arasındaki savaş hatları iyice belirginleşti; Guatemala'nın Orta Amerika'daki komşuları, özellikle Somoza gibi diktatörler ülkelerinin maruz kaldığı sınır ötesi etkilere dair kaygılarını yüksek sesle ilan ediyorlardı. Bu arada, yüzlerce Latin Amerikalı solcu ya siyasal sürgün olarak ya da Guevara gibi Guatemala'daki "Sosyalist" deneyimi birinci elden görmek için sabırsızlanarak bu ülkeye gelmişlerdi ve onların varlığı, Arbenz hükümeti ile Eisenhower yönetimi arasındaki söz savaşı her gün biraz daha tırmanırken, Guatemala'nın sıcak ortamına kolayca tutuşabilen bir unsur katmıştı.

Tarafsız bir siyasal gözlemci kisvesine bürünmüş olmasına rağmen Ernesto'nun Guatemala'ya geldiğinde siyasal bir dönüşüm geçirdiği, en azından bu konuda kendi kendine konuşmaya çalıştığı görülür. Bir süre kadar yeni inançları doğrultusunda harekete geçmediyse de, bu inançlar onu Guatemala'ya çeken şeyin ne olduğunu açıklamaya yardımcı olur. *Notas de Viaje*'deki notlarını kitap haline getirirken Buenos Aires'te yazmış olduğu anlaşılması zor bir pasaj bazı kanıtlar sağlamaktadır. Bu pasaj "Kıyıda Notlar" gibi gayet uygun bir başlık taşıyor ve seyahat anlatısının geri kalan kısmıyla birbirini tutmuyordu.

"Vahiy"in nerede gerçekleştiğinden söz etmeyen Ernesto kendisini "soğuk yıldızlarla dolu bir gökyüzünün altında, bir dağ köyü"ne yerleştirmişti. Çevresini koyu bir karanlık kuşatıyordu. Birlikte olduğu bir adam karanlığın içinde kayboluyor, ancak dört ön dişinin beyazlığıyla seçilebiliyordu. "Beni vahiyi almaya hazırlayanın bu bireyin kişiliği mi yoksa ortam mı olduğunu bilmiyorum, ancak farklı insanlar tarafından pek çok kez dile getirilen tezleri işitmiş olduğumu ve bunların beni asla etkilemediğini biliyorum. Aslında konuşmacımız ilginç bir adamdı; gençliğinde ahlakın kesmekten kurtulmak için bir Avrupa ülkesine kaçmıştı; korkunun tadını (hayatınızı değerli kılan deneyimlerden biri) biliyordu ve daha sonra, bir ülkeden diğerine yuvarlandıktan ve binlerce macera yaşadıktan sonra, büyük olayın gerçekleşmesini sabırla beklediği bu uzak bölgeye kemikle-

rini dinlendirmek için gelmişti.

Artık her biri sıradanlaşan tavır alışlardan ve ortak mekanlarımızdan sonra sohbetlerimiz canlılığını yitirdi; yollarımızı ayırmak üzereydik. İşte o zaman, dört ön dişinin çarpıklığını açığa vuran ve kendisine her zaman eşlik eden aynı yaramaz çocuk gülüşüyle ağzından şu sözleri kaçırıverdi: 'Gelecek halka aittir ve halk azar azar ya da tek bir büyük hamleyle, burada ve bütün dünyada iktidarı ele geçirecektir. Kötü olan onların uygarlaşmak zorunda olmalarıdır ve bu ise iktidarın ele geçirilmesinden önce değil, ancak sonrasında olabilir. Ancak pek çok masum cana malolacak olan kendi hatalarının çok ağır maliyetini öğrenerek uygarlaşacaklardır. Ya da kimbilir böyle olmayacaktır; belki de uyum sağlama yeteneğinden yoksunlukla beliren muazzam bir *contra natura* (doğaya ters düşme) günahı işlemiş olacaklarından, masum da sayılmayacaklardır.

"'Hepsi, bütün uyumsuzlar, mesela sen ve ben, muazzam fedakarlıklarla yaratılmasına yardımcı olduğumuz bu iktidara söverken öleceğiz... Kişisel olmayan formunda devrim hayatlarımızı alacak, hatta bu hayatların örnek oluşturan anısını daha sonra gelecek gençliği ehlileştiren bir araç olarak kullanacak. Benim günahım daha büyük, çünkü ben, ne derseniz deyin, daha ince ve daha deneyimli olduğum için, fedakarlığımın sadece çökmekte olan çürümüş uygarlığı simgeleyen bir inatçılıktan kaynaklandığını bilerek öleceğim...'"

Bilinçli günahı uygar olmayan kitlelerin kullandığı yeni iktidara "uyum sağlayamaması"ndan ibaret olan ve Stalin'in pogromlarından kaçan bir Marksist sürgün olduğu anlaşılan bu gizemli konuşmacı, sezgisel düşüncelerini bu kez saldırgan biçimde Ernesto'ya yöneltiyordu.

"Kusursuz bir nefret ve savaş gösterisiyle yumruklarını ve dişlerini sıkarak öleceksin, çünkü sen bir sembol (örnek alınan ölü bir şey) değilsin, çökmekte olan bir toplumun özgün bir üyesisin: Arı kovanının ruhu senin ağzınla konuşur ve eylemlerinle hareket eder; sen benim kadar yararlısın, ancak seni kurban eden topluma yaptığın yardımın yararını bilmiyorsun.'"

Ve devrime giden yolun sonuçlarına ilişkin uyarıların ardından bu kez Ernesto'nun kendi "vahiy"i geliyordu. "Onun tarihin üzerine atıldığı dişlerini ve yüzündeki maceracı gezgin ifadesini gördüm, ellerinin ellerimi sıkışını ve uzak bir mırıltı gibi, resmi bir tavırla selam vererek veda edişini hissettim... Sarfettiği sözlere rağmen, şimdi biliyorum... halkla birlikte olacağım ve bunu biliyorum, çünkü gecenin içine kazıldığını görüyorum ki, doktrinlerin eklektik parçalayıcısı ve doğmaların psikanalisti olan ben, cin tutmuş biri gibi uluyarak barikatlara ya da siperlere saldıracağım, silahımı kanla yıkayacağım, öfkeden çıldırmış bir halde elime düşen her düşmanın gırtlağını yaracağım.

"Ve muazzam bir yorgunluk, kapıldığım o yepyeni coşkuyu vurup düşürüyormuşçasına *mea culpa*yı (suçumu) dile getirerek, iradeleri düpedüz standartlaştıran o devrimin kurbanı olarak nasıl öldüğümü görüyorum. Ve burun deliklerimin keskin bir barut, kan

ve ölü düşman kokusuyla tıkandığını hissediyorum; şimdi bedenim bükülüyor, savaşa hazır ve varlığımı, muzaffer proletaryanın vahşi uluması içinde yeni titreşimler ve yeni umutlarla yankılanabilen kutsal bir mekanmış gibi hazırlıyorum."

Bu pasaj yirmi beş yaşındaki Ernesto Guevara'nın olağanüstü tutkulu –ve melodramatik– dürtülerini açığa vurur. Ernesto Guevara'nın gelecekteki ölümüne ve ölümünden sonra mirasının pek çok sözde devrimci tarafından sömürülmesine ilişkin güçlü ve şiddetli, esrarengiz biçimde kehanet niteliğinde olan "Kıyıda Notlar" kesin bir kişisel tanıklık olarak görülmelidir, çünkü içerdiği duygular, derin düşüncelerinin yarı karanlığından, ifadesini gelecekteki eylemlerinde bulmak üzere kısa süre içinde ortaya çıkacaktır.[22]

V

Ernesto ve arkadaşları Valdo'yla eşini gördükten sonra, Ernesto'nun "saplanıp kalabileceğimiz ve borçlanmaya başlayabileceğimiz" diye tarif ettiği bir pansiyon buldular.

Rojo, Guatemala'ya geri döndü ve Ernesto'yu, hayatına katıp önemli bir rol üstlenecek bir kadınla tanıştırdı. Hilda Gadea, kısa boylu, balık etinde, Çinli-Hintli özellikler taşıyan yirmili yaşlarının sonunda genç bir kadındı. Peru'daki APRA hareketinin gençlik kolunun sürgündeki lideri olan Gadea artık Arbenz hükümetiyle çalışıyordu.

Gadea bu tanışmayı daha sonra şöyle kaleme aldı: "Guevara ilk karşılaşmamızda bende olumsuz bir izlenim yaratmıştı. Zeki bir adam olamayacak kadar yüzeysel, bencil ve kibirli görünüyordu."

İlk olumsuz izlenime rağmen Hilda kısa süre içinde Ernesto'ya fena halde bağlandı. Aslında Hilda da bu izlenimin, Peru'nun diğer komşuları arasında züppelikleri ve kibirleriyle tanınan Arjantinlilere duyduğu doğal "güvensizlik"ten kaynaklandığını daha sonra kabul edecekti. Ne var ki o sırada Ernesto'nun aklı başka yerdeydi. İş bulmak için çevresini genişletmeye çalışıyordu ve bu yüzden Hilda fazla dikkatini çekmemişti. Defterinde ondan, kendisini Amerikalı Marksist profesör Harold White'la tanıştıran kişi olarak kısaca bahsediyordu.

"Tuhaf bir *gringo*yla tanıştım. Marksizm hakkında birtakım saçmalıklar yazıp onları İspanyolca'ya çeviriyor. Hilda Gadea bu tanışmaya aracılık etti. Luzmila'yla ben çalışıyoruz. Şu ana kadar 25 dolar kazandık, [ve] *gringo*ya İngilizce-İspanyolca dersi veriyorum." Ancak bu faaliyet fazla zaman alıyordu. O sırada Ernesto'nun umudu ise Guatemala Sağlık Bakanı'yla bir görüşme yapmaktı, ancak "gri *capo*" dediği adamla tanışmak için yaptığı her girişim başarısızlığa uğruyordu.

Ernesto, Guayaquil'de sıkışıp kalan Andro Herrero'ya yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: "Çalışma perspektifim hemen değilse de sonunda işlerin yoluna gireceğini gösteriyor ve bir yerlerden sana göndermek için biraz mangır bulacağım ve sen de bunu göreceksin; kişisel fikrim şudur ki [Guatemala] bütün devrimler gibi içtenliğini biraz kay-

22) Ayrıntılar için bkz. Ek.

betmiş olsa da ilginç bir yer."

"Devrimci" Guatemala Ernesto'nun beklentilerini tam olarak karşılayamıyordu, ancak toprak reformunun gerçekleştiği kırsal kesimi de görmesi gerekiyordu. Başkent genelde fazla değişikliğe uğramamıştı. Kentin küçük ticaret merkezi, neon ışıkları altında saçılmış gürültülü sokak satıcılarıyla doluydu. Kentin çevresindeki semtlerde yaşayan zenginler begonvillerle kaplı duvarlar ardındaki evlerinde sakin bir hayat sürdürüyorlardı.

Ancak ilk bakışta görülen sükunete rağmen Guatemala City 1954'ün başında hâlâ ilginç bir yerdi. Ernesto her gün eklektik Latin Amerikalı sürgünler topluluğundan yeni kişilerle tanışıyordu. Peru'dan gelen *apristalar*, Nikaragualı Komünistler, Arjantinli *antiperonistalar*, Venezuelalı sosyal demokratlar ve Kübalı *antibatistianolar* vardı.

Ernesto, Honduraslı bir sürgün olan Elena Leiva de Holst'la tanıştıktan sonra coşkuyla şunları yazmıştı: "Bazı noktalarda Komünistlere yakın ve üzerimde çok iyi bir insan izlenimi bıraktı. Gece [Nicanor] Mujica [sürgünde Perulu bir *aprista*] ve Hilda'yla bir tartışma yaptım ve fazla istekli bir kadın öğretmenle küçük bir macera yaşadım. Şu andan itibaren günlüğüme her gün yazmaya ve Guatemala'nın siyasal gerçekliğiyle daha yakından ilgilenmeye çalışacağım."

Guatemala Sağlık Bakanlığı'nda paralı bir iş bulmaya çalışan Ernesto bunu sadece iş bulmak için yapmıyordu. Aslında kişisel bir siyasal araştırma içindeydi ve ailesi pek farkında olmasa da mektupları artık dağınık biçimde başka düşüncelerle doluydu. Vahiyler vahiyleri izliyor ve Ernesto kendisini ileriye doğru iten şeyin aslında ne olduğunu giderek anlamaya başlıyordu.

10 Aralık'ta, hâlâ San José'deyken Beatriz Hala'ya yolculuğuyla ilgili bir mektup yazdı. Bu kişisel mektupta ilk kez ideolojik görüşlerini ortaya koymaktaydı: "Çantamı cesaretle omuzlayıp *el compañero* García'yla bizi buraya getiren bu dolambaçlı yola çıkana kadar hayatım bir alınmış kararlar denizi halindeydi. Yol boyunca United Fruit'in dominyonlarından geçme fırsatı buldum ve bu kapitalist ahtapotların ne kadar dehşet verici olduğunu bir kez daha gördüm. Yaşlı ve kederli yoldaş Stalin'in bir resminin önünde bu kapitalist ahtapotların yok edildiğini görene kadar huzur bulmayacağıma yemin ettim. Guatemala'da kendimi mükemmelleştireceğim ve gerçek bir devrimci olmak için ne gerekiyorsa yapacağım."

Beatriz'e muhtemelen anlaşılmaz gelmiş olan bu ateşli sözlerin ardından Ernesto mektubu kucak dolusu sevgilerle, öpücüklerle ve şu sözlerle bitiriyordu: "Demir yapılı, boş mideli ve Sosyalist geleceğe bütün kalbiyle inanan yeğeninden. Çav, Chancho."

Managua'da Ernesto evden mektup gelip gelmediğini yoklamak için Arjantin konsolosluğuna uğradı ve babasından gelen "aptalca" bir telgraf buldu. Guevara Lynch endişeyle oğlundan haber bekliyor ve ihtiyacı varsa ona para göndermeyi teklif ediyordu. Bu telgraf Ernesto'yu çileden çıkardı ve bu yüzden Guatemala'dan yazdığı 28 Aralık tarihli

mektubunda olabildiğince sertti. "Ölmek üzere olsam bile senden tek kuruş istemeyeceğimi, sabırlı olmak ve beklemek durumunda olduğunuz bir sırada eğer benden bir mektup gelmiyorsa, zaman zaman posta pulu bulamadığımı fakat geçimimi sağladığımı ve hayatımı sürdürmeyi daima başardığımı artık anladığını sanıyorum. Eğer herhangi bir konuda endişeye kapılacak olursan telgrafa harcayacağın parayı bana gönder ya da o parayla gidip kafayı çek ya da başka bir şey yap, ancak şunu da bil ki şu andan itibaren bu tip telgraflara yanıt vermeyeceğim."

Bu sert üslupla Ernesto'nun kendisiyle ailesi arasına bir savunma hattı çektiği görülür. Güvenli bir mesafeden ve onların kanaatleriyle duramayacağı ya da yolundan sapamayacağı bir noktada, şöyle diyordu: "İster beğenin ister beğenmeyin işte ben buyum, gerçek halimle buyum; bu konuda yapabileceğiniz hiçbir şey yok, o halde yapabileceğiniz en iyi şey bu fikre alışmaktır."

9
"Utancın Ya Da Övgünün Olmadığı Günler"

I

Ernesto hayatında ilk kez siyasal bir davayla açıkça özdeşleşiyordu. İyi günde ve kötü günde Guatemala'nın sol devrimiyle birlikte olmayı seçmişti. Ailesine anlattıklarına bakılırsa, pek çok kusur ve eksiğine rağmen orası Latin Amerika'da "en demokratik hava"yı soluyabildiği ülkeydi. Kuşkucu ve analitik "keskin nişancı" bu işin içine dalıvermişti.

Yüz yüze geldiği bir sonraki zorluk yapabileceği bir şey bulmaktı. Ancak paradoksal biçimde yapacak bir şey bulamıyordu. Guatemala'daki zamanı, pratik siyasetle uğraşmak bakımından çok değerliydi, ancak devrime hizmet edebileceği işler bulmakta başarısızlığa uğradığı altı ay "utancın ya da övgünün olmadığı" birbirini izleyen düş kırıcı günlerle geçti. "Bu nakarat," diyordu, "endişe verici ölçüde kendini tekrarlama özelliklerine sahip."

Ne var ki bu arada insanlarla tanışmayı sürdürüyordu. Gayet iyi bağlantıları olan Hilda Gadea, sağlık hizmetleri alanında iş bulmasına yardımcı olmak için onu üst düzey bazı hükümet yetkilileriyle tanıştırdı. Bu kişiler arasında aristokrat ekonomi bakanı Alfonso Bauer Paiz ve Başkan Arbenz'in sekreteri Jaime Díaz Rozzoto da vardı. Bu insanlarla buluşmaya, bir yandan sağlık hizmetleri alanında çalışma isteğini dile getirirken, onlarla Guatemala devrimi hakkında sohbet etmeye başladı. Önceleri, ülkenin en zengin arkeolojik bölgesi olan Tikal Maya tapınak kompleksinin de yer aldığı Guatemala'nın uzak Petén cangılındaki cüzam tedavi merkezinde çalışma umudu taşımaktaydı.

Hilda onu Nikaragualı siyasal sürgün ve göçmüş şair Rubén Darío uzmanı Profesör Edelberto Torres'le tanıştırdı. Torres'in genç ve güzel kızı Myrna İngilizce öğrenimi görmek için bir yıl kaldığı California'dan henüz dönmüştü ve Arbenz hükümetinin tarım kredisi kuruluşu olan Fomento a la Producción'da Gadea'yla birlikte çalışıyordu. Myrna'nın Guatemala Komünist Gençlik Örgütü, Juventud Democrática'nın genel sekreteri olan erkek kardeşi Edelberto Jr. ise Çin'e yaptığı bir geziden henüz dönmüştü. Sevimli Torres ailesinin evi Hilda ve diğer sürgünlerin toplanma yeriydi ve Ernesto ile Gu-

alo bu çevrede gayet iyi karşılanmaktaydılar. Torreslere ilk gittiği gün Ernesto aylardır şehirde yaşayan Kübalı bazı sürgünlerle tanıştı. Bunlar, çok uzun ve ince bir adam olan Antonio "Ñico" López; Armando Arencibia, Antonio "Bigotes" Darío López ve Mario Dalmau idi. Coşkulu, fazla konuşmayan ve teklifsiz Kübalılar Guatemala'nın sürgün topluluğuna taze bir soluk getirmişlerdi.

Kübalılar öteki siyasal sürgünler arasında öne çıkmaktaydılar. Yalnızca onlar bir diktatörlüğe karşı silahlı ayaklanmaya girişmişlerdi ve çabaları başarısızlığa uğramış olsa da, kararlılık ve cesaret göstermişler, büyük bir hayranlık uyandırmışlar ve Batista'ya karşı yürüttükleri kampanyayı geniş bir kitleye ulaştırmışlardı. Ñico ve yoldaşları genç avukat Fidel Castro Ruz'un önderliğinde Moncada ve Bayamo kışlalarına düzenlenen saldırılara katıldıktan sonra Havana'daki Guatemala elçiliğine sığınmışlardı. Arbenz rejiminden sığınma hakkı alan ve kendilerine *moncadista* denilen bu adamlar, hükümetin misafirleri olarak Guatemala'ya gitmişler ve orada kendi örgütlerinden gelecek emirleri bekliyorlardı. Bu arada sürgün kolonisinin öteki üyelerinin verdiği akşam yemeklerine ve düzenlenen pikniklere onur konuğu olarak katılıyorlardı.

O sırada Kübalıların durumu pek iyi değildi. Liderleri Fidel Castro bir Küba mahkemesinde henüz yargılanmış, on beş yıl hapis cezasına mahkum edilmişti ve Isle Pines'teki bir hapisane hücresinde tek başına cezasını çekiyordu. Ancak bu ters durumlara rağmen Guatemala'daki Kübalılar, özellikle de Ñico, mücadelelerinin geleceği hakkında tutku dolu bir inançla konuşuyorlardı.

Hilda bu konuda şunları yazıyordu: "Ñico, Guatemala'da kısa süre kalacaklarından, bir süre sonra Fidel'e katılmak üzere bir başka ülkeye gidip devrim için çalışacaklarından emindi. İnancı öyle büyüktü ki, konuştuğu herkes ona inanmak zorunda kalıyordu."

Ernesto da ondan çok etkilendi ve hemen sıcak ve dışadönük Ñico'yla güçlü bir ilişki kurdu. Düzenli biçimde görüşmeye başladılar ve dost oldular. Ñico ve yoldaşları cep harçlıklarını çıkarmak için yaptıkları ücret karşılığı satıcılık işine Ernesto'yu da kattılar. Ernesto ona "El Che Argentino" ismini takan Ñico'dan henüz başlangıç aşamasındaki Küba mücadelesi ve onun lideri Fidel Castro hakkında bilgi almaya başladı. Ñico'nun ona "El Che Argentino" ismini takmasının sebebi, Ernesto'nun tipik bir Arjantinli alışkanlığıyla, Guaraní dilinde "Hey sen" anlamına gelen *Che* sözcüğünü çok sık kullanmasıydı.

Aynı hostelde kaldıkları yine Kübalı bir sürgün, José Manuel "Che-Che" Vega Suárez şiddetli bir mide ağrısına yakalandığında Ñico ve Dalmau Ernesto'yu yardıma çağırdılar. Ernesto, Vega'yı muayene etti, bir ambulans çağırdı ve onunla birlikte hastaneye gitti. José Manuel orada tedavi edildi ve birkaç gün içinde iyileşti. Dalmau'nun dediğine göre, bu deneyimden sonra Kübalılar Guevara'yı her gün, ya Merkez Park'ta ya da pansiyonda görmeye başladılar.

Ne var ki o sırada Ernesto'nun öncelik verdiği ülke Küba değil Guatemala'ydı.

Ernesto çabalarını halk sağlığı bakanlığına yöneltmişti. Ancak kendisine Arjantin'den aldığı tıp diplomasının Guatemala'da geçerli olması için bir yıl kadar oradaki tıp fakültesine devam etmesi gerektiği söylendi. Guatemala tıp camiasını "attığı her mızrağın" çarpıp parçalandığı "katı ve oligarşik bir çevre" olarak niteleyen Ernesto bu öneriyi reddetti ve çabalarını başka taraflara çevirdi.

Yaşadığı ekonomik sıkıntıyı 15 Ocak'ta ailesine yazdığı bir mektupta esprili sözlerle açığa vurmaktaydı: "Şaşırtıcı mucizeler yaratan siyah İsa, Esquipulas Lordu'na ilişkin değerli bir tasviri satıyorum ... İsa'nın mucizelerine dair pek çok olay biliyorum ve bunları satarak sürekli yeni mucizeler yaratıyorum."

Aile Ernesto'nun şaka yaptığını düşündü, fakat yanılıyorlardı. Guatemala'da siyah İsa'ya duyulan yaygın bağlılık sayesinde para kazanmak için Ñico López'le ticari bir işe girişmişlerdi. Bu iş Ñico'nun para kazanmak için geliştirdiği parlak bir fikre dayanıyordu. İdolün küçük resimlerini cam çerçevelerin ardına yerleştiriyor ve onları aşağıdan küçük bir ampulle aydınlatıyordu. İmalatı Ñico yapıyor, Ernesto da satışa yardımcı oluyordu.

Bu arada Ernesto'nun şakaları, ailesini, özellikle de halası Beatriz'i endişelendirmişti. Beatriz asla yerine ulaşmayan bir mektupla ona para gönderdi ve daha sonra mektubu alıp almadığını sordu. Ernesto'nun halasının ikinci mektubuna 12 Şubat'ta gönderdiği yanıt aynı alaycı tutumu inatla sürdürüyordu. Ernesto, paranın akıbetine dair tahminini açıklarken, "demokrat bir posta çalışanı adil bir servet bölüşümü sağladı," diyordu. "Sakın bana boş yere para gönderme. Yerden dolar topluyorum ben. Sana şunu da söylemeliyim ki, yere eğilip onları toplamaktan ötürü hayatımın ilk lumbagosuna yakalanmış bulunuyorum."

II

Ernesto ve Gualo hayatta kalma mücadelesini sürdürürlerken, Myrna Torres ve kız arkadaşları iki Arjantinli hakkında romantik düşünceler geliştirmeye başlamışlardı. Bir gece, Myrna ve Guatemala'da bir petrol şirketi yöneticisinin kızı olan Blanca Méndez, Ernesto'nun hangisiyle "çıkacağı"nı görmek için yazı tura attılar. "Blanca kazandı," diye yazdı Myrna daha sonraları. "Elbette Ernesto'nun bütün bunlardan haberi yoktu."

Ama çok geçmeden Myrna, Ernesto'yu en çok cezbeden kişinin yaşça daha büyük ve daha açık sözlü olan Hilda olduğunu fark etti. "Arkadaşlarım, yavaş yavaş anladılar ki, Arjantinliler, özellikle de Ernesto, Hilda'yla konuşmayı tercih ediyorlardı, çünkü o siyaset tartışabiliyordu. Hilda'nın bizi bazı toplantılara davet etmediği anlaşıldı. Önceleri biraz bozuldum, ama sonra onların Guatemala devrimi hakkında gerçekten de bir şeyler öğrenmek istediklerini anladım, çünkü Hilda onları devrimci liderlerle tanıştırıyordu. Bizim küçük partilerimize gelirler ama dans etmezlerdi; babamla ve erkek kardeşimle konuşmayı tercih ederlerdi."

Myrna 11 Ocak günü günlüğüne şunları yazdı: "En ilginç kişiler şu Arjantinli çocuk-

lar. Bugün Hilda'ya giderlerken benim çalıştığım odadan geçtiler; bütün dedikleri, '*Buenos días*' ve giderlerken de '*Adiós, Myrna...*' Böyle şeyler bana tuhaf geliyor, çünkü Kübalıların coşkusuna iyice alışmışım. Aslında sosyal tipler; ancak siyasal bağlantıları tercih ediyorlar."

Hilda çok okuyan, siyaset yönelimli, bol zamanı, ilişkileri ve parası olan biriydi ve Ernesto'nun tam da bunlara ihtiyaç duyduğu bir sırada onun hayatına girdi. Hilda daha sonra Ernesto'yu Mao ve Walt Whitman'la tanıştırdığını iddia etti. Ernesto da onun, üzerinde bir türlü anlaşamadıkları Sartre, Freud, Adler ve Jung'a ilişkin bilgisini genişletti. Hilda, Sartre'ın varoluşçu felsefesini ve Freud'un hayata getirdiği cinsel yorumu dar bulup reddederken, Ernesto bu anlayışlardan etkilenmişti. Zamanla, diyordu Hilda, Ernesto'nun bu görüşlere olan bağlılığı azaldı ve yorumları evreler halinde giderek daha Marksist bir hal aldı.

Bu arada Hilda'nın kendi felsefesi bazı Marksist etkiler taşımakla birlikte, sosyal demokrat bir görüşle ifade ediliyordu. Başlıca tartışma konularından biri buydu. Ernesto, Hilda'nın bir Marksist gibi "düşünürken" tabanı esas olarak kentli orta sınıftan oluşan APRA partisinin bir üyesi olmasındaki çelişkiye işaret ediyordu. Başka *apristalarla* yaptığı konuşmalarda Ernesto, APRA ideolojisinin çekirdeğinde temel bir anti-Komünizmin yatmakta olduğunu fark etmişti. Partiyi ve onun lideri Victor Raúl Haya de la Torre'yi küçümsüyor, onu Yankeelere karşı mücadele ve Panama Kanalı'nın ulusallaştırılması için çağrıda bulunan özgün anti-emperyalist platformu terk etmekle suçluyordu. Hilda ise partinin yol gösterici felsefesinin hâlâ anti-emperyalist ve anti-oligarşik olduğunu söyleyerek karşı çıkıyordu. Hilda'ya göre, APRA'nın özgün ilkelerini terk etmesi tamamen taktikseldi ve parti bir kez iktidara geldiğinde "gerçek toplumsal dönüşüm" gerçekleştirilecekti.

Ernesto Latin Amerika'daki verili koşullarda seçimlere katılan hiçbir partinin devrimci olarak kalamayacağını öne sürerek ona karşılık veriyordu. Bu partiler kaçınılmaz biçimde sağla uzlaşmak ve böylece ABD ile anlaşmak zoruna kalacaklardı. Bir devrimin başarılı olabilmesi için "Yankee emperyalizmi"yle kafa kafaya gelmesi kaçınılmazdı. Ernesto, Komünist partileri de eleştiriyor, bu partilerin bir iktidar kotası elde etmek için sağla taktik ittifaklar kurarak "emekçi kitleler"den uzaklaştıklarını hissediyordu.

Bu tartışmalara diğerleri de katılıyordu. Ricardo Rojo ve Ernesto'nun hemen yakın bir dostluk kurduğu Hondurasli sürgün Elena Leiva de Holst'la sık sık bir araya geliyorlardı. Elena siyasal bakımdan faal ve Marksizm'e bağlıydı; SSCB ve Çin'e gitmişti. Ne var ki Ernesto'nun Rojo'yla siyasal görüş ayrılıkları gittikçe keskinleşiyor ve kendi aralarında sürekli tartışıyorlardı.

"Rojo ne zaman tartışmalarımıza katılsa," diye yazıyordu Hilda, "neredeyse kavga çıkıyordu... Guevara Sovyetler Birliği'ndeki devrimin kazanımlarına büyük sempati duyduğunu söylerken, Rojo ve ben sık sık onun sözünü keserek itirazlarda bulunuyorduk... Yine de ben [Sovyet] devrim[in]e hayranlık duyuyordum, Rojo ise yüzeysel tezlerle onu

aşağılıyordu. Bir keresinde, bu tartışmalardan birinin sonunda eve giderken bana eşlik ediyorlardı ki tartışma yeniden alevlendi ve bir anda çok sertleşti. Konu hep aynıydı. Tek yol, diyordu Ernesto, şiddet yoluyla gerçekleştirilecek bir devrimdir. Yankee emperyalizmiyle mücadele etmek zorunluydu ve APRA'nın, Acción Democrática'nın, MNR'nin (Bolivya'daki Ulusal Devrimci Hareket) sunduğu türden diğer çözümler ise ihanetten başka şey değildi. Rojo seçim sürecinin bir çözüm sağladığını kuvvetle savunuyordu. Bu tezlerden biri ortaya atıldığı anda tartışma daha da ısınıyordu."

Ernesto, kendisini yatıştırmaya çalışan Hilda'ya müthiş öfkelenmiş ve ona bağırmıştı. Daha sonra, yalnız kaldıklarında ondan özür diledi ve şöyle dedi. "Beni bağışla. Tartışmaya kendimi fazla kaptırınca ne dediğimi bilmiyorum... O şişko teslimiyetçi görüşleriyle aklımı başımdan aldı. Bu adam sonunda emperyalizmin ajanı olacak."

Ernesto ve arkadaşları siyasal teori tartışa dursunlar, Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA) Guatemala'nın kısa toplumsal devrim deneyimini gömme planlarını sürdürüyordu. Ocak 1954'te gizli programın kod adı bile belli olmuştu: "Başarı Operasyonu". Bütün bölgede, Trujillo, Somoza, Pérez Jiménez gibi dost diktatörlerle, komşu Honduras ve El Salvador'un devlet başkanları CIA'nın hazırladığı planlar üzerinde birleştiler. Guatemalalı bir öncü karakter, Arbenz karşıtı "Kurtuluş Ordusu"na önderlik etmek üzere öne çıkarıldı. Bu kişi emekli albay ve mobilya satıcısı Castillo Ármas idi. Ármas'ın komuta edeceği paramiliter güç silahlandırılıyor ve Nikaragua'da eğitiliyordu.

CIA'nın sadık adamları operasyona daha iyi eşgüdüm sağlamak için, Kosta Rika, Nikaragua ve Honduras'taki Amerikan elçilerinin yerlerine getirilmişlerdi. Guatemala'ya gönderilen gösterişli yeni elçi John Puerifoy göreve başlayalı henüz iki ay olmuştu. Başarı Operasyonu'na ve onun umulan sonucuna, yani Guetamala'daki iktidarın devrilmesine eşgüdüm sağlamak gibi özel bir amaçla seçilmişti.

Ocak ayının sonunda, Castillo Ármas, Trujillo ve Somoza arasında geçen ve "kuzey hükümeti"yle ittifak kurmak için gerekli mekanizmaların ayrıntılarına dair yazışmalar sızdırıldığında, gizli harekatın maskesi düştü. Arbenz hükümeti edindiği bilgileri hemen kamuoyuna yansıttı ve "Kuzey Hükümeti"nden (ABD) açıklama istedi. Ernesto babasına gönderdiği 2 Şubat tarihli mektupta şöyle diyordu: "Siyasal olarak işler pek iyi gitmiyor, zira dostun Ike'ın (Eisenhower) himayesi altında her an bir darbe olabileceğinden kuşkulanılıyor."

Dışişleri Bakanlığı [ABD] gerçekleşmek üzere olan komplolara ilişkin herhangi bir bilgiye sahip olduğunu inkar etti ve daha ileri düzeyde yorum yapmayı reddetti. Bu arada CIA ise hazırlıklarını sükunetle sürdürüyordu. Ajanlar, günümüzde insana maskaralık gibi gelecek bir açıklıkla Guatemala'da ve komşu ülkelerde dolaşıp duruyorlardı, ancak bu açıklığın bir amacı vardı: CIA'nın programı, silahlı kuvvetlerin bölünmesini sağlamaya, Arbenz'in çözümünü zayıflatmaya ve beklenen hükümet darbesini kışkırtmak için bir gerilim ve belirsizlik ortamının yaratılmasına dayanıyordu.

Bu huzursuz ortam Ernesto'nun Amerikalılara ilişkin her zamanki kuşkularını iyice keskinleştirdi. Rojo onu, Guatemala devrimi hakkında bir kitap yazmak için malzeme toplayan Rutgers Universitesi profesörlerinden Robert Alexander'la tanıştırdığında, Ernesto adamın bir FBI ajanı olduğundan kuşkulandı ve kuşkusunu yüksek sesle ifade etti. Hilda ve Rojo bu kuşkuyu paylaşmıyorlardı, ancak onu ikna etmenin zorluğunu görünce, haklı olabileceğini kabul etmek zorunda kaldılar.

O sıralarda Ernesto sürgünler arasında kendi ülkelerinde emperyalizme karşı duracak kadar katı bir felsefeye sahip birkaç kişi ve daha az sayıda olmakla birlikte Guatemala'nın tehdit altındaki devrimini savunmak için savaşmaya istekli olduğu görülen birilerini buldu. Burada, tıpkı 1930'larda İspanyol Cumhuriyeti'ni savunmak için savaşan enternasyonalistler gibi, siyasal özgürlük uğruna savaşma şansı vardı. Ama şimdilik bir şey olduğu yoktu.

Kendisine yönelen tehdit karşısında fazla uysal gördüğü Arbenz hükümetini de eleştiriyordu. Darío uzmanı Edelberto Torres, Ernesto'nun hükümetin koalisyon ortakları arasında gerçek bir birliğin olmayışı ve birbiriyle rekabet etmeleri konusunda endişelerini ifade ettiğini hatırlıyordu. Ekonomi bakanı Alfonso Bauer Paiz de, genç Arjantinlinin aynı noktaları vurguladığını hatırlıyordu. Ernesto, ABD'nin örgütlediği askeri bir işgal tehlikesinden söz ediyordu ve Guatemala'nın kendini savunmaya hazır olduğundan kuşkuluydu. "Bir *defens popular* [silahlı halk milisi] örgütlemek ve en kötüsüne hazır olmak gerektiğine inanıyordu."

Bölünmüş basın hakkında yazma girişiminde bulunmasının hemen ardından Ernesto'nun Guatemala'daki sınırsız basın özgürlüğünü küçümseyerek yine basını hedef alması da ilginçtir. Beatriz Hala'ya 5 Ocak tarihli bir mektubunda şunları yazıyordu: "Burası kişinin ciğerlerini demokrasi havasıyla rahatça doldurabildiği bir ülke. Burada United Fruit'in yönettiği günlük gazeteler var. Arbenz'in yerinde olsam onları beş dakikada kapatırım, çünkü utanç verici gazeteler bunlar, istediklerini söylüyorlar ve bu ülkeyi bir hırsızlar, Komünistler, hainler vb. yatağı gibi göstererek Kuzey Amerika'nın istediği ortamın yaratılmasına katkıda bulunuyorlar."

Ailesine yazdığı bir mektupta şu kehanette bulunuyordu: "Caracas [yaklaşan OAS] konferansı sırasında Yankeeler Guatemala'ya yaptırım uygulamak için bütün tuzaklarını kuracaklar. Hükümetin onlara boyun eğdiği kesinlikle doğrudur ve onların savaş atları, Pérez Jiménez, Odría, Trujillo, Batista ve Somoza'dır. Mevcut hükümetler arasında, onlarınki en faşist ve halka en karşı olanlardır. Bolivya ilginç bir ülkeydi, ama Guatemala çok daha ilginç; çünkü bir nebze bile ekonomik bağımsızlığı olmaksızın ve her türlü silahlı girişime açık bir vaziyette... hatta ifade özgürlüğüne bile karşı çıkmaksızın, üzerine gelmekte olan şeyin karşısında duruyor."

Ufukta fırtına bulutları toplanırken, siyasal sürgünlerin çoğu kenti terk etmeye başlamıştı. Aralarında daha çok Venezuelalılar ve Hilda'nın *aprista* yoldaşları vardı. Şubat

ayının başlarında, Oscar Valdovinos ve Luzmila ülkeyi terk ettiler. Valdo sıla hasreti çekiyordu. Luzmila ise Arjantin'de kendisine diplomatik bir görev ayarlamıştı. Şimdi de Rojo ve Gualo ülkeden ayrılmayı düşünüyorlardı.

Ernesto şimdilik ülkede kalmak istediğini açıkladı. Neler olacağını görmek istiyordu. Beatriz'den gelen ve halası Ercilia'nın onu New York'a davet ettiğini bildiren bir mektubu "ilkesel olarak hayır," diye yanıtladı.

"ABD, [Latin] Amerika'da ziyaret ettiğim ülkelere ilişkin yazdıklarımı tamamlamak için şöyle bir göz atmanın ötesinde beni fazla ilgilendirmiyor. Her durumda en az altı ay daha burada kalacağım, çünkü burada karnımı doyurmamı sağlayan bir işim ve bir doktor olarak iki iyi iş bulma imkanım var... Şimdilik Guatemala Amerika'nın en ilginç ülkesi ve mümkün olan her türlü araçla savunulması gerekir."

III

Ernesto iş peşinde koşarken, bir yandan da ilgisini çeken tıbbi konularda okuyor, zaman zaman Kübalı Che-Che Vega gibi hastaları tedavi ediyor ve Venezuelalı sıtma uzmanı Dr. Peñalver'in laboratuvarına giderek ona yardım ediyordu.

Onu en çok ilgilendiren iki konuyu, tıp ve siyaseti tek bir projede birleştiren bir çalışmaya da başlamıştı. 15 Şubat tarihli mektubunda Beatriz'e bu konuda bilgi veriyordu: "Toplumsal tıp alanında ve küçük kişisel deneyimlerimi temel alarak, iki yılımı alacağını düşündüğüm çok iddialı bir kitap hazırlıyorum. Kitabın adı, *Latin Amerika'da Doktorun Rolü* ve [şu ana kadar] sadece kitabın genel taslağını hazırladım ve ilk iki bölümünü yazdım. Ancak sabırla ve yöntemle iyi bir şeyler söyleyebileceğimi sanıyorum."

Kitap üzerinde biraz ilerledikten sonra, yazdıklarını Hilda'ya gösterdi. Hilda şunları hatırlıyordu: Kitap "devlet korumasının yetersizliğine, tıp mesleğinin yüz yüze geldiği kaynak kıtlığına ve ülkelerimizde halk sağlığını koruma alanında görülen ağır sorunlara ilişkin bir çözümlemeydi. Benden her bir Latin Amerika ülkesi hakkında sağlık istatistiklerinin toplanması konusunda yardım istedi ve çok değerli bir eser yazmakta olduğuna inandığım için ona yardım edeceğime söz verdim. Ayrıca bu girişimi toplumsal sorunlara duyarlı, tedirgin bir zihnin ürünü olarak görüyordum."

Aslında, Guevara'nın dul eşinin aile arşivindeki belgeleri incelemesine ve uyarlamasına izin verdiği tek yabancıya, Kübalı tarihçi María del Carmen Ariet'e göre, Ernesto'nun yazmaya karar verdiği eser devrimci toplumsal doktorun rolüne ilişkin bir el kitabıydı ve Ernesto bu kitapta sadece Latin Amerikalı doktorlar için değil, kendisi için de toplumsal bir işlev tasarlamaktaydı. Nitekim kitabı bitirmeyi planladığı iki yıllık sürenin Guatemala'nın kırsal kesiminde doktor olarak hizmet etmeyi umduğu süreyle aşağı yukarı çakıştığı görülmektedir. O sıralarda Ernesto "toplumsal tıp" dediği şeyin prizmasından bir siyasal devrimci olmanın eşiğine yaklaşıyordu. Henüz hiçbir askeri eğitim görmemiş olduğu için, sahip olduğu ve bizzat uygulayabileceği yegane beceri tıptı.

Ernesto, Latin Amerika tıbbının tarihini koloni döneminden o güne kadar izleyen, klinik sorunları ve gerek coğrafi gerekse ekonomik etkenlerin bu sorunlara nasıl katkıda bulunduğunu inceleyen bir kitabın ana hatlarını belirledi. Daha sonra tedavi konusunda kapsamlı bir analize girişti. Vardığı kanaate göre, ancak önleyici bir toplumsal tıp programı azgelişmişliğin neden olduğu hastalıklarla yeterince başa çıkabilirdi ve sonuç olarak Sosyalist bir hükümet biçimi izlenmesi gereken doğru siyasal çizgiydi.

"Doktor ve Ortam" konusuna ayırdığı taslak bölümde Ernesto tezini bir gelecek tasarısı olarak ortaya koymuştu. Buna göre doktor Sosyalizme giden devrimci bir dönüşümün gerçekleşmesinde doğrudan bir rol oynayacaktı. Önce, Latin Amerika'daki çağdaş siyasal gerçekliği sömürgecilik olarak tanımlıyordu. Bu sömürgecilik şu bileşenlerden oluşuyordu: Büyük toprak sahiplerinin, sevilmeyen zorba yetkililerin hakimiyeti, ruhbanın hakimiyeti, etkin yasaların yokluğu ve yabancı şirket tekellerinin ekonomik üstünlüğü.

Bu bileşenlere karşı verilen mücadelede kendisine de bir rol düşen devrimci doktor, halkın tıbbi konularla yeterince ilgilenmesini sağlamak, yağmacılığı ve kârı ortadan kaldırmak için kurulu düzenin yetkililerinin açıkça karşısında yer almak zorunda kalacaktı. "Silahlı tarafsızlık" ile "açık savaş" arasındaki bu geçiş evresini bir hazırlık evresi olarak görüyordu. Bu dönemde doktor halkın sağlık koşullarıyla çok yakından ilgilenmeli, onların sınıf bilincini yükseltmeye ve gündelik hayatta sağlıklı olmanın önemini fark etmelerini sağlamaya çalışmalıydı. Sonuç olarak, halkı olumsuz biçimde etkileyen toplumsal ya da toplumsal olmayan her türlü afetle savaşmak *médico revolucionario*'nun göreviydi. Devrimci doktorun hizmet etmesi gereken "yegane egemen" halktı.

Kuşkusuz Ernesto'nun tezi genellikle Guatemala'da o sırada yaşanmakta olan koşullara ilişkin çözümlemesini temel alıyordu. O sırada Guatemala'nın iç durumu, Castillo Ármas'ın ABD destekli Kurtuluş Ordusu'nun "açık savaş" tehdidine rağmen, "silahlı tarafsızlık" durumu olarak betimlenebilirdi. Bu belki de onun açık savaştan hemen önceki silahlı tarafsızlık döneminde "devrimci doktor"a sahada ihtiyaç duyulacağı inancını açıklamaktadır. Ernesto hâlâ, kriz başladığında PGT [Komünist Parti] militanlarının savunmaya yardımcı olmaları için hükümet tarafından silahlandırılacaklarını umuyordu. Eğer bu gerçekleşir ve "halk" işgali önlemeyi başarırsa, Guatemala'da kuşkuya yer bırakmayacak biçimde Sosyalist bir devrim olacaktı.

Kitap üzerine yaptığı çalışma Marksizm konusundaki bilgisini daha da artırmasını sağladı ve Marx, Lenin, Engels ve Perulu José Carlos Mariátegui'yi daha derin biçimde okudu. Hilda bu okuma maratonunda ona eşlik ediyor ve bu kitapları ve içerdiği tezleri saatlerce tartışıyorlardı. Hilda'da Mao Zedung'un *Yeni Çin* adlı kitabı vardı. Onu Ernesto'ya ödünç vermişti.

"Büyük devrim üzerine okuduğu ilk eserdi. Onu okuyup bitirdiği ve üzerine konuştuğumuz zaman, Çin halkının Sovyetler Birliği'nin yardımıyla iktidarı ele geçirmek için verdiği uzun mücadeleye duyduğu hayranlığı dile getirdi. Onların Sosyalizme giden yo-

lunun Sovyetler'in izlediği yoldan bir ölçüde farklı olduğunu ve Çin gerçekliğinin bizim Kızılderili ve köylülerimizin gerçekliğine daha yakın olduğunu anlamıştı. Ben de Çin Devrimi'ne hayranlık duyduğumdan, bu devrime ve onun nasıl gerçekleştiğine dair sık sık konuştuk." Ernesto, Çin hakkında, her ikisi de orada bulunmuş olan, Elena Leiva de Holst ve Edelberto Torres'le de konuştu. İşittikleri karşısında coşkuya kapılan Ernesto gelecekte gideceği ülkeler listesine Çin'i de ekledi.

Amerikalılara duyduğu tepkiye ve kuşkuya rağmen Ernesto'nun bu dönemde edindiği siyasal eğitimin en önemli kişilerinden birinin Harold White olması biraz ironiktir. Ernesto'nun bu yaşlı adama karşı başlangıçta takındığı ihtiyatlı tutum zamanla yumuşadı ve çok geçmeden Hilda'ya şöyle dedi: "Bu iyi bir *gringo*. Kapitalizmden bıkmış ve yeni bir hayat istiyor."

Ernesto, Hilda ve White birlikte daha çok zaman geçiriyorlar ve çoğu hafta sonu kırlarda pikniğe çıkıyorlardı. Ernesto'nun yetersiz İngilizcesi ve White'ın kaba İspanyolcası Hilda'nın sık sık yaptığı çeviri sayesinde iletişim kurmalarını sağlıyor, güncel olaylardan "Marksizm'e, Lenin, Engels, Stalin, Freud, Sovyetler Birliği'nde bilim ve Pavlov'un şartlı refleksi"ne kadar her şeyi tartışıyorlardı.

IV

Gualo Garcia ve Ricardo Rojo şubatın sonlarında ülkeden ayrılmışlardı. Ernesto artık tek başınaydı; en yakın dostu Hilda'ydı. İlk bakışta aralarında romantik bir aşk varmış gibi görünüyordu, ama şimdilik sadece dosttular.

Entelektüel benzerliklerinin ve onu fiziksel bakımdan çekici bulmasının yanı sıra Hilda'nın Ernesto'ya olan düşkünlüğünün hiç olmazsa kısmen bir tür annelik içgüdüsüne yol açtığı görülür. Tanışmalarından kısa süre sonra Ernesto'nun ona "hastalığından" söz ettiğini hatırlıyordu Hilda. "Bundan sonra durumundan [astım] ötürü ona hep özel bir ilgi duydum." Hilda üzerinde yarattığı etkinin tamamen farkında olan Ernesto'nun da bir yandan onunla ciddi bir ilişkiye girmekten kaçınırken, öte yandan ona duygusal bakımdan ihtiyaç duyduğu görülmektedir.

Gualo ve Rojo'nun ayrılmalarından birkaç gün sonra Hilda onu kaldığı pansiyonda ziyarete gitti. Ernesto'yu pansiyonun giriş katında kendisini beklerken buldu. Astım krizi geçiriyordu. "İlk kez onu ya da herhangi birini akut astım krizi geçirirken görüyordum. Büyük bir zorlukla nefes alıyordu ve göğsünden derin hırıltılar geliyordu. Şoke olmuştum. Telaşımı gizlemeye çalışarak yatması için ısrar ettim. Bunun iyi olacağını kabul ediyordu, ancak merdivenleri çıkamayacaktı. Ona yardım etmemi de istemiyordu. Bana odasının yerini tarif etti ve yukarıya çıkıp odadaki kullanılmaya hazır şırıngayı getirmemi istedi... Dediğini yaptım ve kendisine adrenalin enjekte ederken onu seyrettim.

"Biraz rahatladı ve daha kolay nefes almaya başladı. Yavaş yavaş merdivenlerden çıktık, odasına girdik ve uzandı. Bana on yaşından beri kendisine iğne yapabildiğini anlat-

tı. Hastalığının ne anlama geldiğini tam olarak o anda anladım. Onun güçlü kişiliğine ve özdisiplinine hayranlık duymaktan başka yapabileceğim bir şey yoktu. Akşam yemeği odasına getirildi. Haşlanmış pirinç ve meyve... Bütün bunların bana nasıl dokunduğunu gizlemeye çalışarak o anda aklıma gelen her konuda konuşmaya başladım. Bir yandan konuşuyor, bir yandan da toplum için pek çok şey yapabilecek böylesine zeki ve cömert bir adamın böylesine ızdırap çekmesinin ne büyük bir haksızlık olduğunu düşünüyordum. Onun yerinde olsaydım kendimi vururdum. Oracıkta onu asla terk etmemeye karar verdim; duygusal bir ilişkiye girmeden tabii."

Hilda onunla duygusal ilişkiye girmeme konusunda belki de gerçekten kararlıydı, ancak birkaç hafta içinde ona fena halde tutulduğu açıktır. Yayımlanmış anılarında Ernesto'yu peşinden koşan biri olarak resmetmesine rağmen, Ernesto'nun günlüğü onu avcı olarak betimler. Şubat ayının sonunda defterine şunları yazıyordu. "Geçen gece kusmayla zirve noktasına varmış gibi görünmesine rağmen, astım yüzünden yerimden kımıldayamadım... Hilda Gadea benim için endişelenmeye devam ediyor ve sürekli olarak beni görmeye gelip bir sürü şey getiriyor."

Bu arada Ernesto'nun 1954 yılının Şubat ve Mart aylarında esas olarak ilgilendiği kişi Julia Mejía adında bir hemşireydi. Julia, Amatitlan Gölü'nün kıyısında bir ev ayarlamıştı. Ernesto hafta sonlarını orada geçiriyordu. Kız ona iş arama konusunda da yardım ediyordu. Bu ilişki giderek düzenli bir hal aldı.

Ernesto'nun bu gizli ilişkisinden habersiz olan Hilda ona iş bulmak için ilişkilerini kullanmaya devam etti. İş arkadaşlarından biriyle, Partido Guatemalteco de los Trabajadores'in (PGT), Guatemala Komünist Partisi'nin gençlik kolu üyesi Herbert Zeissig'le konuştu. Zeissig Ernesto'ya bir iş buldu, ancak Hilda'ya Ernesto'nun önce partiye kaydolması gerektiğini söyledi. Ernesto öfkelendi. Hilda'ya, partiye kaydolacaksa bunu "kendi inisiyatifiyle" yapacağını gidip Zeissig'e anlatmasını söyledi. İş bulmak için böyle bir şey yapmayı etik gerekçelerle reddediyordu. Bu ilkeli tutum Hilda'nın Ernesto'ya olan hayranlığını daha da artırdı.

Bu arada Ernesto'nun parasal durumu iyice kötüleşti. Ricardo Rojo, Gualo'nun pansiyon ücretinin yarısını ayrılmadan önce ödemişti, ama yine de ciddi biçimde borçluydu ve zaman zaman bulduğu paralı işler yeterli olmuyordu.

28 Şubat'ta anne ve babasına bir mektup yazarak babasının Meksika'da film yapan aktör bir arkadaşının, Ulíses Petit de Murat'ın adresini istedi: "Gerekirse oraya çeker giderim." Bu arada, onlara bir tabela boyama fabrikasından iş teklifi aldığını, ancak bu işi istemediğini, çünkü kabul etmesi halinde sağlık alanında çalışmak için gerekli zamanı kaybedeceğini yazdı. Bir köylü kooperatifinde ve bir muz plantasyonunda doktor olarak çalışmak için başvurmuştu, fakat her iki işi de elinden kaçırmıştı, çünkü o "aşağılık" Guatemala doktorlar sendikasına mensup değildi.

Evden gelen haberler, annesinin kız kardeşi, teyzesi Sara de la Serna'nın kansere ya-

kalandığını ve ağır hasta olduğunu bildiriyordu. Arada bir nükseden kabalığına hakim olma kararına ihanet ederek Celia *madre*ye şöyle yazdı: "Seni hiçbir şekilde teselli edemem, farkında olduğun ekonomik nedenlerden ötürü orada bulunmam da imkansız. Sana ancak güçlü olmanı, geleceğe bakmanı ve içinde bulunduğun ortamdan biraz olsun kendini uzaklaştırmanı tavsiye edebilirim."

Martta Ernesto'nun durumu biraz değişmişti. Hilda onun pansiyon ücretini kısmen ödemiş ve Julia Mejía doğudaki Petén cangılında bir sağlık görevi için bir iş görüşmesi ayarlamıştı. Kısa süre için morali düzeldi. Günlüğüne "İyimserim," diye yazdı. Petén tam da gitmek istediği yerdi. Anne ve babasına, Petén "harika bir yer," diye yazdı, "çünkü orası Maya uygarlığının geliştiği yer... ve orada daha çok hastalık var, kişi çok şey öğrenebilir (isterse, tabii)!"

Ne var ki Petén işi doktorlar sendikasının onayına bağlıydı ve Ernesto sendikanın başkanıyla görüşmeye karar verdi. Bu görüşmeyi acı sözlerle özetledi: "İşini elde tutmayı uman bir adam, anti-Komünist, bana entrikacı biri gibi geldi, ama bana yardım etmeye de hazır gibi görünüyor. Yeterince ihtiyatlı değildim, ama yine de fazla risk almadım."

Hilda, Petén işini duymuş olmalıydı. Kavga çıkardı. Görünüşe bakılırsa Ernesto'nun onunla olan ilişkisine bir tür sadakat göstermesini istiyordu. Birkaç gün sonra Ernesto şunları yazdı: "Hilda bana gördüğü bir rüyayı anlattı. Rüyanın kahramanı benim ve onun cinsel tutkularına açıkça ihanet ediyorum. Rüya görmediysem de, bir astım krizi geçirdim. Astımın ne ölçüde bir kaçış olduğu bilmek istediğim bir şeydir. Komik olan şu ki, kendimi analiz ettiğim zaman, gayet şerefli bir biçimde kaçılması gereken bir durum olmadığı sonucuna varıyorum. Ve yine... Hilda ve ben aynı patronun köleleriyiz ve her ikimiz de eylemlerimizle onu inkar ediyoruz. Belki ben daha tutarlıyım, ama derinlerde aynı şey."

Burada Ernesto'nun kendisi hakkında önemli bir şey söylemeye çalıştığı görülür. İmalı bir dil kullanmasına rağmen, kendi kişiliğinde gördüğü bir duraksama eğilimini siyasal alana da aktardığı açıktır, çünkü devamla şöyle demektedir: "Kübalıların mutlak bir huzur içinde ettikleri o tumturaklı lafları işittiğimde pek bir şey hissetmiyorum. On kat daha objektif bir konuşma yapabilirim... Daha iyi yorumlayabilirim ve beni dinleyen birini doğru bir şey söylediğime ikna edebilirim; ama kendimi ikna edemiyorum ve Kübalılar bunu yapıyorlar. Nico ruhunu mikrofona aktardı ve bu nedenle benim gibi kuşkucu birini bile coşturdu. Petén beni astım sorunumla ve kendimle yüz yüze getiriyor ve buna ihtiyacım olduğuna inanıyorum. Yardım görmeksizin zafer kazanmak zorundayım ve bunu yapabileceğime inanıyorum, ama bana öyle geliyor ki zafer, ona olan inancımdan çok, bilinçaltı inançlarımdan daha büyük olan kendi doğal yeteneklerimin eseri olacak."

Ernesto sanki hem kendisinin hem de Hilda'nın yürekten devrimci olduklarını, ama her ikisinin de davaya tam bir bağlılık göstermediklerini söylemektedir. Sadece Guate-

mala devrimiyle özdeşleşmek yeterli değildi ve Ernesto bunu biliyordu. Hilda hâlâ APRA'ya eğilimliydi ve Ernesto kritik anda PGT'ye katılmaktan kaçınmıştı. Bunu yaparken ne kadar ilkeli davranmış olursa olsun, hâlâ duraksamakta olduğu, hâlâ kuşkucu bir yabancı, önceki gibi tarafsız ve soğukkanlı bir "keskin nişancı" olduğu bir gerçekti. Şimdi karşısında Ñico López örneği vardı. Ñico mücadeleye duyduğu tam bir inançla, Ernesto'nun siyasal bir mücadeleye gerçek anlamda katılmış olmadığı için henüz paylaşmadığı bir inançla konuşuyordu. Astımının bu türden bağlılıklardan kaçması için bir bahane olup olmadığını da merak ediyordu.

Şimdi önünde Petén işi vardı. Bu rutubetli cangıl bölgesi hastalığını iyice azdıracaktı, ama orası "devrimci doktor" olma planını uygulayabileceği bir ortamdı ve oraya gitmekle hem inançlarına uygun biçimde davranmış olacağını hem de astımının üstesinden gelebileceğini hissediyordu. Astımı, reddetme sürecinde olduğu geçmişinin uğursuz prangasının simgesi haline gelmişti. Yeni bir kimlik oluşturmak, kendisini bir devrimci olarak yeniden biçimlendirmek, doğduğundan beri taşıdığı bütün engellerin ilk ve son kez hakkından gelmek istiyordu.

Ernesto'nun kendini çözümleme hastalığı zihninin biraz açılmasına yardımcı oluyor, fakat astımı durmaksızın onu etkilemeye devam ediyordu. Birkaç gün sonra pansiyon yatağında bitkin uzanırken, "çok değil pek çok şey oldu," diye yazdı. Sendika başkanının söylediklerine bakılırsa iş olacak gibiydi. "Hilda mektup yoluyla ve pratik bir tarzda aşkını ilan etti. Çok astımım vardı, aksi takdirde onu düzebilirdim. Kesin değil ancak kesintili bir ilişki sunabileceğim konusunda onu uyardım. Çok bozuldu. Giderken bıraktığı küçük mektup çok güzel; kötü olan, fazla çirkin olması. Yirmi yedi yaşında."

Ernesto henüz kesinlik kazanmamış olmasına rağmen Petén'e gideceğini herkese söylüyordu. "Götürmem gereken şeylerin listesini çıkarıyorum," diye yazdı mart ayında. "Bütün köprüleri yakıp gideceğim. Bu ülkede sıkışıp kalmışlık duygusu yetmiyormuş gibi, Hilda da sinirlerimi bozuyor."

Bu arada Guatemala üzerindeki siyasal baskı hızla artıyordu. Martta, Amerikan Devletleri Örgütü'nün (OAS) Onuncu Amerikan Ülkeleri Konferansı'nın Caracas'taki toplantısında John Foster Dulles yeterince kol bükmüş ve 26 Mart'ta bir çoğunluk kararı çıkarmayı başarmıştı. Bu kararda bir "yarıküre tehdidi" oluşturan "Komünizmin hakim olması" halinde herhangi bir üye devlete karşı gerçekleştirilecek askeri bir müdahalenin haklı görüleceği açıkça ilan ediliyordu. Sadece Meksika ve Arjantin tarafsız kalmışlar ve kararın hedefini oluşturan Guatemala karşı oy veren tek devlet olmuştu.

Oyun devam ediyordu. Açtığı kampanyada diplomatik zafer kazanan Eisenhower yönetimi şimdi avantaj sağlamak için baskı yapıyordu. CIA'nın Guatemalalı sürgünlere verdiği askeri eğitim Somoza'nın Nikaragua'daki çiftliklerinin birinde devam ediyordu. Parayla tutulmuş pilotlardan oluşan bir ekip hazırlanmış, birkaç düzine uçak yaklaşan saldırı sırasında kullanılmak üzere Nikaragua, Honduras ve Panama Kanal Bölgesi'ne gizli-

ce sokulmuştu. Bu arada CIA'nın psikolojik savaş unsurları da, propaganda ve dezenformasyon amaçlı yayın kayıtları hazırlamakla, Guatemala göklerinden atılacak broşürler basmakla ve Arbenz'in Sovyetler'le olan ilişkisini uygun anda "kanıtlamak" için ülke içinde bir yerlere gömülecek Sovyet menşeli silahları satın almakla meşguldü.

Myrna Torres Guatemala'dan ayrılmış, nişanlısının yaşamakta olduğu Kanada'ya uçmuştu. Ernesto'nun sözleriyle ardında "bir kırık kalpler bilançosu" bırakarak, "ne istediğini bilmeksizin" çekip gitmişti. "Ama en kötüsü," diyordu Ernesto, "gidip gitmeyeceğimi bilemiyor oluşum. Her zaman aynı belirsizlik..." Birkaç gün sonra, iş için ziyaret ettiği doktorlar sendikası başkanının soğuk davranması ve Petén işi konusunda kaçamak yanıtlar vermesi belirsizliği daha da artırdı. Bir teselli olarak defterine şunları yazdı: "Beni iyileştiren tek kişi Julia. Ve onun iyiliği..."

Julia bir yana, Ernesto'nun ruh hali pek iyi değildi. Defterinde sendika başkanından artık "*hijo de puta*", orospu çocuğu diye söz ediyordu. Bir sonraki görüşmelerinden "hiçbir şey" beklemiyordu artık. Kendisini atlatıp durduklarından şikayet ediyordu. Artık sağa sola mektup yazmaktan vazgeçmek zorundaydı. "İnsanın hevesi sağlığa ve koşullara bağlıdır. Bende ikisi de yok. Petén'deki iş gittikçe uzaklaşıyor... Her şey kokuşmuş. Ne bok yiyeceğimi bilemiyorum. Hilda başıma bela oluyor. Çekip gitsem. Venezuela olabilir."

Fakat gidemiyordu çünkü hiç parası yoktu. Üretken bir şeyler yapmak için Peñalver'in laboratuvarında parazit hastalıkları üzerine yaptığı araştırmaları inatla sürdürdü. Bu arada Tequisate denilen bir yerdeki muz plantasyonunda iş bulma ihtimali belirdi. Hilda'nın verdiği mücevherlerle pansiyon faturasının bir kısmını ödedi, ama daha aylarca ödenmemiş borcu vardı. Pansiyoncu kadın ondan birkaç gün içinde bir aylık pansiyon ücretini ödeme sözü almıştı. Hesabı ödeme günü de gelmişti.

"Pansiyondaki durum çok çirkin, zira beş *centavo* bile ödeyebilecek halde değilim. Saatimi, Hilda'nın altın zincirini ve yuvarlak bir taşını rehinciye verdim ve bir altın yüzük sözü aldım – yine Hilda'dan. Mücevherleri rehine verdikten sonra Tequisate'ye gitmek istediysem de yolda astım, oraya gidersem olacakların bir göstergesi olarak kendini kapıp koyverdi."

Evden Sara Teyze'nin ölüm haberi geldi. Yaşadığı sıkıntılardan bir an için koparak kendi duygularına gömüldü: "Onu pek sevmezdim ama ölümü beni etkiledi. Sağlıklı ve çok faal bir kişiydi. Bu şekilde öleceği kimin aklına gelirdi ki. Yine de bir çözüm, zira hastalığın daha sonraki etkileri onun için korkunç olabilirdi." O koşullar altında hissetmediği, ama eve yazdığı mektupların giderek bir özelliğini oluşturan canlı bir üslupla annesine kısa bir mektup yazdı. "Cesur ol, Sara'ya olanlar sona erdi ve Paris senin yolunu gözlüyor."

Artık nisan ayına gelmişlerdi ve Tequisate işini sağlaması için önünde kalan başlıca engel Guatemala'da oturma izni almaktı. Giderek kaderci bir ruh haline bürünüyordu. "Günler geçip gidiyor, ama pek aldırmıyorum. Bu günlerde belki Elena de Holst'un ya-

nına giderim, belki de gitmem. Sorunların şu ya da bu biçimde düzelmek zorunda olduğunu biliyorum, bu yüzden artık kafamı fazla yormuyorum."

Bir hafta sonu Ernesto, Hilda ve Harold White bir Paskalya alayına rastladılar. Kukuletalı adamlar ellerinde mumlarla bir İsa tasviri taşıyorlardı. Ernesto ürperdiğini hissetti. "Bu manzaradan hiç hoşlanmadım. Ellerinde mızraklarla önümüzden geçerlerken bize kötü kötü baktılar."

9 Nisan'da Guatemala Katolik Kilisesi Komünizmin ülkedeki varlığını lanetleyen ve bütün Guatemalıları ona karşı ayaklanmaya çağıran dini bir mektup yayımladı. Bildirinin imalı dili kimsenin gözünden kaçmadı. Ancak insanlar bu dini mektubun CIA'nın Guatemala Başpiskoposu Mariano Rossell Arellano'ya yanaşmasının doğrudan bir sonucu olduğunu bilmiyorlardı. Guatemala'daki bütün kiliselerde rahipler mektubu yüksek sesle okurlarken, CIA'nın pilotları kırsal Guatemala'ya bildiriyi içeren binlerce broşür bırakıyorlardı.

Ernesto annesine uzun bir mektup yazdı. Son yazışmalarında Celia oğluyla Paris'te buluşma umudu nedeniyle heyecanlıydı. Ernesto bu buluşmanın gelecek on yıl içinde görüşebilmeleri için son şans olacağını söyleyerek onu uyarmıştı. Bu on yıllık süre içinde dünyayı keşfetmeyi planlıyordu.

Celia arkeolojiyle ve Latin Amerikalı Kızılderililerin durumuyla ilgilenen oğlunun antropolog olmayı düşünüp düşünmediğini merak ediyordu. Ancak Ernesto şu sözleri yazarak bu konuyu kapadı: "Geri dönüşü mümkün olmayacak biçimde ölmüş olanın araştırılmasını hayatımın hedefi haline getirmek bana biraz paradoksal geliyor." Ona "iki şey"den emin olduğunu anlattı Ernesto. Birincisi, "otuz beş yaş civarında özgün biçimde yaratıcı bir evre"ye ulaşacak, "nükleer fizik, genetik ya da buna benzer bir alan"da çalışacaktı; ve ikincisi, "Amerika, maceralarımın ve düşündüğümden çok daha önemli bir karakterin mekanı olacak; onu anlamayı başaracağıma gerçekten inanıyor ve kendimi herhangi bir başka dünya halkıyla kıyaslandığında ayırt edici bir doğaya sahip oluşumuz anlamında [Latin] Amerikalı olarak hissediyorum."

Nisanın son günlerinde Ernesto derin bir uykudan uyanmış gibiydi. "Kahramanca ve kesin" bir karara varmıştı. Oturma izni alamadığı takdirde on beş gün içinde Guatemala'yı terk edecekti. Pansiyon sahibine kararını bildirdi ve eşyalarını bırakacağı bir yer aramaya başladı. Yakında ayrılacağına ilişkin haberler Hilda'yı endişelendirdi. "Hilda ısrar ediyor ve gitmeyeyim diye bana *el oro y el moro* [altın ve Magribi] sunuyor. Alberto tarafından Venezuleda'dan gönderilen bir kilo adrenalin geldi ve bir de gitmemi isteyen ya da daha ziyade beni gitmeye davet eden bir mektup. Aslında buna niyetim yok."

Ernesto ayrılmaya hazırlanırken, Washington da istikrarsızlaştırma planını yürürlüğe koymak için bir sonraki adımı atıyordu. Büyükelçi Puerifoy kamuoyunu etkilemenin bariz olduğu bir şekilde, kendisine danışılmak üzere Washington'a çağrıldı. Güvenilir kaynaklardan sızan haberlere göre bu ziyaretin amacı yarıkürede Komünist müdahaleye

karşı Caracas'ta alınan karar uyarınca ABD'nin Arbenz'e karşı alacağı önlemleri tartışmaktı. 26 Nisan günü Eisenhower Kongre'de yaptığı konuşmada saldırgan bir dil kullanarak, "Kızıllar"ın Guatemala'nın denetimini neredeyse ele geçirdikleri ve şimdi de "ellerini" El Salvador ve diğer komşu ülkelere uzatmaya çalıştıkları uyarısında bulundu.

Ernesto Guatemala'da oturma izni almanın bir ön adımı olarak polise gidip kendisini tanıtmaya çağırıldı. Bu bir cephe yarma hareketiydi. Ernesto, hoşnutsuz bir tutumla, Guatemala Dışişleri Bakanlığı'ndaki çabalarını, 15 Mayıs'ta Ho Şi Minh'in Vietnamlı savaşçılarının Fransız askeri garnizonu Dien Bien Fu'ya karşı uyguladıkları kuşatma harekatıyla kıyaslıyordu.

15 Mayıs'ta vizesini yenilemek için ülkeyi terk etmek zorunda olduğu kendisine resmen bildirildiğinde ise Ernesto'nun nereye gideceğine dair kararı oluşmuştu. Ayrılmadan hemen önce doğum günleri yaklaşan erkek kardeşlerine, anne ve babasına yazdığı aynı delişmen üslupla bir mektup yazdı. Doktorluğa başladığında, "dostum Mao beni çağırana kadar" ciddi bir hayat sürdüreceğini anlattı onlara. Orta Amerika'nın siyasal durumu hakkında şunları yazıyordu:

"Orta Amerika, tam da buralarda dedikleri gibi, *rechulo* [şirin] bir yer. Şu ya da bu konuda lehte ya da aleyhte çıngar çıkmadan geçen tek bir yıl yok. Şu sıralarda Honduras ülkedeki işçilerin nerdeyse % 25'inin işi durdurduğu harika bir grevin orta yerinde ve bu bölgelerde meyve şirketinin avukatlığını yapan Foster Dulles Guatemala'nın bu işte parmağı olduğunu söylüyor. Burada ayaklanma çağrısı yapan gizli bir radyo var. Muhalif gazeteler de aynı çağrıyı yapıyorlar. Dolayısıyla, UF'nin [United Fruit] yardımıyla, âdeti bozmamak için buraya küçük bir devrim göndermeleri şaşırtıcı olmaz... ABD doğrudan müdahale etmezse (henüz böyle bir ihtimal yok) Guatemala'nın bu tip bir girişime dayanabileceğine ve Meksika'da bu harekete sempati duyan pek çok insan olduğu için arkasının sağlam olduğuna inanıyorum."

Ernesto'nun iyimser saptamasına rağmen, aynı gün Arbenz rejiminin geri dönüşü olmayan korkunç sonunu hazırlayan bir olay yaşandı. Çekoslovak silahlarıyla yüklü *Alfhem* isimli İsveç bandıralı bir şilep bir Polonya limanından ayrılarak gizlice Guatemala'nın Atlantik limanı Puerto Barrios'a yanaşmıştı. Bu gizemli seyahat, şüpheli kargo ve nihai varış noktası hakkında elde ettiği ipuçlarını değerlendiren CIA, Atlantik'ten rotasını pek çok kez değiştirerek geçişi sırasında gemiyi gözlemişti. Gemi Puerto Barrios'a vardığında Washington *Alfhem*'in taşıdığı yükün gerçek niteliğini –Arbenz rejimi için iki tondan fazla savaş malzemesi– haber aldı ve hemen harekete geçti.

Alfhem Washington'a, Guatemala'ya Sovyet bloku müdahalesi hakkında çok ihtiyaç duyduğu kanıtları sağlamıştı. CIA Direktörü Allen Dulles kendi istihbarat danışma kurulunu ve Ulusal Güvenlik Konseyi'ni derhal topladı ve gelecek ay Guatemala'yı işgal etme konusunda destek aldı. 17 Mayıs günü Dışişleri Bakanlığı silah sevkıyatını kınayan bir bildiri yayımladı ve Eisenhower Çek silahlarının Orta Amerika'da bir "Komünist dik-

tatörlüğün" kurulmasını sağlayabileceğine dair açık bir uyarıda bulundu.

Guatemala'nın durumu iç açıcı değildi. Gizli silah sevkıyatı yaparken suçüstü yakalanan Arbenz ansızın bir şeyleri saklayan biri gibi gösterildi. İzleyen günlerde, Eisenhower ve Bakan Dulles, sevk edilen silahların Guatemala'nın askeri ihtiyaçlarının çok ötesinde olduğunu basına açıkladılar ve Guatemala'nın asıl niyetinin Komünist yönetimi zorla komşularına kabul ettirmek ve muhtemelen ABD'nin denetimindeki Panama Kanalı'na saldırmak olduğunu ima ettiler. Washington'un propaganda mekanizması tam gaz çalışırken, ABD'nin Arbenz rejiminin kendi ordusunun teçhizatını yenileme girişimlerini sürekli engellediğini, rejimin Amerikan askeri yardımı için yaptığı talepleri tekrar tekrar reddettiğini ve diğer batılı ülkelerin Guatemala'ya silah satma girişimlerini engellediğini hatırlayan pek az gazeteci vardı.

Alşhem'in kıyıya yanaşmasının üzerinden daha bir hafta geçmemişti ki Bakan Dulles Honduras'la bir "karşılıklı güvenlik antlaşması" imzaladı. Birkaç hafta önce Nikaragua'nın diktatörü Somoza'yla da benzer bir antlaşma imzalamıştı. Bu hamle, ABD ve Honduras'ın, Guatemala hükümetine bağlı ajanların o sırada devam etmekte olan Honduras genel grevini kışkırttığı şeklindeki suçalamalarının yeniden canlanmasına yol açtı. Bir "Guatemala işgali" durumunda Honduras artık ABD tarafından savunulacaktı. Kamuoyunun bu şekilde hazırlanmasının ardından ABD askeri kargo uçakları görünüşte savunma ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli silahları taşıyarak gösterişli bir biçimde bu iki ülkeye uçtu. Aslında gönderilen silahlar Guatemala sınırına yürüyüş emri bekleyen Castillo Armas'ın Kurtuluş Ordusu'na teslim edilecekti.

20 Mayıs'ta Allen Dulles'ın *Alşhem*'deki silahların Guatemala City'e sevkini durdurmakla görevlendirdiği bir CIA sabotaj ekibi, Puerto Barrios'un dışındaki demiryoluna patlayıcı yerleştirdi. Patlama fazla hasar yaratmayınca CIA'nın adamları hareket halindeki askeri trene ateş açtılar. Bir Guatemalalı asker öldürüldü, birkaçı yaralandı, ancak tren ve yükü başka sorunlarla karşılaşmaksızın hedefe ulaştı.

Siyasal olaylar bu şekilde tırmanırken, Ernesto pansiyondan ayrıldı. Hâlâ üç aylık kira borcu vardı, ancak pansiyon sahipleri bir borç senedi karşılığında onun gitmesine izin verdiler. Hilda'yla birlikte geceyi geçirmek için San Juan Sacatepéguez köyüne gitti. Bu onların baş başa geçirdikleri ilk geceydi. Birkaç gün sonra da Ernesto cebinde ödünç alınmış yirmi dolarla El Salvador'a doğru hareket etti.

V

Çatışmada taraf olduğunu ilan etmiş biri için dikkat çekici biçimde kayıtsız bir davranıştı bu. Ernesto bir kez daha krizin en yüksek noktasında ortadan kaybolmuştu. *Alşhem* telaşı devam ederken Guatemala'nın komşularını ziyaret etmek de zamanlama bakımından iyi bir seçim sayılmazdı. Salvador sınırında polis üzerindeki "şüpheli yayınlar"a el koydu, ancak rüşvet ödedikten sonra sınırdan içeri girmesine izin verildi.

Taşra kenti Santa Ana'da yeni bir Guatemala vizesi aldıktan sonra, başkent San Salvador'a doğru yoluna devam etti. Orada Copán'daki Maya harabelerini ziyaret edebileceği ve aynı zamanda sürmekte olan işçi grevini "görme" fırsatı yakalayabileceği düşüncesiyle Honduras vizesi için başvurdu. Hafta sonu Pasifik kıyısına ulaştı ve kumsalda kamp yaptı.

Orada bazı genç Salvadorlularla ahbaplık etti. Daha sonra annesine yazdığı mektupta, biraz sarhoş olduklarını ve kendisinin "Guatemala tarzı propaganda ve kıpkızıl bazı dizelerden alıntı" [yaptığını] anlattı. "Sonunda hep birlikte bir polis karakoluna götürüldük, ancak bir *commandante*nin... öğleden sonra açan güller ve başka güzellikler hakkında şarkı söylemenin benim için daha iyi olacağı tavsiyesinin ardından serbest bırakıldık. Dumanla [bir silahın namlusundan tüten] bir sone yazmayı tercih ederdim."

San Salvador'a dönerken Honduras vizesinin reddedildiğini öğrendi ve bunun o sırada hakim olan siyasal ortamda neredeyse suçlu muamelesi gören Guatemala'dan geliyor olmasından kaynaklandığını düşündü. Honduras bir seçenek olmaktan çıkınca, Tazumal'daki Kolombiya Pipil Kızılderilileri piramidini görmek için batı El Salvador'daki Chalchuapa'nın yolunu tuttu.

Harabeleri inceledi, gözlemlerini defterine dikkatle kaydetti. O gece Santa Ana'nın dışındaki karayolunun kenarında uyudu. Sabahleyin güney Guatemala'daki kadim Quiriguá Kızılderili harabelerine ulaşmak için Guatemala sınırı boyunca otostop yaparak yol aldı. Ertesi gün Jalapa'ya ulaştı, oradan bir trene binerek Progreso kasabasına gitti. Orada bir kadın ona acıyarak yirmi beş cent verdi. Henüz inşa edilmiş yeni bir yol boyunca yürüyerek o sıralarda kötü şöhretli Puerto Barrios limanına doğru yola çıktı. Quiriguá harabelerine ulaştı. Oradaki taş yapılarla Peru'daki İnkaların yapıları arasındaki benzerlikleri defterine kaydetti. Özellikle oymalardaki Asyalı figürlerden etkilenmiş ve bir taşa oyulmuş figürün "Buddha"yı andırdığını, bir başkasının "Ho Şi Minh"e benzediğini saptamıştı.

Ertesi gün, Puerto Barrios'a doğru "*a lo macho*" (delikanlıca) ilerlemeye karar vererek yeniden yola koyuldu. Cebindeki son parayı tren yolculuğu için harcadı. Bu bir kumardı ama işe yaradı. Bir yol inşa vinci üzerindeki katran yüklü fıçıları boşalttığı bir gece işi buldu. "İş akşam saat altıdan sabah saat altıya kadar on iki saat sürdü ve benden daha eğitimli adamlar için bile ölesiye yorucuydu. Saat 5.30'da otomatik makineler ya da 'bololar' (tahtadan yapılmış kukalar) gibiydik. Adamlar sarhoş gibi konuşuyorlardı." İkinci gece de "birincisi kadar arzulu olmamakla birlikte," çalıştı; "insanı gerçekten rahatsız eden sivrisineklere ve eldivensiz olması"na rağmen bu işi sürdürebildiği için kendisiyle gurur duymuştu.

Ertesi sabah ustabaşılardan birinden Puerto Barrios'tan Guatemala City'e geri dönmesini sağlayacak bir tren bileti vaadi alan Ernesto, deniz kıyısındaki terk edilmiş bir barakada başarı duygusuyla sevinç içinde bedenini dinlendirdi. Bu her zaman yaptığı yoru-

cu fiziksel işlerin ilkiydi. "Tepeden tırnağa toza ve asfalta bürünmüş tam bir *chanchoya* (domuz) döndüm, ama halimden memnunum. Bilet aldım ve veresiye yemek yediğim yerdeki yaşlı kadın yemeğin parasını Guatemala [City]'deki oğluna bir dolar vererek ödememi söyledi ve ben her türlü koşula dayanabileceğimi ve astımım tutmazsa daha da fazlasını yapabileceğimi kanıtladım."

VI

Guatemala City'e dönen Ernesto, gururla, "Doları ödedim," diye yazdı. Dönüşü Hilda'yı şaşırtmış ve sevindirmişti. Onun bir daha dönmeyeceğinden korkuyordu. İşgal tedirginliği arttıkça, daha çok insan ülkeyi terk ediyordu. Tanıdığı bir hükümet yetkilisi Hilda'yı sığınacak bir yer aramaya zorluyor, Harold White da aynı tavsiyede bulunuyordu.

Başkentin kuşkularla dolu ikliminde söylentiler yayılıyordu ve bunlardan biri de Ernesto için çıkarılmıştı. Paraguaylı bir tanıdığından yaygın şekilde kendisinin Perónist bir ajan olduğuna inanıldığını öğrenmişti. Borcunu ödeyemeyeceği için pansiyona dönmedi, yemeklerini Elena de Holst'ta yedi ve tangolar söyleyen Ñico López ve diğer Kübalılarla bir odayı paylaştı. Odaya gizlice girip çıkıyordu ve sadece iki tek yatak olduğu için, onları birleştirip yan yana uyuyorlardı. Örgütünden emir alan Ñico, Meksika'ya gitmeye hazırlanmakta ve günlerini "gülmekten altına sıçarak ve başka bir şey yapmadan" geçirmekteydi.

Beklentilerine rağmen, hayatı önceki gibi sürüyordu. Doktor olarak çalışmak hâlâ serap gibi bir görünüp bir kayboluyordu. Önce bir toplantıya katılmasını, daha sonra beklemesini ve nihayet bir hafta daha beklemesini söylediler. Aynı can sıkıntısını yeniden yaşamaya başladı. Evden pek az mektup alıyordu. Ñico ayrıldı ve Ernesto, Coca adında bir Guatemalalıyla başka bir odaya taşındı. Elena Leiva de Holst da ayrılmaya hazırlanıyordu, ancak Ernesto'nun başka bir kadının evinde yemek yemesini sağlayacağına ve sağlık bakanlığıyla onun için son bir görüşme yapacağına söz verdi. Ve bu sırada astım da geri dönerek her şeyin üzerine tüy dikti.

Ne var ki ABD-Guatemala sorunu tırmandığı için Ernesto'nun sıkıcı günleri sona ermek üzereydi. Amerikan savaş gemileri Karaiblerdeki bütün şüpheli gemileri soruşturmaya başlamışlardı ve Bakan Dulles, temmuzda toplanacak bir sonraki OAS konferansında onaylatmak üzere Guatemala'ya karşı uygulanacak yaptırımları içeren bir dokümanı gayet gürültülü biçimde hazırlamakla meşguldü. Başarı Operasyonu'nun şefi, CIA elemanı Howard Hunt (geleceğin Watergate ünlüsü) dikkatleri Guatemala üzerine çekmek için Mexico City'de toplanan Latin Amerika'da Sovyet Müdahalesine Karşı Kongre'nin organizatörüydü.

CIA, Guatemala'da artan Komünist tehdit konusunda bütün Latin Amerika'ya uyarılarda bulunan gazete makaleleri ve propaganda filmleri hazırlatıyor, broşürler dağıtıyordu. Arbenz dışişleri bakanını Büyükelçi Puerifoy'a göndererek Washington'la müzakere-

lere başlamak ve işgali önlemek için uzlaşma teklifinde bulundu. Bu yaklaşım hiçbir sonuç vermedi.

CIA'nın psikolojik savaşı etkili oluyordu. 2 Haziran'da Arbenz'e karşı gerçekleştirilen bir komplo önlendi ve bazı kişiler tutuklandı. Ertesi gün bir grup subay Arbenz'e giderek hükümet görevlerinde yer alan bütün Komünistleri kovmasını istedi. Arbenz onları yatıştırmaya çalıştı, Komünistlerin denetim altında tutulduklarını söyledi. Ancak pek çok subay hâlâ huzursuzdu ve 5 Temmuz günü emekli bir hava kuvvetleri komutanı ortadan kayboldu ve bir süre sonra sesi CIA'nın radyo yayınlarında işitildi.

CIA ajanı David Atlee Phillips'in yönetimi altında kendisine "La Voz de Liberación" (Kurtuluşun Sesi) diyen radyo istasyonu, Guatemalalıları binlerce savaşçıya sahipmiş gibi bir izlenim uyandırdığı Kurtuluş Ordusu'na katılmaya teşvik ediyordu. Radyo aynı zamanda insanların korkularını tahrik ediyor, Arbenz'i mevcut orduyu feshederek "köylü milisleri" kurmak için Komünistlerin denetimindeki sendikaları silahlandırmayı planlamakla suçluyordu. 6 Haziran'da işgal tehdidi nedeniyle Arbenz anayasal güvenceleri otuz günlüğüne askıya aldı.

14 Haziran'da Ernesto yirmi altıncı yaş gününü kutladı. Ertesi gün Başkan Eisenhower, Başarı Operasyonu'nun detaylarını son kez görüşmek üzere yüksek düzeyde bir toplantı için çağrıda bulundu. İki gün sonra parayla tutulmuş Amerikalı pilotlar Guatemala üzerindeki hedefleri havadan bombalamaya başladılar. 18 Haziran'da Castillo Armas dört yüz savaşçıdan oluşan küçük Kurtuluş Ordusu'nun başında Honduras sınırından geçerek Guatemala içlerine doğru ilerlemeye koyuldular. İşgal ve işgalle birlikte Ernesto Guevara'nın geleceği de başlamıştı.[23]

23) Ayrıntılar için bkz. Ek.

10
"Dehşet Bir Soğuk Duş"

I

Guatemala City'e ilk hava saldırısı gerçekleştiğinde hayatında ilk kez ateş altında kalan Ernesto büyük bir heyecana kapıldı. Celia'ya yazdığı bir mektupta, "bir maymun gibi eğlendiğim için biraz utanç duyuyorum..." itirafında bulunmuştu. Onun "zevkle dudaklarını yalaması"na yol açan bombardıman sırasında sokaklarda kaçışan insanları görünce "bana bir şey olmaz şeklinde sihirli bir duygu" yaşamıştı.

Şiddet Ernesto'ya korkuyla karışık bir haz veriyordu. "Hafif bombalar bile muhteşemdi. Birinin bulunduğum yere nispeten yakın bir hedefe doğru gidişini seyrettim. Uçak, kanatlarından kesintili küçük ateş tarakaları yaptığı anda daha büyük görünüyor, makineli tüfeğin ve arkadan ateş eden hafif makinelilerin sesi duyulabiliyordu. Birden havada yatay biçimde asılı kaldı, sonra hızla daldı ve bıraktığı bomba ile toprağı sarstığını hissettim."

Birkaç gün sonra Ernesto, biraz daha sakinleşmiş halde defterine şunları yazdı: "Son günlerde tarihsel gelişmeler yaşanıyor. Notlarımda ilk kez göründüğüne inandığım bir özellik bu. Birkaç gün önce Honduras'tan gelerek Guatemala sınırını geçen uçaklar, kentin üzerinden uçarak gündüz gözüyle insanları ve askeri hedefleri makineli tüfek ateşine tuttular. Tıp alanında işbirliği yapmak için sıhhiye tugaylarına ve gece vakti kentte devriyeye çıkan [Komünist Alianza Democrática'nın] gençlik tugaylarına yazıldım."

Geceleri karartma uygulanmaktaydı. Ernesto'nun devriye görevlerinden biri kimsenin bombalara hedef olacak şekilde ışıklarını yakmamasını sağlamaktı. Hilda da elinden geleni yapıyordu. Siyasal sürgünlerin Guatemala devrimini desteklemek için başlattıkları imza kampanyasına ve iş yerinde devriyeye çıkan erkeklere yiyecek sağlamakla görevli bir kadınlar tugayına katılmıştı.

29 Haziran'da Ernesto annesine bir doğum günü mektubu gönderdi. "Benim için biraz endişelendiğini düşünüyorum," diye yazdı. "Şu anda korkulacak bir şey olmadığını söyleyeceğim, ama aynı şey gelecek için söylenemez. Yine de kişisel olarak dokunulmaz olduğuma dair bir duygu taşıyorum (dokunulmazlık uygun söz değil, belki de bilinçaltı beni yanıltıyor.)"

Annesine yazdığı mektupta, provokasyon niteliğindeki hava saldırılarına ve Castillo Ármas'ın karadan ilerlemesine rağmen, Arbenz hükümetinin ihtiyatlı tutumunu sürdürdüğünü anlatıyordu. Arbenz, ABD ve Honduras'ın Guatemala'yı saldırgan ilan ederek karşılıklı güvenlik antlaşmalarını yürürlüğe koymalarına yol açabilecek sınır olaylarından kaçınmak için, paralı askerlerin Guatemala'nın içlerine doğru ilerlemelerine izin vermişti. Şu ana kadar Guatemala kendini Honduras'a diplomatik bir protesto yollamakla ve özel bir oturum yaparak konuyu ele alması için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne başvurmakla sınırlamıştı. "Bu olay bütün Guatemalalıların kendi hükümetlerinin yönetimi altında birleşmelerini sağladı. Benim gibi olanlar da kendilerini Guatemala'ya bağlı hissediyorlar." Mektubun sonunda ise kısa süre sonra acı biçimde yanlış çıkacak bir yargıda bulunuyordu. "Hiç kuşkusuz Albay Arbenz yürekli bir adam ve gerekirse görev başında ölmeye hazır."

Cepheden gelen haberler önceleri cesaret vericiydi. Hükümet güçleri başarıyla savaşıyorlardı. Castillo Ármas, Guatemala'nın kara İsa'sının kutsal hac yeri olan Esquipulas şehrine girmeyi başarmış, fakat ana hedefe, Zacapa ve Puerto Barrios'a doğru ilerlemekte olan birlikleri durdurulmuştu. Parayla tutulmuş pilotların kullandığı CIA uçakları ilk anda yarattıkları paniğe rağmen, o ana kadar fazla zarar verememişler ve çoğu kez hedefleri ıskalamışlardı. Bu uçakların bazıları yerden açılan ateşle vurulmuş ve savaş dışı kalmıştı. Honduras bandıralı *Siesta de Trujillo* adlı gemi işgalciler için silah ve mühimmat boşaltmaya çalıştığı Puerto Barrios'ta ele geçirilmişti. Nihayet, sınırlarının dışından gelen bir saldırının kurbanı olan Guatemala'nın Birleşmiş Milletler'in müdahale etmesi için sağlam gerekçeleri vardı.

Ernesto'nun bunları yazdığı 29 Haziran günü, Başarı Operasyonu'nu yürüten Amerikalılar ise, Kurtuluş Ordusu'nun bozguna uğratılma ihtimali karşısında endişeliydiler. Allen Dulles'ın isteği üzerine Eisenhower savaş alanına daha fazla bombardıman uçağı gönderilmesini emretti. 23 Haziran'da yeni uçaklar harekete geçti ve üç gün boyunca başkent dahil olmak üzere belli başlı Guatemala şehirlerindeki önemli hedefleri makineli tüfek ateşiyle taradılar ve bombaladılar.

Bu arada ABD, Guatemala'nın BM Güvenlik Konseyi'nin özel bir oturumunda krizin tartışılması için yaptığı başvuruyu engelleme manevralarıyla meşguldü. Haziran ayındaki konsey başkan vekili Büyükelçi Henry Cabot Lodge, BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld'le bu konuda kavga ediyordu. Lodge sonunda 25 Haziran'da bir oturum yapılmasına razı oldu. Ancak bu tarihe gelindiğinde yeni bombardıman uçakları büyük bir hasar yaratmışlar ve Castillo Ármas güçlerinin yeniden toplanarak saldırıya geçmelerini sağlamışlardı.

24 Haziran'da işgalciler küçük Chiquimula şehrini ele geçirdiler ve Castillo Ármas bu şehri "geçici hükümet"inin merkezi ilan etti. La Voz de Liberación savaş davulları çalıyor, dinleyicilerine Kurtuluş Ordusu'nun hükümetin savunma mevzilerini ve önüne çıkan her

şeyi ezip geçerek büyük bir askeri başarıyla ilerlemekte olduğu izlenimi veriyordu.

Arbenz'in ve ona bağlı yüksek rütbeli subayların güveni sarsılmaya başlamıştı. Bu arada Büyükelçi Lodge Guatemala'nın bir BM soruşturma ekibinin bölgeye gönderilmesi için yaptığı başvuruya karşı oy kullanmaları için öteki konsey üyeleri arasında lobi faaliyeti yapmakla meşguldü. Özellikle İngiltere ve Fransa'ya baskı yapılıyordu. Eisenhower ve John Foster Dulles o sırada Washington'da bulunan İngiltere Başbakanı Winston Churchill'i ziyaret ettiler. Londra ve Paris Guatemala'da Amerikalılarla birlikte hareket etmedikleri takdirde ABD'nin de Kıbrıs, Hindiçini ve Süveyş'te karşılaştıkları sorunlarda onlara yardım etmeyeceği mesajını veriyorlardı. Güvenlik Konseyi'nde 25 Haziran'da oylama yapıldığında ABD bir BM soruşturmasına karşı 5'e 4'lük bir farkla ucu ucuna zafer kazandı. İngiltere ve Fransa çekimser kalmış, Guatemala tek başına bırakılmıştı.

II

Başarı Operasyonu 3 Temmuz'da kendisine verilen ismi hak etmişti. O gün "Kurtarıcı" Castillo Ármas yanında ABD Büyükelçisi John Puerifoy olduğu halde Guatemala City'e uçtu. Amerikalıların gayretiyle iktidarın alınışından sonra Guatemalalı askeri liderler 27 Haziran'da Arbenz'i istifaya zorladılar. Ardından bir hafta süren bir iktidar mücadelesi karışıklığı yaşandı.

"Guatemala halkı dehşet bir soğuk duş almış oldu" diyordu Ernesto, birkaç gün sonra gözlemlerini yazarken. Celia'ya önceki mektubunda yer alan kahramanca ifadeler yüzünden oldukça hüzünlü bir mektup yazdı ve o yorumları, "gerektiğinde ölmek üzere asla ulaşamayacağı cepheye gitmeden hemen önce muhteşem bir rüyaya kapılarak..." yazdığını açıkladı.

"Her şey uyandıktan sonra da insanı etkileyen harikulade bir rüya gibi yaşandı. Şimdi artık gerçeklik teker teker kapıları çalıyor ve uzaktan silah sesleri geliyor. Bu da *ancien régime*'e (eski rejim) hâlâ sadık kalanların ödülü. İhanet ordunun mirası olmaya devam ediyor ve demokrasinin temel ilkesinin ordunun feshedilmesi olduğuna dair o aforizma bir kez daha kanıtlanıyor (böyle bir aforizma yoksa da onu ben yaratmış oluyorum)."

Ernesto'nun zihnindeki öteki kusurlu kesimler "gerici" basın ve Arbenz'in devrilmesine yardımcı olan ve kışkırtan Katolik Kilisesi'ydi ve gelecekte Sosyalist devrim herhangi bir yerde başarıya ulaşacaksa bu kesimlere özel olarak dikkat etmek gerektiğini zihninin bir köşesine kaydetti.

Ernesto, o sırada Maksika büyükelçiliğine sığınmış olan[24] Arbenz'i, Puerifoy'un kışkırtmasıyla istifasını isteyen ve bunu başaran subayların önünde eğildiği ve özellikle de

24) Ağustosta Castillo Ármas nihayet Arbenz'in Meksika'ya gitmesine izin verdi, ancak hava alanında onu aşağılama fırsatını kaçırmadı. Arbenz orada Castillo Ármas taraftarlarının alaylarına muhatap oldu ve gümrükten geçerken soyunmak zorunda bırakıldı.

ülkeyi savunmak için "halkı silahlandırmak"ta duraksadığı için kınamaya devam etti.

Ernesto anlaşılabilir biçimde kötü bir ruh haline bürünmüştü. Haziranın son günlerinde cepheye gitme umuduyla Komünist Gençlik'in silahlı milis örgütüne katılmıştı. Nikaraguali bir gönüllü, Rodolfo Romero, Guatemala City'nin kuzeyindeki bir evde kurulan "Augusto César Sandino Tugayı"nın "askeri şefi"ydi. Ernesto tugaya kabul edildi ve cepheye giderek savaşma heyecanıyla günlerce onlarla birlikte kaldı, ancak Kamu Sağlığı Bakanlığı devreye girerek onu kendisine verilecek emirleri beklemek üzere bir hastaneye gönderdi. Bu noktada Romero ve Ernesto birbirini kaybetti. (Dört buçuk yıl sonra, Somoza'ya karşı bir gerilla savaşı için destek arayan Romero, *Comandante* Ernesto "Che" Guevara'nın daveti üzerine henüz kurtarılmış Küba'nın başkenti Havana'ya uçtuğunda yeniden karşılaşacaklardı.)

Ernesto hastanede cepheye gitmek için bir kez daha başvuruda bulunduysa da; "isteğimi dikkate almadılar," diye yazdığına bakılırsa yine düşkırıklığına uğramıştı. Sağlık Bakanlığından yeni bir çağrı bekledi; ancak 26 Haziran Cumartesi günü, Arbenz'in istifasından bir gün önce, Hilda'yı ziyarete gittiği bir sırada bakanın hastaneye gelip gitmesiyle son şansını da kaybetti.

Arbenz'in düşüşüne doğru gerilim artarken, Hilda'nın hatırladığı kadarıyla Ernesto'nun zihni, çöküşü önleme imkanlarıyla meşguldü; karşısına çıkan herkesle konuşuyor, Arbenz'e bir mesaj gönderilebileceğini söylüyordu. Arbenz askeri danışmanlarına bir an önce sırt çevirmeli, halkı silahlandırmalı ve dağlarda bir gerilla savaşı vermek için onlara önderlik etmeliydi. (Aslında devrilmeden iki gün önce Arbenz, Ernesto'nun katıldığı türden milislere silah dağıtılmasına çalıştıysa da ordu bu öneriyi reddetmişti.) Artık hastanedeki görev yerinden, giderek endişe verici ve düş kırıcı bir hal alan olayları izliyordu. Birbiri ardı sıra gelen teslimiyetler Castillo Ármas'ın zaferini pekiştiriyor ve Guatemala "devrimi" utanç verici biçimde yok oluyordu. Baskı daha Castillo Ármas gelmeden başlamıştı: Sıkıyönetim ilanı ve PGT'yi (Komünist Partisi) yasaklayan kararnameyle birlikte, elçilikleri korku içinde sığınmak isteyen insanlar doldurmaktaydı. Ernesto bir "Kızıl" olarak tanındığı için hastaneden kovulacağını biliyordu. Bu arada Hilda da bir önlem olarak ev değiştirmişti.

Castillo Ármas'ın kente girdiği gün, Ernesto, "İnsanlar onu gerçekten de alkışlıyorlardı," gözleminde bulundu. Ármas dört bir yanında makineli tabancalar, tabancalar paramiliter güçlerle çevrelenmiş halde, kasıla kasıla kente girdi; ülkenin "kurtarıcıları" olarak edindikleri statünün tadını çıkarıyorlar, bela arıyorlardı. Edelberto Torres Jr. Komünist olduğu gerekçesiyle tutuklanmıştı. Ernesto, Edelberto'nun, Rubén Dario uzmanı olan bilim adamı babası için endişeleniyordu. Kendisi de tehlikedeydi. Tahmin ettiği üzere hastaneden "sepetlendikten" sonra, kendileri de sığınacak bir yer arayan Salvadorlu iki kadının evinde saklandı.

Bu siyasal kargaşanın orta yerinde Ernesto ile Hilda'nın kedi-fare aşkları devam edi-

yordu. Hilda, yazdığı bazı şiirleri, ya da Ernesto'nun ifadesiyle "saçmalıklar"ı ona gönderdi. Ernesto ise "Ona olanlar," diye yazdı günlüğüne, "benim ilgisizliğim karşısında hakarete uğradığını hisseden özgür bir kadının kurgusal hayal gücü ve onur duygusuyla beni kazanmak için yaptığı hesaplardan ibaret. Ben de ona cevap olarak şu hayvanca şiiri gönderdim:

Kendini kuşlar gibi teslim et,
Seni ayılar gibi alayım,
Ve belki seni yavaşça öpeyim.
Böylece bir güvercin olan ben,
Kendimi erkek gibi hissedebileyim.

"...Ona yeni bir ültimatom verdim, ancak daha öncekiler gibi bunun da etkisi olmadı. Hemşireyle düzüştüğümü itiraf etmem onu etkiledi. Hâlâ benimle evlenmeyi umuyor."

Temmuzun ortalarında yeni rejimin cadı avı henüz başlamıştı. Arbenz rejimiyle ilişkili ya da Komünist olduğundan kuşkulanılan herkes tutuklanıyor ve listede Ernesto da yer alıyordu. Henüz Guatemala'yı terk etmemiş olanlar ise telaşla ülke dışına çıkmaya çalışıyorlardı. Elena Leiva de Holst uçağa binip gitti ve Ernesto'nun Salvadorluların evindeki sığınma imkanı da bir başka kızın ablalarının ülkeyi terk etmelerine yardımcı olmak için gelmesi üzerine ortadan kalktı. Ev kapatılacaktı. Bu durumda Ernesto'nun gizlenebileceği yeni bir yer bulması gerekiyordu.

Elena Leiva de Holst'un halasının evinde kalan Ernesto günlerini Arjantin elçiliğine gidip gelerek geçirmeye başladı, ama henüz sığınmaya çalışmıyordu. Hilda'ya göre, elçiliğe rahatça girip çıkabilmesi sayesinde ve o sırada Guatemala City'de hüküm süren karışıklıktan da yararlanarak, "oraya sığınmış olan insanların bazı işlerini görüyor, bazı silahları topluyor ve zor durumda olan ya da ülkeyi terk etmek isteyen kişilerin elçiliğe sığınmaları"nı sağlıyordu.

Ernesto bu faaliyetlerini başına bir iş gelmeden birkaç gün daha sürdürdü, ancak o sıralarda Hilda tutuklandı ve bir cezaevi hücresine konuldu. Ernesto evdeki kadınlardan polislerin Hilda'yı götürmeden önce onun hakkında kendisini sorguya çektiklerini öğrendi. Bu Ernesto'nun gözardı edemeyeceği bir uyarıydı. Arjantin elçiliğine başvurarak sığınmak istediğini bildirdi. Elçiliğe gitmeden hemen önce geleceğe ilişkin planlarını günlüğüne kaydetmişti.

"Planlarım gayet akışkan. Bununla birlikte muhtemelen Meksika'ya gideceğim... Neden bilmiyorum ama er ya da geç bir yerden gelecek küçük bir baskıyla kaderimin neredeyse tamamen değişeceği anlardan birini yaşıyorum."

III

Ernesto Arjantin elçiliğinin duvarları arasına yerleşmiş kalabalık ve "heterojen insan grubu"na katıldı, ama hemen tedirgin oldu ve sıkılmaya başladı. "Sığınmanın sıkıcı olmaktan çok verimsiz olduğu söylenebilir, çünkü insan istediğini yapamıyor, çünkü herkes burada."

Astını kötüleşmişti. Gazetelerden öğrendiğine göre Hilda özgür kalmak için açlık grevi yapmış ve birkaç gündür tutulduğu nezarethaneden salıverilmişti. Onun neden kendisini görmeye gelmediğini merak etti. "Nerede olduğumu bilmiyor ya da beni ziyaret edebileceğini bilmiyor," diye düşündü.

Bu günlerde ilk kez Ernesto'nun belirli bir yere gitmek niyetinde olduğu görülmektedir. Mexico City, Arbenz ve tutuklanmaktan kurtulan taraftarlarının ve ilaveten Guatemala'daki siyasal sürgünlerin pek çoğunun gittiği bir yerdi. Meksika'nın siyasal bakımdan hoşgörülü ve kültürel bakımdan dinamik başkenti, bu ülkenin kendi "anti emperyalist" devrimini kırk yıl önce gerçekleştirmesinden sonra, aralarında çok sayıda Avrupalı Yahudi'nin ve 1930'larda ve 40'larda Faşizmden kaçan İspanyol Cumhuriyetçisinin de bulunduğu, dünyanın her yanından gelen binlerce solcu siyasal sürgünün sığınağı haline gelmişti. Kuşkusuz Ernesto Meksika'nın kendisi için de en uygun yer olduğuna karar vermişti.

Şimdilik yerinden kıpırdayamıyordu. Vakit geçirmek için kendine sığınak arayan arkadaşlarına ilişkin izlenimlerini kaydetmeye başladı. İlgisini çeken ilk kişi ünlü Komünist köylü lideri Carlos Manuel Pellecer idi. Ernesto, Pellecer'in "zeki bir adam" olduğuna ve "cesur birine benzediği"ne karar vermişti. "Öteki sığınmacılar üzerinde büyük bir üstünlüğe sahip olduğu görülüyor. Ancak bu üstünlük onun kişiliğinden mi, yoksa partinin önemli liderlerinden biri oluşundan mı kaynaklanıyor, bilemiyorum... [Ancak] jestleri biraz kadınsı gibi ve buralarda çok sık rastlanan bir hastalığın belirtisi olarak, geçmiş yıllarda bir şiir kitabı yazmış. Marksist formasyonu tanıdığım diğer kişilerinki kadar sağlam değil ve [bu eksikliğini] biraz ters tavırlarla örtüyor. Bende bıraktığı izlenime göre, samimi ama aşırı derecede heyecanlı biri, yanlış adım attıklarında inançlarından bir anda vazgeçen, ancak belirli bir anda en büyük fedakarlıktan da kaçınmayan o hırslı insanlardan biri."[25]

Kübalı tanıdığı José Manuel "Che-Che" Vega Suárez hakkında ise şunları yazdı: "Bir moloz yığını kadar sessiz ve bir Endülüslü gibi yalan söylüyor. Daha önce Küba'da geçirdiği hayat hakkında, Batista polisinden sıkı bir dayak yediği için kendisine '*jodedor*' [karoser] denildiğine dair belirtiler dışında kesin olan hiçbir şey yok... Sığınmadan önceki davranışı korkakça. Burada kötü niyetli olmayan abartmalarla oyalanıyor. Bir koca oğlan, bencil ve şımarık. Herkesin kendi kaprislerine göre davranması gerektiğine inanıyor. Domuz gibi yiyor."

25) Ernesto'nun değerlendirmesi gayet isabetliydi: Aristokrat Pellecer daha sonra Meksika'ya sığındı. Burada eski inançlarını terk etti ve CIA'nın himayesi altında anti-Komünist broşürler yazdı.

Astım yüzünden acı çeken ve "derin bir sıkıntı" duyan Che arada bir sıvışmaya başladı. Bir keresinde, astım ilaçları tükendiğinde, Elena Holst'un evinde bıraktığı ilaçları almak için gizlice dışarı çıktı. Elçilikteki günlerini, "saçma sapan tartışmalar ve vakit geçirmek için mümkün olabilecek her yolu deneyerek" geçiriyordu.

2 Ağustos'ta askeri okul öğrencileri Castillo Armas'ın disiplinsiz Kurtuluş Ordusu tarafından aşağılanmanın utancıyla isyan ettiler ve Ernesto silah seslerini işitti. Büyükelçi Puerifoy'un ABD'nin Guatemala askeriyesinin Castillo Armas'ın arkasında sağlam biçimde durmasını beklediğini söylemesinden sonra isyan sona erdi. Ernesto CIA'nın atadığı iktidarın "artık bütünüyle yerleştiği"ni kaydetti.

Bu arada elçilikleri hınca hınç dolduran insanlar Castillo Armas'ın ülkeden güvenli biçimde çıkmaları için güvence verip vermeyeceğini öğrenmeye çalışıyorlardı. Yüzlerce insanın güvenliği onun vereceği karara bağlıydı. Bu konu Ernesto'yu ilgilendirmiyordu, zira bir Arjantin yurttaşı olarak ismi Guatemalalıların ya da başka uluslara mensup olanların sığınmacı listesinde yer almıyordu; kendini güvende hissettiği zaman oradan çıkıp Meksika'ya gitmesi sadece bir zaman meselesiydi.

Aslında sığınmacıların durumu sandıklarından çok daha belirsizdi. Washington'un arka bahçesinde gerçekleşen Soğuk Savaş'ın ilk önemli çatışmasında "Komünizm" karşısında kazandığı zaferi bir propaganda kampanyasıyla pekiştirmeye çalışan CIA, eski Arbenz hükümetinin "gerçek Sovyet yanlısı" niteliğine ilişkin bulgular toplamak ve bazı durumlarda da bu bulguları bizzat "imal etmek" için ajanlardan oluşan ekiplerini Guatemala'ya göndermişti. Dulles biraderler de Castillo Armas'ın ülkede kalan, Komünist olduğundan ve Komünistlere sempati duyduğundan kuşkulanılan herkesi tutuklamasını talep ediyorlardı.

Castillo Armas bu kampanyanın hevesli ortağıydı ve devrimin gerçekleştirdiği bütün reformları geri alırken, kendi iktidarını ayakta tutmak için başvurduğu bir dizi baskı önleminin ilkini henüz yürürlüğe koymuştu. "El Libertador" (Kurtarıcı) 19 Temmuz'da bir "Komünizme Karşı Ulusal Savunma Komitesi" kurmuş, bunu "Komünizme Karşı Önleyici Ceza Yasası" izlemişti. Bu yasa, "siyasal sabotaj" denilen şey dahil pek çok suça ölüm cezası getiriyordu. Komite'nin Komünist olduğundan kuşkulanılan kişileri tutuklama ve gözetim altında tutma konusunda çok geniş yetkileri vardı. Okur yazar olmayan seçmenlerin oy vermesi bir kararnameyle yasaklandı. Bu önlem Guatemala nüfusunun geniş bir kesimini oy verme hakkından yoksun bırakmayı amaçlıyordu. Tarım reformu yasaları kaldırıldı ve bütün siyasal partiler, sendikalar ve köylü örgütleri yasadışı ilan edildi. "Yıkıcı" olduğu düşünülen kitaplar toplanarak yakıldı. Victor Hugo ve Dostoyevski'nin romanlarını da kapsayan yasak kitap listeleri hazırlandı. Kitapları yasaklanan yazarlar arasında, Guatemala'nın ünlü (ve gelecekte Nobel ödülü alacak olan) yazarı Miguel Ángel Asturias da vardı. Asturias daha sonra yurttaşlıktan da çıkarılacaktı.[26]

26) Asturias'ın oğlu gelecek yıllarda önemli bir gerilla lideri oldu ve babasının romanlarından birinin Kızılderili karakterine ait olan Gaspar Ilom adını, savaşçı ismi olarak kullandı.

Bütün bunlar Dışişleri Bakanı Dulles'ı yine de tatmin etmedi. Castillo Ármas'ın başkentteki elçiliklerde barınan ve sayılarının yedi yüzü bulduğu hesaplanan sığınmacıların peşine düşmesini istiyordu. Arbenz'in yıkılışını yetkin biçimde değerlendiren *Bitter Fruit*'in (Acı Meyve) yazarlarına göre, "Dulles, Guatemala'yı terk etmelerine izin verilmesi halinde onların bütün yarıkürede 'dolaşmaya' başlayabileceklerinden korkuyordu. Bu korku onda bir saplantı haline gelmişti. Bütün bir yaz boyunca Castillo Ármas'ın 'sığınmacılar'ın tutuklanması için emir vermesini ısrarla isteyen telgraflarla Puerifoy'un topa tuttu. Temmuz ayının başlarında Puerifoy'a, ülkeyi terk etmelerini önlemek için 'Komünist sığınmacıları 'adi suçlu' gibi gösterme yollarını yeni rejime öğretmesini söyledi."

Bakan Dulles, Castillo Ármas'ın Komünistlere ancak doğrudan Moskova'ya gönderilmeleri şartıyla ülkeden çıkış güvencesi vermesini sağlayacak bir plan önerecek kadar ileri gitti; fakat yeni Guatemala diktatörü, görünüşe bakılırsa uluslararası normların bu derece ihlalinin kendisi için bile aşırı olacağını hissederek direndi ve ağustos ayı başlarında elçiliklerdeki sığınmacıların çoğunun güvenli geçiş vizesini onaylamaya başladı. İyi haberler Arjantin elçiliğine ulaştığında büyük bir kutlama yapıldı.

Ağustos ayı ortalarında ilk güvenli geçiş belgeleri elçiliğe ulaşmıştı, ancak Ernesto'nun hayatında henüz değişen bir şey yoktu. Zamanını satranç oynayarak, Hilda'ya notlar göndererek ve öteki sığınmacıların psiko-politik portrelerini kaleme alarak geçiriyordu. Bu kez ilgisini Guatemalalılara yöneltmişti. Onların devrimci yeteneklerini ölçü olarak kullanıyordu.

Bir fotoğrafçı ve dansçı olan Roberto Castañeda "Demir Perde'nin ötesine" seyahat etmişti. "Gördüklerine içten bir hayranlık duyuyor, ama partiye girmeyecek. Teorik Marksizm bilgisinden yoksun ve burjuva kusurları diyebileceğimiz özelliklerinden ötürü iyi bir militan olamayabilir; ancak şurası kesin ki, eylem anında görevini yerine getirecektir... Bir dansçının kadınsı özelliklerinden hiçbirini pratikte sergilemiyor." Bir başka sığınmacı olan Arana hakkında da şunları yazdı: "Zayıf ve ideolojik temelden yoksun, ancak partiye sadık. Zekası orta seviyede, [yine de] işçi sınıfının izleyeceği yegane ideal yolun Komünizm olduğunu anlayacak kadar zeki."

Hilda artık sıkı denetim altında tutulan elçiliğe iki kez geldi, ancak içeriye girmesine izin verilmedi. Ernesto'nun astımı ona eziyet etmeye devam ediyordu. Bir gün hiçbir şey yememeye karar verdi. Bunun sistemini "temizlemeye" yardımcı olup olmayacağını görmek istiyordu. Hilda ona bir şişe bal ve bir mektup gönderdi.

Günler geçip gidiyordu ve artık sığınmacıların portreleriyle dolu olan günlüğü monoton bir düzeni betimliyordu. Elçiliğin mutfağında çalışanlara yardım etti, ancak bu çabanın onu yorduğundan ve kaslarının yorgunluğundan dolayı çalışırken vücudunun ne biçime girdiğinden bile şikayet etti. Portreleri daha çarpıcı hale gelmişti ve aynı zamanda şair olma iddiası taşıyan çok sayıda genç Guatemalalı solcuya karşı eleştirel bir tavır almıştı. Söz gelimi, on sekiz yaşındaki öğrenci Marco Antonio Sandoval'ın şiiri, "ölüm

üzerine meditasyonlarla insanın yüreğini daraltıyor"; Sandoval "kendine büyük bir hayranlık duyuyor"du. Şair Hugo Blanco çitten atlayıp elçilikten kaçtığı zaman, Ernesto şunları yazmıştı: "Kötü bir şair. Zeki biri olduğunu da sanmıyorum. Hepsinde sürekli bir merhamet eğilimi var. İyi çocuk tebessümü şaire eşlik ediyor."

Güvenli geçiş belgeleri yavaş yavaş geliyordu ve bu arada Perón'un elçilikte bulunanlara aileleriyle birlikte sığınma güvencesi vermeyi kabul ettiğine dair haberler geldi. Bunun üzerine Ernesto saygı duyduğu kişiler için ailesine ve arkadaşlarına hitap eden notlar biçiminde kendisine ait resmi olmayan *salvoconductolar* (güvenli geçiş izinleri) hazırladı.

Derken bir gece kaçak Komünist lider Victor Manuel Gutiérrez bir duvara tırmanarak gizlice elçiliğe girdi. Gutiérrez'in Castillo Ármas'ın arananlar listesinin üst sıralarında yer alması nedeniyle olay, Arjantin büyükelçisi ile Guatemalalı yetkililer arasında büyük bir şamataya yol açtı; ancak Gutiérrez'e sığınma hakkı verildi ve kendisi yoldaşı Pellecer'le birlikte bir odaya yerleştirildi.

Hemen ardından Ernesto sorun çıkaran "Komünistler" olarak görülen on iki kişiyle birlikte elçiliğin garajına kapatıldı. Artık onlar "on üçler grubu" olarak biliniyorlardı. Ernesto'nun yeterince anlaşılır olmayan notlarına göre bu aşırı önlem Myrna Torres'in erkek arkadaşı Humberto Pineda'nın büyük bir gürültü çıkarmasından sonra alınmıştı. Önleme uymadıkları takdirde zor kullanmakla tehdit edildiler ve öteki sığınmacılarla konuşmaları yasaklandı.

Ne var ki on üçler grubunun tecritte geçirdiği ilk gece Humberto Pineda ve erkek kardeşi elçilikten kaçtılar. Bir tür hükümet karşıtı direniş hareketine katılmayı planlıyorlardı. Hilda, kitabında onların Ernesto'nun zorlamasıyla harekete geçtiklerini anlatır. Ernesto ise günlüğünde onları iki "taşaklı" adam olarak övüyordu.

Bu kez Ernesto garajdaki arkadaşları üzerinde yoğunlaştı. "Ricardo Ramírez," diye yazdı, "[Komünist] gençliğin en yetenekli liderlerinden biri... Genel kültür düzeyi yüksek ve sorunları ele alma tarzı öteki yoldaşlarınki kadar dogmatik değil."[27]

Ağustos ayının sonuna doğru, uzun süredir kapalı kalmaktan ötürü kimsede sabır kalmamıştı. Nihayet iki adam daha elçilikten kaçtı ve Che-Che Vega'nın " aslında bir *mucama*, temizlikçi kız olan bir fahişeyle çıngar çıkarması" üzerine garaja kapatılanlar üzerindeki baskı artırıldı. Arjantin elçiliğindeki sığınmacıların, Pellecer ve Gutiérrez'in de aralarında bulunduğu 118'i Buenos Aires'ten gönderilen beş uçakla tahliye edildiklerinde gerilim biraz yatıştı.

Ernesto'ya da Arjantin'e gitme imkanı tanınmış, ancak Meksika'ya gitme konusunda

27) O sırada yirmi üç yaşında olan Ricardo Ramírez, 1960'ların başında birbirini izleyen Guatemala hükümetleriyle neredeyse kırk yıl boyunca mücadele etmek üzere ortaya çıkan çeşitli Marksist gerilla güçlerinin en güçlüsü olan Ejército Guerillero de los Pobres'in (EGP) lideri "Rolando Morán"a dönüşecekti. Ocak 1997'ye gelindiğinde EGP ve onun URNG gerilla koalisyonu içindeki müttefikleri Aralık 1996'da imzalanarak otuz yıldır süren iç savaşa son veren bir barış anlaşmasıyla sonuçlanan uzun müzakerelerin ardından hareketin silah bırakmasına hazırlanıyorlardı.

gayet kararlı olduğu için bu teklifi reddetmişti. Büyükelçi onu ülkesine zorla gönderemeyeceği için, ister istemez Ernesto'nun elçilikten ayrılmasına izin verdi.

Bu arada Gualo García'nın bir arkadaşı tahliye uçaklarından biriyle gelmiş ve Ernesto'ya ailesinden 150 dolar, ayrıca "iki takım elbise, 4 kilo *yerba* (Paraguay çayı) ve aptalca küçük şeylerden oluşan koca bir yığın" getirmişti. Ernesto gönderdikleri armağanlar için onlara teşekkür etti, ancak elbiseleri beraberinde götüremeyeceğini söyleyerek bir uyarıda bulundu. "Sloganım, az yük, güçlü bacaklar ve bir Hint fakirinin midesi."

IV

Ağustos sonunda Ernesto bir ay boyunca evi olan elçilikten ayrıldığında yaptığı ilk iş Hilda'yı aramak oldu.

26 Temmuz'da cezaevinden salıverildiğinden beri Hilda yalnız ve belirsiz bir hayat sürmekteydi. Peru elçiliğine yaptığı pasaport başvurusu reddedilmişti ve şimdi Lima'dan temiz kağıdı bekliyordu. Bizzat Devlet Başkanı'nın isteğiyle çağrıldığı Başkanlık Sarayı'nda Castillo Ármas ve tuhaf bir dinleyici kitlesiyle birlikte olmuş ve pasaport başvurusunun belirsiz sonucunu beklerken yeniden tutuklanmayacağını anlamıştı. O zamandan beri şehrin merkezinde kiralık bir apartman dairesinde sessizce yaşıyor ve endişe içinde Ernesto'nun elçilikten çıkmasını bekliyordu.

Hilda'nın her zaman yemek yediği bir lokantada karşılaştılar. Onu gördüğü anı Hilda şöyle hatırlıyordu: "Bir gün öğle yemeğimi yerken ortaya çıkıverdi. Lokantadaki herkes özel bir dikkat harcayarak onu görmezden geldi. Tek istisna yakın arkadaşım olan lokanta sahibesiydi. Onu davet etti ve ne isterse yiyebileceğini söyledi. Yemekten sonra cadde boyunca yürümeye başladık. Bizi tanıyan herkes hayretle bakıyor ve bizimle konuşmaktan çekiniyordu. El sallayan bile olmadı. Herhalde polis tarafından izlendiğimizi düşünüyorlardı."

Kendisine karşı öne sürülebilecek somut bir suçlama olmadığına karar veren Ernesto ülkeden çıkış izni almak için pasaportunu göçmen polisine teslim etti. Meksika vizesi almak için ilk adımı böylece atmış oldu. Beklerken Atitlán Gölü'ne ve Guatemala'nın dağlık bölgelerine gitti. Birkaç gün içinde Guatemala City'e döndü, önce pasaportunu ve nihayet Meksika vizesini aldı.

Hilda'yla ilişkisi bir yol ayrımına gelmişti. Ernesto, Meksika'da yeni bir macera için tek başına yola çıkmaya hazırdı. Hilda ise Peru'ya dönmeyi düşünüyordu. Hilda'ya göre Ernesto ayrılmalarını umursamıyor, rahat bir tavırla nasıl olsa Meksika'da buluşup evleneceklerini söylüyordu. Oysa kendisi onu ebediyen kaybetme düşüncesinin hüznünü yaşamaktaydı. İlişkileri iyice gerilmişti. Eskiden sık sık gittikleri San Juan Sacatepéquez'de bir veda pikniği yaptılar. Ernesto bu geziyi "bol okşama ve yüzeysel bir düzüşme" olarak betimledi.

Aslında Hilda'yla evlenmek Ernesto'nun aklına gelebilecek en son şeydi. Buluştukla-

rı son gün şöyle yazdı: "Benden henüz kesin olarak ayrılamayacağı gerçeğinden yararlanacağıma inanıyorum. Yarını veda etmek istediğim herkesle vedalaşarak geçireceğim ve salı sabahı büyük Meksika macerasına başlayacağım."

Eylül ortalarında Ernesto Guatemala sınırını geçerek Meksika'nın yolunu tuttu. Güvenliği konusunda fazla endişeli değildi. Yolculuk olaysız geçti.[28]

John Foster Dulles'ın siyasal sürgünlere ilişkin sezgileri sonunda doğru çıkacaktı. Ernest "Che" Guevara'nın yanı sıra, geleceğin devrimcilerinin pek çoğunu Guetamala'da elinin altından kaçırmıştı. Onlar Meksika'da ve başka yerlerde yeniden bir araya gelecekler, çoğu kez Guevara'nın yardımıyla, gelecek kırk yıl boyunca Amerikalı siyasetçilerin kabusu haline gelen Marksist gerillalar olarak Arbenz yenilgisinin küllerinden yeniden doğacaklardı.

28) Aslında Ernesto potansiyel olarak sandığından daha tehlikeli bir konumdaydı, zira CIA onun hakkında dosya tutmaya başlamıştı. CIA direktörü Allen Dulles'a yağ çeken biyografisinin (*Gentleman Spy. The Life of Allen Dulles*, Houghton Mifflin, 1994) yazarı Peter Grose'un yazdığı gibi, "darbeden birkaç hafta sonra Guatemala'daki devrik Arbenz rejiminin dosyalarını inceleyen David Atlee Phillips, geçen Ocak ayında toplumsal devrimin orta yerinde sağlık alanında çalışmak üzere şehre gelen yirmi beş yaşında Arjantinli bir hekim hakkında tek sayfalık bir rapor buldu. Asistanı, 'Bu dosyayı açık tutacak mıyız?' diye sordu. Görünüşe bakılırsa genç doktor Arbenz'e sadık kalanlarla son anda bir direniş örgütlemeye çalışmış, daha sonra Arjantin elçiliğine sığınmış ve nihayet Meksika'ya geçmişti. "O dosyayı açık tutmak bence iyi olur," karşılığını vermişti Phillips. Sonraki yıllarda "Che" olarak bilinen Ernesto Guevara'nın dosyası CIA'nın dünya çapındaki kayıtlarını kapsayan en kalın dosyalardan biri oldu.

11
"Benim Proleter Hayatım"

I

Ellili yılların başında Mexico City, otuzlu ve kırklı yıllarda zirveye ulaşan siyasal ve sanatsal coşkunun bir kısmını hâlâ muhafaza etmekteydi. Avrupa'da Faşizmden kaçan binlerce sürgünün akın etmesi kente kozmopolit bir derinlik kazandırmış ve bir Meksika kültür rönesansının kıvılcımlanmasına katkıda bulunmuştu. Diego Rivera, Orozco, Siqueiros, Frida Kahlo ve Tina Modotti gibi sanatçıların ünlü olmalarını sağlayan eserleri verdikleri bir dönemdi bu. Yazarlar, sanatçılar ve siyasetle uğraşan kişiler geceleri Meksika bolerosunun büyük yıldızlarının büyümekte olduğu bir kabare sahnesinde birbirine karışıyorlardı. Gelişim halindeki film endüstrisi, yönetmen Emilio "El Indio" Fernández, komedyen Cantinflas ve beyaz perde idolleri Dolores del Río ve María Félix gibi sinema efsaneleri üretiyordu. Fransız yazarlar Antonin Artaud ve André Breton'dan çağdaş Beat şair ve yazarları Jack Kerouac ve William S. Burroughs'a kadar sayısız yabancı, yaratıcı atmosferden beslenmek için Meksika'da toplanmıştı.

Partido Revolucionario Institucional'ın (PRI)[29] (Kurumsal Devrimci Parti) devrimden sonra iktidarını pekiştirmesinden bu yana Meksika anti-emperyalist Latin ulusalcılar arasında yaygın bir ün kazanmış ve Washington'da da diş bilenen bir saygı uyandırmıştı. Devlet Başkanı Lázaro Cárdenas 1930'larda Meksika'nın petrol sahalarını ulusallaştırdı ve kapsamlı bir tarım reformu programını yürürlüğe koydu. Washington'dan kesinlikle bağımsız bir dış poltika uygulayan Meksika aynı zamanda yüksek düzeyde siyasallaşmış, entrikalarla dolu bir ortamdı. Burada hem ABD'nin hem de SSCB'nin önemli elçilikleri ve istihbarat operasyonları vardı. Sürgünler, casuslar ve başıboş gezginler çeşitli komplolar içinde birbirine karışmış halde yaşıyorlardı. Mexico City kötü şöhretli bazı cinayetlere de ev sahipliği yapmış, Kübalı Komünist lider Julio Antonio Mella 1929'da ve Leon Troçki 1940'da bu kentte katledilmişti.

Biri siyasal diğeri yaratıcı olan bu iki dünya daima iç içe geçmiş ve birbirini etkile-

29) 1929'da kuruluşunun ardından çeşitli isimlerle anılan Meksika'nın yönetimdeki partisi 1946'da bu ismi almıştı.

mişti. Modotti katledilen Mella'nın sevgilisiydi; Kahlo'nun Troçki'yle ilişkisi olmuştu; duvar resimleri yapan Siqueiros, Stalinist ajan Ramón Mercader'in bir buz baltasıyla ürpertici biçimde başardığı işi daha önce denemiş ve Troçki'nin evine makineli tüfeklerle düzenlenen saldırıya öncülük etmişti.

1950'lerde Mexico City şimdiki gibi dumanlara boğulmuş bir megapol değildi. Kentin ufkunda Popocatepl ve Ixtaccihuatl'ın karlarla kaplı volkanlarını hâlâ görebiliyordunuz. Mexico City Aztec başkentinin harabeleri üzerinde inşa edilmiş eski bir İspanyol sömürge kentiydi. Labirenti andıran iç yapısı bir yana; kent, köy benzeri komşulukların olduğu, iki sıra ağaçlıklı bulvarları bulunan sakin bir kentti. Ellili yıllarda bile bir pazar günü öğleden sonra Paseo de la Reforma'da at sırtında gezintiye çıkmış *charros* –Meksikalı kovboy– giysili adamlar görmek mümkündü.

Meksika'nın "romantik çağı"nın sona erdiğini gösteren tek bir belirleyici an yoktur, ancak bazı olaylar bu çağın geçtiğini simgesel biçimde ortaya koymuştur. Bu olaylardan biri, hasta Frida Kahlo'nun 2 Temmuz 1954 günü son kez halkın arasında görülmesidir. O soğuk, yağmurlu günde zatürre hastalığından muzdarip sanatçı, CIA'nın Arbenz'i devirmesine karşı düzenlenen bir kitle mitingine katılmak için yatağından çıkmıştı. Kahlo'nun kocası Diego Rivera onu bir tekerlekli sandalye üzerinde yürüyüşe götürdü. Kalabalık, Meksika kültürünün beyaz kubbeli pantheonu Palacio de Bellas Artes'in önünde toplandı. Kahlo orada, dört uzun saat boyunca kitlenin "*Gringos Asesinos, fuera!*" (Katil *gringo*lar, defolun!) sloganlarına katıldı; parmaklarında parlak, çiçek desenli yüzükler olan elleri hep havadaydı. Sol elinde üzerinde bir barış güvercini olan bir bayrak tutuyordu ve yumruk olmuş sağ eli sloganlara eşlik ediyordu. Miting sonrası, kırk yedi yaşındaki sanatçının durumu hızla kötüleşti ve on bir gün sonra, 13 Temmuz günü, Frida Kahlo öldü.

II

Ernesto 30 Eylül'de Meksika'dan gönderdiği ilk mektubu Beatriz Hala'ya yazdı. "Mexico kenti, ya da daha doğrusu *mordida*lar [rüşvetler] ülkesi, beni büyük bir hayvanın kayıtsızlığıyla, ne okşayarak ne de dişlerini göstererek, kabul etti."

Acil planları bir iş bularak hayatını sürdürecek kadar para kazanmak, daha sonra bir Meksika turuna çıkmak ve "Kuzey'deki Titan'dan [ABD] bir vize istemek" idi. Vize alabilirse, Ercilia Hala'yı ziyaret edecek, "eğer olmazsa Paris'e" gidecekti. Cebindeki paranın en fazla iki ay yeteceğini tahmin ediyordu. Hemen ilişki kuracağı kişileri aramaya başladı. Bunlardan biri, Meksika film dünyasında senaryo yazarı olarak çalışmakta olan, babasının arkadaşı Ulíses Petit de Murat idi. Guatemala'dan ayrılmadan önce Hilda'ya Petit'den söz etmiş ve Meksika'da bir film figüranı olarak çalışma fırsatı bulabileceğini, böylece "bir aktör olma yönünde gerçekleşmemiş sanatsal özlemleri"ne kavuşabileceğini söylemişti. Hilda bunun ciddi olmayan bir tasarı olduğunu söylemiş ve ondan yeteneklerini

boşa harcamamasını, tıp kariyerini sürdürmesini rica etmişti. Hilda'ya göre Ernesto biraz uslandığı, hayatındaki tesadüflere son vermek istediği için böyle şeyler söylüyordu. Sonunda Hilda'nın görüşünü kabul etmiş ve hayat çizgisini değiştirmemeye karar vermişti.

Ama şimdi işe ihtiyacı vardı ve Petit de Murat, Ernesto'nun Meksika'da tanıdığı birkaç kişiden biriydi. Görüşme gayet iyi geçti. "Bana çevreyi gezdirdi ve siyaset tartıştık," diye yazdı Ernesto günlüğüne. "Hoş bir kızı var, ancak tipik bir dini burjuva eğitiminden geliyor." Petit ve kızı Marta onu kentin eteklerindeki Teotihuacan Aztek piramitlerine götürdüler. Cebindeki paranın yarısıyla satın aldığı yeni oyuncağını, 35 mm.lik Zeiss marka fotoğraf makinesini denemek için Marta'yı model olarak kullandı.

Petit onu evinde kalmaya davet etti ve ona bir tür araştırma bursu vermeyi teklif ettiyse de Ernesto bunu kabul etmedi. 30 Eylül'de babasına yazdığı bir mektupta, gayet ciddi bir üslupla, "kendisine gönderdiği *peso*lar yeterli olduğu sürece belirli bir ölçüde bağımsız kalmaya karar verdiği"ni söylüyordu. Petit'le siyasal konularda anlaşamadıkları kesindir. "Seninle özgürlük vb. konularda hep yaptığımız gibi tek bir konuya saplanıp kalıyoruz O da senin kadar kör. Guatemala'da yaşananların derinliğine inecek yerde en göze batan noktaları görmek onu mutlu ediyor."

"Sıfır günler" birbirini izliyor, Ernesto kenti keşfediyor, müzeleri ziyaret ediyor ve dostluklar kurmaya çalışıyordu. Guatemala'dan ayrıldıktan sonra Meksika'ya sığınan Elena Leiva de Holst'u buldu. Daha sonra günlüğüne Elena ile Hilda arasında sanki "tuhaf bir şey" olduğunu yazdı. Elena ondan "çok aşağılayıcı bir tarzda" söz ediyordu. Günlüğüne yazdığı "Hilda'yla olan bu dayanılmaz duruma son vermem gerektiğine inanıyorum," sözlerine bakılırsa, Elena ona bu konuda ikna edici bir şeyler söylemiş olmalı.

Evden gelen haberlerden Arjantin'e gönderilen "Guatemalalı solcular"ın çoğunun hapsedildiğini öğrendi. Ekim ayında annesine yazdığı bir mektup ailesinin yoldaşları için neden daha fazla uğraşmadığı konusunda şikayetlerle doluydu.

Bu konuda duyduğu öfke bir yana, Guatemala'da yaşananların yarattığı düş kırıklığını Celia'yla paylaşmış ve ne yapacağı konusunda yine ikilem içinde olduğunu itiraf etmişti. Olayların ışığında "[siyasal bakımdan] orta yolcu önlemlerin ihanetin bekleme odası olmaktan başka hiçbir anlam taşımayacağı konusunda tam bir kanaat" edindiğini söylüyordu. "Çok önce almam gereken kesin tavrı almamış olmam da kötü bir şey. Derinlerde (ve yüzeyde de) tam bir başıboşluk içindeyim ve kesintiye uğrayan kariyerimi demir disiplinle sürdüremeyeceğimi hissediyorum."

Ernesto yaşadığı Guatemala deneyimini hâlâ sindirmekteydi ve mektuplarında bir tür otopsi yapmayı sürdürüyordu. Arkadaşı Tita Infante'den Guatemala'dayken aldığı son mektubun, platonik olmanın ötesinde ihanete varan bir kaygı içerdiğine inanıyordu. Ona şöyle yazmıştı: "Bugün, beni Guatemala'dan ayıran –maddi ve ruhsal– mesafeyle son mektubunu yeniden okudum ve bana tuhaf geldi. Onda özel bir sıcaklık buldum ve hiçbir şey yapılamayacağına dair umutsuzluğun aslında beni de etkilediğini gördüm." İs-

panyol Cumhuriyeti gibi, diyordu, Guatemala da "içeriden ve dışarıdan" ihanete uğradı; ama bu aynı ölçüde soylu biçimde olmadı. Onun midesini bulandıran daha çok Arbenz hükümeti konusundaki yalanlardı. Bu "yalanlar" Amerikalardaki bütün gazetelerde basılıyordu. "Daha erken bir tarihte birkaç infaz mangası kurulmalıydı. Bu durumda her şey farklı olacaktı. Silaha başvurulmuş olsaydı, hükümet daha sonra savaşma imkanına sahip olacaktı."

Ernesto Guatemala'ya Amerikan müdahalesinin, ABD ile Komünizm arasında yaşanacak küresel karşılaşmanın ilk çatışmaları olduğuna inanıyordu. Bu dehşet verici olasılıktan kız kardeşi Celia'ya yazdığı bir mektupta da ilgisiz bir bağlamda söz etmişti. Onun genç bir mimar ve Guevara ailesinin dostu Luis Rodríguez Argañaraz'la nişanlandığını da öğrenmişti. Anlaşılan Celia Meksika'da iş bulmayı düşünüyordu. Ernesto ona şunları yazdı: "Başka ülkelerle ilgili saçma sapan şeyler düşünmeksizin orada kal, zira fırtına yaklaşıyor. Atom bombası kullanılmasa da başka şeyler olacak; açlık mesela ve Arjantin kuzeydeki dosta [ABD] fazla bağımlı olmadığı için bütün bunlardan daha az etkilenecek."

Ernesto bu müthiş kehanetlerini babasına da tekrarladı. Birkaç ay sonra gönderdiği bir mektupta dünya savaşının kaçınılmaz olduğunu ilan etti. Stalin'in ölümünden sonra Kremlin'de süregiden sarsıntıların ardından riskler "devasa biçimde" artmıştı. "Arjantin Amerika'nın vahasıdır ve dehşet verici bir savaşa girmekten kaçınması için Perón'a mümkün olan her türlü desteği vermek zorundayız. Hoşuna gitse de gitmese de tek yol budur. Nixon [ABD Başkan Yardımcısı Richard Nixon] görünüşe bakılırsa Amerika'nın yoksul devletlerinden her birinin yeni Korelere katkıda bulunacağı insan ve ucuz temel kaynak (pahalı ve eski makineler karşılığında) kotaları oluşturmak için bütün bu ülkelerde seyahat ediyor."

Ernesto eve kehanetlerini yazmadığı zamanlarda iş aramaya devam ediyordu. Hastanelerde iş bulmak için mülakatlara katılıyor, ancak yeterli bir sonuç alamıyordu. Şimdilik yeni fotoğraf makinesini para kazanmak için kullanıyor, kentin parklarında ve meydanlarında dolaşan insanların resimlerini çekiyordu. "Benim proleter hayatımı niteleyen rutin bir umutlar ve aldanmalar zinciri" olarak betimlediği sonraki aylarda, gece bekçiliği, Arjantin haber ajansı Agencia Latina'da foto muhabirliği, hem Genel Hastane'de hem de Çocuk Hastanesi'nde alerji uzmanlığı ve araştırmacılık gibi çeşitli işlere girip çıktı.

Bu işlerle uğraşırken Hilda Gadea yeniden hayatına girdi. Ernesto'nun Guatemala'dan ayrılmasından hemen sonra Hilda yeniden tutuklanmış, bir gece içeride kalmış ve mevcutlu olarak eşliğinde Meksika sınırına gönderilmişti. Birkaç gün sonra ücret karşılığında tuttuğu muhafızların eşliğinde gizlice sınırdaki nehri geçmişti. Sekiz gün kadar Tapachula sınır şehrinde kalıp Meksika hükümetinden siyasal sığınma güvencesi bekledikten sonra, Mexico City'nin ve Ernesto'nun yolunu tutmuştu. Ancak ayrılmalarından beri Ernesto'nun düşünceleri ve eylemleri kaygılı bir aşığa özgü sayılmazdı. Onun sınırda olduğunu haber aldığında bile yardımına koşmak için hiçbir şey yapmamış ve günlüğü-

ne şu kayıtsız sözleri yazmıştı: "Hilda Maksika'da, Tapachula'da ve hangi koşullarda olduğu bilinmiyor."

Ernesto ve Hilda'nın kesintili ilişkilerine dair kendi değerlendirmeleri, her zaman olduğu gibi, Mexico City'deki olaylarla da uyumlu değildi. İlk buluşmalarının ardından Ernesto şöyle yazmıştı: "Hilda'yla bir statükoya ulaştığımız görülüyor. Bakalım ne olacak." Hilda'nın yorumu ise her zamanki tutumunu yansıtıyordu. "Ernesto yine evlenme olasılığından söz etti. Beklememiz gerektiğini söyledim... Belirsiz yanıtımın biraz gerilime yol açtığını hissettim, çünkü bu konuşmanın ardından, arkadaş kalalım, dedi. Biraz şaşırdım: Ona sadece beklemesini söylemiştim. Ancak aldığı kararı kabul ettim. Yeni gelmiştim ve daha ilk günden kavga ediyorduk."

Görüşmeye devam ettiler. Zaman zaman birlikte yemeğe çıkıyor ya da sinemaya gidiyorlardı. Bu arada Hilda sürgün bir Venezuelalı şair Lucila Velásquez'le birlikte zengin Condesa semtinde bir pansiyona taşındı ve Ernesto gibi iş bulmak için ilişki kurma faaliyetlerine başladı.

Mutlu bir gelişme Ernesto'nun Guatemala'da tanıştığı Kübalılarla, özellikle de dostu Ñico López'le tesadüfen yeniden bir araya gelmesi oldu. Bir gün Ernesto Genel Hastane'de gönüllü olarak çalışırken, Ñico alerjisi olan bir yoldaşını tedavi ettirmek için çıkageldi. Hilda'nın dediğine göre, Ernesto ile Ñico dostluklarını hemen yenilediler. Ñico gelecek konusunda gayet iyimserdi. Ernesto'ya güven dolu bir havayla *moncadista* hareketinin lideri Fidel Castro ile kardeşi Raúl'un ve cezaevindeki diğer yoldaşların yakında serbest kalmalarını beklediğini söyledi.

Fidel Castro'nun sürgündeki Kübalı taraftarları 1954'ün başlarından beri yarıkürenin her yerinden gruplar halinde Mexico City'e geliyorlardı. Kendilerine orada bir araya gelme emri verilmişti. Kübalılar "Dick" Medrano adında Meksikalı profesyonel bir güreşçiyle evli olan Kübalı bir kadının, María Antonia González'in apartman dairesinde gayri resmi bir karargah kurmuşlardı.

Castro'nun ulusal bir kahraman haline geldiği Küba'da Batista fiili yönetimini meşrulaştırmak için seçim çağrısı yapmıştı. Bu arada Castro ve diğer *moncadista*ların bir afla salıverilmesi için giderek tırmanan bir kamusal baskı vardı. Ñico'nun Ernesto'ya anlattıklarına göre, Castro bir kez serbest kaldığında Meksika onun büyük planının üssü olacaktı. Adaya dönüp bir gerilla savaşıyla Batista'yı devirecek silahlı ayaklanma hareketi orada örgütlenecek ve adamlar orada eğitilecekti. Ne var ki bu türden büyük planlar Ernesto'ya çok uzaktı ve süregelen mali sorunlarının azalması bakımından hiçbir etkisi olmayan bir vaat gibi görünmüş olmalı.

Ernesto yine annesine yazdı. Onun evlerine gönderdiği Komünist Guatemalalı sürgünlerin davranışlarını eleştirdiği bir mektuba yanıt olarak yazıyordu. "Komünistlerde senin dostluk anlayışın yoktur; ancak kendi aralarında seninkine eşit, hatta daha iyi bir dostluk anlayışı vardır. Darbe'den sonra Guatemala'da tam bir kıyım yaşandığına tanık

oldum. Herkes kendini kurtarmayı düşünüyordu, [ancak] Komünistler inançlarını ve kendi aralarındaki yoldaşlık ilişkisini sürdürdüler ve orada çalışmaya devam eden tek grup onlardı... Saygıyı hak ettiklerine inanıyorum. Ben de er ya da geç partiye katılacağım. Bunu şu anda yapmamı engelleyen tek şey hâlâ Avrupa'ya gitmek gibi fantastik bir düşünceye sahip olmam ve kendime demir disiplin uygulamayı başaramamamdır."

Bir ay sonra, aralıkta, annesine bir mektup daha yazdı. Görünüşe bakılırsa sonunda Komünist Partisi'ne katılma niyetini açıklamasının Celia'da yarattığı endişeyi yansıtan mektuba yanıt olarak yazıyordu: "Bu kadar korktuğun şeye iki yoldan varılır: Olumlu biçimde, doğrudan ikna edilerek ya da olumsuz biçimde, her konuda yanıldıktan sonra. Ben bu noktaya ikinci yoldan geldim, ama hemen birinci yolun izlenmesi gerektiği kanaatine vardım. *Gringo*ların... [Latin] Amerika'ya davranış tarzı bende büyük bir öfke uyandırıyordu, ama onların eylemlerinin ardında yatan teoriyi de inceledim ve bu teoriyi bilimsel buldum. Sonra Guatemala olayı yaşandı."

Guatemala'da gördüklerinin kanaatlerini biraz daha doğruladığını ve bir anda *inanmaya* başladığını yazıyordu. "Hangi noktada akıl yolundan ayrıldığımı ve inanca benzer bir yola saptığımı yaklaşık olarak bile sana söyleyemem, çünkü bu yol çok uzun ve geri dönüşler var." Gerçekten de böyleydi. Ailesi bu değişime ilişkin erken uyarıları algılamamış, bunun yerine Ernesto kendi tutumunu açıklamış ve saptığı yolu betimlemişti. O artık bir Komünist idi.

III

1955 yılı Ernesto için küçük bir değişiklikle başladı. Tıp diploması olsa da şimdilik yabancı bir ülkede iş arayan genç bir Arjantinli avare olmaya devam ediyordu. Hilda'yla arasındaki "statüko" inişli çıkışlı olmakla birlikte o yıl içinde rahat bir düzleme oturacaktı. Bu gelişme aralarındaki temel farklılıkların ortadan kalkmasından değil, Ernesto'nun, yine arada bir borç almak için ve günlüğüne yazdığına göre, "düzeceği bir kadına duyduğu zorlayıcı ihtiyacı" tatmin etmek için Hilda'ya muhtaç olmasından kaynaklanıyordu. O sırada Hilda'yı, her iki ihtiyacı da daima karşılamaya hazır olduğunu bilecek kadar iyi tanıyordu.

Yılbaşı gecesi yanında olmayışını telafi etmek için ona gecikmiş bir yeni yıl hediyesi verdi: José Hernández'in Arjantin klasiği olan *Martín Fierro*'sunun yeşil deri kaplı minyatür bir kopyası. Bu Ernesto'nun en gözde kitaplarından biriydi. Kitabın içine yazdığı not Hilda'ya çıldırtıcı biçimde belirsiz bir mesaj gibi gelmiş olmalı, ama yine de o sözleri Ernesto'nun kendisine olan duygularının bir kanıtı olarak görmüştü. Ernesto şöyle yazmıştı: "Hilda'ya; ayrı olduğumuz bu günde, yeni ufuklara olan tutkumu ve militan kaderciliğimi paylaşmanı diliyorum. Ernesto 20-1-55."

Hilda hâlâ işsizdi, ancak evden para geliyor ve meşgul olabileceği bir şeyler buluyordu. Ocak ayında Özerk Üniversite'de Meksika Devrimi üzerine verilen iki aylık bir kur-

sa yazılmıştı. Öğrendiklerini Ernesto'yla tartışıyordu. John Reed'in *Insurgent Mexico*'su (İsyancı Meksika) ve Pancho Villa'nın anıları gibi konuyla ilgili kitaplar okuyorlardı.

O sırada Mexico City'de ondan fazla Kübalı *moncadista* vardı. Bir kısmı Calle Gutenberg'de bir pansiyona yerleşmişti. Ñico López ve Calixto García kent merkezindeki Hotel Galveston'a ayrı ayrı gelip yerleşmişlerdi. Kent merkezindeki 49 Calle Emparán'da pembe boyalı çirkin modern apartmanın bir katında, hareketin gayri resmi koordinatörü María Antonia González'le yakın ilişkilerini sürdürüyorlardı. Ernesto, Ñico López'le hastanede tesadüfen karşılaştığından beri onunla ve yoldaşlarıyla yakın ilişkisini sürdürmüş, zaman zaman gruba yeni katılanlarla tanışmıştı. Onlardan ikisini, Severino "El Guajiro" Rossell ile Fernando Margolles'i İkinci Pan Amerikan Oyunları'nı izlerken Agencia Latina için çektiği fotoğrafları ücret karşılığında banyo etmeleri için yanına aldı. Bir başka Kübalı, Kosta Rika'dan henüz gelmiş bir *moncadista* olan José Ángel Sánchez Pérez, Ernesto'nun pansiyonu Calle Tigres'e yerleşti. Sánchez Pérez Kosta Rika'da Devlet Başkanı Figueres'i Somoza'nın desteklediği bir işgal girişimine karşı savunmak için silahlı çatışmalara katılmıştı.

Pan Amerikan Oyunları başlamadan hemen önce Sánchez Pérez, Ernesto'yu María Antonia'yla tanıştırdı. Küba Devlet Konseyi'nde araştırmacı ve Castro'nun isyancılarından birinin damadı olan Heberto Norman Acosta'ya göre, ki kendisi Küba devriminden önceki "sürgün" dönemini on beş yıl boyunca araştırmıştır, Ernesto, Ñico López, Calixto García ve öteki Kübalılarla ilişkisi sayesinde María Antonia'yla güven dolu bir dostluk ilişkisi geliştirmişti. María'nın kocası, güreşçi "Dick" Medrano'yla da gayet iyi anlaşmış ve düzenli olarak onlara uğramaya başlamıştı.

Bu arada Hilda bir tartışma nedeniyle Ernesto'yla bozulan ilişkisini onarmaya çalışıyordu. "Buna karar verdim, çünkü Ernesto'yu özlüyor ve ilişkimizi düzeltmek istiyordum," diye yazıyordu. "İnisiyatifi ele almalıydım." Hilda'nın aradığı fırsat Myrna Torres'in Kanada'dan gelmesiyle gerçekleşti. Myrna, Guatemala'da aylarca kaçak yaşadıktan sonra Meksika'ya gelen erkek arkadaşı Humberto Pineda'yla evlenmeye karar vermişti. "Onun dostluğuna güvenerek benimle birlikte Kübalıların evine gelmesini istedim; Ernesto'nun resimlerini banyo etmek için sık sık oraya gittiğini biliyordum." Bu ziyaret Hilda'ya istediği başlangıcı sağladı. Ernesto onunla görüşmeyi kabul etti ve tam da Hilda'nın umduğu gibi ilişkileri düzeldi.

Pan Amerikan Oyunları'nın sonunda Agencia Latina'nın iflas etmek üzere olduğuna dair kötü haberler geldi. Perón'un bir uluslararası Arjantin haber ajansı kurma girişimi başarısızlığa uğramıştı ve ajansın kapatılmasıyla birlikte Ernesto'nun başlıca gelir kaynağı da ortadan kalktı. Ajansın kendisine beş bin *peso* borcu olduğunu hesapladı. "Bu gerçekten de bana çok gerekli bir miktar," diye yazdı. "Onunla bazı borçları ödeyebilirim, Meksika'yı gezebilirim ve çekip gidebilirim." Ernesto sabırsızlıkla paranın gelmesini bekledi, ama sonunda ajansın fotoğraf makinelerinden birini aşırdı.

"Bilimsel" konuda yeni bir atılım yapmaya hazırlanıyordu. Meksika'nın ABD ile olan sınırı üzerinde yer alan Nuevo Laredo'ya gitme ve orada çalışma hevesine kapıldı. Ancak kendisini iki yıllık bir sözleşmeyle bağlamak istemiyordu. 9 Nisan tarihli bir mektupla, Beatriz Halasının bir ecza laboratuvarında bulduğu işi ise tepeden bakan bir tutumla reddetti.

"Serseriliğime, arada bir sergilenen patavatsızlığıma ve diğer kusurlarıma rağmen, derin ve gayet iyi tanımlanmış kanaatlere sahibim. Bu kanaatler beni tarif ettiğin türde bir işe girmekten alıkoyuyor, çünkü bu yerler benim korumam gereken insan sağlığıyla ticaret yapan en kötü hırsız tiplerinin inidir... Yoksul ama dürüst biriyim ben." Mektubun sonundaki imza zavallı Beatriz'in kuşkularını iyice artıracaktı. Ernesto, mektubunu "Stalin II" diye imzalamıştı.

Nisanda Ernesto bir alerji konferansına katılmak için Guanajuato'daki León'a seyahat etti. Burada bir tez sundu: "Yarı-sindirilmiş Besin Antijenleriyle Deri Üzerinde Yapılan Araştırmalar." Gördüğü tepkiyi "ihtiyatlı bir onay" sözcükleriyle tanımladı. Ancak Mexico City'nin Genel Hastane'sindeki şefi Dr. Mario Salazar'ın olumlu biçimde yorumladığı tez *Alergia* dergisinin gelecek sayısında yayımlanmaya değer görüldü. Daha sonra, Ernesto'nun sözleriyle "Meksika alerjisinin *capo*su" olan Salazar Mallén ona Genel Hastane'de bir stajyerlik görevi ve yeni alerji araştırmaları yapması için küçük bir maaş önerdi.

Mayıs ayında Salazar Mallén sözünü tuttu ve Ernesto Genel Hastane'de stajyer olarak çalışmaya başladı. Parasız barınma ve çamaşırhane gibi imkanların yanı sıra, ayda 150 *peso* gibi küçük bir maaş alıyordu. Bu iş şimdilik en azından temel ihtiyaçlarını karşılıyordu. Annesine gönderdiği bir mektupta şunları yazdı: "Dostların merhameti olmasaydı polis kayıtlarına açlıktan ölmüş biri olarak geçecektim." Ücrete gelince, bu konuda kayıtsızdı: "Para benim için ilginç bir lüks olmanın ötesinde anlam taşımıyor."

Hilda ona evlenme teklifinde bulundu. Ernesto günlüğüne "Hayır, dedim," diye yazdı. "... Ben çekip gidene kadar küçük âşıklar olarak kalmamız daha iyi olur ve bu gidişin ne zaman olacağını da bilmiyorum." Ama bir süre sonra Hilda onu Lucila Velásquez'le paylaştığı apartman katına taşınmaya davet ettiğinde, Ernesto bunu kabul etti. İki kadın yakın zamanda Calle Rhin'de yeni bir daireye taşınmışlardı ve Hilda BM'nin Latin Amerika ve Karaibler Ekonomi Komisyonu'nda (ECLAC) geçici bir iş bulmuştu.

Hilda'yla birlikte yaşamak Ernesto'nun sadece beslenme sorununu çözmekle ve ona bir hastane odasından daha rahat bir barınak sağlamakla kalmamış, yeni ilişkiler kurmasına da imkan vermişti. Hilda, Meksika'nın yakın zamanda Guatemala'dan yaşanan göçle zenginleşen sürgün topluluğuna mensup pek çok insanı tanıyordu. Önde giden Kübalı sürgün ve *Humanismo* dergisinin editörü Raúl Roa ve yardımcısı Porto Rikolu sürgün Juan Juarbe y Juarbe de bu kişiler arasında yer alıyorlardı. Diğerleri, APRA'nın solcu gençlik kolunun lideri Perulu avukat Luis de la Puente Uceda[30] ve San Juan'daki Vali Sarayı'na

30) Ernesto ve Luis de la Puente Uceda o sırada tanışmadılar, çünkü Hilda'yla Ernesto birlikte yaşamaya başladıkları sırada Uceda Peru'ya gitmişti. Bu fırsatı kaçırmalarına rağmen o ve Ernesto birkaç yıl sonra Küba'da, Uceda'nın Peru gerilla hareketini örgütlediği sırada karşılaşacaklardı.

1950'de gerçekleştirilen saldırıya önderlik ettiği için ABD'de cezaevine konulan Porto Rikolu bağımsızlık savaşçısı Pedro Albizu Campos'un Perulu eşi Laura Meneses idi.

Ernesto'nun Porto Rikolularla arası çok iyiydi. Hilda'yla birlikte onlara uğramaya ve Latin Amerika siyaseti, özellikle büyük sempati duyduğu bir dava olan Porto Riko'nun bağımsızlığı sorununu tartışmaya koyuldu.

Ernesto'nun Hilda'yla yaşadığı hayat heyecan verici olmasa da, mutsuz bir iş, araştırma ve ev hayatı rutini değildi. Dostalarıyla buluşuyorlar, arada bir sinemaya gidiyorlar ve akşamları evde yemek pişiriyorlardı. Lucila pek çok gece eve geldiğinde onları genellikle iktisat kitaplarına gömülmüş buluyordu. Böyle durumlarda konuşmuyor, ayaklarının ucuna basarak önlerinden geçip yatak odasına gidiyor ve gece boyunca köşesinden çıkmıyordu.

Mayıs ayının ortalarında o ve Hilda bir hafta sonunu Mexico City'nin yakınlarındaki gözde tatil beldesi Cuernavaca'da geçirerek beraberliklerini kutsadılar ve daha sonra da başkentin çevresindeki çeşitli yerleşim bölgelerini keşfetmeye başladılar. Haziran ortalarında annesine yazdığı bir mektupta dediği gibi, Ernesto'nun hayatı "sürekli bir pazar günü temposu" kazanmıştı.

Ancak Küba'da siyasal olaylar hızla gelişmeye başlamıştı. Batista, muhalifinin olmadığı koşullarda geçen kasım ayında yapılan Küba başkanlık seçimlerini kazanmıştı. Batista yönetimi Ocak ayında Başkan Yardımcısı Richard Nixon'ın tebrik ziyaretiyle Eisenhower yönetimi tarafından onaylandı. Daha sonra, nisan ayında, CIA Direktörü Allen Dulles Paskalya yortusuna denk gelen bir hafta sonu Havana'yı ziyaret ederek Fulgencia Batista'yla görüştü. Yarıküredeki Komünist faaliyetlerden kaygılı Dulles, Batista'yı bu tehditle başa çıkmak için özel bir polis istihbarat bürosu açmaya ikna etti. Sonuçta CIA'dan mali destek gören ve tavsiye alan BRAC, "Buro de Represión a las Actividades Comunistas" (Komünist Faaliyetleri Bastırma Bürosu) kuruldu. Bu kuruluşun faaliyetleri çok geçmeden meşum bir ün kazanacaktı.

BRAC'ın kurulmasını önerirlerken ne Dulles'ın ne de Havana'daki CIA istasyon şefinin zihninde Fidel Castro'nun olmaması ironiktir. Mayıs ayında Fidel Castro, kardeşi Raúl ve onlarla birlikte Pines Adası'na hapsedilen on sekiz *moncadista* bir af yasasıyla özgürlüklerine kavuştular. Batista tedbirsizce çıkardığı bu hoşgörü yasasını "Anneler Günü" şerefine bir iyi niyet jesti olarak betimlemişti.

IV

O sırada Batista Latin Amerika diktatörlerinin en kötüsü değildi. Komşu Dominik Cumhuriyeti'ndeki Rafael Leonidas Trujillo amansız gizli polis teşkilatı sayesinde otuzlu yılardan beri yoksul ulusuna mutlak bir diktatör olarak hükmediyor, Batı Yarıküre'de görülmemiş derecede resmi bir kişi kültünü herkese zorla kabul ettiriyordu. Başkent Santo Domingo, Ciudad Trujillo (Trujillo kenti) adını almıştı. "Gökyüzünde Tanrı, Yer-

yüzünde Trujillo" ve "Trujillo Sayesinde Mutlu Yaşıyoruz" gibi insana Orwell'i hatırlatan mesajlara ülkenin her yerinde rastlanıyordu.

Dominikli meslektaşının aşırı despotluğuyla kıyaslandığında Batista siyaset sahnesinde bir koro çocuğu gibi kalıyordu. Melez bir subaydı. Kırklı yıllarda Küba devlet başkanı olmak için bu kez kışladan çıkmış, genellikle dürüst olduğu kabul edilen seçimi kazanmış ve Küba'nın Komünist Partido Socialista Popular'ıyla (Sosyalist Halk Partisi) kurulan bir koalisyon hükümetinin başına geçmişti. Daha sonra ise Küba hayal gücünden yoksun, yolsuzluklara batmış Grau San Martin ve Carlos Prío Socarrás'ın başkanlık dönemlerinde iyice zayıf düşmüştü. 1952 darbesiyle Batista, Carlos Prío Socarrás'ın devlet başkanlığına son vermişti. Batista seçim yapması, eski Komünist müttefiklerine saldırması sayesinde kendi yönetimini Washington'un gözünde meşrulaştırmış olsa da, Küba'nın hakları elinden alınmış siyasal partileri, öğrencileri ve kentli orta sınıf entelijansiyasının gözünde iktidarı gaspeden ve insanların toplumsal değişimi sağlamak ve sahici bir Küba demokrasisi kurmak için anayasal bir reform yapma umutlarını ortadan kaldıran bir diktatördü.

Moncada saldırısından beri Batista kendi yönetimine meydan okuyanları polis infaz mangası taktikleriyle dağıtmaktan çekinmeyeceğini göstermiş, bu arada yolsuzluk ve rüşvet daha önce görülmemiş boyutlara ulaşmıştı. Ellili yılların ortasında Küba "Karaiblerin kerhanesi" olmak gibi adi bir şöhret kazanmıştı. Amerikalılar hafta sonları kumar oynamak, kafayı çekmek ve Havana'da bol miktarda bulunan fahişelerle alem yapmak için adaya geliyorlardı. Schwartzmann adında kötü şöhretli bir şahıs, müstehcen filmlerin oynatıldığı ve canlı seks gösterilerinin yapıldığı bir tiyatro işletiyor ve Amerikan suç örgütleri gece kulübü ve kumarhane açmak için adaya akın ediyordu.

Küba aristokrasisi yarı gangster olarak gördüğü Batista'dan nefret ediyordu. Bu aristokrasi Batista'nın Havana'nın en özel ve sadece beyazlara açık olan kulübüne üyelik başvurusunu bile geri çevirmişti. Fidel Castro'nun temsil ettiği ulusalcı idealistlerden oluşan yeni Kübalılar kuşağı gözünde, Batista ülkeyi yozlaşmış yabancılara peşkeş çeken bir pezevenkten başka bir şey değildi. Bu yargı, Washington'un Küba'yı bir vasal devlet gibi yönettiği (ABD'nin İspanyol-Amerikan Savaşı'nı kazanmasından ve İspanyolları Küba'dan kovmasından sonra) Yirminci yüzyılın başlarındaki o yüz kızartıcı günlerin bir mirası olarak ABD donanmasının Guantánamo Körfezi'ndeki sürekli varlığının yarattığı hoşnutsuzlukla birleşiyordu.

Fidel Castro ülkesini değiştirmek istiyordu ve cezaevinde geçirdiği zaman kararlılığını daha da pekiştirmişti. 15 Mayıs günü Modelo cezaevinin kapısından çıktığında mutsuz ve hırçın bir ruh hali içindeydi. Onu karşılayan şamatalı basın muhabirlerinin ortasında, Batista "despotluğu"na karşı mücadelesini sürdüreceğine ant içerek dimdik durdu.

Castro'nun hareketi o noktada, Batista'ya duydukları nefretle bir araya gelen genellikle orta sınıfa mensup, reformcu meslek sahiplerinden oluşan oldukça sert bir iç çekir-

değe sahipti. Birkaç kişi dışında *moncadista*lar Komünist değil, Ortodoxo muhalefet partisinin gençlik koluna mensup eylemcilerdi. Parti'nin lideri Eduardo Chibás'ın 1951'de intihar etmesi bir boşluk yaratmış ve Fidel Castro bu boşluğun içinde karizmatik bir lider olarak ortaya çıkmıştı.

Cüretli Castro birleştirici bir lider, Moncada'dan beri sadece tumturaklı konuşmalar yapmakla yetinmediğini kanıtlamış bir Jön Türk idi. Castro'nun taraftarları daha çok ulusalcıydılar; 1895'te İspanyol sömürge birliklerine karşı dikkatsiz bir hücum sırasında at sırtında vurulan, Küba bağımsızlığının küçük "havari"si José Martí'nin romantik belagatıyla yoğrulmuşlardı.

Bu grubun içinde, Ñico López, Calixto García ve Fidel Castro'nun kardeşi Raúl gibi kendini açığa vurmaktan dikkatle kaçınan birkaç Marksist vardı. Castro'nun açıklanmış ideolojisi anti-Komünist idi, ancak bütün siyasal akımlardan hedeflerine ulaşmasına yardımcı olabilecek yararlı insanları bir araya getirerek kurnaz bir siyasal oportünizmin belirtilerini sergilemekteydi ve zamanla bu konuda ün kazanacaktı. Böyle şeylerin dikkate alınması için vakit henüz erkendi. Şimdilik zorlu bir savaş vermeleri gerekiyordu ve Castro'nun her türlü yardıma ihtiyacı vardı. Hareketin gerçek felsefesi ancak zaman içinde çelikleşebilirdi; bütün bu insanları o sırada bir araya getiren şey, Fidel Castro'nun cazibesine kapılmış olmalarıydı.

Castro'nun hareketi bir de isim edinmişti: 26 Temmuz Hareketi. Ancak bu isim şimdilik sadece en yakın Castro taraftarlarının bildiği bir sırdı. Kamuoyu önünde Castro kendi partisini kurmak gibi bir niyet taşımadığını söylüyor, Ortodoxo Partisi'ne sadakatini tekrar tekrar açıklıyordu. Aslında Castro'nun planı Meksika'ya gidip mücadelenin bir sonraki evresini başlatmak, Batista'yı devirerek kendi partisini iktidara taşıyacak bir gerilla savaşı için gerekli hazırlıkları yapmaktı. Ama önce Küba'daki özgürlüğünü orada bir destek üssü inşa etmek için kullanacaktı.

Batista'nın affından yararlanan Ñico López ve Calixto García liderleriyle buluşmak, stratejisine eşgüdüm sağlayarak ona yardımcı olmak için Havana'ya döndüler. Onların Meksika'dan ayrılmalarından iki gün önce, 27 Mayıs günü Ernesto babasına tuhaf bir mektup yazdı. Mektubun başlarında alerji araştırmalarından söz ediyor, geleceğe ilişkin seyahat planları hakkında bir şeyler söylüyor ve esrarengiz bir havada sanki kazara ağzından kaçırmış gibi "Küba'ya da gidebilirim," diyordu.

İki ayrı kişiyle "işbirliği" halinde çalıştığını yazıyordu. Biriyle alerji araştırmaları yapıyor, Meksika'da yaşayan ve "iyi bir kimyager" olan diğeriyle de –burada babasının kafasını karıştıracak bir imada bulunuyordu– "sadece sezebildiğim, fakat çok önemli bir sonuç vereceğine inandığım bir soruna ilişkin" işbirliği yapıyordu. "Dedikleri gibi, şafağın sökmekte olduğu yerlere gitmek için bir tavsiye mektubu almayı umuyorum... Havana, Lenin'den alıntılarla karışık kır manzarasıyla yüreğimi dolduran bir yer olarak beni özellikle cezbediyor."

Yine de, temmuz ayının başlarında bir geminin İspanya'ya gideceğini haber aldığında bütün planlarından vazgeçerek bu fırsatı değerlendirmeye hazırdı. Bu arada kendisine seyahat masraflarını bizzat ödemesi halinde Çin'de toplanacak Komünist Gençlik Kongresi'ne katılabileceği söylenmişti. Ancak birkaç gün sonra annesine yazdığı gibi, "Mao'nun ülkesi"ni görmek ne kadar ayartıcı olursa olsun, Avrupa'nın cazibesi daha güçlü, "neredeyse biyolojik bir zorunluluk" idi. Sonunda bir yere gitmedi, "koğuş, laboratuvar ve kütüphane" arasında mekik dokudu ve "bazı İngilizce çevirilerle hoşça vakit geçirdi."

V

Yeni heyecanlar arayan Ernesto, Mexico City'e tepeden bakan iki büyük volkandan birinin, 5400 m. yüksekliğindeki Mt. Popocatépetl'in karlarla kaplı zirvesine tırmanmak gibi "aniden aklına gelen" bir girişime katıldı. Arkadaşlarıyla birlikte krater zirvesinin bir alt durağına ulaşmasına rağmen, Pacha Mama'nın [Toprak Ana] bağırsaklarını incelemek için tekrar aşağıya inmek zorunda kaldı.

Bu arada giderek artan bir endişeyle Arjantin'den gelen haberleri izliyordu. 16 Haziran günü, Perón ile Katolik Kilisesi arasında giderek şiddetlenen anlaşmazlıktan yararlanan donanma, Perón'u devirmek için kanlı bir saldırı başlatmış ve Başkanlık Sarayı'na düzenlenen bir hava bombardımanı sırasında yüzlerce sivil ölmüştü. Girişim başarısızlıkla sonuçlanmış, ancak yaşanan karışıklık Perón'u sarsmış ve sendeleyen rejimi çöküşün eşiğine getirmişti. Gerilim hâlâ devam ediyordu.

Ernesto annesine yazarak neler olup bittiğini sordu. Meksika'da yayımlanan haberlere güvenmiyordu: "Durum umarım resmedildiği kadar kötü değildir ve hiçbirimiz hiç kimsenin kazanamayacağı bir kavganın içinde kısılıp kalmayız." Ailesinin güçlü *antiperonista* duygularının farkında olan Ernesto, aile fertlerinden bazılarının, özellikle de donanma için çalışan kardeşi Roberto'nun başının derde girebileceğinden kaygılıydı. Kendisinden de haber veren Ernesto, Celia'ya boş zamanlarını genellikle "altı yaş çocuklarından oluşan bir gruba", Karl Marx'a verdiği isimle, "San Carlos doktrini"ni aktarmak için harcamakta olduğunu söyledi.

Arjantin'deki kaos sürerken, Havana'daki siyasal ortam da eşzamanlı olarak ve hızla ağırlaşıyordu. Castro salıverildiğinden beri örgütüne yeni üyeler katmak ve basına sürekli biçimde Batista'yı kötülemekle meşguldü. 12 Haziran gecesi, sömürge döneminden kalma Eski Havana'da gizli bir toplantı yapan Movimiento 26 de Julio (26 Temmuz Hareketi) Fidel Castro'nun başkanlığında on bir üyeli bir Ulusal Yönetim Kurulu oluşturarak resmen kuruldu. Polisin uyguladığı siyasal şiddete öğrenciler ve Castro'nun parti militanları karşılık verdiler. Ülkesine dönen bir sürgün katledildi; Havana'nın çeşitli yerlerinde bombalar patladı. Castro, hükümeti şiddet uygulamakla suçlarken, yetkililer de Raúl Castro'yu bombalardan birini yerleştirmekle suçladılar ve hakkında tutuklama ka-

ran çıkardılar. Fidel basına bir açıklamada bulunarak rejimi kendisini ve kardeşini öldürmek için komplo kurmakla suçladı. 16 Haziran'da Castro'nun bir radyo programına katılmasını önleyen polis, hareketin tek yayın organı olan günlük *La Calle*'yi kapattı.

Harekete geçmek için çok az vakti kaldığını anlayan Fidel, Raúl'a Meksika'ya kaçmasını ve kendi gelişi için hazırlık yapmasını emretti. Küba'daki Meksika elçiliğine sığınan ve orada bir hafta kalan Raúl 24 Haziran günü Mexico City'e uçtu. Doğruca María Antonia'nın evine gitti. Onu bekleyenler arasında Ernesto Guevara da vardı.

Herkes ikisinin hemen kaynaştığını söyler. Her şeyden önce aynı ideolojik eğilimi paylaşıyorlardı. Fidel'den beş yaş küçük olan Raúl bir Marksist idi; Havana Üniversitesi'ndeyken Küba Komünist Partisi'nin gençlik koluna girmiş, bu hareketin yayın organı *Saeta*'da çalışmış ve Mayıs 1953'te Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da toplanan Dünya (Komünist) Gençlik Festivali'ne katılmıştı. Hiç kuşkusuz Raúl, Nico López'den Ernesto hakkında bilgi almıştı. Zira López Havana'ya döndüğünde Fidel ve Raúl'la aynı evi paylaşmıştı.

Raúl'ün gelişinden hemen sonra Ernesto onu Hilda ile Lucila'nın kaldığı eve akşam yemeğine davet etti. Ernesto günlüğünde bu olaydan söz etmediyse de, Hilda kendi anılarında Raúl'dan çok hoşlandığını yazmıştı. "Gençliğine, yirmi üç ya da yirmi dört yaşında olmasına ve daha da genç görünmesine rağmen," diyordu Hilda, "sarışın, sakalsız ve bir üniversite öğrencisine benzeyen bu adamın devrimin nasıl ve daha önemlisi hangi amaçla ve kimler için yapılacağına dair fikirleri gayet berraktı."

Raúl ağabeyine olan inancından ve Ernesto'nun görüşlerini de yansıtarak kendi kişisel inancından söz etti. Küba'da ve bölgenin geri kalan kısmında iktidar seçim yoluyla değil ancak savaş yoluyla ele geçirilebilirdi. İktidar halkın desteğiyle kazanılabilir ve daha sonra toplum kapitalizmden Sosyalizme dönüştürülebilirdi. Hilda şöyle yazıyordu: "Meksika'ya ulaştığında Fidel'i evimize getirmeye söz verdi. O andan itibaren haftada en az bir gün evimize geldi ve Ernesto onunla hemen her gün görüştü."

Sovyetler'in Küba'ya *ne zaman* müdahale ettiği sorusu yıllarca bir sır olarak kalmıştır. "Müdahale" biraz aşırı bir sözcük olsa da, Fidel Castro'nun devrimcileriyle Sovyet görevlileri arasında en erken ilişkiler 1955 yazında Mexico City'de kuruldu.

Raúl'un iki yıl önce tanıştığı yirmi yedi yaşında bir Sovyet Dışişleri Bakanlığı memuru, o sırada tuhaf bir rastlantıyla, Mexico City'de bulunuyordu. Adı Nikolay Leonov olan bu kişi 1953'te Avrupa Gençlik Festivali'nden dönerken yaptığı bir ay süren seyahat sırasında Raúl'le arkadaş olmuştu. Son kez Raúl Havana'da karaya çıktığı sırada görüşmüşlerdi. Bu buluşmadan birkaç hafta sonra Raúl, Moncada saldırısına katılmış ve cezaevine girmiş, Leonov ise Sovyet elçiliğinde küçük bir görevli olarak Meksika'ya gitmiş ve Özerk Üniversite'de bir İspanyolca dil kursuna yazılmıştı. Nikolay Leonov ile Raúl Castro bu kez şans eseri yeniden bir araya gelmişlerdi.

ABD ve Latin Amerika'da çalıştıktan sonra 1992'de Başkan Yardımcısı olarak

KGB'den emekli olan Leonov'un anlattıklarına bakılırsa, bir gün sokakta alışveriş yaparken Raúl Castro'yla karşılaşmıştı. Çok sevinen Raúl ona María Antonia'nın ev adresini vermiş ve uğramasını söylemişti. Elçiliğe bilgi vermeden sosyal ilişkiler kurması yasak olan Leonov bu kuralı ihlal etmiş ve 49 Calle Emparán'ın yolunu tutmuştu. Orada Ernesto Guevara'yla tanıştı.

"Grip geçiren Raúl'u tedavi etmekte olan bir doktor olarak tanıdım onu," diyordu Leonov. "İlk anda mutlu ve şakacı bir adam olduğu izlenimini edindim. Raúl'ü iyileştirmeye çalışıyor, bu arada onu güldürüyor, öyküler anlatıp şakalar yapıyordu..."

Tanışma faslı bittikten sonra Ernesto ve Leonov sohbete koyuldular. Leonov, Guevara'nın Sovyet hayatı hakkında sorularla dolu olduğunu ve Sovyet edebiyatından "Sovyet insanı kavramı"na kadar her konuda onu soru yağmuruna –"Nasıl düşünüyorlar? Nasıl yaşıyorlar"– tuttuğunu söylemektedir. Leonov bütün bu soruları yanıtlayacak yerde, ona okuması için bazı Sovyet edebiyat kitapları vermeyi önerdi. Ernesto bu öneriyi kabul etti ve üç kitap istedi: Sovyet iç savaşı hakkında, *Çanayev*; Komünist yazar Ostrovski'nin *Ve Çeliğe Su Verildi*'si; ve II. Dünya Savaşı'na katılmış bir Sovyet havacılık kahramanı hakkında *A Man Complete* adlı kitap. Birkaç gün sonra Guevara kitapları almak için elçiliğe uğradı. Leonov onu buyur edince yine sohbete başladılar, "ama bu kez iki dost olarak." Görüşmeye karar verdiler ve Leonov ona kendi elçilik kartını verdi. Leonov bunun Meksika'daki son görüşmeleri olduğunu söylemektedir.

12
"Tanrı ve Onun Yeni Sağ Kolu"

I

O yaz Ernesto günlüğüne şu sözleri yazdı: "Fidel Castro'yla tanışmak siyasal bir olaydır; Kübalı devrimci, genç bir adam, zeki, kendinden gayet emin ve olağanüstü cüretkar; sanırım aramızda karşılıklı bir sempati oluştu."

Aslında bu karşılaşma haftalar önce, Castro'nun 7 Temmuz'da Meksika'ya gelişinden birkaç gün sonra gerçekleşmişti. Ernesto, Fidel'le 49 Calle Emparán'da tanışmıştı. Raúl de oradaydı. Ernesto, Fidel ve Raúl bir süre sohbet ettikten sonra, María Antonia'nın evinden çıkarak akşam yemeği için birkaç bina ötedeki bir lokantaya gitmişlerdi. Birkaç saat sonra Fidel Castro, onu gerilla hareketine katılmaya davet etmiş ve Ernesto bir an duraksamaksızın bu öneriyi kabul etmişti.

Kübalıların taktıkları isimle, Che, onların doktoru olacaktı. Henüz yolun başındaydılar. İddialı tasarısını yürürlüğe koyması için Fidel'in önünde katetmesi gereken uzun bir yol vardı. Ancak Ernesto aramakta olduğu davayı bulmuştu.

II

Ernesto Guevara ile Fidel Castro'nun hayatları zıt özellikler taşıyordu. Yirmi sekiz yaşındaki Castro kendine aşırı güvenen tam bir siyasal yaratık; Küba'nın doğusundaki Mayarí bölgesinde yaşayan toprak sahibi bir ailenin dokuz çocuğundan biriydi. Babası Ángel Castro, Küba'ya beş parasız gelen; toprak, şeker, kereste ve sığır işleriyle uğraşarak mütevazı bir servet edinen, okur yazarlığı olmayan Galiçyalı bir göçmendi. Kendi dükkanı, kesimhanesi ve fırını olan geniş *finca*sını, Managas'ı yöneten Castro, aileleriyle birlikte üç yüz işçinin kaderine hükmeden kırsal bir aile reisiydi.

Ángel Castro, ailenin aşçısı ve ikinci eşi Lina Ruz'dan doğma parlak ve isyankar üçüncü oğlunun paranın satın alabileceği en iyi eğitimi görmesini sağlamıştı: Santiago'da Katolik eğitimi veren Dolores ilk okulu; Havana'da özel yatılı Cizvit lisesi Colegio Belén; ve Havana Üniversitesi Hukuk Fakültesi. Moncada'dan önce bile iki silahlı saldırı –saldırıya uğrayanlardan biri polisti– olayına karışmış ve her ikisinden de tutuklanmadan

sıyrılabilmişti.

Grau San Martín ve Prío Socarrás'ın, rüşvetin, gangsterliğin ve polis vahşetinin gırla gittiği başkanlık dönemlerinde yetişen Castro, Küba'nın ulusal kahramanı José Martí'nin pürist belagatini benimseyerek siyasal öğrenci hareketine katılmıştı. Dürüst yönetim, öğrenci hakları ve toplumsal eşitlik istiyordu. Sürekli bağırıp çağıran Senatör "Eddy" Chibás 1947'de Grau San Martín'e karşı başkanlık yarışına girmek için kendi Ortodoxo Partisi'ni kurunca, Castro yeni partinin gençlik koluna katıldı. Çok geçmeden Castro pek çok kişi tarafından Chibás'ın ardılı olarak görüldü. Komünist Partisi içinde arkadaşları vardı ve bazı konularda onlarla aynı saftaydı. Fakat bu durum öğrenci seçimleri sırasında Katolik hiziplerle birlikte onlara karşı kampanya yürütmesine engel değildi.

Fidel aynı zamanda kararlı biçimde anti-emperyalist idi. Görüşlerini savunmak için çeşitli öğrenci derneklerine katıldı. Bu görüşlerden biri de Porto Riko bölgesinin ABD'den bağımsızlığını sağlamaktı. Castro, İspanyol-Amerikan Savaşı ve bunu izleyen ABD askeri işgalinin ardından Küba'nın ABD'nin yeni sömürgesi olarak kazandığı statünün de tamamen farkındaydı.

Küba'nın varsayılan "bağımsızlığı", Washington'a Küba'nın "savunulması" için dilediği zaman müdahale etme hakkı ve Guantánamo Körfezi'nin süresiz olarak ABD'ye deniz üssü olarak verilmesini sağlayan utanç verici 1901 Platt Yasası'yla kazanılmıştı. Fidel lisedeyken Platt Yasası iptal edilmiş, ancak Amerikalılar Guantánamo Körfezi'ni elde tutmuşlar, Küba'nın şekere dayalı ekonomisinde büyük hisselere ve ülkenin siyasal hayatında da önemli bir role sahip olmuşlardı. 1949'da Amerikalı denizcilerin Eski Havana'nın Parque Central'indeki kutsanmış José Martí heykelinin üzerine işemelerinden sonra, Fidel, ABD elçiliğinin önünde bir protesto gösterisinin örgütlenmesine yardımcı olmuş ve Küba polisinden dayak yemişti. 1951'de Fidel ve kardeşi Raúl, Prío hükümetinin Küba askerlerini Kore'deki "Amerikan savaşı"na gönderme niyetine var güçleriyle karşı çıkmışlardı (Guevara'nın uzak Arjantin'deki tutumuna benzer biçimde).

Fidel Castro bağımsız Küba'yı bir "sözde cumhuriyet"e dönüştüren ve rüşvetçi diktatörlüklerin burada köklenmesine izin veren "Yankeeler"e büyük bir tepki duyuyordu. Yerlisi olduğu Mayarí bölgesi United Fruit Company'nin eyaleti gibiydi. Şirket bu bölgede devasa topraklara ve şeker *ingenio*larının (imalathane) çoğuna sahipti. Amerikalı ve ayrıcalıklı Kübalı iş adamları, ABD'nin Orta Amerika dominyonlarında olduğu gibi, şirkete ait satış mağazaları, hastaneler, spor tesisleri ve özel okulları olan özel bölgelerde kapalı bir hayat sürüyorlardı. Fidel'in babası da "Şirket"e bağımlıydı. Toprağın büyük bir bölümünü şirketten kiralıyor ve şekerkamışını da United Fruit'in imalathanesine satması gerekiyordu.

Fidel'in Küba'nın süregiden ihracata bağlı ekonomisinden ABD'yi sorumlu tutması gayet doğaldı. Bu ekonomi zengin bir toprak baronları sınıfı yaratırken, çalışanları sürekli bir yoksulluğa mahkum ediyordu. Washington Batista rejimini tanıyarak onun ik-

tidarı ele geçirmesini meşrulaştırdığı zaman, Castro'nun Küba'daki Amerikan nüfuzuna son verme konusundaki kişisel kararlılığı daha da arttı.

Fidel Castro muhtemelen kendisini daima Küba'nın gelecekteki lideri olarak görmüştü. Öğrenciliği sırasında katıldığı her faaliyette akranlarının tartışmasız lideri olmaya çalışmış; ilkokulda şiir yarışmasında birinci gelmiş, Colegio Belén'de basketbol takımının kaptanı olmuş, Havana Üniversitesi'ndeki öğrenci mücadelesinde kendisini herkese kabul ettirmişti.

On iki yaşındayken Franklin Delano Roosevelt'e yaşına göre oldukça ciddi bir mektup göndererek, üçüncü kez başkan seçilmesini kutlamış ve ondan "bir dolar" istemişti. Daha sonra, José Martí hayatı boyunca sürecek esin kaynağı olunca, Julius Caesar, Robespierre ve Napoleon gibi güçlü tarihsel kişiliklere hayranlık duymuştu. At eğitiminde doğuştan gelen bir ustalığa, siyasette başarılı olmak için gerekli kurnazlığa sahip olduğu ve gerçek niyetini saklama sanatını gayet iyi bildiği görülüyordu.

Bu özellikler Castro ile zamanla onun sağ kolu haline gelecek adam, Ernesto Guevara arasındaki önemli farklılığa işaret ediyordu. Guevara için siyaset bir toplumsal değişim mekanizmasıydı ve onu harekete geçiren bizatihi iktidar değil toplumsal değişimdi. Kişisel zaafları olsa bile, bunlar toplumsal zaaflar değildi. Castro'nun sırtlandığı ve bir güç kaynağına dönüştürdüğü o yükü Guevara kendi hayatında asla hissetmemişti. İflas etmiş de olsa soylu bir ailesi vardı ve toplumsal bir güvenle ve ancak kalıtsal olarak edinilebilecek bir ayrıcalık duygusuyla büyümüştü. Guevaralar Arjantin toplumunun kara koyunları olabilirlerdi, ama onlar yine de *sosyete*ye mensuptular. Ernesto her ne kadar doğuştan edindiği hakları reddetmeye ve ailesiyle olan ilişkilerini kesmeye çalıştıysa da, bunların silinmez damgasını üzerinde taşımaktaydı.

Ernesto Guevara kesinlikle güçlü bir egoya sahipti, ancak bu konuda Fidel Castro'nun müthiş egosuyla yarışamazdı. Kalabalık gruplarda Guevara, biraz geride durma, daha çok gözlem yapma ve dinleme eğilimindeyken; Fidel Castro ortama hemen hakim olmaya, tarih ve siyasetten hayvan yetiştiriciliğine kadar hangi konu tartışılıyorsa o konuda bir otorite olarak kendini kabul ettirmeye zorlanırdı.

Astımı nedeniyle Guevara fiziksel yetersizliklerinin gayet iyi farkındaydı, oysa iri yarı Castro böyle bir şey tanımazdı. Castro doğal bir atlet değildi, ancak kafasına koyduğu her şeyde üstün olabileceğini hissederdi ve çoğu kez bunu başarırdı. Ernesto için futbol oynayabilmek ya da gençliğinde yaptığı bazı sportif eylemlere katılabilmek bile bir başarı olmuştu. Özlem duyduğu şey, liderlik değil, insanlarla arkadaşlık kurabilmekti.

Ortadan uzun boylu, saçları briyantinli ve kendisine yakışmayan küçük bir bıyığı olan Fidel, iyi hayat yaşayan, gayet iyi beslenen kentli bir adam görünümündeydi. Öyleydi de. Yemeyi ve yemek pişirmeyi severdi. Cezaevindeyken arkadaşlarına sırf damak tadı için yapılabilecek ayrıntılı yemek tarifleri içeren mektuplar gönderirdi. İki yaş daha genç olan Ernesto daha kısa, daha ince yapılı, soluk benizliydi ve bir sahne aktörünü ya

da şairi andıran dramatik siyah gözleri vardı. Fiziksel yapıları kişiliklerindeki farklılığı da pek çok bakımdan dışavuruyordu: Fidel kendisine hoşgörüyle yaklaşan biriydi; Ernesto ise astının dayattığı özdisiplinli bir yaratılışa sahipti.

Pek çok bakımda farklı olmalarına rağmen, Ernesto ve Fidel bazı özellikleri paylaşıyorlardı. Her ikisi de geniş ailelerden geliyordu ve aşırı derecede şımartılmıştı; dış görünüşe fazla önem vermeyen, cinsel bakımdan doymak bilmez, ancak kişisel ilişkileri daima hedeflerinden sonra gelen adamlardı. Latin maçoluğu ortak özellikleriydi: Kadınların ruhsal bakımdan zayıf olduklarına inanırlar, eşcinselleri küçümserler, cesur eylem adamlarına hayranlık duyarlardı. Onlar demir iradeli, efsanevi bir azim duygusuna sahip adamlardı. Ve nihayet ikisi de devrim yapmak istiyordu. Karşılaştıkları sırada ikisi de zamanın tarihsel olaylarında doğrudan rol almayı denemişler, ancak engellenmişler ve ABD'yi ortak düşman olarak saptamışlardı.

Fidel, 1947'de, henüz üniversite öğrencisiyken, General Trujillo'yu devirmek için Dominik Cumhuriyeti'ni işgal etmek niyetiyle Küba'nın uzak bir köşesinde askeri eğitim yapan, Kübalılardan ve Dominiklilerden oluşan bir gruba katılmıştı. Ancak bu harekat Devlet Başkanı Grau San Martín'in Washington tarafından uyarılmasının ardından Küba askerleri tarafından son anda engellenmişti. Daha sonra Perón'un örgütlediği 1948 Bogotá "anti-emperyalist" gençlik kongresine delege olarak giden Fidel, muhalefetteki Liberal partinin lideri Eliécer Gaitán'ın katledilmesinden sonra El Bogotazo isyanına katılmış ve Muhafazakar hükümete karşı bir halk direnişi örgütlemeye çalışmıştı. Batista'nın darbesi, Moncada ve cezaevi bunların ardından gelmişti.

Fidel Guatemala'da gerçekleşen olayları cezaevinden ilgiyle izlemiş, kuşatma altındaki Arbenz hükümetinin o bilinen hayalete, United Fruit Company'e karşı verdiği savaşa sempati duymuştu. Arbenz'in devrilmesi de gayet öğretici olmuştu: Fidel, Küba için planladığı devrimde başarılı olacaksa, ihtiyatlı davranması, güçlü Amerikan çıkarlarıyla çatışmadan önce sağlam bir güce sahip olması gerektiğini öğrenmişti. Ne var ki, Küba'yı özgürce yönetmek için United Fruit gibi yabancı şirketleri ulusallaştırmak gerekeceği gayet açıktı. İşin sırrının incelik ve kurnazlıkla hareket etmek olduğunu Fidel biliyordu.

Karşılaştığı herkes gibi Ernesto için de Fidel Castro'nun, sonunda başaracağına tam bir güven duyan nadir bir kişiliğe sahip olduğu açıktı. Fidel Sosyalizmin siyasal olarak izlenmesi gereken doğru yol olduğu konusunda Ernesto kadar ikna olmuş değildiyse de, aynı hedeflere sempati duyuyordu. Potansiyel oradaydı. Ernesto Guevara da dahil olmak üzere ona yakın olan herkes Fidel Castro'nun devriminin Sosyalist bir çizgi izleyeceğini kestirebiliyordu.

Fidel'le tanışmasından kısa süre sonra Ernesto, Hilda'ya şöyle demişti: "Nico Guatemala'da bize Küba'nın Martí'den bu yana yetiştirdiği en önemli kişinin Fidel Castro olduğunu söylerken haklıydı. O, devrimi gerçekleştirecek. Tam bir uyum içindeyiz... Böy-

le biri için elimden geleni yaparım." Fidel'in bir tekne dolusu gerillayla gayet iyi savunulan Küba sahillerine çıkma planının "çılgınca bir fikir" olduğunu kabul ediyor, ancak onu desteklemek zorunda olduğunu hissediyordu.

20 Temmuz'da Ernesto, Beatriz Hala'ya şu gizemli sözleri yazdı: "Zaman yapmakta olduğum projelerin akış yönünde bir değişikliği kışkırttı ve şimdi... ziyaret edeceğim bir sonraki... ismini Tanrı ve onun sağ kolu dışında hiç kimsenin bilmediği ülkeye ihraç edilecek olan... sadece tek bir projeden emin olabiliyorum."

Ernesto, Hilda ve Lucila'dan yeni dostu ve yoldaşı Fidel onuruna bir akşam yemeği hazırlamalarını istedi ve Laura Albizu Campos ile Juan Juarbe'yi de davet etti. O gece Castro daha sonra ün kazanacak özelliklerinden üçünü sergiledi: Başkalarını sonsuz biçimde bekletmek, muazzam kişisel karizması ve saatlerce ahkam kesme kabiliyeti. Uzun gecikme nedeniyle Lucila gücenip odasına çekilirken Hilda sabırla bekledi ve oldukça etkilendi.

"Genç, aşağı yukarı otuzunda, aydınlık bir yüzü var, uzun boylu, bir doksana yakın ve sağlam yapılı... İlk bakışta rahatlıkla yakışıklı bir burjuva turist sanılabilir. Ancak konuşmaya başladığında gözleri tutku ve devrimci azimle parlıyor ve kendisini dinleyenleri neden etki altına alabildiği anlaşılıyor. Cazibeye ve büyük bir lider kişiliğine sahip ve aynı zamanda hayranlık uyandıracak kadar basit ve doğal biri."

Yemekten sonra Hilda kendini toplayıp Castro'ya Küba'da mücadele verecekse neden Meksika'da olduğunu sordu. "Şöyle yanıtladı: Güzel bir soru. Açıklayayım." Fidel'in yanıtı tam dört saat sürdü. Küba'daki durumu ve silahlı devrim planlarını uzun uzadıya anlattı.

Birkaç gün sonra Ernesto, Hilda'ya Küba isyanına katılmayı düşündüğünü söyledi. Hemen ardından Hilda da ona hamile olduğunu söyledi.

III

26 Temmuz'da Fidel Moncada saldırısının ikinci yıldönümünü kutlamak için bir tören düzenledi. Chapultepec parkında yapılan toplantı Fidel'in ve Latin Amerikalı başka sürgünlerin konuşmalarıyla sona erdi. Daha sonra Fidel'in en gözde yemeklerinden *spaghetti alle vongole*yi bizzat hazırladığı bir evde toplandılar.

Akşam yemeğinde Ernesto fazla konuşmadan sessizce oturdu. Onun bu durumu Fidel'in dikkatini çekti. "Hey, Che," diye seslendi. "Çok sessizsin. Denetleyicin burada olduğu için mi yoksa?" Hilda'yı kastediyordu. Hilda şunları yazdı: "Elbette Fidel evlenmeyi düşündüğümüzü biliyor, şaka yapıyordu. O zaman kendi aralarında uzun uzun konuştuklarını anladım. Ernesto'nun kendisini rahat hissettiği zaman ne kadar konuşkan olduğunu gayet iyi biliyordum. Tartışmayı severdi. Ancak ortalık kalabalık olduğunda pek konuşmazdı."

Hilda onun sessizliğini içinde yer aldığı girişimin önemi üzerine derin düşüncelere

dalmasına yoruyordu, ancak bu ruh hali şaşmaz biçimde içinde bulunduğu yeni durumun bir belirtisiydi. Muhtemelen Hilda'yla ilişkisindeki ikilemi zihninde tartmaktaydı. Onunla evlenmeye karar vermişti. Onurlu bir insanın bunu yapması gerekiyordu. Ama öte yanda defterine şunları yazıyordu. "Bir başka adam için bu olağanüstü bir şey olabilirdi, ama benim için rahatsız edici bir durum. Bir çocuğum olacak ve Hilda'yla birkaç gün içinde evleneceğim. Bu onun için dramatik, benim içinse ağır bir durum. Sonunda istediği olacak. Bunun ömür boyu süreceğini umut ediyor, ama ben kısa süreceğini görüyorum."

Evcimenliğe daima direnen ve kendisine bir dava ve peşinden gideceği bir lider bulan bir adam için bütün bunlardan daha kötü bir beklenti olamazdı. Yine de Ernesto sözünde durdu ve 18 Ağustos'ta başkentin eteklerindeki küçük Tepozatlán şehrindeki bir nikah dairesinde evlendiler. Lucila Velásquez; Fidel'in muhasebecisi olarak Havana'dan henüz gelmiş olan, kısa boylu, yelken kulaklı bir devlet muhasebecisi ve hareketin yeni kurulan Ulusal Yönetim Kurulu'nun bir üyesi olan Jesús Montané Oropesa; ve Ernesto'nun Genel Hastane'den iki meslektaşı bu evlenme törenine tanıklık ettiler. Raúl Castro da oradaydı, fakat Fidel fazla ortaya çıkmamasını emrettiği için nikah defterini imzalamadı. Hareketlerinin Batista'nın gizli polisi ve Amerikan FBI'ı tarafından izlendiğinden kuşkulanan Fidel güvenlik nedenleriyle törene katılmadı, ancak Ernesto ve Hilda'nın daha sonra verdikleri ve Ernesto'nun Arjantin usulü *asado* pişirdiği partide yer aldı.

Ernesto ve Hilda evlendikten sonra Lucila'yla birlikte kaldıkları apartman katından Colonia Juárez'deki Calle Nápoles'te inşa edilmiş beş katlı Deco apartmanının bir dairesine taşındılar. Ancak ondan sonra anne ve babalarına evlendiklerini haber verdiler. Hilda şunları yazdı: "Annem ve babam daha önce haber vermediğimiz ve bu yüzden düğüne katılamadıkları için sitem dolu bir mektup yazdılar. Ve hediye olarak beş yüz dolarlık bir çek gönderdiler. Bizden bir de fotoğraf istiyorlardı. Annem bir kilisede evlenme töreni yapmamızı ve arkadaşlarımızın da katılabilmeleri için kesin tarihi bildirmemi istiyordu."

Ernesto, şaşmaz bir açıklıkla biraz ağzıbozuk bir mektup yazdı. Bu mektup orta sınıfa mensup Gadea ailesini dehşete düşürmüş olmalı. Şöyle diyordu: "Sevgili anne ve baba: Üzerinizde bomba etkisi yaratan haberi alınca ne kadar şaşırdığınızı hayal edebiliyor ve bu durumun kafanızda uyandırmış olabileceği pek çok soruyu anlayabiliyorum. Evleneceğimizi size önceden bildirmediğimiz için sitem etmeye elbette hakkınız var. Karşılaştığımız sayısız zorluk nedeniyle bu şekilde davranmanın daha uygun olacağını düşündük. Yakında bir çocuğumuz olacağını önceden sezemedik... Gösterdiğiniz şefkatten ötürü size minnetarız. Samimi olduğunuzu biliyorum, zira Hilda'yı ailesini de tanıyacak kadar uzun süredir tanıyorum. 'Küçük armağan' için de teşekkür ederim. Bence elinizden geleni yaptınız. Bizim için endişelenmeyin. Zengin olmadığımız doğru, ama Hilda ve ben bir evi çekip çevirecek kadar kazanıyoruz...

"Şefkat dolu mektubunuzu yeterli biçimde yanıtladığıma inanıyorum, ancak geleceğe ilişkin planlarımız konusunda da birkaç şey eklemem gerekiyor. Önce 'Don Ernesto'yu (erkek olmazsa bu isim sorun yaratacak) bekliyoruz. Daha sonra iki iş teklifini değerlendireceğim. Bu işlerden biri Küba'da, diğeri Fransa'da. Tabii bu durum Hilda'nın yerinden kımıldama yeteneğine bağlı. Gezgin hayatımız henüz sona ermedi ve pek çok bakımdan hayranlık duyduğum bir ülke olan Peru'ya ya da Arjantin'e kesin olarak yerleşmeden önce, Avrupa'yı ve iki büyüleyici ülkeyi, yani Hindistan ve Çin'i görmek istiyoruz. Özellikle Yeni Çin'le ilgileniyorum, çünkü benim siyasal görüşlerime çok uygun bir yer orası. Bir süre sonra ya da çok uzak olmayan bir gelecekte, Çin'i ve diğer gerçekten demokratik ülkeleri tanıdıktan sonra, Hilda'nın da benim gibi düşüneceğini umuyorum.

"Evlilik hayatımız muhtemelen hoşunuza gitmeyecektir. Hilda günde sekiz saat çalışıyor ve ben de, pek düzenli olmamakla birlikte, on iki saat civarında çalışıyorum. Çok zor bir dalda (ve çok az parayla) araştırma yapıyorum. Ancak rutinlerimizi gayet uyumlu hale getirdik ve evimizi eşitlerarası serbest bir kuruma dönüştürdük. (Senyora Gadea, Hilda'nın mutfağı gerek temizlik gerekse yiyecek bakımından elbette evin en kötü yeri...) Size hayatım boyunca bu şekilde yaşadığımı söyleyebilirim. Annem de aynı zaafa sahiptir. Dolayısıyla Hilda gerçek bir eş olacaksa, hayattan bütün istediğim kırık dökük bir ev, orta halli yiyecekler ve tuzlu bir *mate*den ibarettir.

"Aynı kadere doğru aynı yol boyunca seyahat etmekte olan bir kardeş olarak aileniz tarafından kabul edilmeyi ya da en azından karakterimdeki acayipliklere (ki pek çoktur) Hilda'nın ve benim birbirimize duyduğumuz mutlak sevgi hatırına göz yumulacağını umuyorum. Bu yeni oğul ve kardeşten aileye bir *abrazo* (kucaklama) ile. Ernesto."

Ernesto evlendiğini ve yakında baba olacağını kendi ailesine, annesine yazdığı 24 Eylül tarihli bir mektubun sonunda haber verdi. Mektup ağırlıklı olarak dört gün önce Perón'u sonunda devrimeyi başaran bir askeri hükümet darbesine duyduğu tepkiden söz ediyordu. "Bütün samimiyetimle itiraf ediyorum ki, Perón'un devrilmesi, beni onun için değil, bunun bütün Amerika için taşıdığı anlam bakımından derin bir üzüntüye sürükledi, çünkü sen her ne kadar kabul etmesen de ve son zamanlarda mecburen geri adım atılmasına rağmen,[31] Arjantin düşmanın Kuzey'de olduğunu düşünen herkesin sığınağıydı."

Ülkesi için ileri derecede toplumsal bölünmeler ve siyasal şiddet kehanetinde bulunduktan sonra Ernesto nihayet kendisiyle ilgili haberlere geçiyordu: "Gezgin oğlunuzun başına neler geleceğini şu anda kim bilebilir. Kendisi belki geri dönüp kemiklerini ana yurduna yerleştirecek... belki de gerçek bir mücadele dönemine girecektir... Belki de Karaiblerde onca bol bulunan mermilerden biri varlığıma son verecektir (bu bir övünme vesilesi ya da somut bir ihtimal değil, bu enlemde mermiler gerçekten başıboş dolaşı-

31) Perón'un yakınlarda Amerikan mali çıkarlarına yaklaşması ve Standart Oil'e Patagonya petrol sahalarında araştırma yapma izni vermek için gerçekleştirdiği tartışmalı girişim kastediliyor.

yor)... ya da kendimi ciddi biçimde kendi idealime adamadan önce, sağlam bir eğitimi tamamlamak ve kendi hayat programımın içinde kendim için belirlediğim arzuları tatmin etmek için gerekli olduğu sürece serserilik etmeye devam edeceğim. Her şey muazzam bir hızla hareket ediyor ve birinin ertesi yıl nerede ve hangi sebeple bulunacağını kimse bilemiyor ya da kestiremiyor."

Neredeyse bir son not olarak da şu sözleri ekliyordu: "Evliliğim ve yolda olan varise ilişkin resmi haberleri alıp almadığınızı bilemiyorum... Eğer almadıysanız, bu haberleri başkalarıyla da paylaşmanız için size resmen iletiyorum; Hilda Gadea'yla evlendim ve yakında bir çocuğumuz olacak..."

Aşağı yukarı bu sıralarda Ernesto'nun geçen yıl tedavisiyle uğraştığı yaşlı bir astım hastası olan Maria'nın sağlığı ansızın kötüleşti. Ernesto'nun bütün çabalarına rağmen kadın astıma bağlı oksijen yetersizliği yüzünden öldü. Kadın son nefesini verdiğinde Ernesto yatağın başucundaydı. Bu deneyim onu bir şiir yazmaya yöneltti. Bu şiirde Ernesto kadını ölüme sürükleyen sosyal ihmale duyduğu öfkeyi yansıtıyordu.

"Ölüyorsun, İhtiyar María"da Ernesto Latin Amerika'nın bütün harcanmış yoksul hayatlarını ölmekte olan kadında canlandırır. Ernesto için o, Valparaíso'daki yaşlı kadın, Chuquicamata'daki kaçak çift ve Peru'nun yıldırılmış Kızılderilileri olmuştu.

Zavallı ihtiyar María...
hayatının bütün umutlarını kıran
o kötü tanrıya dua etme,
ölümden merhamet bekleme María,
açlığın dehşetiyle yoğrulan hayatın
astımla sona ererken şimdi.
Ama sana bildirmek isterim,
umut dolu erkekçe bir fısıltıyla,
intikamların en kızılını ve en güçlüsünü alacağıma
bütün ideallerim üzerine ant içtiğimi.
Bir çocuğu andıran şu adamın elini al
sarı sabunun parlattığı ellerinin arasına,
o nasırlı ellerini, boğumlu parmaklarını
benim yumuşak ve hınçlı
doktor ellerime bırak.
Rahat uyu, ihtiyar María,
rahat uyu, ihtiyar savaşçı,
senin torunların yaşayacaklar,
görecek kadar şafağı.

IV

"Kızıl intikam" dünyası daha şimdiden Ernesto'nun hayal dünyasını biçimlendirmeye başlamıştı. Bu öfkeyi akıtabileceği tek kanal, yazdıklarından anlaşıldığı kadarıyla, zaman zaman katıldığı siyasal tartışmalar ve Fidel Castro'nun devrimci projesine bağladığı giderek artan umutlardı.

Ve proje yavaş yavaş ilerliyordu. Ağustosta yirmi dokuzuna basan Fidel hareketinin hâlâ Küba'da bulunan üyeleriyle kuryeler aracılığıyla düzenli temas kuruyor, planlıyor, komplolar hazırlıyor, okuyor, yazıyor, emirler veriyor ve en önemlisi konuşuyor ve durmadan konuşuyordu.

Fidel Küba'da yaptığı gibi Meksika'da da onun değişken cazibesine ve ikna gücüne duyarlılık gösteren herkesin hayatına hükmediyordu. Kısa boylu, Kızılderili yüzlü bir matbaacı ve María Antonia ile kocasının bir dostu, "Kid Vanegas" lakaplı güreşçi Vanegas Arroyo, Fidel'in "Küba Halkına 1 Numaralı Manifesto"sunun iki bin adet baskısını yaptı. Fidel'in bir başka arkadaşı baskıları gizlice Küba'ya soktu. Kendisine, metinleri Fidel'in bu dünyadan göçmüş yol göstericisi Chibás'ın ölüm yıldönümü olan 16 Ağustos'ta mezarının başında dağıtma emri verilmişti. Manifesto, Küba'da demokrasinin kurulmasını ve adaletin sağlanmasını amaçlayan devrimci bir hareket olarak 26 Temmuz Hareketi'nin kuruluşunu ilan ediyordu. Fidel'in reform çağrısı maddeler halinde yer alıyordu: Toprak sahibi feodal aristokrasinin ya da *latifundia*'nın tasfiyesi ve toprakların köylülere dağıtılması; kamu hizmetlerinin ulusallaştırılması; zorunlu kiraların azaltılması, iddialı bir konut, eğitim, sanayileşme ve kırsal elektrifikasyon programının başlatılması; ve Küba hayatının neredeyse her yönünü kapsayan benzer talepler. Özünde bu, Küba'yı modern, daha insani bir topluma dönüştürecek radikal önlemlerin alınması için yapılan bir çağrıydı.

Fidel'in planları broşür çıkarmanın ötesine geçiyor ve askeri bir stratejiyi de kapsıyordu. Gelecekteki istila gücünü Küba'nın bir burun oluşturan güneydoğu kıyısındaki ıssız bir bölgeye çıkarmaya karar vermişti. Bu bölge adanın içlerine doğru yükseliyor ve Sierra Maestra dağ sırasını oluşturuyordu. Fidel gerilla savaşını burada, Oriente dağlarında başlatacaktı. Oriente sadece Fidel'in yurdu değil, aynı amanda Küba'nın José Martí dahil Ondokuzuncu yüzyıl yurtseverlerinin İspanyollarla savaşmak için kendi saldırılarını başlattıkları bölgeydi.

Bu seçimde simgenin ötesinde sağlam bir stratejik neden vardı. Bu neden Sierra'nın Küba'nın ikinci büyük kenti Santiago'ya yakın oluşuydu. Burada Fidel yeraltı hareketine eşgüdüm sağlayan yirmi yaşındaki öğrenci Franc Pais'e güveniyordu. Adamları bir kez karaya çıkıp dağlara ulaştıklarında Santiago yakın bir para, istihbarat, silah ve savaşa katılacak insan havuzu olacaktı.

Bir plantasyon doktorunun kızı ve harekete yeni katılan Celia Sánchez, Fidel'in ihtiyacı olan kıyı haritalarını ele geçirmiş ve onları Pedro Miret'e teslim etmişti. Fidel'in üniversiteden eski arkadaşı Miret çıkarma planlarına eşgüdüm sağlamaktan sorumluydu ve karaya çıkılacak olası yerleri saptamak için bölgeye bizzat gitmişti. Eylülde haritaları Fidel'e

vermek ve stratejiyi tartışmak için Meksika'ya geldi. Bu arada geleceğin savaşçıları olacak kişiler hareketin hücrelerinden seçiliyorlardı. Askeri eğitim görmek için Meksika'ya gidecek kişileri seçmek Miret'in işiydi.

Fidel'in askeri eğitim verecek birine ihtiyacı vardı. Bunun için bu alanda uzman olan kişiye yanaşmıştı. Bu adam, Küba doğumlu, İspanyol İç Savaşı'na katılmış, tek gözlü bir askeri maceraperestti: General Alberto Bayo. Askerlikten emekliye ayrılmış, Meksika'da bir üniversitede ders veren ve bir mobilya fabrikasını yöneten Bayo İspanyol Ordusu'nda rütbeli subay olarak görev yapmış, Faslı gerilla lideri Abdül Kerim'e karşı bir sömürge seferinde yer almış, daha sonra Franco'ya karşı cumhuriyetçi güçlerle birlikte savaşmıştı. Karayibler ve Orta Amerika'da yaşanan çeşitli savaşlarda danışmanlık ve eğitmenlik de yapmış ve tecrübelerini topladığı *Storm in the Caribbean* (Karayip'de Fırtına) adlı bir de kitap yazmıştı. Bayo tam da Fidel'in aradığı adama benziyordu.

Fidel bir sonraki adıma, Florida, New York, Philadelphia ve New Jersey'deki Kübalı göçmen toplulukları arasında bir konuşma ve para toplama turuna hazırlanmaya başladı. ABD ile iyi ilişkileri olan bir Ortodoxo partisi lideri, arkadaşı Juan Manuel Márquez bu faaliyet sırasında onun yanında yer alacaktı. Bu arada Fidel Küba'daki Ulusal Yönetim Kurulu'yla sürekli bir mesaj akışı sağladı ve onlara fonları artırmalarını emretti ve hareket üyelerinin görev ve yükümlülüklerini belirleyen yeni kurallar oluşturdu.

Fidel'in Kübalı yoldaşları Che diye hitap ettikleri adamın tuhaf özelliklerini artık tanımaya başlamışlardı. Che'nin Kübalılarda da rastlanan ve ilk bakışta yanlış anlaşılan özelliklerinden biri, her durumda kendini haklı görmekti. Jesús Montané'nin yeni evlendiği eşi, Moncada kahramanlarından Melba Hernández Havana'dan gelmiş ve "El Che"yle tanışmak için Genel Hastane'nin yolunu tutmuştu. Guevara, uçaktan henüz inmiş, şık giyimli ve üzerinde mücevherler bulunan Melba'ya şöyle bir bakarak, bu kadar takıp takıştıran birinin devrimci olamayacağını söyledi. "Gerçek devrimciler dışlarını değil içlerini süslerler," dedi. Bu hoşgeldin tarzı karşısında şaşkına dönen Hernández'in Che hakkında ilk izlenimi elbette olumsuz oldu. Bu izlenim ancak onu daha iyi tanıdığında değişecekti. O da diğerleri gibi Ernesto'nun başkalarına yargılayıcı hatta kaba davranırken, kendisine karşı da aynı ölçüde katı davrandığını zamanla anlayacaktı. Sonunda Hernández de, daha sonra anlattığı gibi, Che'nin gösterdiği tepki üzerinde düşününce ona hak vermiş ve üzerindeki mücevherleri azaltmıştı.

Bu arada Ernesto fiziksel kondüsyonunu geliştirmeye devam ediyordu. Ekim ayının ikinci haftasında tekrar Popocatépetl'e tırmandı. Ve bu kez, üçüncü denemesinde altı buçuk saat süren bir tırmanışın ardından nihayet volkanın en tepesine ulaştı ve Ulusal Bayrak Günü şerefine Arjantin bayrağını zirveye dikti.

Daha sonra alerji araştırmaları için kediler üzerinde deneyler yapmaya girişti. Raúl Castro zaman zaman laboratuvara gelip ona yardım ediyordu. Ernesto'nun talihsiz kedilere iğne yapışını gördükten sonra Raúl Arjantinli arkadaşının tıbbi yeteneklerine olan

inancını kaybettiğini ve bir daha kendisine iğne yapmasına asla izin vermediğini söyleyerek onunla dalga geçiyordu. Ernesto, Instituto de Intercambio Cultural Ruso-Mexicano'daki (Rus-Meksika Kültürel İlişkiler Enstitüsü) kütüphaneyi genellikle Raúl, Jesús Montané ve karısı Melba'yla birlikte ziyaret etmeyi sürdürdü.

Ernesto ekim ayında Beatriz'e yazdığı iğneleyici bir mektupta oğluna vermeyi düşündüğü isimle ("Vladimiro Ernesto") ve Perón'un devrilmesinden sonraki "yeni Arjantin"le dalga geçiyordu. "Sınıf insanları ortaya çıkan cürufu artık münasip bir yerlerine koyabilirler. Amerikalılar da ülkeye büyük miktarlarda sermayeyi cömertçe yatırırlar herhalde. Böylece ülkemiz cennete dönüşür." "Münasip bir isimle" Hilda Kasırgası denilen felaketin hemen öncesinde Meksika hükümetine sunduğu hizmet önerisi reddedildiği için pek üzgün olduğunu marazi bir alaycılıkla söylüyordu. Felaketin yaklaştığını önceden gösterme fırsatı verilmemişti kendisine. "Kentin bir bölümü sular altında kaldı ve insanlar sokaklarda yattılar," diyordu; "ama sorun değil, çünkü burada tek bir sınıf insanı bile yaşamıyor, hepsi saf Kızılderili." Her zamanki gibi mektubun sonunda Beatriz'den kendisine biraz daha *yerba mate* göndermesini rica ediyordu.

Kasım ayının ortalarında Ernesto ve karnı gözle görülür biçimde büyümeye başlayan Hilda, Maya harabelerini görmek için Chiapas ve Yucatán yarımadasına gittiler. Veracruz'da geçirdikleri beş günün en önemli anı limanda bir Arjantin gemisi gördükleri andı. Ernesto'nun yine otlakçılığı tuttu ve gemiye çıkıp birkaç kilo *yerba* kapmayı başardı. "Ernesto'nun sevincini görmeliydiniz," diye yazıyordu Hilda. "*Mate*, onun asla vazgeçemeyeceği bir alışkanlıktı. Yanında ekipmanı, *bombilla*sı, *boquilla*sı ve içinde sıcak su olan iki litrelik termosu olmadan yapamazdı. Çalışırken, konuşurken sürekli *mate* içerdi; Uyandığı anda yaptığı ilk iş ve yatmadan önce yaptığı son şey buydu."

Chiapas'ın bunaltıcı sıcağında Palenque'deki Maya tapınaklarını görmek için güneye doğru giderlerken, Ernesto'nun yüksek Mexico City'de neredeyse tamamen kaybolan astımı ansızın geri geldi. Hilda ona iğne yapmayı önerdiğinde, gezi sırasındaki "ilk atışma" dediği şey gerçekleşti. "Şiddetle reddetti. Korunduğunu hissetmek, hastalandığı zaman yardım görmek istemediğini anladım. Kabalığı karşısında sesimi çıkarmadım, fakat incinmiştim."

Palenque'nin tapınak piramitlerine ve "muhteşem" dediği rölyeflerine hayran kaldı. Günlüğüne Palenque ve Chichén Itzá ve Uxmal'daki Maya yerleşim bölgeleri hakkında sayfalarca yazdı. Bu yazılar harabelere ilişkin ayrıntılı fiziksel betimlemelerle onları inşa eden kadim uygarlıkların tarihine ilişkin bilgilerle doluydu. Harabeleri heyecanla dolaşırken, geride kalan Hilda'yı da peşinden sürüklüyordu. "Ernesto neşeyle her tapınağa tırmanmak istiyordu," diye yazdı Hilda. En uzunu olan sonuncusuna geldiğimizde bittim. Kısmen çok yorulduğumdan, kısmen de gebeliğim yüzünden endişeli olduğumdan yarısını tırmanınca durdum. O ise nazlandığımı düşünüyor ve kendisine katılmam için beni zorluyordu."

Nihayet, "yorulmuş, bıkmış, canından bezmiş" Hilda daha fazla tırmanmayı reddetti. Azimli Ernesto, birisinden kadim taşların önünde fotoğraflarını çekmesini istedi. Fo-

toğrafta üstü başı dökülen Hilda bir Meksika sombrerosunun altından öfkeyle bakmaktadır. Üzerinde kısa kollu siyah bir gömlek, başında bir Panama şapka olan Ernesto ise onun yanı başında, ince, genç ve derin düşünceler içinde görünmektedir.

Uxmal'ı da ziyaret ettikten sonra *Ana Graciela* adlı küçük bir sahil nakliye teknesiyle Veracruz'a doğru yola çıktılar. Hilda denize açılma konusunda duraksadı, fakat Ernesto en kötü durumda "birlikte ölecekleri"ni söyleyerek şakalar yapıyordu. Yolculuk gayet sakin başladı, ancak ikinci gün kuzeyden sert bir rüzgar esmeye başladı ve Ernesto defterine neşeyle, fırtınanın "iyi bir dans" fırsatı sağladığını yazdı. Hilda'nın yorumuysa çok farklıydı. "Yolcuların neredeyse hepsini deniz tuttu. Ben de kendimi pek iyi hissetmiyordum. Fakat Ernesto tam bir oğlan çocuğu gibiydi. Üzerinde bir mayo, güverteyi kateliyor, teknenin ne tarafa yatacağını hesaplayarak bir oraya bir buraya sıçrayıp duruyor, resim çekip kahkahalarla gülüyor ve öteki yolcuların asabını bozuyordu."

Hilda'ya göre bütün bunların anlamı gayet açıktı: Ernesto düşüncesiz ve sorumsuzdu ve kendisi bu durumdan zerre kadar hoşlanmıyordu. Doğmamış çocuğunun güvenliğini bahane eden Hilda yolculuğun geri kalan kısmını ranzada geçirdi. Hüzünlü bir havaya bürünen Ernesto ona sıcak çay ve limon taşıdı. Fakat daha sonra Hilda bu deneyimi romantik bulmaya başladı. "Bütün o güzelliklerin içinde yapayalnız, birlikte olmanın yarattığı o büyük mutlulukla, beş günlük unutulmaz bir seyahatti." Ernesto ise bu geziye ilişkin yazdıklarında Hilda'dan tek kelimeyle bile söz etmiyordu.

Fidel, Noel'den önce Meksika'ya döndü. ABD'ye yaptığı gezi gayet başarılı geçmişti. Ülkenin Doğu Sahili'ni iki ay boyunca konuşmalar yaparak, insanları ikna ederek ve vaatlerde bulunarak turlamıştı. Chibás'ı ve Martí'yi anmış ve heybetli sözlerle şu şekilde ant içmişti: "1956 yılında ya özgür ya da *martir* [32] olacağız." Gittiği her yerde alkışlanmış ve isyancı orduyu örgütleme faaliyetlerine başlayabileceği kadar para toplamıştı. Ziyaret ettiği kentlerin çoğunda 26 Temmuz Hareketi şubeleri ve "Yurtseverler Kulübü" açılmıştı. Basında giderek daha çok yer alıyordu ve Küba'da da artık herkesin bildiği bir "devrim" başlatma niyeti, yeni bir ruh hali, büyük bir beklenti yaratmıştı. Meksika'ya dönen Fidel Castro istim üzerindeydi. Savaşa hazırdı.

Noel arifesinde Fidel, fırında domuz eti, fasulye, pirinç ve *yucca*dan oluşan geleneksel bir Küba yemeği pişirdi. Che ve Hilda da oradaydı. Hilda'ya göre Fidel Küba'nın geleceğine ilişkin planlarını "öylesine kesin" bir üslupla anlatmıştı ki, savaşın verildiği ve kazanıldığı anı tahayyül etmek dahi mümkündü.

V

Kendi sözleriyle 1956 Fidel Castro'nun devrimi için belirleyici yıl olacaktı. Kendini biçimlendirmek için Ernesto da dağlara tırmanmaya devam ediyordu. Bu kez Popocatépetl'den sonra gelen, daha küçük fakat daha zor Ixtaccihuatl volkanına vurdu kendini ve

32) İnançları uğruna ölen. (Ç.N.)

boşa çıkan çeşitli girişimlerden sonra zirveye ulaştı.

Ocak ve şubat aylarında Fidel'in gelecekteki savaşçıları Havana'dan Mexico City'e gelmeye başladılar. Onları barındırmak için kent çevresinde "*casacampamentos*" (kamp evleri) adı verilen altı ev kiralandı. Şubat ayının ortalarında yirmiden fazla müstakbel savaşçı evlere yerleştirilmişti. Çok sıkı disiplin ve gizlilik kuralları oluşturulduktan sonra eğitime başladılar. İlk başlarda bu eğitim kentin çevresinde sürekli yürüyüşlerden ibaretti. Daha sonra güreşçi-matbaacı Arzacio Vanegas'ın önderliğinde kondisyon çalışmaları ve başkentin eteklerindeki tepelerde dayanıklılık yürüyüşleri yapmaya koyuldular. Sırtları yamaca dönük olarak ve yana doğru tırmanarak bacaklarını güçlendiriyor ve denge kurmayı öğreniyorlardı. Bir keresinde Vanegas, Che'nin soluk soluğa kaldığını ve soluk alma aygıtıyla cebelleştiğini gördü. Daha sonra iyileşen Che ona gördüklerini hiç kimseye, Fidel'e bile anlatmamasını söyledi. Anlaşılan astımı yüzünden yoldaşlarından ayrılmak zorunda kalacağından korkuyor ve onların durumu fark etmediklerini sanıyordu.

Vanegas arkadaşlarından birinin sahibi olduğu Calle Bucarelli spor salonunda onlara bedensel egzersiz ve "kişisel savunma" dersleri de verdi. "Onlara çok sert davranıyordum," der Vanegas. "Onlara birer *señorita* (bayan) olmadıklarını, savaşmak istiyorlarsa sert olmaları gerektiğini anlattım." Che'ye ve diğerlerine, "insanlara en fazla acı verecek şekilde nasıl vurulacağını, taşaklarına nasıl tekme atılacağını, elbiselerinden yakalayıp nasıl yere fırlatılacağını" gösterdi.

Alberto Bayo güvenli evlerde adamlara teorik gerilla savaşı dersleri vermeye başladı ve şubat ayında içlerinde Ernesto Guevara'nın da bulunduğu seçilmiş bir grup Los Gamitos atış poligonuna gidip ateşli silah kullanma yeteneklerini geliştirmeye başladılar. Fidel ile poligonun sahibi Los Gamitos arasında varılan özel bir anlaşmayla poligon belirli günlerde sadece onun adamlarının özel atış talimi yapmaları için kapatılıyordu. Bu atış talimleri sırasında zaman zaman canlı hindiler hareketli hedef olarak kullanılıyordu.

VI

Ernesto ve Hilda 14 Şubat Sevgililer Günü'nü Calle Nápoles'teki binanın daha büyük bir katına taşınarak geçirdiler. O gece Hilda'nın sancıları tuttu ve ertesi gün doğum yaptı.

"Çok zaman geçti ve pek çok yeni gelişme oldu," diye yazdı Ernesto, doğumdan hemen sonra. "Sadece en önemlisini yazacağım: 1956 Şubat'ının 15. günü baba oldum; Hilda Beatriz dünyaya geldi... Geleceğe ilişkin tasarılarım bulanık, ancak araştırma projelerimden ikisini bitirmeyi umuyorum. Bu yıl geleceğim için önemli olabilir. Hastaneden şimdilik ayrıldım. Bundan sonra daha ayrıntılı yazacağım."

Yazamadı. Ernesto'nun yaklaşık üç yıl kadar önce, tıp sınavlarını vermesinden ve Calica Ferrer'le yola çıkmasından sonra başladığı günlüğüne yazdığı son satırlardı bunlar. Venezuela'daki cüzam hastanesine giderek arkadaşı Alberto Granado'ya katılmak niyetiyle yola çıkmış, ancak tamamen farklı bir yöne, devrim yoluna sapmıştı.

13
"İçimdeki Kutsal Alev"

I

Ufukta nihayet bir kurtuluş umudu gören ıssız adaya düşmüş bir gemici gibi yepyeni bir güç kazanan Ernesto bütün enerjisini Küba devrimci girişimine harcıyordu. Kilo vermek için geleneksel kahvaltı bifteğini kesmişti ve akşamları et, salata ve meyveden oluşan dieti sürdürmekteydi. Öğleden sonralarını spor salonunda geçiriyordu.

Ne var ki fiziksel eğitim Ernesto için yeterli değildi; geleceği, devrimin zafere ulaştığı günleri de düşünerek siyaset ve iktisat teorisini de en iyi şekilde kavramak istiyordu. İktisat çalışmalarını yoğunlaştırarak, Adam Smith, Keynes ve diğer iktisatçıların kitaplarına gömüldü, Mao'yu ve Instituto Cultural Ruso-Mexicano'dan ödünç aldığı Sovyet metinlerini inceledi ve Meksika Komünist Partisi'nin toplantılarını ihtiyatla da olsa izledi. Geceleri genellikle Kübalılarla güvenli evlerde geçiriyor, Küba ve öteki Latin Amerika ülkelerindeki gelişmeleri tartışıyordu.

Marksizm bilgisi giderek olgunlaşıyordu. Eski felsefe defterlerini tek bir cilt halinde daha etkin hale getirdi. Daktilo edilmiş üç yüz sayfayı bulan bu son *cuaderno filosófico* ilgi alanının daraldığını gösterir ve Marx, Engels ve Lenin üzerine daha derin bir incelemeyi sergiler. Dizinde yer alan "Ben" kavramına ilişkin son giriş, "Klinik Tarihler"de Celaleddin Rumi'nin[33] Freud tarafından alıntılanan bir sözüdür. Alıntı şöyledir: "Aşkın uyandığı yerde, ben, o karanlık zalim ölür."

Tam bir güven duymadığı kimselerle ilişkisini keserek ikili bir hayat sürdürmeye başlamıştı. Arkadaşlarına karşı dikkatli olması için Hilda'yı defalarca uyardı. Fidel'in isyan hareketiyle ilişkisini kimsenin bilmesini istemiyordu. Nihayet Hilda'nın, özellikle hoşlanmadığı *aprista* arkadaşlarıyla bir daha görüşmemesini istedi. Kübalılar dışında artık pek az kişiyle görüşüyordu.

Ernesto boş zamanlarını bebekle geçiriyordu. Onunla çok mutluydu. 25 Şubat'ta onun doğumunu bildirmek için annesine bir mektup yazdı: "Küçük babaanne: İkimiz de biraz yaşlandık, ya da meyveleri düşünürsen, biraz olgunlaştık. Bebek gerçekten de çok

33) Mevlana. (Ç.N.)

çirkin. İnsan ona bakınca aynı yaştaki öteki bebeklerden farklı bir şey göremiyor. Acıktığı zaman ağlıyor, sık sık da işiyor... ışıktan rahatsız oluyor ve sürekli uyuyor. Yine de onu başka bir bebekten ayıran bir şey var: Onun babası Ernesto Guevara adını taşıyor."

Bu arada, gerilla öğrencisi Che kimliğiyle çok iyi bir nişancı olma yolundaydı. 17 Mart günü, Miguel "El Coreano" Sánchez –Fidel'in Miami'de bulup atış öğretmeni yaptığı, Kore Savaşı'na katılmış eski bir ABD askeri– Guevara'nın atış poligonundaki performansını şu sözlerle özetledi: "Ernesto Guevara 20 nizami atış dersine katıldı; yaklaşık 650 mermiyle mükemmel atış yaptı. Mükemmel disiplin, mükemmel liderlik kabiliyetleri, fiziksel dayanıklılık mükemmel. Emirleri yorumlarken yaptığı küçük hatalar ve hafiften gülümsediği için birkaç disiplin uyarısı aldı."

Che diğerlerinden ayrılmaya başladı. Güçlü kişiliği, Fidel ve Raúl'a yakınlığı ve grup içinde hızla öne çıkışı kuşkusuz onu aralarındaki "yabancı" olarak gören bazı Kübalıların ilk başlarda duydukları hoşnutsuzluğu artırdı. Çoğu ona "El Argentino" diye hitap ederken, "Che" sadece onu en iyi tanıyan kişilerce kullanılıyordu.

Fidel daha sonra onu Mexico City'deki güvenli evlerden birinin liderliğine, "ciddiyeti, zekası ve karakterinden ötü" atamasından sonra meydana gelen "küçük ama kabul edilemez bir olay"ı hatırlayacaktı. "Orada yirmi ya da otuz kadar Kübalı vardı," diyordu Fidel; "ve bazıları, Che'nin liderliğine Kübalı olmadığı için, Arjantinli olduğu için karşı çıktılar. Bu tavrı elbette eleştirdik... bu nankörlük bizim topraklarımızda doğmamış olmasına rağmen, o topraklar için kanını dökmeye hazır birine [yapılmıştı]. Ve bu olayın beni çok incittiğini hatırlıyorum. Onu da aynı derecede incittiğini sanıyorum."

Aslında Guevara gruptaki tek yabancı değildi. Diğeri Honduraslı sürgünlerin bir toplantısında Ernesto'nun Elena Leiva de Holst aracılığıyla aylar önce tanıştığı genç bir Meksikalı, Guillén Zelaya idi. On dokuz yaşındaki Zelaya, Fidel'e katılmak için evden kaçmış ve harekete kabul edilmişti. Zamanla başkaları da olacaktı. İçlerinde Dominikli bir sürgün ve ticaret gemilerinde çalışan bir İtalyan denizci de vardı. Ancak Fidel bir noktada çizgiyi çekti ve bir "uluslar mozaiği" istemediğini söyleyerek tavrını açıkladı.

Devrimciliğin Ernesto'nun hayatındaki etkileri, eve yazdığı mektuplarda, esprili biçimde olsa da daha açık görülmeye başladı. Celia'ya yazdığı 13 Nisan tarihli bir mektupta kızından söz ederken babalık gururuna yeni bir anlam yüklüyordu: "Komünist ruhum coşkuyla dolup taşıyor: Kızım tam da Mao Zedung'u andırıyor; kafasının orta yerindeki kellik dikkati çekiyor, tutku dolu bakışları ve ileriye doğru çıkık bir çenesi var; ağırlığı liderinki kadar değil tabii, sadece beş kilo çekiyor, ancak zamanla bu açığı da kapatır."

Bu sırada Hilda'ya duyduğu ve onun hamileliği sırasında yatışan kızgınlık, daha bariz biçimde yeniden canlanmıştı. Yazışmalarında o bildik Arjantin temasına yeniden dönen Ernesto, Arjantin'in yeni rejiminin ABD şirket çıkarlarına teslimiyeti konusunda annesinin başının etini yiyor ve sonra Hilda'ya çatmaya başlıyordu.

"Büyük komşumuzun yardımının sadece bu bölgeyle sınırlı kalmadığını ve pek çok

ülkenin de bundan yararlanabileceğini düşünmek beni teselli ediyor... [ve] ...öyle görünüyor ki artık APRA'ya da yardım ediyor ve kısa bir süre sonra herkes Peru'ya dönecek ve Hilda da huzur içinde oraya gidebilecek. Ne yazık ki, kızıl vebanın [bu] ateşli kölesiyle fırtınalı evliliği onun bir sonraki seçimlerde milletvekili seçilerek gayet iyi bir maaştan yararlanmasını önleyecek..."

Ernesto'nun Hilda'ya dediği gibi, devrim her ikisinin de fedakarlık yapmasını gerektiren bir davaydı. Bu fedakarlıkların birincisi uzun süre ayrı kalmaları olacaktı. Ernesto'nun savaşa katılma düşüncesi karşısında hem acı duyduğunu hem de gururlandığını iddia etmesine rağmen, olayların gidişatı muhtemelen Hilda'yı içten içe mutsuz ediyordu. Kendisinin de devrimci düşünceye bağlı olması onu geriye çekmesini engelliyordu. Bunu denemesi Ernesto tarafından onun bir küçük burjuva ve orta yolcu *aprista* siyasal felsefesine umutsuz biçimde bağlı oluşunun bir kanıtı olarak değerlendirilecekti.

Bu arada Fidel, adamlarının saha eğitimini daha büyük bir gizlilik içinde tamamlayabilecekleri, Mexico City dışında bir yer arıyordu. ABD ve Küba'daki taraftarlarından gelen para azalmaya başlamıştı. Şimdiki halde elinde bir miktar silah vardı ve takma adı "El Cuate" (Ortü) olan Meksikalı bir silah taciri, Antonio del Conde aracılığıyla daha da fazlasını edinmek üzereydi. Fidel bu adamı silah satın alması için ABD'ye göndermiş ve zamanı geldiğinde "ordu"sunu deniz yoluyla Küba'ya nakledebileceği uygun bir tekne aramasını istemişti.

Açıktır ki Fidel çıkarma harekatının Moncada olayının üçüncü yıldönümüyle çakışmasını, yani 26 Temmuz'da gerçekleşmesini istiyordu. Devrimini 1956'da başlatacağına ant içmekle kalmamıştı; yakın zamanda yaşanan olaylar da, elindeki devrimci kozu muhafaza etmek istiyorsa hemen harekete geçmesi gerektiğini gösteriyordu. Çeşitli yönlerden gelen ve ciddi biçimde artan bir rekabetle yüz yüzeydi.

Eski devlet başkanı Carlos Prío Socarrás potansiyel rakiplerinden biriydi. Prío, militan bir yeraltı öğrenci grubu olan Directorio Revolucionario'nun yakın zamanda oluşmasına yardım ederek, Batista'yı öldürmek için hazırlanan ancak boşa çıkan bir plan içinde ayaklanma imkanlarını ilk kez denedikten sonra, Fidel'in de serbest kalmasını sağlayan genel aftan yararlanarak Küba'ya dönmüştü. Her türlü şiddeti kamuoyu önünde lanetleyerek, Batista'ya yasal ve demokratik yollardan muhalefet etme niyetini ilan ederek tabanını genişletmeye çalışıyordu.

1955 sonbaharı Küba için sorunlu olmuş, halkın huzursuzluğuna polis vahşetiyle karşılık verilmiş ve Directorio[34] polise karşı bazı silahlı eylemlere girişmişti. O yılın sonunda, Fidel'in 26 Temmuz Harcketi'ni de kapsayan geniş bir muhalif gruplar yelpazesi şeker işçilerinin başlattığı bir grevi destekliyor ve sokaklarda daha fazla şiddet görülüyordu. İsyan atmosferi yayılırken muhalif çevrelerin örgütlenmesi ya da birliği ise henüz yetersizdi ve Batista şimdilik duruma hakimdi.

34) Directorio Revolucionaria, José Antonio Echeverría'nın önderliğinde ayrı bir devrimci örgüt. (Ç.N.)

Fidel bu denge değiştiğinde öne çıkmayı planlıyordu. Mart 1956'da kamuoyuna bir açıklama yaparak, liderliğini kendi saflarındaki "devrimci irade"yi desteklememekle suçladığı Ortodoxo Partisi'yle ilişkisini kesti. Bu zekice bir hamleydi, çünkü yerine geçmeyi umduğu siyasal partiye sadakat gösterisinde bulunmaksızın kendi devrimini rahatça geliştirebilmesini sağlıyordu. Şimdi Küba'nın çeşitli *antibatistiano* (Batista karşıtı) kamplarındaki herkes safını belirlemek zorundaydı ve Fidel kimin dost kimin düşman olduğunu daha iyi görebilecekti.

Ancak ihanet tehlikesi nedeniyle gayet dikkatliydi ve Meksika'daki adamlarını hücreler halinde örgütleyerek çeşitli önlemler almıştı. Adamlar ayrı gruplara bölünmüşlerdi, sadece eğitim sırasında bir araya geliyorlardı ve soru sormaları yasaktı. Güvenli evlerin yerlerini sadece Fidel ve Bayo biliyordu. Nihayet Fidel kuralları bozanlara uygulanacak bir ceza listesi çıkarmıştı. Hareket artık savaş kurallarına uyuyordu ve ihanet suçunun cezası ölümdü.

Fidel'in güvenlik önlemleri yersiz değildi; çünkü Batista'nın onu öldürmek istemesi halinde, bunu Meksika'da bile yapabilecek yöntem ve araçlar bulabileceğini biliyordu. Fidel'in gerçekten bir cinayet hedefi olduğunu öğrenmesi için uzun süre beklemesi gerekmedi. 1956'nın başlarında Batista'nın Servicio de Inteligencia Militar'ı (SIM) (Askeri İstihbarat Servisi) Castro'nun gizli faaliyetlerini açığa çıkardı ve Küba'daki taraftarlarına karşı bir tutuklama hareketi başlattı. SIM soruşturmaları şefinin Meksika'ya gelmesinden kısa süre sonra, Fidel, SIM'in desteğinde kendisini öldürmek için hazırlanan bir planı haber aldı. Fidel komplonun farkında olduğunu hissettirerek tasarıyı boşa çıkardı, ancak Küba hükümetinin ajanları ve bu ajanların satın aldığı Meksikalılar onun hareketlerini izleyip Batista'ya rapor ederek faaliyetlerini sürdürdüler.

Küba'nın içindeki siyasal iklim ısınmaya devam etti. Nisanda polis, subayların Batista'yı devirmek için hazırladıkları bir komployu açığa çıkardı. Bir Directorio ekibi Havana radyo istasyonunu ele geçirmek için başarısız bir girişimde bulundu ve bu sırada hareketè katılanlardan biri vuruldu. Birkaç gün sonra, Castro'nun Moncada saldırısının bir benzerini tezgahlayan Prío'nun *auténticos*una bağlı bir militan grubu bir taşra ordu kışlasına saldırdı. Bu hareket kamuoyu önünde barışçı bir tutum alan lideri zor durumda bıraktı. Bu girişime katılanlar katledildiler. Rejimin partisine karşı muazzam bir saldırı başlattığı Prío Miami'ye kaçıp sürgün hayatı yaşamaya başladı.

Meksika'da Fidel'in saflarına katılan Kübalıların sayısı neredeyse kırka ulaştı. Ernesto'nun eğitimlerde gösterdiği büyük gayret Fidel'in gözünden kaçmamıştı ve bir gün takati kesilenleri azarlarken Arjantinliyi diğerlerine örnek gösterdi. Mayısta eğitimcilerden yoldaşlarının performanslarını değerlendirmeleri istendi ve Ernesto oybirliğiyle "liderlik ya da kurmay" konumunda sınıflandırıldı. Bu Ernesto için önemli bir eşikti; çok istediği bir şeyi başarmış ve arkadaşlarının saygısını kazanmıştı.

II

Mayısta Ernesto bir filmde olmasa da aktörlük yeteneklerini nihayet deneme fırsatı buldu. Bayo ve Fidel'in yakın adamlarından Ciro Redondo, kentin otuz beş mil doğusundaki Chalco'da satılık bir çiftlik bulmuşlardı. Rancho San Miguel çok büyüktü. Hem geniş düzlüğü hem de sarp tepelikleriyle gerilla eğitimi için mükemmel bir yerdi. Ana bina fazla büyük olmasa da kale benzeri yüksek taş duvarlarla çevriliydi. Duvarların köşelerinde mazgallı nöbetçi kuleleri yükseliyordu. Ancak bir sorun vardı: Fiyatı. Çiftliğin fiyatı neredeyse çeyrek milyonu buluyordu. Çiftlik sahibi Erasmo Rivera'nın renkli bir kişisel tarihi vardı. Gençliğinde Pancho Villa'nın yanında savaşmıştı, ancak kıdemli bir devrimci olması görünüşe bakılırsa açgözlülüğünü fazla etkilememişti.

Rivera'yla yaptığı görüşmeler sırasında Bayo kendisini kentin dışında geniş bir çiftlik satın almaya çalışan zengin bir "Salvadorlu albay" olarak tanıttı. Büyük bir satış yapma umuduna kapılan Rivera bu öyküye bayıldı. Bunun üzerine Bayo yabancı aksanlı Guevara'yı da "albay" olarak tanıttı. Rivera ya Salvadorlu ve Arjantin aksanları arasındaki farkı anlayamıyordu ya da yağlı müşterisini gücendirecek sorular sormaktan kaçındı. Ancak bu rol işe yaradı. Rivera, mekanı "albay"ın öne sürdüğü koşullara uygun hale getirmek için ana binada gerekli "onarımlar"ın yapılması koşuluyla, çiftliği ayda elli dolara kiraya vermeyi kabul etti. Satış işini onarımdan sonra görüşeceklerdi. Bu onarım işi elbette çok sayıda "Salvadorlu" işçinin de çiftliğe getirilmesini gerektirecekti.

Anlaşma yapıldıktan hemen sonra Fidel ilk grup savaşçıyı çiftliğe götürmesi için Bayo'ya emir verdi. Bayo, Ernesto'ya saygı duyuyordu ve Arjantinli öğrencinin becerilerini bildiği için –daha sonra "içlerinde en iyi gerilla"nın Guevara olduğunu söyleyecekti– onu "personel şefi" olarak atadı. Mayıs sonunda, ilk öğrenci grubuyla birlikte çiftliğe gittiler. Ernesto geri dönmeyebileceğini söyleyerek Hilda'ya veda etti. (Fidel, satın alabileceği askeri ihtiyaç fazlası bir Amerikan PT[35] teknesi bulmuştu. Onu satın almayı ve temmuz ayında Küba'ya gidileceği sırada Meksika'ya getirmeyi umuyordu. İşler yolunda giderse, çiftlikteki eğitimi bitirecekler ve doğruca tekneye giderek Küba'ya doğru yola çıkacaklardı.)

Chalco'daki eğitim ağırdı. Karargahı, duvarlarla çevrili Rancho San Miguel'e kurdular; ancak adamlar zamanlarının çoğunu onları Küba'da karşılaşacakları zorluklara hazırlayan yakınlardaki fundalıklarla kaplı tepelerde, iki geçici kampın civarında geçiriyorlardı. Yiyecek ve su yetersizdi. Bayo ve Che dayanıklılık yürüyüşlerinde adamlara önderlik ediyor ve gün batımından gün doğumuna kadar süren gece yürüyüşleri yaptırıyorlardı. Adamlar çalılıklar içinde bata çıka ilerleyemedikleri zaman, gerçeğini andıran bir savaş ortamına giriyorlar ve sürekli nöbet tutuyorlardı.

Che ilk kez Kübalılarla günlük hayatı paylaşıyordu. Bazı adamlar hâlâ onun varlığından rahatsızdı, onu başkasının işine burnunu sokan bir yabancı olarak değerlendiriyorlardı. Üstelik bu kez başlarına şef olarak getirilmişti. Onun katı bir disiplinci olduğunu

35) ABD devriye torpidosu. (Ç.N.)

düşünüyorlar, ancak hekimlik görevlerinin yanı sıra onlarla birlikte yürüyüşlere ve talimlere katıldığını da görüyorlardı.

Kübalılar iyi eğitimli, iyi bir ailenin çocuğu olan bu Arjantinli doktorun kaba sabalığını görünce şok geçirmiş olmalılar. Kentte geçirdikleri süre içinde Ernesto Kübalıların profesyonel devrimci imajına uymayan ve üstünden çıkarmadığı eski püskü kahverengi elbiseleri yüzünden tuhaf biri gibi görünüyordu. Onlar devrimci olabilirlerdi, ama yine de görüntüye önem verirlerdi ve 1950'lerin toplumsal olarak tabakaşmış Latin Amerikasında iyi giyinmek özsaygısı olan her kentli erkeğin vazgeçilmez kuralıydı. Şimdi de, sahraya çıktıklarında, onun yıkanmaktan hoşlanmadığını keşfetmişlerdi. Hilda'ya göre, "Ernesto Kübalıların temizliğe aşırı düşkünlükleriyle dalga geçerdi. Günlük işleri sona erdiğinde, hemen yıkanırlar ve giysilerini değiştirirlerdi. 'Pek güzel,' diyordu Ernesto, 'Peki dağa çıktıklarında ne yapacaklar? Her gün banyo yapıp giysi değiştirebileceklerini pek sanmıyorum.'"

Kübalı isyancılardan biri, *mulatto* şarkı sözü yazarı Juan Almeida, Che'nin katılığını göstermek için o sırada yaşanan bir olayı kaleme aldı. Adamlardan biri, uzun yürüyüşleri, aşırı disiplini ve yiyeceklerin yetersizliğini protesto ederek daha fazla yürümeyi reddediyordu. Almeida, kuralları ihlal eden bu kişinin, "keçi yoluna oturarak, İspanyol [Bayo] ve Arjantin [Guevara] liderliğini açık açık protesto" ettiğini yazdı.

Bu meydan okuma karşısında Che adamlara kampa dönmelerini emretti. İtaatsizlik en ağır disiplin ihlaliydi ve cezası ölümdü. Fidel ve Raúl olayı haber alınca mahkemeyi toplamak için Mexico City'den apar topar çiftliğe geldiler. Almeida Küba devriminin hoş olmayan olayları başka türlü gösterme geleneğine uyarak öğrencinin ismini vermemişti; ancak Alberto Bayo, kendi anılarında Calixto Morales olarak saptadığı adamın dramatik duruşmasını anlattı. Bayo'nun değerlendirmesine göre, Castro kardeşler ölüm cezasının uygulanmasını istiyorlardı. Morales "bulaşıcı bir hastalık" haline gelmişti ve öteki yoldaşlara bulaşmaması için bu hastalığın "yok edilmesi" gerekiyordu. Bayo'nun af talebine rağmen Morales ölüme mahkum edildi, ancak Fidel daha sonra onu bağışladı ve Morales gerilla savaşı sırasında itibarını yeniden kazandı. Morales'in yargılanmasını talep eden kişi olmasına rağmen Che, Kübalı tarihçi María del Carmen Ariet'e göre, onun idamına karşı çıkmıştı.

O sırada Fidel'in karşı istihbarattan sorumlu yardımcısı Universo Sánchez, Morales'in infazcısı olacaktı. Fidel Castro'nun en çok tamamlanmış biyografisinin yazarı Tad Szulc'la yaptığı bir söyleşide Sanchez başka yargılamaların da yapıldığını ve bunların en az birinin, içlerine sızmış bir casusun yargılanmasının idamla sonuçlandığını açıkladı. Szulc, şunları yazdı: "Kimliği bilinmeyen adam güvenli evlerden birinde toplanan bir mahkeme tarafından idama mahkum ve Universo'nun emriyle isyancılardan biri tarafından infaz edildi. [Sanchez] 'Adam vuruldu ve oracıktaki bir tarlaya gömüldü,' demektedir."

Bugün, Rancho San Miguel civarında yaşayanlar evin kalın duvarlarla çevrili avlusunda üç cesedin yatmakta olduğunu söylerler; ancak Universo Sánchez'e bakılırsa halk ara-

sında bu tür söylentiler kolayca yayılabiliyordu. Küba'da bu tür olaylardan söz edilmesi bir tabudur ve bunlar resmi olarak aydınlatılmaz ve bilmezlikten gelinir.

Haziran başlarında Almeida'nın grubu kente dönmüş ve ikinci bir grup eğitim görmek üzere çiftliğe ulaşmıştı. Ayın on dördünde Che yirmi sekizinci yaş gününü kutladı. 20 Haziran'a kadar işler yolunda gitti. O gün, silahlı Meksika polisi Fidel ve iki arkadaşını Mexico City'nin ana caddelerinden birinde tutukladı. Birkaç gün içinde hareketin kentteki üyelerinin neredeyse tamamı toparlandı. Güvenli evler basıldı, dokümanlara el kondu ve silah zulaları açığa çıkarıldı. Bayo ve Raúl tedbir olarak gizlendiler. Che çiftliğin komutasını ele aldı. Bu arada Hilda da tutuklanmıştı. Fidel onun adresini gizli yazışmalar için kullanıyordu. Hilda tutuklanmadan hemen önce Fidel'in yazışmalarını ve Ernesto'nun daha kışkırtıcı olan siyasal yazılarını gizlemeyi başarmıştı. Ernesto ve Fidel'in faaliyetleri konusunda tekrar tekrar sorguya çekilen Hilda geceyi bebeğiyle birlikte nezarette geçirdikten sonra salıverildi.

Fidel ve yoldaşları Kübalı ve Meksikalı Komünistlerle anlaşarak Batista'yı öldürmek için komplo hazırlamakla suçlanıyorlardı. Havana onların iade edilmesini talep etmişti. Daha sonra, 22 Haziran'da Fidel'in kamuoyuna dikkatle hazırlanmış bir açıklama yapmasına izin verildi. Fidel Komünistlerle ilişkisi olduğunu reddediyor, anti-Komünist Ortodoxo partisinin müteveffa lideri Eduardo Chibás'la olan ilişkisini bir kanıt olarak öne sürüyordu. Bu arada hâlâ dışarıda olan Raúl ve öteki yoldaşları bir hukukçular ekibi oluşturmaya çalışıyorlardı.

Che çiftlikte kaçınılmaz polis baskınını bekliyordu. Birkaçı hariç silahları gizledikten sonra on iki yoldaşıyla birlikte polisi beklemeye başladı. Polis 24 Haziran'da geldi. Çatışma istemeyen Fidel, Che'nin adamlarıyla birlikte teslim olmasını istemişti. Che emre itaat etti ve yoldaşlarıyla birlikte İçişleri Bakanlığı'nın Calle Miguel Schultz'daki cezaevine gönderildi.

III

Meksika polisinin çektiği resimlerde Ernesto yüzünde kararlı bir ifadeyle, traşlı, ancak dağınık saçlı genç bir adam olarak görülür. Önden çekilen fotoğrafta dosdoğru objektife bakmaktadır. Profilden çekilende ise çıkık alnının keskin hatları görülür, ağzı kapalıdır ve yüzünde düşünceli bir ifade vardır.

Fotoğrafın altındaki levhada, adı, doğum yeri ve tarihi, adresi ve fiziksel özellikleri yazılıdır. Aynı yerde işlediği suç da yazılıdır: Vize süresini doldurmuş olmak. Onun altında da tek satırlık bir bilgi notu yer almaktadır: "Turist olduğunu söylüyor."

26 Haziran'da, fotoğraflarının çekilmesinden iki gün sonra Ernesto polise ilk kez ifade verdi ve sadece polisin kendisi hakkında bildiklerini kabul etti. Guatemala'dan gelişini anlatırken, bir Arbenz sempatizanı olduğunu ve onun yönetimi için çalıştığını kabul etti. Meksika'ya geldikten sonra adını hatırlayamadığı birisi onu María Antonia Gonzá-

lez'le tanıştırmıştı. Daha sonra bu kadının oturmakta olduğu evin ülkelerindeki siyasal rejimden "memnun olmayan" Kübalıların merkezi olduğunu fark etmişti. Nihayet onların lideri Fidel Castro Ruz'la tanışmıştı. Bir buçuk ay sonra Kübalıların Batista'ya karşı devrimci bir harekete girişmek için eğitim yapmakta olduklarını öğrenmiş, onlara hekim olarak hizmet etmeyi önermiş ve bu önerisi kabul edilmişti. Castro'nun ricasıyla Chalco çiftliğinin kiralanmasına da aracılık etmişti. Ernesto çiftlikteki silah ve adam sayısını gizledi. Sadece iki adet tüfek vardı. Bunlar da eğlence amacıyla atış talimi ve avcılık için kullanılıyordu. Bir de "kişisel savunma" amaçlı 38'lik bir revolver vardı.

Aynı gün, Meksika'nın en çok satan hükümet yanlısı *Exelsior* gazetesi, tutuklama öyküsünü, "Meksika Küba'ya karşı Devrim Girişimini Önledi, 20 Elebaşı Tutuklandı," sürmanşetiyle birinci sayfadan verdi. Ertesi gün gazetenin Meksika federal polis kaynaklarından aldığı bilgilere dayandırdığı haberin başlığı şöyleydi: "Komünistlerden yardım gördüğü söylenen Kübalı Komplocular Yakalandı."

Dirección Federal de Seguridad (DFS) (Federal Güvenlik Dairesi) kaynaklarına göre, "Kübalı komplocularla bazı uluslararası Komünist örgütler arasında bağlantı kuran" kişi "Arjantinli doktor Ernesto Guevara Serna" dan başkası değildi. "Dominik Cumhuriyeti ve Panama'da uluslararası nitelikte başka siyasal hareketlerde yer alan Doktor Guevara'nın 'Instituto Intercambio Cultural Mexicano-Ruso'nun aktif bir üyesi' olduğu DFS tarafından saptandı." Ele geçirilen kişilerin bir grup fotoğrafında Fidel'in yanında duran Ernesto, "Komünizmle yakın bağlantıları nedeniyle Fulgencio Batista'ya karşı gerçekleştirilen hareketin Kızıl Örgütler tarafından desteklendiği kuşkusunu yaratan" kişi olarak işaretleniyordu.

Medyanın yaygarası devam ederken, Fidel'in adamları onu serbest bıraktırmak için harıl harıl çalışıyorlardı. Fidel'in avukat arkadaşı Manuel Márquez ABD'den gelerek iki savunma avukatı tuttu. Sempatik bir yargıç 2 Temmuz'da Fidel için tahliye kararı verdi, ancak Meksika İçişleri Bakanlığı kararı durdurdu. Bu engele rağmen yargıç sınırdışı etme emrini erteletmeyi başardı. Başka yöntemler deneyen Fidel, Universo Sánchez'e yüksek bir hükümet görevlisine rüşvet teklif etmesini söyledi, ancak bu girişim başarısızlığa uğradı. Adamlar açlık grevine başladılar ve 9 Temmuz'da Kübalıların yirmi biri önce, diğerleri de birkaç gün sonra serbest bırakıldı. Ne var ki Fidel, Che ve Calixto García hâlâ demir parmaklıklar ardındaydılar.

Che, 6 Temmuz'da anne ve babasına bir mektup yazarak başına gelenler hakkında bilgi verdi ve faaliyetleriyle ilgili gerçeği açıkladı: "Bir süre önce, epey önce, Kübalı genç bir lider beni hareketine, ülkesinin silahlı kurtuluşunu amaçlayan bir harekete davet etti ve ben de, elbette, kabul ettim."

Geleceğe ilişkin onlara şöyle diyordu: "Geleceğim Küba Devrimi'nin geleceğine bağlı. Orada ya zafer kazanacağım ya da öleceğim... Bugünden öngöremeyeceğim bir nedenle, bir daha yazamayabilirim ve daha sonra şansım kötü giderse, bu satırları bir veda ola-

rak, ama hüzünlü değil, içten bir veda olarak kabul edin. Hayatım boyunca deneme yanılma yoluyla kendi gerçeğimi aradım ve şimdi doğru yolda ve arkamdan gelecek kızım sayesinde döngüyü tamamladım. Artık boş yere ölmeyeceğimi düşünüyorum, ancak Nazım'ın [Türk şairi Nazım Hikmet] dediği gibi: 'Yarı kalmış bir şarkının acısını toprağa götüreceğim.'"

Devrimci faaliyetlerine ilişkin polisin sızdırdığı bilgilere ve gazetelerin sansasyonel başlıklarına rağmen, resmi olarak sadece Meksika göçmen yasalarını ihlal suçlamasıyla tutuluyorlardı. Bu arada Meksikalı ve Kübalı yetkililer onlara ne yapılacağını perde arkasında hararetle tartışıyorlardı.

Polis, Ernesto Guevara hakkında daha çok şey öğrenmeye çalışıyordu. Temmuzun ilk haftasında iki kez sorguya çekildi. Bu kez nedense gayet açık ve uzun konuştu. Bu polis ifadeleri asla açıklanmadı, ancak Küba Devlet Konseyi tarihçisi Heberto Norman polis arşivlerine ulaştı. Dikkatle muhafaza edilen bu belgeler üzerinde yapılan bir inceleme Ernesto Guevara'nın Komünist olduğunu kabul ve sadece Küba'da değil bütün Latin Amerika'da silahlı bir devrimci mücadelenin gerekliliğine olan inancını açıkça ifade ettiğini ortaya koyar.

Fidel, Che'nin Meksika polisine verdiği ifadeleri yıllarca her fırsat düştüğünde sevgi dolu ama azarlayıcı bir tonla andı ve ölmüş yoldaşının "aşırı dürüst"lüğüne bir örnek olarak gösterdi. Ancak o sırada Fidel anlaşılabilir nedenlerden ötürü müthiş öfkeliydi. Che Marksist görüşleri hakkında gevezelik ederken, kendisi en makbul Batılı ulusalcı ve *demokratik* gelenek içinde yurtsever bir reformcu olduğunu ilan ediyordu. Batista rejiminin Eisenhower yönetiminden artan bir destek görmesini sağlayan tek şey Komünist tehdit olduğu için, Fidel ve taraftarlarının Küba'yı Komünist bir devlete dönüştürmeyi düşündüklerine dair her bulgu, onun devrimini başlamadan sona erdirecekti. Bu bağlamda ele alındığında, Che'nin sözleri aşırı bir dikkatsizlikti, çünkü Castro'nun düşmanlarına tam da ihtiyaç duydukları cephaneyi sağlıyordu.

Castro 15 Temmuz'da kamuoyuna yaptığı ikinci bir açıklamada Amerikan elçiliğini Meksikalı yetkililere kendisini serbest bırakmamaları için baskı yapmakla suçladı. Bu bilgiyi nereden aldığı belli olmasa da söyledikleri doğruydu: Amerikalılar Meksikalılardan tahliyeyi durdurmalarını istemişlerdi. Ancak Washington'un hamlesi Fidel Castro hakkında duyduğu endişeden çok, kendi çıkarları gereği Batista'yı memnun etmekle ilgiliydi. Kübalı lider, Castro'nun serbest bırakılması halinde 22 Temmuz'da Panama'da toplanacak Amerikan başkanları zirvesini boykot etmekle tehdit ediyor; Amerikalılar ise bu zirveye herkesin katılmasını sağlamak istiyorlardı.

Yine de Fidel işi şansa bırakmıyordu. Bu kez kendisini Komünizmden ayırma konusunda biraz daha ileri gitti. Bu tür iddiaları "saçma" buluyor, Batista'nın geçmişte Küba'nın Partido Socialista Popular'ıyla bizzat işbirliği yaptığına işaret ediyor, "Komünist örgütler"le hiçbir bağlantısının olmadığı konusunda, Meksika'nın gizli polis hiyerarşisin-

de üç numara olan Meksika Dirección Federal de Seguridad'ından (DFS) "Yüzbaşı Gutiérrez Barrios"u tanık gösteriyordu.

Fidel'in Fernando Gutiérrez Barrios'tan söz etmesi sebepsiz değildi. O sırada Fidel yirmi yedi yaşında ve iki yıldır meslekte olan bu Meksikalı polis görevlisiyle bir tür ilişki kurmuştu. Ne Gutiérrez Barrios ne de Fidel aralarındaki anlaşmaya ilişkin ayrıntı vermedilerse de, Meksikalının yardımı Castro'nun sonunda serbest bırakılmasında belirleyici bir rol oynadı.

Gutiérrez Barrios, Fidel'e neden yardım etmişti? En azından pek çok insan gibi onun da Castro'nun efsanevi kişiliğinden etkilendiği düşünülebilir. Yıllar sonra kendisiyle yapılan bir söyleşide, Castro'ya başından itibaren "sempati duyduğu"nu kabul ediyordu. "Birincisi, ikimiz de aynı kuşaktan olduğumuz için; ikincisi, onun ideallerinden ve sağlam inançlarından ötürü. O her zaman karizmatik bir lider olmuştur. Ve o sırada devrimci harekette zafer kazanmaktan ya da ölmekten başka bir alternatifinin olmadığı açıktı... Bu sebepler başından itibaren içten bir ilişkinin neden var olduğunu açıklar... Onu asla bir suçlu olarak görmedim. Bir diktatörlüğü yıkmaya çalışan ve ülkemin yasalarını [göçmen yasaları] ihlal etmekten başka suçu olmayan, ideal sahibi bir adamdı."

Her işe burnunu sokan Amerikalı komşularından ötürü Meksikalı ulusalcıların (kendi devrimleri kırk yıl önce gerçekleşmişti) tutuklananlara biraz sevgi duymaları sayesinde ortaya çıkan belirli bir "görmezden gelme" tutumu da Gutiérrez Barrios'un jestinin yanı sıra önemli bir rol oynamış olabilir. Aslında Gutiérrez Barrios, daha sonra, otuz yıl boyunca Meksika gizli polis şefi olarak sürdürdüğü uzun kariyeri sırasında, içlerinde Washington'un arananlar listesinde yer alan kişilerin de bulunduğu diğer pek çok Latin Amerikalı devrimci sürgünü korudu.

Fidel'in kamuoyuna yaptığı açıklamayla aynı gün, 15 Temmuz'da Ernesto, Celia'dan gelen yakınmalarla dolu bir mektuba meydan okuyucu bir yanıt veriyordu. Celia oğlunun tavrını yargılayarak Fidel Castro'ya katılmasının nedenlerini sormuş ve açlık grevinden sonra neden diğerleriyle birlikte serbest bırakılmadığını merak etmişti. Che ona yazdığı mektupta, Fidel'in serbest bırakılmasından sonra da muhtemelen Calixto'yla birlikte cezaevinde kalacağını, çünkü sadece ikisinin göçmen belgesi olmadığını anlattı. Serbest kalır kalmaz yakın ülkelerden birine gidecek ve "gerektiği anda hizmetine girmek üzere" Fidel'in emirlerini bekleyecekti.

"Ben İsa ya da bir hayırsever değilim, yaşlı bayan," diyordu; "ben İsa'nın tam tersiyim... Ben elimdeki bütün silahlarla inandığım şeyler uğruna savaşıyorum ve öteki *ölü* adamı geride bırakmaya çalışıyorum; öyle ki, ne bir çarmıha mıhlanıyorum ne de bir başka yere... Bütün bunları kavrayamayışın ve bana ılımlılık, bencillik vb., yani bir bireyin sahip olabileceği en nefrete layık niteliklerin hepsini tavsiye etmen beni gerçekten dehşete düşürüyor. Ben sadece ılımlı biri olmamakla kalmıyorum, asla böyle biri olmamak için elimden geleni de yapacağım ve içimdeki kutsal alevin titrek bir ışık verdiğini

fark ettiğimde, yapabileceğim tek şey kendi bokumun üzerine kusmaktır. Bana ılımlı olup kendi çıkarımı düşünmemi, yani azgın ve korkak bir bireyci olmamı söylediğin sürece... sana bunları içimden söküp atmak için ne çok şey yaptığımı anlatmam gerekir...

"Cezaevinde ve daha önce eğitimle geçen günlerde, dava yoldaşlarımla tam olarak özdeşlendim... 'Ben' kavramı tamamen ortadan kalkarak, yerini 'biz' kavramına bıraktı. Bu bir Komünist ahlakıydı ve doğal olarak doktriner bir abartma gibi görülebilir, ama gerçekte 'ben'in ortadan kalktığını hissedebilmek güzeldi (şimdi de güzel)." Mektubun burasında sertliği bırakıyor ve şaka yollu takılmalara başlıyordu: "Merak etme bu lekeler [kağıdın üzerindeki] kan lekeleri değil, sadece domates suyu..." Sonra devam ediyordu: "Büyük icatların ya da sanat eserlerinin 'ılımlılık' ya da 'ılımlı bencillik'le yaratıldığına inanarak büyük bir hata yapıyorsun. Bütün büyük görevler tutkuyu gerektirir ve devrim, bir insan grubu olarak sahip olduğumuz şeyleri, büyük dozlarda tutkuyu ve cüreti gerektirir."

Ona içini dökerek, değişen kişiliği üzerine bir monologla mektubu bitiriyordu: "Her şey bir yana, o acı, giderek yaşlanan ve oğlunun hayatta kalmasını isteyen bir annenin acısı bana saygıdeğer görünüyor. Bu duyguyu dikkate almak zorundayım, dikkate almak *istiyorum* da ve sadece kendini avutmanı değil, arada bir nükseden ve itiraf edilemez zayıflıklarımdan ötürü kendimi de avutmak istiyorum." Mektubu yeni kimliğiyle imzaladı: "Oğlun, El Che."

Che'nin annesine söylemediği şey kendi hatası yüzünden tutukluluğunun uzamış olmasıydı. Aslında bu durumu fazla umursamıyor, daha çok Küba devrimci girişiminin geleceği için kaygılanıyordu. O anda en önemli şey, mücadelenin yoluna devam edebilmesi için Fidel'in serbest bırakılmasıydı.

Ne var ki Fidel 26 Temmuz'da serbest bırakılmayıp Panama zirvesi boyunca içeride tutuldu. Yatıştırılan Batista toplantıya katıldı ve 22 Temmuz'da toplanan başkanlar yarıkürenin Batı yanlısı bir siyasal ve iktisadi kalkınma çizgisi izleme taahhüdünde bulundukları ortak bir deklarasyonu imzaladılar. Eisenhower askeri diktatörlerin sırtlarını sıvazlarken, Fidel'in avukatları, Meksika'nın eski devlet başkanı ve toprak reformunun mimarı Lázaro Cárdenas'ı görmeye gittiler. Cárdenas onları gayet iyi karşıladı ve Devlet Başkanı Adolfo Ruíz Cortínes üzerindeki nüfuzunu Fidel lehine kullanmayı kabul etti. Bu yöntem sonuç verdi ve nihayet Fidel, 24 Temmuz günü, iki hafta içinde ülkeden ayrılması koşuluyla serbest bırakıldı.

Tahmin edildiği gibi içeride sadece Che ve Calixto García kaldı. Resmi gerekçe göçmenlik statülerinin oldukça "karışık" olmasıydı. Ancak Che'nin Komünist eğilimleri de bu durumun sebeplerinden biriydi. García'nın içeride tutulmasının sebebi, çok uzun bir süredir, 1954 Martından beri Meksika'da yasadışı ikamet etmesiydi. Bu arada, suçluların iadesi tehdidi ikisinin de başının üzerinde Demokles'in kılıcı gibi sallanırken bile, Che, Guatemalalı dostu Alfonso Bauer Paiz ve Ulíses Petit de Murat'ın onu kurtarmak için diplomatik girişimde bulunma tekliflerini geri çevirdi. Che'nin amcalarından biri Arjantin'in

Havana büyükelçisi olmuştu ve Hilda, Che'nin serbest kalması için ondan yararlanmayı düşündü. Hilda bu konuda şunları yazıyordu: "Fidel kabul etti, fakat bu fikri Ernesto'ya açtığımda şöyle dedi: Asla olmaz! Kübalılarla aynı muameleyi görmek istiyorum."

Che'nin yolu kesilirken, Fidel bir an önce harekete geçme baskısı altındaydı. Meksika artık güvenli bir yer değildi; Fidel hem Meksika polisine hem de Batista'nın ajanlarına açıktı. Bir önlem olarak adamlarını dağıttı, çoğunu Mexico City'den uzak bölgelere, gelişmeleri beklemeye gönderdi. Fidel'in içinde bulunduğu zor durumu anlayan Che ona kendisini bırakarak yoluna devam etmesini söyledi, ancak Fidel onu "terk etmeyeceği"ne ant içti. Bu Che'nin asla unutmadığı büyük bir jestti. Daha sonra şöyle yazdı: "Bizi Meksika cezaevinden çıkarmak için çok değerli bir zaman ve paranın harcanması gerekiyordu. Fidel'in saygı duyduğu adamlara yönelik tavrı onun esinlendiği fanatik sadakatin anahtarıdır."

O sıralarda Che "Fidel'e Kanto" adlı bir şiir yazdı. Şiiri Hilda'ya gösterdi ve onu Küba'ya gitmek üzere denize açıldıklarında Castro'ya vermeyi düşündüğünü söyledi. Şiir acemice yazılmış ve fazla tumturaklı olmakla birlikte, Ernesto'nun o sırada Castro'ya beslediği duyguları ortaya koyar.

Hadi gidelim şafağın ateşli peygamberi,
uzak ve çitsiz patikalardan
kurtarmak için o çok sevdiğin yeşil timsahı...[36]
İlk silah sesleri duyulduğunda
ve uyandığında cangıl bir bakire şaşkınlığıyla,
orada, yanıbaşında, sakin savaşçılar olarak
bulacaksın bizi.
Sesin saçıldığında dört rüzgara,
toprak reformu, adalet, ekmek ve özgürlüğe,
orada, yanıbaşında, aynı vurguyla
bulacaksın bizi.
Ve sonunda savaşın,
yok etme anı geldiğinde zalimi,
orada, yanıbaşında, son savaşa hazır
bulacaksın bizi.
Ve eğer keserlerse yolumuzu demirle,
Kübalıların gözyaşından bir kefen isteriz
Amerikan tarihine geçerken
örtmek için gerillaların kemiklerini.
Fazlası gerekmez bize.

36) "Yeşil timsah" Kübalı Komünist şair Nicolás Guillén'in Küba adasının biçiminden hareketle oluşturduğu bir metafordu.

IV

Ağustos ayının ortalarında elli yedi günlük hapisliğin ardından Che ve Calixto García salıverildi. Anlaşıldığı kadarıyla özgürlüklerini Fidel'in ödediği rüşvet sayesinde kazanmışlardı. Che, Hilda'ya bunu biraz çıtlattı ve daha sonra Fidel'in "dostluk uğruna, diyebiliriz ki kendi devrimci konumunu bile tehlikeye atarak bir şeyler" yaptığını yazdı.

Daha önce bırakılan yoldaşları gibi, Che ve Calixto da birkaç gün içinde Meksika'yı terk etmeleri koşuluyla serbest bırakılmışlardı. Ve diğerleri gibi onlar da yeraltına çekildiler. Che önce hazırlık yapmak ve bebeği görmek için eve gitti. Orada kaldığı üç gün içinde Hilda onun sık sık Hildita'nın karyolasının yanında oturduğunu, ona yüksek sesle şiirler okuduğunu ya da sessizce onu seyrettiğini gördü. Sonra tekrar gitti.

Fidel'in emirleriyle o ve Calixto insanların hafta sonlarını geçirdikleri, başkent dışındaki Ixtapan de la Sal'a gittiler. Sahte isimle bir otele yerleştiler.

Üç ay süren bu gizlilik döneminde Ernesto birkaç kez gizlice kente döndü, ama daha çok Hilda hafta sonları onu görmeye geldi. Onu Cautla'da, "Ernesto Gonzáles" adıyla kayıtlı olduğu bir otelde buldu. Ancak Ernesto'nun iki konuya, Marksizm ve devrime olan düşkünlüğü artık bütün hayatına hakim olmuştu. Bu ziyaretler sırasında bile gevşemiyor, ya Hilda'ya "devrimci disiplin" hakkında nutuklar çekiyor ya da kendini ekonomi politik kitaplarına gömüyordu. Bebeğe bile ideolojik davranıyordu: Hildita'ya sürekli okuduğu şiirlerden biri, Antonio Machado'nun General Lister'in anısına yazdığı bir İspanyol İç Savaşı şiiriydi ve ona sürekli olarak "benim küçük Maom" diye hitap ediyordu.

Bir keresinde Hilda, Ernesto'nun kızını kucağına oturtmuş, ciddi bir ses tonuyla şunları anlattığını gözlemlemişti: "Sevgili küçük kızım, benim küçük Maom, yaşamak için ne kadar zor bir dünyaya geldiğini bilemezsin. Sen büyüdüğün zaman bu kıtanın tamamı, belki de bütün dünya büyük düşmana, Yankee emperyalizmine karşı savaşıyor olacak. Sen de savaşmak zorunda kalacaksın. Ben artık burada olmayacağım, fakat mücadele bütün kıtayı tutuşturacak."

Eylül ayı başlarında, bir astım krizinin ardından Ernesto ve Calixto, Ixtapan de la Sal'dan, iklimi daha kuru olan Toluca'ya taşındılar. Bir süre sonra Fidel onları Veracruz'da öteki savaşçılardan bazılarının da katılacağı bir toplantıya çağırdı. Orada Che aylardır görmediği pek çok yoldaşıyla buluştu.

Che ve Calixto, Veracruz'dan başkente döndüler ve yeni *casascampamento*lardan birine yerleştiler. Kuzeydeki Linda Vista banliyösünde, Guadalupe Bakiresi'ne adanmış kutsal bir Katolik mabedinin yakınlarındaki Casa de Coco'da, haftalarca kaldılar. Adamlar hareket saatinin yaklaşmakta olduğunu biliyorlardı. Fidel hazırlıkları vargücüyle sürdürüyordu ve adamlarına ölmeleri halinde "haber verilecek yakınlar"ını bildirmelerini istedi. Che daha sonra bu olayı kendisi ve yoldaşları için önemli bir an olarak hatırladı. Kısa süre içinde ölebileceklerini anlamışlardı.

Serbest kaldığından beri Fidel çılgın bir tempoyla çalışıyordu. Siyasal sorunlar da dahil olmak üzere, güvenlik, para bulma ve lojistik sorunlarıyla uğraşıyordu. Meksika içinde takip edilmekten kaçınmak için adamlarını dağıtmasının yanı sıra, giderek rekabetçi bir tutum geliştiren Directorio Revolucionario'yla da siyasal bir ittifak kurmaya çalışıyordu. Hareketin lideri José Antonio Echeverría, onunla buluşmak için ağustos sonunda Meksika'ya uçmuştu. İki gün süren bir toplantı maratonunun ardından "Carta de Mexico" denilen bir belgeyi imzaladılar. Bu belgeyle iki örgüt Batista'ya karşı mücadele edeceklerini karşılıklı olarak taahhüt ediyordu. Bu tam bir ortaklık anlaşması değildi, ancak iki grup herhangi bir eylemden önce birbirine danışmayı ve Castro'yla isyancı arkadaşları Küba'ya çıktıklarında çabalarını eşgüdümlü hale getirmeyi kabul ediyorlardı.

Birkaç hafta sonra Küba ve ABD'den kırk kadar yeni savaşçı geldi. Rancho San Miguel'in kaybı üzerine eğitimi sürdürmek için, biri ABD-Meksika sınırının tam güneyinde, Tamaulipas'ta, diğeri Veracruz'da olmak üzere iki üs kurmuşlardı. O sırada Fidel'in *estado mayor*u, yani genel kurmayı Mexico City'de onunla buluşmuş, bölge şefleri ise ada üzerindeki faaliyetlere eşgüdüm sağlamak üzere geride bırakılmıştı. Ama hâlâ karadaydılar ve adamları Küba'ya taşıyacak bir tekneleri yoktu. PT teknesini satın alma umudu kaybolmuş, klasik bir Vintage deniz uçağı satın alma tasarısı da kısa ömürlü olmuştu.

Eylül ayında Fidel ABD Teksas sınırı boyunca gizli bir seyahat yaptı, eski can düşmanı ve eski devlet başkanı Carlos Prío Socarrás'la buluştu. Prío ülkesinden kovulduktan sonra Batista'ya karşı gerçekleştirilen çeşitli girişimlerle bağlantı kurmuştu. En son haberler onun Dominik diktatörü Trujillo'nun yardımıyla Küba'ya bir saldırı planladığını gösteriyordu. Ama bu kez Fidel'e parasal destek vermeyi kabul etmişti. Belki de Castro'yu destekleyerek savaşın ağır yükünü bu genç çılgına yıkabileceğini, sonra da iktidara geçebileceğini düşünüyor; belki de Fidel'i Batista'ya karşı sürdürdüğü faaliyetlerde yararlı bir şaşırtmaca unsuru olarak görüyordu. Prío'nun niyeti her ne idiyse, toplantıyı düzenleyen kişilere göre Fidel bu buluşmadan en az elli bin dolarla döndü. Ondan daha sonra da parasal destek görecekti.

Fidel başkanlığı sırasında büyük bir şamatayla rüşvetçilikle suçladığı adamdan para almakla siyasal bir riske giriyordu, ancak fazla seçeneği yoktu. O sırada Instituto Cultural Ruso-Mexicano'nun parasal ihtiyaçlarını karşılayan KGB görevlisi Yuri Paporov'a göre, Fidel'in aldığı para Prío'nun değil CIA'nın parasıydı. Paporov bu iddiasının hangi kaynaklara dayandığını açıklamadı, ancak doğruysa bu durum Amerikan istihbaratının giderek çıkmaza giren Batista'ya karşı verdiği savaşı kazandığı sırada Castro'yu elde etmek için gösterdiği çabaya ilişkin haberlere ağırlık kazandıracaktır. Castro'nun biyografi yazarı Tad Szulc'a göre CIA 26 Temmuz Hareketi'ne para yardımı yapmıştı; ama bu, daha sonra, 1957 ile 1958 arasında Küba'daki Santiago Amerikan konsolusluğunda görevli bir ajan aracılığıyla olmuştu.

Parasının kaynağı ne olursa olsun, Fidel kendi başına hareket etmeyi sürdürdü. Prío

gibi bir şeytanla bile anlaşma yapabiliyordu, ancak onun amaçlarına uygun biçimde hareket ettiğini ya da aralarında bağlayıcı bir ilişki olduğunu gösteren tek bir bulgu bile yoktur. Nihayetinde, Prío'dan –ya da farkında olmadan CIA'dan– herhangi bir biçimde para alması iktidarı ele geçirmek istediğine dair hiçbir belirti vermemeye özen gösteren Castro'nun hesaplı bir manevrası olarak görülmelidir.

Parayı temin etmiş olmasına rağmen Fidel'in hâlâ bir tekne bulması da gerekiyordu. Eylül ayının sonunda onu da buldu. Bu, Robert Erickson'a ait on bir metre elli dokuz santimetre uzunluğunda hurdası çıkmış motorlu bir yattı. Amerikalı bir göçmen olan Erickson, yatı, Tuxpan şehrinin Gulf limanında, ırmak kıyısındaki eviyle birlikte Fidel'e toplam kırk bin dolara satmaya istekliydi. Tekne ne açık denize uygun ne de ihtiyacı karşılayacak kadar büyüktü; ancak çaresiz durumdaki Fidel, Erickson'un teklifini kabul etti. Paranın bir kısmını ödedikten sonra adamların bazılarını eve yerleştirdi. Hemen *Granma*'yı elden geçirmeye başladılar.

Ekim ayının sonunda Che ve Calixto, Colonia Roma'da daha merkezi bir güvenli eve taşındılar. Che hafta sonları Hilda'yı görmeye devam etti, ama her defasında son kez görüştüklerini düşünerek ondan ayrılıyordu. Bu belirsizlik ve ayrılık saatinin yaklaşmasının yarattığı gerilim Hilda'nın sinirlerini bozmaya başladı, endişesi gittikçe artıyordu. Che onu biraz sakinleştirmek için Acapulco'ya gidip küçük bir tatil yapabileceklerini söyledi.

"Sadece bir hafta sonu için olsa bile Acapulco seyahatini umutla beklemeye başlamıştım," diye yazıyordu Hilda. "Tam o sırada, Kübalı bir kadının Lomas de Chapultepec'teki evinin polis tarafından basıldığını öğrendik. Orada kalmakta olan Pedro Miret'i tutuklamışlar ve evdeki silahlara el koymuşlardı. Cumartesi günü Ernesto geldiğinde, olayı anlattım. Gayet sakin karşıladı. Sadece [grubun önceki] gizlilik önlemlerini iki katına çıkarmak gerektiğini, polisin onları izliyor olabileceğini söyledi. Pazar sabahı Guajiro geldi. Sinirli olduğunu hemen anladım. İçeri girer girmez, 'Che, nerede?' diye sordu. Ernesto'nun banyoda olduğunu söyledim. Hemen banyoya daldı. Ernesto banyodan çıktığında saçını kuruluyordu. Sakin bir sesle şöyle dedi: 'Polisin harekete geçtiği anlaşılıyor. Çok dikkatli olmalıyız. İç bölgelere çekileceğiz. Önümüzdeki hafta sonu gelemeyebilirim. Kusura bakma, Acapulco seyahatini daha sonraya ertelemek zorundayız.'"

Hilda altüst olmuştu. Iyice kuşkulanmıştı. "Bir şeyler dönüyordu." Ernesto'ya acil ve beklenmedik bir durum olup olmadığını sordu. "'Hayır, sadece dikkatli olmak gerekiyor,' diye karşılık verdi. Eşyalarını topluyor ve bakışlarını kaçırıyordu. İşi bittiğinde, ayrılmadan önce her zaman yaptığı gibi Hilda'ya sarıldı, onu okşadı. Sonra bana döndü, sarılıp öptü. Neden bilmem o anda titredim ve ona iyice sokuldum... O hafta sonu gitti ve bir daha geri dönmedi."

Miret'in güvenli evinin keşfedilmesi Fidel'i endişelendirmişti. Bu olay saflarında bir hain olduğunu gösteriyordu. Şüpheler Castro'nun en yakın arkadaşlarından ve sırdaşla-

rından biri olar. Rafael Del Pino üzerinde toplandı. Kendisine büyük bir güven duyulan Del Pino, El Cuate'yle ilişki kurulmasına ve silah tedarikine yardımcı olmuştu. Ama yakınlarda ortadan kaybolmuştu ve Miret'in kaldığı yeri bilen tek kişiydi. (Kübalıların daha sonra yaptıkları soruşturma Del Pino'nun gerçekten de yıllardır FBI muhbiri olarak çalıştığını açığa çıkardı. Daha büyük bir zarar vermemesinin nedeni muhtemelen Amerikalı bağlantılarından daha fazla para isteyerek ayak diremesiydi.)

İyice sıkışan Fidel, Mexico City'deki adamlarına yeni güvenli evlere geçmelerini ve *Granma*'yı onarım faaliyetinin hızlandırılmasını emretti. Che ve Calixto, Alfonso "Poncho" Bauer Paiz'in ailesiyle birlikte yaşamakta olduğu evin küçük hizmetçi odasına saklandılar. İlk geceyi orada geçirdiler, ancak komşu binaya giren bir hırsız yüzünden polisin kapı kapı arama yapmaya başlaması üzerine yeniden tutuklanmanın eşiğine geldiler. Önceden hazırlıklı olan Che, Calixto'yu (siyah derili olduğu için Meksika'da dikkati çekiyordu) odalarındaki yatak örtüsünün altına sakladı. Polis geldiğinde dışarı çıkıp onları oyaladı. Taktik sonuç verdi ve polis onun odasını aramadan evden ayrıldı. Şimdilik güvendeydiler, ancak Calixto ertesi gün başka bir gizlenme yerine geçerek Ernesto'yu Bauer Paiz'in evinde yalnız bıraktı. Ernesto ayrılma anı gelene kadar orada kaldı.

Bu arada Fidel son dakika zorluklarıyla boğuşuyordu. Son haftalarda hem dostları hem de rakipleri saldırıyı ertelemesi için onu ikna etmeye çalışmışlardı. Oriente bağlantısı Frank País, biri ağustosta diğeri ekimde olmak üzere iki kez onu görmeye geldi. País, *Granma* çıkarmasıyla eş zamanlı olarak bütün doğu Küba'da silahlı bir ayaklanma başlatmakla görevliydi, ancak Fidel'e adamlarının böylesine büyük bir girişime henüz hazır olmadıklarını söyledi. Ancak Fidel diretti ve País elinden geleni yapmayı kabul etti. Fidel, Meksika'dan ayrılmalarından hemen önce karaya çıkacakları saati ona şifreli bir mesajla bildireceğini söyledi.

Ekim ayı içinde Küba Komünist Partisi (PSP) Fidel'le görüşmek için temsilciler gönderdi. Parti'nin gönderdiği acil mesaja göre, Küba'da silahlı mücadeleye uygun koşullar bulunmuyordu. Evreler halinde yükseltilerek bir silahlı ayaklanmaya varacak, PSP'nin de katılacağı bir sivil muhalefet kampanyası için güçleri birleştirme önerisini Fidel'e kabul ettirmeye çalıştılar. Fidel bu önerileri reddetti ve onlara kendi planlarını uygulayacağını, isyancı ordu Küba'ya ulaştıktan sonra partinin ve militanlarının ayaklanmalar düzenleyerek ona destek olacaklarını umduğunu söyledi.

Bu noktada Fidel'in Kübalı Komünistlerle ilişkileri içten fakat gerilimliydi. Bu türden bağlantıları kamuoyu önünde reddetmesine rağmen PSP içinde hâlâ bazı yakın dostları vardı; Raúl ve Che gibi Marksistlerin en yakın çevresinde yer almalarına izin veriyordu. PSP'yle iletişim hatlarını ihtiyatlı biçimde açık tuttu, ancak eleştirel bir mesafeyi de korudu. İhtiyatlı davranmasının nedeni sadece kamuoyunun olumsuz tepkilerinden değil, iyice güçlenene kadar siyasal tavizlerden de kaçınmaktı.

Bu arada Castro'nun grup üyeleriyle Instituto Cultural Ruso-Mexicano arasındaki

ilişkilerin hoş olmayan biçimde açığa çıkması, Sovyet elçiliğinde de rahatsızlık yaratmıştı. Kasım ayı başlarında Nikolay Leonov, kendi sözleriyle, önceden izin almaksızın Kübalı devrimcilerle ilişki kurduğu için "ceza" olarak Moskova'ya çağrıldı.

Komünistler Küba'nın ayaklanma masasında kendilerine bir yer bulma çabasında yalnız değildiler. Fidel, Meksika'dan ayrılmaya çalışırken, Directorio elindeki devrimci kozu kaçırmamak için ateşle oynuyordu. Ağustosta José Antonio Echeverría'nın imzaladığı kardeşlik dokümanına rağmen, Directorio kendi başına şiddet eylemlerine başvurmakta diretmişti. Fidel ile Echeverría arasında ekim ayı içinde yapılan ikinci görüşmenin ardından Directorio'nun silahlı adamları Batista'nın Askeri İstihbarat Servisi SIM'den sorumlu Albay Manuel Blanco Rico'yu öldürmüşlerdi. Saldırıya geçmek üzere olan Fidel'in bu cinayeti kamuoyu önünde "kanunsuz ve keyfi" bir eylem olarak kınaması dikkat çekicidir. Küba'nın muhalif yurttaşlarına verdiği üstü kapalı mesaj açıktır: Devrimden kendisi sorumluyken, Echeverría eylemleriyle ancak daha fazla şiddete yol açan kuru sıkı bir teröristti. Birkaç gün içinde, albayı öldürenlerin peşine düşen polis Haiti elçiliğine sığınmaya çalışan on çaresiz genci öldürdüğü zaman Fidel'in sözlerinin ne kadar ileri görüşlü olduğu anlaşılacaktı.

23 Kasım günü Fidel'in uzun süredir hazırlandığı an nihayet gelmişti. Fidel gitme zamanının geldiğine karar vermiş ve Mexico City, Veracruz ve Tamaulipas'taki isyancılara ertesi gün Tuxapan'ın hemen güneyindeki petrol kasabası Pozo Rico'da toplanmalarını emretmişti. Che dikkati çekmeden Kübalılar tarafından alınmış ve arabayla Körfez sahiline götürülmüştü. O gece, ayın yirmi dördünde, yata binip yola çıkacaklardı.

Bütün bu gizli kapaklı faaliyetlere rağmen Fidel Castro'nun Küba'ya saldırı planladığını kamuoyunun bilmesi ironiktir. Küba'da herkes Fidel'in bunu yapacağını biliyordu; isyancı gücün tam olarak ne zaman ve nerede karaya çıkacağı yanıtı bilinmeyen tek soruydu. Aslında birkaç gün önce Batista'nın Kurmay Başkanı Havana'da bir basın toplantısı yaparak, alaycı bir tavırla devrimci liderin başarı ihtimalini tartışmış ve adanın Karayib sahilleri boyunca askeri kara ve deniz devriyelerini güçlendirmişti.

Bu durumda Fidel, Frank País'in yönettiği Oriente'deki 26 Temmuz Hareketi'nin desteği ve *Granma*'nın çıkarma yapacağı yer ve zamanın son ana kadar gizli kalması konusunda kumar oynuyordu. Fidel yolculuğun beş gün süreceğini hesapladı ve Mexico City'den ayrılmadan hemen önce País'e şifreli bir mesaj göndererek *Granma*'nın 30 Kasım günü Oriente'deki Playa las Coloradas denilen ıssız bir kumsala ulaşacağını bildirdi.

25 Kasım günü henüz şafak sökmemişti. Che öteki adamlarla birlikte karanlığın içinde *Granma*'nın gövdesine tırmandı. Fidel Castro'nun isyancı ordusunun Meksika toprağındaki son saatleri kaygılı ve telaşlıydı. Herkes gelmemiş, bazıları da yer darlığı nedeniyle son dakikada karada kalmışlardı. Ne pahasına olursa olsun artık yola çıkmışlardı. Seksen iki adam, bir yığın silah ve teçhizatla tıka basa yüklü *Granma*, Tuxpan nehir kıyısından kalkarak nehir boyunca Meksika Körfezi'ne, oradan da Küba'ya doğru yola çıktı.

Ernesto ayrılmadan önce annesine verilmek üzere bir mektup bıraktı. "Ölüm öncesi duygusallıktan kaçınmak için... patatesler gerçekten ateşin üzerine konulana ve sen güneş çarpmış bir Amerikan ülkesindeki oğlunun yaralı bir adamı tedavi edecek kadar cerrahi okumadığı için kendine lanet ettiğini öğrenene" kadar bu mektubun gönderilmeyeceğini yazıyordu.

"Ve artık zor zamanlar geliyor, yaşlı bayan; bu asla kaçmadığım ve her zaman hoşlandığım bir zorluk. Gökyüzü kararmadı henüz, takım yıldızlar yörüngelerinden çıkmadılar; ne de taşkınlar ya da arsız kasırgalar var. Bunlar zaferi işaret ederler. Ama eğer yanılırlarsa, ve nihayet tanrılar bile hata yaparlar, o zaman senin tanımadığın bir şair gibi şu dizeleri söyleyebileceğime inanıyorum: 'Yarı kalmış bir şarkının kabusunu toprağa götüreceğim.'[37] Seni bir kez daha sevgiyle öpüyor, sonsuza kadar sürmemesi dileğiyle veda ediyorum."

37) Che, Nâzım Hikmet'in mısraında küçük bir değişiklik yapmış; doğrusu şöyledir: "Yarım kalmış bir şarkının acısını toprağa götüreceğim." (Ç.N.)

Bölüm İki
CHE OLMAK

14
Felaketli Bir Başlangıç

I

Eve yazdığı son mektuptaki melodrama rağmen, Ernesto'nun sözleri, yüz yüze geldiği tehlikelerin yanı sıra bu tehlikelere göstereceği tepkilere ilişkin öngörüleri bakımından da hatalıydı. *Granma*'nın karaya ulaşmasından birkaç gün sonra isyancıları gafil avlayan bir ordu pususuyla "çıraları yandığında" Ernesto'nun aklındaki son şey cerrahi alanındaki deneyimsizliğiydi.

Saldırının ardından başlayan panik sırasında adamların bir kısmı vurulup düşer ve diğerleri her yöne dağılıp kaçarken, Ernesto kısa bir kararsızlık anı yaşadı. Bir ilk yardım çantasını mı yoksa bir cephane sandığını mı kurtaracağına karar vermesi gerekiyordu. İkincisini seçti. İşte o an Ernesto Guevara'nın hayatında belirleyici oldu. Tıp diploması olabilirdi, ancak gerçek içgüdüleri bir savaşçının içgüdüleriydi.

Birkaç dakika sonra seken bir mermi boynuna çarptı. Ölümcül bir yara aldığını sanan Ernesto şoka girdi. Çalılıklara doğru tüfeğiyle ateş ettikten sonra, "ölümlerin en iyisi"nin gelip çattığını düşünerek yere uzandı. Gözlerinin önüne Jack London'ın "Ateş yakmak" öyküsünden bir sahne geldi. Alaska'da bir adam ateş yakmaya çalışıyor, başaramayınca vakur şekilde bir ağacın altına oturup donarak ölmeyi bekliyordu.

Ernesto, çarpışarak ve "*victoria o muerte*" (ya zafer ya ölüm) diye naralar atarak ölmeyi tahayyül etmişti; fakat pusunun ve yaralanmanın yarattığı şok içinde bu umudu bir an kaybetti. Ya sinirsel dengesini tamamen kaybeden ya da asker gibi tepki gösterip siper almaya çalışırken düşmana ateş açan yoldaşlarının çoğunun aksine Ernesto sakinleşmeye çalışarak sırt üstü yatıp yaklaşan ölümünü bekledi.

İlk savaş deneyimi sırasında ilk yardım çantasına değil de cephane sandığına uzanması Ernesto Guevara hakkında nasıl temel bir şeyi açığa vurduysa, yaralanması da bir başka özelliği ortaya çıkarmıştı: Ölüm karşısında kadercilik. İki yıl sürecek savaş sırasında Ernesto savaştan özel bir tat alan ve kendi güvenliğini fazla umursamayışıyla tanınan tecrübeli bir gerilla savaşçısına dönüştükçe bu özellik iyice açığa çıkacaktı. Celia'nın haylaz oğlu gerçek mesleğini nihayet savaşta bulmuştu.

II

Granma'nın yolculuğu tam bir felaket olmuştu. Beş günde tamamlanması beklenen yolculuk yedi gün sürmüştü. Meksika Körfezi'nin ters rüzgarlarına maruz kalan, deniz tutması yüzünden zayıf düşen isyancılar Küba'nın Karayib sahilinde yanlış bir noktaya çıktılar. Karaya çıkışlarının Frank País önderliğinde Santiago'da başlatılacak bir ayaklanmayla çakışması gerekiyordu ve bir karşılama grubu Cabo Cruz fenerinde yüz adam ve kamyonlarla onları bekliyordu. Birleşik kuvvetler yakınlardaki Niquero kasabasına saldırdılar ve Sierra Maestra'ya çekilmeden önce Manzanillo kentini vurdular. Fakat Santiago'daki isyan onlar olmaksızın gerçekleşti ve Fidel'in beklediği sürpriz unsur bir daha geri gelmeyecek şekilde elden kaçırıldı. Santiago'daki çatışmayı bastıran ordu ise hemen alarma geçti. Batista, Oriente bölgesine takviye güçler göndermiş ve Fidel'in karaya çıkan grubunun yolunu kesmek için denizden ve havadan devriye faaliyetlerini başlatmıştı.

Granma 2 Aralık günü şafaktan önce Küba'nın güneydoğu sahiline yaklaştı. Bordadaki adamlar kaygıyla Cabo Cruz fenerinin ışıklarını görmeye çalışırlarken, rotacı denize düştü. Tekne hâlâ karanlıktan yararlanma imkanı sağlayan son değerli dakikaları kullanarak adamın çığlıkları işitilene kadar denizde dönüp durdu. Sonunda onu kurtardılar. Bunun üzerine Fidel dümenciye en kestirme yoldan karaya yanaşmasını emretti. *Granma*, Küba'ya dönüşünü bir çıkarmadan çok deniz kazasına dönüştürerek küçük bir kumsala baştan kara etti. Cephane, yiyecek ve tıbbi malzemenin büyük bir kısmını geride bırakan isyancılar sabah aydınlığında sığ sulara bata çıka karaya ayak bastılar.

Henüz bilmiyorlardı; ama bir Küba sahil güvenlik botu tarafından fark edilmişlerdi. Silahlı kuvvetleri alarm durumuna geçiren de bu sahil güvenlik botu olmuştu. Kararlaştırılan randevu noktasının bir milden fazla uzağına çıkmışlardı. İki nokta arasında bir mangro bataklığı vardı. Onları karşılayacak grup iki gün bekledikten sonra önceki gece geri çekilmişti. Karaya çıkanlar tek başlarına kalmışlardı.

Karaya ayak bastıktan sonra iki gruba ayrıldılar. Bitkin düşen isyancılar, yüklerinin bir kısmını daha geride bırakarak çalılık arazide zorlukla ilerlediler. Che'nin daha sonra anlattıklarına göre, "karanlık bir ruhsal mekanizma tarafından yönlendiriliyorlarmış gibi, bir gölgeler, hayaletler ordusu halinde yönlerini kaybetmişler(di) ve daireler çizerek yürüyorlar"dı. Bu arada hükümetin uçakları sürekli olarak başlarının üzerinde uçuyor, çalılıkları makineli tüfek ateşiyle körlemesine tarıyordu. İki grup ancak iki gün sonra birbirini buldu ve bir köylünün rehberliğiyle iç bölgelere doğru büyük bir zorlukla ilerledi. Doğuya, Sierra Maestra sıradağlarına doğru gidiyorlardı.

5 Aralık'ta, gece yarısından hemen sonra yürüyüş kolu bir şeker kamışı tarlasının yanında dinlenmek için mola verdi. Arkalarında bıraktıkları izleri umursamadan şeker kamışı içlerini oburca yediler. Şafak sökmeden Alegría de Pío denilen bir yere doğru yürüyüşe geçeceklerdi. Rehberleri onları terk etmiş, en yakın askeri müfrezeye yerlerini bildirmek üzere sessizce sıvışıp gitmişti. İsyancılar o günü, başlarına geleceklerden tama-

men habersiz, tarlanın kıyısında, açıkta geçirdiler.

Askerler saat 16.30'da saldırıya geçtiler. Sürpriz saldırı karşısında isyancılar paniğe kapılarak yaylım ateş altında dört bir yana dağıldılar. Fidel ve yanındakiler, diğerlerine peşlerinden gelmelerini söyleyerek şeker kamışı tarlasından ormanın içlerine doğru kaçtılar. Bu arada adamlar askeri malzemeyi bıraktılar ve canlarını kurtarma telaşıyla kaçmaya başladılar. Bazıları da tam bir şok geçirerek oldukları yerde çakılıp kaldılar. Che işte o anda cephane sandığını kurtarmaya çalışmıştı. Yanındaki arkadaşı göğsünden kendisi de boynundan vurulmuştu. Daha sonra Che, savaş günlüğüne şifreli olarak, "Mermi cephane sandığından sekerek bana çarptı," sözlerini yazacaktı.[38]

Yaralı ve teslim olmak için bağırıp çağıran adamlarla kuşatılmış ve kendisinin de ölmekte olduğuna inanan Che yere yığıldı, fakat Juan Almeida hemen ayağa kalkıp koşmasını söyleyerek onu kendine getirdi. Almeida ve üç kişiyle birlikte Che arkalarından açılan yoğun ateş altında cangıla daldılar.

Şanslıydı. Boynundaki yara hafifti. Yoldaşlarının bir kısmı kurtulmayı başarmıştı, ancak Batista'nın askerleri ele geçirdikleri adamları sonraki günlerde, yaralı olanlar hatta teslim olanlar da dahil olmak üzere infaz ettiler. Hayatta kalanlar dağılmışlardı. Yapmaları gereken ilk şey dağlara sığınmak ve birbirlerini bulmaktı. *Granma*'dan karaya çıkan seksen iki adamın sadece yirmi ikisi Sierra'da yeniden bir araya gelebilecekti.[39]

Che ve yoldaşları gecenin içinde düşe kalka ilerlediler. Şafak sökerken bir mağara bulup sığındılar. Kuşatılmaları halinde ölene kadar savaşmaya ant içtiler. En azından onlar için geri dönüş yoktu, ancak durumları daha kötü olamazdı. Che daha sonra günlüğüne şunları yazdı: "Bir kutu sütümüz ve yaklaşık bir litre suyumuz vardı. Yakınlardan gelen çatışma seslerini duyuyorduk. Uçaklar makineli tüfek ateşi açıyorlardı. Geceleyin mağaradan çıktık. Ay ve kutup yıldızı kaybolana kadar bize yol gösterdiler ve [sonra] uyuduk."

Sierra'ya ulaşmaları için doğuya doğru yürümeleri gerektiğini biliyorlardı. "Kutup Yıldızı" Che'nin keşfiydi, ancak astronomi bilgisi sandığı kadar iyi değildi. Epeyce yürüdükten sonra başka bir yıldızı izlemekte olduklarını anladı. Ancak şans eseri yürüdükleri istikamet doğruydu.

Susuzluktan kavrulan beş kaçak ormanın içinde düşe kalka ilerliyordu. Çevrede su

---

38) Che'nin *Diario de un Combatiente*'si (Bir Savaşçının Günlüğü), onun *Pasajes de la Guerra Revolucionaria*'sının (Küba Devrimci Savaşı'ndan Bölümler) kaynağıydı. Bu kitabın ilk baskısı 1963'de Havana'da yapıldı. Günlüğün ilk üç ayı kapsayan bölümünün dikkatle sansüre uğratılmış bir versiyonu Küba hükümeti tarafından yayımlandı, ancak Che'nin dul eşi Aleida March'ın yazara verdiği özgün metin daha önce asla yayımlanmamıştır ve gerilla savaşı sırasında Guevara'nın hayatına ilişkin ham ve açıklayıcı görüşler sağlar. (Ayrıca bkz. Ek.)

39) *Granma*'da olup da hayatta kalanların kesin sayısı hâlâ bilinmemektedir. Resmi kaynaklar hayatta kalanların ve devrimci ordunun çekirdeğini oluşturanların sayısını on iki olarak vermektedirler. On iki havariyi hatırlatan bu sayı Kübalı devrimci gazeteci ve resmi tarihçi Carlos Franqui tarafından, *Los Doce* (On iki) başlıklı kitabında kutsandı. Harekete başlangıç aşamasında katılanların pek çoğu gibi Franqui de daha sonra Castro'nun muhalifi olarak sürgüne gönderildi.

yoktu ve kutunun içindeki süt de kazara dökülmüştü. O gün hiçbir şey yemediler. Ertesi gün, 8 Aralık'ta sahili gördüler. Aşağıdaki küçük göleti fark ettiler. Ancak arada sık ağaçlarla kaplı orman ve elli metrelik bir uçurum vardı. Aşağıya inebilecekleri bir yol ararlarken başlarının üzerinde yeniden uçaklar belirdi ve saklanmak zorunda kaldılar. Gündüz saatlerini bir litre suyu paylaşarak geçirdiler. Gece çöktüğünde, açlıktan ve susuzluktan mahvolmuşlardı. Bulabildikleri tek yiyecek olan frenk incirleriyle midelerini tıka basa doldurdular. Gecenin içinde yürürlerken bir kulübeye rastladılar. *Granma*'dan üç yoldaşları oradaydı. Böylece sayıları sekize çıktı, ancak diğerlerinin hayatta olup olmadığına dair hiçbir fikirleri yoktu. Diğerlerini bulmak için ellerindeki tek şansın doğuya, Sierra Maestra'ya doğru yürümek olduğunu biliyorlardı.

Sonraki günler hayatta kalmak için yiyecek ve su arayışıyla geçti. Bu arada uçaklara ve düşman devriyesine görünmemeye çalışıyorlardı. Bir keresinde, kıyıdaki bir körfeze yukarıdan bakan bir mağaradan bölgeye dağılmış isyancıları avlamak için denizden çıkarma yapan askerleri gördüler. O gün yerlerinden kımıldayamayan Che ve arkadaşları kalan suyu dürbün merceğiyle paylaşarak içtiler. "Durum iyi değildi," diye yazdı Che, daha sonra. "Görülmemiz halinde kaçma şansımız yoktu. Bu durumda sonuna kadar savaşmaktan başka hiçbir şansımız olmayacaktı." Karanlık basınca yeniden hareketlendiler, kendilerini "kapana kısılmış" fareler gibi hissettikleri bu yerden kurtulmaya kararlıydılar.

12 Aralık günü karşılarına bir köylü kulübesi çıktı. İçeriden müzik sesi geliyordu. Tam içeri girmek üzereydiler ki, muhtemelen kadeh kaldıran birinin sesini işittiler: "Silah arkadaşlarımın şerefine." Besbelli ki bu ses bir askere aitti. Hemen oradan uzaklaştılar. Bir dere yatağını izleyerek gece yarısına kadar yürüdüler. Adım atamayacak kadar bitkin düşmüşlerdi.

Ertesi günü yiyecek ve su olmadan gizlenerek geçirdiler. Sonra tekrar yürümeye başladılar, ancak moralleri iyice bozulmuştu. Bazıları yürümekten vazgeçti. Artık devam etmek istemediklerini söylüyorlardı. O günün gecesi, geç saatlerde bir çiftçinin evine ulaştıklarında ruh halleri biraz değişti. Che'nin dikkatli olma uyarılarına rağmen kapıyı çaldılar ve gayet sıcak bir biçimde karşılandılar. Ev sahibi İsa'nın dirileceğine inanan dini bir grubun papazı ve bölgede henüz oluşum halindeki 26 Temmuz köylü şebekesinin bir üyesi çıktı.

"Bizi gayet iyi ağırladı ve yiyecek verdi," diye yazdı Che günlüğüne. "Adamlar fazla yedikleri için hastalandılar." Ancak Che bu deneyimi, daha sonra, *Pasajes*'te bir kara mizah biçiminde anlatacaktı. "Sığındığımız o küçük ev bir cehenneme döndü. İshalin hakladığı ilk kişi Almeida'ydı; ve kıymet bilmez sekiz bağırsak, ne kadar nankör olduklarını bir patlama halinde kanıtladılar."

Ertesi günü oburluktan kurtulmaya çalışmakla ve dini cemaatin çevrede oturan meraklı üyelerinin sürekli ziyaretleriyle geçirdiler. İsyancıların çıkarması büyük haberdi ve

tuhaftır, fısıltı gazetesi sayesinde yörede yaşayanlar olanların farkındaydılar. Che ve arkadaşları *Granma*cıların on altısının teslim olduktan hemen sonra öldürüldüklerine dair haberleri orada öğrendiler. Beşinin hayatta olduğu ve hapisaneye konulduğu söyleniyordu. Sayısı bilinmeyen bir bölümü de kendileri gibi dağlara kaçmayı başarmıştı. Fidel'in hayatta olup olmadığı bilinmiyordu.

Bir güvenlik önlemi olarak dağılmaya, bölgedeki farklı evlerde kalmaya karar verdiler. Başka önlemler de aldılar. Üzerlerindeki üniformaları çıkarıp *guajiro*lar, Oriente köylüleri gibi giyindiler ve silahlarla cephaneyi bir köylünün evine sakladılar. Kendiliğinden grubun liderleri olarak davranmaya başlayan Che ve Almeida tabancalarını muhafaza ettiler. Yola çıkamayacak kadar hastalanan adamlardan biri geride kaldı. Ancak yola çıkarlarken, oradaki varlıklarının ordunun kulağına gittiğini öğrendiler. O günün erken saatlerinde, yola çıkmalarından sadece birkaç saat sonra askerler kaldıkları evi bastılar, silah zulasını buldular ve hasta yoldaşlarını tutsak aldılar. Anlaşılan bir *chivatazo*, orduya haber taşıyan bir muhbir vardı ve askerler peşlerine düşeceklerdi.

Bereket çabucak yardım geldi. Onların bölgede hareket halinde olduklarını öğrenen, 26 Temmuz köylü şebekesinin önemli üyelerinden Guillermo García onları bularak rehberlik etmeye başladı. Fidel'in ya da savaşçı adıyla "Alejandro"nun[40] hayatta olduğunu ondan öğrendiler; iki arkadaşıyla birlikte isyan hareketinin yardımcılarıyla ilişki kurmuş ve García'yı hayatta kalanları araması için göndermişti.

Bulundukları yer Fidel'in dağların daha derin bir bölgesindeki sığınağına birkaç günlük yürüyüş mesafesindeydi; ancak García sayesinde Che ve yoldaşları yol boyunca rastladıkları köylülerden dostça yardım aldılar. Nihayet 21 Aralık günü şafak vakti Fidel'in onları bekledikleri kahve *finca*sına (çiftlik) ulaştılar. Zorlu bir yolculuğun ardından dört yoldaşıyla birlikte oraya gelen Raúl Castro'nun da hayatta olduğunu gördüler.

Planlarında meydana gelen feci aksamaya rağmen Fidel örgütleme faaliyetlerini sürdürüyordu. Hayatta olan *Granma*cıların bulunmasına yardımcı olacak köylülerin listesi çıkarılmış, Frank País ve Sierra'daki 26 Temmuz *guajiro* şebekesini kuran kadın, Celia Sánchez'den yardım sağlamak için Santiago ve Manzanillo'ya bir kurye gönderilmişti. Yine de genel durum korkunçtu. *Granma*'dan çıkıp karaya ayak basan seksen iki adamın sadece on beşi, ellerinde kalan dokuz adet silahla bir araya gelebilmişti. Nerdeyse üç hafta geçmiş ve diğerlerini bulma umudu giderek azalmıştı. Che'nin gelişiyle aşağı yukarı aynı sıralarda, Jesús Montané'nin yakalandığı ve Fidel'in arkadaşı Juan Manuel López'le beraberindeki iki kişinin öldüğü haberi de gelmişti. Bu arada Che arkadaşı Ñico López'in de öldürüldüğünü öğrendi. Sonraki günlerde beş kişi daha teker teker çıkageldi. Aralarında Che'nin eski cezaevi arkadaşı Calixto García da vardı. Fidel'in isyancı ordusu neredeyse tükenmişti. Yeniden güçlenmek için bölgedeki köylülere dayanmak gerekecekti.

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, Fidel'le buluşmaları Che ve arkadaşları için pek hoş

40) Castro'nun tam adı Fidel Alejandro Castro Ruz'dur.

olmamıştı. Fidel silahlarını kaybettikleri için onlara ateş püskürüyordu. Onlara, "Yaptığınız hatanın bedelini ödememişsiniz," dedi. "Çünkü bu koşullarda silah bırakmanın ödenmesi gereken bedeli, hayatınızdır. Bir orduyla karşılaştığınız zaman hayatta kalmak için elinizdeki tek umut silahlarınızdı. Silah bırakmak hem suç hem de aptallık oldu." O gece Che muhtemelen Fidel'in sözlerinin yol açtığı duygusallıkla bir astım krizi geçirdi. Yılar sonra Che, Fidel'in "acı sözleri"nin "savaş sırasında, hatta bugün bile zihnine kazınmış" olarak kaldığını teslim edecekti.

Fidel elbette haklıydı, ancak gösterdiği tepki biraz aşırıydı; zira Manzanillo'ya gönderdiği kurye, o sırada Celia Sánchez'in yeni silah vaatleriyle dönmüştü. Aslında Che'nin gelişinden sonraki gün, birkaç karabina ve dört hafif makineli tüfekten oluşan ilk parti silah gelmişti. Che'nin astımı yatıştı, ancak silahların gelişi onu pek sevindirmedi, çünkü Fidel'in yaptığı silah dağıtımı simgesel anlamlar taşıyordu. Che'nin statü sembolü olan tabancasını alarak, kendisine bağlı köylü şebekesinin lideri olan Crescencio Pérez adında güçlü kuvvetli ve uyanık bir *guajiro*ya verdi. Che'nin yüzünü ekşiterek "kötü bir tüfek" dediği şeyi de ona verdi.

Bu olay Fidel'in çevresindeki insanların duygularını yönlendirmedeki ustalığını ortaya koyan ilk önemli dersti. Gerektiğinde insanları bir anda yüceltmeyi ya da tek başına bırakmayı gayet iyi biliyordu. Che, Fidel tarafından onaylanmaya çok duyarlıydı ve onun yakın çevresinden biri olarak sahip olduğu statüyü korumak da kendisi için çok önemliydi. "Fidel'e Kaside" yazmasının, ölene kadar ona sadık kalmaya ant içmesinin ve onu "şafağın ateşli peygamberi" olarak betimlemesinin üzerinden sadece birkaç ay geçmişti. Neredeyse taptığı adamın bir anda sırt çevirmesi, ona çok ağır gelmiş olmalı.

Ancak ertesi gün, belki de Che'nin duygusal bakımdan ağır bir yara aldığını fark eden Fidel ona kendini kanıtlaması için bir şans tanıdı. Ani bir kararla adamlarının savaşa ne kadar hazır olduklarını sınamaya karar vererek savaş hazırlıklarına ilişkin emirlerini aktarması için Che'yi seçti. Che büyük bir coşkuyla emre uydu. Günlüğüne şöyle yazdı: "Haberleri ulaştırmak için hemen harekete geçtim. İnsanlar tam bir savaşçı ruhla karşılık verdiler."

O gün Celia'nın kuryeleri yanlarında üç yüz tüfek mermisi, Tomson hafif makineliler için kırk beş mermi ve dokuz adet dinamit çubuğu olduğu halde Manzanillo'dan çıkageldiler. Seferin ikinci doktoru Faustino Pérez, Fidel'in verdiği görevleri yerine getirmek üzere Havana'ya giderken yepyeni dürbünlü tüfeğini Che'ye vermişti. Büyük bir sevinç duyan Che defterine bunu abartılı bir kıvançla "gerçek bir mücevher" diye yazdı.

İşler yoluna girmişti. Zihni savaşı örgütlemenin acil ihtiyaçlarıyla meşgul olmaya başlayan Fidel'in öfkesi yatışmıştı ve Che muhtemelen yeniden hayata döndüğünü hissediyordu. Yine de Fidel'in azarlaması asabını bozmuş olmalıydı. Fidel kaçarken kendi silahını bırakmamış olabilirdi, ancak *Granma*'nın kıyıya ulaşmasından sonra yaşadıkları felakete her şeyden önce onun verdiği kararlar neden olmuştu. Ve Alegría de Pío'daki pu-

sunun ardından, hiçbir olasılık planının olmadığı koşullarda, tam bir "herkes kendi başının çaresine baksın" durumu ortaya çıkmış ve Che'nin grubu bu koşullarda hayatta kalmak için elinden geleni yapmıştı.

Che sinirlenmiş olsa da olanların üzerinde durmadı, ancak sonraki günlerde defterine yazdıklarında Fidel'in komüta tarzına yönelik alttan alta bir hoşnutsuzluk hissedilir. 22 Aralık günü Che "Neredeyse tam bir hareketsizlik içinde geçen bir gün," gözleminde bulundu. Ertesi gün "hâlâ aynı yerde"ydiler. Ve Noel Arifesi'nde, "bana faydasız gelen" dediği "bir bekleme hali" içinde daha fazla silah ve cephane bekleyerek kök salmışlardı.

Noel Günü'nü ironiyle betimlemişti: "Çok şatafatlı bir domuz ziyafetinin ardından nihayet Los Negros'a doğru yürüyüşe geçtik. Geçtiğimiz yerlerde kartvizitimizi bıraktığımız için yürüyüş çok yavaş başladı. Bir eve saldırı talimi yaptık. Biz bu işle uğraşırken evin sahibi Hermes ortaya çıktı. Bunun üzerine kahve ve sohbetle tam iki saat kaybettik. Sonunda yola koyulmaya karar verdik ve biraz daha ilerledik, ancak gürültü [bizim yaptığımız] yüzünden yol boyunca karşımıza çıkan her kulübe varlığımızı hissetti. Şafakla birlikte hedefimize ulaştık."

Che daha fazla örgütlenme, disiplin ve eylem görmek istiyordu. Savaşın başlamasını istiyordu. Bu dönemde onu bir parça neşelendiren tek şey bir Küba gazetesinde Fidel'in sefer gücündeki iğrenç bir şahsiyet, "ülkesinden sürülmüş, korkunç bir soydan gelen Arjantinli bir Komünist" hakkında çıkan bir haberdi. "Elbette ki soyadı, Guevara" diye yazdı Che.

III

İsyancıların Alegría de Pío'da uğradıkları yenilgiye ilişkin haberler başka yerlerde olduğu gibi, Meksika'da da gazetelerin birinci sayfasında yer alıyordu. Havana'daki Amerikan UPI muhabiri Batista hükümetinin topyekun zafer iddialarına kapılmış ve bu atlatma haberi telgrafla iletmişti. Pek çok gazete bu haberi kullandı. Fidel ve Raúl Castro'nun yanı sıra, Ernesto Guevara da ölüler listesinde yer alıyordu.

Hilda haberi iş yerinde aldı. "İşe gittiğimde, insanların bakışlarında tuhaf bir ciddiyet gördüm; sıkıcı bir sessizlik vardı. İyice meraklandım. Sonra herkesin bana bakmakta olduğunu fark ettim. İş arkadaşlarımdan biri elime bir gazete tutuşturdu ve şöyle dedi: 'Gerçekten çok üzgünüz... bu haberlerden ötürü.'"

Kahrolan Hilda hemen ordan ayrılarak eve döndü. Sonraki günlerde arkadaşları onu yalnız bırakmadılar. Myrna Torres, Laura de Albizu Campos ve General Bayo ziyarete geldi. Onu yatıştırmaya çalışan Bayo bu haberlerin henüz doğrulanmadığını hatırlattı ve bunlara inanmadığını ısrarla belirtti. Hilda endişeyle daha fazla haber bekliyordu, ancak basın daha önce verdiği haberleri ne doğruluyor ne de yalanlıyordu.

Guevara ailesi haberler karşısında dehşete kapılmıştı. Ernesto Sr. olayı duyunca hemen La Prensa gazetesine koştu, ancak kendisine yapabileceği tek şeyin beklemek oldu-

gu söylendi. Celia, Associated Press'i aradı ve aynı yanıtı aldı.

Noel yaklaşırken Guevara ailesi derin bir kedere gömülmüştü. Günler geçmiş ve tek bir haber alamamışlardı. Bir gün Meksika'dan postaya verildiği anlaşılan bir mektup geldi. Bu, Ernesto'nun *Granma*'yla ayrılmasından sonra postaya vermesi için Hilda'ya bıraktığı mektuptu. Annesine ölümden ve zaferden söz ediyordu. Hilda'nın postaya verdiği mektup çok kötü bir zamanlamayla adresine ulaşmıştı. Che'nin babası, daha sonra, şöyle diyecekti: "Ailemiz için dehşet verici bir durumdu. Karım tek damla göz yaşı dökmeden mektubu hepimize yüksek sesle okudu. Dişlerimi sıkıyordum ve Ernesto'nun kendi yurduyla hiçbir ilişkisi olmayan bir devrime karışmasının sebebini anlayamıyordum."

Birkaç gün sonra Ernesto Sr., Arjantin Dışişleri Bakanlığı'na çağrıldı. Havana büyükelçisi olan kuzeninden bir mesaj gelmişti. Büyükelçi'nin yaptığı araştırmaya göre Ernesto ölüler ve yaralılar arasında yer almıyordu. Batista rejiminin tutsak aldığı kişiler arasında da yoktu. Che'nin babası için daha iyi bir haber olamazdı. Heyecanla eve koştu. "Hepimizi bir iyimserlik halesi sardı ve evim yine şamatalı ve mutlu bir yer haline geldi."

Ernesto'nun babası Hilda'ya telefon ederek umut verici haberleri aktardı. Daha sonra Hilda, Ernesto'nun hayatta olduğuna dair umut verici yeni söylentiler işitti. Yıllar sonra o günleri hatırlarken "Bu umutla yaşıyordum," diyecekti. Bu arada, Peru'ya gitmeyi ve Noel'i ailesiyle birlikte geçirmeyi düşünüyordu. Ancak Hilda yolculuk hazırlıkları yaparken bile çok endişeliydi. "Meksika'da geçirdiğim son birkaç gün içinde o kadar kötüydüm ve Ernesto'nun durumunu açıklığa kavuşturacak bir haber alamadığım için öylesine endişeliydim ki eşyalarla ilgilenemedim. Pek çok şeyi ona buna verdim ya da orada bıraktım"[41] 17 Aralık günü Hilda ve on aylık Hilda Beatriz, Meksika'dan ayrılarak Lima'ya hareket ettiler.

Hâlâ Ernesto'nun hayatta olduğuna dair bir kanıt bekleyen Guevaralar bütün umutlarını Havana'daki Arjantin elçiliğinden gelecek haberlere bağlamışlardı. Noel gelip geçti. Derken, 31 Aralık gecesi saat 22.00 civarında aile yeni yılı kutlamaya hazırlanırken uçak postasıyla gönderilmiş bir mektup zarfı ön kapının altından içeri itildi. Adres yerinde Celia *madre*nin adı yazılıydı ve Küba'nın Manzanillo kentinden postaya verilmişti.

Zarfın içinden tek bir bloknot kağıdı çıktı. Üzerinde Ernesto'ya ait olduğu kesin bir el yazısıyla bir mesaj vardı: "Sevgili ev halkı: Ben gayet iyiyim. İkisini harcadım beşi kaldı. Hâlâ aynı işteyim. Haberleşme kesintili. Böyle de devam edecek. Tanrı'nın Arjantinli olduğuna inanmaya başladım. Hepinizi kocaman kucaklarım. Teté."

Onun dolaylı sözlerini hemen anladılar. Yürümeye başladığı sırada kendisine takılan Teté adını kullanarak mektubun sahici olduğunu anlamalarını sağlıyor ve bir kedi gibi yedi canından sadece ikisini kullandığını söylüyordu.[42] Guevaralar sevinçten havalara uçtular; şampanyalar açıldı ve kadeh tokuşturuldu. Daha sonra, geceyarısından hemen

41) Sanırım Hilda, Ernesto'nun ona emanet ettiği pek çok mektubu, şiiri ve yazıları o sırada kaybetti.
42) Anlaşılan Che kedilerin dokuz değil yedi canlı olduklarına inanıyordu.

önce, bir başka zarf kapının altından itildi. Zarfın üzerinde bu kez de Celia'nın adı vardı. İçinden üzerinde kırmızı bir gül resmi olan bir kart çıktı. Arkasında kısa bir not vardı: "Mutlu yıllar. TT gayet iyi."

"Bütün endişelerimiz bir anda dağıldı," diyordu Ernesto Sr. "Yeni yıl çanları çalıyordu ve evime gelen bütün insanlar mutluydu. Ernesto güvendeydi, en azından şimdilik."

IV

Küba'nın örs biçimindeki güneydoğu ucunun büyük bir bölümünü kaplayan Sierra Maestra sıra dağları Karaib kıta sahanlığından dik bir açıyla yükselerek sahil şeridiyle dağın öteki yanında bulunan, otuz mil kadar içerdeki verimli topraklar arasında doğal bir engel oluşturur. Küba'nın en yüksek dağı olan 1974 m. yüksekliğindeki Pico Turquino'nun tepeden baktığı Sierra bölgesi, 1950'lerin sonunda adanın hâlâ insan eli değmemiş, geçit vermez yağmur ormanlarının hâlâ varlığını koruduğu birkaç bölgesinden biriydi.

Sadece birkaç kasaba ve köyün bulunduğu Sierra *guajiro* denilen altmış bin ya da daha fazla çiftçinin dağınık biçimde yerleştiği bir bölgeydi. *Guajiro*lar yoksul, okur yazar olmayan, siyah, beyaz ve melez köylülerdi. Onların dövülmüş samandan yapılmış şapkaları, boğumlu çıplak ayakları ve sesli harfleri yutarak, sözcükleri makineli tüfek gibi peş peşe dizerek konuştukları anlaşılmaz İspanyolca kentli orta sınıf Kübalıların şakalarına ve alaylarına konu oluyordu. "*Guajiro*", aptal, yarım akıllı köylü demekti. *Guajiro*ların bazıları kiracı çiftçi, çoğu da toprak işgalcisi, yani *precarista* idi. Bunlar ormanlık arazide toprak açıp bir kulübe dikiyor, geçimlik tarımcı, bal toplayıcısı ya da mangal kömürü imalatçısı olarak yaşayıp gidiyorlardı. Küba köylülerinin çoğu gibi *guajiro* da nakit para kazanmak için *zafra*, yani hasat zamanı, şeker kamışı kesicisi olarak çalışıyor ya da çiftliklerde sığır güdüyordu. Bazı işletmeler Küba şehirlerinin ihtiyacını karşılamak için yasadışı marihuana yetiştiriyor ve *guardia*dan kurtulmak ve ürünü piyasaya sürmek için gizli yollardan kaçakçılık yapıyordu. Az sayıda şirket ormandan kereste temin etme ayrıcalığına sahipti. Bölgede birkaç kahve plantasyonu da vardı. Ancak genelde Sierra, fazla kazanç sağlayan bir bölge değildi. Nerdeyse tek bir doğru dürüst yol ya da okul bulunmuyordu. Modern yaşamın gereklerini yerine getirebilecek hiçbir imkan yoktu. Dış dünyadan gelen haberler transistörlü radyolarla ya da daha çok "Radio Benba" olarak bilinen "fısıltı gazetesi"yle öğreniliyordu.

Sierra Maestra *guajiro*larının yaşadıkları hayat, genellikle Oriente bölgesinin kasaba ve kentlerinde, Santiago, Manzanillo, Bayamo ve Holguín'de yaşayan toprak sahiplerinin hayatıyla tam bir zıtlık oluşturuyordu. Sierra'nın en iyi toprakları ve aşağı Ilno'daki araziler Küba'nın kentlerinde yaşayan toprak sahiplerine aitti. Bu topraklar, işi inatçı *precarista*ları kovmak olan ve *mayorale* denilen silahlı korucular tarafından yönetiliyordu. Sorumsuzca yaşayan, zaman zaman iyice vahşileşen bu adamların bölgede büyük bir ağırlığı vardı ve bütün bölgede, karakollarda ve garnizonlarda üslenmiş yetersiz eğitimli ve

düşük ücretli *guardia rural*dan sonra gelen ikinci bir polis gücü olarak davranıyorlardı. Uzak ve engebeli olması nedeniyle Sierra Maestra aynı zamanda kanun kaçakları için de geleneksel bir sığınma bölgesiydi. Buralarda etkin bir hükümet yönetimi yoktu. Bunun yerine tepeliklerde maçete ve revolverle halledilen kanlı düşmanlıklar ve intikam eylemleri vardı. *Guajiro*ların yoksulluk ve otorite korkusundan yararlanan *guardia*, olayları denetim altında tutmak ve suçluları soruşturmak için *chivato*ları yani muhbirleri kullanıyordu. *Granma* çıkarmasından hemen sonraki günlerde Fidel ve adamlarının aranması sırasında, *guardia* bütün *chivato* şebekesini harekete geçirmiş bulunuyordu.

*Precarista*lar ile *mayorale*ler arasında sık sık şiddet olaylarının meydana gelmesi doğaldı. "*Mayorista*lar *precarista*ların evlerini yakıyorlar, onlar da adam öldürerek karşılık veriyorlardı," diye yazıyordu tarihçi Hugh Thomas. "Her iki tarafın da kendi liderleri ve taraftar çeteleri vardı." Bunlardan biri şeker zengini Julio Lobo'ya kamyon şoförü olarak hizmet eden, aynı zamanda pek çok adam öldürdüğü ve bütün Sierra'da "seksen çocuğun" babası olduğu söylenen bir *precarista* şefi Crescencio Pérez idi. Sonuç olarak Pérez, çok geniş bir aileye, sayısız ilişkilere ve tek bir işaretle harekete geçirebileceği adamlara sahipti. Celia Sánchez, Sierra'daki isyanı destekleme şebekesi için gerekli hazırlıkları onun sayesinde yapmıştı. Bölgedeki yetkililerden nefret eden Pérez kendisini, ailesini, yeğeni Guillermo García gibi akrabalarını, hatta yanında çalıştırdığı bazı işçileri Fidel'in emrine verdi.

Fidel bu türden adamlarla çalışmaktan pek hoşlanmasa da duygularını belli etmedi. 1956 Noel'inden bir sonraki gün kendi "genel kurmay"ını yeniden oluştururken, Crescencio Pérez ve oğullarından birini beş kişilik yeni *estado mayor*'una (genel kurmay) aldı. Kendisi *comandante* sıfatıyla kurula başkanlık ediyordu; koruması Universo Sánchez ve Che de kurulun üyeleri arasındaydı. Kendi gruplarını Alegría de Pío'dan çıkararak cesaretlerini kanıtlayan kardeşi Raúl ile Juan Almeida, beşer adama komuta eden müfreze liderleri olarak atandılar. Fidel'in ilk adamlarından ve Moncada baskınına katılmış olan Ramiro Valdés; son anda ortaya çıkan Calixto Morales ve Armando Rodríguez ise ileri keşif koluna atandılar.

Yaşadığı çöküş ve gücünün gerçek boyutları dikkate alındığında –kuşkulu başarı beklentisinden söz etmeye gerek yok– Fidel'in beraberindeki on beş adamın yedisine büyük bir tantanayla rütbe vermesi ilk bakışta komik görünebilir; ama bu aynı zamanda Fidel'in kendine olan o benzersiz, asla bastırılamayan ve sınırsız inancının sonucuydu. Cesaretini kolayca kaybeden adamlardan değildi o. Gücünün üçte ikisinden fazlasını, cephane ve malzemelerinin neredeyse tamamını kaybetmiş, ancak Sierra'ya ulaşmış, kentlerde yeraltı faaliyeti sürdüren 26 Temmuz Hareketi'yle hayati bağlarını yeniden kurmuştu ve şimdi de bölgeyi tanımasına ve ordusunu yeniden kurmasına yardımcı olacak kişiyi, Crescencio Pérez'i saflarına katmıştı. Karşılığında, *guajiro* müttefikine özel bir statü, ihtiyaçları karşılandığında geri alabileceği –ve alacağı– bir statü vermişti. Yeni *guajiro* subayına köylüleri silah altına alma görevi verdi, yeğeni Guillermo García'yı da onun

yardımcılığına atadı.

Aslında Fidel o sırada Küba'nın genel kurmay başkanıymış gibi davranıyordu. "Yeniden yapılanma"yı gerçekleştirirken, bizzat önderlik etmeyi amaçladığı katı bir ordu hiyerarşisi kuruvermiş, kendisini de bu hiyerarşinin en tepesine yerleştirmişti. Büyük bir baskı altında çalışan kent teşkilatından silah ve malzeme talep ederek Llano'ya peş peşe mesajlar gönderirken ve aynı anda bütün dikkatini Sierra'ya ve kendi nüfuz alanında yaşayan insanlara yöneltirken, zamanla ün kazanacak hükmedici doğası gözle görülecek biçimde açığa çıkmaktaydı.

Sierra Maestra'nın "asil köylülüğü" hakkında devrimin zaferinden sonra edilen bütün o şiirsel sözlere rağmen, Fidel ve adamlarının ilk başlarda tamamen yabancı bir bölgede oldukları açıktır. Yerlilerin gönlünden ve zihninden geçenleri ne biliyor ne de anlıyorlardı. Onlarla görüşmek için sadece Crescencio ve adamlarına güveniyorlardı. Bu görüşmeler de zaman zaman feci sonuçlar doğuruyordu. Fidel'in mücadele alanı olarak seçtiği bölgeyi ne kadar az tanıdığını ortaya koyan belki de en doğru ölçü, bölge köylüleriyle kurduğu ilk ilişkilerin pek çoğunda, onların neye sempati duyabileceklerini dikkatle sezmeye çalışarak kendisini çoğu kez bir ordu subayı olarak tanıtmasıydı.

Sonraki birkaç gün, aynı noktada uzun süre kalmaları halinde ordunun tuzağına düşebileceklerinden endişelenen Che, Fidel'in hareket etmeme kararına karşı çıktı. Celia Sánchez'in gönderdiği bazı gönüllüleri beklerlerken defterine şunları yazdı: "Bana pek akıllıca gelmiyor ama Fidel bu konuda ısrar ediyor." Manzanillo'dan yola çıkan kuryeler, yanlarında el bombaları, dinamit ve makineli tüfek mühimmatıyla geldiler.. Che'nin istediği üç kitabı da getirmişlerdi: "Cebir, temel bir Küba tarihi ve temel bir Küba coğrafyası."

Geleceği söylenen gönüllüler ortada yoktu. Ancak silah altına alınan altı *guajiro* teker teker kampa getirildi. Kısmen yok edilmelerinin ve Küba'ya gelişlerinin üzerinden daha bir ay bile geçmeden, isyancı ordu büyümeye başlamıştı. En önemlisi, gönüllü olarak saflarına katılanların yerliler olmasıydı. Aslında bu erken bir zaferdi. Nihayet, 30 Aralık günü Fidel daha fazla beklememeye ve yeni bir sığınak bulmak üzere dağların içlerine doğru ilerlemeye karar verdi.

Günlüğüne yazdıkları Che'nin bu kararı büyük bir coşkuyla karşıladığını ortaya koyar. Endişelerinin ortadan kalktığı, güven kazandığı görülmektedir. Yılbaşı gecesinden bir önceki gün çıkagelen bir kurye, ordunun peşlerinden bir tabur asker göndermek için hazırlık yaptığını haber verdi. Che şöyle yazdı: "Yılın son günü, yeni gelenlerin eğitimi, biraz okuma ve küçük savaş hazırlıklarıyla geçti."

V

Yılbaşı günü yağmur ve düşmanın planlarına ilişkin yeni ayrıntılarla geldi. Dört yüz asker dağlara doğru ilerliyordu ve yöredeki bütün garnizonlar takviye edilmişti. İsyancılar, yöreyi tanıyan bir *guajiro*nun rehberliğinde yorucu yürüyüşü sürdürdüler. 2 Ocak

gecesi Che sıkıntılı bir not düştü: "çamurlu patikalarda yavaş ve yorucu bir yürüyüş. Adamların çoğu ishal." Fakat ertesi gün defterde acımasız bir memnuniyetle yazılmış şu not yer alıyordu: "İyi haberler geldi. Nene Jérez çok kötü yaralanmış ve ölüyormuş." Nene, la Alegía [de Pío]'daki yere [pusuya düştükleri] ulaşmaları için askerlere rehberlik eden kişiydi. 5 Ocak günü Sierra Maestra'nın orta sırtını taçlandıran cangılla kaplı dağ sıralarının ilkini, bin üç yüz metre yüksekliğindeki Pico Caracas'ı gördüler. Memnun olan Che şu gözlemde bulundu: "Perspektifler gayet iyi, çünkü buradan La Plata'ya kadar arazi sarp ve ormanlık. Savunma için ideal bir yer."

İki gün sonra Caracas Dağı'nın yamaçlarındaki Mulato vadisinde kamp kurdular. Vadedilen Manzanillolu gönüllülerden dokuzunun katılımıyla sayıları artmıştı. Körlemesine yola devam etmemek için ordunun hareketlerini beklediler. *Guajiro* kuryelerinden çelişkili haberler geliyordu. Biri, civarda tek bir asker bile olmadığını söylerken, diğeri endişe verici haberler getirmiş, bir *chivato*nun yakınlardaki sahil garnizonunda askerler olduğuna dair haberler ilettiğini söylemişti.

9 Ocak günü isyancılar yeniden yürümeye karar verdiler ve bir sonraki gün öğleden sonra, geniş bir görüş açısı olan bir düzlükten ikinci *chivato*nun verdiği haberin doğru olduğunu gördüler: Macías garnizon yolunun üzerinde on sekiz deniz piyadesi yürüyüş halindeydi. Savunma önlemi almadan gayet rahat yürüyorlardı. Ancak isyancılar saldırıya geçmediler. *Granma*'dan hayatta kalanları bulmak için çıktığı son seferinden eli boş dönmekte olan Guillermo García'yı beklediler ve yemek yediler. Fidel düşmanla savaşa girmeden önce çok iyi hazırlanmak istiyordu. Ancak bu fırsatın kaçırılması Che'yi üzmüştü. "Kolay bir hedef olacaktı," diye yazdı günlüğüne.

İlk savaş günü yaklaşıyordu. Hükümetin onları yendiği iddialarını karşılamak ve yöredeki insanların onların savaş kabiliyetine güvenmelerini sağlamak ve tabii kendi morallerini de yükseltmek için isyancıların dikkate alınması gereken bir güç olduklarını kanıtlamaları gerekiyordu. Bu da tercihen uzak ve savunması zayıf bir garnizona sürpriz unsurundan da yararlanarak saldırıya geçmek anlamına geliyordu ve az sayıda *guardia* tarafından savunulduğu bildirilen küçük bir sahil kışlası olan La Plata'nın Fidel'e mükemmel bir fırsat sağladığı anlaşılıyordu. Che ise aynı görüşte değildi ve 19 Ocak günü günlüğüne şunları yazdı: "Fidel'in fikri ani bir saldırı gerçekleştirmek ve birkaç gün yetecek kadar yiyecekle ormanlara çekilmek. Bana da fena bir fikir gibi gelmiyor ama [taşınacak] ağırlık fazla olur. Benim planım bol yiyecekle bir [merkez] kamp kurmak ve saldırı birliğini [oradan] göndermek."

Che savaş anında güvenilebilecek adamlar konusunda da endişeliydi. [Düşüp dizini sakatlayan] Ramiro'nun [Valdés] geçici durumuyla birlikte *manzanillero*lar arasında savaşamayacak durumda olan bir ya da iki kişi var. Birinin tüberküloz olduğu için ayrılabileceği –Che'ye göre "şüpheli biçimde"– söylenmişti ve diğer ikisi kararsız görünüyordu. *Chivato*lardan gelebilecek bir tehdit konusunda da endişeliydi ve bu tehdidin önlenme-

si için yapılması gereken şeyi defterine yazmıştı: "Bir ders verilmesi gerekir." O sırada Che saflarına bir hainin sızmış olduğunu ve kısa süre içinde bir ders verme fırsatı doğacağını henüz bilmiyordu.

Ertesi gün, Che'nin tahmin ettiği gibi, *manzanillero*lardan beşi savaş alanını terk etmeyi tercih etti, ancak Fidel devam etmeye kararlıydı. Bölgede oldukları biliniyordu. Bu yüzden aynı yerde kalmaları doğru değildi. İlk hedefleri civardaki üç *mayoral*eyi, yani plantasyon korucusunu öldürmekti. Bu adamlar, Che'nin yazdığına göre, "köylülere dehşet saçıyorlar"dı. Bu üç korucu Nuñez-Beattie kereste ve şeker şirketi hesabına çalışıyordu ve uyguladıkları vahşet nedeniyle *guajiro*lar arasında kötü bir ün kazanmışlardı. Bu zalimlere bir darbe indirmek Fidel'in isyancılarının yörede yaşayan insanlar arasında ün kazanmalarına yol açacaktı.

Yürüyemeyecek durumdaki Ramiro'yu gerektiğinde kendisini savunması için bir tabancayla dost bir köylünün evinde bırakan isyancılar La Plata'ya doğru yola çıktılar. Bu arada Guillermo García birkaç yeni köylüyle birlikte çıkageldi. Böylece isyancı "ordu"nun sayısı otuz ikiye çıktı. Ancak silahları hâlâ yetersizdi. Ellerinde sadece yirmi üç silah, birkaç dinamit çubuğu ve el bombası vardı. Gecenin içinde yürümeye başladılar. Bir kişi önde yürüyerek elindeki maçeteyle ağaç dallarını kesip yol açıyor, harekete gönüllü olarak katılan ünlü bir *precarista* lideri, Eutimio Guerra ise rehberlik ediyordu.

15 Ocak günü, yanlarında bal toplarken karşılaştıkları ve yerlerini belli etmemesi için beraberlerinde götürmeye karar verdikleri bir rehin olduğu halde, askeri ordugaha bir kilometre mesafedeki Río de La Plata ağzına yukarıdan bakan bir noktaya ulaştılar. Dürbünle baktıklarında, hedeflerini, ırmak kıyısı ile kumsal arasında açılan bir düzlükteki inşası yarılanmış kışla binalarını görebiliyor ve günlük işleri yapan yarı üniformalı adamları seçebiliyorlardı. Hemen ötede infaz etmeye karar verdikleri *mayoral*lerden birinin evi vardı. Çevreyi gözetlemeye devam ettiler ve alacakaranlıkta asker yüklü bir muhafız devriye teknesi gördüler. Tekne kıyıdaki adamlarla işaretleşiyordu. Bu faaliyetin anlamını çözemeyen isyancılar gizlendikleri yerden ayrılmamaya ve saldırıyı ertesi güne ertelemeye karar verdiler.

Şafakta kışlayı daha iyi görebilecekleri bir yerde mevzilerdiler. Devriye teknesi gözden kaybolmuştu. Ortalıkta asker görünmüyordu. Bu durum onları rahatlattı ve öğle ortasında yaklaşmaya karar verdiler. Bütün grup ırmağın sığ bir yerinden karşıya geçti ve kışlaya giden yol boyunca mevzilendi. Birkaç dakika sonra yolda iki adam ve iki erkek çocuk belirdi. İsyancılar onları yakaladılar. Adamlardan biri *chivato* olduğundan kuşkulanılan biriydi. Che'nin günlüğünde üstü kapalı biçimde dediği gibi, adamlar bilgi vermesi için "biraz sıkıştırıldı." Adamlar kışlada on asker olduğunu ve listedeki üç *mayoral*enin en kötüsü olduğu düşünülen Chicho Osorio'nun arkalarından gelmekte olduğunu ve her an ortaya çıkabileceğini söylediler.

Gerçekten de birkaç dakika sonra Osorio göründü. Bir katıra binmişti, yanında siyah

bir genç çocuk yürüyordu. İsyancılar ona küçük bir oyun oynamaya karar verdiler ve "*Dur!*" diye bağırdılar, "*guardia rural!*" Osorio bir an bile duraksamadan seslendi: "*Sivrisinek!*" Bu askerlerin o günkü parolasıydı, ardından Osorio adını söyledi. İsyancılar saklandıkları yerden çıkarak onları yakaladılar. Osorio'nun revolveriyle, oğlanın üzerindeki bıçağa el koydular ve tutsakları Fidel'in huzuruna çıkardılar.

Bundan sonra olanlar Küba devrimi efsanesine mal olmuştur. Che daha sonra bu öyküyü anlatmış ve anlattıkları yayımlanmıştır. "[Fidel] ona *guardia rural* albayı olduğunu ve asker kaçaklarını sorguya çektiğini söyledi. Osorio sarhoştu ve rejim düşmanlarına veriştirmeye başladı. 'Onların taşaklarını kesmek lazım,'diyordu. Kimin dost kimin düşman olduğu böylece anlaşılmış oldu."

Durum gayet vahim olmasaydı, aralarında geçen konuşma insanı kahkahayla güldürebilirdi. Osorio konuştukça kendi mezarını kazıyordu. "Albay" Fidel rehberleri Eutimio Guerra hakkında ne bildiğini sordu ve Osorio, Guerra'nın Fidel Castro'yu sakladığının bilindiğini söyledi. Osorio aslında Guerra'nın peşindeydi ve onu öldürmeye kararlıydı. Fidel ona bir yem daha atarak, yakalanması halinde "Fidel"in de öldürülmesi gerektiğini söyledi. Osorio coşkuyla onayladı. Sadece onun değil Crescencio Pérez'in de öldürülmesi gerektiğini ekledi. Gittikçe açılan Osorio öldürdüğü ve işkence ettiği adamları sayıp dökerek övünmeye başladı ve cesaretini kanıtlamak için ayaklarını gösterdi. Che'nin daha sonra yazdıklarına göre, "'Bak,' dedi, ayaklarındaki Meksika yapımı botları göstererek (bizde de aynısı vardı), 'bunları öldürdüğüm o...[orospu] çocuklarının birinden aldım.' Böylece Chicho Osorio bilmeden kendi ölüm fermanını imzalamış oldu."

Daha sonra ya çok sarhoş olduğu ya da Fidel'in gerçekten de bir *guardia* subayı olduğuna inanacak, ona yaranmaya çalışacak kadar saf olduğu için Osorio onlara kışlaya kadar rehberlik etmeyi ve kışla savunmasının zayıf noktasını göstermeyi önerdi ve "albay"ın tutsağı rolünü oynamak için ellerinin bağlanmasına da izin verdi. Kışlaya doğru ilerlerlerken Osorio nöbetçi kulelerinin yerini, muhafızların nerede uyuduklarını bir bir gösterdi. İsyancılar nihayet saldırı konumuna geçtiler. Osorio'yu iki adama teslim ederek geride bıraktılar. "Ateş başladığı anda onu öldürmeleri için adamlara emir verildi," diye yazdı Che. "Adamlar bu emre harfiyen uydular."

Saat 2.40'tı. İsyancılar üç gruba ayrıldılar. Hedefleri çinko damlı kışla binası ve hemen yanındaki, hedef aldıkları *mayoral*lerden ikincisine ait olan kır eviydi. Hedefe kırk metre yaklaştıklarında Fidel makineli tüfeğiyle iki el ateş etti ve bütün silahlar ateşlendi. Teslim olmaları açin askerlere seslendiler, fakat askerlerin yanıtı ateş açmak oldu. Che ve *Granma*'dan bir yoldaşı, Luis Crespo iki el bombası fırlattılar. Fakat ikisi de patlamadı. Raúl hemen bir dinamit çubuğunun fitilini ateşleyip fırlattı. Ama yine bir şey olmadı. Bunun üzerine Fidel korucunun evinin ateşe verilmesini emretti. İlk iki girişim karşı ateşle püskürtüldü, fakat Che ve Crespo'nun önderliğindeki üçüncü girişim başarılı oldu. Ancak korucunun evi değil, evin hemen yanındaki, hindistan ceviziyle dolu bir depo ateş aldı.

Bu kadarı yeterli oldu. Canlı canlı yanmaktan korkan kışladaki askerler dışarı fırlayıp koşmaya başladılar. Biri Crespo'ya doğru koştu ve göğsünden vuruldu. Che bir diğerine ateş etti, karanlık olmasına rağmen onu vurduğuna inanıyordu. Birkaç dakika kadar mermiler karşılıklı olarak gidip geldi, sonra silah sesleri azaldı. Kışladaki askerler teslim oldular. Korucunun evi yoklandığında, yaralılarla dolu olduğu görüldü. Savaş sona erdi ve Che günlüğüne neticeyi yazdı: "Savaşın sonucu 8 Springfield, bir makineli tüfek ve yaklaşık bin mermi [ele geçirilen]. Yaklaşık 500 [mermi] harcadık. Aynı zamanda kütüklükler, miğferler, konserve yiyecek, bıçaklar, giysiler, hatta rom [ele geçirdik]."

Guardia kötü vurulmuştu. Mermilerle delik deşik olan kışla binası "kevgir"i andırıyordu. İki asker ölmüştü; beş hafif üç ağır yaralı vardı. Üç kişi de tutsak alınmıştı. İsyancılardan kayıp yoktu. Çekilmeden önce binaları ateşe verdiler. Che "sefil" korucunun evini bizzat ateşe verdi. Ancak korucu kışlanın komutanı olan çavuşla birlikte kaçmayı başarmıştı.

Tepelere çekilen isyancılar tutsakları ve ellerindeki sivil rehineleri, *chivato* olduğundan kuşkulanılan adama uyarılarda bulunduktan sonra serbest bıraktılar. Che'nin itirazlarına kulak asmayan Fidel ellerindeki bütün tıbbi malzemeyi yaralılarını iyileştirmeleri için kışla bölgesinde serbest bırakılan askerlere vermişti. Bu arada isyancılar ilk rehineleri olan genç çocuğun çatışma sırasında bir gözcüyle birlikte kaçmış olduğunu fark ettiler. Daha da kötüsü kaçaklar beraberlerinde iki silahı, bir çifteyle Chicho Osorio'nun el konulan revolverini de götürmüşlerdi.

Saat sabahın 4.30'uydu. Havanın hâlâ karanlık oluşundan yararlanan isyancılar, doğuya, ismini üç kilometre ötede denize ulaşan ırmaktan alan ve bir çiftçi topluluğunun bulunduğu Palma Mocha'ya doğru ilerlediler. Oraya vardıklarında Che'nin "acınacak bir görüntü" dediği manzarayla karşılaştılar. Sivil aileler hava kuvvetlerinin bölgeyi bombalayacağı uyarısının ardından eşyalarını toplamış kaçıyorlardı. Che günlüğüne suçlayıcı bir tonla, "Manevra gayet açıktı," diye yazdı. "Bütün köylüleri tahliye etmek ve daha sonra şirketin [Nuñez-Beattie] terk edilen toprakları ele geçirmesini sağlamak."

Eylemlerinin yarattığı etkileri birinci elden gören isyancılar peşlerine düştüğünü bildikleri askerlerle çatışacakları uygun bir yer arayarak yollarına devam ettiler. Kısa bir mola verildiğinde Fidel cephane denetimi yapılmasını emretti. Adamlar biraz telaşlandılar. Her birine kırk mermi düşmesi gerekiyordu. Yeni gelen *guajiro*lardan birinin, Sergio Acuña'nın üzerinde yüz mermi olduğu anlaşıldığında, Fidel fazla mermileri vermesini istedi, fakat Acuña itiraz etti. Fidel onun tutuklanmasını emredince de tüfeğini arkadaşlarına doğrulttu. Raúl ve Crescencio'nun Acuña'yı silahını ve üzerindeki mühimmatı teslim etmeye ikna etmeleri üzerine olay yatıştı. Ona isyancılarla birlikte olmak istediğine dair "resmi bir başvuru" yapması halinde itaatsizliğinin gözardı edileceği söylendi. Che bu çözümden pek hoşlanmamıştı. Günlüğüne şunları yazdı: "Fidel bu çözümü kabul ederek, ileride sorun çıkaracak gerçekten olumsuz bir örnek verdi, çünkü kendi iradesi-

ni dayatan Acuña'nın yaptığı yanına kâr kaldı."

Bu küçük ayaklanmanın sona ermesi üzerine isyancılar yola devam ettiler ve bir köylünün evine ulaştılar. Üç yanı ormanla kaplı evin yakınlarında bir de dere vardı. Che dereyi "Arroyo del Infierno" ("Cehennem deresi") olarak vaftiz etti. Hem suyu hem de kaçış yolları olan bölge çatışmaya girmek için mükemmel bir yerdi. Oraya vardıklarında evin sahibi kıyıya doğru ilerlemekte olan göç kervanına katılmaya hazırlanıyordu. Evi onlara bıraktı. İsyancılar birkaç gün boyunca örgütlenmeye, ormanın içinde evi gören bir pusu mevzii oluşturmaya ve ormanın içlerinde geçitler açmaya çalıştılar.

Adamların sinirleri gergindi. Bir sabah Fidel'le birlikte mevzileri gözden geçiren Che onun gelişini uzaktan görerek silahını ateşleyen savaşçılardan biri tarafından az kalsın vuruluyordu. Bu kısmen Che'nin hatasıydı, çünkü kafasında La Plata'dan ganimet olarak aldığı bir onbaşı şapkası vardı. Daha da endişe verici olan öteki isyancıların tepkisiydi. Silah sesini duyduklarında hemen mevzilere koşacakları yerde, çalılıklara dalmışlardı. Daha sonraki yayımlanmış bir değerlendirmesinde Che az kalsın vurulacağından söz eder, ancak silah sesini duyan adamların kaçışmasını atlar. Bunun yerine, savaş sırasında adamların durumunu göstermek için bu olaydan yararlanır. "Bu olay savaş anını beklediğimiz sırada yaşanan yüksek gerilimi ortaya koyuyordu. Böyle zamanlarda çelik gibi sinirleri olanlar bile dizlerinin titrediğini hissederler ve herkes o ışıklı savaş anının bir an önce gelmesini ister."

Birkaç gün tam bir sessizlik hüküm sürdü. Fidel bölgede bulunan birkaç köylüye yiyecek bulmalarını emretti ve kayıp domuzunu arayan bir çiftçiye domuzun parasını ödedi. Kampta kaldıkları ilk gün yemek için domuzu bizzat vurmuştu. Bu arada ordunun La Plata saldırısına misilleme olarak yöredeki köylüleri hedef seçtiğine dair söylentiler geliyordu. Yeni rehberleri Eutimio Guerra, Fidel'in mesajlarıyla birlikte ordunun hareketlerinin izlenmesine dair emirlerini yerine getirmek için evine geri döndü. İsyancılar endişeyle radyo dinliyorlardı, fakat ordu faaliyetlerine ilişkin tek bir haber bile yoktu.

22 Ocak günü şafaktan önce, uzaktan silah sesleri geldi. Askerler yaklaşıyordu. İsyancılar savaşa hazırlandılar, sabah saatlerinde görünürde tek bir asker bile yoktu. Daha sonra, öğle saatlerinde tek bir kişi göründü. Onu ilk fark eden kişi, Che'nin yanında oturmakta olan Calixto García idi. Hemen dürbünlerine sarıldılar. Yaklaşan adam bir askerdi. Adamı gözlerlerken, görüş alanı içinde toplam dokuz kişi belirdi. Adamlar temizlenmiş alana gelerek kulübenin çevresinde toplandılar. O sırada atış başladı. Che savaş günlüğüne şunları kaydetti: "Fidel ateş etti ve adam "*Ay mi madre*" (Ah, anam) diye bağırarak düştü, hemen ardından yanındaki iki kişi de düştü. Aniden bulunduğum yerden yirmi metre kadar uzaklıktaki ikinci evde bir askerin gizlenmekte olduğunu fark ettim. Sadece ayaklarını görebiliyordum. O yöne doğru ateş ettim. İkinci atışta düştü. Fidel bana Luis'le [Crespo] bir el bombası gönderdi. Ona evde başkalarının da olduğu söylenmişti. Luis'in koruma atışı altında eve daldım, ama ne yazık ki içeride başka kimse yoktu."

Che vurduğu askerin tüfeğini ve şarjör kemerini aldı. Cesedi inceledi. "Kalbinin hemen altından vurulmuş, mermi sağ tarafından çıkmıştı. Ölmüştü." Bu kesin bir bilgiydi. Che ilk kez bir adam öldürmüştü.

VI

Che savaşta kendini kanıtlarken, Hilda ve bebek, Guevara ailesini ziyaret etmek için Arjantin'e gidiyorlardı. Yeni Yılın ilk günü Ernesto Sr. ona Ernesto'nun "Teté" mesajıyla ilgili haberleri iletmiş ve Buenos Aires'e bir uçak bileti göndermişti. Bu haber Hilda'nın Alegría de Pío'daki çatışmadan Ernesto'nun sağ çıktığına dair eline geçen ilk kanıttı ve çok sevinçliydi. 6 Ocak günü, Lima'daki ailesiyle üç hafta geçirdikten sonra bebekle birlikte Buenos Aires'e uçtu. Kocasının ailesiyle ilk kez karşılaşacaktı.

Guevaralar Hilda'yı sıcak duygularla karşıladılar ve bebeği sevdiler. Fakat bir süre sonra soru bombardımanı başladı. Ernestoları yabancı bir dava için böylesine büyük bir tehlikeye neden girmişti? Fidel Castro kimdi? Hilda kısa süre içinde Ernesto'nun ya da halasının deyişiyle "Ernestito"nun ailenin en sevilen çocuğu olduğunu anladı. "Ernesto'ya derin duygularla bağlı oldukları için" diye yazdı Hilda, "anne ve babası onun tehlike içinde olduğu düşüncesine bir türlü alışmıyorlardı. Onlara göre Ernesto Arjantin'de kalsaydı çok daha iyi olurdu." Hilda onun geçirdiği siyasal evrimi anlatmaya çalışıyor, ama sadece Ernesto'nun onlara mektuplarında anlatıp da bir türlü kabul ettiremediği şeyleri tekrarlayıp duruyordu.

Fakat en çok teselliye muhtaç olan Celia idi. "Dona Celia'ya, kayınvalideme, Ernesto'nun ona beslediği derin duygulardan söz ettim. Onu rahatlatmak için yapılmış bir abartma değildi bu. Onun Ernesto için ne ifade ettiğini gayet iyi biliyordum. Kadıncağız sürekli acı çekiyor ve o azap verici soruyu tekrarlayıp duruyordu: 'Benim oğlum nerede?'"

Hilda ve bebek bir ay kadar Guevaralarla kaldılar. *Porteño*[43] yazının en sıcak zamanıydı ve hep birlikte Irineo Portela'daki aile *estancia*sına gittiler. Bir gün Hilda kayınpederinin abartma huyuna birinci elden tanık oldu. Guevara ailesinin ABD'deki bir akrabasından bir mektup gelmişti. Aile, Che'nin Alegría de Pío'da yaralandığını ilk kez bu mektuptan öğrendi. Büyük bir coşkuya kapılan Ernesto Sr. "Ernesto'nun Küba'da yakalanması halinde bir tekneyle oraya gidip onu kurtaracağını duygusal bir tavırla ilan etti!"

Hilda, Lima'ya döndüğünde Ernesto'dan gelen bir mektup onu bekliyordu. Mektubun tarihi 28 Ocak 1957 idi. "*Querida vieja* (sevgili eşim): Burada, Küba cangılında, hayatta ve kana susamış vaziyette olan ben, bu ateşli satırları Martí'den aldığım esinle yazıyorum. Gerçek bir askermişim gibi (en azından pis ve hırpaniyim), bu mektubu teneke bir tabağın üzerinde, silahım yanımda, ve yeni bir şey, ağzımda bir puro olduğu halde yazıyorum."

Aynı şekilde övünerek, sert ama rahat bir üslupla, "artık ünlü" *Granma* çıkarmasın-

43) Buenos Aires ya da Cadiz gibi liman kentlerine verilen isim. (Ç.N.)

dan beri olanları özetliyor, yüz yüze geldikleri tehlikeleri ve üstesinden geldikleri zorlukları vurguluyordu. "Talihsizlikler devam etti... artık ünlü olan Alegría'da sürprizle karşılaştık ve güvercinler gibi dört bir yana dağıldık... Boynumdan yaralandım ve kedi canlı olduğum için hâlâ hayattayım... Birkaç gün ciddi biçimde yaralandığımı düşünerek tepelerde dolanıp durdum... yeniden örgütlendik ve silahlandık ve bir asker kışlasına saldırdık, beş asker öldürdük... Peşimizden seçme birlikler gönderdiler. Onlarla da savaştık ve bu saldırı onlara üç ölü ve iki yaralıya mal oldu... Hemen ardından üç muhafızı yakaladık ve silahlarını aldık.

"Bütün bunlara şunu da eklemeliyim ki, tek bir kaybımız bile yok. Dağlar bizimdir. Bütün bunlardan düşmanın nasıl bir moral bozukluğu içinde olduğuna dair bir fikir edinebilirsin. Bizi tam tuzağa düşürdüklerini sandıkları anda ellerinden sabun gibi kayıveriyoruz. Elbette savaş henüz kazanılmadı ve daha pek çok savaş olacak. Ancak şu anda iyi gidiyoruz ve her an daha iyisini yapacağız."

Mektubu "Chancho" diye imzalayan Che ona bir "*gran abrazo*" (kocaman bir kucaklama) gönderiyor, bebeği de kucaklıyor ve öpüyor, Mexico City'den telaşla ayrılırken onların resimlerini yanına almayı unuttuğunu ekliyordu. Resimleri gönderebilir miydi? Ona Meksika'da bir mektuplaşma adresi verdi. Oraya göndereceği mektuplar eninde sonunda kendisine iletilecekti.

Anılarında fazla söz etmediğine bakılırsa Hilda'nın bu mektuptan pek hoşlanmadığı sonucuna varılabilir. Umutsuz bir eş ve anne olarak onun için endişelenmekten başka yapabileceği bir şey yoktu. Onun büyük bir macera yaşadığı gayet açıktı. Üstelik yıkanmayan, puro içen ve "kana susamış" bir gerilla olarak yaşamakta olduğu hayattan da gayet memnundu. Nihayet iki satır yazdığında bile Hilda'nın ne yaptığını, nasıl olduğunu sormamış ya da kaygı duysa bile bunu ifade etmemişti.

VII

Sonraki üç hafta boyunca isyancılar yeni gönüllüler toplayarak Sierra Maestra'da dolanıp durdular, ancak kaçaklar ve *chivato*lar da onları rahat bırakmıyorlardı. 30 Ocak günü uçaklar Caracas Dağı'nın yamaçlarında kamp yaptıkları yeri bombaladı. Bu saldırıda kayıp vermediler, ancak isyancılar paniğe kapılarak ormanın içine dağıldılar. Bu arada, kurbanlarının kulaklarını keserek koleksiyon yaptığı söylenen, gaddarlığıyla ün kazanmış bir subayın, Binbaşı Joaquín Casillas'ın önderliğindeki takip güçleri sivil giyimli casuslarını onların peşine takmıştı. Askerler arkalarında yakılıp yıkılmış kulübeler ve isyancılarla işbirliği yapmakla suçlanan köylülerin cesetlerini bırakarak ilerliyorlardı.

Che, cüretli, hatta tedbirsiz bir gerilla savaşçısı olma yolundaydı. Kendini kanıtlamaya, Alegría de Pío'dan kaçarken tüfeğini kaybederek yaptığı hatayı telafi etmeye çalıştığı açıktı. En tehlikeli görevlerde gönüllü oluyordu. Caracas Dağı'na yapılan hava bombardımanı sırasında, Fidel dahil herkes kaçarken, Che dağılan adamları bir araya getirmiş,

terk edilen eşyaları toplamıştı. Bunların arasında silahlar ve Fidel'in *comandante* şapkası da vardı.

Başka güçlü özelikler de ortaya çıkıyordu: Gerillaya yeni katılanlara, özellikle kentlerden gelenlere sorgulayıcı ve sert davranmaya başlamıştı. Onların kişisel cesaretlerine, metanetlerine ve davaya bağlılıklarına güvenmiyordu. Karşılaştıkları köylülere de pek güvenmiyor, onları günlüğünde genellikle "şarlatanlar, lafazanlar" ya da "sinirli" gibi sözcüklerle betimliyordu. Korkaklara karşı derin bir nefret de geliştiriyordu. Bu nefret duygusu kısa süre içinde onun savaş sırasında en ünlü ve en korkulan özelliklerinden biri olacaktı. Grup içinde, *Granma*'da yer almış "El Gallego" José Morán'dan özellikle hoşlanmıyor, onun korkak olduğundan kuşkulanıyor ve onu potansiyel bir kaçak olarak görüyordu.

Casusların ve *chivato*ların oluşturduğu tehlikenin gayet farkında olan Che diğerlerine ders olacak bir cezalandırma örneği oluşturmak için fırsat kolluyordu. Üç ordu casusu isyancılar tarafından yakalanıp niyetlerini itiraf ettikleri zaman, Che onlara ölüm cezası verilmesini isteyenler arasında yer aldı. Fidel ise onları bağışlayarak serbest bırakmayı, uyarılar ve komutanlarına yazdığı kişisel bir mektupla kışlalarına dönmelerine izin verilmesini tercih etti. Gerillaların katı disiplinli bir savaş gücü haline gelmelerini isteyen ve Fidel'in kaytaranlara ve itaatsizlere hoşgörüsünden endişelenen Che, Ocak ayı sonunda Fidel'in kuralları belirlemesi üzerine memnun oldu. Fidel adamlarına o andan itibaren üç suçun ölümle cezalandırılacağını söyledi. "Firar, itaatsizlik ve teslimiyet." Firar edenlerden biri, Sergio Acuña, orduya bağlı adamların elinde tüyler ürpertici bir akıbete uğrayarak, önce işkence edilip, sonra üzerine dört kez ateş edilerek asıldığı zaman Che bu olayı "üzücü, ama öğretici" olarak betimlemişti.

Ocak ayının sonunda Fidel'in küçük grubunun bütün Küba'yı etkilediğini gösteren belirtiler artmaktaydı. Fidel'in isyancılar için otuz bin dolar toplayan Havana'daki adamı Faustino Pérez'in bildirdiğine göre 26 Temmuz hücreleri kentlerde sabotaj yapıyor ve isyancıların saldırıları karşısında utanç duymaya başlayan orduda rahatsızlık olduğu görülüyordu. Hakkında genel kurmay başkanını azletmeye hazırlandığına dair söylentiler çıkan Batista ve generalleri isyancıların fiilen yok edildikleri, kaçak durumuna düştükleri ve orduya yönelik bir tehdit oluşturmadıkları iddialarında hâlâ diretiyorlardı. Bu propaganda kampanyası Fidel'i öfkelendiriyordu. Faustino Pérez'e Sierra'ya gelecek ve onun varlığını bütün dünyaya duyuracak güvenilir bir gazeteciyle bir mülakat ayarlamasını emretti. Aynı zamanda Ulusal Yönetim Kurulu ile ulusal stratejiye eşgüdüm sağlayacak bir toplantı düzenlenmesini istedi ve Frank País ile Celia Sánchez'e bir konferans örgütlemeleri için haber gönderdi.

Şubat ayı başında isyancılar şiddetli yağmurlar ve hava kuvvetlerinin hedef gözetmeksizin yaptığı bombardıman altında birkaç gün dinlendiler; bu görece sakin ortamda Che, Raúl'a Fransızca dersleri vermeye başladı. Bu çalışmalar yeniden yola koyuldukla-

rında kesintiye uğradı. Bu arada Che ishal yüzünden zayıf düştü ve engelleyici ama kısa süreli bir sıtma geçirdi. Los Altos de Espinosa denilen bir tepe üzerinde bir ordu pususunda Julio Zenon Acosta, Che'nin alfabeyi öğretmeye henüz başladığı siyah bir *guajiro* öldürüldü. Acosta, isyancıların *Granma* çıkarmasından beri savaşta uğradıkları ilk kayıptı. Daha sonra Che, "benim ilk öğrencim" dediği Zenon Acosta'yı bütün kalbi ve ruhuyla devrime bağlı bir tür "asil köylü" olarak yüceltecekti.

Zaman geçtikçe Che ve Fidel köylü rehberleri Eutimio Guerra'nın bir hain olduğundan kuşkulanmaya başladılar. Tekrar tekrar gelip gidiyor ve gidişleri her zaman ordu saldırılarıyla çakışıyordu. Los Altos de Espinosa'daki pusunun ardından, konuyu bilen köylülerden, kuşkulanmakta haklı olduklarını öğrendiler. Guerra gidişlerinden birinde ordu tarafından ele geçirilmiş ve Fidel'e ihanet etmesi karşılığında kendisine ödül vaat edilmişti. Gerek Caracas Dağı'ndaki hava bombardımanı, gerekse son pusu onun işbirliği sayesinde gerçekleştirilmişti. Bu bilgiye rağmen isyancıların yapabilecekleri fazla bir şey yoktu, çünkü Guerra ortadan kaybolmuştu. Çok geçmeden El Gallego Morán da aynı şekilde yok oldu.

Şubat ayı ortalarında adamların çoğu hastaydı ve bir moral bozukluğu vardı. Fidel bir temizlik yapmaya karar verdi. Hasta ve morali bozuk olanlar Crescencio Pérez'in himayesi aldında bir *guajiro* çiftliğinde korunaklı bir "iyileşme dönemi" geçireceklerdi. Bu sırada kuryeler 26 Temmuz Ulusal Yönetim Kurulu toplantısının örgütlenmekte olduğunu ve önde giden bir *New York Times* muhabiri olan Herbert Matthews'in Fidel'le mülakat yapmak üzere gelmekte olduğunu bildirdiler. Buluşma 17 Şubat'ta Sierra'nın kuzey yamacındaki bir çiftlik evinde gerçekleşecekti.

Fidel'in Eutimio Guerra'nın nerede olduğu ve yeni bir pusu konusunda endişeli ve artık biraz küçülmüş olan grubu, dağlık bölgede randevu noktasına doğru dikkatle ilerliyordu. Bu bir kader toplantısı olacak, sadece üç gün içinde meydana gelen olaylar savaşın gidişatını değiştirecekti. Bu olaylardan biri de Ernesto "Che" Guevara'nın oluşum halindeki kişiliğinin yeni bir yönünü açığa çıkaracaktı.

15
"Su ve Bomba" Günleri

I

Ernesto Guevara artık savaştaydı; bilinçli bir inanç tazelemenin sonucu olarak devrim yapmaya çalışıyordu. Başkalarının göremeyecekleri bir sınırı geçmiş ve insan hayatlarının bir ideale adanabildiği ve amacın araçları haklı çıkardığı bir alana geçmişti.

Ernesto için insanlar artık sadece insan değildi. Her bir kişi kapsamlı bir tasarı, kendi zihninde ikna edici biçimde belirlenmiş bir çerçeve içinde belirli bir yeri temsil ediyordu. Dünya görüşü evden ayrılışıyla birlikte nasıl genişlemişse, bu kez de içinde inançlarını bulduğuna karar verdiği Marksist bir algı içinde daralmıştı.

Onun için gerçeklik bir siyah beyaz meselesiydi artık, ama aynı zamanda seçtiği inancın sınırsız olduğuna da inanıyordu. Yapmakta olduğu şeyin tarihsel bir zorunluluk olduğuna dair kanaati ona bir yargıç rolü veriyordu ve artık insanları genellikle ya dost ya da düşman olarak görüyordu. Arada kalanlar güvenilmezdi, çünkü onun hedefi savaşmak ve iktidarı ele geçirmekti ve her sabah bu dava uğruna ölmek ve öldürmek için uyanıyordu.

II

Ulusal Yönetim Kurulu toplantısının yapılacağı çiftlik evine doğru yolculuklarının ikinci gününde isyancılar dost bir siyah ailenin pişirdiği keçi yahnisini yemek için oturmuşlardı ki, El Gallego Morán ansızın ortaya çıkıverdi. Ortadan kayboluşu hakkında hiç de ikna edici olmayan bir öykü anlattı. Yiyecek bulmak için gitmiş ve bu arada Eutimio Guerra'yla karşılaşmıştı. Onu ormanın içinde dolaştırmış, daha sonra kendisi de kampın yolunu bulamamıştı. Che günlüğüne şöyle yazdı: "El Gallego'nun neden böyle davrandığını anlamak çok zor. Bence bu başarısız bir firar girişimi... Onu oracıkta öldürmeyi tavsiye ettiysem de Fidel olayı kapattı."

Yolda Eutimio Guerra'nın bir arkadaşına ait bir satış yerine uğradılar. İçeride kimse yoktu. Kapıyı kırıp girdiklerinde "gerçek bir konserve cenneti"yle karşılaştılar ve hepsini bir hamlede yiyip bitirdiler. Peşlerinden gelenleri yanıltmak için arkalarında sahte iz-

ler bırakarak ve geceleri yürüdüler; 16 Şubat günü şafak vakti toplantının yapılacağı yere, Epifanio Díaz adındaki köylünün çiftliğine ulaştılar.

Ulusal Yönetim Kurulu üyeleri birer ikişer gelmeye başlamışlardı. Frank País ve Celia Sánchez oradaydılar; daha sonra Faustino Pérez ve Santiago'dan yeni bir kadın eylemci, Vilma Espín geldiler; Haydée Santamaria ve nişanlısı Armando Hart onları izlediler. Bu insanlar, Fidel'in Pines Adası'ndaki cezaevinden salıverilmesinden sonra 1955 yazında bir araya getirdiği 26 Temmuz grubunun faal durumdaki iç çekirdeğini oluşturuyorlardı.

Yirmi üç yaşındaki Frank País Yönetim Kurulu üyelerinin en genci olmakla birlikte, öğrenci federasyonunun başkan yardımcısı olduğu Oriente bölgesinde siyasal bir eylemci olarak parlak bir kariyere sahipti. Otuz yedi yaşındaki Celia Sánchez, Moncada tutsaklarının serbest bırakılmaları için düzenlenen faaliyetlere fiilen katılmış ve hareketin kuruluşundan beri Manzanillo'daki üssünden Fidel'le sürekli temas halinde olmuştu; Crescencio Pérez'i saflara katan ve *Granma*'yı karşılama grubunu örgütleyen kişi oydu. Otuz yedi yaşında olan doktor Faustino Pérez (Crescencio'yla bir akrabalığı yoktu), Fidel gibi, 1952 darbesinden beri Batista'ya muhalefet eden bir öğrenci lideri olarak faaliyet gösterdiği Havana Üniversitesi'nden mezun olmuştu. Fidel'le güçlerini birleştiren Faustino Pérez Meksika'ya gitmiş ve *Granma*'da yer almıştı. Önemli bir yargıcın yirmi yedi yaşındaki oğlu olan, hukuk öğrencisi Armando Hart, Ortodoxo Gençlik Hareketi'nden geliyordu; Batista'ya karşı öğrenci muhalefetinin örgütlenmesi sırasında Faustino Pérez'e katılmış ve Fidel'in hareketine katkıda bulunmuştu. Yirmi beş yaşındaki nişanlısı Haydée Santamaria, Moncada saldırısına katılmış, olaydan sonra aylarca hapis yatmıştı; 26 Temmuz hareketinin kurucularındandı ve Frank País'in önderliğinde Oriente'de gerçekleştirilen Kasım 1956 ayaklanmasına katılmıştı. Ailesi Fidel'e önemli bir maddi katkı sağlamıştı. Ağabeylerinden biri, Ortodoxo Gençlik Hareketi militanı Abel, Moncada'da işkenceyle öldürülene kadar Fidel'in temsilcisi olmuştu ve öteki ağabeyi Aldo, hareketin faaliyetlerinden ötürü cezaevinde bulunuyordu. İçlerindeki en yeni yüz, yirmi yedi yaşındaki Vilma Espín Santiagolu zengin bir ailenin MIT (Massachusetts Teknoloji Enstitüsü) mezunu kızı, Frank País'in 26 Temmuz hareketiyle birleşen ve Kasım 1956 ayaklanmasına katılan öğrenci grubunun bir üyesiydi. Bu genç, üst orta sınıf mensubu kentliler hareketin bütün ulusal yeraltı yapısından sorumluydular. Yeni üyelerin kazanılması, silahların tedariki ve iletilmesi, gönüllülerin Sierra'ya gönderilmesi, para ve malzeme tedariki, propaganda yapmak, dış ilişkiler, kentlerde sabotaj eylemleri ve siyasal bir platform oluşturma girişimleri gibi hemen her türlü faaliyet onlardan soruluyordu.

Tarihi bir gündü. Fidel, Celia Sánchez'le ilk kez karşılaşıyordu. Celia kısa süre sonra onun sırdaşı ve sevgilisi olacaktı. Yine o gün Raúl gelecekte eşi olacak kadınla, Vilma Espín'le tanıştı. Che'ye gelince, Fidel'in devrimci hareketinin bel kemiğini oluşturan elit gruba mensup kadınlar ve erkeklerle ilk kez karşılaşıyordu ve onları kendince değerlen-

dirmek istiyordu.

Che, Fidel'in 26 Temmuz hareketinin üyelerini genelde orta sınıfa özgü kurallarla yetiştirilmiş, ayrıcalıklı bir eğitim görmüş, verdikleri mücadelenin kazandıracağı nosyonlara karşı ürkek kişiler olarak görüyordu ve onların kendisininkinden çok farklı görüşleri savunduklarını düşünmekte de haklıydı. Bu kişilerin çoğu onun radikal bir toplumsal dönüşüme ilişkin Marksist anlayışından yoksundular ve kendilerini çürümüş bir diktatörlüğü yıkmak ve yerine Batı tipi alışılmış bir demokrasiyi geçirmek için savaşan kişiler olarak değerlendiriyorlardı. Che'nin kentli liderlere başlangıçta gösterdiği tepki onun olumsuz önsezilerini pekiştirdi. "Başbaşa yapılan konuşmalar sırasında," diye yazdı günlüğüne, "çoğunun, özellikle de Hart'ın anti-Komünist eğilimli olduğunu fark ettim." Ne var ki bu çözümlemeyi ertesi gün biraz değiştirdi. "Kadınlar içinde siyasal yönelimi en iyi olanın Haydée olduğu görülüyor. En ilginç ise Vilma. Celia Sánchez çok faal, ancak siyasal bakımdan tutuk. [Ve] Armando Hart yeni fikirlere açık biri."[44]

Kentli liderlerin sonraki iki gün boyunca Fidel'le yaptıkları toplantıda bir nokta açığa çıktı: Fidel isyancı ordusunun hareketin mutlak önceliği haline gelmesini istiyordu. Hepsi hareketin ulusal stratejisinin nasıl olması gerektiğine dair kendi fikirleriyle oraya gelmişlerdi, ancak Fidel onlara bütün çabalarının, öncelik verilmesi gereken acil bir mesele olarak gerillaları destekleyecek ve güçlendirecek şekilde yönlendirilmesi gerektiğini anlattı. Faustino'nun Villa Clara bölgesindeki Escambray dağlarında, Havana'ya daha yakın bir "ikinci cephe" açma önerisinden geri durdu ve Frank País'in onun ülke dışına çıkıp konuşmalar yapmasının ve para toplamasının daha iyi olacağı görüşüne itibar etmedi. Sonunda Fidel'in ikna gücü etkisini gösterdi ve ulusal çapta bir "yurttaş direnişi" destekleme şebekesinin örgütlenmesi için çalışmalara başlanması kabul edildi. Frank País on beş gün içinde Santiago'dan yeni savaşçılar göndermeye söz verdi. Epifiano Díaz'ın gelecekte Sierra'ya gizli geçiş noktası olarak hizmet edecek olan çiftliği toplanma yeri olacaktı.

Che, Ulusal Yönetim Kurulu'nun üyesi değildi. Bu erken evrede yetkilerini aşmama konusunda dikkatli davranarak toplantılara katılmadı. Ancak orada konuşulan her şeyden haberdardı ve günlüğüne yazdıkları, Sierra'daki silahlı savaşçılar ile hareketin Llano'daki kentli bölümü arasında gelecekte meydana gelecek çatlağın ilk belirtilerini açıkça ortaya koyar. Şimdilik Fidel inkar edilemez bir var olma sorunu olarak Sierra'nın taşıdığı önceliği kabul ettirebilmişti. Fakat gelecek aylarda, savaş yayıldıkça bu çatlak sol ve sağ arasında ideolojik bir anlaşmazlık olarak, Llano liderleri ile Fidel arasında isyan hareketinin denetimi üzerinde bir iktidar mücadelesi olarak açığa çıkacaktı. Sonunda ve Che'nin paha biçilmez yardımı sayesinde Fidel zafer kazanacaktı.

İspanya İç Savaşı'na, Mussolini'nin Habeşistan seferine ve İkinci Dünya Savaşı'na gazeteci olarak katılmış kıdemli *New York Times* muhabiri Herbert Matthews, 17 Şubat sabahının erken saatlerinde kampa ulaştı. Che, Matthews'in Fidel'le yaptığı üç saatlik mü-

44) Ayrıntılar için bkz. Ek.

lakata katılmadı, ancak Fidel daha sonra ona neler konuştuklarını anlattı ve Che günlüğüne kendisi için önemli olan noktaları kaydetti. Fidel, ABD'nin Batista'ya yaptığı askeri yardımdan şikayet etmiş, Matthews ona anti-emperyalist olup olmadığını sorduğunda Fidel dikkatli bir yanıt vererek, ülkesini ABD'nin ekonomik zincirlerinden kurtarma arzusu anlamına geliyorsa anti-emperyalist olduğunu söylemiş, hemen ardından, bunun ABD'den ya da onun halkından nefret ettiği anlamına gelmediğini eklemişti. Fidel, "*gringo* dostluk gösterdi," dedi Che'ye "ve hileli soru sormadı."

Ancak Fidel küçük bir hile yapmış, mülakatın orta yerinde bir savaşçının içeri girerek "ikinci askeri kol"dan mesaj getirmesi gibi küçük bir tertip hazırlamıştı. Fidel onu çok sayıda savaşçısı olduğuna inandırmak istiyordu. Aslında o sırada isyancı ordu aşağı yukarı yirmi silahlı adamdan ibaretti. Mülakat sona erdiğinde Matthews arabayla Manzanillo'ya döndü. Oradan Santiago'ya geçecek, oradan da Havana'ya uçacak ve hemen uçak değiştirerek New York'a gidecekti. Elinde müthiş bir haber olduğunu biliyor ve onu bir an önce yayımlatmak istiyordu.

"*Gringo* erken ayrıldı," diye yazdı Che, günlüğüne. "Eutimio, Epifiano'nun evinde olduğu için teyakkuz durumunu iki katına çıkardıklarını bana söylemek için geldiklerinde nöbetteydim." Juan Almeida birkaç isyancıyla birlikte haini yakalamıştı. İhanetinin keşfedildiğinden habersiz olan hainin silahı alındı ve Fidel'in yanına götürüldü. Ordunun verdiği ve üzerinde Eutimio'nun isminin yer aldığı bir güvenli geçiş kartı, onun düşmanla işbirliği yaptığını kanıtlıyordu. Fidel kartı ona gösterdi.

"Eutimio dizlerinin üzerine çöktü ve Fidel'in hemen kendisini vurmasını istedi," diye yazdı Che. "Fidel onu biraz daha konuşturmak için hayatını bağışlayabileceğini ima etti, fakat Eutimio, Chicho Osorio'yla yaşanan sahneyi gayet iyi hatırlıyordu, bu oyuna gelmedi. Daha sonra Fidel onun idam edileceğini söyledi ve Ciro Frías ona eski bir dost havasında içten bir söylev çekti. Adam sessizlik içinde ve belirli bir vakarla bekledi. Müthiş bir sağanak yağmur başladı ve her şey kardı."

Daha sonra neler olduğu kırk yıldır dikkatle korunan bir Küba devlet sırrı olarak kaldı. Eutimio Guerra'nın idamına tanık olanların hiçbiri öldürücü atışı kimin yaptığını açıklamadı. O Küba isyancılarının idam ettikleri ilk haindi. Bunun neden böyle olduğunu anlamak zor değildir. Yanıt Che'nin özel günlüğünde bulunmaktadır.

"Durum herkes için ve onun [Eutimio] için de rahatsız ediciydi. 32 kalibrelik bir tabancayla beynin sağ tarafına, sağ temporal lobda çıkış deliği açacak şekilde tek atışla soruna son verdim. Biraz soludu ve öldü. Üstündekileri alırken bel kemerine zincirle bağlı saati çıkaramadım. Bunun üzerine korkudan uzak, sakin bir sesle şöyle dedi: 'Çek kopar, evlat, ne fark eder...' Öyle yaptım. Eşyaları artık benimdi. O gece çok kötü uyuduk. Hava nemliydi. Astımım biraz azdı."

Che'nin bu olayı anlatışı kişiliğini açığa vurduğu kadar ürperticidir de. İnfazı betimlerken sergilediği gerçekçilik, merminin giriş ve çıkış noktaları hakkında kullandığı bi-

limsel ifadeler şiddet karşısında dikkat çekici bir kayıtsızlık halini gösterir. Che için Eutimio'nun infaz edilme kararı, kendi sözleriyle "rahatsız edici bir duruma son verme" yoluydu. Eutimo'nun ölümünden sonra onun "son sözleri"ni hatırlamasına gelince, açıklanması olanaksızdır ve o korkunç sahneye gerçek üstü bir boyut katmaktadır.

Che'nin bu olaya ilişkin yayımlanmış değerlendirmesiyle de arada keskin bir zıtlık vardır. "Bir Hainin Ölümü" başlıklı bir makalede sahneyi daha edebi bir üslupla aktarmış ve olayı kendini feda ederek kurtulmaya ilişkin müphem bir devrimci öyküye dönüştürmüştü. Eutimio'nun Fidel'in önünde dizlerinin üstüne çöktüğü anı betimlerken şöyle yazmıştı: "O anda yaşlanmış gibi görünüyordu; şakaklarında daha önce dikkat etmediğimiz beyaz saç telleri vardı."

Ciro'nun, ortak dostlarından ve komşularından çoğunun ölümüne ve acı çekmesine neden olduğu için Eutimio'yu azarlayan "söylev"i hakkında Che şöyle yazmıştı: "Uzun ve canlı bir konuşmaydı. Eutimio başı önünde, sessizce dinledi. Ona istediği bir şey olup olmadığını sorduk. Evet, dedi, Devrim'in, daha doğrusu bizim, çocuklarına bakmamızı istiyordu." Che, Devrim'in ona verdiği sözü tuttuğunu, ama adını "belki çocuklarının bile unutmuş" olduğunu kaydetmişti. O çocuklar yeni isimlerle dünyaya gelmişlerdi ve Küba devlet okullarına gidiyorlardı; öteki çocuklarla aynı muameleyi görüyorlar ve kendilerini daha iyi bir hayata hazırlıyorlardı.

"Ama bir gün," diye ekliyordu, "babalarının ihaneti yüzünden devrimci güç tarafından idam edildiğini öğrenmek zorunda kalacaklar. Onlara, ün ve servet arzusuyla güdülenen, yozlaşma ayartısına kapılan ve ağır bir suç işlemeye kalkışan babalarının, her şeye rağmen hatasını kabul etmiş olduğu ve hak etmediğini gayet iyi bildiği bir merhameti talep ettiğine dair en ufak bir belirti bile sergilemediği de anlatılacak."

Che öyküsünü Eutimio'nun hayatının son anlarını dini sembolizmle yüklü sözcüklerle betimleyerek anlatıyordu. "Tam o anda şiddetli bir fırtına patlak verdi ve gökyüzü birden karardı; şiddetli bir yağmur yağıyor; gökyüzü şimşeklerle aydınlanıyor, ardından gökgürültüsü duyuluyordu. Bu şimşeklerden birini yakınlara düşen bir yıldırım izledi. Eutimio Guerra'nın hayatı işte o anda sona erdi. Silah sesini en yakındaki yoldaşlar bile duymadı."

Bu olay Che'nin gerillalar ve Sierra Maestra köylüleri arasındaki gizeminin artmasına yol açtı. O andan itibaren devrimci normları ihlal edenlere karşı soğukkanlı biçimde doğrudan eyleme geçme konusunda ün kazandı. Aslında, anonim kalması tercih edilen Küba kaynaklarına göre, Che hiç kimsenin inisiyatif almak istemediği bir anda Eutimio'yu öldürmek için bir adım öne çıkmıştı. Eutimio'nun öldürülmesi emrini verdikten sonra, infazı gerçekleştirecek kişiyi seçmeden, yağmurdan korunmak için ortadan kaybolan Fidel de muhtemelen inisiyatif almak istemeyenler arasında yer alıyordu.

Bir *guajiro* Eutimio'nun mezarına tahta bir haç dikmek istedi, fakat Che üzerinde kamp kurdukları toprağın sahibi olan aileyi tehlikeye atabileceği gerekçesiyle bunu en-

gelledi. Bunun yerine civardaki bir ağacın üzerine bir haç şekli oyuldu.

Ertesi gün bu infaz olayının Ernesto'yu üzdüğüne dair fazla bir belirti görülmedi. Güzel bir 16 Temmuz eylemcisinin çiftliğe gelişini yorumlarken günlüğüne şöyle yazdı. "Hareketin büyük hayranı. Bana kalırsa tek istediği düzüşmek."

III

26 Temmuz zirvesi 18 Şubat sabahı sona erdi. Fidel o sabahı kentli yoldaşlarının bütün adada dağıtacakları "manifesto"yu yazmakla geçirdi. Fidel'in "Küba Halkına Çağrı"sı Che'nin duygularına hitap eden savaşçı bir dil içeriyordu. Che günlüğünde çağrıyı alkışladı; "gerçekten devrimci," diye yazdı.

Manifesto, isabetli ancak abartılı bir dille savaşın bir özetini veriyordu. Asla yok edilemeyen isyancılar seksen günlük savaş içinde düşmanın modern silahlarına ve üstün güçlerine karşı "cesaretle direnmişler' idi ve safları "Sierra Maestra köylüleri tarafından sürekli biçimde takviye" edilmişti.

Castro'nun metni altı noktada topladığı "ülkeye talimatlar"la sona eriyordu. Buna göre, şeker işleme tesislerine, kamu kuruluşlarına, ulaşım ve haberleşme sistemlerine sabotaj yapılmalı; "devrimcilere işkence eden ve onları öldürenler ile inatçılıkları ve katılıklarıyla ülkeyi bu hale getiren rejimin siyasetçileri ve Hareket'in başarısının önünde engel oluşturan herkes en kısa zamanda infaz" edilmeliydi. Castro, aynı zamanda, Küba çapında bir "yurttaş direnişi"nin örgütlenmesi; "Hareketin artan masraflarının karşılanması için" para toplama faaliyetlerinin yoğunlaştırılması ve Batista'ya karşı muhalefeti en üst noktaya çıkarmak için bir "genel devrimci grev" için çağrı yapıyordu.

Şeker kamışını yakma kararını savunurken Fidel şunları yazıyordu: "Bu önleme karşı savaşmak için işçilerin geçim kaynaklarından söz edenlere şunu sormak isteriz: ...işçi ücretlerini sürekli azaltırlarken, onların emekli maaşlarına el koyarlarken, onlara senetle ödeme yaparlarken ve onları şu sekiz ay boyunca açlıktan öldürürlerken işçileri savunmak neden akıllarına gelmedi?[45] Bizler Küba'nın yoksulları için değilse kimin için kanımızı döküyoruz? Yarın ekmek ve özgürlük kazanabileceksek, bugün biraz aç kalmamızın ne önemi olabilir?"

Ne var ki Fidel'in "Çağrı"sı yine küçük bir yanıltmacaya dayanıyordu. Herbert Matthews'i gerçekte olduğundan daha fazla askere sahip olduğu konusunda inandırmak için yanılttığı gibi, bu kez de ordusundaki asker sayısının "köylü desteği" sayesinde "sürekli bir artış" gösterdiğini ilan ediyordu. O sırada bu destek tamamen kurgusaldı. İlk katılımlar kendiliğinden olmayıp, Fidel'in Crescencio'nun sadakatini kazanmasından sonra gerçekleşmişti. Daha sonra isyancı grup, bir köylünün, Eutimio Guerra'nın ihaneti yüzün-

45) Kübalı şeker kamışı işçilerinin çoğu sadece dört ay süren *zafra* ya da hasat zamanı için parayla tutuluyorlardı. İşçilerin çoğu *tiempo muerto* ya da "ölü sezon"da hayatta kalmak için geçici işçi olarak kahve ve tütün gibi ürünleri toplamak üzere ülkenin içinde oradan oraya dolaşıp duruyorlardı.

den neredeyse imha edilecekti. Gelenlerin çoğu da ordunun tavsiyesine uymuş ve La Plata saldırısından sonra Sierra'dan kaçmıştı. Bazı dikkate değer istisnalar olsa da, güvendikleri köylülerin çoğu onlara kendi çıkarlarıyla bağlıydılar. Para karşılığında adam kaçırıyor ya da yiyecek ve malzeme sağlıyorlardı. Fidel'in tanımadığı köylülere kendisini sürekli olarak *guardia* olarak tanıtma alışkanlığı köylülerin sadakatine bel bağlamanın ne kadar hassas bir mesele olduğunu gayet iyi bildiğini gösteriyordu.

Díaz çiftliğinden dağlara doğru ilerlerken Fidel yolda alıkonan bir köylüyle karşılaştı ve ona kendisini ve adamlarını *guardia rurale* olarak tanıttı ve "devrimciler" hakkında bilgi vermesini istedi. Korku içindeki adam onları hiç görmediğini söyledi, ancak Fidel'in ısrarları karşısında yabancı birini görürse hemen en yakın garnizona gidip haber vereceğine söz verdi. Che bundan sonrasını günlüğüne şöyle yazdı: "Fidel [nihayet] ona bizim devrimciler olduğumuzu ve yoksul insanların davasını savunduğumuzu, ama kendisinin *guardia*ya hizmet etmek istediği için asılacağını söyledi. Adamın, Pedro Ponce'nin tepkisi olağanüstüydü. Terlemeye ve titremeye başladı. 'Hayır, nasıl olur, evime gelin size pirinçli tavuk yedireyim.' Fidel'in köylülerin yardım etme konusunda sergiledikleri isteksizlik konusunda şikayetlerinin ardından adamın yemek teklifini kabul ettik."

Bu olay, hiç kuşkusuz Fidel'in bu tür numaralar yapma eğiliminde zaman zaman fazla ileri gittiğini gösterdiği için, Che'nin yayımlanmış savaş değerlendirmesinden çıkarıldı. Fidel istediğini sonunda elde etmiş, Pedro Ponce'nin işbirliğini ancak ölüm tehdidiyle sağlayabilmişti. Ancak korkudan ödü kopan adamın gerçek duygularını asla bilemezdi.

Yine de Fidel muhtemelen çeşitli önlemler alacak kadar zekiydi. Bazı *guajiro*lar özel bir çaba gerekmeksizin onlara sempati duyuyorlardı, ancak çoğu isyancıların varlığından rahatsızdı. Sierra Maestra'ya beraberlerinde ölüm ve yıkım getirmişler, sadakatlerinin karşılığı olarak pek az ödül ve güvenlik sağlamışlardı. Ordu hâlâ üstün güçtü. Şehirleri ve yolları denetim altında tutuyor, Eutimio Guerra örneğinde olduğu gibi, maddi ödül ve terör bileşimiyle kişileri tek tek kazanabiliyordu. Sierra'daki köylüleri kazanmak istiyorsa, Fidel'in üstün bir askeri güç haline gelmesi şarttı. O zamana kadar bir dayanak noktası bulmak için elindeki her türlü aracı kullanmak zorundaydı. Gönüllü köylü şebekesi aracılığıyla mümkün olduğu kadar olumlu bir izlenim uyandırmaya çalışırken, potansiyel hainleri ya da casusları etkisiz hale getirmek için, hile, rüşvet ve zaman zaman da şiddete başvurması gerekiyordu.

Şubat ayının sonunda isyancılar dağlara doğru çekilirlerken, ordunun siviller üzerinde şiddetli bir misilleme uyguladığına tanık oldular. Yiyecek sağlayan en önemli adamlarının Binbaşı Casillas'ın askerleri tarafından öldürüldüğünü haber aldılar ve birkaç gün sonra öldürülen adamın ana ve babasının evine ulaştıklarında, yaşlı adam ve kadın evlerinin kapısını içeriden kilitleyerek onlarla görüşmeyi reddetti ve bağırarak oradan gitmelerini istedi.

Siviller ordunun vahşeti ile gerillaların muhbirlere karşı uyguladıkları misillemeler

arasında sıkışıp kalmışlardı. Ne var ki bu bir savaştı ve böyle şeylerin olması kaçınılmazdı. Eutimio Guerra'nın infazıyla birlikte Che isyancı ordunun "hızlı devrimci adalet" siyasetinin savunucusu olarak öne çıkmış, aynı anda şiddeti ve uzlaşmazlığıyla ünlenmişti.

18 Şubat günü yeni bir olay gerçekleşti. Yönetim kurulu üyeleri Díaz çiftliğinden ayrılmaya hazırlanırlarken yakınlardan bir tabanca sesi duyuldu ve herkes silaha sarıldı. Ancak bu yanlış alarmdı. Che bu olayı şöyle kaydetmişti: "Hemen sonra birinin 'Bir şey yok, bir şey yok,' diye bağırdığını işittik ve El Gallego Morán bir 45'lik mermiyle bacağından yaralanmış olarak ortaya çıktı... Penisilin vererek ve turnike yapıp kanamayı durdurarak ona hemen ilk yardım yaptım... Fidel ve Raúl onu bu işi kasten yapmakla suçladılar. Ben pek emin değildim." Yine Morán'ın bu işi bilerek yaptığına dair kesin bir kanıt yoktu, ancak "kaza"nın zamanlaması, Eutimio'nun infazından sadece bir gün sonra ve son ziyaretçilerin ayrılmasından hemen önce, onun savaş bölgesinden tahliyesini sağlayacak şekilde gerçekleşmiş olması olayı kuşkulu kılıyordu.

Morán muhtemelen Che Guevara'dan korkuyordu. "Firar, itaatsizlik ve teslimiyet"e ölüm cezası verildiğini biliyordu ve firar etmek istediğinden kuşkulanılıyordu. Che onun kabusu haline gelmişti. Onu sürekli gözlüyordu; üstelik daha önce onun idam edilmesini önermişti ve Eutimio'nun ölümüyle birlikte Che ölüm cezasını bizzat ve mükemmel biçimde uygulayabileceğini de kanıtlamıştı. Morán muhtemelen günlerinin sayılı olduğunu düşünüyordu ve haksız da sayılmazdı.

Daha sonra Che, Batista rejiminin saflarına geçen El Gallego için bir yazı yazdı. "Morán'ın sonraki tarihi, ihaneti ve Guantánamo'da devrimcilerin elinde ölmesi, o zaman kendisini kasten vurduğunu gösterir." Morán'a ilişkin özet niteliğindeki bu anlatım onun savaşa katılan adamlar hakkındaki portrelerinin pek çoğuna benzemektedir. Küba'nın yeni resmi tarihinin mimarlarından biri olarak oynadığı rolün bilincinde olan Che "yeni" Küba'da yüceltilen ya da aşağılanan değerlerin temsilcileri olarak her bireye totemik bir anlam yüklüyordu. Eutimio Guerra ruhu çürümüş, adı ihanetle özdeşleşmiş ve hataları asla tekrarlanmaması gereken bir köylüydü. Tam aksine, bir *guajiro* olan Julio Zenon Acosta ise bir devrimci *martir*, bütün işçiler ve köylüler için ders alınması gereken bir örnek oluşturuyordu. El Gallego Morán bir kaçak ve dolayısıyla bir haindi ve ihanetinin nihayet ödediği bedeli Che'nin devrimin düşmanları için sezgisel olarak öngördüğü bir akıbetti. Devrimin resmi düşmanları elbette askerler ve gizli polisti, ancak *içerideki* düşman da büyük bir tehlike oluşturmaktaydı.

Gerçek bağlılığın anahtarları ve "Devrim"in kaderi onun yoldaşlarının yüreklerinde ve ruhlarında yatıyordu. Che'nin güvensiz bakışlarından muaf kalmış pek az adam vardı. Che'nin "doğru yol"dan sapanları ezişinde Kalvinist bir coşkunun var olduğu açıktı. O, tarihsel derslerin nihai cisimleşmesi ve geleceğe giden doğru yol olarak *"la revolución"*u (devrimi) bütün kalbiyle benimsemişti. Şimdi, kendi haklılığından emin, bir engizitörün gözüyle onun bekasını tehlikeye atabilecek kişileri arıyordu.

IV

Tepelerin arasında yol alırlarken Frank Pais'in 5 Mart'ta gelecekleri konusunda söz verdiği gönüllüleri beklemek için civarda kalmaya karar verdiler. Astımı öç alırcasına geri dönen Che defterine "kişisel olarak benim için savaşın en zor günleri" diye yazdı.

Bu kriz sonunda yatışsa da, savaş boyunca Che bu kronik hastalık yüzünden zaman zaman güç kaybına uğrayacak, maraton yürüyüşleri sürdürme mücadelesi verirken daha sağlam yoldaşlarını şaşırtacaktı. Ancak çoğu ona yardım etmek, hatta bazen, astım onu tamamen güçsüz düşürdüğünde sırtlarında taşımak zorunda kalacaktı. Che gibi ağır astımlıların nemli, subtropikal Küba'da iyileşmelerini beklemek komikti, zira Küba Batı Yarıküre'nin belki de en yüksek astımlı oranına sahipti.

Che'nin derin bir kendinden kurtulma ve astımının getirdiği tecrit halinden çıkarak grubun tam bir parçası olma duygusu yaşadığı söylenebilir. Aradığı kardeşlik ortamını bulmuş olması onu mutlu ediyordu; ancak hastalığının üstesinden gelememiş ve asla gelemeyecek olsa da, ona artık tek başına katlanmak zorunda değildi. Aslında Sierra Maestra'da tamamen çaresiz kaldığı zamanlar oldu. Bu anlarda yoldaşlarının desteğine olan bağımlılığı tam bir ölüm kalım meselesi haline geliyordu. Ve yine, komünal gerilla savaşı hayatında hiç kimse tek başına acı çekmiyordu; hayatta kalmanın gerektirdiği bağımlılık karşılıklıydı. Bir gün Che'nin yardıma ihtiyacı oluyordu, ertesi gün bir başkasının. Gerilla hayatının felsefesine Che'nin büyük bir bağlılık duymasına yol açan en önemli etken muhtemelen bu paylaşma duygusuydu.

25 Şubat günü, Che'nin deyişiyle "bir su ve bomba günü" oldu. Yoldaşlarıyla birlikte havan topu, makineli tüfek ve tüfek ateşiyle uyandılar. Sesler giderek yaklaşıyordu. Ordunun bölgeyi taramakta olduğundan kuşkulanan gerillalar karanlık çökünce kamptan hareket ettiler, ancak kötü durumdaydılar: Yiyecekleri neredeyse bitmişti; çikolata ve süt tozuyla hayatta kalmaya çalışıyorlardı. Dahası Che'nin günlerdir yaklaşmakta olduğunu hissettiği "tehlikeli bir astım krizi" var gücüyle onu vurmuş ve durumu uyumasını tamamen imkansız kılacak kadar kötüleşmişti. Daha sonra, bir köylünün pişirdiği domuz yüzünden hepsi hastalandı. İki gün kusan Che iyice zayıf düştü. Yağmur altında süren yürüyüş boyunca hırıltıları kesilmedi. Köylülerin onlarla işbirliği yapmak istemedikleri bir bölgedeydiler, yiyecekleri yoktu ve son rehberleri de ansızın sırra kadem basmıştı. Eutimio tarzında yeni *chivato*lardan korkan Fidel adamlarına tepelere çekilmelerini emretti, fakat Che artık yürüyemeyecek kadar bitkin düşmüştü. Diğerleri beklerken, yanındaki son iki adrenalin ampülünden birini kendine enjekte etti ve ancak bu sayede ayağa kalkabildi.

Bir tepenin üzerine ulaştıklarında düşman kolunun dağ sırtını işgal etmek üzere tırmanmakta olduğunu gördüler ve hep birlikte koşmaya başladılar. İlk havan topu mermisi infilak ettiğinde, isyancılar askerlerin peşlerinde olduğunu anladılar. Che daha sonra çok zor durumda kaldığını kabul edecekti. "Yürüyüş hızına ayak uyduramıyor, sürek-

li geride kalıyordum..." Bereket sadık yardımcısı Luis Crespo yanındaydı. Bazen onu bazen de sırt çantasını taşıyor, "Arjantinli orospu çocuğu" diyerek ona dipçikle gözdağı veriyordu.

Askerlerden kurtulmayı başardılar, ancak yürüyüş devam ediyordu. Şiddetli yağmur altında sırılsıklam olan Che zorlukla nefes alıyordu. Yolun son bölümünde onu sırtlayarak taşımaları gerekti. Purgatorio denilen yerde kendilerine bir sığınak buldular. Burada Fidel bir karar aldı. İlaç olmadan Che'yle birlikte daha fazla ilerleyemeyeceklerini anlamıştı. Bir köylüye para vererek hemen Manzanillo'ya gidip astım ilacı almasını istedi. Che bir *guajiro*yla birlikte geride kalacak, o ve diğerleri yürüyüşe devam edeceklerdi. Yeni plan, iyileşir iyileşmez Che'nin yeni isyancı gönüllülerle buluşmak üzere Díaz çiftliğine dönmesi, daha sonra onlarla birlikte Sierra'ya gelerek Fidel'e katılmasıydı.

Che'nin yanında bırakılan adama "el Maestro" (Öğretmen) deniliyordu. Moncada saldırısına katıldığı iddiasının doğru olmadığı bilindiği halde, saflara yakın zamanda kabul edilmiş bir gönüllüydü. Che daha sonra onu "kuşkulu bir şöhreti olan, ama çok güçlü bir adam" olarak betimleyecekti. Fidel'in ayrılmasından sonra Che ve Öğretmen köylünün ilaç getirmesini bekleyerek ormanın içlerinde saklandılar. Uykusuz kaldığı bir gece Che günlüğüne şunları yazdı: "İnsanı yapışkan bir şey gibi tedirgin edişiyle belleğime kazınan o günlerden biriydi. Evden 100 m. ötede oturarak astımın beni terk etmeksizin yükseldiği ve yatıştığı 12 saat geçirdim. Daha sonra 10 adım yürüdüm ve [şimdi] bütün geceyi gayet rahatsız bir yamaçta, gırtlağıma sarılmış astımla, şafağa kadar uyumaksızın ve gönderdiğim adamın görevini yerine getirip getirmeyeceği kaygısıyla, yarın saat üçe kadar bu şekilde beklemem gerektiğini bilerek geçirdim. Geceleyin üç yer sarsıntısı soluma çabasıyla geçen saatlere farklı bir renk kattı. Gündüz son günümüzü geçirdiğimiz çalılık bölgeden gelen makineli tüfek takırtısı ve havan mermisi sesleri askerlerin buralarda bir yerlerde olduğumuzu haber aldıklarını gösterdi ve belki yarın şu anda içinde olduğumuz çalılığı tarayacaklar. Bana eşlik eden Öğretmen sürekli sinirli, cangılın gittikçe daha içlerine saklanmaya çalışıyor."

"Umut ve korku"yla geçen iki günün ardından Che'nin kuryesi astım ilaçlarıyla çıkageldi. "Sadece bir şişe," diye not düştü Che, "ama yanında biraz süt, çikolata ve biraz bisküvi de getirdi." İlaç sıkıntılarını ancak kısmen yatıştırmıştı; o gece Che hâlâ yürüyemiyordu. 3 Mart'ta büyük bir güç harcayarak yürümeye çalıştı. Ne pahasına olursa olsun tam zamanında Díaz çiftliğinde olmak istiyordu. Ancak o günün sonuçları hiç iyi olmadı: Normalde bir saatte çıkılabilecek bir tepeye tırmanmak için beş saat uğraştı ve o gece defterine, "ruhsal bir zafer ve bedensel bir yenilgiyle geçen bir gün," diye yazdı.

Bütün çabalarına rağmen Díaz çiftliğine bir haftada ulaştı. Beş gün gecikmişti. Che Öğretmen'den pek az yardım görmüş, bir ara onun kaçmayı düşündüğünden kuşkulanmıştı. Eğer istiyorsa gitmesini söyleyerek meydan okudu ona. Öğretmen böyle bir niyeti olmadığını söyledi ve Che defterine şöyle yazdı: "Davranışı net değil, fakat *le tré los co-*

jones ['Onu taşaklarından yakaladım'] " Köylülerden de pek az yardım gördü. Her zaman dostça davranan bir köylünün onu görünce asabileştiğine tanık olunca uğradığı düş kırıklığını şöyle yazdı: "Öyle korktu ki altına kaçırmış olabilir."

10 Mart'ta Che, astını yavaş yavaş düzelirken hedefine vardı ve gönüllülerin henüz gelmediklerini gördü. Epifanio Díaz'ın ona verecek haberleri vardı. Ancak bunlar kötü haberlerdi. Birkaç gün önce yeni bir *chivatazo*nun ardından Fidel'in kolu Los Altos de Merino denilen bir yerde düşman askerlerinin sürpriz saldırısına uğramış ve grup ikiye bölünmüştü. Fidel'in akıbeti bilinmiyordu.

V

Küba devriminin kaderini belirleyen pek çok ironiden biri, Sierra Maestra'daki isyancı grubun en umutsuz günlerinin Batista Rejimi'nin aldığı en tahrip edici darbelerle çakışmasıydı.

Şubat ayı sonunda Fidel'in Herbert Metthews'le yaptığı meydan okuyucu mülakat Küba'da bir bomba etkisi yaratmış, siyasal bir kargaşaya ve medyanın çıldırmasına yol açmıştı. Che'nin heyecanla kaydettiği gibi: "Matthews'in Fidel'le yaptığı röportaj bütün beklentileri aştı." Batista'nın savunma bakanı hemen bir basın toplantısı yaparak mülakatı Matthews'in hazırladığı bir tezgah olarak niteledi ve ona meydan okuyarak, Fidel'le çekilmiş bir fotoğrafı varsa ortaya koymasını söyledi. Fakat generalin esip kükremesi Batista'yı zor durumda bırakacak bir dizi seri atıştan sadece biri oldu. Bu atışlar Batista'nın basın üzerindeki sansürü kaldırdığı 25 Şubat günü başladı. Bu karar Matthews'in *New York Times*'taki yazı dizisinin birinci bölümünün yayımlanmasından bir gün sonra alınmıştı.

Matthews'in mülakatı hemen tercüme edildi ve gazetelerde yer aldı. Küba'nın bütün radyoları makaleye ilişkin yorumlara ve tartışmalara yer verdi. Mülakat sadece Fidel'in hayatta olduğunu kanıtlamakla kalmıyor, hükümetin aksi yöndeki iddialarına rağmen, Fidel'in en güçlü Amerikan gazetesinin yaptığı yayın sayesinde uluslararası kamuoyunda büyük bir çıkış yaptığını da gösteriyordu. Sadece bu kadar da değil, makaleler gayet olumluydu; elli yedi yaşındaki gazeteci hiç kuşkusuz Fidel tarafından kazanılmıştı ve onun davasına sempati duyuyordu.

"Küba gençliğinin isyancı lideri Fidel Castro," diye yazıyordu Matthews, "hayattadır ve ülkenin güney ucundaki engebeli, neredeyse aşılmaz Sierra Maestra bölgesinde zorlu bir savaşı başarıyla sürdürmektedir. Binlerce erkek ve kadın Fidel Castro'ya ve onun savunduğu görüşlere yürekten bağlıdır... Gayet saygıdeğer yüzlerce yurttaş Señor Castro'ya yardım ediyor... [ve] hükümetin dehşet verici karşı şiddet [siyaseti] halkın giderek General Batista'ya cephe almasına yol açıyor... Duruma bakılırsa, General Batista'nın Castro isyanını bastırması pek mümkün görünmüyor."

Fidel portresinde Matthews hayranlık verici ve güçlü bir imge yaratıyor ve Fidel'in

gerçek gücü konusunda yaptığı kandırmacaya inandığı görülüyordu. "Güçlü kuvvetli, 1.80 boyunda, esmer, değirmi yüzlü, seyrek sakallı, tam bir erkek. Haki bir üniforma giyiyor ve yanında gurur duyduğu dürbünlü bir tüfek taşıyor. Adamlarında elliden fazla bu tip tüfek olduğu anlaşılıyor ve Castro askerlerin bu silahlardan korktuklarını söylüyor. 'Onları bu silahlarla bin yarda uzaktan avlayabiliyoruz,'dedi. Bu adamın çok güçlü bir kişiliği var. Adamlarının ona neden taptıkları, bütün Küba gençliğinin onu neden örnek aldığı anlaşılıyor. İşte eğitimli, görüşlerini sonuna kadar savunmaya hazır, ideal sahibi bir adam; cesur ve dikkat çekici niteliklere sahip bir liderlik."

Matthews, "İsyancı Ordu"nun siyasal eğilimini neredeyse bir FDR[46] liberalinin sözleriyle betimlerken şunları yazıyordu: "Bu, kendisine Sosyalist diyen devrimci bir hareket. Aynı zamanda Latin Amerika'da genellikle Yankee karşıtı anlamına gelecek şekilde ulusalcı. Program belirsiz ve genellemelerle dolu, ancak Küba için yeni bir anlam taşıyor; radikal, demokrat ve dolayısıyla anti-Komünist. Gücünü Başkan Batista'nın askeri diktatörlüğüne karşı savaşmasından alıyor... [Castro] özgürlük, demokrasi, toplumsal adalet, Anayasa'nın değiştirilmesi gereği, seçimlerin yapılması gibi konularda güçlü fikirlere sahip."

Medya savaşı birkaç gün boyunca hararetle sürdü. İsyancılar bütün bu olup bitenleri radyodan keyifle izlediler. 28 Şubat günü *New York Times* Matthews'in Fidel'le çekilmiş bir fotoğrafını yayımlayınca kızılca kıyamet koptu. Rejimin tedbirsiz biçimde savurduğu iddialar asılsız çıkmış, gazetecinin bütün bunları kafasından uydurmadığı anlaşılmıştı. Oriente askeri komutanının "hayali mülakat fiziksel olarak girilmesi imkansız bir yerde yapılmış" şeklinde atıp tutması da Fidel'in yenilmez ve yakalanmasının imkansız olduğu iddialarını güçlendirmekten başka bir işe yaramamıştı.

Fidel'in medya zaferinin hemen ardından kötü haberler geldi. Frank País ve Arrnando Hart tutuklanmıştı. Daha sonra, 13 Mart günü, Che Díaz çiftliğinde hâlâ gönüllü isyancıları beklerken radyo haberleri Havana'da Batista'ya karşı bir suikast girişiminin ayrıntılarını vermeye başladı. José Antonio Echeverría önderliğindeki Directorio Revolucionario'ya mensup silahlı gruplar, Carlos Prio'nun *auténtico*larından bir grupla birlikte gündüz gözüyle Başkanlık Sarayı'na cüretli bir saldırıda bulunmuşlar ve Havana'daki Radio Reloj isyasyonunu yirmi dört saat kadar elde tutmuşlardı. Ancak saldırı başarısızlığa uğramış, karşılıklı açılan ateş sırasında kırktan fazla kişi ölmüştü. Ölüler arasında, Echeverría ve otuzdan fazla taraftarının, beş saray muhafızının ve yanlış zamanda yanlış yerde bulunan Amerikalı bir turistin kimliği saptanmıştı. Saldırı sırasında, tesadüfe bakın ki, Lincoln'ün katledilmesi konusunda bir kitap okumakta olan Batista ise yara almadan kurtulmuştu.

Özel notlarında Che, Directorio'dan, bu üniversiteli militan gruba yönelik duygularını açığa vurarak daima "*el grupo terrorista*" (terörist grup) diye söz etmişti. Fidel ve Echeverría, Mexico City'de kağıt üzerinde bir anlaşmaya varmış olabilirlerdi, ama gerçekte

46) FDR: Franklin Delano Roosevelt. (Ç.N.)

iki lider arasında şiddetli bir rekabet vardı. Başarısız suikast girişimi Echeverría'nın iktidar mücadelesinde Fidel'in ve hareketinin yerini almak için Havana'da fiili bir durum yaratmayı umduğu konusunda kuşkuya yer bırakmıyordu. Liderinin ölümü üzerine Directorio ağır bir darbe yemişti, ancak daha sonraki olayların da kanıtlayacağı gibi, sahneden tamamen silinmedi. Hareket, sonuna kadar Fidel'in hegemonyasına meydan okumayı sürdürecekti. Havana'daki 26 Temmuz hücreleri şimdilik kurtarma faaliyetlerine katılıyorlardı. Yaralıların bakımını üstlendiler, arananları kendi evlerinde sakladılar ve fırsattan yararlanarak Directorio'nun kullanılmamış silah zulalarını boşalttılar.

Suikast girişiminin Batista için kısa dönemde olumlu sonuçları oldu. Muhafazakar iş dünyası "terörist eylem"i lanetleyerek onun çevresinde toplandı. Bu olaydan, geleneksel Küba toplumu ile Anarşi arasındaki son savunma hattını oluşturan güçlü ve her şeye hakim bir *caudillo* olarak çıkmıştı. Sonraki günlerde Batista'nın polisi pek çok tutuklama gerçekleştirdi ve saldırıdan sağ çıkan kaçakları vurdu. Girişimle bağlantısı olduğundan kuşkulanılan, önemli bir eski senatör ve Ordoxo parti liderliğini vekaleten sürdüren Pelayo Cuervo Navarro polis tarafından katledildi.

Birkaç küçük aksiliğe rağmen Santiago'dan yola çıkan elli gönüllü ve bir miktar yeni silah 17 Mart günü Díaz çiftliğine ulaştı. Yeni gelenleri çalılık bölgeye yerleştirdikten sonra Che'nin en büyük sorunu bunca adamı besleyecek yiyecek bulmak ve ardından da, önceden kararlaştırılan randevu yerinde, Los Altos de Espinosa'dan fazla uzak olmayan bir noktada Fidel'le buluşmak için onları engebeli bir bölgede yürüyüşe geçirmekti. Yürüyüşe başladıklarında Che, Santiago'dan gelenlerin *Granma*'daki adamların başlangıçtaki kusurlarını taşıdıklarını gözlemledi. Askeri disiplinleri zayıftı ve fiziksel bakımdan yeterince dayanıklı değillerdi. Verilen yiyecekten şikayet ettiler ve karşılarına çıkan ilk tepeye tırmanırken zorlandılar.

Tepeyi tırmanmayı başardıklarında Che, günlüğüne alaycı biçimde yazdığı gibi, onlara "o ana kadar devrimin sağladığı en büyük kazanım"ı sunarak, gün boyunca istirahat edip toparlanmalarına izin verdi.

Bazı *guajiro*ları yardım için çağırtan Che yavaş bir yürüyüşle yeni adamları Sierra'nın içlerine soktu. Sekiz gün süren yavaş ve zahmetli bir yürüyüşün ardından, son pusudan sağ çıkan Fidel ve diğerleriyle buluştular. Şimdilik güvendeydiler. Che görevini yerine getirmişti ve *Ejército Rebelde* (İsyancı Ordu) artık sadece on sekiz değil, yetmiş adamdan oluşuyordu.

16
Yağsız İnekler ve At Eti

I

Hoşnutsuz ve şikayet eden çaylaklardan oluşan ordusuyla bir hafta boyunca Sierra Maestra'ya tırmanan Che, La Derecha'nın uzak dağlık bölgesindeki topluluğunda bulunan Fidel'e katıldı. Fidel bu kez de Che'yi yeni gönüllülerin lideri Jorge Sotús üzerinde yeterince otorite kullanmadığı için azarladı. Yeni gelenlerin kibirli tavırları Che'yi rahatsız etmiş ve yol boyunca adamlarının çoğunun öfkeli protestolarıyla karşılaşmıştı, ancak Che adamlara "disiplin"konusunda söylev çekmekle yetinmiş, Sotús'u Fidel'e havale etmişti.

Fidel'e kalırsa, Che "komutayı almamış"tı. Fidel'in hoşnutsuzluğu Che gelir gelmez üstlendiği genel kurmayı yeniden örgütleme faaliyetine de yansıdı. Bazı yenileri terfi ettirdi ve birlikleri Raúl, Juan Almeida ve Jorge Sotús'un önderliğinde üç müfrezeye ayırdı. Che'ye yine genel kurmay doktoru olarak mütevazı bir görev düşmüştü. Che günlüğüne şunları kaydetti: "Raúl benim siyasal komiser olmamı istedi, ancak Fidel bu görüşe karşı çıktı."

Bu sözler Che'nin savaşa ilişkin yayımlanmamış değerlendirmelerinde yer almamıştı, ancak bunlar Raúl'un Che hakkındaki görüşlerinin yanı sıra Fidel'in siyasal zekasını da açığa vurması bakımından önemlidir. Batista, Fidel'i Komünist olmakla suçluyor ve Fidel bu suçlamayı kesinlikle reddediyordu. Che gibi tartışmasız biçimde Marksist olan birini siyasal komiserliğe ataması Batista'nın eline büyük bir koz verecek ve çoğu anti-Komünist olan 26 Temmuz saflarının büyük bir bölümünü davadan soğutacaktı.

Fidel acil savaş planları oluşturmak için Che dahil en üst düzeydeki sekiz adamıyla bir toplantı yaptı. Che yeni gelenleri hemen ateşle sınamak için derhal çatışmaya girmek gerektiğini savundu, ancak Fidel ve toplantıda hazır bulunanların çoğu, yeni gelenleri alıştırarak savaşa sokmayı tercih ediyordu. Che'nin görüşüne karşı çıktılar. "Çatışmaya girmekten kaçınmaya çalışarak Turquino'ya [Dağ] doğru çalılık bölgeden geçerek ilerleme kararıyla [sorun] çözüldü."

Daha sonra, 25 Mart günü bir kurye Frank País'in Santiago'da tutuklu olarak tutul-

duğu hücreden kaçırıldığını bildiren bir mesaj ve Crescencio Pérez hakkında endişe verici bir istihbarat bilgisi getirdi. País, bir kaynağa göre, Crescencio'nun Binbaşı Joaquín Casillas'la temas kurduğunu, bütün isyancılar bir araya geldiklerinde yerlerini bildirerek hepsinin imhasını sağlayacağını yazıyordu. Günlüğüne yazdıklarından, Che'nin País'in gönderdiği bilgiye güvendiği, çünkü Crescencio'nun sadakatinden kuşkulanmak için nedenler olduğu anlaşılır. Kendisine köylülerden savaşçı toplama görevi verilen *guajiro* lideri bir süredir uzaktaydı. Yakınlarda 140 adamı silahlandırdığını bildiren bir mesaj göndermişti. Ne var ki Che, Díaz çiftliğinden gelirken yolda onunla görüşmüş ve yanında sadece dört adam olduğunu görmüştü. Bunlar da kendilerine istirahat verilen adamlardan arta kalanlardı ve ortalıkta yeni adam görülmüyordu. Che, Crescencio'nun biraz şaşkın ve Fidel'in şeker kamışlarını ateşe verme kararından ötürü rahatsız olduğunu da saptamıştı. Bu anlaşmazlık isyancı liderlik ile onun en önde giden köylü müttefiki arasında kritik bir anda devrimci strateji üzerine çıkan anlayış farkını gösteriyordu. Liderlik bu hoşnutsuzluğun ihanete varıp varmadığından emin değildi, ancak işi şansa bırakamazdı. Fidel en güvendiği adamlardan oluşan küçük grubunu topladı ve onlara hemen o gece yola çıkacaklarını söyledi.

Ancak yeniden tertiplenen İsyancı Ordu ilk zorlu yürüyüşte sınavı kaybetti. İlk yüksek tepeye tırmanırlarken yeni gönüllülerin en ilginç olanlarından, Guantánamo Körfezi'ndeki ABD deniz üssünden kaçan ergenlik yaşında üç Amerikalı'dan biri yorgunluktan bayıldı. Karanlık iyice çöktüğünde öndeki ekipten iki kişi kayboldu. Hemen ardından ikinci müfrezenin tamamı kayboldu. Daha sonra Sotús'un müfrezesi ve artçı birlik sırra kadem bastı. "Fidel müthiş bir hiddetle bağırıp çağırdı," diye yazdı Che. "Ama sonunda hepimiz önceden kararlaştırılan eve ulaştık."

Günü dinlenerek ve bir çiftçinin tarlasından topladıkları *yucca* ve *plantain*leri[47] yiyerek geçirdikten sonra, Che'nin "bir başka patetik bayır" dediği yere, Los Altos de Espinosa'ya ulaştılar. Burası pusuya düşürüldükleri tepeydi. Zenon Acosta'nın gömüldüğü yerde, onun anısına küçük bir tören yaptılar. Che civardaki dikenliklerin içinde battaniyesini buldu. Battaniye ona "hızlı stratejik geri çekiliş"i hatırlattı ve bir daha asla bu şekilde malzeme kaybetmemeye ant içti. Yeni bir adam, Paulino adında bir *mulatto* Che'nin tıbbi malzemeyle dolu ağır çantasını taşımakla görevlendirilerek genel kurmaya atandı. O çantayı taşırken zorlanması Che'nin astımını azdırmaya başlamıştı.

Bu isyancıların sonraki birkaç hafta boyunca var olma biçimi olacaktı. Fidel şimdilik çatışmaya girmemeye, yiyecek, silah ve cephane depoları oluşturmaya ve köylü destek şebekesini genişletmeye karar vermişti. Ama önce bir günden diğerine yetecek kadar yiyecek bulmaları gerekiyordu. Sierra çevresinde hareket ederlerken gelecek hasadın bir bölümünü adamlarına ayırmaları için köylülerle bir anlaşma yapmıştı. Ancak bu kez durum daha zordu, zira isyancıların sayısı sekseni geçmişti ve artık kitle halinde bir çiftçi-

47) Plantain: muz benzeri meyvesi olan, yaprakları geniş ve yere yakın yabani bir ot. (Ç.N.)

nin evine gidip beslenemezlerdi. Et pek az bulunuyordu, yiyecekleri daha çok *plantain*, *yucca* ve Küba köylülerinin başlıca besin maddesini oluşturan, mor renkli, nişastalı bir kök bitki olan *malanga*dan ibaretti. İyi yemekten hoşlanan Fidel için bu "*vacas flacas*" ya da "yağsız inek" dönemi özellikle tatsızdı ve bu durum ruh halini de etkiliyordu. 8 Nisan'da Che, Fidel'in kısa süreli bir görevle kamptan ayrılıp akşam yemeğini kaçırdığı için sinirli olduğunu gördü. "[Fidel] geç saatlerde geldi, çok kızgındı, çünkü sadece pirinç yemişti ve işler istediği gibi gitmiyordu."

Yiyecek maddesi yetersizliği bir süre sonra onları neredeyse basit haydutluğa varan, çaresiz eylemlere yöneltti. Bir gece adamlar bir genel depoyu yağmalamaya gönderildiler. Diğer bir grup Popa adında tanınmış bir *chivato*yu korkutarak ineklerine el koymaya sevk edildi. İkinci grup döndüğünde Che şunları yazdı: "Sıkı bir yumruk indirmişler ve Popa'dan bir at almışlardı, ama bu arada adamın bir *chivato* olmadığı izlenimini edinmişlerdi. Atın parasını ödememişler, ancak terbiyeli davranırsa ödeyeceklerine söz vermişlerdi." At kazana konuldu, ancak faydalı bir hayvanın yiyecek uğruna öldürülmesine kızan *guajiro*lar yemeyi reddettiler. Etin geri kalan kısmı *tasajo*, yani bir tür pastırma yapılmak üzere tuzlandı. Bu arada hazırlıklar yavaş gittiği için Fidel kampı terk etme planını erteledi. Che'nin gözlemi şöyleydi: "*Tasajo* düşüncesi Fidel'in fikrini değiştirmesine yol açtı."

Sierra Maestra'nın dışındaki siyasal iklim istikrarsızdı. Siyasal partiler giderek artan şiddet karşısında Batista'nın yeni seçim takvimini açıklamasını talep ediyorlardı. Bazı siyasetçiler isyancıların ciddiye alınmaları gerektiğini öne sürerek "isyancı gruplarla görüşülmesi" için çağrıda bulundular; ancak Batista bu türden görüşmelerin gereksiz olduğunu ilan etti, çünkü "isyancı yoktu." Ne var ki kısa süre sonra, Santiago'daki kasım ayaklanmasını "ezen" Binbaşı Barrera Pérez'in albaylığa terfi ettirildiğine ve Sierra Maestra'yı temizlemesi için emrine bin beş yüz asker verildiğine dair haberler Batista'nın iddialarının ne kadar boş olduğunu ortaya koydu.

Küba kentlerinde siyasal manevralar devam ederken isyancılar Sierra Maestra tepelerine akın ediyorlardı. Fidel nihayet Crescencio Pérez'den kafa karıştırıcı bir mesaj aldı. *Guajiro* lideri daha önce iddia ettiği gibi çok sayıda ve silahlı adam toplamadığını kabul ediyordu, ama bu kez birkaç gönüllüyü bir araya getirmişti ve Fidel'in gelip onları almasını istiyordu. "Bacağı sakat" olduğu için onları kendisi getiremezdi. Che'nin notları örtülüydü: "Fidel ciddi olan bütün teklifleri kabul ettiği, daha sonra silahlı adamlarla gelmesinin daha iyi olacağı yanıtını verdi." Fidel'in *guajiro*nun ikili oynaması halinde tuzağa düşebileceği bir durumdan kaçınmak için tedbirli davranmaya karar verdiği açıktı.

İsyancılar ister istemez Sierra'da yaşayanlarla bizzat ilişki kurmak için daha fazla çaba harcamaya başladılar. Che açık havada bir sağlık *consultoria*sı (muayenehane) kurmaya başladı. "Monoton bir işti," diye hatırlayacaktı daha sonra. "Sadece birkaç ilaç vardı ve Sierra'daki klinik vakalar genellikle aynıydı: Erken yaşlanmış, dişsiz kadınlar, karnı

şiş çocuklar, parazitler, raşitizm, genel vitamin yetersizliği..." Bu semptomların aşırı çalışma ve yetersiz beslenmeden kaynaklandığını belirten Che, şöyle yazıyordu: "Bu muayeneler sırasında halkın hayatında kesin bir değişiklik gerektiğini elle tutulacak biçimde hissetmeye başladık." Belki de Che, bilinçli biçimde farkına varmasa da, bir zamanlar düşünü kurduğu "devrimci doktor" olma yolunda bir evrim geçirmişti. Tarım reformu gibi devrimci siyasetlere ilişkin fikirleri vardı kuşkusuz, ancak *campesino*lar (çiftçiler) arasında yaşadığı deneyim bu kavramların kafasında berraklaşmasına yardımcı oldu.

II

İsyancılar Sierra'daki hayata uyum sağlarlarken, hareketin Llano'daki önderleri "Resistencia Cívica" (yurttaş direnişi) denilen bir yeraltı destek şebekesi aracılığıyla bir hayat bağı kurmak için zorlu bir çalışma içindeydiler. Frank País, Ortodoxo Partisi'nin başkanı ve müteveffa senatör Eddy Chibás'ın kardeşi Raúl Chibás'ı örgütün Havana kolunun başına getirmişti. Herbert Matthews'in mülakatını hazırlayan oğlu Javier Pazos'un peşinden giden, eski Küba Ulusal Bankası'nın başkanı iktisatçı Felipe Pazos da harekete katıldı. Tanınmış bir hekim olan Dr. Angel Santos Buch ise Santiago'daki şebekenin başına getirildi.

Ancak Ulusal Yönetim Kurulu'nun kilit üyelerinin yakalanması eşgüdüm çabalarına ağır bir darbe indirmişti. Saray'a gerçekleştirilen saldırıyla bağlantılı olduklarından kuşkulanılan Faustino Pérez ve 26 Temmuz hareketinin yeraltı propagandacısı gazeteci Carlos Franqui tutuklanmışlardı. Onlar Havana'nın El Príncipe cezaevinde Armando Hart'a katılırlarken, Frank País hâlâ Santiago'da gözaltında tutuluyordu. Ne var ki, içerde olmalarına rağmen gizli faaliyetleri devam ediyordu; kendi aralarında da haberleşiyorlar ve gizlice dışarı çıkardıkları mektuplar sayesinde Fidel'le temaslarını da sürdürüyorlardı. Hareketin liderleri içinde dışarıda kalan neredeyse tek kişi Celia Sánchez ise Fidel'in dış dünyayla temasını sağlıyordu. Fidel ona sürekli mektup gönderiyor, bazen tatlı sözlerle bazen öfkeyle, giderek büyüyen ordusu için para ve malzeme istiyordu.

15 Nisan'da isyancılar Che'nin ilk kez adam öldürdüğü Arroyo de Infierno'ya döndüler. İsyancı takımlar yiyecek bulmaya ve çevreden istihbarat toplamaya gönderildiler ve içlerinden biri yakınlarda Filiberto Mora adında bir *chivato*nun var olduğunu öğrendi. Yeni takım liderlerinden biri olan Guillermo García şüpheliyi yakalamak için gönderildiğinde Fidel endişeliydi. *Chivato*ya ilişkin haberler bir hükümet uçağının ortaya çıkışıyla aynı zamana denk gelmişti ve bir an önce kampa dönmek istiyordu. Yola çıkmaya hazırlandıkları sırada, Guillermo García ihbarcıyı yanına katmış halde çıkageldi. Fidel'in yöntemini izleyen García kendisini subay olarak tanıtmış ve böylece şüpheliyi onunla gelmeye ikna etmişti. Kampa vardıklarında durumu anlayan *chivato* dehşete kapıldı. "Filiberto adındaki bu adam kandırılmıştı," diye yazdı Che günlüğüne; "ancak Fidel'i gördüğünde neler olduğunu anladı ve af dilemeye başladı." Dehşete kapılan Filiberto geç-

mişte işlediği bütün suçları itiraf etti. Bunların arasında Arroyo del Infierno pususunu kuran askerlere rehberlik etmek de vardı. Daha da endişe verici olanı, Mora'nın suç ortaklarından biri isyancıların o anki yerini askerlere bildirmeye gitmişti. Che'nin bu konudaki notları şöyle bitiyordu: "*Chivato* idam edildi; kafasından vuruluşundan on dakika sonra onun öldüğünü bildirdim."

Kamptan ayrılırlarken, Celia'dan bir mektup ve beş yüz dolar taşıyan bir kurye geldi. Celia yakında daha fazla para göndereceğini yazıyor, Fidel'in daha fazla gazeteci isteğine yanıt olarak, birkaç tane bulduğunu, onları Sierra'ya getireceğini bildiriyordu. Hapisane hücresinden kaçan Armando Hart'tan da bir mektup vardı. Che onun yazdıklarından pek hoşlanmadı ve biraz kuşkulandı. Günlüğüne şunları yazdı: "Mektupta kendisini olumlu biçimde anti-Komünist olarak sergiliyor ve Yankee elçiliğiyle bir tür ilişki içinde olduğunu ima ediyor."[48]

Nisan ayının sonunda saflarına birkaç köylü katıldı ve isyancıların ikmal sistemi daha etkin biçimde çalışmaya başladı. Yiyecek maddeleri günlük olarak adamlar ve katırlarla taşınıyordu. Amerikan CBS kanalından Robert Taber ve Wendell Hoffman adında iki *gringo*nun geleceğine dair haberler ulaştı. Celia Sánchez ve Haydée Santamaria'nın eşlik edeceği gazeteciler Fidel'le konuşmak için geleceklerdi. Celia'nın Sierra'ya gelmek isteyen gazeteciler bulması fazla zaman almamıştı, çünkü Herbert Matthews'in Fidel ve Küba'daki isyancılar üzerine yazdığı *New York Times* makaleleri Amerikan basınında büyük bir yankı uyandırmıştı. Taber CBS radyosunda program yapımcısıydı ve kameramanıyla birlikte gelerek isyancılar hakkında bir televizyon belgeseli hazırlamayı düşünüyordu. Onlarla buluşmak için Fidel *estado mayor*unu ana isyancı kampının üzerine, bir tepenin zirvesine taşıdı. Che'nin yazdığına bakılırsa, amaç hem koruma önlemlerini artırmak hem de "gazetecileri etkilemek" idi.

Gazeteciler gördüklerinden çok etkilendiler ve hemen işe koyuldular. İlk günlerini, isyancılara katıldıkları için ABD'de *causes célèbres* haline gelmiş (ün kazanmış) Amerikalı üç kaçakla mülakat yaparak geçirdiler. Kendi mülakatı için Fidel zihninde gösteri niteliğinde yeni bir medya darbesi hazırlamıştı: Küba'nın en yüksek zirvesi olan Turquino'ya tırmanmak ve dağın zirvesinde bir basın toplantısı yapmak istiyordu. 28 Nisan günü hemen herkes, Fidel'in el altmetresine göre 1850 metre yükseklikteki zirveye tırmandı. Orada, Küba'nın en yüksek noktasında Fidel, Taber ve Hoffman'a çekimli bir mülakat verdi ve herkes dramatik biçimde silahlarını ateşledi. Astım yüzünden hırıldamakta olan Che tepeye tırmanan son kişi oldu, yine de bunu başarabildiği için mutluydu.

Turquino'dan indikten sonra Che astımının yatıştığını fark ederek rahatladı, ama Fi-

48) Bu özel mektup, gerilla seferi sırasında 26 Temmuz hareketi ile ABD hükümeti arasında kurulan gizli ilişkileri açığa vuran her türlü kayıt gibi, Küba'nın devrimci tarihinin resmi kayıtlarından çıkarılmıştır; ancak bu türden ilişkilerin kurulduğu açıktır. Daha önce yapılan değerlendirmeler bu temasların 1957 yazında başladığına dair iddialara yer vermiştir. Che'nin sözleri ABD hükümet görevlilerinin mart ayı gibi erken bir tarihte Fidel'in yeraltındaki yoldaşlarının bu türden ilişkiler kurduklarını gösterir.

del yine de onu Victor Buehlman'a yardım etmek üzere artçı olarak atadı. Amerikalı kaçaklardan biri olan Buehlman zayıf bünyeliydi, midesinden şikayetçiydi ve sırt çantasını taşıyamıyordu. Che istemeyerek ona yardım etti ve defterine Amerikalının herhangi bir hastalıktan çok "sıla hasreti" yüzünden acı çektiğini yazdı.

Turquino tırmanışı isyancıların daha önce hiç görmedikleri yeni tip bir gönüllü akınıyla çakıştı. Bunlar isyancıların giderek tanınmalarından ötürü davaya romantik bir bağlılık duyan gençlerdi. İsyancılara ulaşanlardan biri tam iki aydır onları aradığını anlattı. Orta Küba'nın Camagüey bölgesinden gelen iki ergeni Che önceleri "bir çift maceraperest" diye küçümsedi, ancak *Ejercito Rebelde*'nin ince eleyip sık dokuyacak hali yoktu. Gelenler kabul edildiler. Che'nin daha sonra işaret ettiği gibi, bu delikanlılardan biri, Roberto Rodríguez sonunda "devrimci savaşımızın en beğenilen ve sevilen kişileri"nden biri, "Vaquerito" [Küçük Kovboy] haline geldi. Korkusuzluğu ona Küba'nın devrimci kahramanlar panteonunda kutsal bir yer kazandıracaktı.

Doktorluk görevine ek olarak Che yeni ve önemli bir sorumluluk daha yüklendi. Fidel'in ona siyasal komiserlik görevi vermeyi başlangıçta reddetmesine rağmen, yeni gelenlerin sorgulanması ve onlara temel bir siyasal yönelim kazandırılması işi Che'nin gayri resmi görevi haline gelmişti. Vaquerito geldiğinde Che onu sorguladı, ancak daha sonra yazdığı gibi, "Vaquerito'nun hiçbir siyasal görüşü yoktu. Mutlu ve sağlıklı bir oğlan çocuğu olmaktan başka bir özellik taşımıyor, bütün bunları muhteşem bir macera olarak görüyordu. Çıplak ayakla geldi ve Celia ona bir çift ayakkabı verdi. Meksika'da giyilen türde, deri ayakkabılardı bunlar. Ayakları çok küçük olduğu için ona uyan tek çift buydu. Yeni ayakkabıları ve palmiye yapraklarından yapılmış şapkasıyla Vaquerito, Meksikalı bir kovboyu ya da *vaquero*yu andırıyordu. Adı da öyle kaldı."

Bir başka yeni gönüllü, ölmüş olan Eutimio Guerra'nın El Mulato vadisinden komşusu Julio Guerrero adında bir *guajiro* idi. İsyancılarla ilişkisi olduğundan kuşkulanıldığı için evi ateşe verilmiş, o da ordudan kaçmıştı. Guerrero, Fidel'i öldürmesi karşılığında kendisine para teklif edildiğini anlattı. Ancak Eutimio'ya vaat edilen on bin dolardan çok daha mütevazı olan bu ödül, sadece üç yüz dolar ve hamile bir inekten ibaretti.

İsyancılar siyasal çizgisi bilinmeyen müstakbel savaşçıları geri çeviremediği gibi, sivil müttefikler konusunda da yeterince seçici olamıyorlardı. 26 Temmuz Hareketi'ne mensup bir adam Directorio'nun başarısız saray saldırısından kalan silahların gizlice Santiago'ya sokulduğuna dair haberler getirdiğinde, Fidel silahların zuladan çıkarılarak, Che'nin günlüğünde kaydettiği gibi, "mesleği marihuana dağıtıcılığı olduğu için" Sierra'yı gayet iyi bilen yerli bir rehberle gönderilmesini istedi.

Bu arada Che için pek hoş olmayan bir sürpriz yaşandı. Tanınmış bir yüz ansızın ortaya çıkıvermişti: El Gallego Morán. Yaralı bacağı yüzünden hâlâ topallamakta olan Morán önermek istediği "aşırı gizli bir plan" yüzünden heyecan içindeydi. Fidel, Morán'ın "plan"ını dinledi. Daha sonra Che, Fidel'in öneriyi kabul ettiğini işitince hayal kırıklığı-

na uğradı. Günlüğüne şunları yazdı: "[Fidel] El Gallego'yu geride kalan adamlarla birlikte yeni bir sefer gerçekleştirmek, daha sonra para toplamak ve propaganda yapmak üzere ABD'ye gitmekle görevlendirdiğini [anlattı bana]. El Gallago gibi düşük ahlaklı, suçunu itiraf etmiş bir kaçağın, bir şarlatan, bir entrikacı ve aşırı bir yalancının böyle bir göreve gönderilmesinin ne kadar tehlikeli... faydasız olduğuna dair düşündüğüm her şeyi ona anlattım. El Gallego'yu bir şeyler yapmak üzere göndermenin daha iyi olacağını, onu ABD'ye göndermemenin hoşnutsuzluğa yol açacağını söylüyor." Yine de ikna olmayan Che şunları eklemişti: "Gallego'nun istediği tek şey ABD'ye gitmek ve bu işlerden vazgeçmek."

(Sonunda Che'nin kuşkuları doğru çıktı. Morán kısa süre sonra Batista'nın askeri istihbarat teşkilatına katıldı ve isyancı olduğundan kuşkulanılan kişilerin takibinde fiilen işbirliği yaptı.)

Morán kendisine verilen görevleri yerine getirmek için yola çıktığı sırada, yeni bir Amerikalı muhabirin Fidel'le buluşmak üzere yolda olduğuna dair haberler geldi. Taber'in kameramanı filmleri gizlice kaçırmak için henüz ayrılmıştı. Ancak Taber *Life* dergisi için bir öykü hazırlamak için hâlâ oradaydı. Yeni muhabirin yolda olduğunu işitince, Fidel'e kendi işi bitene kadar onu durdurmasını söyledi. Kendisi özel haber yapmak için oradaydı. Fidel öneriyi kabul etti ve muhabirin birkaç gün yolda tutulmasını emretti.

Bu arada bir *marijuanero* (marihuana kaçakçısı) olan rehberleri, ikmal maddeleri ve parayla geri döndü ve yeni silahların varış noktasına ilişkin haber getirdi. Silahlar Turquino Dağı'nın birkaç günlük yürüyüş mesafesindeki kuzey doğusuna getirilecekti. Yola çıkmaya hazırlandıkları sırada Che isyancıların çoğunun kamp kurduğu yere Fidel'den bir mesaj götürdü, ancak karanlık basmış ve yolunu kaybetmişti. Tam üç gün boyunca, bazen yürüyerek, bazen çevreyi inceleyerek tek başına kaldı. Nihayet kendisini yoldaşlarına götüren yolu bulabildi. İsyancıların gerideki kampına ulaştığında yoldaşları onu alkışlarla karşıladılar. Yeni gazeteci, serbest çalışan Andrew St. George adındaki Macar asıllı Amerikalı hâlâ kampta tutuluyordu. Alkışlardan duygulanan Che şunları yazdı: "Karşılama töreni beni duygulandırdı." Ancak kamptakilerin kendi başlarına bir "halk mahkemesi" topladıklarını öğrenince tedirgin oldu. "Bana Napoles adında bir *chivato*yu yok ettiklerini, suçsuz buldukları iki kişiyi de serbest bıraktıklarını anlattılar. Adamlar akıllarına eseni yapıyorlardı."

Che'nin yokluğunda Bob Taber, beraberinde eve dönmeye karar veren üç Amerikalı genci de yanına alarak ayrılmıştı.[49] İsyancılar yine hep birlikte Pino del Agua'daki bıçkıhanenin yakınlarındaki silah teslimat noktasına doğru yürüyüşe geçtiler. Ancak buluşma yerinde kimseler yoktu. Bunun üzerine tepelere doğru çekildiler ve orada Crescencio Pérez'le karşılaştılar. *Guajiro* nihayet uzun süredir vaat ettiği köylü gönüllüler grubuyla bir-

49) Charles Ryan adındaki üçüncü genç gerilla hayatından bıkıp ayrılmaya karar verene kadar birkaç ay daha orada kaldı.

likte ortaya çıkmıştı. Grup yetersiz biçimde silahlanmış yirmi dört adamdan oluşuyordu. Yolda bir ordu müfrezesiyle karşılaşmışlardı. Müfrezenin saldırısına uğrayınca kaçmışlar, ancak genç bir isyancı tutsak alınmış, kurşunlanmış, süngülenmiş ve cesedi yola atılmıştı. Che dahil isyancıların çoğu intikam duygusuyla henüz tutsak alınan bir ordu onbaşısının idam edilmesini istedi, ancak silahlı kuvvetler mensuplarını hâlâ kazanmaya çalışan Fidel zarar verilmeksizin adamın serbest bırakılmasında ısrar etti. (Bu arada Crescencio'nun sadakatine ilişkin kuşkular ya unutulmuştu ya da gizli tutuluyordu, çünkü Che günlüğünde bu konudan bir daha söz etmedi. Savaşa ilişkin diğer yayımlanmış değerlendirmelerde de ondan kuşkulanıldığını ortaya koyan bir olay yer almamaktadır.)

İsyancılar silahların bırakılacağı yer ve zamanın bildirilmesini beklerlerken, radyodan davalarının önemli bir sembolik zafer kazandığına dair haberler aldılar. *Granma*'dan sağ kurtulanlar dahil 26 Temmuz Hareketi'ne mensup çok sayıda yoldaşlarının yargılandığı Santiago mahkemesi sona ermişti. Beklendiği gibi, hapis cezası almışlardı; ancak savcı ve mahkeme başkanı Manuel Urrutia karara muhalif oy vermişlerdi. Urrutia, ülkenin içinde bulunduğu "anormal durum" nedeniyle, davalıların silah taşımalarının kendileri için anayasal bir hak olduğunu cesaretle ilan etmişti. Bir başka iyi haber Frank País'in gözetim altından salıverilmesiydi. Bu olay yetkililerin onun isyancı hareket içindeki gerçek statüsünü bilmediklerini ortaya koyuyordu. Bu olumlu gelişmeleri iki 26 Temmuz Hareketi üyesinin kısa ziyareti izledi. Yeni silahların getirilmesi işini düzenlemek için gelmişlerdi ve silah sevkıyatının devam edeceğini bildirdiler. Che sevinçle günlüğüne bir not düştü: "Toplam olarak yaklaşık elli demir."

Ancak bu olumlu gelişmeler Fidel'i neşelendirmeye yetmemişti. Kötü bir ruh hali içindeydi. Yeni gazeteci Andrew St. George'u ihmal ediyordu. Gazeteci de Fidel'in kendisine bir mülakat verip vermeyeceğini anlamak için Che'yi sıkıştırıp duruyordu. İki haftadır isyancılarla birlikteydi ve işini bir an önce bitirmek için sabırsızlanıyordu. Bir radyo mülakatı planlıyordu ve Che'nin İspanyolca'ya çevirdiği bazı sorular hazırlamıştı. Kimse doğru dürüst İngilizce konuşamadığı için, Che St. George'la Fransızca konuşuyor, ona yol gösteriyor ve çevirmenlik yapıyordu. Ancak Fidel'e aracılık eden kişi olarak oynadığı rol giderek canını sıkmaya başlamıştı. "Bir sürü mazeret uydurdum," diye itirafta bulunuyordu günlüğünde; "ama Fidel gerçekten çok kaba davranıyor, fotoğraf çekilirken incinmiş majeste havalarında yatıp *Bohemia* okuduğu hamaktan kalkmaya bile tenezzül etmedi ve sonunda genel kurmay üyelerinin hepsini başından savdı. Radyo mülakatı çevriliyor. Ses kaydının yapılması gerek. [Ancak] gece boyunca Fidel'in olumsuz ruh hali devam etti. Kayıt yapmak istemedi ve bu işi ertesi güne bıraktı. Yemeklerin kötü olduğunu iddia ederek bizimle birlikte yemeyi reddetti."

Ertesi gün tam mülakat başlamak üzereydi ki, düşmanın hareket halinde olduğuna dair haberler geldi. İsyancıların hemen kamptan ayrılmaları gerekiyordu. Şiddetli yağmur altında yürüyüşe geçtiler. St. George dehşete kapılmıştı. Che günlüğüne şunları yaz-

dı: "Adam çok fena oldu. Mülakatın ertelenmesi için öne sürülen mazeretlerin saçmalığından şikayet ediyordu; ne diyeceğimi bilmedim." Arroyo'ya vardıklarında geceyi geçirmek için kamp kurdular. Fidel mülakatı bir kez daha, bu kez akarsuyun "çok gürültülü" olduğu gerekçesiyle erteledi.

Aynı gece isyancılar kitlesel bir ayrılma talebiyle karşılaştılar. Önce, en gençlerinden biri, on beş yaşında bir çocuk sağlık gerekçeleriyle ayrılmasına izin verilmesini istedi. On altı yaşındaki bir başkası "zafiyet" geçirdiğini söyleyerek hemen ona katıldı. Che'nin günlüğüne göre Fidel gruptaki yaşlıların kalmasını, gençlerin ise "yaşları dikkate alınarak" gitmelerini emretti. Onları gözetim altına almak gerektiğine işaret eden Che daha önce saflardan atılan yedi isyancının yakalandığına tanık olmuştu. Bildikleri her şeyi anlatmışlar ve "askerler silahların nereye geleceğini [öğrendikleri] için durum özellikle tehlikeli" bir hal almıştı.

Fidel uzun süredir beklenen mülakatı vermeye tenezzül ettiğinde St. George'un sorunu nihayet çözülmüş oldu. Ne var ki 18 Mayıs günü Fidel'le radyo mülakatı yaparken, radyo haberleri Taber'in *Kübalı Cangıl Savaşçılarının Öyküsü* adlı filminin ertesi gün bütün ABD'de yayına gireceğini duyurdu. Bu haberle altüst olan St. George veda etmeden ayrıldı.

Ertesi gün silahların kararlaştırılan yere geldiği bildirildi ve yirmi beş adam onları almak için gönderildi. Adamlar ertesi gün şafak vakti Che'nin "kıymetli kargo" dediği yükle çıkageldiler. Kargoda, üç adet ayaklı makineli tüfek, üç adet Madsen makineli tüfeği, dokuz adet M-1 karabina, on adet Johnson makinelisi ve altı bin mermi yer alıyordu. "Bizim için dünyanın en muhteşem görüntüsüydü," diye yazdı Che, daha sonra. "O ölüm araçları, bütün savaşçıların hırslı gözlerinin önüne serildi."

Kendi silahı da oradaydı. Fidel yeni silahları dağıttığı zaman, Che Madsenlerden birinin *estado mayora* verileceğini öğrenince kendinden geçti. O silahtan sorumlu olacaktı. "Böylelikle," diye yazdı daha sonra, "tam gün savaşçı olarak takdim edilmiş oldum. O zamana kadar yarım gün savaşçıydım ve esas sorumluluğum birliğin doktoru olmaktı. Yeni bir evreye geçmiş oldum."

III

Yeni silahlar sayesinde isyancılar saldırıya hazır hale gelmişlerdi. "Yeni" katılanlar artık yeni değildiler; Sierra Maestra'da yürüyerek ve tırmanarak geçen iki aydan sonra zayıflamışlar ve sertleşmişlerdi. Ama hâlâ savaşçılık sınavından geçmemişlerdi. Ateşle vaftiz edilme zamanıydı.

Bulundukları Pino del Agua bölgesi bir kereste üretim alanı olduğu için, ordunun sık sık devriye çıkardığı bıçkıhaneler ve birbirini kesen yollarla doluydu. Che ordu kamyonlarını pusuya düşürme konusunda sabırsızdı, ancak Fidel'in daha iyi bir planı vardı: Kıyıdaki El Uvero garnizonuna saldırmak. Altmış askerle korunan garnizon hareket halin-

de oldukları bölgenin doğusuna düşüyordu ve o ana kadar saldırdıkları en büyük hedef olacaktı. Başarı muazzam bir moral sağlayacak ve siyasal etki yaratacaktı.

Fidel planını uygulamak için El Uvero yakınlarında Lübnan asıllı Kübalı Babún kardeşlere ait olan bir bıçkıhanede yönetici olarak çalışan çocukluk arkadaşı Enrique López'in yardımına güvenebilirdi. Babún kardeşler de –çimento imalatçıları, gemi yapımcıları ve Oriente bölgesinde büyük kereste işi yapan toprak sahipleri– isyancılarla gizli işbirliği halindeydiler; şirketin tekneleriyle Santiago'dan silah sevkıyatına yardımcı oluyorlar ve silahların kendi topraklarında saklanmasına izin veriyorlardı. Bu arada Enrique López kendi çalışanlarına alıyormuş gibi yaparak isyancılar için yiyecek ve başka malzemeler satın almaya başlamıştı.

Harekete geçmeye hazırlanırlarken Fidel grup içinde bazı düzenlemeler yaptı. Madsen makineli tüfeğin taşınmasına ve çalıştırılmasına yardımcı olması için Che'nin yanına dört gençten oluşan bir ekip verildi. Gençlerden ikisi, Pepe ve Pestan Beatón, kardeşti; bir diğerinin adı Oñate'ydi ve bir süre sonra kendisine Meksikalı komedyen "Cantinflas"ın adı verilecekti; ve nihayet Joel Iglesias adında on beş yaşında bir genç vardı. El Vaquerito gibi, Joel de sonuna kadar Che'nin yanında yer alacaktı.[50]

Nihayet savaşın hemen öncesinde Fidel ayrılmak isteyenlere son bir fırsat vererek "havayı temizlemek" istedi. Çok sayıda adam el kaldırdı. "Fidel onlara çok sert davranınca, bazıları fikir değiştirir gibi oldularsa da ilk kararlarından dönmelerine izin verilmedi," diye yazdı Che. "Sonunda dokuz kişi ayrıldı ve toplam 127 adam kaldı; artık neredeyse hepsi silahlı."

İsyancılar harekete geçerek dağlık bölgenin içlerine doğru ilerlediler. Kamp kurdukları sırada radyodan şaşırtıcı bir haber işittiler. İsyancılardan oluşan silahlı bir güç Oriente'nin kuzey sahillerindeki Mayarí'de karaya çıkmış ve bir ordu devriyesine saldırmıştı. Karaya çıkan yirmi yedi kişiden beşinin yakalandığı bildiriliyordu. *Fidelista*lar henüz bilmiyorlardı ama *Corynthia* adlı bir tekne gerçekten de birkaç gün önce bir *auténtico*lu ve ABD ordusunda yer almış Calixto Sánchez'in komutası altında Miami'den yola çıkmıştı. Autenticolar ve bazı Directorio adamlarından oluşan sefer gücü, sürekli entrika çeviren eski devlet başkanı Carlos Prío tarafından silahlandırılmış ve masrafları karşılanmıştı. Prío, Fidel'in Ejercito Rebelde'siyle rekabet etmek için kendi gücünü bir an önce sahaya sürme konusunda sabırsızdı. (İlk gelen haberler hatalıydı: *Corynthia*'yla karaya çıkanların aralarında Sánchez'in de bulunduğu yirmi üçü ele geçirilmiş ve birkaç gün sonra idam edilmişti. Hayatta kalan üç kişiden biri, birkaç ay sonra Sierra'ya ulaşarak Fidel'in güçlerine katıldı.)

Bu arada El Uvero bıçkıhanesinin yöneticisi Enrique López üç *guardia*nın sivil giysi-

50) Savaştan sonra Beatón kardeşler devrimci bir komutanı öldürdükleri ve devrime karşı silaha sarıldıkları için yasadışı ilan edildiler ve yakalanıp idam edildiler. Joel Iglesias ordu komutanı ve Juventud Rebelde (İsyancı Gençlik) örgütünün lideri oldu. Cantinflas savaştan sonra teğmen rütbesiyle orduda kaldı.

ler içinde tesisin çevresinde dolaşmakta olduklarını haber verdi ve Fidel onları yakalamak için birkaç adam gönderdi. Adamlar iki casusla döndüler. Biri yolda kaçmıştı. Che günlüğüne, biri siyah biri beyaz olan –beyaz olanı "avaz avaz ağlıyordu"– iki adamın Binbaşı Joaquín Casillas'ın casusu olduklarını itiraf ettiklerini yazdı ve şu sözleri ekledi: "Acıma duygusu değil, korkaklıklarından ötürü tiksinti yarattılar."

İki kişi şimdilik tutsak alındı, ancak ertesi sabah Fidel subaylarını topladı ve onlara adamlarını ve silahlarını hazırlamalarını emretti. Kırk sekiz saat içinde savaşa gireceklerdi. Onlar harekete geçtiklerinde iki casus kurşuna dizilecekti. "İki *chivato* muhafız için çukur kazıldı ve yürüyüş emri verildi," diye kayıt düştü Che günlüğüne. "Artçılar onları infaz ettiler."

El Uvero'ya varmak için bütün gece yürüdüler. Bıçkıhaneye yaklaştıklarında, Babún Şirketi'nin dost çalışanlarından biri olan Gilberto Cardero'yla karşılaştılar. Cardero karısını ve çocuklarını uzaklaştırması için bıçkıhane yöneticisini uyarmak amacıyla gönderilmiş, ancak aile daha sonra kendilerinden kuşkulanılmasını önlemek için ayrılmayı reddetmişti. Fidel sivillerin zarar görmemeleri için dikkatli olunmasını istedi. Saldırı her ne olursa olsun şafakla birlikte gerçekleştirilecekti.

28 Mayıs sabahı şafak sökerken "hoş olmayan bir durum" açığa çıktı. İsyancılar gece yerleştikleri mevziden garnizonu net biçimde göremiyorlardı. Che hedefin bulundukları yerden beş yüz metre ileride olduğunu saptadı. Değişiklik yapmak için çok geçti. Saldırı başladı.

"Ateş emri verilir verilmez, Fidel'in ateş açmasıyla birlikte, makineli tüfekler takırdamaya başladı. Garnizonun etkin biçimde ateş altına alındığını daha sonra anladım. Almeida'nın adamları bir cesaret örneği vererek açık alanda ilerlediler. Camilo'nun 26 Temmuz armasıyla süslü kepi başında olduğu halde ilerlemekte olduğunu görebiliyordum. Şarjörleri taşıyan iki yardımcı ve kısa makineli tüfeği taşıyan Beatón'la birlikte sol taraftan ilerledim."

Che'nin grubuna birkaç adam daha katıldı. Düşman mevziine altmış metre mesafedeydiler ve ağaç örtüsünün ardından ilerlemeye devam ettiler Açıklığa vardıklarında sürünmeye başladılar. Tam o sırada Che'nin yanındaki Mario Leal vuruldu. Che onu hayata döndürmek için suni teneffüs yaptırmaya çalıştıktan sonra, yarayı o anda bulabildiği tek bandajla, bir parça kağıtla kapadı. Onu genç Joel'e bıraktıktan sonra Madsen'in başına geçerek garnizona doğru ateş etmeye başladı. Birkaç dakika sonra Manuel Acuña sağ elinden ve kolundan vurulup düştü. Daha sonra isyancılar cepheden saldırı için cesaretlerini topladılar ve garnizon teslim oldu.

*Fidelista*lar zafer kazanmışlar, fakat bu onlara çok pahalıya mal olmuştu. Toplam altı adam kaybetmişlerdi. *Guajiro* rehberlerinden biri, Eligio Mendoza da aralarındaydı. Bir "aziz"in kendisini koruduğunu iddia ederek coşkuyla savaşın içine atılmış, fakat birkaç dakika içinde vurulup düşmüştü. *Granma*'da yer alanlardan biri, Julito Díaz da savaş

başlar başlamaz Fidel'in yanında başından vurulup ölmüştü. Mario Leal de başından vurulmuş, Silleros ise akciğerinden ağır yaralanmıştı. Yedi yaralı daha vardı. Sağ omuzundan ve bacağından vurulan Juan Almeida da yaralılar arasındaydı. Çatışmada on dört asker öldürmüşler, on dokuzunu yaralamışlar ve on dördünü tutsak almışlardı. Sadece altısı kaçabilmişti. Yoğun ateşe rağmen, yöneticinin ailesi dahil bölgede sivil kayıp olmaması dikkate değer bir olguydu.

Geri çekilmeden önce hem isyancı hem de asker yaralıları tedavi etmeleri gerekiyordu. Che bu ağır sorumluluğun altında ezildiğini hissetti. "Tıp bilgim asla çok geniş olmamıştı; yaralı sayısı çok fazlaydı ve o sıradaki görevim sağlık hizmeti sunmak değildi." Garnizon doktorundan yardım istedi, ancak ileri yaşına rağmen doktor bu alanda fazla tecrübesi olmadığını söyledi. "Bir kez daha askerlikten, bir süredir kurtulduğumu sandığım doktorluğa dönmek zorunda kaldım. Aslında bu ellerimi yıkamaktan fazlasını gerektirmiyordu." Che elinden geleni yaptı.

"Tıp mesleğine döndüğümde çok acı anlar yaşadım," diye hatırlayacaktı yayımlanmış bir mülakatta. "İlk hastam Yoldaş Silleros idi... Durumu ağırdı. Ona ancak sakinleştirici verebildim ve daha iyi nefes alabilmesi için göğsünü sıkıca sardım. Elimizdeki bütün imkanlarla onu kurtarmaya çalıştık. On dört tutsağı beraberimizde götürdük. İki yaralıyı, Leal ile Silleros'u, doktordan onlara bakılacağına dair şeref sözü alarak geride bıraktık. Bunu rahatlatıcı sözlerle Silleros'a söylediğimde, yerini hiçbir sözcüğün tutamayacağı kederli bir tebessümle karşılık verdi. Kendisi için her şeyin bittiğini biliyordu."

(Aslında Küba ordusu iki yaralı isyancıya namuslu davrandı, ancak Silleros hastaneye ulaşamadan öldü. Mario Leal başındaki yaraya rağmen mucizevi biçimde hayatta kaldı ve savaşın geri kalan kısmını Pines Adası'ndaki cezaevinde geçirdi.)

Babünların kamyonlarını kullanan isyancılar, ölü ve hafif yaralı arkadaşlarını garnizondan topladıkları malzemeyle birlikte yanlarına alarak El Uvero'dan çekildiler. Che bulabildiği bütün tıbbi malzemeyi topladı ve garnizondan ayrılan son kişi oldu. O gece yaralıların tedavisine devam etti ve altı ölü yoldaşının bir yol dönemecinde gömülmelerine nezaret etti. Ordunun hemen peşlerine düşeceğini biliyorlardı. Che'nin yaralılarla birlikte geride kalmasını, ana kolun yola devam etmesini kararlaştırdılar. Fidel'in arkadaşı Enrique López, Che'nin bağlantısı olacak; rehberlik, ulaşım, gizlenme konularında ona yardım edecek, adamların tedavisi için gerekli tıbbi malzemenin düzenli olarak sağlanması için gerekli temasları kuracaktı.

Ertesi sabah ordunun keşif uçakları başlarının üzerinde daireler çizmeye başlayınca isyancılar ayrılma zamanının geldiğini anladılar. Che'nin yanında yedi yaralı, bir rehber ve Che'nin iki sadık yardımcısı, Joel ve Cantinflas'ı bıraktılar. Yaralı amcası Manuel Acuña'ya yardım etmek üzere Juan Vitalio "Vilo" Acuña da geride kaldı. Sierra savaşının kıdemlilerinden biri olan "Vilo"nun kaderi sonuna kadar Che'nin kaderine bağlı olacaktı. (Savaş sona ermeden önce Vilo Acuña isyancı ordunun *comandante* saflarına katılacak ve

1967'de "Joaquín" olarak Che'nin Bolivya'daki gerillalarından biri olacaktı.)

Savaştan sonra Che, El Uvero'daki kanlı eylemin isyancı ordu için bir dönüm noktası olduğunu söyleyecekti. "Bizim 80, onların ise 53 kişi olduğu, toplam 133 adamın 38'inin –yani dörtte birden fazlasının– iki buçuk saatten biraz fazla süren bir çatışma sırasında hareket halinde olduğu düşünülürse, bunun nasıl bir savaş olduğu anlaşılabilir. Bu çok kötü bir savunma sistemi olan bir düşmana karşı göğüs göğüse ilerleyen adamların gerçekleştirdikleri bir saldırıydı. Bizim için bu geleceğimizi belirleyen bir zaferdi. Bu savaştan muazzam bir moral kazanarak çıktık; kararlılığımız ve zafer umudumuz arttı."

Fidel'in isyancılarının uzun hareketsizlik dönemi boyunca Batista ve subayları zafer naraları attıkları için, El Uvero aslında Batista rejimini gafil avlamıştı. Mart ayında Sierra'da anti-gerilla harekatlarına girişen Albay Barrera Pérez bölgede sadece kısa bir süre kalmış, Sierra köylülerini parasız yiyecek ve sağlık hizmetiyle kazanmak için düzenlenen bir "psikolojik harekat"ın ardından, isyancıların sivil halktan tecrit edildiklerini iddia ederek Havana'ya dönmüştü. Ordunun Uvero'da uğradığı utanç verici yenilgi Barrera Pérez'in görevini başaramadığını gösterdi ve kendisine tekrar sahaya dönme emri verildi.

Albay Estrada, Sierra'nın kuzeyine düşen Palma şeker imalathanesinin yanında yeni bir komuta merkezi kurdu, ancak başlattığı "kalpleri ve zihinleri kazanma" seferi yeni ve sıkı bir anti-gerilla stratejisi lehine rafa kaldırıldı. Albay'ın patronu olan Oriente komutanı Díaz Tamayo'nun yerine geçirilen yeni bir subay, Pedro Rodríguez Ávila, Batista'nın genel kurmay başkanı General Francisco Tabernilla'nın her türlü araç kullanılarak isyancıları ezme emriyle görevlendirilmişti. Yeni siyaset isyancıların bulundukları bölgede yaşayan sivillerin zorla tahliye edilmesini, hava kuvvetlerinin bombalayacakları bir serbest atış bölgesinin yaratılmasını öngörüyordu. En önemlisi, El Uvero'daki eylem ordunun uzak bölgelerdeki küçük garnizonları koruyamayacağını göstermişti. Ordu bu garnizonları hemen boşaltmaya, böylece bölgeyi isyancılara bırakmaya başladı.

Fidel'in ayrılmasından sonra Che ordu saldırısı karşısında yaralıları güvenli bir yere nakletme kabusuyla boğuşuyordu. Garnizondan elde ettikleri, kaçan savaşçıların taşıyamayadıkları silahlar da ek bir yük oluşturuyordu. Che'nin bölgeyi terk etmesi Enrique López'e bağlıydı. López vaat edilen kamyonu bulamayınca, silahları geçici olarak gizleyip yürüyerek harekete geçmekten başka çare kalmadı. Adamların çoğu yürüyebiliyordu, ancak içlerinden biri akciğerinden vurulmuş, üç kurşun yarası alan bir diğerinin ise yaralarından biri iltihaplanmıştı. Onları hamakla taşıyacaklardı. Grup yavaş yavaş ormanın içlerine doğru ilerledi.

Sonraki günlerde bir çiftlikten diğerine, yiyecek ve barınak arayarak ilerledikleri sırada Che bütün önemli kararları tek başına almak zorunda kaldı. Rütbesi yüzbaşı olan Juan Almeida teorik olarak Che'nin üstüydü, ancak sorumluluğu üstlenecek durumda değildi. Che'nin en büyük sorunlarından biri yaralıları taşıyacak adam bulmaktı. Üçüncü gün, çalılıklar arasında dolaşan silahsız askerlere rastladılar. Bunlar Uvero'da yakala-

dıkları ve Fidel'in yolda serbest bıraktığı askerlerdi. Che onlara dokunmadı. Daha sonra günlüğüne neşeyle askerlere isyancıların kırsal kesimi tam bir "denetim" altında tuttukları izlenimi verdiklerini yazarak kendini kutladı, ancak grubun bölgedeki varlığını hemen haber vereceklerinden endişeleniyordu.

Yolda Che büyük yardım göreceği bir adamla tanıştı. Bu kişi Havanalı bir avukata ait olan Peladero mülkünün *mayorali* (korucusu) David Gómez idi. Che'nin ilk izlenimi pek iyi değildi, ancak grubun umutsuz durumu ona güvenmekten başka şans bırakmıyordu. "D. eski tip bir *auténtico*, Katolik ve ırkçı, *patron*una köle gibi sadık; sadece seçim sonuçlarına inanır, efendisinin haksızlıkla elde ettiği toprakları çekip çevirmek için elinden geleni yapar. Köylüleri tahliye etme işine katıldığından da kuşkulanıyorum. Ancak, bütün bunlar bir yana, bilgi verme bakımından gayet iyi ve yardım etmeye hazır."

Aslında Gómez yardım etmeye başlamıştı. En azından patronun ineklerini kesip yemelerini görmezden gelmişti. Daha da fazlasını yaptı. Bir ilk sınav olarak Che ona Santiago'dan satın alınacakları içeren bir liste verdi; ayrıca dış dünyadan haber getirmesini istedi. Bir de özel ricası vardı. *Bohemia* dergisinin son sayısını istiyordu. Che'nin çiftlik kahyasıyla ilişkisi şefine giderek daha fazla benzediğini gösteriyordu. Fidel iktidar mücadelesinde başarılı olmanın en temel unsurlarından birinin ideolojik düşmanlarla bile kısa süreli taktik ittifaklar kurmak olduğunu gayet iyi anlamıştı. Şimdi yabancı bir bölgede bir grup kaçağın lideri olarak Che de ancak Gómez'in karşılayabileceği ihtiyaçları olduğunu görüyor ve adama duyduğu tepkiyi bastırarak pragmatik olabiliyordu.

Aslına bakılırsa Küba'da geçirdiği zaman Che'ye devrimin yüce ruhlu insanların idealleştirilmiş kardeşliğiyle kazanılamayacağını öğretmişti. İsyancıların saflarında ipten kazıktan kurtulmuş pek çok adam vardı: Eski at hırsızları, kaçak katiller, suç işlemiş çocuklar ve marihuana satıcıları. Rüşvetçi Carlos Prío bile *Granma* seferine parasal yardımda bulunmuştu ve El Uvero savaşı, Batista'yla dostluk ilişkilerine rağmen muhtemelen isyancılara yardım ederek Oriente'deki çıkarlarını koruyabileceklerine inanan zengin ve ikiyüzlü Babún kardeşlerin yardımıyla kazanılmıştı.

David Gómez listedeki mallarla Santiago'dan döndüğünde Che ona güven duymaya başladı ve ona yeni bir görev verdi. Bu kez Ulusal Yönetim Kurulu'ndan mesaj getirecekti. El Uvero savaşının üzerinden üç hafta geçmiş, yaralıların çoğu iyileşmişti. Hepsi yürüyebilecek durumdaydı. Bu arada üç yeni gönüllü gelmişti. Yanlarındaki tek silah 22 kalibrelik otomatik bir tabancaydı. 21 Haziran günü Che artan gücünün envanterini çıkardı: "Ordunun kaydettiği gelişme: 5 iyileşmiş yaralı, yarası olan ama iyi durumda 5 kişi, Bayamo'dan gelen 10 adam, yeni katılan 2 kişi ve bölgeden 4 adam; yeterince silahlı olmamakla birlikte toplam 26 kişi."

Birkaç gün sonra dağların içlerine doğru yavaş adımlarla yürüyüşe geçtiklerinde Che ordusunun artık "36 müthiş asker"den oluştuğunu gözlemledi. Ertesi gün gitmek isteyenlere bir şans verdi. Üç kişi gitmek istediğini bildirdi. İçlerinde bir gün önce katılan

biri de vardı. Sonraki günlerde yeni katılanlar ve firar ederek ya da Che'nin izniyle ayrılanlar oldu. Ancak en "müthiş" olay yeni bir gerilla gücü çekirdeğinin onun yönetimi altında kendiliğinden gelişmesiydi. Haziranın sonunda Che'nin küçük ordusu, kendi kuryeleri, muhbirleri, ikmal görevlileri ve keşif kollarıyla özerk biçimde işliyordu.

1 Temmuz Che için kişisel olarak kötü bir gün oldu. Sabah astım kriziyle uyandı ve bütün günü hamakta geçirdi. Ama aynı gün haberler bakımından ilginç bir gündü. Radyo, Küba'nın her yerinde isyan eylemleri olduğunu bildiriyordu. Che, günlüğüne, "Camaguëy'de caddelerde devriye geziyorlar," diye yazdı. "Guantánamo'da bazı tütün depoları ateşe verilmiş ve güçlü bir Amerikan şirketinin şeker deposu yakılmaya çalışılmış. Santiago'da iki asker öldürülmüş ve bir onbaşı yaralanmış. Bizim kayıplarımız 4 kişi. İçlerinde Frank País'in kardeşlerinden Josué de var."

2 Temmuz günü *Granma* çıkarmasının yedinci ayı dolmuştu. O gün Che bitkin adamlarını 1550 m. yüksekliğindeki La Botella dağına çıkardı. Gün içinde iki adam firar etti ve gece kamp kurduklarında üçü daha gitmek için izin istedi. Che bu olayı daha sonra komik bir öykü olarak anlattı. "Chicho küçük bir grubun sözcüsüydü. Olağanüstü bir inanç ve kararlılıkla ölüme kadar bizimle birlikte geleceğine ant içmişti. Gece küçük bir vadide kamp kurduğumuz bir sırada aynı grubun gerilladan ayrılmak istediğini ifade etmesi üzerine yaşadığımız şaşkınlığı düşünün. Kabul ettik ve bulunduğumuz yeri şakadan 'Ölüm Vadisi' olarak vaftiz ettik, zira Chicho'nun muazzam kararlılığı o noktaya kadar sürmüştü."

Daha fazla firarı önlemek için Che gitmek isteyenlere bir şans daha verdi. Onlara bunun "son fırsat" olduğunu söyledi. İki adam öneriyi kabul etti, ancak öğleden sonra her biri silahlı üç yeni adam geldi. İkisi Havanalı eski ordu çavuşlarıydı. Che onlara güvenmedi. O gece günlüğüne "Eğitmen olduklarını söylüyorlar," diye yazdı, "bana kalırsa, kendilerine barınak arayan bir çift bokyedibaşı." Kuşkularına rağmen kalmalarına izin verdi.

Che'nin grubuna en son katılan kişi Fidel'in dostu, Babún Şirketi'nden Enrique López'den başkası değildi. López bizzat silahlı mücadeleye katılmaya karar vermişti. Bir başka adam ortaya çıkmış ve Che'ye komutansız kırk askerin bulunduğu bir karakola saldırmak için "fantastik bir plan" önermişti. Ondan gidip "bir *chivato*nun derisini yüzecek" iki de adam istemişti. Che onu reddetti: "Ona saçmalamayı bırakmasını... *chivato* öldürecekse kendi adamlarını kullanmasını ve daha sonra o adamları buraya göndermesini söyledim."

Palma Mocha ve El Infierno civarındaki eski uğrak yerlerine dönen Fidel'le buluşmak için Che kuvvetlerini Sierra üzerinde Batı'ya, Turquino Dağı'na doğru harekete geçirdi. Che'nin habercileri ilerleme istikametinde büyük bir askeri birlik olduğunu ve Estrada Palma askeri üssü yakınlarında şiddetli bir çatışma yaşandığını bildirdiler. Raúl Castro'nun yaralandığı söyleniyordu. Bu söylentinin doğru olmadığı daha sonra anlaşılacaktı. Che

dağların tepesinde düşmandan kaçınmak için daha sıkı bir yürüyüşle yola devam etti.

12 Temmuz günü Che'nin rehberi Sinecio Torres ve bir diğer isyancı René Cuervo, silahlarıyla birlikte firar ettiler. Sonuçsuz bir takibin ardından Che bu ikisi hakkında yeni ayrıntılar öğrendi: İkisi de *bandolero*, yani kanun kaçağıydı ve muhtemelen yeni gelen iki kişiye, Israel Pardo ile Teodoro Bandera'ya ait olan marihuana plantasyonunu basmaya gitmişlerdi. İki *marijuanero*nun kendi plantasyonlarını savunmak için firar edeceklerinden kuşkulanan Che onları kaçakların peşine takarak kendilerinden kurtulmaya karar verdi. Geri dönmelerini beklemiyordu. Ertesi gün Che küçük bir grubun kitlesel bir firar hazırlığı içinde olduğunu öğrendiği zaman yeni bir sorun çıktı. Adamların hazırladıkları plan, silahlı olarak kaçmak, tanıdıkları bir *chivato*yu soymak ve öldürmek, daha sonra bir çete kurarak saldırılara ve soygunlara devam etmekti. Che tezgahın içinde olduğu söylenen adamların bazılarıyla konuştu. Adamlar suçlamaları reddettiler ve "El Mexicano" denilen bir adamı suçladılar. El Mexicano planının açığa çıktığını anladığında, masumiyetini kanıtlamak için kendi isteğiyle Che'nin yanına gitti. Che adamın yaptığı açıklamayı yetersiz buldu, ancak günlüğüne şunları yazdı: "Sorunun büyümemesi için adamın söylediklerine inanmış gibi davrandık."[51]

Yolculuk sırasında Che ilk kez dişçilik yaptı. Talihsiz hastalarına anestezi uygulamadan, fazla şikayet etmeleri halinde onlara sövüp saymaktan ibaret olan ve kendisinin "psikolojik anestezi" dediği şeyi kullandı. Israel Pardo vakasında gayet başarılıydı, ancak sıra Joel Iglesias'a geldiğinde yapmaya çalıştığı şeyin imkansız olduğunu gördü. Daha sonra çürümüş azı dişin ancak bir dinamit çubuğuyla yerinden sökülebileceğini yazdı. İnatçı diş savaşın sonuna kadar, çeşitli yerlerinden kırılmış olarak Joel'in ağzında kaldı. Joel bu olay yüzünden hayatı boyunca dişçilerden korktuğunu anlatıp durdu. Bu yolculuk sırasında kendisi de diş ağrısından sıkıntı çektiyse de, Che akıllı bir tutumla kendi dişlerine dokunmadı.

16 Temmuz'da Turquino Dağı'nın batısındaki o tanıdık araziye geldiler ve ertesi gün Fidel'in kampına ulaştılar. Che isyancı ordunun bir buçuk ay içinde olgunlaştığını hemen fark etmişti. Sayıları iki yüze çıkmıştı, disiplinli ve güvenli görünüyorlardı. Yeni silahlar da vardı. En önemlisi, inatçı Yüzbaşı Ángel Sánchez Mosquera'nın –onlara karşı harekete geçen birliklere önderlik eden subaylardan biri– gerçekleştirdiği yeni bir saldırıyı püskürttüklerinden beri isyancılar artık kendi "kurtarılmış bölge"lerine sahiptiler.

Ancak Fidel'in burjuva siyasal muhalefetin iki temsilcisi, Raúl Chibás ve Felipe Pazos'la bir anlaşma imzalaması Che'nin buluşma sevincini biraz azalttı. Bu iki kişi o sırada Fidel'in kampında bulunuyorlardı. "Sierra Maestra Manifestosu" başlığını taşıyan an-

51) Israel Pardo ve Teodoro, René Cuervo ve Sinecio Torres'i bulamadan döndüler, ancak Cuervo daha sonra yakalandı ve bir devrimci infaz mangası tarafından kurşuna dizildi. Sinecio Torres'in akıbeti bilinmiyor. Bandera daha sonra savaşta öldü. Pardo savaştan sonra yüzbaşı rütbesiyle devrimci orduda kaldı. El Mexicano isyancı orduda yüzbaşılığa terfi ettirildi, ancak onun hakında bilgi veren adamlardan biri savaş sırasında öldürüldüğünde, El Mexicano'nun onu öldürdüğünden kuşkulanıldı. 1962'de, Che'ye göre, "Devrim'e ihanet eden biri" olarak Miami'de yaşıyordu.

laşma 12 Temmuz tarihliydi ve yayımlanması için *Bohemia* dergisine gönderilmiş bulunuyordu. Manifesto uygun bir zamanda hazırlanmıştı. O sırada Batista ile siyasal muhalifleri arasında aylardır süren siyasal atışma 1 Haziran 1958 tarihinde başkanlık seçiminin yapılmasını da öngören bir yasa tasarısının kongreden geçmesiyle zirveye ulaşmıştı. Aday olmayacağını iddia etmesine rağmen Batista'nın gerçek niyetlerine ilişkin yaygın bir kuşku vardı. Gözlemcilerin çoğu onun seçimleri kendisi ya da bizzat belirleyeceği ardılı lehine manipüle edeceğinden kuşkuluydu. Seçim girişimi Varlos Prío'nun Auténtico Partisi ve Chibás'ın Ortodoxo Partisi tarafından reddedildi. Ancak her iki partiden kopan hizipler daha küçük partilerin oluşturduğu bir gruplaşmayla bir koalisyon oluşturarak seçime katılacaklarını ilan ettiler.

"Sierra Anlaşması" Fidel'in Batista'nın tasarılarını zekice bir zamanlamayla reddettiğini gösteriyordu. Fidel, iki saygın Ortodoxo üyesiyle, Chibás ve Pazos'la ittifak kurarak daha yüksek bir zemine ulaşmayı ve hangi tarafı tutacağını bilemeyen Kübalı ılımlıların geniş desteğini sağlamayı umuyordu. Che'nin 17 Temmuz'da günlüğüne yazdığı notlar ihtiyatlı bir tutumu yansıtıyordu, ancak Pazos ile Chibás'ın Fidel'i etkilemelerinden hoşlanmadığı açıktı. Gördüğü kadarıyla manifesto, özellikle Che'nin güvenmediği ve en nefret ettiği bu "orta yolcu" siyaset adamlarının silinmez izini taşıyordu. "Fidel bana tasarılardan ve gerçeklerden söz ediyordu; Batista'nın derhal istifasını isteyen, Askeri Cunta'yı reddeden, bir yıldan fazla sürmemesi gereken geçiş dönemi için bir sivil aday öneren ve aynı süre içinde seçimlerin yapılması için çağrıda bulunan bir metin de gönderilmişti. Metin, aynı zamanda, Tarım Reformu'nun temellerini ortaya koyan bir asgari programı içeriyordu." Che daha sonra şöyle diyordu: "Fidel bu konuda bir şey söylemedi ama, bana öyle geliyor ki, Pazos ve Chibás daha çok kendi deklarasyonlarını cilalamışlar."

Gerçek, kuşkusuz, daha karmaşıktı. Fidel, Chibás ve Pazos'un desteğini sağlamaya çalışmıştı ve kendi gerçek özlemleri kadar radikal olmayan bir manifestoyu imzalamış olsa da, bu ona ancak kısa vadede yardımcı olabilirdi. Bu anlaşma, Fidel'in hayatı boyunca imzaladığı diğer pek çokları gibi, ilk fırsatta bozulabilecek taktik bir ittifaktan ibaretti. Che'nin daha sonra kabul ettiği gibi: "Anlaşma bizi tatmin etmemişti ama gerekliydi; o sırada ilericiydi. Devrimin gelişmesini engellediği anın ötesine geçemezdi... Bunun asgari bir program, çabalarımızı sınırlayan bir program olduğunu biliyorduk; ama kendi irademizi Sierra Maestra'dan dayatmamızın imkansız olduğunu da kabul etmek zorundaydık".

O sırada Che Sierra Anlaşması hakkında başka şeyler düşünmüş olsa da, bunları günlüğüne kaydetmedi. Aklı fikri, Fidel'in 17 Temmuz günü, yani Che'nin kampa geldiği gün ona verdiği yeni komutanlık görevindeydi. Che bütün bunları günlüğüne tek tek kaydetti. Hiç kuşkusuz büyük bir heyecan duyuyordu; ancak bunu yazdıklarına yansıtmadı. "[Fidel] bana zavallı Universo'nun [Sánchez] çok imrenilen görevinden alındığını

söyledi.[52] Yeni terfiler de var; Ramirito [Valdés] Yüzbaşılığa, Ciro [Redondo] Teğmenliğe, *el Guajiro* [Luis Crespo] Universo'nun yerine, Almeida İkinci Komutanlığa atandı; ve ben Yüzbaşılığa ve Palma Mocha'da Sánchez Mosquera'nın peşine düşecek kolun başına atandım."

Che'nin emrine toplam yetmiş beş adam verilmişti. Beraberinde getirdiği adamlara ek olarak, *Granma* yoldaşları, Ramiro Valdés ve Ciro Redondo'nun önderliğindeki birliklerin ve evine giren bir yabancıyı öldürdükten sonra saflara katılan Lalo Sardiñas adında Sierralı bir tüccarın önderliğindeki bir birliğin komutanlığını almıştı. Lalo Sardiñas aynı zamanda onun yardımcısı olacaktı.

Che'nin yeni konumu Fidel'in nihayet onu onayladığını gösteriyordu. Che yeteneklerini kabul ettirmek için zorlu bir savaş vermiş ve yaşadığı süreç onu olgunlaştırmıştı. Yaralıları güvenli biçimde taşımak gibi zor bir görevi başarıyla yerine getirmişti. Çatışmaya girmekten ve yeni kayıplar verme riskinden kaçınmayı başarırken, doktorluk görevini de yerine getirmiş ve adamlarını iyileştirmeyi başarmış, yeni bir askeri kol kurarak isyancı ordunun gücünü artırmış, bu arada sivil halkla gayet iyi ilişkiler kurabilmişti. Gevşekliğe ve hilekarlığa karşı sert ve dürüst bir görev adamı olduğunu kanıtlamıştı. En önemlisi, Che lider olabileceğini de göstermiş ve böylece ilk kez askeri komutanlığa getirilerek ödüllendirilmişti.[53]

Che derhal harekete geçti. Ertesi gün adamlarıyla birlikte Maestra üzerinde, Palma Mocha ve La Plata nehirlerinin arasındaki bir tepede bir pusu mevzii hazırladı. Che'nin mevzii idam edilen *chivato* Filiberto Mora'nın gömüldüğü yerdeydi ve Che oraya "Filiberto zirvesi" adını verdi. Sonraki üç gün pusu hazırlıkları ve askerleri aramak için ileri gözcü çıkarmakla geçti. 22 Temmuz sabahı bir isyancı kazara silahını ateşledi ve Fidel'in önüne getirildi. Fidel o sırada katı ve acımasız bir ruh hali içindeydi. Adamın kurşuna dizilmesini emrediverdi. "Lalo, Crescencio ve ben cezayı geri alması için aracı olmak zorunda kaldık," diye yazdı Che, "zira talihsiz adam bu kadar ağır bir cezayı hak etmiyordu."

Yine o sabah bütün isyancı subaylar Fidel tarafından isyancılar adına Frank País'e gönderilecek bir mektubu imzaladılar. Mektup País'in bir süre önce öldürülen kardeşi için isyancıların taziyelerini bildiriyordu. Daha önce hiçbir belirti vermeyen Fidel, Che'ye beklenmedik yeni bir terfi vermek için o anı seçti. Che'nin daha sonra açıkladığı gibi, mektubu imzalama sırası kendisine geldiğinde Fidel ona rütbe yerine "*comandante*" yazmasını söyledi. "Böylece, gayri resmi bir biçimde, neredeyse laf arasında, daha sonra

52) Universo Sánchez Meksika'dan beri Fidel'in yakın korumasıydı; ancak Mart'ta alınan terfi kararıyla Fidel bu yakın arkadaşını birlik komutanı olarak genel kurmaya terfi ettirmiş, Crescencio Pérez'in *guajiro*larından biri olan eski kasap Manuel Fajardo'yu yeni koruma olarak atamıştı.

53) Che bir hiyerarşi oluştururken grubundaki yenilere, Perón'un işçi sınıfından gelen taraftarlarına taktığı ünlü isimle "Los Descamisados" –"Gömleksizler" dedi. Herkes alçakgönüllü birer *descamisado* olarak başlıyor, bir *combatiente* (savaşçı) olmak için "sıkı çalışarak" kendini kanıtlaması gerekiyordu.

4. Kol olarak tanınan ikinci gerilla ordusunun komutanlığına terfi etttim."[54]

Bu terfiyle birlikte Che'ye yeni görevinin gerektirdiği rütbeler de takıldı. "Rütbemi belirten küçük bir yıldız Celia tarafından verildi. Bu ödüle bir de armağan eşlik etti: Manzanillo'dan getirilen kol saatlerinden biri." Bu büyük bir şereftı. Binbaşılığa eşdeğer olan *Comandante* rütbesi. isyancı ordudaki en yüksek ve sadece Fidel'in sahip olduğu bir rütbeydi. Ve şimdi bu rütbe, Fidel'den sonra gelen ikinci adam olarak, Kübalı olmayan birine, "*El Argentino*" Che'ye verilmişti.

"Her birimizin içinde bir yerlerde bir parça kendini beğenmişlik vardır," diye yazdı Che, daha sonra. "O gün kendimi yeryüzünün en gururlu insanı gibi hissettim." Aslında daha sonra da ünvanıyla gurur duymaya devam edecekti. O andan itibaren o, en yakın arkadaşları dışında herkes için, *Comandante* Che Guevara'ydı.

54) Che'nin komuta ettiği birliğe askeri gücü olduğundan fazla göstererek düşmanı yanıltmak için "Dördüncü Kol" denildi.
Kübalı tarihçiler Che'nin terfiini genellikle Fidel'in ona verdiği yüksek değerin kanıtı olarak gösterirler ve Fidel'in onu kardeşine tercih ettiğini işaret ederler. Ancak bunu yaparken Raúl'ün neden aynı onura layık görülmediğini açıklamazlar. Ancak Che'nin o kader gününe ilişkin yazdıkları kısmi bir yanıt sağlayabilir. "Çeşitli terfiler vardı. Ben [artık] *comandante* rütbesindeydim. *Guajiro* Luis'e [Crespo] teğmenlik rütbesi, Ciro'ya [Redondo] yüzbaşılık verildi ve birliği başkaldırdığı için rütbesi düşürülen Raúl Castro teğmenliğe getirildi."
Raúl ile adamları arasında yaşanan olaylar Che'nin daha sonraki yayımlanmış yazılarında ve Küba devriminin resmi tarihlerinde yer almadı. Günümüzde, Kübalı tarihçiler geçmişin bu türden ayrıntılarını temizlemekte zorlanacaklardır: Raúl Castro, Küba Devrimci Silahlı Kuvvetleri'nin güçlü şefidir ve ağabeyinin yerine geçecek kişi olarak görülmektedir.

17
Düşmanların Her Türlüsü

I

Yeni komutanlık yeni sorumluluklar getirmişti. Che ise görevin üstesinden geleceğini göstermeye can atıyordu. Aldığı emir Sánchez Mosquera'yı izlemekti, ancak kendi kolu Fidel'inkinden ayrılır ayrılmaz avının dağlardan ayrılmış olduğunu öğrendi.

Che seçenekleri değerlendirirken, çoğu hâlâ "*descamisado*" (gömleksiz) olan ele avuca sığmaz ve heterojen savaşçılarına emirler vermeye başladı. Anında yeni firarlar oldu ve Che haşin bir karşılık verdi. Savaşçılarını bir kaçağı izlemeye gönderdi ve onlara "onu yakalarlarsa öldürmeleri" için emir verdi. Kendisine bağlı kuryelerden biri olan David Gómez'den ordunun isyancıların arasına suikastçı *chivato*lar sokmayı planladığına dair bir mesaj aldıktan sonra gerillaya yeni katılanlar üzerindeki denetimi artırdı.

Che yeni komutanlığına başlangıç yapmak için Turquino Dağı'nın öteki tarafındaki ordunun dikkatini Fidel'in kolundan uzaklaştırmak için bu güce bir darbe indirmeyi planladı. 28 Temmuz günü Che'nin kaçağın peşinden gönderdiği infaz müfrezesindeki iki adamdan biri olan Baldo tek başına döndü ve Che'nin "basit ve dokunaklı" olarak kaydettiği bir öykü anlattı.

Baldo'ya göre, arkadaşı İbrahim firar etmeye çalışmış ve Baldo onu "üç el ateş ederek öldürmüş, ceset la Maestra'da gömülmeden kalmış" idi. Che, İbrahim'in kaderini, özellikle gelişleri bu olayla çakışan yenilere bir ders olacak şekilde kullanmaya karar verdi. Durumu daha sonra şöyle değerlendirdi: "Adamları tepenin bu korkunç olayın yaşandığı noktayı gören tarafında topladım. Gerillalarımıza ne göreceklerini ve bunun ne anlama geldiğini açıkladım. Firarın neden ölümle cezalandırıldığını ve devrime ihanet eden kişinin neden mahkum edilmesi gerektiğini bir kez daha anlattım. Görevini terk etmeye çalışan adamın cesedinin önünden tek sıra halinde ve ağır adımlarla geçtik. Adamların çoğu daha önce ölü görmemişti ve belki de devrime sadakatsizlikten çok, ölü adama yönelik kişisel duygular ve o aşamada doğal olan bir siyasal zayıflık nedeniyle duygulandılar. Bunlar zor zamanlardı ve bu adamı bir örnek olarak kullandık."

Ancak Che günlüğünde kendi kuşkularından da söz etmişti: "Örnek olarak kullan-

mış olsam da, bu ölümün yasallığından yeterince emin değilim... Ceset yüzüstü yatıyordu. Sol akciğerinde bir mermi deliği göze çarpıyordu. Elleri bir araya getirilmiş ve parmakları sanki elleri bağlıymış gibi birbirine kenetlenmişti."

Yürüyüşe geçtiler. Che bu kez bir günlük yürüyüş mesafesindeki Bueycito garnizonunu vurmaya karar verdi. Saldırı 31 Temmuz gecesi gerçekleşti, ancak Che'nin daha sonra teslim ettiği gibi, kendi "basit ama iddialı" planına uygun biçimde gerçekleşmedi. Birliklerinden bazıları zamanında ortaya çıkmayınca Che kendi başına saldırıya geçti. Doğruca asker barakalarına doğru ilerledi ve bir nöbetçiyle yüz yüze geldi. Elindeki Thompson'u hedefe çevirerek bağırdı: "Dur!" Fakat nöbetçi hareket ediyordu. Che daha fazla beklememeye karar verdi ve askerin göğsüne nişan alarak tetiğe bastı. Fakat bir şey olmadı. Che'nin yanındaki genç isyancı da nöbetçiyi vurmaya çalışıyor, ama tüfeği ateş almıyordu. O noktada Che'nin hayatta kalma güdüleri devreye girdi ve nöbetçinin tüfeğinden çıkan bir kurşun yağmuru altında koşmaya başladı. "O zamandan beri hiç koşamadığım bir hızla koştum, sokağın köşesini dönüp kendimi yan yollardan birine attım."

Nöbetçinin atışları gizlenen isyancıların bir mermi sağnağıyla yanıtlandı, fakat Che fazla hareket edemedi. Thompson'unu onarmaya çalışırken garnizon teslim oldu. Ramiro'nun adamları geriden saldırarak binaya girdiler ve içerideki on iki askeri tutsak aldılar. İkisi öldürücü olmak üzere altı asker yaralanırken isyancılar bir adam kaybettiler. Garnizonu yağmaladıktan sonra ateşe verdiler ve Bueycito'yu, sorumlu çavuşu ve Orán adında bir *chivato*yu yanlarına alarak kamyonlara binip uzaklaştılar.

Kaçış sırasında bir *bodequero*nun (şarap mahzeni sahibi) ikram ettiği soğuk biraları içtiler ve küçük bir ahşap köprüyü dinamitle havaya uçurdular. Sivillerin "viva" bağırışları arasında Las Minas köyüne girdiler ve burada Che sokakta karşılaştığı bir Arap tüccarın ricasını yerine getirdi. "*Bizimkilerden biri olan* Faslı iki tutsağı serbest bırakmamız için bir söylev çekti. Ona adamları ordunun halka karşı misilleme yapmasını önlemek için tutsak aldığımızı, ancak orada yaşayan insanların iradesi bu yöndeyse bana söz düşmeyeceğini açıkladım." İsyancılar tutsakları serbest bıraktıktan sonra yollarına devam ettiler, sadece ölen arkadaşlarını yöredeki mezarlığa gömmek için mola verdiler.

II

La Maestra'daki isyancı uğrağına döndüklerinde, harekete Oriente bölgesinde eşgüdüm sağlayan Frank País'in Santiago'da polis tarafından öldürüldüğünü haber aldılar. Hareket 26 Temmuz'u anmak için Santiago'daki hükümet karşıtı eylemleri artırmış ve polis baskısı da aynı ölçüde tırmanmıştı. Polis şefi Albay José Salas Cañizares ve gangsterleri isyancı olduğundan kuşkulanılan kişileri tutuklamaya ve öldürmeye başlamışlardı. İşkenceyle öldürülmüş insanların cesetleri ağaçlara asılmış ya da yol kenarlarına atılmış olarak bulunuyordu. Yirmi üç yaşındaki País hapisaneden salıverildikten sonra bir evden diğerine geçerek saklanmıştı. Ancak Fidel'e yazdığı son mektuplarda bunu ne ka-

dar sürdürebileceğini bilemediğini söylemişti. 30 Temmuz günü saklandığı ev keşfedilince País'in talihi döndü. Gün ortasında bir arkadaşıyla birlikte sokak ortasında infaz edildi.

Frank País'in öldürülmesi büyük bir tepki yarattı ve cenazesi, bütün adayı kaplayan grevlerle birlikte hükümet karşıtı gösterileri ateşledi. Batista hemen olağanüstü hal ilan etti ve basına sansür koydu. Santiago'daki olayların yeni Amerikan büyükelçisi Earl Smith'in ziyaretiyle çakışması diktatör için bir talihsizlik olmuştu. Bir tanışma turuna çıkan büyükelçi Küba'nın en büyük ikinci kentine tam da olaylar patlak verdiği sırada varmıştı.

1957 yılının ortasında ABD Dışişleri Bakanlığı'nda Fulgencio Batista hakkında hâlâ hayal kuran pek az görevli kalmıştı. Giderek daha da baskıcı hale gelen ve yolsuzluklara iyice batan rejim sıkıntı yaratıyordu. Diktatörü değiştirmek için henüz resmi bir siyaset oluşturulmuş değildi. Küba'da ise ABD'nin Batista'yı işbaşında tutmaya kararlı olduğuna dair yaygın bir izlenim vardı. ABD elçisi Smith'e bu izlenimi dengeleyecek tarafsız bir tutumla davranması emredilmişti.

ABD'nin Küba'ya yönelik siyaseti buradaki Amerikan iktisadi çıkarlarını korumayı amaçlıyordu. Huzursuzluk uygun bir iş ortamını engelliyordu. Washington'da şiddeti önlemek için uygulanacak en iyi yöntemin Batista'yı bir an önce seçimlerle "demokratikleşme"ye teşvik etmek olduğu yönünde yaygın bir kanaat vardı. Seçimlerden sonra "güvenilir" geleneksel partilerden birinin göreve geleceği umuluyordu. Ancak Fidel'in kararlılığı denklemi bozmuştu. ABD Dışişleri Bakanlığı, CIA ve Savunma Bakanlığı uygulanacak yöntem konusunda bölündüler. Sonuç, 1957 boyunca ve 1958'de de ABD'nin çeşitli hükümet birimlerinin, her zaman birbiriyle bağdaşmayan Küba gündemlerini izlemeleri oldu.

Göreve başlamadan önce Washington'da temaslarda bulunan Smith, Dışişleri Bakanlığı'nın Batista'yı gözden çıkarma eğiliminde olduğu ve Castro'nun iktidarı ele geçirme girişimini fiilen, ancak örtülü biçimde desteklediği izlenimini edinmişti. Gerek Latin Amerika işlerinden sorumlu bakan yardımcısı Roy Rubottom, gerekse bakanlığın Karaib masasına yeni atanan William Wieland, Batista'ya karşıydı. CIA'nın Küba uzmanı J. C. King de aynı görüşteydi. Smith Küba'ya gittiğinde oradaki CIA unsurlarının da Batista'ya karşı olduklarını gördü. Öte yanda, Amerikan askeri misyonundaki subaylar Kübalı meslektaşlarıyla kurdukları yakın ilişkiyi sürdürüyorlardı. Anti-Komünist polis teşkilatı BRAC, faaliyetlerini Amerikan desteğiyle sürdürüyordu. Daha tartışmalı bir konu Batista'ya bağlı askeriyenin gerilla karşıtı seferberlik kapsamında "yarıküre savunması" için Küba'ya gönderilen Amerikan savaş malzemesini kullanıyor olmasıydı.

Castro'nun siyasal eğilimi konusunda da farklı görüşler vardı. Arcak Batista'nın onu Komünist olarak karalama çabasına pek az siyasetçi itibar ediyordu. İlk basın toplantısında Smith, dikkatli bir çizgi izlemiş, Küba'nın Komünizme karşı ortak mücadelede

gösterdiği çabaları överken, Castro'nun Komünizm yanlısı olduğuna inanmadığını söylemişti. Ancak Santiago'da, polisin gösteri yapan kadınları sopalar ve tazyikli suyla dağıttığına tanık olduktan sonra sert polisiye uygulamalardan ötürü üzüntü duyduğunu açıkladı ve ayrılmadan önce Pais'in mezarına çelenk bıraktı. Bu jest üzerine Kübalılar Washington'un siyaset değiştirdiği umuduna kapıldılar. Yeni elçinin davranışları önceli Arthur Gardner'ın Batista yanlısı tutumlarının tam tersiydi. Pek sevilmeyen bir kişi olan Gardner Batista'nın aşırılıklarını kamuoyu önünde asla eleştirmemiş ve özel bir ortamda diktatörün Fidel'i öldürmek üzere Sierra'ya bir adam gönderdiğini öne sürecek kadar ileri gitmişti.

Smith'in Santiago'daki polis vahşetine ilişkin hoş olmayan ifadelerinin ardından, Castro tartışması ısınmaya başladı. Batista'nın memurları ve Amerikalı aşırı muhafazakarlar Washington'u Komünizme karşı yumuşak davranmakla suçluyorlardı. Ağustos ayı içinde, Batista'nın II. Dünya Savaşı sırasındaki ilk başkanlık döneminde ABD elçisi olarak Küba'da bulunmuş olan Spruille Braden, tam bir meydan okuma tavrıyla, Castro'nun bir "gezgin" Komünist olduğunu ilan etti.

Aslında CIA, Castro'nun isyan hareketiyle Santiago ve Havana'daki görevlileri aracılığıyla kurduğu ilişkileri sürdürüyordu. Bu ilişkinin ilk belirtisi Nisan 1957'de Armando Hart'ın mektubundaki "Yankee elçiliğiyle ilişki öneren" ifadelere Che'nin yaptığı sert göndermeyle açığa çıkmıştır. Bir sonraki gönderme Frank Pais'in Fidel'e gönderdiği 5 Temmuz tarihli mektupta yer alır. ABD'de para toplama ve isyancılar için silah satın alma işlerini yürüten bir 26 Temmuz görevlisi olan Lester "El Gordito" Rodríguez için Amerikan vizesi almayı başardığını Fidel'e bildiren Pais mektubunda şöyle diyordu. "Çok saygın ve değerli Amerikan elçisi bize geldi ve onların üssünden [Guantánamo] silah çalmaya son vermemiz karşılığında her türlü yardımı teklif etti.[55] El Gordito'ya iki yıllık vize verilmesi ve onun ülke dışına çıkışının sağlanması karşılığında kendisine söz verdik. Bugün verdikleri sözü yerine getirdiler: Konsolos onu bizzat çıkardı ve gerekli belgeler, mektuplar ve haritalar diplomatik kargoyla çıkarıldı. İyi bir hizmet..."

Pais, 1 Temmuz'da Fidel'e yazdığı bir başka mektupta şöyle diyordu: "Maria A. bugün öğle saatlerinde bana çok acil olarak Amerikan konsolos yardımcısının, yanında kim olduğunu bilmediği bir başka adam olduğu halde seninle görüşmek istediğini söyledi... Bu gidiş gelişler ve elçilikle yapılan görüşmeler beni sıkmaya başladı ve tamamen kopmadan, ama onlara şimdiki kadar önem de vermeden ilişkiyi biraz soğutmanın bizim için yararlı olacağını düşünüyorum; bir manevra yapmakta olduklarını görüyorum, ancak neyi hedeflediklerini tam olarak bilemiyorum."

Tad Szulc, Fidel Castro biyografisinde, 1957 sonbaharı ile 1958 yılının ortaları ara-

55) 26 Temmuz Hareketi Guantánamo üssünde çalışan Kübalılar arasında gizli faliyet yürütüyor ve *Granma* seferinden beri üssün depolarından silah ve cephane çalıyordu. Yazarın savaş sırasında isyancıların mektuplaşmalarından yaptığı alıntılar, Carlos Franqui'nin *Diary of the Cuban Revolution*'ından (New York, Viking Press, 1980) alınmıştır.

sında CIA'nın 26 Temmuz Hareketi'ne bağlı çeşitli unsurlara en az elli bin dolar ödediğini ve paranın Wiecha adında bir adam tarafından dağıtıldığını yazdı.

Fidel görüşme teklifini kabul etti. Frank País'e yanıt olarak yazdığı tarihsiz mektupta şöyle diyordu: "ABD diplomatının ziyaretine neden itiraz etmemiz gerektiğini anlamıyorum. Herhangi bir ABD diplomatını burada kabul edebiliriz; herhangi bir Meksikalı diplomatı ya da herhangi bir ülkeden gelen bir diplomatı da kabul edebileceğimiz gibi." Daha sonra tumturaklı bir dille yazdıkları mektubun, Amerikalılara iletilmesini beklediğini ortaya koyar: "Küba'nın muzaffer demokrasisiyle dostane ilişkiler mi kurmak istiyorlar? Mükemmel! Bu, savaşın nihai sonucunu kabul ettiklerini gösterir. Dostane bir arabuluculuk mu öneriyorlar? Onlara şerefli bir arabuluculuğun olmadığını, yurtsever bir arabuluculuğun olmadığını, bu savaşta herhangi bir arabuluculuğun mümkün olmadığını söyleyeceğiz..."

Fidel'in onayına rağmen, CIA'nın adamlarıyla buluşma görünüşe bakılırsa gerçekleşmedi. Muhtemelen País'in ölümü nedeniyle ertelendi ve CIA'nın siyasetinin değişmesi üzerine gündemden düştü. Ancak CIA'nın Ulusal Yönetim Kurulu'nun Llano'daki görevlileriyle teması bir süre daha devam etti. Bu arada harekete para sağlandığı ve başka biçimlerde yardım edildiği açıktır. CIA'nın önerilerinin Küba'nın Cienfuegos deniz üssündeki reformist subaylardan oluşan bir grubun temsilcileriyle País arasında gerçekleşen bir toplantıyla aynı zamana rastladığını da kaydetmek gerekir. Bu subaylar Batista'ya karşı bir ayaklanma girişimi içindeydiler. Subayların planı ABD tarafından da gizlice destekleniyordu.

Havana'da CIA'nın iki numaralı adamı olan William Williamson, deniz üssündeki subaylara, başarılı olmaları halinde ABD tarafından tanınacaklarını söylemişti. Temmuz'da grup Havana'da Faustino Pérez ve Santiago'da Frank País'le temas kurarak ittifak önermişti. País onları dinledikten sonra, plana kesin bir onay vermiş ve haberi Fidel'e iletmişti.

Bu cazip bir öneriydi: Subaylar sadece bir kışla darbesi değil, Batista'yı koltuğundan edecek tam bir ayaklanma planlıyorlardı. Ayaklanma, ordu ve hava kuvvetleri içindeki muhalif hiziplerin desteğinde, Cienfuegos, Santiago ve Havana'da eşzamanlı olarak başlayacaktı. Kendi iktidar girişimini boşa çıkarabilecek Batista sonrası her türlü askeri cuntaya açıktan muhalefetine rağmen, Fidel bu fırsatı kaçırmayacak, Cienfuegos komplocularına kısmen destek olacaktı. Birincisi, harekete Sierra'daki kendi adamlarının değil de hareketin Lalano'daki kesiminin katılacak olması nedeniyle komplonun açığa çıkarılması halinde bundan zarar görmeyecekti. İkincisi, plana açıktan karşı çıkar ve komplocular başarıya ulaşırlarsa, onlardan uzaklaşmış olacak, dağlarda kısılıp kalacaktı. Kuşkusuz, yardım etmesi devre dışı kalma riskini de beraberinde getiriyordu, ancak bu durumda manifestosunda vaat ettiği gibi dağlardaki savaşı sürdürebilirdi. Fidel şimdilik iyi bir konumdaydı. Amerikalılar ve şimdi de Kübalı askeri isyancılar ona geliyorlardı. Bir güç komisyoncusu haline gelmişti ve Sierra'daki savaşını sürdürmeye devam ederken yapılan

teklifi ihtiyatlı bir tutumla değerlendirebilirdi.

Bu arada başka sorunlarla yüz yüze geldi. Païs'in öldürülmesi kendisiyle Llano'daki Ulusal Yönetim Kurulu arasında 26 Temmuz Hareketi'nin denetimi ve yönetimiyle ilgili gerilimlerin tırmandığı bir sırada gerçekleşmişti. Şubatta Epifanio Díaz'ın çiftliğinde yaptıkları toplantıdan beri Païs ve Faustino Pérez, Fidel'in bir "İkinci Cephe" açılmasına izin vermesi için lobi yapmışlardı.

İkili bir gündemleri vardı: İkinci bir gerilla cephesi düşmanın dikkatini başka yöne çekerek Fidel'in isyancılarının rahatlamalarını sağlamakla kalmayacak, Fidel'in silahlı mücadelenin bütün denetimini ele geçirmek için yapmakta olduğu manevrayı da dengeleyecekti. Fidel hareketin öncelikle Sierra'daki kendi savaşçılarına destek vermesi konusunda gayet kararlıydı; kendi güçleri güvende olana kadar başka bir yere tek bir silahın bile gönderilmesini istemiyordu. Şubat ayında bu görüşleri kabul ettirmiş ve "İkinci Cephe" planı şimdilik rafa kaldırılmış ancak unutulmamıştı.

Bu Sierra ile Llano arasındaki çatlağın başlangıcıydı. Cezaevinde birlikte oldukları sırada Carlos Franqui, Faustino Pérez ve Armando Hart, Küba'nın diğer muhalefet partilerinden çoğunun içerideki temsilcileriyle uzun uzadıya konuşma fırsatı bulmuşlardı. Bu görüşmelerde, Fidel'in iktidarı ele geçirmek için izlediği "darbeci" stratejiyi eleştirmeye devam eden Partido Socialista Popular'la, yani Küba'nın Komünist Partisi'yle 26 Temmuz arasında bir güçbirliği yapılmasını engelleyen aşılmaz ideolojik farklılıklar olduğu sonucuna varmışlardı. Ne var ki Directorio'yla bir anlaşmaya varma imkanı vardı. Ancak bu imkan o zamana kadar, Fidel'in açıkça algılanan *caudillismo*su, yani güçlü adam [askeri şef] eğilimleri nedeniyle Directorio'nun duyduğu korkular yüzünden yeterince değerlendirilememişti. Fidel herkesin kabul ettiği bu özelliğinden ötürü uzun süredir eleştirilmekteydi. Llano'dakiler de Fidel'in sürekli emir vermesinden rahatsız olmaya ve sadece ona çalışmaktan şikayet etmeye başlamışlardı. Fidel'in bu dönemde yazdığı mektuplar onları hem kent hem de kır gerilla savaşının verildiği ortak bir mücadelenin eşit ortaklarından çok sadece kendi hareketine ikmal sağlayan bir güç olarak gördüğünü ve kentlerde sürekli bir tutuklanma, işkence ve infaz tehlikesi altında yaşayan bu insanların içinde bulundukları hassas durumu gözardı ettiğini gösterir.

Llano ahalisi hareketin diğer gruplarla bağlantılarını genişletmek için gösterdiği çabalara ek olarak kentlerdeki bombalama, sabotaj ve öldürme faaliyetlerini ve silahlı kuvvetler içindeki karşı-istihbarat çalışmalarını da yürütüyor; güvenli ev bulmak, klinikler kurmak ve silah nakletme hatları oluşturmak gibi işler yapıyordu. Fidel'in şubatta yaptığı "Çağrı" üzerine kırsal ve sanayi üretim faaliyetlerine düzenlenecek sabotaj eylemlerine yeni bir görev eklenmişti: Yurttaş Direnişi şebekesi aracılığıyla Fidel'e sürekli para ve silah sağlamayı sürdürürken bir genel grev örgütlemek ve Batista'nın denetimindeki sendika hareketiyle rekabet edecek bir ulusal işçi cephesi grubu oluşturmak.

Yeni gerilla cepheleri açma beklentisi ancak Directorio'nun Başkanlık Sarayı'na dü-

zenlediği saldırıdan arta kalan silahları hareketin ele geçirmesinden sonra geçerli hale geldi. Bu silahların bir kısmı Uvero'dan hemen önce Fidel'e gönderilmişti, ancak geri kalanıyla Frank País eski bir hukuk öğrencisi olan René Ramos Latour, namı-ı diğer "Daniel" önderliğinde yeni bir isyancı grup kurmuştu. Daniel'in grubu Oriente'nin küçük ama stratejik Sierra Cristal dağ sırası üzerinde üslenmişti. Bu dağlar Sierra Maestra'nın doğusundaydı; bir yanında Santiago, bir yanında Guantánamo yer alıyordu. Ancak bu birliğin haziran ayında bir ordu garnizonuna karşı giriştiği ilk eylem başarısızlıkla sonuçlanmış, pek çok silah ve adam kaybedilmişti. Frank País silahların bir kısmını kurtarmış ve Daniel ile yirmi adamını Santiago'daki güvenli evlerde saklamıştı. Bu olaydan sonra País cüretli bir plan hazırladı: "Los Tigres" (Kaplanlar) denilen kendi silahlı paramiliter güçleri olan siyasal gangster Rolando Masferrer'in düzenlediği Batista yanlısı bir yürüyüş sırasında bir saatli bombayı infilak ettirmek. Ne var ki bomba düzeneği çalışmadı ve kısa süre sonra, kardeşi Josué ve iki yoldaşının katledilmesi üzerine País'in kendini kanıtlama çabaları son bir darbe almış oldu.

Bu başarısızlıkların ardından País, Raúl Chibás ile Felipe Pazos'un Sierra ziyaretini sağlamak dahil, belli başlı siyasal kişilerle ilişki kurarak Fidel'in siyasal çağrısının alanını genişletme faaliyetlerine başlamıştı. Bu arada, tesadüfen tam da o sırada polis nezaretinden kaçan Armando Hart'la hareketin bütün yapısını yenileyen bir plan hazırlamıştı. Buna göre altı bölge liderinin yeni bir Ulusal Yönetim Kurulu oluşturmasıyla karar alma yetkisinin yeni bir yürütme organına devredilmesi öngörülüyordu. Bu plan Fidel'in yetkilerini belirgin biçimde azaltıyor, onu altı bölge liderinden birine, Sierra'daki kendi isyancılarının temsilcisine indirgiyordu. País, "herhangi bir önerin ya da yapılmasını istediğin görevler varsa," diye yazıyordu Fidel'e, "bana söyle. Her durumda, program taslağı tamamlandığında, incelemeni sağlamak ve fikrini almak için onu sana göndereceğim."

Fidel'in tepkisi Sierra Maestra Manifestosu biçiminde geldi. Bu tepki País'in yetki azaltma çabalarını bir anda geçersiz kıldı. Daha sonra ona yazan Fidel, País'in önerisini ustalıkla anlamazlıktan geldi. Ne anlama geldiği pek belli olmayan bir havada şöyle yazdı: "Çok mutluyum. Ulusal ve sistematik bir ölçekte işleyen çalışma planları formüllendirme gereğini gördüğün için seni de kutluyorum. Gerekli olduğu sürece buradaki savaşı sürdüreceğiz. Ve bu savaşı ya ölümle ya da *gerçek* Devrim'in zaferiyle bitireceğiz..."

İki hafta sonra Frank País öldü ve Fidel boşluğu hemen doldurmayı çalıştı. Onun ölümünün ertesi günü, 31 Temmuz'da, Fidel, Celia Sánchez'e bu kayıp nedeniyle duyduğu üzüntü ve öfkeyi yazdı ve ondan "Frank'ın faaliyetinin önemli bir bölümü"nü üstlenmesini istedi. Bu arada Ulusal Yönetim Kurulu'na País'in yerine Faustino Pérez'i önerdi ve onu País'in görevlerini hemen devralmaya zorladı. Ne var ki bu konuda Ulusal Yönetim, País'in yerine Pérez'i değil, Daniel'i –René Ramos Latour– seçerek Fidel'e karşı nadir zaferlerinden birini kazandı.

Bundan sonra Fidel, kendi isteklerini gerçekleştirme konusunda Celia Sánchez'e da-

ha çok güvenmeye başladı. Onu mektup bombardımanına tutuyor, onun hayatta kalmasının vazgeçilmez bir şart olduğunu söylüyor ve Llano'dan yeterli destek alamadığından şikayet edip duruyordu. Aslında şubatta ilk kez bir araya geldikleri andan itibaren Celia, Fidel'in Llano'daki en yakın sırdaşı olmuş ve otoritesini de artırmıştı. 26 Temmuz'un diğer görevlileri Celia'nın yeni statüsünü kısa sürede kavradılar ve Fidel'in başlıca aracısı olarak onunla ilişki kurmaya başladılar.

Daniel, Fidel ve isyancıları üzerinde daha fazla denetim kurmak için País'in başlattığı çabaları sürdürmeye çalışırken, Che'yi özellikle dizginlenmesi gereken bir kişi olarak göstermişti. Onu Fidel'e şikayet ediyor, País'in yerini aldığından beri kendisiyle temas kurmadığını; Che'nin kendi ikmalini Yönetim Kurulu'nun yetkilendirmediği kişilerle sağlayarak sorun çıkardığını söylüyordu. Fidel'in tepkisi, Celia'ya Llano'nun Sierra'yı "terk ettiği"ne dair giderek sertleşen mektuplar gönderirken, Daniel'i gözardı etmek oldu. Bu tartışma savaş boyunca şiddetlenerek ve çözümlenmeden devam etti.

III

Che, Binbaşı Joaquín Casillas'ın güçlerine karşı yeni bir saldırıya hazırlanırken, acemilerin, firar edenlerin ve *chivato*ların çıkardığı olağan sorunlarla boğuşmaktaydı. Las Minas'tan gelen yeni bir gönüllüler grubu Che'nin güçlerine katılmıştı. İçlerinde Oniria Gutiérrez adında on yedi yaşında genç bir kız vardı. Che birkaç gün sonra her zamanki kuralı uygulayarak, korkakları betimlemek için kullanılan Fransızca bir sözcükle "*cofard*" belirtileri göstermeye başlayanların gitmelerine izin verdi.

Bu arada Che kendisine yardım eden David Gómez'in başına gelenleri öğrenmişti. Tutuklanmış, işkence görmüş ve anlaşıldığı kadarıyla öldürülmüştü. O sırada ordu David Gómez'in çalışmakta olduğu Peladero mülkünü işgal etmişti. Orada işçilerden birini sorgulamışlar ve isyancıların yerel ilişkileriyle ilgili bildiği her şeyi söylemesini istemişlerdi. Öfkelenen Che günlüğüne şunları yazdı: "Sonuç olarak alışveriş işlerinde David'e yardım eden iki adamın da aralarında bulunduğu on kişiyi öldürdüler; bölgedeki bütün evleri ateşe verdiler; insanları feci şekilde dövdüler. Bazıları daha sonra öldü ve İsrael'in babası gibi bazılarının da kemikleri kırıldı. Gelen haberlere göre üç *chivato* vardı. Gönüllülere onları öldürmelerini söyledim. Birkaç kişi öne çıktı, fakat ben İsrael'i, kardeşi Samuel'i, Manolito ve Rodolfo'yu seçtim. Üzerinde, 'Halka ihanet ettiği için idam edildi H-26-7' yazısı bulunan küçük kağıtlarla erkenden çıkıp gittiler."

Cezalandırma ekibi bir hafta sonra döndü. İz sürmüşler ve *chivato*lardan birini öldürmüşlerdi. (David'in ölümüyle ilgili haberler doğru çıkmadı; daha sonra bizzat kendisi Che'ye tutuklandığını, ağır işkence gördüğünü ve konuşmadığını anlatacaktı.) Kısa süre sonra Che'nin kolu El Uvero savaşının ardından geçtikleri bölgeye doğru hareket ederken, Che o geri çekiliş sırasında firar eden René Cuervo'yla temas kurdu. Cuervo, Che'ye bağışlanmasını dileyen bir mektup göndermiş ve bir *chivato* öldürdüğünü söylemişti. La

Mesa'da Che bir ikmal görevlisinden Cuervo'nun kendi köyünde aylak aylak dolaşmakta olduğunu işitti. Görevli ona ne yapmaları gerektiğini soruyordu. Che'nin yanıtı çok açıktı: "Fazla sorun çıkarırsa onu öldürmesini söyledim."[56]

Ağustos sonunda Che'nin kolu El Hombrito vadisinde kamp kurdu. Düşmanı bulmak için çaba göstermekteydi, ancak adamları da yaklaşık bir ay önceki Bueycito'dan beri savaş görmemişlerdi. 29 Ağustos günü bir köylü düşman askerlerinden oluşan büyük bir kolun yaklaşmakta olduğunu söyledi ve onu askerlerin kamp kurduğu yere götürdü. Che, düşman ilerlemeye başlamadan hemen saldırmaya karar verdi. Savaşçıları askerlerin ertesi gün yürüyüşe geçecekleri yolun iki yanına sürünerek yaklaştırıp mevziye soktu. Planı, ilk on ya da yirmi askerin geçmesine izin verdikten sonra kolun ortasına saldırmak, böylece onları ikiye bölmek ve kuşatmaktı.

Günün ilk ışıklarıyla birlikte askerlerin kalkıp miğferlerini giydiklerini ve yürüyüşe hazırlandıklarını gördüler. Askerler bulundukları yere doğru tırmanırlarken, Che yaklaşan savaşın gerilimiyle huzursuz ve endişeli, yeni Browning'ini deneme konusunda ise sabırsızdı. Yaklaşan askerleri saymaya başladı. Ancak altıncı adama geldiğinde, içlerinden biri bağırdı ve Che ani bir refleksle ateş etti ve altıncı adamı vurdu. İkinci atışında ve kendi adamları ateş açmadan önce, öteki beş asker gözden kayboluverdi. Che savaşçılarına saldırı emri verdi. Saldırdılar. Düşman şaşkınlıktan sıyrıldı ve bazokalarla ateş açtı. Che geri çekilip siper alma emri verirken, Joel Iglesias'ın kuzeni Hermes Leyva'nın öldüğünü öğrendi. Bir kilometre uzaktaki yeni konumlarından, askerlerin ilerlediklerini, durduklarını ve daha sonra gözlerinin önünde Leyva'nın cesedini ateşe verdiklerini gördüler. "Çaresiz bir öfke içinde," diye yazdı Che daha sonra, " sadece uzun menzilli silahlarla ateş ettik. Onlar da bazokalarla karşılık verdiler."

Karşılıklı ateş gün boyunca devam etti. Gece çöktüğünde düşman kolu geri çekilmişti. Değerli bir adamı kaybetmiş ve sadece bir düşman silahı ele geçirmiş olmalarına rağmen Che bu eylemi "büyük bir zafer" olarak kaydetti. Bir avuç adamla bazokalarla donatılmış 140 kişilik bir bölükle savaşmışlar ve onları durdurmuşlardı. Ancak birkaç gün sonra Che aynı bölüğün isyancılarla işbirliği yaptıklarından kuşkulanılan çok sayıda köylüyü katlettiğini ve evlerini ateşe verdiğini öğrendi. Korunmasız siviller isyancıların kendi bölgelerinde yaptıkları saldırının ağır bedelini ödemişlerdi. Che gelecekte bu türden vahşetin yaşanmaması için saldırıya geçileceği zaman bölgedeki sivilleri tahliye etmeye karar verdi.

Savaştan sonra Che tekrar Fidel'le bir araya geldi. Bu arada Fidel, Las Cuevas yakınlarında bir ordu kampına saldırmış; dört adam kaybetmiş, ancak düşmana da kayıp ver-

56) Yazarın eline geçen Che'nin sefer günlüğünün birinci bölümü 2 Aralık 1956'da başlıyor ve 12 Ağustos 1957'de sona eriyor. Orta bölüm (13 Ağustos 1957'den 17 Nisan 1958'e kadar) atlanmış; ikinci bölüm 18 Nisan 1958'den, savaşın sona ermesinden bir ay öncesine 3 Aralık 1959'a kadar geliyor. Atlanmış olan bölüm için yazar kişisel görüşmeleri ve Guevara'nın bu döneme ilişkin daha sonra yazdıklarını temel almıştır. Bkz. *Episodes of the Cuban Revolutionary War*, "Seçilmiş Kaynakça" içinde.

dirmiş ve geri çekilmeye zorlamıştı. Fidel ve Che güçlerini birleştirerek, küçük bir askeri garnizonun bulunduğu Pino del Agua'ya eşgüdümlü bir saldırı düzenlemeyi planladılar. Askerleri bulurlarsa saldıracaklar; bulamazlarsa, yerlerini belli ederek orduyu tepelere doğru çekmeye çalışacaklardı. Fidel'in kolu yem olacak, Che ise pusu kuracaktı. Planın tamamlanması üzerine iki kol hedef bölgeye doğru ilerledi.

Ancak Che'nin kolunda işler pek iyi gitmiyordu. Firarlar artmıştı. Teğmenine itaatsizlik ettiği için silahı alınan genç bir isyancı eline bir revolver geçirerek dehşete kapılmış yoldaşlarının gözü önünde kendini başından vurarak intihar etmişti. Onu gömdüklerinde Che ile bazı adamları arasında ölen gence askeri onur verilip verilmemesi konusunda bir anlaşmazlık çıktı. Che bu öneriye karşı çıktı. "Ölen kişinin nitelikleri her ne olursa olsun, bu koşullar altında intihar etmenin kabul edilemeyeceğini söyledim. Bazı adamlar itaatsizlik belirtisi gösterince, öleni fazla onurlandırmayacak şekilde saygı duruşunda bulunduk."

Adamlar arasındaki huzursuzluk Che'yi sıkı önlemler almaya yöneltti ve genç bir çocuğu yeni disiplin komisyonunun başkanı yaptı. Ağabeyi Rogelio'yla birlikte bir *descamisado* olarak kola katılan on beş yaşındaki Enrique Acevedo bu önlemin savaşçıların ruh halini olumsuz yönde etkilediğini hatırlıyordu. "Küçük bir askeri polis teşkilatını andırıyordu," dedi. "Diğer şeylerin yanı sıra, kimsenin yüksek sesle konuşmamasını, hava kararmadan ateş yakmamasını, uçakların görünmesi halinde ateşi söndürmek için su kovalarının hazır tutulmasını..., nöbetlerin denetlenmesini ve günlük tutmaya kalkışanlara mani olmamasını sağlıyordu. Sonunda yeni disiplin önlemlerinin katılığını hissetmeye başladık. Yaptığı işten hoşlanmaya başlayanlar ise hepimizin kabusu haline geldi..."

Che'nin disiplin düşkünlüğü isyancılar arasında kötü bir ün kazandı ve onun kolundan ayrılıp öteki kola geçmek isteyenler çıktı. Che'nin başlangıçta, "*Sen burayı ne sanıyorsun, yetimhane mi, yoksa çocuk yuvası mı?*" diyerek reddetmesine rağmen sonunda kalmasına izin verilen genç Acevedo, Che'yi büyük bir ihtiyatla gözlemlemeye devam etti. "İllegal" günlüğüne şunları yazmıştı: "Herkes ona büyük bir saygıyla davranıyor. Sert, katı ve bazen de bazı adamlara karşı alaycı davranıyor. Tavırları rahat. Bir emir verdiği zaman gerçekten komuta ettiğini görebiliyorsunuz. Emir hemen yerine getiriliyor."

Birkaç gün sonra kardeşler Che'nin kısa yoldan hızlı adaletinin bir örneğine tanık oldular. Enrique Acevedo o anı canlı biçimde kaydetmişti: "Şafakta, üzerinde yeşil elbiseler olan, kafası asker traşlı ve kalın bıyıklı, iri yarı bir adamı getirdiler. Bu adam [René] Cuervo idi. San Pablo de Yao ve Vega la Yua bölgelerinde sorun çıkarıyor. 26 Temmuz bayrağı altında çeşitli suçlar işlemiş biri... Che onu kabul ettiğinde hamaktaydı. Tutsak ona elini uzattı. Ama Che adamın elini sıkmadı. Ne konuştuklarını bulunduğumuz yerden işitemiyorduk, ancak aralarında sert bir konuşma geçtiği anlaşılıyordu. Olanlar hızlı bir duruşmayı andırıyordu. Sonunda [Che] eliyle aşağılayıcı bir hareket yaparak onu yanından uzaklaştırdı. Onu dar bir vadiye götürdüler ve 22'lik bir tüfekle infaz ettiler. Üç el ateş etmişlerdi ki, Che hamaktan fırlayıp 'Yeter!' diye bağırdı." Acevedo daha son-

ra o yerin "Hoyo del Cuervo [Karga Deliği]" diye anıldığını söyledi.

Daha sonra Che, Cuervo'yu öldürmenin isabetli bir karar olduğunu savunacaktı. "Devrimci dava uğruna savaşma ve casusları infaz etme bahanesiyle Sierra'nın bütün bir bölge halkını kurban etti ve muhtemelen orduyla da ilişkisi vardı. Firari olması dikkate alınarak, hızla yargılandı ve fiziksel olarak tasfiyesine karar verildi. Bölgedeki durumdan suç işlemek için yararlanan antisosyal bireylerin idamı, maalesef, Sierra'da az rastlanan olaylardan değildi."

Fakat birkaç hafta sonra, yeni bir savaşta Che'nin daha merhametli olan öteki yanı açığa çıktı. Hainlere, casuslara ve korkaklara karşı acımasız olan Che savaşta ölümle yüz yüze gelecek kadar cesur olan düşmanlarına da saygı duyuyordu. Pino del Agua yakınlarında bir kamyon dolusu askere pusu kurduktan sonra hasarı saptamak için yaklaştı. Daha sonrasını şöyle anlatıyordu: "İlk kamyonu ele geçirdiğimizde iki ölü ve bir yaralı asker bulduk. Yaralı asker ölmek üzereydi ama yine de savaşmaya çalışıyordu. Savaşçılarımızdan biri teslim olma fırsatı vermeden adamın işini bitirdi. Üstelik adam bilincini yarı yarıya kaybetmiş olduğu için teslim olacak durumda da değildi. Bu barbarlığı gerçekleştiren savaşçı, ailesinin Batista ordusu tarafından yok edildiğini görmüştü. Ona çıkıştım, ancak sözlerimin bir brandanın altında kımıldamadan gizlenen yaralı bir asker tarafından işitildiğini bilmiyordum. Benim ve özür dileyen yoldaşımızın sözlerinden cesaret bulan düşman askeri ortaya çıktı ve kendisini öldürmememiz için yalvarmaya başladı. Bir bacağı kırılmış ve savaş başka yere doğru kayarken yolun kenarında kalmıştı. Daha sonra yanından ne zaman bir savaşçı geçse bağırmaya başlıyordu. 'Beni öldürme! Beni öldürme! Che tutsakları öldürmeyin diyor!' Çatışma sona erdiğinde onu bıçkıhaneye naklettik ve ilk yardım yapıldı."

IV

Eylülün ilk haftasında isyancılar tepelerin arasından ilerlerken ulusal ayaklanmanın nihayet gerçekleştiğini haber aldılar. 5 Eylül günü isyancılar Cienfuegos kentindeki deniz üssüne ve polis karargahlarına saldırmışlardı. Deniz üssündeki isyancıların ve *autén-ticoların* da aralarında bulunduğu öteki gruplardan adamların yanı sıra çok sayıda 26 Temmuz savaşçısı da saldırıya katılmıştı. Ancak işler planlandığı gibi gitmemişti. Son dakikada Havana ve Santiago'daki isyancılar işi savsaklamışlar ve Cienfuegos ayaklanması tek başına kalmıştı.

İsyancılar o sabah kente hakim oldular, ancak öğleden sonra rejim Santa Clara garnizonundaki tankları gönderdi ve Amerikan B-26 bombardıman uçakları onları havadan vurmaya başladı. İsyancılar yakınlardaki Escambray dağlarına kaçacak yerde kentte kalmak gibi ölümcül bir hata yaptılar ve katledildiler. Üç 26 Temmuz görevlisi, Havana'daki yeraltı hareketinin başkanı Javier Pazos, Las Villas bölgesi eylem şefi Julio Camacho ve Cienfuegos'taki 26 Temmuz lideri Emilio Aragonés kaçmayı başardı, ancak çeşitli örgütlerden harekete katılan dört yüz adamın üç yüzü, çoğu teslim olduktan sonra öldürül-

dü. İsyancılardan alınan intikam tam bir vahşete dönüştü, yaralıların canlı canlı gömüldüğüne, hareketin elebaşısı eski deniz teğmeni Dionisio San Román'ın aylarca işkence gördükten sonra öldürüldüğüne dair haberler geliyordu.

Bu, o zamana kadar Küba'da yaşanan en büyük ve en kanlı eylem olmuştu ve herkes birbirini suçluyordu. Harekete katılan askeri hiziplerden biriyle ittifak kuran kendi "Montecristi" anti-Batista grubunun lideri ve bir zamanlar Prío kabinesinde bakan olan Justo Carrillo, Fidel'i ihanetle suçladı. Carrillo daha önce 26 Temmuz Hareketi'ne para da sağlamıştı. Sierra Anlaşması sırasında Fidel'in ittifak teklifine önce olumlu yaklaşmış sonra vazgeçmişti. Şimdi Carrillo, Fidel'i başarısız olacağını ve kendisine rakip olarak gördüğü askerlerin ölümüyle sonuçlanacağını bildiği halde Cienguegos isyanına yol vererek ihanet etmekle suçluyordu. Daha sonra bu suçlamayı dolaylı olarak yanıtlayan Che şöyle yazacaktı: "[Harekete] silahsız olarak katılan 26 Temmuz Hareketi liderleri sonucu açıkça görmüş olsalardı bile, ki görmemişlerdi, olayların gidişatını değiştiremezlerdi. Gelecek için çıkarılması gereken ders şudur: Güce sahip olan kendi stratejisini dayatır."

Ancak Batista da Cienfuegos olayının yankılarıyla yüzleşecekti. ABD Dışişleri Bakanlığı için, isyanı bastırmak amacıyla ABD silahlarını kullanması ABD'nin Küba'yla yaptığı savunma anlaşmalarının açık ihlaliydi. Tanklar ve B-26 bombardıman uçakları Küba'ya iç ayaklanmaları bastırmak için değil yarıküre savunması için verilmişti. Amerikalılar Küba silahlı kuvvetlerinden açıklama istediler ve yapılan açıklamayı yeterli bulmayınca, rejime gelecekte yapacakları askeri yardımları askıya almayı düşünmeye başladılar.

Bu arada Sierra Maestra'da Che ve Fidel bir sonraki askeri hedeflerine yaklaşmışlardı. 10 Eylül günü iki kol Pino del Agua'ya ulaştı. Fidel yöredeki insanların hangi istikamete gitmekte olduklarını anlamalarını sağladı. Birilerinin haberi orduya sızdıracağını umuyordu. Daha sonra güvenli bir bölgeye doğru ilerledi. O gece Che düşman kuvvetlerinin geçeceğini tahmin ettiği yol ve patikalarda gizlice pusu hazırladı. Planları işlerse, motorize bir ordu konvoyunu vuracaklar ve çok sayıda kamyona el koyacaklardı. Ana yolları yukarıdan gören bir yamaçta, ormanın içinde bir hafta bekledikten sonra Che ve yoldaşları nihayet yaklaşan motor seslerini işittiler. Düşman yemi yakalamıştı.

Çatışma başladığında bunun küçük bir iş olduğu anlaşıldı. İki kamyon dolusu asker ilk anda kaçmayı başardı. İsyancılar ateşe verilen üç kamyonu ele geçirdiler ve çok değerli silah ve cephaneye el koydular. Üç askeri öldürdüler ve birini tutsak aldılar. Tutsak alınan onbaşı daha sonra onlara katıldı ve aşçı olarak hizmet etti. Ancak çatışma sırasında "Crucito"yu kaybetmeleri büyük üzüntü yarattı. "Crucito" öteki isyancı şair Calixto Morales'le karşılıklı şiir atışmaları yaparak savaşçıları eğlendiren bir şair *guajiro* idi. Crucito'nun takma adı "Maestra'nın bülbülü", rakibininki ise "ovaların akbabası" idi.

V

Che adamlarını Fidel'in kolunun bulunduğu Peladero'ya doğru harekete geçirdi. Yolda bir tüccarın katırına el koydu. Juan Balansa adındaki tüccar isyancılara düşman değildi. Ancak kendisinin Batista yanlısı olduğuna ve büyük toprak sahipleriyle dostane ilişkiler kurduğuna inanılıyordu. Che için bu kadarı yeterliydi. Daha sonra yazdığı gibi, "Juan Balansa'nın bir katırı vardı. Çevrede gücüyle ün kazanan bu katıra savaş vergisi olarak el koyduk." Katır hemen kesilip mükemmel biçimde yenebilirdi, ancak gayet sağlam ve çevikti ve Che "onun yaşamaya hakkı olduğu"nu hissederek katırı bağışladı. Nihayet Che katırı kendi binek aracı olarak aldı ve savaşın daha sonraki evrelerinde kişisel düşmanı haline gelen Yüzbaşı Ángel Sánchez Mosquera tarafından "yeniden el konulana" kadar onu muhafaza etti.

İsyancıların Sierra sakinleri üzerinde kendi otoritelerini kurmalarının ve bölgede yasa ve düzen benzeri bir yapı oluşturmalarının zamanı gelmişti. Sierra Maestra silahlı adamlarla doluydu. Kaçaklar, yasadışı gruplar, hatta bazı isyancılar, hükümet denetiminin yokluğunda silah kullanarak, soygun, tecavüz ve cinayet gibi suçlar işleyerek bir tür Anarşi yaratıyorlardı. Bu arada isyancıların davranışlarını düzenleyen yeni ve katı kurallar özellikle Che'nin kolunda hoşnutsuzluğa neden oluyor, yeni atanan "disiplin komisyonu" uyguladığı katı kurallar nedeniyle zaman zaman gerilime yol açıyordu. Bu gerilimler bu kez kanlı bir olayın patlak vermesine yol açacaktı.

Che, kendi kolunun Peladero'ya varmasından iki gün sonra yakınlardaki kampa, Fidel'le buluşmaya gitmişti. Henüz başlayan konuşmaları Ramiro Valdés'in ani gelişiyle kesintiye uğradı. Acil bir durum vardı. Çok kötü bir şey olmuştu. "Disiplinsiz bir yoldaşı cezalandırırken ölçüyü kaçıran Lalo Sardiñas, vuracakmış gibi yaparak tabancasını adamın başına dayamış," diye yazdı Che, daha sonra. "Silah birden ateş almış ve adam oracıkta ölmüş. Savaşçılar arasında bir isyan havası vardı."

Hemen kendi kampına dönen Che, Lalo'nun hareketi yüzünden tam bir isyan ortamıyla karşılaşmıştı. Adamların çoğu acil bir yargılama ve idam istiyordu. Che adamlardan olay hakkında bilgi almaya başladı. Bazıları Lalo'nun adamı isteyerek öldürdüğünü, bazıları ise olayın bir kaza olduğunu söylüyordu. Fidel de geldi ve Lalo'nun akıbetini belirlemek için bir mahkeme kuruldu. Lalo sadece bir subay değil, aynı zamanda iyi ve cesur bir savaşçıydı. Hem Che hem de Fidel onu kurtarmak istiyordu. Ancak savaşçılara da danışıldı ve çoğu açıkça ölüm cezası talep eden konuşmalar yaptı. Sonunda Che söz aldı: "Yoldaşın ölümünün mücadele koşullarından kaynaklandığını açıklamaya çalıştım," diyecekti, daha sonra. "Savaş halinde bulunuyoruz ve esas suçlu diktatör Batista'dır. Ne var ki sözlerim düşmanca bir tavrı olan izleyicileri etkilemiyordu."

Daha sonra Fidel söz aldı. Che'nin değerlendirmesine uygun bir çizgide uzun uzadıya konuşarak Lalo'yu savundu. "Sonunda, kınanması gereken bu olayın disiplin anlayışının savunulması sırasında işlendiğini ve bunu aklımızda tutmamız gerektiğini açıkla-

dı." Adamların çoğu, Che'nin "Fidel'in muazzam ikna gücü" dediği şey yüzünden kararsız kaldı, ancak direnenler de vardı. Sonunda sorunu çözmek için oylama yapılması kararlaştırıldı: Lalo ya kurşuna dizilecek ya da rütbesi indirilecekti. Kararı çoğunluk verecekti. Che oylamanın sonucunu not defterine kaydetti. 146 savaşçıdan 70'i ölüm cezası, 76'sı ise rütbe indirimi için oy kullandı.

Lalo'nun hayatı bağışlandı. Rütbesi söküldü ve sıradan bir asker olarak savaşarak itibarını yeniden kazanması emredildi. Ancak sorun sona ermemişti. Büyük bir savaşçı grubu karardan memnun değildi ve ertesi gün silahlarını bırakarak ayrılmak istediklerini bildirdiler. Aralarında Che'nin disiplin komisyonunun başkanı ve komisyon üyeleri de vardı. Che daha sonra bu olayı yazarken, ayrılanlar arasında daha sonra devrime ihanet edecek kişilerin de olduğunu özellikle belirtti. "Çoğunluğa saygı duymayan ve mücadeleyi terk eden bu adamlar daha sonra düşmanın hizmetine girdiler ve aralarından topraklarınıza savaşmak için dönen hainler çıktı."

Che'nin ayrılan adamlara ihanet dürtüleri atfetme çabalarına rağmen bu olay ahlaki bir devrim öyküsünden çok, Che'nin bu dönemde iyice katılaşan kişiliğinin bir belirtisi olarak değerlendirilebilir. Che'nin Sierra Maestra'da geçirdiği dönem *chivato* teşkilatlarıyla, kaçaklarla, suçlularla, ölümünü emrettiği ve bazen bizzat öldürdüğü adamlarla iç içe geçti. Gittikçe büyüyen savaşçılar ailesine *içeriden* ve *dışarıdan* dayattığı disiplin kuralı Lalo'nunki gibi eylemleri kolaylaştıran bir ortam yaratmıştı. Lider örnek oluşturur; Che'nin emrinde olan kişiler ise kendi sert yöntemlerini uygularlarken sadece onun davranışlarını taklit etmekteydiler.

İsyandan sonra Fidel ayrılanların boşluğunu doldurmak için bazı savaşçıları Che'nin komutasına verdi ve Lalo'nun yerine de yeni biri atandı: Camilo Cienfuegos. Bu yakışıklı, sarışın ve dışadönük eski beyzbol oyuncusu artık Che'nin öncü müfrezesinin yüzbaşısı olacaktı. Bu iyi bir seçimdi. Camilo'nun pervasız kişiliği Che'nin katılığını dengeliyordu. İki adamın birbirine büyük saygısı vardı ve Che onun kimseye izin vermediği ölçüde kendine yaklaşmasını sağladı. Birbirlerine dostça takılıyorlar, çok samimi konuşuyorlardı.

Tekrar harekete geçme zamanıydı. Fidel, Che'ye yeni emirler verdi. "Görevimiz, devrimimizin bayrağı altında gizlenerek, mücadeleye başladığımız bölgede, yanı sıra Caracas ve El Lomón'a yakın bölgede suç işlemekte olan bir grup haydutu etkisiz kılmaktır. Camilo'nun kolumuzdaki ilk görevi hızla harekete geçerek bütün bu unsurları yakalamak ve onları mahkemeye çıkarmaktır."

Camilo "haydutlar"ın peşine düşerken, Che artık kendi karargahı haline gelmekte olan bölgeye, El Hombrito vadisine döndü. Ağustos ayında pusu kurduğundan beri ordu bu bölgeye dönmemiş ve Che burada sürekli bir üs kurmaya başlamış, Aristido adında bir *guajiro*yu da yeni gelenler için vadide bir ev ve bir de ekmek fırını inşa etmekle görevlendirmişti. Ancak ortalığı kaplayan sükunete rağmen yöredeki köylüler bir ordu saldırısından çok korkuyorlardı. Sánchez Mosquera, Minas de Bueycito'da bir üs kur-

muştu ve kısa süre içinde dağlara doğru saldırıya geçmesi bekleniyordu. Aristido'nun ise bu genel endişe havasına bağışık olmadığı açıktı. Che'nin yokluğunda revolverini satmış ve tedbirsiz davranarak insanlara orduyu beklemeden gidip onlarla ilişki kurmayı düşündüğünü anlatmıştı. Bütün bunları öğrenen Che hemen harekete geçti. "Devrimin zor anları vardı," diyecekti daha sonra. "Grubun şefi olarak yetkilerimi kullandım. Çok hızlı bir soruşturma yaptık ve Aristido idam edildi."

Genç Enrique Acevedo, Aristido'nun getirilişini görmüştü. "Çıplak ayaklı tutsak yanımızdan geçti. Onu bağlamışlardı. Bu Aristido idi. O kabile reisi havasından eser kalmamıştı. Daha sonra bir el silah sesi işitildi. Oraya gittiğimizde üzerine toprak atıyorlardı. Yorucu bir günün ardından, o [Che] Aristido'nun gerillaların paralarını ve kaynaklarını kötüye kullandığı için idam edildiğini söyledi."

Ancak daha sonra Che, Aristido'nun akıbetinden ötürü duyduğu pişmanlığı dile getirecekti. "Aristido, anlamını yeterince kavramadan devrimin saflarına katılan köylülerin tipik bir örneği idi... Bugün onun ölüm cezasını hak edecek kadar suçlu olup olmadığını ve kuruluş evresinde devrimin yararlanabileceği bir hayatı kurtarmanın mümkün olup olamayacağını kendimize sorabiliriz. Savaş zordur ve düşmanın saldırganlığını artırdığı bir sırada ihanetin kuşkusu bile hoşgörülemez. Gerilla hareketinin çok daha zayıf olduğu aylar öncesinde ya da çok daha güçlü olduğumuz aylar sonrasında olsaydık onu bağışlamak mümkün olabilirdi."

Aristido'nun idamından sonra Che bir başka temizlik harekatı için, bu kez "Çinli Chang"ın, Çin asıllı bir Kübalı haydutun önderliğindeki silahlı çetenin peşine düşen Camilo'ya yardım etmek üzere Caracas Dağı'na doğru harekete geçti. Camilo bazı suçluları yakalamış ve devrimci bir mahkemede yargılanmaları için tutsak etmişti. Bu kez isyancıların elinde adalet sistemini uygulayabilecek bir avukat da vardı. Humberto Sorí Marín, Havanalı tanınmış bir avukat ve 26 Temmuz militanıydı.

Çinli Chang yakalandığında duruşma başladı. Çete üyelerinin çoğu beraat etti, ancak Chang ile bir kıza tecavüz eden bir köylü ölüm cezasına çarptırıldı. Che, her zamanki gibi, onların son anlarını dikkatle gözlemlemişti. Ölümü cesaretle mi yoksa korkuyla mı karşılayacaklarını merak ediyordu. "Önce Çinli Chang ile köylü tecavüzcüyü infaz ettik. Ormanda bir ağaca bağlandılar. İkisi de sakindi. Köylü gözleri bağlanmaksızın, bakışlarını silahlara dikerek ve 'Yaşasın Devrim!' diye bağırarak öldü. Chang ölümü mutlak bir sükunetle karşıladı, ancak o sırada kamptan uzakta olan Peder Sardiñas'ın dini telkinde bulunmasını istedi.[37] İsteğini yerine getiremeyeceğimizi anladığında, ölmeden önce rahibi çağırdığının bilinmesini istedi. Bunu herkesin bilmesi ölümünden sonra sanki hafifletici bir sebep oluşturacaktı."

İsyancılar Chang'ın çetesindeki üç gence sahte bir infaz töreniyle ders vermek istediler. Oğlanlara idam cezasına mahkum edildikleri bildirildi. Chang ile tecavüzcünün in-

57) Peder Guillermo Sardiñas, haziran ayında isyancılara katılan Santiagolu bir rahipti.

fazına tanık olduktan sonra kendi sıralarının gelmesini beklediler. Che olayı şöyle anlattı: "Chang'ın işlediği bütün suçlara katılmışlardı, ancak Fidel onlara son bir şans vermenin iyi olacağını düşündü. Gözlerini bağladık. Sözde infaz mangası yerini aldı. Acı içinde beklemeye başladılar. Havaya ateş edildi. Oğlanlar hâlâ hayatta olduklarını fark ettiler. İçlerinden biri üstüme sıçradı, sevinç ve minnettarlık dolu kendiliğinden bir jestle beni, sanki babasıymışım gibi, gürültülü bir sesle öptü." Che'nin daha sonra söylediği gibi, onların hayatlarını bağışlamak çok isabetli bir karardı. Üçü de, biri Che'nin kolunda olmak üzere, isyancı orduda kaldı ve "devrimin iyi savaşçıları" olarak itibar kazandılar.

Bu arada gazeteci Andrew St. George tekrar ortaya çıkmıştı. İnfazların hem sahicisine hem de sahtesine tanık oldu ve her şeyin fotoğrafını çekti. Fotoğraflar ve makale *Look* dergisinde yayımlandı. Anlaşıldığı kadarıyla, Amerikan istihbaratına da içinde raporlar olan bir dosya gitmişti. (St. George bu ziyaretlerden Fidel ve isyancılar hakkında ABD hükümeti için bilgi toplamak için yararlandığına dair haberleri asla yalanlamadı.)

Birkaç gün sonra, yeni suçlular yakalandı. İçlerinden biri, Dionisio Oliva, Eutimio Guerra'nın açığa çıkarılmasına yardım etmiş bir köylüydü. Bütün o aylar boyunca Oliva, kayınbiraderiyle birlikte isyancılara gönderilen malzemeyi çalmış ve davar hırsızlığı yapmıştı. Dionisio özel evlere el koymuş ve buralara iki metresini yerleştirmişti. Onlarla birlikte yakalananlardan biri de Echeverría adında bir gençti. Echeverría'nın kardeşlerinden birkaçı isyancıların safındaydı, hatta biri *Granma*'da yer almıştı. Ancak bu çocuk isyancılara katılacak yerde başıboş silahlı çetelerden birine katılmıştı. Che'nin de kabul ettiği gibi, çocuğun durumu gerçekten de "dokunaklı"ydı. Echeverría savaşta ölmesine izin verilmesi için yalvardı. Bir devrimci infaz mangasının önünde ölerek ailesine leke sürmek istemiyordu. Ancak mahkemenin kararı kesindi. Che'nin anlattığına göre, kurşuna dizilmeden önce Echeverría annesine bir mektup yazdı. "Cezanın adil olduğunu açıklıyor ve ondan devrime sadık kalmasını istiyor"du.

Ölecek son adam, Santiago'dan gelen yeni gönüllüleri karşılamak için astım geçirerek yürüdüğü sırada Che'ye eşlik eden Öğretmen'den başkası değildi. Öğretmen hastalandığını iddia ederek gerillalardan ayrıldığından beri "ahlaksız bir hayat yaşamakta" idi. Asıl suçu, kendisini "doktor" Che diye yutturmak ve hasta olarak gelen bir köylü kıza tecavüz girişiminde bulunmaktı.

Devrimin zaferinden sonra, Fidel 26 Temmuz hareketinden gazeteci Carlos Franqui'yle bu idamları konuşacaktı. Savaş sırasında onay verdiği idamların sayısı hakkında doğru söylemiyordu, ancak Öğretmen vakası konusunda uzun uzadıya konuşmuştu. "Pek az insanı infaz mangasının önüne çıkardık, gerçekten çok az. Bütün savaş sırasında kurşuna dizdiğimiz adamların sayısı yirmi beş ayda 10'dan fazla değildi." Öğretmene gelince, Fidel şöyle diyordu: "O bir orangutandı. Koca bir sakalı vardı. Doğuştan soytarıydı ve Herkül gibi yük taşırdı, ancak kötü bir askerdi... [Ve] öğretmen olmaktan çok doktor olmaktan hoşlanıyordu! Uzun zaman kaldığımız ve herkesin bizi tanıdığı bir böl-

gede kendisini Che olarak tanıtması ne büyük bir aptallık... Ve bu kez de, yeni sakalıyla Öğretmen kendisini Che diye satıyordu. *'Kadınları getirin bana! Hepsini muayene edeceğim!'* Bundan daha korkunç bir şey duydun mu sen? Onu kurşuna dizdik."

VI

İnfaz dalgasının ardından Che ve adamları El Hombrito'nun yolunu tuttular. 1957 Ekim'inin sonuydu ve Che bölgede sürekli bir gerilla varlığını destekleyecek bir "endüstriyel" altyapı kurmak istiyordu. İddialı niyetleri Havana üniversitesinden iki eski öğrencinin gelişiyle destek buldu. Öğrenciler Río Hombrito'dan hidroelektrik enerjisi üretmek için bir baraj inşa etmeye başladılar. Öteki görevleri *El Cubano Libre* (Özgür Kübalı) adında bir gerilla gazetesinin çıkarılmasına yardımcı olmaktı. Kasım ayı başlarında, özellikle bu amaç için dağlara getirilen 1903 model bir teksir makinesiyle ilk sayıyı basmışlardı.

Che yeniden kaleme sarılarak gazete sütunlarından birini yazdı. Eski ünvanı "El Francotirador"u (Keskin Nişancı) imza olarak kullanıyordu. "Sonun Başlangıcı" başlıklı ilk makalesinde Batista'ya yapılan Amerikan yardımını ele alıyor ve konuyu ustalıkla, New York'ta Birleşmiş Milletler önünde Sovyetler'in Layka adlı bir köpeği *Sputnik II* uydusuyla uzaya gönderme kararını protesto eden hayvan severlere getiriyordu. (Bir ay önce Sovyetler dünyanın ilk uydusu *Sputnik I*'i dünyanın çevresinde yörüngeye oturtmuştu.)

"Anlamadığı bir dava uğruna onurlu bir ölüme gönderilen o zavallı hayvanı düşündükçe ruhumuz merhamet hisleriyle dolup taşıyor. Ne var ki Amerikan hayır derneklerinin *guajiro*larımıza merhamet gösterilmesi için o soylu yapının önünde yürüyüş yaptıklarına dair herhangi bir haber alamadık. Oysa onların çoğu P-47 makineli tüfekleri ve B-26 uçaklarıyla öldürülüyor... ya da askerlerin elindeki yetkin M-1'lerle kalbura çevriliyor. Yoksa iş siyasete gelince bir Sibirya köpeğine bir Kübalı *guajiro*dan daha fazla mı değer veriliyor?"

Gazete sadece bir başlangıçtı. Che, El Hombrito için uygun bir toplumsal altyapı oluşturmayı tasarlıyor ve temel sağlık hizmeti verecek bir hastane kurmayı düşünüyordu. Kısa süre içinde, ekmek fırınına ek olarak, küçük bir domuz ve kümes hayvanları çiftliği ve bir ayakkabı yapım atölyesi ve saraçhane çıktı ortaya. Bu arada "silah yapım atölyesi" de hızla gelişiyordu. Bu faaliyet bazı ilkel kara mayınları ve yeni Sovyet uyduları şerefine "Sputnik" adı verilen, tüfekten atılan el bombası imalatıyla başlamıştı. Uygun malzemenin bulunması halinde bir sonraki proje havan topu imal etmekti. Che bu başarıları sembolik olarak taçlandırmak için, El Hombrito dağının tepesine yerleştirilmek üzere, "Feliz Año (Mutlu Yıllar) 1958!" yazılı dev bir 26 Temmuz bayrağının dikilmesini istedi. Che, bütün bu faaliyetlere nezaret ettikçe, bölgede "gerçek bir otorite" kurduğunu görerek gururlanıyordu. Ne var ki, hava saldırılarına karşı sığınak yapmaları ve bölgeye yaklaşma istikametindeki bütün yolları tahkim etmeleri Yüzbaşı Sánchez Mosquera'nın çapulcu askerlerinin gözünden kaçmamıştı. Che, 24 Kasım'da Fidel'e, "Bura-

da direnmeye ve ne olursa olsun bu yerden vazgeçmemeye kararlıyız," diye yazdı.

Ancak Che bu satırları yazarken bile, Sánchez Mosquera'nın askerlerinin köylülerin evlerini yakarak bitişikteki Mar Verde vadisine yürüdüklerini anlatan haberler geliyordu. Che, Camilo Cienfuegos'u askerlere pusu kurması için önden gönderdi ve kendisi de düşman kolunu arkadan vurmak için onu izledi.

Askerler Mar Verde vadisine doğru ilerlerken, Che ve adamları görünmeden onlara yetişmek için vadinin yamaçlarındaki ormanlık tepelere yürüdüler. Mümkün olduğu kadar hızlı yürümeye çalışıyorlardı. Bir ara maskotları olan bir köpek yavrusunun inatla peşlerine düştüğünü fark ettiler. Che, köpeğe bakan Félix adındaki savaşçıya onu bir şekilde geri göndermesini söyledi, fakat küçük köpek sadakatle peşlerinden koşmaya devam etti. Bir çayın kıyısında mola verdiler. Köpek yavrusu hiç beklenmedik bir anda havlamaya başladı. Adamlar köpeği yatıştırmaya çalıştılar, ama o durmadı. Che köpeğin öldürülmesini emretti. "Félix boş bakışlarla yüzüme baktı," diye yazacaktı Che, daha sonra. "Bir halat alarak yavaşça hayvanın boynuna doladı ve sıkmaya başladı. Köpeğin kuyruk hareketleri ansızın hızlandı, sonra azar azar yavaşladı. Bu arada iyice sıkılmış olmasına rağmen boğazından sürekli bir inilti geliyordu. Bu işin ne kadar sürdüğünü bilemiyorum, ancak bize sonsuz gibi gelmişti. Nihayet son bir çırpınışın ardından köpek hareketsiz kaldı. Küçük başı ince dalların üzerinde öylece yayılmış yatıyordu."

Grup tek kelime konuşmaksızın harekete geçti. Düşman artık hemen ötelerindeydi Uzaktan silah sesleri geldi. Bu seslerin Camilo'nun kurduğu pusudan geldiğini sandılar. Ama Che ileri gözcü çıkardığında, ileride yeni kazılmış bir mezardan başka bir şey olmadığını fark ettiler. Che mezarın kazılmasını emretti. İçeride bir düşman askerinin cesedi vardı. Nasıl gerçekleştiği belli olmayan çatışma sona ermiş ve hem düşman askerleri hem de Camilo'nun müfrezesi o mıntıkadan ayrılmıştı. Çatışmayı kaçırdıkları için bozuldular ve yürüyerek vadiye döndüler. Karanlık bastığında Mar Verde köyüne ulaştılar. Köyün sakinleri bütün varlıklarını geride bırakarak kaçmışlardı. İsyancılar domuz ve biraz *yucca* pişirdiler ve içlerinden biri gitar eşliğinde şarkı söylemeye başladı.

"Duygusal ortamdan mı, gecenin karanlığından mı, yoksa aşırı yorgunluktan mı, bilemiyorum," diye yazdı Che; "Tuhaf bir şey oldu. Yere oturmuş yemeğini yiyen Félix'in elinden bir kemik düştü ve evin köpeği yavaşça gelip kemiği aldı. Félix onun başını okşadı. Köpek ona baktı. Félix bakışlarını bana çevirdi. Birbirimize suçlu suçlu baktık. Ansızın ortalığı bir sessizlik kapladı. Üzerimize anlatılmaz bir hüzün çöktü. Köpeğin uysal ancak anlamlı bakışlarında sitem dolu bir ifade vardı. Sanki bize başka bir köpeğin, öldürülen köpek yavrusunun gözleriyle bakıyordu."

Ertesi gün, ileri gözetleyiciler Sánchez Mosquera'nın askerlerinin iki kilometre ötede kamp kurduklarını haber verdiklerinde hâlâ Mar Verde'deydiler. Camilo'nun savaşçıları düşmanın yakınlarında mevzilenmişlerdi ve saldırıya geçmek için Che'nin kolunu bekliyorlardı. Che hemen adamlarını harekete geçirdi. 29 Kasım sabahı şafakla birlikte is-

yancılar, Sánchez Mosquera'nın olası kaçış yollarını kapatarak, Río Turquino boyunca pusu konumuna geçtiler. Che kendisi ve birliği için özellikle hassas bir nokta seçmişti. Askerlerin o tarafa yönelmeleri halinde çok yakın mesafeden ateş edeceklerdi.

Che ve beraberindeki iki ya da üç kişi, küçük bir asker grubu önlerinden geçerken ağaçların arkasına gizlendiler. Üzerinde sadece bir Luger tabanca olan Che biraz acele ederek ilk atışı yaptı ve ıskaladı. Çatışma başladı ve askerler dağılarak çalılığa kaçtılar. Aynı anda öteki savaşçılar düşman askerlerinin mevzilendikleri çiftlik evine saldırdılar. Bu arada kaçan askerlerin peşine düşen Joel Iglesias altı mermiyle vuruldu. Che onu bulduğunda kanlar içinde ama hâlâ canlıydı. Onu El Hombrito'daki sahra hastanesine tahliye ettikten sonra Che yeniden savaş alanına döndü. Sánchez Mosquera'nın askerleri kendilerini sağlama almışlar sürekli ateş ediyorlardı. Bulundukları mevziye saldırmak çok tehlikeliydi. Ordu takviyesi gelmeye başladığında Che onları durdurmak için devriye çıkardı. Bu arada Sánchez Mosquera'nın yerini saptadı. Hemen ardından, düşmana yaklaşmaya çalışırlarken Che'nin dostu, *Granma* yolcularından Ciro Redondo başından vurularak öldü.

Öğle saatlerinde çatışma sona erdi. Takviye düşman kuvvetleri pusuyu aşmışlar ve Che de adamlarına geri çekilme emri vermişti. Kanlı bir gün geçirmişlerdi. Ciro'yla birlikte, tutsak alınan ve öldürülen bir adam daha kaybetmişlerdi. Joel dahil beş kişi yaralanmıştı. Ordunun peşlerine takılacağı düşüncesiyle hızla Hombrito'ya döndüler ve bir sonraki çatışma için hazırlanmaya başladılar.

Savunma hazırlıklarıyla geçen birkaç telaşlı günün ardından ilk uyarı geldi: Sánchez Mosquera'nın askerleri geliyorlardı. Che yaralı savaşçılarını ve malzeme depolarını La Mesa'daki geri mevziye naklettirmişti. Düşmanın El Hombrito'nun içlerine girmesini önlemek için silahhanede üretilen ve düşmanın yaklaşma istikametindeki yol boyunca döşenen mayınlara güveniyordu. Ne var ki askerler geldiklerinde mayınlar patlamadı ve Che'nin ileri pusudaki savaşçıları hızla geri çekildiler. Şimdi düşmanı El Hombrito'ya götürecek yol açıktı. Che ve adamları vakit geçirmeden, orada yaşayan ve kendilerine yardım eden Komünist bir köylünün adıyla anılan "Los Altos de Conrado" tepesine giden yolu izleyerek vadiden çekildiler. Üç gün boyunca orada bekleyeceklerdi.

Bu kez Che basit ama riskli bir plan hazırladı. Yolun kıyısındaki büyük bir ağacın arkasına gizlenen Camilo Cienfuegos gördüğü ilk askeri çok yakın mesafeden ateş ederek öldürmeye çalışacaktı. Ardından yolun iki yanındaki keskin nişancılar atışa başlayacaklar, diğerleri de cepheden ateş açacaklardı. Che iki adamla birlikte yirmi metre ötede mevzilendi, ancak önündeki ağaç onu ancak kısmen gizliyordu ve yanındaki adamlar da aynı şekilde açıktaydılar. Kimsenin ileriyi gözetlemek için başını çıkarmamasını emretmişti. Askerlerin ilk silah sesini işittikten sonra geldiklerini artık biliyorlardı. Ancak kendi kuralını ihlal ederek çevreyi gözlemeye başladı.

"O anda yaklaşan çatışmanın gerilimini yaşıyordum," diye yazdı daha sonra. "İlk askerin yaklaştığını gördüm. Kuşkuyla çevresine bakınıyor, ağır adımlarla yürüyordu... Ba-

şımı çektim ve savaşın başlamasını bekledim. Bir cayırtı koptu ve silah sesleri hızla yayıldı." İki taraf yakın mesafeden birbirine ateş açmıştı ve orman silah sesleriyle çınlıyordu. Askerler hemen havan topu atışına başladılar, ancak mermiler isyancıların gerisine düşüyordu. Che o sırada vuruldu. "Ansızın, yanma ya da uyuşma gibi tuhaf bir şey hissettim. Önümdeki ağaç gövdesi beni korumamıştı. Sol ayağımdan vurulmuştum."

Che çalılıkların içinden birilerinin geçmekte olduğunu işitti ve tamamen savunmasız kaldığını anladı. Tüfek şarjörü boşalmıştı ve yeniden dolduracak zamanı yoktu. Tabancası yere düşmüştü. Onu almaya çalıştı, fakat düşmana görünmekten korktuğu için yeterince uzanamıyordu. Son çare olarak yuvarlandı ve tabancasının kabzasını kavramayı başardı ve tam o anda, kendi adamlarından birinin, Cantinflas'ın kendisine doğru gelmekte olduğunu gördü. Cantinflas silahının tutukluk yaptığını ve geri çekileceğini bildirmek için gelmişti. Che hemen tüfeğini kaparak şarjörü doldurmaya başladı. Bu arada Cantiflas'a bir küfür savurmayı da ihmal etmedi. Cantinflas bir cesaret gösterisi yaparak kendisini koruyan ağacı düşmana ateş etmek için terk etmiş ve bir mermi sol kolundan girerek kürek kemiğinden çıkmıştı.

Şimdi hem Che hem de Cantinflas yaralıydı ve yoldaşlarının nerede olduklarına dair hiçbir fikirleri yoktu. Atış menzilinden çıkmak için sürünerek ilerlediler. Daha sonra dost bir köylünün iki kilometre ötedeki evine ulaştılar. Cantinflas bir hamağa yatırıldı. Damarlarına hâlâ adrenalin pompalanan Che yolun ilk bölümünü iki ayağının üzerinde katetti, ancak ağrı şiddetlenince bir atın üzerine yerleştirildi.

Ordunun peşlerine düşeceğinden endişenen Che, La Mesa'da pusu mevzileri örgütledi ve son gelişmeleri bildirmek için Fidel'e bir mektup gönderdi: "30-06'lar ve 45'lik otomatiklerle acil yardım isabetli olur." Fidel'e "en az üç düşman askeri öldürerek" El Hombrito'yu kaybetmenin ötünü aldığını yazdıktan sonra kötü haberi de verdi: Bir tüfek kaybetmişti, düşmandan hiçbir şey alınamamıştı ve yaralanmıştı. "Tavsiyene uymadığım için çok üzgünüm, ama adamların moralleri çok düşüktü... ve cephe hattında olmamın kesinlikle gerekli olduğunu düşündüm. Genellikle kendimi korumaya çalıştım. Yara tamamen tesadüf."

Che, mektubu yazdıktan sonra durumlarının korktuğu kadar kötü olmadığını anladı. Ordu durumdan yararlanacak yerde bölgeyi tamamen terk etmişti. Başka iyi haberler de vardı. Genç Joel Iglesias ameliyat edilmişti ve iyileşecekti. Yeni sığınaklarında, son aylarda isyancılara katılan doktorlardan biri Che'yi "ameliyat" etti ve ayağındaki M-1 mermisini bir usturayla çıkardı. Tekrar yürüyebilecekti.

Ne var ki El Hombrito'ya döndüğünde, tam bir harabeyle karşılaştı. "Fırınımız özenle tahrip edilmişti; üstünden dumanlar tüten harabelerin arasında birkaç kedi ve bir domuzdan başka bir şey yoktu; midelerimizi boylamak üzere işgalci ordunun yıkıcı dehşetinden kaçmışlardı." Her şeye yeniden başlamak zorundaydılar, ama bu kez El Hombrito'da değil. Savaşın ilk yılı sona erer ve 1958 başlarken Che La Mesa'da yeni bir üs kurmaya girişti.

VII

Fidel'e yazdığı 9 Aralık tarihli mektupta Che yüz yüze geldiği askeri açmazın ötesinde bir soruna da işaret etmişti. Llano'daki 26 Temmuz Ulusal Yönetim Kurulu'yla arasındaki anlaşmazlık artıyordu. Che, Llano ahalisinden asla hoşlanmamıştı. Bu duygu karşılıklıydı, kuşkusuz. İlişkileri iyice gerilmişti.

Sorun resmi düzeyde ikmal ilişkilerinin düzenlenmesiyle ilgiliydi. Che, *comandante* olduktan sonra Frank País'in yerine geçen Daniel'i isyancı ordunun Oriente'deki eşgüdüm görevlisi olarak dikkate almamış ve Yönetim Kurulu'nun yetkilendirmediği ikmal unsurlarıyla bağımsız ilişki kurmuştu. Ancak bu sorunun sadece yüzeysel bölümüydü. Che, Ulusal Yönetim Kurulu içinde "radikal" Marksist olarak tanındığını artık biliyordu. Her ikisi de açıktan anti-Komünist olan Armando Hart ve Daniel'in endişeleri gittikçe artıyordu. Arjantinli komutan kendi askeri koluna neredeyse tamamen özerk biçimde komuta ediyor, Fidel'le kendi bağları azalırken, Che'nin onun üzerindeki nüfuzu ise artıyordu. Che'nin Daniel'le ya da onun Santiago'daki örgütüyle ilişki kurmayı reddetmesi Llano'nun otoritesini sarsıyordu ve Llano'dakiler onu "doğru kanallar"ı kullanmaya zorlayarak denetim altına almak istiyorlardı.

Daniel ve Celia Sánchez ekim ayının sonunda sorunu çözmek için Fidel'le görüşmek üzere Sierra Maestra'ya geldiler. Bu ziyaret Sierra dışında meydana gelen siyasal gelişmelerle aynı zamana rastladı. Llano'daki 26 Temmuz "genel örgütü"nün başkanı olarak Armando Hart, muhalefet partilerinin sürgünde devrimci bir hükümet kurmak için yaptıkları potansiyel olarak olumlu hamleler hakkında bilgi gönderdi. 26 Temmuz Hareketi ve Prío'nun *auténticos*u bu hükümette ağırlıklı biçimde yer alacaktı. Armando Hart, ekim ayı içinde Fidel'e yazdığı bir başka mektupta, "bazı diplomatik çevrelerle yakın ilişkiler"in devam ettiğini anlatıyordu. "Elçiliğe [ABD] yakın" kişilerin büyükelçiyle Hareket hakkında olumlu konuşmalar yapmakta olduklarını işitmişti. Sonuç olarak Hart, "Bunun en iyi siyaset olduğunu düşünüyorum," diyordu; "çünkü burada olup biten her şeyi ve bütün olası ABD planlarını izleyebiliyoruz ve üstelik Hareket resmi olarak kendini bağlamıyor."

CIA'nın örtülü olarak desteklediği başarısız Cienfuegos ayaklanmasının hemen öncesinde Amerikalılar muhtemelen Batista'yı görevinden almak için alternatif bir yol arayarak zararı azaltmaya çalışıyorlardı. Küba'nın kabul edilebilir siyasal gruplarının –denetim altına alınmış bir 26 Temmuz Hareketi dahil– oluşturacağı geniş tabanlı bir koalisyon ideal çözüm olarak görülmüş olmalı. Küba çatışması denetimden çıkıyordu. Ordu isyancılara kesin bir darbe indiremeyeceğini kanıtlamış ve Batista'nın çözümü de kendi köpeklerini salıvermek olmuştu. İsyancı olduğundan kuşkulanılanların öldürülmeleri sıradan olaylar haline gelmiş, ordunun Oriente'deki köylüleri zaman zaman katletmesi artan Anarşi ortamını daha da ağırlaştırmıştı. Moncada isyancılarının işkenceyle öldürülmelerinde oynadığı rolle tanınan Albay Alberto del Río Chaviano, Sierra Maestra'daki an-

ti-gerilla seferin başına getirilmiş ve Castro'nun başına yüz bin dolar ödül konulmuştu.

Batista'nın düşmanları da kendi şiddetlerini uyguluyorlardı. Ekim ve kasım aylarında 26 Temmuz Hareketi kentlerdeki casusların ve hainlerin peşlerine düştü ve Batista'nın askeri istihbarat servisinin saflarına geçerek büyük zarar veren hain El Gallego Morán'ın hayatına son verildi. *Corynthia* ekibinin katledilmesinden ve daha pek çok cinayetten sorumlu olan Holguín'in vahşi komutanı Albay Fermín Cowley bir 26 Temmuz eylem grubu tarafından katledildi. İsyancılar da Sierra'dan gönderdikleri birimlerle, şeker kamışı tarlalarını daha büyük ölçüde ateşe vererek ekonomik sabotajlara başladılar. Fidel savaşı Sierra Maestra'daki tecrit durumundan çıkararak ulusal bir seferberliğe dönüştürmek için iktisadi tesislere yönelik saldırıyı genişletmeyi planlıyordu. Kararlılığını göstermek için kendi ailesinin Birán'daki geniş şeker tarlalarını da yakacağını söyledi.

Küba ekonomisi ise çatışmalara rağmen, şeker fiyatlarının artması ve çoğu ABD'den gelen yabancı yatırımlar sayesinde paradoksal biçimde ısınmaktaydı. Oriente bölgesindeki Amerika'ya ait nikel tesislerinin genişletilmesi planlanıyor, Havana limanının artan deniz ticaretinin gereklerini yerine getirmek için büyütülmesi düşünülüyordu. Turistler Havana'ya akın ediyorlar ve yeni lüks oteller inşa ediliyordu. Küba'nın son şeker hasadı gayet verimli olmuş ve devlete milyonlarca dolar ek gelir sağlamıştı.

Ancak Batista'nın zorlukların üstesinden gelebileceğinden pek emin olmayan Washington rejime karışık sinyaller vermeye devam etti. Gerek Dışişleri Bakanlığı'nda gerekse CIA'da Batista'ya yönelik hoşnutsuzluğun artmasına rağmen, ABD askeriyesi Kübalı diktatöre güçlü bir destek veriyordu. Kasım ayında yapılan bir törende Batista'nın hava kuvvetleri şefi Albay Carlos Tabernilla Yüksek Hizmet Madalyası'yla ödüllendirildi ve Batista, ABD Deniz Kuvvetleri'nden General Lemuel Sheperd'in yaptığı bir konuşmada "büyük bir general ve büyük bir devlet başkanı" olarak övüldü. Yeni görevinde ilk birkaç ayı geçirdikten sonra Büyükelçi Earl Smith ise isyancıların "Komünist eğilimleri" konusunda yeni bilgiler alınca Fidel Castro'dan kuşkulanmaya başlamış ve CIA direktörü Allen Dulles'a bir telgraf çekerek bu hareket içindeki "Komünist denetimin boyutu"nun saptanması için Sierra Maestra'ya bir casus göndermesini önermişti.

Bu arada Fidel Küba muhalefetinin fiili lideri olma çabasında hassas ve gergin bir ip üzerinde yürüyordu. Başarılı olmak için savaşı genişletmesini sağlayacak askeri güce sahip olması gerekiyordu. Ancak bu hedefe ulaşabilmesi için daha fazla siyasal ve ekonomik desteğe ihtiyacı vardı. Bunu yapabilmesi için de yeterince ılımlı, tehditkar olmayan bir cepheyi temsil etmek zorundaydı.

Fidel, Armando Hart'ın yakın gelecekte imzalanacak birlik anlaşmasından söz eden mektubunu aldığında, kendi ABD temsilcisine bir mektup ileterek ondan 1 Kasım'da yapılması planlanan toplantıya bir heyet göndermesini istedi ve ona önerilen ittifakın önemli noktalarına getirilecek kişilere ilişkin kendi aday listesini verdi. İsteklerinin yerine getirileceğinden emin olan Fidel gerilla savaşını yönetme işine geri döndü. Toplantı-

dan sonra hizaya getirildiği anlaşılan Daniel, Santiago'ya döndü ve Fidel'in istediği cephane ve diğer malzemeleri sağlamak için var gücüyle çalışmaya başladı. Ancak Celia Sánchez dağda kalmıştı. Fidel ona "bir kadın olarak" bir süre kadar yanında kalmasını istediğini söylemiş, o da bu öneriyi kabul etmişti. Celia savaşın sonuna kadar onun yanında kalacaktı.

1 Kasım'da Miami'de Küba'daki başlıca muhalif grupların imza yetkisi olan temsilcileri tarafından bir "Küba Kurtuluş Cuntası" kuruldu. Komünistler dışlanmışlardı, ancak 26 Temmuz Hareketi yeni cuntanın ulusal komitesine hakimdi. Felipe Pazos, Fidel'in rızasını almadan resmi 26 Temmuz temsilcisi olarak hareket etmiş, Fidel de onu bu göreve atamış gibi davranmayı tercih etmişti. Yapılan anlaşma, Batista'nın istifası, hilesiz seçim ve anayasal yönetim gibi standart çağrılardan ayrı olarak Washington'a yakın bir tutumu yansıtıyordu. Dış müdahaleye karşı çıkan bir ifade ya da Batista'nın yerine askeri bir cuntanın geçmesi –Fidel'in en korktuğu şey– konusunda bir fikir yoktu ve "zaferden sonra" Fidel'in gerillalarının Küba ordusuyla birleştirilmesini, böylece isyancı ordunun dağıtılmasını öngören bir çağrı vardı. İktisadi adaletsizlik konusu da, daha çok iş yaratmak ve hayat standartlarını yükseltmek gibi vaatlerle geçiştiriliyordu. Özetle bu Washington'un kalbini kazanmayı amaçlayan bir siyasal manifestoydu.

Sierra'ya Daniel ve Armando Hart'dan gelen notlar biçiminde haberler sızmaya başladı. Anlaşmanın şartlarından rahatsız olduklarını ileri sürüyorlar, ancak buna katlanmaktan başka çare olmadığını ima ediyorlardı. Raúl büyük bir öfkeye kapıldı. Felipe Pazos'u ihanetle suçluyor ve onun kurşuna dizilmesini öneriyordu. Fidel'in de durumdan memnun olmadığı anlaşılıyordu, ancak tutumunu açıkça ortaya koymadı. Llano'dakiler kendi konumlarını açıklamak için ellerinden geleni yaparlarken Fidel esrarengiz bir sessizliğe gömülmüştü. Savaşın içine dalmış olan Che ise sessiz ama endişeli bir ruh haliyle Fidel'in aklından geçenleri bir an önce açıklamasını bekliyordu. 1 Aralık'ta, Mar Verde savaşının ardından Che diplomatik bir tutumla Fidel'i bir demeç vermeye zorladı. Demeci *El Cubano Libre*'de yayımlayacaktı. Daha sonra Che, El Hombrito'dan çekildi ve Altos de Conrado'da yaralandı. La Mesa'dan gönderdiği 9 Aralık tarihli mektubunda nihayet Fidel'e açıktan meydan okudu. Ulusal Yönetim Kurulu'ndan kuşkulanıyor ve onu kasıtlı biçimde kendi faaliyetlerini "engellemek"le suçluyordu. Bu durumu çözmek için "sert önlemler" almasına izin verilmesini talep ediyor, aksi halde istifa edeceğini söylüyordu. Diplomatik bir dil taşısa da bu mektup şefe verilmiş bir ultimatomdu.[58] Sadece Che'nin Fidel Castro'yla gelecekteki ilişkileri değil, Küba'daki devrimci mücadelenin gelecekteki çizgisi de bu mektuba verilecek yanıta bağlıydı.

58) Che 1965'te Kongo'ya gitmeden önce Fidel'e yazdığı veda mektubunda bu kuşku döneminden söz etti. Bu olay önemli bir dönüm noktası olmuştu. "Geçmişe baktığımda, devrimin zaferini sağlamak için yeterince doğruluk ve fedakarlıkla çalıştığıma inanıyorum. Yaptığım tek ciddi hata Sierra Maestra'daki ilk dönemlerde sana yeterince güven duymamış, bir lider ve bir devrimci olarak taşıdığın nitelikleri yeterince çabuk kavrayamamış olmamdır."

Fidel'in yanıtı dört gün sonra geldi. Mektubun içeriği hiçbir zaman açıklanmadı. Ancak her ne yazıyor idiyse, Che'nin inançlarını tazeledi. 15 Aralık'ta Che, Fidel'e şunları yazmıştı: "Şu anda kurye on üçüncü mektubunla çıkageldi. Itiraf etmeliyim ki, içim huzur ve mutlulukla doldu. Herhangi bir kişisel nedenle değil, daha çok atılan bu adımın Devrim için taşıdığı anlamdan ötürü. Ulusal Yönetim Kurulu'ndaki insanlara, ne liderler olarak ne de devrimciler olarak, asla güvenmediğimi gayet iyi biliyorsun. Yine de sana açıktan ihanet edecek kadar ileri gidebileceklerini sanmıyordum."

Che süregiden sessizliğinin "akıllıca" olmadığını Fidel'e söylemeye devam etti. Amerikalılar hiç kuşkusuz "perdenin arkasından ipleri elde tutuyorlar"dı ve eldivenleri çıkarma vakti gelmişti. "Ne yazık ki Sam Amca'yla zamanından önce yüz yüze gelmek zorundayız." Yine Fidel'i Miami Anlaşması'nı kınayan yazılı bir belge imzalamaya zorladı. Bu dokümanı çoğaltarak on binlercesini bütün Oriente ve Havana'da, mümkün olursa bütün adada dağıtacaktı. "Daha sonra, işler iyice karışırsa, Celia'nın yardımıyla bütün Ulusal Yönetim Kurulu'nu ateşe verebiliriz."

Fidel sonunda sessizliğini bozdu. Che'ye mektup yazdığı gün bir bildiri hazırlayarak Miami Anlaşması'nı kınadı. Bildirinin bir nüshasını Che'ye, diğerlerini Ulusal Yönetim Kurulu'na ve anlaşmayı imzalayanların her birine gönderdi; onları "coşkusuz yurtseverlik ve korkaklık"la suçluyordu. "Zalime karşı verilen mücadelenin liderliği Küba'da ve devrimci savaşçıların elindedir ve öyle olmaya devam edecektir." Gerilla güçlerinin zaferden sonraki geleceğine gelince, Fidel şöyle diyordu: "26 Temmuz Hareketi kamu düzenini sağlama ve cumhuriyetin silahlı kuvvetlerini yeniden örgütleme görevini bizzat üstlenmektedir." Nihayet Felipe Pazos'un bir geçiş döneminde devlet başkanı olma niyeti olarak algıladığı şeyi geçersiz kılmak için kendi başkanlık adayını açıklıyordu: Santiagolu yaşlı hakim Manuel Urruita. Fidel güç gösterisini şu sözlerle tamamlıyordu: "Bunlar bizim koşullarımızdır... Bu koşulların reddedilmesi halinde, mücadeleyi tek başımıza sürdüreceğiz... Şerefle ölmek ortaklık gerektirmez."

Bu güçlü bir suçlamaydı ve yeni kurulan cuntayı önemli ölçüde tahrip ederek istenen etkiyi yaratmıştı. Ortodoxolar ittifaktan ayrıldılar; Pazos 26 Temmuz Hareketi'nden istifa etti; ve Yönetim Kurulu'nun yeni lideri Faure Chomón Küba'yı bizzat işgal etmek için planlar hazırlamaya Fidel'in tutumuna şiddetle saldırmaya başladı. Fidel, Llano'daki Yönetim Kurulu'yla hesaplaşma noktasına gelmişti. Hesaplaşma birkaç ay içinde gerçekleşecekti. Bu arada Che ve Daniel kılıçlarını çekmişler, sert bir üslupla mektuplaşıyorlardı. Kendi Marksist inançlarını ve "solcu burjuvazinin otantik bir lideri olarak" Fidel'e olan inancını açıkça ortaya koyan Che, Daniel'i ve Yönetim Kurulu'ndaki "sağcılar"ı isyancı hareketi Miami'de utanç verici biçimde "arkadan düzdürmek"le suçluyordu. Daniel ise Che'nin suçlamalarını kesin bir dille reddediyor ve onu Küba'nın gelecekte bir "Sovyet dominyonu" olmasının daha iyi olacağını düşünmekle suçluyor, kendisinin ve Llano'daki yoldaşlarının Miami Anlaşması'na şerh koyduklarını ısrarla belirtiyordu. Da-

niel, bu anlaşmayı bozmadan önce, 26 Temmuz Hareketi'nin nerede duracağını ve hangi yöne gideceğini "bir an önce" belirlemesi gerektiğine inanıyordu.[39]

O sırada Küba isyancı hareketindeki ideolojik bölünmenin derinliğini Daniel ile Che arasındaki bu mektup savaşından daha iyi yansıtan bir belge yoktur. Daniel, Fidel'in Miami Anlaşması'nı bozduğunu öğrenmeden önce kendi görüşlerini Che'ye ayrıntılı olarak yazmıştı, ama artık yapabileceği fazla bir şey yoktu. Küba'nın diğer muhalif grupları ancak Fidel'in liderliğini ve onun öne sürdüğü koşulları kabul etmeleri halinde Küba devriminde bir rol oynayabileceklerini anlamaya başlamışlardı. Fidel'in anlaşmayı bozduğuna dair haberler kısa süre içinde bütün Küba'ya yayıldı. Che sözünü tutarak Fidel'in bildirisini çoğaltmış ve 2 Şubat tarihli *Bohemia*, bildirinin de yer aldığı özel bir sayı çıkararak bir milyon baskı yapmıştı. 6 Ocak'ta, baskı işleri devam ederken Che, Fidel'e bu "tarihi" dokümandan ötürü onu öven bir mektup yazdı. "Lenin daima ilkeli siyasetin en iyi siyaset olduğunu söylemiştir. Sonuç muhteşem olacak... Artık sen [Latin] Amerika'nın büyük bir silahlı mücadeleyle iktidarı alacak olan iki ya da üç [liderinden] biri olma yolundasın."

O sırada, Che'nin yanında Fidel'in attığı o büyük adımın farkında olan sadece birkaç kişi vardı. O adım sonunda gerek Küba'da gerekse onun ötesinde milyonlarca insanın hayatını etkileyecekti. Fidel'in Miami Anlaşması'nı açıktan bozmuş olması şimdilik dikkatle gizli tutulacak çok daha büyük bir siyasal kararın sadece görünen ucuydu.

VIII

Fidel Amerikalılarla günün birinde karşı karşıya geleceğini başından beri biliyor, ancak iktidarı ele geçirene kadar bundan kaçınabileceğini umuyordu. Amerikalıların kendi yurdundaki bağlantıları yarın önlemlere imkan vermeyecek kadar derindi ve uygun gördüğü biçimde yönetmek ve Küba'da sahici bir ulusal kurtuluş gerçekleştirmek için bu bağları kökünden söküp atmak zorunda kalacaktı. Che bunun bir Sosyalist devrim anlamına geldiğini biliyordu, Ancak Fidel kamuoyu önünde bu korkutucu sözcüğü kullanmaktan dikkatle kaçınıyordu.

O zamana kadar Fidel Küba'nın Komünist Partisi, Partido Socialista Popular'la dirsek temasını sürdürmüştü. Vakit kazanmak için sürekli geniş tabanlı bir siyasal ittifak çağrısında bulunmuş ve Amerikalılarla karşı karşıya gelmekten kaçınmıştı. Ancak Miami Anlaşması ve Llano'daki bazı 26 Temmuz mensuplarının üzerindeki ABD etkisini gösteren kesin belirtiler Fidel'e oyalama döneminin sona erdiğini göstermişti.

Komünistlere gelince, *Granma* denize açılmadan hemen önce PSP Fidel'e Batista'yı kovma hedefinde onu desteklediğini, ancak uyguladığı taktikleri onaylamadığını açıkça bildirmişti.

Zamanla PSP silahlı mücadeleye katılma fikrini dikkate almak zorunda kaldı. Fidel'in

59) Ayrıntılar için bkz. Ek.

savaş stratejisine karşı sürekli bir hoşnutsuzluk duymasına rağmen parti, ülkenin siyasal geleceğinde söz sahibi olmak istiyorsa onunla bir tür ittifak ilişkisi içinde olması gerektiğini anlıyordu. Ayrıca kaybedecek pek az şeyi vardı. Batista, ABD'nin baskısı altında parti üyelerine acımasızca eziyet etmeye başlamıştı. Onları siyasal şiddetin günah keçileri olarak kullanıyor, bu arada savaş pek çok parti mensubunun hayatını doğrudan etkiliyordu. Bilinen siyasal eğilimleri ve Fidel'le yakın ilişkisi dikkate alındığında Che Guevara, Castro'yla daha yakın ilişki kurma hedefini izlerken partinin yaklaşması gereken liderdi. Bu görüşler mücadelenin başından beri vardı. Parti'nin Che'ye yardım etmekle görevlendirdiği genç bir Komünist 1957 yazında ona katılmak için Havana'dan yola çıktı.

Siyah bir Kübalı olan Pablo Ribalta, Prag'ın Uluslararası Öğrenciler Birliği'nde eğitilmiş ve Komünist Partisi'nin siyasal kadrolar için açtığı seçkin okuldan mezun olmuştu. Ribalta yola çıktığı sırada Komünist Gençliğin Ulusal Sekreteri idi. Kendisi 1957 yılının ortalarında isyancılar arasında siyasal çalışma yapmak gibi özel bir görevle Sierra'ya gidip Che'ye katılması için seçildiğini doğrulamıştır. "Che benim özelliklerime sahip birini, yani öğretmen, iyi bir siyasal eğitim almış ve siyasal çalışma deneyimi olan birini istemişti."

Ribalta, Che'nin hareket halinde olduğu bir sırada Sierra'ya Bayamo'dan girdi ve La Mesa'ya ulaştı. Che'nin yokluğunda gerilla güçlerinin içinde bir yerel Komünistler birliği oluşturdu ve bir siyasal doktrin okulu kurdu. Che döndüğünde Ribalta'yı karşısına oturtup sorguya çekerek ne kadar bilgili olduğunu anlamaya çalıştı. Sonucu yeterli bulmuş olmalı ki, ona gerillaların eğitimine başlamasını emretti. Birkaç gün sonra Che onu Minas del Frío'ya gönderdi. Burada, yeni gelenler için bir okulu, bir hapisaneyi ve başka tesisleri kapsayan sürekli bir geri üs kurmuştu. Ribalta öğretmen olacaktı. Görevi "bütünleyici eğitim" almış savaşçılar yetiştirmekti. "PSP üyesi olduğumu söylememem için kesin emir almıştım," diyordu Ribalta. "Ancak Fidel dahil bir grup lider bunu biliyordu; ancak o sırada bu durum ayrılıklara yol açabilirdi ve kurallara uydum..."

Parti'nin Fidel ve diğer Yönetim Kurulu görevlileriyle de gizli ilişkileri vardı. Bu ilişkiler Ekim 1957'de Fidel ile bir PSP yetkilisi ve Şeker İşçileri Sendikası'nın eski lideri Ursino Rojas arasında yapılan bir toplantıyla zirveye ulaştı. Rojas'a göre, bu toplantıda örgütleri arasında bir koalisyon kurma imkanlarını ve bu planın önündeki belli başlı engelleri tartışmışlardı. Bu engeller, hareketin Llano'daki bazı liderlerinin azılı anti-Komünizmleri ve yeni 26 Temmuz işçi cephesi grubunun içindeki FON (Frente Obrero Nacional / Ulusal İşçi Cephesi) idi. PSP ile bir tür ittifak kurmanın Fidel için pratik bir anlamı vardı. Arada pek çok farklılık olsa da PSP ülkenin en iyi örgütlenmiş siyasal grubuydu. Örgütlü işçilerle çok uzun süredir derin bağları vardı ve yaklaşan genel greve büyük bir katılım sağlayacaktı. Ne var ki Fidel 26 Temmuz Hareketi'nin tamamına kendi liderliğini kabul ettirmeyi başarana kadar, PSP'yle kurulan yakın ilişki hem yavaş olacak hem de gizli kalacaktı.

Devrimin siyasal yönünden daha emin olan ve Fidel'e olan inancını yenileyen Che, Marksist görüşlerini artık daha açık ifade ediyordu. Hatta kendi savaşçılarının görüşlerini değiştirmeye de çalışmaktaydı. Çoğu sadece siyasal konularda cahil olmakla kalmıyorlardı, ayrıca Soğuk Savaş dönemindeki Amerikalı komşuları gibi içten anti-Komünist idiler. Komünizm genellikle "kızıl tehdit", hem korkulan hem de karşı çıkılan, yabancı ve sinsi bir bulaşıcı hastalık olarak algılanıyordu. Che'nin kendi adamları arasında bile bu zihniyetle uğraşması ilginçtir.

Ağabeyiyle birlikte kaçarak harekete katılan ve Che'nin "Descamisado"ları arasında yer alan on beş yaşındaki Enrique Acevedo, Che'nin yokluğunda bazı adamların şeflerinin bir Komünist olup olmadığını tartıştıklarını hatırlıyordu. Che'nin bir *ñanguro* –bir "Kızıl"– olduğunu iddia eden bir adam diğerlerine meydan okuyordu. "Komutanın mangasında esrarengiz kitaplar olduğu ve akşamları bir araya gelip onları okudukları hiç dikkatinizi çekmedi mi? Böyle çalışıyor: Önce kendine yakın olanları bir araya topluyor, sonra diğer savaşçıların arasına sızıyorlar."

Acevedo hayranlıkla karışık bir korku duyduğu Che'ye bu konuları konuşmak için yaklaşamadı, ancak hem kendisi hem de Che'nin kolunda yer alan diğer savaşçılar yavaş yavaş *comandante*lerinin Sosyalizme inanmakta olduğunu anlamaya başladılar. Bunu ilk anlayanlar Che'nin kurmay heyetinde yer alan isyancılardı. Bunlardan birisi, ağabeyi Israel'in peşine takılarak Ağustos 1957'de kola katılan bir genç, Ramón "Guile" Pardo idi. Genç Pardo, aylar süren derslerden sonra, Che'nin fedakar maskotlar grubuna katıldı. Bu grup Che'ye kurye ve kişisel koruma olarak hizmet eden çok genç çocuklardan oluşuyordu.

"El Hombrito'da bulunduğumuz sırada," diyordu Pardo, "Sosyalist Halk Partisi'ne mensup bazı köylülerin orada olduğunu işittim...Yolculuk sırasında Che onları ziyaret etti ve çok iyi anlaştıklarını fark ettim. Bu arada bir süredir kolumuzda bulunan Peder [Guillermo] Sardiñas'la siyasal konuları tartışıyordu. Che'nin mavi bir kitabı vardı. Che, Lenin'in seçme eserlerini kapsayan bu kitabı sık sık inceliyordu. Meraklıydım ve Lenin'in kim olduğunu bilmek istiyordum. Ona sordum. Şöyle açıkladı: 'José Martí'yi, Antonio Maceo'yu ve Máximo Gómez'i[60] tanıyorsun. Lenin onları severdi. O kendi halkı için savaştı.' İlk kez birisi bana Lenin'den söz ediyordu."

Genç savaşçılar Che'nin istediği biçimi verebileceği bir hamuru andırıyorlardı. Israel Pardo ile Joel Iglesias'ı bizzat eğiterek, onlara okuma yazma öğretti. Daha bilgili olan Guile ve diğer bazılarına her gün ders veriyordu. Ders konuları, Küba tarihi ve askeri doktrinden siyasete ve Marksizm'e doğru uzanıyordu. Joel nihayet okumayı öğrendiğinde Che ona bir Lenin biyografisi verdi.

Che savaş sırasında oynadığı siyasal rol konusunda ketumdu ve daha sonraki yayımlanmış yazılarında PSP ile 26 Temmuz arasındaki erken ilişkilere dolaylı olarak değin-

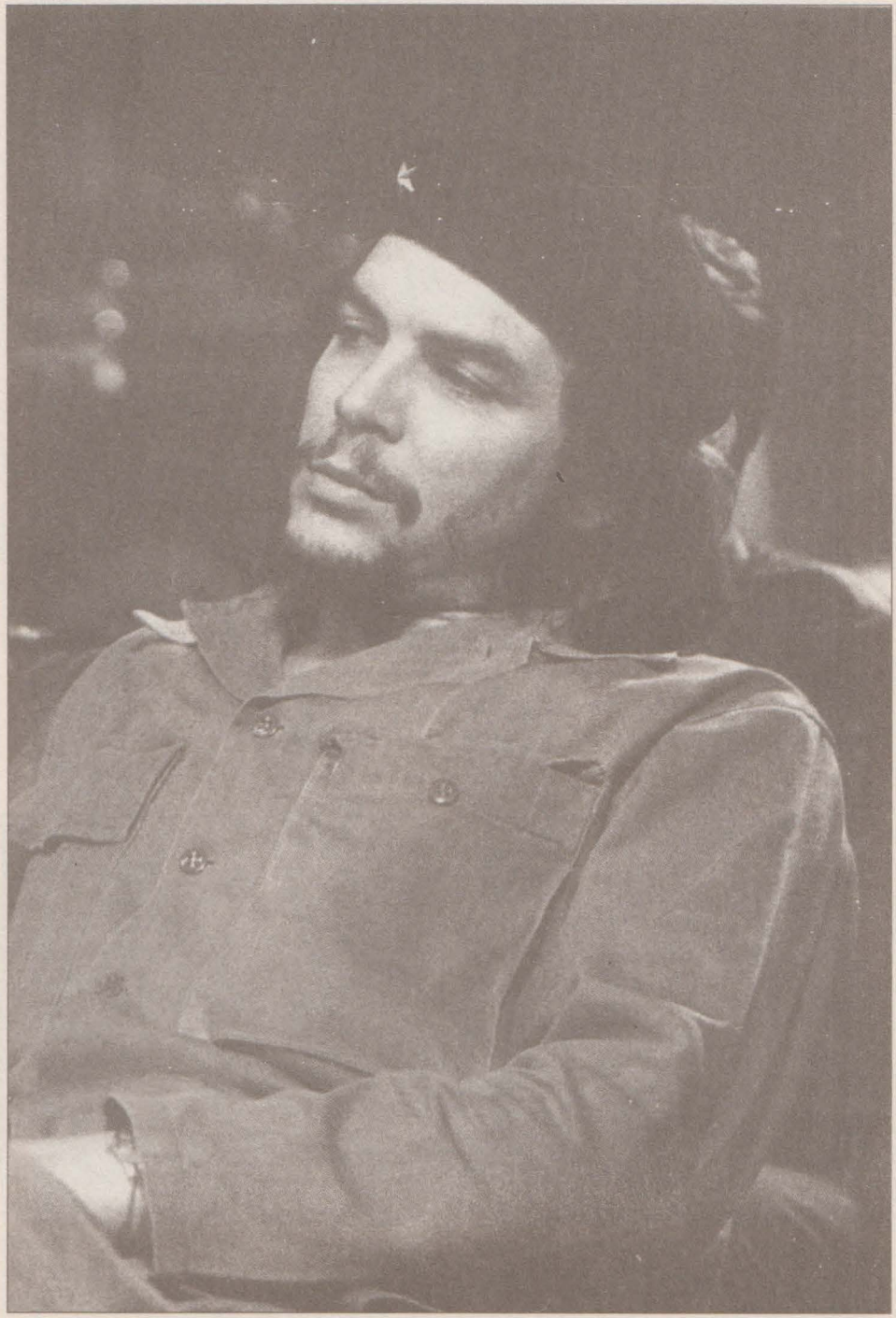
60) Küba'nın Ondokuzuncu yüzyıl ulusal bağımsızlık savaşı kahramanları.

mekle yetindi. Devrimi *doğal olarak* Sosyalizme doğru evrilecek bir süreç olarak resmetmeye çalışıyor ve bunu Sierra Maestra'nın ihmal edilmiş köylüleri arasında isyancı ordu hayatının organik bir sonucu olarak görüyordu.

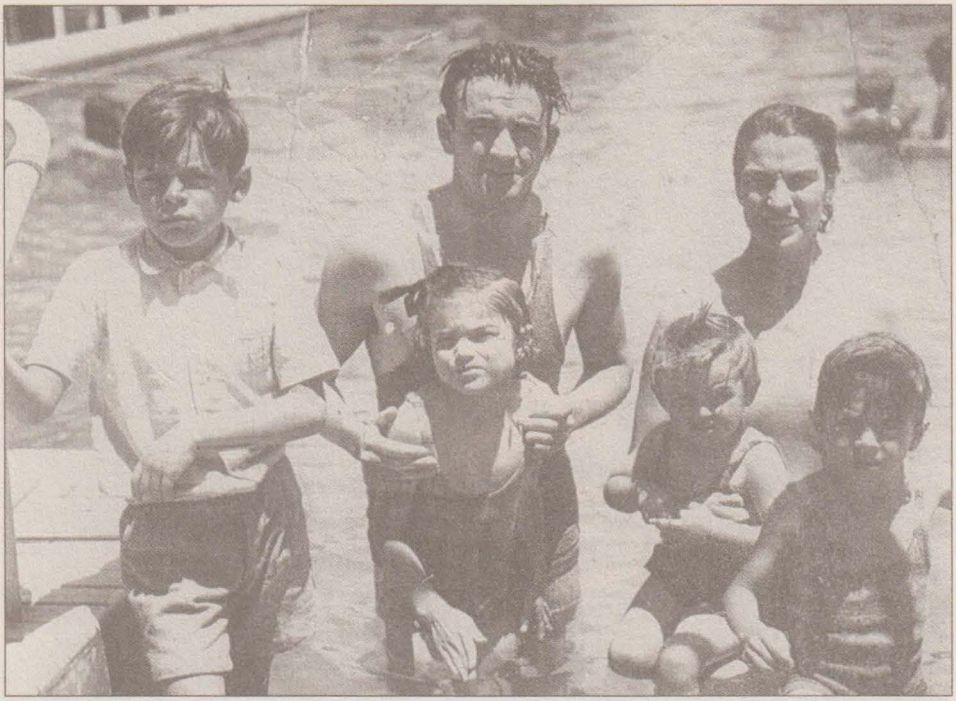
"Gerillalar ile köylülük tek bir kitle içinde kaynaşmaya başladı. Devrimin uzun yolunda bunun hangi anda kesin olarak gerçekleştiğini ya da hangi anda sözcüklerin derin bir gerçeklik kazandığını ve köylülüğün bir parçası haline geldiğimizi söyleyemeyiz."

Che, köylülüğün devrimi evreler halinde nasıl kabul ettiğini yazarken dinsel simgeleri kullanmıştı. Onların yolculuklarını bireylerin kurtuluşu fedakarlıkta bulduktan, başkaları için yaşamayı öğrenerek aydınlandıkları bir tür Hac Yolculuğu'na benzetiyordu. "Bu devrimin yeni bir mucizesidir. Kendi mülkünün sınırlarını ve kendi haklarını kıskançlıkla koruyan en sıkı bireyci, savaşın gereklerini yerine getirirken mücadele içinde gerçekleşen o büyük ve ortak faaliyete katıldı. Ancak daha da büyük bir mucize var: Küba köylüsünün kurtarılmış bölgelerde kendi mutluluğunu yeniden keşfetmesi. Kuvvetlerimizin daha önce kabul edildikleri köylü evlerinde endişeli homurtularla karşılandıklarına tanık olan herkes, yeni Sierra sakinlerinin teklifsizliğini, mutluluğunu ve kahkahalarını gururla kaydetmektedir. Bu durum, kendi gücünün farkında olmanın kurtarılmış bölgemizin sakinlerine verdiği özgüvenin bir yansımasıdır."

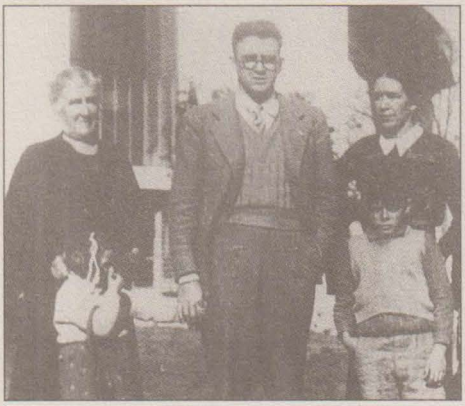
Che "Savaş ve Köylülük" başlıklı bu makaleyi savaşın sona ermesinden sadece yedi ay sonra yazmıştı. Kamuoyunun benimsemesi için Sierra'daki hayatı bilinçli olarak idealize etmiş olsa da, silahlı mücadeleyle oluşan bu pastoral Ütopya çağrışımı daha sonra uluslararası ölçekte tekrarlamaya çalıştığı bir görüştü. En önemlisi, devrimi Sosyalist bilinç kazandıran ideal bir durum olarak saptıyordu. Sosyalizm özünde insanlığın doğal durumuydu ve gerilla savaşının oluşturduğu kozadan çıkıp gelişecekti.

Ernesto "Che" Guevara, 1960. *Salas.*

Guevara ailesi, 1936'da Alta Gracia'daki Hotel Sierras'ın yüzme havuzunda. Soldan sağa, sekiz yaşındaki Ernesto; babası Ernesto Guevara Lynch; kız kardeşi Celia; annesi Celia Guevara de la Serna; kız kardeşi Ana María; erkek kardeşi Roberto. *Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi*

Aile büyükleri 1939'da Alta Gracia'da. Soldan sağa büyükanne Ana María, Ernesto Guevara Lynch ve on bir yaşındaki Che sevgili halası Beatriz'le birlikte.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

Ernesto 1939 ya da 1940'ta *barra*sıyla (çocukluk çetesi) birlikte, Alta Gracia'da. Ernesto sağdan ikinci, yün yelekli. En sağdaki, küçük kardeşi Roberto. En soldaki, kız kardeşi Ana María.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

Celia Guevara de la Serna ve Ernesto Guevara Lynch 1935'te Alta Gracia'da, ilk çocukları olan sağlıksız oğulları Ernesto'yla birlikte. İki yaşında astıma yakalanan Ernesto bu hastalığı hayatı boyunca çekecekti. *Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.*

Celia Guevara 1937'de Alta Gracia'da çocuklarıyla birlikte. Soldan: Celia, Celia Guevara de la Serna, Roberto (kovboy giysili), Ernesto (Kızılderili şapkalı) ve Ana María.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

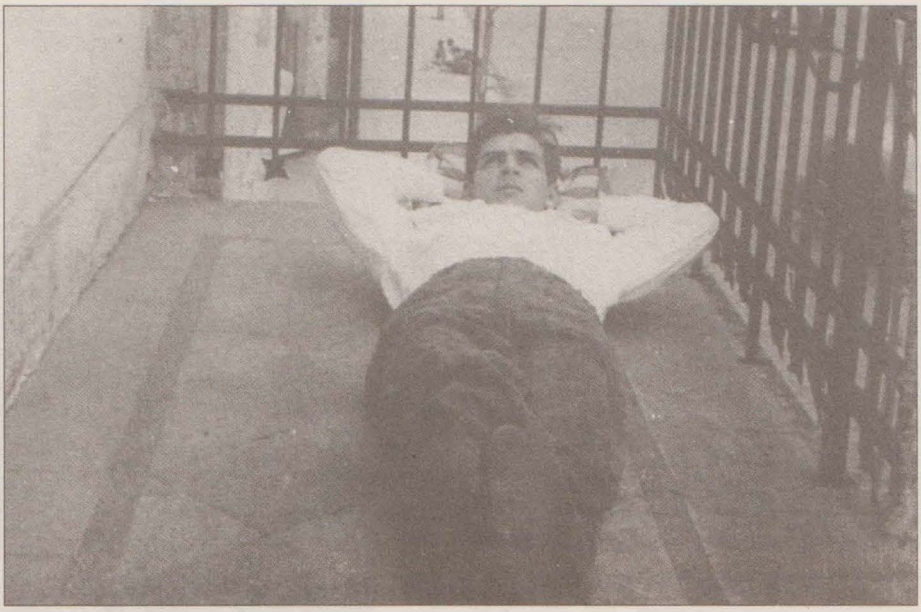
Che gençliğinde macera düşkünüydü. Yaklaşık yırmi iki yaşındayken çekilen bu resimde iki tepe arasında uzanan bir boru üzerinde yürürken görülüyor.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

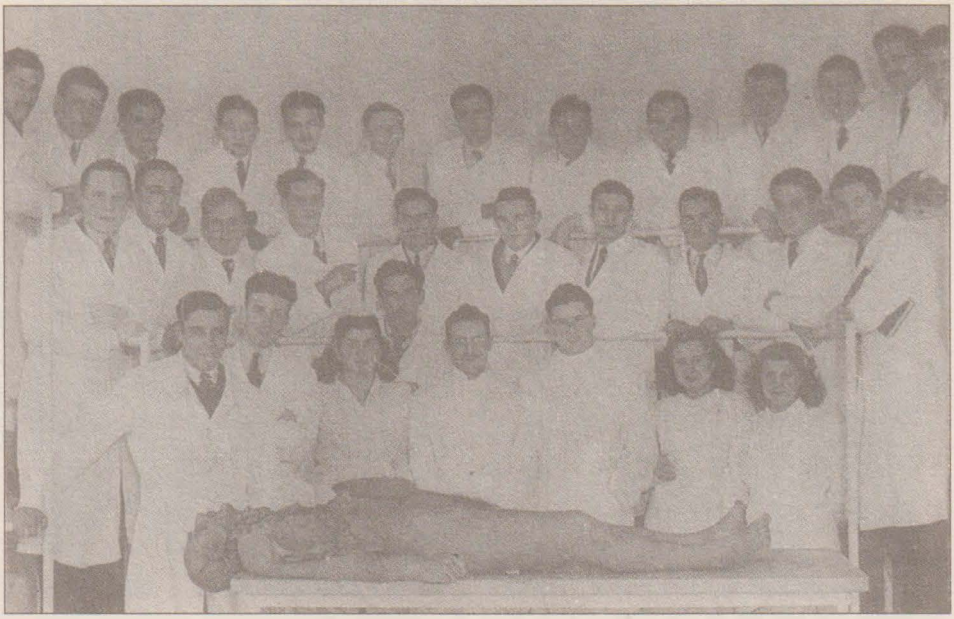
1942'de on dört yaşındaki Ernesto Cordoba'da liseye başladı. Kendisinden büyük öğrencilerle okula gitmek için her gün Alta Gracia'dan otobüsle yola çıkıyordu. Otobüsün ön tarafında, soldan üçüncü. *Carlos Barceló'nun izniyle.*

Arjantin'i yöneten çift, Juan ve Evita Perón 1951'de kalabalıkları selamlarken. Ernesto Guevara kırklı yılların sonunda ve ellili yılların başında gençlik çağındayken Perónlar Arjantin'in siyasal yapısını radikal biçimde dönüştürerek Ernesto'nun kuşağı üzerinde büyük bir etki yarattılar. *Corbis-Bettmann.*

Tıp öğrencisi Ernesto Guevara 1948 ya da 1949'da ailesinin Buenos Aires, Calle Araoz'daki evinin balkonunda düşüncelere dalmış uzanırken. *Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.*

Guevara 1947'de Buenos Aires üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girdi. Bir yıl sonra sınıf arkadaşlarıyla birlikte anatomi anfisinde görülüyor (üst sırada sağdan altıncı; uygunsuz biçimde gülüyor). Ön sırada sağdan ikinci kız Che'nin yakın arkadaşı Berta Gilda "Tita" Infante'dir.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

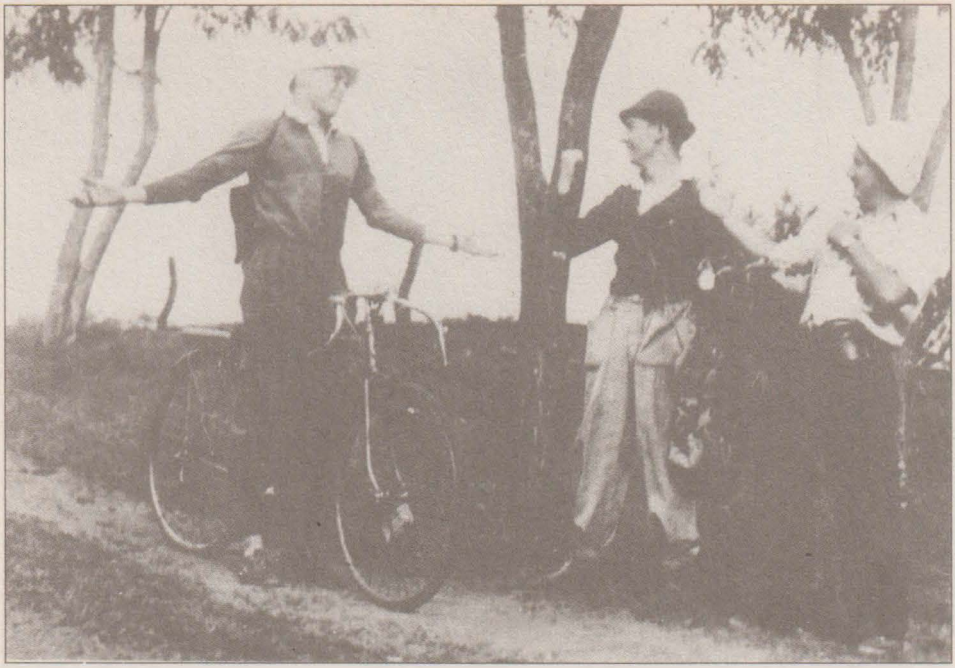
Yirmili yaşların başında Ernesto Guevara yakışıklı ve dışa dönük bir gençti. Resimde, 1952 ya da 1953'te bir araba dolusu kızla poz veriyor
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

1950'de Ernesto Córdoba'nın en zengin ailelerinden birinin on altı yaşındaki kızı María del Carmen "Chichina" Ferreyra'ya âşık oldu. Onunla evlenmek istedi, ancak kızın ailesi izin vermedi. 1952'de Chichina ilişkiye son verdi.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi

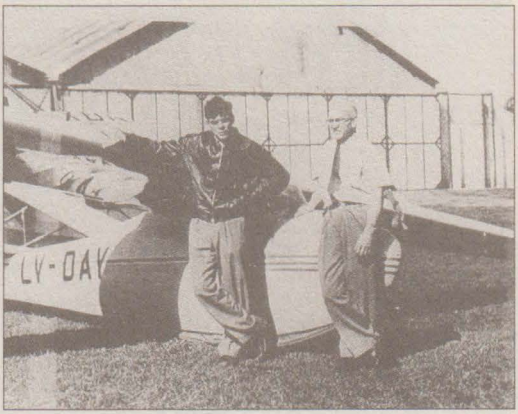
1948'de otostop yaparken. O sırada üniversite öğrencisi olan Ernesto ufuklarını genişletmeye çalışıyor, hafta sonları otostopla kırsal bölgelere seyahat ediyordu. Bir süre sonra daha uzaklara gitmeye başladı. *Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.*

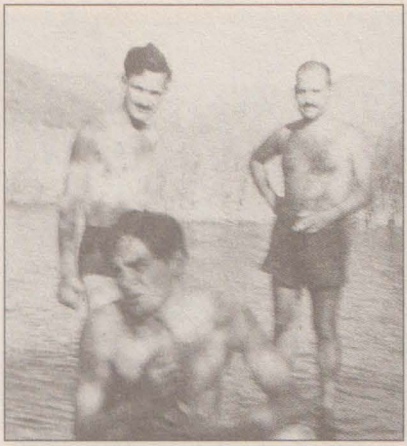
Granado kardeşlerle birlikte. Soldan: Ernesto, Gregorio ve Alberto Granado. 1950 tarihli bu resim Ernesto'nun kuzey Arjantin'e tek başına yaptığı gezi sırasında çekilmiştir.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

Ernesto 1950'de motorlu bisikletiyle yola çıkmadan önce. Bu fotoğraf daha sonra bisiklete takılan motoru üreten şirket tarafından reklam malzemesi olarak kullanıldı.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

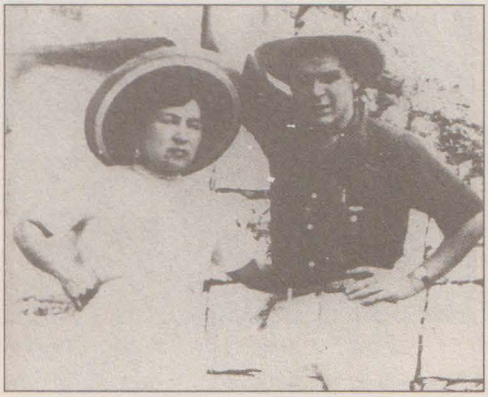
Ernesto üniversite yıllarında çok sevdiği antika dayısı Jorge de la Serna'yla bir uçuş öncesinde.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

1953'te Orta Amerika yollarında yüzmek için verilen bir mola sırasında. Öndeki Ernesto, arka solda yol arkadaşı Eduardo "Gualo" Garcia ve sağda, Ricardo Rojo. *Carlos "Calica" Ferrer'in izniyle.*

1954'te Guatemala'da gelecekteki ilk eşi, Perulu sürgün Hilda Gadea'nın yanında. Çok geçmeden sevgili oldular. Sağdan: Ricardo Rojo, Hilda, Ernesto (beyaz takım elbiseli). Gualo Garcia önde çömelmiş. *Carlos "Calica" Ferrer'in izniyle.*

Yucatán'da balayı, 1955. CIA'nın Guatemala Devlet Başkanı Arbenz'i devirmesinden sonra, Ernesto ve Hilda Meksika'ya kaçtılar. Hilda hamileydi ve Ağustos 1955'te evlendiler. Yucatán'da Ernesto Maya tapınaklarını görmek için bu işe pek hevesli olmayan Hilda'yı peşisıra sürükledi. *Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.*

Şubat 1956'da Hilda, kendi annesi ile Ernesto'nun sevgili halasının adını alan Hilda Beatriz'i doğurdu. Ernesto kıza "benim küçük Maom" diyordu. *Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.*

Guatemala Devlet Başkanı Arbenz (solda) istifa ettikten sonra 1954 Eylül'ünde Meksika'ya geldi. Arbenz'in solcu rejimini savunmak için "halkı silahlandırma"yı başaramaması Ernesto Guevara'nın siyasal gelişiminde bir dönüm noktası oldu. *AP/Wide World Photos.*

Guatemala'nın sözde Kurtarıcısı Albay Carlos Castillo Ármas. Kararlı bir anti-Komünist olan Castillo Ármas CIA'nın 1954'te Jacobo Arbenz'ın solcu hükümetine karşı gerçekleştirdiği "Başarı Operasyonu"na önder olarak seçilmişti.
AP/Wide World Photos

Küba diktatörü General Fulgencio Batista 1955'te Havana'yı ziyaret eden ABD Başkan Yardımcısı Richard Nixon ve eşi Pat'le birlikte içki içiyor. Nixon'un, 1952'de darbeyle iktidarı ele geçirmesinden sonra Batista'yı ziyaret etmesi Eisenhower'ın bu yönetimi onayladığını gösteriyordu. Ancak halkın Batista yönetiminden hoşnutsuzluğu kısa süre sonra iç savaşa yol açacaktı. *UPI/Corbis-Bettmann.*

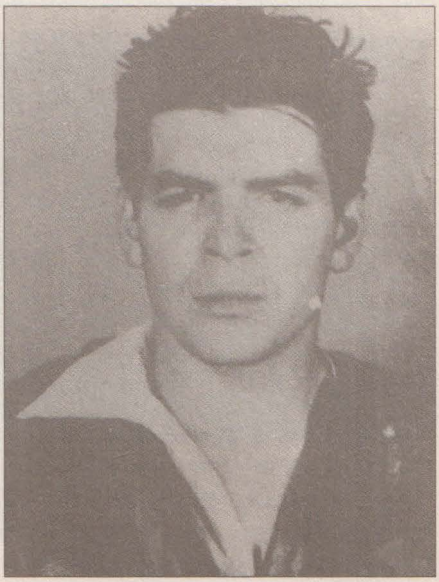
Sakalsız bir Fidel Castro: Temmuz 1953'te Moncada kışlasına düzenlenen başarısız saldırıya önderlik ettikten sonra yaklaşık iki yılını geçirdiği Küba cezaevinden çıkarken. Soldan sağa: Raul Castro, Juan Almeida, Fidel Castro ve Ciro Redondo.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

Ernesto "Che" Guevara ile Fidel Castro'yu birlikte gösteren ilk fotoğraf. Guevara, Meksika'daki isyancı güçlere katılıp askeri eğitim gördükten sonra Castro'nun subaylarından biri oldu. Haziran 1956'da Castro ve adamlarının çoğu Meksika polisi tarafından tutuklandılar. Fotoğraf Guevara ve Castro'nun cezaevinde paylaştıkları koğuşta çekilmiştir. *Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.*

Kübalı yoldaşlarının "Che" diye hitap etmeye başladıkları Ernesto Guevara, Meksika'da Küba gerilla savaşı için kondüsyon çalışması olarak düzenli biçimde dağlara tırmandı. Fotoğraf 1956'da 5400 m. yükseklikteki Popocatepetl Dağı'na tırmanırken çekilmiştir. *Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.*

Ernesto Guevara'nın Meksika polisinde çekilen resmi, yaz 1956. *Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.*

Castro'nun isyancıları Aralık 1956'da tıklım tıkış bir tekneyle Meksika'dan denize açıldıktan ve Doğu Küba'da bir bataklığa çıktıktan sonra, Batista ordusunun tuzağına düştüler ve dağıldılar. Yirmi kadarı yakınlardaki Sierra Maestra Dağları'nda tekrar biraraya geldi. 1957'nin başlarında çekilen bu fotoğrafta Che Guevara (önde) birkaç Kübalı yoldaşıyla birlikte görülüyor.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

Küba gerilla savaşının ilk günlerinde Che, Fidel'in yanında, bir Küba purosu yakarken. Fidel kısa süre içinde Che'nin sadece bir doktor olmakla kalmadığını anladı ve Temmuz 1957'de onu *comandante*liğe terfi ettirerek savaşçılığını onurlandırdı.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

Che ve Raul Castro, Fidel Castro'nun isyancı ordusunun iki "radikal"i.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

Dağda geçen yaklaşık bir yılın ardından Che Guevara, Sierra Maestra vadilerinin birinde bir "kurtarılmış bölge" oluşturmuştu. Başarısıyla gurur duyan Che ve adamları üzerinde "Mutlu 1958" yazan bir bayrak hazırlamışlardı.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

1958'de Arjantinli gazeteci Jorge Ricardo Masetti (sağda) Sierra Maestra'ya geldi ve bir radyo yayınıyla ilk kez Che Guevara'nın sesini dünyaya duyurdu. Daha sonra Masetti, Che'nin öğrencisi ve Arjantin'e gönderilen bir gerilla grubunun lideri oldu. 1964'te Kuzey Arjantin cangılının bilinmeyen bir yerinde öldü.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

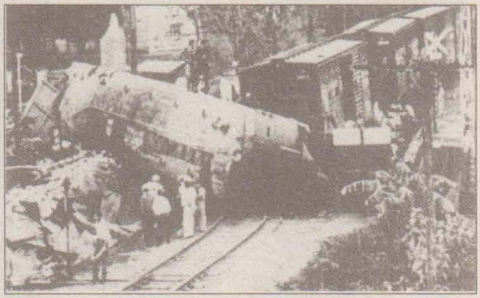
Che ve iyi huylu, havalı Kübalı isyancı subay Camilo Cienfuegos (sağda). Cienfuegos, Che'nin en yakın arkadaşlarından biri ve bir devrim kahramanı oldu.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

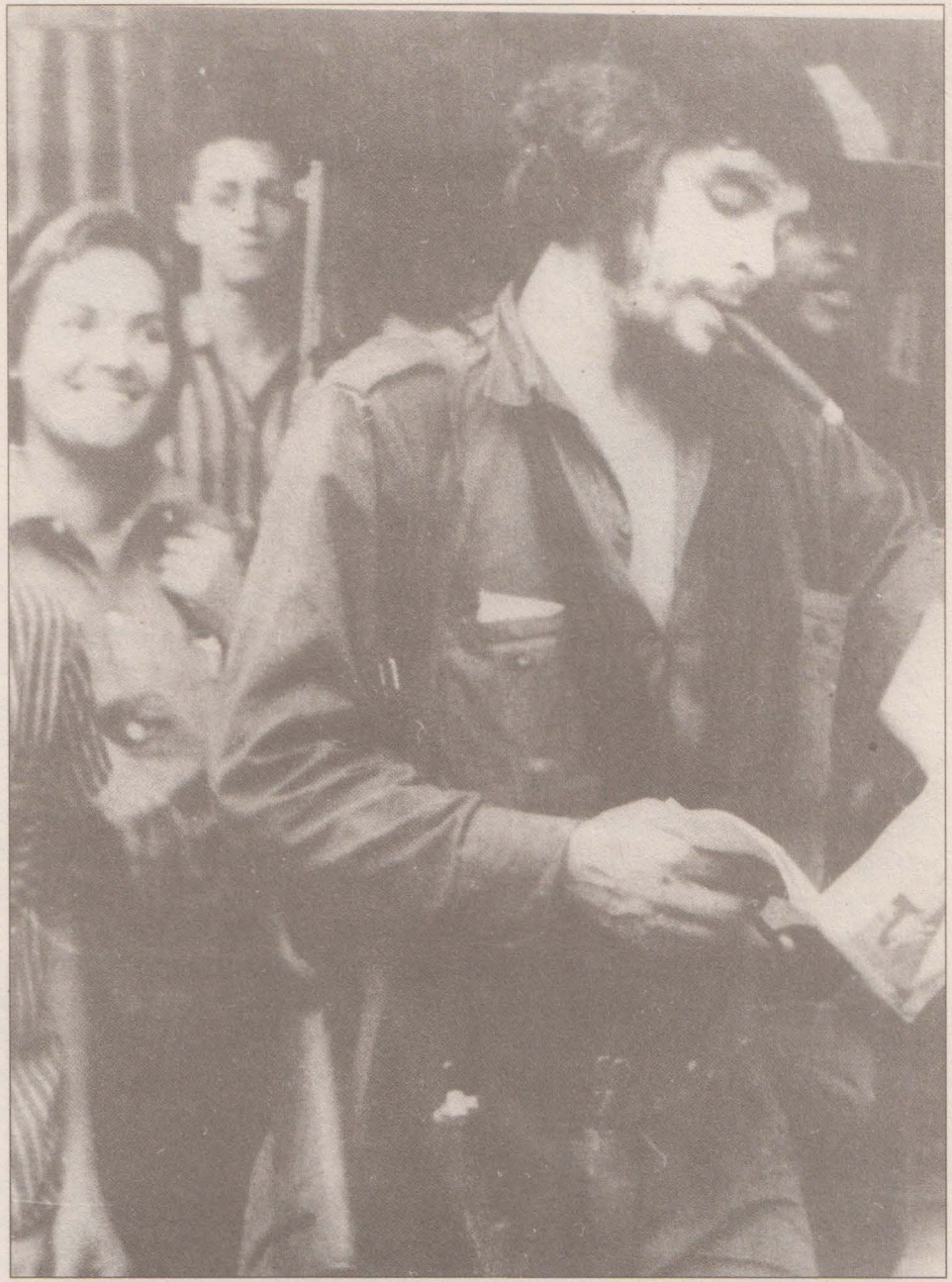
1958'in sonunda zafere giden yolda Guevara Orta Küba'nın Las Villas bölgesindeki ordu garnizonlarına karşı bir dizi saldırı gerçekleştirdi. Kasabaları birbiri ardı sıra ele geçiren Che, hükümetin Havana'dan önceki son dayanak noktası Santa Clara kentine saldırmaya hazırlandı. Fotoğrafta Cabaiguan kasabasındaki sivillerle konuşurken görülüyor.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

Las Villas'ta savaş devam ederken Che isyancı Komutan Víctor Bordón'la (sırtı dönük) birlikte genç *escolta*larından, yani yakın korumalarından bazılarıyla konuşuyor. En soldaki, beş yıl sonra Guevara'nın katılmayı amaçladığı gerilla savaşı sırasında Arjantın'de ölecek olan Hermes Peña'dır.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

29 Aralık 1958'de Che'nin savaşçıları Santa Clara'da kuşatıkları orduya silah ve asker taşıyan zırhlı bir hükümet trenini raydan çıkardılar. Bu Batista rejiminin ölüm çanıydı. İki gün sonra, 1 Ocak 1959'da şafak sökmeden Batista ülkeden kaçtı ve Küba ordusu hızla Fidel Castro'nun isyancı güçlerine teslim oldu.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

Kasım 1958'de Che, Escambray dağlarındaki üssünden savaşı sürdürürken yirmi dört yaşındaki isyancı savaşçı Aleida March'la tanıştı. Haftalar sonra, Santa Clara savaşı sırasında Che ona âşık olduğunu anladı. Altı ay sonra Aleida Che'nin ikinci eşi olacaktı.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

(harita) Küba. Küba Devrimci Savaşında Yaşanan Olaylar. *Pathfinder Press.*

Sierra Maestra. Küba Devrimci Savaşında Yaşanan Olaylar. *Pathfinder Press*

18
Savaş Yayılıyor

I

Aralık 1957'de Fidel savaşı Sierra Maestra'dan aşağılara taşımak istemişti. İsyancı gruplar gizlice Llano'ya inerek taciz saldırılarında bulunmaya, Manzanillo'ya kadar giderek garnizondaki askerlere ateş etmeye, yolda rastladıkları şeker kamışı kamyonlarını ve yolcu otobüslerini ateşe vermeye başladılar. Savaşı yayma hedefine hizmet ettiği açık olan bu strateji aynı zamanda dikkatleri, isyancıların bölge üzerindeki denetimlerini hızla artırmakta oldukları Sierra Maestra'dan başka yönlere çekmeyi sağladı. Yeni yıla tedirginlik içinde ama durgun bir ortamda girildi. Ordu yeni saldırılarda bulunmuyor, isyancılar da büyük ölçekli saldırılardan kaçınıyorlardı.

Bu görece sakin ortamda belki de hiç kimse Che Guevara'dan daha faal değildi. Yeni üssü La Mesa'da El Hombrito'da yıkılan her şey yeniden inşa edildi. Yeniler arasında, bir kasap dükkanı, bir deri atölyesi, hatta bir de puro fabrikası vardı. Che Küba tütünü tiryakisi olmuştu ve Fidel gibi nerede bir puro bulsa hemen tüttürmeye başlıyordu.

Deri atölyesi savaşçılar için ayakkabı, sırt çantası ve kütüklük (şarjör kemeri) imal ediyordu. İlk ordu kepi üretildiğinde Che onu gururla Fidel'e takdim etti. Ne var ki iltifat yerine müthiş bir kahkahayla karşılaştı. Bilmeden Küba'daki otobüs şoförlerinin giydikleri şapkanın aynısını üretmişti. Che şöyle diyecekti: "Bu konuda bana merhamet gösteren tek kişi, bizi ziyarete gelen... ve şapkayı hatıra olarak beraberinde götüren Manzanillolı bir belediye meclisi üyesi oldu."

Che, hükümetin dayattığı sansürü ve ordunun dezenformasyon faaliyetini kırmak için isyancı ordunun medya projesine öncelik verdi. *El Cubano Libre* artık yeni bir teksir makinesinde basılıyordu. En iddialı tasarılardan biri küçük bir radyo vericisi kurmaktı. Şubat ayında Radio Rebelde (İsyancı Radyo) ilk yayınını yapıyordu.

Che yeniden kurduğu silah imalathanesinden çıkan savaş gereçlerinin kalitesini ve miktarını artırmaya da çalışıyordu. Özellikle yeni M-26 bombaları ya da "Sputnikler" onda coşku yaratıyordu. İlk Sputnikler sualtında kullanılan zıpkınların lastiğiyle fırlatılan küçük bombalardı. Bu silah daha sonra mükemmelleştirildi ve tüfekten atılır hale getiril-

di. Ancak, bir parça barut tozunun süt kaplarına konulmasıyla oluşturulan ilk modeller patlayıcı fırlatan sapanları andırıyordu. Patlama gerçekleştiğinde yüksek ve ürkütücü bir ses çıkıyor, ancak hasar yetersiz kalıyordu. Çok geçmeden ordu kampların çevresine tel gererek bir "anti-Sputnik" ağ kurmayı öğrendi. 1958'in başlarında bu silahlar henüz savaş sırasında denenmemiş, ancak Che onların performansına büyük umutlar bağlamıştı.

Bu arada Fidel, Batista'ya tuhaf bir öneride bulundu. Bir aracı kullanarak, ordunun Oriente bölgesinden çekilmesi halinde uluslararası gözetim altında seçimleri kabul edeceğini bildirdi. Bu öneri kentlerde isyancıların sabotajları ve polisin vahşeti nedeniyle kamuoyunun iyice kaygılandığı bir zamana denk gelmişti. Görünüşe bakılırsa Fidel kendisinin de barış istediği izlenimi vermeyi amaçlıyordu. Aracı öneriyi tam vaktinde Havana'ya götürdü. Batista rejimi öneriyi şiddetle reddetti ve kurye hemen yurt dışına kaçtı.

Bu sırada uluslararası basın Fidel'in kapısını çalıyordu. Küba büyük ilgi uyandıran bir öyküydü artık. Ülkedeki durum *New York Times*'ın başyazılarında düzenli olarak ele alınıyor, *Chicago Tribune*'un Latin Amerika muhabiri Jules Dubois tarafından kapaktan veriliyordu. Ocak ve şubat aylarında muhabirler mülakat yapmak için Sierra'ya akın ettiler. Aralarında *New York Times*, *Paris Match* ve çeşitli Latin Amerika günlük gazetelerinin muhabirleri vardı. Andrew St. George da geldi ve Fidel onun aracılığıyla Amerikalı okurlara görüşlerini açıkladı. Yine St. George'un medya grubunun dergilerinden biri olan *Coronet*'te yayımlanmak üzere bir makale yazdı. Bu makale derginin şubat sayısında yer aldı. Fidel, serbest girişimden, yabancı yatırımlardan yana ve ulusallaştırmaya karşı olduğunu söylüyordu. Batista'nın yerine geçmesini tasarladığı geçici hükümet Rotary Kulüp üyelerinden ve diğer güvenilir orta sınıf meslek sahiplerinden oluşacaktı.

Ocak ayında, Armando Hart ve iki 26 Temmuz üyesi Fidel'i ziyaret ettikten sonra tutuklanınca hareket potansiyel olarak feci bir durumla yüz yüze geldi. Herkes onların idam edileceğini düşünüyordu, ancak Santiago'daki Amerikan konsolos yardımcısı (ve CIA ajanı) Robert Wiecha hemen kurtarma faaliyetlerine başladı. Bu arada Büyükelçi Smith de yakalananların kaderiyle yakından ilgileniyordu.

Ne yazık ki Hart suç niteliğinde belgelerle yakalanmıştı. Che'nin Daniel'e yazdığı uzun ve ateşli mektuplara yanıt olarak Che'ye yazdığı eleştirilerle dolu bir mektup, böylece Llano-Sierra tartışmasının yanı sıra Che ve Raúl'un Marksist olduklarına dair bilgiler ele geçmişti. Fidel mektubu görmüş ve Hart'a onu Che'ye göndermemesini emretmişti. Bu mektuplaşmaların devam etmesi halinde, sonunda bunlardan birinin düşmanın eline geçebileceğinden ve Batista'ya kendilerine karşı kullanabileceği yeni bir propaganda silahı vereceğinden korkuyordu. Bu korkulanlar şimdi gerçek olmuştu. Hart'ın yakalanmasından birkaç gün sonra Fidel'in eski kayınbiraderi Rafael Díaz-Balart –Fidel'den bütün kalbiyle nefret ediyordu– bir radyo programına çıkarak Fidel'in isyancı ordusundaki Komünist etkilerin bir kanıtı olarak mektuptan alıntılar yaptı.

Ne var ki bu propaganda faaliyeti kısa sürede tüketildi. Hart'ın yakalanmasından sa-

dece günler sonra ordu, isyancı olduğundan kuşkulanılan yirmi üç kişiyi Santiago cezaevinden alarak Sierra eteklerine götürüp katletti ve bu kişilerin çatışmada öldürüldüklerini ve ordunun hiç kayıp vermediğini ilan etti. Che, *Cubano Libre*'deki sütununda "Keskin Nişancı" imzasıyla "Vahşi İnfazlar" başlıklı bir yazıyla saldırıya geçti. Dünyanın başka yerlerinde gerçekleşen pek çok devrimci savaşı andıktan sonra şunları kaydediyordu:

> *Hepsinin ortak özellikleri vardır: A) İktidardaki güç "isyancılara pek çok kayıp verdirmiştir". B) Tutsak yoktur. C) İktidardaki gücün [bildirdiği] "yeni bir şey yoktur". D) Ülkenin ya da bölgenin ismi ne olursa olsun, bütün devrimciler "Komünistlerden gizlice yardım" görmektedirler.*
>
> *Küba dünyaya ne kadar da benziyor! Her şey aynı. Silahlı olup olmadıkları, hatta isyancı olup olmadıkları bilinmeyen bir grup yurtsever, "şiddetli bir çatışma"nın ardından öldürülüyor... Tutsak alınmıyor, çünkü bütün tanıklar öldürülüyor. Hükümet asla kayıp vermiyor. Bu bazı durumlarda doğru olabilir, çünkü öldürülen savunmasız insanlar fazla tehlikeli değildirler, ama bazen de büyük bir yalandır; Sierra Maestra [bu konuda] bizim şaşmaz tanığımızdır.*
>
> *Ve nihayet her zaman aynı kullanışlı suçlama: "Komünistler". Komünistler, dünyanın bunca sefaletin yaşandığı neresinde bir eylem gerçekleşirse, daima silaha sarılanlardır; demokratlar ise, erkek, kadın, çocuk demeden öfkeli insanları öldürenlerdir. Küba nasıl da dünyaya benziyor! Ancak Küba'da olduğu gibi her yerde son sözü halk söyleyecek, vahşete ve adaletsizliğe karşı zafer kazanacaktır."*

Ancak Santiago'daki tutsakların katledilmeleri Küba kamuoyunun dikkatini Batista'nın Fidel'in grubu üzerindeki Komünist etkiye ilişkin propaganda saldırısından saptırdıysa da, Amerikalıları pek etkilememişti. Hart'ın yakalattığı mektubun içeriği Büyükelçi Earl Smith'in 26 Temmuz Hareketi'ne "Kızıl"ların sızmış olabileceğine dair kuşkularını biraz daha güçlendirerek Batista'ya verdiği desteği artırmasına neden oldu. Ocak ayında Smith diktatör için Dışişleri Bakanlığı'nda lobi yapmak üzere Washington'a gitti. Büyükelçi, ABD'nin Batista'ya silah sağlaması halinde diktatörün anayasal güvenceleri yeniden devreye sokma ve haziran ayında seçimlere gitme konusunda verdiği sözü temel alıyordu. Castro'ya gelince, Smith muhabirlere ona güvenmediğini söylüyordu. ABD hükümetinin onunla "iş yapabileceğini" sanmıyordu.

Şubat başında Che'nin silah atölyesi, isyancı ordunun yılın ilk büyük askeri eylemine hazırlık olarak "Sputnikler"in detaylarıyla uğraşıyordu. Fidel bir ordu bölüğünün sürekli olarak yerleştiği Pino del Agua'daki bıçkıhaneye yeniden saldırmaya karar vermişti. Batista, Oriente bölgesi dışında bütün Küba'da sansürü kaldırmıştı ve Fidel manşetlere geçecek kadar "ses getiren bir darbe indirmek" istiyordu.

II

Saldırı 16 Şubat'ta şafakla birlikte başladı. Fidel'in planı düşman kampını kuşatmak, saldırıya geçerek nöbetçi noktalarını imha etmek ve gelecek olan takviye kuvvetlere pusu kurmaktı. Che'nin adamları yanlarında getirdikleri altı Sputnik'i saldırı başladığında ateşlediler. Che'nin silah atölyesinin bir diğer ürünü olan, patlamamış uçak bombalarından imal edilmiş bir kara mayını da ilk kez denenecekti. Mayın ordunun gelmesi beklenen yola döşendi. Sonuç hayal kırıcıydı. Sputnikler başarılı biçimde ateşlendi, ancak pek az hasara yol açtı. Kara mayınları ise Che'nin "üzücü bir sonuç" dediği duruma neden oldu. Mayınların ilk kurbanı yanlış anda orada bulunan sivil bir kamyon sürücüsüydü.

Saldırı gayet iyi başlamıştı. İlk savaşçı dalgası altı nöbetçiyi öldürüp üçünü tutsak alarak nöbetçi noktalarını geçti. Ancak askerler hemen tertiplendiler ve isyancıların ilerleyişini durdurdular. Birkaç dakika içinde dört isyancı öldürüldü, ikisi ağır yaralandı. Camilo Cienfuegos terk edilen bir makinalı tüfeği almaya çalışırken iki kez yaralandı.

İsyancılar savaşa girmek için hızla gelen ordu takviyeleri karşısında daha şanslıydılar. İlk müfreze doğrudan isyancıların pususuna doğru ilerledi ve yok edildi. Ancak Che tam bir zafer istiyordu ve tahkim edilmiş düşman kampına yeniden saldırmak için Fidel'den izin istedi. Bu ısrar karşısında Fidel yeni bir deneme için iki müfreze gönderdi, ancak ikisi de şiddetli ateş altında geri püskürtüldü. Bunun üzerine Che, Fidel'den yeni bir saldırı gücünün komutanlığını kendisine vermesini istedi. Kampı ateşe vererek askerlerin ortaya çıkmasını sağlamaya çalışacaktı. Fidel istemeyerek izin verdi, ancak çok dikkatli olması için onu uyardı.

Ne var ki harekete geçmek için hazırlık yapan Che, Fidel'den bir not aldı. "16 Şubat 1958. CHE: Her şey Camilo ve Guillermo'nun [García] desteği olmaksızın bu taraftan yapılacak saldırıya bağlıysa, intihar benzeri bir şeye gerek görmüyorum, çünkü çok kayıp ve hedefe ulaşamama riski var. Seni ciddi biçimde dikkatli olmaya zorluyorum. Sen çatışmaya bizzat girmeyeceksin. Bu kesin bir emirdir. Adamlarına iyi önderlik etme sorumluluğunu yüklen; şu anda en önemli şey budur. Fidel."

Fidel muhtemelen Che'nin bizzat çatışmaya katılmaması halinde planını uygulayamayacağını biliyordu. Daha sonra Che'nin yazdığı gibi: "Bütün sorumluluk benim omuzlarıma yüklenince, fazla ağır geldi ve çöktü, benden öncekinin yolunu izledim." Adamlarına geri çekilme emri verdi.

Bu olayla Fidel, Che'yi kendi güvenliği için son kez geri çekti. Daha sonra, Che'nin savaşta sergilediği dikkatsiz kararlılıktan söz ederken şöyle diyecekti: "Karakterinden, kararlılığından ve aşırı gayretinden ötürü çatışma sırasında kendi hayatını tehlikeye atarak, bir bakıma, savaş kurallarını, yani ideal normları ve en mükemmel yöntemleri ihlal ediyordu... Bu yüzden sadece onun için kesin kurallar ve ilkeler belirlemek zorunda kaldık."

Ertesi sabah, hükümet uçakları başlarının üzerinde vızıldamaya başlayınca, yanlarında beş tutsak ve kırk yeni silah olduğu halde tepelere doğru geri çekildiler. Bu çekilişin

ardından askerler isyancı mevzilerinin yakınlarında gizlenen on üç köylüyü öldürdü. *El Cubano Libre*'de bu vahşeti kınayan Che düşman kayıplarını on sekiz ya da yirmi ölü olarak verdi. Ancak ordunun istatistikleri farklıydı. Resmi bir demeç "on altı isyancı ve beş asker"in çatışma sırasında öldüğünü iddia ediyor, ancak "tanınmış Arjantinli Komünist Che'nin yaralı olduğu"na dair haberleri doğrulamıyordu. Che'nin statüsünü *anti-fidelista* basın için yeni bir sorun olarak öne çıkaran bir başka Havana gazetesi saldırıya "'Che' Guevara olarak bilinen uluslararası Komünist ajan"ın önderlik ettiğini bildiriyordu.

Pino del Agua savaşını izleyen haftalarda isyancıların ülke çapında gerçekleştirdikleri sabotaj saldırılarında artış oldu. 23 Şubat günü hareketin en ses getiren eylemi gerçekleşti. Bir 26 Temmuz eylem birimi, uluslararası bir şampiyonaya katılmak için Havana'da bulunan Arjantinli ünlü otomobil yarışçısı Juan Manuel Fangio'yu kaçırdı. Daha sonra zarar görmeden serbest bırakılan Fangio bu kaçırmanın "dostça" olduğunu, kendisine gayet "sıcak ve içten" davranıldığını anlattı.

Mart 1957'deki feci saray saldırısının ardından neredeyse eli kolu kırılmış olan Directorio şimdi yeniden harekete geçiyordu. Kaçaklardan oluşan küçük bir Directorio grubu aylardır Cienfuegos yakınlarındaki orta Escambray dağlarında faaliyet gösteriyordu. Grubun önderi, kardeşi saray saldırısı sırasında ölen ve William Morgan adında Amerikalı bir eski askerden yardım gören Eloy Gutiérrez Menoyo idi. Şubat ayında Miami'den Faure Chomón'un önderliğinde on beş kişiden oluşan silahlı bir Directorio seferi gücünün gelişiyle grubun faaliyeti güçlendirildi. Geçici olarak safları birleştiren güçler vur kaç saldırıları yaptılar ve Bolivar tarzı bir "Amerikan cumhuriyetleri konfederasyonu" kurma çağrısında bulunarak, tam istihdam ve herkese eşit eğitim fırsatı sağlayan bir Küba için biraz şatafatlı bir bildiri çıkardılar. Bu gelişmeleri haber alan Fidel, Directorio gerillalarına "ortak mücadele"yi kutlayan ve yardım vaat eden bir not göndererek yüce gönüllü ve kıdemli siyaset adamını oynadı.

Fidel harekat alanını genişletmek için yeni adımlar atıyordu. 27 Şubat günü üç teğmenini, kardeşi Raúl, Juan Almeida ve Camilo Cienfuegos'u kendi kollarına *comandante* olarak atadı. Her zamanki gibi kendi gücünü olduğundan fazla gösteren Fidel, Raúl'un "Frank País" birliğine Altıncı Kol ve Almeida'nın "Santiago de Cuba" birliğine Üçüncü Kol adını verdi. Raúl, Guantánamo Körfezi'ndeki Amerikan deniz üssüne bitişik kuzeydoğu Oriente'deki Sierra Cristal'de bir "İkinci Doğu Cephesi" açarken; Almeida, Sierra Maestra'nın Santiago kentine yakın doğu bölgesinde "Üçüncü Doğu Cephesi"ni kuracaktı. (Camilo'nun harekat alanı ise Pino del Agua'da aldığı yaralar iyileşince belirlenecekti.)

Fidel Sierra Maestra'nın "*territorio libre*"sinde (kurtarılmış bölge) de kendi iktidarını pekiştirmeye başlamıştı. Ekim ayında yapılan "haydut duruşmaları"na yardımcı olan eski *auténtico* avukatı Humberto Sorí Marín isyancıların elindeki bölgede devrimci otorite kurmak için bir adli yargı sistemi tasarladı. Sorí Marín daha sonra da bir tarım reformu yasa taslağı hazırladı. Amaç Fidel'in henüz başladığı bir uygulamaya "hukuki" temel ka-

zandırmaktı. Bu uygulamaya göre toprak sahiplerinden alınan sığır sürüleri bölgedeki savaşçılar ve köylüler arasında dağıtılacaktı.[61] Mart ayında Minas del Frío'da askerler ve subaylar için bir eğitim okulunun açılması projesine hız verildi. Okul Che'nin yönetiminde olacak, günlük işleri de saflara yeni katılan Evelio Lafferte yapacaktı.

Bu dikkat çekici bir ortaklıktı; zira Lafferte, Pino del Agua'da isyancılara karşı çarpışan yirmi altı yaşında bir ordu teğmeniydi ve bütün isyancı liderler içinde en çok Che Guevara'dan korkuyordu. "Ona karşı yapılan [ordu] propaganda[sı] muazzamdı. Onun uluslararası Komünizmin hizmetinde kiralık bir katil, patolojik bir suçlu olduğu, terörist yöntemler kullandığı, kadınları *toplumsallaştırdığı* [beyinlerini yıkayarak] ve erkek çocukları kaçırdığı söyleniyordu... [Söylentiye göre] tutsak aldığı askerleri bir ağaca bağlıyor ve süngüyle bağırsaklarını deşiyordu."

Kendisinin yakalandığı ve beraberindeki pek çok askerin öldürüldüğü pusudan hemen sonra o çok korktuğu Arjantinli'nin önüne çıkarılmak Lafferte'nin kaygılarını iyice artırmıştı. "Bana şöyle dedi: 'Demek İsyancı Ordu'nun işini bitirecek o küçük subaylardan biri de sensin, öyle mi?' 'Küçük subay' lafını birkaç kez tekrarlaması beni sinirlendirdi. Alaycı bir hali vardı ve daha da kötüsünün geleceğini ima ediyor gibiydi." İsyancıların onu öldüreceklerine inanan Lafferte Che'nin La Mesa kampındaki uyduruk hapisaneye atıldı, ancak gördüğü iyi muamele nedeniyle yavaş yavaş korkudan sıyrıldı.

İsyancılar ellerinde potansiyel olarak değerli bir adam olduğunu biliyorlardı. Lafferte sadece parlak ve seçkin bir subay, Küba askeri akademisinde sınıfının en iyisi değildi, ordunun savaş sırasında uyguladığı vahşet konusunda da endişeliydi. Fidel onu kendi saflarına katılmaya zorladı. Lafferte bir ay kadar gözetim altında kaldıktan sonra öneriyi kabul etti. Fidel ona hemen yüzbaşı rütbesi verdi ve Che'nin Minas del Frío'daki eğitim okuluna gönderdi.

Che çevresine daha titiz ve sağduyulu bakmasını sağladığı Lafferte'yle ilişkilerinde dikkatliydi. Genç subayla vakit geçiriyor, ailesi, edebiyat ve şiir, hatta yaşadıkları aşklar hakkında onunla konuşuyordu. Lafferte ona yazdığı bazı şiirleri gösterdi ve Che de ona Neruda'nın "Canto General"ini verdi. Onun askeri okulun yönetimiyle ilgili önerilerini dinliyor ve ikna edici bulduklarını kabul ediyordu. Reddettiklerinden biri, Lafferte'nin yeni gelenlerin sadık kalacaklarına dair "Tanrı adına yemin" etmeleri gerektiğine dair görüşüydü.

"Yoldaşlar Sierra'ya geldiklerinde," dedi Che ona; "Tanrı'ya inanıp inanmadıklarını dikkate almayız, dolayısıyla onları Tanrı adına yemin etmeye de zorlayamayız. Mesela ben inanmıyorum ve ben İsyancı Ordu'nun bir savaşçısıyım... Beni inanmadığım bir şeye yemin etmeye zorlamanın doğru olduğunu düşünür müsün?"

Lafferte biraz rahatsız olduysa da Che'nin sözlerinden etkilendi. "Bundan pek hoşlanmamıştım, çünkü ben bir Katoliktim, ancak onun önerisinin doğru olduğunu anlamış-

61) Savaşın sonunda Oriente bölgesindeki isyancılar bu yöntemle yaklaşık on bin sığırı "kurtarmış"lardı. Çok sayıda köylünün ömürlerinde ilk kez hayvan sahibi olmaları isyancı ordunun en popüler önlemlerinden biriydi ve sayısız *guajiro*nun desteğini sağladı.

tım ve Tanrı adına yeminden vazgeçtim."

Okul faaliyete geçtiğinde Che, Komünist Gençlik lideri Pablo Ribalta'yı yeni gelenlerin ideolojik yönlendirilmesiyle görevlendirdi. "Moíses Pérez" adını kullanan Ribalta gerçek kimliğini isyancılardan başarılı biçimde gizledi. Böylece öğrencilerine Marksist metinler okutacak yerde, amacına ulaşmak için Sierra savaşının tecrübelerinden, Fidel'in "ve diğer gerilla liderleri"nin yazı ve konuşmalarından yararlandı. "Diğer gerilla liderleri"nden biri Mao Zedung'tan başkası değildi.

Oriente'nin Yara kasabasından gelen, o sıralarda on altı yaşındaki Harry Villegas, Minas del Frío günlerini gayet iyi hatırlıyordu. "Che'ye göre gerilla savaşı sadece askeri değil, aynı zamanda kültürel ve eğitsel bir zemin yaratılmasıydı. O devrimin gelecekteki kadrolarının oluşturulmasıyla ilgileniyordu."

Che'nin çabaları boşa gitmedi. Özel olarak ilgilendiği diğer bazı gençler gibi Villegas da devrimin sadık kadrolarından biri haline geldi. Önce Che'nin kişisel koruma ekibine katıldı, daha sonra Kongo ve Bolivya'daki gerilla mücadelelerinde onun yanında yer aldı ve nihayet Küba'nın üst düzey generallerinden biri oldu. Günümüzde, hâlâ ellili yaşların ortasında olan Villegas, resmen "Devrim Kahramanı" olarak onurlandırılan hayattaki birkaç Kübalıdan biridir.

III

Che'nin adamlarına aşıladığı görülmemiş fedakarlık duygusu Sierra Maestra'da onunla görüşen muhabirler için de aşikardı ve bazıları onun tartışmasız hayranları ve öğrencileri arasında yer aldı. Bunlardan biri, Pino del Agua savaşından hemen sonra Che'yle buluşan Uruguaylı Carlos María Gutiérrez idi.

Che asla vazgeçemediği *yerba mate*sini yudumlayarak Gutiérrez'in yanına yaklaşmış ve birden onu fotoğraf ekipmanı hakkında sorulara boğmuştu. Hangi ışıkölçeri kullanıyordu? Fotoğraf çekerken objektifin açık kalma süresi ne kadardı? Ve Cono Sur'dan gelen her ziyaretçiye yönelttiği soruyu tekrarlamıştı: Beraberinde biraz *yerba mate* getirmiş miydi? Sonraki birkaç gün içinde ona hastaneyi ve "ayakkabı fabrikası"nı gösterdi. Bu arada Uruguaylı, Che'nin adamları arasında gayet sıcak ve yoldaşça bir ilişki olduğunu gözlemledi.

"Emir yoktu, izin ya da askeri protokol yoktu. La Mesa'daki gerillalar liderlerine duydukları güvenden kaynaklanan daha içten bir disiplini yansıtıyorlardı. Fidel, Che ve diğerleri aynı yerde yaşıyorlar, aynı yemeği yiyorlar ve savaş anı geldiğinde aynı saftan ateş açıyorlardı. Guevara onlara sevgi gösterirken *porteño*lu (Buenos Aires gibi liman şehrinden gelen) sertliğinden vazgeçmiyordu; adamlar da ona aynı erkekçe tavırla karşılık veriyorlar, itaatten çok daha derin bir bağlılık gösteriyorlardı."

1958 baharında Sierra'ya gelen bir diğer ziyaretçi Arjantinli gazeteci Jorge Ricardo Masetti'ydi. Yakışıklı ancak aşırı sağcı bir Perónist gençlik grubuna mensup olduğu için kendi ülkesinde artık fazla önemsenmeyen Masetti kendisinden önde gelen bazı-

ları[62] gibi, yaşadığı deneyimle hayatını geri dönülmez biçimde değiştirecek ve devrime olan bağlılığı dramatik sonuçlara yol açacaktı.

Masetti, Ernesto Guevara'nın eski bir arkadaşının yazdığı bir tanıtma mektubuyla gelmişti. Bu eski arkadaş avukat Ricardo Rojo'dan başkası değildi. Rojo, Perón'u deviren sağcı darbenin ardından 1955'te Arjantin'e dönmüştü.[63] 1957'nin sonunda Masetti, Buenos Aires'in merkezindeki, genellikle edebiyatçıların ve tiyatro sanatçılarının gittiği Café La Paz'da Rojo'ya rastladı ve Sierra Maestra'daki isyancılara ulaşmasına yardımcı olmasını istedi. Rojo hemen Guevara'ya bir not yazdı.

"Sevgili Chancho: Mektubu getiren Buenos Aires'teki El Mundo radyo istasyonu için haber programı yapmak isteyen bir gazeteci ve bir dosttur. Lütfen ona özen göster. İyi bir adamdır." Rojo mektubu, Orta Amerika günlerinde Che'yle ortaklaşa kullandıkları isimle, "Keskin Nişancı" diye imzaladı. Gençlik arkadaşının o isme yeniden sahip çıktığını kuşkusuz bilmiyordu.

Mart ayında Masetti Sierra Maestra'nın yolunu tuttu. Dağlara giden ilk Arjantinli ziyaretçiydi ve bazı genç isyancılar ona Che'nin "kardeşi" olup olmadığını sordular. Masetti ilk karşılaşmalarında Che'den fazla etkilenmemişti: "Çenesinde sakal olmaya çalışan birkaç kıl filizlenmişti... Ünlü Che Guevara bana tipik bir orta sınıf Arjantinli oğlan çocuğu gibi göründü."

Kahvaltı sırasında Masetti, Che'ye kışkırtıcı bir soru sordu. Neden kendi ülkesinde değil de burada savaşıyordu. Che piposundan bir nefes çekerek konuşmaya başladı. Masetti onun artık Arjantin aksanıyla değil, "Küba ve Meksika" karışımı bambaşka bir aksanla konuştuğunu fark etmişti. "Her şeyden önce," dedi Che, "vatanımın Arjantin değil, bütün Amerika olduğunu düşünüyorum. Martí gibi şerefli atalarım var ve onun öğretisini onun yaşadığı topraklarda savunuyorum. Dahası, kendimi bizzat adayışımın, kendimi tamamen verişimin, adil ve halktan yana olduğunu düşündüğüm bir dava için hayatımı ortaya koyuşumun, bir halkın zulümden kurtulmasına bizzat yardımcı olmamın dışarıdan bir müdahale gibi görülebileceğini düşünemiyorum... Şimdiye kadar ne tek bir ülke Küba'ya Amerikan müdahalesini kınadı ne de tek bir günlük gazete Yankeeleri kendi halkını katleden Batista'ya yardım ettiği için suçladı. Ancak benimle uğraşan pek çok kişi var. Ben isyancılara kanıyla ve canıyla yardımcı olan, bu işe burnunu sokan bir ya-

62) CBS muhabiri Bob Taber sonunda eylemcilere katıldı ve Küba İçin Adalet Komitesi'nin kurulmasına yardımcı olarak ABD'de Küba lehine lobi faaliyetlerinde bulundu. Herbert Matthews'ın Fidel Castro'ya yönelik romantik övgüleri gazeteci olarak gözden düşmesine yol açtı ve sonunda *New York Times*'taki kariyerine zarar verdi. Sierra'ya 1958'in başında gelen Ekvadorlu genç gazeteci Carlos Bastidas hareketin amaçlarını Washington'daki Amerikan Devletleri Örgütü'ne tanıtmakla görevlendirildi. Ancak ülkeden ayrılmadan Batista'nın istihbarat polisi tarafından katledildi.

63) Rojo siyasetteki akıl hocası Arturo Frondizi için çalışmıştı. Frondizi 1956'da liberal radikal bir parti olan Union Civica Radical Intransigente'yi kurmuştu. General Aramburu seçim kararı aldığında Rojo Frondizi'nin partisi ile Perón –sürgünde hâlâ güçlüydü– arasında yapılan görüşmelere aracılık etmiş, çok önemli olan *peronista* oyların Frondizi'ye gitmesini sağlamaya çalışmıştı. Girişim başarılı oldu: Frondizi Şubat 1958'de yapılan başkanlık seçimlerini kazandı ve Rojo'nun çabalarını Bonn'da diplomatik bir görevle ödüllendirdi.

bancıyım. Bir iç savaşa silah sağlayanlar burunlarını sokmuş olmuyorlar. Ben oluyorum."

Che'nin hafif bir tebessümle asla kendi kişiliğini öne çıkarmadan konuşması Masetti'yi çarpmıştı. Ona Fidel Castro'nun Komünizmini sordu. Bunun üzerine Che'nin tebessümü genişledi ve aynı taraflsızlıkla yanıt verdi. "Fidel Komünist değildir. Olsaydı, en azından daha fazla silahımız olurdu. Ancak bu devrim özellikle Kübalıdır. Ya da daha iyisini söylemek gerekirse, Latin Amerikalıdır. Fidel'e ve onun hareketine siyasal olarak 'ulusal devrimci' denebilir. Kuşkusuz, Yankeeler anti-devrimci oldukları ölçüde bu devrim de anti-Yankeedir. Ama gerçekte anti-Yankizm vaazı vermeyiz. Biz ABD'ye karşıyız, çünkü ABD bizim halkımıza karşı. Komünizm etiketi altında en çok saldırıya uğrayan kişi benim."

Meksika'da Küba gücüne katılmasının nedenlerine gelince, Che seyahat yıllarıyla arada güçlü bir bağlantı görüyordu. "Gerçek şudur ki, bütün Latin Amerika'yı kapsayan ve Guatemala'da noktalanan gezilerimin kazandırdığı deneyimlerden sonra, bir zalime karşı herhangi bir devrime katılmam için birilerinin beni kışkırtmasına gerek kalmamıştı, ancak Fidel beni olağanüstü bir adam olarak etkiledi. En imkansız şeylerle yüzleşti o ve üstesinden geldi. Küba'dan ayrıldığında oraya tekrar döneceğine dair olağanüstü bir inanca sahipti. Ve oraya bir kez vardığında, savaşacaktı. Ve bu savaşı da kazanacaktı. Onun iyimserliğini paylaştım... Ağlamayı bırakma ve savaşma [zamanıydı]."

Masetti atlatma haberlerle Arjantin'e döndü. Fidel ve Che'yle mülakat yapmış, Che uluslararası radyo izleyicileri için ilk kez konuşmuştu. Ayrıca Che'den Guevara ailesine selam da getirmişti. Bir yıldır "Ernesto"larından pek az mektup geldiği için Masetti'nin ziyareti Guevara ailesinde büyük bir heyecan yarattı. Aile genellikle dergilerden ve gazetelerden bilgi almıştı. Herbert Matthews'in *New York Times*'ta yayımlanan ünlü mülakatında yer alan bir fotoğraf aileyi gururlandırmıştı. Bu fotoğrafta Ernesto elinde bir silah ve yüzünde seyrek bir sakalla görülüyordu. Matthews'in makaleleri Guevaraların oğullarının benimsediği davaya ilişkin endişelerini de yatıştırmıştı. "Artık biliyorduk ki," diye yazıyordu babası, "Ernesto haklı bir dava uğruna savaşmaktadır." 1958 baharında Che'nin babası Bob Taber'in Che hakkında yazdığı bir makaleyi gördü: "Che Amerika'nın Kaderini Değiştirebilecek mi?" Yaşlı Guevara'ya göre bu başlık oğlunun artık bir *şahsiyet* olduğunu kanıtlıyordu. "Taber'in bütün aileyi etkilediğini itiraf etmeliyim. Ernesto artık sadece bir gerilla değildi, ondan ülkelerin gelecekteki liderlerinden biri olarak söz ediliyordu."

Ernesto'nun çocukluk arkadaşı Dolores Moyano'dan da haberler geliyordu. O sırada New York'ta yaşayan Moyano, Miami'de İspanyolca çıkan *Diario de las Americas*'tan kestiği gazete kupürlerini, New York'taki 26 Temmuz Komitesi de kızıl ordu bültenlerini Guevaralara gönderiyordu. Bir süre sonra Guevara Lynch *Chicago Tribune*'in Latin Amerika muhabiri Jules Dubois'dan düzenli bilgi almaya başladı. Dubois, Buenos Aires'e yaptığı bir ziyaret sırasında Che'nin babasıyla tanışmış, her gelişinde onunla viski içip çene

çalmayı alışkanlık haline getirmişti.

İkisi de bu buluşmaları sabırsızlıkla beklerlerdi. Dubois sık sık Küba'ya gidiyor ve Che'nin son maceralarının ayrıntıları karşılığında yaşlı Guevara'dan genç Che hakkında her türlü bilgiyi alıyordu. Dubois ondan Fidel Castro hakkında bildiği her şeyi özet halinde not etmesini isteyince Guevara Lynch kuşkulandı. Bu kuşku daha sonra "çok güvenilir bir kaynak" tarafından doğrulandı. Dubois gerçekten de bir CIA görevlisiydi. (Doğru ya da yanlış, bu suçlama yaşlı Guevara'nın hatıralarını yazarken yaşadığı Küba'da resmi dogma haline gelmişti).

Uruguaylı gazeteci Carlos María Gutiérrez de Küba'dan ülkesine dönerken Che'nin Buenos Aires'teki ailesini ziyaret etti. Devrim ve Che'ye hayranlık doluydu. Guevara Lynch, "Ernesto hakkında bizimle konuşurken," diyordu, "sözleri bizi tam olarak ikna etmedi, çünkü bir romantikten ve bohem bir kahramandan söz ediyordu." Üstelik bu kişi hiç boş durmuyordu; Gutiérrez'e göre Che, "Sierra'da tarım reformunun temellerini atmış; bir silah fabrikası kurmuş; bazoka gibi kullanılan bir tüfek icat etmiş; dağlarda ilk ekmek fabrikasını açmış; bir hastane kurup donatmış... bir ilkokul açmış ve Radio Rebelde adında bir radyo vericisi kurmuş...ve isyancıları bilgilendiren küçük bir de gazete çıkaracak vakti bulmuştu."

Masetti'nin ziyareti Guevara ailesinin hep hayal ettiği şöhret duygusunu taçlandırdı. Oğullarının son hayranının beraberinde getirdiği kayıtları ve Radio El Mundo'da onunla yapılan görüşmeleri dinlediler. Masetti ve Gutiérrez artık ailenin sürekli ziyaretçileri ve dostu olmuşlardı. Onların coşkusuna kapılan Guevara Lynch kısa süre içinde Küba devriminin ateşli bir taraftarı haline geldi. "Küba devrimini savunmak artık bizim işimizdi," diye yazdı. "Calle Araoz'daki evim bir devrimci merkeze dönüştü." Bürosuna yakın bir yerde başka bir daire kiraladı ve burayı yerel 26 Temmuz Komitesi'nin şubesine dönüştürdü ve "İspanya İç Savaşı ile II. Dünya Savaşı sırasında yaptığı çalışmaları andırır biçimde bir "Comité de Ayuda a Cuba" (Küba'ya Yardım Komitesi) kurdu. Danslı toplantılar düzenleniyor ve para toplamak için tahvil satılıyordu. Oğlunun davası artık onun davası olmuştu.

Lima'daki Hilda da 26 Temmuz Hareketi'ni destekleme faaliyetlerine başladı. Hareketin Peru'daki resmi temsilcisi olmuştu. O sırada bütün Latin Amerika ve ABD'de, para toplayan, hareketin amaçlarını anlatan ve basına bilgi veren 26 Temmuz grupları kurulmuştu. "Komitenin bana gönderdiği talimatlara göre propaganda çalışmaları yapıyor ve para topluyordum," diye yazdı Hilda. Yeniden katıldığı APRA'nın sol kanadına mensup bazı üyelerle birlikte Peru'ya sığınmaya çalışan Kübalı sürgünlere yardım edecek bir destek grubu da kurmuştu.

Ancak bütün bu siyasal faaliyetlere rağmen Hilda'nın bu döneme ilişkin anılarında buruk bir şeyler vardır. "Ernesto'dan zaman zaman mektup geliyordu. Talimatlarına harfiyen uymama rağmen benim yazdıklarımın pek azı ona ulaşıyordu... Hilda iki yaşına bas-

tığında, 15 Şubat 1958'de, Ernesto'ya onun yanında olmak ve yardım etmek için Küba dağlarına gelmemi sağlamasını istedim. Çocuk benim ya da onun ailesi tarafından bakılacak kadar büyümüştü. Yanıtı dört beş ay sonra geldi. Şimdilik gelme, diyordu; savaş tehlikeli bir evredeydi ve bir saldırı başlayacak, bu yüzden belirli bir yerde kalamayacaktı."

Ancak Hilda'nın Sierra Maestra'daki varlığı bir başka nedenle de uygun olmayacaktı. 1958 baharında Che'nin bir sevgilisi vardı. Zoila Rodríguez genç bir *guajira* idi. Che'nin gençlik arkadaşı Joel Iglesias bu ilişkinin kur yapma dönemini gözlemlemişti. "Las Vegas de Jibacoa'da Che, Zoila adında, gerçekten güzel vücutlu, siyah, daha doğrusu *mulata* bir kızla tanıştı ve ondan çok hoşlandı. Kadınlar onun için deli oluyorlardı, ama o bu konuda daima çok katı ve saygılıydı... ama o kızdan hoşlandı. Birleştiler ve bir süre beraber oldular."

Zoila on sekiz yaşında yalnız bir anneydi ve Che'yle tanıştığı sırada babasının çiftliğinde yaşıyordu. "Galiba öğleden sonra dört sularıydı, şimdi pek hatırlayamıyorum," diyecekti yıllar sonra. "O geldiğinde birkaç ineği toplamakla meşguldüm. Bir katırın üzerindeydi... Üzerinde tuhaf bir yeşil üniforma, başında siyah bir bere vardı." Kızın isyancılarla birlikte hareket eden babasını görmeye gelmişti. Katırı için bir nal bulup bulamayacağını öğrenmek istiyordu. Babası orada olmadığı için nal bulma işi Zoila'ya düşmüştü. "Katırı nallarken, yan gözle ona baktım. Onun da beni gözetlemekte olduğunu anladım. Ama bana oğlanların kızlara baktıkları gibi bakıyordu. Sinirlenmiştim. Bir eğe seçmek için alet sandığına yöneldiğimde, bana ne yapacağımı sordu. Ben de hayvanın toynaklarını nala uydurmak için eğeleyeceğimi söyledim. O kadar güzelleştirmek gerekli mi, dedi. Ben de gerekli olduğunu söyledim. Bana aynı şekilde bakmaya devam ediyordu... Bakışlarında biraz edepsiz bir ifade vardı. Bir şeyi eksik bıraktığım için beni azarlamak istiyor gibiydi."

Zoila katırı nallama işini bitirdikten sonra Che'ye kahve verdi. Che kahvesini içerken kıza sorular sordu. Katır nallamayı nerede öğrenmişti? Evli miydi yoksa yalnız mı yaşıyordu? Buna kur yapmak denebilirse Che gerçekten de başarılı olmuştu. "Beni çok etkiledi. Gerçek budur ve inkar edemem. Bir kadın olarak ondan çok hoşlandım, en çok da bakışlarından. Çok güzel gözleri vardı. Tebessümü öyle sakindi ki, insanın içine işliyordu, her kadını etkileyebilirdi."

Zoila'nın babası eve döndüğünde, fakirhaneyi şereflendiren kişinin olağanüstü bir adam olan Guevara olduğunu hayranlık dolu bir ifadeyle kızına açıkladı. Kısa süre sonra Zoila isyancılar için ufak tefek şeyler taşımaya başladı. Che'yle arada bir karşılaşıyordu. Bir gün Che ona sürekli olarak Minas del Frío'da kalıp kalamayacağını sordu. Zoila mutfakta ve hastanede yapılan işlere yardım etmeye başladı. Çok çalışıyordu.

"Bu nedenle bana hayran olduğunu söyledi ve bu kadar çok çalıştıkları için köylülere de hayrandı," diyordu Zoila. "Sierra Maestra hakkında bana pek çok şey sordu. Bitkilerin isimlerini, hangilerinin şifalı olduğunu... Hayvanlar ve kuşlar hakkında her şeyi

bilmek istiyordu. İçimde büyük ve güzel bir aşk doğdu ve ona sadece bir savaşçı olarak değil, bir kadın olarak da bağlandım."

Zoila birkaç ay Che'nin yanında kaldı. Che'nin onu, görünüşe bakılırsa, siyasal konularda eğitmeye çalışmaması ilginçtir. Zoila bir gün onun kitaplarından birini gördüğünü ve altın gibi görünen harflere çok şaştığını hatırlıyordu. "Onların altından yapılmış olup olmadıklarını sordum. Soruyu komik buldu. Güldü ve şöyle dedi: 'Bu kitap Komünizm hakkında.' Ona Komünizmin ne anlama geldiğini sormaya utandım, çünkü bu sözcüğü daha önce hiç işitmemiştim."

IV

Mart 1958'de Fidel Castro iktidara giden yolda yeni bir potansiyel engelle karşılaştı: Barış inisiyatifi. Şiddete son verilmesi ve bir ulusal birlik hükümetinin kurulması için çağrı yapan Katolik Kilisesi, muhafazakar siyaset adamları ve işadamlarından oluşan ve bir rahibin aracılık edeceği bir "uyum komisyonu" kurdu. Batista bu kuruluşu olumlu karşılarken, Fidel açıkça Batista yanlısı olduğu gerekçesiyle girişimi reddetti. Ne var ki bu tehlikeli bir kumardı, çünkü sorunun görüşmelerle çözülmesi fikrine kamuoyunun verdiği destek artıyordu ve Fidel bu şekilde davranarak bir engel gibi görünme riski alıyordu.

Havanalı bir yargıcın Batista'nın en kötü şöhretli iki adamını cinayetle suçlaması durumu kurtardı. Diktatör bu hamleye bir kez daha anayasal güvenceleri askıya alarak, iddiayı reddederek ve yargıcın ülkeyi terk etmesine yol açarak karşılık verdi. Bunun üzerine ABD Küba'ya silah sevkıyatını askıya aldı. Washington'un sert tutumu, isyancıların artan sabotaj faaliyetleri, Küba'daki sivil kurumların artan istifa çağrıları üzerine Batista haziranda yapılacak seçimlerin kasıma ertelenmesini önererek sorunu iyice ağırlaştırdı. O sırada Kosta Rika'dan kalkan bir C-47 uçağının doğruca randevu yeri olan Estrada Palma'ya uçmasıyla bir uçak dolusu silah edinen ve böylece ateş gücünü artıran Fidel, Ulusal Yönetim Kurulu'yla (Pines Adası'nda hapsedilen ve isyan zafere ulaşıncaya kadar orada kalacak olan Armando Hart hariç) bir araya geldi.[64] 12 Mart günü uzun süreli bir genel grevin ve rejime karşı "topyekun savaş"ın başlaması için hazırlık yapılmasını öngören ortak bir manifesto imzaladılar.

Hedef, ülkenin bütünüyle felç edilmesinden başka bir şey değildi: 1 Nisan'da vergiler ödenmeyecek; 5 Nisan'da hükümetin yürütme organında yer alan herkes hain, silah-

64) Silah sevkıyatını *Granma* seferi sırasında Meksika'da bulunan Pedro Miret ayarlamıştı. Kendisi artık Fidel'in kurmayları arasındaydı. Bir yıl önce ilk isyancı takviye güçlerinin Sierra'ya nakledilmesine yardımcı olduktan sonra sürgüne giden Manzanillolu bir öğretmen ve pirinç yetiştiricisi Huber Matos ona eşlik ediyordu. Fidel, Matos'u subay yaptı. Matos daha sonra *comandante* olarak 9. Kol'un başına getirilecekti. İsyancıların yükü boşalttıktan sonra ateşe verdikleri uçağın pilotu Batista'nın hava kuvvetlerinden firar eden Pedro Luis Díaz Lanz idi. Díaz Lanz savaş sona erene kadar isyancılara pek çok kez silah taşıdı ve devrimin hava kuvvetleri komutanlığına getirildi.. Daha sonra Castro rejiminin en tehlikeli düşmanlarından biri haline gelecekti.

lı kuvvetlere katılan herkes cani ilan edilecek; yargıçların görevlerinden istifa etmeleri istenecekti. Grev çağrısı radyodan duyurulduğu anda, isyancılar Havana'da ve ülkenin her yerinde silahlı saldırıya geçeceklerdi. Cezaevinden henüz çıkan Faustino Pérez Havana'daki grevi örgütlerken, Fidel ordusunu topyekun bir ayaklanmaya dönüşmesini beklediği bu eyleme hazırlıyordu.

Küba Komünist Partisi PSP, bir an önce harekete katılmak için kendi militanlarına çağrıya uyma ve eylem için örgütlenme emri verdi. Ancak Ulusal Yönetim Kurulu'nun muhafazakar Llano liderleri yine yolu tıkadılar. PSP Fidel'e bir elçi göndererek durumu anlattı ve Fidel harekete "siyasal ya da devrimci eğilimlerine bakılmaksızın bütün Kübalı işçiler"in grev komitelerine katılmalarına izin verilmesini emretti. Buna rağmen Llano liderleri sinsice Komünistleri dışlamaya devam ettiler.

Grev çağrısı 9 Nisan günü yapıldı ve bir felaket oldu. Batista'nın denetimindeki Confederación de Trabajadores Cubanos (CTC) (Küba İşçi Konfederasyonu) ve kendisine hiçbir hak verilmeyen PSP grev kararına uymadı. Havana'da mağazaların ve fabrikaların çoğu açık kaldı; ulaşım ve elektrik sektörleri etkilenmedi. Grev girişimi Santiago'da da başarısızlığa uğradı ve günün sonunda otuzdan fazla insan polis ve Rolando Masferrer'in infaz mangaları tarafından ölü olarak ele geçirildi. İstifalar ve vergi ödememe gibi eylemlere gelince, bunlar da dikkate alınmayacak kadar azdı. Yine de Fidel olayları metanetle karşıladı ve 10 Nisan'da radyodan şöyle kükredi: "Bütün Küba alevler içinde; katillere, haydutlara ve gangsterlere, muhbirlere ve grev kırıcılarına, hâlâ Batista'ya sadık kalan canilere ve askeriyeye karşı bir öfke patlaması yaşanmakta."

Fidel'in durumu kurtarmak için kullandığı belagate rağmen, grevin başarısızlığa uğraması isyancıların davasına ağır bir darbe indirmişti. Fidel kamuoyu önünde dile getiremediği sıkıntıyı Celia'ya yazdığı 16 Nisan tarihli mektupta açığa vurdu: "Grev deneyimi Hareket'in büyük bir manevi bozguna uğramasına yol açtı, ama yine de halkın bize olan güvenini yeniden kazanabileceğimizi umuyorum. Devrim bir kez daha tehlike içinde ve onun selameti bizim ellerimizde." Fidel'in gururu incinmiş olsa da egosu hasar görmemişti. "Ülkeyi hayal kırıklığına uğratmaya devam edemeyiz. Yapmamız gereken, en iyi şekilde ve büyük ölçekte yapacağımız pek çok şey var; ve bunları yapacağım. Zaman bir gün beni haklı çıkaracaktır."

Ardından suçlamalar geldi. Fidel, Llano önderliğini suçlarken, Komünistler de 26 Temmuz Hareketi'ni genelde "maceracı" olmakla suçluyorlardı. 9 Nisan fiyaskosu Batista için bir lütuftu. Dominik Cumhuriyeti'nin diktatörü, eski düşmanı Rafael Trujillo'nun gönderdiği beş uçak dolusu savaş malzemesine kavuşan Batista grevin ardından isyan faaliyetlerindeki dikkat çekici azalmadan da yararlanarak Fidel'in ayaklanmasını bütünüyle tasfiye etmek için yaz aylarında saldırıya geçmek üzere iddialı planlar hazırlamaya koyuldu.

Grev yabancılarda da yeni kuşkulara yol açtı, çünkü Fidel'in "işçilerin birliği" için yaptığı çağrılar Komünistler ile Castro arasında samimi bir ilişki olduğuna dair yeni bul-

gular sağlıyordu. Aslında, geçmişte Fidel'le yaptığı tartışmaları gizli tutan PSP ansızın isyancı hareketi desteklediğini kamuoyu önünde açıklamaya başlamıştı. Şubat ayında PSP Ulusal Komite'si, "'*26 de Julio*'nun ülke içinde uyguladığı taktiklerle arasında radikal farklılıklar bulunsa da, [parti] Sierra Maestra'daki gerilla eylemini haklı bulmakta ve anlamaktadır" ifadesini taşıyan bir belge yayımlamıştı. Bu ifadeler Sierra'daki isyancı önderliği açıkça onaylamayı amaçlarken, hareketin sağ kanadında yer alan Llano önderlerinin derin bir kuşkuyla karşılandığını vurguluyordu. Daha sonra, 12 Mart'da, *Carta Semanal* adlı haftalık bir bültende, "Partimiz Sierra Maestra'yı Neden Destekliyor?" başlıklı bir makale yayımlandı.

"Fidel Castro, 'Che' Guevara ve diğerlerinin komuta ettikleri silahlı güçlerin faaliyetlerine sempati duymakla yetinemeyiz. Gerilla mıntıkasının tamamında [Batista] zulm[ün]e karşı savaşan birlikleri fiilen destekleme tutumunu benimsiyoruz... Sierra Maestra'da faaliyette bulunan yurtsever güçlerin faliyetlerine yardımcı olmanın yanı sıra bütün komşu mıntıkada gerilla eylemi ile sınıf mücadelesi arasındaki bağlantıları da ilerletmeye çalışıyoruz."

Bugün bile dönemin Sovyet görevlilerinden hayatta olanların çoğu, Sovyet liderlerinin Küba'da yaşanan olaylar hakkında hiçbir şey bilmedikleri ve Ocak 1959'da isyanın zafere ulaşması karşısında şaşırdıkları şeklindeki resmi dogmaya bağlıdırlar. Bu türden iddiaların karşıt olguların bolluğu nedeniyle geçerliliği yoktur. Sovyetler daha önce Meksika'da Che ve Raúl Castro'yla doğrudan bağlantı kurmuştu. Burada SSCB'nin gayet etkin bir elçiliği vardı ve elçilik görevlileri Küba PSP'si dahil bölgedeki Komünist partilerinin liderleriyle temas halindeydi. Eski Latin Amerikalı Komünistler Moskova'nın yardakçıları olarak görülmekten nefret ediyorlardı. Ama yine de dönemin bölgesel Komünist partilerinin çoğunun gerek parasal gerekse siyasal yönelim bakımından Moskova'ya bağımlı oldukları bir gerçekti. 1958 baharında Sovyetler'in Küba partisinin Fidel Castro'nun devrimiyle ittifaka yönelik hamlelerinin farkında olmaması saçmalık noktasında ihtimal dışıdır. Kesin olan, 1958'in başlarında daha çok sayıda Komünistin, özellikle Che'nin ve Raúl'un kollarına katılmaya başlamış olmalarıdır.

Bu arada Fidel, Llano'daki harekete büyük bir darbe indirmeye hazırlanıyordu. Genel grevin başarısızlığı üzücü biçimde liderliğin zayıflığından kaynaklanmıştı ve bu Fidel'e bütün hareket üzerinde doğrudan denetim sağlayabileceği yeni bir güçlü konum kazandırmıştı. O sırada Celia Sánchez'e dediği gibi, "hiç kimse bu örgüte yeniden güven duymamı sağlayamaz.. Bu Hareket'in lideri olarak görülüyorum ve tarihin gözünde başkalarının aptallığından sorumlu tutulmam gerekir... Savaşan *caudilismo* mazeretiyle her biri giderek ne istiyorsa onu yapmaya kalkışıyor. Bunu anlamayacak kadar aptal değilim; hayallerle gerçekleri ayıramayacak bir adam da değilim."

16 Nisan'da Camilo Cienfuegos'un kolunun düzlüklerde yaptığı kısa süreli bir baskının ardından Sierra'ya dönmesinden sonra, Fidel onu, bölgedeki bütün gerilla faaliyetle-

rine eşgüdüm sağlama emriyle, Bayamo, Manzanillo ve Las Tunas arasındaki üçgenin içinde kalan bölgenin askeri şefliğine atadı. Cienfuegos, Fidel'in Sierra Maestra'dan Llano'ya gönderdiği yazılı emir uyarınca, bu kentlerdeki sabotaj ve ikmal faaliyetlerinin komutasını Llano'nun eylem gruplarından devralacak, tarım reformunu gerçekleştirecek ve "medeni kanunu değiştirecek" idi. Bu yetki devri hamlesiyle birlikte Fidel'in isyancıları artık Oriente'deki herhangi bir yeri teorik olarak vurabilirlerdi, ancak yeni planını yürürlüğe koymadan önce Fidel derin bir siper kazmak ve Sierra Maestra'yı savunmak zorunda olduğunu anlamıştı, zira Batista'nın büyük bir ordu saldırısı başlatmayı planladığı açıktı.

Nisan ayının ortalarında Fidel ve Che, La Plata ve La Mesa'daki üslerinden kuzeydoğudaki dağlık alana doğru hareket ettiler. Fidel komuta karargahını El Jíbaro'da kurarken, Che'nin birliği Sánchez Mosquera'nın kendi birliklerini yerleştirdiği Minas de Bueycito köyünün yakınlarında, bir günlük mesafedeydi. Che'nin görevi isyancı cephe hattını ordunun sızma hareketlerine karşı savunmaktı. Düşman üssüne sadece iki kilometre mesafedeki, La Otilia denilen bir yerde bir toprak sahibinin evini komuta merkezi haline getirdi. Her iki taraf da belirleyici bir savaşa girme riskini üstlenme konusunda sabırsızlık göstermiyordu. İsyancılar geceleri M-26 bombalarıyla ateş ediyorlar ve rutin biçimde orduyla küçük çatışmalara giren devriyeler çıkarıyorlardı. Sánchez Mosquera'nın başlıca faaliyeti ise bölgedeki sivillere karşı misillemede bulunmaktı; evleri ateşe verip yağmalıyor, isyancılarla işbirliği yaptığından kuşkulanılan kişileri öldürüyordu. La Otilia'ya saldırmamasının bir nedeni vardı.

"Sánchez Mosquera'nın, bitkilerle kaplı görece düz bir alanda yer alan bir evde rahatça oturmamıza neden izin verdiğini, neden düşman hava kuvvetlerini bize saldırması için çağırmadığını bir türlü anlayamıyordum," diye yazdı Che, daha sonra. Savaşmak istemediğini, hava kuvvetlerinin kendi birliklerinin bize ne kadar yakın olduğunu görmesini de istemediğini, çünkü bu durumda neden saldırıya geçmediğini açıklayamayacağını tahmin ettik."

La Otilia'ya dokunulmasa da, ona giden yollar tehlikeli bir serbest atış bölgesiydi. Bir gece Fidel'le yaptığı bir görüşmeden dönen Che ve rehberi tüyler ürpertici bir manzarayla karşılaştılar. "Yolun son bölümünde, eve oldukça yakın bir yerde, çevreyi aydınlatan dolunay ışığında tuhaf bir manzarayla karşılaştık: Aşağıya doğru uzanan, dağınık palmiye ağaçlarının olduğu tarlaların birinde, hâlâ koşumları takılı bir dizi ölü katır görülüyordu. İlk katırı incelemek için atlarımızdan inip mermi deliklerini gördüğümüzde, rehberin bana bakarken yüzünde beliren ifade bir kovboy filmi sahnesini andırıyordu. Filmin kahramanı ortağıyla birlikte gelir ve okla vurulmuş bir at görür. Şuna benzer bir şey söyler: 'Siyular' ve yüzünde durumun gerektirdiği özel bir ifade belirir. O anda rehberin yüzü, ve muhtemelen benim yüzüm de, her ne kadar kendimi göremesem de, aynı ifadeyi taşıyordu. Birkaç metre ötede ikinci bir ölü katır, daha ilerde bir üçüncüsü, daha sonra bir dördüncüsü ve beşincisi yatıyordu. Bu bizim ikmal konvoyumuzdu. Sánchez

Mosquera'nın keşif gruplarından biri tarafından ele geçirilmişti. Hatırladığım kadarıyla bir de sivil öldürülmüştü. Rehber benden ayrılmak istedi. Bölgeyi tanımadığını iddia ediyor kendi tepesine gitmek istiyordu. Dostça ayrıldık."

La Otilia'da kamp kurduğu birkaç hafta içinde Che yeni emirler aldı. İyice yaklaştığı anlaşılan ordu saldırısına hazırlık olarak Fidel, Che'nin Minas del Frío'daki eğitim okulunun doğrudan sorumluluğunu üstlenmesini istiyordu. Orada çok sayıda yeni gönüllü toplanmıştı ve onlar hazır oldukları ve kondisyon kazandıklarında adanının ikiye bölünmesi gibi riskli bir görevi üstlenecek yeni komutanın omurgasını oluşturacaklardı. Che'nin Sánchez Mosquera'nın karşısında yer alan kolunun sorumluluğu da yardımcısı Ramiro Valdés'e devredilecekti.

Bir güvence sağlamak için Fidel isyancı ordunun altyapısını da güçlendirmek istiyordu. Radio Rebelde ve *El Cubano Libre* La Mesa'dan La Plata'daki kendi komuta üssüne taşındı. Hastaneleri, elektrik jeneratörleri ve cephanelikleriyle La Plata isyancıların asla kaybetmemeleri gereken hayati bir sinir merkeziydi ve savunmanın son hattı olacaktı. Uzun bir kuşatmaya dayanabilmek için yiyecek ve tıbbi malzemenin de buraya getirilerek depolanması gerekiyordu.

Öfkelenen Che bir avuç savaşçının eşliğinde yeni görevlerini yerine getirmek için yola çıktı. Günlüğü moral bozukluğunu yansıtır: "Neredeyse bir yıldır benim denetimim altında olan bölgeden ve Sánchez Mosquera'nın askerlerinin daha coşkulu biçimde yaklaşmakta olmalarından ötürü gerçekten de kritik bir anda, şafak vakti ayrıldık. Kötü bir ruh hali içindeydim."

Fidel'in yeni emirleri Che'nin, Camilo Cienfuegos'a katılarak savaş cephesini Llano'yu da kapsayacak şekilde genişletme umudunu da kırmıştı. Camilo, Che'nin başka yerde görevlendirildiğini öğrendiğinde onu teselli etmek için bir not yazdı.

"Che. Sevgili kardeşim: Fidel'in seni Askeri Okul'un sorumlusu yaptığını öğrendim. Bu beni çok mutlu etti, zira böylelikle gelecekte birinci sınıf askerlere güvenebileceğiz... Bu belirleyici anda çok ilkesel bir rol oynadın ve bu ayaklanma evresinde sana ihtiyaç duyuyorsak, savaş sona erdiğinde Küba sana daha çok ihtiyaç duyacak. Dolayısıyla Dev [Fidel] seni gözetmekle iyi bir şey yapıyor. Daima senin yanında olacağım. Uzun süre benim şefim oldun ve daima şefim olarak kalacaksın. Sayende artık daha yararlı olma fırsatına sahibim. Senin üzülmemen için yapmayacağım şey yoktur. Ebedi *Chicharrón*'un (gevrek), Camilo."

V

Nisan ayının sonuna kadar Che sürekli hareket halindeydi. Artık isyancılarla birlikte çalışan bir grup pilotla birlikte küçük bir havaalanı inşa edecek bir yer aradı ve sonunda La Plata yakınlarında uygun bir yer buldu. Adamları çalılıkları temizlemek ve ikmal uçaklarını gözlerden gizlemek için bir tünel kazmakla görevlendirdi. Minas del Frío'da-

ki henüz tamamlanmamış okulun faaliyetlerini denetliyor ve birkaç günde bir Fidel'le buluşuyordu.

Küba'daki ve ülke dışındaki muhalif grupların Batista rejimine karşı yaptıkları manevra devam ediyordu. Ne var ki Batista'nın baskısının elle tutulacak kadar zayıflaması muhalefetin birleşmesiyle değil iç tartışmaların artmasıyla sonuçlandı. Fidel Castro ve isyancılarının öne çıkması ve moral otorite kazanması üzerine öteki gruplar bizans oyunlarına başladılar. Bir yandan ittifaklar biçiminde ona yaltaklanmaya çalışıyor, öte yandan da konumunu zayıflatmak ve desteğini azaltmak için uğraşıyorlardı. Küba ordusuyla hâlâ güçlü ilişkileri olan, başarısız 1956 askeri ayaklanmasının sürgündeki lideri Justo Carrillo, silahlı kuvvetleri "öven" bir manifesto karşılığında Fidel'e askeri destek önerdi. Fidel silahlı kuvvetlerin bazı kesimlerini kazanmak istiyor, ancak açığa düşme tehlikesini de görüyordu. Carillo'nun hâlâ cezaevinde olan ortağı Albay Ramón Barquín'le birlikte askeriyenin desteğiyle örgütlenen bir darbe, Küba'nın iş çevrelerine, geleneksel siyasal partilere ve Washington'a cazip gelebilirdi. Bu durumda Carillo, Fidel'i karşısına alabilirdi.

Ne var ki Fidel'in gücüne yönelik belki de en büyük tehdit kendi 26 Temmuz Hareketi'nin içinde oluşacaktı. Fidel 1 Mayıs günü Ulusal Yönetim Kurulu liderlerini Altos de Monpié'de topladı. Genel grevin utanç verici başarısızlığı Fidel'e Llano liderlerine karşı harekete geçmesi için gerekli cephaneyi sağlamıştı ve bu hamleyi akıllıca gerçekleştirdi. Che dramatik 3 Mayıs olayında önemli bir rol oynamıştı.

"Duruma ilişkin küçük bir analiz yaptım," diye yazdı Che günlüğüne. "İki uzlaşmaz siyasetin, Sierra ve Llano siyasetlerininin gerçekliğini, grevin başarısı konusunda endişelenmemizin haklılığını ortaya koydum." Llano liderlerini, PSP'nin katılımını engelledikleri için "sekter" olmakla da suçladı. Bu durum grevi daha başlamadan yenilgiye mahkum etmişti. "En büyük sorumluluğun, işçilerin şefine, [Llano milis] tugaylarının üst liderine ve Havana şefine, yani Mario [David Salvador], Daniel ve Faustino'ya düştüğü fikrindeydim. O halde bunlar istifa etmeliydiler."

Akşama kadar süren hararetli bir tartışmanın ardından Fidel Che'nin önerilerini oyladı ve önlemler kabul edildi. Sonuçta, Faustino, Daniel ve David Salvador'un görevden alınarak Sierra Maestra'ya aktarılmalarıyla Llano liderliği topyekun yenilenmiş oldu. En önemli değişim Ulusal Yönetim Kurulu'nun Sierra Maestra'ya nakledilecek olmasıydı. Fidel artık dış ilişkiler ve silah ikmali konularında tek yetkili olarak "Genel Sekreter", yanı sıra, hareketin ulus çapındaki yeraltı milis şebekesinin "başkomutanı" olmuştu. Beş üyeden oluşan sekreterlik onun hizmetinde olacak ve maliye, siyasal işler ve işçi meseleleriyle ilgilenecekti. Santiago'da bulunan, Oriente karargahının da yer aldığı 26 Temmuz bürosu sadece bir ileri karakol, genel sekretere karşı sorumlu bir "heyet" olacaktı.

Che, silahlı kuvvetler dergisi *Verde Olivio*'da 1964'ün sonunda yazdığı "Belirleyici bir Toplantı" başlıklı makalede Fidel Casto'nun kariyerinin o kader gününde sağlanan kaza-

nımlarını şöyle özetledi: "Bu toplantıda Fidel'in moral otoritesini, onun tartışmasız itibarını ve devrimcilerin çoğunluğu arasında yargı hataları yapılmış olduğuna dair kanaati doğrulayan kararlar alındı... Ama en önemlisi, toplantıda savaşın bir önceki evresi boyunca birbiriyle çelişen iki anlayışı tartışıldı ve karara bağlandı. Gerilla anlayışı bu toplantıdan zaferle çıkacaktı. Fidel'in konumu ve otoritesi güçlendirildi... Artık tek bir yetkili liderlik olacaktı: Sierra. Ve artık somut olarak tek bir lider, tek bir baş komutan olacaktı: Fidel Castro."[65]

Diğerlerinin Fidel'in *caudillismo*su (askeri şefliği) hakkında kaygılı olup olmadıkları tartışmalı bir noktaydı. Ancak bu Che için asla bir sorun oluşturmamıştı. O daima *gerçek* devrimin inşa edileceği günü düşünmüş ve bunu ancak güçlü bir adamın başarabileceğine inanmıştı. O andan itibaren ileriye doğru giden yol açıktı.

Che'nin zaferin tadını çıkaracak zamanı yoktu. Ordu yaz saldırısı için hareketlenmeye başlamıştı; dağların yamaçlarında birlikler mevzileniyor, kıyıdaki garnizonlar takviye ediliyordu. Pusu mevzilerinin seçilmesi, siperlerin kazılması, geri çekilme hatlarının ve ikmal yollarının hazırlanması ve bütün bunların eşgüdümlü bir eylem planı içinde yapılması gerekiyordu. Batı'da, Caracas Dağı'nın çevresindeki tepelerde Crescencio Pérez "küçük ve yetersiz biçimde silahlanmış grupları"yla cephe hattını tutarken, doğuda Ramiro Valdés, La Botella ve La Mesa çevresindeki bölgeyi tutacaktı. Che'nin üzerine devasa bir sorumluluk düşüyor ve görevini yerine getirmesi için çılgınca bir tempoyu sürdürmesi gerekiyordu. "Birkaç gün sonra Batista'nın ordusu 'kuşatma ve imha' saldırısına başladığında bu küçük bölgenin, sayısı iki yüzü aşmayan çalışır vaziyetteki tüfekle savunulması gerekiyordu."

VI

Yağmur mevsiminin bütün gücüyle başlamasıyla birlikte Sierra'yı bir kriz havası sardı. Bu arada düşman birliklerinin yaklaşmakta olduğuna dair raporlar ve söylentiler geliyordu. 6 Mayıs günü ordu Sierra'nın eteklerindeki iki çeltik çiftliğini işgal etti ve bir isyancıyı tutsak aldı. 8 Mayıs'ta kıyı boyundaki iki noktaya yeni birlikler çıkarıldı. 10 Mayıs'ta La Plata havadan ve denizden bombalandı. Che bir yerden diğerine koşuyor, en son istihbarata göre isyancı mevzileri naklediyor ya da takviye ediyordu.

Cephe hatlarını denetlemenin yanı sıra Che başka görevler de yapıyor, tarım reformunu geliştiriyor ve Oriente bölgesindeki toprak ve plantasyon sahiplerinden vergi topluyordu. Fidel saldırı sırasında isyancı orduyu desteklemek için onun mümkün olduğu kadar çok para toplamasını istiyordu, ancak Che plantasyon sahiplerinin ayak dediklerini görüyordu. "Daha sonra," diye yazdı günlüğüne, "gücümüz pekiştiğinde öcümüzü aldık."

Che, Minas del Frío'da artık Komünist Pablo Ribalta'nın siyasi komiserliğinde eğiti-

65) Ayrıntılar için bkz. Ek.

len savaşçılar arasından seçtiği kişilerle, ölmüş olan yoldaşı Ciro Redondo'nun şerefine Sekiz Numara adını verdiği yeni bir kol oluşturdu. Okuldaki renkli kişiliklere, yeni bir gönüllü, Herman Marks adında bir silah öğretmeni, Kore'de savaşmış eski bir Amerikalı asker katıldı.

Bu arada Fidel kendi güçlerinin saldırıya direnme yeteneği hakkında gayet endişeliydi ve kıyametin eşiğinde yeni planlar hazırlıyordu. 26 Nisan'da Celia'ya şöyle demişti: "*Siyanite* ihtiyacım var. Bir yolunu bulup bir miktar temin edebilir misin? *Striknine* de ihtiyacımız var; mümkün olduğu kadar çok miktarda. Bu konuda çok dikkatli olmamız gerekiyor, zira bir sızıntı olursa hiçbir işe yaramaz. Saldırı bizi vurduğunda bazı sürprizlerim olacak." Fidel'in zehirleri elde edip etmediği ya da onlarla ne yapmayı düşündüğü bilinmiyor. Muhtemelen ele geçmeleri halinde kampın içme suyunu zehirlemeyi düşünüyordu. Bu kısılıp kalma psikolojisiyle, o sırada savunma mevzilerini denetlemekte olan Che'ye bir not göndererek karargaha dönmesini emretti.

Davete uyan Che yeni gelenlerden Oscar "Oscarito" Fernández Mell'i de yanına aldı. Yirmi beş yaşında bir doktor olan Mell, Havana'dan henüz gelmiş ve saflara katılmıştı. Che bir jipin direksiyonuna geçti. Bir yanı uçurum olan dar ve tozlu yollarda hızla ilerlemeye başladılar. Jip sürüşünün Oscarito'yu endişelendirdiğini fark eden Che onu yatıştırmaya çalıştı ve "Gittiğimiz yere vardığımızda sana bir şey söyleyeceğim," dedi. Nihayet vardıklarında Che, Oscarito'ya hayatında ilk kez araba sürdüğünü açıkladı. Bu doğruydu. Che, eski dostu Alberto Granado'yla birlikte motosiklet sürmeyi öğrenmişti, ancak daha önce asla bir arabanın direksiyonuna geçmemişti.

Che karargahta Fidel'in kıyı cephesini denetlemekten dönmesini beklerken, onun Havana, Camagüey ve Manzanillo'yla temas kurmakla görevli kadın kuryesi Lidia'yla karşılaştı. Kırklı yaşların ortasında olan Lidia oğlunun peşinden isyancı kuvvetlere katılmak üzere San Pedro de Yao'daki fırınını terk etmişti. Geçen yıl Che'nin özel kuryeliğini yapmış, Sierra Maestra ile Havana ve Santiago arasında isyancıların "en tehlikeli" bildirilerini ve belgelerini taşımıştı. Düşman hatlarından tekrar tekrar geçmeyi gerektiren bu görev çok tehlikeliydi ve yakalanmak işkence görmek ve neredeyse kesinlikle ölüm anlamına geliyordu. Lidia'nın görev gereği *guardia*nın bulunduğu bir noktadan Sierra'ya çıkması gerekiyordu.

Lidia, Che'nin büyük saygı duyduğu devrimci kişiliklerden biri, fedakarlık, sadakat, dürüstlük ve cesaret örneği bir kadındı. "Lidia'yı düşündüğümde," diye yazdı daha sonra, "bu kusursuz devrimci için şefkat dolu bir şükran duygusundan çok daha fazlasını hissediyorum, çünkü o bana özel bir bağlılık gösterdi ve atandığım her cephede benim emrimde çalışmayı tercih etti."

En gizli görevlerde ona güvenmesine ek olarak Che, Lidia'nın gösterdiği sadakati düşman hatlarının yakınındaki yedek bir cephe hattı kampının komutanlığını ona bırakarak ödüllendirmişti. Kamp giderek tehlikeli hale geldi. Che defalarca onu geri çekme-

ye çalıştıysa da Lidia erkek yoldaşlarını ürküten, intihar benzeri bir kararlılıkla cephe hattını savunarak ayrılmayı reddetti. Lidia ancak Che'nin görev yeri değiştirildiğinde onu izlemek için ayrılmayı kabul etti. Ancak Che'nin onu o noktadan almak istemesinin tek nedeni tehlike değildi.

Che, gizlemeye çalıştığı bir neşeyle, Lidia'nın kampa "büyük bir cesaret ve beceri"yle önderlik ettiğini ve bu durumun, "bir kadından emir almaya alışık olmayan, komutasındaki Kübalı erkekler arasında biraz hoşnutsuzluğa neden olduğu"nu yazdı. Nihayet, gerilla yoldaşlarının kendisini tanımlarken kullandıkları sözcükleri ilginç biçimde tekrarlayan Che, Lidia'nın "sınırsız cesaret"ini ve "ölümü önemsememesi"ni övdü.

Che 15 ve 18 Mayıs arasında Fidel'in keşif gezisinden dönüşünü beklerken, çeşitli siyasal temsilcilerin ziyaretlerini kabul etmişti. Defterine yazdıkları belirsizdir, ancak 26 Temmuz Hareketi'yle ittifak arayışı içinde olan Komünist Partisi dahil siyasal grupların çeşitli önerileriyle karşılaştığı anlaşılmaktadır. En önemlisi, sadece "Rafael, eski bir tanıdık" olarak tanımladığı birinden ve PSP'nin Lino isminde bir adamından gelen önerilerdi. Lino ve Rafael birleşik bir devrimci güçler cephesi önerisi getirmişler, ancak partinin Ulusal Yönetim Kurulu'nun "olumsuz tutum"una ilişkin kuşkularını da ifade etmişlerdi. 19 Mayıs'ta ziyaretçiler ayrıldı, ancak PSP'nin adamları Fidel'le görüşmek için kaldılar. Daha sonra gazeteci Jorge Ricardo Masetti beklenmedik biçimde kampın içinde ortaya çıkıverdi. Fidel'le yeni bir mülakat yapmak için Sierra'ya dönmüştü. Onun gelişi Fidel'in Komünistlerle yapacağı toplantının ertelenmesi anlamına geliyordu, çünkü Che'nin günlüğüne kaydettiği gibi, "onun [Masetti] bu konuda bir şey duyması doğru olmazdı."

22 Mayıs günü, Masetti'nin nihayet gidişi üzerine, PSP-Fidel zirvesi gerçekleşti. "Rafael ve Lino'yla görüştük," diye yazdı Che. "Bütün devrimci güçleri birleştirmek gerektiğini söylüyorlar. Fidel ilkesel olarak onaylıyor, ancak tartışmayı sona erdirmeden biçim konusunda bazı kayıtlar koyuyor."

Fidel'in gündeminin en üst sırasında ise, yaklaşan düşman saldırısını geri püskürtmek yer alıyordu ve Llano'daki güçlerin birliği arzulanan bir gelişme olsa da, o sırada temel bir sorun değildi. Silahlı kuvvetlerle uzun ve kanlı bir hesaplaşmadan kaçınmayı umuyordu ve bu ancak Sierra'daki düşmanın moralini bozmakla mümkündü. Siyasal ittifaklar sorununu ancak daha sonra ele alabilirdi. Ve her zaman olduğu gibi, Fidel'in Batista adına bir Amerikan müdahalesinden duyduğu korku, Komünist Partisi'yle sürdürdüğü siyasal ilişkiyi ağırdan almasını gerektiriyordu.

Bu korkunun yersiz olmadığını gösteren bazı belirtiler vardı. Dışişleri Bakanlığı [ABD] Batista'ya yapılan silah sevkıyatını askıya almış olsa da, ABD Savunma Bakanlığı Küba hava kuvvetlerine Guantánamo'daki Amerikan üssünün deposundan üç yüz adet roket vermişti. Bu arada Fidel'in, Trujillo ve Somoza'nın ABD adına Batista'ya savaş malzemesi gönderdiklerine dair kuşkuları iyice arttı. Nikaragua'dan kalkan bir gemi mayıs ayının başlarında otuz tankla gelmişti.

Amerika'nın Fidel'in gerçek siyasal duygularına ilişkin kaygıları son birkaç ay içinde artmıştı. Mayısta *Chicago Tribune* muhabiri Jules Dubois, Radio Rebelde'nin güçlendirilen vericisini kullanarak Fidel'le Caracas'ta yaptığı mülakatı dış dünyaya iletti. Muhabirin araştırdığı esas konu, isyancı liderin Komünizmle ilişkili olduğu suçlamalarıydı. Suçlamayı bir kez daha reddeden Fidel, Batista'yı ABD'den silah almak için bu türden söylentiler yaymakla suçladı ve sanayii ya da özel sektörü ulusallaştırmak gibi bir niyet taşımadığını ifade etti. Devlet Başkanı olmaya heveslenmediğini söyleyen Fidel, 26 Temmuz Hareketi'nin devrimden sonra siyasal bir partiye dönüşeceğini, "Anayasa ve hukuk silahlarıyla savaşacağı"nı açıkladı.

Ancak Fidel'in kamuoyuna verdiği güvencelerle özel düşünceleri arasında gittikçe büyüyen bir uçurum vardı. Amerikan roketlerinin Batista'nın hava kuvvetleri tarafından Sierra Maestra'da bir sivilin evini vurarak ilk kez kullanılmasının hemen ardından, 5 Haziran günü Celia'ya yazdığı bir not bu durumu açıkça ortaya koyuyordu. "Mario'nun evini vuran roketleri gördüğümde Amerikalılara yaptıklarını misliyle ödetmeye ant içtim. Bu savaş sona erdiğinde kendi savaşımı, daha uzun ve daha büyük bir savaşı başlatacağım: Bu savaşı onlara karşı vereceğim. Bu savaşın benim kaderim olacağını biliyorum."

Kısa vadeye gelince, Fidel kilit noktalardaki subayları kazanmak için bir kampanya başlattı ve Havana askeri karargahının komutanı General Eulogio Cantillo'ya övgü dolu bir mektup yazdı. Eşzamanlı olarak, medya aracılığıyla Sierra'da toplanan birliklere karşı psikolojik bir savaş açıldı.

Venezuela basınına verdiği bir demeçte, "Silahlı kuvvetler çok zor bir görevle yüz yüze," diyordu. "Sierra Maestra'ya giden her yol Termopil geçidi gibidir ve her dar geçit bir ölüm tuzağı haline gelir. Küba ordusu geç de olsa, gerçek bir savaşa, saçma bir savaşa, binlerce cana mal olabilecek anlamsız bir savaşa girdiğini anlamaya başlamıştır. Bu savaş onun savaşı değildir, çünkü bizler silahlı kuvvetlere karşı değil, diktatöre karşı savaşmaktayız. Bu koşullar her zaman, kaçınılmaz biçimde, askeri bir ayaklanmaya yol açmıştır."

Fidel'in günlük varlığı giderek idari ve sabit bir hale gelmişti. İsyancı ordunun "üst komutanı" olmanın gerekleri, karargaha ve haberleşme hatlarına yakın olmasını gerektiriyordu. Fidel tüketici bir hızla çalışıyordu. Ülke dışında görevlendirdiği kişilerle mektuplaşarak ve telefon görüşmeleri yaparak uçakla silah sevkıyatına eşgüdüm sağlıyordu. Saha komutanlarına dağıtılan silahları dikkatle takip ediyor, israftan kaçınmaları için onları tekrar tekrar uyarıyor, malzemenin nasıl kullanılacağına ilişkin kesin talimatlar veriyordu. Zengin Kübalılara katkıda bulunmalarını isteyen mektuplar göndermiş, ordunun saldırısını püskürtmesi *halinde* istekli olacaklarını gösteren umut verici sinyaller almıştı. Bu arada Celia'ya acı acı şikayet ediyor, sinirlerine hakim olmakta zorlandığını söylüyordu.

"Her şeyi denetlemekten, dakika sektirmeksizin oraya buraya koşmaktan, birileri şunu ya da bunu ihmal ettiği için en önemsiz ayrıntılara bile dikkat sarfetmekten yoruldum. Gerçek bir asker olduğum o ilk günleri özlüyorum. Şimdikinden çok daha mut-

luydum o zamanlar. Bu mücadele benim için sefil, küçük bürokratik bir görev haline geliyor."

Bütün bu şikayetlere rağmen her şeyi denetlemek Fidel'in tabiatına uygundu. Bu arada savaş stratejisini en kapsamlı biçimde hazırlıyor, en küçük ve sıradan ayrıntıları bile saplantı haline getiriyordu. Fünyeler ve tüfek yağı için verdiği emirler arasında, çok özlediği kişisel rahatlığı sağlaması için Celia'yı sıkıştırıp duruyordu. "Bir dolma kaleme ihtiyacım var," diye yazdı bir gün. "Dolma kalemsiz olmaktan nefret ediyorum." 8 Mayıs'ta sızlanıyordu: "Yediklerim iğrenç. Kimse benim yemeğimle ilgilenmiyor... Çok kötü bir ruh hali içindeyim." 17 Mayıs'ta şikayet listesi genişlemişti. "Tütünüm yok, şarabım yok, hiçbir şeyim yok. Bismarck'ın evinde, buzdolabının içinde bir şişe kırmızı şarap, tatlı bir İspanyol şarabı kaldı. Nerede o şarap?"

Fidel astlarının yargılarına ve aldıkları kararlara pek güvenmiyordu. Ancak bu güvensizlik hiç kuşkusuz Che'yi kapsamıyordu. Che onun fiilen askeri kurmay başkanı olmasının yanı sıra, en güvendiği kişiydi. Ayrı oldukları zaman, ona sürekli notlar gönderiyor, askeri planlarını, mali sorunları, siyasal mekanizmaları ve coşku dolu bir genç gibi, silah atölyesinden çıkan yeni silahlarla yaşadığı deneyimleri anlatıyordu.

19 Mayıs günü, Che'ye "Konuşmamızın üzerinden pek çok gün geçti," diye yazdı. "Görüşmek bizim için bir zorunluluk. Burada eski yoldaşları özlüyorum. Dün teneke el-bombasıyla bir deneme yaptım. Sonuç korkunçtu. Onu yerden iki metre yükseklikte bir ağaç dalına astım ve ateşledim. Her yöne öldürücü parçalar saçtı. Bir arazöz gibi parçaları aşağıya doğru ve her yöne gönderdi. Öyle sanıyorum ki, açık arazide 50 yarda mesafeden öldürebilir."

Mayısın üçüncü haftasında hükümet birlikleri isyan bölgesini ilk kez yoklamaya başladılar. Sierra saldırısı için General Cantillo'nun elinde, hava kuvvetlerinin, top ve tank alaylarının desteğinde toplam on dört tabur asker vardı. Cantillo'nun planı çeşitli noktalardan Sierra'nın içlerine girmek, isyancıları evreler halinde kuşatmak ve isyancıların elinde bulunan bölgeyi, Sierra Maestra'nın orta sırtındaki La Plata *comandancia*sında Fidel'e saldırabilecek ve onu yok edebilecek ölçüde daraltmaktı.

Güneydeki kıyı garnizonları takviye edilmişti. Deniz kuvvetlerine bağlı fırkateynler topçu desteğine ve o yöndeki kaçış yollarını kapamaya hazırdı. Cantillo her biri iki taburdan oluşan iki ordu birliğini savaş düzenine soktu. Crescencio'ya bağlı kolun savunduğu Las Mercedes'in birkaç kilometre kuzeyinde, Binbaşı Raúl Corzo Izaguirre'nin komutasındaki bir bölük Estrada Palma'nın şeker kamışı merkezinde toplanmıştı. Doğuda, Bueycito'da, artık yarbay olan Sánchez Mosquera'nın komutasında bir bölük, Che'nin artık Ramiro Valdés'in komuta ettiği eski kolunun savunduğu tepelere doğru harekete geçmeye hazırlanıyordu. Cantillo'nun zayıf bir noktası varsa, o da adamlarının savaşma kabiliyetiydi. On bin askerin sadece üçte biri tecrübeli askerdi. Geri kalanı bu sefer için askere alınmış acemilerden oluşuyordu. Ancak bütün kuvvetlerin plana uygun biçimde

hareket etmeleri halinde, isyancıların gittikçe kapanan bir çember içinde kalarak ezilmeleri işten değildi.

Aslında kuşatma çok da geniş sayılmazdı. İsyancıların bütün tahkimatları, hassas La Plata bölgesi, Las Vegas de Jibacao, Monpié ve Minas del Frío birkaç kilometre karelik küçük bir alanda yer alıyordu. Fidel'in *comandancias*ı ile kuzey cephe hattındaki Las Mercedes köyü arasındaki mesafe on iki kilometre kadardı; Minas del Frío'daki askeri okul ise ikisinin tam orasında yer alıyordu. Güneyde isyancıların karargahından sekiz kilometreden az bir mesafede kıyı başlıyordu. Fidel'in dağdaki tahkimatını, her birinde yaklaşık elli mermi bulunan 280 silahlı savaşçı savunacaktı.

19 Mayıs günü, isyancıların savunmasını yumuşatmayı amaçlayan yoğun bir hava bombardımanının ardından, Corzo Izaguirre'nin birlikleri Las Mercedes'e doğru yürümeyi denediler, ancak Crescencio'nun birlikleri Las Mercedes'in eteklerinin hemen ötesindeki hattı tutuyorlardı. Savaş hatları böylece oluştu; taraflar yaklaşık dört yüz metrelik bir mesafede yüz yüze geldiler. Savaşçıların gönderdiği "kararlı direniş" haberlerine ve savaş cephesindeki sessizliğe rağmen Fidel, özellikle Crescencio'nun liderlik yeteneklerinden kuşkuluydu; birkaç gün sonra Che'den oraya gidip komutayı bizzat devralmasını istedi.

Che, Las Mercedes'e hareket etmeden önce neredeyse gerçeküstü bir jest yaparak, bölge köylüleriyle kahve hasadının nasıl yapılacağını tartışmak için Humberto Sorí Marín'in topladığı bir meclise katıldı. Katılım gayet iyiydi. 350 köylü toplantıda hazır bulundu. Dış dünyanın dikkatini çekmese de önemli bir an yaşanıyordu. Kübalı sivillerle artık onların kaderini belirlemeye başlayan gerillalar arasında yapılan bu ilk danışma toplantısı Küba devriminin gerçekleştireceği tarım reformu sürecinin ilk pratik adımını simgeliyordu. Che olup bitenleri büyük bir ilgiyle izliyordu.

"Fidel'in de aralarında bulunduğu yürütme komitesi şu önlemlerin alınmasını önerdi: İşçilere ödeme yapmak için bir Sierra parasının oluşturulması; paketleme için saman ve çuval bulunması; bir emek ve tüketici kooperatifinin kurulması; yapılan işin denetlenmesi için bir komisyonun kurulması ve kahve toplama faaliyetine yardım edecek adamların bulunması. Hepsi kabul edildi, ancak Fidel bir kapanış konuşması yapacağı sırada, uçaklar La Mercedes mıntıkasını makineli tüfek atışıyla taramaya başladılar ve insanların ilgisi dağıldı." 25 Mayıs günüydü ve düşman saldırısının nihayet ciddi biçimde başladığı anlaşılıyordu.

Che, Las Mercedes'e koştu. O andan itibaren üç ay boyunca sürekli hareket halinde olacak, Batista'nın işgal ordusunun şiddetli ateş gücüne ve birliklerine direnmek için isyancıların bütün savunma gücünü harekete geçirecekti. Bu arada Che'nin görevden dönen kuryesi Lidia da ona yetişmişti. Che'ye, görevi devralma emriyle Havana'da bulunan Faustino Pérez'in engellenmekte olduğunu bildirdi. "İşler daha da kötüye gidiyor," diye yazdı Che, günlüğüne. Belli ki, hareketin hoşnutsuz Llano hizbiyle açık bir bölünmeden

endişeleniyordu.

Ordu saldırısının başladığı koşullarda Che'nin Lidia'nın verdiği haberleri kaydetme dışında yitirecek zamanı yoktu. Dışarıdan azar azar gelen silahları dağıtırken, Minas del Frío'daki öğrenciler arasından cepheye gidecek gönüllüleri seçti. Diğerlerini, "kötüler"i de Las Mercedes'te siper kazmakla görevlendirdi. Ve her zamanki gibi, ordunun kıskacı kapandıkça firar etmeye çalışan yenilerle yaşanan disiplin sorunları ortaya çıkıyordu.

Fidel oradayken kaçmaya çalışan biri yakalandı ve yanına getirildi. "Fidel onun hemen kurşuna dizilmesini istedi," diye yazdı Che günlüğüne. "Ama ben karşı çıktım ve sonunda onu Puerto Malanga'da [isyancı hapisanesi] süresiz hapse mahkum etme tezi zafer kazandı. On gün aç kalma cezası verdiğim bir öğrenci vardı. Fidel'den af diledi. O da ona açlık cezası kaldırılarak Puerto Malanga'ya gitmek ile açlık cezasını çekmek arasında seçim yapmasını söyledi. İkisini de kabul etmedi. Bunun üzerine bir aylığına Puerto Malanga'ya gönderilmesine karar verildi." Birkaç gün sonra Fidel'in devrimci adalet uygulamasındaki keyfiliği gösteren bir başka olay yaşanmış ve bir başka firar olayında, yakalanan suçluyu "beraat ettirerek" tavır almıştı. Fidel'in dağ geçitlerini ordu için ölüm tuzaklarına dönüştürme konusunda sergilediği belagate rağmen, Che'nin günlüğü, isyancıların sayıca ne kadar yetersiz ve morallerinin nasıl da hassas olduğunu yansıtmaktaydı.

"Fidel erkenden kamptan ayrıldı," diye yazdı Che, 4 Haziran'da. "Ve bir saat içinde iki bombardıman uçağı roket atışlarıyla bizi ziyaret etti. Roketlerin altısı patladı ve biraz makineli atışı yaptılar. Öğrencilerin tepkisi olumsuzdu. İçlerinden onu izin istedi [kovuldular]." Aynı gün içinde Che'nin gönüllü el bombacıları caydılar ve Che onların yerini doldurmak için koşturmak zorunda kaldı. Ertesi gün okula dönerken düşman uçakları yeniden bombardımana başladılar. Bu seferki "sekizden fazlasının [öğrenciler] kaçmasına yol açtı."[66]

Düşman askerlerinin kıyıya çıkmaları üzerine Fidel, Las Vegas'ın savunmasını üstlendi ve Che'yi bazı sorunları çözmesi için Crescencio Pérez'in komutanlık bölgesine gönderdi. Bölgedeki subaylardan birinin adamlarına kötü davrandığına dair haberler geliyordu. Che ayrılmadan önce cinayetle suçlanan isyancı subaylardan birini yargıladı ve adamı ölüme mahkum etti. Che otuzuncu yaş gününü Crescencio'nun subayını yargılamakla geçirdi ve adamın komutanlık yetkisinin alınmasına karar verdi.

Cepheye döndüğünde bir kargaşayla karşılaştı. Ordu birlikleri bütün cephelerde iler-

66) 8 Haziran günü, genel kaosun orta yerinde isyancı kampında tuhaf bir Amerikalı ortaya çıktı. Che, adamın "Miami'deki insanlardan mesajlar ve bazı egzantrik planlar getiren şüpheli bir *gringo*" olduğunu yazdı. Adam Fidel'i görmek istediyse de nerede olduğu kendisine söylenmedi. Ertesi sabah, cephenin Santo Domingo köyünün çevresindeki doğu bölümünde yoğun bir hava bombardımanının ardından Che, Fidel'i buldu ve ona ziyaretçiden söz etti. Fidel *gringo*nun ya FBI ya da kendisini öldürmek için tutulmuş biri olduğunu düşündü. Küba hükümetinin tarih arşivlerinin yöneticisi Pedro Álvarez Tabío'ya göre ziyaretçi muhtemelen silah kaçakçısı Frank Fiorini idi. Daha sonra, "Frank Sturgis" adını kullanan Fiorini, Castro karşıtı harekatlarda CIA hesabına çalışmak istedi ve 70'lerde Watergate "hırsızları"ndan biri olarak kötü bir şöhret kazandı.

liyorlardı. Fidel, Mompié'ye hareket etmiş, Las Vegas işgal edilmişti. Şimdi Miṇas del Frío tehdit altındaydı ve Che birkaç gün boyunca Fidel'in cephesini kendi adamlarıyla takviye etti; yeni savunma hatları kurdu; komutası altındaki bir başka subayın rütbesini söktü ve itaatsizlik edenlerin silahlarına el koydu.

26 Haziran günü Mompié'de Fidel'le buluştu ve Fidel ona bir süre kadar kendisiyle kalmasını emretti. Durum korkunçtu; isyancılar her yerde geriliyorlardı. Fidel, Camilo ile Almeida'ya yardım için kendi kollarını Sierra'ya getirmelerini emretti, ancak isyancıların saflarına bir yenilgi havası sızmaya başlamıştı.

Ertesi gün Che, "gece vakti üç kişi firar etti," diye yazdı. "İçlerinden biri çift taraflıydı; *chivato* olduğu için ölüme mahkum edilen Rosabal; Sori'nin birliğinden Pedro Guerra ve iki askeri tutsak. Pedro Guerra yakalandı; kaçarken bir de tabanca çalmıştı. Hemen infaz edildi."

Haziran sonunda isyancılar ilk zaferlerini kazandılar. Sánchez Mosquera'ya bağlı bir bölük asker püskürtülmüş, isyancılar yirmi iki askeri tutsak almışlar, elli ya da almış kadar silah sağlamışlardı. Ama başka yerlerde ordu hareket halindeydi. Düşmanın La Maestra'ya ve bölgedeki diğer tepelere doğru ilerlemekte olduğuna dair raporlar geliyordu. İkinci saldırı dalgasının başladığı anlaşılıyordu. Askerlerin Altos de Merino doruklarını ele geçirmek için mesafe kaydettiklerini haber alan Che, 3 Temmuz sabahı oraya koştu.

"Oraya vardığımda muhafızların hâlâ ilerlemekte olduklarını gördüm. Hızla geri çekildiğimiz sırada küçük bir çatışma oldu. Konumumuz iyi değildi ve bizi kuşatıyorlardı, ancak direnişi biraz artırdık. Kişisel olarak daha önce hiç hissetmediğim bir duyguyu fark ettim o anda: Yaşama gereği. Bu duygu bir dahaki sefere daha da belirgindi."

Aynı durumda kalan pek çok adamın bu türden bir özyargıda bulunabileceğini tahayyül etmek zordur; ancak bu, Ernesto Guevara'nın, yeni kimliğiyle Che olarak hayatla korkusuzca yüzleşme tarzıydı. Onun kişilik özelliklerinden biriydi bu ve onu savaşırken bile yaşadıkları deneyimden sağ çıkmayı uman gerilla yoldaşlarının büyük çoğunluğundan ayırıyordu.

Aslında günlük hayatta adamlarıyla yaşadığı sorunların çoğu aralarındaki bu temel farklılığı ortaya koyuyordu. Onların sinirliliği, "savaşçılık"tan yoksun oluşları, firarları cephe hattında olmalarından kaynaklanmıyordu. Günlüğünde yer alan bütün şikayetler ve gözlemler aynı şikayet içinde özetleniyordu: Onlar "*yaşama gereği*" duyuyorlardı.

VII

Ordu saldırısının orta yerinde Che, Buenos Aires'teki annesinden bir mektup aldı. Savaşın hemen öncesinde yeni telsiz haberleşme hatlarını kullanarak onu Sierra Maestra'dan aramıştı. Bu kez annesi ona mutlu bir otuzuncu yaş günü dilemek için yazmıştı.

Sevgili Teté:

Bunca zaman sonra nihayet sesini işitebildim. Sesini tanıyamadım.

Başka bir kişi gibiydin. Belki hatlar kötüydü, belki de sen çok değiştin. Sadece "yaşlı bayan" dediğin zaman eski sesini alır gibi oldum. Ne güzel haberler verdin bana. Tam ben de sana haberler verecekken hatların kesilmesi ne kötü. Sana vereceğim birkaç haber var. Ana [María, Che'nin küçük kız kardeşi] Nisan'ın 2'sinde Petit'le evlendi ve birlikte Viyana'ya gittiler... Şu işe bak! Bütün çocuklarım beni terk ediyor. Onun gidişi evde büyük bir boşluk yarattı... Roberto'nun iki güzel sarışın kızı var. Temmuzun birinde biri iki, öteki bir yaşını dolduracak ve varis [erkek] ağustosta bekleniyor. Kalabalık ailesini geçindirmek için çok çalışıyor ve elinden geleni yapıyor.

Celia, Luis [Argañaraz, nişanlısı] ve Petit'le birlikte önemli bir [mimarlık] ödül[ü] kazandı. İki buçuk milyon *peso* aldılar. Böylesine kabiliyetli çocuklarım olduğu için öyle şişiniyorum ki elbiselerime sığamıyorum. Juan Martín'e ise senin giysilerin tabii ki [artık] tam geliyor. Boyu fazla uzun değil. Erkek ve kız kardeşleri kadar çelimsiz ve hâlâ büyüleyici bir çocuk. Hayat bu oğlanı itip kakamayacak.

María Luisa [Che'nin halası] her zamanki gibi. Fiziksel ve duygusal bakımdan güçsüz ve çok üzgün. Galiba bu hastalığının bir özelliği. Hep seni soruyor... Ben de öyleyim. Yıllar geçtikçe insan üzüntülere de alışıyor. Arada bir büyük mutluluklarla karışan kronik bir üzüntü oluyor. Celia'nın ödül kazanması bunlardan biri. Ufaklığın dönüşü bir diğeri olacak. Senin sesini duymak çok büyük bir mutluluktu. Çok yalnız kaldım. Sana nasıl yazacağımı bilmiyorum ya da sana ne diyeceğimi: Ölçüyü kaybettim.

Ev işleri beni çok yoruyor. Uzun süredir kendi yemeğimi kendim pişiriyorum ve günlük ev işlerinden nasıl nefret ettiğimi bilirsin. Mutfak benim karargahım. Zamanımın çoğu orada geçiyor. İhtiyar adamla [Che'nin babası] aramızda büyük bir kavga oldu. Artık pek uğramıyor. Benim yardımcılarım, Celia, Luis ve Juan Martín. Sana söylemek istediğim o kadar çok şey var ki, canım. Hepsini söylemeye çekiniyorum. Onları senin hayal gücüne bırakıyorum.

Yılların hasretiyle kocaman ve uzun bir öpücük yolluyorum sana. Sevgilerle, Celia.

İnsan ister istemez Che'nin bu dokunaklı mektuba nasıl bir tepki gösterdiğini merak ediyor. Mektubu duygusal bir kayıtsızlık içinde mi okudu, yoksa kendi yokluğunda sürüp giden normal hayata nostaljik bir özlem mi duydu? Erkek ve kız kardeşler büyüyorlar, evleniyorlar, evden ayrılıyorlar, çocuk sahibi oluyorlardı. Anne ve babası gittikçe yaşlanıyordu. Peki ya kendi ailesi, karısı Hilda ve kızı Hildita?

Değişen sadece Teté'nin sesi değildi. Devrime olan bağlılığı arttıkça, bilinçli bir seçim yaparak, kendisini "dış" hayattan ayırmıştı. Fırsatı olsa bile Hilda'ya ya da anne ve babasına nadiren yazıyordu. Nisan sonunda Fidel ona birinin, muhtemelen Hilda'nın, telsiz aracılığıyla onu aramaya çalıştığını söylemişti. Che muhtemelen onunla bağlantı kurmaya çalışmadı, çünkü Hilda anılarında böyle bir olaydan söz etmez. Aslında bu dönemde Che'nin günlüğüne yazdıklarının en önemli özelliklerinden biri, özellikle daha birkaç yıl önceki serseri Ernesto'nun kendisiyle dopdolu oluşuyla kıyaslandığında, hiçbir kişisel ayrıntıya ya da içgözleme yer verilmeyişidir.

VIII

Küba ordusunun isyancıları sürekli sıkıla bir ilmeğin içinde kapana kıstırmak için hazırladıkları büyük planların, savaş alanının topoğrafyasını yeterince dikkate almadığı görülüyordu. Sierra Maestra'nın sık ormanlarında, dar ve derin vadilerinde saldırıya geçen ordu birlikleri ya sıkışıp kalıyor ya da kendi aralarında teması kaybediyorlardı. İsyancılar için bu durum, gerektiğinde zemin kazanmak ve birbirinden kopan birlikleri kuşatma altına almak anlamına geliyordu. Kısa süre içinde sanki isyancılar saldırıya geçmiş gibi bir durum ortaya çıktı.

Durumdan yararlanan Che ve Fidel güçleri bir kez daha bölmeye karar verdiler. Fidel, Jigüe'deki askerlere karşı saldırıya geçerken, Che Mompié'yi savunacak ve Minas del Frío'daki direnişe komuta edecekti. Che 11 Temmuz günü Mompié'ye geldiğinde Küba hava kuvvetleri bölgeyi vahşi biçimde bombalamaya başladı. Bu kez bombaların yanı sıra napalm da kullanılıyordu. Hemen ardından rahatsız edici haberler geldi. Fidel'in kardeşi, Sierra Cristal'deki isyancı güçlere komuta eden Raúl, kırk dokuz Amerikalıyı rehin almıştı. Che'nin notlarına göre, Raúl bu kez de "bütün dünyaya hitap eden bir manifesto yazmış ve altına da kendi imzasını koymuş"tu. "Bu çok aşırı bir hareketti ve 49 Amerikalının tutuklanmasıyla birlikte tehlikeli bir 'aşırılık' belirtisi olarak görüldü."

Dört aydır Sierra Cristal'de bulunan Raúl kendi savaş gücünü hızla oluşturmuş ve bütün doğu Oriente'de varlığını hissettirmişti. Temmuzda iki yüz adamı silah altına almış ve silah atölyesi, hastaneleri ve okulları, yol yapım ünitesi, istihbarat servisi ve bir devrimci adliye sistemiyle tam bir gerilla altyapısı inşa etmişti. Şimdi bütün bunlar ordu saldırısı nedeniyle tehdit altındaydı. Sierra Maestra'daki ağabeyi gibi tam ölçekli bir kara saldırısıyla karşı karşıya olmasa da Raúl'un güçleri Batista'nın uçakları tarafından dövülüyordu. Haziran sonunda, eldeki cephane tehlikeli biçimde azalınca kendi bölgesinde bulunan bütün Amerikalıların yakalanmasını emrederek zorlayıcı bir eylem koymaya karar vermişti.

Raúl'un güçleri 26 Haziran'da Amerikalıların Moa Körfezi Madencilik Şirketi'ne saldırdı ve on iki Amerikalı ve Kanadalı çalışanı kaçırdı; on iki kişi de Nicaro nikel madeninden ve Guaro'daki United Fruit Company'nin şeker fabrikasından alındı. Yirmi dört

Amerikalı gemici ve deniz piyadesi Guantánamo deniz üssü civarındaki bir otobüsten kaçırıldı. Basına yaptığı bir açıklamada Raúl bu eylemi ABD'nin Batista'ya roket ve napalm vermesini ve Guantánamo üssünde Küba uçaklarına yakıt doldurmasını ve bomba yüklemesini protesto etmek için yaptığını söylüyordu. Eylem Washington'da büyük öfkeye yol açtı ve bazı senatörler Amerika'nın askeri müdahalesini istemeye başladılar. Santiago'daki Amerikan konsolosu Park Wollam, Raúl'la görüşmek için yola çıktı ve görüşmeler başladı.

Gelen haberlerden büyük bir kriz kokusu alan Fidel bir Radio Rebelde yayınında Raúl'a Amerikalı rehineleri derhal serbest bırakmasını emrederek tepki göstermişti. Rehin alma eyleminin kendi siyasal çizgilerine uymadığını, ancak ABD'nin Batista'ya roket vermesi dikkate alındığında bu türden eylemlerin anlaşılabilir olduğunu söyleyerek dengeli bir bildiri yayımladı. Daha sonra Raúl'a özel bir not gönderdi ve anlaşılan isyancıların ABD nezdindeki imajını tehlikeye sokabilecek sert adımlar atmaması için onu uyardı.[67]

Ne var ki Raúl'un dramatik güç gösterisi hemen etkisini gösterdi. Sierra Cristal'e gerçekleştirilen hava saldırılarının ansızın kesilmesi Batista üzerindeki Amerikan etkisini gösteriyordu. Bu durumda Raúl bütün rehineleri hemen serbest bırakmadı ve bombardımanın kesintiye uğramasından yararlanarak güçlerini takviye etmeye başladı. Son rehineleri 18 Temmuz'da serbest bırakması üzerine saldırılar yeniden başladı. Ancak o sırada Raúl'un İkinci Cephe'si yeterince takviye edilmiş, kendini savunmaya ve eyleme geçmeye hazır duruma gelmişti.

Rehine krizi Raúl'un, bazı yoldaşlarını endişelendiren ve Che'nin "aşırılık" dediği bir kişilik özelliğini ortaya çıkarmıştı. Sıkı bir denetim altına alınmadıysa da itibarı biraz sarsıldı. Gelecekte başka aşırılıkları da olacak ve bunlar Raúl'a devrimin güvenliği için durdurulması gereken şiddete yatkın biri olarak şöhret kazandıracaktı.

Yoldaşların ölmesi Sierra Maestra'da artık günlük bir olay haline gelmişti. El Hombrito Sierra Maestra'nın ilk "kurtarılmış bölge"si olduğunda Che'nin El Cubano Libre'yi kurmasına yardımcı olan Geonel Rodríguez bir havan topu saldırısında ağır yaralandı. Che günlüğünde onu şöyle yüceltir: "O bizim en sevdiğimiz yardımcımız, gerçek bir devrimciydi." O gece Carlitos Más'ın da ölüm haberi geldi. Che onu "Geonel'le birlikte yanıklar ve kırıklar yüzünden ölen eski genç savaşçı" olarak betimledi. Belki de en kötüsü bu ölümlerin savaş alanında, en azından Che'nin bulunduğu kesimde atılımlara dönüştürülememesiydi. Che, Minas del Frío'daki hattı tutmaya devam etti, ancak bir pat durumu oluşmuştu. Düşman askerleri ilerleyecek ya da geri çekilecek yerde siper kazıyorlardı. Hava bombardımanları devam etti. 17 Temmuz günü uçaklar Mompié hastanesini vurdular ve Che hastaların yeni bir yere nakledilmelerine nezaret etti. Ertesi gün, şöyle yazdı: "Mıntıkada yeni bir şey yok. Muhafızların tek eğlencesi çevreye saldığımız domuzları öldürmek."

67) Ayrıntılar için bkz. Ek.

Che, Minas del Frío çevresindeki savunma hatlarını tutmaya çalışırken, Fidel Jigüe'de kuşattığı düşman birliklerini yavaş yavaş yıpratmaya başlamıştı. Temmuz başlarında, sadece iki gün içinde on dokuz tutsak aldı ve bazoka mermilerinin yanı sıra on sekiz silah ele geçirdi; yiyeceksiz kalan düşman gücünün kırk sekiz saat içinde teslim olacağına inanmaktaydı.

Düşman komutanı Binbaşı José Quevedo'nun hukuk fakültesinden sınıf arkadaşı olduğunu keşfeden Fidel 10 Temmuz günü bu subaya tuhaf bir not yazdı. "Dikkatimi çeken ve kültürlü oluşları, derslerde gösterdikleri gayret nedeniyle kendilerine sempati duyduğum genç subaylar grubunu sık sık hatırlarım... Buralarda olduğunu bilmek ne hoş bir sürpriz. Koşullar ne kadar zor olursa olsun senden haber almak beni her zaman mutlu eder. Bu satırları öylesine yazıyorum. Sana söyleyeceğim ya da senden isteyeceğim bir şey yok. Sadece seni selamlıyorum ve içtenlikle iyi şanslar diliyorum."

Fidel bu türden taktiklerle Quevedo'nun kararlılığını azaltmayı umduysa da sonuç alamadı. Bunun üzerine, kuşatılmış güce "iyi hazırlanmış konuşmalar ve dikkatle seçilmiş sloganlar"la hitap etmek için megafon kullanmaya başladı. 15 Temmuz günü Quevedo'ya tekrar yazdı. Bu kez ona doğrudan teslim olma çağrısı yapıyordu. "Bir vatan hainine değil, inanmış bir devrimciye, bütün Kübalılar için mücadele eden bir savaşçıya teslim olunacak."

Quevedo direnişi sürdürdü. Bunun üzerine Fidel, adamlarından birinin ordu iletişimini sağlayan bir görevli gibi telsiz kanalıyla isyancıların kampı ele geçirdiklerini ilan etmesini sağladı. Bu küçük hile istenen sonucu verdi. Uçaklar Quevedo'nun güçlerine saldırarak askerler arasında tam bir panik yarattılar. 18 Temmuz'da Fidel 42 tutsak aldı ve 66 silahla 18 000 mermiyi ele geçirdi ve Che'ye şöyle yazdı: "Kuşatılan askerler çöküşün eşiğinde."

Jigüe nihayet 20 Temmuz akşamı düştü. Quevedo arkasında 146 asker olduğu halde kuşatma altındaki kamptan yürüyerek çıktı. İsyancılar için bu belirleyici bir zaferdi; ordunun saldırısı etkin biçimde bozguna uğratılmıştı ve şimdi durumdan yararlanarak baskı yapmak gerekiyordu.[68]

Quevedo'nun teslim olduğu gün "Caracas Anlaşması" Radio Rebelde'den ilan edildi. 26 Temmuz Hareketi adına Fidel tarafından imzalanan anlaşma, aralarında Carlos Prío'nun Auténticos'u, Directorio Revolutionario, "Barquínista" denilen askeri hizip ve Justo Carrillo'nun Montecristi hareketinin de bulunduğu sekiz muhalif grubu bir araya getiriyor, gruplar silahlı ayaklanmayla Batista'ya karşı ortak bir strateji izleyeceklerini bildiriyor ve hemen bir geçici hükümet kurmayı taahhüt ediyorlardı. En önemlisi, "Sierra Maestra Ortak Manifestosu" Fidel Castro'nun "devrimci güçlerin başkomutanı" olarak sahip olduğu yetkiyi tanıyordu. Önceki anlaşmalarda olduğu gibi imzalamaya çağrılmayan en dikkate değer Kübalı muhalefet grubu PSP idi ve onun da imzacılar arasında yer

68) Fidel, Quevedo'yu isyancı orduya katılmaya ikna etti. Savaş boyunca pek çok subay aynı şekilde isyancı orduya katılacaktı.

alması gerektiğini düşünen Che defterine şunları yazmıştı: "Birliğin dışarıda iyi karşılanacağı anlaşılıyor, ancak Partido Socialista'nın [PSP] yer almaması bana tuhaf geliyor." (Fidel'in PSP-26 Temmuz bağlantısı konusundaki düşüncelerini Che'den sakladığı ve üst düzey görüşmelerin devam etmesine rağmen iki örgütün ilişkiyi gizli tutmaya ve anlaşmazlıklara yol açabilecek bir birlikten kaçınmaya karar verdikleri anlaşılmaktadır.)

Nihayet Kızıl Haç aracılığıyla iki günlük ateşkes ilan edildi ve 23-24 Temmuz günlerinde, 57'si yaralı 253 aç ve tükenmiş tutsak devralındı. Aralarında iki havan topu, bir bazoka ve iki ağır makineli tüfeğin de bulunduğu toplam 161 silah isyancıların eline geçti. Che ateşkes sona ermeden iki saat önce adamlarını harekete geçirdi; bir kısmı La Maestra geçidini tutarken, diğerleri Las Vegas'taki askerleri kuşatacaktı.

Bir gün içinde kampı kuşattılar ve Fidel'in Jigüe'de verdiği örneği izleyen Che askerlere teslim ol çağrısı yaptı. 28 Temmuz sabahı Che hatların arasındaki bir çiftlik evinde düşman yüzbaşısının gönderdiği iki elçiyle buluştu. Düşman subayları bir öneriyle gelmişlerdi: Che'nin geri çekilmelerine izin vermesi halinde, ellerindeki yiyecek maddelerini bırakacaklar, ancak silahları beraberlerinde götüreceklerdi. Che bunu kabul etmelerinin imkansız olduğunu söyledi ve kendi hattına döndü. Kısa süre sonra bir gözcü, düşman bölüğünün beyaz bir bayrak ve bir Kızıl Haç bayrağı çekerek araçlarla geri çekilmekte olduğunu haber verdi. Toplantının bir oyalama taktiği olduğu anlaşılıyordu. Che birliklerinin başında takibe çıktı ve adamlarına ateş emri verdi.

"Bir terk edilmişlik görüntüsü vardı," diye yazdı. "Sırt çantaları ve mağferler yol boyunca etrafa saçılmıştı. Mermi sandıkları ve her türlü eşya, hatta bir cip ve bir tank olduğu gibi duruyordu... Daha sonra ele geçen ilk tutsaklar arasında bölük doktoru da vardı." Ne var ki Che'nin birlikleri takip amacıyla ilerlemeye devam ederken, çevredeki tepelerde gizlenmiş isyancıların "dost ateşi"yle karşılaştılar. Che'nin tutsaklarından biri öldü ve bir isyancı subay ağır yaralandı. "Ne zaman bir mağfer görseler ateş açan kendi kuvvetlerimiz tarafından kuşatılmış olmaktan rahatsızlık duydum. Ateşi durdurmak için bir askeri elleri havada ileriye gönderdim. Sonuç verdi, ama bazıları ateşe devam ettiler ve iki askeri daha yaraladılar."

Durum nihayet normale döndüğünde ve ele geçirilen *guardia*lar Las Vegas'a götürülürken Fidel'den acil bir mesaj geldi. O sırada Che ele geçirilen tankı inceliyordu. Görünüşe bakılırsa ordunun Santo Domingo bölgesinden çekilişi bir savaş hilesiydi, çünkü isyancılar geri çekilen birlikleri izlerlerken, Sánchez Mosquera'nın bölüğü Las Mercedes yakınlarındaki Arroyones tepesini ele geçirmiş ve onlara cenahtan saldırmıştı. Oradaki isyancılara komuta eden iki isyancı yüzbaşıdan biri öldürülmüştü. Diğeri –Che'nin Llano'daki eski rakibi René Ramos Latour (Daniel)– hayattaydı ve savaşıyordu, ancak çatışma çok şiddetliydi. Ne var ki aynı gün öğleden sonra Daniel midesinden aldığı bir havan topu yarasıyla ölmüştü. O akşam Che defterine "derin ideolojik ayrılıklar beni René Ramos'tan kopardı," diye yazdı. "Siyasal bakımdan düşmandık, ancak cephe hattında,

görevini yerine getirirken ölmesini bildi. Bu şekilde ölen her kim olursa olsun, bunu onda reddettiğim ve şimdi düzelttiğim içsel bir [var olma] dürtüsü hissettiği için yapar."

Sonraki kaotik savaş haftası boyunca, Che'nin Las Mercedes'te ele geçirdiği tank yüzünden yeni ve neredeyse komik olaylar yaşandı. Aslında bu durum Küba devriminin ne kadar küçük ölçekli olduğunu gösteriyordu. Tek tank Fidel'in ne pahasına olursa olsun korumak istediği büyük bir ödüldü ve düşman tankı tahrip etmek için elinden geleni yapıyordu. Düşman uçakları onu bombalamak için tekrar tekrar dalış yaptılar. Fidel ve güçleri tankı çamura saplandığı yoldan çıkarmaya uğraşıyorlardı.

Tarafların çabaları boşa çıktı; tank kararlı biçimde olduğu yerde kaldı. 5 Ağustos'ta Fidel bir köylüden tankı öküzlerle çekip çıkarmasını istedi. Ancak bu çaba sırasında tankın dümen tekerleği kırıldı. Bu parçayı onarma ihtimali çok azdı. Fidel aynı gece Che'ye "Umutlar kayboldu," diye yazdı. "Uzun zamandır böylesine boş bir hayal peşinde koşmamıştım."

İki gün sonra ordu, giderek zayıflayan bir koruma ateşi altında Sierra Maestra'daki son kuşatma mevziinden kitle halinde çıkmaya başladı. Batista'nın çok övündüğü saldırı sona ermiş, ancak tamamen durmamıştı. 9 Ağustos günü Manzanillo'dan gelen ilk gönüllü grubundan Beto Pesant kurcaladığı bir uçak bombasının infilak etmesiyle öldü. Che'nin sevgilisi Zoila Rodríguez olayı görmüştü.

"*Comandante* Guevara, diğer isyancılar ve ben, Beto Pesant öldüğü sırada görev yapıyorduk. Bir patlama duyduğumuzda, Guevara'nın Armando adındaki katırının sakatlandığını ve onu [Che] sırtından attığını gördüm. Yanına koştuğumda o ayağa kalkmıştı bile. Pesant'a baktım ve bir kolunun olmadığını gördüm. Başı parçalanmış ve göğsü yarılmıştı... 'Beto ölme, ölme,' diye bağırmaya başladım. Hemen yanına koştular. *Comandante* bana şöyle dedi: 'Zoila, o öldü'." Che adamın Manzanillo'daki dul karısına haber verilmesini emretti. Kadın geldi. Zoila bu sahneyi de şu sözlerle anlatmıştı: "Kadın onun mezarına kapanıp ağlamaya başladı. Hepimiz ağlıyorduk. Guevara'nın gözlerinde yaşlar gördüm."

Ordunun geri çekilmesinden hemen sonra Fidel'in elinde bazıları yaralı 160 asker vardı ve onlardan bir an önce kurtulmak istiyordu. Çeşitli görüşmelerin ardından 11 Ağustos sabahı, Fidel, Che, ordu komutanları ve Kızıl Haç temsilcileri arasında bir toplantı yapıldı. Kahveler içildi ve sorun ele alındı. Sonraki iki gün için Sierra Maestra'da ateşkes ilan edildi. Yaralılar dahil tutsaklar serbest bırakıldı. Hatta bir ara Che ve Fidel düşmanlarıyla birlikte kısa bir helikopter yolculuğu yaptılar. Bu ateşkes isyancılara adli işlemler yapma fırsatı da sağladı. Che'nin kayıtlarına göre, "Bir kıza tecavüz etmeye yeltenen bir ordu firarisi idam edildi."

Bu sessiz ortamda isyancıların Batista'nın kişisel temsilcisi olduğunu düşündükleri yüksek rütbeli bir ordu elçisi Fidel'i rejimle görüşmeler yapması için ikna etmeye çalışmıştı. "Onun [Batista] yerine doğrudan Yüksek [Mahkeme] yargıçlar[ın]dan birinin geçirilmesini ve barışçı bir çözüme ulaşılmasını önerdi," diye yazdı Che. "[Ancak] somut

bir sonuca ulaşılamadı." Fidel öneriye ne olumlu ne de olumsuz yanıt verdi. Hemen görüşmelere gidilmesi için herhangi bir sebep görmüyordu, çünkü o sırada savaşı bütün adaya yaymayı planlıyor ve o sıralarda geri püskürtülen General Cantillo'yu ikna edebileceğini düşünüyordu. Che sonucu şu sözlerle ifade etmişti: "Batista'nın ordusu Sierra Maestra'daki son saldırıdan belkemiği kırılmış olarak çıktı, ama henüz yenilgiye uğramadı. Mücadele devam edecek." Aslında 14 Ağustos'ta ordu uçaklarının isyancılara biraz kan plazması atarak nadiren görülen uygar bir davranış sergilemelerinin ardından, hava kuvvetlerinin bombardımanı ve makineli tüfek atışları yeniden başladı.

Bu arada gerek düşmanın gerekse Fidel'in Caracas Anlaşması'nı imzaladığı sözde müttefiklerinin dikkatinden kaçan önemli bir ziyaretçi, Sierra Maestra'daki isyancı bölgesinden ayrılıyordu. Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesi Carlos Rafael Rodríguez önce Raúl'un Sierra Cristal'deki ikinci Cephe'sini ziyaret etmiş, daha sonra Fidel'le gizli bir görüşme yapmıştı. Che, Rodríguez'in ziyaretinin gizli olduğunu kaydetti ve defterine sadece PSP yetkilisinin ayrıldığını yazdı. "Carlos Rafael serbest mıntıkadan ayrıldı. Bütün iç ve dış entrikalara rağmen izlenimi olumlu."[69]

Ziyareti gizli tutulmuş olsa da Rodríguez'in Fidel'den bir işçi cephesi içinde bir PSP-26 Temmuz kaynaşması için işaret aldığı açıktı. Bir başka işbirliği belirtisi Fidel'in partiye Sierra'da sürekli bir temsilci bulundurma yetkisi vermesiydi. Rodríguez'in ayrılmasından sadece üç hafta sonra Luis Más Martín adında kıdemli bir PSP yetkilisi ve Castro'nun eski bir dostu bölgeye geldi. Eylül ayı içinde Rodríguez tekrar geldi ve savaşın sonuna kadar Fidel'in yanında kaldı.

Bu arada Sierra Cristal'de Fidel'in kardeşi Raúl ile PSP karşılıklı "anlayış" ın ötesinde bir ilişki kurmuşlardı. Aslında Raúl'un mart ayı başlarında yeni bir bölgeye ulaşmasıyla birlikte ciddi örgütsel ilişkiler kurulmaya başlamıştı. Raúl'ün yeni bir cephe açmak üzere Sierra Maestra'dan ayrılmak üzere olduğu sıralarda PSP'nin denetimindeki Ulusal Küçük Çiftçiler Birliği'nin (ANAP) şefi olan José "Pepe" Ramírez'e parti tarafından Sierra Cristal'e gidip "Raúl'a rapor vermesi" emredilmişti. Ramírez bölgeye vardığında, Raúl ona kendi bölgesinde yaşayan köylüleri örgütleme ve sonbaharda bir "Köylü Kongresi" hazırlama görevi verdi. Bu faaliyet devam ediyor, Ramírez yerel PSP şebekesinin yardımıyla toplantılar düzenliyordu. Bu arada Komünist bir öğretmenin yönetiminde Marksist siyasal eğilimli bir okul faaliyete geçirilmişti.

Raúl'un Komünistlerin desteğine ek olarak Santiago kentindeki çok sayıda militan Katolik'ten de önemli ölçüde destek görmesi ilginçtir. Ve yine burada Evans Russel adın-

69) Rodríguez bu seyahatten fazla söz etmedi. Sadece Raúl'un mıntıkasında "Komünistlerin anlayışla karşılandıkları"nı kaydetti ve "Sierra Maestra'daki Fidel'e gittiğimizde anlayış kuşkuya dönüştü" dedi. Rodríguez hiç kuşkusuz o sırada hâlâ Sierra'da olan Carlos Franqui, Raustino Pérez ve diğer Llano adamlarının onun varlığından duydukları rahatsızlığı kastediyordu. Che, Rodríguez'in ayrılmasından birkaç gün sonra, "Faustino'nun yönettiği ve Sierra Maestra'da Franqui ile Aldo Santamaría'nın [Haydée ve ölmüş olan Abel Santamaría'nın kardeşi] oluşturduğu bir muhalefet"ten söz ederken bunu kastediyordu.

da gönüllü bir Amerikalı, Raúl'un bomba imalat atölyesinde çalışıyordu. Ancak Komünist etki Raúl'un İkinci Cephe'sinin kalıcı özelliği oldu. Aslında Raúl'un cephesi Küba'nın gelecekteki Komünist Partisi görevlilerinin pek çoğunu üreten bir zemindi. Fidel'in Moncada'daki "darbeci" macerasındaki rolü nedeniyle Sosyalist Gençlik örgütünden kovulduğu için resmen parti üyesi olamamasına rağmen, Raúl harekete sadık kalmıştı ve Fidel'in üstü kapalı onayıyla bağlarını güçlendiriyordu.

Bu gelişmeler Amerikalılar için pek hoş değildi kuşkusuz, ama şimdilik gittikçe güçlenen Küba isyancı ordusunun gerçek hedeflerine ilişkin artan korkularını yatıştırmaktan başka yapabilecekleri bir şey yoktu. Görünürdeki hedefler savaşın iyice yayılmasından ibaretti. Che ve Camilo Cienfuegos Sierra Maestra'dan ayrılarak savaşı orta ve batı Küba'ya taşıyacaklardı. Che'nin "Ciro Redondo" kolu Las Villas bölgesindeki Escambray dağlarında devrimci otoriteyi sağlayacak, "düşmana durmaksızın saldıracak" ve adayı ikiye bölecekti. Bu arada Camilo kendi kolunun ünlü Ondokuzuncu yüzyıl adaşı, Küba bağımsızlık savaşı kahramanı Antonio Maceo'nun başarısını aynen tekrarlayarak, Küba'nın en batı bölgesine Pinar del Río'ya doğru ilerleyecekti.

Che bir an önce başlamak istiyordu. Ancak 15 Ağustos'ta şöyle yakınmaktaydı: "Bileşimine ilişkin çelişkili emirlerin oluşturduğu bir kümülüs yüzünden kolu henüz örgütleyemedim." Kendisiyle birlikte gelecek adamlar bulmak bir sorundu ve o ana kadar sadece başka birliklerden çok az bir gönüllü sızıntısı olmuştu. Bizzat Che savaşçılara, kendisiyle birlikte gelenlerin muhtemelen yarısının hayatta kalacağını, sürekli savaşmaya ve aç kalmaya hazır olmaları gerektiğini söyleyerek bu duruma katkıda bulunmuştu. Che'nin görevinin sıradan olmadığı açıktı. Fidel onu Mompié'ye çağırdı. Onun için El Vaquerito'nun önderliğinde bir takım örgütlemiş ve Che'ye mevcut birliklerden istediği kadar adam alabileceğini söylemişti. Che'nin Minas del Frío'daki siyasal komiseri Pablo Ribalta, Che'nin emriyle tutulan bir dosyadan yararlanarak okuldan adam seçmeye başladı.

Sonraki on beş gün boyunca Che, sürekli hava bombardımanı altında büyük bir dikkatle sefer gücünü toplamaya başladı. Bu güç, 148 adam, altı cip ve kamyonetlerden oluşuyordu. Camilo'nun 82 kişilik daha küçük gücü de tertiplendi ve yola çıkmaya hazırlandı. Daha sonra, 29 Ağustos gecesi, Miami'den gelen mühimmat ciplere yüklenerek şafakta yola çıkma hazırlıkları yapılırken, ordu malzeme ve yolda kullanılacak benzinle yüklü iki kamyoneti ele geçirdi. Bu durumda öteki araçlar da işe yaramayacaktı. Che yürüyerek yola çıkmaya karar verdi.

31 Ağustos günü, son hazırlıklar yapılırken Zoila onunla gelmek istediğini söyledi. Che reddetti. El Jíbaro köyünde vedalaştılar. Sevgili olarak son kez bir araya geliyorlardı. "Katın Armando'yu bana bıraktı," diyecekti Zoila. "Ona gerçek bir Hıristiyanmış gibi baktım."

19
Son Saldırı

I

Sonraki altı hafta boyunca Che'nin ve Camilo'nun kolları, yağmur mevsimine giren Küba'nın o kesintisiz yağışları altında, Llano'nun pirinç tarlaları ve bataklıklarında bata çıka ilerlediler; kabarmış nehirleri geçtiler, ordu birliklerini atlattılar ve sık sık hava saldırılarına maruz kaldılar. "Kimsenin aklına gelmeyecek yollar" boyunca "çürümüş bataklıklar"dan geçerek yapılan o "tüketici yürüyüşler gerçekten dehşet verici"ydi, diye yazdı Che. Düşman başından itibaren onları izlemişti. 9 ve 14 Eylül günleri gerçekleşen çatışmaların ardından ordu onların hareketlerini yakından takibe almıştı.

"Açlık, susuzluk, bitkinlik, gittikçe yaklaşan düşman güçleri karşısında güçsüzlük duygusu ve en kötüsü köylünün *mazamorra* dediği ve askerlerimizin attıkları her adımı bir işkenceye dönüştüren o korkunç ayak hastalığı bizi bir gölgeler ordusuna çevirmişti. İlerlemek zordu, çok zordu. Birliğimizin fiziksel durumu her gün biraz daha kötüleşiyordu ve yiyecek –bugün evet, yarın hayır, sonraki gün belki– yaşamakta olduğumuz sefaletin azalmasına hiçbir katkıda bulunmuyordu."

Çatışmalarda birkaç kişi öldü, bazıları firar etti ve Che morali iyice bozulmuş ve korkmuş birkaç adamın gitmesine izin verdi. *Chivato*lar her zamanki gibi sorundu. Che, Fidel'e şunu bildirdi: "Camagüey köylülüğünün toplumsal bilinci asgari düzeyde ve sayısız muhbirin yol açtığı sonuçlarla yüzleşmek zorundayız."

Bu arada hükümetin Che'nin Komünizmine ilişkin propagandası yoğunlaşmıştı. 20 Eylül günü, Batista'nın Llano'daki güçlerle birleşen kurmay başkanı General Francisco Tabernilla, ordu birliklerinin "Che Guevara"nın önderliğindeki yüz kişilik bir kolu "imha ettiği"ni ve ona bağlı isyancıların "Komünist yöntemlerle eğitilmekte olduğu"na dair bulgulara ulaştıklarını bildirdi.

Aslında bunlar doğruydu. Che daha sonra Fidel'e olanları şöyle açıklamıştı: "Sırt çantalarının birinde [bir çatışmadan sonra geride bırakılan] kolun bütün mevcudunun, tek tek isimlerinin, adreslerinin, silahlarının ve cephanelerinin kaydedildiği bir defter buldular. Ek olarak, bu kolda yer alanlardan biri, ki aynı zamanda PSP üyesiydi [Pablo Ri-

balta], içinde bu örgüte ait dokümanların bulunduğu sırt çantasını geride bıraktı."

Propaganda atağının yanı sıra ordu yeni "Komünist bulgular"ı kendi birlikleri arasında isyancılara yönelik korku ve nefret yaratmak için kullanıyordu. 21 Eylül'de Che'nin yolu üzerindeki ordu birliklerine gönderilen bir telgrafta, Yarbay Suárez Suquet, adamlarını, "inançlarına bakmaksızın insanları katleden gerilla düşman"ı durdurmak için eldeki bütün kaynakları kullanmaya ve "cesaret toplama"ya teşvik ediyor ve şöyle diyordu: "'Che Guevara' olarak bilinen yabancıdan ve onun daima kanun kaçağı olarak yaşamış adamlarından ele geçirilen Komünist dokümanlar... hepsinin Kremlin'den para aldıklarını [göstermektedir]... İleri, Kübalı asker! Bu sıçanların bu bölgeye gizlice sızmalarına bir daha izin vermeyeceğiz."

Peşindeki ordu yetmiyormuş gibi, Che Escambray'e yaklaştıkça düşmanlıklar ve entrikalarla dolu bir arı kovanına girmekte olduğunu fark ediyordu. Çeşitli silahlı gruplar bölgede hareket halindeydiler. Hepsi nüfuz ve bölgesel denetim sağlamak için fiilen rekabet ediyorlardı. Bazıları da sadece çapulcu ya da "*comevacas*" (inek yiyici) olarak hareket ediyorlardı. 7 Ekim günü Che hâlâ yoldayken Escambray'den gelen bir isyancı heyet tarafından ziyaret edildi. Heyet, Chomón'un Directorio'sundan ayrılarak kendisine ait bir "Escrambray İkinci Ulusal Cephesi" kuran Eloy Gutiérrez Menoyo hakkında "bir dizi şikayet"te bulundu. İki hizip arasında açık düşmanlık vardı ve her biri bir bölgeyi ele geçirmişti. Daha geçenlerde Gutierrez Menoyo, Las Villas'ta faaliyet gösteren 26 Temmuz gerilla gücünün lideri Víctor Bordón Machado'yu bir süreliğine tutsak almış ve iki güç silahlı çatışmanın eşiğine gelmişti. Che, Bordón'a gelip kendisiyle görüşmesi için haber gönderdi ve günlüğüne şöyle yazdı: "Her iki tarafın da yıkanması gereken kirli çamaşırları olduğu izlenimi edindim."

Fidel ona savaşı orta Küba'ya taşımanın yanı sıra, çeşitli hizipleri "birleştirme" ve onları denetim altına alma emri vermişti, ancak bu doğrultuda 26 Temmuz Hareketi'nden yardım alamıyordu. Llano'da o ana kadar yaşadığı deneyim Che'ye doğal müttefiklerinin PSP olduğunu göstermişti.

Che'nin bölgeye gelişi, silahlı mücadelede önemli bir rol oynamak isteyen PSP'ye altın bir fırsat sunmuştu. Oysa böyle bir rol bölgedeki diğer hizipler tarafından sürekli olarak reddedilmişti. Kırsal Yaguajay'da, kuzey Las Villas'ta, PSP artık kendi isyancı cephesine sahipti. "Máximo Gómez" adı verilen bu cephe parti yetkilisi Félix Torres'in önderliğinde altmış beş silahlı adamdan oluşuyordu, ancak Torres hem 26 Temmuz Hareketi'nin yerel bölümüyle, hem de Gutierrez Meyono'nun "Segundo Frente"siyle[70] ilişki kurmayı reddetmişti.

Che'nin bölgeye yaklaşması üzerine parti ekim ayı başlarında onu karşılamak için temsilciler gönderdi. Ona rehber ve para sağladı ve Escambray'e yerleştiğinde propaganda yapabilmesi için bir radyo vericisi ve bir teksir makinesi vaat etti. Çok memnun olan Che önerileri kabul etti ve Las Villas'taki PSP liderliğiyle doğrudan bağlantı kurmak istedi.

70) İkinci Cephe (Ç.N.)

Çamur ve bataklığın yanı sıra, savaş uçaklarının periyodik taciziyle geçen, sefalet dolu bir başka haftanın sonunda Che ve adamları Escambray'in eteklerindeki bir çiftliğe ulaştılar. Aç, hasta ve tükenmiş durumdaydılar, ancak Küba'nın yarıdan fazlasını, altı yüz kilometreden uzun bir mesafeyi genellikle yürüyerek katetmişlerdi. Ve orada, istekleri üzerine, bir Komünist Partisi görevlisi onlarla buluştu.

Yirmi altı yaşındaki Ovidio Díaz Rodríguez, Las Villas bölgesindeki Juventud Socialista'nın (Sosyalist Gençlik) sekreteriydi. Parti onu Che'yi karşılamak üzere göndermişti. Díaz at sırtında Che'nin yoluna çıktı. Gerillalar çok zor bir gün geçirmişlerdi. Sürekli yağmur yağmıştı ve her şey sırılsıklamdı. Ancak Díaz çok heyecanlıydı. Hükümetin "Arjantinli Komünist" hakkında yaptığı sürekli propaganda Che'ye korkuyla karışık bir saygı duyınasına yol açmıştı. Randevu yerine yaklaştığında büyük bir heyecana kapıldı. "Buluştuğumuzda onu kucaklamak istiyordum," diyecekti daha sonra. Fakat Che tokalaşmak için elini uzattığında utanarak bu fikirden vazgeçti. "Çok zayıftı. Sierra Maestra'dan ayrıldığından beri çektiklerini hayal edebiliyordum. Kişiliği ve herkesin ona gösterdiği saygı beni çok etkiledi. Ona duyduğum hayranlık daha da arttı."

Daha sonra Che, her zamanki açıksözlülüğüyle kendilerine tedbirsiz biçimde yaklaştığı için Díaz'ı azarladı. "Benim izlerimi takip etmen gerekiyordu," dedi. Sonra ona konuşmak için yer gösterdi. "Escambray'deki durum, silahlı gruplar, partinin bölgedeki ve dağlardaki durumu, aldığı destek, mıntıkadaki Sosyalist üslerin güçlü olup olmadığı hakkında bildiğim her şeyi özetleyerek anlatmamı istedi. Benimle saygılı ve dostça konuştu."

Che, 15 Ekim'de defterine "bir PSP temsilcisi"yle buluştuğunu kaydetti. Çeşitli silahlı gruplar arasında birlik sağlayabilmesi halinde parti "emrinde" olacaktı. Bu iyi bir başlangıçtı.

O sırada Camilo da PSP'yle ilişki kurmuştu. Onun kolu kuzeye, Yaguajay'a, Félix Torres'in kolunun yerleştiği yere yönelmiş ve iki adam 8 Ekim'de arazide buluşmuşlardı. Torres adamlarıyla birlikte Camilo'nun emrine girdiği için mutluydu. İki grup ayrı yerlerde kamp kurdu ve eşgüdümlü olarak hareket etti. Fidel de bu düzenden hoşlanmıştı. Camilo'ya, Pinar del Río'ya saldıracak yerde Las Villas'da kalmasını ve Che'nin harekatlarına destek vermesini emretti.

Sonraki iki gün içinde, Che ve adamları Escambray bölgesinin içlerine doğru ilerlerken, Díaz yapılan işlere eşgüdüm sağlamak için onunla birkaç kez daha buluştu. Her defasında da Che'nin liderlik yeteneklerinden etkilendi. "Adamlarını çok iyi tanıyordu: Farklı devrimci örgütlerden gelmişlerdi; işçi ya da köylü olarak yetişmişlerdi; kültürel yetersizlik nedeniyle anti-Komünist idiler. Adamlarını savaşçılık ruhuna göre değerlendiriyor, ancak sol ya da sağ olanlar arasında ayrım yapmayı çok iyi biliyordu."

Grup her zamanki gibi heterojendi. Minas del Frío'nun görece tecrübesiz mezunlarına ek olarak, Che himaye ettiği kişileri de getirmişti. Ribalta ve Acosta'nın yanı sıra güvendiği yardımcısı Ramiro Valdés de Komünistti. Ramirito sivri sakalıyla biraz netameli

bir görünüm sergiliyordu. Che KGB'nin kurucusu Feliks Dzerjinskiy'e benzediğini söyleyerek ona takılırdı. Bölüğüyle birlikte Che'ye katılan ve Che'nin "küçük burjuva" diye dalga geçtiği genç doktor Oscarito Fernández Mell de oradaydı.

Daha sonra, Che'nin gözüpek "intihar ekibi"ne önderlik eden yerli gençler, Joel Iglesias, Guile Pardo, El Vaquerito ve Acevedo kardeşler geliyordu. Aralarında "El Negro" Lázaro gibi egzotik karakterler de vardı. Lázaro dev yapılı, mizah duygusuna sahip cesur bir siyah adamdı. Yol boyunca bir at eğeri taşımıştı. Binecek bir at bulduğu gün ona ihtiyacı olacağını söylüyordu, ama tabii ki asla bir at bulamadı.

Nihayet kaderlerini sürekli olarak Che'ye bağlayan bir gençler grubu vardı. Çoğu savaştan sonra kişisel koruma olarak Che'nin yanında kaldı ve gelecekteki gerilla maceralarında da onun yanında yer aldı. Siyasal anlayışları oldukça yetersiz, ancak macera yaşamaya çok hevesli olan bu gençler için Che gelecekteki şanlı hayatlarının anahtarıydı. Bu hayatın içinde onlar modern "kurtuluş kahramanları" haline geleceklerdi.[71]

Che'nin onları böylesine büyülemesinin sebebi neydi? Onlardan çok farklı olamazdı. Evet, o bir yabancı, bir entelektüel, meslek sahibi biriydi ve onların anlamadıkları kitapları okuyordu. Liderleri olarak çok şey istiyordu, sertti ve özellikle "gerçek devrimciler" olmaları için seçtiği kişilere verdiği ağır cezalarla ünlenmişti. Genç Harry Villegas ve diğer birkaç genç Minas del Frío'da yemekler kötü olduğu için açlık grevi yaptıkları zaman, Che onları hemen kurşuna dizmekle tehdit etmişti. Sonunda Fidel'le görüşmüş ve cezayı yumuşatarak onları beş gün açlığa mahkum etmiş, "böylece gerçek açlığın ne olduğunu öğrenirler," demişti. Bu cezalandırma yöntemleri münferit olaylar değildi; öteki komutanların üzerinde durmadıkları ya da üstlendikleri hataları Che pek çok kez ağır biçimde cezalandırmıştı.

Ancak Che farklıydı ve adamları bunu biliyorlardı. Kendisinden beklentileri yüksek olduğu için onlardan da çok şey istiyordu. Her yaptırımın ardından bir açıklama; fedakarlığın, örnek olmanın ve toplumsal vicdanın önemi hakkında bir söylev geliyordu. Onların neden cezalandırıldıklarını ve kendilerini nasıl düzelteceklerini bilmelerini istiyordu. Doğal olarak Che'nin birliği herkese göre değildi. Pek çoğu yarı yolda vazgeçti, zorluklara ve onun katı taleplerine dayanamıyorlardı; ancak bütün bunlara dayanabilenler için "Che'yle" olmak özel bir gurur vesilesi haline geldi. Ve Che onlar gibi yaşaması, rütbesinin gerektirdiği lüksü reddetmesi, çatışma anında aynı tehlikeleri göğüslemesi sayesinde onların saygısını ve bağlılığını kazanmıştı. Yarısı siyah, pek çoğu yoksul çiftçi aillerinden gelen bu gençler için Che, bir rehber, bir öğretmen, taklit edilecek ve birlikte yaşanacak bir örnek kişi durumundaydı ve zaman içinde onun inandığı her şeye inanmak istediler.[72]

71) Ayrıntılar için bkz. Ek.

72) Escambray'e yürüyüş sırasında Che'nin yanında pek çok iyi adam vardı, ancak bazıları Che'nin "apendijitis" ya da "ödleklik" dediği şeyden muzdaripti. Fidel'e "Kolu bu pislikten temizleme çabası içinde" 7 Ekim günü yedi adamı uzaklaştırdığını yazdı. Ertesi gece yüzbaşı rütbesindeki Amerikalı gönüllü Herman Marks da ayrıldı. *Gringo* olmasına rağmen, Kore savaşına katılmış olan bu gönüllü son aylarda Che'nin savaşçılarını mükemmel biçimde eğitmiş, çatışmalarda kendisini tekrar tekrar

➡

Bu arada, dikkatle saklamaya çalışsa da, Che kendisi için oluşturduğu sert devrimci imgesinin kişisel bedelini ödüyordu. Zoila'ya olan ilişkisi, katırlarına olan bağlılığı, evcil hayvan yetiştirme alışkanlığı, benimsediği sert hayatı kolaylaştıran şefkat ve teselli duygularının belirtileri olarak görülebilir.

Escrambray'e vardığında kişisel kuryesi Lidia'nın ona katılmasını bekledi. Lidia, Fidel ve Havana'yla ilişkisini sağlayan kurye olacaktı. Üstelik ona, savaştığı vadinin adını verdiği ve Sierra Maestra'da bırakmak zorunda kaldığı "Hombrito" adlı küçük köpeğin yerine bir köpek yavrusu getirme sözü vermişti. Fakat Lidia sözünü tutamadı. Clodomira adında bir arkadaşıyla birlikte, ihanete uğramış, yakalanmış ve Batista'nın ajanları tarafından "kaybedilmiş" idi.

Bu kayıp Che'yi derinden sarstı. Onun katledilmesinden birkaç ay sonra şöyle yazdı: "Özelikle benim için Lidia'nın çok özel bir yeri vardır. O mütevazı çiçeğin anısını bir zamanlar mutlu bir ada olan bu kitlesel mezara bırakıyorum."

Che, Camagüey'i geçerken bir zamanlar Ciro Redondo'ya ait olan askeri kepini kaybetti. Ciro'nun ölümünden beri onu başından çıkarmamıştı. Onun yerine, sonunda kişisel simgesi haline gelecek olan siyah bir bere taktı, ama yine de yeri doldurulamayacak bir şey kaybetmişti. Oscarito Fernández Mell, Che'yi nadiren o günkü kadar üzgün görmüştü. "Kep bir felaketti," diyordu Oscarito. "Siperliği düşmüştü, kirli ve buruşuktu, ancak Che o adama ait olduğu için onu giymek istiyordu... Ciro'yla dostluğunun devam ettiğini gösteren bir işaret gibi. Che hem sert hem de olağanüstü duygusal bir adamdı."

II

Che Escambray'deki hasım isyancı grupları anlamaya çalışırken, hemen otorite kurmak için harekete geçmek ve etkin bir savaş cephesi örgütlemek zorunda olduğunu biliyordu. İlk görevi yerel askeri müfrezelere saldırmak ve sadece iki hafta sonra, 3 Kasım'da yapılacak "gülünç" başkanlık seçimlerini isyancı stratejisinin bir parçası olarak sabote etmek için Las Villas trafiğini kesmekti.

Adayların faaliyet alanını daraltmanın gerçekten de etkili bir siyasal eylem olacağı anlaşılıyordu. Batista'nın ardılı olan adayın, Başbakan Andrés Rivero Agüero'nun karşısında Ortodoxo'yu bölen politikacı Carlos Márquez Sterling ve şimdi kendi Auténtico hizbinin başında yer alan itibarsız eski devlet başkanı Rámon Grau San Martín yer alıyordu. Yurttaşların fazla coşku duymamaları ve asgari düzeyde katılım beklenmesi şaşırtıcı değildi.

İsyancılar ise tam aksine her hamlede biraz daha güçleniyorlardı. Kamuoyunun git-

kanıtlamıştı. Yine de Che onun gidişine üzülmedi ve defterine şunları yazdı: "Yaralı ve hastaydı, ancak temelde birliğe uyum sağlayamıyordu." Enrique Ecevedo ise ayrıntıları açıklamıştı. Amerikalı "çatışma sırasında cesur ve çılgın, ancak kampın huzurlu ortamında zalim ve keyfi davranışlıydı." Özellikle, Enrique Ecevedo'ya göre mahkum edilenleri infaz etme konusunda fazla hevesliydi. Bu tip bir görev çıktığında yakışıksız biçimde gönüllü oluyordu.

tikçe çoğalan bir kesimi için Küba'nın siyasal geleceğinin anahtarı Havana'daki şık *políticos* değil, *barbudo*lar, yani halkın artık gayet iyi tanıdığı sakallı ve uzun saçlı gerillalardı. Fidel bu durumu değerlendirmek için seçimleri ada çapında bir saldırı başlatmak için kullanmak istiyor ve halkın bu kez dayanışma göstereceğini umuyordu. Trafiği yasaklamaya ek olarak Fidel, piyangonun boykot edilmesini, gazetelerin satın alınmamasını ve hiçbir parti ve festivale katılınmamasını öngören bir kararname çıkardı; yurttaşlar rejimin gelir kaynaklarını kesmek için sadece temel ihtiyaç maddelerini satın almalıydılar. Seçimlere muhalefeti konusunda her türlü kuşkuyu ortadan kaldırmak için Fidel bütün adayları hapis ya da ölümle tehdit etti.

Fidel kararnamesini uygulatmak için Oriente ve Camagüey bölgelerine yeni kollar gönderdi ve Juan Almeida'ya Santiago kenti kuşatmasını başlatması için emirler verdi. Bu arada kentlerdeki eylem gruplarını harekete geçirdi. Bu gruplar eylül ayı içinde Havana'da görülmemiş eylemlere giriştiler; hükümete bağlı iki radyo istasyonunun vericilerini tahrip ettiler ve ülkenin ana havaalanı Rancho Boyeros'u ateşe verdiler.

Bu arada rejimin siyasal baskısı azalmadan sürüyordu. Birkaç dehşet verici polis cinayeti, özellikle Havana'da iki genç kız kardeşin öldürülmesi kamuoyunda büyük bir nefret ve öfke uyandırdı. CIA'nın desteklediği Buró de Represión a las Actividades Comunistas'ın (BRAC) ele geçirdiği şüphelilere uyguladığı işkenceler öyle kötü bir şöhret kazanmıştı ki, bundan bizzat CIA genel müfettişi bile şikayet ediyordu. Eylül ayı içinde Che'nin Camagüey'deki kollarından biri pusuya düşürüldü. On sekiz isyancı öldürüldü ve ele geçirilen on bir adam, yaralılar dahil hemen infaz edildi.

Küba'daki devrim rejimin destekçilerini de etkiliyordu. Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın Küba rejimine silah boykotu devam ederken Batista alternatif silah kaynakları aramaya başlamıştı. On beş İngiliz Sea Fury savaş uçağının Küba'ya doğru yola çıktığı haber alındığında, Fidel'in aracıları Başbakan Harold Macmillan'a başvurarak satışın durdurulmasını istediler, ancak adam yerine konmadılar. Fidel Küba'daki bütün İngiliz mülklerinin müsaderesini öngören bir kararnameyle tepki gösterdi ve İngiliz mallarına boykot çağrısı yaptı.

Fidel ve Washington gelecekteki boy ölçüşmenin bir belirtisi olarak söz savaşına başlamışlardı. Beyaz Saray isyancıların Küba'daki ABD askeri misyonunun geri çekilmesi için yaptıkları bir başvuruyu reddederken, daha düşmanca bir tutum alan Dışişleri Bakanlığı isyancıların pusu kurarak iki American Texaco çalışanını ele geçirmelerinin ardından "eyleme geçebileceği"ni ima etti. Ekim ayının sonunda Batista Nicaro'daki Amerikan nikel madenlerini koruyan askerlerini geri çekti. Raúl'un güçleri madeni işgal etmek için harekete geçtiğinde ABD donanması oradaki elli beş Amerikalı sivili tahliye etmek için bir uçak gemisinin desteğinde bir nakliye gemisi gönderdi. Dışişleri Bakanlığı Amerikalıların rehin alınmaları halinde misillemede bulunulacağına dair örtülü bir tehditte bulundu.

Fidel hemen tepki göstererek şöyle bir uyarı yaptı: Dışişleri Bakanlığı "egemenliğimize karşı saldırıya geçmek" gibi bir hata yapması halinde, "onu onurlu biçimde nasıl savunacağımızı görecektir."

Bu arada, ordunun başarısız askeri saldırısından beri silahlı kuvvetler içinde huzursuzluğun başladığını gösteren haberler geliyordu. Bu eğilimden yararlanmaya çalışan Fidel Küba silahlı kuvvetlerinin adamlarını övmek için her türlü yayın fırsatını kullanırken, onları "zalim"e hizmet etmektense *kendisinin* temsil ettiği "anavatan"a hizmet etmeyi yeniden değerlendirmeye zorluyordu. İkincisini seçen her subay ya da asker silahı yanında olduğu halde geleceği isyancıların "Özgür Bölge"sinde gayet iyi karşılanacak; maaşları eskisi gibi ödenecek ve savaşın sonuna kadar kendilerine barınak sağlanacaktı. Fidel, General Cantillo'ya bir mektup daha gönderdi ve onu Batista'ya karşı askeri ayaklanmaya teşvik etti. Ancak ordu komutanı tarafsızlığını korudu. Aralarındaki kedi fare oyunu sonuna kadar devam edecekti. Bu arada Fidel'in ajanlarından biri de, bazı muhalif subayları, firar ederek bir isyancı ordu kolu kurmaları konusunda ikna etmeye çalışıyordu. Böyle bir hamle Fidel için büyük bir propaganda darbesi olacak ve silahlı kuvvetlerin çözülmesini hızlandıracaktı.

Fidel komplolar kurar ve planlar hazırlarken Sierra Maestra'ya sürekli olarak ziyaretçiler ve elçiler gelip gidiyor, PSP yetkilisi Carlos Rafael Rodríguez gibi bazıları da sürekli ziyaretçi olarak bölgede kalıyordu. Hayat şartları önemli ölçüde düzelmişti. Llano'daki lokantadan getirilen yeni bir aşçı sayesinde Fidel artık gayet iyi yiyordu. Hatta kilo almıştı. Kendi cipi vardı ve bir jeneratörden sürekli elektrik sağlıyordu. Kitap okuyacak ve kendi gramofonundan klasik müzik plakları dinleyecek vakti vardı. İstediği zaman dış dünyayla telefon görüşmeleri yapabiliyordu. Herkesin tanıdığı, kapısındaki ünlü aslan Celia da onun iki kişilik yatağını paylaşıyordu. Hayat güzeldi.

Fidel gelecek konusunda rahat olmasa da güven doluydu. Oriente'deki isyancı ordu artık sekiz yüz kişiden fazlaydı. Yaz saldırısı sırasında ele geçen malzeme ve dışarıdan sürekli silah temini sayesinde silah ve cephane eksikliği yoktu. Savaş kasasını da başarılı biçimde dolduruyordu. 113.5 kg. çeken şeker kamışı çuvalı başına on beş *sent* vergi koymuştu ve Oriente'deki şeker fabrikaları, ABD'ye ait olanlar da dahil olmak üzere bu vergiyi ödüyorlardı. Hatta Pedro Luis Díaz Lanz'ın komutası altında kendisine ait mütevazı bir isyancı hava kuvvetine bile sahipti.

O sıralarda Fidel "Sierra Maestra'nın 1 Numaralı Yasası" denilen ve bir süredir planladığı tarım reformu tasarısını ilan etti. Bu kararnameyle, devlet topraklarını ve Batista'ya ait olan bütün toprakları topraksız köylülere dağıtmayı vaat ediyor, 60 hektarı aşmayan toprakların sürekli mülk sahipliğini güvence altına alıyor, "kullanım dışı" geniş toprakları olanlara, bu toprakların müsadere edilmesi halinde tazminat vaat ediyordu. En azından gelecekte yaşanacak dünya çapında olaylar bakımından en önemlisi, Fidel'in Komünist Partisi'yle açık bir ittifaka giderek yaklaşmakta olmasıydı. Ekim ayı sonunda PSP'nin

de içinde yer aldığı yeni bir emek cephesinin –FONU (Frente Obrera Nacional de Unidad/ Birleşik Ulusal İşçi Cephesi)– kurulduğu ilan edildi.

Fidel her zamanki gibi faaliyetini çeşitli düzeylerde sürdürüyordu. Anti-Komünist müttefiklerini ılımlı bir tarım reformu tasarısıyla yatıştırırken, Komünistlerle de emek birliğinin ötesine geçen bir ortak çalışma ittifakına destek veriyordu. Pratik çalışma zemini, Che, Raúl ve Camilo tarafından gerçekleştirilmekteydi.

Raúl'un İkinci Cephe'sinde PSP ile 26 Temmuz arasında bir siyasal-askeri ittifak kuruldu. Pepe Ramírez'in örgütlediği "Köylü Kongresi" eylül ayında Raúl'un başkanlığında toplandı. Las Villas'a varışından hemen sonra Camilo da bir "Şeker İşçileri Ulusal Konferansı" için hazırlanan planları yürürlüğe koydu. Aralık ayında, isyancı zaferinin hemen öncesine kadar toplanmadıysa da, Camilo'nun gerçekleştirdiği bu inisiyatif, Che'nin başka yerlerde gerçekleştirdiği girişimler gibi, sonunda Fidel'in başkanlığında yeni bir Küba Komünist Partisi'nin kurulmasıyla zirveye ulaşan ve o sırada evreler halinde gelişen 26 Temmuz-PSP kaynaşmasının ilk adımlarından biriydi.

Che kafasında tarım reformu olduğu halde Oriente ve Camagüey'in içlerine doğru yürüdü, ancak bu konuda fazla bir şey yapamayacak kadar hayatı idame ettirme çabasıyla meşguldü. Yola çıktıktan bir hafta sonra, doğu Camagüey'in pirinç bölgesinde özel bir çiftlikte çalışan işçileri bir pirinç üreticileri sendikası kurmaya teşvik etmiş ve çok coşkulu bir tepkiyle karşılaşmıştı. "Toplumsal bilinci olan bir kişi bu bölgede çok iyi işler yapabilir," diye yazdı Fidel'e daha sonra. "Bitki örtüsü gizlenmeye elverişli... 30 kişilik silahlı bir gerilla birimi bu mıntıkada çok iyi işler yapabilir ve burayı devrimcileştirebilir."

Üç hafta sonra kendini batı Camagüey'de, Batista'nın bir iş ortağına ait geniş bir pirinç çiftliğinde bulan Che, çiftliğin Amerikalı yöneticisiyle görüşmek için mola verdi. Defterine kaydettiği gibi: "Yöneticiye iktisadi anlayışımızın esasını ve pirinç endüstrisini korumak için alacağımız önlemleri, patronuna iletebileceği şekilde açıkladım." Joel Iglesias, bu karşılaşmayı daha ayrıntılı biçimde şöyle hatırlıyordu:

"Oradan ayrıldığımızda [Che] bana sordu: Onun hakkında ne düşündün? O heriflerden hoşlanmadığımı söyledim. Bana şöyle dedi: 'Ben de hoşlanmadım [ve] sonunda onlarla savaşmak zorunda kalacağız.' Ve ekledi: 'Bir tepenin yamacında, bir kayanın ardında, bu adamlarla savaşırken dudaklarımda bir tebessümle ölürüm.'"

Ancak Yankeelerle savaşmadan önce Che farklı türden bir düşmanla savaşmak zorunda kaldı. 16 Ekim günü Escambray bölgesine girdikten sonra entrikalarla kuşatıldığını fark etmişti. Gutierrez Menoyo'nun Directorio hizbi, "Segundo Frente", sadece 26 Temmuz komutanına karşı düşmanca davranmakla kalmıyor, Faure Chomón'un önderliğindeki resmi Directorio Revolucionario'yla da anlaşmazlık içinde bulunuyordu. 26 Temmuz'un kendi içinde de anlaşmazlıklar vardı.

Las Villas'taki 26 Temmuz Hareketi'ni temsil eden bir heyet Bordón'u şikayet etmek için geldi. Bordón "saldırgan" davranıyor ve kendi başına hareket ediyordu. Che sorunu

çözme umuduyla birkaç gün içinde Directorio'nun ana kampında bir konseyin toplanması için çağrıda bulundu. Bu arada 26 Temmuz adamlarını yerel düzeyde bir birlik anlaşması yapma gereği konusunda ikna etmeye çalıştı ve seçimler sırasında Las Villas'ın kentlerinde ortak köylü ayaklanmaları ve gerilla saldırıları için bir strateji önerdi. Ancak, "Bu fikrin onlarda coşku uyandırdığını söyleyemem," diye not düşmüştü.

Gutiérrez Menoyo'nun İkinci Cephe'sinden bir subay kendisine yaklaştığı sırada Che, Los Gavilanes denilen bir yerde geçici bir kamp kurmuştu. Cephenin anti-Komünist eğilimlerine ve haydutlukta kazandığı üne rağmen Che, Batista karşıtı bir koalisyonun hemen kurulmasını istiyordu. Ekim ayının ortalarında adamlarıyla birlikte İkinci Cephe'nin en kötü şöhretli savaş ağalarından biri olan *Comandante* Jesús Carreras'ın kampına gitti. İki gün süren bir yürüyüşün ardından kampa ulaştıklarında Carreras'ın orada olmadığını gördüler, ancak gitmeden önce tehditkar bir bildiri bırakmıştı. Che'nin günlüğünde yaptığı değerlendirmeye göre, bildiri şu uyarıda bulunuyordu: "Hiçbir birlik bu bölgeden geçemez; [geçmeye kalkışanlar] önce ikaz edilecek, ikincisinde sürülecek ya da imha edilecektir."

Carreras döndüğünde, Che adamın "günlük kotasının neredeyse yarısını oluşturan yarım şişe likörle sarhoş" olduğunu gördü. Che onun "uyarı"sının dikkate alınmasına "izin" veremeyeceğini açıkça bildirdiğinde, cephe komutanı hemen yumuşayarak bu tehditle sadece Directorio hizbinden gelen çapulcu savaşçıları kastettiğini açıkladı. Che oradan ayrılırken sorunu diplomatik biçimde çözdüğüne inanıyordu, ancak Carreras'ın bir "düşman" olduğunu da biliyordu.[73]

Che, Los Arroyos'daki Directorio karargahına hareket etti ve burada Directorio liderlerinden Faure Chomón ve Rolanda Cubela ile buluştu. Liderler, 26 Temmuz Hareketi ile işbirliği yapma fikrine yatkındılar; ancak İkinci Cephe ya da Komünistlerle görüşmeyi reddettiler ve Che ile oluşturacakları birlik anlaşmasında da kendi bağımsızlıklarından vazgeçme konusundaki isteksizliklerini vurguladılar. Che, bir seçenek olarak, onlara "diğer örgütlere ait kuvvetlerin serbestçe faaliyet gösterebileceği nüfuz bölgeleri ve arazinin paylaşımına dair tedbirler" hususunda kafa yormayı teklif etti. Hassas noktaları bir yana bırakıp Güinía de Miranda'ya karşı birleşik bir saldırıya geçmeyi de ileri sürmekteydi. Güinía de Miranda, Escambey eteklerinde, bir ordu garnizonunun bulunduğu bir kasabaydı. Buraya saldırının ardından Directorio kuvveti ve kendi adamları ele geçirilen bütün silahları paylaşabilirlerdi. Che, bu konuda "teklifi ilke olarak kabul ettiler ama pek de hevesli değillerdi," diye günlüğüne not düşmüştü.

Che'nin bir şeyler yapması gerekiyordu. O sırada 26 Temmuz Hareketi'yle boğuşuyordu. Harekete Las Villas'ta eşgüdüm sağlayan Enrique Oltuski, nam-ı diğer "Sierra" onu görmeye geldi.

73) Devrimden sonra Carreras durumdan memnun olmayan eski devrimci savaşçılarla birlikte Escambray'e geri döndü ve devrime karşı gerilla mücadelesi vermek için silaha sarıldı. 1961'de yakalandı ve idam edildi.

Zifiri karanlık bir geceydi. Oltuski, Che'nin kampına geldiğinde gerillalar bir ateşin çevresinde toplanmışlardı. Oltuski yaklaştı. Yüzleri seçmeye çalışıyordu. "Che'yi gazetelerde yayımlanan resimlerinden tanıyordum. Karşımdaki yüzlerin hiçbiri o yüz değildi. Ancak bereli, çok uzun saçlı, sağlam yapılı bir adam vardı. Sakalı fazla gür değildi. Üzerinde siyah bir pelerin ve göğsü açık bir gömlek vardı. Alevlerin yüzünde yaptığı ışık oyunları ve ağzının iki yanından aşağıya doğru uzanan bıyıklarıyla Çinlilere benziyordu. O anda aklıma Cengiz Han geldi."

İlk görüşmeleri pek iyi geçmedi. Polonyalı göçmen bir ailenin Havana doğumlu oğlu olan Oltuski mühendislik eğitimi görmüş, ancak devrim uğruna mesleğini terk etmişti. Yurttaş Direnişi'nin örgütlenmesine katkıda bulunmuş ve 26 Temmuz Ulusal Yönetim Kurulu'nun üyesi olmuştu. Aynı zamanda anti-Komünist idi.

Hemen kapıştılar. İlk çatışma Che'nin para sağlamak için Las Villas'ta banka soygunları düzenleme önerisi üzerine patlak verdi. Oltuski ve Llanolu yoldaşları öneriye şiddetle karşı çıktılar. Che'nin günlüğüne küçümseyen bir tavırla yazdığı gibi:

"Saldırmak ve içlerindeki paraları almak için şehirdeki bütün bankalar hakkında bir rapor vermesini söylediğim zaman, kıvranmaya başladılar. [Ve] sessizlikleriyle toprak dağıtımına karşı çıktılar ve başta Sierra [Oltuski] olmak üzere büyük sermayenin çıkarlarına bağlı olduklarını kanıtladılar."

Oltuski ise toprak reformu tartışmasını kendi anılarında şöyle anlatmıştı:

Guevara: Bölgemizi genişlettiğimiz ve takviye ettiğimiz zaman, bir toprak reformu uygulayacağız. Toprağı onu işleyenlere dağıtacağız. Tarım reformu hakkında ne düşünüyorsun?

Oltuski: Bu kaçınılmaz [*Che'nin gözleri parladı*]. Tarım reformu olmaksızın ekonomik gelişme imkansızdır.

Guevara: Ya da toplumsal ilerleme.

Oltuski: Toplumsal ilerleme de, elbette. Hareket için bir tarım tezi yazdım.

Guevara: Öyle mi? Ne diyor bu tarım tezi?

Oltuski: Bütün boş toprakların köylülere verilmesini ve köylünün toprağı kendi parasıyla satın almasına izin vermesi için büyük toprak sahiplerine baskı yapılmasını. Daha sonra toprak köylüye uygun ödeme şartlarıyla maliyetine satılacak ve üretim için kredi verilecek.

Guevara: Bu gerici bir tez! [*Che'nin tepesi attı*] Masrafı toprağı işleyene nasıl yükleriz? Sen de Llano ahalisinden farksızmışsın.

Oltuski: [*öfkeden kendimi kaybettim*] Lanet olsun! Ne yapmamızı bekliyorsun? Toprağı onlara mı verelim? Meksika'daki gibi tahrip etsinler diye mi? Bir adam sahip olduğu şeyin kendi çabasına mal olduğunu hissetmelidir.

Guevara: Kahrolasıca, sen ne dediğinin farkında mısın? [*Che bağırdı ve boyun*

damarları şişti].

Oltuski: Kaldı ki, böyle şeyleri gizli tutmak gerekir. Amerikalıların ellerini kollarını kavuşturup, açıktan yaptığımız işleri seyredeceklerini sanma. Her zamankinden daha tedbirli olmak gerekir.

Guevara: Demek sen de Amerikalıların desteğiyle devrim yapabileceğimize inananlardan birisin. Bok yemişsin sen! Devrimin daha ilk anından itibaren emperyalizme karşı bir ölüm kalım mücadelesi içinde gerçekleştirilmesi gerekir. Gerçek bir devrim kendisini saklayamaz.

22 Ekim günü, Che ile yerel 26 Temmuz grubu arasındaki sorunlar henüz çözülmemişken, "bölgede köylülerin sığırlarını çalmakla ünlü" Komutan Peña'nın Che'yi ziyareti üzerine İkinci Cephe'yle yeni sorunlar çıktı. Che günlüğüne şöyle yazdı: "Gayet dostça başladı, ama hemen sonra gerçek rengini ortaya koydu. Samimi bir havada, ama ilan edilmiş düşmanlıklarla ayrıldık."

Peña, Che'yi Güinía de Miranda'ya saldırmaması için uyarmıştı. Burası onun kendi bölgesinin içindeydi. "Doğal olarak" diye yazdı Che, "onu dikkate almadık." Ancak saldırı için harekete geçmeden önce, uzun yürüyüş sırasında botları ayaklarında parçalanan adamlarına yeni botlar gerekiyordu. Che, 26 Temmuz Hareketi'nin kendi adamları için gönderdiği kırk çift bota İkinci Cephe tarafından "el konulduğu"nu öğrendiğinde büyük bir öfkeye kapıldı. Bu olay Che için bardağı taşıran son damla olmuştu. Kendisiyle İkinci Cephe güçleri arasındaki "fırtına bulutları yoğunlaşıyordu."

Bu krizin orta yerinde, Las Villas 26 Temmuz eylem şefi "Diego" her ikisi de Oltuski tarafından iletilen beş bin *peso* ve Fidel'den eski bir mektupla çıkageldi. Che yaklaşan saldırıyla ilgili olarak Diego'ya emirler verdi. "Llano bölgesindeki iki üç önemli kentte oy verme merkezleri yakılacak ve Camilo'ya, Caibarien, Remedios, Yaguajay ve Zulueta'ya [kuzey Las Villas'taki kasabalar] saldırma emri verilecek" idi. Che'nin kendi saldırı planı üzerinde de çalışması gerekiyordu. Her şey öteki isyancı grupların işbirliğini sağlamasına bağlıydı.

25 Ekim günü, yerel 26 Temmuz gerilla şefi Víctor Bordón nihayet Che'yi görmeye geldi ve hemen hizaya getirildi. Che, diğer şeyler arasında Bordón'u onun yetkilerini tanımamakla ve Fidel'le bir toplantı yaptığını iddia ederek yalan söylemekle suçluyordu. Onun rütbesini yüzbaşılığa indirdi ve iki yüzden fazla adamına silahlarını teslim ederek kendi komutası altına girmelerini emretti. Kabul etmeyenlere dağları terk etmeleri söylendi.

Aynı gece Directorio liderleri Che'nin ertesi gün için planladığı Güinía de Miranda saldırısına katılacak "durumda olmadıkları"nı anlatmaya geldiler. Che kuşkulandı ve onlar olmadan harekete geçeceğini söyledi. Ertesi gece Che ve adamları Güinía de Miranda'ya indiler ve kışla binasına bir bazokayla ateş açtılar. İlk atış hedefi ıskaladı ve asker-

ler karşı atışa başladılar. Çatışma şiddetlenirken bazoka üç gelişigüzel atış daha yaptı. İsyancılar düşmeye başladılar. Umutsuzluğa kapılan Che bazokayı kaptı ve ilk atışta binayı vurdu. İçerideki on dört asker hemen teslim oldu.

Askerlerin teslim olmalarına rağmen Che sonuçtan pek memnun değildi. "Çok az mermi ve [sadece] sekiz tüfek ele geçirdik. Boşa harcanan mühimmatı ve kullanılan el-bombalarını karşılamıyordu." Üstelik iki isyancı ölmüş yedisi yaralanmıştı. Şafakla tepelere çekildiler, ancak Che kampa dönmeden önce anlamlı bir jest yaparak, el koyduğu bir cipi Directorio kampının yakınına, katılmadıkları bir savaşın yadigarı olarak bıraktı.

Öteki hiziplerin yardımı olsa da olmasa da Che ordu üzerindeki baskıyı sürdürmeye kararlıydı. Ertesi gece elli asker tarafından savunulan Jiquima garnizonuna karşı saldırıya geçti. Bu kez daha tedbirli davrandı. Bazokacısı Fonzo iyi bir atış pozisyonu bulamadığını söyleyince saldırıyı şafak sökene kadar erteledi. 30 Ekim'de Sierra'ya dönen Che, Sancti Spíritus, Cabaiguán, Fomento ve Placetas'tan gelen 26 Temmuz şeflerini kabul etti. Hepsi Che'nin gelecek günlerde kendi kasabalarında saldırıya geçmeleri için hazırladığı planları onayladı. "Banka soygunları konusunda da anlaşmaya vardılar," diye kaydetti Che ve "yardım vaat ettiler."

Küçük çatışmalarla geçen birkaç günün ardından Che, 3 Kasım'da, yani seçim günü kentlerdeki eylem gruplarıyla uyum içinde gerçekleştirilecek bir dizi saldırı için adamlarını örgütlemeye başladı. Ne var ki savaşın hemen öncesinde Sancti Spíritus'un endişeli eylem şefi kendisini ziyaret etti. Sancti Spíritus'ta eşgüdüm sağlayan kişi banka soyma planını öğrenmiş ve yardım etmeyi reddetmiş, hatta planın uygulanmaması için tehditler savurmuştu. Kısa bir süre sonra Che, Las Villas bölgesinde 26 Temmuz Hareketi'ne eşgüdüm sağlayan Sierra/Oltuski'den tehtidkar bir mektup aldı. Oltuski soygun planından vazgeçilmesini istiyordu. Che hemen ateş püsküren bir mektupla yanıt verdi:

> Fidel'in yiyecek hiçbir şeyi olmadığında bile bunu yapmadığını söylüyorsun. Doğrudur. Ancak yiyecek hiçbir şeyi olmadığı zaman bu tip bir eylem yapabilecek gücü de yoktu... Bu mektubu bana getiren kişiye bakılırsa, kasabalardaki yerel liderlikler istifa tehtidinde bulunuyorlarmış. İstifalarını kabul ediyorum. Dahası, bunu istiyorum, çünkü devrimin çıkarlarına hizmet edecek bir eylemin kasıtlı biçimde boykot edilmesine izin verilemez.
>
> Maalesef sana şunu hatırlatmak zorundayım ki, ben Hareket'in komuta birliğini sağlamak ve işleri yoluna koymak için başkomutanlığa atanmış bulunuyorum... İstifa etseler de etmeseler de, bana verilen yetkiyi kullanarak, zayıf olan bütün unsurları dağların çevresindeki köylerden temizlemeye kararlıyım. Kendi yoldaşlarım tarafından boykot edileceğim asla aklıma gelmezdi.

Şimdi anlıyorum ki *Llano* sözcüğüyle olan ve üstesinden gelindiğini sandığımız o eski zıtlaşma yeniden canlandırılıyor. Kendi düşüncelerini halkın inançları gibi sunan liderleriniz kitlelerden kopmuşlardır. Sana soruyorum: Toprağın onu işleyene ait olduğu şeklindeki tezimizi onaylamayan tek bir köylü yokken, toprak sahipleri neden buna karşı çıkıyorlar?

Bunun savaşçılar kitlesi beş parasızken hepsinin bankalara saldırmaktan yana olmalarıyla hiç mi ilgisi yok? Mali kurumların en keyfi olanına yönelik bu saygının iktisadi sebeplerini hiç düşündün mü? Başka insanların parasını ödünç alarak ve bu parayla spekülasyon yaparak para kazananlar özel ilgiyi hak etmezler... Bu arada, acı çeken insanlar dağlarda ve ovalarda kanlarını döküyorlar ve her gün sahte liderlerinin ihanetiyle karşılaşıyorlar.

Örgütün tahribinin bütün sorumluluğunu üstlendiğimi söyleyerek beni uyarıyorsunuz. Bu sorumluluğu kabul ediyorum. Hareket'in Ulusal Yönetim Kurulu'nun kararlaştıracağı herhangi bir anda devrimci bir mahkemenin önünde davranışımı açıklamaya hazırım. Ellerine geçmiş olsa da olmasa da Sierra'daki savaşçılara tahsis edilen her *sent*in hesabını vereceğim. Ancak sözünü ettiğiniz elli bin *peso*nun da hesabını soracağım.[74]

Benden imzalı bir makbuz istediniz. Yoldaşlar arasında böyle işlemler yapma alışkanlığım yoktur... Benim sözüm dünyanın bütün imzalarından daha değerlidir... Sana devrimci selamlarımı yolluyorum ve Diego'yla birlikte buraya gelmeni bekliyorum.[75]

Che'nin planları bir kez daha Llano'nun engellemesiyle karşılaşıyordu. Rejime karşı hep birlikte savaş açacaklarının düşünüldüğü gün, kentlerdeki yoldaşları hiçbir şey yapmamışlar, düşmana saldıracak yerde ona saldırmayı tercih etmişlerdi.

Bir şeyler yapmaya yine de kararlı olan Che, Cabaiguán kasabasına üç sürekli saldırı için emir verdi. Bu saldırılar da bazoka atışlarıyla başlayacaktı. Ne var ki sabahın dördü civarında Che'nin yüzbaşısı Angel Frías ateş açamayacağını bildirdi, "çünkü çok fazla muhafız vardı." Büyük bir öfkeye kapılan Che defterine şöyle yazdı: "Bu yüzbaşının kararsızlığı prestijimize mal oldu, çünkü herkes Cabaiguán'a saldıracağımızı biliyordu ve tek el ateş etmeden geri çekilmek zorunda kaldık."

Ertesi sabah Escambray'e dönen Che o gece Jíquima'ya yeni bir saldırı için emir ver-

74) Oltuski bu paranın Llano'da toplandığını ve bir bölümünün banka soymaya gerek bırakmayacak ölçüde destek gördüklerini kanıtlamak için Che'ye verileceğini söylemişti.

75) Victor Paneque, nam-ı diğer "Diego" Las Villas'taki eylem şefiydi; Oltuski, Che'ye Diego'nun banka soygunlarına karşı olduğunu söylemişti. Daha sonra, anılarında bu olayı anlatan Oltuski, Che'nin planlarını öğrendiğinde Diego'nun şok geçirdiğini söyledi ve bunu bir "delilik" olarak nitelendirdiğini yazdı. Diego'ya göre bu hareket 26 Temmuz destekçilerini harekete yabancılaştıracaktı ve Fidel'in de bu türden eylemleri onayalamayacağından "emindi".

di, ancak bu saldırı da Angel Frías "iyi bir atış pozisyonu bulamadığı" için gerçekleşmedi. Che'nin bu olaylar nedeniyle yaşadığı düş kırıklığı bölgeden gelen iyi haberlerle dengelendi.

Che'nin eylemleriyle Camilo'nun kuzeyde gerçekleştirdiği saldırılar seçim günü Las Villas'ı tam bir baskı altına almış ve katılımın çok düşük olmasını sağlamıştı. Ülkenin geri kalanında da benzer sonuçlar alınmıştı. Bu arada Oriente'deki isyancılar birçok saldırıyla tam bir felç durumu yaratmışlardı. İsyancıların stratejisi ülke çapında muazzam bir başarı kazanmıştı. Oy verme hakkına sahip seçmenlerin % 30'undan daha azı sandık başına gitmişti. Silahlı kuvvetlerin düzenlediği muazzam seçim hileleri sayesinde Rivero Agüero beklendiği gibi seçimi kazanmıştı. Başkanlığı dört aydan daha kısa sürecekti. İsyancılar onun 24 Şubat'taki görev teslim törenini yaptırmama konusunda kararlıydılar.

Che birkaç gün Cabellete de Casas üssündeki inşa çalışmasını denetlemek için tepelerde kaldı. Burası onun sürekli cephe gerisi üssü olacak ve düşman saldırısına karşı ne pahasına olursa olsun savunulacaktı. Siper kazma ve tahkimat kurma faaliyetlerini, cephane ve yiyeceklerin depolanmasını denetledi. İşler gayet iyi gidiyordu. Kerpiç evler tamamlanmak üzereydi. Che işleri hızlandırmak için yaklaşık iki yüz kişiyi bir araya getirerek örgütlemişti. Minas del Frío örnek alınarak bir de askeri okul açtı. Ölmüş olan yoldaşının anısına "Ñico López" adını verdiği okulun siyasal komiserliğine yine Komünist Partisi yetkilisi Pablo Ribalta getirildi. Birkaç gün içinde yeni haberleşme personeli geldi ve PSP'nin armağanı olan radyo sistemini kurmaya başladı. Che'ye vaat edilen teksir makinesi de geldi. Kasım ayının ortalarında *El Miliciano* (Milis) adındaki gazete faaliyete hazırdı. Kısa süre içinde bir elektrik jenaratörü, bir hastane, bir tütün fabrikası, deri ve metal atölyesi ve silah atölyesi kurulacaktı.

Che'yle yakın bağları olan kişiler artık Escambray'de, onun yanındaydılar. Santa Clara'daki hareket ona Orlando Borrego adında zeki ve ciddi bir genç muhasebe öğrencisi gönderdi. Borrego özellikle Che'nin grubuna katılmak istemişti. Zamanla çok iyi dost oldular, ama ilk karşılaşmalarında Che ona buyurgan davranmıştı.

"Pek dostça karşılanmadım," diyordu Borrego. "Çok kaba, çok soğuktu ve öğrencileri küçümsüyordu." Borrego, Oriente'nin Holguín bölgesinde kendini zor geçindiren bir çiftlikte büyüyen yedi çocuktan biriydi. Babası, daha sonra taksi şoförlüğü yapan bir çiftlik kahyasıydı. Annesi ise kırsal kesimde öğretmenlik yapıyordu. Para kazanmak mücadele etmeyi gerektiriyordu ve Orlando, ailesine destek olmak için on dört yaşında çalışmaya başlamıştı. O zamandan beri bildiği her şeyi gece okullarında öğrenmişti. Şimdi de isyancılara katılmak için kaçmıştı. Che'nin korumalarından biri, bir başka Orlando, "Olo" Pantoja, duruma diplomatik biçimde müdahale ederek Che'ye parasal işleri yönetmesi için Borrego'yu yanına almasını önerdi. Che onun sayman olarak yanında kalmasını kabul etti, ama önce Caballete de Casas'a gidip askeri eğitim görmesini emretti.

Borrego, eğitim kampında, Jesús Suárez Gayol adında, sarı saçlarından ötürü "El Ru-

bio" (sarışın) diye anılan, 22 yaşında genç ve neşeli bir gerillayla dostluk kurdu. Camagüeyli eski bir öğrenci lideri olan Suárez, nisan ayında Pinar del Río'da karaya çıkan bir 26 Temmuz gücüne katılmak için mimarlık öğreniminden vazgeçmişti. Parlak ve şakacı bir kişiliği olan Súarez Gayol savaşa bambaşka bir renk katıyordu. Son macerasında Súarez Gayol, bir elinde fitili ateşlenmiş bir dinamit çubuğu öteki elinde bir tabanca olduğu halde, gündüz gözüyle Pinar del Río'daki radyo istasyonuna saldırmıştı. Ancak dinamiti atmadan önce fitilin ateşi kendisini de tutuşturmuştu. Súarez Gayol bacakları yanmaya başlayınca, tutuşan pantolonunu çıkarıp atmış ve caddede koşmaya başlamıştı. Bu arada dinamit binanın içinde infilak etmiş, yolda koşmakta olan Súarez Gayol bir polisle yüz yüze gelmişti. Gördüğü manzara karşısında dehşete düşen polis kaçmaya başlamış, Súarez Gayol elindeki tabancayı sallayarak ara sokaklardan birine dalmış ve kendisini yaşlı bir kadının evine atmıştı. Bereket kadın isyancıların sempatizanıydı. Onu barındırmış ve yaralarını tedavi etmişti. Súarez Gayol iyileşince gizlice bölgeden ayrılmış ve Escambray'e gelmişti. Súarez Gayol ile Borrego arasındaki dostluk savaştan sonra da devam etti. İkisi de Che'nin en güvendiği öğrencileri olmuşlardı.

Yurtsever bir Havanalı aileye mensup olan genç bir avukat da kasım ayı başlarında Escambray kampına geldi. Miguel Ángel Duque de Estrada toplumsal adalet mücadelesinde yerini almak için 26 Temmuz Hareketi'ne katılmıştı. Marksist olmamasına rağmen Che'ye hayrandı ve onun Küba'yı bir uçtan diğerine kateden yürüyüşüne ilişkin haberleri dikkatle izlemiş ve Che'nin Escambray'deki birliğine gönderilmesini istemişti. Che'nin de isyancı bölgesinde gerilla yasalarını uygulayacak nitelikli birine ihtiyacı vardı ve genç avukat bu tanıma uyuyordu. Che, Duque de Estrada'yı *auditor revolucionario*, yani yargıç olarak atadı.

"Kafasında belirgin bir siyasal strateji vardı," diyordu Duque de Estrada. "Bana tutsakların canlı tutulacağını, infaz mangalarına gerek olmadığını söyledi. Bu durum daha sonra değişecekti, ama o sırada kendi güçlerine teslim olabilecek adamları kaçıracak infazlar istemiyordu." Borrego ve Suárez Gayol gibi, Duque de Estrada da savaştan sonra Che'nin gizli kadrolarından biri olacaktı.

Aslında savaşla uğraşırken bile Che geleceğe bakmaktaydı. Gelecekteki devrimci mücadeleler için kendi gerilla kadrolarının çoğunu bir araya getirdiği gibi, savaş sonrası mücadeleler için zekasına güvendiği kişileri ve danışmanları da çevresinde topluyordu. Savaş sonrası mücadelenin konusu, Küba'da Sosyalizmi inşa etmek ve onu tek bir ihracat ürününe, "Kral Şeker"e dayalı bir ekonomi aracılığıyla işleyen ABD hegemonyasından kurtarmak için siyasal ve iktisadi bir devrim gerçekleştirmekti.

Che'nin aday seçiminde belirleyici etken siyasal ideoloji değildi. İlerici bir bakış açısına sahip olan insanların eninde sonunda Sosyalist olacaklarına inanıyordu. Bu konuda haklı çıkmıştır. Onun gerilla öğrencilerinin çoğu gibi, önceleri Marksist olmayan Borrego, Duque de Estrada ve Suárez Gayol gibi meslek sahipleri de sonunda Che'nin ideolo-

jisini *resmen* benimsemişlerdir.

Aslında Escambray'e vardığı sırada Che, Küba ekonomisinin savaş sonrası devrimci dönüşümünde kendisi için önemli bir rol planlıyordu. Bunun Fidel ve PSP'yle birlikte oluşturulmuş bir anlayışın sonucu olup olmadığı, Küba'da bilinçli olarak aydınlatılmamış bir noktadır, ancak bunun ortak bir tutum olduğuna dair güçlü bulgular vardır. Che, Meksika günlerinden beri siyasal iktisat çalışmıştı. Fidel'in emriyle Sierra Maestra'da tarım reformu sürecinin başlatılmasına yardımcı olmuş, PSP'yle yapılan hassas görüşmelerin en önemli katılımcısı olmuştu. Şimdi de kendisine Las Villas'ta toprak reformunu gerçekleştirme yetkisi verilmişti.

Ancak bu tek kişilik bir gösteri değildi. Che hem o sıradaki hem de gelecekteki projeleri için PSP'nin tam işbirliğine güveniyordu. Escambray'de onunla birlikte çalışan Komünistlerin yanı sıra Havana'da da onun hizmetinde, küçük, iyi yetişmiş bir grup parti militanı vardı. Bunlardan biri, Havana'daki Instituto Cubano de Estabilización del Azúcar'da (Küba Şeker Tesbit Kurumu) ve şeker endüstrisi sendikası merkezinde çalışan bir şeker uzmanı, otuz yedi yaşındaki Alfredo Menéndez idi. Kıdemli bir Komünist olan Menéndez, stratejik konumunu PSP Politbürosu'nu iktisadi istihbaratla beslemek için kullanıyordu. Aynı görevi şimdi de Che için yapıyordu.

Menéndez, meslektaşı Juan Borroto ve şeker kurumundaki iki 26 Temmuz üyesinin yardımıyla Che'ye şeker endüstrisiyle ilgili raporlar ve iktisadi konularda istihbarat gönderiyordu. Çabaları karşılıksız kalmayacaktı. Savaş sona erene kadar hiçbiri Che'yle karşılaşmayacak olsa da, Havana'ya vardıktan birkaç gün sonra Che kendisine bağlı bu dört "köstebeği" çağırtacak ve Küba'nın gelecekteki devrimci hükümetinin önemli bir kurumu olacak Instituto Nacional de Reforma Agraria (Ulusal Tarım Reformu Kurumu) ya da INRA'nın kuruluşuna yardımcı olmalarını isteyecekti.

Ancak Che o sırada PSP'nin yardımına bağımlı olsa da, onların avucundaymış gibi bir görüntü vermekten kaçınıyordu. Che'nin Las Villas'taki tarım reformu faaliyetlerinin eşgüdümüne yardımcı olan Sosyalist Gençlik lideri Ovidio Díaz Rodríguez, bir partili mensubu toplantı amacıyla bölgeye geldiğinde ve Che için bir de hediye getirdiğinde oradaydı. "Bu bir kutu Arjantin çayı idi; ve adam herkesin önünde şöyle dedi: 'Bak Komutan, bu parti yönetiminin gönderdiği bir hediyedir.' Che hiçbir şey söylemeden hediyeyi kabul etti, ama daha sonra bana şöyle dedi: 'Parti'ye söyle bir daha bana böyle boşboğaz yoldaşlar göndermesin."

III

Che Küba'nın devrimci geleceğine ilişkin iddialı planlarla oyalanabilirdi, ancak iktidar savaşı henüz kazanılmış değildi. İsyancıların stratejisinde zafer için indirilecek son darbenin stratejik temelini oluşturan Las Villas'ta Che nihayet ilerlemeye başladı. Mıntıkada başlattığı saldırılar –aylardır Escambray'de bulunmalarına rağmen öteki grupların pek azının yaptığı bir şey– sayesinde fiilen otorite haline gelmiş ve insanların saygısını

kazanmaya başlamıştı.

8 Kasım günü iki mandıra şirketinin müfettişleri bölgeden süt toplamaya devam edip edemeyeceklerini sormak için onu ziyaret ettiler. Mandıra şirketleri isyancıların faaliyetleri yüzünden neredeyse felç olmuşlardı. "Onlara evet dedim, ancak olağanüstü bir savaş vergisi vereceklerdi. Kabul ettiler." Santa Clara'dan bir ulaştırma sendikasının lideri kentte ortak eylem öneriyordu. Che ona bütün liderlerin çağrılacağı bir sendika mitingi düzenlemesi şartıyla teklifini kabul edeceğini söyledi. Placetas'tan gelen bir heyet ona şehrin planlarını getirdi ve kente saldırması halinde destek vereceğini bildirdi.

Che'nin İkinci Cephe'nin savaş ağalarının "kendi" mıntıkalarında nüfuzunu artırması kavgacı seslerin yükselmesine yol açmıştı. Bu arada Gutiérrez Menoyo'ya yardım eden Amerikalı eski asker William Morgan'dan, Bordón'un Che'ye katıldığı sırada getirdiği silahları iade etmesini isteyen notlar alıyordu. Morgan'ı gözardı eden Che, Gutiérrez Menoya'ya sert bir mektup yazdı ve adamlarına "tek bir silah bile teslim etmemeleri"ni ve rakip gruplardan "gelebilecek her türlü saldırıyı geri püskürtmeleri"ni emretti. İkinci Cephe'nin düşmanca tavırlarını sürdürmesi halinde, silahlı eyleme geçmeye hazırdı.

Che, Directorio lideri Faure Chomón'a da yazarak İkinci Cephe'yle aralarındaki "hassas durum" hakkında bilgi verdi. Durum "kriz boyutlarında," diyordu. "Bu örgütle anlaşmaya varmak imkansız hale geliyor." Aynı zamanda Chomón'u önerdikleri ittifaka PSP'nin de katılmasını düşünmeye zorladı. "Sosyalist Halk Partisi'nin üyeleriyle yapılan resmi görüşmelerde birlikten yana tutumlarını açıkça ifade ettiler ve kasabalardaki örgütleriyle Yaguajay cephesindeki gerillalarını bu birliğin emrine verdiler."

Bir süre sonra Che İkinci Cephe komutanı Peña'ya bağlı askerlerin bölgedeki sivillerden haraç aldıklarını öğrendi ve suçluların yakalanması için adamlarını gönderdi. Birkaç gün sonra tam mevcutlu İkinci Cephe kolları getirildi. Che mıntıkada artık faaliyet gösteremeyeceklerini ve halktan silah zoruyla haraç alamayacaklarını söyleyerek onları uyardı. Bu otorite gösterisi sırasında kollardan biri Che'nin kuvvetlerine katılmak istedi ve Che bu isteği kabul etti. Diğerlerinin gitmesine izin vermeden önce, kolların halktan aldıkları, toplam üç bin *peso* tutan "savaş vergileri"ne el koydu ve Peña'ya bir not gönderdi. "Bir Numaralı Askeri Emir" başlığını taşıyan bu notta Che "26 Temmuz Hareketi Las Villas bölgesi başkomutanı" olarak bölgede yaşanmakta olan hayatın değişmekte olduğunu belirtiyordu. Tarım reformunun ana hatlarını ortaya koyduktan sonra, dolaylı olarak İkinci Cephe'yi ele alıyordu.

"26 Temmuz Hareketi'nden başka bir devrimci örgütün herhangi bir üyesi bu bölgeden geçebilir, burada yaşayabilir ve askeri harekat yapabilir. Tek koşul, mevcut ya da resmen ilan edilecek olan askeri emirlere itaat etmek olacaktır.

"Bir devrimci örgüte üye olmayan herhangi bir kişinin bu bölgede silah taşıma hakkı yoktur. Herhangi bir devrimci yapının üyesi olan bir kişinin kamu kurumlarında alkollü içki içmesine izin verilemez... Bu emrin ihlalinden ötürü kan dökülmesi devrimci

ordunun Ceza Yasası'na göre yargılanmayı gerektirecektir...

"Bu emrin geçerli olduğu idari bölgenin sınırları içinde işlenen bütün askeri ve sivil suçlar mevcut kurallara göre yargılanmayı gerektirecektir."

Directorio hizbi belki de bu güç gösterisi karşısında gözü korktuğu için, bölgeden tek bir vergi alınmasını ve bunun iki örgüt arasında eşit olarak paylaşılmasını onaylayarak Che'nin grubuyla birleşmeyi kabul etti. Yeni ittifakları için pratik bir ilk adım olarak ortak saldırılar başlatmayı planladılar. Geriye kalan tek anlaşmazlık alanı Chomón'un ittifakın PSP'yi de kapsayacak şekilde genişletilmesini reddetmesiydi. Che bunu bir sorun olarak görmedi, çünkü bu reddiye, onun Komünistlerle birlikte çalışmasına engel olmuyordu. Directorio-26 Temmuz birlik anlaşmasının üzerinden daha üç hafta geçmeden, 3 Aralık günü, Che ve PSP lideri Rolando Cubela, mücadele içinde "kardeş örgütler" olarak ittifak kurduklarını ilan eden "Pedrero Anlaşması"nı imzaladılar.

26 Temmuz Hareketi içindeki anlaşmazlıklar yine de devam etti. Enrique Oltuski, 26 Temmuz'un Havana'daki şefi Marcelo Fernández ve Las Villas Yönetim Kurulu'ndan üç yetkiliyle birlikte kasım ayının sonunda Che'yi yeni bir görüşme turuna çağırdılar. Che, Fernandez'in "fazla havalı" olduğunu fark etti ve savaşa hazırlandı. "Bütün gece tartıştık... Karşılıklı olarak birbirimizi suçladık. Onlar beni Komünist olmakla suçladılar. Ben de onları emperyalist olmakla suçladım. Onlara kendileri hakkındaki görüşlerimin dayandığı olguları anlattım. Onlar da aynı şeyi yaptılar. Tartışmalar sona erdiğinde, öncekine kıyasla daha fazla ayrılmıştık."

Oltuski bölgeye geldikleri sırada Che'nin uzakta olduğunu hatırlıyordu. Onun korumalarından biri olan Olo Pantoja tarafından karşılandılar. Pantoja, incelik olsun diye onlara keçi eti ikram etti. Etin neredeyse çürümüş olduğunu fark ettiler. Ayıp olmasın diye biraz yemeye çalıştılar. Fakat Oltuski hemen vazgeçti. Şidetli bir mide bulantısıyla kendini dışarı atıp ağzındakileri tükürdü. Che geceyarısı geldi. Oltuski bundan sonra olanları dehşetle izledi.

"Konuşurken," diye yazdı Oltuski, "kirli parmaklarıyla etten bir parça aldı. Büyük bir iştahla yedi. Anlaşılan et ona çok lezzetli geliyordu. Yemeğini bitirdi ve dışarı çıktık... Che bize birer puro verdi. Çok kaba bir puroydu. Herhalde oralarda yaşayan bir *guajiro* tarafından yapılmıştı. İçime çektim. Acı ve çok sertti. Vücudumda bir sıcaklık ve hafif bir baş dönmesi hissettim.Yanımda duran Che de bir nefes çekti ve öksürdü. Islak bir öksürüktü bu. Sanki ciğerlerinde su varmış gibi. Che kötü kokuyordu. Üstünde birikmiş ter tabakalarının kokusuydu bu. Çevreye yayılan bu kokudan tütünün dumanıyla korunmaya çalıştım... Che ve Marcelo ağız kavgasına başladılar. Diğer şeylerin yanı sıra 26 Temmuz'un programı üzerine tartıştılar...

"Dönüş yoluna çıktığımızda Marcelo bana sordu: 'Ne düşünüyorsun?'

"'Her şeye rağmen, ona hayran olmamak elde değil. Ne istediğini bizden daha iyi biliyor. Ve sadece bunun için yaşıyor.'"

IV

Bu ilk bakışta aşk değildi. *Comandante* Che Guevara Küba'da hakkında en çok konuşulan adamlardan biri ve cesaretiyle efsane olmuş bir gerilla lideri olabilirdi, ancak Aleida March onu ilk gördüğünde Che hiç de romantik birine benzemiyordu. Aleida'nın ilk izlenimine göre Che, "sıska ve pis" olması bir yana, "yaşlı" görünüyordu. Henüz ikisi de bilmiyordu, ancak hayatları birleşmek üzereydi.

Kasım ayının sonuydu ve Aleida, isyancıların Las Villas'taki yeraltı hareketinde patronu olan "Diego"nun verdiği özel bir görevle Santa Clara'dan Che'nin üstüne gelmişti. O zamana kadar Batista'nın gizli polisinden kurtulmayı başarmıştı. Polis, dosyalarda sadece "Cara Cortada" (yaralı yüz) ve "Teta Manchada" (benekli sürtük) olarak geçen bu kadının peşindeydi. Onun Diego'nun *lugartenientes*i, yani sağ kolu olduğunu ve Diego'nun en zor görevleri ona verdiğini biliyorlardı.

Aleida'nın bu sevimsiz takma isimleri *chivato*ların eşkal tariflerinden kaynaklanıyordu. Polise, çocukken bir köpeğin ısırdığı sağ yanağındaki küçük yara izinden ve sol göğsünden köprücük kemiğine doğru uzanan pembe bir doğum lekesinden söz etmişlerdi. Ancak polisin istihbarat raporları yanılıyordu, çünkü yaralarına rağmen Aleida March yirmi dört yaşında, sarışın, güzel bir kadındı.

Altı çocuğun en küçüğü olan Aleida, Santa Clara'nın güneyindeki dağlık tarım bölgesinde elli dönüm arazisi olan kiralık bir çiftlikte büyümüştü. Annesi ufak tefek, 1.52 cm boyunda bir kadın, babası ise uzun boylu, sarı saçlı ve mavi gözlü bir adamdı. Aleida babasını daha sonra hep "kültürlü, kibar bir adam" olarak betimleyecekti. Her ikisi de bir zamanlar bolluk içinde yaşamış ama sonra servetini kaybetmiş İspanyol göçmen ailelerden geliyordu. Ancak Aleida ailesinin "orta sınıf" olduğunu söylemeyi tercih ediyordu, çünkü evlerinin zemini betondu. Oysa komşularının evleri ve altıncı sınıfına kadar devam ettiği gramer okulundaki sınıflarının zemini topraktı.

Beton zeminin dışında iki de yatak odası olan ev diğerlerinden pek farklı değildi. Palmiye sazından yapılmış bir damı, beyaza boyanmış balçıktan duvarları, içinde mutfak da olan bir oturma odası ve bir de misafir odası olarak kullanılan bir "ön oda"sı vardı. Aleida'nın babasının çatıda biriktirdiği pirinç torbalarıyla kaplandığı için tavan sarı renkteydi. Bir tahta perde oturma odasını mutfaktan ayırıyordu. Akşamları babası sırtını bu tahta perdeye yaslayarak öyküler okurdu. Geceleri Aleida yattığı yerin hemen bitişiğindeki yatak odasında annesinin babasına şarkı söylediğini işitirdi. Arazinin üzerinden bir nehir geçiyordu. Annesi burada çamaşır yıkar, Aleida ve kız kardeşleri de yıkanırlardı.

Las Villas'ın bu bölgesinde kendileri gibi insanlar, yoksul beyaz çiftçiler, İspanya'nın yoksul bölgelerinden, Galiçya, Endülüs ve "*isleños*"tan (Kanarya Adaları) gelen göçmenlerin çocukları yaşardı. Toplumsal olarak herkesin kendi yerini bildiği ve ileri derecede tabakalaşmış Villa Clara'da yaşayan bu aileler, Küba'nın diğer yerlerinde olduğu gibi beyaz toplumun en dibinde yer alıyorlar, ama yine de kendilerini *mulatto*ların ve siyahla-

nın üzerinde görüyorlardı. Üç kuşak önce köle olan "*los negros*" (siyahlar) çok yoksul emekçilerdi ve Küba toplumu içinde hor görülüyorlardı. 1958'de Santa Clara'nın merkez parkı hâlâ siyahlara kapalıydı; parkın çevresinde bir çit bulunuyor ve siyahlar parkın içinde değil ancak çevresinde dolaşabiliyorlardı.

Diğer pek çok yoksul beyaz gibi Aleida'nın annesi de hem ırkçı hem de snob idi. Kocasının hayali akrabalık bağlarıyla övünmekten hoşlanır, Kastilyalı atalarının soylu olduklarını iddia ederdi. Aleida küçükken annesinin mimiklerini taklit ederek, "Kastilya Dükü"yle akraba olduğunu söylerdi. Babasının gerçekten soylu bir aileden mi geldiğini yoksa gayrimeşru bir çocuk mu olduğunu Aleida asla bilemedi, ancak hem annesinin hem de babasının ailelerinin bir zamanlar toprağa ve paraya sahip oldukları doğruydu. Babasının ailesi bir şeker kamışı plantasyonuna sahipti, ancak yıllar önce topraklarını kaybetmişlerdi ve babasının şimdi ortakçı olarak işlediği topraklar bir zamanlar Aleida'nın ana tarafından büyük babalarına aitti ve onlar da yirmili yılların zor zamanlarında topraklarını kaybetmişlerdi. Annesi ve babası evlendiklerinde, annesinin eski aile çiftliğine dönmüşler ve kiracı çiftçiler olarak oraya yerleşmişlerdi. Rahat geçmişlerinden kalan son miras antika bir kristal *bonbonnière* (şekerlik) idi ve misafirlerin kabul edildiği ön odadaki eski bir ahşap şifoniyerin üzerinde sergileniyordu.

Aleida'nın çocukluğu boyunca onlarla yakın ilişkileri olan yörenin öğretmeni de ailenin "yüksek statü"ye sahip olduğunu onaylıyordu. Onların evi öğretmenin o bölgede girebileceği kadar "nezih" bir yerdi. Ancak Marchların üzerlerinde bir leke de vardı. Kiliseye gitmeyi asla ihmal etmeyen inanmış bir Presbiteryen olan annesi, çocuk doğurmak için "uygun" bulunan yılları geride bıraktıktan sonra, kırk iki yaşında Aleida'yı dünyaya getirerek yerel bir skandala neden olmuştu. Bu durum Aleida'nın kız kardeşleri için sürekli bir utanç kaynağıydı. Aleida'nın kendisine en yakın doğumlu ablasıyla arasında on beş yaş fark vardı. Bu durum Aleida'nın onların değil, çok daha genç olan öğretmenin kızı olduğuna dair söylentilere yol açmıştı.

En yakın topluluk, sadece birkaç evden oluşan Seibabo adlı bir köydü. Babası ayda bir kez atına binip Santa Clara kentine gider, Çinli bakkaldan krediyle erzak alırdı. Bir meyve bahçesi vardı, sebze yetiştirirdi ve bir çift süt ineği vardı, ama yine de ailesini beslemek için borçlanması gerekiyordu. Kötü hasat zamanlarında toprak sahibine borcunu ödeyemeyince elinde avucunda ne varsa satmak zorunda kalıyordu. Çok kötü geçen bir yılın sonunda kirayı ödeyebilmek için değerli bir buzağıyı elden çıkarmak zorunda kalmıştı.

Aleida altıncı sınıfa geçtiğinde Santa Clara'daki evli ablasının yanına yerleşti ve oradaki liseye yazıldı. Böylece dış dünyaya açılmaya başladı. Öğretmen olmak istiyordu. Liseyi bitirdikten sonra öğretmenlik diploması almak için Santa Clara Üniversite'sine girdi. Tam o sıralarda Fidel'in Moncada saldırısı gerçekleşti. Bu olay ve ardından gelen şiddet dalgası, kendi kuşağından diğer pek çok Kübalı gibi onun da siyasallaşmasına neden oldu. Daha sonra *Granma* çıkarması gerçekleşti ve üniversiteden mezun olan Aleida ye-

rel 26 Temmuz yeraltı örgütünün faal bir üyesi haline geldi.

Yirmili yaşlarının ilk yıllarına kadar Aleida'nın gördüğü en büyük kent Santa Clara'ydı. 26 Temmuz Hareketi'nin verdiği bir görevi yerine getirmek için başkent Havana'ya ilk yolculuğunu yaptı. O zamana kadar üç şeritli yol görmemişti. Bir İtalyan ticaret gemisinde çalışan denizci Gino Donne, ona "Che Guevara"dan söz eden ilk kişi oldu.

Donne, *Granma* seferine katılmış, Alegría del Pío'da yoldaşlarından ayrılmış ve pek çok talihsiz olayın ardından nihayet Santa Clara'ya ulaşmıştı. Her tarafı kabaran, açlıktan ölüm sınırına gelen ve üstelik şiddetli bir diş ağrısına yakalanan Donne, sonunda dört çocuk annesi, siyah saçlı, güzel bir çocuk yuvası öğretmeni olan María Dolores "Lolita" Rossell'in evine sığınmıştı. Lolita'nın erkek kardeşi Allan Rossell, 26 Temmuz Hareketi'nin Las Villas eşgüdüm görevlisiydi ve evi isyancıların yeraltı demiryolunun bir istasyonu gibi işlev görüyordu.

Lolita ve Aleida ilk kez Donne'nin gelişi sırasında karşılaştılar ve kısa sürede yakın dost oldular. O sırada Aleida, Las Villas'taki 26 Temmuz eylem şefinin irtibatını sağlıyor ve ellili yıllarda giyilen o uzun eteklerinin altında taşıdığı silah ve bombaları bütün bölgeye dağıttığı için aşırı cesaretiyle tanınıyordu. "Hiçbir şeyden korkmazdı," diyordu Lolita. "Kendisini tamamen davaya adamıştı; tek başına yaşardı ve partilere ya da o tür şeylere katılmazdı."

Aleida, Donne'yle birlikte sabotaj saldırılarını planlamak için Lolita'nın evine geldi ve ikisi bir süre kadar kentin çevresinde birlikte faaliyet gösterdiler. Ancak Donne uzun süre kalmadı. İlk Chrismas'ta Santa Clara'da tanık olduğu şenlik havası karşısında düş kırıklığına uğrayarak –şenliği isyancı ruhtan yoksunluk olarak algılamıştı– Küba'dan ayrılmak üzere olan bir gemi buldu ve binip gitti.

Aleida faaliyetlerini sürdürdü. Eylül 1957'de Cienfuegos'taki ayaklanmaya bizzat katıldı ve Nisan 1958'de Las Villas'ta gerçekleştirilen genel grev sırasında yapılan silahlı eylemlerde yer aldı. Grevin ardından güvenlik sorunları başlayınca, Las Villas Yönetim Kurulu kırsal bölgede faaliyette bulunacak bir gerilla gücü örgütledi. Aleida gerillaya yardımcı oldu. Arananları kırsal kesime naklediyor; yiyecek, silah ve cephane kaçırıyor ve mesaj taşıyordu. Che'nin bölgeye gelişinden sonra Aleida, bölgeyle Sierra arasında pek çok kez gidip geldi. Tartışmalı gerilla başkomutanına ziyaretçi getiriyor, haberleşmeyi sağlıyor ve para aktarıyordu. Kasım ayında Escambray bölgesinde, Llano ile Sierra'daki 26 Temmuz hizipleri arasında sorunsuz olmasa da etkin bir ortaklık sağlandı ve Aleida baş kurye olarak Che'nin kampında tanınan bir yüz haline geldi. Bir gün Che ona şeker imalathanesi sahiplerinden bir savaş vergisi almaya karar verdiğini söyledi ve bu verginin toplanmasında kendisine yardımcı olmasını istedi. Kasım ayı sonunda Aleida bu türden bir görev dönüşü evinin polis tarafından basıldığını gördü ve deşifre olduğunu anladı. Santa Clara'ya dönmekten başka çaresi yoktu. Ancak gerilla mıntıkasında kalmak için Che'den izin istediğinde pek hoş karşılanmadı. Kadınların gerilla kamplarında kal-

malarına bir kural olarak izin verilmiyordu. Ne var ki Aleida'nın açmazını gören *comandante* yumuşadı.

Llano'daki yoldaşlarının çoğu gibi Aleida da Küba Komünist Partisi hakkında fazla fikre sahip değildi. Onlara duyduğu tepki üniversite yıllarından kaynaklanıyordu. Her türlü ayaklanma faaliyetine şiddetle karşı çıkan bir Komünist profesör hocası olmuştu. Ne var ki şimdi savaş kritik bir aşamadaydı ve Che'nin birlik çabaları sekter düşmanlıkların azalmasına ve Las Villas'taki muhalif grupların eyleme geçmesine yardımcı olmuştu. Ve Aleida önceleri "*El comunista Che*"ye güven duymadıysa da, duygularını ayrı tuttu, çünkü çok kısa bir süre sonra ona âşık olduğunu anlamıştı. (Sonunda Aleida, Che sayesinde "Sosyalistler"e ilişkin olumsuz düşüncelerini değiştirecek, ancak PSP'nin "eski Komünistler"ine olan güvensizliğini asla kaybetmeyecekti.)

Kasım ayı sonunda hava kuvvetleri Che'nin cephesini her gün bombalıyordu. Daha sonra ordu ağır silahlarla donatılmış bölükleri ve tankları üç koldan Pedrero'ya doğru harekete geçirdi. Camilo bazı birlikleriyle yardıma geldi ve iki taraf tam altı gün savaştı. 4 Aralık'ta ordunun saldırısı bozguna uğratıldı. Gerillalar bütün cephelerde ilerleyişi durdurmuşlardı. Daha sonra askerlerin batıda Fomento'ya ve doğuda Santa Lucia köyüne giden yolları kesildi. Bu arada çok değerli savaş malzemesi elde ettiler. Bu malzemenin içinde 37 mm.lik topu olan bir tank da vardı. Che'nin birlikleri, Cabaiguán, Sancti Spíritus ve Trinidad'daki ordu garnizonlarını tecrit edecek ve geniş bir bölgeyi isyancı güçlere açacak şekilde iki stratejik köprüyü imha ettiler. Bu kez saldırı sırası Che'nindi.

Camilo Cienfuegos, Yaguajay'daki karargahına dönmeden önce, Che'yle birlikte bölge çapında geniş bir saldırı için ortak strateji belirledi. Che usta bir cerrah titizliğiyle, bölgenin kasaba ve garnizonlarını tecrit ederek ve takviye hatlarını kapatarak, yolları ve demiryolu köprülerini sistematik biçimde kesmeye başladı. 16 Aralık günü Che'nin adamları ana yoldaki köprüyü ve Santa Clara'nın doğusuna giden demiryolu hattını havaya uçurarak Havana ve Santa Clara'yı orta ve doğu Küba'dan ayırdılar. Bu eylemler, Llano garnizonlarının gerillalar karşısında domino taşları gibi devrilmeye başladıkları Oriente'de gerçekleştirilen saldırılarla birlikte Batista rejiminin çok az zamanı kaldığını açıkça ortaya koymaktaydı.

Aralık 1958'in son iki haftasında Che'nin hayatı savaşmaktan ibaretti; bölgedeki garnizonlara birbiri ardı sıra saldırıyor ve onları ele geçiriyordu. Önce en önemli askeri garnizonların bulunduğu stratejik Fomento kasabasını kuşattı ve düşmanın sürekli hava saldırısına rağmen, iki gün süren bir çatışmanın ardından kasabayı teslim aldı. Hemen ardından Guayos ve Cabaiguán şehirlerine doğru hareket etti. Guayos 21 Aralık'ta, Cabaiguán ise iki gün sonra teslim oldu. Cabaiguán'da Che bir duvardan düştü ve sağ dirseği kırıldı. Dr. Fernández Mell onun kolunu sardı ve Che bu vaziyette yoluna devam etti. Bir sonraki hedefi, kendi birliklerinin ilk kez Directorio'yla birlikte savaştıkları Placetas idi. Tek bir gün süren çatışmanın ardından, 23 Aralık günü Placetas teslim oldu. Aynı gün,

Sancti Spíritus Yüzbaşı Armando Acosta'ya teslim oldu. Bu arada İkinci Cephe nihayet harekete geçerek, Trinidad ve güneydeki diğer garnizonları kuşatan Directorio güçlerine katıldı. Kuzeyde Camilo'nun güçleri Yaguajay'ın ana garnizonuna yaklaşıyorlardı.

Kaosun ve savaş coşkusunun orta yerindeki bir noktada Che ile Aleida sevgili oldular. Bu aşkı muhtemelen ilk fark eden kişi Oscarito Fernández Mell idi. Ancak ilk alevlenmenin nerede ve ne zaman gerçekleştiğini hatırlamıyordu. "Aleida ansızın Che'yle birlikte olmaya başladı. Savaşta, her yerde beraberdiler... Cipe binip beraber dolaşıyorlardı. Aleida onun evraklarını taşıyor, giysilerini yıkıyordu..."

Daha uzak bir gözlemci, Minas del Frío mezunu Alberto Castellanos, az kalsın baltayı taşa vuruyordu. Kendinden gayet emin, yirmi dört yaşında bir genç olan Alberto bir eşek şakası yaptığı için Che tarafından cezalandırılmışsa da daha sonra kendisini şefe sevdirmiş ve onun kurmay heyetinin daimi üyesi olmuştu. Kadınların kendisinden hep hoşlandıklarını düşünürdü. Ve Aleida bir gün onun "dokuz numara bakışlar"ıyla karşılaştı. Şansını denemeye karar veren Alberto ona yaklaştı ve alenen asılmaya başladı. Ne var ki Che uzaktan durumu izliyordu ve Alberto konuşmaya başladığı anda Aleida'nın müsait olmadığını kesinlikle anladı. "Che'nin bakışlarıyla karşılaşınca kendi kendime şöyle dedim: 'Hemen toz ol, Alberto, sana burada yer yok.'"

Aleida her şeyin nasıl başladığını gayet iyi hatırlıyordu. Bir gece uyuyamamış, odasından çıkıp yolun kenarında bir yere oturmuştu. Sabahın üçü ya da dördüydü ve saldırı olanca hızıyla sürüyordu. Karanlığın içinden ansızın bir cip çıktı ve tam önünde durdu. Che direksiyon başındaydı. "Ne yapıyorsun burada?" diye sordu. Aleida, "Uyuyamadım," diye cevap verdi. "Cabaiguán'a saldırmaya gidiyorum," dedi Che. "Benimle gelmek ister misin?" "Elbette" dedi ve hemen cipe atlayarak yanına oturdu." Aleida muzip bir gülüşle "ve o andan itibaren," diyordu, "onun yanından asla ayrılmadım ya da onun görüş mesafemin dışına çıkmasına izin vermedim."

V

Farklı inançlarına rağmen Che ile Aleida görülmemiş bir çift oldular. Aleida, Küba devriminin Che'nin en nefret ettiği hizbinden geliyordu. Llanoluydu, anti-Komünist idi ve dahası, yetişme tarzının bir sonucu olarak hâlâ pek çok toplumsal önyargıya sahipti. İlk günlerde fazla önemli olmadıysa da, giyim gibi şeyler onun için önemliydi ve annesinin ırksal yargılarını paylaşıyordu. Che ise tam aksine radikal bir Komünist ve meslektaşlarının en intikamcısıydı. Görünüşüne ve kişisel hijyene önem vermemesiyle tanınıyordu ve çevresi *negro*lar ve eğitimsiz *guajiro*larla çevriliydi.

Ancak kadınlar, özellikle de çekici kadınlar söz konusu olduğunda Che siyasal felsefesini bir yana bırakırdı ve Aleida March çok çekici bir kadındı. Üstelik saygıyı da hak ediyordu, çünkü tartışmasız bir cesarete sahipti ve ölümle nasıl yüz yüze gelineceğini defalarca kanıtlamıştı. Paradoksal kişiliğinin de Che'ye cazip geldiği açıktı. Çok utangaç ol-

masına rağmen keskin ve dünyevi bir mizah duygusuna sahipti. Konuşurken tıpkı Che gibi patavatsız bir içtenlik sergiliyordu.

Onları bir araya getiren her ne idiyse, yoldaşlarının hayatında hemen fark edilen ve onaylanan yeni bir olay haline geldiler. Aleida, Che'nin hayatına düzen getirdi ve onun katı disiplinciliğinin yumuşamasına katkıda bulundu. Artık her yere birlikte gideceklerdi.

Kolu kırıldıktan sonra Che, Castellanos'u şoförlükle görevlendirdi. Che ve Aleida, yanlarında genç korumalar, Harry Villegas, Jesús Parra ya da "Parrita", José Argudín ve Hermes Peña, direksiyonda da Castellanos olduğu halde bütün bölgeyi ciple dolaşmaya başladılar. Kısa süre sonra Che'nin, "biri sarışın, biri siyah ve biri de *jabao* –beyaz *mulattolar* için kullanılan bir Küba terimi– olan üç kadın"la seyahat etmekte olduğuna dair söylentiler yayıldı. Aleida belirgin biçimde sarışındı, ancak siyah ve sakalsız olan, on altı yaşındaki Vilegas ile kumral ve genç Parrita kız gibi görünmüşler ve kepaze olmuşlardı. Yalan yanlış söylentiler bir yana, Che'nin oluşturduğu şey bir harem değil, kendi gerilla ailesiydi. Che ve Aleida ana baba, genç gerillalar ise onların dik başlı "çocukları" konumundaydı.

Villegas şöyle diyordu: "Che bize bir babanın çocuklarına davrandığı gibi davranıyordu. Yaramazlık yaptığımız zaman, ondan bir şey sakladığımız zaman, hemen durumu anlar, hatamızın tesadüfen mi yoksa haylazlıktan mı kaynaklandığını bilirdi. [Ve] önceleri pek anlayamadığımız katı kuralları vardı. Örnek vermek gerekirse, hiç kimsenin özel ayrıcalıklara sahip olmasını istemezdi. Benim fazladan yiyeceğe sahip olduğumu görmesi halinde, onu nereden bulduğumu ya da kimden aldığımı, neden kabul ettiğimi sorar ve Aleida'ya bir daha böyle şeylerin olmaması için dikkatli olmasını söylerdi. Aleida da bize çok yardım ederdi, çünkü bizler haşarı tiplerdik ve Che [çok sertti]. Aleida pek çok kez durumu ondan farklı biçimde değerlendirerek aracılık eder ve onun bize çok sert davrandığını görmesini sağlardı."

Bu arada Batista rejimine karşı saldırı olanca hızıyla sürüyordu. Placetas'ın teslim olmasından sonra Che kuzeye doğru hareket etti ve Chrismas Günü, Remedios'a ve Caibarién limanına saldırdı; her ikisi de ertesi gün düştü. Villa Clara bozguna uğramış askerler, tezahürat yapan siviller ve çevrede dolaşan uzun saçlı gerillalarla tam bir kaos içindeydi, ancak göklerde, hükümetin uçakları makineli tüfekle ortalığı taramaya ve bombalamaya devam ediyorlardı. 27 Aralık'ta Che'nin güçleri ile başkent Las Villas arasında sadece Camajuaní'deki garnizon kalmıştı. Garnizondaki askerler çatışmaya girmeden kaçınca, Küba'nın en büyük dördüncü kenti Santa Clara'ya saldırı yolu da açılmış oldu.

Savaşçılar coşku doluydu. Savaşı kazanmanın eşiğinde olduklarını artık biliyorlardı, ancak Che adamlarına zaferi kazanmadan kutlamalara başlamamalarını emretti; disiplini korumak ve bölgede yasaları uygulamak ve düzeni sağlamak en üst öncelikleri arasındaydı. Anarşiyi önlemek için kurtardığı her kasabada geçici devrimci yetkililer atıyor ve adamları için davranış kuralları oluşturuyordu. Barlara ve *bordello*lara (genelev) gitmek

kesinlikle yasaktı, ancak aylarca çok sıkı bir düzen içinde yaşadıktan sonra kendilerini kentlerde ve kasabalarda ansızın birer kahraman olarak bulan genç gerillaların zaptedilmesi çok zordu. Genellikle dikkat çekici biçimde olumlu bir davranış sergilediler, ancak bazıları dayanamadı. Remedios'un düştüğü gün, bir *bordello* sahibi "hayranlığı"nın bir ifadesi olarak bir kamyon dolusu fahişe ve bir kasa romla çıkageldiğinde, müfreze lideri Enrique Acevedo adamları üzerindeki denetimi kaybetti.

"Çiftler çalılıkların arasında kaybolmaya başlayınca kurduğumuz pusunun dağılmakta olduğunu gördüm. Hiç düşünmeden adama bağırdım: 'Bu yaptığın iş bizim pusumuzu etkilerse karşılığını fena ödersin. Orospularını topla ve hemen buradan defolup git!'" Kısa süre sonra Ecevedo duruma hakim oldu ve tam zamanında harekete geçtiğini anladı. "Herkes henüz günaha girmemiş, çoğunluk pusuyu terk etmemişti. Ancak bu ayartı karşısında düzeni muhafaza etmek muazzam bir çaba gerektiriyordu."

Che bir sonraki hamlesini planlarken, Fidel birliklerinin altı gündür kuşatma altında tuttuğu Maffo askeri garnizonundaki tahkimatın hemen dışında, el fenerinin ışığında ona bir mektup yazdı: "Savaş kazanılıyor, düşman çatırtılarla çöküyor. Oriente'de on bin askeri kapana kıstırdık. Camagüey'dekilerin kaçabilecekleri bir yol yok. Bütün bunlar tek bir şeyin sonucu: Kararlı çabamız... Las Villas'taki [bütün bölgeyi kastediyor] savaşın siyasal yönünün temel olduğunu anlamak senin için esastır.

"Şu an için, Matanzas ve Havana'ya doğru ilerlemenin özellikle 26 Temmuz güçleri tarafından gerçekleştirilmesi çok büyük bir önem taşıyor. Camp Columbia'dan [askeri karargah] sağlanan silahların, gelecekte çok ciddi sorunlar yaratacak çeşitli gruplara dağıtılmasını istemiyorsak, diktatörlük devrildiği zaman, Camilo'nun kolunun Havana'yı ele geçirecek birliklerin başında, öncü konumunda olması gerekir."

Küba silahlı kuvvetlerinin savaş meydanında yenilgiye uğratılmasının hemen öncesinde Fidel rakiplerin son anda çıkacak siyasal kargaşadan yararlanmalarını önlemekte kararlıydı. Onun kaygıları Washington'da dile getirilen kaygıların tam tersiydi. Geçmişte Dışişleri Bakanlığı ile CIA arasında görülen farklılıklar bir yana bırakılmış ve kapsamlı bir mutabakat oluşmuştu: Castro kendisine iktidar teslim edilemeyecek kadar güvenilmez biriydi. Ne var ki son haftalarda yaşanan olaylar, Eisenhower yönetiminin 3 Kasım seçimlerinin Küba krizini bir ölçüde yatıştıracağına dair bütün umutlarını yok etmişti.

Che'nin ve Camillo'nun Las Villas'ta gerçekleştirdikleri saldırılara ek olarak, yeni isyancı kollar bütün Oriente ve Camagüey bölgelerinde hareket halindeydiler. Çok sayıda garnizon Raúl'un güçlerine teslim olmuş, Holguín'in su ve elektrik şebekeleri havaya uçurulmuştu. İsyancı birliklerin dış semtlerine kadar ulaştıkları Santiago bile gittikçe artan bir baskı altındaydı. Kasım sonunda, kanlı bir kuşatmanın ardından Fidel'in güçleri Guisa'daki büyük garnizonu ele geçirmiş ve kendisi de güçlerini dağlardan Llano'ya doğru harekete geçirmişti. Büyükelçi Smith ödevini yapmak için sürekli gidip gelerek yeni seçilen Devlet Başkanı Rivero Agüero'ya Washington'un desteğini sağlamaya çalışıyordu,

ama boşunaydı; askeri durumun hızla kötüleşmekte olduğu açıktı. Batista'nın, iktidarı teslim edeceği şubat ayına kadar dayanamayacağına dair korkular gittikçe büyüyordu.

Smith, bir Rivero Agüero hükümetinin Washington'dan destek bekleyemeyeceğini ve ABD'nin onaylayabileceği bir sivil-askeri cunta lehine hemen istifa etmesi gerektiğini Batista'ya anlatmakla görevlendirildi. Batista bu teklifi reddetti, hâlâ bir şeyler yapabileceğine inandığı açıktı. Aralık ayı başlarında Batista Havana'daki CIA istasyon şefinin ve ABD'nin eski Küba büyükelçisi ve ulusal havayolları şirketi Cubana de Aviación'un kurucusu William Pawley'in benzer bir teklifini de reddetti.

Kısa süre sonra Nicaro limanı ve ardından bir isyancı pilotun tam ortasına bir napalm bombası bırakmasının ardından Guantánamo'daki La Maya kışlası Raúl'un eline geçti. Raúl çok sayıda silah ele geçirdi ve beş yüzden fazla tutsak aldı. Fidel aralık ayının ortalarında Maffo'yu kuşatırken, güçleri Oriente'ye giden Ana Yol'un büyük bir bölümünü elde tutuyor ve böylece ordunun harekat güzergahını istediği gibi belirleyebiliyordu.

İsyancılar ilerlerken CIA önleyici bir askeri darbe imkanı aramaya başladı ve ajanlar uygun cunta adayları bulmak için harekete geçtiler. Justo Carrillo yine Albay Barquín'i önerdi. Albay hâlâ Pines Adası'ndaki cezaevindeydi. Barquín silahlı kuvvetler içinde tutuluyor ve Batista'nın gidişinden sonra askeri denetimi sağlayacak aday olarak pek çok kişinin listesinde yer alıyordu. CIA bu kez öneriyi kabul etti ve Carillo'ya Barquín'in serbest kalması için cezaevi yetkililerine rüşvet olarak vereceği parayı sağladı.

Eşzamanlı olarak Batista'nın kendileri için bir çıkış yolu arayan yüksek rütbeli subayları da darbe hazırlıklarına giriştiler. Genel Kurmay Başkanı Francisco Tabernilla, Oriente bölgesi komutanı General Cantillo'ya Fidel'le görüşmelere başlamasını söyledi. Fidel'e, Batista'ya son darbeyi indirmek için bir askeriye-isyancı ittifakının ve ortak bir askeriye-isyancı cuntasının kurulması önerilecekti. Cunta'da, bizzat Cantillo, kararlaştırılacak bir başka subay, başkanlık bekleyen Manuel Urrutia ve Fidel'in seçeceği iki sivil yer alacaktı.

Bütün bu son dakika çabaları, hiç kuşkusuz, "Castro'yu durdurun" sloganı altında gerçekleştiriliyordu ve Fidel'in bu oyuna katılması için fazla sebep yoktu. Darbecilerin önerisini reddetti ve Cantillo'ya *kendi* önerilerini onunla yüz yüze görüşmek istediğini bildirdi.

Bu arada Batista'nın ordusundaki dağılma sürüyordu. Ülke çapında kentler ve kasabalar isyancılar tarafından işgal ediliyor, isyancılar girdikleri her yerde siviller tarafından coşkuyla karşılanıyorlardı. Karşılayanların çoğu, gerçek taraftarlar olsalar da olmasalar da, kızıl siyah 26 Temmuz kollukları taşıyorlardı. Noel'de Che'nin ve Camilo'nun güçleri, Santa Clara, Cienfuegos, Trinidad ve Yaguajay dışında, Las Villas'taki büyük kent ve kasabaların çoğunu ele geçirmişlerdi. Víctor Bordón batıda bir dizi kasabayı ele geçirmiş, Santa Clara ile Cienfuegos ya da Havana arasındaki yolu kesmişti. Bu arada Oriente bölgesindeki Caimanera ve Segua de Támano'daki büyük garnizonlar düştü. Santiago'da *Máximo Gómez* adında bir donanma teknesi saf değiştirmek için isyancılardan gelecek

emirleri bekliyordu. Christmas münasebetiyle Birán'daki annesine kısa bir ziyarette bulunan Fidel, Cantillo'yla yapacağı toplantıya hazırlandı. Hâlâ pek çok endişesi vardı, fakat 26 Aralık gecesi Che'ye isyancı hareketin çok uzun süredir düşlediği emirleri verecek kadar da güven doluydu. Havana'ya saldırı hazırlıklarına başlanacaktı.

Fidel savaş analizinde Las Villas savaşının belirleyici olduğunu saptamakta haklıydı, çünkü Santa Clara kenti Batista'nın savunma stratejisindeki son dayanak noktası haline gelmişti. Orta Küba'nın başlıca ulaşım ve iletişim merkezi olan, 150 000 kişinin yaşadığı Santa Clara isyancıların başkente saldırıya geçmelerinin önündeki son engellerden biriydi. Santa Clara'nın düşmesi halinde isyancılar ile Havana arasında sadece Mantanzas limanı kalıyordu. Batista da bütün umutlarını Santa Clara'ya bağlamıştı. Kent garnizonunun gücünü 2000 yeni askerle takviye ederek toplam asker sayısını 3 500'e çıkarmış ve artık albay olan en yetenekli askeri Joaquín Casillas'ı kenti savunmakla görevlendirmişti. Casillas'ı desteklemek için silah, cephane ve muhabere araçlarıyla dolu zırhlı bir tren göndermişti. Bu tren yedek cephanelik ve Camp Columbia'daki askeri karargahla hareketli bir muhabere hattı olarak hizmet edecekti.

Ancak Santa Clara'yı takviye etse de Batista pek az zamanı kaldığını biliyordu. Tabernilla'nın kendisine karşı hazırladığı tertibin de farkındaydı. General Cantillo'nun safında yer almayı tercih etti ve Oriente komutanına, Ocak ayı sonunda iktidarı onun başkanlığındaki bir askeri cuntaya teslim edeceğini söyledi. Ancak işi şansa bırakmak da istemiyordu. Noel'de, kendisini, az sayıda yakın adamını ve dostlarını ailesiyle birlikte ülkeden tahliye edecek birkaç uçak ayarladı. Birkaç gün sonra çocuklarını güvenlikleri için ABD'ye gönderdi.

Bu arada Che, Santa Clara'ya saldırmaya hazırlanıyordu. 27 Aralık günü henüz kurtarılan Placetas'ta Antonio Nuñez Jiménez'le buluştu. Santa Clara Üniversitesi'nden genç bir coğrafya profesörü olan Jiménez, Che'nin kente yaklaşma planına yardımcı olmak için beraberinde haritalar ve şemalar getirmişti. Ramiro Valdés'le birlikte kentin kuzeydoğu varoşlarındaki üniversiteye giden arka yolların haritasını çıkardılar. O gece harekete geçtiler. İsyancılarla Küba ordusu arasında hemen her karşılaşmada olduğu gibi, sayısal bakımdan büyük bir orantısızlık vardı. Che'nin sekiz kişilik kendi ekibi ve Rolando Cubela'nın önderliğindeki 100 kişilik Directorio koluyla birlikte toplam 340 savaşçısının karşısında on kat daha kalabalık, tank ve hava desteğine sahip bir düşman gücü bulunuyordu.

Che'nin konvoyu üniversiteye ertesi gün şafak vaktinde ulaştı. Aleida'nın arkadaşı Lolita Rossell onları karşılayanlar arasındaydı. Gerillaların "kirli ve karmakarışık" görüntüsü karşısında çok şaşırdı. Yanında duran babası hayretle mırıldandı: "Santa Clara'yı bunlar mı alacak?" Derken Lolita, Che'yi gördü. Çok genç görünüyordu ve gayet otoriterdi. Adamlardan biriyle konuştuğunda bu izlenimi daha daha da güçlendi. Yüzünden savaş yorgunluğu okunan bir savaşçı ona kentte ne kadar asker olduğunu sordu. Lolita,

"yaklaşık beş bin," diye karşılık verince adam başını sallayıp şöyle dedi: "Güzel, bizim şef için sorun olmaz."

Che ve adamları Aleida'nın aşina olduğu Pedagoji Fakültesi'nde geçici bir *comandancia* (komutanlık) kurduktan sonra sulama arkları boyunca kente doğru yürüdüler. CMQ radyo istasyonunda durakladılar. Che buradan kent halkına hitap ederek destek çağrısında bulundu. Kısa süre sonra B-26'lar ve İngiliz yapımı yeni Sea Fury uçakları savaşçıları arayarak şehrin dış semtlerini bombalamaya ve makineli tüfek ateşine tutmaya başladılar.

Düşman kentin çevresinde gayet iyi tahkim edilmiş bir dizi mevzi oluşturmuştu, ancak Che'nin önceliği üniversiteye giden Camajuaní yolunun girişindeki zırhlı trendi. Kentin doğu ucunda ordu hem üniversite yoluna hem de Placetas'a giden demir yolu hattına hakim stratejik Capiro Tepeleri'ni işgal etmişti. Binden fazla asker kuzeybatı varoşlarındaki Leoncio Vidal garnizonunda bulunuyordu. Garnizonun hemen yakınında dört yüz kişi tarafından savunulan bir polis karargahı vardı. Kentin merkezindeki hükümet binası ve cezaevi tahkim edilmişti ve güneyde "31. garnizon" ve Los Caballitos garnizonu Manicaragua yolunu tutuyorlardı. Bölgenin büyük bir bölümü isyancıların elinde olduğu için Che'nin başlıca kaygısı batıdaki Havana-Mantanzas yolundan gelebilecek takviye düşman kuvvetlerini engellemekti, ancak Víctor Bordón'un kuvvetleri yolu çeşitli noktalardan kesmiş ve kilit Santo Domingo kasabasını ele geçirmişti.

O gece ve 29 Aralık sabahı Che kuvvetlerini üniversiteden kentin içlerine doğru harekete geçirdi. Bütün düşman mevzilerini hedef alıyor ve zırhlı tren üzerinde yoğunlaşıyordu. *Comandancia*sını şehre bir kilometre mesafedeki bir kamu binasına taşıdı ve buradaki demir yolunun bir bölümünü traktörle çekerek rayları çıkardı. Daha sonra adamları, polis karakoluna, Capiro Tepeleri'ne ve zırhlı trene karşı saldırıya geçtiler. Aynı anda, bir gün önce güneyden giriş yapan Cabela'nın Directorio kolu, 31. garnizon ile Caballitos garnizonunu kuşattılar. Savaş başlamıştı.

Sonraki üç gün boyunca, isyancılar yavaş yavaş kentin içlerine doğru ilerlerledikçe Santa Clara kanlı bir savaş alanı haline geldi. Bazı yerlerde evlerin iç duvarlarını delerek ilerliyorlar, bazen de sokaklarda göğüs göğüse çarpışıyorlardı. Che'nin silaha sarılma çağrısına uyan pek çok sivil Molotof kokteyli hazırlıyor, sığınak ve yiyecek sağlıyor ve sokaklarda barikat kuruyordu. Ancak tankların top ateşi ve uçakların bombardımanı ve roket atışları sürdükçe, gerek sivil gerekse gerilla kayıpları hastanelerde birikmeye başladı.

Che hastanelerden birini ziyaret ederken, ölmek üzere olan bir adam onun kolunu tutup şöyle dedi: "Beni hatırladın mı, Komutan? Remedios'ta beni silah bulmaya göndermiştin... işte burada." Che onu tanıdı. Birkaç gün önce kazara ateşlediği silahını elinden aldığı genç bir savaşçıydı. Che o sırada ona ne söylediğini de hatırlıyordu. Birkaç yıl sonra yazdığı iç savaş anılarında, "her zamanki sertliğimle karşılık vermiştim," diye yazdı. "Cephe hattına silahsız gidip kendine bir tüfek bulacaksın... gidebilirsen tabii." Adam

söyleneni yapmış ancak sonuç öldürücü olmuştu. "Birkaç dakika sonra öldü ve sanırım cesaretini kanıtladığı için huzur içindeydi. Bizim isyancı ordumuz işte böyleydi."

29 Aralık günü öğleden sonra durum değişti. El Vaquerito'nun "intihar mangası" tren istasyonunu ele geçirdi ve öteki isyancılar Capiro tepelerine ulaştılar. Buradaki askerler korunmak için zırhlı trene kaçmışlardı. Yirmi iki vagonlu tren bölgeden uzaklaşmak için hareket etti ve hızlandı. Tren rayların çıkarıldığı yere ulaşınca, lokomotif ve hemen ardındaki üç vagon raydan çıktı. Ezilen metalin çıkardığı ses ve çığlık çığlığa bağıran adamlar ortalığı bir anda cehenneme çevirdiler.

"Çok ilginç bir savaş başladı," diye yazdı Che. "Attığımız Molotof kokteylleri adamları trenden çıkmaya zorladı... Adamların yakın noktalardan ve vagonlara iyice sokularak attıkları benzin dolu şişeler parladıkça tren, biraz da kalın zırhı sayesinde, içindeki askerler için bir fırına dönüştü. Birkaç saat içinde tren, yirmi iki vagonu, uçaksavar topları, makineli tüfekleri ve muazzam (bizim mûtevazı teçhizatımıza kıyasla muazzam) miktarda cephanesiyle tamamen teslim oldu."

Kentin çevresindeki çatışmalar hâlâ sürüyordu. Uluslararası telgraf şebekesi Che'nin o gece öldürüldüğüne dair haberler yayıyordu. Ertesi günün erken saatlerinde Radyo Rebelde yayına başladı. Zırhlı trenin ele geçirildiği ve Che'nin hayatta olduğu bildirildi. "*Güney Amerika'daki akrabalarını ve Küba halkını rahatlatmak için şunu bildirmek isteriz ki, 'Che Guevara hayattadır ve şu anda ateş hattında bulunmaktadır ve... kısa süre içinde Santa Clara kentini ele geçirecektir.*"

Bir süre sonra da radyodan bizzat Che konuşmaya başladı ve en sevdiği adamlarından biri olan Roberto Rodríguez, nam-ı diğer El Vaquerito'nun öldüğünü açıkladı. Bu üzücü notun ardından kentin düşmek üzere olduğunu bildirdi. O gün öğleden sonra *Escuadro Suicida*'nın (intihar mangası) küçük lideri polis karakoluna saldırırken başından bir mermiyle vurulmuştu. Vaquerito'nun kaybı özellikle Che için çok acıydı, çünkü bu genç adam savaşçılara kazandırmak istediği özellikleri kendi kişiliğinde toplamıştı. Vaquerito'nun seçtiği isimle "İntihar Mangası" aslında Che'nin en yüksek ölçülerine uygun savaşçılardan oluşan seçkin bir saldırı birliğiydi.

"İntihar Mangası devrimci ahlakın bir örneğiydi," diye yazdı Che; "ve bu birliğe ancak seçilmiş gönüllüler katılırdı. Fakat ne zaman bir adam ölse –ve bu her savaşta olur– yeni bir aday onun yerini alırdı. Seçilmeyenler çok üzülürler, hatta ağlarlardı. Bu özel ve soylu savaşçıların genç yaşlarında cephe hattında yer alıp ölme şerefine erişemedikleri için üzüntüye kapılarak göz yaşı dökmeleri ne garip."

Normal insanların ölüm karşısındaki tepkileri hayata asılmaktır ve Che bu içgüdüye bağışık değildi. Santa Clara savaşının orta yerinde Aleida'ya âşık olduğunu fark etti. Daha sonra ona özel olarak anlattığı gibi, bunu Aleida yanından ayrılıp ateş altındaki bir caddenin karşısına geçerken anlamıştı. Bu geçiş sırasında Aleida birkaç saniye gözden kaybolmuş ve Che onun güvenle karşıya geçip geçemediğini bilememiş, büyük bir acı

duymuştu. Aleida'ya gelince, kendi duygularını birkaç hafta önce Che'nin cipiyle gelip önünde durduğu o uykusuz geceden beri biliyordu.

30 Aralık günü Los Caballitos garnizonu Directorio'ya teslim oldu ve kilisede barikat kuran bazı askerler de teslim oldular. Kentin dışında, ordunun bir karşı saldırısıyla kaybedilen Santo Domingo, batıdaki yolları etkin biçimde kapatan Bordón'un güçleri tarafından yeniden ele geçirildi. Güneydeki Trinidad kenti Faure Chomón'un önderliğindeki güçlerin eline geçti. Doğudaki Las Villas'ın tam olarak güvence altına alınmadığını fark eden Che, anayol üzerindeki Jatibonico şehrini alması için Ramiro Valdés'i göndermişti. O sırada ordunun takviye güçlerinden bir zırhlı birlik bu bölgeye yaklaşıyordu.

Güçlerin mevzilenmesi ve zırhlı trenin ele geçirilmesiyle birlikte Santa Clara tamamen tecrit edildi ve askerlerle polisler arasında tam bir umutsuzluk havası hakim oldu. Havana'daki yüksek askeri komutanlık kentin havadan daha yoğun biçimde bombalanmasını emretti. Bu arada garnizon ve polis merkezindeki direniş devam ediyordu. Gran Hotel'in onuncu katına yerleşen bir grup keskin nişancı isyancılara ateş ediyordu.

Ancak Che'nin elinde artık daha büyük bir ateş gücü ve yeni adamlar vardı. Zırhlı trenden ele geçirilen silahların miktarı ve cinsi gerçekten de muazzamdı: altı yüz tüfek, bir milyon mermi, çok sayıda makineli tüfek, 20 mm'lik bir top ve çok değerli havan topları ve bazokalar. Yeni Yıl Arifesi'nde düşman mevzileri birbiri ardı sıra düşmeye başladı. Önce polis merkezi, ardından hükümet karargahı ele geçirildi. Bunları hükümet binası ve cezaevi izledi. Tutuklular cezaevinden kaçarak kentteki kargaşayı daha da artırdılar. Günün sonunda düşmanın elinde sadece 31. Garnizon, Gran Hotel ve Leoncio Vidal garnizonu bulunuyordu.

Bu arada Oriente'deki Maffo nihayet on günlük bir kuşatmanın ardından Fidel'in isyancılarına teslim olmuş ve Fidel gözünü Küba'nın en büyük ikinci kenti Santiago'ya dikmişti. 28 Aralık günü Fidel ve General Cantillo, Palma Soriano yakınlarındaki bir şeker imalathanesinde buluştular ve bir anlaşmaya vardılar: Fidel saldırıyı üç gün durduracak, bu süre içinde Cantillo Havana'ya gidecek ve 31 Aralık günü gerçekleştirilecek bir askeri isyanı örgütleyecekti. O gün Batista'yı tutuklayacak ve orduyu Fidel'in emrine verecekti.

Ancak Cantillo ikili oynuyordu. Havana'ya döndü, Batista'ya komployu bildirdi ve ona 6 Ocak gününe kadar ülkeyi terk etmesini söyledi. Daha sonra Fidel'e bir mesaj göndererek isyanın 6 Ocak'a kadar ertelenmesini istedi. Fidel ihtiyatlıydı, ancak olaylar öyle hızlanmıştı ki, ne kendisi ne de Cantillo bir sonraki hamlede ne olacağını göremiyordu.

VI

Che'nin zırhlı treni ele geçirmesi üzerine Havana, Camp Columbia'daki askeri karargahta alarm çanları çalmaya başlamıştı. Ordu birliklerinin ülkenin her yanında teslim olmaya başladığına dair haberler Batista'nın kaçış planlarını hızlandırdı. 31 Aralık günü öğleden sonra zaman kazanma umudunu hâlâ Albay Casillas'ın Santa Clara'yı elde tutma ka-

biliyetine bağlamıştı, ancak aynı akşam saat dokuzda Casillas diktatöre takviye gelmediği takdirde daha fazla direnemeyeceğini haber verdi. Bir saat sonra Cantillo Santiago'nun da düşmek üzere olduğunu bildirdiğinde, Batista gitme vaktinin geldiğini anladı.

Yüksek rütbeli subaylarına ve ailelerine Camp Columbia'da verdiği yılbaşı partisi sırasında Batista generallerini misafirlerin eğlendikleri salonun bitişiğindeki bir odada topladı ve onlara silahlı kuvvetleri Cantillo'ya teslim edeceğini bildirdi. Daha sonra salona geçerek orada hazır bulunanlara da kararını açıkladı. En yaşlı Yüksek Mahkeme yargıcı Carlos Manuel Piedra'yı yeni devlet başkanı olarak ilan etti. Batista Cantillo'ya yeni silahlı kuvvetler başkanı olarak yemin ettirdikten sonra, karısını ve yakın çevresini aileleriyle birlikte yanına alarak arabalarla yakınlardaki askeri havaalanına gitti ve hep birlikte pistte beklemekte olan bir uçağa bindiler. 1 Ocak 1959 günü saat üçte Batista, aralarında "seçilmiş devlet başkanı" Andrés Rivero Agüero'nun da bulunduğu kırk kadar yakınıyla birlikte havadaydı. Uçak Dominik Cumhuriyeti'ne gidiyordu. Şafak sökmeden, Batista'nın kardeşi, Havana belediye başkanı "Panchín"i, hükümet görevlileri ve polis yetkililerini taşıyan bir başka uçak havalandı. Aynı saatlerde adı kötüye çıkmış iki şahıs daha ayrı ayrı kaçış yolundaydı: paramiliter güçlerin şefi Rolando Masferrer ve Amerikan mafyasından Meyer Lanski.

Aynı gecenin bir saatinde Albay Casillas ve yardımcısı Albay Fernández Suero, Santa Clara'dan gelen son haberleri aldıktan sonra kendilerini kurtarma telaşına kapıldılar. Çeşitli bahaneler uydurarak yetkilerini üniformasını çoktan çıkarmış olan Albay Cándido Hernández'e devrettiler, sivil giysilerini giydiler ve kaçmak üzere ortadan kayboldular.

Santa Clara'da şafak sökerken Batista'nın kaçtığına dair söylentiler ortalıkta dolaşmaya başladı. 31. Garnizon teslim oldu, son noktalar, Gran Hotel ve Leoncio Vidal garnizonu kuşatıldı ve gün ortalarında Albay Hernández ateşkes istedi. Che ona kayıtsız şartsız teslimiyet dışında hiçbir teklifi kabul etmeyeceklerini bildirdi ve Nuñez Jiménez ile Rodríguez de la Vega'yı onunla görüşmeleri için gönderdi.

"Çelişkili ve abartılı haberler geliyordu," diye yazdı Che, daha sonra. "Batista silahlı kuvvetler yüksek komutanlığını tam bir kargaşaya sürükleyerek o gün kaçmıştı. İki delegemiz [Hernández'le görüşmeye giden] Cantillo'yla telsiz teması kurmuşlar ve ona teslim olmasını söylemişlerdi. Ancak Cantillo bu teklifi bir ultimatom olduğu için reddetti. Ordu komutanlığını Fidel Castro'dan gelen emirlere harfiyen uyarak devralmıştı. Hemen Fidel'le temas kurduk ve ona olanları anlattık. Ona Cantillo'nun ihanet içinde olduğuna dair görüşümüzü de aktardık. Fidel de aynı görüşteydi."

Cantillo'yla konuşan Hernández'in kafası haklı olarak karışmıştı, ancak Che kararlıydı; teslim olmalarını istiyordu. Öğleye doğru saat 11:30'da Fidel'in Radyo Rebelde'de konuşmaya başlaması üzerine görüşmelere ara verildi. Cantillo'nun "askeri cunta" fikrini ya da aralarında bir anlaşma olduğu iddiasını reddeden Fidel, acil bir genel grev ve isyancı güçlerin Santiago ve Havana'ya doğru ilerlemeleri için çağrıda bulunuyordu. Santiago'yu

savunanlardan o akşam saat altıya kadar teslim olmalarını istiyordu, aksi halde saldırıya geçilecekti. Fidel konuşmasını şu sloganla bitirmişti: "*Revolución Sí, Golpe Militar No!*" (Devrime Evet, Askeri Darbeye hayır!)

Durum biraz daha açıklığa kavuşmuştu. Che karar vermesi için Hernández'e bir saatlik süre verdi. Saat 12.30'a kadar teslim olmadığı takdirde, kendisine karşı saldırıya geçilecek ve dökülecek kanlardan sorumlu tutulacaktı. Henández garnizona döndü ve herkes beklemeye başladı.

Che, Hernández'le görüşürken, adamları da nihayet Gran Hotel'deki keskin nişancıları yerlerinden sökmeyi başardılar. Bir önceki gün Enrique Acevedo keskin nişancı ateşinin yerini belirlemek için hızla giden arabalarla otele yaklaşmayı denemiş, ancak adamlarından biri bacağından vurulunca bu taktikten vazgeçmişti. Ancak o sabah, otelin tamamen kuşatıldığını gören ve cephaneleri de tükenmek üzere olan keskin nişancılar direnmekten vazgeçtiler. Adamlar elleri havada dışarı çıkarlarken Acevedo onları seyrediyordu.

Otelden çıkanların beş *chivato* ve dört polis olduğu anlaşıldı. Acevedo'nun sözleriyle, "devrimci adalete ödenecek borçları" vardı. Bu borç hemen ödendi. Öğleden sonra saat 2'de, kısa bir yargılamanın ardından beş *chivato* bir devrimci infaz mangası tarafından kurşuna dizildi.

Casillas da sivil giysileri içinde fazla uzağa kaçamadı. Bordón'un kentin batısını tutan savaşçılarına Havana istikametine giden bütün askerleri durdurma emri verilmişti. Başında hasır bir şapka ve kolunda bir 26 Temmuz bandı olan Casillas bu adamların eline düştü. Hemen Bordón'un önüne çıkarıldı ve yargılanmasına başlandı. Casillas, Bordón'u överek onun "büyük bir stratejist" olduğunu söyledi. "Tek üzüntüsü benimle uzun süre kalamayacak olmasıydı, çünkü askeri cuntaya katılmak için bir an önce başkente gitmesi gerekiyordu. Bu cunta, 'Kübalılar arasında yaşanan bu sorunu çözecek' idi."

Bordón kısa kesti. "Ona yağ çekmeyi bırakmasını, bizim cuntaya falan ihtiyacımız olmadığını, zira Kübalıların sorununu [o andan itibaren] çözecek kişinin Fidel Castro olduğunu söyledim. Benimle Santa Clara'ya gelecek ve Che kendisini görecekti. Birden rengi değişti ve kendisini başka bir şefe götürüp götüremeyeceğimi sordu. Onu gördüğünde Che'nin ne dediğini gayet iyi hatırlıyorum: "Ah! Demek Jesús Menéndez'in[76] katili sensin.'"

Casillas o günü çıkaramadı. Resmi devrimci anlatım, Che'yle görüşmeden önce yolda kaçmaya çalışırken vurulduğu şeklindeydi. Ancak bu anlatımın Bordón'un sözleriyle uyuşmadığı açıktır. Casillas'ın cinayetlerle dolu dehşet verici tarihi ve Che'nin daha önceki devrimci adalet uygulamaları dikkate alındığında, Casillas'ın "kaçma girişimi"ni hemen oracıkta tertiplenen bir infaz mangası önünde gerçekleştirmiş olması mümkündür.

Hernández ise kendisine verilen sürenin dolmasına on dakika kala garnizonunun tes-

76) 1948'de Casillas tarafından öldürülen Komünist şeker işçileri sendikasının lideri.

lim olmasını kabul etti. Rahatlayan askerler silahlarını bırakıp caddeye çıkarak isyancılara katıldılar. Kentin her yerinde şenlik vardı. Santa Clara kurtarılmıştı. Fakat Che şenliğe şimdilik katılmıyordu. Kentte düzenin sağlanması gerekiyordu. Yargılanması gereken eski görevliler ve *chivato*lar vardı. Ayrıca güçlerini bir araya toplaması ve emirler vermesi gerekiyordu.[77]

Cantillo'nun silahlı kuvvetler başkanlığı fazla uzun sürmedi. Pines Adası'ndan salıverilen Albay Barquin, yanında Armando Hart olduğu halde Havana'ya uçtu ve öğle saatlerinde Camp Columbia'ya ulaştı. Devre dışı kalan Cantillo komutayı hemen ona teslim etti. Oriente bölgesinde, Santiago teslim oldu ve Fidel o gece kente doğru ilerlemeye hazırlandı.

Ertesi sabah, 2 Ocak günü, Che ve Camilo Cienfuegos'a Havana üzerine yürüme emri verildi. Camilo, Camp Columbia'yı ele geçirirken, Che liman ağzında Havana'ya yukarıdan bakan sömürge döneminden kalma bir kale olan La Cabaña'yı işgal edecekti. Önce Camilo'nun kolu harekete geçti, çünkü Che'nin işleri henüz bitmemişti. Bazı *chivato*ların idamı ve Calixto Morales'in Las Villas'ın askeri valisi olarak atanması da bu işler arasında yer alıyordu. Daha sonra Che, Santa Clara halkına hitap etti ve onlara "devrimci dava"ya yardımcı oldukları için teşekkür etti. Adamlarıyla birlikte ayrılmadan önce şöyle dedi: "Şu anda çok sevdiğim bir yerden ayrılmakta olduğumu hissediyorum. Sizlerden aynı devrimci ruhu muhafaza etmenizi istiyorum. Önümüzdeki muazzam yeniden inşa görevinde Las Villas ancak bu sayede devrimin öncüsü olmayı sürdürebilir."

Öğleden sonra saat üç civarında yanında Aleida olduğu halde Che ve adamları Havana'ya doğru yola çıktılar. Yoldaşlarının çoğunu Küba'nın başkentini kurtarma coşkusu sarmıştı, fakat Che için bu ilerideki daha büyük bir mücadelenin sadece ilk adımıydı.

77) Hugh Thomas'a göre, kurşuna dizilenlerden biri polis komutanı Albay Cornelio Rojas idi. Idam anında Rojas ateş emrini bizzat vermek istedi ve bu isteği kabul edildi.

Bölüm Üç

YENİ İNSANI YARATMAK

20
Başsavcı

İktidar gerçekten devrimci olmadıkça devrimci yasaların uygulanması imkansızdır.
LOUIS ANTOINE LEON DE SAINT-JUST, 1789, Fransız Devrimci "Terör"ü sırasında.

İnfaz mangalarının idamları Küba halkı için sadece bir zorunluluk değil, aynı zamanda halkın bir dayatmasıdır.
CHE GUEVARA, 5 Şubat 1959, Buenos Airesli Luis Paredes López'e mektup

I

Batista'nın kaçışına ilişkin son dakika haberleri geldiğinde, Buenos Aires'teki Guevara ailesi Yeni Yıl'ı kutluyordu. Gizemli bir elin "Teté"nin hayatta olduğunu doğrulayan bir mektup bırakmasının üzerinden tam iki yıl geçmişti. Şimdi Guevaraların Ernesto adına sevinmeleri için bir neden daha vardı: Uluslararası haber ajansları Che Guevara ve Camilo Cienfuegos'un önderliğindeki isyancı kolların Havana'ya doğru ilerlemekte olduklarını bildiriyordu.

Ancak bu sevinç kısa sürdü. Babasının hatırladığı gibi, "Evimizde tam Batista'nın düşüşünü kadeh tokuşturarak kutluyorduk ki dehşet verici yeni haberler geldi. Ernesto, Küba başkentinin alınışı sırasında ağır yaralanmıştı." Guevara Lynch bir kez daha haberin doğru olup olmadığını anlamak için harekete geçti ve Buenos Aires'teki 26 Temmuz temsilcisinden haberin uydurma olduğunu öğrenene kadar acı ve telaş dolu iki saat geçti. "O gece Yeni Yıl'ı Ernesto'nun hayatta ve Havana'daki La Cabaña garnizonunun başında olduğunu bilmenin verdiği mutlulukla kutladık," diye yazdı babası.

Che ve beraberindekiler 3 Ocak günü şafak sökmeden devasa eski İspanyol sömürge kalesine ulaştılar. 26 Temmuz milisine henüz teslim olan üç bin askerden oluşan bir alay esas duruşta bekliyordu. Che onlara dostça hitap etti. "Yeni sömürgeci bir ordu" olarak onlar isyancı birliklere "asker gibi yürümeyi", gerillalar da onlara "nasıl savaşılacağı"nı öğretebilirlerdi. Daha sonra Aleida'yla birlikte Havana'ya yukarıdan bakan taş pa-

yandalara karşı inşa edilmiş *comandante* evine yerleştiler.

Bir gün önce Camilo kentin içinden geçerek Camp Columbia'daki askeri karargaha gelmiş ve komutayı Albay Ramón Barquin'den devralmış, General Cantillo ise tutuklanmıştı. Fidel de Santiago'ya muzaffer bir giriş yapmıştı. Coşkulu bir kalabalığa hitap ederek kenti Küba'nın geçici "başkent"i, Venezuela'dan uçakla gelen Manuel Urrutia'yı da yeni devlet başkanı olarak ilan etti.

O sırada Fidel'in yanında olan Carlos Franqui, Che'nin neden La Cabaña'ya gönderildiğini anlayamıyordu. "Fidel'in neden böyle bir emir verdiğini uzun uzadıya düşündüğümü hatırlıyorum. Camp Columbia diktatörlüğün ve askeri iktidarın kalbi ve ruhuydu... Che zırhlı treni ele geçirmiş ve Santa Clara kentini almıştı. Devrim'in ikinci adamı durumundaydı. Fidel'in onu La Cabaña'ya, ikincil bir konuma göndermesinin sebebi neydi?"

Fidel hiç kuşkusuz Che için fazla göze batmayan bir konum seçmişti, çünkü onun ilgi odağı olmasını istemiyordu. Yenilgiye uğrayan rejim, o rejimin taraftarları ve Washington Che'yi "uluslararası Komünist" olarak görüyorlardı ve daha işin başındayken ona önemli bir rol vermek ancak sorunlara yol açabilirdi. Öte yanda, yakışıklı, geniş kenarlıklı şapka giyen, beyzbol oyuncusu, çapkın ve kendine özgü bir mizah anlayışı olan Camilo Kübalıydı, Komünist olarak bilinmiyordu ve tanınmış bir halk kahramanıydı. Bu nedenle sahnenin ortasında yer alabilirdi.

Fidel'in eski ordunun tasfiyesi, hainlere, *chivato*lara ve Batista'nın savaş suçlularına karşı devrimci adaletin uygulanmasıyla zaferin pekiştirilmesi gibi vazgeçilmez bir görevin yerine getirilmesinde Che'ye ihtiyacı vardı. Tıpkı bir başka radikal olan kendi kardeşi Raúl'un Oriente'de olması gibi –Fidel onu askeri vali olarak arkada bırakmıştı– Che de Havana'da bu görevin başarılması için gerekliydi.

II

Ocak 1959'da, Havana limanına hakim La Cabaña ve bitişikteki El Morro kalesinin üzerinde yer aldığı yemyeşil araziden Che'nin gördükleri Graham Green'in birkaç ay önce yayımlanan son romanı *Havana'daki Adamımız*'ı akla getiriyordu.

"Kent uzunlamasına, açık Atlantik sahili boyunca serilmiş yatıyor, Avenida de Maceo'da patlayan dalgalar arabaların ön camlarını benekliyordu. Bir zamanların aristokrat semtinin pembe, gri, sarı sütunları tıpkı kayalar gibi aşınmıştı; döküntü bir otelin kapısının üstünde, lekeli, aşınmış bir hanedan arması asılı duruyordu. Bir gece kulübünün panjurları denizin neminden ve tuzundan korunsunlar diye, parlak, çiğ renklerle verniklenmişti. Batıda yeni şehrin çelik gökdelenleri deniz fenerlerinin üzerinde yükseliyordu."

Daha yakından bakıldığında Havana, gazinolar, gece kulüpleri ve kerhanelerle dolu, sefih, heyecan verici bir kentti. Porno filmler gösteren yerler bile vardı. Chinatown'daki Şanghay tiyatrosunda "Süpermen" denilen güçlü bir aygır canlı seks gösterileri sergiliyordu. Isteyen herkes marihuana ve kokain gibi uyuşturucuları bulabiliyordu. Havana'nın

bu sefih hali Küba'yı defalarca ziyaret eden Green'i cezbetmişti. "Batista zamanında kişinin, ister uyuşturucu, ister kadın ya da zampara olsun, istediği her şeyi bulabileceği düşüncesi hoşuma giderdi." Green, kendi yarattığı kahramanı İngiliz denizci Wormold Green'in gözüyle Eski Havana caddelerinde yürüyor ve her şeyi görüyordu. "Her köşede, sanki bir yabancıymış gibi ona 'Taksi' diye seslenen adamlar vardı ve Paseo'ya indiğinde, birkaç metre aralıklarla dizilmiş pezevenkler, kendiliğinden, kayıtsız bir tavırla ona yaklaşıyorlardı. 'Size yardımcı olabilir miyim, bayım?' 'Güzel kızlar tanıyorum.' 'Güzel bir kadın arzuluyor musunuz?' 'Kartpostallar!' 'Erotik bir film görmek ister misiniz?'"

Che ve adamlarının dağlarda yoksunlukla geçen iki uzun yılın ardından içine düştükleri nahoş ortam buydu. Che *escolta*sını (korumalar) sıkı bir denetim altında tutuyordu, ancak Alberto Castellanos nefsine hakim olamayacak durumdaydı. "Hayretler içindeydim... Daha önce başkenti görmemiştim ve tam bir şok halindeydim... [Che] şafak sökene kadar çalıştığı, beni de yanında tuttuğu için bir şeyler görecek vaktim yoktu. [Bu yüzden] bazı geceler kenti görmek için kaçıyordum. O kadar çok güzel kadın vardı ki büyüleniyordum."

Her yerde seks vardı. Gerillalar kimseye görünmeden La Cabaña'nın duvarlarının dışına çıkıyor, limana hakim devasa beyaz İsa heykelinin dibindeki çalılıkların içinde kızlarla birlikte oluyorlardı. Aleida March bu dönemi hatırlarken, tam bir rezalet der gibi kaşlarını kaldırıyordu. Kaotik bir durumdu ve bir biçimde önlenmesi gerekiyordu. İsyancı ordunun kamusal imgesini ve onun iç disiplinini gözeten Che, sevgilileri olan ancak beraberlikleri "resmi" hale getirilmemiş olan bütün savaşçılar için kitlesel bir düğün düzenledi. Evlilik yemini ettirmek için bir yargıç ve dini tören isteyenler için de bir rahip getirtti. Bizzat Che'nin nezaret ettiği bir La Cabaña töreninde yüzük takanlardan biri de, arkasında Oriente'de yaşayan bir nişanlı bırakan dik başlı Castellanos oldu.

Yarı kürenin diğer yerlerinde Küba devriminin zaferi için yapılan kutlamalar bu kadar libidinal olmasa da, geniş çapta paylaşılıyordu. Savaş kamuoyu üzerinde büyük bir etki yaratmıştı. Yabancı gazeteciler yeni rejimin yaptıklarını görmek için Havana'ya akın ediyorlardı. Che'nin babası şunları yazmıştı: "Buenos Aires'te insanlar sadece bunu konuşuyorlardı. Ayaklarımız yerden kesilmişti. Bütün akrabalar ve dostlar bizi soru yağmuruna tutuyorlardı. Biz de bildiğimiz her şeyi anlatmaya çalışıyorduk. Ama aslında ailemizi en çok ilgilendiren konu Ernesto'nun hayatıydı. Ve Ernesto hayattaydı, savaş bitmişti."

Ancak Küba'da bile bütün bunların ne anlama geldiğini anlayan pek az kişi vardı. Hâlâ Santiago'da bulunan Fidel yeni rejime ılımlı bir cephe havası vermeye çalışmıştı, ancak "Devlet Başkanı" Urrutia'yla gelecekteki ilişkisini belirlemiş ve onun sadece adalet bakanını atamasına izni vermiş, diğer bakanları bizzat atamıştı. Kendisini devlet başkanı yaptığı için Fidel'e şükran borçlu olan Urrutia anlaşmazlık çıkarmadı. Buna rağmen ilk kabine listesinde çoğu Llanolu az sayıda 26 Temmuz üyesi yer aldı.

Santiago'dan yola çıkan Fidel, hayranlıkla dolu kalabalıkların tadını çıkararak ağır

ağır Havana'ya doğru ilerledi. Gazeteciler karavanının yolunu kesiyor, dış dünyaya iletmek için ondan demeç almaya çalışıyorlardı. Bu mülakatlarda Fidel siyasal hırsları olmadığını tekrar tekrar ifade etti. "Başkan Urrutia"nın emrinde olduğunu söylüyordu. Gelecekte izlenecek siyasetlere gelince, devrim "halkın iradesi"ne itaat edecekti. Ne var ki Urrutia'nın "silahlı kuvvetlerin Genel Kurmay Başkanı" olarak hizmet etmesi için kendisine yaptığı ricayı "kabul etmiş" idi.

Siviller üstübaşı dökülen gerillalara, göründükleri her yerde çılgınca tezahüratta bulunuyorlardı. Holguínli genç bir isyancı, Reinaldo Arenas, bu ortamı gayet iyi hatırlıyordu. "Dağlardan indik ve birer kahraman olarak karşılandık. Holguín'in dış semtlerinde elime bir 26 Temmuz Hareketi bayrağı verdiler ve evlerin önünden elimde bayrak yürüyerek geçtim. Kendimi biraz gülünç hissediyordum, fakat büyük bir coşku vardı. İlahiler ve marşlar söyleniyordu. Bütün şehir sokaklardaydı. İsyancıların boyunlarına üzerine haçlar iliştirilmiş çiçekten çelenkler takılıyordu. Onlar kahramanlardı. Aslında bazıları sadece dört ya da beş ay önce isyancılara katılmıştı, ancak kentteki kadınların çoğu, hatta adamların da çoğu bu uzun saçlılar için deli oluyordu; herkes sakallı bir adamı eve atmak istiyordu. Benim sakalım yoktu, çünkü henüz on beş yaşındaydım."[78]

Havana'ya festival ile belirsizlik karışımı bir hava hakimdi. Yüzlerce silahlı isyancı otel lobilerinde kamp kurmuştu. Oraları kırsal kesimdeki bir gerilla kampı gibi kullanıyorlardı. Hükümet askerlerinin çoğu Batista kaçtıktan sonra teslim olmuş ve kışlalarına çekilmişti, ama yine de sağda solda birkaç keskin nişancı vardı. İnsan avcıları kaçak polis ajanlarının, yozlaşmış siyasetçilerin ve savaş suçlularının peşindeydi. Birkaç yerde başıboş kalabalıklar gazinolara, park saatlerine ve Batista'nın yoz rejiminin diğer simgelerine saldırdı, ancak 26 Temmuz milisi caddelere çıktığında her şey kısa süre içinde denetim altına alındı. İzci grupları bile gönüllü polislik yapıyorlardı. Bu arada elçilikler Batista'nın ani kaçışıyla gafil avlanan subaylarla, polislerle ve hükümet yetkilileriyle dolup taşıyordu.

4 Ocak günü Carlos Franqui, Fidel'in Camagüey'deki karavanından ayrılarak Havana'ya uçtu. Başkentin büyük bir dönüşüm geçirdiğini gördü. "Bir mahkum olarak tanıdığım, zulmün ve cinayetin anası, kasvetli Camp Columbia, hayal edilmesi imkansız, pitoresk bir sahneyi andırıyordu. Bir yanda Camilo'nun sayıları beş yüzü aşmayan sakallı isyancıları, öte yanda olduğu gibi duran yirmi bin ordu askeri; generaller, albaylar, binbaşılar, yüzbaşılar, çavuşlar, onbaşılar ve erler. Bizim geldiğimizi görünce esas duruşa geçtiler. Kahkahalarla gülmemek için kendimi tuttum. Komutanlık makamında Camilo, o romantik sakalıyla keyifli bir İsa'yı andırıyordu. Botlarını yere atmış, ayaklarını masanın üzerine yaslamış, ekselansları ABD büyükelçisini ağırlıyordu."

Hemen sonra Che geldi. Başkanlık Sarayı'nda sorunlar vardı. Directorio Revolucionaria oraya yerleşmişti ve binayı boşaltmaya niyetli olmadığı anlaşılıyordu. Che liderleriy-

78) Bu alıntı Arenas'ın *Before Night*'ından (Bkz. Seçilmiş Kaynakça) alındı. Arenas ileride tanınmış bir yazar olacaktı, ancak eşcinsel olduğu için acı çekiyordu. Yıllar sonra Küba'dan ayrıldı ve ölene kadar New York'ta yaşadı.

le görüşmeye çalışmış, ancak onunla konuşmayı reddetmişlerdi. Franqui durumu şöyle anlatıyordu: "Camilo yarı şaka yarı ciddi, uyarı için iki top atışı yapmak gerektiğini söyledi. Saraya pek meraklı olmadığım için, bunun iyi bir fikir olduğunu söyledim, fakat Che, her zamanki sorumluluk duygusuyla, bize top atışıyla harcanacak zaman olmadığını söyledi ve sabır göstererek tekrar saraya döndü, Faure Chomón'la görüştü ve sorun çözüldü. Camilo, Che'nin sözünden çıkmazdı."

Fidel 8 Ocak'ta Havana'ya geldiğinde, Urrutia saraya yerleşmiş ve hükümet otoritesini andıran bir durum oluşmuştu. İsyancılar kamu binalarını, polis karakollarını, gazeteleri ve sendika bürolarını ele geçirmişlerdi. Bu arada Komünist Partisi muzaffer isyancıları desteklemek için kitlesel gösteri çağrısı yapıyordu. Partinin sürgündeki liderleri ülkeye dönüyordu ve yasaklanan gazeteleri, *Hoy* (Bugün) yeniden yayına başlamıştı. Eski devlet başkanı Carlos Prío bile Miami'den dönmüştü. Ülke dışında, belli başlı Küba elçilikleri 26 Temmuz temsilcileri tarafından işgal edilmişti. Venezuela yeni hükümeti tanımıştı. ABD de tanıdı. Bunu 10 Ocak günü Sovyetler Birliği'nin resmi tanıması izledi.

Küba'daki sivil kuruluşlar ve iş dünyası minnet ve bağlılık ifadeleriyle devrimi desteklediklerini ilan ettiler. Batista "kabus"u sona ermiş, *Fidelista* balayı başlamıştı. İş dünyası uysal bir tutumla haraç ödemeye hazırdı. Vergiler ödenecekti. Bazı büyük şirketler Küba'nın cesur yeni geleceğine ilişkin iyimserliklerinin bir belirtisi olarak yeni yatırımlarda bulunacakların açıkladılar.

Medya Fidel'i ve onun kahraman *barbudo*larını göklere çıkarıyordu. Hiç utanmadan devrimci bir yayın organına dönüşen haftalık *Bohemia* dergisi, Fidel'e dalkavukça bir saygı gösteriyordu. Bir sanatçının kapak resmi onu başında bir haleyle İsa'ya benzetecek kadar aşırıya kaçmıştı. Derginin sayfalarında yer alan ticari ilanlar bile duruma uygun hale getirildi. Polar biralarını imal eden firmanın verdiği resimli bir ilanda güçlü kuvvetli bir köylü bir bira kutusunu açarken şöyle diyordu: "Evet! ŞİMDİ ÇALIŞMA ZAMANI. Özgürlüğe kavuşmanın ve Kübalı olmanın her zamankinden daha büyük gururuyla çalışmaya koyulmalı, Anavatanımızın ihtiyaçlarını karşılamak için yapıcı ve yoğun biçimde çalışmalıyız... Ve çalıştıktan sonra, ŞİMDİ POLAR ZAMANI! Yerine getirilen bir görevin verdiği hazzı tamamlamak için hiçbir şey buz gibi bir Polar'ın yerini tutamaz." Cancha giyim firması "Libertad" adında yeni bir erkek gömleği üretti. Ürünü tanıtan modelin devrimci bir sakalı vardı.

Bir zamanların gizli 26 Temmuz gazetesi *Revolución*'u (devrim) yeniden çıkarmaya başlayan Carlos Franqui, Fidel'e Küba'nın "Kahraman Rehber"i olarak övgüler düzünce büyük bir takdir topladı. Bir tiyatro grubu *Şafakta General Fidel* adlı bir oyun sahneledi. Sakallı ve üniformalı bir aktör Fidel Castro rolünü oynuyordu. Bazı minnettar yurttaşların alelacele yaptırdıkları bronz bir Fidel büstü Havana'daki askeri binaların yakınındaki bir kavşakta mermer bir kaidenin üzerine oturtuldu ve altına oyulmuş harflerle, anıtın "özgürlük ateşiyle diktatörlük zincirlerini kıran" adamın şerefine dikildiği belirtildi.

Che de bütün bu şiirsel övgülerden payını aldı. Küba'nın yaşayan en ünlü şairi, Komünist Nicolás Guillén zafer gerçekleştiğinde Buenos Aires'te sürgündeydi ve haftalık bir gazetenin editörünün ricası üzerine Guevara'nın şerefine bir şiir yazdı.

CHE GUEVARA

San Martí'nin lekesiz eli
Kardeşi Martí'ye uzanırcasına,
Ve yeşillikler içinden denize doğru Plata
Cauto'nun sevgi dolu sularına kavuşurcasına.

Öylesine sundu Fidel'e, gerilla kanını
Guevara, o sesi güçlü gaucho.
Ve en karanlık gecelerde,
Yoldaşımız oldu, onun güçlü elleri.

Ölüm geri çekildi. Onun pis gölgesinden,
Hançerinden, zehirinden ve vahşetinden
Sadece acı hatıralar kaldı bizlere.

Eriyip kaynaşmış iki ruh parıldar durur,
San Martí'nin lekesiz eli
Kardeşi Martí'ye uzanırcasına.

Ülke dışındaki okurlar Che'yi zaten çok iyi tanıyorlardı, ancak Federico García Lorca, Pablo Neruda ve Rafael Alberti'nin akranı olan Guillén'in edebi kutsaması, onu Latin Amerika'nın en saygı duyulan tarihsel kahramanlarının mertebesine yükseltti. Otuz yaşındaki Che artık "Kurtarıcı" José de San Martín'le kıyaslanıyordu.

Bu abartma Küba'nın kahraman açlığı çeken kamuoyu üzerinde muazzam bir etki yarattı. Gelişinden birkaç gün sonra Che Escambray'deyken kendisine gizlice ekonomiyle ilgili istihbarat raporları gönderen şeker uzmanı Juan Borroto'yu yanına yanına çağırttı. Borroto büyük bir heyecana kapıldı. O günleri hatırlayan Borroto şöyle diyordu: "O yaşayan bir efsaneydi. Pek çok Kübalı için onu görmek bir hayal gibiydi; gözlerinizi oğuşturuyordunuz. Fiziksel olarak da etkileyiciydi; teni çok beyaz, saçları kestane rengiydi ve çok çekiciydi."

Ne var ki Havana'daki Amerikan elçiliği yetkilileri indinde ise, Che yeni rejimin korkunç Rasputin'i olarak görülüyordu. Fidel üzerindeki ideolojik etkisi ve La Cabaña'nın kapalı duvarlarının ardındaki belirsiz yeni rolü pek çok spekülasyona konu oluyordu.

III

Fidel, Havana'ya bir zafer alayıyla, büyük bir şovmen gibi girdi. Zaptedilmiş bir tankın tepesinde ve tezahürat yapan bir kitlenin ortasındaydı. Sarayda Urrutia'ya saygılarını sunduktan sonra, Havana'ya getirilip limana çekilen *Granma*'ya geçti. Daha sonra, Camilo ve Raúl'un eşliğinde coşkuyla bayrak sallayan binlerce *habanero*sun (Kübalı) arasından geçerek Camp Columbia'ya yöneldi. O sırada Che, La Cabaña'da, gözlerden uzaktaydı.

O gece Fidel canlı televizyon yayınında uzun bir konuşma yaparak, yasal düzenin sağlanması ve devrimci birlik üzerinde durdu. "Yeni Küba"da sadece devrimci bir güce yer vardı; "özel ordular" olamazdı. Bu sözlerle Directorio'yu uyarıyordu, zira bu güce bağlı savaşçılar Saray'ı boşalttıktan sonra şimdi de üniversiteye yerleşmişlerdi ve silah topladıklarına dair haberler geliyordu. Bir çatışmanın yakın olduğuna dair uğursuz belirtilere ek olarak, Directorio lideri Chomón kendi grubunun iktidarın dışında bırakılmasına ilişkin kaygılarını kamuoyuna açıklamıştı. Ancak Fidel'in konuşması ve üstü kapalı biçimde güç kullanma tehdidinde bulunması hemen etkisini gösterdi. Fidel daha konuşmasını bitirmeden Directorio elindeki silahları teslim edeceği konusunda söz verdi. Bu, Directorio'nun rakip bir silahlı örgüt olarak oluşturduğu tehdidin sonuydu. Fidel'in zorlayıcı tutumu sonuç vermişti.

Fidel kendi varlığını yeni rejimin ulusalcı niteliğini güçlendirmek için de kullanıyordu. Bir gazetecinin ABD hükümetinin askeri misyonunu çekeceğine dair söylentiler hakkında ne düşündüğünü sorması üzerine hemen şu yanıtı verdi: "Çekmesi gerekir. Her şeyden önce ABD hükümetinin burada sürekli bir misyon bulundurmaya hakkı yoktur. Başka deyişle, bu konuda yetkili olan ABD Dışişleri Bakanlığı değil, Devrimci Küba Hükümeti'dir." Fidel, eğer Washington iyi ilişkiler kurmak istiyorsa, önce mevcut ilişkileri onarması gerektiğini söyledi. Bunun da ilk adımı Küba'yla eşit ilişkiler kurmaktı.

Bu arada ulusa, ordunun "Devrim'e sadık" ve gerektiğinde onu savunacak adamlardan oluşacak şekilde yeniden örgütleneceğini ilan etti. Zaferin henüz güvence altına alınmadığı uyarısında bulundu. Batista çaldığı milyonlar yanında olduğu halde Dominik Cumhuriyeti'ne kaçmıştı ve bir başka lanet diktatörün, General Trujillo'nun himayesine sığınmaya çalışıyordu ve bu ikisinin bir karşı saldırıda bulunmaları her zaman mümkündü.

Fidel ustaca Kübalıları gelecekte olabileceklere hazırlıyordu; ancak çoğu insanın o geceden aklında kalan, kalabalığın içinden havalanan birkaç beyaz güvercinin onun omuzuna konmasıydı. Çoğu insan için bu Fidel'in devrimin karizmatik *büyük lideri* olarak kutsandığı gizemli bir olaydı; diğerleri için ise uygun anda insanları huşu içinde bırakacak şekilde kamusal imaj oluşturma yeteneğini ustaca sergilediği bir örnekti.

Ardından gelen ve hızla gelişen olayların bulanıklığı içinde, devrimin izleyeceği yöne ilişkin çelişkili belirtiler, gözlemcileri dengede ve Kübalıları da sürekli bir akış halinde tuttu. Washington yeni rejimi hemen tanıyarak uzlaşıcı bir tutum almaya çalışmıştı. Batista lekesini üzerinde taşıyan Earl Smith, ikinci bir diplomatik yatıştırma jestinde bulunarak bü-

yükelçilik görevinden istifa etti ve yerine maslahatgüzarını bırakarak ülkesine döndü.

Eisenhower yönetimi yeni rejimin oluşumundan fazla şikayetçi olamazdı. Urrutia'nın kabinesi siyasal bakımdan "güvenli" Kübalı kıdemli siyaset adamlarından oluşuyordu. İçlerinde Fidel'in eski rakipleri de vardı. Fidel bu insanları hükümet içinde görünüşte yetkili konumlara getirerek muhafazakar siyaset ve iş dünyasını yatıştırmış ve potansiyel muhalefet kaynaklarını kendi yanına çekmişti.

En büyük sürpriz, tanınmış bir avukat ve Sivil Muhalefet Cephesi'nin sekreteri Dr. José Miró Cardona'yı başbakanlığa atamasıydı. Franqui daha sonra şöyle yazacaktı: "Miró Cardona'nın atanması bir bomba etkisi yarattı. Havana Bar Derneği'nin başkanı, büyük kapitalist şirketlerin temsilcisi ve Küba'nın en Kuzey Amerika yanlısı siyaset adamlarından biriydi. Yıllar önce Küba devlet başkanları arasında yer alan en büyük hırsızı, tam 84 milyon *peso* çalan Grau San Martín'i hakkında açılan ünlü davada savunmuştu. Şeker kamışı işçilerinin siyahi lideri Jesús Menéndezin katili Yüzbaşı Casilla'yı da savunmuştu. Fidel'in bu seçimini anlayamıyorduk, ancak bu hamle Fidel'in anlamasını istediği kişiler tarafından anlaşılmıştı. Bu gerçekten de zekice bir hamleydi. Amerikalıları, burjuvaziyi ve siyasetçileri şaşırttı."

Talihsiz Miami anlaşmasının ardından kendini toparlayan yılmaz Felipe Pazos, Ulusal Banka'nın başına getirildi; Justo Carrillo Kalkınma Bankası'nın başkanı oldu; ve Harvard mezunu iktisatçı Regino Boti ABD'den dönerek ekonomi bakanlığı koltuğuna oturdu. Etkin muhafazakar gazete *Diario de la Marina*'nın iktisadi analiz yazarı Rufo López Fresquet maliye bakanlığına getirilirken, dışişleri Ortodoxo siyasetçilerinden Roberto Agramonte'ye teslim edildi.

"Yasadışı Edinilmiş Mülklerin İadesi Bakanlığı" gibi yeni kurulan bakanlıkların başına atanan Faustino Pérez gibileri, 26 Temmuz Hareketi'nin sağ kanadından geliyorlardı. Eğitim Bakanlığı'na Armando Hart getirildi; Che'nin savaş zamanı başbelası Enrique Oltuski ("Sierra") ulaştırma bakanı oldu. Fidel'in eski yayıncı arkadaşı, Radyo Rebelde ve *El Cubano Libre*'nin kurulmasına yardımcı olan Luis Orlando Rodríguez içişleri bakanı oldu. Bir diğer yeni görev, "devrimci yasalar bakanlığı" PSP'yle gizli bağlantıları olan Cienfuegoslu bir avukata, Osvaldo Dorticós Torrado'ya verildi. Bu atama o sırada fazla dikkati çekmemişti; ancak Torrado, Fidel'in geleceğe ilişkin planlarında önemli bir yere sahipti.

Kabine çalışmaya başladı. Bir maraton halinde ülkenin anayasası yeniden düzenleniyor, hasara uğramış altyapı inşa ediliyor ve Küba'nın safahat düşkünü toplumu temizleniyordu; Urrutia'nın gündeminin ilk sırasında kumarı ve fahişeliği yasaklayan bir yasa tasarısı vardı. Bu arada yeni bakanlar kendi bünyelerinde temizlik yapmaya başladılar. Batista rejiminden gizlice maaş alanların ya da *botella*ların işine son verildi. İlk kararnameler "tasfiye" niteliğindeydi: Bütün siyasal partiler geçici olarak kapatıldı; Batista'nın ve bütün bakanlarının ve son iki Batista döneminde görev yapmış bütün siyasetçilerin mallarına el konuldu.

Tam bu sırada Fidel geniş kalabalıkların önünde "doğrudan demokrasi" olarak adlandırdığı yeni bir uygulamadan söz etmeye başladı. Aslında bu konuşmalar devrimci siyaset konusunda kendiliğinden yapılan referandumlardı ve Camp Columbia'da yaptığı ilk konuşmaya benzer tepkiler alıyordu. Devrimin tartışmasız *caudillo*su olarak sahip olduğu otoriteyi kullanan Fidel, bu forumları halkın ruh halini saptamak, biçimlendirmek ve radikalleştirmek ve nihayet hükümete baskı yapmak için kullandı. Yeni hükümetin "halkın iradesi"ne itaat etmekle yükümlü olduğunu, çünkü devrimin "halk tarafından" savaşılarak kazanılmış olduğunu tekrar tekrar belirtiyordu.

Fidel, iktidarının gerçek temelini oluşturan orduyu da yeniden biçimlendirmeye başladı. "Eski" ordunun ve polis güçlerinin rütbeleri kaldırıldı, subaylar ya saflara alındı ya da tasfiye edildi. Albay Ramón Barquín askeri akademinin başına getirilirken, başarısız yaz saldırısının ardından isyancılara katılan subaylardan biri, Binbaşı Quevedo, ordu lojistik şubesinin yöneticisi yapıldı. Diğerleri askeri ateşe olarak yabancı ülkelere "terfien sürgün" edildiler. Yeni askeri seçkinler sadık isyancılardan oluşuyordu. Hâlâ Havana bölgesi askeri valisi olan Camilo Genel Kurmay Başkanı oldu. Raúl'un İkinci Cephe'sinin denetçisi olarak hizmet veren avukat Augusto Martínez Sánchez savunma bakanlığına atandı. Raúl'un seçkin "Mau Mau" gerilla vurucu gücünün başkanı Efigenio Almeijeras polis şefi oldu. Son aylarda Fidel'in isyancı "hava kuvvetleri" komutanı Pilot Pedro Díaz Lanz'ın ünvanı resmileştirildi. Belki de en önemlisi, sadık 26 Temmuz adamlarının Küba'nın çeşitli bölgelerine askeri vali olarak yerleştirilmesiydi.

Kısa süre içinde devrimci iktidarın gerçek dayanak noktasının Eski Havana'daki şatafatlı Başkanlık Sarayı değil, o sırada Fidel'in ortaya çıktığı yer olduğu anlaşıldı ve Fidel her yerdeydi. Fidel'in üssü Vedado semtindeki yeni Havana Hilton'un yirmi üçüncü katındaki özel bir daireydi, ancak geceleri genellikle Celia Sánchez'in yakınlardaki apartman katında geçiriyordu. Bazen de Havana'nın doğusunda, otuz dakika mesafedeki balıkçı köyü Cojímar'daki bir villada kalıyordu. Küba'nın geleceği Başkanlık Sarayı'ndan çok bu villada kararlaştırılıyordu. Gelecek aylarda Fidel, en yakın yoldaşları ve Komünist Partisi liderleri geceleri bu evde toplanacaklardı. Bu toplantıların amacı, PSP ile 26 Temmuz Hareketi'ni tek bir devrimci parti içinde kaynaştırmaktı. Fidel, Che, Raúl, Ramiro ve Camilo gerillaları temsil ederlerken, Carlos Rafael Rodríguez, Aníbal Escalante ve partinin genel sekreteri Blas Roca Komünistler adına tartışmalara katılıyorlardı.

IV

Dışarıdan bakıldığında Che ve Raúl'un görev dağılımında ihmal edildikleri söylenebilirdi. Raúl, Oriente'nin askeri valisiydi; Che ise "La Cabaña Komutanı" gibi küçük bir unvan taşıyordu. Ancak bu görev tanımları yanıltıcıydı. Fidel ılımlı bir devrim cephesi oluşturmaya çalışırken, ABD ile erken bir çatışmadan kaçınmayı umuyor, "Komünist etki" suçlamalarını yüksek sesle reddediyordu. Raúl ve Che gizlice PSP'yle olan bağları pe-

kiştirmeye çalışıyorlar ve Fidel'in silahlı kuvvetler içindeki iktidar temelini güçlendiriyorlardı.

Che var gücüyle çalışıyordu. 13 Ocak'ta La Cabaña'daki "Askeri Kültür Akademisi"nin açılış konuşmasında, "ordunun kültür düzeyini yükseltmek"ten söz etti. Temel eğitim ve öğretime ek olarak akademinin askerlerin "siyasal bilinci"ni de yükselteceğini söylüyordu. Yurttaşlık bilgisi, tarih, coğrafya ve Küba ekonomisi, "Latin Amerika cumhuriyetlerinin iktisadi ve toplumsal özellikleri" ve güncel olaylar konusunda dersler verilecekti. Che kendi görevlerini de dönüştürmeye çalışıyordu. Askerlerin horoz düvüştürmekten çok hoşlandıklarını fark ettiğinde, bu dövüşleri yasakladı. Bunun yerine, La Cabaña'da, satranç sınıfları, bir binicilik takımı, spor gösterileri örgütledi ve sergiler, konserler, tiyatro oyunları düzenledi. Geceleri kalenin çeşitli sinemalarında film gösterileri yapılıyordu. Che, *La Cabaña Libre* adında bir de alay gazetesi çıkarmaya başladı ve Devrimci Silahlı Kuvvetler'in gazetesi *Verde Olivo*'nun yeniden yayına başlamasına yardımcı oldu.

Bu faaliyetin orta yerinde Che sessizce PSP'lilerin gözetimi altında bir okul kurdu. Escamray'deki yardımcısı Armando Acosta fazla uzakta değildi; La Cabaña'nın karşısındaki limanda yer alan küçük La Punta kalesine komuta ediyordu. Çok geçmeden Che onu Akademi'nin yöneticiliğine atadı.

Ocak ayının sonunda Che'ye ek bir unvan verildi: "Devrimci Silahlı Kuvvetlerin Eğitim Şubesi Başkanlığı". Ancak bu ünvan da onun bütün faaliyetlerini anlatmaya yetmiyordu. Fidel'in emriyle, yeni bir devlet güvenlik ve istihbarat aygıtı oluşturmak için Raúl –Havana ile görev yeri olan Santiago arasında sürekli gidip geliyordu– Camilo, Ramiro Valdés ve PSP'li Victor Pina'yla gizli toplantılar yapıyordu. Sonuçta ortaya çıkan örgüt, Seguridad del Estado (Devlet Güvenlik) ya da G-2, Che'nin savaş dönemindeki yardımcısı Ramiro Valdés'e emanet edildi. PSP Politibüro üyesi ve partinin "Askeri Komite" başkanı olan Osvaldo Sánchez örgütün ikinci komutanlığına getirildi.

Bu arada Kübalı sürgünler yarıkürenin çeşitli yerlerinden yurda dönüyorlardı. Sürgünleri geri getirmek için Buenos Aires'e bir uçak gönderildi ve Guevara ailesi de uçağa davet edildi. Che'nin anne ve babası, kız kardeşi Celia, kocası Luis Argañaraz ve on dört yaşındaki Juan Martín daveti kabul ettiler. (Aileleri ve iş durumları nedeniyle Roberto ve Ana María ülkede kaldılar; ünlü ağabeylerini görmek için iki buçuk yıl daha beklemeleri gerekecekti.) Aile 9 Ocak günü Havana'ya ulaştı. Duygusal Guevara Lynch Havana'nın Rancho Boyeros havaalanında toprağı öptü. "Sakallı askerler hemen çevremizi sardı," diye yazacaktı. "Üzerlerinde gerçekten de kirli üniformalar vardı. Tüfek ya da makineli taşıyorlardı. Bize gayet resmi bir tavırla selam verdiler ve terminalin kapalı bölümüne götürdüler. Ernesto bizi orada bekliyordu. Ona sürpriz yapmak istediklerini anladım. Gelişimizi sadece birkaç dakika önce haber almıştı. Karım onun kollarına atıldı ve gözyaşlarını tutamadı. Çok sayıda fotoğrafçı ve televizyon kamerası bu anı tesbit etti. Sonra ben

de oğluma sarıldım. Onu görmeyeli altı yıl olmuştu."

O gün çekilen fotoğrafların birinde, seyrek sakallı Che üzerinde üniforması, başında beresi, anne ve babasının yanında görülmektedir. Meraklılardan oluşan şamatalı bir kalabalık çevrelerini sarmıştır. Che'nin sırtında bir hafif makineli tüfek vardır. Celia'nın ve Che'nin yüzlerindeki derin, tutkulu gurur gerçekten de görülmeye değer. Usturuplu giysiler içindeki babası, bir yabancı gibi biraz kenarda kalmış, yüzünde şaşkın bir ifadeyle gülümsemektedir.

Guevara ailesi Havana Hilton'da Fidel'in dairesinin birkaç kat altındaki bir daireye devrimin misafirleri olarak yerleştirildiler. Fiilen hükümet merkezi haline gelen otelin lüks lobisi, sakallı ve silahlı gerillların, itişip kakışan gazetecilerin, iyi bir iş kapmaya çalışanların ve devrim yüzünden tatilleri kesintiye uğrayan şaşkın Amerikalı turistlerin birbirine karıştığı garip bir mekan haline gelmişti. Nihayet oğluyla baş başa kalan Guevara Lynch, oğlunun en sevdiği markadan birkaç şişe Arjantin şarabını çantadan çıkardı.

"Şişeleri görünce gözleri parladı... Şişelerin görünüşü herhalde onu başka mutlu zamanlara, bütün ailenin Buenos Aires'te hep birlikte yaşadığı günlere ait hoş anılara götürmüştü." Buluşmalarını kutladılar. Bu arada Guevara Lynch, oğlunu izliyor, onun "fiziksel olarak, yüz ifadesi ve o neşeli haliyle... altı yıl kadar önce soğuk bir temmuz günü öğleden sonra Buenos Aires'ten ayrılan aynı çocuk" olduğunu düşünüyordu.

Guevara Lynch'in değelendirmesi biraz hüsnükuruntu içeriyordu kuşkusuz. Oğlu Ernesto kendi istediği adam, "Che" olmuştu. Ve "Ernesto" ailesini görmek istemiş olsaydı, bu işi asla o sırada yapmazdı, zira böyle bir buluşma için daha isabetsiz bir zaman düşünülemezdi. Ailesini Hilton'da bırakan Che apar topar La Cabaña'ya koşmak zorunda kaldı. Devrimci mahkeme yargı faaliyetini, La Cabaña'da, Che'nin sorumluluğu altında sürdürüyordu.

Ocak ayı boyunca her gün şüpheli savaş suçluları yakalanıyor ve La Cabaña'ya getiriliyorlardı. Bunlar genellikle eski rejimin üst düzey adamları değildi; çoğu, isyancılar kentin denetimini ele almalarından önce kaçmış, hava ya da deniz yoluyla ülke dışına çıkmaya çalışırken yakalanmış ya da elçiliklerde kısılıp kalmış adamlardı. Geri kalanların çoğu milletvekili ya da sıradan *chivato*lar ve polis işkencecileriydi. Yine de Che, başsavcı olarak görevini büyük bir titizlikle yerine getiriyordu. Kalenin eski duvarları geceleri infaz mangalarının yaylım ateşiyle çınlıyordu.

Che'nin Comisión de Depuración ya da "Temizlik Komisyonu" başkanlığına getirdiği Miguel Angel Duque de Estrada, şöyle diyordu: "Bin kadar savaş tutsağı vardı. Sayıları gittikçe artıyordu ve çoğunun dosyası yoktu. İsimlerini bile bilmiyorduk. Ancak bu işi yapmamız, yenilgiye uğrayan orduyu temizlememiz gerekiyordu. Ordunun temizlenmesi ve savaş suçlusu olduğu saptananlara adaletin tam olarak uygulanması gerektiği konusunda Che daima net bir fikre sahipti."

Duruşmalar akşam saat sekiz ya da dokuzda başlıyor ve hüküm genellikle sabahın

ikisinde ya da üçünde veriliyordu. Görevi delil toplamak, tanıkları dinlemek ve duruşmaları hazırlamak olan Duque de Estrada, kürsüde "başsavcı" Che'nin yanında oturuyordu. Che adamların kaderi hakkında son kararı veriyordu.

"Che bana danışırdı," diyordu Duque, "ancak sorumluluk ona aitti, askeri komutan olarak son sözü söylerdi. Kararların neredeyse yüzde yüzünde aynı fikirdeydik. Yaklaşık yüz gün içinde infaz mangasıyla elli beş idam gerçekleştirdik. Anlaşamadığımız vakalar da oldu, ancak her davaya hak ettiği ilgi ve dikkati gösterdik ve kararlarımızı aceleye getirmedik."

Che, yirmi bir yaşındaki eski muhasebecisi Orlando Borrego'yu, La Cabaña'nın maliye yöneticiliğinin yanı sıra mahkeme başkanlığına atadı. Borrego'nun hatırladıkları şöyleydi: "Çok zordu, çünkü [çoğumuz] hukuk eğitimden yoksundu. Bizim en büyük derdimiz, devrimci ahlak ve adalet duygusunu [yerleştirmekti]. Hiçbir adaletsizlik yapılmadı. Che bu konuda çok dikkatliydi. Hiç kimse bir tutsağa vurduğu için kurşuna dizilmedi. Eğer aşırı işkence, cinayet ve öldürme olayları varsa, tamam, hemen ölüme mahkum ediliyorlardı... Bütün dava çözümleniyor, bütün tanıklarla görüşülüyor, ölen ya da işkence gören kişinin akrabaları getiriliyor ya da bizzat işkenceye uğrayan kişi getiriliyor, vücudunu gösteriyor ve gördüğü bütün işkenceleri kanıtlıyordu."

Che her gece yargıçlarıyla birlikte duruşmaya giriyordu, ancak düşmanca davranan bazı Kübalı televizyon muhabirlerine duruşmalardaki rolünü açıklarken, mahkeme salonunda asla bulunmadığını ve sanıklarla karşılaşmadığını söyledi. O sadece, soğukkanlı ve tarafsız biçimde hüküm verilene kadar kanıtlar temelinde dava dosyalarını inceliyordu. Borrego'ya göre Che yargıçları ve savcıları seçerken de gayet dikkatli davranıyordu. Mesela, kötü muameleye uğramış isyancıların eski işkencecilerini yargılayacak durumda olmamasına özen gösteriliyordu. "Duruşma stratejisi büyük bir dikkatle hazırlanıyordu," diyordu Borrego, "çünkü bazen aşırı solda olan savcılar oluyordu... her zaman ölüm cezası isteyenleri ise birinin yatıştırması gerekiyordu."

Ne var ki sıra idamlara geldiğinde, Che'nin Camagüey'de kovduğu Amerikalı gönüllü Herman Marks'la ilgili eski yargılarının üstesinden geldiği anlaşılıyordu. Marks, La Cabaña'da yeniden ortaya çıkmıştı ve Che'nin infaz mangalarında fiilen görev yapıyordu.[79]

Sonraki birkaç ay içinde, Küba'nın her yerinden birkaç yüz insan resmen yargılandı ve infaz mangaları tarafından idam edildi. Çoğu Borrego'nun tanımladığına benzer koşullarda hüküm giydi: Kısa da olsa dürüst yargılamalarla, savunma avukatları, tanıklar, savcılar ve halktan insanların katılımıyla. Az sayıda olmakla birlikte keyfi idamlar da oldu. Bunların en kötüsü Santiago'nun işgalinden hemen sonra gerçekleşmişti. Raúl Castro 70 tutsak askeri topluca infaz etti. Askerlerin gözü önünde buldozerle bir çukur açıl-

79) Marks'ı La Cabaña'da tanıyan Borrego onu tuhaf, kayıtsız bir adam olarak betimliyordu. "Sadist" idi ve infaz mangalarına katılmaktan hoşlanıyordu. Kırklı yaşlarındaydı, çok az İspanyolca konuşuyordu ve ABD'de kanun kaçağı olarak arandığına dair söylentiler vardı. Aylar sonra Küba'da da ortadan kaybolacaktı.

dı ve hepsi makineli tüfek ateşiyle çukura itildi. Bu eylem Raúl'un acımasız ve şiddet düşkünü biri olarak edindiği şöhreti artırdı. Aradan geçen bunca yıla rağmen bu izlenim zayıflamamıştır.

Aslında o sırada devrimci adalet uygulamalarına karşı kamuoyunda açık bir muhalefet yoktu. Tam aksine: Batista'nın canileri iğrenç cinayetler işlemişlerdi ve Küba kamuoyunda bir linç havası vardı ve medya yargılamalara ve mahkum olanların idamlarına ayrıntılı biçimde ve olumlayarak yer veriyor, işlenen suçları ayrıntılı biçimde sayıp dökü-yordu. Arada Batista'nın rüşvet ve yolsuzluklarını açığa vuran Küba gazeteleri onun *esbrissolarının*, yani yardakçılarının yarattıkları dehşet ve vahşete ilişkin ürkütücü açıklamalar ve korkunç fotoğraflar yayımlıyordu. *Bohemia* duruşmalara aşırı derecede uzun yazılarla yer veriyor, yargılanmayı bekleyen zanlılarla iğneleyici mülakatlar yayımlıyor, idamları bir kamerayla izliyor ve haberleri manşetten veriyordu.

8 Şubat günü Batista'nın propagandacılarından biriyle yapılan bir mülakat "Zalimin Faresi Kapana Kısıldı" başlığıyla sunuldu. Sanığın fotoğrafının altında şu satırlar yer alıyordu:

> Diktatörlüğün en kötü şöhretli yardakçılarından biri olan Otto Meruelo'nun encamı budur. *Batistatonun* en iğrenç sözcülerinden biri olan bu adamın adı bile ulusal atmosferi kirletiyor... Meruelo'nun fiziksel bütünlüğü, ahlaki bir bütünlüğe asla sahip olmasa da, yerindedir. Devrim "buna" ne yapacak? Bu soru bütün Kübalılarının dudaklarının ucunda.

Meruelo sonunda otuz yıl hapis cezasına çarptırıldı. Aynı sayıda *Bohemia*, Rolando Masferrer'in, Manzanillo'da çeşitli cinayetlerden sorumlu olan "Kaplan" silahşorlarından ikisinin, Nicolardes Rojas kardeşlerin duruşmasını, "Lanetli Kardeşler" başlıklı bir makaleyle verdi. Yazar duruşmanın son anlarını şu şekilde anlatıyordu:

> Savcı Dr. Fernando Aragoneses Cruz: "Nicolardes kardeşler özgürlüğü hak ediyorlar mı?"
>
> Muazzam bir kalabalık hep bir ağızdan haykırıyor: Haaayır!
>
> "Bir gün topluma yararlı olabilecekleri umuduyla hapsedilmeyi hak ediyorlar mı?"
>
> Haaayır!
>
> "Bütün gelecek kuşaklara ibret olsun diye kurşuna dizilmeli midirler?"
>
> Eveeet!
>
> Savcı gazaba gelmiş insanları şöyle bir süzdü. Ve çoğunluğun fikri karşısında, halkın mahkum ettiği o insanlara biraz öfke biraz da acıma duygusuyla bakarak, kendi görüşünü sakin bir sesle ifade etti.
>
> "O halde, bayanlar baylar, bu oturumda halkın isteğine uyuyorum."

Nicolardes kardeşler hemen salondan çıkarılarak kurşuna dizildiler.

Bohemia'nın bu haberi Küba'nın devrimci mahkemelerine hakim olan havayı gayet iyi yansıtır. Orlando Borrego hüküm verirken çoğu kez sivil izleyicilerden gelen büyük bir baskı altında olduğunu hissediyordu. "[Genelikle] kararları çok ılımlı buluyorlardı... Bazen biri on yıl [ceza verilmesini] istediğinde onlar yirmi yıl istiyorlardı." Ülke dışından gelen eleştiriler Borrego'nun görevini iyice zorlaştırıyordu. Amerikan kongre üyeleri olup bitenleri bir kan banyosu olarak kınıyorlardı. Suçlamalar karşısında öfkelenen Fidel, Ocak ayı sonunda Havana stadyumunda halka açık gösterişli duruşmaların yapılmasına karar verdi. Pek çok cinayet ve işkenceyle suçlanan Binbaşı Sosa Blanca ve çeşitli subaylar yargılanacaklardı. Ne var ki, yabancı muhabirlerin neşeli ve kan isteyerek histerik çığlıklar atan kalabalık karşısında tepki göstermeleri üzerine Fidel'in gösterisi geri tepti. *New York Times*'ın baş editörü, sempatizan Herbert Matthews'un duruşmaları "Küba perspektifi"nden haklı çıkarmaya çalışan makalesini yayımlamayı reddetmişti.

Che tutumunu değiştirmedi. Yargıçları devrimin düşmanlarına cephane sağlamayacak şekilde her davada delillerin ağırlığını dikkatle değerlendirmeleri için uyardı, ancak duruşmaların Küba devrimi güvence altına alınmış gibi sürdürülmesi gerekiyordu. Kübalı yoldaşlarına, Guatemala'da Arbenz'in silahlı kuvvetleri sadık olmayan unsurlardan temizlemediği için devrildiğini ve bu hata yüzünden CIA'nın Arbenz rejimine sızdığını ve onu çökerttiğini bıkmadan anlatıyordu. Küba bu hatayı tekrarlayamazdı.

Guevara Lynch anılarında Che'nin yargılamalarda oynadığı öncü role değinmekten kaçındıysa da, oğlunun sert bir adama dönüşmesinin kendi üzerinde yarattığı şoktan üstü kapalı biçimde söz etti. Bir gece La Cabaña'ya giderek oğlunu ziyaret etmek istedi. Che orada değildi. Beklemeye karar verdi. Çok geçmeden girişe bir cip geldi ve içinden bir adam fırladı. Bu Che idi. "Doğruca nöbet görevi yapan silahlı bir gencin yanına gitti. Elindeki silahı kaptı ve çok sert bir sesle ona tutuklandığını söyledi. Oğlanın yüzündeki umutsuz ifadeyi gördüm. Daha sonra, onu neden tutukladığını [Che'ye] sordum. "Burada hiç kimse nöbette uyuyamaz, yaşlı adam," dedi. "Çünkü bu davranış bütün kışlayı tehlikeye sokar."

Guevara Lynch, o ana kadar oğlunun "1953'te Buenos Aires'te bize veda eden aynı çocuk" olduğunu düşünmüştü. Ama artık yanıldığını anlıyordu. Onu yeni bir ışık altında görmeye başlamıştı.

Bir başka gün Guevara Lynch, Che'ye "tıp öğrenimini sürdürme" konusunda ne düşündüğünü sordu. Che gülerek, aynı ismi taşıdıkları için babasının isterse kendi yerine geçebileceğini, bir doktor tabelası asıp, "risksiz adam öldürmeye başlayabileceği"ni söyledi. Sonra kendi şakasına güldü. Fakat babası oğlundan ciddi bir yanıt alana kadar ısrarını sürdürdü. "Tıp kariyerime gelince," dedi Che, "sana çok uzun süre önce o mesleği bıraktığımı söyleyebilirim. Artık ben bir hükümeti güçlendirmeye çalışan bir savaşçıyım. Başka ne yapabilirim? Kemiklerimi hangi ülkeye bırakacağımı bile bilmiyorum."

Guevara Lynch şaşırdı. Che'nin son sözlerinin ne anlama geldiğini ancak yıllar sonra anlayacaktı. "Evimdeki Ernesto'yu, normal Ernesto'yu tanımakta zorlanıyordum. Muazzam bir sorumluluk yüklenmiş gibiydi. Havana'ya geldikten sonra Ernesto kendisini nasıl bir kaderin beklediğini anlamıştı. Kendi kişiliğinin farkındaydı ve gizemli boyutlar kazanan ideallerinin zaferine inanan bir adama dönüşmekteydi."

Babasının yaşadığı kafa karışıklığını Che'nin eski arkadaşlarından ve tanıdıklarından bazıları da paylaşıyorlardı. Önceleri onun gerilla savaşı maceralarıyla heyecanlanan bu insanların yaşadıkları sevinç, Che'nin infazlarda oynadığı role ilişkin haberler geldikçe dehşete dönüştü. Dostları onu bu kadar acımasız kılan şeyin ne olduğunu anlayamıyorlardı.

Tatiana Quiroga ile Che'nin Miami'deki oda arkadaşı, Chichina'nın kuzeni Jimmy Roca evlenmişler ve Los Angeles'te yaşamaya başlamışlardı. Ocak ayının başlarında ona devrimin zaferini kutlayan bir telgraf gönderdiler. Tatiana, "La Cabaña'ya bir telgraf çektim ve bana beş *dolar*a mal oldu," diyordu. "Gayet iyi hatırlıyorum, zira öğrenci olduğum için çok az param vardı. Ancak onu tebrik etmek için beş *dolar*ı gözden çıkardım. Daha sonra La Cabaña'daki öldürme olayları gerçekleşti. Sana şunu söyleyebilirim ki, o telgrafa harcadığım beş *dolar*a hiç o kadar yanmamıştım. Ölmek istiyordum."

Mexico City'deki Genel Hastane'den Che'nin eski meslektaşı Dr. David Mitrani de aynı şekilde isyan halindeydi. Sekiz ay sonra Che'nin daveti üzerine Havana'ya geldiğinde duygularını ona anlattı. Che, Mitrani'yi tatmin etmeyecek kadar açık bir yanıt verdi. "Bak, bu işte ilk öldüren sen olacaksın, yoksa seni öldürürler."

V

"Gerekliliği" her ne olursa olsun devrimci mahlemeler Havana ile Washington arasındaki siyasal iklimi büyük ölçüde kutuplaştırdı. Fidel saldırıya geçti: Hiroşima'ya atom bombası atan bir ülke kan banyosundan nasıl söz edebilirdi? Batista'nın yargılanmakta olan katilleri vahşet uygularken, şimdi eleştiride bulunanlar neden seslerini çıkarmamışlardı? Fidel bu türden eleştirilerin müdahale anlamına geldiğini ve "*gringo*lar" Küba'yı işgal etmeye kalkışırlarsa bunun bedelinin "200 000 ölü Amerikalı" olacağını söyledi. Daha sonra kendisine suikast yapılacağına dair söylentileri ele alarak, öldürülmesi halinde devrimin yaşamaya devam edeceği uyarısında bulundu. Arkasında devrime önderlik edecek yoldaşları vardı ve onlar kendisinden "daha radikal" adamlardı. Kendi yerine kimin geçeceğine ilişkin kuşkuları dağıtmak için, "ardıl"ının kardeşi Raül olacağını ilan etti. Raül'un Santiago'da gerçekleştirdiği kitlesel infazlar dikkate alındığında, Fidel'in uyarısı gerçekten de kaygı vericiydi. Aslında "devrimci silahlı kuvvetler bakanı" olarak resmi ataması Ekim 1959'a kadar yapılmasa da Raül o sırada, Küba askeriyesinin fiili kurmay başkanı durumundaydı. Che'ye gelince, ABD elçiliği onun faaliyetlerini ve konuşmalarını yakından ve gittikçe artan bir kaygıyla izliyordu.

27 Ocak günü Havana'da PSP'nin desteğiyle düzenlenen bir forumda Che "İsyancı Ordunun Toplumsal İzdüşümleri" başlıklı bir konuşma yaptı. Bu konuşma Che'nin konumuna dair hiçbir kuşkuya yer bırakmıyor ve devrimin Fidel'in o zamana kadar benimsediklerinin ötesine geçen radikal niyetler taşıması bakımından ipuçları sergiliyordu. Önemini kavrayan biri için bu konuşma, iktidara geldiklerinden beri Fidel dahil bütün devrimci liderlerin yaptıkları konuşmaların belki de en önemlisiydi. Che gelecekte neler olacağını gayet basit biçimde ortaya koyuyordu.

Her şeyden önce, isyancıların "izdüşümler"inden birinin –silahlı bir demokrasi– şimdiki halde gerçekleştirildiğini, ancak yapılması gereken daha çok şey olduğunu söylemişti. İki ay kadar önce Sierra Maestra'da çıkarılan devrimci tarım reformu kararnamesi Küba'daki hatalı işleri düzeltmek için yeterli olmayacaktı. Devrim, verdikleri destekle savaşın kazanılmasını sağlayan *campesino*lara olan borcunu gerçek bir tarım reformuyla ödemek zorundaydı. Toprak sahipliğine dayanan sistemin, Küba'nın 1940 anayasasında düşünüldüğü gibi reformdan geçirilmesi şarttı. Che bu reformun tamamlanabilmesi için devrimin "halka" itaat etmesi gerektiğini öne sürüyordu.

"*Latifundio*'yu yasaklayan yasanın uygulanması örgütlü köylü kitlelerinin işi olacaktır." Dahası toprağına el konulan mülk sahiplerine tazminat ödenmesini öngören anayasal zorunluluğun dikkate alınmaması gerekiyordu. "Tarım reformu bu ilkeye göre uygulanırsa, çok yavaş ve zahmetli olabilir... gerçek ve kapsamlı bir Tarım Reformu" hedefini engelleyebilirdi. Küba'nın güçlü bir ekonomi yaratması, hızlı bir sanayileşme sürecinden geçerek şeker ihracatına dayalı bir ekonomi olmaktan kendini kurtarması da gerekiyordu. Ülke ancak o zaman kendisini Amerikan kapitalist hakimiyetinden kurtarabilirdi. "Sürecin beraberinde getireceği pek çok sorunu gözardı etmeksizin, ülkenin sanayiini geliştirmek zorundayız. Ancak sanayileşme siyaseti yerli sanayii ve yeni ürünleri özümleyebilecek bir iç piyasayı koruyan yeni ticaret ve gümrük önlemlerini gerektirmektedir. Bugün büyük bir güce sahip olmayan, fakat gelecekte üstüne düşeni yapması gereken geniş köylü kitlelerinin, *guajiro*ların girmesi sağlanmadıkça bu piyasayı genişletemeyiz."

ABD'nin bu önerileri dikkate almayacağı uyarısında bulunmuştu. "Bugün ticaretimizin ve pazarımızın % 75'ine hakim olanların gösterecekleri tepkiye hazırlıklı olmalıyız. Bu tehlikeyle yüzleşmek için karşı önlemler almaya hazır olmalıyız. Gümrük tarifeleri ve dış piyasaları çoğaltmak bu önlemlere dahildir." Sanayileşmek için Küba'nın önce "Batista diktatörlüğü tarafından yabancı konsorsiyumlar"a teslim edilen ulusal kaynaklarını kurtarması gerekiyordu. Ülkenin madenleri ve elektrik şebekesi Kübalıların elinde olmalıydı ve ITT'nin bir yan kuruluşu olan devlet telefon şirketi kamulaştırılmalıydı.

"Böyle bir programı uygulamak için elimizde bulunan kaynaklar nelerdir? İsyancı Ordu'ya sahibiz ve bu ordu mücadelede başlıca aracımız, en olumlu ve güçlü araç olmalıdır ve Batista ordusunun bütün kalıntılarını yok etmelidir. Bu tasfiyenin öç alma duy-

gusuyla ya da salt adalet duygusuyla değil, halk egemenliğinin kısa süre içinde gerçekleşmesini sağlamak için yapıldığı çok iyi anlaşılmalıdır... Ulusal gelişmenin pek çok ayrıcalığa son vermesi gerekecektir ve bu nedenle ulusu onun bilinen ve kılık değiştirmiş düşmanlarına karşı savunmaya hazır olmamız gerekmektedir."

Trujillo'nun Dominik Cumhuriyeti'nde işgal planlarının hazırlanmakta olduğuna dair söylentilere üstü kapalı biçimde değinen Che, asıl tehdidin ABD'den geldiğine bir kez daha işaret etmişti. "Küçük bir adanın [Dominik Cumhuriyeti] saldırısına uğrarsak bunun ancak kıta çapında bir gücün yardımıyla gerçekleştirilebileceğini biliyoruz. Bu durumda toprağımızı savunmak için saldırgana var gücümüzle karşı koymak zorunda kalacağız. Ve bu nedenle teyakkuz halinde ve bir gerilla ruhu ve stratejisiyle hareket etmeye hazır olmalıyız... Bütün Küba ulusu bir gerilla ordusu haline gelmelidir, çünkü İsyancı Ordu gelişmekte olan bir yapıdır. Bu yapının kapasitesi sadece bu cumhuriyette yaşayan altı milyon Kübalıyla sınırlıdır. Her Kübalı silah kullanmayı ve kendisini savunmak için silahı ne zaman kullanacağını öğrenmelidir."

En dramatik olanı Che'nin kıtasal bir devrim görüşünü ortaya koyması ve bunu sadece göreneksel Komünist Partisi önderliğinde kitle mücadelesi teorisine meydan okuyarak değil, bütün yarıküreyi şiddet yoluyla çatışmaya davet ederek yapmasıydı. "Devrimimizin verdiği örnek ve ondan Latin Amerika için çıkarılması gereken ders bütün kahvehane teorilerini yıkmıştır: Halkın desteğini alan ve ölümden korkmayan küçük bir grubun, disiplinli bir nizami ordunun üstesinden gelebileceğini ve onu yenilgiye uğratabileceğini kanıtlamış bulunuyoruz. Temel ders budur. Bizimle aynı tarımsal kategori içinde bulunan Latin Amerikalı kardeşlerimiz için bir ders daha vardır; o da tarım devrimleri yapmak, tarlalarda, dağlarda savaşmak ve bu savaşı oralardan kentlere doğru yaymaktır... Bizim kaderimiz Latin Amerika'nın bütün az gelişmiş ülkeleriyle yakından bağlantılıdır. Devrim Küba ulusuyla sınırlı değildir, çünkü Amerika'nın vicdanına dokunmuş ve halklarımızın düşmanlarını ciddi biçimde endişelendirmiştir... Devrim Latin Amerikalı zalimleri rahatsız etmiştir; çünkü onlar da halkçı rejimlere, yabancıların tekelci şirketleri kadar düşmandırlar."

Devrimin düşmanları vardı, ama "bütün Latin Amerika ve ezilen ülkelerde coşku yaratan" dostları da vardı. Che konuşmasının sonunda "bütün Latin Amerika halkları arasında manevi birlik" çağrısında bulunmuştu. Bu birlik, "kardeşlerimizin deneyimimizden yararlanmalarını sağlayan, etkin bir yardım için demagojinin ve bürokrasinin ötesine geçen bir birlik" olacaktı. "Bugün bütün Küba halkı savaş halindedir ve öyle kalacaktır; dolayısıyla, diktatörlüğe karşı kazanılan zafer geçici bir zafer değildir, Amerika'nın zaferinde ilk adım haline gelmektedir."

Che'nin konuşması, yarıkürenin gelecekteki devrimcileri için bir siren sesinden ve ABD'nin çıkarlarına yönelik üstü kapalı bir savaş ilanından başka bir şey değildi.

VI

Havana'da Amerikan maslahatgüzarı olarak faaliyetini sürdüren Daniel Braddock, 2 Şubat günü Dışişleri Bakanlığı'na, CIA'ya, orduya, donanmaya, hava kuvvetlerine ve Ciudad Trojillo'ya (Dominik Cumhuriyeti), Managua ve Nikaragua'daki ABD elçiliklerine gizli birer dosya gönderdi. Dosyanın başlığı şöyleydi: "Öteki Latin Amerika Hükümetlerine Karşı Devrimci Operasyonlar Üssü Olarak Küba." Dosyada şöyle denilmekteydi.

> Küba'da başarılı devrimci hareketin liderlerinin pek çoğu diğer bazı Latin Amerika uluslarının halklarını kendi "diktatör" hükümetlerinden "kurtarmak" için çaba göstermek durumundadır. Ernesto "Che" GUEVARA Serna genelikle bu düşüncenin arkasındaki esas güç olarak görülür ve aslında fiili planlama konumunda yer alırken, yalnız değildir. Fidel CASTRO'nun da, özellikle yakınlarda yaptığı Venezuela ziyareti sırasında benzer ifadeler kullandığı bildirilmektedir.[80]

Bu kez hedefe ABD istihbaratı konuldu. Fidel'in desteğiyle Che kendi *Granma* tarzı seferleri için Küba'nın himayesini isteyen bütün yarıküre devrimcilerini topladı. Bunlardan biri Castillo Ármas'ın Guatemala saldırısı sırasında Che'ye otomatik silah kullanmayı öğreten Nikaragualı Rodolfo Romero idi. Şimdi, dört buçuk yıl sonra rolleri değişmişlerdi. Guatemala çatışmasından sonra Romero Nikaragua'ya dönmüş ve Marksist bir entelektüel olan, Somoza karşıtı öğrenci lideri Carlos Fonseca'nın danışmanı olmuş ve Batista'ya karşı savaş sırasında Fonseca'nın grubu Küba'nın devrimci davasını saygıyla ve coşkuyla desteklemişti. Bu kez Che bir Nikaragua gerilla ordusunun ve ona önderlik edecek bir devrimci partinin örgütlenmesi için yardım sağlıyordu. Braddock'un telgrafla ilettiği notta da belirtildiği gibi desteklenen sadece Nikaragualılar değildi.

> En sık adı geçen ülkeler [Küba destekli gerilla akınlarına aday olarak] Dominik Cumhuriyeti, Nikaragua, Paraguay ve Haiti'dir. Paraguay doğrudan Küba müdahalesi için fazla uzak görülmektedir, ancak diğer üç ülke için ön görüşmeler ve planlamalar yapılmaktadır. Küba'da, aralarında "General" Miguel Ángel RAMÍREZ'in de bulunduğu çok sayıda Dominikli sürgün bulunmaktadır. Geçici hükümetin görevlilerinden ayrı olarak devrim-

80) Ocak ayı sonunda Fidel savaş sırasında kendisine silah gönderen Larrazábal rejimine teşekkür etmek için Venezuela'ya gitmişti. Orada bulunduğu sırada Nikaragua diktatörü Somoza'ya yönelik üstü kapalı bir tehdit olarak yorumlanan ifadeler kullanmıştı. Venezuela'nın seçimle işbaşına gelen Devlet Başkanı Romulo Betancourt'la da –Che'nin Kosta Rika'da karşılaşıp hiç hoşlanmadığı siyasetçi– görüşmüş ve Betancourt'un daha sonra yaptığı açıklamalara göre, Venezuela'nın Küba'ya petrol sağlayıp sağlamayacağını sormuştu, zira "Amerikalılara bir oyun oynamayı" planlamaktaydı. Kararlı bir Amerikan yanlısı olan Betancourt Fidel'e ters bir tutumla herhangi bir tüketici gibi varil üzerinden parasını ödeyerek petrol satın alabileceğini söylemişti.

ci liderlerin, Dominik Cumhuriyeti konusunda kendilerini, Fidel Castro dahil çok sayıda devrimci liderin katıldığı 1947 tarihli başarısız Cayo Confites seferi olarak gerçekleştirilen yarım kalmış bir girişimin parçası olarak Louis DEJOIE, DUVALIER'nin "şaibeli" [Haiti] hükümetini yıkacak bir hareketi örgütlemek ve destek bulmak umuduyla Havana'da bulunmaktadır. "Havana'daki Haiti Devrimci Cephesi'nin Başkanı" olduğunu iddia eden Pierre ARMAND'dan yardım görmektedir. Kübalı devrimcilerin TRUJILLO'ya karşı bir saldırı üssü sağlamak için esas olarak Haiti planlarıyla ilgilendikleri görülmektedir.

Şehirde, aralarında Manuel GÓMEZ Flores'in de bulunduğu çok sayıda Nikaragualı sürgün bulunmaktadır. Elçiliğin bugün güvenilir kaynaklardan aldığı bir rapora göre Nikaragualı grup saldırıda başı çekeceğini düşünmektedir... Bu raporda Guevara'nın komploya özel olarak katıldığı ve bazı katılımcıları eğitmekte olduğu bildirilmektedir. İki ay içinde saldırıya geçmeyi umdukları bildirilmiştir.

Braddock'un telgrafı ileri görüşlü ve olağanüstü bir tahminle sona eriyordu. "Çeşitli maceralar için yapılan bu planlama şu aşamada hazırlık niteliğinde ve gerçekdışı görünmektedir. Ne var ki başlıca Kübalı devrimci önderlerin çoğunun geçmişi ve kendi hareketlerinin de dışarıdan destek görmesi dikkate alındığında, Küba'nın bizimki de dahil çeşitli hükümetlerin kaygılanmasına ve zorluklarla karşılaşmasına yol açacak şekilde, bir süre için devrimci entrikaların ve faaliyetlerin merkezi olması beklenebilir."

Che'nin başka ülkelerden gelen devrimcilerle buluşmakta oluşu, La Cabaña'daki adamları için bir sır değildi ve bütün Küba'da bu türden komploların ABD elçiliği tarafından incelenmekte olduğuna dair söylentiler dolaşıyordu. Batista'ya karşı savaşa katılan çok genç öğrenci Che'ye yazarak diktatör Rafael Trujillo'ya karşı savaşmalarına izin verilmesini istemişlerdi. 5 Şubat günü Che hizmete hazır olduklarını söyleyen üç genç gönüllüye isteklerini kibarca reddeden mektuplar gönderdi.

Cárdenas'taki Juan Hehong Quintana'ya şöyle yazdı: "Bu tavrınızı takdirle karşılıyorum. Santo Domingo'yu özgürleştirmek gibi soylu bir dava uğruna gençliğin kendisini feda etmeye istekli olması her zaman iyidir; ancak şu anki savaş noktamızın, üstesinden gelinmesi gereken muazzam güçlüklerin olduğu Küba olduğunu düşünüyorum. Şimdilik kendinizi coşkuyla devrimimize adayarak, yani zaferimizi tamamlayıp bir örnek oluşturarak, Dominik halkına en iyi şekilde yardım etmiş olacaksınız."

Fazla cesaret vermeyen mektuplarına rağmen Che, Ramiro Valdés'in Devlet Güvenlik aygıtı içinde gizli bir şubenin kuruluşuna da yardım ediyordu. Bu gizli birim (sonunda DGL ya da Dirección General de Inteligencia içinde "Kurtuluş Bölümü" olarak tanınacaktı) yabancı gerilla girişimlerinin örgütlenmesi, eğitilmesi ve yardım görmesi işleri-

ni düzenleyecekti. Raúl'un eski "İkinci Cephe" yardımcılarından biri olan Manuel Piñeiro Losada, yani sonunda bu şubenin başına geçecek olan adam, "Küba'nın desteklediği ilk gerilla seferleri"nin "sondaj niteliğinde" olduğunu; Nikaragualılar ve Guatemalalılar için yapılanların ise Che'nin Orta Amerika ve Meksika'daki "kişisel ilişkiler"inden kaynaklandığını söylüyordu. 1959 gibi erken bir tarihte, diyordu Piñeiro, Küba hükümeti tarafından bu misyonlara yönelik hiçbir "yapılandırılmış siyaset" yoktu. Ancak bu durum kısa süre içinde değişecekti. Matanzaslı lise öğrencisi bir *mulatto*, Osvaldo de Cárdenas, Ocak 1959'da sadece on altı yaşındaydı, ancak bir yıl içinde Piñeiro tarafından bir istihbarat görevlisi olarak alındı ve yabancı gerillalara yardım etme konusunda uzmanlaştı. Cárdenas, genç yoldaşlarıyla birlikte Küba devriminin ilk aylarında neler hissettiğini anlatırken şöyle diyordu:

"Küba'nın kaderinin devrimler için bir esin kaynağı olacağı kanaatindeydik... Küba devriminin Latin Amerika'daki [benzer] değişiklikler için bir başlangıçtan ibaret olduğunu ve bu değişikliklerin çok hızlı gerçekleşeceğini düşünüyorduk. Ve böylece işe koyulduk. Bu ruhla dopdoluyduk... herkes bir yerlerde bir gerilla ordusu bulup katılmak istiyordu. Paraguay'a gitme planları vardı. Oraya gitmek nereden aklımıza gelmişti, bilemiyorum, ancak Paraguay'a gidip Stroessner'i devirme planları vardı. Trujillo'ya karşı savaşına planları vardı ve bazıları yetkili bazıları yetkisiz olarak oraya gitti. Somoza'yı alaşağı etme planları vardı. Evet, nerede bir zalim, bir Latin Amerikalı diktatör varsa, otomatik olarak bizim düşmanımızdı."

Che'nin çalışkan genç yardımcısı Orlando Borrego bile kurtuluş ateşine yakalanmıştı. 1959'un Şubat ya da Mart'ında La Cabaña'daki görevliler arasında bir söylenti yayıldı. Buna göre Kübalı devrimcilerden oluşan bir keşif gücü oluşum halindeki Nikaragualı gerillaları desteklemek için örgütleniyordu.

"Bazılarımız Nikaragua'ya gitmek için kaydoldu. Örgütlenmenin merkezinde olduğu sanılan bir subay vardı; ancak daha sonra bu subayın kendi başına hareket ettiği anlaşıldı. Che'den yetki almış ya da onunla eşgüdümlü değildi. Che'nin bu grubu topladığını ve onları sert biçimde azarladığını hatırlıyorum. Silah topluyorlar ve izin almadan harekete geçmeyi planlıyorlardı. Bu girişim durduruldu. Ama o andan itibaren bu tür şeylerin... planlanmakta olduğu ortaya çıkmıştı."

Aslında Borrego'nun katılmaya çalıştığından çok daha sıkı biçimde gizli tutulan daha ciddi gerilla girişimleri de vardı. Şubat ayı sonunda Partido Socialista Nicaragüense'ye (PSN) (Nikaragua Sosyalist Partisi) mensup bir grup Nikaragualı solcuyla yapılan ve pek etkili olmayan bir ilk toplantının ardından Che, eski arkadaşı Rodolfo Romero'ya Havana'ya gelmesi için haber gönderdi. Yaptıkları toplantıda Che, Romero'dan Nikaragua'daki durum ve Somoza rejiminin zayıflatılması için ne yapılması gerektiğine dair bir değerlendirme istedi. PSN'nin siyasal bakımdan "güçsüz" olduğunu açıklayan Romero, geriye sadece tek bir yolun kaldığını söyledi. Bu yol "Küba'nın yolu" idi. Bunun üzerine Che

adada halen bir Nikaragua gerilla "kolu"nun Rafael Somarriba adında eski bir Nikaragualı Ulusal Muhafız subayı tarafından eğitilmekte olduğunu açıkladı. Romero eğer isterse katılabilirdi.

Romero katıldı ve haziran ayında harekatlara başlamak için Orta Amerika'ya gönderilen gerilla seferinde yer aldı. Bu girişim bir felaketle sonuçlanmıştı; ancak zamanla ve Che'nin sürekli desteği sayesinde, Romero'nun yoldaşları Frente Sandinista de Liberación Nacional'i (Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi) ya da FSLN'yi kuracak ve Sandinistalar yirmi yıl sonra Anastasio Somoza'yı devirerek iktidarı ele geçireceklerdi.

VII

7 Şubat günü Urrutia hükümeti Küba'nın yeni anayasasını onayladı. Anayasada özel olarak Che için hazırlanmış bir madde vardı. Buna göre, Batista'ya karşı verilen savaşa iki yıl ya da daha fazla bir süre katılmış ve bir yıl kadar *comandante* rütbesini taşımış olan yabancılara Küba yurttaşlığı verilecekti. Birkaç gün sonra Che resmen, "doğuştan" Küba yurttaşı oldu.

Tasarı yeni Küba hükümetinin ilk iç kriziyle çakıştı. Fidel milli piyangoyu yasaklayan kararname konusunda ahkam kesmesi ve iktidarın ele geçirilmesinden sonra kapatılması emredilmiş olan genelev ve gazinoların yeniden açılması için alınan kararı reddetmesi üzerine, Urrutia kabinesiyle sürekli bir anlaşmazlık halindeydi. İşsiz kalan çalışanlar öfkeli gösteriler yapıyorlardı ve Fidel'in o sırada isteyebileceği en son şey ise, kendi tabanı olarak gördüğü *"los trabajadores"* (emekçiler) ile anlaşmazlığa düşmekti. Küba hayatının görünen bölümünü oluşturan gösterişli "eğlence sektörü"nün reformdan geçirilmesi, ancak bunun evreler halinde, ortadan kaldırılan mesleklere mensup olanlara yeni iş alanları açılarak yapılması gerekiyordu. Fidel kabinenin kararını geri almasını istedi. Aksi halde kendi çözümünü dayatmaktan çekinmeyecekti. Kabine istese de istemese de Fidel'in kendi bildiğini okuyacağını anlayan Başbakan Miró Cardona istifa etti; onun yerini alan kişi Fidel Castro'dan başkası olmayacaktı.

Görevi "kabul eden" Fidel, Urrutia'dan "hükümet siyasetini yönetmek" için kendisine özel yetkiler vermesini istedi. Urrutia uysal bir tutumla bu talebi kabul etti. Hemen sonra yüksek kamu görevlerinde bulunma yaşını otuz beşten otuza indiren bir yasa çıkarıldı. Böylelikle, o sırada otuz yaşında olan Che ve otuz iki yaşında olan Fidel bakanlık görevi yapmaya ehil hale geldiler. 16 Şubat günü Fidel, Küba'nın yeni başbakanı olarak ant içti ve yaptığı teşekkür konuşmasında Kübalılara "değişim" vaat etti. Şubat ayının sonunda Devlet Başkanı Urrutia, niyetleri ve amaçları ne olursa olsun, göstermelik bir şahsiyet haline gelmişti; Fidel tartışmasız biçimde Küba'nın *gerçek* lideriydi.

"Değişim"in ne anlama geldiği konusunda Che'nin daha kesin görüşleri vardı. Fidel'in göreve başlamasından üç gün sonra *Revolucion*'da yayımlanan "Gerilla Nedir?" başlıklı bir makalede, isyancı ordunun Küba'nın siyasal geleceğini belirleme hakkını tartışıyor ve bu

hakkın radikal bir tarım reformunu da kapsaması gerektiğini savunuyordu. Bu yazıda gerillayı, "benzersiz özgürlük savaşçısı; kurtuluş mücadelesinde halkın seçeneği, halkın öncü savaşçısı" olarak yüceltiyordu. Bu savaşçının disiplin duygusu askeri bir hiyerarşiye kör itaatten değil, davaya "derin bireysel bağlılığı"ndan kaynaklanıyordu. Fidel'in gerilla gücü, her bir isyancının "katı bir görev ve disiplin vicdanı"na sahip olması sayesinde "bütün insanlarda görülen" her türlü ayartıya direnen "saf bir ordu" yaratmıştı.

Gerilla, disiplinli bir asker olmanın yanı sıra, "zihinsel ve fiziksel olarak çevik" idi. O "geceleri faaliyet sösteren" bir savaşçıydı. Savaş sırasında "yüzünü ancak düşmana gösterir. Bazen geri çekilip bekleyerek, tekrar savaşarak ve tekrar geri çekilerek özel görevini yerine getirir. Böylece ordu her saat ve her gün güç kaybeder. Halk gerillası, gizlendiği yerden çıkarak, uygun anda saldırıya geçer."

Che iç savaş sırasında olduğu gibi şimdi de gerillaların gölgede beklemekte olduklarını, uyanık ve vurmaya hazır olduklarını söylüyordu. Ve görevleri henüz tamamlanmamıştı. "Gerilla niçin savaşır?... gerilla bir toplumsal reformcudur. Gerilla silahsız kardeşlerini rezalet ve sefalet içinde tutan toplumsal sisteme karşı öfkeli bir protesto olarak silaha sarılır. O, verili bir anda kurulu düzenin özel koşullarına darbe vurur ve kendisini, içinde bulunduğu koşulların izin verdiği bütün imkanlarla düzenin kalıplarını kırmaya adar."

Bu makalede Che kırsal gerilla savaşını savunuyor, onu devrimin gelecekteki esas görevine bağlıyordu. Savaşmak için, diyordu, gerillanın bazı taktik ihtiyaçları vardır; manevra yapabileceği, gizlenebileceği ve aynı zamanda halkın desteğini sağlayabileceği bir yeri olmalıdır. Bu zorunlu olarak kırsal kesim anlamına geliyordu. Buradaki başlıca toplumsal sorun da toprak kirasıydı. "Gerilla temelde ve her şeyden önce bir tarım devrimcisidir. Büyük köylü kitlelerinin soprak sahibi olma, kendi üretim araçlarının, kendi hayvanlarının sahibi olma arzusunu yorumlar. Köylü kendi hayatını oluşturan, hatta kendi mezarının da üzerinde yer alacağı toprak uğruna yıllarca savaşmıştır."

Bu nedenledir ki, diyordu Che, yeni Küba ordusunun Küba ormanlarında doğan savaş standardı tarım reformudur. "Sierra Maestra'da zayıf biçimde başlayan" bu reform Escambray'e aktarılmıştır ve "bakanlık dolaplarında unutulduktan" sonra şimdi, "bir kez daha tekrarlayalım, '26 Temmuz'a tarihsel tanımını kazandıracak kişinin, Fidel Castro'nun kesin kararı" sayesinde tekrar öne çıkacaktır. "Bu hareket Tarım Reformu'nu icat etmedi [fakat] onu gerçekleştirecektir. Topraksız köylü ve işlenmemiş toprak kalmayana kadar onu kapsamlı biçimde gerçekleştirecektir. Şu anda bizatihi Hareket'in kendisinin var olma nedeni ortadan kalkmış olabilir, ancak o tarihsel misyonunu tamamlayacaktır. Görevimiz bu noktaya gelmektir ve gelecek, bu noktadan sonra neler yapılacağını gösterecektir."

Che'nin son yorumu 26 Temmuz Hareketi'ne yönelik bir erken uyarıydı. Öteki siyasal eğilimlerle "birlik" uğruna ortadan kaldırılabilecek bir yapıya, yani Komünist Parti-

si'ne ilişkin bir uyarıydı bu. "Birlik", esas olarak devrimci kampta Che ve Raúl'un, PSP kampında ise Carlos Rafael Rodríguez'in himayesi altında, şimdiki halde tamamlanmış olan PSP-isyancı ordu kaynaşmasının parolası olmuştu. Ancak bu iki gücün ilişkileri hâlâ düzgün gitmiyordu. PSP içinde Fidel ve hareketine ilişkin iki ayrı görüş vardı; Carlos Rafael erken bir coşku ve gayret içindeydi, ancak parti genel sekreteri Blas Roca'nın pek öyle olmadığı görülüyordu. Parti görevlisi Aníbal Escalante aradaki engelleri kaldırma süreci içinde etkin olmuştu, ancak "eski Komünistler" arasında Fidel'in yıllardır süren liderliği konusunda kuşkular vardı.

Parti üyesi olmayan, özgür düşünceli Che Guevara, partiye açıktan sempati duymasına rağmen ortodoks Moskova çizgisindeki partililerde biraz tepki uyandırıyordu. Che'nin isyancı ordunun "öncü rolü"ne ilişkin görüşleri, kentli işçilerin ve geleneksel Komünist Partisi örgütünün rolünü görünüşte küçümsediği için onlara teorik bir küfür gibi geliyor; kırsal gerilla savaşını ve tarım reformunu kuvvetle savunması ise sapkın Maoist etkileri açığa vuruyordu. Yine de, bütün bu üzücü sapma belirtilerine rağmen Che bir dost ve bir müttefikti ve PSP partinin Fidel'le siyasal bağlantı kurmasını sağladığı için ona minnet borçluydu. Che olmasaydı bu bağlantı kurulamayabilirdi. Onun tuhaf ideolojik fikirleri hiç kuşkusuz zamanla yeniden biçimlenecekti.

Parti zaman içinde siyasal olarak hırslı ve sekter tutumunu sürdürdü. Sorun siyasal iktidar ve Komünist partinin Fidel'e boyun eğme konusunda direnmesiydi. Bu aslında gelecekte ortaya çıkacak bir sorundu, ancak 1959 yılının Ocak ayı sonlarına doğru varlığını hissettirmişti. O sırada yaşanan ve Küba'da neredeyse hiç dikkati çekmeyen bir olay, Komünistler ile 26 Temmuz Hareketi arasındaki temel iktidar mücadelesinin erken belirtilerini açığa çıkardı. 8 Şubat tarihli sayısında *Bohemia* "Kurtuluş Günü"nden sonra yaşanan "ilk iç kriz"e ilişkin küçük bir makale yayımladı. Olay, Che'nin Las Villas askeri valiliğine atadığı, "Komünist unsurlarla yakın bağlantısı olduğu bilinen" Calixto Morales'in ani istifasıydı.

Sorunun kökünde Las Villas'ın muhafazakar 26 Temmuz örgütü ile yerel Komünist Partisi örgütü arasındaki uzun süreli düşmanlığın yeniden canlanması yatıyordu. Bildirildiğine göre bu düşmanlıkta ırkçılığın da bir rolü vardı. Morales, Santa Clara'nın ırkçı kast sistemine ters düşen devrimci bir radikaldi ve yetki kullanımında çok hızlı ve çok ileri gitmişti. İlk eylemlerinden birinde bir buldozerin üzerine çıkarak sadece beyazların girebildiği kent meydanını kuşatan çiti yıkmıştı. Çok geçmeden yerel ve bölgesel 26 Temmuz yetkilileriyle açıktan çatışmaya başladı. Las Villas'taki PSP şefi Félix Torres durumdan yararlanarak yardıma geldi ve Aleida'nın arkadaşı Lolita Rossell'e göre, Calixto kısa süre içinde Torres'in etkisi altına girdi. Fidel de, durum iyice kötüleşmeden Calixto'yu görevinden aldı.

Bu olay 26 Temmuz Hareketi ile PSP arasında ulusal çapta başlayan yetki çatışmasının bir bölümünü ortaya koydu, ancak Morales'in görevinden alınması Las Villas'taki so-

runu çözmedi. Torres'in Komünist Partisi adına uyguladığı saldırgan siyasetler, sonunda PSP'nin bölgeye hakim olmasına, ancak çok sayıdaki *villaclareños*'un (orta sınıf köylüler) yabancılaşmasına ve hükümete karşı büyük bir tepkinin oluşmasına yol açtı. Las Villas'taki Komünistleri hâlâ küçümseyen Aleida, Morales'i atayarak daha işin başında bir karışıklık yarattığı için özel olarak Che'yi suçladı. Çok geçmeden hoşnutsuz 26 Temmuz adamları Escambray'de diğer bölgelere de yayılacak ve CIA'dan yardım görecek bir karşı-devrimci ayaklanma halinde silaha sarıldılar. Castro hükümetinin isyanı bastırma seferi resmen "Lucha Contra Bandidos" (Haydutlara Karşı Mücadele) adını alacaktı. Bu isyan 1966'ya kadar sürecek, Stalin'in başarılı karşı isyan taktiklerini örnek alan Fidel'in askerleri, bu tarihte bölgedeki son isyancıları yok ederek Escambray'deki şüpheli sivil işbirlikçileri uzak Pinar del Río'da inşa edilen çeşitli "stratejik köyler"e zor kullanarak süreceklerdi.

Bu arada kişisel planda Che'nin hayatı hem karmaşık hem de kalabalıktı. Baş başa kalmak için çok az zaman bulduğu Aleida'yla ilişkisine ek olarak, Guatemalalı eski arkadaşı Julio "Patojo" (Kid) Cáceres Havana'da ortaya çıktığında evinde ona da bir oda ayırmak zorunda kalmıştı. Patojo, Mexico City'de seyyar fotoğrafçılık yaptığı dönemde Che'yle birlikte çalışmış ve bir süre kadar Che ve Hilda'yla birlikte yaşamıştı. Che'nin devrim düşlerini paylaşan Patojo, *Granma* seferine katılmak istemiş, ancak yeni bir yabancı istemeyen Fidel onu reddetmişti. Patojo artık Küba'daydı ve Che onu tereddütsüz evine almıştı.

Bu arada Che, Ocak ayı sonunda üç yaşındaki Hildita'yla birlikte Peru'dan gelen Hilda'yla da karşı karşıya gelmek zorunda kaldı. Savaşta korkusuz olan Che evlilik meselelerinde pek öyle değildi; karısını ve kızını havaalanında bizzat karşılayacak yerde, dostu Dr. Oscar Fernández Mell'i gönderdi. Barışma umuduyla gelen Hilda üzücü bir düşkırıklığı yaşadı. Aralarında geçen geleneksel "yollarımız ayrıldı" sahnesini ise Hilda anılarında şöyle anlattı:

> Her zamanki dürüstlüğüyle Ernesto bana Santa Clara seferi sırasında tanıştığı bir kadınla birlikte olduğunu anlattı. Büyük bir acı duydum. Boşanma konusunda anlaştık.
>
> Ne kadar incindiğimi anlayarak söylediği şu sözlerin anısı beni hâlâ etkiler: "Keşke savaşta ölseydim."
>
> Bir an hiçbir şey söylemeden ona baktım. O sırada çok şey kaybetmiş olsam da, yapılması gereken çok daha önemli görevler olduğunu ve onun bu görevler için hayati olduğunu düşündüm. Onun hayatta kalması gerekiyordu. Yeni bir toplum kurması gerekiyordu. Küba'nın Guatemala'nın düştüğü hatalardan sakınması için var gücüyle çalışması gerekiyordu. Bütün çabasını Amerika'nın kurtuluş mücadelesine yöneltmesi gerekiyordu.

Hayır, savaşta ölmediği için mutluydum. Bütün kalbimle mutluydum. Bunu açıklamaya çalıştım ve sonunda şöyle dedim: "Bütün bu nedenlerden ötürü her zaman var olmanı isterim."

Duygulanarak şöyle dedi. "Böyle düşündüğüne sevindim... iki dost, iki yoldaş olarak kalacağız, öyle mi?"

"Evet," dedim.

Hilda'nın onu gerçekten de bu kadar kolay bağışlayıp bağışlamadığı tartışılabilir, ancak ayrılan çift çabuk ve gayet dostça bir anlaşmaya vardılar. Hilda Küba'da kalacak ve ilk fırsatta kendisine yararlı olabileceği bir iş verilecekti. Boşanacaklardı ve Che, Aleida'yla evlenecekti.

Che sadece fotoğraflardan tanıdığı küçük kızla bir baba olarak ilişki kurmak için özel bir çaba harcamaya başladı ve Oscar Fernández Mell'den kendisine yardımcı olmasını istedi. Küba'ya geldiğinde Hildita'nın içe doğru büyüyen bir ayak tırnağı sorunu vardı ve Che, Oscar'dan o tırnağı çıkarmasını istedi. "Bunu sen yapacaksın," dedi arkadaşına. "Ben yaparsam, uzun zamandır beni görmediği için benden nefret eder." Fernández Mell üzerine düşeni yaptı ve yıllarca Che'nin sözlerini her hatırlayışında güldü. Sonraki yıllarda Hildita ne zaman "Oscarito"yu görse, tırnağının çekildiği o acı veren anı ona hatırlattı.

Aleida'nın hatırı için Hilda'yla doğrudan ilişki kurmaktan kaçınmaya çalıştığı anlaşılan Che –iki kadın daha ilk anda birbirinden nefret etmişti– küçük kızını sık sık La Cabaña'ya getiriyordu. Adamları onları el ele tutuşmuş kalenin çevresinde dolaşırken görüyorlardı. Bazen de Che kağıtlara gömülmüş çalışırken, kara saçlı küçük kız büronun içinde kendi başına oynuyordu.

15 Şubat günü Che, Hilda'nın küçük kızın üçüncü doğum günü münasebetiyle verdiği partiye katıldı. Parti sırasında çekilen bir fotoğrafta, küçük kızını sıkıca tutan Hilda masanın başında oturmuş gülümsemekte; başında bere, üzerinde deri ceket olan Che ise öne doğru eğilmiş, yüzünde sert bir ifadeyle masanın öteki yanında oturmaktadır. Ben neden buradayım, der gibi bir hali vardır.

O sırada Che, bir aydır Havana'da bulunan kendi ailesiyle de ilgilenmek durumundaydı. İlk günlerde ziyaretin kısa süreli ve Che'nin aşırı meşgul oluşu sayesinde her şey yolunda gitti, ancak Che ile babası arasındaki gerilim alttan alta varlığını hissettiriyordu. Siyasal görüş farklılıkları bir yana, Che annesi Celia'ya yönelik davranışlarından ötürü babasını asla bağışlamamıştı; yakın dostlarına dediği gibi, babası "yaşlı bayanın bütün parasını harcamış ve sonra onu yüzüstü bırakmış" idi.

Nihayet gerilimi açığa çıkaran bir olay yaşandı. Olay Guevara Lynch'in Buenos Aires'teki dostlarıyla konuşmak için bir amatör radyo evine gitmesinden sonra patlak verdi. Guevara Lynch'in Arjantin'deki "Küba'ya destek komitesi" kısa dalga bir radyo vericisi edinmişti. Aslında bu Radyo Rebelde'yle iletişim kurmak bakımından çok geç kalmış

bir girişimdi, çünkü savaş çoktan sona ermişti. Haberleşme aygıtlarını test etmek isteyen Guevara Lynch bütün bir öğle sonrasını Buenos Aires'le konuşarak geçirdi ve o gece oğlu tarafından azarlandı. "Çok tedbirsizsin, yaşlı adam," dedi Che. "Kısa dalga üzerinden Buenos Aires'le konuşuyorsun ve bunu karşı devrimci olan bir radyo *aficionado*'dan (amatör radyo istasyonu) yapıyorsun." Guevara Lynch davranışını mazur göstermeye çalıştı. Siyasal konularda hiçbir şey söylememişti. Mesele böylece kapandı. Ancak Guevara Lynch daha sonra şöyle düşündü: "Yeni devrimci Hükümet'in istihbarat servislerinin [o sırada] faaliyet halinde olduğu açıktı."

Guevara ailesi Hilton'da bir süre kaldıktan sonra, Havana'nın batısındaki Miramar banliyösüne taşındı ve sadece özel kişilere açık bir bölgede, deniz kıyısındaki lüks Hotel Comodoro'ya yerleşti. Muhtemelen aradaki mesafenin Guevara Lynch'in âdeti olduğu üzere uygunsuz zamanlarda La Cabaña'ya gidip oğlunu ziyaret etmesini zorlaştıracağı düşünülmüştü. O andan itibaren Che onları otelin yeşil sahasına inen bir helikopterle ziyaret etmeye başladı. "İniyor, annesi Celia'yla biraz gevezelik ettikten sonra gidiyordu," diye yazdı Guevara Lynch. Celia ise, herkesin dediği gibi, Küba'nın büyüsüne kapılmıştı. Bir anne olarak oğlunun kazandığı zaferle gururlu ve coşku doluydu. Biraz eleştirel olsa da oğlunun gerçekleşmesine katkıda olduğu zaferi paylaşmaya çalışıyordu.

Devrimci görevlerine kısa bir ara veren Che ailesiyle birlikte geziye çıktı. Onlara Santa Clara'yı, Escambray'de kaldığı yerleri gösterdi. Aleida'nın aile evini ziyaret ettiler ve Che'nin önderlik ettiği savaşların geçtiği yerlerde dolaştılar. Pedrero'da Che onlardan ayrılarak Havana'ya döndü. Gitmeden önce yanlarına iki asker vererek onları eski *comandancia*sını görmeleri için at sırtında dağlık bölgeye gönderdi. Gittikleri yerde Guevara Lynch merakı yüzünden yine bir olay çıkardı. Eski genel kurmay karargahındaki sahra telefonunun ahizesini kaldırdı. Yanındaki isyancı rehberler ona telefonun yakınlardaki radyo vericisiyle haberleşmek için kullanıldığını, ancak o sırada hattın kesik olduğunu anlattılar. Guevara Lynch ahizeden bir adamın sesini alınca çok şaşırdı. "Kimsin?" diye sordu. "Sen kimsin?" diye karşılık verdi telefondaki ses. "Ben Che'nin babasıyım," dedi Guevara Lynch. Adam iyice şaşırdı, tehdit içeren küfürler savurarak telefonu kapattı.

Askerler endişelendiler. Telefonu bu kez kendileri denediler, ama bu kez cevap veren olmadı. Bunun üzerine neler olduğunu anlamak için ormanın içlerine doğru yürüdüler. Onların yokluğunda Che'nin babasının canlı hayal gücü çalışmaya başladı. "Endişelenmeye başladım," diye yazdı daha sonra. "Hattın öteki ucundaki adam kimdi? Eğer karşı devrimcilerse, bizi kolayca yakalayabilirlerdi, çünkü yanımızda sadece iki asker ve üzerimizde sadece tabancalar vardı. Karşı devrimciler Che'nin babasını, annesini, erkek ve kız kardeşini tutsak alarak müthiş bir darbe indirebilirlerdi."

Guevara Lynch, karısını, kızını ve küçük oğlunu tahkim edilmiş bir mağaraya sakladı. "Yabancıların yaklaşması halinde, damadım Luis ve ben ateş açarak siperi savunmaya kararlıydık." Ancak bir süre sonra askerler döndüler. Gülüyorlardı. Radyo tesisinin

bulunduğu yerde birkaç milis vardı. Guevara Lynch'in sesini duydukları anda vericiyi sökmüşlerdi. İşittikleri ses onları korkutmuştu. Karşı-devrimcilerin saldırmak üzere olduklarını sanmışlar ve savunma konumuna geçmişlerdi. Daha sonra Celia bu öyküyü anlattığında Che kahkahalarla güldü. Bütün aile ona katıldı ve hep birlikte Guevara Lynch'in aşırılığıyla eğlendiler.

Ailesinin ziyareti Che için başka bakımlardan da zorluk yaratmıştı. Diğer yoldaşlarına kıyasla Che kendi kamusal imgesi konusunda saplantı derecesinde duyarlıydı; iktidarı kötüye kullandığı, ailesine ya da dostlarına ayrıcalık sağladığı gibi bir izlenim yaratmaktan özellikle kaçınıyordu. Camilo ona sürpriz yapmak için ailesinin gelişini düzenlemiş olmasaydı, Che muhtemelen böyle bir işe kalkışmazdı. Guevara ailesi ziyaretleri sırasında Che'nin bu konuda sergilediği katılığa birinci elden tanık oldular. Aileye Havana çevresinde dolaşmaları için bir araba ve bir şoför tahsis edilmişti, ancak Che'nin kesin emri vardı; benzin parasını onlar ödeyecekti. Babası Sierra Maestra'daki savaş alanlarını görmek istediğinde Che kendisine bir cip ve rehber olarak yanına bir asker verebileceğini söyledi. Ancak babası tükettiği benzinin ve yediği yemeğin parasını kendi cebinden ödeyecekti. Guevara Lynch'in yanında buna yetecek para yoktu ve oğlunun acımasız kuralları karşısında planından vazgeçti.

Ailenin ayrılışı ani oldu. Guevara Lynch'in anlattığı gibi: "Buenos Aires'teki işlerim beni bekliyordu. Aniden yola çıkmaya karar verdim. Ernesto'ya telefon ederek o gece gideceğimi söyledim. Benimle vedalaşmak için havaalanına geldi. Yanında Raúl Castro vardı."

Çıkış kapısında çene çalarlarken, bir adam yaklaştı ve kaba bir *porteño* aksanıyla Che'ye hitap etti. Kendisinin de Arjantinli olduğunu ve onun elini sıkmak istediğini söylüyordu. Che bir şey demeden elini uzattı. Fakat bu kez adam cebinden bir not defteri ve kalem çıkardı. Bir de imza istiyordu. Che "Ben film yıldızı değilim," diyerek adama sırtını döndü.

Guevara Lynch, Havana'dan oğluna biraz kırgın ayrılıyordu, fakat son anda sembolik bir barış yaptılar. Uçuş anonsu yapılırken Guevara Lynch kolundaki eski altın saati çıkarıp ona uzattı. Che'nin sevgili büyükannesi Ana Isabel'in oğluna verdiği bu saat bir aile yadigarıydı. Che saati aldı ve kendi kolundaki saati çıkararak babasına verdi. Ona saatin *comandante*liğe terfi ettiği sırada kendisine Fidel tarafından verildiğini söyledi.

VIII

Eski silah arkadaşı Rodolfo Romero Nikaragua'dan geldiğinde, Che artık La Cabaña kalesinde kalmıyordu. 4 Mart'ta bir akciğer enfeksiyonu geçirdiği saptanmış ve doktorun tavsiyesi üzerine Aleida'yla birlikte Tarará'ya, deniz kıyısında kendisine ayrılan bir villaya taşınmıştı.

Che bir süredir iyi görünmüyor ve kendisini iyi hissetmiyordu. Daha Ocak ayının başlarında, şeker uzmanı Juan Borroto La Cabaña'da onunla buluştuğunda Che'nin sol-

gun görünüşü karşısında şaşırmıştı. "Ölümün eşiğinde gibi görünüyordu. Çok zayıftı. Saçları uzamış, gözleri iyice çukura kaçmıştı." Che'nin bir tıp derneğinde konuşmaya davet edildiği Venezuela'ya Fidel'le birlikte gidemeyişinin bir sebebi de sağlığının bozulmuş olmasıydı. Ancak 4 Mart'a kadar programını aksatmadı ve ancak bu tarihte doktorların röntgen çekmesine izin verdi. Kendisine hemen istirahate çekilmesi ve puroyu bırakması söylendi. Ancak savaş sırasında tütün bağımlısı olan Che onları ikna ederek günde bir *tobacco* içme izni kopramayı başardı.

Ancak hasta bu kuralı liberal bir tutumla yorumladı. Artık Fidel'in sağ kolu haline gelen Antonio Nuñez Jiménez, Che'nin Tarará'daki villasına sık sık uğruyordu. Bir sabah, "onu uzunluğu neredeyse yarım metreyi bulan bir puroyu içerken gördüm. Haylaz bir tebessümle şöyle dedi: 'Doktorları kaygılandırma. Verdiğim sözü tutuyorum: günde sadece bir puro, daha fazla değil.'"

Bu uzun istirahat döneminde Tarará'daki ev Che'nin devrimci çalışmalarını gözlerden uzak bir ortamda sürdürmesini de sağladı. Küba'nın yeni tarım reformu yasasını hazırlamakla ve bu yasayı uygulayacak kurumu tasarlamakla meşguldü. Kuruma, Instituto Nacional de Reforma Agraria ya da INRA (Ulusal Tarım Reformu Kurumu) gibi zararsız bir isim verilecekti, ancak özünde bu yasa *gerçek* Küba devriminin doğuşu olacaktı. 26 Temmuz Hareketi'nin sol kanadının, eski isyancı ordunun ve Küba Komünist Partisi'nin birleşiminden oluşan INRA sonunda tamamen dağılana kadar Manuel Urrutia'nın başında bulunduğu rejimin işlevlerini evreler halinde devralacaktı.

La Cabaña'ya varmasından hemen sonra Che şeker kurumundaki, aralarında Juan Borroto ve PSP'li Alfredo Menéndez'in de bulunduğu gayriresmi danışmanlarını topladı. 1959 *zafra*sı ya da şeker hasadı başlamıştı ve Che istihdamı artırmak için iş gününü sekiz saatten altı saate çekmeyi önerdi. Menéndez itiraz etti. İşgününü kısaltmak istihdamı artırsa da, bütün Küba iş gücü pazarında işgününü kısaltma taleplerine yol açacak, şeker üretiminin maliyetini artıracak ve Küba'nın dünya pazarındaki kârlarını etkileyecekti.

"Haklı olablirsin," dedi Che. "Ama bak, devrimin ilk görevi Küba'daki işsizlik sorununu çözmektir. Eğer bunu çözemezsek, iktidarda kalamayız."

Menéndez'in iş gününü kısaltmak için bir öneri getirmesinde ısrar etti, fakat sonunda Fidel bu fikre karşı çıktı. Bu popüler önlem işçilerden yana olsa da, pek çok başka sorun çıkaracaktı. Bunun yanı sıra şeker endüstrisi hâlâ hem Kübalı hem de Amerikalı güçlü özel sermaye gruplarının elindeydi ve o sırada onları karşısına alamazdı. "Fidel'in yaklaşımı daha uzun vadeliydi," diyordu Menéndez. "İşçilere kırıntılar için değil iktidar için savaşmaları gerektiğini söylüyordu... O sırada bu endüstriyi ulusallaştırmayı planlıyordu."

Şubat ayında danışma toplantıları hız kazandı ve Menéndez yüksek düzeyli bir Komünist Partisi grubuna katıldı. Grup La Cabaña yakınlarındaki Cojímar'da, Francisco García Vals adına kiralanan bir evde gizlice toplanmaya başladı. Che, savaşa katılmamış

olsa da Komünist Partisi üyesi olan ve hem İngilizce hem de Fransızca konuşan bu parlak genç adamı yanına aldı ve onu hem teğmen hem de kendisine yönetici-yardımcı olarak atadı. García Vals'ın kazanılmamış askeri rütbesi ve yeni görevleri yabancılara anlaşılmaz gelebilirdi, fakat Che için "Pancho" García Vals'ın çok önemli bir işlevi vardı: Her gece, PSP'nin "Ekonomi Komisyonu" onun evinde toplanarak tarım reformu yasa tasarısı üzerinde çalışıyordu.

PSP'nin bu gece toplantılarına bizzat katılmadıysa da Che öğleden sonraları García Vals'ın evine uğrama alışkanlığı geliştirdi. García Vals ve Menéndez ekonomi meseleleri üzerine çalışırlarken, Che de gerilla savaşı üzerine düşüncelerini dile getiriyor ve bunlar banda kaydediliyordu. Yeni kişisel sekreteri, La Cabaña'da çalışan eski bir masa başı Batista çavuşu, José Manuel Manresa banda alınan konuşmaları daktilo ediyordu. Zaman zaman Che, Menéndez'i çağırıyor ve bir bölümü okumak istediğini söylüyordu. Sonunda ortaya çıkan kitap, *La Guerra de Guerillas* (Gerilla Savaşı) Che'nin deneyimlerini temel alan bir gerilla savaşı el kitabı oldu. Kendisi de bir zamanlar Mao'nun gerilla yazılarından esinlenmişti. Şimdi Küba'da edindiği dersleri öteki Latin Amerika uluslarına uyarlamaya çalışıyordu.

Che'nin ayrıntılı çalışmasının kişisel bedelini ödeyen Manresa'nın, çok uzun süre daktilo başında oturmaktan bacakları şişti. Kitap 1960'a kadar yayımlanmadı, ancak bu sırada Che halk önünde yaptığı konuşmaların malzemesini değerlendirdi. Kitaplar matbaadan çıktıklarında Che ilk baskıyı küçük Menéndez'e verdi ve şöyle bir ithafta bulundu: "Küçük dev şeker çarına. Che."

Che, Tarará'dayken INRA'nın kuruluş çalışmaları hızlandı. Yine bu sıralarda Cojímar'daki bir villaya taşınan Fidel, Nuñez Jimenez'i tarım reformu görev gücünün başkanlığına atadı. Bu gücün içinde, Che, Fidel'in eski Komünist arkadaşı Alfredo Guevara, Pedro Miret, Vilma Espín –Ocak'ta Raúl'la evlenmişti– ve iki PSP danışmanı yer alıyordu. Grup her gece Che'nin Tarará'daki evinde buluşuyor, García Vals'ın evindeki PSP ekibinin taslağını hazırladığı önerilerde yapılacak değişiklikleri tartışıyor ve bunlara yeni fikirler ekliyordu. Alfredo Guevara, Fidel'in biyografi yazarı Tad Szulc'a sabahlara kadar çalıştıklarını anlattı. Toplantıların bitmesine yakın bir saatte "Fidel gelir ve her şeyi değiştirirdi." Ancak proje evreler halinde biçimlenmeye başlamıştı. Bu arada Urrutia hükümetinin bakanlarına karşı tam bir gizlilik uygulanıyor; tarım bakanı olduğu varsayılan Humberto Sorí Marín toplantılara davet edilmiyordu. Bu sırada Che, Fidel'in evinde toplanan isyancı ordu temsilcileri ile PSP'liler arasında yapılan uzun erimli birlik görüşmelerine de katılıyordu.

Grubun fazla dikkati çekmeme çabası Che'nin bu sıralarda çıkan bir dergi yazısına gösterdiği şiddetli tepkiyi açıklar. Bu yazıda Che'nin müsadere edilen Tarará villasında lüks içinde yaşamakta olduğu öne sürülüyordu. 10 Mart'ta Che dişlerini gösterdi. *Revolución*'da yayımlanmak üzere Carlos Franqui'ye kendinden emin, dolaylı biçimde tehdit

içeren bir yazı gönderdi. "Görünüşte saldırgan olmayan" ve "Comandante Guevara Tarará'ya yerleşiyor" başlığını taşıyan yazı hakkında, "benim devrimci duruşuma ilişkin bir şeyler söylemek istiyor gibi," diye yazdı.

> Burada söz konusu centilmen gazetecinin kim olduğunu analiz edecek ya da elimdeki dosyalardan onun hakkında öğrendiklerimi açıklayacak değilim...[fakat] kamuoyunun ve bir devrimci olarak bana güven duyanların bilgilenmesi için... *Revolución* okurlarına şunu açıklamak zorundayım ki, hastayım ve bu hastalığa kumar oynayarak ya da kabarelerde geceleyerek değil, devrim uğruna bedenimin kaldıramayacağı ölçüde çalıştığım için yakalandım.
>
> Doktorlar günlük ziyaretlerden uzak sakin bir yerde yaşamamı tavsiye ettiler... Eski rejimin temsilcilerinden birine ait olan bir evde yaşamak zorunda kaldım, çünkü İsyancı Ordu'nun bir subayı olarak bana verilen 125 dolarlık maaş beraberimdeki insanların da sığabileceği genişlikte bir ev kiralamama izin vermiyor.
>
> Bu evin eski bir *batistanoya* ait olması, lüks olduğu anlamına geliyor; en basitini seçtim, ama her durumda bu bile halkın duyarlılığını etkilemektedir. Bay Llano Montes'e [makalenin yazarı] ve bütün Küba halkına söz veriyorum ki, iyileşir iyileşmez bu evden ayrılacağım...
>
> Che

İki ay sonra, sağlığı biraz düzelince ve tarım reformu yasası tamamlanınca Che verdiği sözü tutarak, Havana'nın öteki ucuna, Santiago de las Vegas köyünün yakınlarındaki kırsal bölgede daha mütevazı bir eve taşındı.

Gizli toplantılar yeni Amerikan büyükelçisi Philip Bonsal'ın gelişiyle aynı zamana rastlamıştı. Fidel'e yaptığı ilk nezaket ziyaretinin ardından Bonsal, Castro'nun "idare edilebilir" olduğu şeklinde iyimser bir değerlendirme yaptı, ancak askeri istihbarat tam tersini düşünüyordu; 10 Mart günü, Başkan'ın Ulusal Güvenlik Konseyi, "Küba'da başka bir hükümeti işbaşına getirme" imkanlarını tartışmaya başladı.

Fidel Komünist olsa da olmasa da, Amerikalı siyasal analizcilerin çoğu Fidel'in bir kapalı kutu olduğunu ve gerek Küba'ya gerekse bölgeye zarar vermeden durdurulması gerektiğini hissediyordu. Önceleri onu destekleyen bazı ılımlı Latin Amerikalı liderler varılan mutabakata uygun biçimde seslerini yükseltmeye başladılar. Örnek vermek gerekirse, gerek Pepe Figueras, gerekse Róulo Betancourt, Küba'nın "en hayati alanları"nda "sıkı bir Komünist denetim"in zaten kurulmuş olduğuna dair kuşkularını Amerikalılara bildirdiler.

Amerikalılar Küba'nın genç liderinin kendileri hakkında ne düşündüğünü kısa süre

içinde öğreneceklerdi. Fidel, Amerikan Gazete Editörleri Derneği'nin nisan ayı içinde Washington'da toplanacak yıllık toplantısında açılış konuşması yapma çağrısını kabul etmeyi düşündüğünü açıkladı. O sırada yüzlerce gazeteci Fidel'in "Gerçek Harekatı" denilen bir kampanya münasebetiyle yaptığı davete uyarak Havana'da toplanmıştı. Kampanyanın amacı kamuoyunun devrime ilişkin olumsuz görüşlerine yanıt vermeyi amaçlıyordu. Ancak kuşkucular ikna edilemedi.

O sırada gerçekten de kamuoyunda giderilmesi gereken pek çok olumsuz düşünce vardı. Fidel, ABD'ye ait olan Uluslararası Telefon ve Telgraf Şirketi'nin (ITT) Küba şubesinin "faaliyetlerindeki usulsüzlükleri soruşturmak" için harekete geçmiş ve "müdahale"de bulunmuştu. Aslında bu eylem Che'nin Ocak ayında yaptığı bir konuşmayla başlamıştı. Fidel, o sırada Küba'yı ziyaret eden savaş zamanı müttefiki, Kosta Rika Devlet Başkanı José "Pepe" Figueres'i, Küba'nın "Soğuk Savaş çatışması"nda ABD'nin yanında yer alması gerektiğini önerdiği için kamuoyu önünde şiddetle eleştirdi ve onu "emperyalist eğilimler" taşımakla suçladı. Küba ekonomisi hakkında ilginç kehanetlerde bulundu, hatta birkaç yıl içinde Küba'daki hayat standartlarının ABD'ninkini geçeceğini iddia edecek kadar ileri gitti. Devrimci mahkemelere ilişkin tartışmalar da kesilmemişti. Fidel, sivilleri bombalamakla suçlandıkları mahkemede kanıt yetersizliği nedeniyle beraat eden kırk dört Batista havacısının yeniden yargılanmasını emrederek uluslararası bir skandala neden olmuştu. Bir diğer saldırı etkin Katolik cemaatinden geldi. Devrimci mahkemeler ruhbanı dehşete düşürmüştü. Rahipler mahkum edilenlerin çoğuna infazlardan önce dini telkinde bulunmuşlardı. Bir zamanlar Batista'ya aktif destek vermiş olan Katolik militanlar devrimin sola kaymasından endişeleniyorlardı.

Fidel, Havana Üniversitesi'nde yaptığı son konuşmalarda öğrencilere "yoz etkilerden arınma"larını söylemiş, kutsallaştırılan üniversite özerkliğine ise pek az değinmişti. Basın özgürlüğü konusunda bir çatışma da yoldaydı, ancak Fidel bir mizah gazetesi olan *Zig Zag* kendisini taşladığı zaman basın özgürlüğünden yana olduğunu açıkladı.

Bütün bunları daha uygun bir ışıkla aydınlatma ve ülke dışındaki kuşkucuları kazanma umuduyla "devrimci" bir basın yaratma planları yapılıyordu. Küba devrimine tutkun Arjantinli gazeteci Jorge Ricardo Masetti, Uruguaylı meslektaşı Carlos María Gutiérrez'le[81] birlikte Havana'ya geldi. İki adam "bağımsız" bir Küba haber ajansının kurulması için Che'yle görüştüler. Ajans, Perón'un talihsiz Agencia Latina'sını örnek alacaktı. Che de Meksika'da bulunduğu sırada bu ajansta bir süre çalışmıştı. Che'nin hedefi, Perón'unki gibi, AP ve UOI gibi kapitalist Yankee haber tekellerinden kurtulmaktı. Birkaç ay içinde, savaş sırasında toplanan kullanılmamış 26 Temmuz tahvillerinden sağlanan yüz bin dolarla Küba'nın kendi Prensa Latina'sı kuruldu. Masetti kuruluşun ilk baş editörü oldu ve hemen dünyanın her yerinden etkileyici bir muhabirler listesi hazırlandı. Birkaç ay

81) Masetti Buenos Aires'e döndüğünde Sierra Maestra'da yaşadıklarını anlattığı ve Küba devrimiyle liderlerini övdüğü *Los Que Luchan y los Que Lloran* (Savaşanlar ve Bağıranlar) başlıklı kısa bir anlatı yayımlamıştı.

içinde, Sierra'da bulunmuş bir başka gazeteci, Robert Taber, Küba Dayanışma Komitesi adında Castro yanlısı bir ABD lobi grubu kurarak devrimin propaganda çalışmalarına katkıda bulunmaya başladı. Bu kuruluş, Carleton Beals, C. Wright Mills, I. F. Stone ve Allen Ginsberg gibi sol liberal entelektüellerin desteğini sağladı.

Pratik –ve bazen de Machiavelli tarzında– sorun çözme yaklaşımıyla Fidel, Küba'nın sorunlarına "çözüm" getirecek tuhaf ekonomik tasarılara eğilim göstermeye başladı. Güney sahilindeki bataklıklarla kaplı Ciénaga de Zapáta deltasını kurutarak, burada bir pirinç çiftliği kurmayı düşlüyordu. Daha önemlisi, istihdamı genişletmek için Küba'nın şeker kamışı üretimini artırmaya ilişkin isabetsiz sözleri, potansiyel yatırımcıların bir piyasa tıkanıklığı konusunda bahse girmelerine yol açmış ve dünya şeker fiyatlarında meydana gelen düşüşe katkıda bulunmuştu. Aslında 1959 şeker *zafra*sı 5. 8 milyon tonla, her zamankinden daha büyük olmuştu.

Fidel'in daha tuhaf önerileri umutsuzluktan kaynaklanmış olabilir, çünkü her alanda ekonomik sorunlar vardı. Batista döneminin yolsuzlukları ve son anda yapılan hırsızlıklar ve kaçışlar Küba'nın hazinesini boşaltmıştı. Hazinede bir milyon dolardan biraz fazla para kalmış, kamu borçları 1.2 milyar dolara, bütçe açıkları ise 800 milyon dolara ulaşmıştı. Batista tarafından ele geçirilmeden önce Komünistlerin kalesi olan, bir milyon üyeli güçlü Küba sendikası Confederación de Trabajadores Cubanos (CTC), yeni atanan lideri David Salvador'un yönetimi altında ve Fidel'in katkılarıyla bir tasfiye döneminden geçirilmişti. Tarım reformunun taşıdığı aciliyetin sürekli olarak hatırlatılması toprak sahiplerinin ve tarımsal yatırımcıların sinirlerini bozuyordu ve yatırımlar durma noktasına gelmişti. Mart ayında Fidel toprak sahiplerinin ve spekülatörlerin çıkarlarını doğrudan etkileyen bir yasa teklifi hazırladı. Kamuoyuna da tanıtılan bu tasarıya göre kiralar % 50 oranında azaltılacak ve boş topraklar tarıma açılacaktı. İthal edilen lüks mallara gümrük tarifeleri getirildi; işsiz kalanlar yeniden işe alınmak için gösteri yapıyor, işi olanlar ise ücret artışı talep ediyorlardı. Fidel bir süre zaman kazanmaya çalıştı ve işlerin yakında düzeleceği konusunda söz verdi; ancak geleceğin giderek belirsiz hale gelmesi üzerine, varlıklı ve orta sınıfa mensup Kübalılar ülke dışında yeni hayatlar aramak üzere eşyalarını toplamaya başladılar. Çoğu, Kübalı sürgünlerin sadece doksan mil mesafedeki eski cennetine, Miami'ye gidiyordu.

14 Nisan'da, Havana'daki Amerikan elçiliğinin misyon şefi Daniel Braddock, Washington'a "Küba'da Komünizmin Gelişmesi" başlıklı yeni ve gizli bir "bilgi notu" gönderdi. Braddock, Batista'nın düşüşünden beri PSP'nin "gizlilikten çıktığı ve siyasal partiler açılır açılmaz muhtemelen tamamen yasal hale gelecek şekilde, daha şimdiden yarı-yasal bir statü kazandığı" konusunda uyarıda bulunarak şöyle diyordu: "Parti şu son üç ay içinde en az 3000 yeni üye kazandı ve büyümeye devam ediyor. Havana'da ve iç bölgelerdeki şehirlerin çoğunda parti büroları açıldı." Aynı notta, Komünist sızma faaliyetlerinin başlıca hedefinin Küba silahlı kuvvetleri olduğuna dair bir uyarı da yer alıyordu.

> Esas Komünist merkezin La Cabaña ve buranın Komutanı Che GUEVARA'nın da Komünizmle bağlantılı en önemli şahsiyet olduğu görülüyor. Guevara Komünist olmasa da kesinlikle Marksisttir [*aynen böyle!*]. La Cabaña'da, onun komutası altındaki askerler için siyasal bilinçlendirme kursları düzenlenmektedir. Bu kurslarda kullanılan ve bir kısmı Elçilik'te incelenen malzeme kesinlikle Komünist çizgidedir. Guevara'nın, Fidel CASTRO ve daha çok Silahlı Kuvvetler Başkomutanı Raúl CASTRO üzerinde büyük bir etkisi vardır. Raúl CASTRO'nun, Che GUEVARA'yla aynı siyasal görüşlere sahip olduğuna inanılmaktadır.

Amerikan elçiliğinin analizi doğruydu ve Che'nin La Cabaña'daki Marksist bilinçlendirme programına ilişkin yapılan bu erken değerlendirme, Che'nin teğmenlerinin anıları dikkate alındığında biraz tuhaf kaçmaktadır. Örnek vermek gerekirse, kendisini o sırada La Cabaña'da bulunan pek çok adamın tipik bir örneği olarak tanımlayan Orlando Borrego, genç isyancıların "ne şekilde olursa olsun hiçbir ideolojik formasyon"a sahip olmadıklarını, sadece bir devrimci disiplin duygusu taşıdıklarını ve "Che ile Fidel'e olağanüstü bir saygı" duyduklarını söylemektedir.

"Siyasal perspektiften bakıldığında, bu ilk aylarda kafamız çok karışıktı. Bunun [devrimin] Sosyalist olacağı şeklinde söylentiler başlamıştı. Bu söylentiler, ben de dahil askerler arasında, 'Hayır, olamaz' şeklinde yorumlanıyordu. Ayrıca Sosyalizm *neydi*? Anlamıyordum. [Yaygın] düşünceye göre Komünizm kötü bir şeydi. Bu izlenimi ben de paylaşıyordum... Adil, şerefli, ulusun ve herkesin çıkarına hizmet edecek, ancak Komünizmle hiçbir ilgisi olmayan bir devrim istiyorduk. Bunu kendi aramızda tartışıyorduk. Şöyle de diyorduk: 'Tamam, eğer Che ve Fidel Komünist iseler, biz de öyleyiz,' ancak bu ideolojik bir tutum değil, onlara olan bağlılığımızın bir ifadesiydi."

Eski polis şefi General Hernando Hernández davasında devrimci yargıç olarak görev yaptığı sırada Borrego uyanmaya başladı. Duruşmalar sırasında sanık ona Boris Pasternak'ın *Doktor Jivago* adlı kitabını verdi ve kapağına da şöyle yazdı: "Teğmen Orlando Borrego'ya, General Hernando Hernández'den saygılarla." Borrego'nun, Pasternak'ın kim olduğuna dair hiçbir fikri yoktu. Daha sonra gayet masum biçimde kitabı Che'ye gösterdi. "Che kitaba şöyle bir baktı ve 'Ha!' deyip gülmeye başladı. 'Amma da cahilsin,' dedi... Sonra bana Rus yazarı Pasternak'ın kim olduğunu ve Stalin dönemini anlattı. Adam Sovyetler Birliği hakkında olumsuz düşünceler edinmem için o kitabı bana kasten vermişti."

Bu olaydan sonra Borrego'nun siyasal "cehalet"i evreler halinde azalmaya başladı. "O zamana kadar Che bize Sosyalist fikirler anlamında pek az doğrudan siyasal yönlendirme yapmıştı. Daha sonra, şubat ya da mart aylarında, La Cabaña'daki küçük salonda bizimle, yani subaylarla toplantılar yapmaya başladı. Siyasal yönlendirme konuşmaları ya-

pıyordu. Adını koymuyordu ama yaptığı buydu. Bize devrimci savaşçıların rolü ve devrimci ordunun nasıl olması gerektiğine dair konferanslar verdi."

Bu seminerlerde Che, iktidarın ele geçirilmesinin en önemli devrimci hedef olmadığı fikrini özel olarak vurguluyordu. Borrego şöyle diyordu: "Che bize en zor ve karmaşık görevin o anda başladığını söyledi. Bu farklı bir toplumun inşa edileceği aşamaydı. Komünizmden ya da Sosyalizmden söz etmedi, ancak bu konferanslarda uluslararası ölçekte devrimci fikirleri tarihsel bir perspektiften tanıtmaya başladı. Ve bir gün harita üzerinde Sovyetler Birliği'ni ve Sovyet blokunu göstererek, Lenin'in yaptıklarını anlattı ve Lenin'in fikirlerini bize aktarmaya başladı. Bunların mutlaka öğrenilmesi gereken değerli dersler olduğunu söyledi."

Borrego o günkü seminerden yoldaşlarıyla birlikte çıktıklarında birbirlerine "Bu Komünizm kokuyor," dediklerini hatırlıyordu. Ama artık yeni fikirler korku yaratmaktan çok merak uyandırıyordu. La Cabaña'daki adamların çoğu Ejercito Rebelde'nin (İsyancı Ordu) kıdemlileriydi. Che *depuración*'un, yani temizliğin ardından hükümet askerlerinin çoğunu kovmuştu. Ama yine de bu huzursuz bir dönemdi; Devrimci Silahlı Kuvvetler hâlâ melezdi ve askerlerin çoğu anti-Komünist görüşlere sahipti.

Che küçük rütbeli subaylar arasındaki buzu bir kez kırdıktan sonra, yardımcısı Armando Acosta bilinçlendirme görevini devraldı. "Bize, yani subaylara yaklaşmaya ve bize siyasal bir yön kazandırmaya başladı," diyordu Borrego. "Yaptığı açıklamalara bakıldığında, çok akıllı, çok zeki olduğunu kabul etmek gerekir. Komünizmden söz etmeksizin olayları devrimci terminolojiyle açıklıyor, devrimcilerin birlik olmaları gerektiğini vurguluyor, siyasal bölünmelerin olamayacağını söylüyordu."

Acosta'yla yaptığı konuşmalar ve Che'yle kurduğu günlük ilişkiler kısa süre içinde Borrego'ya bir "ideoloji" kazandırdı. Che ona birkaç gün iyice düşünmesini ve aklını topladığı zaman gelmesini söyledi. Borrego söyleneni yaptı ve sonunda Che'ye giderek onun fikirlerine katıldığını söyledi.

"Bu aynı zamanda ona karşı bir yükümlülüktü. Artık Che'ye büyük bir yakınlık duyuyordum. Çok kısa süre içinde üzerimde büyük bir etki yaratmıştı."

Bundan sonra Borrego bir daha asla arkasına bakmadı. Che'yle ilişkisi daha da yakınlaştı ve sonunda Borrego onun en güvendiği kişisel dostlarından ve yardımcılarından biri oldu. 1959 baharında Ernesto "Che" Guevara'nın gözlemcilerin çoğu bakımından sıradan insanları şaşırtan hiç alışılmamış bir birey olduğu anlaşılmıştı. İnsanların üzerinde neredeyse gizemli bir etki yaratıyordu ve çevresine, Borrego gibi, herhangi bir siyasal inançtan çok "Che"nin taraftarları olan kendisine sadık kişilerden oluşan bir öğrenciler grubu toplamaya başlamıştı. Yine de sekter değildi, yenik eski ordu subaylarının La Cabaña'da isyancı ordunun denetimine geçişleri sırasında onlara, hatta infaz mangasının önüne çıkardıklarına bile, saygılı davrandı. Bir zamanlar eski ordu komutanının özel yazıcısı olan yeni sekreteri José Manuel Manresa'ya göre, Che'nin orada kalıp kendisi için

çalışmasını rica etmesi, sonsuza kadar minnettar kalacağı bir güven duygusunu yansıtıyordu ve Manresa Küba'da bulunduğu süre içinde hep Che'nin yanında kaldı.

Yıllar sonra, artık ölmüş olan sevgili şefinden söz etmesi istendiğinde Maresa'nın yüzü göz yaşlarıyla ıslanıyor ve heyecandan konuşamıyor. Bacaklarındaki kan dolaşımı bozukluğu yüzünden Bolivya'daki son ve ölümcül görevinde ona eşlik edememişti. Uğruna canını verebileceği adamla aralarındaki güven duygusuna bu yüzden ihanet ettiğini düşünüyordu.

Fidel'in bu kadar yakınında ve ideolojik görüşleri olan, askerlerinin kendisine görülmemiş bir sadakat duygusuyla bağlı oldukları bu adam, Amerikalılar için gerçekten de tehlikeli bir düşmandı. Havana elçiliğinin gönderdiği telgraf notlarının da gösterdiği gibi, 1959'un başlarında Amerikalılar bunu *biliyorlardı*.

IX

Havana'da olup bitenler Moskova'nın da gözünden kaçınamıştı ve Che Guevara Sovyetler Birliği için de özel ilgi gösterilmesi gereken bir kişi haline gelmişti.

Aslında Ocak 1959'da, o sırada yönetimde bulunan SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi Havana'ya gizli bir ajan göndererek sondaj yapmaya ve yeni rejimle ilişki kurma imkanlarını araştırmaya karar vermişti. İlk temas noktasının Che Guevara olması kararlaştırıldı.

Ajanın adı Aleksandr Aleksiyev idi. Uzun boylu, gözlüklü, güçlü ve köşeli bir yüzü olan kırk beş yaşındaki Sovyet KGB ajanı Aleksiyev insanlarla birlikte olmaktan hoşlanan, girişken biriydi. Ağustos 1958'de Moskova'ya çağrıldığında Buenos Aires'teki Sovyet elçiliğinde diplomatik örtü altında faaliyet gösteriyordu. İstihbaratçılık kariyerinin başlarında İspanyol İç Savaşı'nda ve 1941-1945 Büyük Yurtseverlik Savaşı'nda görev yapmıştı.

Aleksiyev, Ernesto "Che" Guevara ismini 1957'de, hâlâ Arjantin'deyken, Buenos Aires Üniversitesi'ndeki arkadaşlarından duymuştu. "Devrimciydiler," dedi yıllar sonra, "ve Che'den gururla söz ederlerdi... çünkü yurttaşları olan Che Fidel'in yanında savaşıyordu." Ancak o sıradaki resmi Sovyet tavrını yansıtan Aleksiyev, Fidel'in gerçek siyasal eğilimleri konusunda kuşkuluydu ve daha sonra da itiraf ettiği gibi, bütün dikkatini Küba'ya yöneltmemişti. "Küba devrimi hakkında fazla bilgim yoktu. Sıradan bir [burjuva] Latin Amerikan devrimi olacağını düşünüyordum... ve çok ciddi bir iş olduğundan da emin değildim."

Aleksiyev Moskova'ya döndüğünde doğrudan Sovyet liderliğine bağlı Yabancı Ülkelerle Kültürel İlişkiler Komitesi Latin Amerika Şubesi başkanlığına atandı. Aralık 1958'de görevi devraldı ve birkaç hafta sonra Küba devriminin zaferine ilişkin haberler geldi. Moskova yeni rejimi hemen tanıdı. Bir süre sonra Aleksiyev'in patronu, başbakan Nikita Kruçev'le doğrudan görüşebilen Yuri Jukov ona şöyle dedi:

"Aleksandr, bunun ne tür bir devrim olduğunu oraya gidip görmen gerektiğini düşünüyorum. Amerika karşıtı bir devrime benziyor ve oraya kadar gitmene değer. En iyi aday sensin, çünkü İspanyolca biliyorsun ve Arjantin'de bulundun. Che de Arjantinli ve pek çok yoldan temas kurulabilir."

Bir yıl kadar önce Meksika'dan çağrıldığından beri Aleksiyev'in şubesinde çalışmakta olan Yuri Paporov meslektaşının tepkisini hatırlıyordu. "Gitmek istemedi. 'o burjuva devrimcileriyle konuşmak' istemediğini söylüyordu." Paporov ona bu itirazları bir yana bırakıp gitmesini, çünkü bunun "kariyeri için iyi" olacağını söyledi. Aleksiyev bu görüşü daha ikna edici buldu.

Geriye bir sorun kalıyordu. Moskova, Castro hükümetini tanımış olsa da iki ulus arasında henüz fiili diplomatik ilişki kurulmamıştı. Görünüşü kurtarmak için Aleksiyev'in gazeteci olarak gitmesi kararlaştırıldı ve Meksika'daki Küba elçiliği aracılığıyla vize talebinde bulunuldu. Beklemeye başladılar.

Ocak ayı sonunda hâlâ kuşkuları olan Aleksiyev görev yerine gitmek için hazırlanıyordu. Tam o sırada yüksek düzeyde bazı PSP yetkilileri Moskova'ya geldiler. Juan Marinello ve Severo Aguirre'nin başkanlığındaki heyet resmi bir Komünist Partisi kongresi için gelmişti, ancak seyahatlerinin bir amacı daha vardı. Kremlin'i Küba devriminin kaçırılmaması gereken bir fırsat olduğuna ikna etmek. Partilerinin Fidel Castro'yu destekleme kararı aldığını coşkuyla açıkladılar. Bu kararın sebeplerinden biri onun Sosyalist bir hükümet kurmaya çalışacağını düşünmeleriydi. Övgüleri öylesine abartılıydı ki, Aleksiyev hiç etkilenmedi ve bu aşırı coşkuyu partilerinin Batista'nın baskısı altında geçirdiği yılların ardından birden özgürleşmesine yordu.

Aleksiyev vize beklerken, bir yandan da sahte kimliğini güçlendirmek için Küba haberlerini izliyor ve Radyo Moskova'nın İspanyolca yayın yapan Latin Amerika servisi için Küba devrimine ilişkin programları hazırlıyordu. Zamanla ve bu Karaib adasında olanlar hakkında daha çok şey öğrendikçe Aleksiyev'in kinizmi buharlaşmaya, yerini yirmi yıl önce on sekiz yaşındayken zor durumdaki İspanyol Cumhuriyeti'nde yaşadığı türden bir coşkuya bıraktı. Ancak Küba vizesi hâlâ gelmemişti. Aylar geçiyor, bahar yaza dönüşüyor ve Aleksiyev hâlâ bekliyordu.

O sırada Merkez Komitesi Haberleşme Şubesi'nde görevli yüksek rütbeli bir Sovyet yetkilisi olan Giorgi Kornienko, Aleksiyev'in Castro'nun isyan zaferinden sonra Sovyet topunun yuvarlanmaya başladığı düşüncesini kabul etmektedir.

"Ocak 1959'da Castro yeni rejimi ilan ettiği zaman Kruçev'in şubeye şunu sorduğunu hatırlıyorum: 'Bu herifler kim? Kim bunlar?' Ama kimse bu sorunun yanıtını bilmiyordu... ne İstihbarat servisleri, ne Dış İlişkiler Bakanlığı ne de Merkez Komitesi Uluslararası Şubesi. Gerçekten de Havana'daki o heriflerin kim olduklarını bilmiyorduk. Yurt dışı büromuza, daha sonra İstihbarat'a ve diğerlerine bir telgraf gönderdik. Birkaç gün sonra, Latin Amerika başkentlerinin birinden –sanırım Meksika'ydı– Castro ve adamları

hakkında bilgi içeren bir telgraf aldık. Gelen bilgiye göre, Fidel değilse de, belki Raúl... büyük ihtimalle Che... ve Fidel'in çevresindeki diğer bazı insanlar Marksist görüşlere sahiptiler. Bu bilgiyi Kruçev'e verdim. "Gerçekten böyleyse," dedi, "bu Kübalılar Marksist iseler ve Küba'da bir tür Sosyalist hareket geliştirirlerse, bu muhteşem olur! Batı Yarıküre'de ilk kez Sosyalist ya da Sosyalizm yanlısı bir hükümet olur. Bu çok iyi olur; Sosyalist dava için çok iyi olur!"

Ancak bulgular bir araya getirildiğinde Kremlin'in devrime ilişkin gelen haberleri incelerken Küba'yı "ansızın" keşfetmiş olmadığı anlaşılır. Sovyet gazetecileri ve sendikacılarından oluşan bir heyet Ocak ayında Havana'yı ziyaret etmişti. Sürgündeki PSP liderliği ile Kremlin arasındaki ilişkiler iki yıl süren iç savaş boyunca sürmüştü. Moskova'nın hızlı bir kararla yeni rejimi tanıması; Batista'nın devrilmesinden hemen sonra yüksek düzeyde PSP yetkililerinin Moskova'ya gelmeleri; Küba Komünist Partisi yetkilileri ile Fidel, Raúl ve Che arasında Sierra'da kurulan ilişkiler; bütün bunlar, Küba devrimine Sovyet ilgisinin isyancıların Ocak 1959 zaferinden çok önce başladığını gösterir. Kaldı ki Meksika'da, daha sonra ikisi de Küba'da Sovyet elçisi olacak, Yuri Poporov ve Nikolay Leonov'la kurulan ön ilişkiler de vardır. Görünüşe bakılırsa, Kremlin'in zaten mevcut olan Küba çarkları, 1958 yılının ortalarında, Sierra Maestra'ya yapılan ordu saldırısının isyancıların zafer kazanacaklarına dair beklentileri artırmasından sonra dönmeye başlamıştır.

Doğrudur, Küba'da olanlar Sovyet senaryolarına uygun olmadığı için Kremlin'in Castro devrimine yönelik kuşkuları uzun süre giderilemedi. Devrim PSP stratejisinin sonucu değildi; partinin denetimi altında gerçekleşmemişti ve Fidel Castro'nun nasıl biri olduğu hâlâ bilinmiyordu. Fidel'in partinin bir rol oynamasına izin vermesi ve en yakınındaki adamların (Che ve Raúl) Marksist olması gibi belirtiler umut verici olsa da henüz karar verilmemişti.

Bu arada Aleksiyev'in vizesi konusunda Havana'nın ayak diremesinin de sebepleri vardı. Tanınmış bir Sovyet istihbarat görevlisine "gazeteci" vizesi vermek için uygun bir zaman değildi. Üstelik Küba başbakanlığı o sırada bir anti-Komünist *ortodoxo* olan Roberto Agramonte'nin elindeydi ve böyle bir isteği ılımlı bir tutumla karşılaması beklenemezdi. Siyasal müttefiklerin Fidel'in inançlarından ansızın umudu kesmeleri, onun bile denetleyemeyeceği şiddetli bir bölünmeye yol açabilirdi. Bu müttefiklerin çoğu hâlâ Fidel'in oportünist Kızıllara karşı harekete geçmek için vakit kazanmakta olduğuna inanıyordu.

Daha da önemlisi, Fidel'in bir süre kadar en tehlikeli gücü, yani ABD'yi karşısına almaması gerekiyordu. Fidel'in öncelikli dış siyaset hedefi, ister istemez, Washingon'la bir tür geçici anlaşma sağlamaktı. Devrimin biraz daha yol almadan ezilmesi ancak bu şekilde önlenebilirdi. O sırada Sovyetler'le sıcak ilişkiler kurmak bu hedefe ters düşecekti. Che ise, tam aksine, ABD ile ilişki istemiyordu ve Washington'la kaçınılmaz gördüğü he-

saplaşma için hazırlanmaya başlamıştı. Raúl de onunla aynı görüşteydi. Her ikisi de devrimci siyasette sert bir radikalleşmeden, iktidarın nihai olarak güçlendirilmesinden ve Batı'yla ilişkilerin kesilmesinden yanaydı.

15 Nisan günü Fidel ekonomiden sorumlu en muhafazakar ve Amerikancı bakanların ve mali danışmanların da yer aldığı geniş bir heyet eşliğinde Washington'a uçtu. Radikaller, Che ve Raúl, ülkede kaldılar. Bu seyahate katılanlar büyük bir coşku içindeydiler ve yeni Latin Amerika devlet başkanlarının o dönemde hâlâ sürdürdükleri onurlu geleneği benimseyen Fidel'in Washington'dan ekonomik yardım istemeyeceğini tekrar tekrar belirtmiş olmasına rağmen, hepsi seyahatin esas amaçlarından birinin yardım istemek olduğuna inanıyordu. Fidel kendi danışmanlarına, "bırakın öyle düşünsünler," dedi; "hep birlikte göreceğiz nasıl olsa."

Gerilla giysileri içindeki Fidel, Washington'daki Ulusal Basın Kulübü'nde gayet iyi karşılanan bir konuşma yaptı ve Dışişleri Bakanlığı'na vekalet eden Christian Herter'le dostane bir öğle yemeği yedi. (Kanser teşhisi konulan John Foster Dulles, Fidel'in Amerikan başkentine geldiği gün istifa etmişti.) Fidel Senato Dış İlişkiler Komisyonu'nda, *Meet the Press*'de yer alan bir konuşma yaptı, Lincoln ve Jefferson anıtlarını ziyaret etti.

Fidel Amerikalıların devrim karşısında duydukları korkuyu gidermek için elinden geleni yaptı. Küba'daki yabancı sermayeye dokunmayacağı konusunda bir kez daha güvence verdi ve tarım reformu yasasının sadece ihmal edilen ya da kullanılmayan toprakları etkileyeceğini ısrarla belirtti. Amerikalı turistleri ülkesine davet etti ve Küba'nın en büyük şeker alıcısı olan ABD'nin Küba'nın şeker kotasını artıracağını umduğunu ifade etti. Küba elbette ABD ile karşılıklı savunma anlaşmasından onur duyacaktı ve ABD Donanması'nın Guantánamo üssünü kullanmasına her zamanki gibi izin verecekti. Komünizme karşıydı ve özgür basından yanaydı. Bu son sözleri Havana'dakileri biraz şaşırtmış olabilir.

Basın gittiği her yerde Fidel'i izliyordu. Sakalı ve üniforması onu dönemin siyasetçilerinin protokola uygun takım elbiseli ve kravatlı görüntüsünden ayırıyor, "ani yürüyüşler"e çıkarak sokaktaki sıradan insanlarla konuşması karizmasını daha da artırıyordu.

Fidel kamuoyunun ilgisini çekmeyi seviyor, ancak özel toplantılarda egosu yaralanıyordu. Karşılaştığı güçlü şahsiyetler ona tepeden bakıyorlar, sanki daha yaşlı ve bilge birine daha uygun düşecek bir iktidar konumunda tesadüfen kendini bulmuş delişmen bir gençmiş gibi yakışıksız tavsiyelerde ve sert uyarılarda bulunuyorlardı. "Tasfiye duruşmaları" ve idamlara ilişkin ısrarlı sorularla karşılaşıyor ve seçim takvimi konusunda sıkıştırılıyordu. Her iki konuda da gayet sağlam bir duruş sergilemişti. Mahkemeleri ve savaş suçlularının cezalandırılmasını "halk" istedi, diyordu. Seçimlere gelince, Küba'nın buna hazır olması için biraz zamana, belki de dört yıllık bir süreye ihtiyaç olduğunu düşünüyordu.

O sırada Eisenhower kent dışındaydı. Bir golf tatili için Georgia'ya gitmiş ve Fidel'le

uğraşma işini Başkan Yardımcısı Richard Nixon'a bırakmıştı. Parlamento binasında iki buçuk saat süren özel bir görüşme yaptılar ve gazetecilerin önünde nezaketle el sıkıştılar. Ancak görüşme pek iyi gitmemiş ve karşılıklı olarak olumsuz izlenimler edinmişlerdi. Nixon'ın daha sonra Eisenhoower'a dediği gibi, Castro ya Komünist idi ya da hükümetindeki Komünist etki konusunda aldatılmış, "inanılmayacak kadar saf" biriydi. Bu değerlendirme, ABD-Küba ilişkileri açısından ciddi sonuçlar doğuracaktı.

Belki de Fidel Küba'ya yönelik daha açık bir Amerikan siyaseti izleneceğine dair bir belirtiyle karşılaşacağını umuyordu. Eğer böyleyse düşkırıklığına uğramıştı. Zihninde biraz Amerikan ekonomik yardımı sağlayabileceği düşüncesi var idiyse, Nixon yakın gelecekte hiçbir yardım yapılmayacağını bildirerek bu düşünceyi yok etmişti. Gayet özensiz davranan Nixon, ona Porto Riko valisinin siyasetlerini uygulamasını tavsiyesinde bulunmuştu. Vali ekonomik durumu iyileştirmek için bölgesindeki özel yatırımları teşvik etmişti. Küba'nın küçük ve ABD'nin desteğiyle ayakta duran Porto Riko'dan ders alabileceği düşüncesi bir hakaretti ve Fidel, buna ABD'nin Küba'ya müdahale hakkına sahip olduğu Platt Düzenlemesi[82] günlerinin "sona erdiği"ni söyleyerek tepki gösterdi. Bu toplantıdan çıktığında Fidel Amerikalıların ancak Küba'nın egemenliği pahasına onların emrine girmesi halinde tatmin olacaklarına dair kesin bir kanaat edinmiş olmalı.

Fidel Washington'dan New York'a geçti. 21 Nisan günü Princeton'da bir konuşma yaptıktan sonra, López Fresquet aracılığıyla ilişki kuran bir CIA görevlisiyle görüşmeyi kabul etti. Üç saatten fazla baş başa görüştüler. "Frank Bender" adını da kullanan Alman asıllı Amerikalı göçmen, CIA'nın adamı Garry Drecher, toplantıdan sonra López Fresquet'ye Castro'nun "anti-Komünist" olduğu kanaatine vardığını söyledi. Küba'daki Komünist faaliyetler hakkında bilgi alışverişinde bulunmaya karar vermişlerdi. López Fresquet bu alışverişe aracılık edecekti.[83]

En yüksek olasılıkla Fidel bu toplantıyı, CIA'ya ve Kübalı ortaklarına onların safında yer aldığı, Komünistler başlarını budanacak ölçüde çıkarana kadar sabrettiği izlenimini vermek için kullanmıştı. Aslında bu gezi sırasında yardımcılarından birine idamları ve hükümete Komünistlerin sızmasını durdurma gereğinden, bir diğerine de Che'yi örtülü bir sürgün olarak uzun bir yurt dışı seyahate gönderme planlarından söz etti.

Boston'da "Bay Bender"le yapılan görüşmeden birkaç gün sonra López Fresquet tek-

---

82) Ondokuzuncu Yüzyıl'ın sonunda ABD, İspanyol-Küba Savaşı'na müdahale etti ve İspanya yenilgiye uğradığında adaya resmi bağımsızlık tanıdı. 1902 yılında yapılan Platt Düzenlemesi ABD'ye Küba'ya askeri müdahalede bulunma hakkı veriyor ve Küba pazarını ABD mallarına açıyordu. (Ç.N.)

83) Tarihçiler Eisenhower yönetiminin Castro'ya karşı sergilediği düşüncesiz davranış nedeniyle Küba'nın "kaybedildiği"ni öne sürerek yatıştırıcı ifadeler kullanmaya çalışsalar da, daha sonra yaşanan olaylar Fidel'in kendisini dinleyenlere sadece duymak istediklerini söylediği teorisini desteklemektedir. ABD ziyaretinden bir ay sonra Havana'ya dönen López Fresquet, Amerikalı bir yetkili aracılığıyla, yanında "Bay Bender"den bir mesaj olduğu halde Castro'yla ilişki kurdu. "Daha sonra López Fresquet, "İstihbaratı Castro'ya verdim," diyecekti. "Beni yanıtlamadı ve bana Bay Bender'e iletmem için asla bilgi vermedi..." Bir yıl içinde Urrutia hükümeti tarihe karışacak, Fidel ve radikal yoldaşları onun yerini alacaklar ve aracı López Fresquet görevinden istifa ederek sürgüne gidecekti.

rar ortaya çıktığında Fidel kardeşinden bir telefon aldı. Raúl ağabeyine ülkede kendisinin Amerikalılara "satılmakta" olduğunun konuşulduğunu söyledi. Fidel öfkeyle tepki gösterdi. Sadece kuşkulu Amerikalılara karşı kendini savunmaya çalışıyordu. Raúl ona hakarete varan sözler söylemiş olmalı.

Bu görüşmeyi birkaç gün sonra iki kardeşin Houston'da gerçekleşen tuhaf buluşmaları izledi. Fidel Brezilya Devlet Başkanı Kubitschek'in ziyaret teklifini kabul etmiş ve OAS'ın Buenos Aires'te düzenlediği ekonomi konferansına katılmaya karar vermişti. 27 Nisan günü Brezilya'ya giderken Fidel'in uçağı yakıt almak için Houston'a indi. Raúl ve yardımcıları havaalanında onu bekliyorlardı. Kapalı kapılar ardında yapılan kısa bir toplantının ardından Raúl Havana'ya geri dönerken, Fidel güneye doğru yolculuğuna devam etti.

Bu toplantının sebepleri hakkında birkaç görüş öne sürülmüştür. Tarihçi Hugh Thomas şunları yazmaktadır: "Ordunun sakalsız komutanı Raúl'un ağabeyine sağlam devrimci tutumunu sürdürmesi için ısrar ettiği söylenmiştir. Tartışılan konunun 1 Mayıs günü Küba'da Raúl Castro ve Guevara'nın yapacakları konuşmaların konusuna ilişkin olması da aynı ölçüde mümkün görünmektedir." Öte yanda, Castro'nun biyografi yazarı Tad Szulc bu görüşmeyi o sırada yaşanan bazı cansıkıcı olaylara bağlar. Amaç Amerikan istihbarat analistlerinin Küba'nın birkaç komşusuna karşı hazırlanan silahlı komplolara resmen katıldığına dair uyarıda bulunup bulunmadıklarını anlamaktır.

18 Nisan günü, çok sayıda yabancı devrimcinin eğitilmekte olduğu Pinar del Río'nun askeri komutanı, eğitim gören yüzden fazla Nikaragualı gerilla öğrencisini bir araya toplayarak ve silahlarını alarak bir gösteri yaptı. Ardından Fidel'in Küba topraklarından bu türden harekatlara girişilmesini yasaklamış olduğunu açıklayan bir demeç verdi.

Aynı gün Havana'da Rúben Miro adında bir Panamalı bir ay içinde Panama'ya saldırmayı planladığını açıkladı. Birkaç gün sonra, Fidel henüz Boston'dayken, Panamalı yetkililer ikisi Kübalı üç silahlı isyancıyı sahilde ele geçirdiler. Manuel Piñeiro'ya göre bu sefer, hükümetin onayı alınmaksızın gerçekleşen bir "*por la libre*", yani bağımsız bir girişimdi.

Onaylanmış olsa da olmasa da, bu olaylar Fidel'in ABD'de kamuoyu oluşturma çabalarını ciddi biçimde tehdit ediyordu. Fidel Küba hava sahasından geçerken, Kübalıların "sorumsuz" davranışlarını kınayan ve hükümetinin "devrim ihraç etmediği"ni tekrarlayan bir radyo yayını yaptı.

Adadan uzak olan Fidel bu türden eylemlerin bilinçli olarak yapıldığını inkar edebiliyor ve Kübalıların bu işlere karışmalarını dönemin anlaşılabilir "devrimci coşku"suna bağlayabiliyordu. Hükümetinin, zalimin sürgüne gönderdiği insanlara bir sığınak ve bir çalışma alanı sağladığını kabul ediyor, ancak devrim ihracını desteklemediğini de ısrarla belirtiyordu. Aslında Nikaragualıların, Kübalıların bu türden faaliyetleri desteklemek şöyle dursun, onları önlemek için adımlar attığı izlenimi yaratmak yönünde yapılan bilinçli bir manevrada kullanılmış olmaları daha büyük bir ihtimaldir.

Yaklaşık bir ay sonra, Nikaraguali bir gerilla grubu Somoza'ya karşı silahlı mücadele vermek için gizlice Küba'dan ayrıldı. Che'nin Guatemalalı enternasyonalist "Augusto César Sandino Tugayı"ndan eski yoldaşı Rodolfo Romero da sefere katılanlar arasındaydı. Romero, diğer yoldaşlarıyla birlikte, yeni Küba askeriyesinden eğitim, silah ve para sağlamıştı. Yine o sıralarda, anti-Trujillo Dominikli bir isyancı grup, Haitililerin ve diğer uluslardan gerilla adaylarının yanı sıra eğitim görüyordu.

Che bile fırtınayı yatıştırmak için televizyona çıkarak bir yalanlama konuşması yaptı. "Devrim ne pahasına olursa olsun dürüst olmalıdır," dedi, 28 Nisan akşamı. "Ve Kübalıların bu olaylara karıştıklarını üzülerek kabul etmek durumundayım. Söylemek durumunda olduğumuz şey şudur ki, bu Kübalılar bizim iznimiz olmaksızın, bizden yetki almaksızın ve tarafımızdan himaye edilmeksizin hareket ettiler... Biz devrimci fikirleri ihraç ederiz, ancak devrimleri ihraç etmeye çalışmayız. Devrim için savaşacak olanlar, baskıcı hükümetlerin bulunduğu yerlerde yaşayan insanlardır ve bu savaş bu hükümetler yüzünden acı çeken halkla birlikte verilir. Biz sadece örnek oluşturuyoruz, geri kalanı halkın işidir."

Che'nin sözleri her zamanki gibi, Amerikan elçiliğindeki siyasal görevliler tarafından dikkatle incelendi. Ve Che her zamanki nezaketle davranmasına rağmen, gayet kaba sorularla karşılaştı. Bunların çoğu onun siyasal görüşlerini açığa çıkarmayı amaçlıyordu. Che'nin ilk soruya –o bir Komünist miydi?– verdiği yanıt, kamusal hayatın içinde olan birinin "böyle bir soruya doğrudan yanıt vermek zorunda olduğunu" sanmadığı şeklindeydi.

"Olgular kendilerini açıkça ortaya koyarlar. Bizim düşünce tarzımız açıktır, davranışımız şeffaftır. Benim Komünist Partisi'ne bağlı bir Komünist olmamam hiçbir önem taşımaz. Bizler yaptıklarımızdan ötürü Komünist olmakla suçlanıyoruz, olduğumuz ya da söylediğimiz şey için değil... Yaptıklarımızın Komünizm olduğuna inanıyorsanız, biz Komünistiz. Eğer bana Komünist partisine ya da bizdeki adıyla Sosyalist Halk Partisi'ne bağlı olup olmadığımı sorarsanız, olmadığımı söylemek durumunda kalırım."

Elçiliğin 5 Mayıs günü Washington'a gönderdiği gizli bir mesajda vardığı sonuçların şu sözlerle özetlenmesi hiç de şaşırtıcı değildir: "Ernesto 'Che' GUEVARA'nın televizyondaki ifadeleri Komünist yönelimini, anti-Amerikancılığını açığa vurmaktadır."

TV mülakatından hemen sonra Che, Houston'da Fidel'le yaptığı toplantıdan o sırada dönen Raúl'le görüşmeye koştu. Daha sonra olanlar incelendiğinde, Castro kardeşlerin Houston'da yaptıkları görüşmenin esas konusunun Fidel'in infaz mangalarını durdurma kararı olduğunu göstermektedir.

Ocak ayından beri Küba'da 550 idam gerçekleştirilmiş ve Küba içinde de tartışmalı hale gelen sorun ABD gezisi sırasında Fidel'in duyduğu rahatsızlığın başlıca kaynağı olmuştu. Fidel yatıştırıcı bir jestte bulunmak ve böylece Amerikalılarda biraz güven uyandırmak gerektiğine inanıyordu. Che karara kesin bir tutumla karşı çıktı, ancak Fidel'in emrine itaat etti.

Orlando Borrego, "Che aynı görüşte değildi," diyecekti; "ancak Fidel, alınan önlemi avantajları ve dezavantajlarıyla birlikte açıklayarak süreci durdurmanın devrim için daha iyi olacağını gösterdiği zaman, Che kabul etti. Kabul etti ama çoğumuz gibi onun da canı sıkılmıştı, çünkü sürecin tam ortasındaydık."

İdamların durdurulması Fidel'e Amerika'da fazla itibar kazandırmadı. Amerikalıların kaygısı bu kez hükümete "Komünistlerin sızması", ilan edilmesi beklenen tarım reformu tasarısı ve Kübalıların komşu ülkelerdeki yıkıcı faaliyetlerine dair bulgular üzerinde toplandı. Kosta Rika'daki ABD elçisi Whiting Willauer'e göre Küba'nın Panama olaylarıyla ilgili olarak yaptığı yalanlama pek inandırıcı değildi.

Kıdemli bir Soğuk Savaşçı ve Honduras elçisi olarak 1954'te Arbenz'e karşı yapılan operasyonun baş oyuncularından Willauer, Panama olayını Kübalıların iyi işler yapmadıklarını gösteren bir kanıt olarak kullandı. Willauer, 30 Nisan günü, Fidel henüz Buenos Aires yolundayken, "GİZLİ" etiketi taşıyan tek satır aralığıyla yedi sayfa olarak daktilo edilmiş bir mektubu Latin Amerika işlerinden sorumlu dışişleri bakan yardımcısı Roy Rubottom'a gönderdi. Bu mektup Küba konusundaki yazışmalarının sonuncusuydu ve Willauer Rubottom'un güvercin konumunu aşağıladığını gizlemek için hiçbir çaba harcamamış ve Castro Kübasına Guatemala tarzında bir önleyici vuruş yapmak gerektiğini savunmuştu.

"Aksini gösteren mükemmel bir açıklama olmadıkça bu olayın [Panama] Küba hükümetindeki ve özellikle ordudaki yüksek görevlilerin en hafif deyimle suç ortaklığı olmaksızın gerçekleştirilebileceğine inanmam zordur. Ordunun Komünistlerle dolu olduğu ve diğerlerinin yanı sıra 'Che' Guevara'nın genelde inanıldığı gibi ordu üzerindeki güçlü denetimi dikkate alındığında bu sonuç daha da isabetli görülmektedir."

Willauer'e göre, "Castro'nun ABD'yi ziyareti yakın dönem Komünist tarihinin belki de en bariz kandırmacalarından biriydi." Castro'nun Komünist bağlantılarını inkar edişine, "ancak ve ancak 'Che' Guevarra [*böyle yazılmış!*] ve öteki üst düzey Komünistlere ülkeden tek yönlü gidiş bileti kesildiği zaman" inanabilirdi. "Özetle, mektubunuzda yer alan, 'Karaib gerilimlerini yatıştırma konusunda önemli bir ilerleme kaydedilmiştir' ifadesine ne yazık ki hiçbir şekilde katılmıyorum. Karaib'teki bugünkü durumun her zamankinden daha kötü olduğunu ve Küba'daki Komünist mihrak tasfiye edilmedikçe hızla daha da kötüye gideceğini hissediyorum."

Willauer, "Komünistlerin ordu içinde çok güçlü bir komuta ve kontrol konumunda"olduklarına dair giderek artan bulguların "durumun vehameti"ni ortaya koyduğunu yazıyor ve şöyle diyordu: "Guatemala örneğinde bunu asla etkin bir tarzda sağlayamamışlardı."

Willauer haklıydı. "Guatemala 1954" dersleri hem kazananlar hem de kaybedenler için dönüm noktası niteliğinde bir deneyim olmuştu. Ernesto Guevara, Guatemala'nın Sosyalist olmaya çalışıp da beceremeyen "devrim"inin yaptığı hataları gözlemlemiş ve ge-

reken dersleri çıkarmıştı. Beş yıl sonra Che, Washington harekete geçmeden önce önleyici tedavi uygulayacak konumdaydı.

Üstelik Küba devrimi Amerikalıların bir adım önündeydi. Che'nin Arbenz'in uğradığı başarısızlığın sebeplerini Fidel'e defalarca hatırlatması etkisini göstermişti: Eski ordu bütünüyle temizleniyor ve "yeni ordu" sadakatleri ve siyasal yönelimleri her türlü kuşkunun üzerinde olan güvenilir adamların komutası altında oluşturuluyordu. Bu ordunun saflarında yer alanlar ise siyasal "eğitim"den geçiriliyorlardı. Halka da silah ve eğitim verilecek ve ulusal çapta bir yurttaş milisi düzenli orduyu takviye etmek için örgütlenecekti. O sırada Washington, Che'nin de fark etmiş olacağı gibi, durumu değerlendiriyordu. Küba ise silahlanacak, hazırlanacak ve bekleyecekti.

X

O sırada Washington'un Latin Amerika'daki bir numaralı düşmanı haline gelmekte olan kişi muhtemelen Fidel değil Che idi. Havana'daki Amerikan elçiliğinin siyasal işler görevlisi J. L. Topping 4 Mayıs günü Washington'a gizli bir telgraf göndererek, Kübalı bir tütün endüstrisi uzmanı olan Dr. Napoléon Padilla'dan 29 Nisan günü aldığı bilgileri aktardı.

Padilla, tütün üretimini ve bu iş kolunda istihdamı artırma imkanlarını araştırmak için kurulan "El Forum Tabacalera" adlı bir komitenin üyesi olarak Che'yle yakın zamanda yapılan toplantılara katılmıştı. Topping, Padilla'yı "liberal, ulusalcı, Katolik" ve Batista'ya karşı yapılan devrimin eski bir taraftarı olarak betimliyor, ama şunu da belirtiyordu: "Derinden endişeli ve sözlerinde samimi olduğunu hissettim."

> Padilla, Guevara'nın "aptal bir uluslararası Komünist" olduğunu, parlak bir Komünist bile olmadığını söylüyor. (İspanyolca "vulgar" sözcüğünü kullanıyor). Raúl Castro'nun daha da kötü olduğuna inanıyor. Guevara'nın şiddetle ve şuursuz biçimde anti-Amerikan olduğunu ve Amerikan ürünlerinin, Küba'da üretilmiş olsalar bile, satışına kesinlikle karşı olduğunu söylüyor –anlaşılan Coca Cola ve Keds'i, yanı sıra Amerikan sigaralarını kastediyor– Guevara ve Raúl Castro'nun Küba'da bir "Sovyet" sistemi kurmak istediklerini ve kısa süre içinde ellerini göstereceklerini hissediyor. Guevara sık sık Fidel Castro'yu nasıl denetlediğini anlatıyor.
>
> Guevara yeni Ordu'yu bir "halk ordusu", "proletaryanın savunucusu" olarak, "halk devrimi"nin "başlıca siyasal kolu" olarak betimliyor. Yeni Ordu'nun Küba halkının başlıca "bilinçlendirme" kaynağı olacağını ve "yararlı işlere" –anlaşılan inşaat, hasat vb. gibi işleri kastediyor– katılacağını, ancak ABD'nin kaçınılmaz biçimde saldıracağı devrimi savunmak için silaha sarılmaya daima hazır olacağını da söylüyor...
>
> Padilla, Guevara'nın sık sık "Guatemala olayı"ndan söz ettiğini de an-

lattı. Guevara basın özgürlüğünün tehlikeli olduğunu söylemişti. Arbenz döneminde Guatemala'daki basın özgürlüğünün rejimin devrilmesinin başlıca sebeplerinden biri olduğuna işaret etmişti. Özgürlüğün Küba'da kısıtlanması gerektiğini söylemişti.

Che her zaman "vulgar" olarak betimlenmiyordu, "ancak Padilla'nın diğer gözlemlerinin çoğu, Che'nin onu kasten kışkırtmak için konuştuğunu varsayarsak, bir doğruluk payı taşıyor. Che şaşırtabileceğini hissettiği insanları şaşırtma eğilimini asla kaybetmemişti. Öte yanda Che'nin sözde "Fidel'i denetlediği"ni söyleyip övünmesi, Padilla'nın göze girmek için uydurduğu bir spekülasyon olsa gerek, çünkü Che en yakın arkadaşlarıyla yaptığı konuşmalar dışında Fidel'den ancak saygıyla söz edebilirdi.

Ancak Fidel'in yurt dışına yaptığı seyahat sırasında Che'nin olayların hızına ilişkin sabrını kaybetmesine neden olan bir şeyler yaşandığı kesindir. Bir rapora göre, Che genç korumalarından oluşan grubu toplayarak onlara şöyle demişti: "Yo sigo viaje" ("Gidiyorum"). Ortalıkta dolaşan söylentileri de dikkate alarak Che'nin Dominik Cumhuriyeti'ndeki Trujillo'ya karşı acil bir gerilla seferine önderlik etmeyi planladığını düşündüler. Che bunu gerçekten düşündüyse duygusal bir değişim yaşamış olmalıydı. Daha sonra yaşananlar dikkate alındığında, kalma kararı, Fidel'den Küba'da Sosyalist bir toplum kurma hamlelerini hızlandırmaya hazır olduğuna dair açık bir sinyal almış olmasından ötürüydü.

Fidel'in zaman kazanma dönemi sona eriyordu. Buenos Aires'teki ekonomi konferansında yeni manşetler oluşturmuş ve Latin Amerika'nın ekonomik ve toplumsal hastalıklarını düzeltmek için Washington'a "Mac Arthur tarzı bir plan"ı mali yönden destekleme çağrısında bulunarak diğer devlet başkanlarını şaşırtmıştı. Washington'un gelecek on yıl içinde Latin Amerika'ya yapması gereken ekonomik kalkınma yardımının fiyat etiketi otuz milyar dolar kadardı.

Amerikalılar böyle bir planı destekleme niyetinde olmadıklarını açıkça ortaya koydular ve Latin Amerikalı bakanlar hemen Washington'la aynı hizaya geçtiler. Fidel'in bu fikrinin iki yıl sonra yeni bir Amerikan Başkanı, John F. Kennedy tarafından biraz değiştirilerek ortaya atılması ironiktir. Kennedy'nin yirmi milyar dolarlık planına "Kalkınma İçin İşbirliği" deniyordu. JKF'nin planı, elbette, Küba'nın yeni liderinin çağrısına karşılık vermeyi değil, yarıkürede Küba tarzı yeni devrimlerin önlenmesini amaçlıyordu.

7 Mayıs'ta Havana'ya dönen Fidel birkaç gün içinde tarım reformu tasarısını imzalayarak yasalaştırdı ve INRA resmiyet kazandı. Reform tartışmaları boyunca kenarda kalan Tarım Bakanı Humberto Sorí Marín derhal istifa etti. Daha sonra Fidel, Che'nin statüsünü Devrimci Silahlı Kuvvetler *comandantes*i olarak bir kez daha resmen onayladı ve onu yurtdışında kapsamlı bir "iyi niyet" turuna yolladı.

Resmi olarak Che'nin görevi Japonya gibi sanayileşmekte olan ülkelerle ve Afrika, Asya ve Avrupa'nın yeni bağlantısız ülkeleriyle –en önemlileri, Hindistan, Mısır ve Yugos-

lavya– diplomatik ve ticari bağları geliştirmekti. Gayri resmi olarak ise, Che'nin Havana'dan geçici olarak ayrılması Fidel'in, ABD'deyken çıtlattığı gibi, Amerikalıların ve kendi 26 Temmuz yardımcılarının sorunlu gördükleri Arjantinli Komünistin "kızağa çekildiği" izlenimi vermesine yardımcı oldu.

Aslında Che'nin seyahati uzun süredir gündemdeydi. Alfredo Menéndez, Che'nin üçüncü dünya ülkeleri ya da geleceğin bağlantısızlar hareketinin çekirdeğini oluşturan "Bandung Paktı"yla ilgilendiğini daha Cojimar'da tarım reformu yasası üzerine birlikte çalıştıkları sırada öğrenmiş, o sırada Che kendisinden Mısır, Hindistan, Endonezya ve Japonya hakkında iktisadi analiz istemişti. "Küba ile bu ülkeler arasında nasıl ticari ilişkiler kurulabileceğini, ithalat ve ihracat ilişkilerimizi ve bu ülkelerle ticaretimizi artırma imkanlarını öğrenmek istedi."

Menéndez çalışmasını yaptı ve Che'ye verdi; ancak seyahati, tarım reformu yasasının imzalandığı ve Fidel'e "şeker adamımız" olarak takdim edildiği gün öğrendi. Fidel eski gerilla üssü La Plata'ya bütün kabineyi getirtip her zamanki gibi hava attıktan sonra Menéndez'e birkaç soru sormuş ve ansızın şöyle demişti: "Hazırlan, Che'yle seyahate çıkıyorsun." Menéndez, Che'yle nasıl bir göreve gönderildiğini Havana'ya dönünce öğrenmişti. "İlişkiler [ABD ile] soğumaya başlamıştı ve Amerikan baskısı giderek artıyor, Küba nefes alabileceği bir alan açmak istiyordu. Devrimin stratejisi olabildiğince çok sayıda ülkeyle ilişki kurmaktı. Seyahatin maksadı buydu. Hedef hem siyasal hem de ekonomik, yani devrimi tecrit durumundan kurtarmaktı. Bu, Che'nin değişmez konusuydu... Bana her zaman Arbenz'in tecrit edilmesine izin verdiği için devrildiğini ve [Küba] devrimin[in] uluslararası alanda savaşmak zorunda olduğunu anlatırdı."

Che ayrılmadan önce kendi evini düzene soktu. 22 Mayıs günü Hilda'dan boşandı. 2 Haziran'da Aleida'yla evlendi. Az sayıda kişinin katıldığı törenin ardından en delişmen koruması Alberto Castellanos'un La Cabaña'daki evinde bir parti verdiler. Havana'nın yeni polis şefi Efigenio Almeijeiras, Harry Villegas, Celia Sánchez, Raúl ve yeni karısı Vilma Espín oradaydılar. Camilo partinin orta yerinde içeri daldı ve neşeli çığlıklarla karşılandı. Partiyi "canlandırmak" için birkaç şişe rom getirmişti. Aleida yeni beyaz elbisesinin içinde çok güzeldi. Che ise her zamanki gibi haki üniformalıydı ve başında siyah beresi vardı.

İki hafta önce Che Buenos Aires'teki eski arkadaşı Julio "El Gaucho" Castro'ya, onu Küba'ya davet eden bir mektup yazmıştı.

> Gaucho,
>
> Yaşamakta olduğumuz deneyim, uğruna iki kurşun yemeye değer. [Eğer gelirsen] dönmeyi düşünme, devrim beklemez. Çağırılan ve tarihin çağıracağı kişi seni kuvvetle kucaklar...
>
> CHE

21
"Tarihsel Görevim"

I

12 Haziran günü Che Madrit üzerinden Kahire'ye uçtu. Fidel aynı zamanda "balayı yapmaları" için on gün kadar Aleida'yı da yanına almasını istemişti, ancak Aleida'ya göre Che devrimci liderlerin kişisel hayatlarının ne kadar sade olduğunu göstermek için onu geride bırakmıştı. "O böyleydi," diyordu Aleida.

Bu arada Che'nin uzaklaştığı haberi adamlarının üzerinde bir yıldırım etkisi yaratmıştı. Fidel'in infaz mangalarının durdurulması emrinin hemen ardından Che'nin yeni bir göreve atanması, bir *tronazo*nun, yani rütbe indiriminin bütün belirtilerini taşıyordu ve Che'nin La Cabaña'daki adamları arasında söylentiler dolaşıyordu. "Onun uzaklaştığını işittiğimizde gerçekten altüst olduk," diyordu Borrego. "Alay komutanlığından azledildiği izlenimini edindik. Bunu çok kötü yorumladık."

"Sert, kültürsüz" yeni komutan Filiberto Olivera, Che'nin yerine atandığında moralleri biraz daha bozuldu. Borrego ve bazı arkadaşları öyle bozulmuşlardı ki şikayette bulunmak için Camilo Cienfuegos'u görmeye gittiler. Cienfuegos onlara yüz vermedi ve hatta azarladı. Onlara asker olduklarını ve emirlere itaat etmek zorunda olduklarını söyledi. Che onların bu davranışını öğrenecek olursa çok üzülürdü. Azarlanmış ancak yatışmamış olarak La Cabaña'ya döndüler. Daha sonra, Che'nin ayrılmasına ilişkin en kötü korkularını doğrulayacak şekilde La Cabaña alayının dağıtılarak Las Villas'a gönderileceği söylendi. "Benim için bu bir ailenin dağılması gibiydi," diyordu Borrego. "La Cabaña'da her şeyi örgütlemiştim. Şimdi her şeyi paketleyip kamyonlara yükleyecek ve Las Villas'a göndecektim." Ancak kendilerine söyleneni yaptılar ve Che'nin üç ay sonraki dönüşüne kadar Santa Clara'da kaldılar.

II

Che'nin heyeti zayıf ve şuradan buradan derlenmişti. Onunla birlikte yola çıkanlar arasında, PSP'li yardımcısı "Pancho" García Vals, şeker iktisatçısı Alfredo Menéndez, isyancı orduda yüzbaşı Omar Fernández ve Che'nin genç koruması Teğmen José Argudín

yer alıyordu. Grubun en yaşlısı elli yaşındaki Dr. Salvador Vilaseca idi. Kendisi, Javier Carrillo'nun yönetimindeki Tarımsal Kalkınma Ulusal Bankası (Banfaic) yönetim kurulunda yer alıyordu ve Havana Üniversitesi'nde matematik profesörüydü. Birkaç hafta sonra, Fidel'in kişisel ısrarıyla, Küba'da herkesin tanıdığı ünlü siyaset uzmanı ve radyo yorumcusu José Pardo Llada, Yeni Delhi'de gruba katıldı.

Ziyaret edilecek başlıca ülkeler Küba'nın diplomatik ilişkiler, daha da önemlisi ticari bağlar kurmak istediği önemli Bandung Paktı devletleri, yani Mısır, Hindistan, Yugoslavya ve Seylan idi. Önemli bir şeker ithalatçısı ve büyük çapta sanayileşmiş bir ülke olan Japonya, istisna olmakla birlikte büyük bir öncelik taşıyordu. Küba'nın tarım reformu yasası kısa süre içinde yayımlanacaktı ve gerek Fidel gerekse Che yasanın Küba'daki toprak sahipleri ve Amerikalılar arasında büyük bir gürültü koparacağını biliyorlardı. Bu durumda Küba'nın şeker kamışı üretimi için alternatif piyasalar bulmak gerekiyordu.

Fidel'in Pardo Llada'yı Che'nin grubuna katma kararı oldukça ilginçti, çünkü Che ile bu sağcı gazeteci birbirinden pek hoşlanmazlardı. Daha önce sadece bir kez, Ocak ayı içinde Pardo Llada, kişisel dostu ve Batista'nın eski haberleşme bakanı Ernesto De La Fé'nin kaderi hakkında konuşmak üzere La Cabaña'ya geldiği zaman karşılaşmışlardı. Che onun için yapabileceği bir şey olmadığını Pardo Llada'ya açıkça söylemişti; De La Fé'nin davasına devrimci mahkeme bakıyordu ve aleyhinde pek çok delil vardı. Görüşmenin sonunda Pardo Llada, Che'nin kendisine şöyle dediğini söyler: "Dürüst olmak gerekirse, benim yapabileceğim tek şey, yarın onu kurşuna dizmektir."

O zamandan beri De la Fé davası uzayıp gitmiş ve Küba medyasını yakından ilgilendirmişti. Che 28 Nisan'da televizyona çıkmış, konuya ilişkin sorularla karşılaşmış ve bu fırsatı değerlendirerek De la Fé'yi suçlamıştı. Tutuklanan eski bakanın elinde CIA'nın kurduğu anti-Komünist polis şubesi BRAC tarafından hazırlanan dosyaların bulunduğunu söylemişti. Aslında Orlando Borrego da, De la Fé davasının, Fidel devrimci mahkemelerin durdurulmasını emretmesi nedeniyle "sonuca ulaşmaması"nın Che'yi en çok üzen konulardan biri olduğunu söylüyordu.

Bizzat Pardo Llada, Fidel'e bu ticaret heyetine katılması için fazla sebep görmediğini söylemişti. Kendisi bir gazeteciydi ve ticaretten anlamazdı. Ancak Fidel ona şöyle demişti: "Che de bu konuda hiçbir şey bilmiyor. Bu bir sağduyu meselesi. Hükümet yönetimi konusunda benim ne bildiğimi sanıyorsun? Hepimiz öğreniyoruz." Fidel'in çevresine "burjuva sağcılar"ı alarak çıktığı ABD gezisi dikkate alındığında, Pardo Llada'nın Che'nin gezi heyetine dahil edilmesi yürütülen tarza uygun düşüyordu. Aynı görüşteki yurttaşlarını sakinleştirmek ve onları bu gezinin zararsız olduğuna ikna etmek için etkin bir anti-Komünisti Che'nin yanına vermenin hiçbir zararı olamazdı. Fidel'in bir amacı daha vardı. Pardo Llada, gerek gazeteci gerekse eski bir muhalif siyasetçi olarak parlak ve saygıdeğer biriydi ve hazırladığı radyo programları Küba'da geniş bir kitle tarafından izleniyordu; başka deyişle, kaçınılmaz kopuş yaklaşırken Pardo Llada bir sorun haline geliyor-

du ve Fidel'in bu adama tehdit oluşturamayacağı bir yer bulması gerekiyordu.

Böylece Pardo Llada hem kendisinin hem de Che'nin uzaklaştırıldığından kuşkulanarak Yeni Delhi'ye hareket etti. Bu görüşünü Che'ye de açtı. Ancak Che onu bu düşünceden vazgeçirmek için fazla çaba göstermedi. Fidel'in uzaklaştırmak istediği kişi Che değil Pardo'ydu. Delhi'deki ikinci günlerinde, Che gazeteciye Hindistan'da büyükelçi olarak kalabileceğini söyledi. Bunun Fidel'in önerisi olduğunu eklemeyi de unutmadı. Pardo teklifi kesin bir tutumla reddetti. Bunun üzerine Che diplomatik bir tutum takınarak konuyu kapattı.

Pardo Llada istemeye istemeye haftalarca Che'nin heyetinde yer aldı. Endonezya ve Japonya'yı ziyaret ettiler, ancak görebildiği kadarıyla seyahat hiçbir yarar sağlamıyordu. Ne Küba şekeri satılmış ne de bir şey satın alınmıştı. Ağustos başında heyet tekrar batıya, Seylan ve Yugoslavya'ya yöneldi. Pardo Llada bu kadar gezintinin kendisi için yeterli olduğuna karar verdi ve Che'ye eve dönmek istediğini söyledi.

Che şöyle dedi: "Yugoslavya gibi Komünist bir ülkeyi ziyaret etmeyi kendine yakıştıramıyor musun?" Pardo böyle bir çekingenliği olmadığını söyledi ve Fidel'in ikisini de bir tür sürgüne gönderdiği kuşkusunu tekrarladı. Bir subay olarak Che'nin verilen emre uymaktan başka seçeneği yoktu, ama kendisi sivil bir yurttaştı ve kendi kararlarını vermekte serbestti. Ayrılmaya karar vermişti.

Pardo Llada Singapur'da gruptan ayrıldı. Che'nin Aleida ve Fidel'e yazdığı mektupları elden vermeyi kabul etti. Havana'ya gelince Aleida'nın mektubunu Guevara'nın Havana dışındaki evine bıraktı ve daha sonra Fidel'in Plaza de la Revolución (Devrim Meydanı) adı verilen devasa meydana yukarıdan bakan yeni INRA binasındaki bürosuna gitti. Fidel gezi ve Che'nin sağlığı hakkında birkaç soru sorduktan sonra zarfı açtı ve iki sayfalık mektubu ağır ağır okumaya başladı. Okuması bittiğinde, hiçbir şey söylemeden sayfalardan birini Pardo'ya uzattı ve parmağıyla bir paragrafı işaret etti. Pardo paragrafı okudu ve sonra Che'nin sözlerini belleğine kaydetmek için bir kez daha okudu.

> "Fidel,
>
> ...Arkadaşın Partido'nun ani ve beklenmedik dönüşünden yararlanarak bu mektubu sana gönderiyorum. Pardo'dan laf açılmışken, senin de tahmin edeceğin gibi, Hindistan'da Elçilik [görevini] kabul etmedi. Şimdi de bizimle birlikte Yugoslavya'ya gelmek istemediği anlaşılıyor. Onunla birlikte geçirdiğim şu iki ay içinde iyice anladım ve seni de temin ederim ki, Partido bizden biri değil..."

Pardo, Fidel'in bu paragrafı ona okutarak "sapıkça bir tatmin" duyduğunu düşündü. Mektubu geri uzattığında, Fidel'in tek yorumu şu oldu: "İşte böyle. Anlaşılan Che sen-

den pek hoşlanmıyor."

Pardo Llada ve Che birkaç kez daha bir araya geleceklerdi ve ilişkileri yine Pardo'nun devrimle başı derde giren bir dostuyla ilgili olacaktı. Sorun devam etti ve gazeteci radyo yorumculuğundan alındı ve Küba'nın siyasal yönelimine ilişkin kaygıları daha da arttı. Bu arada Che'nin "ticari görev"i görünüşte verimsiz bir biçimde Asya ve Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya doğru gelişen gezintilerle devam ediyordu.

III

Che'nin heyetinde olup da Pardo Llada'nın asla karşılaşmadığı kişilerden birinin PSP'li şeker uzmanı Alfredo Menéndez olması anlamlıdır. Bunun muhtemelen bir sebebi vardı, zira Che'nin görünüşte hedefsiz olan seyahati açığa vurulmamış bir amaç taşıyordu. Fidel, Moskova ve Komünist Blok'la ticari ilişkilere bir başlangıç olarak Küba şekerini Sovyetler'e satmak istiyordu ve Alfredo Menéndez bu amaçla heyete katılmıştı.

Bu ticaretin fazla göze batmaması gerekiyordu. SSCB Küba şekerinin küçük olmakla birlikte geleneksel bir alıcısıydı. Batista'yla ilişkilerin 1952'de kötüleşmesinden sonra bile alınan şekerin miktarı yılda yarım milyon ton kadardı. Ancak, Menéndez'e göre Moskova'ya son şeker satışına, 1956'da Washington'la bağların zayıflamasından sonra izin verilmişti. Doğruysa, bu yeni düzenleme, Küba'nın kuşaklar boyunca Amerikalıların fiilen ekonomik vasalı olarak oynadığı rolün katı gerçekliğini vurguluyordu. Küba ekonomisi kesinlikle şeker üretimine dayanıyordu. ABD Küba'nın en büyük şeker tüketicisi ve Küba'nın yıllık ürününün devasa bir bölümünün alıcısı olduğu için, bu gelişmenin sadece Küba ekonomisi üzerinde değil, ülkenin dış siyaseti üzerinde de muazzam bir manivela gücüne sahip olduğu açıktır. ABD'nin Küba devriminin siyasal yönelimine ilişkin kuşkuları dikkate alındığında, Sovyetler'le yapılacak müzakerelerin mümkün olduğu kadar gizli tutulması gerekiyordu.

Menéndez'e göre bir rüya gerçekleşiyordu. Görüşmeler sırasında önemli bir konum üstlenmişti. "Sosyalist Halk Partisi'nin eski bir özlemi" dediği şeyin gerçekleşeceğini, Küba'nın ABD'ye olan bağımlılıktan ebediyen kurtulacağını umuyordu.

"1959'da," diyordu Menéndez, "Küba yedi milyon ton şeker üretme kapasitesine sahipti. [Ancak] ABD, daha fazla satın alma kapasitesine sahip olmasına rağmen, sadece üç milyon tonun biraz altında satın alıyordu... Bu yüzden pazarı değiştirmek istiyorduk. Birinci hedef, Sovyetler Birliği'ne şeker satarak, pazarımızı genişletmekti... Sadece Sovyetler Birliği'yle değil, Sosyalist ülkelerin diğerleriyle de... Bu bir stratejiydi."

Fidel bu stratejiyi zekice gizlemişti. 13 Haziran'da Che'nin heyeti Havana'dan ayrıldıktan bir gün sonra ABD'ye Küba şeker kotasını üç milyon tondan sekiz milyon tona çıkarması için basın aracılığıyla bir çağrı yaptı. Küba şekerinin *tamamını* satın alma teklifi hemen reddedildi. Fidel de zaten bunu bekliyordu. Böylece bütün dünyaya Küba'nın müşteri aradığı bildirilmiş oluyordu. (Ve aslında, bir yıl sonra, Nikita Kruçev Küba şe-

kerinin neredeyse tamamını dünya fiyatlarının üzerinden satın almayı kabul ettiğinde, Fidel'in Yankeelere yaptığı *ilk* teklif geçerliliğini koruyordu.)

Che'nin Sovyetler'le ilk teması Kahire'de, Pardo Llada'nın gruba katılmasından önce gerçekleşmişti. Che şeker satma teklifinde bulunmaktan sorumluyken, Menéndez ayrıntılarla ilgileniyordu. Bu ayrıntılar seyahatin bir sonraki ayında dikkatle oluşturuldu. Menéndez, Fidel'e danışmak için Havana'ya iki kez gidip geldi. Temmuz ayının sonunda Sovyetler yarım milyon ton Küba şekeri satın almayı kabul etti. Görüşmeler Sovyetler'in büyük bir ticari misyona sahip olduğu Londra'da tarafsız bir mekanda ve uluslararası bir şeker komisyon firmasının himayesi altında yapılabildi.

Londra'da bu ilişkileri yürüten Menéndez şöyle diyordu: "Dikkati çekmeden ve siyasal bir renk vermeden yürütülebildi."

Şeker satışı daha sonra kamuoyuna açıklandı, ancak Che ile Sovyetler arasındaki karmaşık öngörüşmelere ilişkin hiçbir açıklama yapılmadı. Che'nin 1959 tarihli "iyi niyet misyonu"nun resmi kronolojisinde de bu konu yer almadı. Bu eksikliğin sebebi gayet açıktı: Şeker görüşmeleri Küba'nın Sovyetler Birliği'yle ittifakına yol açan gizli görüşmelerde önemli bir ilk adımdı ve Castro rejiminin ABD'nin düşmanlığı ve saldırganlığı nedeniyle Sovyet kampına doğru itildiğini savunan resmi Küba tarihine önemli ölçüde ters düşüyordu.

Ocak ayından beri Küba'ya girme izni bekleyen KGB'nin adamı Aleksandr Aleksiyev'e gelince, vize başvurusu ansızın onaylandı. "[Kübalılar] pasaportuma damgayı bastılar: TASS muhabiri," diyordu Aleksiyev. "Bana bir Sovyet görevlisini davet etmekten hâlâ korktukları için böyle yaptıklarını söylediler." Aleksiyev eylül ayında, İtalya ve Venezuela'dan geçen dolambaçlı bir yol izleyerek Küba'ya doğru yola çıktı ve 1 Ekim günü Havana'ya vardı. Kübalılar ile Sovyetler arasındaki kibar dansın temposu hızlanıyordu.

IV

Che Küba'ya döneli henüz üç hafta olmuştu. Seyahat, neredeyse üç ay sürmüş ve on dört ülkeyi kapsamıştı. Mısır'da Cemal Abdül Nasır, Endonezya'da Sukarno, Yugoslavya'da Josip Broz Tito ve Hindistan'da Javaharlal Nehru gibi devlet başkanlarıyla tanışmış ve görüşmeler yapmıştı. Mısır ve Pakistan'da çoşkulu kalabalıklarla karşılaşmış, fabrikaları ve kooperatif şirketleri gezmiş ve dünyanın eski sömürge imparatorluklarının dağılmakta olduğu bu bölümündeki hayat şartlarına tanık olmuştu. Basına görevini başarıyla yerine getirdiğini söyledi. Küba devriminin bütün dünyada saygı gördüğünü ve halkların hayranlığını topladığını bizzat gözlemlemişti. Çeşitli ülkelerle diplomatik ve ticari ilişkiler kurmuştu ve Kübalıların bu ilişkilerin sağlayacağı yararları kısa süre içinde göreceklerine inanıyordu.

Verde Olivo'da yayımlanan bir dizi kısa, bilgilendirici makalenin yanı sıra demeçler de verdi. Makalelerde zaman zaman ironi ve şiirsellik görünse de, Che'nin seyahat izlenim-

leri genellikle yavandı. Ne var ki ona eşlik edenler isyankar şefleri hakkında gayet tumturaklı öykülerle dönmüşlerdi. Bunların çoğu Che'nin protokol kurallarını umursamayışına ilişkindi. Bunların da en sansürsüz ve belleklerde kalanları daha sonra Pardo Llada tarafından yazıldı.

Yeni Delhi'de Che'nin eski kahramanı Nehru'yla buluşması hükümet sarayında görkemli bir öğle yemeğinde gerçekleşti. Pardo'nun anlatımıyla Che her zamanki zeytin yeşili üniformasının yerine gabardinden bir üniforma giyiyor ve duruma gayet uygun davranıyordu. Ancak saraya girdiğinde yanındakilere şöyle dedi. "Gayet zarif olduğumu düşünüyorum. Yeryüzünün en azgelişmiş ülkesinin centilmen Başbakanıyla bir öğle yemeğine uygun düşecek ölçüde zarif."

Nehru, kızı İndira, oğulları Sanjay ve Rajiv yemekte hazır bulundular. Saygıdeğer Hindistan başbakanı incelik göstererek masadaki egzotik yiyecekleri Che ve arkadaşlarına tek tek tanıttı. Che yüzünde nazik bir tebessümle başbakanın bu tanıtımını ilgiyle izlemeye çalıştı. Ziyafet iki saat kadar karşılıklı nezaket sözleriyle sürdü, ancak Nehru'nun ağzından yemekler dışında tek bir kelime çıkmadı. Sonunda Che dayanamayıp sordu. "Sayın Başbakan, Komünist Çin hakkında ne düşünüyorsunuz?" Nehru ifadesiz bir yüzle ona bakarak yanıt verdi: "Sayın *Comandante*, şu nefis elmalardan tattınız mı?" "Sayın Başbakan, Mao Zedung'u okudunuz mu?" "Ah Sayın *Comandante*, elmaları beğenmeniz beni çok memnun etti."

Daha sonra Che Hindistan'ın bağımsızlığının mimarıyla karşılaşmasını şöyle yazdı: "Nehru bizi pederşahi bir büyükbabanın içtenliğiyle karşıladı, ancak Küba halkının mücadelelerine ve gerçekleştirdiği yeniliklere soylu bir ilgi gösterdi."

Aslında Che Hindistan'dan bu ülkenin kurucu babalarından çok az şey öğrendiği duygusuyla ayrıldı. Ülkenin karmaşık kültürel ve tarihsel geleneklerinin oluşturduğu engelleri bildiği için, Nehru hükümetinin radikal bir tarım reformu uygulama ya da Che'nin Hindistan halkını yoksulluk çamurunun içinde tuttuğunu düşündüğü dinsel ve feodal kurumların gücünü kırma konusundaki isteksizliği biraz canını sıktı.

Cakarta'da Che Arjantin elçisi olan sevimli yurttaşıyla görüştü ve Sukarno'yla buluşmadan önce *paisano*su (yurttaşı) ona Endonezya liderinin zevk ve eğlence düşkünlüğüne dair öyküler anlattı. Bir hükümdar gibi yaşıyor ve hareminde çeşitli uluslardan kadınlar bulunuyordu. Ancak gözdesi, Nikita Kruçev'in "armağanı" olan bir Rus kadındı.

Che, Sukarno'nun sarayına gittiğinde Arjantin elçisi tercüman olarak yanındaydı. Sukarno onlara özel resim koleksiyonunu göstermek istedi. Sarayın içinde dolaşmaya başladılar. Pardo, Che'nin giderek sıkılmaya başladığını fark etti. Sonunda Che sessizliği bozdu: "Bakınız Sayın Sukarno, deminden beri dolaşıp duruyoruz ama küçük Rus kızını henüz göremedik. Onun koleksiyonunuzdaki en iyi parça olduğunu söylüyorlar." Bereket Sukarno İspanyolca anlamıyordu. Kulaklarına inanamayan Arjantin elçisi neredeyse bayılacaktı. Kendini toparlayıp Che'nin sözlerini Endonezya ekonomisi hakkında bir

soruya dönüştürdü. Daha sonra Che bu olaya çok güldü.

Menéndez, Küba'nın Tokyo'daki büyükelçisi ertesi gün Japonların II. Dünya Savaşı'nda kaybedilen askerlerin anısına dikilen Meçhul Asker anıtını ziyaret etmeleri gerektiğini söylediği zaman Che'nin gösterdiği tepkiyi hatırlıyordu. Che şiddetle tepki gösterdi. "Oraya asla gitmem. O, milyonlarca Asyalıyı öldüren emperyalist bir orduydu... Gitmeyeceğim. Gideceğim bir yer varsa, orası Hiroşima'dır. Amerikalılar orada yüz bin Japon'u öldürdüler." Diplomat şaşırdı ve bunun imkansız olduğunu söyledi. Ziyareti Japonya başbakanıyla yapmaları kararlaştırılmıştı. Che kararlıydı. Ona şöyle dedi: "Bu benim değil, senin sorunun. Bana danışmadan program hazırlamışsın. Şimdi git ve durumu düzelt!"

Gelişmekte olan iktisadi bir güç olarak Japonya Che'nin yolculuğundaki en önemli duraklardan biriydi. Japonların elektronik alanında kaydettikleri ilerlemeler onda heyecan yaratıyordu. Zamanının çoğunu Mitsubishi ve Toshiba gibi yüksek düzeyde makineleşmiş fabrikaları gezerek geçirdi. Japonlar dünya piyasasından, üçte biri Küba'dan olmak üzere dövizle bir milyon ton şeker alıyorlardı ve Che, Küba'nın payını artırmayı umuyordu.

Japonlara mevcut kotalarını *yen*le ödeyebileceklerini teklif etmeyi düşünüyordu; bu durumda para Japonya'da kalacak ve Küba tarafından Japon ürünleri için harcanacaktı. Che, Japon dış ticaret bakanıyla bir toplantı düzenlenmesini istedi. Ne var ki toplantıdan önce olumsuz işaretler geldi. Yetkililer, toplantının bakanlık yerine Imperial Hotel olarak tasarlanan Frank lloyd Wright binasında yapılmasını önerdiler. Menéndez, Che'ye eşlik ediyordu.

"Che teklifini yaptı," diyordu Menéndez, "ama adam bunu kabul edemeyeceklerini söyledi. Şeker satın almaya devam edeceklerdi, ancak yükümlülük altına giremezlerdi. Che sordu: 'Sarışın Kuzeylilerin baskısı altındasınız, öyle mi?' Japon yanıt verdi: 'Doğru.' Che, sorun değil, dedi. Nasıl bir baskı altında olduklarını anlıyordu."

Gezi boyunca Che'nin kişisel güvenliği beraberindekileri kaygılandırmaktaydı. Havana'dan ayrılmadan önce PSP lideri Carlos Rafael Rodríguez, Menéndez'e, Che yanına fazla koruma almadığı için endişeli olduğunu söyledi; geziye katılanlar arasında askeri nitelikler taşıyan sadece iki kişi vardı: José Argudín ve Omar Fernández. İkisi de silahsız seyahat ediyordu. "Onu vurmak için plan yapıldığına dair herhangi bir istihbarat almadık, ancak tedbirli olmalı ve onu bir dakika bile yalnız bırakmamalısınız. Yol üzerinde, Avrupa'da birkaç silah alabilirsiniz."

Kahire yolunda durakladıkları Madrit'te Menéndez, Carlos Rafael'in emrini yerine getirerek iki Colt tabanca satın aldı. Che'nin yanından ayrılmayan Argudín gezi boyunca tabancaları üzerinde taşıdı. Uçak kaçırma dönemi başlamadığı için silahla seyahat etmek zor olmuyordu. Ek bir güvenlik önlemi olarak, adamlardan biri, genellikle Pancho García Vals, Che'yle aynı yatak odasını paylaşıyordu. Che ve Dr. Vilaseca Tokyo'da Argudín'in katılma-

dığı diplomatik bir resepsiyona davet edilene kadar bu düzenlemeler gayet iyi işledi. Bu durumdan rahatsız olan koruma saygıdeğer profesörü göreve davet ederek, resmi ceketinin altına, pantalon kemerine iki tabanca taktı ve şefine "gözkulak" olmasını söyledi.

Gezi sırasında otuz bir yaşına basan Che kendisinden on dokuz yaş büyük olan Dr. Vilaseca'ya özel bir saygı gösteriyordu. Grubun Küba puroları azalmaya başlayınca Che purolara el koyduğunu ilan etti. "Diğerleri bu durumu protesto ettiler," diyordu Vilaseca, "ancak Che o andan itibaren sadece kendisinin ve benim puro içebileceğini söyledi." Bu tavır Vilaseca açısından paha biçilmezdi.

Puroların yanı sıra Che'nin aşırı tutumluluğu ve sadeliği de zaman zaman yol arkadaşlarını bunaltıyordu. Pardo'nun hatırladığı kadarıyla, Osaka'da bir gece Küba konsolosu tarafından altı yüz kadının gösteri yaptığı, dünyanın en ünlü kabaresi Metropole'ye davet edildiler. Che kabareyle ilgilenmediğini söyledi ve üniformalı adamlarının gitmemelerini emretti. Sadece siviller, yani Pardo ile Vilaseca, eğer isterlerse gidebilirler ve "bir *Time* foto muhabirinin, Küba heyetinin halkın parasını orospularla içki içerek nasıl harcadığını gösteren resimler çekmeleri ve bir rezalete yol açmaları" riskini göze alabilirlerdi.

Bir başka gece Che heyetten iki kişinin ortadan kaybolduğunu fark etti. Nerede olduklarını sorduğunda Menéndez, bilmediğini söyledi. "Nerede olduklarını ben biliyorum," dedi, Che. "Orospularla buluşmaya gittiler, değil mi?" Menéndez bir kez daha bilmediğini söyleyince, Che biraz yumuşadı ve kendisinin de "o çocuklardan biri" olabileceğini göstermek istercesine ağzından şu sözleri kaçırdı: "*Putear* (fahişe) düşkünlüğünü gayet iyi bilirim; gençliğimde ben de onlarla birlikte oldum." Sonra Menéndez'e deniz kenarında "bir fahişeyi yorgunluktan bitene kadar bir kabinde nasıl tuttuğunu" anlattı.

Che zaman zaman herkesin içinde gayet rahat tavırlar sergiliyordu. Bir keresinde, hazır bulunan bütün kadınların güvenli ve ileri yaşta olduğu geleneksel bir Japon geyşa evinde, epeyce *sake* içerek ve geyşa dans adımlarına ayak uydurmaya çalışarak çok keyifli anlar yaşadı. Şili elçisinin Delhi'deki rezidansının ziyaretçi salonunda yoga bildiğini kanıtlamak için ansızın başının üzerinde durarak ev sahibini şaşırttı.

Ancak kamuoyu önünde sağlam bir duruş sergilemenin yarattığı baskı onu yavaş yavaş yıpratıyordu. Yalnızlık çekiyordu. Hindistan'dan annesine yazdığı bir mektupta bu seyahat boyunca takınmak zorunda kaldığı resmi tavırların verdiği sıkıntıdan yakınmaktaydı.

> Dear *vieja*:
>
> Bütün bu ülkeleri ziyaret etme düşlerim bu kez beni hiç de mutlu etmeyecek şekilde gerçekleşiyor. Siyasal ve iktisadi sorunlardan söz ediliyor, tek eksiğimin simokin olduğu partiler veriliyor ve ben gidip bir piramidin gölgesinde ya da Tutankamon'un mezarının üzerinde düşlere dalmak gibi en basit hazlardan bile yoksun kalıyorum. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, Aleida da yok. O karmaşık zihinsel baskılanmalarımdan biri yüzünden

onu yanıma almadım.

Mısır ilk büyük diplomatik başarı oldu; verdiğimiz veda [resepsiyonuna] dünyanın bütün ülkelerinin elçileri geldi ve Vatikan elçisi Nuncio yüzünde gerçekten mutlu bir tebessüm olan Rus ateşesiyle el sıkışırken diplomasinin ne kadar karmaşık olabileceğine birinci elden tanık oldum.

Bu kez de gayet karmaşık protokol kuralları olan Hindistan bende aynı çocukluk dönemi paniğini [nezaket sözlerine karşılık verme paniği] canlandırıyor.

Daha sonra, annesine her zamanki gibi içgözlemlerini aktarıyordu.

İçimde kişiselliğe ters düşen muazzam bir duygu giderek gelişiyor. Her zamanki gibi yine yalnızım ve kimsenin yardımı olmaksızın kendi yolumu arıyorum, ama bu kez bir tarihsel görev duygusuna sahibim. Ne evim, ne kadınım, ne çocuklarım, ne ana babam ne de erkek ve kız kardeşlerim var. Arkadaşlarım siyasal olarak benim gibi düşündükleri sürece arkadaşlarım. Yine de memnunum. Hayatın içinde sadece her zaman hissettiğim o kuvvetli içsel gücü değil, başkalarına aktarılacak bir güç ve kendi misyonuma ilişkin bütün korkularımı yok eden mutlak anlamda bir kadercilik duygusu hissediyorum.

Che Guevara'yı benzersiz kılan şeyin özünü hiç kimse, bu nadir ve özel gerçeklik anında bizzat yazdığı bu sözlerden daha iyi tanımlamamıştır. Ama o anda bile, her zaman olduğu gibi, savunmacı bir tutumla bu derin düşüncelerden sıyrılıyordu.

Sana bütün bunları neden yazdığımı bilmiyorum. Belki Aleida'yı özlediğim içindir. Vatanımdan ve sevdiklerimden uzakta, fırtınalı bir Hindistan gecesinde yazdığım bir mektup bu. Yorumlamak sana kalıyor.

Herkesi kucaklıyorum.

Ernesto

Aleida'yı özleyebiliyor, ama onunla birlikte olma dürtüsüne direniyordu. Arjantinli yoldaşının, bu tuhaf kendini inkar özelliği karşısında görünüşe bakılırsa hem şaşıran hem de ondan yararlanan Fidel ise bu özelliği sürekli yatıştırmaya çalışıyordu.

"Fidel bizi sürekli bir araya getirmeye çalışıyordu." Aleida böyle diyordu. Che Japonya'dayken Fidel onu bürosuna çağırmış, uzun bir telefon görüşmesi yapmalarını sağlamış ve bu fırsatı değerlendirerek onları buluşturmaya çalışmıştı. Ancak Che öneriyi bir kez daha reddetmişti. Che Fas'tayken Fidel bir girişimde daha bulunmuş, ama Che yumuşamamıştı.

Tokyo'da bir gece Che ve diğerleri bir otel odasında toplanmış, sohbet ediyor, öyküler anlatıp felsefe yapıyorlardı. Menéndez'e göre Che konuşmayı bambaşka bir noktaya getirdi. O anda söylediklerinin önemini Menéndez çok sonra anlayacaktı. "Che tasarılarından söz etmeye başladı, ancak bunun gerçek bir plan olduğunu o sırada anlamadım. Şöyle dedi: 'Güney Amerika'da bir *altiplano*[84] var; Bolivya'nın, Paraguay'ın içlerinde; Brezilya, Uruguay, Peru ve Arjantin sınırlarına yakın bir bölge... oraya bir gerilla gücü yerleştirirsek, devrimi bütün Güney Amerika'ya yayabiliriz."

V

Üç ay bir devrim için uzun bir süredir. Che, Eylül 1959'da Küba'ya döndüğünde yokluğunda pek çok değişiklik olmuştu. Fidel'in siyasal gücü artmıştı, ancak eskisine kıyasla daha gergin ve kutuplaşmış bir ortam vardı.

Tarım reformu yasası büyük bir gürültü koparmaya başlamıştı. İlk parti toprağa el konmuş, ancak reformun ilk başlarda görüldüğü kadar kolay gerçekleşmeyeceği de anlaşılmıştı. Hükümet toprak sahiplerine nakit yerine düşük faizli "tahvil" veriyordu. ABD alarm halindeydi. Fidel'in o ana kadar yanıtlamadığı bir uyarı notası verilmişti. Notada mülküne el konulan Amerikalı toprak sahiplerine derhal tazminat ödenmesi isteniyordu.

Camagüey'de reformdan etkilenen hayvan sahipleri yapılan müdahale karşısında bir kampanya başlattılar ve bölgenin tanınmış askeri komutanı Huber Matos silahlı kuvvetler ve INRA içindeki Komünist tecavüzü kınayan bir bildiriyle kampanyaya katıldı. Matos 26 Temmuz Hareketi'nin anti-Komünist kanadının baş sözcüsü haline geliyor, üstün durumdaki PSP'yle anlaşmazlık giderek şiddetleniyordu.

Tarım Bakanı Sorí Marín'in istifasının ardından Fidel ev temizliğini sürdürmüştü. Hükümet içindeki siyasal ılımlılar bir kenara itiliyorlar, sadık Fidelistalar öne çıkıyorlardı. Dışişleri Bakanı Roberto Agramonte azledildi ve yerine OAS elçisi ve Havana Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi eski dekanı Raúl Roa getirildi. Gençliğinde partiyle yollarını ayırdıktan sonra açıktan anti-Komünist olmasına rağmen Roa artık kararlı bir *Fidelista* ve parlak bir diplomat haline gelmişti ve Küba'nın *jefe máximo*su (en büyük şef) nereyi isterse oraya gidiyordu. Sierra Maestra'da Radyo Rebelde'nin kuruluşuna yardımcı olan, Fidel'in eski arkadaşı Luis Orlando Rodríguez bile iç işleri bakanlığından alınmıştı.

Haziran ortalarında Fidel'in eski 26 Temmuz komutanı Delio Gómez Ochoa'nın önderliğinde 200 savaşçıdan oluşan bir Küba-Dominik gerilla gücü Dominik Cumhuriyeti'ne çıktı. Bu grup Trujillo güçleri tarafından ezilecek, adamlar öldürülecek, hapsedilecek ya da kaçacaklardı. Bu sırada, kendisine Karaib Anti-Komünist Lejyonu diyen Castro karşıtı bir ordu Dominik hava kuvvetlerine ait bir üste Trujillo'nun himayesi altında eğitim görüyordu. 150'si İspanyol, 100'ü Kübalı ve aralarında Hırvat, Alman ve Yunan-

84) *Altiplano*: İspanyolca "yüksek ovalar" demektir. Aynı zamanda, Güneydoğu Peru ile Batı Bolivya'yı kapsayan bölgenin adıdır. (Ç.N.)

lı sağcı paralı askerlerin de bulunduğu tuhaf savaşçılardan oluşan 350 kişilik bir grup isyancı, kaçakları yakalamak üzere harekete geçirildi. Kübalılar arasında Che'nin eski rakibi, Havana eski polis şefi ve Batista'nın kişisel pilotu Ángel Sánchez Mosquera da vardı. Takibe Trujillo'nun yakalanan isyancı başına vereceği yüz bin dolarlık ödülü almak isteyen çiftçiler de katıldı. Kısa süre sonra, başkomutanın verdiği görevi yerine getiren köylüler, içinde kesilmiş sakallı insan başları olan çuvallar taşıyarak vadedilen ödülü almak için Dominik ordu karakollarında boy göstermeye başladılar. Lejyonerler şaka niyetine durumdan şikayet ediyorlar, kendilerinden daha fazla kelle toplayan köylülerin savaşılacak Kübalı bırakmadıklarından yakınıyorlardı.

Dominik fiyaskosu yeterince kötü değilmiş gibi, Küba'nın hava kuvvetleri şefi Pedro Luis Díaz da tam bu sırada firar etti ve bir süre sonra Washington'da bir Senato komisyonunun önünde yeniden ortaya çıkarak Küba silahlı kuvvetlerine sızan Komünistleri lanetledi. Devlet Başkanı Manuel Urrutia televizyona çıkarak suçlamaları reddetti ve Komünizme kesinlikle karşı olduğunu ilan ederek Fidel'i de kendi tutumunu açıklamaya davet etti.

Fidel beklenmedik bir karşı darbe indirerek Urrutia'yı "devrimci birlik"i bozmaya çalışmakla suçladı ve hain Díaz Lanz'la aynı safta yer aldığını ima etti. Daha sonra, binlerce *Fidelista* 26 Temmuz'u kutlamak için Havana'ya akın ederken, Fidel başbakanlıktan istifa etti ve kararı halka bıraktı. Yeniden göreve gelmesi için muazzam gösteriler başladı. Biraz geç de olsa kendi kuyusunu kazdığını anlayan Urrutia ansızın görevinden istifa etti ve sığınacak elçilik aramaya başladı. 26 Temmuz günü Fidel kalabalıkların önünde tekrar göründü ve yeniden başbakanlığa gelme konusunda "halkın talebi"ni sordu ve rızasını aldı. Hemen ardından inatçı Urrutia'nın yerine Devrimci Yasalar Bakanı uysal Osvaldo Dorticós'u yeni Küba devlet başkanı olarak atadı.

VI

"Karşıdevrim" sözü Urrutia gibi devrimci "birlik"i "sabote etmeye" çalışan kişilerin faaliyetlerini tanımlıyordu ve herkesin ağzındaydı. Aslında karşıdevrim faaliyetinin ilk tehditleri ortaya çıkmaya başlamıştı. Dominik Cumhuriyeti'nde eğitim görmekte olan kuvvetlere ek olarak, Miami'de paramiliter güçler halinde açıktan örgütlenmekte olan sürgün grupları da vardı. Havana'da birkaç bombanın patlaması ve bir suikast girişiminin açığa çıkarılması üzerine Fidel yeni bir suç olan "karşıdevrim"i ölümle cezalandırmak için anayasa değişikliğini gündeme getirdi.

Ağustos ayında Trujillo'nun Anti-Komünist Lejyon'u nihayet Küba'yı istila etmek üzere harekete geçirildi, ancak Fidel bu savaşçılara bir sürpriz hazırlamıştı. Eski Segundo Frente'nin (İkinci Cephe) komutanları Eloy Gutíerrez Menoyo ve Amerikalı William Morgan da hazırlanan savaş hilesine katılmışlardı. Trujillo'yla temasa geçen Menoyo ve Morgan, Dominik diktatörünü Castro karşıtı bir ayaklanmaya önderlik etmeye hazır olduklarına inandırmışlardı. (Aslında çok önce bunu gerçekten yapabilirlerdi, ama artık Fidel'le işbirliği ha-

lindeydiler.) Kritik anda Dominik Cumhuriyeti'yle telsiz bağlantısı kurarak kendi güçlerinin Küba'nın Trinidad kentini ele geçirdiğini söylemişler ve önceden kararlaştırıldığı gibi Anti-Komünist Lejyon'un harekete geçmesi için yeşil ışık yakmışlardı. Yüz Kübalı savaşçıyı taşıyan ve Batista'yı sürgüne götüren pilotun kullandığı nakliye uçağı Trinidad civarına indiğinde Fidel ve askerleri oradaydılar ve onları bekliyorlardı. Lejyon savaşçılarının birkaçı geride, Dominik Cumhuriyeti'nde kalmıştı ve içlerinden biri, on sekiz yaşındaki askeri okul öğrencisi Felix Rodríguez Latin Amerika'da yaşanan olayları derinden etkileyecekti. Rodríguez'in amcası Batista'nın kamu işleri bakanıydı ve Castro iktidarı ele geçirdiğinde bütün ailesiyle birlikte sürgüne gitmişti. Ailesinin başına gelenlerden çok etkilenen Rodríguez, Pennsylvania, Perkiomen'deki askeri okuldan ayrılarak Trujillo'nun lejyonuna katılmıştı. Dominik Cumhuriyeti'nde kalması onu, yakalanan arkadaşlarının kaderini paylaşarak uzun bir hapis cezası almaktan kurtarmıştı. Bu yenilgi, Rodríguez'in düşkırıklığını daha da artırmıştı. Öğrenimini tamamlamak için Perkiomen'e dönmüş ve hayatını Küba devriminin yok edilmesine adamıştı. Gelecekteki girişimleri de genellikle başarısız olacaktı, ancak kariyeri boyunca bazı ağır darbeler vurmayı da başaracaktı. Trinidad fiyaskosundan sekiz yıl sonra yolu Che'ninkiyle, Guevara'nın hayatının son günlerinde kesişecekti.

VII

1959 Eylül'ünün sonunda Fidel daha doğrudan bir tehditle karşılaştı ve Huber Matos'la karşı karşıya geldi. Camagüey askeri komutanı devrimin radikal biçimde sola dönüşünden duyduğu hoşnutsuzluğu gizlemiyordu. Fidel'i 26 Temmuz Ulusal Yönetim Kurulu'yla ordu ve INRA içindeki "Komünist etki"nin tartışılacağı bir toplantıya davet etti. Küba'nın zengin ve muhafazakar iç bölgesine yerleşmiş olan Matos gerçek bir tehdit oluşturuyordu.

1 Ekim'de Havana'ya gelen Sovyet ajanı Aleksandr Aleksiyev kendini bu istikrarsız ortamın içinde buldu. Komünist gazete *Hoy*'un muhabirleri tarafından karşılanan Aleksiyev Eski Havana'daki ucuz ve mütevazı Hotel Sevilla'ya yerleştirildi. Ertesi gün PSP görevlileri Carlos Rafael Rodríguez ve Raúl Valdés Vivo'yla buluştu ve siyasal durum hakkında bilgi aldı. Bu ikisi, Aleksiyev'i Blas Roca ve diğer Politbüro üyeleriyle tanıştırmak istedi. Ancak Aleksiyev bu öneriyi reddederek Violeta Casals'ı görmek istedi.

Casals tanınmış bir aktrist, bir Komünist ve sadık bir *Fidelista* idi ve Sierra Maestra'da Radyo Rebelde'de haber sunucusu olarak çalışmıştı. Aleksiyev onunla yaz aylarında Moskova'da tanışmış ve Che'yle ilişki kurmasına yardımcı olmasını istemişti. Casals bir toplantı ayarlamayı kabul etmişti. Aleksiyev de bekleme döneminde görünüşü kurtarmak için TASS'a birkaç haber geçti.

Che Havana'ya döneli sadece üç hafta olmuştu. Fidel hemen INRA'nın "Sanayileşme Bölümü"nü harekete geçirmesini istedi. Che'nin bürosu Batista tarafından Havana'nın belediye merkezi olarak inşa edilen on dört katlı ve inşası henüz tamamlanmamış bir bi-

nadaydı ve dev bir beyaz dikili taşla José Martí'nin heykelinin yer aldığı, adı Plaza de la Revolución olarak değiştirilen geniş bir meydana yukarıdan bakıyordu.

Fidel INRA'nın başkanı, Nuñez Jiménez ise icra yöneticisiydi. *Gerçek* Küba devrimi bu binadan ülkeye yayılıyordu. Che'nin yeni görevi 8 Ekim'e kadar resmen duyurulmayacaktı, ancak söylentiler yayılmaya başlamış ve Amerikan elçiliğine ulaşmıştı. Elçilik 16 Eylül tarihli bir raporla Washington'a şu bilgiyi gönderdi. "Onun [Che] hükümette önemli bir konumda olduğuna dair söylentiler var. Endüstriyel Kalkınma Kurumu ya da Ticaret Bakanlığı direktörlüğüne getirildiği sık sık ifade ediliyor."

Eylül sonunda Che eski La Cabaña alayını görmek için Santa Clara'ya gitti. Subaylarını Víctor Bordón'un evinde topladı ve onlara kendisine verilen yeni sorumlulukları anlattı. Adamların bekledikleri ya da işitmeyi umdukları şey bu değildi. Orlando Borrego oradaydı. "Che bize Fidel'in ve devrimci liderliğin ülkeyi kalkındırmak için bir Sanayileşme Bölümü kurmaya karar verdiğini söyledi. Bize bu kurumun ekonomi için ne kadar önemli olduğunu ve kendisinin ülkenin endüstriyel gelişmesinin önderliğine atandığını anlattı. 'Bu gelişme bizi şaşırttı, çünkü Che'nin tekrar alayın başına getirileceğini sanıyorduk... Sivil sektöre geçtiğini söylemesi bizim için tam bir darbe oldu."

Borrego aylardır Che'nin rütbesinin indirildiğine dair söylentilerin doğru olduğunu düşünmüş ve kendisini en kötüsüyle yüzleşmeye hazırlamıştı. "Che'nin La Cabaña komutanı, bir alayın komutanı olarak yaptığı görev, bize anlattığı işten daha önemli görünüyordu... Ancak yeni görevini bize coşkuyla açıkladı, bunun her zaman istediği gerçekten harika bir iş olduğunu söylüyordu."

Ansızın Che ona şöyle demişti. "Borrego, bu projede benimle çalışmak ister misin?" Borrego kendisinin bir asker olduğunu ve Che ne derse yapacağını söyledi. Yanıttan memnun olan Che şöyle dedi. "Güzel, sabahleyin Havana'daki evimde ol."

Ertesi sabah Borrego ve Che INRA binasının sekizinci katını dolaştılar. Nuñez Jiménez onlara dördüncü katta yer ayırmıştı. Fidel, INRA başkanı olarak, en tepede, on dördüncü katta bulunuyordu. Çok övülen Sanayileşme Bölümü şimdilik sadece Che, onun yirmi bir yaşındaki yardımcısı Orlando Borrego ve çıplak duvarlardan ibaretti. "Pekala" dedi Che, çevresine bakınarak, "yapacağımız ilk iş burayı düzenlemektir... Daha sonra bölümün yönetimini devralmanı istiyorum."

Aslında Fidel'in sanayileşme görevi için Che'yi seçmesi fazla sürpriz olmadı. Sierra Maestra günlerinden beri Arjantinli yardımcısı kendine yeterli endüstrilerin önde giden savunucusu olmuş, El Hombrito ve La Mesa'da işe mütevazı bir ekmek fırını, ayakkabı atölyesi ve basit bomba fabrikalarıyla başlamıştı. Şimdi gerilla deneyiminden çıkan derslerin bütün Küba'ya ve mümkünse bütün Latin Amerika'ya yayılmasını istiyordu. İsyancıların zaferinden beri sürekli olarak ülkenin sanayileşmesini, ayrıca toplumun da kitlesel olarak militanlaşmasını savunmaktaydı. Amerikalıların ülkeyi işgal edeceklerini ve bunun gerçekleşmesi halinde, bütün Küba nüfusunun kentleri terk ederek bir gerilla or-

dusu olarak savaşacağını düşünüyordu. Bu olmasa bile sanayileşme Küba'nın kapitalist piyasalar ve özellikle her şeye burnunu sokan ABD tarafından denetlenen tarımsal ihracata bağımlılığına son verecekti.

Fidel, Che'yi INRA'ya resmen atadığında, onun askeri rütbe ve sorumluluklarının devam edeceğini ilan etti. Orlando Borrego Che'nin yeni görevini coşkuyla karşıladığını söylese de, Fidel'in 16 Ekim günü kardeşi Raúl'u başına getirdiği devrimci silahlı kuvvetler bakanlığına kendisinin atanmasını beklediğine dair bilgiler vardır. Che düş kırıklığına uğradıysa da duygularını gizlemeyi başardı.

Bu arada Che'nin Küba'nın yarıkürenin başka yerlerindeki silahlı devrimleri destekleyeceği umudu da kırılmaya başladı. İlk sonuçlar olumsuzdu. Dominik Cumhuriyeti seferi ezilmekle kalmamış, bizzat destek olduğu Nikaragua gücü de sınavı geçememişti. Kübalıların ve Nikaragualıların yer aldığı kırk dört kişilik bu gruba Che'nin dikkatle seçtiği bir adam, Nikaragualı eski Ulusal Muhafız subayı Rafael Somarriba önderlik etmişti. Che'nin arkadaşı Rodolfo Romero ve entelektüel Carlos Foncesa da aynı gruptaydı.

Haziran başında grup Küba'dan ayrılmış ve ayrı ayrı seyahat ederek Honduras'a ulaşmış ve Nikaragua sınırına yakın bir yerde bir çiftlikte toplanmıştı. 12-13 Haziran gecesi Che'nin özel pilotu Eliseo de la Campa onlara bir uçak dolusu silah götürmüştü. Üç hafta sonra sınırı geçmişler, ama besbelli ki bir *chivatazo* (ihbar) olmuştu, çünkü bir Honduras Nikaragua birleşik askeri gücü tarafından dar bir vadide pusuya düşürülmüşlerdi. Aralarında bir Kübalının da bulunduğu dokuz savaşçı öldürülmüş, Carlos Fonseca ağır yaralanmıştı. Hayatta kalanlar toplanarak bir Honduras cezaevine kapatılmışlardı. Ancak bunlar birkaç hafta içinde serbest bırakıldılar. Romero'ya göre, bunun sebebi Honduras Devlet Başkanı Villeda Morales'in "bir Che hayranı" olmasıydı. Başkan'ın, karısı Nikaragualı olan güvenlik şefi de ateşli bir *antisomocista* idi. Romero Havana'ya dönmüş. Che, uzun dış görevinden döndükten kısa süre sonra Romero'yla özel olarak görüşmüştü.

"Özellikle bizi nasıl düzdüklerini anlattığımda," diyordu Romero, "gerçekten öfkelendi." Romero'ya göre fiyaskonun sebebi Somarriba'nın "salaklığı"ydı. Onları kolayca pusuya düşürüldükleri dar bir vadiye sokmuştu. "Che'nin tepkisi şöyleydi: Doğrudur, meslekten asker olan bu herîflerin hepsi aynı bokun soyu." Che'nin ısrarı üzerine Romero neler olup bittiğini ona tam olarak göstermek için pusuya düşürüldükleri yerin şemasını çizmiş ve Che de durumu şöyle yorumlamıştı: "Hayatta kalman bir mucize."

Daha sonra Romero ve Che düzenli olarak bir araya geldiler. Nikaragulalıların daha fazla eğitim görmelerine ve yeni bir gerilla seferine çıkmadan önce arazi deneyimi edinmelerine karar verildi. Kısa süre sonra Romero ve yoldaşları yeni bir askeri karşı istihbarat aygıtına dahil edildiler. Bu aygıt Ramiro Valdés ve yardımcısı "Barba Roja" yani kızıl sakal Manuel Piñeiro Losada tarafından yönetiliyordu. Losada, Kolombiya Üniversitesi'nde öğrenci ve Matanzas'ta şarap ithalatı ve bira dağıtımcılığıyla uğraşan Galiçyalı göçmen bir ailenin oğluydu. İlk engeller dikkate alınarak, Küba'nın gerilla destek programı-

nın daha yapısallaşmış bir tarzda yönetileceği anlaşılıyordu.

Che şimdilik INRA'daki göreviyle uğraşıyordu. Önce bürosunu kurdu. Aleida ve özel sekreteri Joé Manresa'ya yer ayrıldı. Daha sonra, ne yapacağına dair hâlâ hiçbir fikri olmayan Borrego'ya bir oda verildi. Mühendis César Rodríguez ve PSP'den Pancho García Vals da saflara katıldı. Sanayileşme Bölümü resmi bir gerçeklik haline geldi, ancak Che bile ne yapacaklarını tam olarak kavramış değildi. Kübayı sanayileştirecekleri düşünülüyordu. Peki ama nasıl?

Yeni bürosuna yerleşeli çok olmamıştı ki, Violeta Casals, Che'yi aradı. Bir TASS muhabiri şehirdeydi ve onunla görüşmek istiyordu. Che, Sovyet "gazeteci"siyle görüşmeyi kabul etti.

Aleksiyev'e 13 Ekim günü sabaha karşı saat ikide Che'nin bürosunda olması söylendi. İstenen saatte orada olan Aleksiyev iki lamba dışında bütün binanın karanlıklar içinde olduğunu gördü. Sadece Che'nin ve hemen yan tarafta sessizce çalışan güzel bir sarışın kadının masasında ışık yanıyordu.

"Konuşmaya başladık," diyordu Aleksiyev. Birkaç ay önce Arjantin'de olduğumu öğrenince çok sevindi. Konuştuk ve... onun Kızıl olduğunu bildiğim için açık konuştum... onun da içten davrandığını görüyordum... Arjantin'den bir karton sigara getirmiştim. *Tejas* [Teksas] denilen bu sigaralardan ona üç dört paket verdim. Şöyle dedim: 'Che, size anılarınızı canlandıracak bir şey vermek istiyorum.' Büyük bir hataydı! Che birden öfkelendi ve şöyle dedi: 'Bana ne veriyorsunuz siz? *Tejas*, bunun ne olduğunu biliyor musunuz? Bu, Yankee haydutların soydukları Meksika'nın yarısıdır!'" Aleksiyev, Che'nin gerçekten çok öfkelendiğini söylüyordu. Birden ne yapacağını şaşırmıştı. 'Size böyle tuhaf bir armağan verdiğim için özür dilerim, Che. Ama ortak düşmanımıza yönelik duygularınızı öğrendiğim için memnunum.' Hep birlikte gülmeye başladık."

Bu ilk "kritik" an geçtikten sonra içtenlikle konuşmayı sürdürdüler ve bir süre sonra birbirine "*tú*" (sen) diye hitap etmeye başladılar. Che ona "Alejandro" diye hitap ediyor, kendisi de artık ona "*Comandante*" değil, sadece "Che" diyordu.

Che'nin sekreteri sandığı kadın hâlâ çalışıyordu. Aleksiyev şaka yapmak istedi. "Che" dedi, "sömürüye karşı savaşıyorsun ama kendi sekreterini sömürdüğünü görüyorum." "Ah, evet," diye karşılık verdi Che, "haklısın, ama o benim sadece sekreterim değil, aynı zamanda karım."

Konuşmaları şafak sökene kadar sürdü ve sonuna doğru Che şöyle dedi: "Devrimimiz gerçekten ilerici, anti-emperyalist ve anti-Amerikandır ve halk tarafından gerçekleştirilmiştir... Ancak küresel devrimci hareketin ve özellikle Sosyalist blokun ve Sovyetler Birliği'nin yardımı olmaksızın bu devrimi sonuca ulaştıramayız ve sürdüremeyiz." Che bunun *kişisel* görüşü olduğunu vurgulamayı da ihmal etmedi.

Aleksiyev onun neyi kastettiğini anlamıştı. Öteki devrimci liderlerin ne düşündüklerini öğrenmek için sabırsızlandığını söyledi. Fidel'le görüşmesini sağlayabilir miydi? "Che şöyle dedi: 'Bu konuda bir sorun çıkabilir, çünkü Fidel *gazetecilerle* konuşmaktan

pek hoşlanmaz.' Bunun üzerine şöyle dedim: 'Benim amacım onunla mülakat yapmak değil, basın *için* değil.' Che anlamıştı."

Üç gün sonra, 16 Ekim günü öğleden sonra, Aleksiyev Hotel Sevilla'daki odasındayken telefon çaldı. Bir ses ona şöyle dedi: "Sayın Alejandro Aleksiyev, şu anda ne yapıyorsunuz?" "Hiçbir şey," dedi Aleksiyev. "Güzel. *Comandante* Fidel'le mülakat yapmak istemişsiniz. Sizin için de müsaitse, sizinle hemen görüşecek; oraya gelip sizi alacağız."

Aleksiyev hemen hazırlandı. "Kendime diplomatik bir hava vermek için siyah takım elbise, beyaz bir gömlek giydim ve gri bir kravat taktım" Armağan olarak getirdiği Sovyet votkası ve havyarını da yanına alarak aşağı indi ve beklemeye başladı. Sakallı ve makineli tüfekli iki oğlan fuayede belirdi. Aleksiyev oğlanların arasında yürürken içinden gülüyordu: "Kim olduğumu bilen biri Küba'daki tek Rus'u tutuklamakta olduklarını düşünmüş olmalı."

Aleksiyev, Che'yle konuştuğu INRA binasına götürüldü, ama bu kez asansörle en üst kata çıkarıldı. İçeri girdiğinde üniformalı ve sakallı iki adam onu bekliyordu: Fidel Castro ve Nuñez Jiménez. Fidel'in çalışma odasına girdiler, büyük ve yuvarlak bir tahta masanın başına oturarak konuşmaya başladılar.

Nezaket sözlerinden sonra Fidel pakette ne olduğunu sordu. Aleksiyev paketi açarak havyar ve votkayı çıkardı. Fidel hemen denemek istediğini söyledi. Votka içmeye ve bisküviyle havyar yemeğe başladılar. Neşelenen Fidel, Nuñez Jiménez'e dönerek, o anda aklına gelmiş gibi sordu: "Nuñez, şu Sovyet malları ne güzel değil mi? Daha önce hiç tatmamıştım. Bence Sovyetler Birliği'yle ticari ilişki kurmaya değer."

Aleksiyev hemen yanıtladı. "Elbette Fidel, gayet iyi olur. Ancak ben kültürel ilişkilerle, daha önemlisi, diplomatik ilişkilerle de ilgileniyorum." Aleksiyev, Fidel'in bu sözlere hemen karşılık verdiğini söylüyordu:

"Hayır, ben böyle düşünmüyorum, *henüz* değil. Formaliteler önemli değil. Ben böyle şeylere karşıyım. Kremlin'in elçisi olarak buraya geldiniz. Böylece ilişki kurduğumuzu söyleyebiliriz. Ama şimdilik bunu [Küba] halk[ın]a söyleyemeyiz. Halk hazır değil, burjuva Amerikan propagandasıyla Komünizme karşı zehirlendiler."

Fidel, Lenin'in "kitlelerin hazırlanması"na ilişkin devrimci stratejisinden alıntı yaparak Aleksiyev'e bu ilkeye uygun davrandıklarını söyledi. Anti-Komünist basın kampanyasının ve zamanla halkın önyargılarının kökünü kazıyacaktı, ancak zamana ihtiyacı vardı. O ana kadar Aleksiyev Fidel'den kuşkulanmış, ancak Lenin okuduğunu ("fazla derin değil ama oldukça iyi") kanıtlamasından etkilenmişti. Yine de biraz kuşkuluydu. Bakışlarını Fidel'in göğsündeki madalyona çevirdi. Altın madalyonun üzerinde Küba'nın Katolik koruyucu azizi Virgen del Cobre'nin resmi vardı. Fidel bu bakışı yakaladı. "Alejandro," dedi. "Bunu dert etme. Ben Sierra Maestra'dayken annem gönderdi bunu."

Aleksiyev sorunun bu kadar basit olmadığını biliyordu. Küba'da güçlü bir Katolik hareket vardı ve Fidel o madalyonu göğsünde taşıyarak görüntüyü kurtarmaya çalışıyordu.

Her şeye rağmen Aleksiyev, Fidel'e ısınmıştı. Pek çok ortak yönleri olduğunu söyle-

di. İspanyolca ilk ismi, Fidel'in ikinci ismiyle aynıydı: Alejandro. On üç sayısı ikisi için de önemliydi. Fidel *13* Ağustos'ta doğmuştu ve Alekisyev ondan *on üç* yaş büyüktü. Ayrıca Aleksiyev 1 Ağustos'ta doğmuştu ve ikisinin doğum günleri arasında *on üç* gün vardı. Numerolojiye meraklı olduğu bilinen Fidel, Aleksiyev'in sembolik benzerlikler bulma girişiminden hoşlanmıştı.

Başından beri Aleksiyev, Fidel'in devrim anlayışıyla Che Guevara'nınki arasında ne kadar benzerlik ya da farklılık olduğunu anlamaya çalışmıştı. Fidel ona "bu, halk tarafından ve halk için yapılan gerçek bir devrimdir," dedi. "İnsanın insanı sömürmediği adil bir toplum kurmak ve kendi zaferini koruyacak silahlı bir halk istiyoruz. Marx şu anda mezarından çıksaydı halkı silahlandırdığımı görüp memnun olurdu." Che'nin aksine Fidel'in "Sosyalizm" sözcüğünü kullanmaktan kaçınması Aleksiyev'in gözünden kaçmadıysa da Fidel aynı felsefeyi paylaştıklarının "anlaşılmasını sağladı".

Toplantı sona erdiğinde Aleksiyev görevini yerine getirmişti. Bu neredeyse kendiliğinden gerçekleşmiş, Fidel, Aleksiyev'in votkasını yudumlarken Sovyet-Küba ticaret ilişkilerini yenilemeye karar vermişti. Fidel'in yaygın anti-Komünist şartlanmaları nedeniyle Kübalılarla "yavaş yürüme"nin gereğine dair açıklamasından sonra, yine Aleksiyev'in dediğine göre, Nuñez Jiménez araya girmiş ve Fidel'e, Aleksiyev'in kendi hükümetine Meksika'daki Sovyet ticaret fuarını Havana'ya taşımayı önermesinin iyi bir fikir olabileceğini söylemişti. Nuñez Jiménez New York'a yaptığı seyahat sırasında, Sovyet Başbakan Yardımcısı Anastas Mikoyan'ın açılışını yaptığı fuarı gezmiş ve çok etkilenmişti. Aleksiyev, Nuñez Jiménez'in Fidel'e, "Bunun için uğraşmaya değer," dediğini hatırlıyordu. "Amerikalıların Sovyetler Birliği'nin geriliğine dair propagandasının gerçek olmadığını Küba halkı kendi gözleriyle görür."

Fidel, Aleksiyev'e bu konuda ne düşündüğünü sordu. Fuarın getirilmesi iyi olmaz mıydı? Aleksiyev, evet, dedi. Bunun iyi olacağını düşünüyordu, ancak bu işi düzenlemek biraz zor olabilirdi. Sovyet fuarının seyahat programı önceden hazırlanmıştı ve Küba listede yer almıyordu. Ülkenin katı bürokrasisi dikkate alındığında programı değiştirmek zor olacaktı.

Ancak Fidel, Nuñez'in fikrini kesinlikle benimsemişti ve mutlaka olumlu bir yanıt istiyordu. "Fuarın gelmesi gerekir," dedi Aleksiyev'e, ısrarla. "Ve Mikoyan buraya gelip fuarı açmalı. Elbette, her şey planlanmıştır, ama fuar buraya gelmeli! Biz devrimcileriz! Meksika'ya git ve Mikoyan'a bunun ne tür bir devrim olduğunu anlat. Buraya gelmesine değer." Aleksiyev denemeyi kabul etti, ancak Sovyet pasaportu yüzünden serbestçe seyahat edemeyeceği konusunda Fidel'i uyardı. "Bunu dert etme,"dedi Fidel. "Meksika'daki elçiliğimiz her şeyi ayarlayacaktır."

Birkaç gün sonra Aleksiyev Mikoyan'la Mexico City'de görüşmek üzere uçaktaydı. Havana'daki görevini önemli ölçüde gerçekleştirmişti. Che'nin başlangıç hızı vermesi ve Fidel'in onaylamasıyla Küba'yı Sovyet yörüngesine yönelten siyasal kaderin çarkları dönmeye başlamıştı.

22
"Gelecek Biziz ve Bunu Biliyoruz"

I

Başbakan Yardımcısı Anastas Mikoyan, yanında Sovyetler Birliği'nin Meksika elçisi olan otuz yaşındaki oğlu Sergo ve özel yardımcısı, koruması ve çevirmeni olan genç bir KGB görevlisi Nikolay Leonov olduğu halde, 4 Şubat 1960 günü Havana'ya geldi. Mikoyan, Leonov'dan "devrimin başlıca liderleri"ne armağanlar getirmesini istemişti. Bu görev Leonov'a Meksika'dan tanıdığı eski arkadaşını görme fırsatı verdi ve ziyaret ettiği ilk kişi Che Guevara oldu.

Che ve Aleida uzak kırsal bölgedeki evlerinden daha güvenli bir semte, Havana'nın batı ucundaki eski askeri karargahların bulunduğu Ciudad Libertad'a taşınmışlardı. Artık askeri havaalanının karşısında, bir zamanlar Batista'nın subaylarından birine ait olan bir evde yaşıyorlardı.

Leonov'un Sosyalizmi öğrenmek isteyen Arjantinli genç doktora Sovyet kitapları verdiği Meksika'daki son buluşmalarının üzerinden sadece üç yıl geçmiş, Leonov'un Castro'nun isyancı grubuyla ilişki kurmakla gayet isabetli bir iş yaptığı kanıtlanmıştı. İşte orada, Küba'daydı ve Sovyetler Birliği'nin "en önemli ikinci adamı"na eşlik ediyordu. Guevara ve Castro kardeşlere gelince, artık onlar çılgınca planlar hazırlayan ateşli siyasal sürgünler değil, "Sosyalist yol"u izlemeye hazırlanan ve ABD ile savaş riskini göze alarak kendi ülkesiyle ittifak kurmak zorunda olan yeni ve devrimci bir Küba'nın tartışmasız liderleriydiler.

Bu kez Leonov "Sovyet halkı adına" Guevara için oldukça farklı bir armağan taşıyordu: Çok güzel bir kılıf içinde Sovyet yapımı en iyi cins bir tabanca ve mermiler.

Leonov Kasım 1956'da Meksika'dan Moskova'ya çağrılmasının ardından dış hizmetten alınmış ve bir yandan Latin Amerika tarihçisi olarak kariyerini sürdürürken, bir yandan da İspanyolca yayın yapan Sovyet yayınevi Editorial Progreso'da çevirmen olarak çalışmaya başlamıştı. 1958 yazının sonlarında KGB'ye katılmaya davet edilmiş ve teklifi kabul etmişti. 1 Eylül günü Leonov iki yıl sürecek istihbarat eğitimi kursuna başlamış, ancak kendi sözleriyle, "Küba devrimi yüzünden" eğitimini tamamlayamamıştı.[85]

---

85) Anastas Mikoyan'ın Küba gezisinde babasına ve Leonov'a eşlik eden oğlu Sergo bu öyküyü farklı olmakla birlikte inandırıcı biçimde anlatır. Mikoyan 1994 yılında yazara Leonov'la bu seyahatten yıl-

Ekim 1959'da Leonov'un KGB'deki üstleri ona çalışmalarını bırakarak Meksika gezisinde Mikoyan'a eşlik etmesini emretmişlerdi. Başbakan Yardımcısı Meksika hükümeti tarafından değil Sovyet elçiliği tarafından, görünüşte ticaret fuarını açma amacıyla davet edildiği için maiyetiyle birlikte seyahat edemiyordu. Daha önce Meksika'da bulunmuş biri olarak Leonov ona eşlik eden tek kişi olacak; yakın koruma, Rusça-İspanyolca çevirmen ve "danışman" olarak hizmet edecekti.

Aleksandr Aleksiyev Küba'dan gizli bir görevle Meksika'ya geldiğinde Leonov, Mikoyan'la birlikteydi. Aleksiyev doğruca Mikoyan'la görüşmeye gitti. "Ona Fidel'den, Che'den, Raúl'den ve devrimden söz ettim. Büyük bir ilgiyle dinledi. Mikoyan gençliğinde [Bolşevik] devrimin içinde yer aldığı için, gençlik günlerini, o dönemin devrimci romantizmini hatırlamıştı."

Aleksiyev ona Fidel'in önerisini de aktardı. "Sadece fuar istemiyor. *Fidel görüşmek istiyor.*" Mikoyan onu dinledikten sonra, kendisinin de Fidel gibi "formaliteler"e karşı olduğunu söyledi, ancak Sovyet başbakan yardımcısı olarak Moskova'nın diplomatik ilişki kurmadığı bir ülkeye seyahat edemezdi. Hemen Moskova'ya bir telgraf çekti ve Aleksiyev'i durumu açıklaması için Moskova'ya gönderdi.

"Moskova fuarın Meksika'dan Küba'ya taşınmasını kabul etti," diyordu Aleksiyev; "çünkü Kruçev o sırada Küba devrimine âşık olmuştu. Nedenini tam olarak bilemiyorum ama [tahminlerime göre] Amerikalılara karşı yeni bir piyon bulduğu için çok mutluydu."

Uzunca bir gecikmenin ardından Sovyet fuarı 1960 yılının Şubat ayında Havana'da açıldı. (Kararlaştırılan tarih, 28 Kasım 1959, Havana'da toplanan bir katolik Kongresi'yle çakışmış ve Fidel o sırada muhafazakarları kızdırmak istememişti.)

Leonov, Mikoyan'la birlikte Havana'ya vardıktan sonra bir arabayla Che'nin evinin önüne geldi. Öğle saatleriydi, ama Che hâlâ uyuyordu. "Çok yorgundu," dedi Leonov, "ama kalktı ve beni görünce gerçekten sevindi. '*Hombre*! Bu nasıl bir mucize. Cennetten düşmüş gibisin!'" Kahveden sonra Leonov ona tabancayı teslim etti. Bu armağan Che'nin çok hoşuna gitmişti.

Leonov isyancıların zaferinden ötürü Che'yi kutladı, ona geçmişte yaptıkları konuşmaları, Meksika'da Sovyet edebiyatına duyduğu ilgiyi hatırlattıktan sonra, sordu: "Sosyalizmi kurma konusunda ciddi misiniz?" "Evet," dedi Che. "Hayatımı buna adadım. Bu nedenle okuyordum, daha sonra kurmak için."

---

lar önce tanıştığını anlattı. Aşağı yukarı aynı yaştaydılar ve birlikte okula gitmişlerdi.
Mikoyan'ın bilgilerine göre Leonov önce resmi bir Sovyet yayınevinde çalışan sıradan biri gibi görünerek KGB tarafından Meksika'ya gönderildi Aynı dönemde Leonov'un arkadaşlarından biri benzer bir görevle ABD'ye gönderilmişti. Mikoyan bu kişinin "kesinlikle KGB" olduğunu söylüyordu.
Mikoyan, Leonov'un Castro'yla ilk temasının tesadüfen gerçekleştiğini kabul ediyordu, ancak Meksika'da yaptıkları sonraki görüşmeler bilinçliydi. "KGB'nin bu ilişkilerin hemen kesilmesini istemesi ironiktir." Mikoyan'a göre bu emir Kübalı Komünistlerden gelen baskılar yüzünden verilmişti. O sırada Kübalı Komünistler Fidel Castro'ya karşıydılar, onun ve hareketinin "burjuva ve darbeci" olduğuna inanıyorlardı.

II

Leonov, Che'nin gün ortasında neden uyuduğunu hemen anladı. INRA'daki görevinin yanı sıra Che, Küba Ulusal Bankası'nın başına getirilmişti.

Bu olağanüstü ağır bir işti ve Che'nin görülmemiş mesai saatleri bir efsane haline gelmişti. Havana'da Che'nin hayat tarzına ilişkin çeşitli öyküler anlatılıyordu. Yabancı ziyaretçilere sabaha karşı saat üçte randevu veriyor, öğle saatlerine kadar çalışmaya devam ediyordu. Manresa randevu isteyenlere sabahın üçünde gelmelerini söylüyordu. Ekim ayında Che'nin Aleksiyev'e gece yarısından sonra randevu vermesi istisna değil bir kuraldı.

Anne ve babasına yazdığı bir Noel mektubunda Che yeni tuhaf hayatını onlara anlatmaya çalışmıştı.

> Sevgili *viejo*lar,
>
> Yazmanın benim için ne kadar zor olduğunu biliyorsunuz. Şu anda ara verdim. Saat 6.30. Benim için günün başlangıcı değil sonu. Bu günlerde sizin için olabilecek en güzel şeyleri dilemek için [yazıyorum]. Küba Amerika için bir dönüm noktasından geçiyor. Bir ara Pizarro'nun askerlerinden biri olmak istedim, ancak macera arayışı[nı] ve kritik anlar yaşama özlemi[mi tatmin etmem] için artık bu gerekmiyor. Artık her şey burada, uğruna savaşılacak ideal ve örnek olma sorumluluğu. Biz insan değil iş makineleriyiz, zor ve belirsiz koşullar altında zamana karşı savaşıyoruz.
>
> Sanayileşme Bölümü benim eserim. Yorgun bir babanın acılarıyla kendimi bu işe verdim ve görünüşe bakılırsa Tanrı vergisi olan yeteneğimle mali konulara dalmak zorunda kaldım. Aynı zamanda E. Rebelde'nin (İsyancı Ordu) Eğitim Şefi ve Oriente'deki bir alayın komutanıyım. En yüksek Amerikan kategorisinin saf tarihi üzerinde yürüyoruz; gelecek biziz ve bunu biliyoruz; kişisel duyguları unutarak bu tarihi mutlulukla inşa ediyoruz. Kalbi 160 milyon Amerikalı için atan bu makine ve bazen de arada bir belleğinizde canlanan savruk evlat sizi coşkuyla kucaklıyor.
>
> Che

Che'nin Aleida'yla özel hayatı iyice kısıtlanmıştı. Onu sekreteri olarak işyerinde görüyordu, ancak evde nadiren yalnız kalabiliyorlardı. Guatemalalı Patojo 1959'un başlarından beri zaman zaman onlarla birlikte yaşıyordu ve Oscar Fernández Mell Ciudad Libertad'daki evin ön cephesindeki yedek yatak odasına taşınmıştı. Mell, Batista'nın eve yakın bir yerdeki eski deniz kuvvetleri karargahında, yeni ordunun sıhhiye hizmetlerinin şefi olarak çalışıyordu.

Aleida genel olarak rahattı. Canını sıkan bir sorun varsa, o da Hilda'nın inatla sahne-

de yer almaya devam etmesiydi. Che'nin eski eşi INRA binasının bir katında, savaş sırasında evleri tahrip edilen köylülere yardım etmek için kurulan bir büroda çalışıyordu. Aleida'nın değerlendirmesine göre, Hilda Che'yi geri alma umudundan vazgeçmemişti. Her fırsatta onunla görüşmeye çalışıyor, kızı Hildita'yı oynaması için onun bürosuna bırakıyor ya da öğle yemeklerinde onu babasının yanına götürüyordu. Che aldırmıyordu. Ancak kızına yönelik duyguları karmaşıktı; evlat sevgisi kızını bozulmuş bir evliliğin masum kurbanı haline getirdiği için yaşadığı suçluluk duygusuna karışıyor ve bu yüzden ona mümkün olduğu kadar vakit ayırmaya çalışıyordu. Küçük kız bazı hafta sonlarını Hilda'nın izniyle onun evinde geçiriyordu.

Aleida, Che'nin hatırına küçük kıza katlanıyordu, ancak büro ziyaretleri sıklaştığında ve Hilda bu ziyaretlerden yararlanarak Che'yle sohbete başlayınca sabrı taştı. Hilda'nın ikide birde ortaya çıkması Che'nin de canını sıkıyordu, ancak tatsız bir durumdan kaçınmak için kendini tutuyordu. Ancak bir gün dayanamadı ve bürosundan fırlayarak, oradaki bir sekreterin işitebileceği kadar yüksek sesle bağırdı: "Hiç boşanmasaydık bari!"

Hilda duygularını paylaşan bu genç sekreter kadınla sık sık konuşuyor ve Aleida'yı çekiştiriyordu. Aleida ise Hilda'yla konuştuğu için sekretere ateş püskürüyor ve neler konuştuklarını bilmek istiyordu. Nihayet, birkaç ay sonra, sekreter ikisinin arasında ezilmeye daha fazla dayanamayarak bölümden alınmasını istedi.

Che'nin "iyi niyet" turundan dönüşünü izleyen aylarda Küba'ya giderek bölücü bir ruh hali hakim olmuştu. Fidel devrimci denetimi Küba toplumunun daha önce dokunulmayan alanlarına yayarak gittikçe daha radikal siyasetler izledikçe dramatik bir değişim girdabı oluşmaktaydı. Onu bu yolda ilerlemeye zorlayan işe Che'den başkası değildi. Özel ilişkilerinde onu ikna etmek için elinden geleni yapıyor, halkın arasındaysa alkışlıyordu. Giderek ortaya çıkan tuhaf bir tarz gözlemcilerin dikkatini çekmeye başladı. Che'den gelen ve "radikal" bulunan öneriler, daha sonra olacakların uyarı sinyali haline gelmişti, çünkü bir süre sonra bunlar neredeyse şaşmaz biçimde Fidel tarafından resmi devrimci siyaset haline getiriliyordu.

Ocak 1959'da ve yine nisan ayında Che Küba'nın petrolünü ve madenlerini ulusallaştırmak gerektiğinden söz etmişti. Eylül 1959'da Fidel, bunun "dikkatle incelenmesi" gereken bir konu olduğunu söyleyerek aynı şeyleri tekrarladı. Dokuz ay sonra Amerikalılara ait Texaco ve Esso rafinerileriyle İngiliz Shell'e el koyacaktı.

Kasım 1959'da ABD elçiliği Guevara'nın *Revolución*'da yayımlanan bir mülakatını kaydetti. Burada açıkça, "... Guevara'ya göre,Tarım Reformu Yasası'nın köylülerin küçük mülk sahipleri haline gelmeleri konusunda ne dediğine bakılmaksızın, reform daha çok kooperatifleri ya da komünleri hedefleyecektir," deniyordu.

Üç ay sonra, Ocak 1960'da Fidel bütün şeker plantasyonlarına ve büyük sığır çiftliklerine el konmasını öngören kararnameyi imzalayarak bu kuruluşları devletin yönettiği

kooperatifler haline getirdi. Ve Washington'un en fazla şikayet edeceği konuya, Küba'nın 1940 Anayasası'nı ve 1959 tarım reformu yasasını ihlal ederek Amerikan mülklerine "tazminatsız ve yasadışı el koyma"sına gelince, bu önlem kimseyi şaşırtmamış olmalı; zira devrimin zaferini izleyen ilk haftalarda Che erken uyarıda bulunmuş ve açıkça anayasanın tazminatlarla ilgili maddesinin kaldırılmasını istemişti.

Ekim 1959'da özellikle kritik bir ay yaşandı. O ayın sonuna doğru Hugh Thomas'ın "liberallerin tutulması" dediği olay, devrimin anti-Amerikan, "radikal" kanadının son darbesi gerçekleşti. Fidel'in Che'nin savunduğu çizgiyi izlemekte olduğu giderek açığa çıkıyordu.

Fidel "devrimci birlik" tezini ustaca kullanarak, Havana Üniversitesi öğrenci birliğinin, birkaç aydır Fidel'in askeri ateşesi olarak bulunduğu Prag'dan yakınlarda dönen eski Directorio komutanı Rolando Cubela tarafından ele geçirilmesini sağladı. Cubela'nın seçim zaferi, geleneksel olarak hem özerk hem de hükümet karşıtı komploların tarihsel yuvası olan kampusa hükümetin fiilen el koyması anlamına geliyordu. Fidel kurumun bu özelliğini gayet iyi biliyordu, çünkü siyasal kariyerine orada başlamıştı.

Che aynı mesajı Küba'nın Santiago'daki ikinci üniversitesine taşıdı. Bu üniversitede açıkça üniversite özerkliğinin sona erdiğini ilan etti. Bundan sonra müfredat devlet tarafından hazırlanacaktı. Merkezi planlama zorunluydu, Küba sanayileşiyordu ve daha fazla avukata değil nitelikli teknisyenlere, bilimsel tarımcılara, tarım öğretmenlerine ve kimya mühendislerine ihtiyaç vardı.

Che onlara şöyle dedi: "Yılda 10 avukatın ve 100 sanayi kimyagerinin mezun olması gerektiğini söyleme hakkına kim sahiptir? [Bazıları diyeceklerdir ki] bu diktatörlüktür; çok doğru: Diktatörlüktür." Öğrenciler "sadece laf üretenlerin oluşturdukları küçük grubu terk ederek iş yapanların büyük ordusu"na katılmalıydılar.

(Ve aralık ayı içinde Las Villas Üniversitesi'nde kendisine verilen onursal öğretmenlik ünvanını kabul konuşmasında Che eğitimin beyaz orta sınıfın ayrıcalığı olduğu günlerin sona erdiğini söyledi. "Üniversite," dedi, "kendini siyaha, *mulatto*ya, işçiye ve köylüye *boyamal*ıdır." Bunu yapmaması halinde, diye uyardı, insanlar onun kapılarını kıracaklar "...ve üniversiteyi diledikleri renklere boyayacaklardır.")

Santiago'da ise karşı-devrimci faaliyetin ilk gerçek dışavurumlarının yarattığı gerilim içinde konuştu. Pinar del Río'da bir şeker atölyesi kimliği belirsiz bir uçak tarafından bombalanmış ve aralarında iki Amerikalının da bulunduğu bir grup şüpheli ele geçirilmişti. Uzun süredir kaynayan Huber Matos olayı nihayet patlama noktasına gelmişti.

20 Ekim günü, Raúl'un silahlı kuvvetler bakanlığına resmen terfi etmesinin ardından Matos, Camagüey'den Fidel'e yazarak istifasını sundu ve onu "devrimi gömmek"le suçlayarak çizgisini değiştirmesini istedi. Subaylarının on beşi de onunla birlikte istifa etmeyi düşünüyordu.

Fidel'in yanıtı gecikmedi. Matos'un iddialarını yalanladı ve onu işlediği diğer suçla-

rın yanı sıra "sadakatsizlik"le ve "hırslı olmak"la suçladı. Daha sonra Camilo'ya Camagüey'e giderek Matos'u ve beraberindeki subayları tutuklamasını emretti. Camilo hemen harekete geçti. Matos ve subayları olaysız tutuklandı. Bunun ardından Fidel bizzat Camagüey'e uçarak Matos'u silahlı isyanla ve "ihanet"le suçlayan bir konuşma yaptı. Matos ve subayları Havana'ya getirilerek La Cabaña'ya hapsedildiler.

Matos "komplocular"ının zamanlaması kötü değildi. Havana'ya dönen Fidel ABD'nin Küba turizmini geliştirmek için iki bin Amerikalı seyahat acentasına hitap etmeye hazırlanırken, karşı saflara geçen Pedro Luis Díaz'ın kullandığı bir B-26 bombardıman uçağı Fidel'den rejimindeki Komünistleri temizlemesini isteyen broşürler atmaya başladı. Küba hava kuvvetlerinin uçakları onun yolunu kesmeye çalıştılar ve La Cabaña'daki ordu personeli uçaksavar ateşi açtı. Ancak Díaz yara almadan uzaklaştı.

Plaza de la Revolúcion'daki INRA binasında Che ve büro arkadaşları, Manresa ve Cristína adında bir sekreter, Díaz Lanz'ın binaya doğru yaptığı pikeyi seyrettiler. Uçak öyle yakından geçti ki onu pilot kabininde görebildiler. Che bir şey demedi. Öfke ve düşkırıklığı içinde buz kesmişti. Che'nin *escolta*sı dama çıkıp ateş açmak için izin istedi. "Hayır," dedi Che, uçaktan çok çevreye zarar verebilirlerdi. Díaz Lanz uzaklaştı. Olayın ilk etkisi espiriler ve gülüşmelerle dağıldı. Sekreterlerden biri, tombul ve oldukça sinirli bir kız, uçak göründüğünde masanın altına saklanmıştı. Olaydan sonra işlerinin başına dönenler onun hâlâ masanın altında olduğunu gördüler. Sıkıştığı yerden çıkamıyordu. *Escolta* onu çıkarmaya çalışırken herkes gülüyordu.

Ancak Fidel için bu olay tam bir halkla ilişkiler felaketi oldu. Turizmi geliştirme tasarısı ölü doğmuştu. Fidel ve Küba medyası bir Amerikan uçağının ardında ölü ve yaralı siviller bırakarak gerçekleştirdiği "bombalı saldırı"yı kınarlarken seyahat acentalarının temsilcileri endişe içinde şehri terk ediyorlardı. Güvenli bir biçimde ABD'ye dönen Díaz Lanz, uçuş yaptığını kabul etti, ancak Havana üzerine broşürden başka bir şey bırakmadığını söyledi. Eğer bir can kaybı olduysa, Küba askerlerinin rastgele ateş etmelerinden kaynaklanmış olabilirdi. Ancak Lanz'ın bir hava saldırısı gerçekleştirdiği resmen kabul edildi. Ertesi gün Amerikan elçiliğinin önünde büyük bir kalabalık toplandı ve Fidel televizyona çıkarak Matos'u Camagüey'de Díaz Lanz'la suçortaklığı halinde bir askeri isyan girişiminde bulunmakla suçladı. (Bir önceki gün, kimliği belirsiz bir uçağın Camagüey'deki bir şeker atölyesine bombalı bir saldırıda bulunması anlamlıydı). Fidel, ABD'yi "savaş suçu" işlemekle ve Díaz Lanz'a savaş uçağı temin etmekle suçladı.

Ardından Fidel 26 Ekim günü Devrim Meydanı'nda son bulan ve yarım milyon Kübalının katıldığı bir yürüşte ortaya çıkarak suçlamalarını tekrarladı ve Küba'nın kendisini saldırılara karşı savunacağını söyledi. Halk eğitilecek ve silahlandırılacaktı; Küba uçaklarını artıracak ve ihtiyaç duyduğu silahları temin edecekti. Ertesi Gün ABD Büyükelçisi, Dışişleri Bakanı Raúl Roa'ya Fidel'in suçlamaları konusunda resmi bir protesto notası verdi. Bu arada Fidel'in kabinesi devrimci mahkemelerin yeniden kurulmasını oy-

birliğiyle kabul etti.

28 Ekim günü Camagüey'deki askeri komutanlığı yeniden örgütledikten sonra Camilo Cienfuegos Cessna tipi uçağıyla Havana'ya doğru yola çıktı; ancak oraya asla ulaşamayacaktı. Fidel ve Che kayıp uçağı arama çalışmalarına bizzat katıldılar. Üç gün boyunca geniş bir bölge havadan tarandıysa da enkaz bulunamadı. Ne olmuştu? Camilo'nun pilotu tecrübeliydi ve o gün hava açıktı. Pek çok komplo teorisi yayıldı: Fidel ya Matos'la işbirliği yaptığı için ya da fazla popüler olduğu için Camilo'dan kurtulmak istemişti. Bir diğer söylentiye göre Küba hava kuvvetlerine bağlı bir savaş uçağı Camilo'nun uçağını düşman sanarak vurmuştu. Her ne olduysa, Camilo'nun öldüğü kesindi. Uçağı mavi Karaib sularının altında ebediyen yok olup gitmiş ve Devrim en karizmatik ve ünlü evlatlarından birini kaybetmişti.[86]

Kasım ayı içinde Fidel iktidarını güçlendirmeye devam etti. Kendi yürütme komitesini dayatarak ve üyelerin delegeler için oy kullanma hakkını kaldırarak 26 Temmuz anti-Komünistleri aleyhine CTC işçi konfederasyonunda "birliği" sağlamayı başardı ve böylece CTC'nin evreler halinde Küba Komünist Partisi'nin eline geçmesi için gerekli koşulları oluşturdu. "Ulusal Devrimci Milis" gücünün kurulduğu ilan edildi. Bu, Che'nin Küba'yı bir "gerilla toplumu"na dönüştürme düşünün gerçekleştirilmesi yönünde atılan ilk adımdı. Dışişleri Bakanı Roa, Carlos Franqui'nin *Revolucion*'da çıkan ve Sovyet Başbakan Yardımcısı Mikoyan'ın Küba'ya davet edildiğini iddia eden makalesini tekzip etti.

Katolik din adamlarının kongresi yüzünden Mikoyan'ın kasımda gerçekleşmesi düşünülen ziyaretinin ertelenmesi ruhbanın Komünizme muhalefetinin açık bir kanıtıydı. Papazlar hiyerarşisi o zamana kadar kamuoyuna yönelik bir "bekle ve gör" tutumunu sürdürmüş olsa da, kilise devrim içindeki eğilim konusunda giderek endişeleniyordu ve kuruma bağlı gençlik örgütünün militanları suskun kalınmasından rahatsızdı. Birkaç papaz ülkeden kaçtı ve Miami'de büyük kalabalıklar arasında ortaya çıkan papazlar, Díaz Lanz'ın Küba'nın giderek "Kızıl" olduğu şeklindeki iddialarını tekrarladılar. Bu arada Washingon'da, Merkezi Haberalma Örgütü (CIA) Fidel Castro'dan kurtulma yöntem ve araçlarını sessizce incelemeye başlamıştı.

III

Che'nin INRA'da yaptığı kararsız başlangıcın ardından işler hızlanmaya başlamıştı. 1959'un sonunda Küba endüstrisinin irili ufaklı büyük bir kısmı hâlâ özel şirketlerin elindeydi ve Che'nin bölümünün elinde sadece ya sahipleri tarafından terk edilen ya da Batista'ya ve ortaklarına ait olduğu için müsadere edilen küçük fabrikalar vardı. Bunlar

86) Camilo Cienfuegos'a ne olduğu asla anlaşılamadı. Ancak Che'nin bu kayıp nedenyle Fidel'den kuşkulanmadığı kesindir. Che, Camilo'ya derin bir sevgi duyardı. İlk oğluna onun adını vermekle kalmadı, Küba'dan ayrıldığında çalışma odasının duvarındaki tek resim Camilo'nun bir portresiydi. Che bu konuda Fidel'den kuşkulanmış olsaydı, sonraki beş yıl içinde Fidel'in yanında yer alması düşünülemezdi.

Che'nin yetki alanı içindeydi ve isyancı ordunun kıdemlileri tarafından yönetiliyordu. Kamulaştırılan *latifundio*larda kurulan yeni tarım kooperatifleri de onlar tarafından yönetiliyordu.

Şili Komünist Partisi'yle temas kuran Che, Şili ve Ekvador'dan kendisi için çalışacak küçük bir iktisatçılar ekibi getirtmişti. Kuruma yeni Kübalılar da alınmış, muhasebeciler ücret karşılığında istihdam edilmiş ve Küba sanayiini geliştirme planı üzerinde çalışmalara başlanmıştı. Borrego'nun Küba sanayiini iyice anlamak için yıllık istatistik raporlarıyla uğraşarak ter döktüğü ilk haftalardan beri en azından bir gündem oluşmaya başlamıştı.

"Kısa süre sonra fabrikalara ilk müdahaleler başladı," diyordu Borrego. "Bunlar ulusallaştırmalar *değil* müdahalelerdi. İşçi sorunları olan fabrikalar vardı ya da... fabrikaları yöneten kapitalistler devrimci süreçten kuşkulanıyor ve yatırım yapmıyorlardı... bu yüzden müdahale ediliyordu."

Müdahaleler artık Raúl'un eski yardımcısı Augusto Martínez Sánchez'in güvenli ellerinde olan Çalışma Bakanlığı'nın aldığı kararlar sayesinde *yasal* olarak yapılıyordu. Bu kararlarla Che'nin bölümünün gerektiğinde fabrikalara müdahale etmesine ya da onları yönetmesine izin veriliyordu. Yine de Borrego bu müdahalelerin süreceğini asla düşünmediğini söylüyordu.

"Kuşkusuz," diyordu Borrego, "Che'nin düşünce tarzına göre bu uygulamalar [devralma uygulamaları] kesindi, ancak [yapılanlar] şimdilik yasalara uygun biçimde ilan edilmemişti." Bu yeni mülkleri işletmek Borrego'nun göreviydi ve karşılaştığı ilk sorun bunları yönetebilecek adamlar bulmaktı. "Bazı yöneticiler atamaya başladık. Temelde onları öğrenim durumu fazla düşük olmayan isyancı ordu mensupları arasından seçiyorduk. Okul derken, altıncı sınıfa kadar gelenleri ya da daha yukarı çıkanları kastediyorum. Kültür düzeyleri çok düşüktü ve [bu türden adamlarla] sanayi kuruluşlarını yönetmeye başladık."

Geçen nisan ayında Che, Fidel'in isyancılarının % 80'inden fazlasının okur yazar olmadığını saptamıştı. La Cabaña'daki okuma yazma kampanyası bu sorunu ortadan kaldırmak için tasarlanmıştı. Ancak 1959 yılının sonunda askeriye hâlâ yarı cahil ya da özel ders görmüş, çoğu ergenlik çağını henüz tamamlamış *guajiro*lardan oluşuyordu. Bu kişiler fabrikaları yönetmeye gönderildiklerinde, kaçınılmaz biçimde bir dizi felaket yaşanmış ve tam bir kaos oluşmuştu. Bu arada Che var gücüyle iktisadi konulardaki bilgi açığının üstesinden gelmeye çalışıyordu. Meksikalı bir iktisatçı olan Juan Noyola'yla iktisat çalışmaya başladı. Kendi ricası üzerine Dr. Vilaseca ona yüksek matematik öğretiyordu. Eylül ayı başlarında Vilaseca her salı ve cumartesi günü sabah saat sekizde INRA'ya gelip, Che, García Vals ve Patojo'ya bir saat kadar matematik dersi veriyordu. Vilaseca için bu dersler günün başlangıcı; Che için bütün gece çalıştıktan sonra eve gitmeden önce bir dinlenme yöntemiydi. Cebir ve trigonemetriyle başladılar ve bir süre sonra analitik geometriye geçtiler.

IV

Che banka işine nasıl getirildiğini şaka yollu anlatmaktan hoşlanırdı. Bir kabine toplantısında Matos'un tutuklanmasını protesto ettiği için kovulan Pazos'un yerine kimin getirileceği konuşulurken, Fidel iyi bir *"economista"*ya ihtiyacı olduğunu söyledi. Var mıydı böyle biri? Che hemen elini kaldırdı. Fidel şaşırmıştı. "Senin ekonomist olduğunu bilmiyordum," dedi. "Ah, pardon," dedi Che, "ben de iyi bir *'comunista'* var mı diye sorduğunu sandım." Şaka bir yana, Che'nin bu göreve getirilmesi iş dünyasında ve mali çevrelerde soğuk duş etkisi yarattı ve bazıları, Fidel'in sözlerinin, Che'nin önceli kadar "muhafazakar" olacağı konusunda güvence vermeyi amaçladığına inandılar.

Che, Eski Havana'nın dar bir caddesinde sömürge döneminden kalma taş bir binadaki bankayı devraldığında boş sıralarla karşılaştı. Yöneticilerin büyük bir bölümü Pazos'la birlikte istifa etmişti.[87] Che, Dr. Vilaseca'yı çağırarak kendi yardımcısı sıfatıyla bankanın yöneticisi olmasını istedi

Vilaseca duraksadı. Sadece mali konularda tecrübesiz değil, üstelik yerine geçmesi istenen, "bankacılık konusunda olağanüstü yetenekli" adamın da kişisel dostuydu. Görevden kurtulmaya çalıştı, ancak Che kararlıydı. Aslında Vilaseca'yla emir verir gibi konuşmuştu. "Ben de bankacılık hakkında bir şey bilmiyorum ve başkan durumundayım. Ancak devrim seni bir göreve getirdiği zaman, kabul etmek ve elinden geleni yapmak zorundasın." Vilaseca görevi kabul etti.

Che'nin bankada göreve çağırdığı adamlardan biri de Nicolás Quintana idi. Otuz beş yaşında Havanalı mimar Quintina'nın firmasına Pazos tarafından otuz iki katlı yeni bir Ulusal Banka binası inşaatı ihale edilmişti. Amerikan tarzı bir gökdelen olarak tasarlanan bina merkezi Havana sahilindeki Malecón'a hakim bir yerde yapılacaktı. Bu devasa bir projeydi ve Küba'da o zamana kadar yapılan binaların en büyüğü olacaktı. Toplam maliyetinin on altı milyon doları bulacağı sanılıyordu. 1959'un sonunda bankanın temeli atılmış ve inşaatın ilk evresi başlamıştı.

Görevinden alınan ve yurt dışına elçi olarak atanan Pazos hemen Quintana'yı aradı ve Avrupa'ya gider gitmez iltica etmeyi düşündüğünü söyledi. Nedenini de anlattı. "Bu ülkeye yaptıkları barbarlıktır. Yeni bir başkanın [Ulusal Banka Başkanı] yerini alacaksın. Onun adı Che Guevara'dır. O görevi yapabilecek niteliklere sahip değildir. Benim sürgüne gitmemin bir nedeni de budur. Sen de gitmek zorunda kalacaksın. Bu kaçınılmaz."

Quintana başka türlü düşünüyordu. Gençti ve mesleki kariyerinin en büyük mimarlık projesine girişmişti ve savaş sırasında isyancılara yaptığı yardımın Che'yle ilişkilerine yardımcı olacağına inanıyordu. 1958 yılının sonunda 26 Temmuz Hareketi'ne Che'nin

87) Matos olayında Pazos'un tavrını destekleyen bakanların işlerine derhal son verildi. Bu kişiler Justo Carrillo, Manuel Ray ve Che'nin eski rakibi Faustino Pérez idi. Ray'in yerine Camilo'nun kardeşi, uzun süredir PSP üyesi olan Osmany Cienfugos getirildi; Faustino'nun görevini de Raúl'un eşi Vilma Espín'in eniştesi devraldı. Ancak Pazos, Carillo ve Ray sonunda Küba'dan ayrılırlarken, Pérez ülkede kaldı ve zamanla Fidel'in güvenini kazandı.

kullanması için Escambray bölgesinin topografik haritalarını vermişti ve bu kuşkusuz olumlu bir puandı.

Çağrı üzerine Quintana Che'yle görüşmek için bankaya gitti ve gördüğü farklılık karşısında şok geçirdi. Bir zamanların o zarif maliye binası "pislik ve kargaşa" içindeydi. Kağıtlar yerlerde uçuşuyordu. "On beş gün içinde her şey değişmişti."

Che'nin ilk sorusu şuydu "Sen küçük burjuva mısın?" Guintana yanıtladı: "Hayır, değilim." "Hayır mı? Öyleyse sen bir devrimcisin." "Hayır, *Comandante*, devrimci olduğumu söylemedim. Ben bir *gran*[88] burjuvayım. Benim *esnafım* burjuvadır." Che'nin bakışlarındaki ifade yumuşadı. Ona ilgi ve sevecenlikle bakıyordu. "Buraya geldiğimden beri senin sınıfından olup da karşılaştığım tek dürüst kişi sensin." Quintana o anda Guevara'yı kazandığını düşündü ve aynı espirili tarzda yanıtladı. "Hayır, pek çok dürüst kişi vardır. Sorun onlara konuşma fırsatı vermemiş olmanızdır." Che'nin yüzündeki ifade dondu ve Quintana'ya "*Comandante* Guevara"yla konuşmakta olduğunu hatırlattı. Quintana sınırları zorladığını anlamıştı.

İkinci bir toplantıya Quintana yardımcısını da yanına alarak, inşaat planlarıyla ve şartnamelerle geldi. Guevara'nın onay vermesi gerekiyordu, çünkü para Ulusal Banka'dan sağlanacaktı. Quintana, Guevara'ya ithal edilecek malzemelerin listesini gösterdi ve deniz kenarında yapılacak binanın paslanmaz çelikten çerçeveleri olan kasırgaya dayanıklı camları gerektirdiğini anlattı; asansörlerin Havana'da şubesi bulunan Amerikan firması Otis'ten satın alınmasını tavsiye etti.

Che, Quintana'nın önerilerini dinledikten sonra sordu: "Neden asansör?" Quintana binanın otuz iki katlı olacağını söyledi. Che merdivenlerin de iş görebileceğini düşünüyordu. Kendisi astımlı biri olarak merdiven çıkabiliyorsa, başkaları niye çıkamasınlardı? Bu noktada Quintana'nın yardımcısı ayağa kalktı ve bezgin bir tavırla toplantıyı terk etti, ancak genç mimar direndi.

Sıra pencerelere geldi. Che, Quintana'ya pencereleri neden ABD'den ya da Almanya'dan getirtmek gerektiğini sordu. Havana'da, belki plastikten yapılmış daha ucuz bir şeyler bulabilirlerdi. Daha sonra önerilen lavabo sayısı üzerine konuştular. Che rakamlara baktı ve şöyle dedi: "Bunların en az yarısını tasfiye edebiliriz."

"Fakat devrimlerde de," dedi Quintana, "insanlar daha önceki gibi tuvalete giderler." "*Yeni insan* için bu geçerli değil," diye karşılık verdi Che. "O fedakarlık yapabilir." Mimar kasırgaya dayanıklı pencere meselesine yeniden döndüğünde Che onun sözünü kesti. "Bak, Quintana. Üç yıl içinde o kadar çok şeyi korumamız gerekiyor ki, bir kısmını rüzgar alıp götürse ne çıkar."

Quintana nihayet anlamıştı. Sorun pencereler ya da tuvaletler değildi. Che yeni bankayı istemiyordu. "Bana bir mesaj gönderiyordu. Sistem öylesine mutlak biçimde değiştiriliyordu ki, sözünü ettiğimiz her şey gereksizdi. Bu binayı yapmayacaklardı."

88) Gran: Büyük. (Ç.N.)

Quintana haklıydı. Yeni Ulusal Banka asla inşa edilmedi. Quintana'nın başladığı çalışma dondurulduğu ve birkaç yıl sonra onun yerine Hermanos Ameijeiras Hastanesi inşa edildi. Çok geçmeden on ve yirmi *peso*luk yeni Küba banknotları çıkarıldı. Küba Ulusal Bankası'nın başkanı olarak banknotların üzerinde Che'nin imzasının olması gerekiyordu. Baştan savma, basit bir "Che" imzası verdi. Guevara'nın yaptığı jestin sembolik anlamı Kübalı iş adamları tarafından kısa süre içinde kavrandı ve büyük bir huzursuzluğa yol açtı. Yeni Küba'da para artık kutsanmış bir meta değil, yakında ortadan kalkacak kapitalist özel girişim çağının katlanılması gereken bir kalıntısıydı.

23
"Bireycilik Yok Edilmelidir"

I

Matos "isyanı" duruşması aralık ayında başladı ve hem Raúl'un hem de Fidel'in Matos'u kişisel olarak suçlayarak müdahale etmeleri üzerine kısa süre içinde sert ve çirkin bir hal aldı. Raúl böyle durumlarda her zaman yaptığı gibi, Matos'un idam edilmesini istedi ve savcı Binbaşı Jorge "Papito" Serguera da aynı şeyi yaptı. Ancak subaylardan ve kıdemli devrimcilerden oluşan yargıçlar Matos'u yirmi yıl hapis cezasına ve beraberindeki subayları da daha küçük hapis cezalarına mahkum ettiler. Fidel'in eski arkadaşı ve 1948 *"Bogotazo"* döneminden yoldaşı Rafael del Pino yakalandı, *batistano*ların ülke dışına kaçmalarına yardımcı olmakla suçlandı ve otuz yıla hüküm giydi.

Aleksandr Aleksiyev'le votka içip havyar yerken verdiği sözü tutan Fidel de Küba'daki "gerici basın"a savaş açtı. Muhafazakar günlük gazete *Avance*'ye, gazetenin editörünün ülkeden kaçması üzerine "müdahale" edildi. Fidel onu Díaz Lanz'ın suçlamalarını bastığı için "karşıdevrim"in yanında saf tutmakla suçlamıştı. Küba'nın ikinci televizyon kanalı 12'ye de müdahale edildi. *El Mundo* devralındı ve *Fidelista* bir gazeteci olan Luis Wangümert'in editörlüğüne teslim edildi. Sonraki adımlar, muhalif *Diario de la Marina*'nın ve Küba'daki diğer bağımsız basın kuruluşlarının kapatılması olacaktı.

Bohemia ve *Revolución*'un editörleri, Fidel'in Komünistlerle uyumlu ilişkisinden rahatsız olsalar da şimdilik sadakatlerini sürdürüyorlardı. Küba'nın kendi uluslararası haber ajansı Prensa Latina, Jorge Ricardo Masetti'nin editörlüğünde yönetiliyor; AP ve UPI'ye, yani Che ve Fidel'e karşı en eleştirel iki ABD haber ajansına karşı savaşıyor ve yarıkürenin her yerinde bürolar açıyordu.

Artık *Fidelista*ların elinde olan ve özel ellerdeki medya kuruluşlarına karşı hükümet yanlısı vurucu güçler olarak işlev gören matbaacılar ve gazeteciler sendikası gazetelerin devralınmasına yardımcı oldular. CTC'deki temizlik faaliyeti David Salvador'un itirazlarına rağmen, artık yürütme komitesinde yer alan Komünistlerin önderliğinde devam ediyordu. Grafik Sanatçılar Sendikası'nda bile temizlik yapılıyordu; Aleksiyev'in Che'yle ilk temasını sağlayan Komünist aktrist Violeta Casals öncelinin "karşı-devrimci" olmakla

suçlanması ve ülkeden kaçması üzerine sendikanın başına getirildi.

Che'nin geçen yaz çıktığı denizaşırı görev semerelerini vermeye başlamıştı. Sonbahardan beri Japonya, Endonezya ve Mısır'dan gelen resmi diplomatik ve ticari heyetler adayı ziyaret ediyorlardı. Birkaç ticaret anlaşması imzalandı. Bunlar sembolik bakımdan ticari anlaşmaların kendisinden daha değerliydi. Ve dönüşünden beri Che ziyaret ettiği ülkelere ilişkin makaleler yazmayı sürdürmüştü. Bu makaleler *Verde Olivo*'da ve *Humanismo* dergisinde yayımlanıyordu. Ancak bazı yazılar siyasal tepkilere yol açıyordu.

Humanismo'nun eylül-ekim sayısında yer alan "Afro-Asya Balkonundan Amerika" başlıklı bir yazıda Che bağımsızlığına henüz kavuşmuş eski sömürge devletleriyle Küba'nın paylaştığı ortak özlemin ekonomik sömürüden de özgürleşmek düşü olduğunu yazdı. Devrimci Küba'nın, Fidel Castro'nun şahsında, sadece Latin Amerika için değil Asya ve Afrika için de bir değişim modeli olduğunu öne sürdü. Uluslararası bir anti-emperyalist ittifak için çağrıda bulunuyordu. Söylediklerine bakılırsa, Fidel bu ittifakın lideri olabilirdi.

> ... Kardeşliğimiz, denizleri, kültürel bağların eksikliğinden kaynaklanan zorlukları ve dil engellerini aşıp, mücadele eden kardeşimizle kucaklaşmamızı sağlayamaz mı?...
>
> ... Küba yeni Afro-Asya Halkları Konferansı'na davet edilmiştir. Küba'nın var olduğunu ve Fidel Castro'nun mitolojik bir soyutlama değil, bir insan ve halkın tanıdığı bir kahraman olduğunu söylemek için [Küba bu toplantıya gidecektir]; ama aynı zamanda Küba'nın tecrit edilmiş bir olay olmadığını, sadece Amerika'nın uyanışının ilk işareti olduğunu açıklamak için de gidecektir...
>
> [Ve sorduklarında]: "Amerika'nın kurtuluşuna önderlik eden Gerilla Ordusu'nun üyeleri misiniz? Denizin öteki tarafındaki müttefiklerimiz misiniz?" [Onlara] ve yüz milyonlarca Afro-Asyalıya şunu söylemeliyim ki... ben sadece bir kardeşim ve sömürge hakimiyetinin zamanını şaşırmış varlığına bir an önce son verecek olan bloku [güçlendirebileceğimiz anı] sonsuz bir özlemle beklemekte olan dünyanın bu bölümündeki çok sayıdaki kardeşten biriyim.

Dünya sahnesine çıkma düşüncesi Fidel için çok anlamlıydı. Bağımsızlık dalgası bütün Afrika ve Asya'ya hızla yayılıyordu. 1957'den beri çok sayıda yeni ulus, Fransız, İngiliz ve Belçika sömürge yönetiminden bağımsızlığını kazanmıştı. Diğerleri ise Cezayirliler gibi savaş halindeydiler. Yönelim gayet açıktı: Sömürge yönetimi dönemi sona ermişti ve gelecek ölüm halindeki imparatorlukları sindirmiş olan, Nasır, Sukarno gibi adamların elindeydi. Neden Fidel de onların arasında yer almasındı? Ocak ayı içinde Dışişle-

ri Bakanı Raúl Roa Havana'da toplanacak bir uluslararası gelişmekte olan ülkeler kongresine katılmaları için Küba'nın davetini sunmak üzere Asya ve Kuzey Afrika'ya gitti.

Che'nin gerilla savaşı deneyimlerine ilişkin *Küba Devrimci Savaşının Olayları* başlığı altında topladığı makaleleri de bu sırada basında yer almaya başlamıştı. "Öldürülen Köpek Yavrusu" adlı trajik öyküsü kasım ayında *Humanismo*'da yayımlandı. Toprakların kamulaştırılmasına hız verilen ve devrimci infaz mangalarının yeniden harekete geçtiği bir dönemle çakışan öykünün, o sırada yaşanmakta olan hayata denk düşen alegorisi –devrimci dava uğruna masumların feda edilmesinin kaçınılmazlığına dair– bazı Kübalılarda endişe uyandırmış olmalı.

II

Ocak ayında mimar Nicolás Quintana Küba'da kendisi için bir gelecek olmadığı sonucuna varmıştı. Devrim kendisini ve mensup olduğu toplumsal sınıfı yabancılaştıracak şekilde sola doğru keskin bir dönüş yapmaktaydı. Ulusal banka binasını inşa etme düşü gerçekleşmemiş, *Juventud Católica* (Katolik Gençlik) üyesi yakın bir arkadaşı, anti-Komünist broşürler dağıttığı için infaz mangası tarafından kurşuna dizilmişti. Quintana şikayet etmek için Che'yi görmeye gitti. Bu görüşme ilişkileri koparacaktı.

Quintana daha sonra şunları anlatacaktı. "Che bana şöyle dedi: 'Bak, devrimler çirkin ama gereklidir ve devrimci sürecin bir parçası da adalettir ve bu adalet gelecekteki adaletin kurulmasına hizmet eder.' Bu sözleri asla unutamam. Bunun Thomas More'un *Ütopya*'sı olduğunu söyledim. Biz [insanlık] uzun zaman bu masalla oyalandık ve *şimdi* değilse de gelecekte bir şeyler kazanabileceğimize inandırıldık. Che uzun uzun bana baktı ve şöyle dedi: 'Demek, devrimin geleceğine inanmıyorsun.' Ona adaletsizliği temel alan hiçbir şeye inanmadığımı söyledim."

Che daha sonra şunu sordu. "Adaletsizlik sağlıklı olsa da mı?" Quintana şu karşılığı verdi: "Ölenler için sağlıklı adaletsizlikten söz edebileceğinize inanmıyorum." Che'nin yanıtı ani ve kesin oldu: "Küba'dan ayrılman gerekir. Üç seçeneğin var: Küba'dan ayrılırsın ve benden kaynaklanan bir sorun olmaz; ya da yakın gelecekte otuz yıl yersin; ya da infaz mangası."

Dili tutulan ve dehşete kapılan Quintana oturduğu yerde donakalmıştı. Che ekledi: "Çok tuhaf şeyler yapıyorsun."

O anı hatırlayan Quintana "Bir şey demedim," dedi, "ancak neyi kastettiğini gayet iyi biliyordum. Beni şaşırtan bunu bilmesiydi. Bu beni gerçekten şaşırttı."

Quintana, Trabajo Voluntario (Gönüllü Çalışma) denilen ve meslek sahiplerinden oluşan bir gruba mensuptu. Grup görünüşte bir tür sivil toplum kuruluşuydu, ama gerçek amacı Castro karşıtı bir muhalefet hareketi örgütlemekti. "Aslında bu, geceleri bir araya gelip... bu [devrimle] ne yapacağımızı konuşabilmemiz için bir bahaneydi..." Che'nin uyarısından sonra Quintana artık hiçbir şey yapamayacağını anladı ve birkaç

hafta sonra adadan ayrıldı.

Aşağı yukarı aynı sıralarda, geçen yaz Che'yle sorunlu bir seyahat yapmış olan televizyon yorumcusu José Pardo Llada, bir dostunun, tütün uzmanı Napoleón Padilla'nın davası hakkında görüşmek için yeni Ulusal Banka Başkanı'na başvurdu.

Che INRA'ya atandıktan sonra Padilla'ya kendisiyle birlikte çalışmasını, Pinar del Río'da tütün kooperatifleri örgütlemesini söylemişti. ABD elçiliğine ihbar ettiği gibi Guevara'nın "Komünizm"inden korkan ve nefret eden Padilla bu öneriyi biraz tuhaf da olsa kabul etmişti. INRA'da çalışmış, kooperatifler kurmuş, büyük ölçekli tütün ihracatına yardımcı olmuş ve Che'nin isteği üzerine "iş yönetimi" konusunda dersler vermişti.

INRA'da gördükleri Padilla'yı giderek rahatsız etmeye başlamış ve Nuñez Jiménez ile artık üst düzey INRA görevlisi olan, PSP'den Oscar Pino Santos'la tarım reformunun tamamlanması konusunda tartışmıştı. Sonunda patlamış ve Pino Santos'u "Komünizm uygulamak"la suçlamıştı. O günden itibaren Padilla çevresinin hızla boşaldığını fark etmişti. Daha sonra, 26 Ocak akşamı, ismini söylemeyen birisi telefon ederek onu uyarmıştı: "Napoleón, hemen gizlen, seni tutuklayacaklar." Telefon bu sözlerden sonra kapanmış, dehşete kapılan Padilla hemen arabasına atlayıp siyasal sığınma talep etmek için Honduras elçiliğine gitmişti. Büyükelçi böylesine aşırı bir adım atmadan önce gerçek durumunu öğrenmeye çalışmasını tavsiye etmiş ve Padilla yardım etmesi için Pardo Llada'yı aramıştı.

Ulusal Banka'da Pardo, Guevara'ya Padilla'nın yetkililerle bir sorunu olup olmadığını sordu. Che ona bir kağıt gösterdi. Kağıtta Padilla'nın çalıştığı tütün koperatifinde görevli bir ordu çavuşunun imzalı ifadesi yer alıyordu. Bu ifadede Padilla "karşı-devrimci" olmakla ve Che'nin karısı Aleida hakkında "uygunsuz sözler sarfetmek"le suçlanıyordu.

Che'nin böylesine önemsiz bir dedikoduyu ciddiye alması Pardo'yu şaşırtmıştı. Şaşkınlığını ifade ettiğinde Che, Padilla'nın ABD elçiliğinin tarım ateşesiyle sık sık buluştuğunu ve INRA görevlilerinin önünde hükümet hakkında olumsuz şeyler söylediğini anlattı. Pardo bütün bunların Padilla'nın cezalandırılması için yeterli olamayacağında ısrarlıydı. "Pekala," dedi Che, "İstifa edebilir ve INRA'dan ayrılabilir. Ve isterse ülkeden ayrılıp *gringo* dostlarına da katılabilir!" Che'nin sözü sağlamdı. Altı ay sonra –"Che'nin açık izniyle" diyordu Pardo– Padilla'nın, arabasını ve mobilyalarını da yanına alarak feribotla Miami'ye gitmesine izin verildi.

III

Fidel 1960'ı "Tarım Reformu Yılı" ilan ettiyse de, "Karşılıklı Meydan Okuma Yılı" daha uygun bir isim olabilirdi. Mikoyan'ın ziyaretinden önceki ay içinde ABD-Küba ilişkilerinin hızla kötüleştiğine ve Küba'nın "toplumsallaşması"nda belirgin bir hızlanmaya tanık olundu. Ocak ayının başlarında, ABD Dışişleri Bakanı Herder'in Amerikan mülklerine tazminat ödenmeksizin "yasadışı el konulması" nedeniyle bir protesto notası göndermesi üzerine misillemeler başladı. Küba Amerikalılara ait olanlar da dahil olmak üzere

ülkedeki *bütün* büyük sığır çiftliklerine ve şeker plantasyonlarına el koyarak karşılık verdi. ABD'den kalkan kimliği belirsiz uçaklar Küba şeker kamışı tarlalarını bombaladı. Sabotajlar CIA tarafından örgütleniyordu. Bu arada sürgündeki Kübalılardan oluşan bir güç Castro'ya karşı bir gerilla seferine çıkmak üzere eğitiliyordu.

İç siyasal gerekler de Washington'un tepkisini alevlendiriyordu. Başkan Eisenhower başkanlık döneminin son yılındaydı ve yerine geçmek isteyen kişiler erken bir başkanlık kampanyasına başlamışlardı. Seçim kampanyasını başlatan Başkan Yardımcısı Richard Nixon Küba'yı miting sloganı olarak kullanıyor, Castro'yu eylemlerinden ötürü cezalandırılacağı konusunda uyarıyordu. ABD ile olan şeker kotasının azaltılması bu cezalardan biri olacaktı. Fidel her zamanki gibi meydan okuyarak karşılık verdi; 19 Ocak günü INRA ülkedeki "bütün *latifúndia*"nın, ister Kübalılara ister yabancılara ait olsun derhal kamulaştırılacağını ilan etti. Bu kararla bütün büyük tarım işletmeleri devrimin eline geçti.

Daha sonra, İspanyol Büyükelçisi Juan Pablo de Lojendio ile Fidel arasında canlı bir televizyon programında tuhaf bir münakaşa gerçekleşti. Fidel konuşmasında İspanyol elçiliğinin Castro karşıtlarını adadan kaçırmak için hazırlanan örtülü bir ABD programına karıştığını ima etti. Öfkeye kapılan büyükelçi Fidel'in hâlâ yayında olduğu televizyon stüdyosuna koşarak onu iftiracılıkla suçladı. Karşılıklı atışma, öfkesi burnunda elçi zorla binanın dışına çıkarılana kadar devam etti. Fidel, Lojendio'nun yirmi dört saat içinde Küba'yı terk edeceğini ilan ettikten sonra televizyon konuşmasını kaldığı yerden sürdürerek, ABD'ye atıp tutmaya devam etti. Dışişleri Bakanı Herder derhal Kongre binasına gelerek Eisenhower'a Küba'nın şeker kotasını değiştirme yetkisi sağlayacak bir yasa önergesi verdi ve hemen ardından Büyükelçi Bonsal'ı "belirsiz bir süre için" Washington'a çağırdı.

Ocak ayının son haftasında gittikçe şiddetlenen krizden çıkış için son bir girişimde bulunuldu. 21 Ocak günü Eisenhower iki ulus arasındaki ilişkilerin daha da kötüleşmesini önlemek için müzakere çağrısı yaptı. Aynı gün Havana'daki maslahatgüzar Daniel Braddock, Arjantin Büyükelçisi Julio Amoeda'dan kendi hükümetiyle Castro arasında aracılık yapmasını istedi. Amodea teklifi kabul etti ve Amerikan önerisini görüşmek için Fidel'le görüşmeye gitti: Eğer Fidel Amerikan karşıtı saldırılarından vazgeçer ve Bonsal'la görüşürse, Washington Küba'ya kapsamlı ekonomik yardımı düşünecekti. Önce reddeden Fidel, daha sonra yumuşayarak Amodea'ya basın kampanyasını durduracağını söyledi. Küba'nın görünüşteki Devlet Başkanı Osvaldo Dorticós ertesi gün Küba'nın ABD ile "geleneksel dostluğu"nu güçlendirmek istediğine dair resmi bir demeç verdi.

Ateşkes gerçekleşti. Fidel 28 Ocak'ta yaptığı bir sonraki konuşmasında ABD'den hiç söz etmedi. Bu geçici durum Küba'ya soluk alma zamanı kazandırdı. Fidel bir sonraki raundun yakın olduğunu biliyordu. 31 Ocak günü Küba hükümeti uzun süredir devam eden dedikoduları doğrulayarak Sovyet Başbakan Yardımcısı Anastas Mikoyan'ın yakında ülkeyi ziyaret edeceğini açıkladı.

IV

Sovyet ticaret fuarı büyük ilgi topladı. Üç haftalık süre içinde fuarı yüz bin Kübalı ziyaret etti; *Sputnik*'in bir benzerini, Sovyet ev modellerini, fabrikaları, spor tesislerini, traktörleri, çiftlikleri ve sanayi ekipmanını gördüler. Bunlar Nikita Kruçev'in Amerikalılara, uzak olmayan bir gelecekte onları "gömeceğini" söylediği ulusun teknolojik kazanımlarıydı. Ve 1960'ların başında ülke dışına çıkmamış ortalama Kübalı için bu iddiaların büyük bir geçerliliği vardı. Üstelik Ruslar uzaya içinde bir köpek de olsa araç gönderip yörüngeye oturtan ilk ulus olmamışlar mıydı?

Ancak bütün Kübalılar bunlardan etkilenmiş değildi. Bazıları Mikoyan'ın ziyaretini öfkeli gösterilerle karşıladı ve Küba'nın bağımsız medyası ona karşı büyük bir kampanya açtı ve Sovyet sisteminin haksızlıklarını ve verimsizliğini ortaya koydu. Mikoyan'ın ziyareti devam ederken ABD'den kalkan küçük uçakların Küba'daki şeker atölyelerine ve şeker kamışı tarlalarına saldırıları devam etti.

Şubat sonunda bu uçaklardan biri Küba topraklarında düştü. Ölen pilotun kimliğini gösteren belgeler onun bir Amerikan yurttaşı olduğunu kanıtlıyordu. Fidel bu olayı saldırıları bizzat ABD'nin düzenlediğini gösteren bir kanıt olarak kullandı. Konuya ilişkin haberler üzerine CIA Direktörü Allen Dulles, Eisenhower'a bu konuda bilgi verilmediğini, ancak ölü pilotun ve sabotaj görevi yapan diğer pilotların CIA tarafından kiralanmış adamlar olduğunu kabul etti. Şubat ayı ortalarında Eisenhower gümrük işlemlerinin durdurulmasını ve ABD'den Küba'ya yapılan yasadışı uçuşların soruşturulmasını emretti. Ama hemen ardından Dulles'ı Castro'yu devirmek için daha kapsamlı bir plan hazırlamaya yöneltti.

Daha beş gün önce, 13 Şubat günü, Sovyetler ve Kübalılar yeni "ticaret anlaşması"nı kamuoyuna açıklamışlardı. Sovyetler 1960'ta yarım milyon ton şeker satın almayı kabul etmişti. Gelecek dört yıl boyunca yılda bir milyon ton şeker satın alacaktı. Şekerin karşılığı nakit olarak değil, petrol dahil Sovyet ürünleriyle ödenecekti. Anlaşmanın beşinci ve son yılında Moskova nakit ödeme yapacaktı. Küba aynı zamanda makine ve fabrika aksamı satın almak için % 2.5 gibi düşük oranlı ve on yıl vadeli faizle yüz milyon dolar kredi alacaktı. Böylece Che'nin "sanayileşme" tasarısının finansmanı sağlanmış oluyordu. Fidel'in Mikoyan'a helikopterden gösterdiği Ciénaga de Zapáta bataklığını kurutma düşüne gelince, Mikoyan bu konuda Sovyet teknik yardımı vaat etmişti.

Fidel ve Che yaptıkları işten memnundular. Bu anlaşmaların Küba'nın "iktisadi bağımsızlığı" yönünde atılmış bir adım olduğuna inanıyorlardı. Mikoyan'ın gölgesinde Polonya ve Doğu Alman ticaret heyetleri de gelerek Küba'yla kendi ticaret anlaşmalarını imzaladılar. Çok geçmeden Çekler ve Çinliler de geleceklerdi.

20 Şubat günü, Che'nin yakınlarda kamuoyuna açıklamış olduğu bir başka tasarı gerçekleşti ve Sovyet tarzı "merkezi planlama" dönemi, JUCEPLAN'ın, yani Junta Central de Planificación'un (Merkezi Planlama Kurulu) ilanıyla başladı. Fidel kuruluşun başkanı, en

büyük savunucusu Che ise Concejo de Dirección'un, yani Yönetim Konseyi'nin başkanıydı. Aslında Che'nin son zamanlarda yaptığı konuşmalarda yer alan önemli bir nokta gözden kaçmıştı; Küba komuta ekonomisine doğru gidiyordu.

Sovyet Başbakan yardımcısının oğlu Sergo Mikoyan adaya yolculuk sırasında babasına eşlik etmişti, bu sürede, Küba liderlerini yakından tanıma fırsatı buldu ve Fidel ile Che arasındaki farklılık dikkatini çekti. Arjantinlinin geçmişteki kahramanlıklarını okuduktan sonra "manik bir gerilla"yla, bir tür ateş yutan Latin Amerikalı Bolşevik'le karşılaşacağını düşünmüştü, ancak Che bu imgeye uymuyordu. Sergo yıllar sonra, "Çok sessiz, çok yumuşak bakışları olan bir adamla karşılaştım," diyecekti. "Fidel'le konuştuğunuzda arada bir mesafe hissediyordunuz [çünkü]... sizi neredeyse hiç dinlemiyordu, fakat Che'yle böyle bir mesafe hissedilmiyordu. Che'nin inatçı olmasını bekliyordum, ama öyle değildi; konuşmaya, tartışmaya ve dinlemeye yatkındı."

Mikoyan'ın ülke gezisi sırasında Santiago kentini ve Fidel'in La Plata'daki eski Sierra Maestra *commandancia*sını da zorunlu olarak ziyaret ettiler. Bütün heyet Oriente'ye geldi; ancak sadece seçme bir grup La Plata'ya gitti. Bu grup, Mikoyan, Sergo, Leonov, Fidel, Che ve yakın korumalarından oluşuyordu. Basın Santiago'da kaldı.

Fidel geceyi hep birlikte La Plata'da geçirmeyi düşünüyordu, ancak gerekli hazırlıkların yapılmadığını gördü. İşçiler birkaç kulübe inşa ediyorlardı, ancak işi henüz bitirmemişlerdi. Ortalıkta sadece çadırlar vardı. Fidel sıkıldı ve öfkelendi, ancak Mikoyan bunu dert etmemesini, çadırda yatmaya itirazı olmadığını söyledi. Ne var ki oğlu Sergo bu fırsatı değerlendirerek Santiago'yu gezmeye karar verdi. O gece olanları ise daha sonra babasından öğrendi. Fidel ve Che, Mikoyan'a Sosyalist bir devrim yapmak istediklerini, bu yolda zorluklarla karşılaştıklarını ve Sovyet yardımına ihtiyaçları olduğunu açıkça söylemişlerdi.

Sergo Mikoyan şöyle diyordu: "Çok garip bir görüşmeydi. [Babama] ancak Sovyet yardımıyla ayakta kalabileceklerini ve bu durumu Küba'daki kapitalistlerden gizlemek zorunda olduklarını anlattılar... [Daha sonra] Fidel şöyle dedi. 'Küba'daki bu şartlara beş ya da on yıl daha dayanmak zorunda kalacağız.' Bu noktada Che araya girerek şöyle demişti. 'Bunu iki ya da üç yıl içinde yapmazsanız, bu işi bitirmiş olursunuz.' İkisi arasında böyle bir [anlayış] fark[ı] vardı."

Daha sonra Fidel uzun bir monologa girişerek İsyancıların zaferinin Marx'ın hatasını nasıl kanıtladığını anlatmıştı. "Fidel, Marx'a göre devrimin Komünist partisinin ve 'bizim' [örneğimizde Küba] Komünist Partisi'nin önerdiği yol... kitle mücadelesi, grevler ve benzeri olmaksızın gerçekleşemeyeceğini söyledi. 'Fakat biz yaptık [diyordu Fidel] onlar değil! Böylece biz Marx'ı aştık, onun hatalı olduğunu kanıtladık.' Babam buna itiraz ederek şöyle demişti: 'Sizin Komünistleriniz dogmatik oldukları için böyle düşünüyorsunuz; onlar Marsizm'in A, B, C ve D'den oluştuğunu sanıyorlar. Ancak Marksizm bir dogma değil bir *yöntem*dir. Bu yüzden Marx'ın hatasını kanıtladığınızı sanmıyorum. Bence siz

kendi Komünistlerinizin hatasını kanıtladınız.'"

Askeri yardım konusunu doğrudan konuşmadılar, diyordu Mikoyan, ancak Sovyetler'den ekonomik yardım istemişlerdi. "Eğer bu yardımı alamazlarsa, iki sebepten ötürü belayı bulacaklarını anlatmışlardı. Birincisi, Amerikan emperyalizmi; ikincisi ise kendi kapitalistleriyle yaptıkları mücadele idi."

Bu konuşmaların ardından herkes birkaç gün sonra ilan edilecek ticaret anlaşmasının Küba ve Sovyetler Birliği arasında her türlü ilişkinin yeniden kurulması yönünde sadece bir ilk adım olduğunu anladı. Fidel'in şimdilik aldığı risk bu kadardı. Yine de o sırada La Plata'da bulunmayan Aleksiyev, Che ve Fidel'in Sovyetler'den silah satın alma konusunu açmadıklarını öğrenince şaşırmıştı. "Mikoyan'la silah dışında her konuyu görüşmüşlerdi... bu biraz tuhaftı. Meksika'da [bile] Mikoyan, Fidel'in silah isteyebileceğini düşündüğünü söylüyordu."

Bu mantıklı bir düşünceydi. Geçen yıl Fidel uçak ve silah satın almak için dünyanın her yanına temsilciler göndermiş, ancak istediklerinin sadece bir kısmını Belçika ve İtalya'dan satın almayı başarmıştı. Washington'dan uçak isteği tahmin edileceği gibi reddedilmişti. İngiltere ve daha pek çok ülkenin silah anlaşması imzalamak istememesi muhtemelen ABD'den gelen baskıların sonucuydu. Fidel'in bu gelişmeleri izleyen konuşmalarında, "Küba kendini savunma hakkına sahiptir" ve "Küba ihtiyaç duyduğu silahları satın almaya mecbur kaldığı herhangi bir yerden sağlayacaktır" gibi sözler birer nakarat haline geldi.

Ne var ki bir süre sonra konu tekrar gündeme oturdu. Havana limanına demirlemiş olan Fransız şilebi *La Coubre* 4 Mart günü şehrin her yanından işitilen müthiş bir patlamayla infilak etti. İlk patlama gerçekleştiğinde INRA'nın Camagüey şefi Jorge Enrique Mendoza, Fidel ve kuruluşun diğer bölge şefleriyle birlikte INRA binasında toplantı halindeydi. Limana koştuklarında *La Coubre* rıhtımda batmak üzereydi. Mendoza, Che'nin yanan gemiye doğru koştuğunu gördü.

Che gemiye yaklaştığında ikinci bir şiddetli patlama oldu. O sırada Mendoza, Fidel ve diğerleri geminin yüz metre uzağındaydılar. Mendoza ve oradakiler Fidel'i korumak için onun üzerine atıldılar. Mendoza şöyle diyordu: "Fidel bizi tekmeleyip yumruklamaya ve bağırmaya başladı: 'Lanet olsun, beni boğuyorsunuz.' Sonra havadan parçalar düşmeye başladı." Mendoza, Raúl'a Fidel'i oradan uzaklaştırmasını söyledi. Yeni bir patlama olabilirdi. Mendoza'nın anlattıklarına göre, Raúl, Fidel'i zor kullanarak oradan uzaklaştırdı. Fidel güvence altına alınınca Mendoza bu kez Che'nin peşine düştü. Hâlâ yanan geminin üzerine çıkmaya çalışıyordu. "O tarafa doğru koştum. Birisi, şimdi kim olduğunu hatırlamıyorum, onu durdurmaya çalışıyordu. Che'nin bağırdığını işittim, 'Karışma, lanet olasıca! İki patlama oldu. Patlayacak her şey patladı zaten. Bırak gemiye gideyim!' Ve gemiye çıktı."

Bu tam bir katliamdı. Yüz kişi ölmüştü. Çoğu yükleme boşaltma işçisi, gemiciler ve askerlerdi. Birkaç yüz kişi de yaralanmıştı. *La Coubre* Fidel'in adamları tarafından satın alınan Belçika silahlarıyla doluydu ve her nasılsa kargo ateş almıştı. Fidel hemen CIA'yı

sabotaj yapmakla suçladı ve yeni bir savaş sloganı doğdu: "*Patria o Muerte*!" (Ya Vatan ya Ölüm).

Ertesi gün Fidel ve Che Malecón'a doğru ilerleyen cenaze kortejinin önünde kol kola yürüdüler. Törenden sonra Fidel, yanında diğer devrimci liderler olduğu halde bir balkondan kalabalığa hitap etti. Kübalı fotoğrafçı Alberto Korda işte o anda iyi bir poz yakaladı. Makineyi odakladığı Che'nin yüzünde gördüğü ifade karşısında bir an şaşırıp kaldı. Amansız bir ifadeydi bu. O anda çektiği fotoğraf dünyanın her yerine yayılacak, üniversite yatakhanelerinin duvarlarını süsleyen ünlü bir poster haline gelecekti. Resimde Che yüce bir devrimci ikon olarak görülmektedir. Gözleri şaşmaz bir cesaretle geleceğe bakıyor gibidir. Yüzü toplumsal adaletsizliğe duyulan öfkenin gücünü yansıtmaktadır.

Çok geçmeden Fidel, Aleksiyev'i aradı ve Nuñez Jiménez'in La Cabaña'daki evinde onunla görüşmek istediğini söyledi. "İlk kez," diyordu Aleksiyev, "Fidel silahlardan söz etti. O patlamanın ardından [Amerikan] müdahale[si]nin kaçınılmaz ve çok yakın olabileceğini söyledi. 'Halkı silahlandırmak zorundayız,' dedi ve Sovyetler Birliği'nin ihtiyacı olan silahları kendilerine satmasını istedi. Hafif makineli tüfekler [gibi silahlardan] söz etti ve şöyle dedi: 'Bu silahları bir denizaltıyla getirebilirsiniz. Sahillerimizde pek çok mağara var. Onları kimsenin bilemeyeceği yerlere gizleyebiliriz. Kruçev'e bir mesaj gönder."

O sırada bir Sovyet ticaret heyeti Havana'da bulunuyordu ve heyetin içinde Kremlin'le doğrudan temas kurabilecek bir kriptograf vardı. Aleksiyev, Fidel'le konuştuktan sonra doğruca kriptografın yanına gitti. "Fidel'den Kruçev'e doğrudan bir mesaj gönderdim. Bürokrasiden ötürü yanıtın haftalar sonra geleceğini sanıyordum. Ertesi gün Kruçev'den yanıt geldi. Şöyle diyordu: 'Fidel, Küba'nın savunulması ve muhtemel bir saldırı hakkındaki endişelerinizi paylaşıyoruz ve ihtiyaç duyduğunuz silahları size göndereceğiz. Ancak Küba egemen bir ulus olduğuna ve ihtiyaç duyduğunuz silahı gizlemeye gerek görmeksizin satın alabileceğinize göre, onları saklamamızın ve bir denizaltıyla göndermemizin ne gereği var?' Yanıt buydu. Ve silahlar gelmeye başladı."

V

8 Mayıs günü Fidel Moskova'yla yeniden diplomatik ilişki kurulduğunu ilan etti. İsyancıların zaferinden sonra sola doğru keskin bir dönüş yapan eski Directorio lideri Faure Chomón, Küba'nın yeni büyükelçisi olarak Moskova'ya uçtu. Moskova da diplomatik örtü altında faaliyet gösteren kıdemli bir KGB adamını, Sergey Kudriatzov'u elçi olarak Küba'ya gönderdi. TASS muhabiri kimliğine artık ihtiyaç duymayan Aleksiyev elçiliğin birinci sekreteri ve her zamanki gibi KGB örtüsü olarak kültür ateşesi oldu.

Fidel ve Kruçev arasındaki mesaj alışverişinin ardından bir Sovyet askeri heyeti sessizce Havana'ya geldi. "Doğrudan konuya girdik," diyordu Aleksiyev. "Fidel, Raúl, Che, herkes oradaydı. Ne istiyorlarsa söylediler. Uçaksavar toplarına ve uçaklara, toplara, T-34 tanklarına, Sovyetler Birliği'nde kullanım dışı kalan her türlü eski silaha ihtiyaçları

vardı. Gerçek bir ticari ilişki olmasa da, bir başka heyet geldi ve fiyat konuşuldu."

Haziran ya da temmuzda Sovyet silahları ve askeri danışmanları gizlice Küba'ya gelmeye başladı. Aleksiyev'e göre Fidel hâlâ ABD'nin tepkisinden kaygılıydı. Sovyetler de öyle. Bu yüzden bazı Sovyet danışmanları ülkeye Çek pasaportuyla giriyorlardı.

Sovyetler'le imzalanan gizli askeri anlaşma Fidel'in Amerikalılar karşısında kendini güçlü hissetmesini sağladı. Aslında Sovyet ticaret anlaşmasının şubatta imzalanmasından hemen sonra Washington'un başlattığı çekingen yumuşamayı zorlamaya başlamıştı. Dışişleri Bakanlığı'nın Ocak ayı sonunda başlattığı ve Mikoyan'ın ziyaretiyle ara verilen girişime tepki olarak Dışişleri Bakanı Roa, Washington'a Küba'nın müzakere "şartları"nı bildiren bir nota gönderdi. Washington Küba'nın şeker kotasını azaltma tehdidinde bulunduğu sürece müzakere yapılamazdı. Dışişleri Bakanlığı 29 Şubat'ta verdiği yanıtta Amerikan çıkarlarını korumak için gerekli gördüğü her türlü önlemi almakta haklı olduğunu belirterek geri adım atmayı reddetti. Dört gün sonra *La Coubre* infilak ettiğinde, ilişkiler daha da sertleşti. Dışişleri Bakanı Herter, Fidel'in yaşanan trajediden ötürü CIA'yı suçlamasına sert tepki gösterdi ve Küba'nın müzakerelerdeki "iyi niyet"ini sorguladı.

Bütün bu olup bitenlerin orta yerinde Washington Fidel'e ulaşmak için son bir girişimde bulundu. Mart başında Küba'nın Maliye Bakanı Rufo López Fresquet'e ABD elçiliğinin hukuk danışmanlarından Mario Lazo yanaştı ve ABD'nin Küba'ya askeri uçak ve teknik yardım sağlamak istediğini bildirdi. Fidel bu öneriyi düşünmek için iki gün süre istedi. 17 Mart'ta Başkan Dorticós, Fidel adına López Fresquet'le görüşerek önerinin kabul edilmediğini bildirdi. Eski tip bakanların sonuncusu López Fresquet bu tavrın ne anlama geldiğini anladı ve derhal görevinden istifa ederek ABD'ye gitti. Kendisi bilmiyordu, ancak aracı olarak yaptığı görev Fidel'in Sovyet silahı isteğiyle çakışmış ya da onu hızlandırmıştı. Fidel izlemeye başladığı çizgiye ilişkin bazı son dakika tereddütler taşıdıysa da Nikita Kruçev'in hızlı yanıtı bunları dağıtmıştı.

Fidel'in reddiyle aynı gün Eisenhower CIA'nın Castro'ya karşı bir gerilla savaşı başlatmak üzere yüzlerce Kübalı sürgünden oluşan bir silahlı gücü gizlice tertipleme ve eğitme planını onayladı. CIA Direktörü Dulles 1954'te Guetamala'da Arbenz rejiminin altını oyan Başarı Operasyonu'nun adını verdiği planlama çalışmalarına başladı. U-2 casus uçakları projesinin mimarı, planlama direktörü Richard Bissell'i Küba "görev kuvveti"nin komutanlığına getirdi. Ekibin diğer üyeleri arasında, Başarı Operasyonu'nda görev almış kıdemli örtülü harekatçı Tracy Barnes ve CIA'nın Montevideo'daki hevesli istasyon şefi Howard Hunt da yer alıyordu. CIA'nın Batı Yarıküre bölüm şefi J. C. King ekibin kuşkulu üyesiydi ve "Küba Guetamala değildir" uyarısında bulunuyordu. King, Küba rejimini istikrarsızlaştırmak için bir "kirli savaş"ı tercih ediyor; Che, Raúl ve Fidel gibi üst düzey kişilerin öldürülmesini savunuyordu. Ancak Dulles, Castro karşıtı güçler oluşturma ve bu güçlerin Küba'da "bir köprü başı tutması"nı sağlama lehine bu seçeneği gözardı etti.

CIA'nın Latin Amerikan Komünizmi uzmanı Garry Drecher (nam-ı diğer Frank Bender) sürgün topluluğundan Kübalı savaşçı devşirmek için Miami'ye gönderildi. Drecher kısa süre içinde Guatemala'nın askeri Devlet Başkanı General Ydigoras Fuentes'in yardımıyla Guatemala'nın gizli tutulan bir bölgesinde savaşçıların eğitimini başlattı.

Birkaç gün sonra Che şeker kotasını Küba halkı için "iktisadi kölelik" olarak kınadı. O sırada Castro ABD'nin şekere piyasa fiyatından daha yüksek ödeme yaparak Küba'yı ürün çeşitlemesi yerine tek ürüne dayalı bir ekonomiye zorladığını öne sürüyordu. Bu kısır döngü Küba'yı ABD ithal ürünlerine bağımlı kılıyordu. Che'nin şeker kotası sistemine yaptığı doğrudan saldırı Fidel'in o sırada benimsediği başlıca savaş standartlarından birinin değerini düşürmüştü. Aslında Fidel sadece ABD'nin Amerikan "ekonomik saldırısı"nın bir örneği olarak ABD şeker kotasını azaltma tehdidini kınıyordu. Ancak anlamlı biçimde Che'nin sözlerine karşı çıkmamıştı.

Bu arada Fidel medyaya karşı hareketlerini sürdürdü. CMQ televizyonunun sahipleri ülkeden kaçtılar ve hükümet televizyon tesislerine el koydu. Aynı sıralarda Çalışma Bakanlığı CTC'nin işlevlerinin çoğunu gasp etmeye başladı. Çalışma koşullarını artık sendika değil bakanlık belirliyor, CTC hızla bir danışmanlık ajansına dönüşüyordu.

VI

Havana'nın yüzü dramatik bir değişim geçiriyordu. Küba'nın üst ve orta sınıflarının ayrıcalıklı günleri sona eriyor ve bu sınıflara mensup insanların çoğu giderek kendilerini teknelere atıp soluğu Miami'de alıyordu. 1960 yılının baharında on altı bin kişi ülkeden kaçmıştı. Daha bir yıl önce sadece beyazların girebildiği özel yat kulüpleri, özel plajları, gazino ve genelevleriyle bir Amerikan eğlence mekanı olan kent giderek ortadan kayboluyordu. Büyük otellerde hâlâ rulet çarkları dönüyordu, ancak fahişelerin çoğu sokaklardan kaybolmuştu. Devrimci sloganlar atarak dolaşan üniformalı ve silahlı siyahlar ve *guajiro*lar sokaklara hakimdi.

Çok farklı bir ziyaretçi tipi turistlerin yerini alıyordu. Sosyalist blok uluslarından ticaret ve kültür heyetleri geliyordu. O günün ya da geleceğin Üçüncü Dünya liderleri ülkeye akın ediyor; uluslararası Komünist Gençlik Kongresi için gelen heyetler hafta sonları gelen Amerikalı turistlerin ve işadamlarının boşalttıkları otelleri dolduruyorlardı. Solcu Avrupalı ve Latin Amerikalı entelektüeller devrimin düzenlediği kültür kongrelerine katılmak için Havana'da toplanıyorlardı. Carlos Franqui'nin davet ettiği Jean-Paul Sartre ve Simone de Beauvoir da bu ziyaretçiler arasındaydı.

Che'nin gizemi artmıştı. Ünlü Fransız çift onu ziyaret etti, saatlerce sohbet ettiler. Eserlerini okuyarak büyüdüğü ünlü Fransız filozofunu ağırlamak Che için büyüleyici bir deneyimdi. Sartre da çok etkilenmişti ve Guevara'nın ölümünden sonra onu övdü. Fransız'a göre Che, "sadece bir entelektüel değil, çağımızın en katıksız insanı" idi.

Ziyaretleri *La Coubre* trajedisiyle aynı zamana rastlamıştı ve Sartre ile de Beauvoir er-

tesi gün yapılan cenaze törenine ve Fidel'in iki saat süren konuşmasına tanık olmuşlardı. Daha sonra Eski Havana caddelerinde yürüyüşe çıktılar ve silah temini için düzenlenen bir para toplama kampanyasına tanık oldular. Heyecan verici ruh hali Beauvoir'ı büyülemişti.

"Genç kadınlar Devlet'e para sağlamak için meyve suyu ve çerez satıyorlardı," diye yazdı anılarında. "Tanınmış sanatçılar para toplama faaliyetine katkıda bulunmak için meydanlarda şarkı söylüyor ya da dans ediyorlar; karnaval giysili küçük kızlar, önlerinde bir bando caddelerde yürüyüş yapıyorlardı. Sartre bana, 'Devrimin balayını yaşıyorlar,' dedi. Ne bir mekanizma ne de bürokrasi vardı. Liderler ve halk doğrudan temas kuruyorlardı. Kaynaşan ve biraz şaşırtıcı biçimde umut dolu bir kitle vardı. Sonsuza dek devam edemezdi, ancak insanın içini ferahlatan bir görünümdü. Hayatımızda ilk kez şiddetle sağlanan bir mutluluğa tanık oluyorduk."

23 Mart günü Che "Siyasal Egemenlik ve İktisadi Bağımsızlık" başlıklı bir televizyon konuşması yaptı. Küba, iktidarın devrimci yöntemlerle ele geçirilmesiyle birlikte siyasal bağımsızlığını sağlamış, ancak iktisadi bağımsızlığını henüz kazanamamıştır ve bu gerçekleştirilmedikçe Küba siyasal olarak gerçekten egemen bir ulus olamaz, diyordu. Devrimin şimdiki "stratejik hedefi" bunu gerçekleştirmekti.

Küba'nın iktisadi özgürlüğünü engellemiş olan, genellikle ABD'ye ait yabancı tekellere karşı bazı girişimlerde bulunulmuştu. Elektrik ve telefon ücretleri indirilmiş, rantlar aşağı çekilmiş, büyük topraklar halka devredilmişti; ancak adanın petrolü, madenleri ve kimyasal zenginlikleri hâlâ Amerikalıların elindeydi.

> Açık konuşmak iyidir... Bir şeyi fethetmek için onu birilerinden almamız gerekir... Fethetmemiz gereken şeyin, ülkenin bağımsızlığının, tekel dediğimiz birilerinden alınması gerekir... Bu da kurtuluşa giden yolumuzun tekellere karşı ve somut olarak ABD tekellerine karşı bir zaferle açılacağı anlamına gelir.

Devrim "radikal" olmak zorundaydı ve "adaletsizliği ortadan kaldırmak" için "Küba'ya acı veren kötülüğü kökünden kazımak" zorundaydı. Devrimin önlemlerine karşı çıkanlar, ayrıcalıklarını kaybetmemek için direnenler karşı-devrimcilerdi. CTC üyesi işçiler ücretlerinin % 4'üyle "sanayileşme" programına katkıda bulunuyorlardı; toplumun diğer kesimleri için devrimci fedakarlıktan kendi paylarına düşeni omuzlama zamanıydı.

Son zamanlarda Che'nin geldiği nokta şuydu: Küba artık sadece Küba değil devrimdi; ve devrim halkın kendisiydi; bir adım daha ileri gidince de, halk, Küba ve devrim Fidel'in ta kendisi olmaktaydı. Yeni devlet gemisine binmek ya da çekip gitmek zamanıydı. *Granma* seferine katılanların bireysel hayatlarını bir yana bırakmaları, Batista'ya karşı verilen savaşta gerektiğinde ölmeye hazır olmaları gibi, bütün Kübalılar da şimdi or-

tak *tam* bağımsızlık hedefi için fedakarlık yapmak zorundaydılar. Düşman misillemede bulunabilir, diye uyarıyordu. Ve karşı devrimci askerler geldikleri zaman –muhtemelen çıkarları etkilenen "tekeller" tarafından masrafları karşılanarak– Küba'nın savunulması sadece bir avuç adam tarafından değil, milyonlar tarafından gerçekleştirilecekti. Küba'nın tamamı "bir Sierra Maestra" idi. Che, Castro'dan da bir alıntı yaptı: "ya hep birlikte kurtulacağız ya da hep birlikte batacağız."

"Orta sınıf" zihniyetli "bireyci" üniversite öğrencilerinin Che'yi özellikle kışkırttıkları görülüyordu. Belki de bu öğrencilerin kişiliğinde eski bencilliğini görüyor ve bu yüzden acı çekiyordu. O kendi benliğinden vazgeçmiş ve devrim "mesleği"ni seçmişti; onlar neden aynı şeyi yapamasınlardı? Mart ayı başlarında, öğrencilere Küba'nın iktisadi kalkınmasını gerçekleştirmekle görevli olduklarını hatırlatmak için yine Havana Üniversitesi'ne gitti. Devrimden ayrılan öğrenciler için çifte standart olamazdı. Tek başına bireysel "meslek" edinme duygusu kariyer yapma kararını haklı çıkarmıyordu; onun yerini bir devrimci görev duygusu almalıydı ve alacaktı. Kendi hayatından örnek veriyordu.

> İstatistik olarak konuşursak bireysel bir örneğin önem taşıdığını sanmıyorum. Kariyerime mühendislik öğrenimiyle başladım, bir doktor olarak bitirdim, daha sonra *comandante* oldum ve şimdi beni bir konuşmacı olarak görüyorsunuz... Demek ki bir bireyin özellikleri içinde meslek belirleyici bir rol oynamaz... Kişinin bireyler adına değil sürekli olarak kitleler adına düşünmek zorunda olduğuna inanıyorum... Bireyleri düşünmek suçtur, çünkü bireylerin ihtiyaçları insan kütlesinin ihtiyaçları karşısında zayıf kalır.

Pratikte bu bazı fakültelerin geliştirileceği bazılarının çökertileceği anlamına geliyordu. Örnek vermek gerekirse, beşeri bilimler "ülkenin kültürel gelişmesi için asgari gereklilik" düzeyine indirgenmesi gereken bir alandı.

Nisan ayında Che'nin gerilla savaşı el kitabı, *Guerra de Guerillas*, INRA'nın Askeri Eğitim Bölümü tarafından yayımlandı. Kitabı Camilo Cienfuegos'a ithaf etmişti. Camilo'nun bir fotoğrafı kitabın kapağını süslüyordu. Bu resimde Camilo bir atın üzerinde, elinde bir tüfekle görünüyor, başındaki hasır şapka yüzünü gölgeliyordu. "Camilo," diye yazıyordu Che, "halkın imgesidir." Kitaptan parçalar Küba medyasında yayımlandı. El kitabı çok geçmeden sadece Kübalı değil ABD ve Latin Amerikalı karşı ayaklanma uzmanları tarafından da büyük bir dikkatle incelenecekti.

"Gerilla Mücadelesinin Esası" başlıklı giriş bölümünde Che Küba'nın başarılı gerilla mücadelesini taklit etmeye çalışan başka devrimci hareketler için önemli dersler olacağına inandığı esasları belirtiyordu:

1. Halk güçleri orduya karşı verdikleri savaşı kazanabilirler.
2. Devrimi başlatmak için uygun koşulların oluşmasını beklemek gerekmez; isyancı *foco* (gerilla grubu) bu koşulları yaratabilir.
3. Azgelişmiş Latin Amerika'da silahlı mücadele genellikle kırsal kesimde verilmelidir.

Küba'nın içindeki muhalefet de sertleşiyordu. Hükümetten kovulduğundan beri Havana Üniversitesi'nde ders veren Manuel Ray'in yönetiminde bir yeraltı hareketi oluşmaya başlamıştı. Açıktan muhalif bir başka çevre de Mikoyan'ın ziyaretinden sonra sesini yükseltmeye başlayan, militan Juventud Católica (Katolik Gençlik) idi. Şiddet, topraklara tazminatsız el koyma hareketinin ve genel kaosun iyice alevlendirdiği radikalleşmiş kırsal kesimde patlak verdi. Küçük karşı-devrimci gruplar faaliyet halindeydi. Bu grupların çoğu eski isyancı ordu adamlarından oluşuyordu. Oriente'de Che'nin eski yoldaşlarından Manuel Beatón devlete karşı silaha sarılmış, Che'nin eski savaşçılarından birini görünüşe bakılırsa kişisel nedenlerle öldürdükten sonra yirmi silahlı taraftarıyla birlikte Sierra Maestra'ya kaçmıştı. Raúl'un Sierra Cristal'deki eski bölgesinde, yine Raúl'un eski savaşçılarından biri, Higinio Díaz da, Mart 1957'de Santiago'dan dağlara gönderilen destek gücüne önderlik eden hoşnutsuz 26 Temmuz kıdemlisi Jorge Sotús'la ittifak kurarak savaşa girmişti. Bu gruplar Miami'de sürgün hayatı yaşayan eski donanma akademisi profesörü Manuel Artime'nin çevresinde örgütlenerek MRR (Movimiento de Rescate de la Revolución/Devrimi Kurtarma Hareketi) adlı bir hareket oluşturmuşlardı. Miami'deki Artime'nin ve Sierra'daki Díaz'ın yanı sıra Havana'da da bir yeraltı destek şebekesi olan MRR kısa sürede CIA'dan şefkat dolu bir ilgi görmeye başladı.

Çok geçmeden Fidel'in Küba'nın Miami'deki kalabalık sürgün topluluğu içindeki "kulaklar"ı CIA'nın asker toplamakta olduğuna dair söylentileri derlediler. Nisan sonunda Fidel meydanlara çıkarak ABD'yi kendisine karşı bir "uluslararası cephe" kurmaya çalışmakla suçladı ve Washington'u Küba'nın "yeni bir Guatemala" olmadığı konusunda uyardı. Guatemala Devlet Başkanı Ydigoras Fuentes hemen karşılık vererek Che'nin ülkesine karşı bir gerilla saldırı gücü örgütlemekte olduğuna dair açık bir suçlamada bulundu. 25 Nisan günü iki ülke ilişkiyi kestiler.

Kamuoyuna hakim olan endişeleri umursamayan CIA programını genişleterek sürdürmekteydi. Cayman Adaları civarındaki küçük Swan Adası'na yerleştirilen bir radyo vericisinden Küba'ya Castro karşıtı yayın yapılıyordu. Radyo istasyonunun yöneticisi David Atlee Philips altı yıl önce Guatemala'da CIA'yı Ernesto Guevara konusunda ilk kez uyaran kişiydi.

O yaz CIA'nın topladığı gruba katılan Kübalı sürgünler arasında Felix Rodríguez de yer alıyordu. O sırada on dokuz yaşında olan Rodríguez, bir yıl önce yaşanan Trinidad fiyaskosyunun ardından Pennsylvania'daki askeri akademiye dönmüştü. Haziran

1960'da akademiyi bitirdikten sonra ailesinin Miami'deki evine geldi ve daha sonra CIA'nın programına ücretli olarak kayıt oldu. Eylül ayında Guatemala'daki yüzlerce Kübalı sürgüne katılacak ve hem Japonlara hem de kendi ülkesindeki Komünistlere karşı çarpışmış West Point mezunu bir Filipinli'den gerilla eğitimi almaya başlayacaktı. Bu kuvvete, sonunda 2506. Tugay adı verilecekti.

1 Mayıs günü Fidel Plaza de la Revolución'da bir konuşma yaptı ve silahlı Kübalıların geçit törenini izledi. Yeni milis güçlerini övdü ve Che gibi, o da yakın bir istila tehdidinden söz etti; Kübalılar, tıpkı Ispartalılar gibi dayanacaklar, savaşacaklar ve korkusuzca öleceklerdi. Bu fırsatı değerlendirerek iki önemli noktayı da açıklığa kavuşturdu: Ölmesi halinde Raúl başbakan olarak yerini alacaktı. Dahası, bundan böyle seçim de yapılmayacaktı; çünkü Küba'yı zaten "halk" yönetiyordu, dolayısıyla oy vermeye gerek yoktu. Kalabalık coşkuyla haykırıyordu: "Revolución Sí, Elecciones No!" [Devrime Evet, Seçimlere Hayır!] Bir de yeni slogan vardı: "Cuba Sí, Yanqui No!"

ABD, o 1 Mayıs günü Küba silahlı kuvvetlerinin Ocak 1959'dan beri elli bin katılımla ikiye katlandığını hesapladı. Elli bin sivil de yeni kurulan halk milisine katılmıştı. Bunun sonu gelmeyecek gibiydi. Washington'un Fidel'in Sovyet askeri desteği sağladığına ilişkin korkuları, iki Batista subayının, eski Genel Kurmay Başkanı Tabernilla ile Albay Ugalde Carrillo'nun 3 Mayıs günü Senato'da yaptıkları tanıklık üzerine biraz daha arttı. Albay Carillo, Fidel'i Ciénega de Zapata'da Sovyet füze üsleri inşa etmekle suçluyordu. Küba Dışişleri Bakanı Roa suçlamayı hemen reddetti. Aslında buna pek az kişi inanmıştı. Ancak bu inanılmaz iddia bir yıl içinde gerçek olacaktı.

Fidel'in militarist 1 Mayıs gösterisi ve bir hafta sonra Sovyetler Birliği'yle yeniden diplomatik ilişki kurma kararı, Küba'nın hâlâ ayakta kalabilen bağımsız medya kuruluşları ile hükümet arasında son hesaplaşmayı başlattı. *Diario de la Marina*'nın sağcı yazarları Castro'yu "Deccal"a benzettiler. Birkaç gün sonra gazetenin yazıhanesi "işçiler" tarafından basıldı, işgal edildi ve faaliyeti süresiz olarak durduruldu. Gazetenin editörü önce saklandı, sonra ülkeden kaçtı. O ayın sonunda ülkede sadece iki bağımsız gazete kalmıştı, *Prensa Libre* ve *El Crisol*. İkisinin de dağıtımı durduruldu. Sırada İngilizce yayın yapan *Havana Post* ve *La Calle* vardı.

Mikoyan'la yapılan takas anlaşması uyarınca Küba'ya petrol taşıyan ilk Sovyet tankerleri Atlantik'i geçiyorlardı. Küba'da rafinerileri olan ABD'nin Esso ve Texaco'su ile İngilizlerin Shell'i o zamana kadar adaya Venezuela'dan petrol ikmali yapmışlardı. Ancak Küba bir süredir borçlarını ödemiyordu. Zamanla kabaran fatura elli milyon doları bulmuştu. Ulusal Banka'nın başkanı olarak Che Guevara faturayı ödemesi gereken kişiydi. Ancak Esso'nun Amerikalı yöneticisi çok soğuk karşılandı ve Che'ye borçları sorduğunda açık bir yanıt alamadı.

Che artık ABD petrol şirketleri karşısında kendini daha güvenli hissediyordu. Aleksiyev'e petrol şirketlerine asla kabul edemeyecekleri bir teklifte bulunmayı düşündüğü-

nü söyledi. Teklifi reddetmeleri ona tesislere el koyma bahanesi sağlayacaktı. Aleksiyev ihtiyatlı olmasını tavsiye etti, ancak Che kararını uyguladı. 17 Mayıs günü Amerikan petrol şirketlerine, borçları ödeyebilmesi için her şirketin ülkeye gelen Sovyet petrolünden üç yüz bin fıçı satın alması ve bu petrolü kendi rafinerisinde işlemesi gerektiğini söyledi. Şirketler hemen cevap vermeyip önce Washington'a danıştılar. Hükümet Che'nin önerisini reddetmelerini tavsiye etti.

Muhalefet faaliyetleri artarak devam ediyordu ve hükümet bir şeyler yapmak durumundaydı. Escambray'de genellikle Las Villas Üniversitesi öğrencilerinden oluşan bir isyancı grubun üyeleri yakalandılar ve kurşuna dizildiler. Eski CTC lideri David Salvador yeraltına geçti ve bir süre sonra Manuel Ray'in kurduğu MRP (Movimiento Revolucionario del Pueblo/Halkın Devrimci Hareketi) güçlerine katıldı. Daha önce Fidel taraftarı olan Santigo piskoposu Enrique Pérez Serantes, hem Fidel'in yeni Komünist bağlantılarını kınayan hem de hükümet karşıtı şiddeti kutsadığı anlaşılan dokunaklı bir mektup yazdı. "Kan dökmek özgürlük kaybına tercih edilebilir," diyordu piskopos. Kiliseyle hesaplaşmaktan hâlâ kaçınan Fidel sessiz kaldı. Miami'de CIA, Artime'nin ve Justo Carrillo'nun MRR'sini Prío'nun eski başbakanı Tony Varona'nın önderliğindeki grupla birleştirerek Castro karşıtı sürgünler arasında "birlik" sağlamaya çalışıyordu. Sonuç, Frente Democrático Revolucionario (FDR) (Demokratik Devrimci Cephe) oldu. Bu kuruluş Guatemala'da eğitilmekte olan askeri gücün siyasal cephesini oluşturacaktı.

Ancak muhalifler farklı gündemlerle ayrı gruplar oluşturken Fidel'in devrimi de durdurulmaz bir hız kazanmıştı. Fidel haziranda Havana'nın lüks otellerinden üçüne el konulmasını emretti. Gerekçe Che'nin fabrikalara yaptığı "müdahaleler"in gerekçesiyle aynıydı: Mülk sahipleri bilinçli olarak otelleri finanse etmiyorlar, bu yüzden kârlılık azalıyor, dolayısıyla devletin bunları devralması gerekiyordu. Fidel, Che'nin Amerikan petrol şirketlerini çökertme planına da destek verdi. Ya Küba'nın istediği gibi Sovyet petrolünü alacak ve işleyeceklerdi ya da mülklerine el konulacaktı. Günler sonra Küba iki ABD diplomatını casusluk yaptıkları gerekçesiyle sınır dışı etti. Amerikalılar da üç Kübalı diplomatı sınırdışı ederek tepki gösterdiler.

İradeler savaşı hızla tırmanıyordu. Fidel, ABD'ye Küba'daki bütün mülklerini kaybetme riskiyle karşı karşıya olduğu uyarısında bulundu. Washington tehdidinden vazgeçmediği takdirde Küba kotasından kesilen her libre şeker karşılığında bir şeker atölyesine el koyacaktı. 29 Haziran günü, iki Sovyet tankerinin Küba'ya demirlediği gün, Texaco'nun Küba'daki tesislerine el konulmasını emretti; Esso ve Texaco'ya el koymadan önce yirmi dört saat bekleyecekledi. Küba bir hamlede kendisini elli milyon dolarlık borçtan kurtarmış ve bir petrol işleme endüstrisi kazanmıştı.

3 Temmuz'da ABD Kongresi Başkan Eisenhower'a Küba'nın şeker kotasını kaldırma yetkisi verdi; Fidel Küba'daki bütün Amerikan mülklerinin ulusallaştırılmasına izin veren bir yasa tasarısıyla buna tepki gösterdi. 6 Temmuz'da Eisenhower Küba şeker kota-

sını yılın geri kalan bölümü için iptal etti. Miktar yedi yüz bin tonu buluyordu. Buna "ekonomik saldırganlık" eylemi diyen Fidel "kısa süre içinde" milislerini silahlandırmak için gerekli olan silahlara sahip olacağını söyleyerek, Sovyetler'le yapılan silah anlaşmasını üstü kapalı biçimde açıkladı. Sonra, kaygı verici bir tavırla, altı yüz ABD şirketinin Küba'daki bütün varlıklarının kayıt altına alınmasını emretti.

Bu kez Kruçev açıktan oyuna katıldı. 9 Temmuz'da, "mecazi anlamda" konuşurken, "ihtiyaç olması halinde, Sovyet topçusunun Küba halkını füze ateşiyle destekleyebileceği"ni belirterek ve ABD'nin artık Sovyet'lerin kıtalararası yeni kuşak balistik füzelerinin menzili içinde olduğuna işaret ederek ABD'yi uyardı. Eisenhower, Kruçev'in tehditlerini kınadı ve ABD'nin Batı Yarıküre'de "uluslararası Komünizmin hakim olduğu" bir rejime izin vermeyeceğini söyledi. Huroşov'un Küba'da açıkça böyle bir rejim kurmaya çalıştığını söylüyordu. Hemen ertesi gün Kruçev Sovyetler Birliği'nin Amerikan şeker kotasından düşülen yedi yüz bin ton şekeri satın alacağını açıkladı.

Havana'da ise Che Washington'a keyifli bir yumruk salladı. Küba'nın artık "yeryüzünün en büyük askeri gücü" tarafından korunduğunu, "nükleer silahların emperyalizmin karşısına dikildiği"ni söyledi. Nikita Kruçev her ne kadar "mecazi anlamda" konuştuğunu söylediyse de, çok geçmeden dünya tehdidin gerçek olduğunu keşfedecekti. Ve bu kez de ilk sözü söyleyen Che olmuştu.

VII

Varlığını kişisellikten tamamen çıkarma çabasına rağmen Che'nin hâlâ bir özel hayatı, en azından buna benzer bir şeyleri vardı. Temmuz 1960'da Aleida yaklaşık beş aydır birinci çocuklarına hamileydi. Evlilik hayatına görece sakin ve normal bir hava hakim olmuştu. Che'nin Ulusal Banka'ya geçmesi bu duruma katkı sağlamıştı, çünkü Aleida ve artık Prensa Latina'da çalışmakta olan Hilda'nın her gün birbirini görmesi gerekmiyordu.

Bu arada sürekli misafirleri Fernández Mell de yanlarında olduğu halde Miramar'ın yerleşim bölgesinde, Yedinci Bulvar'ın Onsekizinci Cadde'sinde bahçe içinde iki katlı güzel bir neokolonyal eve taşınmışlardı. Caddenin hemen karşısında hâlâ Ekonomi Bakanlığı'nda kalan birkaç ılımlıdan biri olan Harvard mezunu iktisatçı Regino Boti yaşıyordu. Bir iki bina ötede, Beşinci Cadde'nin üzerinde güzel bir neokolonyal malikanede ise Küba Devlet Güvenlik Örgütü'nün karargahı bulunuyordu.

Eski seyahat arkadaşı Alberto Granado'nun 26 Temmuz kutlamaları için gelmesi Che'yi sevindirmişti. "Fuser"in, "Mial"a tıp sınavları biter bitmez dönme vaadinde bulunduğu Caracas'ta veda etmesinden bu yana sekiz yıl geçmişti. Ernesto Caracas'a dönmemiş, Alberto da Venezuela cüzam hastanesinde çalışmaya devam etmiş ve Delia adında Venezuelalı bir kızla evlenmişti. İlk çocuklarının doğumu *Granma* çıkarmasının ve Ernesto Guevara'nın öldüğüne dair haberlerin gazete manşetlerine çıktığı bir döneme rastlamıştı. O zamandan beri Granado eski dostunun maceralarını gazetelerden izlemişti.

Batista'nın kaçtığına dair haberler gelmeye başladığında Che'nin ailesini ziyaret etmek için Arjantin'e gitmiş ve Che'nin Havana'ya gelişini Buenos Aires'te Guevara sülalesiyle birlikte kutlamıştı. 1959'da Che'nin Fidel'le birlikte Caracas'a geleceğini haber aldığında Granado heyecanla arkadaşını beklemiş, gelmeyince de çok üzülmüştü. Bu arada yazışmışlardı ve nihayet Granado ve ailesi Küba'ya gelmişlerdi.

Granado, Che'yle mümkün olduğu kadar birlikte oldu ve Rus petrolünü Küba'ya taşıyan ilk Sovyet tankerlerinden birinin kaptanını onunla birlikte karşıladı. Che kaptana "zor zamanda yardıma koşan dostlara" minnettar olduğunu söylerken, Granado yanındaydı. Che'nin sözleri Granado'nun içine oturmuştu. Che sanki onu kastediyor gibiydi. Birkaç ay içinde Granado Venezuela'daki görevinden istifa etti ve ailesini toplayıp zor zamanda yardıma koşabileceği yere, Küba'ya taşındı.

Che'nin daveti üzerine 26 Temmuz kutlamalarına katılmak için gelen bir dost daha vardı. Che'nin Meksika'daki Genel Hastane'den arkadaşı ve meslektaşı Dr. David Mitrani Guevara'yı görmek için sabırsızlanıyordu. Mitrani'nin biri Meksika devlet başkanlığı, diğeri İsrail hükümeti için yaptığı iki görevi daha bulunuyordu.

Avrupalı bir Yahudi göçmen ailenin çocuğu ve kendisi de bir Siyonist olan Mitrani Che'nin *Granma*'ya binişinden bir ay önce bir *kibutz*'ta çalışmak üzere İsrail'e gitmişti. Siyasal konularda anlaşamadılarsa da –Guevara Siyonizm'in "gericilik" olduğunu söylemişti– dost olmuşlardı. İkisi de Sosyalizm davasına bağlıydı. Guevara Meksika'da Fidel'le tanıştıktan sonra Küba devrimi macerasına katılması için Mitrani'ye ısrar etmiş ve onun İsrail'e gidip "patates toplama" planlarıyla dalga geçmişti. Mitrani, Fidel'in kibirli tavırlarından hoşlanmıyordu. Arkadaşına Fidel'in bir "bok çuvalı", Küba'yı istila planlarının ise çılgınlık olduğunu söylemişti. Dostlukları bozulmadıysa da, farklı maceralara doğru ayrılmışlar ve teması kaybetmişlerdi. Mitrani Küba'da isyancıların zaferinden hemen önce İsrail'den Meksika'ya döndüğünde, Che'ye bir telgraf göndererek onu ve yoldaşlarını kutlamıştı.

O zamandan beri Mitrani özel hekim olarak Meksika'da çalışmıştı ve iyi durumdaydı. Küba'dan gelen haberleri izlemiş ve arkadaşının devrimci infazlarda oynadığı rolü öğrenince çok şaşırmıştı. Ancak 1960'da Che'nin Küba'ya gelmesi için yaptığı daveti kabul etti. Yola çıkmadan önce Meksika Devlet Başkanı Adolfo López Mateos'la görüştü. Mateos ondan Che'nin imzalı bir *Guerra de Guerrillas* kitabını kendisine getirmesini istedi. İkinci rica Meksika'daki İsrail büyükelçiliğinden geldi. Büyükelçi Che'nin Küba'yla İsrail ilişkilerinin geliştirilmesi konusunda ne düşündüğünü öğrenmek istiyordu. Bu arada Mitrani'nin bir akrabası İsrail'in Küba büyükelçisi olmuştu.

Mitrani Havana'da zarif Hotel Nacional'de kalıyordu. Che onu Ulusal Banka'daki özel yemek odasında öğle yemeğine davet etti. Che'nin tavrı alaycıydı. Ona şöyle dedi: "Senin bir burjuva olduğunu biliyorum. Bu yüzden özel yemek hazırlattım, şarap ve her şey..."

Mitrani, Che'nin hatırladığından daha sivri dilli olduğunu gördü. Hâlâ mizah duygu-

suna sahipti, ama bu seferki daha keskindi. Her defasında bankada olmak üzere birkaç kez buluştular. İlk buluşmalarında başkaları da vardı. Üçüncü ve dördüncü ziyarete kadar Mitrani kendini açık konuşacak kadar rahat hissedemedi.

Che, Fidel'in 26 Temmuz konuşmasını yapacağı Oriente'ye gitmek isteyip istemediğini sorduğunda, "hayır" dedi. Oraya Fidel'i değil onu görmeye gelmişti. Küba liderine duyduğu eski antipatiyi gizlemiyordu. İsrail'in daha iyi ilişkiler kurma isteğini ilettiğinde Che bu fikri destekledi. (Küba'nın FKÖ lehine Sovyet tutumunu benimsemesine daha yıllar vardı.)

Nihayet Che devrim konusunda Mitrani'yle açık konuşmaya başladı. "Ağustosun ilk günlerinde," dedi, "bu ülkeyi Sosyalist bir devlete dönüştüreceğiz." En azından bunu umuyor ve bekliyordu. Fidel'in henüz tam olarak ikna olmadığını söyledi, çünkü kendisi Sosyalist değildi. Che hâlâ onu ikna etmeye çalışıyordu.

Mitrani sözü o rahatsız edici konuya, Che'nin idamlardaki rolüne getirdi. Bunu bir türlü anlayamadığını söyledi ona. Kendisi Kübalı değildi ve *batistano*ların elinde acı çekmemişti. Bu kin duygusu, bu intikam arzusu nereden geliyordu? "Bak," dedi Che, "bu işte onlar seni öldürmeden önce senin onları öldürmen gerekir." Mitrani bunun üzerine konuyu kapattı, ancak arkadaşının mantığı onu rahatsız etmişti. Tanıdığı Ernesto Guevara'yla asla bağdaştıramayacağı bir şeydi bu.

Mitrani ayrılmadan önce Che ona üzerinde imzası olan yeni bir Küba banknotu ve üç adet imzalı *Guerra de Guerrillas* verdi; biri kendisi, biri Meksika'daki eski hocası Salazar Mallén, biri de Devlet Başkanı López Mateos için. Mitrani'ye verdiği kitabın kapağına şöyle yazmıştı: "David'e, tekrar doğru yola girmen dileğiyle."

VIII

Oriente'de yaptığı 26 Temmuz zafer konuşmasında Fidel o zamana kadar sadece Che'nin dile getirdiği bir görüşü savundu. Latin Amerikalı komşularını uyarıyordu: Kendi halklarının hayat koşullarını iyileştirmedikleri takdirde, "Küba örneği And Cordillera'sını yarıkürenin Sierra Maestra'sına dönüştürecektir." Fidel bu sözlerin simgesel olduğunu iddia edebilirdi, ama öyle olmadığı kesindi.

Fidel'in "kıtasal gerilla"yı benimsemesi ve Kruçev'in Washington'u açıktan tehdit etmesi Che'yi çok heyecanlandırdı. İki gün sonra Birinci Latin Amerika Gençlik Kongresi için toplanan delegelerin önünde konuşurken pek görülmemiş biçimde duygusaldı.

> Bugün gördüğünüz bu halk [Küba halkı] onun adına başlatılan bir atom savaşı yüzünden yeryüzünden silinmesi gerekse bile... kendi topraklarınıza ulaştığınızda şu sözleri söyleyebilirseniz eğer, kusursuz bir mutluluk yaşacak ve görevini yerine getirdiğini hissedecektir:
>
> "İşte buradayız. Sözlerimiz Küba cangıllarının nemini taşıyor. Sierra

> Maestra'ya tırmandık ve şafağı tanıdık ve zihinlerimiz ve ellerimiz şafağın tohumuyla dolu. Onu bu toprağa ekmeye ve büyümesi için onu savunmaya hazırız."
>
> Ve Amerika'nın bütün diğer kardeş uluslarından ve hâlâ bir örnek olarak yaşıyorsa eğer bizim toprağımızdan halkların sesi o anda ve sonsuza dek size şu yanıtı verecek: "Öyle olacak! Amerika'nın her köşesinde özgürlük kazanılacak!"

Che kurtuluş için kolektif fedakarlıkta hissettiği güzelliği övmek için, bir kez daha, bu sefer kitlesel ölçekte tasarladığı ölüm hayaletini çağırıyordu. Kendi davasından en ufak bir kuşku duymayan birinin içtenliğiyle konuşuyordu. Sözleri insanları kazanmayı amaçlayan ilahi bir çağrıyı andırıyordu. Otuz iki yaşındaki Che Guevara uluslararası devrimin baş rahibi haline gelmişti.

Ve onu dinleyenler, Şili'den Porto Riko'ya kadar yarıkürenin her yerinden gelen sabırsız solcu gençlerdi. Che, toplantıda hazır bulunan Jacobo Arbenz'i alkışladı ve Guatemala'da verdiği "cesur örnek"ten ötürü ona teşekkür etti. Kübalılar onun hükümetinin "zaafları"ndan çok şey öğrenmişler ve bu sayede "sorunun köküne inerek iktidardakilerin, iktidardaki o gangsterlerin kellesini bir vuruşta koparmayı" başarabilmişlerdi.

Küba'da, diyordu Che, yapılması gereken yapılmıştır: *Paredón*'u, infaz mangasını kullanmışlar ve tekellerin peşine düşmüşlerdi. Bunu ılımlı olma vaazı verenlere karşı yapmışlardı. Bu vaizlerin çoğu sonunda bir biçimde ihaneti seçmişlerdi. "'Ilımlılık' sömürge ajanlarının da kullanmaktan hoşlandıklarını bir sözdür. Bütün korkaklar ya da bir biçimde ihanet etmeyi düşünenler ılımlılardır... [Ancak] halk asla ılımlı değildir."

Daha sonra Che Venezuela'nın anti-Komünist Devlet başkanı Rómulo Betancourt'u ele aldı. Onu 1953'te yaptıkları bir toplantıda küçümsemiş ve o andan itibaren bu ülkenin Küba'yla ilişkilerinde bariz bir kötüleşme olmuştu. Ona "kendi gangsterlerini hapsetmesi" için çağrı yaptı. Özgüven dolu bir de uyarıda bulundu: "[Venezuela] halk[ı] uzun süre süngülerin ve birkaç kurşunun tutsağı olmaz, zira kurşunlar ve süngüler el değiştirebilir ve sonunda katiller ölür."

Che üstü kapalı biçimde Betancourt'un izlediği siyasetlere karşı giderek şiddetini artıran gösteriler yapan halkı ve hükümetine muhalefet eden Marksist siyasal hareketin son zamanlarda kaydettiği gelişmeyi ezmek için güvenlik güçlerini kullanmasından söz etti. Mayıs ayı içinde Betancourt'un kendi partisinin sol gençliği Küba devrimi örneğinden esinlenen Movimiento de Izquierda Revolucionaria'yı, MIR'i (Devrimci Sol Hareket) kurmak üzere partiden ayrılmıştı ve çok geçmeden *mirista*lar Venezuela Komünist Partisi'yle işbirliği halinde Betancourt'a karşı bir ayaklanma başlatacaklardı. Che temmuzda Betancourt'u uyarırken neden söz ettiğini gayet iyi biliyordu.

Ağustos sonunda bir grup tıp öğrencisi, sağlık emekçisi ve milise "devrimci tıp" ko-

nusunda konuşma yapan Che onları Küba'nın kısa süre içinde "halkın" kitlesel gerilla savaşını vermek zorunda kalma ihtimaline karşı hazırlıyordu. Küba'nın yeni doktorlar kuşağı devrimin kurtardığı Kübalılara sağlıklı bedenler kazandırmak için devrimci milise katılmalı –"halkla dayanışmanın en büyük ifadesi"– ve "sosyal tıp" pratiği yapmalıydı.

Kendi hayatından örnek veren Che kendisini dinleyen kalabalığa, tıp öğrenimine başladığı sırada "ünlü bir araştırmacı" olmayı hayal ettiğini anlattı. "İnsanlığa yardımcı olmak için yorulmaksızın çalışmayı düşlüyordum, ancak bu kişisel başarı olarak anlaşılıyordu." Ancak mezun olduktan sonra, bütün Latin Amerika'yı dolaşıp "sefalet, açlık ve hastalığı" gördüğünde siyasal vicdanı gelişmeye başlamıştı. Guatemala'da devrimci bir doktor olma yollarını araştırmış, ama tam o sırada Guatemala'nın Sosyalist deneyimi yıkılmıştı. "O sırada temel bir gerçeğin farkına vardım: Devrimci bir doktor ya da bir devrimci olmak için her şeyden önce bir devrimin olması gerekiyordu. İdealleri ne kadar saf olursa olsun tek bir adamın tecrit olmuş çabaları işe yaramaz. Faydalı olmak için Küba'da olduğu gibi bir devrim yapmak gerekir. Böyle bir devrimde bütün nüfus seferber olur ve silah kullanmayı, birlikte savaşmayı öğrenir. Kübalılar bir silahın ve halkın birliğinin ne kadar değerli olduğunu öğrenmişlerdir."

O halde devrimin esası bireyciliğin tasfiyesiydi. "Aslında bireycilik, toplumsal bir ortamda tek bir kişinin tecrit edilmiş eylemi anlamında, Küba'da yok edilmelidir. Bireycilik yarın bütün bireyin mutlak topluluk yararına tam kullanımı olmalıdır." Devrim "bir kolektif irade standartlaştırıcısı" değil, daha çok "insanın kişisel kapasitesinin kurtarıcısı"ydı, çünkü bu kapasiteyi devrimin hizmetine yöneltiyordu.

Konuşmasında Che bir süredir geliştirmekte olduğu ve çok geçmeden onunla birlikte anılacak bir anlayışı özlü biçimde ifade eden bir söz kullandı. "Yeni İnsan"

> Kişi bireysel çabayı toplumun ihtiyaçlarıyla nasıl bağdaştırır? Yine devrimden önce her birimizin bir hekim ya da halk sağlığı görevlisi olarak nasıl yaşadığımızı, ne yaptığımızı ve düşündüğümüzü hatırlamamız gerekir. Bunu derin bir eleştiri coşkusuyla yapmak zorundayız. Ve bunu yaptığımızda şu sonuca varacağız ki, bu geçmiş dönemde düşündüğümüz ve hissettiğimiz hemen her şeyin törpülenmesi ve yeni bir insan tipinin yaratılması gerekir. Ve eğer her birimiz yeni insan tipini oluşturmak için kendisinin mimarı olursa yeni Küba'nın temsilcisi olacak yeni insan tipinin yaratılması çok daha kolay olacaktır.

Bu konuşmadan birkaç gün sonra Che, Küba'nın Sosyalizme zor geçişine yardımcı olmaya çalışan Marksist Fransız iktisatçı René Dumont'la buluştu. Kapsamlı bir ülke gezisinin ardından Dumont, yeni kurulan tarım kooperatiflerinin en büyük sorunlarından birinin oralarda çalışanların kendilerini herhangi bir şeyin sahibi gibi hissetmemeleri ol-

duğu sonucuna vardı ve Che'yi yeni bir tasarı oluşturmaya teşvik etti. Buna göre işçiler ölü sezonda ücretli ek iş yapacaklar ve kooperatiflere ortak olacaklar, böylece bir ortak mülkiyet duygusu kazanacaklardı.

Ancak Dumond'a göre Che bu fikre "şiddetle karşı çıktı." Kübalı işçilerin eksiği mülk sahipliği duygusu değil, sorumluluk duygusuydu. Che ne demek istediğini Fransız iktisatçıya ayrıntılı biçimde açıkladı.

Dumont'un yazdıklarına bakılırsa bu, "bir tür ideal Sosyalist insan anlayışıydı." [Bu insan] "nesnelerin ticari yanına yabancı olacak, kâr için değil toplum için çalışacaktı. Sovyetler Birliği'nin sanayi alanındaki başarılarına karşı çok eleştireldi. Burada herkesin çalışıp çabaladığını ve kendi kotasını aşmaya çalıştığını, ancak bunu sadece para kazanmak için yaptığını söyledi. Sovyet İnsanı'nın gerçekte bir tür yeni insan olduğunu düşünmüyordu, çünkü bu insanda bir Yankee'den farklı bir yan bulamıyordu. Küba'da 'ikinci bir Amerikan toplumu'nun yaratılmasına bilinçli olarak katılmayı reddediyordu."

Dumont'un görebildiği kadarıyla, Küba toplumunun Sosyalist dönüşümü konusunda Che'nin, kapitalizmden doğrudan Komünizme geçerek "aşamaları atlama" girişimini savunduğu anlaşılıyordu. Bu yaklaşım Mao'nun 1956'da Çin'de "Büyük İleri Atılım" denilen radikal kampanya sırasında yapmaya çalıştıklarını andırıyordu. "Özetle Che yaşadığı zamanın çok ilerisindeydi. Düşünce planında Komünist evreye geçmiş bulunuyordu."

Che ilk kez Küba devrimindeki Komünist etkileri açıkça kabul ederken, kendi tarzlarını uyguladıklarını kanıtlamak için elinden geleni yapıyordu. Yoldaşlarıyla birlikte Sierra Maestra'da Batista ordusunun "kuşatma ve imha" taktiklerine karşı savaştıktan sonra "Mao'nun bir broşürü ilk kez elimize geçti" diyordu Che. Broşürü okuyan isyancılar aynı türden bir düşmana karşı Mao'nun uyguladığı taktiklerle savaşmakta olduklarını fark ettiler. Aynı şekilde isyancı liderleri siyasal aydınlanmanın eşiğine getiren de Sierra Maestra köylülerinin ihtiyaçlarıydı. Devrim Komünist miydi? Che bu soruyu şöyle yanıtlıyordu: "Gerçekleştiğinde Marksist idi –dikkat edin Marksist diyorum. Böyle olmak zorundaydı, çünkü [devrim] Marx'ın kendi yöntemiyle işaret ettiği yolları keşfetmişti." Kendi tarzları konusunda Che, Fidel'den daha ileri gidiyordu; *el jefe máximo*'nun kamuoyu önünde devriminin "Sosyalist bir niteliğe" sahip olduğunu açıklamasından dokuz ay önce bunları dile getirmişti.

Fidel'in eski müttefiklerinin düş kırıklığı artıyordu. Eski silah arkadaşlarının çoğu o yaz görevlerinden istifa etmişlerdi. Ancak düş kırıklığı PSP saflarında da yayılıyordu.

Ocak 1959'dan beri sağladığı bütün kazanımlara rağmen Komünist Partisi'nin giderek Fidel'e tabi hale gelmekte olduğu açıktı. Onun Parti üzerindeki üstünlüğü o sırada Kruçev tarafından kutsanmıştı. Mayıs ayı içinde Fidel'e özel bir not gönderen Kruçev Kremlin'in kendisiyle Fidel arasında "herhangi bir partinin aracılığını düşünmediği"ni bildirmişti. Komünist olsun olmasın, Küba'da ortaya çıkmakta olan şey eski tip bir kişilik kültüydü.

Bohemia'nın bir yıl kadar önce Fidel'i İsa'ya benzettikten sonra bir inanç kaybı yaşayan sahibi ve editörü Miguel Ángel Quevedo, dergisini kapatarak ülkeden kaçtı. Ayrılmadan önce Fidel'i Küba'yı utanç verici bir "Sovyet vasalı"na dönüştürmekle suçladı. Eski başbakan Miró Cardona da ABD'ye kaçtı ve çok geçmeden Castro karşıtı güçlere katıldı. Juventud Católica, Santiago'da kitlesel bir anti-Komünist yürüyüş düzenledi; iki polisin öldüğü silahlı çatışmanın ardından bir rahip ve Katolik grubun bazı üyeleri yakalandı. Kardinal Arteaga, hükümeti sert biçimde eleştiren yeni bir dokunaklı mektup yayımladı. Bu kez Fidel kilisenin "sistematik kışkırtmalar"ından şikayet ederek tepki gösterdi.

ABD başkanlık seçimleri yaklaşırken, Washington ile Havana arasındaki kopuş hızlanmıştı. Küba her iki adayın, Başkan Yardımcısı Nixon'ın ve Demokrat Senatör John F. Kennedy'nin başlıca kampanya konusu haline geldi. Küba'ya karşı sertlik konusunda yarışıyorlardı. Kennedy, Eisenhower yönetiminin o anki krizi yaratan "hiçbir şey yapmama" siyasetiyle alay ediyor; kendi yönetiminin Küba'da "demokrasi"yi yeniden kurmak için kesin eyleme geçeceğini söylüyordu.

Kennedy'nin suçlamaları sinir bozucuydu. Beyaz Saray, Küba şekerini Amerikan kredisiyle satın alan ülkelere yaptırım uygulanmasını ve Küba'ya herhangi bir yardımda bulunan uluslara güvenlik amaçlı yardımların kesilmesini öngören yasa tasarıları hazırladı. Dışişleri Bakanlığı'ndaki "Küba'da kim kaybetti?" tartışması devam ediyordu. ABD, sorunu Amerikan Devletleri Örgütü'ne taşıdı ve Kosta Rika'da toplanan bir OAS konferansında yeni bir dış yardım vaadi havucunu sallayarak, "kıta dışı bir güç"ün yarıküreye her türlü müdahalesini kınayan bir deklarasyonun oybirliğiyle çıkmasını sağladı. Küba'nın Sovyetler Birliği'yle gittikçe gelişen ortaklığının kastedildiği açıktı.

Fidel tutkulu bir öfke taşıyan "San Jóse Deklarasyonu"yla buna tepki gösterdi. 2 Eylül günü "Havana Deklarasyonu" olarak bilinen açıklamayı yaptı. Bu açıklama Küba'nın yarıküredeki konumunu devrimci bir örnek olarak tanımlıyor ve Sosyalist sözcüğünü kullanmadan, Küba'nın sömürüye, kapitalizme ve emperyalizme karşı savaşarak ezilenlerin haklarını savunmaya kararlı olduğunu ilan ediyordu. Fidel, ABD'nin ülkesine saldırmaya cüret etmesi halinde, Kruçev'in teklif ettiği füzeleri "memnuniyetle karşılayacağı"nı ekliyor ve hükümetinin Komünist Çin'i resmen tanıyacağını açıklıyordu.

Fidel Havana Deklarasyonu'nun ardından Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun açılış toplantısına katılmak için New York'a şamatalı bir yolculuk yaptı. Bu kez Washington'u tedirgin etmek için elinden geleni ardına koymadı. Harlem'in 125. Cadde'sinde Theresa adlı bir otelde kamp kurdu. Böylece ezilen siyah Amerikalılarla dayanışma halinde olduğunu gösteriyordu. Kruçev'i otele davet etti. Kruçev sarılarak onu kucakladı. Kwame Nkrumah, Nasır ve Nehru gibi "anti-emperyalistler"le görüştü. Sovyet blokundan Polonya ve Bulgaristan temsilcileri de onu ziyaret ettiler. Genel Kurul'da Fidel ve Kruçev birbirine hayranlıklarını sunan bir ikili oluşturdular. Konuşma yaparken birbirinden alıntılar yaptılar, Küba devrimini övdüler, ABD'yi saldırganlıkla suçladılar, küre-

sel çapta nükleer silahsızlanma çağrısında bulundular, Birleşmiş Milletler'in yeniden düzenlenmesini ve daha taraflsız olmasını istediler.

O sırada BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld, Soğuk Savaş döneminin Kore Savaşı'ndan beri yaşanan en büyük kriziyle, Belçika'dan bağımsızlığını henüz kazanan Kongo'da patlak veren büyük krizle uğraşıyordu. Kongo ulusu bir iç iktidar mücadelesi yaşıyordu. Ülke, asi silahlı kuvvetler ve zengin bakır madenlerinin bulunduğu Katanga eyaletinin ayrılması yüzünden büyük acılar içindeydi. Sovyetler, Belçikalılar, Amerikalılar ve bütün BM çeşitli hizipleri desteklemek için müdahale etmişlerdi. Gerilimin iyice arttığı bir sırada Kruçev tarihe geçen o ünlü jesti yaptı. İngiltere Başbakanı Harold Macmillan Doğu ile Batı arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için çağrıda bulunduğu konuşmasını yaparken ayakkabısını çıkarıp öfkeyle Sovyet heyetinin oturmakta olduğu sıraya vurmaya başladı. Daha az dramatik olmakla birlikte Fidel de ondan aşağı kalmadı ve Birleşmiş Milletler tarihinde kaydedilen en uzun konuşmayı yaptı. Konuşması üç saatten fazla sürdü. Eisenhower Küba'dan gelen bu sakallı türediyi görmezden gelmek için elinden geleni yaptı, ancak basın için Fidel ve beraberindeki tuhaf adamlar "Yeryüzünün En Büyük Gösterisi" haline gelmişti.

ABD kendi Küba uçağını haczettiği için ödünç bir Sovyet Ilyuşin uçağıyla Havana'ya dönen Fidel, devrimin denetimini artırırken, eşzamanlı olarak Amerikan nüfuzunun son kalıntılarını da ortadan kaldırmaya başladı. 28 Eylül günü Devrimi Savunma Komitesi (DSK) kuruldu. Bu, ulus çapında bir sivil örgütler şebekesi olacak, Küba'daki her kent ve kasabanın her binasında oturanlar devrimci kararnamelerin uygulanmasını sağlayan ve Devlet Güvenlik aygıtı için bir destek şebekesi oluşturan komiteler kuracaklardı.

Havana'daki ABD elçiliği bütün Amerikalıların adayı terk etmelerini tavsiye ediyordu. Ulusal milisin silah altına alınması ve eğitilmesi ulusal bir öncelik haline gelmişti. Fidel milis sayısının iki yüz bini aştığını söylüyordu.

Bu arada komik olaylar oluyordu. Fidel'e karşı silaha sarılmak isteyen Kübalı sürgünlerin önemli bir bölümü, silah altına alma faaliyeti devam ettikçe CIA için sorun olmaya başladı. Miami'de Justo Carrillo eski *batistano*ların sürekli gelişinden rahatsız olarak Amerikalıların Castro karşıtı ittifakından istifa etti. O sırada Guatemala kamplarında eğitim gören yaklaşık altı yüz adam vardı. Daha küçük gruplar Panama ve Lousiana'da uzmanlaşmış gerilla eğitimi görüyorlardı. Havana'da Manuel Ray'ın grubu La Cabaña'ya saldırarak Huber Matos'la birlikte hapsedilen bazı subayları kurtarmaya cüret edecek ölçüde faal hale gelmişti. Ray bu olaydan sonra ABD'ye kaçmayı başardı. Birbirinden kopuk olarak yürütülen bu faaliyetlerde eksik olan, belirli bir ölçüde uyum ya da kendi iradesiyle hepsini bir arada tutacak kadar güçlü bir liderdi; özetle, anti-*Fidelista*ların bir Fidel'i yoktu.

Ekim ayı başlarında Kübalılardan ve Amerikalılardan oluşan silahlı bir grup hükümet birlikleriyle silahlı bir çatışmanın ardından Oriente bölgesinde yakalandı ve birkaç gün

sonra Kübalı askerler Escambray dağlarında bir CIA uçağı tarafından atılan silah ve mühimmatın saklandığı bir zulayı ele geçirdiler. O sırada Escambray'de CIA'nın havadan silah ve erzakla desteklediği bin kadar isyancı vardı ve bunlar Amerikan asıllı paralı asker William Morgan ve işbirlikçilerinden biri, eski İkinci Cephe savaş ağalarından Jesús Carreras'tan yardım görüyorlardı. Sierra Maestra'da çektikleri sıkıntılardan yeterince ders çıkaran Fidel bölgedeki milislere isyancıları yiyecek ve istihbarat kaynaklarından tecrit etmek için bölgede yaşayan köylüleri kitle halinde tahliye etmelerini emretti. Çok geçmeden isyancıların çoğu bölgeden uzaklaştırıldı ya da yakalanarak infaz mangaları tarafından kurşuna dizildi. Kurşuna dizilenler arasında Morgan ve Carreras da vardı. Buna rağmen Escambray yıllarca bir karşı devrimci faaliyet odağı olarak kalacaktı.

Bu olaylar yaşanırken, Che, Raúl ve Fidel Çin'in Küba'ya gönderdiği yeni ticaret elçisiyle birlikte Çin Halk Cumhuriyeti'nin on birinci kuruluş yıldönümü kutlamalarına katıldı. Macaristan ve Bulgaristan'la da ticaret anlaşmaları imzalandı.

Aynı ay içinde Fidel'in daveti üzerine Jean-Paul Sartre ve Simone de Beauvoir Küba'ya tekrar geldiler. Küba onları artık büyülemiyordu. "Havana değişmişti; artık ne gece kulüpleri, ne kumarhaneler ne de Amerikalı turistler vardı. Nacional Hotel yarı yarıya boştu. Orada çok genç milis üyeleri, erkekler ve kızlar bir konferans düzenliyorlardı. Milis sokaklarda ve her yerde talim yapıyordu."

Ortam istila söylentileriyle gergindi. Devrim "sertleşmiş"ti ve giderek baskıcı bir hava Küba hayatına nüfuz ediyordu. Bir kumaş fabrikasındaki işçilere devrimin hayatlarına nasıl bir yarar sağladığını sorduklarında, bir sendika lideri hemen onlar adına bir adım öne çıkmış ve hükümetin dogmalarını papağan gibi tekrarlamıştı. Kültür alanında Sovyet tipi "Sosyalist gerçekçilik" uygulanıyordu; yazarlar, Fransız çifte kendilerini sansür etmeye başladıklarını anlattılar ve şair Nicolás Guillén onlara "bütün teknik ve biçim araştırmalarını karşı devrimci" bulduğunu söyledi.

Birkaç gün sonra adadan ayrıldılar. Beauvoir şu sonuca varmıştı: "[Küba'da] daha az şenlik, daha az özgürlük, ama bazı cephelerde daha fazla ilerleme [vardı]." İlerlemeye bir örnek olarak, kendisini çok etkileyen bir tarım kooperatifine yaptıklar ziyaretten söz ediyordu. Yine de "'devrimin balayı' sona erdi," diyordu.

IX

11 Ekim günü Che, Küba'nın en zengin adamı, şeker patronu Julio Lobo'yu bürosuna davet etti. Artık kamulaştırılmış olan geniş ve verimli toprakların ve on üç şeker atölyesinin sahibi olan Lobo hâlâ dikkate alınması gereken bir güce sahipti.

Ancak kültürlü bir adam olan, değerli özel sanat eserleri koleksiyonu ve Napoleonica'sıyla[89] ünlü Lobo bir bilmece gibiydi. Küba'yı terk etmemiş ve Castro karşıtı protestoyu desteklemeyi reddetmişti. Onu bir sınavdan geçirmenin zamanıydı. Fidel birkaç gün

89) İkinci İmparatorluk üslubunu yansıtan sanat eserleri. (Ç.N.)

içinde onun şeker atölyelerine el koyacaktı ve Che, Lobo'yu Küba'da kalmaya ikna etmek ve uzmanlığından yararlanmak istiyordu. Devletin INRA'ya bağlı şeker atölyelerini yöneten Alfredo Menéndez'e Che'nin Lobo'ya yapacağı teklif önceden bildirilmişti. Buna göre Lobo'ya ayda iki bin dolar maaş ödenecek ve sarayı andıran evinde kalmasına izin verilecekti. "Onun gitmesini gerçekten istemiyorduk," diyordu Menéndez. "O yeteneğe... Che'nin ihtiyacı vardı."

Yüz milyonlarca dolarlık bir servet yapmış bir adama böyle bir maaş teklif etmek saçma görünebilir. Ama belki de bu olay Che'nin kendi idealine tuhaf bağlılığını ve başkalarının, hatta Julio Lobo'nun bile bu inancı paylaşabileceğine olan inancını gösteriyordu. Küba'nın yetenekli teknisyenlerinin ve yöneticilerinin beyin göçünden rahatsız olan Che, yetenekli personeli –Napoleón Padilla gibi adamları– ülkede kalmaları için sürekli ikna etmeye çalışıyor, onlara kapitalist dönemde aldıkları kadar maaş vaat ediyordu. Aslında "yeni Küba"nın koşulları dikkate alındığında Lobo'ya teklif ettiği maaş oldukça yüksekti. Kendisi Ulusal Banka'nın başkanı olarak alması gereken 1000 dolarlık aylığı ilkesel olarak reddetmişti ve *comandante* olarak aldığı 250 dolarla yetiniyordu.

Che, Lobo'ya kendisi için karar verme zamanının geldiğini söyledi. Devrim Komünist idi ve bir kapitalist olarak kendisi bu şekilde devam edemezdi; ya burada kalıp devrimin bir parçası olacaktı ya da gidecekti. Lobo, Kruçev'in dünyanın rakip siyasal ve ekonomik sistemleri arasında "barış içinde bir arada yaşama"ya inandığına işaret etti. Che böyle bir önerinin "tek bir ulus *içinde* değil, uluslar arasında mümkün" olduğu karşılığını verdi.

Daha sonra Che ona teklifini sundu. Lobo Küba'nın şeker endüstrisinin yöneticisi olmaya davet ediliyordu. Mülkünü kaybedecek fakat şeker atölyelerinden birinin gelirini korumasına izin verilecekti. Lobo düşünmek için zamana ihtiyacı olduğunu söyledi. Che kabul etti. Ne var ki Lobo kararını vermişti. Evine gitti ve iki gün sonra Miami'ye uçtu, oradan hayatının geri kalan kısmını sürgün olarak geçireceği İspanya'ya hareket etti. Ertesi gün hükümet Küba'nın bütün bankalarını ve büyük ticari, endüstriyel ve nakliye şirketlerini kamulaştırdı. Lobo'nun bütün şeker imalathanelerine ve evlerine içindekilerle birlikte el konuldu ve Napoleonica koleksiyonu da sonunda bir devlet müzesi haline getirildi.

İkinci bir kent reformu yasası Kübalıların birden fazla eve sahip olmalarını yasakladı ve kiraya verilen bütün mülkleri, sakinlerini devlet kiracılarına dönüştürerek devraldı. 19 Ekim günü Washington Küba'ya ticaret ambargosu koyarak pek çok Amerikan şirketinin etkilendiği uygulamalara tepki gösterdi. Adaya yiyecek ve tıbbi malzeme hariç her türlü ihracat yasaklandı. 25 Ekim günü Fidel ABD'nin sahip olduğu 166 şirketi ulusallaştırdı. Bu hareket Küba'daki geri kalan bütün Amerikan çıkarlarının ölüm belgesinin imzalanması anlamına geliyordu.

Fidel artık bir istilaya karşı ihtiyacı olan insanlara ve aynı zamanda *silahlara* da sahip olduğunu söyleyerek övündü. Washington bu iddianın doğru olduğunu biliyordu. 28 Ekim günü ABD hükümeti Küba'yı yaz aylarından beri Sovyet blokundan "önemli mik-

tarda" silah almakla suçlayarak OAS'la birlikte protestoda bulundu. Ertesi gün Philip Bonsal "kapsamlı bir danışma çalışması" için Washington'a çağrıldı ve bir daha Küba'ya dönmedi. O sırada Che, Moskova yolunda konakladığı Prag'daydı.

X

7 Kasım günü Che Ekim Devrimi'nin kırk üçüncü yıldönümünü kutlamak için yapılan askeri geçit törenini Moskova'nın karlar altındaki Kızıl Meydan'ındaki şeref tribününden Kruçev'in yanında izledi. Tercümanı Nikolay Leonov diplomatik heyetin bulunduğu bölümden töreni izliyordu.

Birkaç dakika önce Che onun yanındaydı. Soğuktan titreşirlerken bir görevli gelmiş ve Che'nin Kruçev'e katılmaya davet edildiğini bildirmişti. "Che, hayır dedi," diyordu Leonov, "kendisini kutsal saydığı bir yerde olacak kadar önemli görmüyordu." Görevli yanlarından ayrıldı, ama hemen geri döndü. Sovyet başbakanı ısrar ediyordu. Che, Leonov'a dönerek ne yapması gerektiğini sordu. Leonov gitmesini söyledi. Leonov'un bildiği kadarıyla bir devlet başkanı "ya da en azından bir parti şefi" olmayan bir kişi Lenin'in mumyalanmış bedeninin yattığı kırmızı mermer mezarın üzerindeki kutsal Yüksek Sovyet tribününe ilk kez davet edilmişti.

Che'nin eski seyahat arkadaşı José Pardo Llada da Sovyet Gazeteciler Birliği'nin davet ettiği bir Küba basın heyetinin bir üyesi olarak o gün Kızıl Meydan'daydı. Prezidyum'un özel terasındaki Che'yi seyrediyordu. Nikita Kruçev yanıbaşındaydı ve çevresi Komünist dünyanın ünlü kişileriyle sarılmıştı. Llada daha sonra şöyle diyecekti: "Che, uluslararası Komünizmin temsilcilerinin arasında, halinden memnun, neşeli ve mutlu görünüyordu."

Che'nin o gün tanıştırıldığı kişilerden biri Mario Monje Molina adında kendi yaşlarında bir Bolivyalıydı. Zayıf, kara derili Molina Bolivya Komünist Partisi'nin başıydı. Karşılaşmaları kısa ve formalite gereği oldu. Monje'nin hatırladığı kadarıyla, Che ona "daha önce ülkenizde bulunmuştum," gibi bir şey söylemiş, hemen sonra bir başkasıyla el sıkışıp uzaklaşmıştı. O sırada ikisi de birkaç yıl içinde kaderlerinin nasıl kesişeceğini bilmiyordu.

Che, Komünist blok ülkelerinde ilk kez tura çıkmıştı. İki ay süren bu gezi sırasında, Prag, Moskova, Leningrad, Stalingrad, Irkutsk, Beijing (Pekin), Şanghay, Pyongyang ve Berlin arasında gidip geldi. Bu arada sert geçen Amerikan başkanlık seçimi kampanyaları sona ermek üzereydi. John F. Kennedy az bir farkla Nixon'un önünde gidiyordu.

Che'nin seyahatinin esas amacı Küba'nın gelecekteki şeker ürününün Moskova'yla anlaşmaya varılmamış olan bölümünün satışını sağlamaktı. Eisenhower'ın 1960 yılının geri kalan bölümünde Küba'dan şeker alımını durdurma kararının ardından bu görev acil hale gelmişti. Che, Eisenhower'ın kararının Küba'dan şeker ithalatının tamamen yasaklanmasının sadece ilk adımı olduğunu biliyordu. Ancak bu durum onu fazla endişe-

lendirmiyordu, zira isyancıların zaferinden beri bu sonuca ulaşmak için elinden geleni yapmıştı.

Che, 22 Ekim günü, ABD ambargosunun ilan edilmesinden üç gün sonra Havana'dan ayrıldı. Sierra Maestra'dan beri yanından ayrılmayan on sekiz yaşındaki yakın koruması Leonardo Tamayo; Mikoyan'la görüşmesine aracılık eden Héctor Rodríguez Llompart; INRA'da onun için çalışan çeşitli Kübalı, Şilili ve Ekvadorlu iktisatçı bu gezide Che'ye eşlik ediyorlardı.

İlk durakları Prag'da Che bir traktör fabrikasını gezdi, demeçler verdi ve Küba'da bir oto-montaj fabrikası inşası için yirmi milyon dolarlık kredi sağladı. Moskova'da iktisadi, askeri ve ticari görüşmeler ve fabrika gezileri arasında turistik gezilere çıktı. Lenin Müzesi'ni ve Kremlin'i gezdi, Lenin'in mezarına çelenk bıraktı, bir Çaykovski konserine gitti ve Mikoyan'la birlikte Bolşoy Tiyatrosu'nda bir oyun izledi. Leonov hep onun yanındaydı.

"Gayet örgütlü hareket ediyordu," diyecekti Leonov yıllar sonra. "Bu bakımdan Latin değil, daha çok bir Alman gibiydi. Dakikliği ve kesinliği Latin Amerika'yı bilen bizleri şaşırtıyordu. Ancak heyetin diğer üyeleri gerçekten disiplinsizdi. Bir gün, [şeker] görüşmelerin[in] sabah saat onda başlaması programlandı. Che arabaların beklediği yere tek başına geldi. Heyetin öteki üyeleri henüz aşağı inmemişlerdi. Hepsi uykudaydı. 'Bekleyecek miyiz, Che?' dedim. 'Endişelenme, bakana on beş yirmi dakika gecikeceğimizi söylerim.' 'Hayır, biz gidelim,' dedi. Ve yanında sadece ben olduğum halde görüşmenin yapılacağı yere gitti. Oraya vardığımızda Sovyetler şaşırdılar, çünkü kendi heyetleri tam kadro masanın başındaydı ve karşılarında sadece Che vardı."

Toplantı başladı ve yaklaşık yirmi dakika sonra, Küba heyetinin öteki üyeleri nefes nefese ve kravatsız vaziyette gelmeye başladılar. "Che bir şey demedi, tek bir eleştiri sözü çıkmadı ağzından; yüzündeki ifade bile değişmedi. Fakat o gece bana şöyle dedi: 'Dinle, Nicolás, yarın Lenin Müzesi'ne bir ziyaret örgütle ve rehbere Lenin'in zamanın Politbüro üyelerinden talep ettiği disiplin konusunu özel olarak vurgulamasını söyle, bu konuda bildiği her şeyi anlatsın.'"

Leonov her şeyi ayarladı. Ertesi gün bütün grup coşkuyla Lenin Müzesi'ne gitti. "Açıklama yapan genç kadın Lenin'in idari disiplin anlayışından söz etmeye başladı. Biri Bakanlar Konseyi toplantısına geç geldiği zaman ilk ceza ciddi bir uyarıydı. İkinci kez geç kalındığında ağır bir para cezası verilir ve [işlenen suç] Parti gazetesinde yayımlanırdı. Ve üçüncü kez [geç kalan kişi] hiçbir açıklama yapılmaksızın görevinden alınırdı." Che'nin yoldaşları mesajı hemen aldılar. Leonov bunu yüzlerinden okuyordu. Che'nin yüzünde ise "vahim... hafif alaycı" bir ifade vardı. Bundan sonra, diyordu Leonov, Che'nin gezisinde disiplinsizlik olmadı.

Ne var ki Llompart, Che'nin ziyaret etmek istediği ülkelerden biri olan Romanya'nın hükümetiyle imzalanacak bir ticari anlaşma metninin taslağını hazırlama işini savsakla-

dığı için cezalandırıldı. Che, Llompart'ın gözden kaçırdığı hatayı görmüş ve onu feci şekilde azarlamıştı.

"Bana korkunç şeyler söyledi," diyecekti çok sonra. "Ezildim ve hiçbir mazeretim yoktu. Yapmam gereken işi yapmamıştım. Önce şiddetle tepki gösterdi, açıklama istedi [ama daha sonra] rezil olduğumu fark edip sustu... Hatamı anladığımı ve çok utandığımı biliyordu."

Ama bu kadarla kalmadı. Birkaç gün sonra Llompart Leningrad gezisine gidecek heyete katılmak üzere erkenden kalktı. Che onu görünce sordu: "Nereye gidiyorsun?" "Şey, Comandante," dedi Llompart, "Leningrad'a..."

"Hayır," dedi Che. "Önce görevini yerine getirmeyi öğrenmelisin." Grup, Lompart'ı geride bırakarak yola çıktı. Birkaç gün sonra, bir başka ziyarete hazırlanırlarken bizzat Che ona gelmesini söyledi. Cezası kaldırılmıştı.

Che gerçek devrimci olma yeteneğine sahip olduğunu hissettiği kişilere daima sert davranırdı. Kuşkusuz Llompart da bu kategoriye giriyordu. Hata yapmaları halinde bu kişilere karşı acımasız olabiliyordu. Hatalarını düzeltmeleri halindeyse onlara tekrar güven duyuyordu. Birkaç hafta sonra, Çin'de bulundukları sırada Che, Llompart'ı kendisini temsilen Vietnam'ı ziyaret etmekle görevlendirdi. Ve kendisi Küba'ya döndüğünde, onu gündemdeki öteki Doğu bloku ülkelerini, Polonya, Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk'u ziyaret edecek heyetin başına getirdi.

Che genellikle insanları incitecek kadar açık sözlü olabiliyordu. Leonov, Moskova'dan ayrılmadan önce ona özel bir yemek vermek istediği zaman da böyle oldu. Leonov'un kendi apartman dairesi bu iş için çok küçüktü. Aleksiyev ailesinin Moskova'daki daha rahat ve geniş evini özel bir yemek için ayarladı. Itibarlı misafirlerinin onuruna mersin balığı ve diğer nefis Rus balıklarından oluşan mükellef bir yemek hazırladılar.

Fakat Che içeri girdiğinde, "*Madre mía*!" diye bağırdı. "Anlaşılan bu gece aç kalacağım." Sonra hevesi kırılan ev sahiplerine allerjisi yüzünden balık yiyemediğini söyledi. Hemen ona yumurta hazırladılar. Kendisi için hazırlanan muhteşem sofraya oturan Che tabaklara hafifçe vurarak oradakileri anlamlı anlamlı süzdü. Bir zamanlar Paris'te yaşayan Aleksiyev sofraya en iyi yemek takımlarını çıkarmıştı. Che tek kaşını kaldırarak, "Demek böyle," dedi. "*Proletarya* yemeklerini Fransız porseleninden yiyor ha!"

Che kamuoyu önünde asla açıkça söylemediyse de Rusya'ya yaptığı ilk seyahatten döndüğünde yakınlarına seçkinlerin hayat tarzı karşısında dehşete düştüğünü anlattı. Kremlin görevlileri burjuva lüksü içinde yaşıyorlardı ve bu durum ortalama Sovyet yurttaşının sade hayat koşullarıyla tam bir karşıtlık oluşturuyordu. Kırk yıllık Sosyalizmin en azından parti seçkinleri arasında yeni bir Sosyalist İnsan yaratmadığı açıktı ve küresel Sosyalizmin *madre patria*'sında (anavatan) görmeyi umduğu şey bu değildi.

Ciddi bir ruh hali içinde Leonov'la Guatemala'yı konuştu. Bu konuşma Leonov için kuşkusuz ufuk açıcı oldu ve Che yakın zaman önce Arbenz'i Küba'da göklere çıkardıy-

sa da, savaşmadan "savaş alanını terk ettiği" için onunla yolunu ayırmış olduğunu da Leonov'a söylemekten geri kalmadı. Che'nin zihninde liderlik halk tarafından güven temelinde "seçilen" bir bireye bahşedilmiş kutsal bir görevdi. Bu, yükümlülüklerle birlikte verilen, karşılığı gerektiğinde kişinin hayatıyla ödenen bir ayrıcalıktı. Kuşkusuz Küba devrimine olan bağlılığını bu şekilde değerlendiriyor ve Fidel'den de aynı şeyi bekliyordu.

"Küba devriminin varlığını sürdürüp sürdüremeyeceğini bilmiyorum," demişti Leonov'a. "Söylemek zor. Ama [sürdüremezse] beni elçiliklere sığınanlar arasına aramayın. Bu deneyimi daha önce yaşadım ve bir daha yaşamak istemem. Bir makineli tüfek alıp doğruca barikatlara giderim... Sonuna kadar savaşırım."

Leonov, Che'nin Kruçev'le yaptığı görüşmede hazır bulunmuştu. Che, başka şeylerin yanı sıra, sanayileşmenin kaçınılmaz gereği olarak Küba'nın bir milyon ton kapasiteli kendi çelik fabrikasına sahip olmasını; Sovyetlerin bu amaçla yatırım yapmasını ve fabrikayı kurmasını da istemişti.

"Kruçev sessizce dinledi onu," diyordu Leonov. "Ve şöyle dedi: 'Güzel, bu konu üzerinde çalışalım.'" Ve sonraki günlerde bakanlık uzmanları konuyu incelerken, Leonov'a göre, Che'nin ısrarları artmaya başladı. "Kruçev'i her görüşünde soruyordu: 'Nikita, fabrikadan ne haber?' [Sonunda] Nikita ona şöyle dedi: 'Bak Che, eğer istiyorsan bir fabrika kurabiliriz, fakat Küba'da kömür yok, demir yok, kalifiye işçi yok ve Küba'nın henüz gelişim halindeki sanayisi dikkate alındığında bir milyon tonluk bir tüketici piyasası yok. Hurda metal işleyen ve fazla para gerektirmeyen küçük bir fabrika inşa etseniz daha iyi olmaz mı?'

"Ancak Che kararlıydı. Şöyle diyordu: 'Fabrikayı kurarsak [onu çalıştırmak için] gerekli kadroyu eğitiriz. Demir cevherine gelince, onu Meksika'dan ya da yakın yerlerden temin edebiliriz ve bir yerlerden kömür de buluruz; Küba'dan şeker getiren gemilerle buradan taşıyabiliriz.'"

Yalnız kaldıklarında Leonov, Che'ye Kruçev'in haklı olabileceğini söyledi. Küba'lıların inşa faaliyetini adım adım, evreler halinde sürdürmeleri daha iyi olabilirdi. Devasa bir fabrika kurmak için belki henüz erkendi. Ancak Che ona şöyle dedi.

"Bak Nicolás, dikkate alınması gereken başka faktörler var; toplumsal ve siyasal faktörler. Devrimin büyük, görkemli bir şey olması gerekir. Tek ürüne, şekere dayanan ekonomiyle savaşmalıyız; sanayileşmeliyiz. Ayrıca siz de Sovyetler Birliği'nde kendi sanayileşme programınıza bir temel olmadan başladınız."

"Sonunda bu fikir gerçekleşmedi," diyordu Leonov "ve Che'nin fikri bana biraz yapay, iktisadi olmaktan çok toplumsal ve siyasal temeli olan bir fikir gibi geliyordu." Leonov'a göre, Küba'ya danıştıktan sonra Che'nin coşkusu kayboldu. Bu fikri bir daha ortaya atmadı ve Sovyetler de bundan söz etmedi.

Che, Kuzey Kore seyahatine çıkarken Leonov'u da yanına aldı. Tercüman olarak ona ihtiyacı olacağını düşünüyordu. Ancak Pyongyang'a vardıklarında yolları ayrıldı. Çin-

Sovyet anlaşmazlığı hız kazanmıştı ve Kuzey Kore Beijing'in müttefikiydi.

"Onunla çalışınama izin vermediler," diyordu Leonov. Che hükümetin misafirhanesine giderken, kendisi Sovyet elçiliğine gitmişti. Che'nin Çin yolculuğu sırasında Leonov orada kaldı. Sonra tekrar buluşup Moskova'ya birlikte döndüler.

Leonov'a göre Che'nin Kuzey Kore ve Çin'i ziyareti iki amaç taşıyordu: "İlk planda Asya tipi Sosyalizmin örneklerini görmek istiyordu ve ikinci olarak... onlara da biraz şeker satmak istiyordu. Her iki görevi de yerine getirdi, zira onların biraz despotça, biraz Asya tipi Sosyalizmlerini gördü ve sanırım Çin'e iki yüz bin ton şeker satışı yaptı."

Aslında Che'nin Çin ziyareti olağanüstü başarılı olmuştu. Küba'nın 1961 şeker ürününün bir milyon tonu için satış anlaşması yapmış ve Çin mallarının satın alınacağı altmış milyon dolarlık kredi sağlamıştı. Uzun Yürüyüş'ün efsanevi lideri Mao Zedung ve yardımcısı Çu En-lay'le tanışmıştı. Çu, Küba devrimini övmüş ve Che de "Amerikalar" için bir örnek olarak Çin devrimini göklere çıkarmıştı. Bütün bunların Sovyetler'i rahatsız ettiğine kuşku yok. Che ülkeden ayrılırken, kendisiyle Beijing arasında "genellikle tek bir anlaşmazlık bile yok" dediğinde bu rahatsızlık biraz daha derinleşmiş olmalı.

Che'nin kullandığı dostluk ifadeleri Amerikalıların da gözünden kaçmadı. Gizli bir ABD istihbarat raporunda Che'nin Çin gezisi özel bir dikkatle ele alındı. "Guevara'nın Peiping'e [Beijing] yaptığı ziyaretin dikkate değer bir özelliği Çin-Sovyet anlaşmazlığının çeşitli kilit noktalarında, görünüşe bakılırsa, Çinlilerin yanında yer almasıydı.

"20 Kasım tarihli resepsiyonda bir konuşma yapan Guevara, Komünist Çin'in komün hareketini (Sovyetler'in saldırdığı) övdü ve iki gün önce de Çin Komünist devriminin 'Amerikalara yeni bir yol gösteren' bir 'örnek' olduğunu iddia etti. Guevara, Moskova'da SSCB örneğine ilişkin böyle bir ifade kullanmadı."

Che'nin demeçleri kişisel sempatisini göstermiş olabilir. Ancak o ve Fidel iki Komünist devin gittikçe kızışan anlaşmazlığında taraf olmamaya özen gösteriyorlardı. Pyongyang'a dönen Che diplomatik bir tavırla Leonov'a iki ülke arasındaki "anlaşmazlıkların çözülebileceği" umudunda olduğunu söyledi. Ancak gerek Che gerekse Fidel Beijing ve Moskova'yı birbirine karşı oynayabilecek gayet iyi bir konumda olduklarını fark etmiş olmalılar. Aslında Che'nin 19 Aralık'ta Moskova'ya dönüşünden sonra Sovyetler'in cömertliği birden arttı ve Küba'nın bir sonraki şeker ürününün 2.7 milyon tonunu dünya piyasası fiyatlarının üzerinden satın almayı kabul etti. Ardından ortak bir Sovyet-Küba bildirgesi yayımlandı. Bildirgede Küba, Sovyet ekonomik yardımı nedeniyle şükranlarını ifade ediyor ve Küba'nın "saldırgan karşısında" bağımsızlığını koruma çabasına SSCB'nin "tam desteği"ni vurguluyordu. Moskova bildirgesi, Guevara'nın Çin için söylediklerini andıran biçimde Küba'yı "Amerikan kıtası ve aynı zamanda Asya ve Afrika halkları için bir örnek" olarak yüceltiyordu.

Ertesi gün Che, Küba'ya dönmek üzere Moskova'dan ayrıldı. Dönüş yolunda Prag ve Budapeşte'ye kısa süreliğine uğradı. Çocukluk arkadaşı, İspanyol Cumhuriyeti sürgünü

Fernando Barral'ın Macaristan'da yaşamakta olduğunu öğrenmişti. Barral'ın "Komünist ajitasyon"dan ötürü tutuklanıp Arjantin'den sürülmesinden sonra geçen on yıl içinde birbirini görmemişlerdi. O zamandan beri Barral Macaristan'daki tıp fakültesine gitmiş, doktor olmuş, 1956 Macar ayaklanmasından ve isyanı bastıran Sovyet istilasından sağ çıkmıştı. İki yıldır devrimci Küba'yla ilgili haberleri ilgiyle izlemişti. Arjantin doğumlu *comandante*, "Che" denilen Ernesto Guevara'yı duyunca, şaşırmıştı: "Bu benim tanıdığım aynı *loco* (çılgın) Guevara olabilir miydi?" Budapeşte'de bulunduğu kısa süre içinde Che Küba elçilik görevlilerinden Barral'ı bulmalarını istedi, ancak yerini bulamadılar. Bunun üzerine Che daha sonra verilmek üzere ona bir not yazdı.

Sevgili Fernando:

Kimliğim hakkında kuşkuların olduğunu, ancak benim hâlâ ben olduğumu düşündüğünü biliyorum. Aslında köprülerin altından çok sular geçtiği ve senin tanıdığın o hayata küsmüş ve bireyci varlıktan geriye sadece astım kaldığı için pek öyle değil.

Evlendiğini öğrendim. Ben de evlendim, iki de çocuğum var,[90] ama hâlâ maceraperestim. Ancak bu kez maceralarının belirli bir amacı var. Geçmiş çağdan kalma bu adam ailene selam eder ve Che seni sevgiyle kucaklar.

[Not] Yeni ismim hakkında ne düşünüyorsun [?]

Barral'ın Guevara'yla kurduğu ilişki, Granado için olduğu gibi, onun da hayatına yeni bir yön verecekti. Macaristan'ın yerleşmiş ve bürokratik Sosyalist sistemi sürgün için artık herhangi bir sürpriz unsuru taşımıyor ve Küba'daki "yeni" devrime katılma şansı ona gayet cazip geliyordu. Che'ye Küba'ya gelip orada çalışmak istediğini bildiren bir mektup yazdı. Şubat 1961'de Che ona tekrar yazdı ve gelirse memnun olacağını söyledi. "Maaş lüks bir hayata izin vermeyecek kadar göstermelik olacak; ancak Küba devrimi deneyiminin, bir gün tekrar kendi ülkelerinde başlamak durumunda olan senin gibi insanlar için ilginç olacağını düşünüyorum."

(Barral, Che'nin önerisini kabul etti ve Kasım 1961'de Küba'ya göç etti. Hemen sonra Che onu Küba'nın güvenlik şefi Ramiro Valdés'e gönderdi. Valdés de devrime olan bağlılığını sınamak için onu "lucha contra Bandidos"da [haydutlara karşı mücadelede] savaşmak üzere Escambray'e sevk etti.)

Bu seyahat sırasında Che'nin hayatına yeni bir yüz girdi. Berlin'de yirmi iki yaşında Alman asıllı Arjantinli bir kadınla tanıştı. Haydée Tamara Bunke 1931'de Hitler'in Almanyasından Arjantin'e kaçan Yahudi Komünist bir ailenin kızıydı ve ailenin göç etmesinden iki yıl sonra Arjantin'de doğmuştu. On dört yaşına kadar Arjantin'de yaşamış, da-

90) 24 Kasım'da, Che Pekin'deyken Aleida bir kız doğurmuştu. Annesi ona Aleida adını vermişti, ancak siyah saçları ve kara gözleriyle küçük kız daha çok babasına benziyordu.

ha sonra ailesiyle birlikte Komünistlerin yönetimindeki Alman Demokratik Cumhuriyeti'ne gelmişti. Anne ve babası onu Komünist olarak eğitmişlerdi. Komünist devlete sadık bir çocuk olan Tamara on sekiz yaşında Komünist Partisi'nin gençlik koluna katılmış, mükemmel İspanyolcası sayesinde resmi tercüman olmuştu. Ancak 1958'de partiye verdiği imzalı bir dilekçeden anlaşıldığı kadarıyla Tamara'nın en büyük düşü Latin Amerika'ya, mümkünse doğum yeri olan Arjantin'e dönmek ve "oradaki Parti'ye yardımcı olmak"tı. Tamara, Alman yetkililerle yaptığı görüşmelerde Che'ye tercümanlık yaptı.

Kumral, çekici Tamara, Che'yle tanıştığı sırada onun bazı yoldaşlarını önceden tanıyordu. Altı ay kadar önce Che, Orlando Borrego'yu bir Küba ticaret heyetiyle Berlin'e göndermiş ve Tamara onlara da tercümanlık yapmıştı. Tamara, Küba ve onun devrimiyle çok yakından ilgileniyor ve orada çalışmak istiyordu. Che'yle tanışmasından beş ay sonra isteği gerçekleşti. Mayıs 1961'de Küba'ya uçtu. Kısa süre içinde Che'nin Latin Amerika'da devrim programında kendisine bir görev verilecekti.

Küba'ya dönerken Che gayet sevinçli olmalı. Sosyalist dünyanın liderleriyle tanışmış, Küba için çok iyi ticaret ve kredi anlaşmaları yapmıştı. Son iki yıldır Sovyet-Küba ittifakının oluşması için elinden geleni yapmıştı. Aleksiyev'in dediği gibi, "Che, Küba'yla ilişkilerimizin gerçek mimarıydı."

1961 yılının ilk gününde Fidel genel askeri seferberlik ilan etti ve Küba'nın yeni Sovyet tankları ve diğer silahlarıyla Havana sokaklarında güç gösterisi yaptı. Ertesi gün Washington'a Havana'daki elçilik heyetini on bir kişiye, Küba'nın Washington'daki elçilik personeliyle aynı sayıya indirmesini söyledi. Gitmek üzere olan Eisenhower için bu bardağı taşıran son damla oldu. Yapacağı tek şey altmış yıldır süren fırtınalı bir ilişkinin boşanma belgesini imzalamaktı. Ertesi gün, 3 Ocak 1961'de, başkanlık makamını John F. Kennedy'e teslim etmeden önce bürosunda yaptığı son işlerden biri ABD ile Küba arasındaki diplomatik ilişkileri kesmek oldu.

24
Atom Bombası Günleri

I

24 Şubat 1962 sabahı Che, Miramar, Onsekizinci Cadde'deki evinden ayrıldı. Arabası sağa, Yedinci Bulvar'a saptı. Normalde farklı bir yol izliyor, oturduğu caddeden sola, üç şeritli Beşinci Cadde'ye dönüyor, sonra sağa saparak Almendares Irmağı'nın altındaki tünele girerek Devlet Güvenlik karargahının önünden geçiyor ve Eski Havana'nın sahil şeridindeki Malecon'a inerek Ulusal Banka'daki bürosuna ulaşıyordu.

Fakat o gün Che, doğruca Plaza de la Revolución'a yöneldi. Fidel INRA bölümünü tam yetkili bir bakanlığa dönüştürmüştü ve o gün Che'nin Küba'nın yeni sanayi bakanı olarak ilk günüydü. Önceden bilinmeyen bu yol değişikliği onun hayatını kurtardı.

Che'nin evden ayrılmasından birkaç saniye sonra evin hemen dışında bir silahlı çatışma başladı. Che'nin korumaları çılgınca ateş ediyorlardı. Aleida çocuğu kaparak merdiven altına sığındı ve orada Guevaralara en son katılan, dehşete kapılmış Sofía Gato'yla karşılaştı. Yirmi beş yaşındaki Camagüeylü kız üç aylık Aleidita'nın bakıcısıydı.

Daha sonra Sofía zihnindeki parçaları birleştirmeyi başardı. Dört ya da beş silahlı *barbudo* (sakallı) Onsekizinci Cadde ile Beşinci Bulvar'ın köşesine yakın bir yerdeki çalılıkların ardında bekliyordu ve komşulardan biri, Salinas adında bir subay, arabasıyla hareket ettiğinde otomatik silahlarla ateş açtılar. Che'nin korumalarından oluşan *guarnición* (müfreze) eve bir saldırı olduğunu düşünerek ateşe karşılık verdi. Birkaç dakika sonra Salinas arabasının içinde ölmüştü ve vurulan saldırganlardan biri yerde kıvranıyordu.

Çatışma haberleri hemen bastırıldı, ancak pek çok kişi olanları işitmişti. Che'nin ve hükümetin resmi olmayan görüşü, Che'ye karşı bir suikast girişimi olmadığı şeklindeydi. Hâlâ Onsekizinci Cadde'de kalan Oscarito Fernández Mell'e göre, çatışmada ölen Salinas aslında saldırganların gerçek hedefiydi ve kötü giden bir "gönül meselesi"nin kurbanı olmuştu. Küba'da meydana gelen pek çok olay gibi bu çatışma da resmi bir gizlilik perdesiyle örtüldü ve on yıllarca öyle kaldı.

Yine de o sırada Küba'da yaşananlar dikkate alındığında Onsekizinci Cadde'de yaşanan olayın Che'ye yönelik bir suikast girişimi olması ihtimali yüksektir. Bütün ülkede o

sabah Salinas'ın arabasına ateş eden adamlar gibi pek çok eski *barbudo* devrime karşı, Komünizme karşı silaha sarılmıştı. Anti-Komünistler arasında Che, Küba'nın Sovyetler Birliği'ne "boyun eğişi"nin başlıca savunucusu, Fidel'in kulağındaki "Kızıl" pire olarak tanınıyordu.

En azından Che'yi öldürmek için hazırlanan bir komplo önlenmişti. 1960 yılının başlarında, Mikoyan'ın ziyaretinden önceki, Che ile Aleksiyev'in gizlice buluşmak zorunda kaldıkları günlerden sonra bir gece Che Ulusal Banka'daki yeni bürosunda Sovyet ajanıyla konuşurken ansızın şöyle dedi: "Bak Alejandro karşı devrimcilerin beni vurmayı planladıkları yeri göstereyim sana." Büronun bulunduğu dar sokağın sağındaki bir pencereyi işaret etti. Aleksiyev endişelendi, fakat Che hemen Küba istihbarat servisinin orayı gözlediğini ve yakında harekete geçeceğini söyledi.

Calle 18'deki çatışmanın gerçek nedeni her ne olursa olsun, Che olaydan hemen sonra yeni önlemler aldı. Muhafızlar Sanayi Bakanlığı'na gelen ziyaretçilerin üzerlerini arıyorlardı ve Che her gün işe ayrı bir yoldan giderken hemen yanındaki koltukta içi el bombasıyla dolu bir puro kutusu bulunduruyordu.

Amerikalılar da yerinde istihbarat yeteneklerini neredeyse fiilen kaybetmişlerdi. Son Amerikan diplomatları, Amerikan yurttaşlarının Küba'yı ziyareti yasaklandıktan birkaç gün sonra, 20 Ocak'ta elçiliği boşaltmışlardı. Yine Ocak ayı içinde Peru ve Paraguay hükümetleri Küba'yla diplomatik ilişkilerini keserek diplomatlarını geri çektiler; sonraki aylarda Küba'nın Castro karşıtı komşularının birkaçı daha bu örneği izleyecekti. En azından yüz bin Kübalı mülteci sürgüne gitmişti. Çoğu Miami'deydi ve ABD hükümeti onlara federal düzeyde finanse edilen bir yerleşim ve iş bulma programı uyguluyordu. Che'nin ilk uluslararası gezisinde beraber olduğu sorunlu yol arkadaşı Pardo Llada da onlardan biriydi. Komünist Parti'nin hükümete sızdığına dair boşboğazlığının ardından kolayca Küba'dan ayrılmıştı. Eski tarım bakanı Humberto Sorí Marín o kadar şanslı değildi. Küba askerleri tarafından yakalanan ve CIA desteğinde karşı devrimci faaliyetlerde bulunmakla suçlanan Sorí Marín, bir infaz mangası tarafından kurşuna dizildi. İnsani bedelin ötesinde, süregiden sürgünler ve kitlesel göç, potansiyel beşinci kolcuları ve onların karşı devrimci destekçilerini sahneden çıkararak Fidel'in "bataklığı kurutma" hedefine hizmet ediyordu.

Onların hemen ardından Sovyet teknisyenleri, Rusça dil öğretmenleri, iktisatçılar ve askeri danışmanlar akın etmişlerdi. Moğollar, Arnavutlar, Macarlar, Çinliler ve Kuzey Vietnamlılar elçilik açtılar. Doğu bloku ticaret heyetleri ülkeye gelip gitmeye başladı. 17 Ocak günü Fidel bin Kübalı gencin "tarım kolektifleri"ni incelemek üzere SSCB'ye gönderileceğini ilan etmişti. Bu dönüşüm o kadar ani ve dramatik olmuştu ki, Amerikalılar ile onların yerine geçen *rusolar* arasındaki farklılık işçi sınıfından Kübalıları bile şaşırttı.

Amerikalılar zengin ve gürültücüydüler ve berbat bir İspanyolca'yla konuşuyorlardı. Oysa yeni gelenler köylüler gibi görünüyor ve öyle davranıyorlardı; kaba ve ucuz giysi-

ler içindeydiler. Kadınlar şişmandı ve uzun köylü etekleri giyip, başlarına eşarp örtüyorlardı. Erkekler ise kalitesiz kumaştan kötü dikilmiş takım elbiseler giyiyorlardı. Küba sıcağında sürekli terliyor, ancak deodorant kullanmıyorlardı. Titiz Kübalılara göre Ruslar kötü kokuyorlardı. İspanyolca konuşmuyorlardı, kendi içlerine kapanmışlardı. Kamyonlarla kentin içinden geçip bir sürü gibi konutlarına gidiyorlardı. Modern kenti hayretle izliyorlardı. Parlak Amerikan tüketim malları, televizyonlar, buzdolapları, havalandırma sistemleri hâlâ mağazaların vitrinlerindeydi. Bahçe içinde, yüzme havuzlu binaların şık mimarisi dikkatlerini çekiyordu. Kromlu, kuyruklu devasa Amerikan arabalarına hayretle bakıyorlardı.

Görünüşe bakılırsa Sovyetler o çok övülen Sosyalist "süper güç"ün temsilcileri olarak insanları fazla etkileyemiyordu. Che halkın bu konudaki kuşkularını biliyordu ve 6 Ocak'ta SSCB'ye yaptığı geziyi anlatmak için Küba televizyonuna çıktığında konuya değindi. Ziyaret ettiği bütün ulusları şiirsel bir dille parlattıktan, özellikle Kuzey Kore ve Çin'i övdükten sonra, herkesin zihnindeki konuya, Kübalıların uzun süredir aşina oldukları alanlarda Sovyetler'in belirgin geriliğine geldi.

> Burada bizi gerçekten de biraz sıkıntıya sokan bazı sorunlarla karşılaştık... Örnek vermek gerekirse, Küba halkının deodorant imalatı için gerekli bazı hammaddelere ihtiyaç duyması ve bu ülkelerde yaşayan insanların bunu anlamaması gibi sorunlar var. Bunun sebebi, bu ulusların bütün üretimlerini halkın genel refahı için geliştirmeleri ve muazzam bir geriliğin üstesinden gelmek zorunda olmaları ve... bu tür şeyleri dert etmemeleridir. Biz de artık daha önemli sorunlarla uğraşmak zorundayız.

Che o koşullarda elinden geldiği kadar diplomatik bir dille konuşuyordu. Durumu *anlıyordu*, zaten titiz *habanerolara* (Kübalılar) hitap ediyordu; ancak zaman değişmişti, yeni bir ulusal öncelik vardı ve tıpkı Ruslar gibi onlar da deodorantsız yaşamak zorundaydılar. Ayrıca, evet, teknolojik bakımdan ileri olmalarına rağmen, Sovyetler'in pek çok bakımdan hâlâ kırsal bir halk olduklarını da kabul ediyordu.

Sovyet blokunun ekonomideki etkisi de daha görünür hale gelmişti. Hükümetin vurgusu, toprağın kamulaştırıldığı ilk günlerin örgütlü kooperatif çiftliklerinden, onların yerini alan, "*granjas del pueblo*"[91] denilen Sovyet tipi devlet çiftliklerine kaymıştı. Çek ve Sovyet danışmanları artık birinci kuşaktan Güney Amerikalı iktisatçılar grubuyla birlikte Che'nin bakanlığında çalışmaktaydılar. Ve Che kendisi ve Borrego'nun da aralarında bulunduğu bazı yardımcıları için haftalık Marksizm dersleri örgütledi. Öğretmenleri İs-

91) Büyük kamulaştırmalara rağmen, Küba'nın ekilebilir topraklarının çoğu devlet engeli olmaksızın kendi topraklarını işlemeye devam eden küçük çiftçilerin elindeydi. 1963'te çıkarılan bir yasayla özel toprakların miktarı biraz daha azaltıldı, ancak devrim asla bağımsız *guajiro* çiftçilerini tamamen ortadan kaldırmadı.

panyol asıllı bir Sovyet siyasal iktisatçısı olan Anastasio Mansilla'ydı.

Çeşitli Amerikan etkilerinin yanı sıra –söz gelimi Noel Baba yasaklanmıştı– İngilizce öğrenimi de artık teşvik edilmiyordu. "Yeni" Küba'da öğrenilen ikinci dil artık Rusça'ydı. Che, Lermonstov Üniversitesi'nden kendisine tercüman ve özel öğretmen olarak gönderilen dilbilimci Yuri Pevtsov'dan haftada iki gün Rusça dersi almaya başladı. Rusça-İspanyolca ders kitabı olmadığı için Rusça-Fransızca bir okuma kitabından çalışıyorlardı.

Halkın önceleri "*bolos*"la (kalın kafalılar) alay etmesine rağmen, belirli bir Sovyet "üslubu" önceleri yüzeysel biçimde olsa da Küba hayatına kaçınılmaz olarak nüfuz etmeye başladı. Hükümet bu simgesel dönüşüme önderlik ediyordu. SSCB'deki GOSPLAN'ı örnek alan bir merkezi planlama dairesi, JUCEPLAN kuruldu. Caddeler, tiyatrolar ve fabrikalar Camilo Cienfuegos ve Patrice Lumumba gibi yerli ve yabancı devrimci kahramanların isimleriyle kutsandı. Birinci Bulvar'daki eski Chaplin Sineması, Carlos Marx adını aldı ve çok geçmeden Vietnam Kahramanları ve Rosa Luxemburg adını taşıyan gündüz bakım evleri de olacaktı.

Devrimden beri bu bakım evlerinde, Fidel, Ernesto, hatta Che adını taşıyan çocuklar bakılıyordu. Ancak giderek Kübalılar çocuklarına Aleksey ve Nataşa gibi isimler de vermeye başladılar. Çok geçmeden Che'nin en küçük kızı Rusça bir takma isim alacaktı: Alyuşa.

Washington'un istihbarat analistleri adanın Sosyalist blokla dramatik kaynaşmasını daha çok Che Guevara'nın çabalarına atfediyorlardı. Che'nin Çin-Sovyet blokuna yaptığı gezinin ele alındığı 23 Mart tarihli gizli bir değerlendirmede Dışişleri Bakanlığı İstihbarat ve Araştırma Bürosu (INR) sağlanan başarıları kaydediyordu.

"Ziyaretin sonunda Küba, bloktaki her ülkeyle ticaret ve ödeme anlaşmaları yaptı, kültürel ilişkiler kurdu; Doğu Almanya dışında bütün ülkelerle diplomatik ilişkiler kurdu, Arnavutluk dışında hepsiyle teknik yardım anlaşmaları yaptı."

Guevara'nın bu gezi sırasında Küba'ya askeri yardım konusunu görüşüp görüşmediği bilinmiyordu, ancak rapor bunun yüksek bir olasılık olduğu sonucuna varıyordu. "Konu görüşülmüş ve yeni silah alımları kararlaştırılmış olabilir. Bir rapora göre, gezisinin başlarında Guevara, Kruçev'den füze istemiş ve Sovyet Başbakanı bu isteği kesinlikle reddederek, bunun yerine II. Dünya Savaşı'ndan kalma bazı otomatik silahlar vaat etmişti."

II

Che, Raúl ve Fidel'in katledilmelerinin uygun olup olmadığı CIA tarafından bir süre tartışılmıştı. Ocak 1960'da Allen Dulles "sürgün ordusu" lehine cinayet programını önceleri reddetmiş, ama eski okuldan Dulles sonunda kan dökme arzusuyla değilse de pragmatizm uğruna görevi en etkin biçimde yerine getirmek için mümkün olan her şeyin yapılması gerektiği noktasına gelmişti. Küba'nın üst siyasal liderlerinin öldürülmesi bir istila planının başarısını sağlayacaksa uygulanması gereken bir seçenekti; sonraki aylarda Dulles örtülü operasyonlar direktörü Richard Bisell'in öldürme imkanlarını araştır-

masına izin vermişti. Bazı komplolar çoktan uygulamaya konulmuştu. Bunların arasında Fidel'in en sevdiği purolara zehir katmak gibi tuhaf bir plan dahi vardı. Sonraki aylar ve yıllar boyunca, bazıları Amerikan mafyasının yardımıyla, Fidel'i ve üst düzey yoldaşlarını katletmek için pek çok komplo hazırlanacak ve bu yönde girişimde bulunulacaktı.[92]

Aynı sıralarda Allen Dulles yeni yeni gelişmeye başlayan Kongo kriziyle uğraşıyordu. Bu eski Belçika sömürgesi Batı için hayati bir stratejik maden kaynağıydı ve Washington, Moskova'nın burada bir uydu hükümet kurmasına izin veremezdi. Dulles ve adamları Kruçev'in bu yönde girişimlerde bulunmasından korkuyorlardı. Bu Afrika devletinin biraz dengesiz olduğu görülen başbakanı Patrice Lumumba daha önceden zengin bakır madenlerinin bulunduğu Katanga'nın kendisine rakip olan Mois Çombe önderliğinde ve Belçika'nın desteğiyle ülkeden ayrılmasını önlemek için BM birliklerini çağırmıştı; şimdi de SSCB'den askeri destek istiyordu.

Ağustos 1960'da Dulles, Eisenhower'ın onayıyla Kongo'nun başkenti Leopoldville'deki CIA istasyon şefine bir telgraf göndererek ona "yüksek öncelikli... acil ve önemli bir hedef olarak" Lumumba'yı "yok etme" yetkisi vermişti. Lumumba Devlet Başkanı Joseph Kasavubu ve ordu komutanı Joseph Mobutu tarafından görevden alınmıştı, ama hâlâ bir tehdit olarak algılanıyordu. Eylül ayında Dulles, Lumumba'nın "her türlü imkan kullanılarak yönetici konumundan tasfiye edilmesi"ni emretmişti.

Bir hafta sonra Leopoldville'deki CIA istasyon şefine Washington'dan bir ziyaretçi geldi. Bu ziyaretçi CIA'nın "tıp bölümü"nden Dr. Sidney Gottlieb'ten başkası değildi. Diplomatik valizinde bir şırınga, lastik eldivenler, bir maske ve küçük bir şişe iz bırakmayan biyolojik zehir taşıyordu. Lumumba'yı yok etmek için pratik bir çözüm bulunmuştu. Ne var ki Lumumba'ya CIA'dan önce Kongolu rakipleri yaklaştı. Kongo ordu birlikleri tarafından yakalanan Lumumba BM güçlerinin koruması altındaki Çombe güçlerine teslim edildi. Lumumba bu tutsaklık sırasında, 17 Ocak 1961'de katledildi, ancak bu olay nerdeyse bir ay kadar gizli tutuldu.

Lumumba'nın ölümü şubat ayı ortalarında nihayet açıklandığında Kruçev büyük bir öfkeye kapıldı ve BM Genel Sekreteri Dag Hammarsjköld'ü cinayete "suç ortaklığı" yapmakla suçladı. Küba'nın dışişleri bakanı Raúl Roa, Kruçev'i izleyerek BM'ye resmi bir protesto notası verdi. Havana'da Che, Lumumba için yas tutuyordu. Onu Afrika'nın kardeş bir devrimci lideri olarak görmüştü. Küba hükümeti üç günlük yas ilan etti. CIA'daki adamlar kuşkusuz sessiz bir sevinç içindeydiler.

Mart ayında CIA'nın Küba istila gücü hazırlıkları, siyasal cephe örgütleme faaliyetleriyle birlikte devam ediyordu. Manuel Ray Küba'da gelişim halinde bir yeraltı şebekesi bırakarak CIA destekli Kübalı sürgün ittifakına tabi olmuştu ve eski başbakan Míro Cardona Küba'nın gelecekteki geçici devlet başkanı olarak, gurur duyulan "Küba Devrimci

92) CIA'nın ilk yılları hakkında bir kitap (bkz. "Seçilmiş Kaynakça") yazan Evan Thomas'a göre, 1960'da CIA hedefler için James Bondvari kod isimleri oluşturmuştu. Buna göre Fidel'in kod adı "AMTHUG", bir doktor olan Che'ninki ise "AMQUACK" idi.

Konseyi"nin başkanlığına getirilmişti. Ne var ki bütün Castro karşıtı faaliyet her yerde büyük sorunlara neden olmuştu.

Geçen kasımda 2506. Tugay'dan altı yüz Kübalı sürgün savaşçı Guatemala'daki üç aylık gerilla eğitim kursunu tamamlamış, ancak varlıkları ve onlara verilen CIA desteği basında yer almıştı. Bunun yol açtığı skandal Guatemala Devlet Başkanı Ydigoras Fuentes'in hayatını zorlaştırmıştı. Kendi topraklarında yabancı askerlerin varlığına öfkelenen büyükçe bir Guatemalı subaylar grubu askeri bir ayaklanma düzenlemişler; 13 Kasım gecesi askerler başkentteki garnizonu, doğu Guatemala'daki Zacapa kışlasını ve Karayib limanı Puerto Barrios'u ele geçirmişlerdi.

İsyancı subaylar ve birlikleri başlangıçta başarılı olmalarına rağmen bir sonraki aşamada ne yapacaklarını bilemiyorlardı. Bu arada, Zacapa'daki yüzlerce köylü onlara katılmaya çalışıyor ve savaşmak için silah istiyordu. Eisenhower yönetimi hemen harekete geçti. Bir ABD donanma filosu Guatemala sahillerine gönderildi ve CIA'nın Kübalı gerilla gücü isyanın bastırılmasına yardımcı olmak için harekete geçirildi. Pilotluğunu Kübalı sürgün pilotların yaptığı, CIA destekli B-26 bombardıman uçakları isyancıları mevzilerinden sökmek için kullanıldı. Bu güç gösterisi etkili oldu ve isyancı birlikler kısa süre içinde teslim oldular.

Ancak küçük bir hesaplaşma gibi görünen bu olayın geleceğe yönelik önemli sonuçları vardı. İsyana katılan, ABD'de eğitim görmüş iki genç Guatemalalı subay, yirmi iki yaşındaki Marco Aurelio Yon Sosa ve on dokuz yaşındaki Luis Turcios Lima kışlalarına dönmeyip yeraltı faaliyetine başladılar. Guatemala rejimine karşı bir gerilla savaşı başlatmaya kararlıydılar. On beş ay içinde, Ydigoras Fuentes tarafından "Küba yönelimli" solcu bir gerilla isyanının liderleri olarak kınanacaklar, Turcios Lima ise Che'nin gözde devrimci öğrencilerinden olacaktı.

O kasım ayında Venezuela'da da sorunlar çıkmış, Küba yanlıları ve Venezuelalı Komünistler Caracas'ta Betancurt rejimine karşı bir ayaklanma başlatmışlardı. Venezuela'nın eski devlet başkanı Amiral Wolfgang Larrazábal'ın koalisyondaki hükümette yer alan merkez sol URD partisi Betancourt'u terk ederek MIR ve Komünistlerle bir koalisyon kurmuş ve hükümeti devirmek için bir "Ulusal Kurtuluş Konseyi" oluşturulmuştu. Bu gelişmeleri sokak gösterileri ve polisle yapılan çatışmalar izledi, ancak isyan sonunda ezildi. Ne var ki Betancourt giderek etkisini artıran bir baskıyla tepki gösterdi ve o yılın sonunda anayasal güvenceler belirsiz bir süre için askıya alındı; üniversiteler kapatıldı solcu gazeteler yasaklandı ve ülkenin petrol alanları askerler tarafından işgal edildi. Venezuela'da ortam silahlı gerilla mücadelesi için uygun hale geliyordu ve çok geçmeden Küba'nın desteğiyle mücadele başladı.

Bu arada Guatemala'daki Kübalı sürgün tugayının "eğitimini tamamlaması" bu gücün Küba'da oynayacağı rol konusunda CIA stratejisinde meydana gelen bir değişiklikle çakıştı. Özgün fikir bu gücün bir gerilla ordusu olarak savaşabileceği ve varlığını sürdüre-

bileceği şeklindeydi. Ancak bu strateji, son deneyimlerin de etkisiyle giderek kuşkulu hale geliyordu. Ana güç Guatemala'da eğitim görürken CIA paralel bir örtülü program başlattı ve Küba'ya küçük isyancı ve sabotör ekipleri göndermeye başladı. Çoğu Castro güçleri tarafından hemen saf dışı edildi. CIA'nın havadan ikmali de dağlardaki isyancıları ayakta tutmaya yetmedi. Bu durumda daha iddialı bir plan gerekiyordu.

Taktikleri değiştiren Richard Bissell Guatemala'daki tugayla çalışan gerilla eğitmenlerine konvansiyonel savaş programı uygulama talimatı verdi. Yeni plana göre tugay Küba sahillerine denizden bir çıkarma yapacaktı. Hava desteği gören bu güç bir köprübaşı tutacak, geçici bir Küba hükümeti kuracak, bu hükümet Washington ve dost Latin Amerika hükümetleri tarafından hemen tanınacak ve ABD Küba'nın "yeni demokratik hükümet"ine "yardımcı olmak" için teorik olarak müdahale edebilecekti. Bütün bunlar olup biterken, Fidel, Che ve Raúl'un çoktan ölmüş olacakları düşünülüyordu. CIA artık çıkarma öncesinde Küba liderlerini öldürmek için çeşitli planlar hazırlıyordu.

Guatemala'daki tugaydan "Gri Takımlar" denilen beşer kişi seçilerek yedi sızma grubu oluşturuldu. Bunlar adadaki yeraltı hareketiyle birleşecekler ve CIA'nın havadan silah ikmalinin eşgüdümüne yardımcı olacaklardı. Ana istila gücü karaya çıktığı zaman harekete geçecekler, belirli hedefleri vurarak bütün Küba'da silahlı ayaklanmalara önderlik edeceklerdi. On dokuz yaşındaki Felix Rodríguez de seçilenler arasındaydı. O ve diğer Gri Takım adayları Guatemala'daki yeni cangıl kampına hareket ettiler ve burada Doğu Avrupalı anti-Komünist sürgünler tarafından espiyonaj "sanatı" konusunda eğitildiler. Noel'den birkaç gün sonra Rodríguez'in Gri Takım'ı pencereleri karartılmış bir askeri nakliye uçağıyla ABD'nin Panama Kanalı Mıntıkası'ndaki üslerinden biri olan Fort Clayton'a gönderildiler. Eğitim Fort Clayton'da da devam etti, fakat bu kez Sovyet ve Doğu Avrupa kökenli gelişmiş silahları nasıl kullanacakları öğretiliyordu.

Ocak ayı başlarında Rodríguez Fidel'i öldürmek için bir plan hazırlayarak Amerikalı ortaklarına sundu. Birkaç gün sonra kendisine planın teşkilatın (CIA) onayına sunulduğu söylendi. Rodríguez bir arkadaşıyla birlikte Miami'ye uçtu. Orada kendisine Alman yapımı dürbünlü bir keskin nişancı tüfeği verildi. CIA suikast yerini de seçmişti. Burası Havana'da Fidel'in sık sık uğradığı bir evdi. Rodríguez tam üç kez gece saatlerinde bir sürat botuna binerek Küba sahillerine geldi ve her üçünde de kendisini bekleyenlerle buluşma girişimi başarısızlığa uğradı. Üçüncü başarısızlığın ardından kendisine verilen tüfek geri alındı ve CIA Rodríguez'e bu operasyon konusunda "fikirlerini değiştirdikleri"ni söyledi.

Bu arada Gri Takımlar Miami yakınlarında bir kampa getirilmişlerdi. 14 Şubat günü ilk sızma ekibi gizlice Küba'ya girdi. Bu girişten bir hafta ve Che'nin evinin önündeki pusudan dört gün sonra Rodríguez dört kişiyle birlikte, yanlarında silahlar, patlayıcı ve cephaneden oluşan bir yük olduğu halde Küba'nın kuzey sahiline, Varadero tatil yöresi ile Havana arasında bir yere bırakıldılar. MRR yeraltı örgütüne mensup kişiler tarafından alınarak arabalarla götürüldüler.

Ertesi ay Rodríguez ve arkadaşları Havana ve Camagüey'deki yeraltı direnişiyle bir araya geldiler. Güvenli evlerde kalıyor ve CIA'nın havadan büyük çaplı silah ikmali için hazırlık yapıyorlardı. Silahları alıp dağıttıktan sonra yerine getirecekleri görev Che ile Camilo'nun Batista'ya karşı verilen savaşın son evresinde yaptıklarını andırıyordu: Kuzey Las Villas'ta bir gerilla cephesi açmak ve hükümeti istila gücünün çıkarma yapacağı güney sahilindeki kuvvetleri çekmeye zorlayarak adayı ortadan bölmeye çalışmak.

Mart ortalarında Rodríguez Ondördüncü ve Onaltıncı Caddeler arasındaki Beşinci Bulvar'da bulunan Devlet Güvenlik karargahının hemen yanındaki güvenli bir evde saklanan silahların yeraltı hareketine aktarılmasına yardımcı oldu. Bilmediği şey, ünlü Che Guevara'nın iki blok ötede yaşamakta olduğuydu. Bunu bilseydi muhtemelen planını değiştirir ve onu öldürmeye çalışırdı.

Bu faaliyetin Castro rejiminin gözünden kaçmış olması pek muhtemel değildir, zira o sırada rejim yeni Amerikan başkanının Küba'yı bir *fait accompli* (oldubitti) olarak kabul edeceği umudundan sıyrılmıştı. Seçim kampanyası sırasında Eisenhower-Nixon yönetimini Castro'ya yumuşak davranmakla suçlayan Başkan Kennedy bu konuda atılgan bir tutum sergilemeye kararlı görünüyor ve göreve gelişinden bu yana geçen iki ay içinde bütün göstergeler ABD destekli bir tür askeri müdahale için hazırlık yapıldığını ortaya koyuyordu.

Aslında Kennedy kasım ayında başkanlık seçimini kazanır kazanmaz "Küba sürgünleri"nin planlanmış istilası hakkında bilgi almış ve CIA Direktörü Dulles'a inisiyatif vermişti. Göreve geldiğinden beri Kennedy CIA'nın hız kazanan planlarını ihtiyatlı bir tutumla incelemiş, planın geçerliliği hakkında taşıdığı endişeleri dile getirmiş –en yakın bazı sivil danışmanları plana şiddetle karşı çıkıyorlardı– ancak CIA'nın uyarılarından ve güvencelerinden oluşan etkin bileşim sonunda galip gelmişti.

Dulles'ın adamları Kennedy'e sürgün gücünün gayet iyi eğitildiğini ve savaşma arzusuyla yanıp tutuştuğunu anlattılar. "D day" in kısa sürede gerçekleşmesi gerekiyordu. İstila başlamadan önce CIA Küba'nın küçük deniz uçaklarını ve B-26 filosunu, sürgün gücünü hava saldırısından korumak için kolayca "yok edebilir"di. Ancak bu imkan hızla ortadan kalkıyordu. Kübalı pilotlar Çekolovakya'da Sovyet MİG'leriyle uçuş eğitimi yapıyorlardı ve MİG'ler henüz Küba'ya verilmemiş olsa da, çok geçmeden Küba bu uçaklara sahip olacaktı.

CIA çıkarma yapılacak bölgeyi de seçmişti. Burası Küba'nın Las Villas bölgesindeki güney sahilinde, Trinidad yakınlarında bir yerdi. Ancak Kennedy bunun biraz "gösteri" gibi olacağını düşünüyordu. Daha batıda, gözlerden uzak bir bölge seçti: Domuzlar Körfezi'nde Playa Girón denilen ıssız bir kumsal. İsyancıların bu bölgeyi tutamamaları halinde "yakınlardaki" Escambray'e kaydırılabilecekleri ve oradaki isyancılarla birleştikten sonra bir gerilla direniş hareketine başlayabilecekleri konusunda Kennedy'e güvence verilmişti.

Planın pek çok kusuru vardı. "Yakınlarda olduğu söylenen" Escambray dağları gerçekte yüz mil kadar uzaktaydı ve Girón'u sürpriz bir çıkarma için ideal hale getiren ıssızlık Castro güçlerinin hızlı hareket etmeleri halinde orayı bir ölüm tuzağı haline getirebilirdi. Kaçmaları gerektiğinde isyancılara sadece iki çıkış yolu kalıyordu: Zapata bataklıklarının içinden geçen dar bir yol ya da saldırıya açık sahil şeridi. Her iki durumda da kolayca pusuya düşürülebilir, yerleri saptanabilir ve katledilebilirlerdi. CIA stratejistlerinin bu olasılıkları düşünmedikleri açıktır.

Kennedy tereddütlerine rağmen gerekli izni verdi, ancak saldırı iyice gelişmeden önce ABD birliklerinin doğrudan işe karışmasını ya da büyük ölçekli bir hava desteği istemiyordu. Anlaşılan CIA'nın adamları hareket bir kez başladığında başkanın bu konuda yumuşayacağına inanıyorlardı. Kübalı sürgünlere bu tartışmalar hakkında hiçbir şey söylenmedi; onlar Amerikan askeri gücünden tam destek göreceklerini sanıyorlardı.

CIA'nın Castro'nun istihbarat servisinin "örtülü" programa ne ölçüde sızdığından da haberi yoktu. Gri Takım'ın otuz beş üyesinden en az biri Castro hükümetinin çifte ajanıydı ve kuşkusuz başkaları da vardı. CIA planlarının genel hatları, Fidel'in geniş bir casus şebekesinin faaliyet halinde olduğu Miami'deki Kübalı sürgün topluluğu içinde geniş çapta biliniyordu. Dahası Fidel'in elinde artık zırhlı araçlar vardı. Aleksiyev'in yıllar sonra neşeyle itiraf ettiği gibi, "Playa Girón'da Sovyet silahlarımız vardı. Playa Girón'da çok sayıda Sovyet silahı kullanıldı."

III

İstila söylentilerinin, gece yapılan hava saldırılarının, Havana'da kamulaştırılmış işyerlerine karşı düzenlenen bombalı saldırıların neden olduğu yüksek gerilimin orta yerinde Che, çalışmalarını aksatmadan sürdürüyor, konuşmalar yapıyor, makaleler yazıyor ve yabancı ülkelerden gelen heyetleri kabul ediyordu. Çinliler, Sovyetler'den aşağı kalmamak için Hotel Havana Libre'de kendi "İktisadi Ürünler Fuarı"nı açtıklarında Che açılış ve kapanış törenlerinde hazır bulundu. Sovyetler Birliği'nin kurduğu bir kalem fabrikasının açılış kurdelesini kesti ve yakınlarda ulusallaştırılan Nicaro nikel madenini ziyaret ederek, işçileri "daha çok üretmek için daha çok çalışmaya ve fedakarlık yapmaya" teşvik etti.

"Gönüllü emek" Che'nin Küba'da "yeni bir Sosyalist insan" yaratma arzusunun son savaş standardı haline gelmişti. Bu uygulamayı Camilo'nun ölümünden kısa süre sonra, ölmüş olan yoldaşının anısına yapılan bir okulun inşasıyla küçük ölçekte başlatmıştı zaten, ancak Mao'nun Çin'inde gönüllü emek tugaylarını gördükten sonra aynı şeyi Küba'da da kitlesel olarak uygulama fikrine kapıldı. Ülkeye döndükten sonra cumartesi günlerini bu işe ayırdı. Fabrika montaj hattında çalışıyor, şeker kamışı kesiyor ya da inşaat alanlarında tuğla taşıyor ve yeni kurulan Sanayi Bakanlığı'ndaki meslektaşlarını da şeker hasatı sırasında gönüllü çalışarak "örnek olma"ya teşvik ediyordu. Çok geçmeden

Sanayi Bakanlığı'nda çalışan herkes Che'nin gözüne girmek için cumartesi günlerini evde değil gönüllü çalışmalarla geçirmeye başladı.

Che'nin sonunda "*emulación comunista*" (Komünist yarışma) adını alan programı kişinin kendi emeğini toplumun yararına kullanması ilkesine dayanıyordu. Böylece kişi ücretsiz bir iş yaparak gerçek bir Komünist "bilinç" inşa etme yönünde önemli bir adım atmış oluyordu. Che evden arabayla çıkıp belirli bir yerde yoldaşlarıyla buluşuyordu. Bir gün, Che'nin kolunda saat olmadığını gören arkadaşı Oscarito Fernández Mel ona kendi saatini verdi. Tıp fakültesinden mezun olduktan sonra satın aldığı saatin bilekliği altındandı. Bir süre sonra Che, Oscarito'ya bir kağıt verdi. Oscarito, Che'nin kolundaki saatin altın bilekliğinin çıkarıldığını, yerine deri bir kayışın takıldığını fark etti. Elindeki kağıt Ulusal Banka'dan alınmış bir makbuzdu ve üzerinde Oscar Fernández Mell'in altın bilekliği Küba altın rezervlerine katkıda bulunmak üzere "bağışladığı" yazılıydı.

Che'nin Ulusal Banka'nın başkanı olarak maaş almayı kabul etmediğini herkes biliyordu. Sadece küçük *comandante* ücretiyle yetiniyor, Sanayi Bakanlığı'ndaki uygulamayı sürdürüyordu. Artık bakan yardımcısı olan Orlando Borrego kendi maaşının Che'nin *comandante* maaşına eşit bir bölümünü çekmek zorunda hissetti kendini; geri kalanını tarım reformu fonuna bağışlıyordu. Aksi halde yardımcısı olduğu bakandan daha fazla maaş almış olacaktı.

Che'nin yoldaşlarının hepsinin onun vermeye çalıştığı devrimci örneği değerlendiremediklerini Borrego kabul ediyordu. Kendisi de Che yüzünden hayallerinin arabasından vazgeçmek zorunda kalmıştı. Küba'nın zenginleri ülkeden kaçtıklarında, arkalarında çok sayıda araba bırakmışlardı. Hemen kamulaştırılan bu arabalar çeşitli bakanlıklar tarafından yetkililere ve çalışanlara tahsis edilmişti. Ancak Borrego'nun payına çok daha iyi bir parça düşmüştü. "Müdahale" edilen bir sigara fabrikasını ziyaret ettiği sırada, bir yönetici ona sahibi tarafından terk edilmiş Jaguar marka yeni bir spor araba göstermiş ve Borrego'ya onu almasını önermişti, zira onu ne yapacakların bilemiyorlardı. Borrego arabaya ilk görüşte âşık oldu ve bir hafta kadar gururla hız yaptı. Bu keyif arabayı Che'yle garaj olarak kullandıkları yere park edinceye kadar sürdü. Che arabayı gördü. Borrego'ya yaklaştı ve ona, "Sen bir *chulo*sun (pezevenk)!" diye bağırdı.

Eliyle arabayı gösteriyordu. Böyle bir araba sürerek Borrego ne yaptığını sanıyordu? O fiyakalı bir "pezevenk arabası"ydı. "Halkın temsilcisi" olan bir kişi böyle bir arabayı süremezdi. Borrego'nun kalbi duracak gibi oldu. Che'ye arabayı hemen iade edeceğini söyledi. "İyi," dedi Che, "sana iki saat süre veriyorum."

Daha sonra büroda Che ona çok daha mütevazı olan kendi yeşil renkli eski Chevy Impala'sı gibi bir araba kullanması gerektiğini söyledi. Çok geçmeden Borrego'ya tam da şefininki gibi bir araba verildi. Tek fark arabanın iki renkli olmasıydı. Borrego on iki yıl boyunca o arabayı kullanacaktı. "Che çok kuralcıydı," diyecekti yıllar sonra, "...tıpkı İsa gibi."

Che yeni düşmanlar ve müttefikler kazanmakla meşgulken, eski arkadaşlarından bazıları Havana'da boy gösteriyorlardı. Granado bütün ailesini toplayarak Venezuela'dan gelmiş, Havana Üniversitesi'nde biyokimya dersleri veriyordu. Tamamen farklı nedenlerden ötürü Ricardo Rojo da ortaya çıkmıştı. ABD-Küba anlaşmazlığında arabuluculuk yapma girişimlerinde başarısızlığa uğrayan Arjantin'deki Arturo Frondizi hükümetinin Bonn'daki elçiliğinde diplomat olarak görev yapan Rojo, anlaşılan Guevara'yla ilişkisini kullanarak Küba'nın niyetlerini anlayabileceğini umuyordu. Rojo sadece Küba'nın savaşa hazırlanmakta olduğunu görebiliyordu. Milislerin Havana sokaklarında çukurlar açarak patlayıcı yerleştirdiklerine tanık oldu. Her yerde ellerinde silahlar, üniformalı kadınlar ve erkekler vardı. Kapıdaki sakallı ve silahlı adamlar tarafından üstü arandıktan sonra girdiği binada eski dostu Chancho Guevara'nın pek az eşyanın bulunduğu odasına girdi. Meksika'daki son görüşmelerinden bu yana altı yıl geçmişti. Guevara biraz kilo almıştı. Rojo bunu ona söyledi. Che hemen karşı çıktı. "Şişman" değildi, kronik astım yüzünden kortizon tedavisi gördüğü için "ay yüzlü" olmuştu.

Rojo'ya söyleyeceği ya da göstereceği her şeyin muhtemelen Batılı siyasetçilerin kulağına gideceğini düşünen Che, onu Küba'nın kırsal kesiminde tura çıkardı. Fabrikaları, şeker kamışı tarlalarını gezdiler ve Escambray'de karşı devrimcilerle savaşan köylü askerlerle konuştular. Che onu gönüllü şeker kamışı kesme gününe de götürdü. Rojo artık bazı şeylerden emindi. Küba kesinlikle Komünizm yoluna girmişti; devrim gayet iyi silahlanmıştı ve Küba halkının geniş desteğine sahipti. Eski arkadaşının söylediklerinden çıkardığı kadarıyla Che devrimi Güney Amerika'ya yaymakla ilgileniyordu.

Mart ayının sonuna doğru Che havaalanına kadar Rojo'ya eşlik etti. Yol boyunca yerleştirilmiş uçaksavar toplarının önünden geçerlerken Che, ona dönerek, "Gelecekler," dedi. Amerikalıları kastediyordu. "Ancak onları iyi karşılayacağız. Çok yazık! Tam da parti başlamak üzereyken ayrılıyorsun."

3 Nisan günü Washington Küba konusunda bir "Beyaz Kağıt" çıkardı. Küba, Amerikalılar için "açık ve yakın bir tehlike" oluşturmaktadır, deniyordu. Bu Kennedy yönetiminin, kısa süre içinde Domuzlar Körfezi çıkarması olarak tanınacak askeri sefer için silah başı çağrısıydı.

Beş gün sonra, istila geriliminin iyice arttığı bir sırada, Che *Verde Olivo*'da "Küba: Tarihsel İstisna mı, Yoksa Anti-Sömürgeci Mücadelenin Öncüsü mü?" başlıklı bir makale yayımladı. Kendi sorusunu şöyle yanıtlıyordu: Küba istisna değil, sadece emperyalizmin genel iktisadi bağımlılık ve hakimiyet kalıbını kıran ilk Latin Amerikan ulusuydu. Verdiği örnek komşularının devrimci özgürlük için izleyecekleri yolu göstermekteydi.

> Muazzam emperyalist sistemden, her ülkedeki kukla yöneticileri ve bu kuklaları koruyan paralı askerleri ve insanın insanı sömürdüğü o karmaşık toplumsal sistemiyle birlikte kendimizi özgürleştirmek için ne yaptık?

> Belirli formüller, sevgili Latin Amerikamızın büyük hastalıkları için deneysel hekimliğin, hızla bilimsel doğrular haline gelen ampirik tıp keşiflerimizin [sonuçlarını] uyguladık.

Ernesto Guevara'nın gerçekleştirdiği "bilimsel" keşif, hekimlik alanında yaptığı çalışmalarla başlayan araştırma sürecinin zirvesi, işte buydu. Ancak bireylerin hastalıklarını iyileştirmek asla onun gerçek ilgi alanı olmamıştı; onun tutkusu bir tedavi yöntemi, koruyucu bir yöntem arayan bilimsel araştırmacının tutkusuydu; ve bu tutku tıp alanında olduğu kadar siyaset alanında da geçerliydi. Önündeki ihtimaller listesinin çözümlerini –"reformizm, demokrasi, seçimler"– karşılaştırıp araştırmalar yaparken, Marx'ı, daha sonra Guatemala'yı, sonra Küba'yı keşfetmiş ve onun içinde ateşle vaftiz edildikten sonra "ampirik tıp" konusundaki keşifleri onu "bilimsel doğru"ya götürmüştü. Bu doğru ve insan hastalıklarının tedavisi Marksizm-Leninizm idi ve gerilla savaşı bu doğruya ulaşmanın aracıydı.

Küba devriminden önce, diyordu, "Amerika subjektif koşullardan yoksundu; bunların en önemlisi emperyalist güçlere ve onların yerli müttefiklerine karşı şiddet yoluyla verilecek mücadelenin zafer kazanabileceği bilincidir. Bu koşullar silahlı mücadele sayesinde yaratıldı. [Bu mücadele] değişim ihtiyacını... ve halk güçlerinin orduyu yenilgiye uğratabileceğini ve daha sonra imha edebileceğini (her gerçek devrimin mutlak zorunlu koşulu) kanıtladı... Bizi yöneten toplumsal yasaları büyük düşünürleriyle keşfeden işçi sınıfının ideolojisine dayanan Amerika'nın köylü sınıfı, tıpkı Küba'da olduğu gibi, geleceğin büyük kurtuluş ordusunu oluşturacaktır."

Che, Küba devriminden hareketle bir "bilimsel doğru"ya varmıştı ve bu bilimsel doğru, teorilere uygun olmayan doğal bir yasa niteliğindeydi. Özünde Che, silahlı mücadele yoluyla Sosyalizme ulaşma formülünün bilimsel bir keşif niteliğinde olduğunu ve bu keşif sayesinde adaletsizliğe son verileceğini ve yeni bir insan formunun yaratılacağını öne sürüyordu.

IV

Dört gün sonra Havana'nın en lüks ve en büyük satış mağazası El Encanto CIA destekli yeraltı gruplarından biri tarafından ateşe verildi. Felix Rodríguez ise, bağlantıları tarafından yakında "büyük bir şey" olacağı, ardından hava "oldukça ısınacağı" için şehri terk etmesi gerekebileceği konusunda uyarılmıştı.

Ertesi sabah, 15 Nisan günü henüz şafak sökmeden, Guevaraların dadısı Sofía, dalış yapan uçakların ve patlayan bombaların korkunç gürültüsüyle uyandı. Hemen yatak odasından fırlayıp salona geçti ve Che'ye seslendi. Che üstü çıplak olarak yatak odasından fırladı ve "Alçaklar sonunda bize saldırdılar," dedi.

Bir pencereden parlamaları ve infilakları izlediler. Uçaklar yakınlardaki Campamen-

to Libertad'daki havaalanını bombalıyorlardı. Evin dışında Che'nin *escoltası* ellerinde tabancalar bağırışarak koşuşmaya başlamışlardı. Che pencereden bağırdı: "Ateş edeni önce ben vururum!" Adamlar sakinleştiler. Birkaç dakika içinde Che ve adamları arabaya binip hızla uzaklaştılar. İstila başladığında buluşmayı önceden kararlaştırdıkları toplanma noktasına, Pinar del Río'ya gidiyorlardı. Fidel Küba'nın ABD'ye en yakın ucundaki batı ordusunun komutanlığını Che'ye vermişti.

Ertesi gün, Küba'nın küçük havaalanının büyük bir bölümünü tahrip eden bombardımanın kurbanları için yapılan cenaze töreninde Fidel ABD'yi suçlayan öfkeli bir konuşma yaptı. Saldırının sebebi bu ülkenin burnunun dibinde "bir Sosyalist devrim" gerçekleştirdiği için Küba'yı bağışlayamamış olmasıydı. İktidarı ele geçirdiğinden beri ilk kez Fidel o korkulan sözcüğü telaffuz etmişti. Daha sonra Fidel'in "Küba Devrimi'nin Sosyalist niteliğini açıkladığı" o anı saptayan bronz bir plaka konuşmanın yapıldığı yere konulacaktı.

O tarihsel öğle sonrasında Fidel'i dinleyen kalabalığın içinde Arjantin'in dağlık kenti Mendoza'dan, saçı erken dökülmüş genç bir sanatçı, Ciro Roberto Bustos ve eşi de vardı. Küba devrimci deneyimine katılmak için gönüllü olarak gelmişlerdi. Havana caddelerinin tropikal atmosferinde yürürlerken her şey onlara, yeni, tuhaf ve heyecan verici görünmüştü. Mucizevi bir ortamdı. Gelecek hem vaatler hem de tehditlerle dolu görünüyordu. Gerçekten de öyleydi. Ciro Bustos'un hayatı çok geçmeden, Che'nin kıtasal devrim görüşü sayesinde bu ortamı tamamen özümseyecek, geri dönüşü olmayan bir değişim geçirecekti.

17 Nisan gece yarısından hemen sonra Kübalı sürgünlerin bin beş yüz adamdan oluşan güçlü Kurtuluş Ordusu Domuzlar Körfezi'ndeki Playa Girón sahiline yanaştılar. Birkaç gün önce Guatemala'da üslenen birimler Nikaragua'nın Karayib limanı Puerto Cabezas'a aktarılmışlardı. Burada kendilerine Nikaragua diktatörü Luis Somoza hitap etmiş ve büyük bir neşeyle dönüşte kendisine "Castro'nun sakalından bir kıl" getirmelerini istemişti. Küba'ya, Che'nin tahmin ettiği ya da şaka niyetine söylediği gibi, United Fruit Company'nin tahsis ettiği teknelerle ulaşmışlardı. Teknelere ABD destroyerleri eşlik ediyordu. Denize açılana kadar kendilerine nereye gidecekleri söylenmemişti.

CIA'nın Radio Swan vericisinin tantanayla ilan ettiği çıkarmayı izleyen birkaç saat içinde Fidel kendi güçlerini istilacılara saldırmak için harekete geçirdi. İstilacılar adanın içlerine yönelecek yerde kumsalda tahkimat kurup takviye beklemeye başladılar. Kimse gelmedi. Gün ortasında çatışma başladı. Ertesi gün sabaha karşı Dulles, Kennedy'e sürgünlerin batağa saplandıklarını bildirdi; ABD müdahale etmediği takdirde yok edileceklerdi. Kennedy müdahale emri vermeyi reddetti; sadece asgari hava desteği sağlayabilirdi.

Havana'daki Felix Rodríguez istila haberini radyodan almıştı. Kendisine hiçbir uyarı yapılmamıştı. CIA sızıntı olabileceği endişesiyle yeraltı direniş hareketinden hiç kimseyle temas kurmaya cesaret edememişti. Gri Takım'ın diğer üyeleriyle bağlantısı kesilen

Rodríguez telefonla Havana'daki ilişkilerine ulaşmaya çalıştı. Aradığı kişiler ya yerlerinde yoktu ya da telefondaki sesler ona "hemen buraya gel" diyorlardı. Direnişten pek çok kişinin muhtemelen tutuklandığını ve bu seslerin güvenlik ajanlarına ait olduğunu anlayan Rodríguez yerinden ayrılmadı. Sonraki üç gün boyunca olanları televizyondan izledi ve büyük bir düş kırıklığı içinde göz yaşlarını tutamadı.

Pinar del Río'da, Che'nin kuvvetleri hiçbir hareketle karşılaşmadılar, ancak Che az kalsın bir kaza kurşununa kurban gidiyordu. Aleida haberi Fidel'in en yakınındaki kişiden, Celia Sánchez'den aldı. Celia ona Che'nin hafif "yaralı" olduğunu söyledi. Tabancası yere düşünce ateş almış, mermi yanağıyla kulağını sıyırmıştı. Celia, Aleida'yı ona ulaştırmak için bir araba gönderdi. Bir başka araba da Alyuşa ile dadısı Sofía'yı aldı. Kriz sona erene kadar Celia'nın yanında kalacaklardı.

Aslında olay tam da Celia'nın anlattığı gibi olmuş, ancak Che ölümden kıl payı kurtulmuştu. Mermi kafatasını sıyıracak kadar yakından, saçlarının içinden geçmişti. O sırada asıl tehlike mermiden değil, askeri hekimlerin ısrarı üzerine yaptırdığı tetanoz iğnesinden gelmiş, enjeksiyon onda toksik şok yaratmıştı. Daha sonra Che bu olayı gülerek Alberto Granado'ya şöyle anlattı: "Düşmanın yapamadığını az kalsın dostlar yapıyordu. Neredeyse ölüyordum!"

Havana'da Che'nin eski karısı Hilda da onun yaralandığına dair söylentileri işitmiş, önce bunu bir suikast girişimi sanmıştı. Ancak Che eve hemen bir asker göndererek tehlikede olmadığını, endişelenmemesini, sadece bir kaza olduğunu bildirmişti.

Sofía kırk sekiz saat uykusuz kaldı. Celia Sánchez'in dairesi devrimci liderliğin iletişimini sağlayan bir sinir merkezi haline gelmişti. Telefon elinden düşmüyor, savaş alanından gelen en son haberleri topluyor ve başkalarına iletiyordu. Bir ara yorgun Fidel de eve geldi. Doğruca savaş alanından geliyordu. Hemen gidip Celia'nın Che'nin kızıyla yatmakta olduğu yatağa uzandı. Fidel uykuya dalarken bebek onun sakallarıyla oynuyordu. Bitkin düşen Sofía da sonunda uykuya daldı.

20 Nisan öğleden sonra her şey bitti. Sürgün gücü batağa saplanmış, ikmal hatları kopmuş ve pes etmişti. Yüz on dört istilacı ölmüş, yaklaşık 1200'ü esir alınmıştı. Mutlu haberleri alan Che Pinar del Río'daki görev yerinden Havana'ya döndü, arkadaşı Alberto Granado'yu yanına alarak Playa Girón'a gitti. Savaş sırasında Fidel'in komuta noktası olan Central Australia şeker atölyesine gittiler. Tam bir kaos vardı. Askeri ekipman çevreye saçılmıştı. Askerler hâlâ savaş tutsaklarını toplamakla meşguldüler. Bataklık bölgedeki kaçakları arama faaliyeti sürüyordu. Cipler her yönde hareket halindeydi.

Che ve Granado bir tutsak grubuna yaklaştı. Che'yi tanıyan tutsaklardan biri öyle bir dehşete kapıldı ki bir anda altına kaçırdı. Che adamı sorgulamaya çalıştı. Fakat büyük bir korkuya kapılan tutsak doğru dürüst konuşamıyordu. Sonunda Che korumalarından birine dönüp şöyle dedi. "Şu zavallı alçak için bir kova su getir."

Fidel kuşkusuz sevinçliydi. Playa Girón'daki savaşı bizzat yönetmiş ve Amerikan ana

destek gemilerinden birine bizzat tank topuyla ateş etmişti. Adamları tam isabet kaydettiğini söylüyorlardı. Efsaneler bir yana, savaş Küba devriminin kesin zaferiyle sonuçlanmıştı. "Halk" Washington'a kafa tutmuş ve kazanmıştı.

Kriz tamamen sona erdiğinde Che, Hilda ile Hildita'yı görmeye gitti. Yanağındaki yara izinden gurur duyuyor gibi bir hali vardı. Hilda yüzüne bakarken, kayıtsız bir tavırla şöyle dedi: "Önemsiz bir kazaydı, ama kıl payıyla kurtuldum. Bir santim daha yakından gelseydi, şu anda burada olmayacaktım."

26 Nisan sabahı Felix Rodríguez Havana'daki güvenli evinden İspanyol elçisine ait yeşil renkli şoförlü bir Mercedes'le ayrılarak doğruca Venezuela elçiliğine gitti. Dört ay sonra kendisine ülkeden diplomatik çıkış güvencesi verilecek, ancak kısa süre sonra tekrar Küba'ya dönecekti. Castro ve onun Komünist hükümetiyle savaştan ne Rodríguez ne de CIA vazgeçmişti.

V

Dört ay sonra Uruguay, Punta del Este'de Che, Beyaz Saray danışmanı Richard Goodwin aracılığıyla Başkan Kennedy'e bir teşekkür mesajı gönderdi. "Playa Girón için size teşekkür ediyoruz," dedi Goodwin'e. "İstiladan önce devrim sallantıdaydı. Şimdi her zamankinden daha güçlü."

Doğu ile Batı arasındaki Soğuk Savaş son aylarda şiddetlenmiş ve Kennedy ile Kruçev arasında bir irade savaşına dönüşmüştü. Kruçev bu çekişmeden zevk alıyor gibiydi. Beyaz Saray'ın genç ve tecrübesiz sakinini aşağılamak için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu.

Washington ve Moskova, Afrika, Asya ve Ortadoğu'daki Avrupalı sömürge hükümetlerinin geri çekilmesiyle açılan boşluklarda güç göstermek için yıllarca savaşmışlardı. O ana kadar Moskova'nın kazançlı çıktığı görülüyordu. 1956'dan beri yaşanan bir dizi uluslararası kriz Batılı güçlerin zayıflığını ve sınırlarını göstermiş, Washington ya da müttefikleri, Süveyş, Lübnan, Endonezya ve Macaristan'da geri çekilmek zorunda kalmışlardı.

Sovyetler nükleer silah programında da öne geçmiş ve ABD'de yaşanan "füze açığı" tartışmaları Eisenhower'ı Sovyet Rusya üzerinde U-2 casus uçakları uçurmaya yöneltmişti. Amerikalı U-2 pilotu Gary Powers'ın Haziran 1960'da düşürülmesi ve Sovyet televizyonuna çıkarak casusluk faaliyetini itiraf etmesi de büyük bir sıkıntıya yol açmıştı. (ABD istihbaratı 1961 yılının sonuna kadar ABD'nin nükleer vurma yeteneği bakımından Sovyetler'i geçtiğini ısrarla savunacak, ancak karşılaştırmalı füze sayıları Amerikan siyasetini on yıllarca etkilemeye devam edecekti.)

1958'de SSCB uzaya uydu gönderen ilk ulus olmuş, bunu 1961 Nisan'ında kozmonot Yuri Gagarin'i taşıyan bir uzay aracının dünya çevresinde yörüngeye oturtulması izlemişti. Kennedy'nin Domuzlar Körfezi istilasıyla öne geçme kararının hemen öncesinde Kruçev Batı'yı "yakaladıkları"nı iddia ederek uzay zaferini göklere çıkarmıştı. John F.

Kennedy (JFK) Amerika'nın ikinci olması düşüncesinden hoşlanmadığını her fırsatta ifade ediyordu.

Tam o sırada yeni bir uluslararası sorun çıktı ortaya. Afrika kaynıyordu. Kongo'da Doğu'nun ve Batı'nın desteklediği rakip hiziplerin iktidar mücadelesi sürüyordu. Ruanda, Tanganika ve Sierra Leone bağımsızlıklarını kazanmışlardı; bu sırada Portekiz sömürgesi olan Angola'da da silahlı bir Angola direniş hareketi Lizbon'a sadık sömürge yönetimine karşı mücadeleye başlamıştı.

Cezayir'de yedi yıldır süren bağımsızlık savaşı yüz binlerce cana mal olmuş ve Fransa'da bile iç savaş tehdidi yaratmıştı. Nisan ayında, de Gaulle'ün Cezayir'in bağımsızlığını Front de Libération National'le (FLN) (Ulusal Kurtuluş Cephesi) ile müzakere etme kararına öfkelenen Fransız ordusunun üst komutanları isyan etmişlerdi.

Güneydoğu Asya'da Ho Şi Minh'in Hanoy'daki Komünist Kuzey Vietnam hükümetinin desteklediği Vietkong gerillaları ABD'nin desteklediği Güney Vietnam hükümetini taciz ediyorlardı. Komşu Laos'ta Sovyet ve Çin destekli Pathet Lao gerillaları ABD destekli Vientiane rejimine karşı büyük bir saldırı başlattılar. Bu durum JFK'yi bölgeye askeri müdahale düşüncesine yöneltti. Sonunda ateşkes sağlandı, ancak Laos gergin ve istikrarsız kalmaya devam etti.

Karaibler'de 30 Mayıs günü Başkomutan Rafael Trujillo'nun hayatı ve otuz yıllık zulmü bir kurşun yağmuruyla sona erdiğinde endişe verici bir diktatör eksilmiş oldu. Öldürme timinin silahlarını CIA temin etmişti. Latin Amerika'nın "reformist hükümetleri" Washington'un Castro karşıtı siyasetlerini desteklemeleri karşılığında Trujillo "konusunda bir şeyler yapması" için ABD'ye giderek artan bir baskı yapmışlardı.

Ancak Küba hâlâ Kennedy'nin en hassas noktasıydı ve artık Castro, Kennedy'nin istediği bir şeye sahipti: Domuzlar Körfezi'nde yakalanan bin iki yüz savaş tutsağı. Kennedy onların serbest bırakılması konusunda ahlaki bir sorumluluk duyuyor, Fidel de bu durumdan mümkün olduğu kadar yararlanmaya çalışıyordu. Fidel onları beş yüz buldozer karşılığında serbest bırakmayı teklif etti; Kennedy ise traktör vermek istiyordu. Fidel buldozer konusunda ısrar etti, daha sonra para istedi. Haziran ayı içinde görüşmeler kesilene kadar sıkı pazarlık devam etti ve tutsaklar Küba cezaevlerinde kaldı. (Aralık 1962'de tutsaklar nihayet altmış iki milyon dolarlık tıbbi malzeme karşılığında serbest bırakıldılar.)

Bu sırada Sovyet-Küba ittifakı her zamankinden daha etkin hale geldi. Mayıs 1961'de Sovyetler Birliği yıllık "Lenin Barış Ödülü"nü Fidel'e verdi. Beyaz Saray, Sovyetler'in adaya füze yerleştirerek oradaki varlığını takviye etmesinden endişe ediyordu. Kruçev'in bu konuda verdiği güvenceye rağmen, Başsavcı Robert Kennedy nisan ayında kardeşini bu ihtimal konusunda uyardı ve acilen eyleme geçilmesini istedi. "Boy ölçüşme zamanı geldi," diyordu. "Bir ya da iki yıl içinde durum daha da kötüleşecek."

Kennedy ise yaz aylarının hafta sonlarını Mao'nun ve Che'nin gerilla savaşı yazılarını

okumakla geçiriyordu. Artan sol isyan tehditleriyle başa çıkmak için karşı-ayaklanma savaşı üzerinde durmak gerektiği kanaatine vararak orduya anti-gerilla kabiliyetlerini artırmasını emretmişti. Bu inisiyatif, eylülde, Yeşil Bereliler denilen yeni bir karşı-ayaklanma grubunun kurulmasıyla sonuçlandı.

Haziran başında Kruçev ve Kennedy ilk kez Viyana'da buluşarak iki günlük bir görüşme yaptılar. Laos konusunda "tarafsız" kalmayı kabul ettiler; ancak nükleer deneylerin yasaklanması ve silahsızlanma konusunda yaptıkları görüşmeler sonuçsuz kaldı. Kruçev bunun üzerine yeni bir hamle yaptı. Berlin'in "askerden arındırılması"nı teklif ederek, Batılı işgal güçlerini engelleme tehdidinde bulundu. O sırada Fransa, İngiltere ve ABD kentin bir bölümünü elde tutuyorlardı. Bu güçler Sovyet önerilerini reddederek Alman kentinin işgal altında tuttukları bölümüne daha fazla asker sevk ettiler.

"Dünya çapında Sovyet tehdidi" dediği şeyi kuvvetle vurgulayan Kennedy, ABD askeri bütçesinde ve birlik seviyesinde muazzam bir artış istedi. Ağustos ayında Doğu Alman ve Sovyet birlikleri, Doğu ve Batı Berlin'i birbirinden ayıran Berlin Duvarı'nı diktiler ve yaşanan o gerilimli saatlerde ABD ve Sovyet tankları bölünen kentte karşı karşıya geldi.

Küba'nın Sovyetler'e "kaptırılma"sı Kennedy'nin bölgedeki Amerikan hegemonyasını sürdürmek için Latin Amerika'da önlemler almasına yol açtı. Yarıkürede Küba tarzı başka devrimlerin olmasını önlemek için Kennedy Latin Amerika için iktisadi kalkınma amaçlı muazzam bir iktisadi yardım paketi hazırlamıştı.

Ağustos 1961'de Uruguay'ın Atlantik sahilindeki tatil beldesi Punta del Este'de toplanan OAS ekonomi konferansı bu gergin ortamda başladı. Kennedy, "İlerleme İçin Birlik" adını taşıyan yirmi milyar dolarlık ve on yıllık iddialı ve o zamana kadar görülmemiş Latin Amerika kalkınma paketini açması için Hazine Bakanı Douglas Dillon'u görevlendirmişti. Fidel ise toplantıda Küba'yı temsil etmesi için Che'yi göndermişti.

Punta del Este'nin ağır havası Guevara'nın gelişiyle elektriklendi. Che öteki bakanlardan sürekli rol çalıyordu. Fotoğrafçılar ve gazeteciler resim çekmek ve demeç alabilmek için nereye gitse peşindeydiler. Che sayesinde konferans bir tiyatro gösterisine, tarihsel bir olaya dönüşmüş, Soğuk Savaş Uruguay'a taşınmıştı.

Che büyük bir devrimci şöhrete sahipti. Genç koruması Leonardo Tamayo her yere onunla birlikte gidiyordu. Görünüşleri biraz tuhaf kaçıyordu. Bütün diğer bakanlar takım elbise giyerlerken, Che'nin üzerinde zeytin yeşili askeri bir üniforma vardı. Bakanlar konuşmalarını oturdukları yerden yaparlarken, Che 8 Ağustos'ta ayağa kalkarak konuştu. Ve Douglas Dillon gösterişli biçimde tavana bakıp esnerken, Che Amerikan dış siyasetini yerin dibine batırdı. Yapılan öneri Küba'yı biraz daha tecrit etmeyi, ABD'nin Latin Amerika'nın geri kalanı üzerinde uyguladığı denetimi, rüşvet vererek ve sadece onların kuzeydeki büyük komşuya bağımlılıklarını artıracak şekilde genişletmeyi amaçlayan bir plandan ibaretti.

Öte yanda, diyordu Che, Küba'nın toprak ve konut reformu yaparak, tekelleri kovup

kendi ticari ortaklarını ve kredi kaynaklarını bizzat seçerek verdiği siyasal ve ekonomik bağımsızlık örneği, Latin Amerika'nın diğer ülkelerine bir proje sunuyordu. ABD'nin llerleme lçin Birlik programı aracılığıyla Latin Amerika'da yılda % 2.5 oranında bir ekonomik büyüme sağlanacağına dair hesaplamalarına gelince, Che, Küba'nın birkaç yıl içinde % 10 oranında, olağanüstü bir büyüme beklediğini ilan etti.

Küba'nın bozguncu olarak görülmesini önlemek için Che önerilen ittifaka katılan ülkelerin dayatmaları gereken bir dizi koşul öne sürdü: Kendi hammaddelerini diledikleri ülkeye ihraç etme özgürlüğü; Amerikalıların kendi mallarına uyguladıkları ve rekabeti önleyen korumacı teşviklere son verilmesi; ekonomik bağımsızlığın ve refahın temelini oluşturan sanayileşmeyi gerçekleştirebilmeleri için Latin Amerika ülkelerine yardım sağlanması.

ABD'nin Küba'ya karşı sergilediği, Domuzlar Körfezi çıkarmasıyla zirveye ulaşan pek çok eylemi uzun uzadıya anlattıktan sonra, Che, Amerikalılara bir zeytin dalı uzatmayı da ihmal etmedi. Küba komşularına zarar vermek istemiyor, Amerikan uluslar ailesinin bir parçası olmayı arzu ediyordu. ABD herhangi bir zamanda ve hiçbir önkoşul olmaksızın oturup aralarındaki farklılıkları tartışmaya hazırdı. Küba'nın istediği tek şey, saldırıya uğramayacağı konusunda bir güvence, kendi sınırları içinde farklı olma hakkının tanınmasıydı. "ABD'nin istediği şekilde kendi örneğimizi ihraç etmekten vazgeçemeyiz, çünkü bir örnek kendi başına sınırları aşan bir şeydir. Biz sadece, devrim ihraç etmeyeceğimiz, tek bir tüfeğin bile Küba'nın dışına çıkmayacağı, herhangi bir Amerika ülkesinde savaşmak üzere tek bir silahın bile Küba'dan ayrılmayacağı konusunda güvence veriyoruz."

Ancak Küba'nın kendi örneğinin taklit edilmeyeceği konusunda güvence veremeyeceği uyarısında bulundu. Komşuları kendi ülkelerindeki toplumsal koşulları iyileştirmedikleri sürece, Küba örneği kaçınılmaz biçimde "ateş alacak" ve bir yıl önce, 26 Temmuz günü yaptığı konuşmada Fidel'in uyardığı gibi, "And Sıradağları Amerikaların Sierra Maestra'sı olacaktı."

Che iki saat on beş dakika süren konuşmasını bitirdiğinde salondan "*Assesino!*" (Cani) çığlıkları yükseldi. Güvenlik güçleri salona girerek bağıran adamı zorla dışarı çıkardılar. Bu arada iki kişi Che'nin ayakta durduğu podyuma çıkarak ona küfretmeye başladı. Soğukkanlılığını koruyan Che podyumdan indi ve salonu terk etti. Daha sonra polis basına yaptığı açıklamada, göstericilerin CIA'nın desteklediği Castro karşıtı gruba, Frente Democrático Revolucionario'ya mensup Kübalı sürgünler olduğunu söyledi.

Che'nin ailesi Uruguay'a gelmişti. Ve Che Arjantin'den ayrıldığından beri ilk kez kardeşleri Roberto ve Ana María'yı gördü. Babası, annesi, kardeşi Juan Martín, kız kardeşi Celia ve Beatriz Hala da oradaydı. Birkaç arkadaşı da gelmişti: Che'nin Küba'ya getirmeye çalıştığı Julio "Gaucho" Castro; Beto Ahumada; Pepe Aguilar; ve eski iş ortağı "El Gordo" Carlos Figueroa ve bir diğer *gordo* (şişko), Küba'da Che'yle görüştükten sonra

Bonn'daki görevinden istifa eden ve ülkesine dönen Ricardo Rojo.

Che ve kardeşi Roberto daha farklı olamazlardı. Roberto Arjantinli bir aristokrat ailenin kızıyla evlenmişti ve görünüşte siyasetle ilgilenmemesine rağmen, ülkenin en muhafazakar kalelerinden biri olan Arjantin donanmasının toplumsal refah bürosunda avukatlık yapıyordu.

Roberto, Che'yle aralarındaki farklılığı tartışıp tartışmadıkları konusunda asla konuşmadı. Bir mülakatta, Punta del Este'de karşılaşmaları sırasında Che'yi sekiz yıl önce gördüğü kardeşinden "radikal biçimde farklı" bulduğunu söyleyecekti. Che, sert, gayretli ve anlaşılan mizah duygusunu da kaybetmiş durumdaydı. Bu görüşünü Che'ye de söylemiş ve şu ters yanıtı almıştı: "Nüktedanlıkla ilgilenmiyorum, artık farklı bir mizah duygusuna sahibim."

Che'nin koruması "Tamayito", kardeşler arasında bir tartışmaya tanık olduğunu söyledi. "Che, bir baskı aracı olarak hizmet ettiği için Roberto'yu eleştirdi ve bu vesileyle tıp fakültesinden mezun olduktan sonra Amerikan emperyalizminin müttefiki olan çürümüş bir rejimin silahlı kuvvetlerine hizmet etmek istemediği için askere gitmekten nasıl kaçtığını anlattı."

Tamayito'nun hatırladıkları konuşulanları tam olarak yansıtmasa da, Che'nin çektiği nutuk kardeşinin içine oturmuş olmalı. Aslında Che yüksek bir siyasal bilinç nedeniyle değil, astımı yüzünden askere gitmemişti. Punta del Este'de çekilen fotoğrafta Che aile fertlerinin ortasında kılıksız ve yorgun görünmektedir. Roberto, takım elbisesi, beyaz gömleği ve kravatıyla gayet şık bir görünümde onun hemen arkasında durmaktadır. Elleri cebinde kardeşini süzmektedir.

Ernesto'nun "Chang-Cho" günlerinden Amerikan futbolu takım arkadaşı ve hâlâ Guevara ailesiyle yakın bağları olan Beto Ahumada da eski dostunu farklı bulmuştu. "Her zaman özgür bir adam olmuştu," diyecekti yıllar sonra, "ama bu kez çok büyük sorumluluklar yüklenmişti... her zaman tehlikeli bir konum[daydı] ve çevresi hep insanlarla kuşatılmıştı. Değişmişti. Tamamen değişmişti. Daha ağzı sıkı bir adam olmuştu, konuşurken daha dikkatliydi."

Kamuoyu önündeki ilk ve sıkıcı buluşmanın ardından Che çocukluk arkadaşlarıyla baş başa kalabileceği fırsatlar yarattı. Onlara Küba puroları verdi, mutlu biçimde purolarını tüttürdüler. Ahumada da oradaydı. Che'nin eski arkadaşları Küba için kendilerinden bir şey istemesi halinde onun için ellerinden geleni yapacaklarını söylediler.

"Bize şakalar yaptı, dalga geçti," diyordu Ahumada. "Gayrimenkul satışıyla uğraşan Carlitos'a [Figueroa] Küba'da gayrimenkul uzmanlarına ihtiyaç olmadığını, çünkü mülk sahibinin devlet olduğunu ve hiçbir şeyin satılık olmadığını anlattı. Benimle de kafa buldu. Bir avukat olarak bana ihtiyaç yoktu orada. Bir kere Küba'da avukat cüppesi yoktu. Orada ne yapardım?"

Hepsinin içinde sadece Carlos Figueroa Che'nin "aynı eski Ernesto" olduğunu söyle-

di. Eskisi gibi dalga geçiyor, şakalar yapıyor, gençlik günlerindeki masalları andıran öyküler anlatıyordu. Çocukça bir hazla Figueroa'ya bizzat yaşadığı bazı tüyler ürpertici deneyimleri anlatmıştı. "İster inan ister inanma," demişti gururla, "Nehru'yla fil avına çıktım." Ve Rus kozmonot Yuri Gagarin geçenlerde Küba'ya geldiğinde uzaya ilk çıkan adamla karşılaşmak onu öylesine heyecenlandırmıştı ki, bütün gün ona "yapışık" kalmıştı.

Bir başka gece, Che, arkadaşları ve bütün aile birlikte yemek yediler. Figueroa, Beatriz Hala'nın bir ara Che'ye doğru eğilerek yeni karısı Aleida hakkında bir şeyler sorduğunu hatırlıyordu. "O kırsal bir kız," dedi Che, "bir *guajira*". "O da ne?" diye sordu Beatriz, merakla. "Yoksa bir *hacendada* mı?" Bu söz üzerine Che kahkahalarla gülmeye başladı. Kötü ve tatsız olaylardan hep kaçan halası onun Kübalı toprak sahibi bir aristokratın kızıyla evlendiğini sanmıştı.

Che, on sekiz yaşına henüz basan ve hâlâ Celia *madre*nin evinde yaşayan en küçük kardeşi Juan Martín Guevara'yla özel olarak ilgilendi. Juan Martín, Buenos Aires'teki bir enstitüde fazla heves duymadan gazetecilik okuyordu ve kendisinden dört yaş büyük olmasına rağmen aynı okulun öğrencisi María Elena Duarte'yle çıkmaya başlamıştı. Juan Martín başladığı her işi yarım bırakıyordu. Babası onu sürekli kendi hayatıyla erkek ve kız kardeşlerinin başarılarla dolu hayatlarını kıyaslamaya zorluyordu. Juan Martín, Che'ye tapıyor ve Marksist eserleri coşkuyla okuyordu. En küçük kardeşinin duygularını gayet iyi fark eden Che Uruguay'da bulundukları sırada ona bir yön vermeye çalıştı; Küba'ya gelip ünüversiteye girmesini söyledi. Juan Martín coşkuluydu, ancak oraya tam olarak ne zaman gideceği konusunda karar veremedi.

Che bu resmi gezinin geri kalan bölümünde sıradan bir otelde kalırken, ailesi solcu gazeteci Julia Constenla de Giussani'nin kiraladığı bir villada kaldı. Ufak tefek olduğu için arkadaşlarının "Chiquita" (ufaklık) dedikleri Julia "Che'nin annesi"ni tanımak isteyen bir kadın dergisi adına Celia *madre*yle mülakat yaptıktan sonra onunla dost olmuştu.

Julia artık gazeteci kocasıyla birlikte *Che* adında Küba yanlısı bir siyasal dergi çıkarıyor ve Arjantin Sosyalist partisinin tuhaf bıyıklı saygıdeğer lideri Alfredo Palacios'la birlikte çalışıyordu. Olup bitenleri görmek ve Che'yle mülakat yapmak için Punta del Este'ye gelmişti, fakat en önemli görevi Che'yle özel olarak görüşmekti. Arjantinli Sosyalistlerin siyasal koalisyonu ve yaklaşan seçimlere hazırlanan solcu *peronista*lar adına ona bir öneride bulunacaktı. Che'den istenen parlamento seçimlerinde aday olmasıydı. Che ülkesine dönmek ister miydi?

Julia nihayet onunla yalnız kaldı ve Che teklifi hemen reddetti. Küba'nın hâlâ ona ihtiyacı vardı. Kader onu bu ülkeye bağlamıştı ve kendisini bir Arjantinli siyasetçi olarak düşünemiyordu. Sonra ona bakarak alaycı bir gülümsemeyle sordu: "Madam, ben bir bakanım. Beni Arjantin'de bir milletvekili olarak düşünebiliyor musunuz?"

Ancak Julia'nın ek bir önerisi de vardı. Onun solun "sembolik" adayı olmasını istediklerini açıkladı. Halk cephesinin seçim yoluyla güç kazanması halinde, onlara yardım-

cı olabilirdi, fakat seçimlerin ertelenmesi ve barışçı bir çözümün imkansız hale gelmesi durumunda, bir gerilla hareketinin lideri, "Arjantin'in devrimci dönüşümünün komutanı" olabilirdi. Julia onun ya Küba'da tecrit durumunda kalacağını ya da Latin Amerika'daki değişim sürecinin harekete geçirilmesine yardımcı olabileceğini anlattı.

Julia, "Benden çeşitli siyasal gruplardaki kişiler hakkında özel ayrıntılar, açıklamalar, betimlemeler istedi," diyecekti yıllar sonra. "Sendika liderlerini ve [genelde] Arjantin siyasetini analiz etmemi bekliyordu. Beni sınavdan geçiriyormuş gibi bir hali vardı. Ona [galiba] kendi gençliğini hatırlatıyordum. Ve bir zamanlar parçası olduğu bir dünyanın nasıl değiştiğini anlamak istiyordu."

Che, Julia'nın önerilerini tek tek ele alarak açıklamalarda bulundu, gerilla savaşı bakımından kırların kentlere üstünlüğünü anlattı. Julia onun bu konudaki görüşlerinde en ufak bir değişiklik olmadığını gördü. Arjantin'de seçim yoluyla herhangi bir değişiklik olabileceği ya da Arjantin solcularının gerçek bir toplumsal dönüşüm sağlama yeteneği konusunda gayet kötümser olduğunu hissetti. Che ona sendikaların silahlı mücadeleye gösterecekleri tepki konusunda ne düşündüğünü sordu. "Kentli kitleler"in harekete geçirilmesi mümkün müydü? Gerilla gücünün yerleşmesine en uygun bölgelerin nereleri olduğunu düşünüyordu? Arjantin solunun son zamanlarda gerçekleştirdiği küçük ölçekli terörist faaliyetlerden söz etti ve bunlara karşı olduğunu söyledi. "Her eylem iktidarın ele geçirilmesine yaklaştıran bir özellik taşımalıdır," diyordu Che. "İktidar ele geçirildikten sonra [ulusal] bölgenin fethi [hedeflenmelidir]."

Daha sonra Julia bu sorgulamanın ardındaki mantığı anladığını söyleyecekti. O sırada Küba'da askeri eğitim gören Arjantinliler vardı ve Julia geride kalanların görüşlerini temsil ediyordu. Onlar, Julia'nın dediği gibi, "bürokratik Küba modeli ihracat yapısının içinde olmayanlardı."

Julia'ya göre Che karmaşık ve büyüleyici bir adamdı, ancak acımasız bir yanı da vardı. Bir gece Che ve ailesiyle yemek yerken ona kendisine ve Arjantin Sosyalist Partisi'nin kurucusu Alfredo Palacios'a birer imzalı *Guerra de Guerrillas* vereceğini hatırlattı. Julia kitabın kapağına Che'nin şöyle yazdığını gördü: "Ben çocukken de devrimden söz etmekte olan Dr. Palacios'a."

Che kendisini hatırladığı için çok heyecanlanan ve gururlanan Palacios bu sözlerin ne anlama geldiğini fazla düşünmedi, ancak Julia Che'nin ne demek istediğini gayet iyi anlamıştı: Palacios sadece konuşuyor, ama hiçbir şey yapmıyordu. Bunun kabalık olduğunu düşündü ve düşüncesini yemek masasında Che'ye söyledi. Che şöyle dedi: "Hayatı boyunca başka bir şey yapmadı."

"Böylece tartışmayı kesti," diyordu Julia. "Bu onun karakterine ilişkin bir örnekti; bazı insanlara gerçekten saygı duyamıyordu... Gerçekten çok sert olabiliyor ve incitici şeyler söyleyebiliyordu... Ona göre sadece mülksüz, aç bir işçi, yetersiz beslenen bir köylü saygıyı hak ediyordu. Anne ve babasının bile aynı saygıyı hak etmedikleri görülüyordu."

Che'nin bu "kibirli" yanına rağmen, Julia kocasına âşık olmasaydı onun peşine kolayca düşebileceğini hissetmişti. "Çok doğal bir çekiciliği vardı. Bir salona girdiğinde herkes onun çevresinde toplanıyordu... Benzersiz bir cazibeyle kutsanmıştı."

Julia, Che'nin fiziksel zayıflıklarını da görme fırsatına sahip oldu. Punta del Este'ye geldikten birkaç gün sonra Che ağır bir astım krizine yakalandı ve o geceyi oksijen çadırında geçirdi. Koruması Tamayito bütün gece onun yanında kaldı. Ertesi gün Che yürüyebiliyordu, ama hâlâ çok rahatsızdı ve zorlukla nefes alıyordu. İnsanlara zaafını göstermek istemiyordu, fakat ertesi gün konferans sırasında kimseye belli etmeden Julia'ya bir işaret yaparak lobide kendisiyle görüşmek istediğini bildirdi.

Julia hemen dışarı çıktı. Che birkaç dakika sonra geldi. Hiçbir şey söylemedi, ona doğru eğilerek insanlara arkasını döndü ve nefes alma aygıtını çıkararak içine çekti ve hemen sonra aygıtı cebine soktu. Daha sonra Julia ondan işaret bekledi ve işaret verdiği her defasında hemen dışarı çıktı ve aynı sahne tekrarlandı. "Konferans sırasında bu yedi ya da sekiz kez tekrarlandı. Bir keresinde öyle kötü olmuştu ki, duvara yaslandı ve eliyle kendisine yardım etmemi işaret etti. Nefes alma aygıtını kullanamayacak kadar güçsüzdü."

Konferans sırasında bir gün Che iki saat kadar ortadan kayboldu. Bu beklenmedik durum basında spekülasyonlara yol açtı. Önde giden bir gazeteci diğerlerine Che'nin arabasının Amerikan heyetinin kaldığı yere doğru gittiğini söyledi. Yanında armağan olarak bir kutu Küba pürosu taşıyordu. Gazeteci puroların markasını bile biliyordu.

Aslında Che anne ve babasını görmek için kaçmıştı, ancak kiralık villaya geldiğinde orada sadece Julia'nın olduğunu gördü. Che yine de içeri girdi. Julia ona çay ve kek ikram etti. Che onu sert bakışlarla süzüyordu. "Şu solcu gazeteciler ne güzel yaşıyorlar," dedi. Ama sonra gevşedi, botlarını çıkarıp şöminenin karşısına geçti ve çayını yudumlamaya başladı. Çok yorgun görünüyordu. Julia onu kendi haline bıraktı. Che'nin orada bulunduğu bir saat içinde pek konuşmadılar.

Ertesi gün yaptığı basın toplantısı sırasında Che'ye önceki gün ortadan kayboluşuyla ilgili söylentiler hakkında ne düşündüğü sorulduğunda, "bazı gazeteciler diğerlerinden daha iyi haber alırlar..." dedi, gizemli bir tavırla. Sonra Julia'ya döndü. "Ve siz, madam, bu konuda bir şey biliyor musunuz?" "Hayır, Comandante," diye yanıtladı Julia. "Ben iyi haber alan gazetecilerden değilim."

Punta del Este konferansının bir diğer katılımcısı, müzmin at sineği Ricardo Rojo'ydu. Che'yle en son dört ay önce, Domuzlar Körfezi çıkarmasının hemen öncesinde konuşmuştu. Rojo, Devlet Başkanı Frondizi'nin siyasetlerine, özellikle de pek çok Arjantinlinin ülkenin ulusal egemenliğinin ihlali olarak gördüğü ABD şirketlerine Arjantin'de petrol arama hakkı verme kararına muhalefet ederek Bonn'daki görevinden istifa etmişti. Ancak Rojo köprüleri tamamen atacak adam değildi ve bu kez Fidel'den bir mesaj getiriyordu: Arjantin devlet başkanı Che'yle gizlice görüşmek istiyordu.

Mesajın iletilmesindeki aracılık tarzını Rojo hayretle karşılamıştı. Frondizi'nin silahlı kuvvetlerle arası iyi değildi; kendisine karşı sayısız darbe girişimi ve ayaklanmalar olmuştu ve kamuoyu önünde yapılması halinde böyle bir toplantı zaten sağlam olmayan iktidarını iyice sarsabilirdi. Che teklifi kabul etti. Aslında Brezilya Devlet Başkanı Janio Quadros'un, Punda del Este'deki temsilcileri aracılığıyla ilettiği benzer bir görüşme teklifini de kabul etmişti. Güney Amerika'daki bu iki güç merkezi Kennedy yönetiminin yeni Latin Amerika siyaseti bakımından hayati önemdeydi ve her iki ülke de daha önce Küba ile kuzeydeki güçlü komşuları arasında aracılık yapma amacıyla başarısız girişimlerde bulunmuştu. Konferanstan sonra Che'nin Buenos Aires'e, oradan da Brezilya'ya gitmesi kararlaştırıldı.

16 Ağustos'da konferansa ilişkin görüşlerini açıklayan Che Küba'nın İlerleme İçin Birlik'i destekleme kararını onaylayamayacağını açıkladı. Küba'nın önerilerinden birkaçının ciddi biçimde tartışıldığına işaret etti. Dokümanda ciddi kusurlar olarak gördüğü birkaç noktada önemli değişiklikler de yapılmıştı. Nihayetinde bu Küba'yı tecrit etmeyi amaçlayan bir girişimdi ve hükümetinin bunu onaylaması mümkün değildi. Ancak Che, bu fırsatı değerlendirerek, Küba'nın ABD ile "her konuda, hiçbir önkoşul olmaksızın" görüşmeye istekli olduğunu tekrarladı.

Ertesi gün, kendi isteği ve bazı Arjantinli ve Brezilyalı diplomatların çabasıyla Guevara, Kennedy'nin yirmi dokuz yıldır kişisel yardımcılığını yapan ve ABD heyetinin de en önemli yetkilisi olan Richard Goodwin'le, Brezilya heyetinden birinin doğum günü partisinde tanıştırıldı. Goodwin'in daha sonra Başkan Kennedy'e anlattığına göre, bu karşılaşma Che'nin Brezilyalıların ve Arjantinlilerin ikisini bir araya getirmek için yaptıkları çeşitli girişimleri reddetmesinden sonra gerçekleşmişti.

Goodwin, Arjantin heyetinden biri, iki Brezilyalı gazeteci ve "bir çift sarışın"la birlikte akşam yemeği yerken doğum günü partisine davet edilmişti. Yolda Goodwin bir Arjantinliye şaka niyetine "Che'nin orada olmayacağından emin misin?" diye sormuş, arkadaşı da şakaya katılarak, "o böyle şeylerden hoşlanmaz," demişti.

Goodwin'in Kennedy'e anlattığına göre, "Partide yaklaşık otuz kişi vardı. İçiyorlar ve Amerikan müziğiyle dans ediyorlardı. Çeşitli insanlarla konuştum ve bir saat kadar sonra, Che'nin gelmek üzere olduğu söylendi. Birkaç dakika içinde geldi. Onunla konuşmadım, fakat partideki kadınlar bir anda çevresini sardılar. [Daha sonra] Brezilyalılardan biri onun (Che) bana önemli bir şey söyleyeceğini bildirdi." Bitişik odaya davet edildiler. Burada "20 dakikadan az 40 dakikadan çok olmayan bir süre" konuştular. Konuşmaları sadece "garsonlar ve imza isteyenler" tarafından kesildi. Sonunda Amerikan elçisi inisiyatifi ele aldı ve konuşmayı kesti.

Goodwin, Başkan Kennedy'e 22 Ağustos'ta yazılı bilgi verirken, yüz yüze konuşmaları sırasında Guevara'yı uzaktan edindiği ve kamuoyuna mal olan korkunç görünümden oldukça farklı bulduğunu söyledi. "Üzerinde eski bir yeşil üniforma, her zamanki gibi

bakımsız ve uzunca bir sakalı vardı. Bu sakalın ardında gayet yumuşak, neredeyse kadınsı özellikler taşıyordu. Sert tavırlıydı. Mizah anlayışına sahipti ve toplantı sırasında ikide bir şakalar yapmaktan geri durmadı. Biraz ters bir üslupla konuşmaya başladı, fakat bir süre sonra gevşedi ve rahat konuştu. Komünizme kişisel ve tam bağlılığı konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmadı, ancak konuşması propaganda amaçlı ve tumturaklı değildi. Sakin konuşuyor, yansız ve objektif bir tutumla doğrudan konuya giriyordu. Kendi hükümeti adına konuşmakta tamamen özgür olduğu ve kendi kişisel gözlemleriyle Küba hükümetinin resmi konumu arasında pek fark olmadığı konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmadı. Sözlerini dikkatle seçtiği ve aşırı biçimde dikkatli olduğu izlenimi edindim."

Goodwin ona müzakere yetkisine sahip olmadığını, ancak sözlerini ABD hükümetinin "yetkili kurumları"na aktaracağını söyledi. "'İyi,' dedi Che ve konuşmaya başladı.

"Guevara Küba devrimini anlamak zorunda olduğumu söyleyerek konuşmaya başladı. Sosyalist bir devlet kurmayı amaçlıyorlardı ve başlattıkları devrimi geri çevirmek mümkün değildi. ABD etki alanının dışına çıkmış bulunuyorlardı ve bundan da dönüş yoktu. Fidel'in parti genel sekreteri olduğu tek partili bir sistem kuracaklardı. Doğu'yla olan bağları doğal bir sempatiden, toplumsal düzenin iktidar yapısına ilişkin ortak inançlarından kaynaklanıyordu. Yaptıkları devrimi kitlelerin desteklediğini ve bu desteğin zamanla artacağını hissediyorlardı."

Che, Goodwin'i uyarmıştı. ABD Fidel'in içeriden yıkılabileceğini düşünüyor ya da onun fanatikler tarafından kuşatılmış bir ılımlı olduğuna ve Batı tarafından kazanılabileceğine inanıyorsa yanılıyordu. Bunlar yanlış varsayımlardı. Devrim güçlüydü ve bu türden tehditlere dayanabilirdi. Küba'nın bütün yarımküreyi cezbettiğinden söz etti ve Küba'nın saldırıya uğraması halinde pek çok ülkede iç savaş çıkacağı uyarısında bulundu. İlerleme İçin Birlik'in taşıdığı çelişkilere tekrar değindi. Bunların toplumsal değişim güçlerine cesaret kazandırabileceğini, gevşek güçlerin Amerikan denetiminden tamamen kurtularak Küba tipi devrimlere önderlik edebileceğini söyleyerek uyarıda bulundu. "Küba'nın kıta üzerindeki büyük etkisinden ve verdiği örneğin artan gücünden söz etti."

Che içtenlikle Küba'nın sorunlarını da anlatmıştı: Silahlı karşı-devrimci saldırılar; küçük burjuvazinin ve Katolik Kilisesi'nin hoşnutsuzluğu; ABD ambargosunun yarattığı hasar; yedek parça yoksunluğu ve bunu telafi edecek araçların eksikliği; tüketim malı ithal edememesi; yetersiz döviz rezervleri. Goodwin'e, Küba'nın "ABD'den anlayış beklemediği"ni söyledi. Küba bunun imkansız olacağını biliyordu. Sadece bir "*modus vivendi*" (geçici anlaşma) istiyordu. Buna karşılık, diyordu Guevara, Küba "Doğu'yla herhangi bir siyasal ittifak" yapmamayı kabul edebilirdi. Kamulaştırılmış Amerikan şirketleri geri verilemezdi, fakat ticaret biçiminde bir telafi düşünülebilirdi. Devrim bir kez kurumsallaştığında seçimlere gideceklerdi. ABD'nin Guantánamo'daki deniz üssüne "elbette" saldırmayacaklardı. Bunu söylerken, "bu düşüncenin çok saçma olduğu apaçık ortadaymış

gibi güldü." Bu arada "dolaylı biçimde" Küba'nın "Küba devriminin başka ülkelerdeki faaliyetlerini tartışmak" isteyebileceğini ima etti.

"Daha sonra sözlerine devamla," diye yazıyordu Goodwin, "çıkartma için bize teşekkür etmek istediğini söyledi. Bu onlar için büyük bir siyasal zafer olmuş, güçlenmelerini sağlamış, onları küçük ve incinmiş bir ülkeden eşit bir ülkeye dönüştürmüştü."

Che iğneleme fırsatını kaçırmamıştı; ancak amacı Washington'u kışkırtmak değil, sadece bir müzakere biçimi önermekti. Görüşme sona erdiğinde Goodwin'e konuşmalarının özetini sadece Fidel'e aktaracağını söyledi. Goodwin de bu konuşmayı açıklamayacağını bildirdi.

Bu serbest konuşma sırasında Goodwin, Che'nin tavrında bir zayıflık belirtisi görmüş ve 22 Ağustos tarihli ikinci notunda Kennedy'e tavsiyelerde bulunmuştu: "Bu görüşmenin –ortaya çıkan başka bulgularla birlikte– Küba'nın ağır bir ekonomik baskı altında olduğunu, Sovyetler Birliği'nin onların ayakları üzerinde durmalarını sağlamak için gerekli olan büyük çabayı göstermeye hazır olmadığını ve Küba'nın ABD'den anlayış beklediğini ortaya koyduğuna inanıyorum. Şunu da unutmamak gerekir ki, Guevara hiç kuşkusuz Küba hükümetinin en kararlı Komünist görüşlerini temsil etmektedir. Küba'da bir görüşler yelpazesine yer olsa, ABD'yle uzlaşmak isteyen başka Kübalı liderler de çıkabilir."

Bu görüşler temelinde Goodwin, Kennedy'ye bir dizi eylem teklif etti. Bunlar Küba'ya ekonomik baskı için gerekli adımların atılmasını, Castro rejimiyle iş yapan ülkelere karşı misillemelere girişilmesini ve Küba karşıtı propagandanın şiddetlendirilmesini kapsıyordu. Bütün bunlar yapılırken, "Che'nin başlattığı düşük zeminli dialogu sürdürmenin bir yolu" da bulunmaya çalışılmalıydı. "Böylece Küba'ya yardım etmek istediğimizi ve Komünistlerle bağlarını keser ve demokratikleşmeye başlarsa Küba'ya yardım edeceğimizi açıklığa kavuşturmuş oluruz. Bu şekilde üst liderliğin içinde muhtemelen mevcut olan çatlağı irdelemeye başlayabiliriz."

Che teklifinde samimi miydi? Belki. Washington'u "bölgesel çevreleme" siyasetinden geri çevirmenin bir yolunu bulmaya çalışıyordu. Ancak teklifinin fazla önemi yoktu. Varşova Paktı'na üyelikten vazgeçme teklifi Küba'nın kolayca vazgeçebileceği bir formaliteydi. ABD Küba'yla ticaret biçiminde tazminatı kabul etseydi bile başka ülkelere ticari ambargo koyması pek zor olmazdı. Seçimlere gelince, Devrim bir kez kurumsallaştırıldığında ve hayatından memnun olmayanlar adayı terk ettiklerinde, bu devrimin kolayca denetim altına alabileceği bir süreçti.

Che'nin Küba'nın bölgedeki gerilla ayaklanmalarını desteklemekten vazgeçeceğini söylemesi önemliydi. "Tek bir silahın" bile başka ülkelerde kulanılmak üzere Küba'dan çıkmayacağına açıkça söz vermişti, ancak gerillaların eğitiminden ya da para ve savaşçı sağlamaktan söz etmemişti. Silahlara gelince, onları her yerden, ABD'den bile sağlayabilirlerdi.

Ertesi gün, 19 Ağustos'ta Che küçük bir uçakla Buenos Aires'in dışındaki bir hava-

alanına indi. Devlet Başkanı Frondizi'nin uçağı karşılamak için gönderdiği subay uçaktan alarak başkanlık konutuna götüreceği kişinin kimliğini bilmiyordu. Uçaktan inenin Che Guevara olduğunu görünce çok şaşırdı.

Che, Frondizi'yle öğle yemeğinde buluştu. Başkan Küba'nın geleceğe ilişkin niyetlerini öğrenmek istiyordu. Küba'yla barış içinde bir arada yaşamayı ve Küba'nın Moskova'yla "resmi bir ittifak"a girmeyeceğini umduğunu söyledi. Che, Washington'un saldırısına uğramadığı sürece böyle bir şey yapma niyetinde olmadıkları konusunda Frondizi'ye güvence verdi.

Yemekten sonra Che, Frondizi'den özel bir istekte bulundu. San Isidro semtinde yaşayan ağır hasta halası María Luisa'yı ziyaret edebilir miydi? Frondizi kabul etti ve Che halasını son kez görmek için yola çıktı. Che sekiz yıldır ilk kez kendi ülkesinde gizli bir ziyaretçi olarak bir başkanlık arabasının penceresinden Buenos Aires sokaklarını seyrediyordu. Daha sonra havaalanına döndü ve doğruca Uruguay'a, Río de la Plata'ya uçtu. Oraya vardığında havaalanından ayrılmadı. Bir Küba uçağına binerek Brezilya'ya doğru yola çıktı.

Ne var ki Che'nin "gizli" ziyaretine ilişkin hızla yayılan haberler askeri çevrelerde bir şaşkınlığa yol açmıştı. Aynı gece Bueonos Aires'te bir bomba patladı. Bomba, Che'nin amcası Fernando Guevara'nın yaşadığı Calle Arenales'teki apartmanın ön kapısına yerleştirilmişti. Gazetecilerin soruları karşısında Che'nin amcası yeğenini görmediğini söyledi. Gizli ziyareti daha sonra haber almıştı. "Ülkeden 1953'te ayrıldı,"dedi. "Onu görseydim çok sevinirdim." Daha sonra gazetecilerden izin istedi ve tipik bir Guevara soğukkanlılığıyla gazetecilere arkadaşlarıyla yemek yiyeceğini söyledi ve "umarım arabamın altına da bir bomba yerleştirilmemiştir," dedi.

Che'nin ziyaretinin tek yankısı bomba değildi. Sonraki günlerde Arjantin gazeteleri silahlı kuvvetlerin Che'nin alışılmamış ziyareti konusunda duydukları "kaygı"ya ilişkin haberlere ve başkanla toplantıya giren ve çıkan asık yüzlü generallerin fotoğraflarına yer verdi. Arjantin dışişleri bakanı istifa etmek zorunda kaldı ve yedi ay sonra, bizzat Frondizi askeri bir darbeyle devrildiğinde, siyasal gözlemcilerin çoğu Guevara'yla görüşmesinin başkanın düşüşünü hızlandırdığını kabul etti.

Aslında Che nereye gitse, felaketler de peşinden geliyordu. Montevideo Üniversitesi'nde bir konuşma yaptığı sırada protestolar oldu ve açılan ateş sonucu kalabalığın içindeki Uruguaylı bir profesör vurularak öldü. Tamayito bunun CIA'nın yönlendirdiği Castro karşıtı sürgünlerin Che'yi öldürmek için düzenledikleri bir komplo olduğuna inanıyordu. Brezilya Devlet Başkanı Janio Quadros'la yaptığı toplantıda Che'ye itibarlı Orden Cruzeiro do Sol nişanı verildi. Beş gün sonra bu tartışmalı tören yüzünden ağır eleştirilere uğrayan Quadros istifa etti. Görünüşe bakılırsa Quadros bu jestinin Kongre tarafından reddedilmesini bekliyordu, ancak Kongre bunu onaylayınca siyasal kariyeri ansızın sona ermişti.

VI

Punta del Este'den birkaç hafta sonra Washington Che'nin açılımıyla ilgilenmediğini kesin bir tavırla ortaya koydu: Kongre Küba'yla iş yapan uluslara ABD yardımını yasaklayan bir yasa tasarısını onaylamıştı. Aynı ay içinde Kosta Rika, Havana'yla ilişkisini kesti ve kasımda Venezuela'daki Rómulo Betancourt hükümeti de aynı şeyi yaptı.

O sırada Latin Amerika orduları Küba "yıkıcılığı"na ilişkin her belirtiyi dikkatle izliyorlardı ve bu tehdite karşı ABD askeri yardım ve uzmanlık eğitimi sağlanıyordu. Ekim 1961'de ilk "Inter-Amerikan Karşı-devrimci Savaş Kursu" Arjantin'in Escuela Superior de Guerra'sında (Harp Akademisi) başladı. Açılış töreninde Che Guevara'nın Latin Amerikalıları "emperyalizm"e karşı ortak mücadele için birleştirmekle ilgili sözlerine değinen Tuğgeneral Carlos Turolo, ortak düşman Komünizme karşı eylemlere eşgüdüm sağlamak, onu önlemek ve onunla savaşmak zorunluluğuyla... [yüz yüze gelen]... Amerika halklarıyla uluslararası dayanışma" ruhundan söz etti.

Latin Amerika'da karşı-ayaklanma çağı başlamıştı. Che Guevara gibi insanların ve onların iktidarının yıkıcılığın şeytani tohumlarını başkalarına aktarmaları gibi bir tehditle yüz yüze gelen Washington, yarıküreyi "aşılayarak" önleyici hekimlik uygulamaya karar vermişti. Aşı oldukça güçlüydü: Karşı-ayaklanma eğitimi; bölgenin asker, polis ve istihbarat kurumlarının eylemlerine eşgüdüm sağlamak; CIA'yı devreye sokmak; İlerleme İçin Birlik aracılığıyla iktisadi ve toplumsal kalkınma programları uygulamak; ve geri bölgelerde gerillaların hedef aldıkları sivillerin "kalplerini ve zihinlerini" kazanmak için askeri "yurttaş eylemi" tasarıları oluşturmak.

CIA Direktörü Allen Dulles Domuzlar Körfezi felaketinden sonra kovulmuş, yeni direktör John McCone'un yönetimi altındaki teşkilat, Küba ilişkilerinde takviye edilmişti. Kasım 1961'de JFK Küba'ya karşı kod adı "Operasyon Firavun Faresi" olan yeni bir örtülü eylem programı için Langley'e elli milyon dolarlık bir yıllık bütçe sağladı. Washington ile CIA'nın Miami istasyonu arasında eşgüdüm sağlayan bu iddialı program; espiyonaj, sabotaj, askeri saldırılar ve belirli kişilerin öldürülmesi yoluyla Küba rejimini istikrarsızlaştırmayı hedefliyordu. Zamanla bu CIA'nın dünyadaki en büyük örtülü operasyonu haline gelecekti.

Operasyon Firavun Faresi yürürlüğe konulurken CIA, Domuzlar Körfezi'nin ardından Küba güvenlik güçlerinin muhalif olduğundan kuşkulanılan herkesi kitle halinde tutuklaması üzerine, hasar gören yeraltı direniş şebekesini yeniden inşa etmeye çalışıyordu. Ekim ayı içinde, sığındığı Venezuela elçiliğinden ayrılmasından birkaç hafta sonra, CIA bağlantısı Felix Rodríguez zaten adaya dönmüştü. Görevi geleceğin paramiliter eylemleri için CIA'nın sızma faaliyetlerini yeniden örgülemekti.

O yılın sonunda Kennedy'nin "çevreleme" siyaseti bazı başarılar kazanıyordu. Aralıkta Küba'nın komşularının Sovyet blokuyla işbirliğini lanetleyen OAS kararı neredeyse oybirliğiyle alındı. Sadece Meksika tasarı aleyhine oy kullanarak Küba'nın yanında yer

aldı. Aynı ay içinde Kolombiya, Panama, Nikaragua ve El Salvador Küba'yla ilişkilerini kestiler. Havana'da Fidel, Küba'nın Batı'dan kopuşunu kesin olarak ilan eden bir konuşma yaptı. "Ben bir Marksist-Leninistim" diyordu "ve bu ben ölene kadar değişmeyecek."

Ocak 1962'nin sonunda OAS Küba'nın örgüte üyeliğini askıya alan ve üye devletlerin adaya silah satışını yasaklayan bir kararı oyladı ve bölgede Küba eylemlerine karşı ortak savunma önlemleri almaya karar verdi. Şubat ayında Kennedy Küba'ya uygulanan ticaret ambargosunu iyice sıkılaştırdı ve tıbbi malzeme dışında her türlü ihracatı yasakladı.

Operasyon Firavun Faresi direktörü Edward Lansdale "kilit liderlere saldırıları" da kapsayan ve ekimde Castro'nun yıkılmasıyla zirveye ulaşacak tantanalı bir eylem paketi oluşturdu. (Bu planın ölçeği daha sonra küçültüldü, ancak Firavun Faresi'nin son eklentileri, Castro'yu devirmek için "azami ölçüde yerli kaynakları kullanması" için CIA'ya çağrı yaparken, hedefe ulaşmak için "gerektiğinde" ABD askeri müdahalesine başvurmayı da kapsıyordu.)

Şubat ayında Buenos Aires'te, Celia'nın Calle Araoz'daki evinin önünde bir bomba bulundu ve polis tarafından etkisiz hale getirildi. Bir hafta sonra Arjantin Küba'yla diplomatik ilişkilerini kesti. Mart'ta Küba'nın tarımsal üretimindeki keskin düşüş ve tüketici malları kıtlığı karşısında hükümet yiyecek maddelerini ve diğer temel malları vesikaya bağladı. O andan itibaren Kübalılar haftalık tahsisatlarının kaydedildiği karneler ellerinde olduğu halde uzun besin maddesi kuyrukları oluşturmak zorunda kalacaklardı. Che'nin tam bir güven duygusuyla Küba'nın yiyecek bakımından kısa sürede "kendine yeterli" hale geleceğini tahmin etmesinden bu yana sadece yedi ay geçmişti.

Kıtlıklardan kim sorumluydu? Buna ABD ticaret ambargosu mu neden olmuştu? Kısmen, evet. Teknisyenlerin, yöneticilerin ve tüccarların kitle halinde ve felç edici biçimde adadan göç etmelerine neden olan, devrimin radikalleşmesi miydi? Evet. Bütün bunlar devrimin liderlerinin kapitalist bir ekonomiyi Sosyalist bir ekonomiye dönüştürme girişiminde sergiledikleri yetersizliğin sonucu muydu? Evet, bütün bunlar katkıda bulunan etkenlerdi.

Ne Che ne de Fidel gerçeği kabul etmese de, yiyecek karnesi uygulaması Küba'yı kendine yeterli, dış bağımlılıklardan özgür bir Sosyalist devlet yapma hayallerinin sonunu haber veriyordu. Che'nin Sosyalist uluslarla küresel kardeşliğin kapitalizmin yok olmasını sağlayabileceği hayallerine gelince, bu da paramparça olmak üzereydi.

VII

Nisan 1962'nin sonunda Aleksandr Aleksiyev, Nikita Kruçev tarafından derhal Moskova'ya çağırıldı. Hiçbir açıklama yapılmadığı için Aleksiyev endişelendi. Stalinizm'in çocuğu olan Aleksiyev hemen en kötüsünü düşünmeye başladı ve kendisini cezalandırılmaya hazırladı. Nerede hata yapmış olabileceği düşüncesi zihnini sürekli meşgul ediyordu.

Zaman kazanmak için Havana'da yapılacak 1 Mayıs kutlamalarına katılmak istediğini bildirdi. Plaza de la Revolucíon'da bir milyon kişinin toplanması bekleniyordu. Artık açıkça Sosyalist bir devlet olan Küba'da ilk kez "Enternasyonal" marşı söylenecekti. Törende hazır bulunmasına izin verildi, ama hemen sonra Moskova'ya dönmesi istendi.

Aleksiyev Mayıs'ın üçünde Meksika'ya uçtu. Oradaki Sovyet elçisi kendisine otelde değil elçilikte kalmasını emretti. Bir sonraki durağı olan Londra'da da aynı şey oldu. Kremlin'in onu gözetim altında tutmak istediği açıktı. Aleksiyev, Moskova'ya indiğinde aşırı endişeliydi. Sovyet Dışişleri Bakanlığı'nın bölüm şeflerinden biri onu havaalanında bekliyordu. Yüksek rütbeli bir görevlinin onu karşılamaya gelmesi normal değildi. Aleksiyev esrarengiz bir durumla karşı karşıyaydı. Görevli ona hiçbir açıklamada bulunmadı. Sadece ülkeye neden çağrıldığını "yarın" öğreneceğini söyledi.

Ertesi sabah Aleksiyev eskort eşliğinde Kremlin'e götürüldü ve Kruçev'in yardımcısı Mikhail Suslov'un çalışma odasına alındı. Suslov orada değildi, ancak yüksek rütbeli iki Merkez Komite sekreteri vardı: Yuri Andropov ve KGB şefi Aleksander Şelepin.

Şelepin onu kendi çalışma odasına götürdü ve Sovyetler Birliği'nin yeni Küba büyükelçiliğine getirildiğini açıkladı. Bu kararı bizzat Nikita Kruçev vermişti. Konuşurlarken Kruçev aradı ve Aleksiyev'in derhal kendi çalışma odasına gelmesini istedi.

Kruçev odasında yalnızdı. Bir saat kadar baş başa konuştular. Başbakan, Aleksiyev'in büyükelçiliğini doğruladı. Aleksiyev tevazu göstererek bu göreve uygun olmadığını söyledi. Karşılaştığı sorunlar dikkate alındığında Küba'nın iktisattan anlayan bir büyükelçiye ihtiyacı vardı. Oysa kendisi bu konuda "cahil" biriydi.

"Bu önemli değil," dedi Kruçev. "Önemli olan, Fidel'le, liderlikle dostane ilişkilerinin olması... Sana inanıyorlar. Önemli olan bu." İktisatçılara gelince, Fidel'e istediği kadar uzman verecekti. Bu arada Kruçev telefonu açarak ekonominin her alanından üst düzey bir bakanlık uzmanları ekibi oluşturulmasını emretti. Bu ekip Aleksiyev'le birlikte Küba'ya gidecekti. Daha sonra Aleksiyev'e dönerek, görüşmelerinin şimdilik sona erdiğini söyledi, ancak iki hafta sonra kendisini tekrar görmek istiyordu. Bu kez daha "somut" konuşacaklardı.

Mayıs ayının sonuna doğru Kruçev, Aleksiyev'i tekrar çağırdı. Bu kez Sovyet liderinin yanında altı görevli vardı: Yardımcısı Frol Koslov, Başbakan Yardımcısı Mikoyan, Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko, Savunma Bakanı Rodion Malinovski ve Politbüro yedek üyesi Şerif Raşidov. Aleksiyev'e oturması için yer gösterildi.

"Tuhaf bir konuşmaydı," diyecekti Aleksiyev yıllar sonra. "Kruçev bana Küba ve Kübalı yoldaşlar hakkında sorular sordu. Her biri hakkında bilgi verdim. Daha sonra Kruçev hiç beklemediğim bir şey söyledi: 'Yoldaş Aleksiyev, Küba'ya yardım etmek, Küba devrimini kurtarmak için Küba'ya [nükleer] roketler yerleştirmeye karar verdik. Ne düşünüyorsunuz? Fidel nasıl tepki gösterir? Kabul eder mi, etmez mi?"

Aleksiyev şaşırdı. Kruçev'e Fidel'in bu teklifi kabul etmeyeceğini söyledi, çünkü ken-

disi uzun süre kamuoyu önünde devrimi Küba'nın bağımsızlığını sağlamak için gerçekleştirdiklerini söylemişti. Amerikalı askeri danışmanları kovmuşlardı, eğer Sovyet roketlerinin kendi topraklarına gelmesini kabul edecek olurlarsa, kendi ilkelerini ihlal etmiş olacaklardı. Uluslararası kamuoyunun, özellikle Küba'nın ciddi bir güven sorunu yaşadığı Latin Amerikalı komşularının gözünde de aynı şey olacaktı. "Bu nedenlerden ötürü," dedi Aleksiyev sonuç olarak, "kabul edeceklerini sanmıyorum."

Malinovski öfkeyle tepki göstermişti. "Malinovski bana saldırdı," diyordu Aleksiyev. "Bu nasıl bir devrimdir ki, kabul etmez, diyorsun? İspanya'da [bizim yardımımızı] kabul eden *burjuva* Cumhuriyetçi İspanya için savaştık... Sosyalist Küba'nın bu [yardım için] daha çok sebebi var!" Aleksiyev'in gözü korktu ve bir başka görevli onu savunmaya çalışırken sessiz kaldı, ancak Kruçev hiçbir şey söylemeyince savunma boşlukta kaldı. Sonra başka konuları ele aldılar ve nihayet öğle yemeği için bitişik odaya geçtiler.

Yemekte Kruçev, Fidel'in teklifi kabul etmemesi halinde en az iki yüksek rütbeli komutanı, Politbüro üyesi Şerif Raşidov ile Stratejik Roket Kuvvetleri komutanı Mareşal Sergey Riryusov'u Fidel'le konuşmaları için Aleksiyev'le birlikte Havana'ya göndereceğini söyledi. "Onu savunmak için kullanabileceğimiz başka bir yöntem yok," dedi Kruçev. "Amerikalılar sadece güçten anlarlar. Onlara Türkiye'ye verdikleri ilacın aynısını verebiliriz [ABD Türkiye'ye SSCB'yi hedef alan nükleer füzeler yerleştirmişti]. Kennedy pragmatiktir, bir entelektüeldir, durumu kavrayacak ve savaş açmayacaktır, çünkü savaş savaştır. Jestimiz [kesinlikle] savaştan kaçınmayı amaçlamaktadır, çünkü ancak bir aptal savaşı başlatabilir... ancak biz bunu yapmayacağız, sadece onları biraz korkutacağız... Aynı şeyi bizim de yapabileceğimizi hissetmelerini sağlayacağız... Biz Türk hapını nasıl yuttuysak onlar da bu hapı öyle yutacaklar."

Kruçev o ay içinde ABD'nin komşu Türkiye'ye yerleştirdiği nükleer başlıklı Jüpiter füzelerinin yarattığı tehditten söz ediyordu. Bu durum Eisenhower'ın 1959'da NATO ortağıyla yaptığı ikili bir anlaşmanın sonucuydu ve Kennedy biraz duraksayarak da olsa bu anlaşmayı uygulamak zorunda kalmıştı.

Kruçev Küba'ya füze yerleştirme operasyonunun son derece gizli tutulması konusunda uyarıda bulundu. Amerikalılar kasım ayındaki kongre seçimleri tamamlanana kadar "hiçbir şeyden kuşkulanmayacaklar"dı. Bunun seçim kampanyasına konu edilmesine izin verilemezdi. Eğer gizlilik sağlanırsa, seçim kampanyasıyla aşırı derecede meşgul olan Amerikalıların durumu fark etmeyeceklerini ve bu arada füzelerin yerleştirilmiş olacağını düşünüyordu.

Kremlin görevlileri Küba'ya hareket etmesinden bir ya da iki gün önce Aleksiyev'i bir kez daha aldılar. Nikita Kruçev onu yine görmek istiyordu. Aleksiyev'i Kruçev'in Moskova dışındaki ormanlık Peredelkino bölgesindeki daçasına götürdüler. Başbakan ve bütün Politbüro üyeleri oradaydı. Kruçev onu diğerlerine takdim etti ve şöyle dedi: "Aleksiyev, Fidel'in teklifimizi kabul etmeyeceğini söylüyor." Ancak Kruçev belirli bir yakla-

şım tarzı belirlemişti ve bunu diğerlerine anlatmaya çalıştı.

Fidel'e füzelerin son çare olarak yerleştirileceğini anlatacaktı; önce Sovyetler Birliği Amerikalıları Küba'ya saldırmaktan vazgeçirmek için bütün diğer ikna araçlarını kullanacaktı. Ancak kendisine kalırsa bu ikna işini ancak füzeler yapabilirdi. Bu yaklaşıma Fidel'in razı olacağını düşünüyordu ve Aleksiyev'den bu öneriyi ona aktarmasını istiyordu.

Birkaç gün sonra, bu girişimin reddedileceği düşüncesini hâlâ sürdüren Aleksiyev "tarım heyeti"yle birlikte Küba'ya döndü. Heyette Raşidov ve "Petrov" adında basit bir mühendis olarak seyahat eden Mareşal Biryusov da vardı. Heyet Küba'ya varır varmaz Aleksiyev, Raúl Castro'yu görmeye gitti ve ona beraberindeki grubun Kruçev tarafından özel olarak görevlendirildiğini ve doğruca Fidel'le görüşmesi gerektiğini söyledi. "Mühendis Petrov, mühendis Petrov değildir," dedi Raúl'e. "O, Sovyet füzelerinin mareşalidir."

Raúl, Aleksiyev'in ne demek istediğini anladı ve doğruca Fidel'in yanına gitti ve iki üç saat dışarı çıkmadı. Nihayet Doeticós'un bürosunda Fidel'le buluştular. "Raúl'u o zamana kadar ilk kez," diyordu Aleksiyev, "bir deftere bir şeyler yazarken gördüm."

Sovyetlerin Kruçev'in füze önerisine ilişkin açıklamaları sona erdiğinde Fidel olumlu fakat belirsiz şeyler söyledi. Sovyetlerden ertesi güne kadar kendisine süre vermelerini istedi. Aleksiyev, Fidel'in Che'ye danışmak istediğini anlamıştı.

Ertesi gün Aleksiyev, Fidel tarafından çağırıldı. Yine Dorticós'un bürosunda buluştular, ama bu kez Che, Dorticós, Carlos Rafael Rodríguez ve Blas Roca da oradaydı. Teklifi ele almışlardı ve füzelerin Amerikalıların Küba'yı istilasını önleyebileceğini kabul ediyorlardı ve füze programının devamından yanaydılar. Daha sonra konu ABD istilasına ilişkin ihtimallere geldi. Aleksiyev konuşmanın bundan sonraki kısmında "en faal" kişinin Che olduğunu hatırlıyordu. Bu arada füze konusuna ilişkin görüşlerini de ortaya koymuştu. "Amerikalıları durdurabilecek her şeyi denemek gerekir," diyordu Che.

Sovyetler ve Kübalı yoldaşları hemen füzelerin yerleştirileceği bölge üzerinde çalışmaya başladılar. Bu arada Fidel, Aleksiyev'e bu ilişkiyi resmileştirmek için bir "askeri pakt" gerektiğini, anlaşmayı imzalaması için Raúl'u Moskova'ya göndereceğini söyledi. Merkez Komite danışmanlarından Vitali Korionov'a göre Fidel'in üzerinde tartışılmasını istediği hedefler listesinde, füzelerin varlığı kamuoyu tarafından öğrenildiği zaman Sovyetlerin Amerikalılarla görüşmeler yapmaları da yer alıyordu. Fidel, Washington'dan müdahale etmeyeceği konusunda güvence alındıktan sonra, Guantánamo Körfezi'ndeki ABD deniz üssünün de "sökülmesi"ni istiyordu. Sovyetler bu talepleri kabul ettiler ve sonraki hafta boyunca Aleksiyev ile Raúl İspanyolca anlaşma metni üzerinde çalıştılar. Daha sonra Raúl ve Mareşal Malinovski dokümanın her sayfasını imzaladılar.

2 Temmuz 1962'de Raúl anlaşma taslağı yanında olduğu halde Moskova'ya gitti. Sonraki hafta içinde Raúl, Aleksiyev'in anlattıklarına göre, Kruçev'le iki kez görüştü. Ancak Vitali Korionov olayları farklı biçimde hatırlıyordu. Başbakan Birinci Yardımcısı Aleksey

Kosigin kendisine, Raúl ve eşi Vilma Espín Moskova'ya ulaştıklarında onları havaalanında karşılamasını söylemişti. Daha sonra prokol evine gitmişlerdi. Orada Korionov, Kosigin ve Raúl akşam yemeğinde bir araya gelmişlerdi. Yemek salonunda büyük bir piyano vardı. Yemek masasına sadece üçü oturdu. "Raúl, Fidel'in maddelerini de içeren, Rusça'ya çevrilmiş dokümanı piyanonun üzerine koydu. Kosigin ve Raúl ayağa kalkarak piyanonun üzerindeki dokümanı imzaladılar. Daha sonra Kosigin ayrılacağını söyledi ve Korionov'dan aşırı sinirli görünen Raúl'u "sakinleştirmek" için orada kalmasını istedi.

"Gergin bir beklenti halindeydi," diyordu Korionov. "'Şimdi ne olacak?' der gibi bir hali vardı. Çünkü Kübalı yoldaşlar bu işin nereye varabileceğini biliyorlardı." Rica üzerine Korionov, Raúl'un yanında kaldı, bütün gece oturup konuştular ve Ermeni konyağı içtiler.

Fidel, Kruçev'in bir soruyu yanıtlamasını istediğini söylemişti Raúl'a: Amerikalılar operasyonu gerçekleşme aşamasında haber alırlarsa ne olacaktı? Aleksiyev, Kruçev'in yanıtının kısa ve kayıtsız olduğunu söylüyordu: "Merak etmeyin bir şey olmayacak. Amerikalılar asabileşecek olurlarsa, destek gösterisi için Baltık Filosu'nu gönderiririz." Raúl, Kruçev'in yanıtını kararlı bir destek ifadesi olarak yorumladı. Aleksiyev, Raúl'un şu sözlerini hatırlıyordu: "Bu güzel, çok güzel! Fidel her şeyi kabul edecek; birkaç düzeltme yapabilir, hepsi o kadar. Ilkesel olarak kabul edecektir."

Gerçekten de bu dehşet verici ve çok kuvvetli bir askeri paketti: Her biri iki füze ve bir nükleer savaş başlığıyla donatılmış yirmi dört kısa ve on altı orta menzilli balistik füze rampası; yirmi dört adet karadan havaya gelişmiş SAM-füze bataryası; kırk iki MIG avcı uçağı; kırk iki IL-28 bombardıman uçağı; on iki *Komar* sınıfı füze teknesi ve sahil güvenlik için uzun menzilli füzeler. Bu cephaneliğe toplam kırk iki bin askerden oluşan dört seçkin Sovyet savaş alayı eşlik edecekti. Anlaşma her beş yılda bir yenilenecek ve füzeler tamamen Sovyet askeri komutası altında olacaktı.

15 Temmuz civarında, Raúl Moskova'ya dönmeden ya da Fidel anlaşmayı görmeden önce, ilk füzeler Sovyetler Birliği'nin Karadeniz limanlarından kargo gemisi görüntüsü altında yola çıktılar. Askerler ve birlikler de gizlice Küba'ya doğru gruplar halinde yola koyuldular. 17 Temmuz günü Raúl Havana'ya döndü. Aleksiyev de üç hafta sonra yeni Sovyet büyükelçisi olarak Küba'ya geldi. Raúl'un onayladığı anlaşma da yanındaydı.

Kruçev Moskova'dan ayrılmadan önce Aleksiyev'e Küba'da "halen" Sovyet füzelerinin bulunduğunu söylemiş, kasım ya da kasım sonuna kadar operasyonun tam bir gizlilik içinde sürdürülmesi gerektiğini vurgulamıştı. Havana'dan hiçbir telsiz-telgraf mesajı gönderilmeyecek, tartışılması gereken önemli bir konu olursa, Aleksiyev ya bizzat Moskova'ya gelecek ya da kurye gönderecekti.

Yine de Kruçev anlaşmayı imzalamamış ve önce Fidel'in onaylamasını beklemişti. Ocak ayında Küba devriminin yıldönümü kutlamalarına katılmak için bizzat Küba'ya gitmeyi ve anlaşmayı Fidel'le birlikte imzaladıktan sonra bütün dünyaya açıklamayı dü-

şünüyordu. O sırada her şey yerli yerine oturmuş olacak ve bu *fait accompli* [93] Kruçev'e Washington karşısında muazzam bir stratejik pazarlık gücü kazandıracaktı.

Ancak işler planlandığı gibi yürümedi. Önce Fidel taslak anlaşmadan hoşlanmadı. Anlaşma "fazla teknik" ve yeterli "siyasal çerçeve"den yoksundu. Aleksiyev, Fidel'in özellikle özgün metnin giriş bölümündeki maddeye takıldığını söylüyordu: "Küba, egemenliğini sağlamak ve özgürlüğünü korumak için Sovyetler Birliği'nin [kendi topraklarına] füze yerleştirme imkanını değerlendirmesini ve kabul etmesini rica eder..."

Aleksiyev'in açıklamalarına göre, Fidel'in yaptığı değişiklik füze yerleştirme kararının yükünü Küba'nın ricası yerine iki ulusun eşit olarak paylaştığı bir sorumluluğa kaydırmayı amaçlıyordu. Fidel, özünde Kruçev'in retorik olarak vaat etmiş olduğu şeyi resmileştirmek istiyordu. Buna göre Küba'ya saldırılması halinde bu SSCB'ye yapılmış bir saldırı olarak görülecekti. Yapılan değişiklikten sonra giriş şu hale geldi: "Küba Cumhuriyeti'ne ve Sovyetler Birliği'ne karşı yakın bir saldırı ihtimali karşısında, karşılıklı güvenliğin sağlanması için acilen önlem alma gereği gözönünde tutularak, Küba ve Sovyetler Birliği halklarının meşru haklarının ortak savunulması için gerekli adımların atılması gereklidir ve bunlar karara bağlanmıştır."

Gözden geçirilen taslak ağustos ayının sonunda hazır hale getirildiğinde Fidel, Raúl'u Sovyetler Birliği'ne göndermedi. Onun yerine Che'yi, eski bir 26 Temmuz militanı ve şimdi Che'nin yakın danışmanlarından biri olan Emilio Aragonés'le birlikte gönderdi. 30 Ağustos günü Kırım'daki yazlık daçasında Kruçev'le bir araya geldiler. Kruçev yapılan değişikliği kabul etti. Metnin başlığı şöyleydi: "Küba Cumhuriyeti Hükümeti ile SSCB Hükümeti Arasında, Saldırı Halinde Küba'nın Ulusal Topraklarının Savunulması için Askeri İşbirliği Anlaşması." Ancak Kruçev sıra imza atmaya gelince durdu ve bunu birkaç ay sonra Küba'ya geldiğinde yapacağını söyledi.

Muhtemelen Kruçev'in onları kazıkladığından kaygılanan Che anlaşmanın kamuoyuna açıklanmasını istedi, ancak Kruçev şimdilik gizli tutulması gerektiğini söyleyerek bunu reddetti. Che ve Aragonés, Fidel'in Amerikalıların operasyonu erken bir tarihte keşfedebileceklerine dair kaygılarını aktardılar. Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko'nun da aralarında bulunduğu bazı yüksek Sovyet yetkilileri de bu kaygıyı paylaşıyorlardı. Aragonés'in daha sonra anlattıklarına göre, Kruçev daha önce Raúl'a söylediklerini tekrarlayarak, bu kaygıyı bertaraf etti. "Odada Malinovski de vardı. Che'ye ve bana şöyle dedi: 'Endişelenmeniz gerekmez; ABD'yle bir sorun olmayacak. Eğer bir sorun olursa Baltık Filosu'nu göndeririz.'"

Aragonés bu sözleri işittiği anı gayet iyi hatırlıyordu: "Che'yle kaşlarımız kalktı, birbirimize baktık." Kruçev'in onları ikna edemediği açıktı, ama o aşamada onun sözlerini kabul etmekten başka seçenekleri yoktu.

Bu arada ABD istihbaratı Che'nin hareketlerini yakından izlemeyi öğrenmişti ve Rusya'daki faaliyetlerini de dikkatle inceliyordu. 31 Ağustos günü bir CIA telgrafı gönderil-

93) Oldu bitti. (Ç.N.)

di. Bu not Che Guevara'nın SSCB heyetinin "bileşimi"ne dikkati çekiyor ve "heyetin sanayi sorunları olarak açıklanan gündemden daha kapsamlı bir görevle gönderilmiş olabileceği" belirtiliyordu. "Guevara'ya eşlik eden Emilio Aragonés'in bilindiği kadarıyla sanayi ya da ekonomiyle ilgili bir eğitimi yok. Guevara heyeti havaalanında Sovyet ekonomi yetkilileri ve Başbakan Birinci Yardımcısı, Sovyet Parti Prezidyumu üyesi Kosigin tarafından karşılandı."

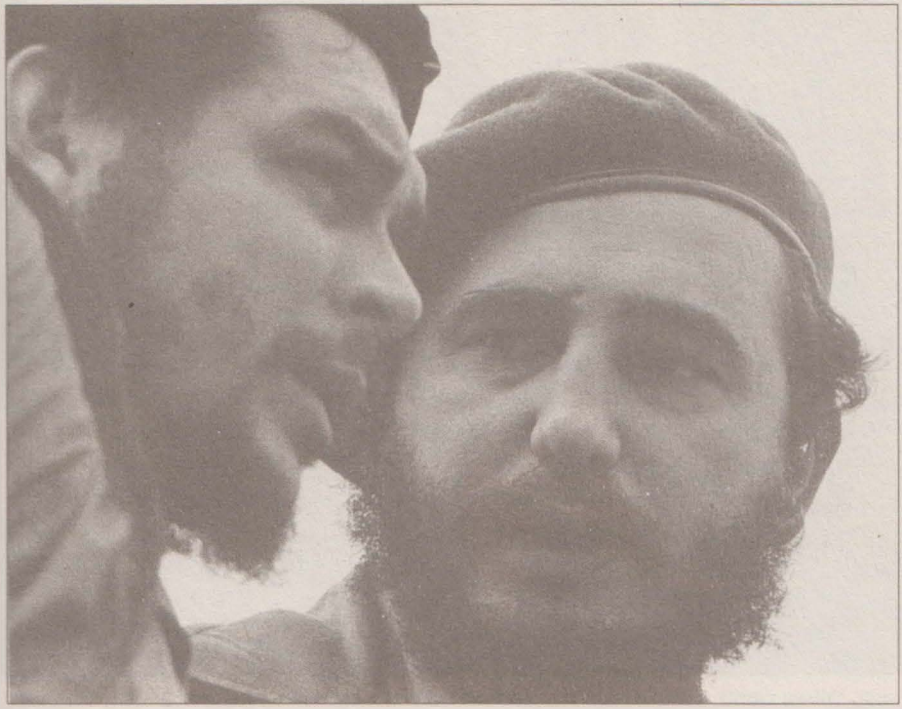
6 Eylül günü Che Havana'ya döndüğünde Küba'daki Sovyet askeri tesisleri inceleme altına alınmıştı. Son günlerde Amerikan U-2 casus uçakları, yeni SAM-2 füze üslerini ve sahil savunma amaçlı uzun menzilli füze tesislerini keşfetmişti. Kennedy'nin uzmanları bu silahların ABD'nin güvenliği için tehdit oluşturmadığı konusunda ona güvence vermişlerdi, ancak varlıkları gözardı edilmemesi gereken bir tehlike işaretiydi. 4 Eylül günü Kennedy kardeşi genel savcı Robert'i konuyu görüşmek üzere ABD'nin Sovyet büyükelçisi Anatoli Dobrinin'e gönderdi. Dobrinin, Kruçev'in verdiği güvenceyi tekrarladı. Küba'ya hiçbir "saldırı" silahı yerleştirilmemişti. Yeni silahlar sadece Küba'nın "savunulması"nı amaçlıyordu.

Ancak Beyaz Saray'ın kuşkuları sürdü. Casus uçaklarının çektiği yeni fotoğraflar bir Sovyet denizaltı üssünün inşa edilmekte olabileceğini gösteriyordu. Kennedy basına bir demeç vererek, ABD'nin sadece SAM'ları değil, Küba'daki sayıları gittikçe artan Sovyet askeri personelini de incelemekte olduğunu açıkladı. ABD'nin Sovyet blokuna ait *savaş-çı* birliklerin ya da saldırı amaçlı karadan karaya füzelerin varlığına dair herhangi bir bulguya ulaşmadığını kabul ediyor, ancak bunların var olması halinde "en ağır şekilde" karşılık verileceği uyarısında bulunuyordu.

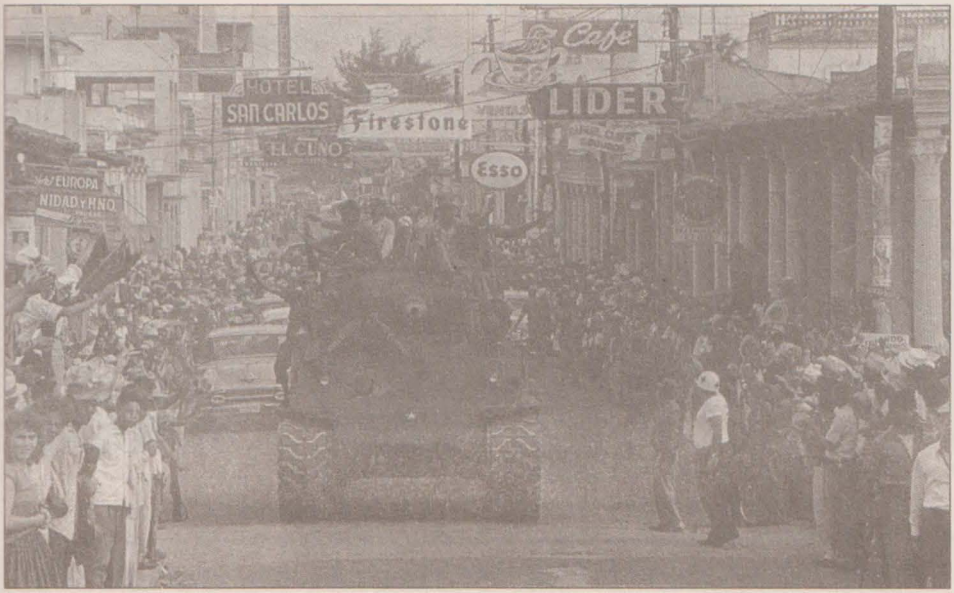
Ertesi gün Kennedy Kongre'den 150 000 yedek askeri silah altına alma kararını onaylamasını istedi. ABD, ekim ayı ortalarında Karayib bölgesinde askeri bir tatbikat yapmayı planladığını açıkladı. Küba bu açıklamayı Washington'un istila amacının bir kanıtı olarak kınadı. Dobrinin bir kez daha Moskova'nın Küba'ya "sadece" savunma silahları göndermekte olduğunu belirtti.

Gerilim her geçen gün biraz daha yükseliyor, Sovyet askeri faaliyetlerine ilişkin yeni ayrıntılar geldikçe, ABD, Sovyet ve Küba suçlamaları ve tekzipleri birbirini izliyordu. Daha sonra, 9 Eylül günü ABD istihbaratı Havana'daki Brezilya elçiliğinin verdiği bir resepsiyon sırasında Che'nin kullandığı bazı ifadeleri kaydetti. Bir gazeteciyle konuşan Che, Küba'ya yapılan son Sovyet askeri yadımının Doğu ile Batı arasındaki güçler ilişkisini değiştirecek nitelikte "tarihi bir olay" olduğunu söylemişti. Che'ye göre bu değişim Sovyetler Birliği lehine olacaktı. CIA'nın notunda Che'ye atfedilen şu sözler yer alıyordu: "ABD boyun eğmekten başka bir şey yapamaz." Notta şu sonuca varılıyordu: "Küba'ya Sovyet askeri yardımını büyük önem taşıyan bir jest olarak gördüğü anlaşılıyor."

Aslında ABD ve bütün dünya bunun bir gerçek olduğunu yakında anlayacaktı. Che'nin vardığı sonuç birkaç kısa hafta içinde dünyayı nükleer savaşın eşiğine getirecekti.

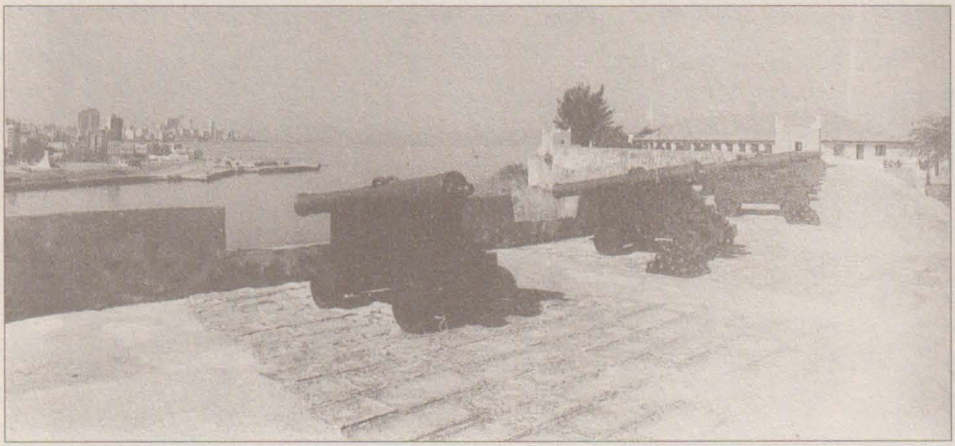
Che Guevara ve Fidel Castro, 1964. Fidel'in kardeşi Raúl'u ardılı olarak göstermesine rağmen, pek çok gözlemci etkin Che Guevara'nın onun sağ kolu olduğunu düşünüyordu. *Salas.*

Castro'nun muzaffer isyancı ordusu Havana'ya gitmek üzere Santa Clara'dan geçiyor. Şubat 1959. *Fotoğraf, Burt Glinn, Magnum Photos Inc.*

Havana, Yılbaşı Günü, 1959. Batista'nın kaçışını haber alan yeraltı isyancıları ve sempatizanları hükümet muhbirlerini ve polis ajanlarını avlamak için sokaklara çıktılar.
Fotoğraf, Burt Glinn, Magnum Photos Inc.

Havana kentine ve limanına yukarıdan bakan, İspanyol sömürgeliği döneminden kalma kale ve askeri garnizon, La Cabana. Che, 3 Ocak 1959'da kale komutanlığına getirildi ve kısa süre içinde orayı şüpheli *batistiano* savaş suçlularının yakalanıp kapatıldığı bir askeri karargaha dönüştürdü. Sonraki üç ay boyunca burada, elli beş tutuklu Che'nin "Yüksek Savcı" olarak katıldığı devrimci mahkemelerde yargılandıktan sonra infaz mangaları tarafından kurşuna dizildi. *Salas*

Ocak 1959'da Che'nin ilk eşi Hilda Gadea ve kızları Hilda Beatriz Havana'ya geldiler. Che eşine Aleida March'a âşık olduğunu ve boşanmak istediğini söyledi. Hilda boşanmayı kabul etti, ancak Küba'da kalmaya karar verdi. 15 Şubat günü Che kızının üçüncü doğum günü partisine katıldı. Önde, soldan sağa, Che, Hilda ve "Hildita".
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

Zaferden sonra Che'nin anne ve babası, kız kardeşi Ana María ve erkek kardeşi Juan Martín ziyarete geldiler. Che meraklı bir kalabalığın bakışları arasında onları Havana havaalanında karşıladı. Soldan: Ana María, Celia Guevara, Che ve Ernesto Guevara Lynch.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi..

Che ve kızı Hildita, Santa Clara'da Che'ye katılan ve onunla birlikte Havana'ya gelen coğrafya uzmanı Antonio Nuñez Jimenez'le birlikte. Uzun bir ayrılık döneminin ardından Che kızını sık sık La Cabaña'ya götürüyordu. *Salas.*

Che (gömleksiz) annesiyle birlikte 1960'da düzenlenen Ernest Hemingway Marlin Balıkçılık Turnuvası'nda. Annesi sevgili oğlunu görmek için Küba'ya pek çok seyahat yaptı, ancak Che'nın babası oğlu hayattayken bir daha Küba'ya gitmedi. En sağdaki, Fidel'in sırdaşı ve sekreteri Celia Sánchez.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi..

2 Haziran'da Che ve Aleida, Che'nin yakın koruması Alberto Castellanos'un La Cabaña'daki evinde evlendiler. Daha sonra Che uzun bir yurt dışı seyahate çıktı. Ön sırada soldan: Raúl Castro, Vilma Espín, Che, Aleida ve Alberto Castellanos.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

Havana doklarında çalışma, 1961. Che nadiren evine gidiyordu. Haftada altı gün, on sekiz, bazen de yirmi dört saat çalışıyor, pazar günleri Komünist bağlılık ve fedakarlık konusunda kişisel örnek olmak için "gönüllü çalışma"ya gidiyordu. *Liborio Noval.*

Che'nin Küba'da kaldığı altı yıl içinde Aleida dört çocuk doğurdu. Bu aile fotoğrafı, Che'nin Kongo'ya gidişinden hemen önce, Mart 1965'te çekilmiştir. Soldan: Che yeni doğan oğlu Ernesto'yla birlikte, Camilo, Alyuşa ve kucağında kızı Celia olduğu halde Aleida.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

Che ve genç yardımcısı Orlando Borrego 1960'da bir inşaat alanında gönüllü çalışma sırasında. Che Küba'dan ayrıldığında Sovyet siyasal iktisadına ilişkin yayımlanmamış "aykırı" eleştirisini Borrego'ya bıraktı. *Salas.*

1960'ın sonunda SSCB'ye yaptığı ilk seyahat sırasında Che, Küba devrimine "âşık olan" Nikita Kruçev'le tanıştı. Yanlarındaki adam, Che'nin Meksika günlerinden beri tanıdığı KGB "tercüman"ı Nikolay Leonov'dur. *TASS/Prensa Latina.*

Che ve Mao Zedung, Kasım 1960. Che Çinlilerin Sovyetler'den "daha yüksek bir Sosyalist ahlak"a sahip olduklarını düşünüyordu. Çin tarzı "kırsal gerilla savaşı"nı Batı yarıküreye yayma çabaları nedeniyle Kremlin onu "Maoist" olmakla suçlayacaktı. *Prensa Latina.*

Che, Havana havaalanında eşi Aleida ve Sovyet büyükelçisi Aleksander Aleksiyev (beyaz gömlekli) tarafından karşılanıyor. KGB görevlisi Aleksiyev 1959'da Küba'ya gönderildiğinde, ilk ilişki kurduğu kişi Guevara'ydı. Daha sonra "Che Sovyet-Küba ilişkilerinin pratikteki mimarıydı," demiştir. *Prensa Latina.*

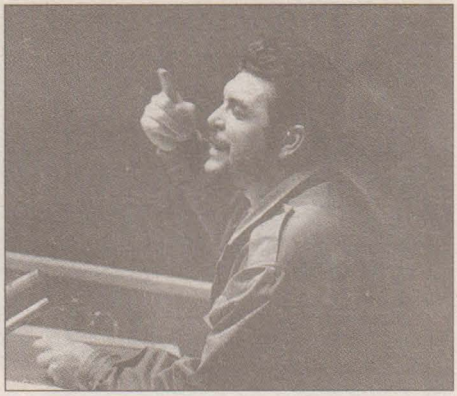
1959'da Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır bağımsızlığına yeni kavuşmuş ulusların en önde giden "anti-emperyalist" liderlerinden biriydi ve Che'yle aralarında kardeşçe bir ilişki vardı. Ancak Nasır, Che'nin Kongo'da savaşma planlarını pek akıllıca bulmadı ve orada başarısızlığa mahkum bir "Tarzan" haline geleceği uyarısında bulundu. Nasır'ın hemen arkasında Enver Sedat görülüyor. *UPI/Corbis-Bettmann.*

Che ve Cezayirli lider Bin Bella, 1964. Yakın ilişkileri vardı; Afrika ve Latin Amerika'daki gerilla hareketlerine yardımcı olmak için yapılan eylemlere birlikte eşgüdüm sağladılar. *AP/Wide World Photos.*

Uluslararası üne sahip aydınlar "özgür Küba"ya geldiler ve Che Guevara'yla görüştüler. Aralarında Simone de Beauvoir ve Jean-Paul Sartre da vardı. 1960'da çekilen bu fotoğrafta Che ve Antonio Nuñez Jimenéz'le (en solda) birlikte görülüyorlar. Che'nin ölümünden sonra Sartre onu "çağımızın en katıksız insanı" olarak yüceltecekti. *Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.*

Aralık 1964'te Che, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na hitap ederek, Batılı güçlerin Kongo'ya "ırkçı" müdahalesini kınıyor. Birkaç ay sonra Che ortadan kaybolacak ve Kongolu devrimcilere yardımcı olmak üzere Kübalı bir gerilla gücüne önderlik edecekti. *UPI/Corbis-Bettmann.*

John F. Kennedy ve eşi Jackie 29 Aralık 1962'de Miami Stadyumu'nda Kübalı sürgünlere hitap ederken. Kennedy'nin kısa süren başkanlık dönemi Küba'yla çıkan anlaşmazlıklarla gölgelendi.
Photo No. ST-C75-2-62, John F. Kennedy Kütüphanesi'nden.

Che Guevara, Uruguay Punta del Este'de, OAS'ın ekonomik zirve toplantısı sırasında bir dinlenme anında *mate* içerek konuşuyor. Sağdaki beyaz kasketli kişi Uruguay Devlet Başkanı Víctor Haedo. Zirvede Kennedy'nin Komünist Küba'yı "çevreleme" siyasetinin köşe taşını oluşturan, "İlerleme İçin Birlik" denilen yardım paketi ABD heyeti tarafından ilan edildi. *AP/Wide World Photos.*

Havana: 1 Mayıs Yürüyüşü, 1963. Küba devriminin "Üç Büyükler"i: Che, Raúl ve Fidel Castro. *Salas.*

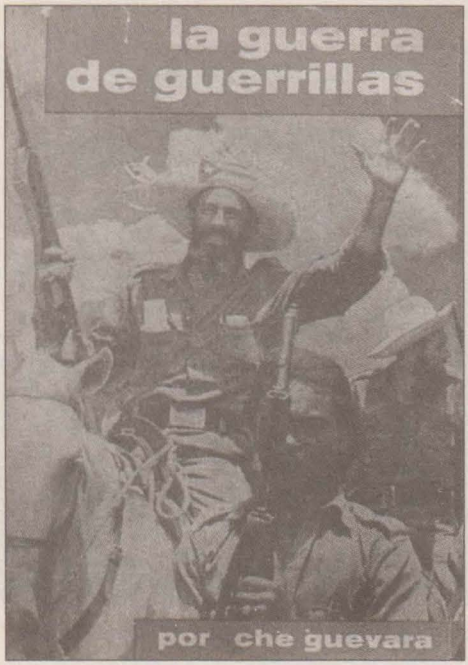

Havana havaalanı, 15 Mart 1965. Cezayir'de Moskova'nın yoksul ülkelerde Sosyalist devrime yeterince destek vermemesini eleştiren tartışmalı bir konuşma yaptıktan sonra Küba'ya dönen Che; Fidel, eşi Aleida, keçi sakallı "*viejo comunista*" (yaşlı Komünist) Carlos Rafael Rodríguez (ortada) ve Devlet Başkanı Osvaldo Dorticós tarafından karşılandı. Kısa süre sonra Fidel, Che'ye bir Kübalı sefer gücünün başında Kongo'ya gitmesini önerdi. İki hafta sonra Che kılık değiştirerek Küba'dan ayrıldı. Bir daha kamuoyu önüne çıkmadı. *Prensa Latina.*

Üstte: Küba Ulusal Bankası'nın başkanı olarak Che Küba'da kapitalist dönemin sona erişini denetledi. Küba banknotlarını "Che" diye imzalayarak iş dünyasında büyük bir endişe yarattı. Altta: Ölümünden sonra "kahraman Gerilla" olarak tanımlanan Che'nin anısına çıkarılan Küba banknotları. Solda: Che'nin imzasını taşıyan Küba posta pulları
Yazarın koleksiyonundan.

Solda: Che'nin gerilla savaşı üzerine 1960'da yayımlanan *La Guerra de Guerrillas* adlı kitabının kapağı. Sağda: Che'nin Mart 1964'te *Cuba Socialista*'da çıkan, "Bankalar, Kredi ve Sosyalizm" başlıklı makalesi. Bu makale Che'nin Küba'nın Sosyalist ekonomiye geçişine ilişkin teorilerini ortaya koyduğu bir dizi makaleden biriydi. *Yazarın koleksiyonundan.*

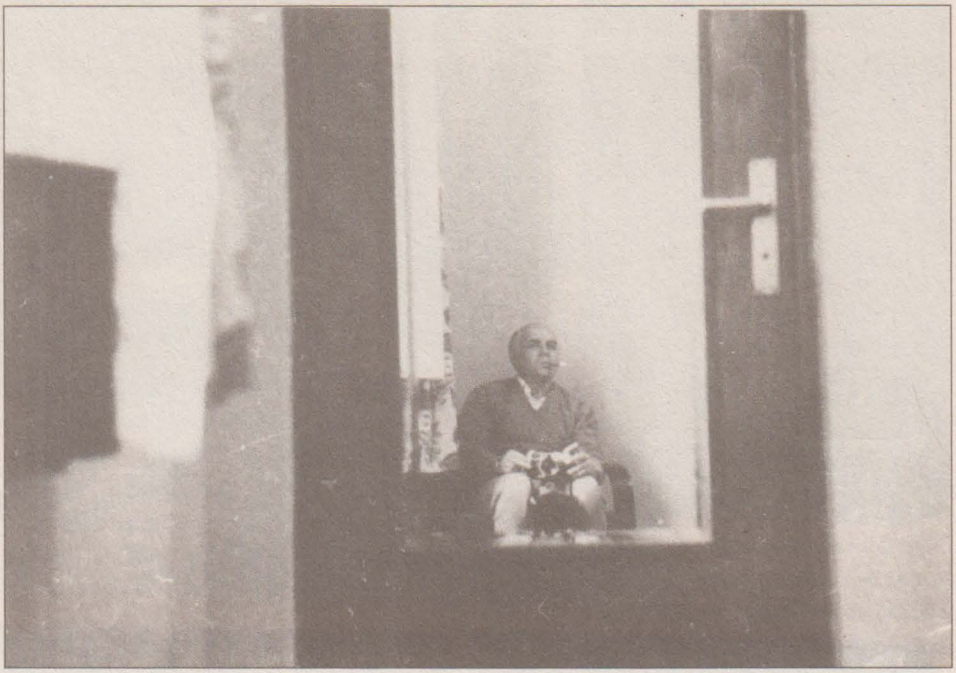
Neşe dolu ender anlardan biri. Che ve Aleida ile Che'nin yakın koruması Harry Villegas Tamayo (ya da "Pombo") ve arkada karısı Cristina. Pombo Che'nin en güvendiği yardımcılarından biriydi; Kongo ve Bolivya'da ona eşlik etti. *Agenzia Contrasto.*

Che, Comandante "Tato" olarak eski Belçika Kongosu'nun "kurtarılmış bölge"sinde, 1965. Che gerilla kampındaki Kübalılara her gün genel kültür ve Fransızca dersleri veriyordu.
Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.

Kongo, 1965. Soldan: Che, "Tato" olarak; José Ramón Machado Ventura, Küba Sağlık Bakanı; Emilio Aragonés (nam-ı diğer "Tembo" ya da iri gövdesi nedeniyle Fil), Küba'nın yönetimdeki Partido Unificado de la Revolución Socialista'sının örgütlenme sekreteri; ve Che'nin dostu Oscar Fernández Mell ("Siki," ya da Vinegar). *Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.*

Che'nin nadir özportrelerinden biri. Uruguaylı iktisatçı Adolfo Mena González olarak kılık değiştiren Che gerilla macerasına başlamadan hemen önce Bolivya, La Paz'daki Hotel Copacabana'daki dairesinde. Kasım 1966. *Richard Dindo'nu izniyle.*

Bolivya'ya gitmeden önce Fidel kılık değiştirmiş Che'yi en yakın yoldaşlarından bazılarının hazır bulundukları bir toplantıya davet etti. Toplantıda bulunanlar, Fidel gerçek kimliğini açıklayana kadar Che'yi tanıyamadılar. *Küba Tarihsel Olaylar Devlet Bürosu Konseyi.*

Che'nin "Ramón Benitéz" adına düzenlenmiş sahte pasaporttaki resmi. *Richard Dindo'nun izniyle.*

Küba askesi üniforması giyen, Doğu Alman kökenli Arjantinli Tamara Bunke ya da bilinen ismiyle "Tanya" 1961'de Kübalı bir askerle konuşuyor. 1964'te Küba gizli servisleri onu gizli ajan olarak Bolivya'ya gönderdiler, ancak Che'nin Bolivya'ya gelişinden sonra onun grubuna katıldı ve 31 Ağustos 1967'de bir pusuda öldürüldü. *Thomas Billhardt'ın izniyle.*

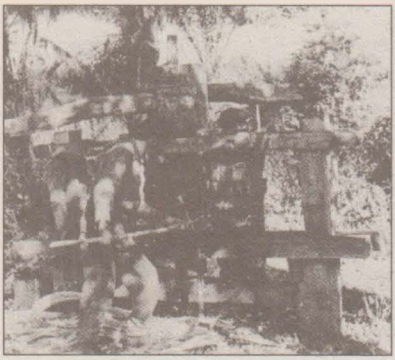
Che'nin Bolivya'daki gerilla üssü Ñancahuazú, bahar 1967. Soldan: Che'nin Arjantin elçisi Ciro "el Pelao" Roberto Bustos; Perulu Juan Pablo; "Çinli" Chang; "Ramón" olarak Che Guevara; ve Fransız Régis Debray, kod adı "Dantón". *Che Guevara'nın el konulan filmi. General Luis Reque Terán'ın izniyle.*

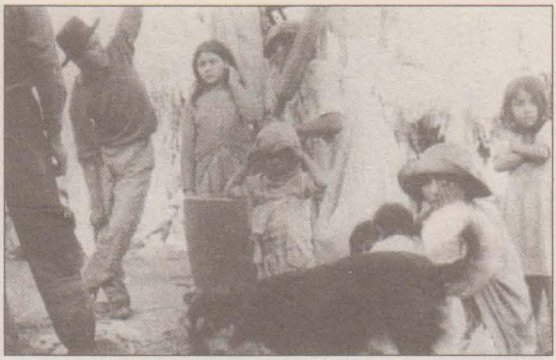
Che ve savaşçılarından bazıları Ñancahuazú kampında. Che'nin sağında oturan şapkalı ve pipolu adam, yakın koruması, *comandante*si gibi giyinmiş olan Carlos Coello'dur ("Tuma"). Soldan: Alejandro Pombo, Urbano, Rolando, Che, Tuma, Arturo ve Moro ya da "Mogorogoro". *Richard Dindo'nun izniyle.*

Bolivya gerilla seferinin büyük kısmında Che yürüyemeyecek kadar hastaydı. İmkan bulduğunda katır ya da at sırtında ilerliyordu, ancak adamları öylesine açtılar ki, zaman zaman onları kesip yemek zorunda kalıyorlardı. *Richard Dindo'nun izniyle.*

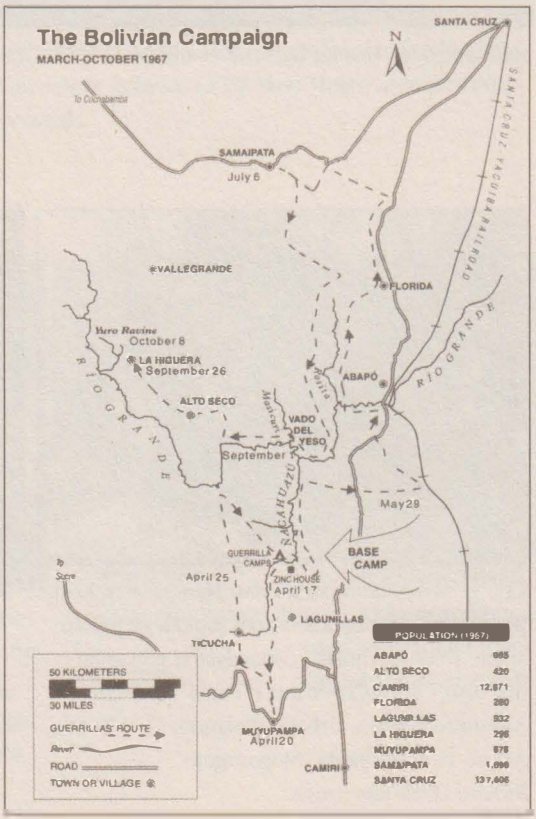
Che Bolivya ormanları içinde ilkel bir *trapiche* ya da şeker imalathanesinde. Bu, yazarın ölmüş olan Bolivyalı subay Andrés Selich'in evinden sağladığı, daha önce yayımlanmamış çeşitli fotoğraflardan biridir. *Che Guevara'nın el konulan filmi. Socorro Selich'in izniyle.*

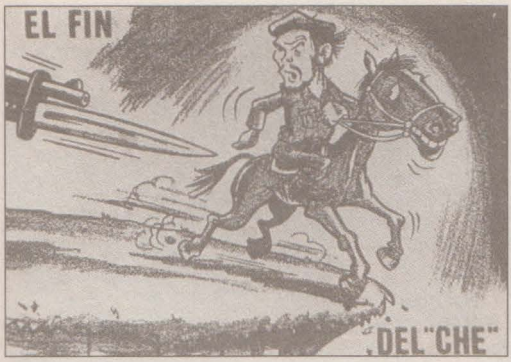
Guevara'nın gözünden Bolivyalı köylüler. Moroco köyünde Che tarafından çekilen bu fotoğraf Che'nin Yarbay Andrés Selich tarafından el konulan film bobininde yer almaktaydı.

Bolivya. Bolivya Günlüğü. *Pathfinder Press.*

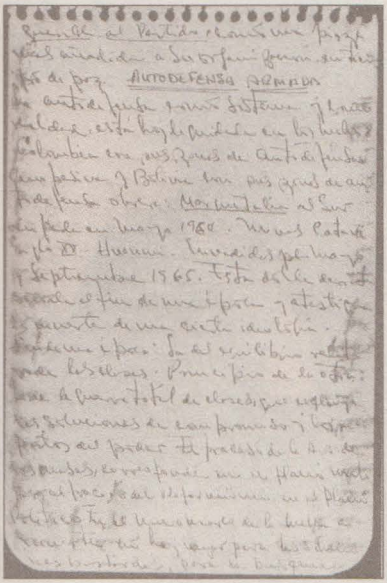
Bolivya Seferi
Mart-Ekim 1967
Che'nin 1966-67'de Bolivya'da izlediği güzergah. Bolivya Günlüğü. *Pathfinder Press.*

Che'nin gerilla grubuna karşı düzenlenen sefer sırasında Bolivya ordusunun dağıttığı bir Bolivya ordusu propaganda broşüründen. Che kendisini izleyen bir ordu süngüsü tarafından sürekli taciz edilen, dehşete kapılmış bir Don Kişot olarak betimlenmiş. *General Luis Reque Terán'ın izniyle.*

Bolivya'nın fiyakalı askeri devlet başkanı General René Barrientos (ortada), Bolivya, Villagrande'de. Sağındaki kasketli ve güneş gözlüklü adam Yarbay Andrés Selich. İnfazından önce Guevara'yla görüştü ve yoldaşlarıyla birlikte Villagrande civarında gömülmesini sağladı. *Socorro Selich'in izniyle.*

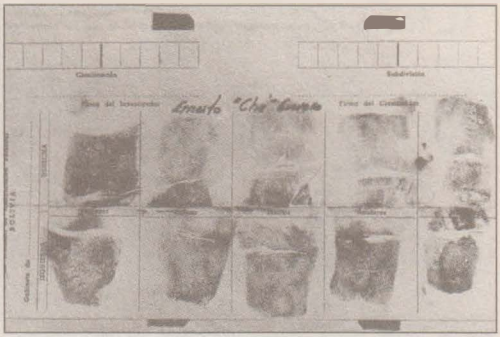
Che'nin Regis Debray'nin polemik yazısı *Devrimde Devrim*'den not aldığı ve askerlerle girdiği çatışma sırasında kaybettiği sayfalardan biri. Yazar, bu ve diğer belgeleri yarbay Andres Selich'in dul eşinden sağlamıştır. *Socorro Selich'in izniyle.*

9 Ekim 1967. Che ölümünden birkaç saat önce. Yanındaki kişi Küba asıllı Amerikalı CIA ajanı Félix Rodríguez. Fotoğrafın çekilmesinden hemen sonra Rodríguez Che'ye infaz edileceğini söyledi. *Félix Rodríguez'in izniyle.*

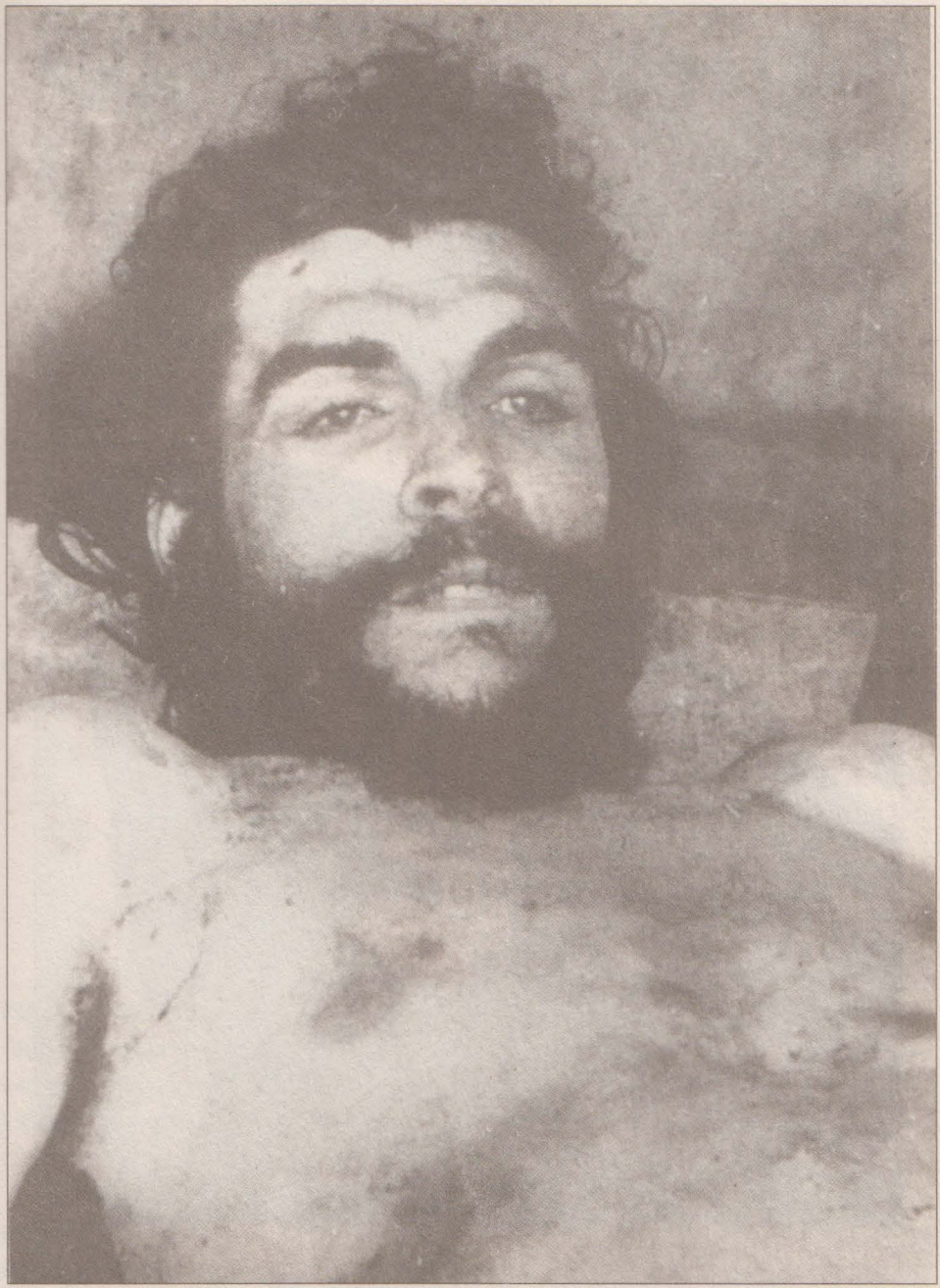
Ölmüş olan Yarbay Andrés Selich'in kamerasından: La Higuera'daki okul binası; Che'nin yırmi dört saat tutulduğu ve infaz edildiği yer.
Socorro *Selich'in izniyle.*

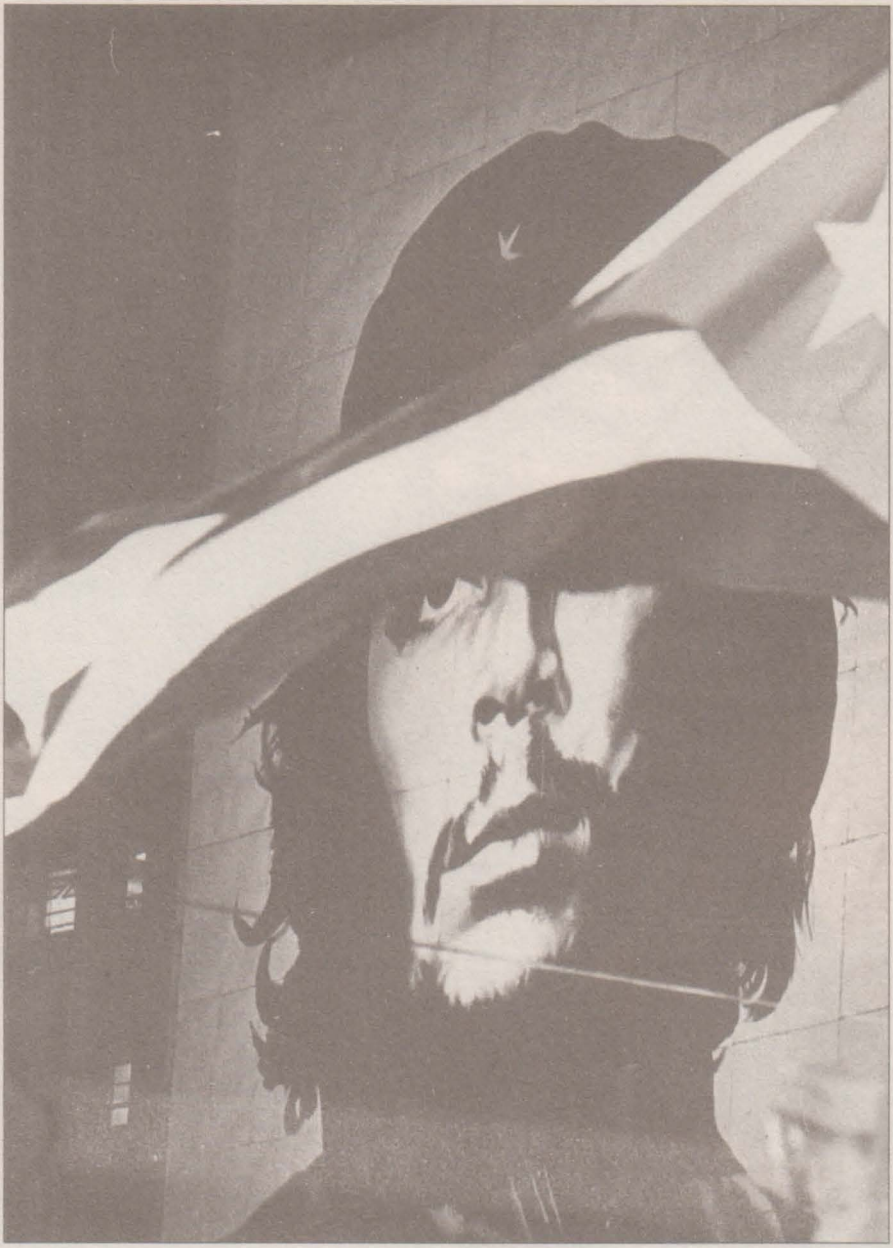
Ölü Che Guevara'dan alınan parmak izleri. 10 Ekim gecesi, cesedinin "kaybedilmesi"nden önce Che'nin elleri kesildi ve içinde formaldehit bulunan bir kavanoza konuldu. Parmak izleri Buenos Aires'teki dosyalarda bulunan parmak izleriyle karşılaştırılmak üzere Arjantinli adli tıp uzmanlarına teslim edildi.
Socorro Selich'in izniyle.

Che'nin cesedi Villagrande'deki Nuestro Señor de Malta hastanesinin çamaşırhanesinde 10 Ekim 1967 günü teşhir edildi ve üniformalı düşmanları tarafından incelendi. *Freddy Alborta.*

Yüzlerce meraklı sivil, asker ve gazeteci Che'nin cesedinin önünden geçti. Vallegrande hastanesindeki rahibeler onun İsa'ya benzediğini düşündüler. Ve yerli kadınlar hatıra olarak saçlarından küçük parçalar kesip sakladılar. Günümüzde o saçları hâlâ tılsım olarak saklamakta ve Ölüm Günü'nde Che'nin ruhuna dua etmektedirler. *Richard Dindo'nun izniyle.*

Ekim 1967'de Havana'nın Plaza de la Revolución'unda Che'nin temsili cenaze töreni. Ölümünden kısa süre sonra Che uluslararası bir efsane kahramanı haline geldi. İmgesi, tekrar tekrar üretilerek posterlerde, eşarplarda, beyzbol şapkalarında, anahtarlıklarda yer aldı; "Che" markalı sigarlar ve biralar imal edildi. İster ticari bir ürün olarak ister tarihsel bir kişilik olarak Che'nin büyüsü ölümünden otuz yıl sonra bile bütün dünyayı etkilemekte ve altmışların *"Che Vive!"* (Che Yaşıyor) sloganının gerçeklik kazandığı görülmektedir. *Salas.*

25
Gerillanın Dönüm Noktası

Halkın kanı bizim en kutsal hazinemizdir, ancak gelecekte daha çok insanın kanını kurtarmak için kullanılması gerekir.

CHE GUEVARA
1962 sonu, "Latin Amerika Devriminin
Taktikleri ve Stratejisi"

Bir gün elimde bir tüfekle bir dağın zirvesine ulaştım ve daha önce asla hissetmediğim bir şey hissettim. Çok güçlüydüm! Güzel bir özgürlük duygusu yaşıyor ve kendi kendime şöyle diyordum: "Yapabiliriz!"

HÉCTOR JOUVE
1963-1964'te Che'nin
Arjantin'deki gerillalarından biri

I

Aralık 1961'de Che'nin Guatemalalı genç dostu ve öğrencisi Julio Roberto Cáceres (El Patojo) Küba'dan gizlice ayrılarak ülkesine döndü. Orada Marksist bir gerilla mücadelesinin başlatılmasına katkıda bulunmaya karar vermişti. İçe dönük Patojo, Che'ye daima kardeş kadar yakın olmuştu ve Che de onun kendi devrimci özlemleriyle beslenmesine yardımcı olmaya çalışmıştı. Che, La Cabaña'da, INRA'da ve Sanayi Bakanlığı'nda onu yanından ayırmamış ve Patojo son üç yılın çoğunu Che ve Aleida'nın yanında geçirmişti.

Birkaç ay önce Che Merkezi Planlama Kurulu'nu (JUCEPLAN) yöneten iktisatçı Regino Boti'den Guetamalalı dostuna orada bir iş bulmasını istemişti. Boti bu isteği yerine getirdi ve hemen sonra Patojo ortadan kaybolunca Che'nin bu işi Cáceres'in her zamanki günlük rutininden çıkıp ortadan kaybolabilmesi ve ülkeden çıkışını gözlerden saklamak için kullandığını anladı.

Patojo'nun Guatemala'ya dönüşü devrime uygun bir iklimle çakışmıştı. Yaygın seçim

hilelerinin orta yerinde kongre seçimleri henüz gerçekleştirilmişti. Daha sonra, Ocak 1962'nin sonunda, Ydigoras Fuentes'in gizli polis şefi katledilmiş ve iki hafta sonra Yon Sosa ve Turcios Lima'nın önderliğindeki gerillalar Puerto Barrios yakınlarındaki askeri karakollara ilk vur-kaç saldırılarını gerçekleştirmişlerdi. Gruplarına, daha önceki başarısız ayaklanmanın tarihini ve ölmüş yoldaşlarının ismini vererek "Alejandro de Léon 13 Kasım Gerilla Hareketi" diyen isyancılar, şubat ayı içinde ülkeye demokratik bir yönetim getirmek için Guatemala'nın "zalimi"ne karşı ayaklanma çağrısı yapan bir bildiri yayınlamışlardı Patojo'nun Guatemala Komünist Partisi PGT tarafından desteklenen yeni görevi ise, eşzamanlı olarak bağımsız bir hareket başlatmaktı.

Mart 1962'de, Patojo'nun ayrılmasından sadece dört ay sonra Che dostunun eylem sırasında öldürüldüğünü haber aldı. Birkaç ay sonra Myrna Torres Havana'yı ziyaret ettiğinde, Che'ye Meksika'dan savaş alanına giderken Patojo'nun kendisine bıraktığı bir not defterini getirdi. Defterde Patojo'nun Küba'da bıraktığı kız arkadaşına yazdığı bir şiir vardı. Che, Patojo için *Verde Olivo*'nun ağustos sayısında yer alan bir övgü, Küba'nın Devrimci Silahlı Kuvvetleri'ne hitap eden hüzünlü bir öykü yazdı. Patojo'nun hayatını ve onunla ilişkilerini, Meksika'da nasıl yaşadıklarını ve gezici fotoğrafçı olarak birlikte çalıştıklarını, Patojo'nun *Granma* seferine katılmayı ne çok istediğini, ancak geride bırakıldığını; sonra Küba'nın muzaffer devrimine yardımcı olmak için nasıl koşup geldiğini anlattıktan sonra şunları yazıyordu:

> Küba'ya gelişinden sonra, iki eski arkadaşa yakışır biçimde, neredeyse hep aynı evde yaşadık. Ancak bu yeni hayatta artık eskisi kadar samimi değildik ve zaman zaman kendi ülkesinin Kızılderili dillerinden birini çalıştığını görünce Patojo'nun niyetlerinden kuşkulanmaya başladım. Bir gün bana ayrılacağını söyledi. Görevini yapma zamanı gelmişti... Bizim gibi gerilla savaşı vermek için kendi ülkesine, elde silah savaşmaya gidiyordu. Uzun sohbetlerimizden birini işte o sırada yaptık. Ona sadece üç önemli tavsiyede bulunmakla yetindim: sürekli hareket, sürekli tedbir, sürekli dikkat...
>
> Bizim gerilla deneyimimizin sentezi buydu. Sıcak bir vedalaşmanın yanı sıra dostuma verebileceğim tek şey buydu. Ona gitmemesini tavsiye edebilir miydim? Ne hakla?...
>
> El Patojo gitti ve ardından ölüm haberi geldi... Sadece onun ölüm haberi değil, kişisel olarak hiçbirini tanımadığım, belki onun kadar cesur, fedakar ve zeki bir grup yoldaşınınki de. Bir kez daha yenilginin acı tadı...
>
> Gençliğin kanı özgürlüğü gerçekleştirmek için Amerikaların toprağına bir kez daha bereket kazandırmıştır. Bir savaş daha kaybedilmiştir; düşen yoldaşlarımız için gözyaşı dökerken, maçetelerimizi bilemeyi ihmal etme-

yelim. Aziz ölülerimizin değerli ve talihsiz deneyimlerinden ders çıkarmalı, onların hatalarını tekrarlamamalı, pek çok savaştan muzaffer çıkarak her birinin öcünü almalı ve kesin kurtuluşu gerçekleştirmeliyiz.

El Patojo Küba'dan ayrılırken... yanında sadece birkaç giysi ya da kişisel eşya vardı. Ne var ki Meksika'daki ortak eski dostlarımız, bir not defterine yazarak ardında bıraktığı birkaç şiiri getirdiler bana. Bunlar bir devrimcinin son satırlarıdır; ayrıca bunlar devrim için yazılmış bir aşk şarkısıdır. Şu son dizeler de El Patojo'nun Küba'da tanıyıp âşık olduğu kadın için yazılmış:

Al yüreğimi
Avucunun içinde tut sıkıca
Ve şafak söktüğünde,
Açıver avucunu
Ve bırak güneş ısıtsın onu...

El Patajo'nun yüreği aramızda, sevdalısının avuçlarında ve bütün bir halkın minnettar ellerinde, Guatemala'yı ve bütün Latin Amerika'yı aydınlatacak yeni bir günün güneşinde ısınmayı bekleyerek yaşıyor.

Patojo'nun anılma biçimi Latin Amerika'da Küba destekli yeni bir gerilla faaliyeti dalgasının sadece başlangıcını işaret ediyordu. Che'nin çabaları sayesinde Küba 1962'de tam bir faal "Gerilla Merkezi" haline geldi. Bütün yarıkürede silahlı devrimin her yere yayılan güç santralını harekete geçirmek için gerekli insan gücünü ve maddi kaynakları seferber ediyordu. Washington'un sürekli düşmanlığı, Küba'nın yarıkürede tecrit edilmesi ve bitmek bilmeyen Amerikan istila tehdidi karşısında Che'nin "kıtasal devrim" düşü böylece stratejik bir anlam kazandı: Yaygın gerilla tehdidi Amerikan baskısının Küba'dan saptırılmasını ve eşzamanlı olarak Washington'un bölgesel çevreleme siyaseti karşılığında yüksek bir bedel ödemesini sağlayacaktı.

Dahası Fidel bunu hükümet siyaseti haline getirdi. Ocak 1962'de Küba'nın OAS'tan çıkarılmasına tepki gösteren Fidel 4 Şubat günü "İkinci Havana Deklarasyonu" dediği bir bildirge yayımladı. Bildirgede Latin Amerika'da devrimin "kaçınılmaz" olduğu ilan ediliyordu. Aşırı sinirli Latin Amerika hükümetleri bunu Küba'nın kendi ülkelerine karşı üstü kapalı savaş ilanı olarak anladılar.

O sırada Küba istihbaratının yüksek rütbeli subaylarından Juan Carreterro, nam-ı diğer "Ariel", kıta çapında anti-emperyalist bir "Latin Amerika devrimci alanı" yaratmak için 1962'de Che'yle birlikte çalışmaya başladığını söylüyor. Ariel gerilla programlarını yöneten Devlet Güvenlik Örgütü'nde Ramiro Valdés'in yardımcısı olarak çalışan Manu-

el Piñeiro Losada, nam-ı diğer "Barba Roja"nın (Kızıl Sakal) doğrudan yönetimi altında çalışıyordu.[94]

1962 baharında Che devrimci eğitim görmeleri için Küba'ya davet edilen yüzlerce Latin Amerikalı öğrenci arasından gerilla eğitimi görecek olanları seçip örgütlemek için düzenlenen bir kampanyayı yönetiyordu. Bu öğrenciler arasında eski karısı Hilda'nın erkek kardeşi Ricardo da buluyordu. Ricardo liseyi Peru'da bitirmiş ve 1958'de Arjantin'deki La Plata Üniversitesi'nde gazetecilik öğrenimi yapmaya gitmişti. Yenilenen üniversite o sırada bütün Latin Amerikalı öğrencileri cezbediyordu. Ricardo orada Perulu *Aprista* gençlik hareketine katılmış ve öğrenci arkadaşlarının çoğu gibi kısa süre içinde devrimci Küba davasına bağlanmıştı. Küba devrimini Latin Amerika'da siyasal değişimin modeli olarak görüyordu. Che Guevara'nın kayınbiraderi olması da onu teşvik eden kişisel etkenlerden biriydi. Boş zamanlarında Buenos Aires'teki 26 Temmuz Destek Komitesi'ne katkıda bulunuyor, Che'nin babasıyla birlikte çalışıyordu.

1960'da öğrenimini tamamlamak ve büyük bir sempati duyduğu devrime katılmak için Küba'ya gitmeye karar verdi. Hilda'nın orada olması durumu kolaylaştırıyordu. Hilda artık Che'nin karısı değildi, ancak Küba'da yaşıyordu ve ona yardımcı olabilirdi. Ricardo Küba'ya geldiğinde gazetecilik öğrenimini sürdüremeyeceğini anladı. Üniversite reform süreci devam ediyordu ve Havana Üniversitesi'ndeki gazetecilik okulu, kendi sözleriyle, biraz "dağınık" durumdaydı. Üstelik gazetecilik yeni Küba'da öncelikli bir meslek de değildi. Bunun üzerine Ricardo iktisat okumaya başladı. Fakülte'nin dekanı saygıdeğer eski Komünist Carlos Rafael Rodríguez'den başkası değildi. Playa Gíron'daki CIA destekli istila sırasında Ricardo ve Latin Amerikalı öğrencilerin çoğu cepheye gitme umuduyla gönüllü olarak devrimci milise yazılmışlar, ancak Havana'daki kamu binalarını korumak için cephe gerisinde bırakılmışlardı. Bu durum Ricardo'da düşkırıklığı yaratmıştı. Ancak caymadı ve üniversitedeki milis güçleri arasında yer almaya devam etti.

1962 yılının başlarında yüzlerce yeni Latin Amerikalı öğrenci, Küba'nın yarıkürenin Komünist ve sol muhalefet partilerine yaptığı genel bir davete uyarak ülkeye gelmişti. Aralarında Bolivyalılar, Venezuelalılar, Arjantinliler, Uruguaylılar, Nikaragualılar, Guatemalalılar ve Kolombiyalılar vardı. Peru'dan yaklaşık seksen öğrenci geldi ve Ricardo hemen kendi yurttaşlarının arasında yer aldı. Çok geçmeden "sadece öğrenim görmek isteyen" öğrenciler ile, Roberto'nun sözleriyle, "Küba devrimci deneyiminden öğrenmek ve kendi devrimlerimizi gerçekleştirmek için kendi ülkelerimize dönmemizi isteyen" öğrenciler arasında bir hizipleşme oldu. Ricardo için bu bir karar anıydı. İkinci grubu seçti.

Ricardo'nun kararı Mart 1962'de Peru'da gerçekleşen askeri darbeyle çakıştı. Darbeciler seçim sonuçlarını geçersiz saydılar, meclisin faaliyetlerini askıya aldılar ve bütün Peru siyasal sistemini sorgulamaya başladılar. Küba modelini kendi uluslarına uygulamak isteyen Perulular için harekete geçme zamanı gelmişti.

94) Ayrıntılar için bkz. Ek.

1962 yılının ortalarında Ricardo Gadea ve Perulu yoldaşları Sierra Maestra'da gerilla eğitimi görmek üzere üniversiteden ayrılmışlardı. Öğretmenleri Küba mücadelesinin eski savaşçılarıydı. Bizzat Fidel onlara hitap etti ve tavsiyelerde bulundu. Ancak Gadea'nın anlattıklarına göre, öğrencilerin tartışmasız devrimci akıl hocası Che idi. "Bütün liderler içinde," diyordu Ricardo, "bir Latin Amerikalı olarak en karizmatik, duyarlı ve gayretli olan Che'ydi. Bizi anlıyor ve karşılaştığımız zorlukları biliyordu ve pek çok sorunun üstesinden gelebilmemiz için bize yardımcı oldu."

Che'nin "kurtuluş"unu özel bir hedef olarak gördüğü bir diğer ülke Nikaragua'ydı. 1959 yazında Honduras-Nikaragua sınırında yaşanan ilk çatışmalardan beri Somoza hanedanıyla savaşmakta olan Nikaragualı isyancılar Küba'ya gelip gitmekteydiler. Grubun ideologu Carlos Fonseca'nın Küba deneyimi sırasında aldığı yaralar iyileşmişti. Üniversiteli gruplar, diğer sürgünler ve Nikaragua'nın içindeki *antisomocista*lar arasında siyasal bir ittifak sağlama arayışıyla Orta Amerika'ya döndüler.

Fonseca seyahat ederken, en yakın öğrencilerinden, Tomás Borge adında, kısa boylu, tıknaz, dolgun dudaklı eski bir hukuk öğrencisi yakın zamanda kurduğu Juventud Revolucionaria Nicaragüense (Nikaragua Devrimci Gençliği) grubuna destek sağlamak için Havana'ya gitti. Borge ve Noel Guerrero adındaki yoldaşı, Ulusal Banka'da Che'yi ziyaret ettiler. Yanlarında Che'nin dostu Rodolfo Romero da vardı.

Borge o günü gayet iyi hatırlıyordu. Che'ye "Nikaragua gençliği adına" bir demet çiçek sunmuş ve önceden hazırladığı konuşmasına başlamıştı. Fakat Che onun sözünü keserek doğrudan konuya girmiş, "Kutlama faslını kesin de iş konuşalım," deyivermişti. Ancak Borge konuşmasının "demagojik" olmayacağını ısrarla belirtince, Che onu dinlemeyi kabul etmişti. Borge'nin duygusal nutku sona erdiğinde, Che onu kucaklamış, tebriklerini "kabul ettiğini" söylemiş, ona ve yoldaşlarına örgütlenmeleri için yirmi bin dolar vermişti.

Grubun askeri şefliğine Rodolfo Romero'nun getirilmesi düşünülüyordu. Che'nin Borge ve arkadaşlarına verdiği para sayesinde Nikaragualılar bölgenin her yerinden Küba'ya gelmeye başladılar. Sayıları otuzu bulduğunda Küba devrimci milisine alındılar ve savaş deneyimi kazanmaları için doğruca Escambray bölgesine gönderildiler. 1961'de Romero espiyonaj ve sahte belge düzenleme eğitimi veren Küba karşı-istihbarat okuluna gitti. Yıllar sonra "Orada sadece Nikaragualılar vardı" diyecekti, gururla. Bu eğitimin ardından Romero, Borge, Fonseca ve diğerleri, ülke içlerindeki bir askeri üste Çek danışmanlardan topçu eğitimi aldılar.

Carlos Fonseca Temmuz 1961'de Nikaragua'ya döndü ve bir sonraki yaz örgütlenme faaliyetlerini geliştirmeye başladı. Fonseca, Nikaragua kentlerinde banka soygunları düzenleyen, propaganda ve sabotaj eylemleri yapan Somoza karşıtı yeraltı hareketini yönetirken; Tomás Borge ve yaklaşık altmış gerilla başlarında Noel Guerrero olduğu halde Honduras'tan Nikaragua'nın kuzeyindeki cangıla geçtiler. Sonunda Frente Sandinista de

Liberacíon Nacional (FSLN) (Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi) adını alacak olan grup artık eyleme hazırdı.

Che, Latin Amerika devriminin gelecekteki kadrolarına gayet cömert olurken kendi ailesine farklı davranıyordu. Anne ve babasına onu ziyarete gelmeleri için parasal yardımda bulunmayı reddediyordu. 1959'daki ilk ziyaretlerinden sonra, Celia *madre* 1960'da tekrar Küba'ya gelmiş, ertesi yıl Guevara Lynch, Hilda'ya bir dahaki sefere Celia'yla birlikte Küba'ya gelmek için para biriktirmeye çalıştığını yazmıştı. Yeni torunları Aleidita'yı ve yine Hildita'yı görmek istiyorlardı. Yakında bir torunları daha olacağını öğrendiler. Aleida ikinci kez hamileydi ve Mayıs 1962'de doğum yaptı.

Hilda sonunda Che'ye anne ve babasına neden yardım etmediğini sordu ve gayet sert bir yanıt aldı. "Demek öyle," dedi Che, "demek sen de sabit bir maaş aldığıma inanmayanlardan, kamu parasını dilediğim gibi kullanabileceğimi düşünenlerden birisin." Hilda şaşırdı. Böyle demek istemediğini söyledi. "Sadece babanın yol masrafını karşılayabileceğini söyledim, çünkü gelmek istiyor," dedi. "Taksitle geri ödeyebilirsin." Che daha sonra sakinleşti ve şöyle dedi: "Pekala. Ama bu işi daha sonra yapalım. Şimdi zamanı değil."[95]

Bu arada Venezuela'da Betancourt'un başında olduğu koalisyonda meydana gelen siyasal kopuşlar ülkeyi bir ayaklanma ortamına sürüklemişti. Gerilla güçleri çeşitli yerlerde faaliyete geçmişlerdi. Mayıs 1962'de Caracas yakınlarındaki bir deniz üssünün askerleri hükümete karşı ayaklandılar. Komünist Partisi ayaklanmayı açıktan destekledi ve Betancourt misilleme olarak hem Komünist Partisi'ni hem de MIR'i yasakladı.

Haziranda ikinci bir donanma ayaklanması, sadık ordu birlikleriyle iki gün süren kanlı çatışmaların ardından bastırıldı. Muhalif subaylar ve askerler dağlara kaçtılar. Çoğu oluşum halindeki gerilla güçlerine katıldı. Yasadışı Komünist Partisi aralık ayı içinde "silahlı mücadele"yi resmen onayladı ve iki ay sonra bir gerilla koalisyonu, Fuerza Armadas de Liberación Nacional (FALN) (Ulusal Kurtuluş Donanma Gücü) kuruluşunu ve Betancourt rejimine savaş açtığını ilan etti. Kendisine "Demokrat ve ulusalcı" hareket diyen FALN bir de Komünistlerin hakim olduğu siyasal cepheye sahipti. Bu cepheye de FLN ya da Frente de Liberación Nacional (Ulusal Kurtuluş Cephesi) deniyordu. FLN, Fidel Castro'nun savaş zamanında verdiği demeçleri andıran bir tutumla, hükümetin "Komünist" ya da "anti-Amerikan" suçlamalarını reddederek her görüşten Venezuelalılara ülkelerini "kendi kaderinin ve zenginliklerinin efendisi" haline getirmek için "birleşik cephe"ye katılma çağrısı yaptı.

Che, Nikaragua, Peru ve Guatemala'daki gerilla hareketlerine olduğu kadar, Venezu-

95) Ne var ki birkaç ay sonra Arjantin Küba'yla ilişkilerini kestiğinde ve Havana'nın diplomatları ve bir grup Arjantinli Komünist bir yolcu uçağıyla ülkeden ayrılmaya hazırlandıklarında, Che bu fırsatı değerlendirerek kardeşi Juan Martín'i Küba'ya getirtti. Karısı María Elena'ya göre Juan Martín gitmeye hazırlandı, ancak son dakikada çıkan zorluklar yüzünden uçağa binemedi. Sonunda karısı ve çocuklarıyla zor bir hayat yaşayan ve geçimini sağlamak zorunda olan Juan Martín ağabeyi hayattayken Küba'ya dönemedi. Celia *madre* dışında, Guevara Lynch de dahil ailenin hiçbir ferdi Küba'ya gidemedi.

ela devrimci örgütüne de yardımcı oldu. Havaya kaldırılan her yeni tüfekle birlikte, Amerikan emperyalizmine karşı kıtasal gerilla mücadelesi anlayışı gerçekliğe bir adım daha yaklaşıyordu.

II

O sırada Che kendi ülkesi Arjantin'de de bir isyan planlıyordu. Bir süredir geliştirdiği bu fikir, Arjantin askeriyesinin Devlet Başkanı Frondizi'yi devirmesinden sonra yeni bir güç kazanmıştı. Arjantin'in kuzeyinde, Salta yakınlarında, Bolivya sınırına fazla uzak olmayan cangılı seçti. Savaşın keşif faaliyetleri burada başlayacaktı. İlginçtir, bu bölge 1950'de motosikletle seyahat ettiği yerdi. Orada mola vermiş, hayat, ölüm ve kendi kaderi üzerine düşüncelere dalmıştı.

Che'nin planı Arjantinli gazeteci Jorge Ricardo Masetti'yi ileri karakol kurması için bölgeye göndermekti. Görevi, bölgeyi tanımak ve sessizce bir gerilla harekat üssü kurmaktı. Düşmanla karşılaşmadan önce köylüler arasında bir destek üssü ve Arjantin kentlerinde bir sivil destek altyapısı inşa edecekti. Daha sonra, koşullar uygun olunca, Che de gelecek ve gerilla gücüne önderlik edecekti.

Che, Alberto Granado'dan gerilla girişimine katacağı Arjantinlileri bulmasına yardımcı olmasını istedi. Alberto Ekim 1961'de ailesiyle birlikte Havana'dan Santiago'ya taşınmış, üniversitenin biyomedikal araştırmalar bölümünde çalışmaya başlamıştı ve 1962'de işini ve ulusal kimliğini Che'nin Arjantin devrimi tasarısına katılacak sürgündeki yurttaşlarının potansiyelini değerlendirmek için kullanmaktaydı. Santiago'da Arjantinli ressam Ciro Roberto Bustos'la dostluk kurdu. Bustos aşağı yukarı onunla aynı sıralarda devrimci bir "gönüllü" olarak Küba'ya gelmişti. Oriente kırsalında küçük bir seramik fabrikası kuran Bustos, Santiago Üniversitesi'nde haftada iki gün resim dersi veriyordu. Kente geldiğinde Granado onu evinde ağırlıyordu. Koyulaşan sohbet bir süre sonra "silahlı mücadele" meselesine geldi ve Granado, Bustos'un kendi ülkesinde Küba tarzı bir devrim fikrini desteklediğini öğrendi. Bunun üzerine ressama dair olumlu değerlendirmelerini Che'ye iletti. Çok geçmeden Granado ressamla Che'yi buluşturdu.

O yıl Granado Arjantin seyahatine çıktı. Ülkenin çeşitli yerlerinde dolaşarak, Küba'da çalışmak üzere "teknisyen ve diğer kalifiye eleman" toplamaya çalıştı. Komünist Partisi'yle birlikte çalışıyordu. Aslında bu gerilla kadroları oluşturmak için uydurulmuş bir öyküydü. Ne var ki Granado'nun da yıllar sonra öğrendiği gibi Arjantin güvenlik servisleri kuşkulanmışlar ve onun bütün hareketlerini yakından izlemişlerdi. Görüştüğü insanların bazıları, daha sonra "geçici olarak gözetim altına" alındılar. Yine de Granado gerilla eğitimi için iki kişiyi kaydetmeyi başardı. Bu kişiler hemen Küba'ya geldiler.

Masetti artık Prensa Latina'da değildi. Domuzlar Körfezi çıkarmasından sonra tutsakları canlı yayında sorgulamış ve ortadan kaybolmuştu. Resmi görüşe göre işinden istifa etmek zorunda bırakılmıştı. Masetti'nin Komünist olmadığı ve ajansta doktriner Komü-

nist Partisi hizbiyle uzun süren bir soğukluğun ardından görevinden alındığı düşünülüyordu. Daha sonra Küba silahlı kuvvetlerinin propaganda şubesinde istihdam edildiği söylendi. Gerçekte Che'yle birlikte çalışıyordu.

Prensa Latina'dan ayrıldıktan sonra Masetti askeri deneyim edinmek için subay eğitiminden geçirildi ve yüzbaşı rütbesi aldı. Daha sonra gizli görevlerle Che adına Küba'nın denizaşırı espiyonaj faaliyetlerinin yeni istasyonu Prag'a ve Cezayir'e gitti. Playa Girón'da ele geçirilen büyük miktarda Amerikan silahını Tunus aracılığıyla Cezayir'deki FLN gerillalarına aktardı. Granado'nun saflara kattığı, askeri eğitim görmüş, Federico Méndez adında yirmili yaşlarda Arjantinli bir makine ustası bu yolculukta Masetti'ye eşlik etti. Aylarca FLN karargahında kaldılar. Burada Mendéz Cezayirlilere Amerikan silahları konusunda eğitim verdi. Küba'ya döndüklerinde, kendilerine minnettar olan Cezayir devrimci liderliği ve onun üst düzey yetkilileriyle çok iyi ilişkiler kurmuşlardı.

Che, Arjantin'in siyasal durumunu değerlendirmeye çalışıyordu. Mart 1962'de Kübalı diplomatlar Arjantin'den sınırdışı edilip Uruguay üzerinden ülkelerine dönecekleri sırada, Dean Funes'ten eski arkadaşı, *radicalista* gençlik militanı Oscar Stemmelin'e bir telgraf göndererek bu tahliyeden yararlanarak Küba'ya gelip kendisini ziyaret etmesini istedi. Stemmelin ve Che'nin Dean Funes'ten bir başka sınıf arkadaşı davete uyarak bir ay kadar Havana'da kaldılar. Stemmelin, Guevara'nın kendisini neden Küba'ya davet ettiğini anlayamıyordu. Sadece eski arkadaştılar ve kendisi Che'nin siyasal olarak faal olduğunu bildiğini birkaç *cordobés*ten (Cordobalı) biriydi. Stemmelin orada kaldığı sürece Che'yle sekiz ya da on kez buluştu. Küba devrimi ve Arjantin siyaseti hakkında konuştular.

Arjantin'in Bağımsızlık günü olan 25 Mayıs'ta Havana'daki 380 kişilik Arjantin topluluğu geleneksel *asado* bayramını kutlamak için bir araya geldi. Tipik Arjantin giysileri içinde halk müziği dinleyip dans ettiler. Che, şeref misafiri olarak davet edildiğinde, toplantıyı örgütleyenlerden Alman asıllı Arjantinli genç Haydeé Tamara Bunke'yi de davet etmelerini istedi. "Tamara" Berlin'den geldiğinden beri, herkesin bildiği gibi, Eğitim Bakanlığı'nda Almanca-İspanyolca tercüman olarak çalışıyordu ve hayatından gayet memnundu. Gönüllü çalışma faaliyetlerine katılıyor, okuma yazma dersleri veriyordu. Ayrıca milise yazılmıştı ve yerel DAC izleme komitesindeydi. Bütün bu faaliyetler kısa süre içinde ona kararlı bir devrimci olarak ün kazandırmıştı. Havana'daki Latin Amerikalı gerillaların sosyal toplantılarının değişmez simalarından biri haline gelmişti ve onların davasına büyük sempati duyuyordu.

Tamara ve Che'nin yardımcısı Orlando Borrego, Berlin'de başlayan dostluklarını yenilemişlerdi. Borrego'ya göre Tamara Latin Amerika gerilla savaşlarından birinde devrimci bir savaşçı olma arzusunu saklamıyor ve Borrego'ya kendisini Che'yle görüştürmesi için ısrar ediyordu. Borrego onu oyalıyordu, çünkü insanlar hep Che'yle görüşmek istiyorlardı ve Borrego şefinin değerli zamanını harcamak yanlısı değildi. Nihayet Tamara evinin yakınlarındaki bir okul inşaatında düzenlenen gönüllü çalışma gününe katılarak

Che'ye yaklaşmayı başardı. Borrego, "Onu küçümsemişim," diyordu.

Bağımsızlık Günü *asado*su sırasında Che, özellikle Arjantin üzerinde durarak Latin Amerika'da devrimci mücadele konulu bir konuşma yaptı. Arjantin'in "anti-emperyalist güçleri"nin kendi aralarındaki ideolojik farklılıların üstesinden gelmeleri gerektiğini anlattı. Bu çağrı özellikle *peronista*ları da kapsıyordu. Orada hazır bulunan bir Kübalıya göre, yemek sırasında Che bir kibrit kutusunun üzerine bir şey yazarak, sessizce yanında oturan Arjantinliye verdi. Kutunun üzerinde "*unidad*" (birlik) sözcüğü yazılıydı. Kibrit kutusu elden ele dolaştı. Che'nin mesajı açıktı. Sekter iç çatışmalara yer yoktu.

Orada bulunan *peronista* sürgün grubu için bu önemli bir andı. Grubun lideri John William Cooke ayağa kalkarak Che'nin devrimci birlik çağrısını tekrarladı ve Latin Amerika'nın "ikinci kurtuluşu"na önderlik ettiği için Küba'yı övdü. Eski Peronist Gençlik lideri ve Perón'un kişisel temsilcisi Cooke yıllardır Küba'da yaşıyordu, ancak Madrid'de sürgün hayatı yaşayan *caudillo*suyla düzenli olarak yazışıyordu. Cooke, Küba devrimi tarafından kazanılmıştı ve devrimi Perón'a da anlatıyordu. Fidel'in davetini ona iletmiş ve Küba'da "bir devlet başkanı" olarak karşılanacağı vaadinde bulunmuştu. (Perón daveti asla kabul etmedi, ancak övgü dolu bir teşekkür mesajı gönderdi. O sırada, kendisinden onay almak için birbiriyle rekabet eden çeşitli *peronista* hiziplerle sürgündeki güçlü adam rolünü oynamayı sürdürüyordu.)[96]

Che kıtasal gerilla oyununun satranç tahtasını gizlice kuruyor, en çok da kendi ülkesi üzerinde çalışıyordu. Aralarında çeşitli ideolojik farklılıklar olan, ancak ortak savaş alanına gitme arzusunda birleşen çeşitli Arjantinli eylem gruplarını fiilen eğitiyordu. Uygun an geldiğinde bu grupların her biri Che'nin komutası altında birleşik bir Arjantin ordusuna katılarak seferber edilecekti. Masetti'nin ileri karakolu Che'nin satranç tahtasındaki ilk hâmleydi; uygun anda yapılacak diğer hamleler bunu izleyecekti.[97]

Bu perde arkası faaliyetlerin ardında Che'nin geleceğini doğrudan etkileyen pek çok olay gerçekleşti. Geçen eylülde BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld, BM birliklerinin bakır zengini Katanga bölgesinde Belçika ve Güney Afrikalı paralı askerlerin desteğindeki ayrılıkçı isyancı güçlere müdahalesinden sonra, Kongo'ya giderken şüpheli bir uçak kazasında ölmüştü. Burmalı bir diplomat olan yeni BM sekreteri U Thant, Kongo'da gö-

96) Cooke, Perón'un yeniden oluşturulmuş, Küba destekli devrimci bir ittifakın başı olarak ülkeye muzaffer bir dönüş yapmasını düşlüyordu. Cooke'un eski yoldaşlarına göre, Perón'a ilişkin süregiden kuşkuları nedeniyle biraz mesafeli bir ilişkinin ardından Che Cooke ve karısı Alicia Ereguren'le dostluk kurdu. Pek çok görüşmeden sonra Cooke'un anlattıkları Che'ye *peronismo*nun devrimci bir güç olarak taşıdığı potansiyele ilişkin kapsamlı bir görüş kazandırdı. Ancak Che de Cooke'un Marksist-Leninist görüşleri özümsemesinde etkili oldu. Bu gelişme Cooke'un kurduğu devrimci "akım"ın, Acción Revolucionaria Peronista'nın (ARP) harekete geçmesine katkıda bulundu. 1962 yazında, Che'nin onayıyla Cooke'un adamları kendilerini geleceğin Arjantin devrimine hazırlamak için gerilla eğitimi almaya başladılar.

97) Ne Che'nin, ne Masetti'nin ne de Cooke'un o günü görecek kadar yaşayamamaları ironiktir. Ancak Che'nin harekete geçirdiği güçler sonunda bir devrimci şiddet dönemine ve askeriyenin saldırgan karşı baskı önlemlerine yol açacak ve bütün bunlar sonraki yıllarda Arjantin'in gelecekteki siyasal yapısını önemli ölçüde değiştirecekti.

rünüşe bakılırsa çözümlenemez bir krizi devralmıştı. Başkent Leopoldville'deki Batı destekli merkezi hükümet, müteveffa başbakan Patrice Lumumba'nın uzak kuzey kenti Stanleyville'de üslenmiş dava arkadaşlarıyla iktidar çekişmesini sürdürüyordu.[98]

Uzun süredir alttan alta kaynayan Çin-Sovyet anlaşmazlığı, Ekim 1961'de Çin Başbakanı Çu En-lay'in Moskova'da toplanan Komünist Partisi kongresini terk etmesi üzerine açığa çıktı. Her iki güç de gerek Küba gerekse bütün Latin Amerika Komünist partilerini seçim yapmaya zorlayarak küresel nüfuz çabalarına hız vermişti.

Küba'da PSP'nin "eski Komünistler"inin, Organizaciónes Revolucionarias Integradas (Birleşik Devrimci Örgütler) ya da ORI'yi (26 Temmuz Hareketi'ni PSP ve Directorio Revolucionario'yla aynı safa sokan ve başında Fidel'in bulunduğu yeni parti) denetlemeye çalışarak başlattıkları "sekterizm" Mart 1962'de Fidel tarafından alenen kınandı. Hükümet görevlerine partili yoldaşlarını getirmekle suçlanan ORI örgüt sekreteri, eski PSP yetkilisi Aníbal Escalante, tasfiyenin ilk kurbanı oldu. Kamuoyu önünde suçlanarak Moskova'ya sürgün olarak gönderildi. Bunun ardından Fidel reformdan geçirilen yeni partinin adını açıkladı: PUR, Partido Unificado de la Revolución Socialista (Birleşik Sosyalist Devrim Partisi). Bu yeni bir Küba Komünist Partisi kurmak için atılan yeni bir adımdı.

Fidel'in tasfiye hareketi Che'yi çok memnun etti. Kendilerini ve ideolojik reçetelerini bütün Küba'ya dayatmaya çalışan parti aparatçiklerinden hiç hoşlanmıyordu ve sırf bu yüzden kariyeri tahrip edilmiş pek çok kişiyi, kendi bakanlığında iş vererek ve koruma altına alarak savunmuştu. Mayıs ayında kendi bakanlığında "ideolojik soruşturmalar"ı yasaklayan sert bir genelge yayımladı.

Komünist Parti'nin dogmatizm dönemi olarak bilinen "sekterizm" Ciro Bustos gibi Kübalı olmayanları bile etkilemişti. Şovenist PSP'yi kendine örnek alan Arjantin Komünist Partisi Küba'da yaşayan ve çalışan bütün Arjantinliler üzerinde denetim kurmaya çalışmıştı. Holguín'de bulunduğu sırada Bustos partinin Küba'daki temsilcileri tarafından çağırılmış ve kendi siyasal geçmişi ve parti eğilimleri konusunda sorgulanmıştı. Resmen Komünist Parti üyesi olmadığını açıkladığında, tutumunu "düzeltmediği" takdirde ülkeden ayrılmak zorunda kalacağı konusunda uyarılmıştı. Ne var ki "anti-sekter" tasfiye tam bu sırada başlamış ve Bustos yeniden rahat bir soluk almış, 1962 yazında Granado onu Che'yle bir araya getirmişti.

Temmuz ayının sonunda Che'nin Havana'daki bürosunda geceyarısı gerçekleşen buluşma kesin bir havada gerçekleşti. Che ona Arjantin için hazırlanan "bir grup" olduğunu açıkladı ve katılıp katılmayacağını sordu. Ressam, evet, dedi. Hepsi bu kadar. Bustos'a otelinden ayrılmaması söylendi; birileri gelip onu alacaklardı. Devrimci başkalaşımın bir sonraki evresinde Bustos Havana'nın Miramar semtinde bir eve götürüldü. Burada daha önce gördüğü fotoğraflardan Jorge Ricardo Masetti olduğunu anladığı bir

98) Kongo daha sonra Zaire adını aldı; başkent Leopoldville Kinşasa, Stanleyville ise Kisangani oldu.

adam tarafından karşılandı. Aslında Bustos'un Küba'yla ilgilenmesini sağlayan da Masetti'nin 1959'da Küba Savaşı hakkında yazdığı "*Los Que Luchan y los Que LlOrán* (Savaşanlar ve Bağıranlar) adlı kitaptı.

Masetti ona, bütün bunların "Che'nin planı" olduğunu açıkladı, ancak *comandante* henüz Küba'yı terk edemezdi. Başlangıç evresinde gerilla gücüne Masetti önderlik edecekti. Che daha sonra gelecek ve savaş başlayacaktı. Bustos'a bu projeye katılmak için her şeyini terk etmeye hazır olup olmadığını sordu ve Bustos bir kez daha, evet, dedi. Görüntüyü kurtarmak için çağırılana kadar Holguín'de kalacak, daha sonra Çekoslovakya'da öğrenim görmesi için bir Sanayi Bakanlığı "bursu" ayarlanacak, böylece ortadan kayboluşuna bir bahane bulunmuş olacaktı. Karısı Küba'da kalacak ve gizlilik kurallarına uyacaktı. Daha sonra gerillalar kurtarılmış bir bölge oluşturduklarında, karısı eğitimden geçirilecek ve yanına gönderilecekti.

Eylül ayında Bustos bir güvenli eve yerleştirildi. Üç Arjantinliyle birlikteydi: Bir doktor olan Leonardo, Granado'nun saflara kattığı Federico ve Miguel. Yeni evleri Havana'nın doğu ucunda "Şehir Kulübü"nün hemen yanında zarif bir villaydı. Göç eden Kübalı zenginlerden kalma, duvarlarla çevrili bahçesinde ağaçlar olan villa en yüksek gizlilik kurallarına uyan Küba güvenlik güçleri tarafından korunuyordu. İşgal ettikleri malikanenin bir odasına yerleşen Arjantinliler sakin bir hayat sürüyorlar, birbirlerini daha yakından tanımaya çalışıyor ve gelecekteki hayatlarına hazırlanıyorlardı. Eğitimleri uzun yürüyüşlerden ve atış talimlerinden ibaretti. Bir gece boş villalara girip buldukları her şeyi topladıklarını keşfettikleri bir hırsız çetesini yakalamak için önlem aldılar. "Ancak onlar bizden daha akıllı çıktılar," diyordu Bustos. "Fazla gürültü yapmıştık."

Masetti ve Che, ayrıca Ariel ve Piñeiro gibi istihbarat görevlileri zaman zaman eve gelip gidiyorlardı. Che'nin adamları, Sierra savaşı sırasında Che'nin subaylarından Orlando "Olo" Tamayo Pantoja ve Che'nin yakın korumalarından Hermes Peña eğitimlere fiilen katılıyorlardı ve bir süre sonra Arjantinliler "*Capitan* (Yüzbaşı) Hermes"in Masetti'nin komutan yardımcısı olarak onlarla birlikte geleceğini öğrendiler.

Yine Ağustos 1962'de Hermes Peña'nın Che'nin güvenlik grubundan kaybolması, öteki yakın korumaların, Alberto Castellanos ile Harry Villegas'ın dikkatini çekti. Bu ikisi o sırada Che'nin ısrarıyla geleceğin Sanayi Bakanlığı yöneticileri için hazırlanan bir eğitim programına katılıyorlar ve gerilla projesi hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. Ancak Hermes'in ortadan kaybolması üzerine bir şeylerin döndüğünü anladılar. Castellanos, Che'yle konuşmaya gitti ve ona bir şeylerin planlanmakta olduğunu anladığını söyledi ve şöyle dedi: "Şunu bilmelisin ki, eğer bir yere gidecek olursan seninle birlikte geleceğim. Villegas da aynı düşüncede olduğunu sana iletmemi istedi." Che ne onayladı ne de reddetti. Sadece Castellanos'a, onu yanına alacağını, Villegas'ı ise "düşüneceği"ni söyledi.

Güvenli evde boy gösteren bir diğer kişi Havana'nın polis şefi "Abelardo Colomé Ibarra, nam-ı diğer Furry'den (Kürklü) başkası değildi. Kendisi geleceğin artçı üs komutanı ve

Küba'yla haberleşme görevlisi olarak Arjantinlilere katılacaktı. Baş eğitmenleri ne Kübalı ne de Arjantinli olan, sadece "Angelito" olarak tanıdıkları İspanyol asıllı bir Sovyet generaliydi. Ciro Bustos ve diğerleri onun hakkında fazla soru sormamaları gerektiğini anlamışlardı; o sırada Küba'daki Rus askeri varlığı hâlâ çok hassas bir konuydu. "Ángel Martínez" olarak da bilinen İspanya doğumlu Katalan Angelito, Kızıl Ordu'da fiilen generallik yapmış bir İspanyol İç Savaşı kahramanıydı ve gerçek adı Francisco Ciutat idi. "Haydutlara karşı mücadele" için Küba milisinin eğitimine yardımcı olmak üzere Moskova'daki İspanyol Komünist Partisi tarafından Küba'ya gönderilen altı İspanyol Cumhuriyetçisi sürgünden biriydi. "Gerçek bir şahsiyetti", diyecekti Ciro, yıllar sonra. "Kendisini tanıdığım yıllarda ufak tefek biriydi, ama bir jimnastikçi gibi perende atabiliyordu."

Hermes Peña, Angelito'nun yardımcısı olarak uygulamalı eğitim veriyor, Sierra savaşlarında yaşanan sahneleri canlandırıyor, eğitim sırasında bu sahneleri incelemelerini ve uygulamalarını sağlıyordu. Çok geçmeden güvenli evdeki adamların her birine yeteneklerini gösterecekleri özel görevler verildi. Leonardo sahra hekimi olacak, Miguel lojistik sağlayacak, Bustos'un mantıklı ve dayanıklı bir adam olarak tanımladığı Federico ise mühimmattan sorumlu olacaktı. Bustos'a ise özel olarak güvenlik ve istihbarat eğitimi verilecekti.

Che güvenli eve daima geç saatlerde, sabaha doğru iki ya da üçte geliyordu. Ciro Bustos, Che ve birlikte geldiği grupla ilgili ilk izlenimlerini gayet iyi hatırlıyordu. "Bize söylediği ilk şey şuydu: 'Evet, artık buradasınız: Katılmayı kabul ettiniz. Şimdi kendinizi hazırlamanız gerekiyor, ancak şu andan itibaren kendinizi birer ölü olarak görmelisiniz. Bu işte kesin olan tek şey ölümdür. Bazılarımız hayatta kalabilirsiniz, ancak hepiniz hayatınızdan geri kalanı ödünç alınmış bir zaman olarak görmelisiniz.'"

Che gelecekteki gerillalarına meydan okuyordu. Tıpkı bir zamanlar, Küba mücadelesi sırasında, kendi "işgal kolu" Escrambray'e doğru yürüyüşe geçmeden önce yaptığı gibi. Her bir adamın yaşanacak olaylara psikolojik olarak hazırlanması önemliydi ve Ciro mesajı almıştı. "Neler göreceğimize ya da bunun ne kadar süreceğine dair hiçbir bilgi olmaksızın kelle koltukta gidiyorduk." Che onları belirsiz bir kadere doğru tek başlarına göndermediğini belirtmeyi de ihmal etmedi. En kısa zamanda onlara katılacağını söyledi.

III

Ekimde patlak veren füze krizi Che'yi Arjantin gerilla gücü planlarını hızlandırmaya zorladı. Domuzlar Körfezi çıkarması sırasında olduğu gibi bu kriz sırasında da Küba'nın Pinar del Río'da üslenen batı ordusuna komuta ediyordu. Komuta merkezi Sovyet füze tesislerinden birine yakın dağ mağaralarına yerleştirilmişti.

Kriz patlak verdiğinde Che Arjantinli gerilla öğrencilerini yanına aldı ve Kübalı subayların komutası altında bir tabura yerleştirdi. Savaş olsaydı onlar da katılacaklardı.

Denizden havaya fırlatılan bir Rus SAM füzesinin bir Amerikan U-2 casus uçağını dü-

şürmesi ve pilotun ölmesi üzerine gerilimin en yüksek noktaya çıktığı an Fidel, Kruçev'e bir mesaj göndererek Amerikan istilasının başlaması halinde füzeleri *ilk* fırlatanın Moskova olmasını beklediğini söyledi. Kendisinin ve Küba halkının ölmeye hazır olduğunu belirtti. Ancak bir gün sonra Fidel, Kruçev'in JFK'yle kendisine haber vermeden ilişkiye geçtiğini öğrendi. Kruçev ABD'nin Küba'yı istila etmemesi ve Jüpiter füzelerini Türkiye'den çekmesi karşılığında Küba'daki füzeleri çekmeyi vaat etmişti. Fidel inanamıyordu, müthiş öfkelenmişti. Kendisine durum anlatıldığında bir aynayı yumruklayarak kırdığı söylenir. Haberi işittiğinde Che ilk tepki olarak askerlerine bitişikteki Sovyet füze üssüyle kendi komuta merkezi arasındaki iletişim hattını kesmelerini emretmiş ve hemen Havana'ya Fidel'i görmeye gitmişti.

Sonraki günlerde Fidel ve Kruçev birbirini suçlamış ve talihsiz Mikoyan ortalığı yatıştırması için Havana'ya gönderilmişti. Mikoyan elinden geleni yaptı; ancak Fidel ve Che, Kruçev'in onları kendi stratejik çıkarları uğruna sattığını düşünüyorlardı. Görüşmeler haftalarca devam etti ve gerilim zaman zaman iyice yükseldi. Bir gün Rus tercümanın yanlış çevirisi karşılıklı bağrışmalara yol açtı. Yanlış çeviri düzeltildiğinde, Che sakin bir tavırla Makarov tabancasını kılıfından çıkarıp tercümana verdi ve şöyle dedi: "Senin yerinde olsaydım, gerekeni yapardım..." Aleksiyev'in aktardığına göre, Mikoyan dahil herkes güldü; Che'nin kara mizahı havayı biraz yumuşatmıştı.

Moskova ile Havana arasındaki ilişkiler dışarıdan bakıldığında "kardeşçe" olmaya devam ediyordu, ama gerçekte ortam olağanüstü gergindi ve bu durum bir süre daha devam edecekti. Havana caddelerinde öfkeli Kübalılar bağırıyorlardı: "*Nikita, mariquita,*[99] *lo que se da no se quita!*" (Nikita, küçük ibne, verdiğini geri alma!)

Daha sonra Kruçev anılarında "Sovyet konumu"nun füze yerleştirme kararında öncelikli olduğunu kabul etti. "Küba'nın kaderi ve dünyanın bu bölümünde Sovyet prestijinin korunması beni kaygılandırıyordu... Zihnimi sürekli meşgul eden soru şuydu: Küba'yı kaybedersek ne olacak? Bunun Marksizm-Leninizm için büyük bir darbe olacağını biliyordum. Bütün dünyada, ama özellikle Latin Amerika'da itibarımızı vahim biçimde sarsacaktı. Küba'nın düşmesi halinde diğer ülkeler bizi reddedecekler, sahip olduğumuz güce rağmen Sovyetler Birliği'nin Küba için Birleşmiş Milletler'de protesto dışında hiçbir şey yapamadığını söyleyeceklerdi."

Krizden birkaç hafta sonra Che'yle mülakat yapan Sosyalist *Daily Worker* muhabiri İngiliz Sam Russell, Guevara'nın Sovyet ihaneti konusunda hâlâ öfkeli olduğunu gördü. Sürekli puro içiyor ve astımını yatıştırmak için nefes alma aygıtını kullanıyordu. Füzeler Küba'nın denetiminde olsaydı onları ateşleyeceklerini söyledi. Russell, Che hakkında karmaşık duygulara sahipti. "İlk anda hissettiğim sıcak bir kişiliği vardı," diyordu. "Çok zeki bir adamdı; ama füze sorunundan söz ettiğinde biraz kaçık olduğunu düşündüm."

Guevara'nın daha yakından ilgilendiği bir başka konuyu da tartıştılar: Küresel Komü-

99) Mariquita, İspanyolca'da hanım böceği, uğur böceği; argoda ise eşcinsel anlamına geliyor. (Ç.N.)

nist strateji. Russel, Guevara'nın "barışçı parlamenter yoldan iktidar stratejisi"ni benimsedikleri için Batılı Komünist partileri ağır biçimde eleştirdiğini gördü. "Bu siyasetin hakim sınıf karşısında işçi sınıfının elini kolunu bağlayacağını söylüyordu."

Che kuşkusuz bu konuda bir şeyler yapmaya kararlıydı. Ciro Bustos şöyle diyordu: "[Füze krizi] gerilim[i] yatıştığında Havana'ya döndük ve Che bize şöyle dedi: 'Gidiyorsunuz. Buradan gitmenizi istiyorum.' Olağanüstü günlerdi. Hâlâ ABD'den gelecek bir istila hareketinden korkuyorlardı. Çok ağır bir savaş atmosferi vardı... Sovyetler Birliği'yle de işler kötü gitmişti... Sovyetler'e karşı çok soğuk, çok öfkeliydi."

Güvenli evdeki adamlara evden ayrılmaları ve arkalarında en ufak bir iz bırakmamaları söylendi. Federico Mendez bir sahra radyo eğitim kursuna gönderildi ve Bustos bir hafta süren yoğunlaştırılmış bir gizli şifre ve kriptoloji kursundan geçirildi. Kendisine asla tekrarlanmayan on rakama dayalı bir Sovyet şifre sistemi öğretildi. Bustos o günleri hatırlarken şöyle diyordu, "James Bond tarzıydı. Şifreleri kullandıktan sonra kağıtları yakıyordunuz."

Daha sonra sıra Piñeiro'nun "pasaport uzmanları"na geldi. Gruptaki her bir adama farklı birer ulusal kimlik verildi. Bustos Uruguaylı olmuştu, ancak pasaportunu gördüğünde sevinmedi. "İnanılmazdı," diyordu, "Beni çok genç ve sarı saçlı yapmışlardı. O zaman bile biraz keldim ve kalan saçlarım da siyahtı." Şikayet ettiğinde uzman bu pasaportun dost bir ülkeye giriş için kullanılacağını söyledi. Çekoslovakya, girişte soru sormayacaktı.

Adamlar artık Küba'nın güvenlik aygıtı Bolivya'nın Arjantin'le olan güney sınırında güvenli bir artçı harekat üssü hazırlayana kadar eğitimlerinin süreceğini biliyorlardı. Bildikleri birkaç ayrıntı daha vardı. Bilmedikleri, Kübalıların "Bolivyalı dostlar"la bazı yardımlaşma anlaşmaları yapmış olmalarıydı. Kendilerine *Ejército Guerrillero del Pueblo* (Halkın Gerilla Ordusu) deneceğini biliyorlardı. Her birine birer savaşçı ismi verildi. Bustos artık "Laureano"; Masetti "*Comandante* Segundo" (İkinci Komutan) idi. *Comandante primero* (Başkomutan), kuşkusuz Che'ydi ve o sırada görünmez kılınan rehberliği "Martin Fierro" adıyla gizleniyordu. Harekatlarının adı "Operacion Sombra"ydı (Gölge Harekatı). Bütün bunların çift anlamı vardı: Kendi isimleri ve harekatın adı Arjantin *gaucho* arketiplerine, Martín Fierro ve Don Segundo isimleri ise Sombra'ya (gölge) denk düşüyordu.

Beş kişiden oluşan grup Prag'da Binbaşı Rafael "Papito" (Küçük Baba) tarafından karşılandılar. Havana'daki eğitim sırasında da kısa süre onunla birlikte olmuşlardı. Kendisi faaliyetlerini artık Prag'daki Küba elçiliğinden sürdürüyordu. "Papito" onları başkente bir saat mesafedeki kırsal bir bölgeye, Slapie Gölü civarına götürdü. Burada, göl kıyısında özel bir otele yerleştirildiler. Mevsim kış olduğu için otel boştu. Sadece onlar ve otel görevlileri vardı. Yine de Çek istihbarat servisi onlara gerektiğinde anlatabilecekleri basit bir öykü vermişti. "Biz, bir süre kadar burada kalmaya gelen bir grup Kübalı öğrenciydik," diyordu Bustos.

Papito Serguera onları bir iki kez ziyaret etti. Bunun dışında geleceğin beş gerillası tek başlarına kaldılar. Hiçbir şey yapmadılar. Sadece formlarını korumak için kar üzerinde uzun yürüyüşlere çıkıyorlardı. "Her yönde 20-25 kilometre yürüyorduk." Sonunda sıkılmaya başladılar ve Prag'daki elçilik binasında bulunan Serguera'yla temas kurdular. Serguera onlara sabırlı olmalarını söyledi. Bolivya'da üs olarak kullanacakları çiftlik henüz satın alınmamıştı. Yola çıkmalarından önce kendilerine daha fazla ayrıntı verilecekti. Bu arada kendilerine yürüyüşleri bırakmaları söylendi. Çek askeriyesi bu yürüyüşlerden rahatsız olduğunu bildirmişti. Anlaşılan yürüyüşler sırasında kapalı bir askeri bölgeden geçtikleri görülmüştü.

Masetti ve adamları Slapie Gölü'nün kıyısındaki otelde bir ay daha kaldılar. Nihayet Serguera Prag'a gelmelerine izin verdi. Kendilerine Çeklerin bu güvenlik ihlalinden hoşlanmadıkları söylendi. Bunun üzerine ayrıldılar. Ciro Bustos ve diğerleri yine bir otele yerleştiler. Masetti ise başka bir otele taşındı. "Masetti gerçekten huzursuzdu," diyordu Ciro. "Papito'yla buluşuyordu. Bize biraz daha sabretmemizi söyledi. Sorunlar çözülmek üzereydi."

Aralık ayına girilmişti. Kübalıların kalışı uzadıkça Çeklerin rahatsızlığı artıyordu. Masetti sonunda dayanamadı ve grubun eğitimini tamamlamak için Cezayir'e uçacağını bildirdi. Cezayirli devrimciler ona minnet borçluydular ve şimdi borçlarını ödemelerinin zamanı gelmişti. Temmuzda Cezayir'in Fransız sömürge yönetiminden özgürlüğü, de Gaulle ile artık bağımsız Cezayir hükümetine dönüşen Front de Libération National'le (Ulusal Kurtuluş Cephesi) yapılan görüşmeler sonucunda nihayet güvence altına alınmıştı. Cezayir'in yeni lideri Bin Bella füze krizinin hemen öncesinde Havana'ya gelmiş, Che ve Fidel'le görüşmüş, ayrılmadan önce Küba'yla bir devrimci kardeşlik deklarasyonu imzalamıştı.

"Masetti Cezayir'e uçtu ve iki gün sonra geri geldi," diyordu Bustos. "Bize Bin Bella ve [Huari] Bumedyen'in [Cezayir Savunma Bakanı] kendisini havaalanında karşıladıklarını, bize yardım etmeyi kabul ettiklerini söyledi. Hemen yola çıktık." Ancak Cezayir'e uçmak için birkaç gün Paris'te kalmaları gerekti ve Bustos'un pasaportundaki "sarışın" resim sorun yarattı. Sorunu çözmek için saçlarının rengini peroksitle açtı. "Saçlarım birden sarı oldu," diyecekti yıllar sonra gülerek. "Bir kabare travestisine benziyordum."

Paris'e 1963 yılının ilk günü geldiler. Birkaç gün kadar Orsai tren istasyonunun yakınındaki eski Palais de Orsai otelinde kaldılar. Mutlak gizliliği sağlamak için çeşitli önlemler aldılar. Bustos grubun güvenliğinden sorumluydu, ne yapılacağı ve ne yapılamayacağı konusunda son söz ona aitti. Havana polis şefinin artık kendi komutası altında olması onu keyiflendirmişti. Şüphe çekmemek için turist gibi davranmaları gerektiğine karar verdi. "Louvre'a gittik ve müzeyi güzelce dolaştık," diye hatırlıyordu

4 Ocak günü bir uçakla beyaz boyalı evlerden oluşan Akdeniz kenti Cezayir'e vardılar. Fransız tarzı binalarla süslü bir kordonu olan kentin koloni üslubunu taşıyan taş binalarla dolu merkezinden, duvarlarla çevrili evlerden oluşan ve büyük bir arı kovanını

andıran eski bir Müslüman mahallesine çıkılıyordu. Mermilerin bıraktığı izler ve havaya uçurulmuş evlerin enkazı yakın zamanda yaşanan insani fecaati ortaya koymaktaydı. Ancak kentin uzun süredir yaşadığı kanlı olaylar onun güzelliğini yine de bozamamıştı.

Direniş ordusundan ulusal hükümete dönüşmekte olan Cezayirliler, Küba'nın dört yıl önce kendi *chivato*larına ve savaş suçlularına uyguladığı "temizlik" sürecinden geçiyorlardı. FLN'nin silahlı adamları savaş zamanı işbirlikçilerini ya da eski işkencecileri avlamak için kentin içinde baskınlar düzenlediklerinden, elle tutulabilir bir savaş psikozu devam ediyor, Arap siviller Avrupalıları ve bütün yabancıları düşman gibi görüyorlardı. Che'nin gerillalarının bu belirsiz ortamda karşılaşabilecekleri risklerin bilincinde olan Cezayirli devrimci liderler onları havaalanında karşılamak için iki general ve bir güvenlik birliği gönderdiler. Kübalılar kentin eteklerinde, deniz kıyısında ıssız bir villaya götürüldüler ve silahlı koruma altına alındılar.

Bir süre sonra Cezayir'in içinde duvarlarla çevrili bahçesi olan bir villaya taşındılar. Fransız sanılma korkusu yüzünden nadiren dışarı çıkıyorlardı. Her çıkışlarında da çevreleri hemen Cezayirli güvenlik görevlileriyle sarılıyordu.

Sonraki birkaç ay boyunca, Cezayirli bir ekip onlara kıdemli devrimci askerlerden oluşan bir birlikte atış talimi yaptırdı. Beden eğitimi yapıyor ve özel olarak görevlendirilen uzmanlardan askeri ders alıyorlardı. Cezayirliler onları eski savaş hatlarına götürerek savaş sırasında savaşçıları ve silahları gizlemek için kullandıkları tünel ve mağara sistemlerini ve eski Fransız hatlarını gösterdiler. Küba'nın yeni büyükelçisi olarak atanan Papito Serguera bir süre sonra Cezayir'e geldi ve diğer görevlerine ek olarak grubun Che'yle temasını üstlendi. Grubun "güvenlik sorumlusu" olduğu için sadece Bustos'a güvenli evden elçiliğe gidip mesajları almasına izin veriliyordu. Ne var ki Bustos saçlarındaki peroksitten hâlâ kurtulamamıştı ve Serguera "*El Soviético*" diyerek onunla dalga geçiyordu.

Orada kaldıkları süre içinde Cezayirlilerle yakın ilişkiler kurdular. Bir ziyafet verilerek ev sahipleriyle tanışmaları sağlandı. Onlar da villada, Huari Bumedyen'in de katıldığı geleneksel bir Arjantin *asado*suyla karşılık verdiler. Ancak zaman geçiyor ve Masetti bir an önce harekete geçmek istiyordu. Sürekli sorular sorduğu Papito Serguera, Havana'dan gelen ve Che'nin gönderdiği sanılan, Bustos'un "tuhaf ve çelişkili" dediği mesajları aktarıyordu. Furry neler olup bittiğini anlamak için Havana'ya uçtu ve endişe verici haberlerle döndü. Che'yle birlikte gruba gönderilen mesajları incelemişler ve Che bazılarının kendisine ait olmadığını saptamıştı. Bütün iletişimleri, "El Colorado" (Kızıl Adam) da dedikleri Barba Roja Piñeiro aracılığıyla sağlandığı için güvenlik aygıtında bir "bozukluk" olduğunu düşündüler. Bustos'un da aralarında olduğu bazıları daha da fazlasının olabileceğinden kuşkulandılar. Belki de Che'nin planlarına karşı bilinçli bir "sabotaj" söz konusuydu. Bu olay bir sır olarak kalacak, en azından Bustos, bu tuhaf durumu aydınlatamayacaktı.[100]

100) Bazı soruları yanıtsız bırakan Pinerio, Masetti'nin hareketlerine Havana'dan eşgüdüm sağlandığını öne sürerek bu konudaki şikayetleri reddetti. "Masetti'nin Cezayir'e gitmesi Che'nin onayıyla oldu. Aksi halde Bin Bella bizden onay isterdi."

Küba'da, Che'nin korumaları, Alberto Castellanos ve Harry Villegas *comandante*lerinden harekete geçme emri beklemişler, fakat aylar geçmiş ve Che onları çağırtmamıştı. Castellanos yöneticilik derslerini bitirmiş, tekrar silahlı kuvvetlere katılmış ve bir askeri eğitim kursuna başlamıştı. 1963 yılının Şubat ayı sonunda bir hafta sonu tatilini geçirmek için Havana'daki evine geldiğinde Che'yle ağustos ayında yaptığı konuşmayı çoktan unutmuştu. Fakat şefi onu ansızın çağırdı. Kaygısız Castellanos bu davetin aniliği karşısında bir kabahat işlediği için cezalandırılacağını sandı. "Che sizi her ne zaman çağırsa şu ya da bu konuda kulağınızı çekerdi," diyecekti çok sonra. "Kendi kendime şöyle dedim: Pekala, bakalım başımıza ne gelecek! Bu hafta sonu bir şey yapmadım. İçki bile içmedim. Che'nin beni neden görmek istediğini hayal bile edemiyordum."

Castellanos, Che'nin bürosuna gittiğinde endişeliydi. Sekreteri José Manreas'a neler olduğunu sordu. Manreas buz gibi bir ifadeyle şöyle dedi. "Bir şey olduğu yok. Her şey normal."

Odasına girdiğinde Che ona bir soru yöneltti. "Bir şey hatırlıyor musun?" Castellanos şaşırmıştı. Che ona anlamlı bir bakış atınca uyandı. "Ne, yoksa gidiyor muyuz?" dedi heyecanla. "Ne zaman gidiyoruz?" Che ona sakin olmasını, önce dinlemesini söyledi. Castellanos'a düşünmek zorunda olduğu bir karısı olduğunu hatırlatarak onu uyardı. Kendisini bekleyen görev kolay değildi. "Bu öyle bir görev ki," dedi, "yirmi yıl savaşacaksın, belki de geri dönemeyeceksin."

Che ondan karar vermeden önce ciddi biçimde düşünmesini istedi. Castellanos bir saniye kadar "düşündü" ve sorusunu tekrarladı: "Ne zaman gidiyorum?" "Pekala," dedi Che. "Sakın Kızılderili gibi giyinmeye kalkışma, çünkü Kızılderili değilsin. Ve Villegas'a seninle birlikte gelemeyeceğini söyle, çünkü o bir siyah. Siyahların olmadığı bir yere gidiyorsun."

Che daha fazla açıklamada bulunmadı. Sadece gideceği yerde çok iyi tanıdığı insanlarla birlikte olacağını söyledi. Sonra şunları ekledi: "Göndereceğim bir grup yoldaşla birlikte beni bekleyeceksin. Ben gelene kadar patron sensin." O yılın sonunda onlara katılmayı düşündüğünü söyledi. Daha sonra Castellanos görev hakkında bilgi edinmek, yeni bir *leyenda* (gizli kimlik) almak ve seyahat güzergahını öğrenmek için Piñeiro'yu görmeye gitti.

IV

Aşağı yukarı o sıralarda Alman asıllı Arjantinli Tamara Bunke, Piñeiro'nun şubesinde sahte belge düzenleme ve espiyonaj konusunda eğitim almaya başlamıştı. Kübalı resmi biyografi yazarlarının, "güvenlik amaçlı temizlik ayları" dedikleri sürece girmişti.

"Bize yanaştı ve bir görev için dikkate alınmasını istedi," diyordu Piñeiro'nun yardımcısı Ariel. Küba'nın gizli servisleri "onu denetimden geçirmişler" ve eğitim için hazırlamışlardı. Ariel'in anlattıklarına göre, o sırada onu Arjantin'de yürütülecek bir espiyonaj faaliyeti-

ne aday olarak görüyorlardı. Oraya yerleştirilecek ve "gerektiğinde harekete geçirilecekti."

Ariel'in Tamara Bunke'nin güvenlik için denetimden geçirildiğini söylemesi, daha sonra tanındığı isimle "Tanya"yı kuşatan gizem nedeniyle dikkate değer. Eski Doğu Almanya'nın güvenlik servisi dosyalarına göre Tamara Bunke, 1961'de Küba'ya gitmeden önce Stasi'de, yani gizli polis teşkilatında bir "IM" (informel muhbir) olarak çalışmıştı. O sırada Stasi'nin denizaşırı espiyonaj bölümü HVA tarafından, önce Arjantin'e, daha sonra ABD'ye yerleştirilecek çok gizli bir ajan olarak gözetim altında tutuluyordu.

Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin sıkı biçimde denetlenen iç güvenlik sistemi ve Tamara'nın bir Marksist-Leninist olarak aldığı eğitim gözönünde tutulduğunda, Doğu Almanya'nın güvenlik servislerine muhbir olarak hizmet etmesi pek şaşırtıcı değildir. Tam bir inanç duyduğu Komünist devlet adına kendi yurttaşları ya da yabancı ziyaretçiler hakkında "bilgi vermek" onun vicdan azabı duymaksızın yerine getireceği bir yurtseverlik göreviydi ve bu görevi yaptığı açıktır. Ancak Küba'da bulunduğu sırada Tanya kimin hesabına çalışıyordu: Kübalıların mı, Doğu Alman İstihbaratının mı, yoksa her ikisinin mi? Hâlâ Küba'da yaşamakta olan ömür boyu devrimci *cuadro*nun (kadro) her zamanki anlaşılmazlığıyla konuşan, Tanya'nın arkadaşı Orlando Borrego'ya göre, onun "Alman servisleri hesabına çalıştığı konusunda kuşkuya yer yoktu", ancak Küba devrimine sadakatle bağlı olduğu konusunda da kendisi en ufak bir kuşku taşımıyordu. Tanya'nın ölümünden yaklaşık otuz yıl sonra çok değişmiş bir Moskova'da konuşan deneyimli KGB görevlisi Aleksandr Aleksiyev'e göre o, kullanmaları için Kübalılara gönderilen ikinci sınıf bir Alman ajanıydı. Aleksiyev, "Almanlar yardım etmek istiyorlardı," diye açıkladı. "Devrimci Küba'yla bizim kadar iyi bir dostluk kurmaya çalıştılar ve bu nedenle [Kübalı] liderlerin her arzularını ya da kaprislerini karşıladılar; bu konuda bizi bile geçtiler."

Ayrıntılar için sıkıştırılan Aleksiyev, dış devrimci maceralarında Che'ye yardım etmek söz konusu olduğunda Alman ve Sovyet istihbaratının bir "işbölümü" anlaşması yaptıklarını ima etti. "Almanlar kendilerini devrimcilikte bizden daha atılgan görüyorlardı. Onlar daha gençtiler; biz daha deneyimli ve olgun olsak da daha yaşlıydık. Ve bizim [KGB] girdiğimiz bir işte başarısızlık riski kuşkusuz daha fazla olacaktı. Bizim servislerimizde büyük bir bürokrasi vardı, ancak Almanlar teknik olarak [daha donanımlı] idiler. Tanya vakası muhtemelen en önemli işleriydi."

Tanya'ya gelince, Aleksiyev, Borrego'yla aynı fikirdeydi. "Kübalılara, Fidel'e ve Che'ye" sadakatle bağlı olduğu konusunda kuşkuya yer yoktu. Kendi tahminlerine göre Che "onu fikirleriyle fethetmişti; o [Che] çok ikna edici ve çekici bir kişilikti."

Che'yle birlikte çalışmış, Tanya'yı da kişisel olarak tanıyan yine Arjantinli bir başka adam, kendi görüşünü şöyle anlatıyordu: "Ben Tanya'nın Alman servisleri hesabına çalışmakta olduğu ve Che'nin istihbarat servisinde çalışmak için gönderildiği izlenimini edindim. Serviste çalışmak için yetki istedi. Ne Che ne de Almanlar onun aynı anda her iki yere rapor göndermesinden hoşlandılar. Che aptal değildi; çifte sadakate sürekli izin vermezdi."

Yakınlarda açıklanan eski Doğu Alman Stasi dosyalarına göre, bilinen ismiyle Tamara Bunke, Stasi'nin HVA şubesinin ABD bölümünden sorumlu Gunter Mannel adında Doğu Alman bir karşı-istihbarat görevlisi tarafından muhbir olarak kazanılmıştı.

1961'de Tamara'nın Küba'ya gidişinden bir ay sonra, Mannel gizlice Batı Berlin'e geçerek saf değiştirdi ve CIA için çalışmaya başladı. Kendisine bağlı ajanların kimliklerini verdi. Bu kişiler Batı'da tutuklandılar. Mannel'in, Küba'ya henüz gitmiş yetenekli ve kararlı bir genç Komünist olan Tamara hakkında da CIA'ya bilgi vermiş olması muhtemeldir.

HVA'nın bu varsayımı benimsediği açıktır. 23 Temmuz 1962 tarihli bir iç HVA raporuna göre Mannel'in saf değiştirmesinden hemen sonra, Küba'daki Bunke bir mektupla tehlike konusunda ve "Güney ya da Kuzey Amerika'ya gitmemesi, her durumda önceden kendilerine danışması" için uyarıldı.

Rapora göre bu uyarıdan sonra kendisiyle temas kurulmadı, ancak yine rapora göre, Tamara'nın Küba'da "kendisini iyice öne çıkardığı", pek çok hükümet kurumunda çalıştığı ve ziyarete gelen DAC heyetlerine tercümanlık yapma konusunda "ısrarlı" davrandığı "biliniyor" idi. Raporda kendisinin "görünüşe bakılırsa Arjantin'e gitmekten vazgeçtiği [ve] Küba'da kalmak ve Küba yurttaşlığı almak niyetinde olduğu" da belirtiliyordu. Şöyle deniyordu: [Tamara] "Küba güvenliğiyle de yakın ilişkiler kurmuştur... [ve] askeri üniforma giymesine ve [bu üniformayı] sürekli kullanmasına izin verilmiştir."

Stasi dosyalarında Doğu Alman karşı-istihbarat ajansının Tamara Bunke'yle bir anlaşma yaptığı, ancak kendisinin Küba'ya gelişinden sonra teması kestiği öne sürülüyor. Ne var ki Stasi dosyaları ortaya başka sorular da koyuyor. Küba istihbaratı için çalışması kabul edildiğinde, Tamara, onlara Alman istihbaratıyla olan ilişkisinden ya da Küba'ya gelişinden bir ay sonra kendisini Stasi'ye kazanan ajanın saf değiştirdiğinden söz etmiş miydi? Eğer ettiyse, Küba onu neden daha önce HVA'nın onu kullanmayı planladığı bölgede, yani Bolivya ve Arjantin'de kullanmıştı? Tamara'nın kimliğinin ve gelecekte oynamayı tasarladığı espiyonaj rolünün Mannel'in saf değiştirmesinden sonra CIA ve onun müttefiki olan istihbarat örgütleri tarafından bilindiği kuşkusuz tahmin edilmiş olmalıydı.

Barba Roja Piñeiro bu soruları yanıtlarken şöyle dedi: "Tanya'yla doğrudan ben ilgileniyordum. Ve Alman istihbarat servisi tarafından alınıp alınmadığını kendisine sordum. 'Hayır' dedi." Piñeiro, Mannel konusunu ve ona gönderilen mektubu bilseydi de ondan bir şekilde yararlanacak olduğunu söyledi. Çünkü Tanya bir ajan olarak "mükemmel nitelikler"e sahipti ve ona deşifre edilemeyecek yeni bir sahte kimlik uydurma konusunda Piñeiro kendi örgütleme yeteneğine güveniyordu.

V

Tanya Küba'da, Masetti'nin adamları ise Cezayir'de eğitimlerine başladıklarında Che Arjantin'deki siyasal gelişmeleri çözümlüyor, harekete geçme anını kararlaştırmasına yardımcı olabilecek her türlü bilgiyi edinmek istiyordu. Bunu yapmanın bir yolu Arjantinli

dostlarını ve tanıdıklarını çağırmak –bir yıl önce Oscar Stemmelin'le yaptığı gibi– ve onları haftalar süren uzun tartışmalara sokmak, verecekleri bilgileri değerlendirmek, teorilerini incelemek ve onlarla her şeyi madde madde tartışmaktı. Şubat ayında Ricardo Rojo'yu çağırdı. Rojo geldiğinde ona "konuşmak istiyorum," dedi. Siyasal olarak pek uyuşmuyorlardı, çünkü Rojo liberal bir anti-emperyalistti ve Sosyalist değildi; ancak uzun süredir tanıştıkları için Che onun hem çok iyi ilişkileri olduğunu hem de iyi bir siyasal analist olduğunu bilmekteydi. Üstelik onu Hilda'yla tanıştıran, Masetti'yi Kübaya gönderen kişi de Rojo'ydu. Ayrıca son zamanlarda Che'nin annesinin yakın dostu olmuştu.

Che, Rojo'yu Miramar'ın eski "Şehir Kulübü" bölümünde, Masetti grubunun eski güvenli evinden pek uzakta olmayan, hükümetin üst düzey protokol ilişkileri için kullandığı bir eve yerleştirdi. Rojo orada iki ay kaldı ve Che onunla sık sık buluşarak uzun uzun konuştu. Rojo daha sonra Guevara'nın Küba'nın artan tecrit durumundan çok rahatsız olduğunu ve Sovyetler'in füze krizi sırasında Küba'ya karşı sergilediği "pederşahi" tutum karşısında altüst olduğunu yazdı. Konuşmaları sırasında Che öteki Latin Amerika ülkelerinde Sosyalist devrimler gerçekleşmedikçe Küba'nın bölgesel kuşatmadan kurtulamayacağına inandığını anlattı ve bu sürecin nasıl gerçekleştirilebileceğini fiilen araştırmakta olduğunu gizlemedi. Rojo bir gün her bir Latin Amerika ülkesini ele alıp tartışırlarken, Che'nin Arjantin'i "sistematik biçimde" tartışmayı önerdiğini hatırlamaktadır.

Tartışmaları sırasında Che not tutuyordu. Rojo, Che'nin Arjantin'deki işçi ve üniversite hareketleriyle özel olarak ilgilendiğini ve Arjantin siyasal muhalefetinde yer alan kişilere ilişkin bilgilerini yenilemeye çalıştığını fark etmişti. Arjantin işçi sınıfı içinde Perón'un kalıcı şöhretini de tartıştılar ve Che, Rojo'ya sürgündeki *caudillo*nun kendisine gönderdiği ve Küba devrimine olan hayranlığını ifade ettiği bir mektubu gösterdi. Rojo'ya göre Che isyanı başlatacak bir araç olarak *peronista*larla ittifak kurma düşüncesini değerlendirmeye çalışıyordu. Arjantin'de halkın sevmediği bir askeri hükümet vardı ve işçi mücadelesi giderek gelişmekteydi. Che, Perón'un Küba'ya gelip yerleşmesi halinde "kitlelerin tepkisi"nin nasıl olacağını merak ediyordu. Perón'un solcu öğrencisi John William Coke da bir süredir Che'yi bu konuda ikna etmeye çalışıyordu.

1963 yılının Nisan ayı başlarında, Rojo'nun Küba'dan ayrılmasından hemen önce, Buenos Aires'te kısa süreli ancak kanlı bir donanma isyanı meydana geldi. Ordu isyanı hemen bastırdı, ancak Che'ye göre bu olay askeriyenin saflarında ciddi bir ayrılık olduğunu gösteriyordu. Rojo'ya Arjantin'de "mücadelenin nesnel koşulları"nın ortaya çıkmaya başladığını söyledi. Şimdi sıra halka şiddet kullanarak yöneticilerini devirebileceğini göstermek için "öznel koşullar"ın geliştirilmesine gelmişti. Rojo, Küba'daki devrimin Amerikalıların gözünden kaçtığı için başarılı olduğunu, ancak o günlerin artık geride kaldığını, ABD'nin ve bölgesel müttefiklerinin alarm halinde olduklarını anlattı. Che bunu kabul ediyordu, ama her zamanki gibi, Küba'nın başarısının başka yerlerde tekrarlanamayacak "bir istisna" olduğu düşüncesini reddediyordu.

Che, Rojo'ya Arjantin'de bir gerilla *focos*u hazırlamakta olduğunu asla söylemedi; ancak dostunun bu sonuca varmasını sağlayacak kadar ipucu vardı. Örnek vermek gerekirse, Havana'ya gelirken Tucumán bölgesindeki kısa süreli Aralık 1959 ayaklanmasının liderlerinden sol *peronista* bir gerillayla birlikte seyahat etmişti. O da Che'yi görmeye gidiyordu. Rojo Küba'dan ayrılmak üzereyken Che'nin ona söylediği son sözler de önemliydi. "Göreceksin," demişti Che, "Arjantin hakim sınıfı asla bir şey öğrenmeyecek. Ancak devrimci bir savaş durumu değiştirecek."[101]

Cezayir'deki Masetti ise Piñeiro'nun adamlarının Bolivya'da nihayet bir çiftlik satın aldıklarını öğrenmişti; ancak adamlarıyla birlikte ne zaman oraya hareket edeceği henüz belli değildi. Daha fazla bekleyemeyeceğine karar verdi ve Cezayirlilerden Bolivya'ya ulaşmalarına yardımcı olmalarını istedi. Bu istek hemen kabul edildi.

"Cezayirliler bize her şeyi verdiler," diyordu Bustos. "Silah da vereceklerdi, ama alamazdık, çünkü farklı ülkelerin sınır denetimlerinden geçmemiz gerekiyordu. Fakat bize her türlü askeri ekipman, pasaport, akla gelebilecek her şeyi verdiler."

Mayıs 1963'te Masetti'nin grubu Havana'dan ayrılışından yedi ay sonra nihayet Güney Amerika'nın yolunu tuttu. Ancak bir adam eksikti. Alberto Granado'nun saflara kattığı adamlardan biri, Miguel, tüyler ürpertici bir tarzda geride bırakılmıştı.[102]

Miguel uzun bekleme döneminde giderek itirazcı ve itaatsiz bir tutum takınmaya başlamıştı. En katı kurallardan biri gizliliğin sürdürülmesiydi. Bu kurala uyulmasını Ciro Bustos sağlıyordu. Hiç kimse evine, "hatta anasına bile" mektup yazmayacaktı. Miguel bu kuralı ihlal etmişti. Bustos, Paris'te oldukları sırada onun postaya mektup vermeye çalıştığını fark etmişti. Bu sadece bir başlangıçtı. Cezayir'de Miguel, Masetti'yi giderek şiddetlenen biçimde eleştirmeye başladı; onun liderliğini sorguluyor ve düşmanca davranıyordu. Bu ikisi kendi aralarında sürekli tartışıyor, rekabet ediyorlardı. Bir gün fiziksel eğitim sırasında Miguel'i geçmeye çalışan Masetti sırtını fena halde incitmiş ve bu sakatlık ona aylarca büyük bir acı vermişti.

Cezayir'e gitmeye hazırlandıkları sırada sorun içinden çıkılmaz hale geldi. Miguel, Masetti'nin lider olması halinde gitmeyeceğini söyledi. Bu iş aralarında bir silahlı çatışmaya kadar gidebilirdi. Bustos'un hatırladıkları şöyleydi: "Arjantin donanmasında bulunmuş ve daima 'filmlerdeki maçolar' gibi davranmaya çalışan Masetti pes etmiyordu." Günün birinde iki adam yumruk yumruğa kapıştılar. Ötekiler müdahale edip ayırdılar, fakat Masetti öç almayı kafasına koymuştu. Miguel'in grup içinde kalıp kalmayacağına karar vermek üzere bir "hızlı yargılama" yapılmasında ısrar etti. Bustos savcılığa atandı ve Federico, Miguel'in savunma "avukatı" oldu.

101) *My Friend Che* adlı kitabında Rojo Che'yle yaptığı konuşmalardan birine Masetti'nin de katıldığını iddia etti. Ancak Ciro Bustos Prag'dan Cezayir'e yaptığı kısa seyahat dışında Masetti'nin gruptan asla ayrılmadığını ısrarla belirtiyor.

102) "Miguel"in gerçek adı hayatta kalan eski yoldaşları tarafından unutulmuş görünmektedir, ancak onu iyi eğitim görmüş Arjantinli bir Yahudi olarak hatırlamaktadırlar. Bu Arjantin'e ulaştığında grubun içinde olanları aydınlatan önemli bir ayrıntıdır.

Bu noktada Bustos sorunun Miguel'in cesaretini kaybetmesi ve geride kalmak için Masetti'yi kışkırtarak onunla kavga etmesi olduğuna inanıyordu. Savcı olarak Bustos ise Miguel'in olumsuz tavrının bir güvenlik riski yarattığını öne sürdü. Çeşitli ülkelerin sınırlarından geçerek hassas bir seyahat yapacakları için en makul çözüm onu geride bırakmaktı. Migule'i savunmak durumunda olan Federico bile bu çözüme itiraz etmedi.

Ancak bu kadarı Masetti'ye yetmedi. Miguel'in gruptan ayrılma arzusunun "firar" sayılması gerektiğini öne sürdü. Bu ölüm cezasını gerektiren bir suçtu. Dolayısıyla Miguel'in bir infaz müfrezesinin önüne çıkarılması gerekiyordu. Dahası infazın Cezayirli dostları tarafından gerçekleştirilmesini sağlayabileceğini söyledi. Masetti'nin görüşü kazandı ve grup oybirliğiyle Miguel'in ölümüne karar verdi. Masetti, Papito Serguera ve Furry Cezayirlilerle konuyu görüştüler ve askeri bir birim gelerek mahkumu alıp götürdü.

Bustos bu kararın isabetli olduğunu daha sonra da savundu, ama yine de kendini kötü hissediyordu. "Bizi en çok etkileyen şeylerden biri," dedi, "onu vurmaya götürürlerken adamın gayet sakin davranmasıydı. Kimseye saldırmadı, hiçbir şey yapmadı. Hazırlığını yaptı ve... matem tutmayan, merhamet dilemeyen, doğru dürüst bir adam gibi gitti."

O andan itibaren Bustos ve diğerleri Miguel'i ismiyle değil "El Fusilado" (Vurulan) olarak andılar. Bu, Cezayir devrimi uğruna verdikleri ilk kayıptı. Ondan geçmiş zamanla söz etmelerinin yanlış olduğunu çok sonra öğreneceklerdi.

Sahte kimliklerle, Cezayir diplomatik pasaportları taşıyarak ve kendilerine sürekli eşlik eden iki Cezayirli ajanla birlikte ama ayrı gruplar halinde seyahat eden Masetti ve adamları Roma'ya uçtular. Orada bir araya geldiler. Masetti ve Furry farklı bir güzergah izlerlerken; Bustos, Federico, Leonardo, Hermes ve iki Cezayirli Brezilya'nın Sao Paolo kentine uçtular. Cezayirliler isyancıların eşyalarını diplomatik bagaj olarak taşıyorlardı. Sao Paolo'dan trenle Bolivya'nın doğusundaki tropikal alçak bölgede yer alan Santa Cruz de la Sierra kentine seyahat ettiler. Orada, Cezayirliler kendi kararlarıyla gruptan ayrılarak La Paz'a gittiler ve yanlarındaki ekipmanı bırakarak "diplomatik görev"lerini yeni Cezayir rejimi adına sürdürmek için Bolivya'nın komşularını ziyaret etmeye başladılar. Bustos ve yoldaşları birkaç gün sonra La Paz'a geldiler ve hepsi Bolivya Komünist Partisi'nin genç üyeleri olan bağlantılarıyla temas kurdular. Bir süre sonra Furry de onlara katıldı.

Furry'yle temas kurduktan sonra harekat üssüne doğru yola çıktılar ve dağlık bir bölgede yer alan eski sömürge başkenti Sucre yakınlarında Masetti'yle buluştular. Grubun örtü olarak kullandığı öyküye göre, onlar yeni bir ortak ticari girişim için bir araya gelen Arjantinli ve Bolivyalı ortaklardı. Birlikte seyahat ediyor, yeni satın aldıkları bir çiftlikte sığır yetiştirmeye ve tarım yapmaya gidiyorlardı. Sonunda "çiftliğe" ulaştılar. Burası Río Bermejo ırmağının Bolivya'nın Arjantin sınırını oluşturduğu ve güneyde sarp bir inişi olan ıssız bir bölgeydi. Toprakları, iki yanı Arjantin'e ait olan bu dağlık ve ormanlık üçgenin ortasında, stratejik bir konumdaydı. Bölgede sadece tek bir kötü yol vardı ve en yakın komşular kilometrelerce uzaktaydı.

Çiftlikte, aslında Bolivya Komünist Partisi üyesi olan bir de "bekçi" vardı. Bu, yerfıstığı çorbası yapmak dışında hiçbir işle uğraşmayan yaşlı bir adamdı. "Yönetici" konumundaki Furry jipiyle gelip gidiyor onlara erzak ve silah taşıyordu. Ancak Piñeiro'nun adamlarının ve onlarla birlikte çalışan Bolivyalıların yörede kurdukları tertibatı görünce şaşırdılar. "Parlak naylondan ince üniformaları vardı," diyordu Bustos. "Sıradan naylon gömlekler ve üstünde küçük yıldızlar olan Tom Miks tarzı tabanca kılıfları... Halleri çok matraktı."

Sırt çantaları ve botları kalitesizdi. Bereket Cezayirliler onlara kaliteli Yugoslav askeri üniformaları, şarjör takılabilen kemerler ve sahra dürbünleri sağlamışlardı. Küba'dan gizlice getirilen cephane bol ve iyi durumdaydı: Çin bazokaları, tabancalar, bir Thompson hafif makinelisi, otomatik tüfekler ve bol miktarda mühimmat. Ciro Bustos susturucusu olan bir silah edinmişti.

Arjantin'in içlerine doğru giden geçitlerde keşif yaptıktan sonra Masetti gitmeye hazır olduklarına karar verdi. 21 Haziran günü Ejército Guerrillero del Pueblo'nun (Halkın Gerilla Ordusu) beş kişilik öncü grubu sınırı geçerek Arjantin topraklarına girdi.

VI

Masetti'nin bölgeye gelişi Peru'da bulunan Küba eğitimli bir başka gerilla gücünün bir ay önce uğradığı bozgunla neredeyse çakışıyordu. Mayıs ayında Héctor Béjar'ın kırk gerillalık bir koldan oluşan, Küba'da eğitim görmüş Ejército de Liberación Nacional'i (ELN) (Ulusal Kurtuluş Ordusu) keşfedilmiş ve Bolivya'dan Peru'ya geçişi engellenmişti. Béjar'ın görevi Troçkist köylü lider Hugo Blanco'nun önderlik ettiği küçük bir isyancı grubun askeriye tarafından kuşatılmaya çalışıldığı Peru'nun güney Andlar'ındaki Valle de la Convención'a ulaşmaktı. Blanco'nun grubu geçen kasım ayında bir *Guardia Civil* karakoluna saldırmıştı ve o zamandan beri kaçmaktaydı. Kübalılar bu kargaşayı ELN'yi harekete geçirmek için uygun bir fırsat olarak değerlendirdiler.

Genellikle az gelişmiş ve Güney Amerika kıtasının tam merkezinde yer alan; Peru, Şili, Arjantin, Paraguay ve Brezilya'yla yeterince korunmayan sınırları olan geniş Bolivya, Masetti'nin gerillaları için olduğu kadar Béjar'ın gerillaları için de en mantıklı giriş noktasıydı. Bolivya lehine bir diğer etken, Küba ile Víctor Paz Estenssoro'nun merkez sol MNR (Movimiento Nacionalista Revolucionario/Ulusal Devrimci Hareket) hükümeti arasındaki iyi ilişkilerdi. MNR hükümeti Havana'yla diplomatik ilişkileri sürdüren az sayıda Latin Amerika hükümetinden biriydi. Küba bu ülkeye elçi olarak Che'ye yakın birini, Punta del Este konferansında Che'ye eşlik eden Ramón Aja Castro'yu göndermiş ve Piñeiro'nun adamı Ariel'i de onun yanına katmıştı. Bolivya'da hiç olmazsa yasal bir Komünist Partisi vardı ve bağlantı, güvenli ev, gerillaların nakledilmesi gibi konularda Küba'ya yardımcı olabilirdi. Küba, Béjar'ın kolunun Peru sınırına, Masetti'ye bağlı kolun da Arjantin sınırına nakledilmesinde Bolivya partisinden yardım istemişti. Parti bunu kabul

etmiş ve kadrolarının bir bölümünü iki grubun hizmetine vermişti. Ancak bu harekatları destekleme kararı taktik nitelikteydi ve duraksanarak alınmıştı.

Bolivya Komünist Partisi ya da PCB yasal olarak faaliyet gösteriyor; komşu ülkelerdeki kardeş partilerin çoğu gibi bu partinin liderleri de seçim siyasetleriyle tabanı genişletmek için Küba'nın ve özellikle de Che'nin desteklediği silahlı mücadele türünden kaçınıyordu. Bolivya partisi Paz Estenssoro hükümetiyle dostane ilişkiler kurmuştu ve bu ilişkileri sürdürmeyi umuyordu.

Aslında Bolivyalı Komünistlerin Havana'nın Arjantin ve Peru için hazırladığı gerilla planlarına yardımcı olmayı kabul etmesinin nedeni, böylelikle Küba'yı kendi ülkelerinde bir ayaklanma başlatmaktan caydıracaklarını ummalarıydı. Partinin gençlik kanadı içinde Küba yanlısı militanlardan oluşan bir hizip vardı. Bu grup gerilla hareketi için bir çekirdek oluşturabilirdi; ancak bu militanlara Arjantinlilere ve Perululara yardımcı olma izni verilmesi belki de devrimci coşkularını başka yere yönlendirecek, Peru partisini bölen iç hizipçilik böylece önlenmiş olacaktı. Bolivya Komünist Partisi'nin eski şefi Mario Monje bunları anlatırken, Kübalı diplomatların La Paz'da yaklaştıkları ilk kişinin kendisi olduğunu söylüyordu.

"Eğitim gören ve kendi ülkelerine dönmek isteyen bazı genç Perulu Komünistler için yardıma ihtiyaçları olduğunu söylediler bana. Giriş yapmak için en uygun ülkenin, antiplano (And platosu) bölgesindeki Bolivya olduğunu düşünüyorlardı." Monje, bu stratejiyi uygun bulmadığını, Küba deneyiminin benzersiz olduğunu ve bir başka yerde tekrarlanamayacağını Kübalılara anlattığını söylüyor. Onlara aynı zamanda Peru'daki Komünist partili yoldaşlarının arkasından iş çeviremeyeceğini, onlara bilgi vereceğini ve bu konudaki görüşlerini alacağını da söylemişti. Monje, Peru partisine Kübalıların Şili ve Uruguay'daki toplantılarda getirdikleri önerileri anlattığında ise kesin bir itirazla karşılaşmıştı. "Gerillalarla işbirliği yapmak istemediler," diyordu.

Onlarla aynı fikirde olmasına rağmen Monje Perululara Havana'yla bütün ilişkilerini kesmemeleri konusunda ikna etmeye çalıştığını, onları "esnek olmaya ve durumu denetleme çabası göstermeye" zorladığını söylüyor. Aksi halde, diye uyarıyordu, "bu iş [Küba'nın silahlı mücadele ihraç etmesi] başka yerlere yayılacak ve bu da Perululara ve herkese zarar verecek."

Ne var ki Monje ve yoldaşları, Havana'nın Bolivya'da da bir gerilla savaşı vermek istediğine dair "söylentiler" işitmeye başlamışlardı. Bolivya partisinin Politbürosu bir toplantı yaptı ve kendi ülkelerinde silahlı mücadele verilmesi anlayışını oybirliğiyle reddetti. Bunun üzerine Monje, Politbüro üyesi Hilario Claure'yi de yanına alarak Havana'ya gitti. Monje'ye göre, görevleri Bolivya partisinin resmi siyasetinin bütün bölgeye yönelik Küba "müdahaleciliği"ne karşı olduğunu bildirmek ve Havana ile öfkeli Perulular arasında "arabuluculuk" yapmaya çalışmaktı.

Küba'nın gerilla destek programının tam yetkilisi Manuel Piñeiro'yla bir toplantı ya-

pan Monje, ona 1930'larda, Stalin'in yönetimi altında Sovyetler'in Latin Amerika'daki gerillaları desteklediğini ve bu girişimin yürümediğini hatırlattı. "Burada silahlı mücadeleyi zorladılar, gerillaları desteklediler," diyordu Piñeiro'ya. "Bunu farklı ülkelerde de denediler ve başarısızlığa uğradılar ve şimdi siz aynı şeyi tekrarlamaya çalışıyorsunuz."

Piñeiro, Monje'nin anlattıklarına bakılırsa, onların doğrudan Fidel'le konuşmaların önermiş ve bir toplantı ayarlamıştı. Monje bu toplantıda Fidel'e kendisinin ve Peru partisinin tasarıya olan muhalefetini bir kez daha dile getirdi. Küba'nın devrimci deneyiminin geleneksel Komünist parti yaklaşımına sahici bir alternatif olduğunu söyleyen Fidel, Küba mücadelesinden örnek almak isteyen genç gerillaların bu alternatifi benimsemelerini önleyemeyeceğini ve önlemeyeceğini söyledi. Fidel, Monje'ye, "Onlara yardım edeceğiz," dedi. "Senin konumunu anlıyorum, ancak şu anda ülkenize gelmekte olan kişilere yardım etmek zorunda olduğumuzu düşünüyorum. Peru partisinden yardım istemiyorum, sizin yardımınızı istiyorum."

Fidel'e dertlerini tam olarak anlatabildiklerine ve onun Bolivya'da herhangi bir gerilla faaliyeti başlatmayacağına inanan Monje, Claure'yle birlikte Fidel'in ricasını kabul ettiklerini söylüyor; Peru Komünist Partisi'ne bilgi vermeksizin Béjar'ın grubunun Peru'ya girişine yardım edeceklerdi. Daha sonra Che'yle bir araya geldiler. Fakat Che onlara soğuk davrandı. Söze gerilla tasarısını, Monje'nin sözleriyle, "saldırgan ve kesin bir tutumla" savunarak başladı. Güven duygusu kayboldu ve ortam gerildi.

Claure ise Havana görüşmelerini biraz farklı yorumluyordu. Kendisinin ve Monje'nin Bolivya'da Küba destekli bir gerilla savaşına kesin muhalefetlerini açıkça ifade ettiklerini kabul ediyordu. Fidel'in taraf sız bir tutum alarak gayet "diplomatik" davrandığına tanık olmuş, Che'yi ise "kibirli" bulmuştu. Che onların görüşlerini küçümsemiş ve şöyle demişti: "Küba'da devrim yapmak istediğimizde buradaki Komünistler de bize aynı şeyleri söylediler. Onları dinleseydik burada devrim olmazdı."

Claure, Kübalıların Bolivya Komünist Partisi'ne rağmen planladıkları şeyi yapacaklarını kuşkusuyla La Paz'a döndüklerini ve daha sonra Küba'nın bütün hareketlerini yakından takip ettiklerini söylüyor. Çok geçmeden endişelerinin doğrulandığını görmüşlerdi. Monje, bir sonraki Havana ziyaretinde Che'yle açık havada bir gün geçirdiklerini anlatıyor. Çimenlere uzanmış dinlenirlerken, Che ona dönüp şöyle demişti: "Hey Monje, Bolivya'da neden gerilla savaşı vermiyorsunuz?" Monje, "Niye verelim ki?" diye karşılık vermişti. "Bu bize ne kazandıracak?" Che meydan okumuştu: "Korkuyorsunuz, değil mi?" Bunun üzerine Monje patlamıştı: "Hayır. Sizin beyninize bir makineli tüfek sıkışmış. Başka bir yöntemle anti-emperyalist mücadele vermeyi hayal edemiyorsunuz." Monje, Che'nin güldüğünü ve konunun böylece kapandığını anlatıyor.

Küba'yla devrimci teori konusunda yaşadıkları anlayış farklılığından ayrı olarak, Monje ve Bolivya partisindeki yoldaşları Küba'nın gerilla hamlesinin çıkarlarına ters düşmesinin yanı sıra, kendilerine de zarar vereceğini düşünüyorlardı. Che'yle görüşmesin-

den bir süre sonra bir "üst düzey Kübalı yetkili" ona partisinin Bolivya'da silahlı mücadele başlatmasının "çok iyi olacağı"nı söylemişti, "çünkü bu emperyalistlerin dikkatini saptıracak ve üzerimizdeki baskıyı azaltacak."

Şimdilik Monje Kübalılarla kardeşçe ilişkileri mümkün olduğu kadar sürdürmeye çalışıyordu. Ortalığı yatıştırmak ve Küba'nın niyetlerini anlamak üzere, partisinin "Küba'nın devrimci deneyiminden öğrenmek" istediği gerekçesiyle bazı genç parti kadrolarını Havana'ya göndermek için Küba'dan izin istemişti. Bu arada kendi adamları Béjar'ın ve Masetti'nin gruplarına yardım etmeye başlamışlardı. Bazı genç parti üyeleri, onlarla birlikte çalışmak, güvenli ev, yiyecek, malzeme ve ulaşım imkanı sağlamakla görevlendirildiler. Masetti ve adamları daha Cezayir'deyken, Bolivyalılar Arjantinlilerin Río Bermejo'daki artçı harekat üssünü saptamışlar ve satın almışlardı. Ve çeşitli ertelemelerin ve güzergah değişikliklerinin ardından, Béjar'ın kolunu La Paz'dan çıkarmışlar ve Bolivya'nın doğu cangıllarından Peru sınırına doğru uzun bir nehir yolculuğu yapmışlardı.

Béjar'ın grubu Mayıs ayında Peru sınırına ulaşmıştı. Bu sırada Perulu yetkililer grubun niyetlerini gayet iyi biliyorlardı. Béjar sınırın ötesine bir ileri gözcü grubu gönderdi, ancak grup Peru'nun Puerto Maldorado kentindeki polis güçleri tarafından keşfedildi. Savaşçılardan biri, Javier Herauld adında yetenekli bir genç şair çatışmada öldürüldü. Diğerleri Bolivya'nın içlerine doğru kaçmayı başardılar. Béjar'ın on kadar adamı yerel yetkililer tarafından yakalandı, ancak görünüşe bakılırsa Paz Estenssoro hükümetinin Küba'ya bir iyi niyet jesti olarak serbest bırakıldılar. Mayıs ayı sonunda Hugo Blanco da yakalandı ve Peru'da hapsedildi. Haziran başlarında Peru'nun askeri cuntası bir yıl önce iktidarı ele geçirdiğinde vaat ettiği seçimleri yaptı ve merkez sağın ABD'de mühendislik eğitimi görmüş adayı Fernando Belaunde Terry seçimleri kazandı. İlk Peru gerilla girişimi sefil biçimde başarısızlığa uğramıştı, ancak Béjar ve yoldaşları yeniden örgütlenmeye başladılar. Çok geçmeden bir kez daha deneyeceklerdi.[103]

Béjar'ın grubunun kısa sürede keşfedilmesi konusunda daha sonra doğan kuşkular yerel Komünist partiler üzerinde odaklandı. Béjar da daha sonra Monje'nin partisini, Peru Komünist Partisi'nin kendi faaliyetlerini azaltması için yaptığı talebi kabul etmekle suçladı. Bolivyalıların girişi erteleditklerini, kendi güçlerinin Blanco'nun faaliyet gösterdiği bölgeden yüzlerce kilometre ötedeki bir noktada bir kez daha bozguna uğratıldığını söylüyordu. Ne var ki Bolivya partisinin liderleri bu eleştiriler karşısında sadece Küba'nın isteklerine uyduklarını söyleyebiliyorlardı: Kadroları ELN'ye Peru sınırına kadar eşlik etmişler ve bozgunun ardından onların bölgeden ayrılmalarına yardımcı olmuşlar ve başka katkılarda da bulunmuşlardı. Yine de içeriden bir ihanet kuşkusu yıllarca sür-

103) Küba güvenlik aygıtının Che'nin gerilla programlarını başarılı biçimde uygulama konusunda sergilediği sürekli ve kanıtlanmış yetersizlikten, aralarında Ciro Bustos'un da bulunduğu çok sayıda eski gerilla Piñeiro'yu sorumlu tutmuşlardır. Piñeiro'nun yaptığı görev yeterince değerlendirilmiyordu. Ona bağlı bölüm, Béjar ve Masetti gruplarının yanı sıra eş zamanlı olarak Guatemala, Kolombiya ve Venezuela gerillarını ve daha pek çoğunu destekliyordu. Ve her cephede, lojistik ve iletişim zorluklarından hizip ayrılıklarına, askeri ve siyasal engellere kadar pek çok sorun çıkıyordu.

dü. O dönemde PCB'nin gençlik militanı olan Humberto Vázquez-Viaña'nın daha sonra iğneleyici bir dille dediği gibi, eski örgütü, "hem Tanrı'yla hem de Şeytan'la iyi geçinmek" zorunda kalmıştı.

Che'nin kayınbiraderi Ricardo Gadea'ya gelince, Béjar fiyaskosunu kaçırmıştı. Bir hizip ayrılığından sonra kendi yoldaşlarıyla birlikte, Küba-ELN modelinden farklı bir yaklaşımı seçen MIR gerillalarını oluşturacaklardı. Savaş başlamadan önce Peru'da toplumsal ve örgütsel bir taban oluşturmak gerektiğine inanıyorlardı. Küba'lılar bunu onaylamadılar. Gadea kendisinin ve yoldaşlarının Küba'da "ileride kullanılmak üzere muhafaza edildikleri"ni söyledi. Piñeiro, Gadea'nın tarzını onayladı, ancak "farklı anlayışlarının farklı muamele gerektirdiği"ni ileri sürdü. Béjar hemen eyleme geçmek istiyor, bu yüzden Küba onun planının en iyisi olduğunu düşünüyordu. Gadea'nın grubu ise gevşek, uzun vadeli ve bu nedenle fazla cazip olmayan bir gündem oluşturuyordu. Bu yüzden, Béjar ve taraftarları Bolivya'ya gönderilirlerken, Gadea'nın grubu faaliyet halindeki karşı-devrimci *"bandido"*larla savaşmak üzere Escambray dağlarına sevk edildiler. Peru'ya dönme istekleri ya reddedildi ya da yanıtsız bırakıldı ve aylar sonra orada zorla tutulduklarını anladılar. Béjar fiyaskosundan sonra ve gruplarının lideri Luis de la Puente Uceda'nın Havana'ya yaptığı özel bir ziyaretin ardından, ayrılmalarına izin verildi. Gadea ayrılmadan önce Che'yle son kez görüşmek istedi.

"Benim için önemli bir görüşme oldu," diyordu Gadea; "çünkü ilk kez Che benimle bir öğrenci ya da aile yükümlülüklerinin bir gereği olarak değil, Peru'daki devrime katılmaya karar verdiğim için görüşüyordu." Che arada bir düşmanlık olmadığını, onu desteklediğini söyledi. "Bana şöyle dedi: 'Peki, git ve kendi deneyimini yaşa. Herkes kendini sınamalıdır. Kendi deneyiminle öğrenmeli ve bilgilenmelisin.'"

Gadea, Küba'dan ayrılırken yaşadığı duyguları anne ve babasının onayını almadan evden ayrılan ve bunun huzursuzluğunu yaşayan bir ergenin duyguları olarak betimliyordu. Ancak kendisini kanıtlamaya kararlıydı. Otuz yılı aşkın bir sürenin ardından, bütün grup üyelerinin tutuklanmadan Peru'ya girmeleri, yeraltı örgütü çalışmalarına başlamaları ve iki yıl içinde savaşa hazır olmaları olgusundan hâlâ gurur duyuyor.

Bu arada kendi planlarını sürekli gözden geçiren Che ise Masetti'nin bir Arjantin gerilla *foco*su kurma çabasının sonuçlarını sabırsızlıkla bekliyordu.

VII

Aleida, Che'nin gitmesini istemiyor, ama onu durduramayacağını da biliyordu. Tanıştıkları sırada Che zaten bir devrim savaşçısıydı ve bundan asla vazgeçmemişti. Başından beri Aleida'ya günün birinde devrimi kendi ülkesine taşımak için gideceğini söylemişti.

Che'nin gidişi 1962 yılına kadar soyut bir fikir olarak kalmıştı. Ancak Masetti grubu bir kez oluşturulduktan ve eğitime başladıktan sonra, Aleida bu ihtimali artık görmezden gelemezdi.

İkinci çocukları Camilo Mayıs 1962'de doğmuştu. Kızları Alyuşa Che gibi siyah saçlıyken, yeni bebek Aleida gibi sarışındı. Sarı saçlı olarak büyüyecek, babasının geniş alnını ve keskin hatlarını alacaktı. Füze krizi sırasında Aleida tekrar hamile kalmış, hayvanat bahçesinin az ilerisinde ve Plaza de la Revolución çevresindeki hükümet binalarına yakın Nuevo Vedado'daki konutlarda, yeni ve daha büyük bir eve taşınmışlardı. 14 Haziran 1963'te, Che'nin otuz beşinci doğum gününde Aleida ikinci kızını dünyaya getirdi. Kıza Che'nin annesi Celia'nın adını verdiler.

Yeni bebek için seçtikleri isim Che'nin annesine biraz buruk bir saygıyı ifade ediyordu, zira o sırada Celia *madre* cezaevindeydi. Ocak 1963'te Küba'ya gelmiş, üç ay kadar onlarla birlikte kalmış ve nisan ayında Arjantin'e döndüğünde tutuklanarak yıkıcı Küba propagandası ve kötü şöhretli oğlu adına ajanlık yapmaktan suçlu bulunarak hapsedilmişti.

Celia 9 Haziran'da Buenos Aires'teki Kadın Cezaevi'nden Che'ye bir mektup yazdı. Mektup "Canım," diye başlıyordu. "Sana yazmamı istemiştin. Aradan çok zaman geçti. Cezaevi mektup yazmak için hoş bir yer değil...

"Şimdiki krallığımı 15 kişiyle paylaşıyorum. Hemen hepsi Komünist." Celia, bizzat uyum sağlamaya çalıştığı "aşırı demir disiplin ve irredentist[104] bir dogmatizm" uygulamaları bir yana yeni dostlarından gayet memnun olduğunu yazıyordu. Bunun dışında keyfi yerindeydi. Ne zaman serbest bırakılacağını bilmiyordu. "Bilirsin, hapisaneye atılan kişinin iyimser olması gerekir. Ben de öyleyim. Bu durum biraz tevazu egzersizi yapmamı da sağlıyor.

"Beni rahatsız eden tek şey gün boyu bir dakika bile yalnız kalamayışım. On dörde altı metrelik bir hücrede yiyor, uyuyor, okuyor ve çalışıyoruz ve gökyüzünü ancak parmaklıkların arasından görebileceğin ve adli mahkumlar geldiğinde bizi dışarı attıkları bir galeride [spor yapıyoruz]. Anlaşılan o korkunç hastalığı onlara bulaştırmamızdan korkuyorlar...

"Saat sekizde kahvaltı ediyorum; saat üç ile dört arası avluda voleybol oynuyoruz. Yetmiş yaşındaki tutuklu Consuelo'yu saymazsak [takımın] en yaşlısıyım. Bir de altı genç kızdan oluşan çok genç bir grup var. Hepsi öğrenci. Oybirliğiyle en iyi oyuncu ilan edildim ve mensup olduğum takım [cezaevi] şampiyon[u] oldu." Mahkumlara özgü bazı beceriler de edinmişti. Sıkıştırılmış kağıttan bebekler yapıyordu. "Felaket şeyler, ama zaman öldürmek için iyi."

İyi bir yatağı, sıcak bir battaniyesi vardı. Yiyecekler de fena sayılmazdı. Gardiyanlar da "gereksiz kabalıklar" yapmıyorlardı. Özel hayat yoksunluğu bir yana en büyük şikayeti her ziyaretten önce ve sonra yapılan üst baş aramaları ve bütün mektupların okunmasıydı. Bunu özellikle aşağılayıcı buluyordu. "Aramalar şüpheli okşamaları kapsıyor. Buradaki mahkumların neredeyse hepsi lezbiyen. Gardiyanların da aynı eğilimlere sahip oldukları için bu harika işi seçtiklerinden kuşkulanıyorum...

"Hükümetin beni neden buraya koyduğunu bilmiyorum ya da evet, biliyorum... Sa-

104) Kendi memleketinin kaybettiği toprakları geri isteyen kimse. (Ç.N.)

na ilginç bir şey söyleyeyim. DIPA'da [Arjantin gizli polisi] bana sorulan sorulardan biri şuydu: 'Fidel Castro hükümetindeki rolünüz nedir?'"

Kötü muamele görmediğini söyleyerek Che'yi rahatlatıyordu. Onu sorgulayan polis "sesini bile yükseltmemişti" ama bu tabii ki kendisinin onları birer "orospu çocuğu" olarak görmesine engel değildi. Ülkeyi yönetmekte olan askeri cuntaya gelince, temmuzda yapılmasını onayladıkları seçimlerde "kıçlarına iyi bir tekme" yiyeceklerini umuyordu.

"Gördüğün gibi daima yüce düşünceleri kışkırtıyorlar. [Hapisane] adli mahkumlar kadar siyasi mahkumlar için de harika bir yozlaştırıcı: Sakin biriysen faal hale geliyorsun; faal biriysen saldırganlaşıyorsun; eğer saldırgan biriysen zaptedilmez biri haline geliyorsun."

Aslında oğlu Ernesto'nun "Che"ye dönüşmesinden beri Celia siyasal bakımdan iyice radikalleşmişti. Son yıllarda Frondizi'den koptuktan sonra kendi radikal partisini kuran eski bir *radicalista* siyasetçi olan Ismael Viñas'ı fiilen desteklemişti. "Sosyalizm"e inandığını söylüyordu; ancak Komünist değildi ve onu yakından tanıyan insanlara göre, Fidel'den hoşlanmıyor ya da ona güvenmiyordu. Bunun sebebi daha çok Fidel'in oğlunu avucunun içinde tuttuğunu, Che'nin de ona tabi olduğunu düşünmesiydi; ancak örgütsüzlüğüne ve yetersizliğine ilişkin özel sıkıntılarına rağmen, Küba'nın kendi siyasal kaderini ilkeler temelinde belirleme hakkını kararlı biçimde savunuyordu. En önemlisi, oğlunun oynadığı rol nedeniyle devrimi savunuyordu.

Arjantin güvenlik güçlerinin kuşkusu her ne olursa olsun, Celia'nın Arjantin Komünist Partisi'nin üyeleriyle birlikte hapsedilmesi acı bir ironiydi. Mektubunda önemsemese de, doktriner hücre arkadaşları Celia'nın hayatını aşırı derecede zorlaştırıyorlardı. Gelini María Elena Duarte'ye göre, hayatını "çekilmez" hale getirmişlerdi. Öyle ki bir ziyaret sırasında Celia gözyaşlarını tutamamıştı.

"Gardiyanların bile koymadığı kurallar koyuyorlardı," diyordu María Elena. "Örnek vermek gerekirse, kitap okuduğu sırada ışıkları söndürüyorlardı. Işıkların belirli saatlerde söndürülmesi gerekiyordu. Avluda spor yapmak istediğinde, hayır [diyorlardı]; o saatte spor yapılmazdı. Çok kaba... ve kesinlikle onu hedef alan hareketlerdi bunlar! Celia onların gardiyanlardan daha kötü olduklarını söylüyordu."

Komünist kadınların lideri ve María Elena'ya göre Celia'nın karşılaştığı kötü muamelenin asıl sorumlusu, kıdemli bir parti eylemcisi ve Arjantin Kadınlar Birliği denilen Komünist cephenin kurucusu Fanie Edelman'dan başkası değildi. Yıllar sonra Edelman yoldaşlarıyla birlikte "hapisanede örgütlü bir hayat" kurduklarını ve "çok katı davranış normları" oluşturduklarını kabul edecekti. Ancak Che'nin annesine özellikle baskı yapıldığı düşüncesine öfkeyle tepki gösteriyordu. "Biz uyumlu bir gruptuk. Tam aksine ona büyük saygı gösteriyorduk ve bunu da özellikle Che'nin annesi olduğu için yapıyorduk."[105]

105) Edelman o sırada partisinin "dogmatik" ve "reformist" olduğunu, devrimci dürtülerini kaybettiğini ve iktidarı ele geçirme yöntemi olarak "silahlı mücadele" fikrini reddettiğini de kabul etti. "Partimizin hayatında bütün gerillaların, bütün silahlı grupların tabu olduğu tarihsel bir dönemdi." Aslında Sosyalist Küba'yla devrimci dayanışma konusunda kopardığı resmi gürültüye rağmen, Ar-

Celia bir süre sonra serbest bırakıldı, ancak hayat eskisi gibi değildi. Çocukları büyümüş ve evden ayrılmışlardı. Artık kendisine ait bir ev hayatı yoktu.

Geçen yıl yaşanan bomba olayından sonra, Celia on dokuz yaşındaki en küçük oğlu Juan Martín'i de yanına alarak Kızılderili hizmetçi Sabina Portugal'ın çekip çevirdiği Calle Araoz'daki evden ayrılmış ve kiralık bir küçük apartman dairesine taşınmış, Juan Martín evlenince eşi María Elena da onlara katılmıştı. Celia cezaevindeyken María Elena bir erkek çocuk doğurmuştu. Serbest bırakıldıktan sonra orada rahat edemeyen Celia evi onlara bırakmış ve kızı Celia'yla birlikte Calle Negro'da karanlık bir eski evde yaşamaya başlamıştı.

María Elena ve Juan Martín, Celia'nın durumuna çok üzülüyorlardı. Ondan yanlarında kalmasını istemişlerdi. "Hayır," demişti Celia, "Mükemmel bir ilişkimiz var. Birlikte yaşayarak bu ilişkiyi bozmak istemem." Sık sık görüşüyorlar ve hafta sonları Roberto'nun evinde bir araya geliyorlardı. Ancak Celia çeşitli yönlerini çocuklarının bile bilmediği tamamen yalnız bir hayat sürdürüyordu. Onun sinemaya gitmekten hoşlandığını biliyorlardı, ancak ölümünden sonra paltosunun cebinde kullanılmış biletler buldular ve onun hep tek başına sinemaya gittiğini keşfettiler.

María Elena'ya göre, "Celia'nın bir arkadaş çevresi ve siyasal faaliyetleri vardı, ama yine de tek başına, dışa kapalı yaşıyordu ve bence yalnızlıktan hoşlanıyordu. Çok okur ve düşünürdü ve kendi siyasal düşüncelerini ele aldığı, yeniden değerlendirdiği bir dönemden geçiyordu."

Kuşkusuz Che'nin annesi olmak Celia'nın hayatını altüst etmiş, diğer aile fertlerinin de hayatını çeşitli biçimlerde değiştirmişti. Dostları Ernesto'nun devrimci Che'ye dönüşmesinin Guevaralar üzerinde yarattığı etkiyi, onları kendi siyasal tutumlarına özen göstermeye ve ister istemez ünlü "*comandante comunista*"nın akrabası olmanın getirdiği sıkıntıları çekmeye zorlayan bir "patlama" olarak betimliyorlar. Bu durumun sonuçları özellikle Celia *madre* için dramatik olmuştu. Devrimin ve savaşın Che'nin hayatının özellikleri haline gelişi gibi, onun hayatına da bombalar, hapislik ve siyasal baskılar girmişti. Ernesto'nun yollarda geçen arayış yıllarında zora soktuğu o eşsiz ana oğul birlikteliği tuhaf bir şekilde yeniden başlamıştı.

Celia kendi toplumuna ters düşmüştü ve Che de kendisini vatan olarak benimsediği Küba'da yeni bir dönüm noktasında bulmuştu. Cezaevinden yazdığı mektuplarda Celia onun doğum gününü kutlamış, o günü "Bakanlık ve onun sorunlarına gömülmüş" olarak geçireceğini hayal etmekte olduğunu yazmış ve şu sözleri eklemişti: "Neredeyse unutuyordum, bana Küba ekonomisinin kaydettiği ilerlemeden söz edebilir misin?"

---

jantin Komünist Partisi kendi ülkesinde siyasal saygınlığından başka şey düşünmeyen monolitik ve sağlam bir bürokrasiden ibaretti. Bolivya, Peru ve Şili'deki kardeş partiler gibi, daha genç militan saflarını etkilemeye başlayan Küba esinli silahlı mücadele çağrılarına kesinlikle karşıydı. Che bunun farkındaydı ve bu nedenle gerilla *foco*sunu partiden habersiz kurmaya çalışmakla kalmıyor, parti muhaliflerini de bir araya toplayıp savaşçı haline getirmeye uğraşıyordu.

Celia'nın da bildiği gibi, aslında ilerleme söz konusu değildi. Ricardo Rojo'nun adaya yaptığı son seyahat Celia'nın ziyaretiyle aynı zamana rastlamış ve Rojo son gelişine kıyasla bariz bir gerilemeye tanık olmuştu. Bir zamanlar Havana'yı aydınlatan neon ışıkları söndürülmüştü; artık var olmayan Amerikan sigaralarının yerini Criollos ve Dorados gibi Küba markaları almıştı; arabalar ve otobüsler yedek parça yokluğu ve bakımsızlık yüzünden dökülüyordu. ABD yapımı yüzlerce traktör aynı nedenle tarlalarda paslanıyordu.

Kübalı devrimciler ABD'den tam bir kopuşun yol açabileceği sonuçları düşünmemişlerdi. Eski sistem acı bir frenle durdurulmuştu ve yenisi Küba'nın ihtiyaçlarını karşılayamıyordu. Sovyet petrolünün sülfür düzeyi fazlaydı ve ABD malı rafinerilerin boru sistemini çürütüyordu. Bu arada Doğu bloku teknisyenleri Küba'da kalan modern Amerikan teknolojisini kullanacak donanımdan yoksundu. Çok basit bir lojistik ayrıntı bile büyük zorluklara neden oluyordu: Örnek vermek gerekirse, Sovyet aletleri metrikti ve Küba'daki Amerikan makinelerine uymuyordu.

Başka düşkırıklıkları da vardı: Küba'nın Sovyet blokundan satın aldığı sanayi ekipmanının büyük bir bölümünün kalitesiz ve eski olduğu anlaşılmıştı. Oscar Fernández Mell, Che'nin Rusya'dan satın aldığı torna ekipmanı karşısında nasıl öfkelendiğini hatırlıyordu. "Bize sattıkları şu boka bak!" demişti Che. Metali kaba uzun parçalar halinde çıkarıp gümüş rengine boyayan bir torna sistemini kastediyordu.

Pek çok pratik sorunla boğuşan Che, Rojo'ya, Küba'nın sanayileşmesini sürdürmek için inşaat malzemesine ihtiyacı olduğunu, ancak iki tuğla ocağının, ateş tuğlası olmadığı için atıl durumda beklediğini anlattı. "Vidaları bile kendimiz yapmak zorundayız," diyordu. Tekstil imalathaneleri kapanmıştı, çünkü ürettikleri ipliğin kalitesi "çok eşitsiz" idi. Ve bunun gibi daha pek çok sorun vardı.

"Bu aylarda Guevara'nın ruh haline dair bir sonuca varmam gerekseydi," diye yazıyordu Rojo, "mücadelenin onun iyimserliğini azaltmakta olduğunu söylerdim. Yeteneği körelmiş gibiydi, ruhu istatistikler ve üretim yöntemlerinden oluşan dağların altında boğuluyordu."

Alberto Granado'ya göre Che'nin keyifsizliği başlangıçta tam bir saflıkla benimsediği kusurlu Sovyet modeline olan inancını kaybetmesinden kaynaklanıyordu. Bu modeli Küba'ya yarım yamalak aşılamaya çalıştığı için öfkeliydi. Sonuç, verimsizlik, bürokrasi ve içi boş bir zafer söyleminden ibaretti. Granado, Che'nin Guatemala ve Meksika'da olduğu sırada Marksizm'i benimseyişi hakkında anlattıklarını hatırlıyordu. Che, kitaplarda "Stalin'i keşfedene kadar" "kuşkucu" tavrını sürdürmüş, okudukları karşısında şaşkına dönmüştü. "İşte o zaman, sloganlardan ve manifestolardan oluşmayan bir dünya, önemli bir dünya bulmaya başladı ve sanırım bu dünya onu mest etti ve Sovyetler Birliği'nin hayatın çözümünü bulduğunu hissetmesine yol açtı. Okuduklarının orada yaşananları yansıttığına inanıyordu. Fakat 1963'te ve 1964'te, aldatılmakta olduğunu anladığı zaman

şiddetli bir tepki gösterdi. Biliyorsunuz, en tahammül edemediği şey kendisine yalan söylenmesiydi."

Sartre'ın deyişiyle devrimci "balayı" 1960'ın sonunda sona ermiş ve devrimci ölçüler dikkate alındığında aradan çok uzun bir zaman geçmişti. Che artık orta yaşlı, dört çocuk babası ve devrimci Küba'da kariyerinin zirvesine ulaşmış bir bakan konumundaydı. Bütün bunlar onun başını döndürmemiş, tam aksine üzerine ağır bir yük bindirmişti. Ve artık yaşını da gösteriyordu. Dağlarda uzattığı ve "özgür Küba"nın ilk yıllarında da aynen koruduğu uzun saçları artık kısaydı. Beresini hâlâ takıyordu, ancak yüzü genişlemiş ve şişmişti. Ricardo Rojo'ya "kortizon" tedavisinin kendisini şişmanlamış gibi gösterdiğini söylediyse de, gerçekten kilo almıştı. Gebelikler nedeniyle iyice tombullaşan Aleida da ondan farksızdı.

Kuralları önemsemeyen Che pantolonunun üzerine zeytin yeşili üniformasının ceketini giyiyor ve üzerine kemer takıyordu. Askeri giyim kurallarına uymayan tek *comandante* oydu. Botların içine sokulması gereken pantolon paçaları genellikle sarkıktı. Tabii kimse ona bir şey diyemiyordu. Meslektaşları "*Che es como es*" (Che böyledir işte) diyor, omuz silkip geçiyorlardı.

Evde olduğu sıralarda Che kitaplarla dolu çatı katına kapanıyor; okuyor, yazıyor ve inceliyordu. Bu odada süs olarak görülebilecek şeyler, bronz bir Lenin rölyefi, yine bronzdan yapılmış küçük bir Simón Bolivar heykeli ve Camilo Cienfuegos'un çerçeveli, büyük bir fotoğrafıydı. İnsanlar çalışmaya neden ara vermediğini sorduklarında öne sürdüğü mazeretler hep işle ilgiliydi. Aleida ve çocuklarla fazla vakit geçirmiyordu. Görev nedeniyle çıktığı seyahatler genellikle uzun sürüyor ve Aleida'yı yanına almıyordu. Küba'daki bütün fabrikaları, askeri birlikleri ve okulları denetliyordu; konuşmalar yapıyor, yabancı yetkilileri kabul ediyor, diplomatik resepsiyonlara katılıyordu. Davetlere mümkün olduğu ölçüde Aleida'yı da götürmeye çalışıyordu. Onun iş haftası, geceler de dahil olmak üzere pazartesiden cumartesiye kadar sürüyor ve pazar sabahları da gönüllü çalışmaya gidiyordu. Pazar günleri öğleden sonra ise bütün vaktini ailesine ayırıyordu.

Zaman zaman oturma odasında yere uzanıyor, çocuklarıyla ve büroya giderken kendisine eşlik eden Muralla (Duvar) adındaki Alman çoban köpeğiyle oynuyordu. Artık sekiz yaşına gelen en büyük çocuğu Hildita hafta sonları geliyordu. Hep birlikte televizyonda boks ve futbol maçları izliyor, kimin kazanacağına dair bahse giriyorlardı. Zaman zaman Hilda'ya uğruyordu. Aşırı yorgun oluşu Hilda'nın gözünden kaçmıyordu. Bu ziyaretlerde Che'nin kızına sarıldığını, günün birinde yanına sadece onu alıp seyahate çıkacağını söylediğini hatırlıyordu Hilda. Bu seyahat asla gerçekleşmeyecekti.

Diğer zamanlarda Che'nin disiplinci damarı açığa çıkıyordu. Bir keresinde Alyuşa fazla tepindiğinde Che onun kıçına sert bir tokat atmıştı. Çocuğun feryatları daha da artmış; dadısı Sofía onu kucağına alıp yatıştırmaya çalıştığındaysa Che ona çocuğu bırak-

masını söylemişti. Neden cezalandırıldığını hatırlamasını istiyordu. Evin bitişiğinde yaşayan yakın korumalarına karşı da çok sertti. Korumalardan birinin nişanlısı, Che'nin gözdesi Harry Villegas'ı işlediği kabahatten ötürü cezalandırmak için soyup bir dolaba kilitlediğini hatırlıyordu. Bu olay gerçekleştiğinde Celia *madre* de oradaydı. Oğlunu azarlamış ve daha hoşgörülü olmasını istemişti. Bunun üzerine Che annesine karışmamasını, ne yaptığın bildiğini söylemişti.

"Amansız Che", Küba'nın devrimci intikam meleği ve en yüksek siyasal komiseri, işte böyle biriydi. Çevresinden imkansız olanı ister ama kimse sitem etmezdi, çünkü o da kendi katı kurallarıyla yaşardı. Ona saygı duyarlar ve hayran olurlar, ona kızarlar ve ondan nefret ederlerdi, fakat kimse ona kayıtsız kalamazdı. Manuel Piñeiro, ölmüş yoldaşının olağanüstü kişiliğini özetlerken şöyle demişti: "Che'de misyonerlere özgü bir yan vardı."

Che'nin belki de en tartışmalı disiplinci icadı Guanacahabibes idi. Gönüllü çalışma tasarısı gibi, Guanacahabines de Che'nin yeni bir devrimci ahlak yaratma tasarısının parçasıydı. Burası Küba'nın en batısında, ıssız, kayalık ve inanılmaz derecede sıcak bir rehabilitasyon kampıydı. Che, Sanayi Bakanlığı'ndaki kuralları ihlal edenleri işe dönmeden önce fiziksel emek harcayarak tutumlarını düzeltmeleri için bu kampa gönderiyordu. Yaptırımlar "gönüllü"ydü ve genellikle ahlaki nitelikteki kural ihlaline bağlı olarak bir aydan bir yıla kadar sürebiliyordu. Eğer birisi akrabalarını kayırır, bir hatayı kasten örtbas eder ya da bir yoldaşının karısıyla ilişki kurarsa doğruca Che'nin önüne getirilirdi. Che suçludan ya bir süre kadar Guanacahabibes'te kalarak ceza çekmeyi "kabul etmesi"ni ya da bakanlıktan ayrılmasını isterdi. Çalışanlar hatalı olduklarını kabul edip oraya gitmeleri ve cezalarını çekmeleri halinde işlerine dönebiliyorlar ve sicillerinde hiçbir leke yer almıyordu. Reddetmeleri halindeyse işten atılıyorlardı. (Kamp *comandante*sinin aşırılıkları yüzünden bir Sibirya *gulag*'ının Kübalı benzerini oluşturan Guanacahabibes zamanla kötü bir şöhret kazandı. *Comandante*'nin görevden alınmasına rağmen Guanacahabibes tartışmalı olmaya devam etti ve Che'nin Küba'dan ayrıldığı sıralarda kapatıldı.)

Che'nin bir diğer gözde projesi Matanzas bölgesindeki Ciro Redondo Deneysel Çiftliği idi. Ciro Redondo, Che'nin eski Sierra kolundan cahil *guajiro*ların onun ahlaki teşvik öğretisine göre komünal olarak yaşadıkları ve çalıştıkları bir tarım kooperatifi çiftliğiydi. Che onların bir okul öğretiminden geçmelerini istemiş ve bir de öğretmen göndermişti. Zaman zaman özel pilotu Eliseo de la Campa'yı da yanına alarak, kullanmayı öğrendiği Chesna tipi küçük bir uçakla oraya gidip gelişmeleri denetliyordu.

Bir keresinde yanına iktisatçı Regino Boti'yi de alıp çiftliğe gitti ve birkaç kişinin okuma yeteneğini sınamak istedi. Adamlardan biri o kadar kötü çıktı ki Che ona hakaret etti: "Yeterince çalışsaydın, şu on iki yıl içinde bir öküz kadar zekaya sahip olabilirdin." Ve arkasını dönüp gitti. Zavallı *guajiro* o kadar kötü olmuştu ki ağlamaya başladı. Boti, Che'nin yanına giderek bu kadar kaba davranmasının çok yanlış olduğunu, gidip adamla konuşmasını, ona moral vermesini söyledi.

Bu tip olaylar çok yaygındı. Che'nin kabalaşma eğiliminin, daha diplomatik davranan yoldaşları ya da dostları tarafından sık sık yumuşatılması gerekiyordu. Sözlerinin başkaları üzerinde yaratabileceği etkiyi yeterince anlamıyor gibiydi. Ona halkın gözünde ne kadar önemli biri olduğunu hatırlatan bazı komik olaylar da yaşanmıştı.

Hep kötü bir sürücü olarak anılan Che Havana'daki Melacón sahil yolunda önünde giden arabaya çarptığında işte bu tür olaylardan biri meydana geldi. Öndeki adam tipik bir davranış sergileyerek arabadan çıktı ve kendisine çarpan adamın anasını avradını anarak arkadaki arabaya yöneldi. Ancak Che'yi görünce yüzündeki öfke yerini mutlu bir ifadeye bıraktı. "Che, *Comandante*," dedi içini çekerek. "Arabama çarpmanız benim için ne büyük bir şeref!" Arabasının arkasındaki çöküntüyü okşayarak onu asla tamir ettirmeyeceğini söyledi. Onu Che Guevara'yla karşılaşmasının bir anısı olarak saklayacaktı.

Bu türden öyküler Havana'da çok yaygındı. Çoğu da ünlü çalışma saatleri, *adulónelere*, yani dalkavuklara duyduğu nefret ve kişisel hayatının sadeliği üzerineydi. Aleida'ya da Sanayi Bakanlığı çalışanlarından farksız davrandığı açıktır. Fidel'in gözde kuryesi Celia Sánchez'in Aleida'ya bir çift İtalyan ayakkabısı gönderdiği ve Che'nin ayakkabıları görünce onları derhal iade etmesini istediği anlatılıyordu. Ortalama Kübalı ithal İtalyan ayakkabısı giyiyor muydu? Hayır. O halde Aleida da giyemezdi.

Miramar Calle 18'deki evlerinden Nuevo Vedado'daki yeni evlerine taşındıklarında, Che, Aleida'nın yeni evin duvarlarına dekoratif lambalar taktığını görmüştü. Aleida onları taşındıkları evden aldığını söylediğinde Che çok kızdı ve lambaları derhal geri göndermesini emretti. Bir keresinde de, çocuklardan biri hastalandığında Aleida onu hastaneye Che'nin arabasıyla götürmek istedi. Che reddetti ve karısına, çocuğu "herkes gibi otobüsle" götürmesini söyledi; arabasındaki benzin "halkın malı"ydı ve ancak kamu görevleri için kullanılabilirdi, "kişisel" nedenlerle değil.

Karne uygulaması başladığında meslektaşlarından biri durumdan şikayet etti. Che onu eleştirdi ve kendi ailesinin de hükümetin tahsis ettiği kadar yiyecek aldığını anlattı. Bunun üzerine adam da Che'nin aslında özel yiyecek tahsisatı uygulaması sayesinde daha iyi beslendiğini ileri sürdü. Che hemen bir soruşturma yaptı ve adamın doğru söylediğini anladı ve uygulamayı hemen durdurdu. Ailesi özel muamele görmeyecekti.

Guevaraların yeterince yiyecek bulamadıklarına, Aleida'nın evin ihtiyaçlarını karşılamak için yakın korumalardan gizlice borç para aldığına dair söylentiler dolaşıyordu. Küba'da çalışan *Pravda* eski muhabirlerinden Timur Gaidar, aileye özel sempatisi olan bir Sovyet elçilik görevlisinin diplomatik bir resepsiyonda Che'ye fark ettirmeden Aleida'nın el çantasına çerez ve meyve doldurduğunu hatırlıyordu. Che'nin dul eşi onun bu öykülerde anlatıldığı kadar sert biri olup olmadığı hakkında konuşmayacaktır. Uluslararası efsane haline gelmiş bir adamın imgesini korumakla görevli olduğunu düşünmekte ve ısrarla onun "kusursuz bir adam" olduğunu belirtmektedir.

Che'nin Aleida'yla ilişkisi, aralarındaki zıtlık nedeniyle pek çok insan için merak ko-

nusu olmuştur. Che bir entelektüel, bir bilimci ve çok kitap okuyan biriydi. Aleida ise sinemaya gitmeyi ve sosyal toplantılara katılmayı tercih ediyordu. Che sade yaşayan, her türlü lüksten kaçınan biriydi. Aleida ise pek çok insan gibi bu türden şeylere değer veriyor ve *comandante* eşlerinin çoğunun devrimci Küba'da bile yararlandıkları bazı konforlara sahip olmak istiyordu. Bu durum aralarında sürekli bir çekişme konusuydu ve zaman zaman tartışmalara yol açtığı açıktı.

Onlara yakın olan bazı Kübalılar aralarındaki ilişkiyi Karl Marx ile entelektüel olmayan karısı Jenny Westphalen arasındaki ilişkiye benzetiyorlardı. Che başı bulutlarda çalışır, felsefe yapar ve devrimci teori üretirken; Aleida evi çekip çeviriyor, faturaları ödüyor ve çocukları besliyordu. Kendisini tamamen Che'ye adamıştı. Ve aralarındaki farklılığa rağmen birlikte olmaktan hoşlanıyorlardı. Aralarında güçlü bir fiziksel çekim vardı ve herkesin dediği gibi sadakatleri kusursuzdu. Açık konuşurlardı ve hazırcevaptılar. Bu özelliklerini bazen başkalarının yanında da sergiliyorlardı. Bir keresinde Che kayınvalidesinin Santa Clara'daki evini ziyaret ettiğinde, yaşlı kadın ona banyo yapmak isteyip istemediğini sordu ve hınzırca bir yanıt aldı: "Aleida içinde değilse banyoya girmem."

Romantik insanlardı. Ancak Che bu yanını başkalarına nadiren gösterirdi. Geceleri yatak odalarına çekildiklerinde Che, Aleida'ya şiir okumayı onu heyecanlandıran bir alışkanlık haline getirmişti. Che'nin en gözde şairi, her zamanki gibi, Pablo Neruda'ydı.

Bir diğer ortak özellikleri sözlerini sakınmamalarıydı. Aleida bu konuda Che'den daha özensiz, hatta kabalık derecesinde dürüsttü. Birinden hoşlanmıyorsa bunu o kişinin yüzüne karşı söylerdi. Che onun en çok bu yanından hoşlanır ve bunu kendisine de söylerdi.

Yakın dostlarına anlattıklarına bakılırsa, Che'nin Aleida'ya olan aşkının esas sebebi, ona göreneksel anlamda asla sahip olmadığı bir "yuva" vermiş olmasıydı. Aleida'ya göre Che babasının kendisine gösterdiği şefkati sevgiyle anardı; ancak "*locuras*"ı (biraz kaçık oluşu) yüzünden onu hep olgunlaşmamış, hatta kendisinden de genç biri olarak görmüştü. (Aleida, Guevara Lynch'le uzun süre birlikte olmamıştı ve Che'nin ölümünden sonra onunla bozuştuklarını kabul ediyordu. Bir toplantıda yaşlı adam Che küçükken ona Sosyalist fikirleri bizzat kendisinin aşıladığını söylemişti. Bunun üzerine Aleida ona meydan okuyarak bunun bir yalan olduğunu söylemiş ve yaşlı adam onu asla bağışlamamıştı.)

Celia *madre*yle durum biraz farklıydı. Che ve annesi, Latin Amerika'da denildiği gibi, "aynı ağacın kıymıkları"ydı. Aleida, Havana'ya geldiğinde Celia'nın saatlerce Che'yle konuştuğunu ve mutlaka "kavga ettiklerini" söylüyordu. Latin Amerika'dan dünya çapında önemli kişilere dair fikirlerine kadar her şeyi tartışırlardı. Celia eski "emperyalist" II. Dünya Savaşı kahramanı Charles de Gaulle'ü hâlâ savunuyordu mesela. "Celia çok siyasal ve fikir sahibi biriydi. Onların tartışmalarını işittiğinizde dünyanın bütün sorunlarını halletmekte olduklarını sanabilirdiniz, ama bu sadece onların tartışma tarzıydı."

Ancak Che annesini ne kadar severse sevsin, Celia sevgisini fiziksel olarak asla gös-

termemişti. Bu Che'nin her zaman özlem duyduğu bir şeydi. Ergenlik çağında ana şefkati görmek için nasıl halası Beatrice'ye sığınmışsa, yetişkin bir adam olarak aynı ilgiyi bu kez Aleida'da arıyordu. Aleida onun bu ihtiyacını biliyor ve elinden geldiği kadar ona annelik etmeye çalışıyor, onu giydiriyor, hatta yıkıyordu.

Aleida, her sabah işe gitmeden önce Che'yi denetimden geçiriyor, "her şeyin düzgün olup olmadığına" bakıyordu; çünkü Che görünüşü konusunda her zamanki gibi dikkatsizdi. Üniformasının gömleğini pantolonunun dışına çıkarıp Kazaklar gibi kemerle bağlıyor ve gömleğinin üst düğmesini iliklemeyi unutuyor, Küba'nın aşırı nemli havası yüzünden bu durum astımını azdırıyordu. Evlerinde ve Che'nin bürosunda halı yoktu. Sık sık döşemenin üzerine oturmasının sebebi havanın sıcaklığıydı. Döşeme biraz serin oluyordu. Kendisiyle görüşmeye gelen pek çok ziyaretçi onu bu vaziyette görmüştü. Havalandırma sistemlerinden rahatsız olduğu için, bürosunda bulduğu çözüm, hava akımını önlemek için pencereleri sıkı sıkı kapamaktı. Aleida onun ancak bu şekilde astımını kontrol altında tutabildiğini söylüyordu. (Che'nin astımı çocuklarına da geçti. Babalarının astımı dört çocuğun ikisine "miras" kaldı ve şimdi aradan bir kuşak geçtikten sonra onların çocukları da astımlı.)

Bu gariplikler Küba'da Che efsanesiyle birlikte anılıyordu. Che bunun farkındaydı ve bazıları onu "*bichorraro*" (itici) bulsalar da buna aldırmadığı görülüyordu. Onu tanıyan bir Kübalı kadının dediği gibi, "Che Küba için gerçekten de tuhaf bir adamdı. En iyi gevşeme yöntemi matematik, en gözde sporu satranç olan bir adamdı."

Aslında, yıllarca kaldığı Küba'da ölümünden sonra efsaneleşen Che çevresindeki hemen herkese ters düşmekteydi. Bazı Kübalılar bunu kendi ulusal kültürlerinin küçümsenmesi olarak gördüler. Küba'nın ulusal eğlencesi olan partilerden hoşlanmıyor, insanları nadiren evine davet ediyor ya da başkalarının evine gidiyordu. En yakın arkadaşlarından biri olan Borrego, Küba'da kaldığı sürece Che'nin iki blok ötedeki evine sadece bir kere geldiğini söylüyor. İnsanların dans etmeyi, tensel Afro-Karaib ritmik müziğini sevdikleri bir ülkede Che tango dinlemeyi seviyordu, ancak ses tonlarını ayırma yeteneği olmadığı için dans etmiyordu. Kübalıların sıcak yaz günlerinde geleneksel olarak gittikleri güzel sahilleri olan bir Karaib adasında Che denize girip yüzmüyordu.

Yerli romun gevşeme ve dostlarla güzel vakit geçirme aracı olduğu bir ülkede, Che içki de içmiyordu. Buldukça içtiği tek içki kırmızı şaraptı. Bu alışkanlığında bile diğerlerinden ayrıydı, çünkü Kübalıların çoğu şarap sevmezdi. Herkesin kahve içtiği, ortalama Kübalı'nın günde birkaç kez sıcak ve tatlı espresso kahvesi içtiği bir ülkede Che özellikle Güney Konisi'nde tercih edilen kendi ülkesinin *yerba mate*sini içmeye devam ediyordu. Bütün Kübalılar ateşte kızarmış domuz eti severken, Che ızgara biftek seviyordu. Kübalılar açık saçık sözlerden oluşan bir mizah anlayışına sahipken, Che'nin mizah anlayışı, ironik, esprili ve keskindi.

Küba'nın yurttaşı olmasına ve orada uzun bir zaman geçirmiş olmasına rağmen, Che

kültürel olarak hâlâ tam bir Arjantinliydi. Kendisini bir "Latin Amerikalı" olarak gördüğünü söylemekten hoşlanırdı. Bu yaklaşım yarıküredeki ulusları Sosyalist bir kardeşlikte birleştirme tasarısına uygundu. Ancak o Küba'da bile gerçek bir Arjantinliydi. En yakın dostları, rahatça konuştuğu insanlar da, Alberto Granado gibi aynı kalıtsal ortamdan gelen kişilerdi.

Granado, Che'yi yüzüne karşı eleştirebilen birkaç kişiden biriydi ve eleştirirdi de. Che'nin kişiliğinde, "korkaklar"ı, yalancıları ve dalkavukları aşırı biçimde aşağılamak gibi "irreflexivo" ya da aşırı katılık olarak gördüğü pek çok şeye karşı çıkmıştı. Ve Masetti'nin keşif seferi için adam toplamasına yardımcı olmasına ve Venezuelalı gerillalarla irtibatını sağlamasına rağmen Granado, Che'nin Latin Amerika'daki devrimci ortamı gerilla savaşıyla "sıçratma" inancını paylaşmıyordu. Bu sık sık tartıştıkları ve asla çözemedikleri bir konuydu.

Granado onunla aralarındaki temel görüş ayrılığını ortaya koyduğuna inandığı bir konuşmayı hatırlıyordu. Che bir tüfeğin dürbününden bir askere bakar, onu öldürmenin baskıların azalmasına katkıda bulunacağını düşünerek, "gelecekte 30 000 çocuğu açlıktan kurtarmak için" tetiği çekebilirdi. Oysa Granado aynı tüfeğin dürbününden baktığı zaman sadece karısı ve çocukları olan bir adam görüyordu.

Dans etmekten, kafayı çekmekten ve iyi vakit geçirmekten hoşlanan Granado, Küba toplumuna gayet iyi uyum sağlamıştı. Ama Che bunu asla yapmazdı ve Che'ye büyük bir sadakatle bağlı olan Granado bile arkadaşının sert tabiatının bazı Kübalıları yanlış yola sevk ettiğini kabul ediyordu. Pek çok insan onu devrim konusunda çok ciddi, acımasız bir ahlakçı ve kendi inançlarına sofuca bağlı biri olarak görmekteydi.

Che'nin içgüdüsel olarak benimsediği Kübalılara özgü yegane alışkanlık Havana purosu içmekti. Bu da astımı için bir felaketti kuşkusuz. Ancak bunu bile insan emeğinin üretilmesine katkıda bulunduğu herhangi bir şeyi "israf etmemek" için saf *tobaco* (tütün) içerek görülmemiş bir determinizmle yapıyordu.

Astım hastalığı Che'nin Küba'daki varlığının bir başka paradoksuydu. Küba'nın aşırı nemli havası astım için son derecede zararlıydı ve bu ülkeyi onun yeryüzünde yaşayabileceği en kötü yer haline getirmekteydi.

Ona tabi olanların çoğu onu başarısız denebilecek bir tarzda taklit etmeye çalışırken, "*austeridad*"ı (sertliği) lüks hayat yaşayan ve kadın peşinde koşan devrimcilerin sürekli azarlanmasına yol açıyordu. Erkeklerin çoğunun kendi evlilikleriyle eş zamanlı olarak ikinci, hatta üçüncü bir "eş"e ve pek çok kadından çocuklara sahip olduğu ve bunun açıktan yapıldığı bir ülkede, kadınların bir pop yıldızıymış gibi çevresini kuşatmalarına rağmen Che, herkesin tanıklık ettiği gibi, sadık bir tekeşliydi.

Che'nin kadınlar üzerinde yarattığı etkinin farkında olan Borrego bir keresinde ona tipik bir Kübalı açıksözlülüğüyle Hilda Gadea gibi "çirkin" bir kadınla neden evlendiğini sordu. Che, Gadea'nın fiziksel olarak güzel olmadığını kabul etmekle birlikte, kullandığı ifa-

de için Borrego'yu azarladı. Onun kendisi için büyük bir "*compañera*" (yoldaş) olduğunu söyleyerek Gadea'yı savundu ve güzel olmayan birinin yatakta iyi olabileceğini de ekledi.

Sosyal toplantıların birinde Che'nin yanındaki yardımcısı genç ve güzel bir kadının Che'yle alenen flört ettiğini görmüştü. Che ise gururlanacak, ona kahramanca pozlar takınıp şakalaşarak karşılık verecek yerde, gayet ciddi bir tavırla kadını azarlamış ve ona "terbiyesini takınması"nı söylemişti. Ancak bu haşinlik sürekli değildi; Che bile güzel bir kadını ayırt edebiliyordu. Bir yabancı elçilikte verilen bir akşam yemeğinde, Che'nin bir başka arkadaşı onunla birlikteydi. Büyükelçinin muhteşem kızıyla birlikte oturuyorlardı. Genç kadın bariz bir "misafirperverlik" gösteriyor ve açıkça Che'ye "yaklaşmak" istiyordu. Che'nin arkadaşına göre, kadın her adamın onunla bir gece geçirmek için evliliğini ve her türlü devrimci yemini unutabileceği kadar güzeldi. Che'nin direnmekte zorlandığı açıktı. Sonunda arkadaşına eğilerek fısıldadı: "Bir mazeret bul da başım derde girmeden buradan çıkayım. *Ya no puedo más* [Daha fazla dayanamayacağım]."

Che kendisine yağ çekilmesi konusunda çok dikkatliydi ve bunu başkalarının zaaflarından yararlanma çabasının bir göstergesi ya da daha kötüsü ahlaki çürüme olarak görürdü. Buna ilişkin öyküler Sierra döneminde başlamış, Küba'daki hayatı boyunca devam etmişti. Klasik bir örnek, göreve yeni başlayan bir yakın korumanın Che'ye bir çift gıcır gıcır bot getirmesiydi. Che adamın kıçına bir tekme atmış ve ona *guataca* (dalkavuk) demişti. Bunun üzerine çok utanan asker botları sokağa fırlatmış ve Che de bir haftalık ücretini keserek onu cezalandırmıştı.

Yine de Che'nin güvenini kazanan insanlara bağlılığı fanatik bir sadakatle karşılık buluyordu. Herkesin "los hombres del Che" (Che'nin adamları) olarak bildiği bu adamların arasında yakın korumalar, muhasebeciler, iktisatçılar ve devrimci savaşçılar vardı. Onlar için Che "devrim"in kişileşmiş haliydi. Her şeye rağmen, Hermes Peña, Alberto Castellanos ve Jorge Ricardo Masetti gibi adamların, işlerini, karılarını ve çocuklarını terk ederek gidip onun savaşlarına katılmalarının sebebi buydu.

VIII

Masetti ve küçük grubu kuzey Arjantin'in ıssız bölgelerinde ilerliyor, Orán şehrinin güneyindeki hedef bölgeye ulaşmaya çalışıyordu. Ne var ki izledikleri yol onları büyük bir cangıl uçurumunun kıyısına götürdü ve nihayet çiftliğe geri dönerek farklı bir yol izlemeden önce biraz daha hazırlık yapmaya karar verdiler.

Geri döndüklerinde Arjantin'in siyasal ortamının değiştiğini fark ettiler. Arjantin askeriyesi 7 Temmuz'da seçimlerin yapılmasına izin vermiş, ancak ülkenin en büyük oy blokunu oluşturan kesimin, *peronista*ların seçime katılmalarını engellemişti. Bu nedenle Masetti ve arkadaşları silahlı kuvvetlerin adayı, sağcı general Aramburu'nun kazanacağını düşünmüşlerdi. Ancak seçimleri az bir oy farkıyla kazanan, merkezci Radikal Halk Partisi'nin adayı, altmış üç yaşındaki Córdobalı saygıdeğer doktor Arturo Illia olmuştu.

Bu durum oluşum halindeki EGP içinde büyük bir kriz yarattı. Hepsi, yasadışı yöntemle iktidarı ele geçiren bir askeri rejime savaş açmakla, demokratik yöntemlerle seçilmiş bir devlet başkanına savaş açmanın farklı şeyler olduğunu anlamıştı. Arjantin'den acil bir "demokratik açılım" haberleri geliyordu. Bustos, "Böylece projemiz geçerliliğini kaybetti," diyordu. "Her şey durdu ve birkaç gün hiçbir şey yapmadık."

Masetti her şeyi iptal etmeye karar verdi. Hemen La Paz'a giderek oradaki elçilik aracılığıyla Havana'ya tavsiyelerde bulundu ve Federico "El Flaco" (Sıska) Méndez'i, irtibatlarından biri olan Bolivyalı genç Komünist "El Loro"yu (Papağan) bulması için Arjantin'e gönderdi. Loro oraya militanları silahlı mücadeleye katılmak isteyen Troçkist bir grupla ilişkilere eşgüdüm sağlamak üzere gönderilmişti ve şimdi Masetti ondan her şeyi askıya almasını istiyordu.

Masetti ve adamları bir sonraki adımlarını düşünürlerken, Che Cezayir devriminin birinci yıldönümü kutlamalarına katılmak üzere bu ülkede bulunuyordu. Emrindeki Arjantinlilerin daha önce yaptıkları gibi, Cezayir'deki eski savaş alanlarını dolaştı ve kuşkusuz Cezayir Devlet Başkanı'na Masetti ve yoldaşlarına yaptığı yardımlardan ötürü teşekkür etti. 26 Temmuz kutlamalarına katılmak için tam zamanında Havana'ya dönerken, Afrika-Asya-Latin Amerika "anti-emperyalist mücadelesi"nin iki önemli halkasını oluşturan Cezayir ve Küba arasındaki güçlü devrimci ittifakı herkese göstermek amacıyla, ülkenin Savunma Bakanı Huari Bumedyen'i de yanında getirdi.

Che Havana'ya döndüğünde Masetti tekrar fikrini değiştirmişti. Aslında Furry ve Federico'yu harekatları askıya alma emriyle göndermesinden sadece iki gün sonra, Arjantin seçimlerini yeniden analiz etmiş ve harekete geçmeye karar vermişti. Oturup yeni seçilen Devlet Başkanı Illia'ya bir mektup yazdı. Mektubun başlığı "İsyancılardan Mektup" idi.

Masetti, halkın iyiliğini düşünen biri olarak geçmişte kazandığı şöhretten ötürü onu övdükten sonra, Illia'nın "kendini alçaltma" ve "ülke tarihinin en rezil seçim dolandırıcılığında" yer alarak askeriyenin oyununa katılma kararını kınıyordu. Onu şöhretini korumak için istifaya ve askeriyeden, "emperyalizmin ve oligarşinin şantajcı silahşörleri ve muhafızları"ndan kurtulmak isteyen Arjantinlilerle ittifak kurmaya davet ediyordu. Devamla, Halkın Gerilla Ordusu'nun (EGP) silahlanarak ve örgütlenerek dağlara çıktığını ilan ediyor, "Bizler bu ezilen cumhuriyetin yegane özgür insanlarıyız... ve savaşmadan aşağıya inmeyeceğiz," diyordu. Mektubun altındaki imza şöyleydi: "Segundo Comandante, Ejército Guerillero del Pueblo, 9 Temmuz 1963, Campamento Augusto César Sandino... *Revolución o Muerte.*"[106]

Masetti hazır olur olmaz, Ciro Bustos'un Federico'nun peşinden giderek askıya alma emrini kaldırmasını emretti. Bustos aynı zamanda açık mektubun Illia'nın eline geçmesini ve yayımlanmasını sağlayacak, daha sonra Arjantin kentlerini ziyaret edip tanıdığı

106) İkinci Komutan, Halkın Gerilla Ordusu, 9 Temmuz 1963, César Sandino kampı... *Ya Devrim ya Ölüm!*

insanlarla görüşerek isyancı gücün kent destek şebekesinin altyapısını hazırlayacaktı.

Sonraki haftalarda Bustos sürekli hareket halinde olacak, Córdoba ve Buenos Aires'ten, yerlisi olduğu Mendoza'ya kadar bütün Arjantin'i dolaşacaktı. Masetti'nin mektubunu sadece marjinal bir sol *peronista* yayın organı olan *Compañero*'da yayımlatmayı başardı ve mektup kamuoyunda pek az etki yarattı. Bir destek şebekesi kurma konusunda daha başarılıydı. Córdoba'da çocukluğundan beri tanıdığı solcu akademisyen Oscar del Barco'ya yanaştı. Barco o sırada kurucularından biri olduğu Marksist dergi *Pasado y Presente*'nin editörüydü. Bustos ona yerine getirmekte olduğu görevi anlattı ve yardım istedi. Del Barco bir gün içinde çoğu kendisi gibi Córdoba Üniversitesi Felsefe ve Edebiyat Fakültesi'nde çalışan entelektüellerden ve Komünist Partisi muhaliflerinden oluşan bir grup insanı topladı. Bustos onlara EGP'nin eylem planını tam bir dürüstlükle anlattı. Onlara projeyi Che'nin desteklediğini, çekirdek grubun Küba ve Cezayir'de eğitildiğini ve para sorunu olmadığını bildirdi. Tek ihtiyaçları dağlardaki saflara katılacak insanlar, güvenli evler, kentle temasın sağlanması ve ikmal hatlarının kurulmasıydı. Özetle, gizli bir ulusal kent altyapısı kurmak gerekiyordu.

Arjantin Komünist Partisi'nden ihraç edilen bu entelektüellerin "devrimci eylem"e geçmek için arzuladıkları konum tam da buydu. Birkaç gün içinde coşkuyla örgütlenmeye başladılar ve çok geçmeden merkezi Córdoba olan, Buenos Aires'ten Salta'ya kadar ülkeyi bir baştan diğerine kateden altı kentte küçük ama iyi örgütlenmiş bir eşgüdüm şebekesi kurdular.

Bu arada gerilla üssüne önemli bir yeni şahsiyet gelmişti. José María "Papi" Martínez Tamayo, Küba ordusunda yüzbaşıydı ve Piñeiro'nun istihbarat aygıtının en değerli elemanlarından biri olarak Che'nin hizmetine verilmişti. Papi savaş sırasında Raúl'ün yanında hizmet ettikten sonra askeriyeye katılmış, 1962'nin sonundan itibaren çeşitli Latin Amerika gerilla gruplarında Piñeiro'nun gezici elçisi olarak çalışmıştı. Guatemala'da Turcios Lima'ya katılmış, Küba'da Tanya'nın eğitimini gizlilik içinde yürütmüş, Arjantinli Troçkist Vasco Bengochea grubunun eğitimine yardımcı olmuştu.

Bustos'un deyişiyle "ateşli bir konspiratör ve müthiş bir herif" olan, yakışıklı, güçlü ve enerjik Papi kuruluş evresindeki *foco*yu görmek ve Che'nin gelişini hazırlamak için gelmişti.

Papi aynı zamanda, sadece grubun sürekli üs komutanı olarak değil, aynı zamanda La Paz'daki Küba elçiliğiyle irtibatı da sağlayan; iletişim, lojistik ve silah sevkıyatıyla uğraşan Furry'nin üzerindeki yükün bir kısmını devralmak için gelmişti. Papi'nin bu görevlerin bir kısmını yapmasıyla birlikte Furry'nin öncü kırsal "*finquero*" (çiftlik yöneticisi) olarak kullandığı örtü güvence altına alınabilecekti. Papi aylar boyunca Bolivya, Arjantin ve Küba arasında sürekli gidip geldi.

Eylül ayında belirtiler harekete geçme zamanının geldiğini gösteriyordu. Yakın zamanda satın alınan *finca*da (çiftlik) alışılmamış bir trafik olduğuna dair söylentileri hiç

kuşkusuz civarda yaşayanlardan haber alan meraklı Bolivya polisi de çiftliğe bir ziyarette bulunmuştu. Bereket çiftliğe giden sadece bir yol vardı ve araba gürültüsü uzaktan işitiliyordu. Polis geldi, çevreyi kolaçan etti ve ayrıldı. Kuşkulanacak bir şey görmemişlerdi. Aslında uzak mesafede, ormanın içlerinde savaşçılar için bir kamp kurulmuştu. Gerillalar burada meraklı yabancılardan gizlenebiliyorlardı.

Ancak Papi, Alberto Castellanos'u "Eylül sonu ya da ekim başı"nda çiftliğe getirdiğinde Masetti ve adamları hâlâ oradaydılar. Segundo Arjantin içlerine bir keşif faaliyetini tamamlamış ve üsse dönmüştü. Aşırı derecede dikkatli davranmışlar ve genellikle geceleri yol almışlardı. Zira *Gendarmería Nacional*'e (Ulusal Jandarma) bağlı Arjantin polisi sınır boyundaki karakollardan sürekli devriye çıkarıyor ve kaçakçıları takip ediyordu. Kuzey kırsalında yerleşim çok dağınıktı ve yabancılar, özellikle de silahlı, sakallı ve üniformalı olanlar hemen dikkati çekiyordu.

Castellanos Che'yi bekleme emri almıştı, ancak Masetti'nin adamlarından birinin hastalandığını görünce ve kendisi de bir an önce eyleme geçmek istediği için Masetti'den onu da bir savaşçı olarak almasını istedi. Che'ye kararını bildiren bir not yazdı ve Papi'yle gönderdi. Grup hâlâ zayıftı. Herkesin "El Mono" (Maymun) olarak tanıdığı yelken kulaklı, neşeli Castellanos'un yanı sıra yeni gelen bir iki kişi daha vardı. Masetti, kent şebekesinin örgütlenmesinde kazandığı ilk başarıların ışığında Bustos'tan dışarıyla irtibat sağlamasını ve gönüllü listesi hazırlamasını istedi.

Bustos'un saflara kattığı ilk kişiler arasında Córdoba bölgesindeki küçük bir kasabadan gelen Jouve kardeşler de vardı. Emilio ve Héctor Anarşist eğilimler taşıyan Fransız asıllı bir Basklının oğullarıydı. Her ikisi de yirmili yaşların başında ve eski Komünist Gençlik üyeleriydi. Zamanla partinin hareketsizliğinden rahatsız olmuşlar ve Córdoba'da küçük bir "eylem grubu" kurmaya başlamışlardı. Sadece yazıya çıkıyor ve başka bir şey yapmıyorlardı. El Pelao Bustos'un gönüllü aradığını öğrendiklerinde *"la montaña"*ya (dağa) gitme şansını yakalamışlardı.

O sıralarda grup bir kamyon satın almıştı. Bustos'un arkadaşlarından Cordobésli bir doktor saflara katılanları bu kamyonla kuzeye götürüyordu. Salta kentinde gerillalara ikmal sağlamak için paravan olarak bir kitapçı dükkanı açıldı. Buenos Aires'ten üç gönüllü daha geldi.

Ekim ayında Masetti ve adamları sınırı geçmişler ve Arjantin sınır kasabası Aguas Blancas'a on beş kilometre mesafede Río Pescado'nun üzerindeki ormanlık bölgede kamp kurmuşlardı. Orán'ın güneyindeki Salta'dan çıkan bir yol dağların içinden geçiyordu. Bustos kentten gelip gittikçe küçük güç yavaş yavaş büyümeye ve köylüleri "silahlı propaganda"ya katmak için dağlık bölgenin daha derinlerine yürümeye başladı. Bu propaganda çalışması köylülere onları yoksulluktan ve adaletsizlikten kurtarmak için geldiklerini açıkladıkları doğaçlama bilinç yükseltme konuşmalarından ibaretti. Ancak ilk girişimler fazla cesaret verici değildi.

"Tam bir şoktu" diyordu Bustos, o günleri hatırlarken. "Bu *campesino*larla konuşmak bile mümkün değildi. Ormanın içinde açtıkları alanlarda, pireler ve köpeklerle... sümüklü çocuklarıyla yaşıyorlardı ve dünyayla hiçbir bağlantıları yoktu. Kendi yiyecekleri, kabileleri ve eşyaları olan Kızılderililerin koşullarında bile yaşamıyorlardı. Gerçekten kayıp, marjinal insanlardı bunlar. Yapmaya çalıştığımız işin toplumsal bir temeli olduğu pek söylenemezdi. Gerçek sorunlar yaşıyorlardı, ancak sefaletten bitmiş durumdaydılar."

Seçtikleri mıntıkada nüfus çok dağınıktı ve tecrit edilmiş yerleşim bölgelerine ulaşmak için aralarından ırmakların geçtiği sarp ormanlık tepelere çıkıp inmeleri gerekiyordu. Yağmur mevsimiydi ve ırmaklar kabarmıştı. Hep iliklerine kadar ıslanmış durumdaydılar. Kasları sızlıyor, ayakları su topluyordu. Vücutları pire ısırıklarıyla doluydu. Sivrisinek sürülerinin saldırısına uğruyorlardı. Çevrede az sayıda çiftlik olduğu için yiyecek bulmak bir sorundu ve genellikle kentten kamyonla getirilen erzaka bağımlıydılar. Bu da kuşku çekmemek için dikkatle yapılması gereken bir görevdi.

O ana kadar EGP'nin yerli bir güç olduğu pek söylenemezdi. Fidel'in küçük isyancı gücüne, ilk yerli rehberleri, kuryeleri ve savaşçıları sağlayan Crescencio Pérez gibi güçlü bir köylünün yardımından yoksun olan Masetti ve adamları, yabancı bir çevreyle kuşatılmış yabancılar durumundaydılar. Gönüllülerin çoğu kahraman gerillalar olmak ve yeni bir ütopya toplum kurmak isteyen şehir çocukları, genç orta sınıf üniversite öğrencileriydi. Birkaçı zorunlu askerlik hizmetinden geçmişti ve fiziksel olarak iyi durumdaydı ve silah kullanmayı biliyordu. Diğerleri uyum sağlamaya çalışıyorlardı; ancak çoğu engebeli bir araziye, tüketici yürüyüşlere, açlığa ve Masetti'nin katı askeri disiplinine dayanabilecek donanımdan yoksundu.

Masetti'nin kişiliğinin karanlık yanı giderek daha sık ortaya çıkmaya başladı. İşlerin yavaş gitmesi karşısında duyduğu düşkırıklığı Arjantin'in geçirdiği siyasal dönüşümle artmış, ıslak cangılın içinde acemi gerillalara önderlik etmeye çalıştıkça içten içe kaynayan bir öfkeye dönüşmüştü. Masetti bu öfkeyi daha çok yeni gelenlere yöneltiyor, onlara aşağılayıcı bir ifadeyle "Pan Blanco" (hanım evladı) diye hitap ediyor ve küçük hataları bile ağır biçimde cezalandırıyordu. Bu cezalar, daha sık nöbete kalkma, erzak "katır"ı olma ve bazı durumlarda iki ya da üç gün süren "aç bırakma" idi. Küba'nın Oriente bölgesinden dayanıklı *guajiro*, savaş kahramanı ve Che'nin öğrencisi Hermes de Masetti'yi destekliyordu.

Masetti'nin, o sırada siyasal komiser yaptığı ve *foco* ile kent arasında eşgüdüm sağlamayı sürdürmesi için El Pelao'nun yanına kattığı Héctor "El Cordobés" Jouve gibi gözdeleri de vardı. Jouve uzun boylu, fiziksel olarak sağlam ve askerlik yapmış biriydi. Gerilla hayatına kolayca uyum sağlamıştı. Ne var ki bu hayata uyum sağlayamayanlar kısa süre içinde kendilerini Masetti'nin sıkı denetimi altında buluyorlardı. Masetti, tıpkı Cezayir'de talihsiz Miguel'i bir düşmanlık nesnesi haline getirmesi gibi, bu kez de bütün dikkatini yeni katılan gençlere yöneltmişti. "Potansiyel kaçak" arıyordu. Bulmakta

gecikmedi.

Adolfo Rotblat, Buenos Airesli yirmi yaşında bir Yahudi gençti. Ona "Pupi" diyorlardı. Astımlı olduğu için yürüyüşler sırasında geride kalıyor, gerilla hayatının zorluklarından şikayet ediyordu. Masetti onu serbest bırakacak yerde peşi sıra sürükledi. Pupi'nin fiziksel ve zihinsel durumu her geçen gün biraz daha kötüleşiyordu. Sonunda umudunu yitirdi.

Birkaç hafta önce, ekim ayı içinde gerillaya katılan Bustos, Pupi'nin acıklı bir durumda olduğunu gördü. Bir dehşet durumunda yaşıyor, ağlıyor, yürüyüşlerde geride kalıp herkesi yavaşlatıyordu. Onu getirmek için geriye adam gönderiliyordu. Diğerleri de bu durumdan rahatsız olmaya başladılar. "Itibar kaybı süreci başladı," diyordu Bustos.

Bir keşif yürüyüşü sırasında Bustos, Pupi'yle birlikte yürüdü ve kayboldular. Sonunda Bustos kerteriz olarak belirlediği ırmağı buldu, fakat Pupi ırmağı geçmek istemiyordu. "Kendisini oracıkta öldürmemi istedi. Bağırıp çağırma ve itişmelerden sonra tabancamı çekip kafasına dayadım ve onu zorla... kıçına tekme atarak yürüttüm. Gece çökene kadar yürümeye zorladım onu."

Devam edemeyeceklerini anladılar ve geceyi ormanda uyuyarak geçirdiler. Bustos çok derin bir ruhsal sarsıntı geçiren Pupi'yi teselli etti. Ertesi sabah yeniden yola koyuldular. Kampın yolunu yanıladıklarında Hermes'le karşılaştılar. Onları bulmak için gönderilmişti. Grup bir kez daha Pupi yüzünden durmak zorunda kalmıştı.

Birkaç gün sonra Masetti, Bustos'a, "Bak," dedi, "bu durum artık dayanılmaz hale geldi. Gerillayı psikolojik olarak tahrip ediyor, kimse buna katlanamaz. Hiç kimse onu taşımak istemiyor. Dolayısıyla grubun psikolojisini iyileştirmek için bir önlem almak zorundayız. Grubu çürütmeden bu işten kurtulmalıyız." Bu konuda az çok mutabakat oluşmuştu. Segundo onu vurmaya karar vermişti.

Segundo'nun Pupi'yi vurmaya karar verdiği gece üç yeni gönüllü kampa geldi. Masetti içlerinden birini, Buenos Airesli zengin ve aristokrat bir aileden gelen "Piríncho" adlı bir öğrenciyi görevi yerine getirmek için seçti. Bustos onun ne yapmak istediğini anlamıştı. Masetti, kibar, diplomatik kişiliğiyle "canını sıkan" Piríncho'yu katılaştırmak istiyordu. "O, sert gerillalar, istediklerini hemen yerine getirecek çelikten adamlar isterdi."

Pupi kendisine sezdirilmeden infaz için "hazırlandı". Sakinleştirici verildi ve kamptan uzak bir yerde hamağına bağlandı. Diğerleri toplandılar. Masetti yapılacak işi açıkladı ve Piríncho'ya görevini yapmasını emretti. Piríncho'nun yüzü her şeyi anlatıyordu. Dehşete kapılmıştı, fakat emre itaat etti.

"Piríncho gitti... ve silah sesini işittik," diyordu Bustos. "Derken Piríncho malvolmuş bir vaziyette yanımıza geldi. 'Ölmüyor,' dedi... bunun üzerine beni gönderdiler... Oraya gittim ve bir mermi yediğini [başından] gördüm. Ölmüş sayılırdı, ancak vücudu hâlâ titriyordu. İşi bitirmeye karar verdim."

Bustos tabancasını çekti ve Pupi'nin beynine bir mermi sıktı. Daha sonra yoldaşları-

nın yanına döndü. Pirincho'nun yüzü bu deneyimin onu nasıl mahvettiğini açıkça gösteriyordu. Fakat herkes rahat bir nefes aldı. "Ansızın sevinçli bir hava oluştu... Çok tuhaf bir durumdu. Bana biri öldüğü zaman herkesin yemek vaktinin geldiğini hissettiği ve kadeh tokuşturduğu o garip anları hatırlattı. Segundo terfileri açıkladı ve bir başka mıntıkaya hareket planları yapmaya başladı."

5 Kasım 1963 günüydü. EGP'nin varlık sebebi o gün kanla kutsanmıştı. *Comandante* Segundo grubun moralini yükseltmiş ve ilerleme konusunda yeni bir kararlılık sergilemişti.

Ama artık çok geçti. *Gendarmería* yöre sakinlerinden kaynaklanan Orán bölgesindeki ormanların içinde bir grup silahlı yabancının varlığına dair yaygın söylentileri işitmişti. Yöredeki sığır yetiştiricileri ve onları gören kırsal dükkan sahipleri arasında gizli bir soruşturma yapılmış ve kuşkulu bir durum olduğu anlaşılmıştı. Yılın sonunda ormandaki adamlarla Illia'ya mektup gönderen kişilerin aynı "isyancılar" olduğu neredeyse anlaşılmıştı. Güvenlik güçleri bölgeye sızmak için planlar yapmaya başladılar.

Papi, Masetti'yle konuştu. Aynı bölgede çok uzun süre kaldıkları görüşündeydi. İçinde bulundukları mıntıka bir gerilla *foco*su kurmaya uygun değildi. Chaco bölgesinde, içinde bulundukları And sıradağlarının doğusunda ikinci bir cephe açılmasını istiyordu. "El Flaco" Méndez yıllarca burada yaşamıştı ve gayet iyi ilişkileri vardı. Papi, Vasco Bengochea'nın Tucumán bölgesindeki Troçkist grubunu savaşçı olarak harekete geçirmeyi önerdi. Bu grubu Küba'da bizzat eğitmişti. Papi grubun askeri şefi olabilirdi. Bu durumda Héctor Jouve'yi de "siyasi sorumlu" olarak yanına alacaktı.

Masetti bu fikri öfkeyle reddetti ve her iki adamı da kendi otoritesini zayıflatmaya çalışmakla suçladı. "Sen her zaman *comandante* olmak istedin," dedi Jouve'ye. "Ancak seni bırakmam. Burada kalacaksın."

Papi geldi ve gitti. Kasım ayı içinde Che'nin *hombres de confienza*sından (yakın adamlarından) birini Bolivya'daki üs kampına getirdi. Bu kişi Che'nin Escambray'deki eski *auditór*'u (denetçisi) La Cabaña'da kurulan mahkemenin yargıçlarından ve INRA içindeki "Özel Harekatlar" adamı Miguel Ángel Duque de Estrada'dan başkası değildi. Duque'nin görevi Che gelene kadar çiftlikte beklemekti. Daha sonra onunla birlikte savaş mıntıkasına gidecekti.

Bu arada Castellanos şiddetli bir boğaz enfeksiyonuna yakalanmıştı. Aralık ayında ameliyat edilmesi gerektiği anlaşıldı. Kuryeleri Doktor Canelo onu Cordóba'ya götürdü ve sağlam bir doktorun onu ameliyat etmesini sağladı. Castellanos, Perulu "Raúl Dávila" adını kullanıyordu. Noel'i ve Yılbaşı'nı ameliyat olduğu Córdoba'da geçirdi. Ocak ayı boyunca, nekahet döneminden çıkana kadar kentte kaldı.

Ocak ayı içinde Papi Castellanos'a bazı bilgiler getirdi. Che şimdilik gelmiyordu. Duque çiftlikten ayrılmış ve Havana'ya dönmüştü. Che'nin emirleri, grubun "keşif faaliyetine devam etmesi, savaşmaya hazır olana kadar köylüleri saflara katmaması" şeklindeydi.

IX

Havana'da Che'nin altındaki zemin kayıyordu. Ülke içinde ve dışında yeni düşmanlar edinmişti. Kremlin'in ideolojik seksiyonu Che Guevara'nın sadece Moskova'yla değil, Beijing'le de yakın ilişkiler kurma eğiliminde olduğuna dair artan bulgular karşısında endişeye kapılmış ve kıdemli bir Kremlin aparatçikini siyasal nabzı tutması için Havana'ya göndermişti.

Çin-Sovyet anlaşmazlığı her zamankinden daha şiddetliydi. Gerek Beijing gerekse Moskova dünya Komünist partilerinin sadakatini sağlamaya çalışmakta ve Latin Amerika'daki nüfuz yarışı "*pro-chino*" (Çin yanlısı) hiziplerin kendi partilerini kurmak üzere yollarını ayırdıkları açık kopuşlara neden olmaktaydı. Latin Amerika Komünist partilerinin çoğu, tıpkı Küba gibi, varlıklarını sürdürmek için Moskova'nın yardımına bağlıydılar ve derhal Sovyetler Birliği'yle aynı safta yer almışlardı. Baskı karşısında Küba hükümeti anlaşmazlıktaki tarafsız konumunu nihayet terk etti ve bizzat Fidel 1963 baharında Sovyetler Birliği'ne yaptığı seyahat sırasında üstü kapalı biçimde Sovyet konumunu destekledi. Kruçev onu bir kahraman gibi karşıladı ve Fidel karşılaştığı coşkudan etkilendi. Ortak bir Sovyet-Küba bildirisi yayımlandı ve Moskova, Küba'nın Sosyalist topluluğun tam yetkili bir üyesi olduğunu ilan etti. Moskova, Küba'nın "bağımsızlık ve özgürlüğü"nü resmen savunma taahhüdünde bulundu. Fidel de Küba'nın "Sosyalist birlik"e ve Moskova'nın kapitalist Batı'yla "barış içinde bir arada yaşama" siyasetine verdiği desteği bir kez daha onayladı. Aslında bu Kruçev'in beklemediği kadar ılımlı, daha çok retorik niteliğinde bir destek ifadesiydi; ancak bu kadarı bile Çinlileri tamamen yabancılaştırmadıysa da sinirlerini bozmaya yetti. Fidel muhtemelen bunu bir iyi niyet gösterisi olarak görmüştü ve Küba'ya yeni Sovyet ekonomik taahhütleriyle döndü. O sırada Küba ekonomisi tam bir dar boğazdan geçiyordu. 1963 şeker hasadı dört milyon tonun altında kalmış, yıllardır bu kadar düşük bir noktaya inilmemişti. Ekonominin geri kalan kısmı da harap durumdaydı.

Che, Sovyet-Küba ilişkilerinin ilk mimarı olabilirdi, ama şimdi kaygı uyandıran biriydi. "Barış içinde bir arada yaşama" siyasetine doğrudan ters düşen, dikkatsizce yaptığı silahlı mücadele çağrısı, *kırsal* gerilla savaşını vurgulaması, kendi ulusal örgütlerine karşı çıkan Komünist parti muhaliflerini, hatta Troçkistleri bile eğitme, silahlandırma ve onlara parasal yardım yapma konusunda gösterdiği inatçı kararlılık, Moskova'da beliren kuşkuların artmasına yol açtı. Moskova, Che'nin Mao'nun oyununa katıldığını düşünmeye başladı.

Aslında Kremlin 1962'den beri Che'nin yakınında bir KGB ajanı bulunduruyordu. Ajanın adı Oleg Daruşenko'ydu ve Havana'daki resmi görevi Sovyet elçiliği kültür ateşeliğiyse de özel olarak Che'nin yeni Rusça tercümanı olarak görevlendirilmişti. Güneşe karşı fazla hassas olan önceki Yuri Pevtstov Küba'da bir yıl kaldıktan sonra, füze krizinin hemen öncesinde sağlık nedeniyle geri çekilmişti. Che'nin Daruşenko'ya ilişkin düşün-

celeri kaydedilmemiştir, ancak o sırada Che'nin en yakın çevresindeki kişiler yaptıkları mülakatlarda yayınlanmaması kaydıyla Daruşenko'nun gerçek görevi Che'yi izlemek olan bir "provokatör" olduğuna inandıklarını belirtmişlerdir.

Özellikle füze krizinden sonra Kremlin'de pek çok kişi Küba'nın gerilla "maceraları"nı giderek daha fazla desteklediğinden endişeleniyordu. Herkes bu işin başını Che Guevara'nın çektiğini biliyordu. Bu gelişmeler Sovyetler Birliği'nin ABD ile bir kez daha karşı karşıya gelmesine yol açabilirdi. Kriz sırasında Washington'daki Sovyet Büyükelçisi Anatoli Dobrinin'in yardımcısı Giorgi Korniyenko, "Krizden sonra Küba'nın yapabilecekleri konusunda Sovyet kaygıları vardı," demekteydi. "ABD'yle ilişkilerimizin bu faaliyetler nedeniyle [daha da] karmaşık hale gelmesini istemiyorduk."

Kruçev'in eski danışmanı Feder Burlatski kıdemlilerden oluşan Sovyet Merkez Komitesi çevresinde Che'yi destekleyenler ile ona güvenmeyen ve daha ağır basan grup arasında fikir ayrılığı olduğunu söylüyor. Burlatski kendisini ikinci gruptan sayıyor. "Che'nin konumundan hoşlanmıyorduk. Maceracıların örneği olmuştu. SSCB ile ABD arasında bir hesaplaşmayı kışkırtabilirlerdi."

Burlatski, Che'nin "tehlikeli bir karakter" olduğu görüşünün ağır bastığını söyledi. Bunun nedeni füze krizinden sonra söylediği bazı sözlerdi. Sovyetler'in "füzeleri kullanmaları gerektiği"ni söylemişti. Bu Fidel'in de yakın çevresinde ifade ettiği bir duyguydu, ama Che bunu kamuoyu önünde söylemişti. Üstelik Fidel retoriğini hemen değiştirmişti. Oysa Che'nin aynı şeyi savunmaya devam ettiği konusunda kuşkuya yer yoktu. Che'nin konumu pek çok Kübalının duygularını yansıtıyordu, ancak sözleri yüksek düzeyde devrimci bir kişiden geldiği için çok daha cansıkıcı ve anlamlıydı. Üstelik bu sözler Beijing'in Sovyetler'in Washington'a "teslim olduğu" iddiasını da yansıtıyordu.

"Che'nin tehlikeli, yani bizim stratejimizin karşısında görülmesinin sebebi budur," diyordu Burlatski. Ancak şunu da kabul ediyordu ki, "Che bizim çıkarlarımıza ters düşse de ona yönelik bir sempati vardı... Çevresine romantik bir hava yayıyordu. İnsanlara Rus devrimini hatırlatıyordu... Farklı fikirleri vardı... Bazıları onu Troçki'ye ya da bazı Bolşevik teröristlere benzetiyordu. Kruçev'in, kendilerini devrimci olarak betimleyen [Mikhail] Suslov gibi danışmanları Che'ye sempati duyuyorlardı."

Che'ye muhalefet Peru ve Arjantin'deki "müdahaleci" gerilla seferleri üzerine güç kazandı. Muhalefetin başını Victorio Codovilla'nın güçlü Arjantin Komünist Partisi çekiyordu. O dönemde Sovyet Komünist Partisi'nin Latin Amerika işlerinden sorumlu analisti Kiva Maidanek Moskova'da Che'ye karşı faaliyet yürüten Arjantin lobisinin ve yarattığı etkinin farkındaydı.

"[Arjantin partisinin] Che'ye yönelik suçlamaları, onun bir maceracı, Çin yanlısı ve Troçkist olduğu şeklindeydi. Oldukça aşırı bir suçlamaydı. Ancak bu görüş burada da, özellikle Merkez Komitesi'nin Latin Amerika seksiyonunda ağırlık kazanıyordu. Sovyet çizgisinin solundaki her görüşün Çin yanlısı ya da Troçki yanlısı olduğu düşünülüyor-

du. SSCB [Latin Amerika] Komünist partilerine yaklaşmaya başladı. 1964'ten başlayarak Latin Amerika bölgesi ABD ile SSCB arasında bir savaş alanı olmaktan çıkmaya yöneldi; nüfuz savaşı daha çok Çin ile SSCB arasında yaşanıyordu."

Sapma suçlamaları karşısında Che, Sovyet hoşgörüsünün sınırlarını zorlamayı sürdürdü. Eylül 1963'te, yaşanan olaylardan ve Küba devriminin yol gösterici felsefesi olarak alıntı yapmaya başladığı Fidel'in "İkinci Havana Deklarasyonu"ndan (Latin Amerika'da devrimin kaçınılmaz olduğunu söylüyordu) cesaret alan Che kıtasal gerilla savaşı çağrısını *Guerra de Guerrillas*'ın ideolojik bakımdan derinleştirilmiş bir devamı niteliğindeki *Guerilla Warfare: A Method* (Gerilla Savaşı: Bir Yöntem) başlıklı kitabında tekrarladı.

Kendi ülkelerindeki mücadeleye önderlik etme iddialarından ötürü Latin Amerikan Komünist partilerine çıkışan Che şöyle yazıyordu: "Öncü parti olmak iktidarı ele geçirme mücadelesi boyunca işçi sınıfının önünde olmak demektir. Bu, zafere giden en kısa yoldan bu savaşa nasıl önderlik edileceğini bilmek anlamına gelir."

Fidel'den yaptığı alıntılarla görüşlerini pekiştiren Che yine şöyle yazıyordu: "Her ülkedeki öznel koşullar, devrimci bilinç, örgütlenme ve liderlik faktörleri, onların gelişme durumuna bağlı olarak devrimi hızlandırabilir ya da geciktirebilir. Her tarihsel çağda er ya da geç objektif koşullar olgunlaştıkça bilinç kazanılır, örgütlenme başarılır, liderlik ortaya çıkar ve devrim gerçekleştirilir."

Ve onun silaha sarılma çağrısında elle tutulabilecek kadar yeni bir şey vardı. Komünistlerin eskiden beri kullandıkları "silahlı mücadele" sözcükleri daha açık bir sözcük olan "şiddet" lehine yavaş yavaş terk ediliyordu. "Şiddet sömürücülerin tekelinde değildir ve aslında sömürülen de ona başvurulabilir ve dahası zamanı geldiğinde onu kullanmalıdır... Yeni toplumların ebesi olan şiddetten korkmamalıyız; ancak şiddet liderlerin en uygun koşulları buldukları belirli bir anda uygulanmalıdır... Gerilla savaşı pasif bir özsavunma değildir; saldırarak savunmadır... Nihai hedefi siyasal iktidarın fethidir... Oligarşik diktatörlük ile halkın baskısı arasındaki denge değiştirilmelidir.[107] Diktatörlük zora başvurmadan işlevini yerine getirmeye çalışır. O halde diktatörlüğü şiddete başvurmaya zorlamak için çalışmalıyız. Onun gerici toplumsal sınıfların diktatörlüğü olarak sahip olduğu gerçek nitelik böylelikle açığa çıkacaktır."

Ve nihayet, Latin Amerika'da devrim, isyancı halkları bölmek, ele geçirmek ve ezmek için elinden geleni yapacak olan Yankeeleri alt etmek için kıtasal nitelikte olmalıdır. "Baskıcı güçlerin birliği halk güçlerinin birliğiyle karşı karşıya gelmelidir. Baskının katlanılamaz boyutlara ulaştığı bütün ülkelerde isyan bayrağı yükseltilmelidir; ve bu tarihsel zorunluluğun bayrağı kıtasal bir niteliğe sahip olacaktır. Fidel'in dediği gibi, And Sıradağları Latin Amerika'nın Sierra Maestra'sı olacaktır; ve bu kıtanın kapsadığı bütün

107) Bu cümle, Che'nin daha önceki yıllarda Türkçeye çevrilen kitaplarında; "Oligarşik diktatörlük ile halkın baskısı arasındaki nispi denge kırılmalıdır," şeklinde yer almıştır. (Ç.N.)

topraklar emperyalizme karşı verilen bir ölüm kalım mücadelesinin sahnesi haline gelecektir... Bu savaşın uzun süreceği anlamına gelir; pek çok cephesi olacaktır; ve uzun bir dönem boyunca pek çok kana ve sayısız cana mal olacaktır... Bu bir tahmindir. Tarihin haklı olduğumuzu kanıtlayacağı kanaatiyle bu tahminde bulunuyoruz."

Zengin Arjantin ulusu uzun süredir Kremlin'in dikkatini çekiyordu. Arjantin Komünist Partisi liderleri Moskova'da eğitim görmeleri için özellikle tercih ediliyorlar ve bu sayede Latin Amerika'daki Sovyet siyasetini görülmemiş derecede etkiliyorlardı. Öteki bölgesel partiler de birkaç istisna dışında Arjantin konumunu benimsiyorlardı. 1963'ün sonunda bütün partilerin mesajı aynıydı: Che ülkelerine müdahale ediyordu ve dizginlenmesi gerekiyordu.

Kruçev'in devrimci Küba'yla "gayri resmi" ilişkiler kurmak için başlangıçta duyduğu çoşkulu arzu Kremlin'in kuşkucu muhafazakarları tarafından yatıştırılmıştı. Artık Küba'yla partiden partiye ilişki kurmayı tercih edeceklerdi. Ancak bu şekilde Küba'ya tıpkı Doğu Avrupa'daki uydu devletler gibi hükmedebileceklerdi. Onların gözünde Küba hâlâ Sosyalist blok içinde kendini kanıtlayamamış bir ülkeydi ve Fidel'in Sosyalizme bağlılığını ve Küba'da Sovyet tarzı bir Komünist Partisi kurma niyetini açıkça ilan etmesine rağmen, süreç üzerinde tam bir denetim kuramamış olmaları onları rahatsız ediyordu.

Parti Sekreteri Yuri Andropov'un Avrupalı olmayan Sosyalist devletlerle ilişkilerden sorumlu yardımcısı Nikolay Metutsov, Sovyetler'in Küba üzerinde katı bir denetim kurmaya çalıştığını kabul ediyordu. "Kübalı yoldaşları eğitmek zorunda olduğumuzu düşünen kalabalık bir yoldaşlar grubu vardı... onlara Marksist, gerçek Marksist olmaları için yardım etmemiz gerekiyordu, çünkü teorik olarak yeterince hazır değildiler. Benim de çalıştığım Merkez Komite şubesindeki bazı liderler arasında Kübalı dostları mümkün olduğu kadar güçlü biçimde kucaklamak, onları nefes alamayacakları ölçüde sıkıştırmak zorunda olduğumuz düşüncesi vardı

"Eski" Kübalı Komünistlerin ve onların Arjantinli yoldaşlarının Küba devleti üzerinde daha büyük bir parti denetimi kurma çabalarında başı çeken işte bu Sovyet lobisiydi. Bu çabalar Fidel'in 1962'de yaptığı temizlik sırasında en üst düzeye ulaştı. Kruçev'in parti içindeki konumu füze krizi fiyaskosunun ardından zayıflamış ve bu durum Küba'dan kuşkulananları güçlendirmişti. Küba'nın Çin-Sovyet anlaşmazlığında ayak sürüyen tarafsızlığına, Latin Amerika'da Küba destekli gerilla faaliyetinin tırmanmasına ve Latin Amerika Komünist partilerinin bölünmesine öfkelenen ideologlar, Küba'dan tam bir sadakat bekliyorlardı. Che çorbadaki sinek gibi görülüyordu.

Son dış görevini Beijing'de yapan Metutsov Che'nin ideolojik sadakatini sınamak için Kremlin'in gönderdiği adamdı. "Şubeden sorumlu sekreter yardımcısı olarak bence... Küba liderlerinin ideolojik konumu öncelikle ele alınması gereken önemli bir meseleydi," diyordu Metutsov. "Bana, Andropov'a, Kruçev'e ve kuşkusuz Politbüro'nun diğer üyelerine göre, yapılması gereken ilk iş Küba liderlerinin teorik ve ideolojik konumlarını berraklaş-

tırmaktı." Özellikle Beijing-Moskova rekabetinde çok kullanılan bir sözle "küresel devrim sürecinin teorik sorunları" dediği konuya ilişkin tutumlarını belirlemek gerekiyordu.

Metutsov 1963 yılının sonunda Yüksek Sovyet Prezidyumu Başkanı Nikolay Podgorni'nin önderliğinde bir Sovyet heyetiyle birlikte Küba'ya gitti. Yıllar sonra kendisine verilen görevden söz ederken, sorunun ne Fidel ne de Raúl olduğunu açıkladı. "Onları Marksizm'e yaklaştıran süreci, Marksizm anlayışlarında ne kadar samimi olduklarını biliyorduk... Fidel'in özünde bir liberal burjuva demokrat olduğunu biliyorduk ve kardeşi Raúl'un Komünistlere yakın ve partili olduğunu da biliyorduk. Che Guevara'ya gelince, bence bütün liderler içinde teorik olarak en gelişmiş kişi oydu."

Kuşkusuz sorun buydu. Che, Fidel'in Sosyalizme yönelişine rehberlik etmiş, Sovyetler Birliği'yle ilişki kurmasını sağlamıştı. Ve şimdi devrimden sapmanın öncüsü olmuştu ve uluslararası hedeflerle haylaz bir çocuk gibi oynuyordu.

Ziyareti sırasında Metutsov, Che'yle pek çok kez görüştü. Ancak en ayrıntılı biçimde hatırladığı ve bütün gece süren görüşme 1964'ün Ocak ayı başlarında gerçekleşti. O gece Sovyet elçiliğinin misafirhanesindeki kütüphanede şafak sökene kadar konuştular. Görüşme bitince birlikte havuza girip yüzdüler.

"Konuşma... onun yaklaşımıyla başladı," diyordu Metutsov, yıllar sonra. "Sovyetler Birliği'nde, partinin Merkez Komitesi'nde, Che Guevara'nın Çin yanlısı olarak görüldüğüne, yani liderlik içinde Maoist eğilimleri savunan kişi olduğuna dair bazı görüşler olduğunu işittiğini söyledi. Ve bu elbette çok keskin bir soruydu."

Metutsov, Che'nin kendisine "neden" Maoist olmadığını açıklamaya başladığını anlattı. "'İnan bana, Che,' dedim, 'bu tür değerlendirmeler... sendeki Maoist havadan [kaynaklanıyor]... Sana söyleyeyim, birileri örümcek ağı örüyor... Partimizde sana yönelik böyle bir tavır yok; aramızı açmaya çalışanlar var.'"

Metutsov kendisinden daha genç olan adamı ikna etmeye çalışırken tuhaf bir heyecan yaşamaya başladığını da söylemişti. Dev kulakları, açık mavi gözleri olan, iri çeneli, kalın kaşlı Metutsov, Che'ye "aşık olmaya" başladığını hissetmişti.

"Ona şöyle dedim: 'Biliyorsun, senden biraz yaşlıyım, ama seni seviyorum, en çok senin görünüşünü seviyorum'... ve itiraf ettim, ona olan aşkımı itiraf ettim. Çok çekici bir genç adamdı... Onun kusurlarını biliyordum, bütün o kağıtlardan, [edindiğim] bilgilerden. Ama onunla konuşurken, fikir alış verişinde bulunur, şakalaşır, güler ve daha az ciddi konularda konuşurken bütün kusurlarını unuttum... Onun cazibesine kapıldığımı hissettim, anlıyor musun? Ondan uzaklaşmam, kendimi ayırmam gerekiyordu, fakat beni cezbetti... Çok güzel gözleri vardı. Muhteşem gözler, öylesine derin, cömert, dürüst... ve bakışlarında öyle bir içtenlik vardı ki insanın içine işliyordu... ve çok güzel konuşuyordu, içten gelen bir heyecanla, hızlı hızlı, sanki sözcüklerle sizi ezer gibi."

Romantik hayallerden sıyrılan Metutsov, Che konuştukça onun samimiyetine ikna olduğunu da söyledi. "Bir Marksist olarak taşıdığı ideolojik ve teorik kanaatlere göre Çin-

lilere bizden daha yakındı... ve benden, Sovyetler Birliği'nin ve Leninist partinin gerçek bir dostu olduğunu unutmamamı ve bunun [yoldaşlarım tarafından] bilinmesini sağlamamı istedi."

Yine de Metutsov kolayca tanımlanabilecek bir Che değerlendirmesinden ayrılıyordu. "Dışsal olarak Che Guevara'nın, iktidar namlunun ucundadır, Maoist sloganını kullandığı için Maoizm'i benimsediği söylenebilirdi, evet. Ve kesinlikle bir Troçkist olduğu da düşünülebilirdi, çünkü Latin Amerika'daki devrimci hareketi hızlandırmak istiyordu... Ancak bütün bunların dışsal belirtiler olduğunu, yüzeysel olduğunu düşünüyorum; daha altta, en derinlerinde Marksizm-Leninizm temelinde insanın acılarını dindirme özlemi vardı."

Che'nin "özelliği", diyordu Metutsov, devrim davasına olan kişisel bağlılığıydı. "Takma adı olan 'Che'nin kişiliğinin ifadesi haline geldiğini düşünüyordu. Konuşmamız sırasında, portresinin tarihin duvarlarına daha şimdiden asıldığını, ulusal kurtuluş hareketleri tarihine geçtiğini bildiği izlenimini edindim. Bunu kibirlenmeden anlayabilecek kadar zekiydi ve yine de yoldaşlarıyla birlikte Küba'da Sosyalizmi kurmanın ve tarihsel portresini daha belirgin, daha sürekli kılmanın yollarını arayan normal bir kişi olmaya devam ediyordu."

Che'nin "silahlı mücadele"yi desteklemesi sorunu Merkez Komitesi'ndeki bazı yoldaşlarının endişe kaynağıydı, fakat Metutsov onun Kremlin liderliği ya da Kruçev tarafından bu şekilde algılandığını inkar etmişti. "Sovyetler Birliği gelişim halindeki küresel devrimci hareketle ilgileniyor muydu? Evet. O halde Küba'nın yardımcı olmasında ve kendine düşen payı vermesinde yanlış olan neydi? Hepsi aynı hesaba geliyordu."

Metutsov ve Che sabaha kadar konuşurlarken, Fidel Sovyetler Birliği'ni ziyarete hazırlanıyordu. 2 Ocak 1964 günü, devrimin beşinci yıldönümünde ve seyahatinin hemen öncesinde Küba halkına hitap ederek uzun bir konuşma yaptı.

Fidel anlaşılan bu geziden çok şey bekliyor ve Çin-Sovyet anlaşmazlığında Küba'nın izlediği tarafsızlık tutumundan kurtulmaya ve Moskova'nın dış siyasetiyle aynı safta yer almaya hazırlanıyordu. Küba ekonomisinin geleceği hakkında abartılı bir coşkuyla konuştu ve Küba'nın Sovyetler Birliği'yle ortaklığını övdü. Küba'nın, barış içinde bir arada yaşama siyasetini desteklediğini, siyasal sistemi ne olursa olsun, ABD de dahil her ülkeyle "barış içinde" yaşama arzusunu bir kez daha dile getirdi.

Bu konuşmanın Amerika'nın kulağına da ulaşmasını istediği açıktı. Daha iki ay önce kendisi ve Başkan Kennedy bir yumuşama siyasetine iyice yaklaşmışlardı. İlişkilerin "normalleşmesi"ni amaçlayan açıklayıcı mesajlar gelip gitmişti. Kennedy tam o sırada Dallas'ta öldürüldü.[108] Ulusal konuşmasında Fidel, yeni Amerikan başkanı Lyndon Johnson'ın aniden kesilen bu girişimi yeniden başlatacağını umduğuna dair açık bir sinyal gönderiyordu.

108) Che Guevara her türlü uluslararası dalavere sayesinde şüpheliler listesinde yer aldı. İsmi Warren Komisyonu'nun JFK cinayetini soruşturma raporlarının çoğunda geçiyordu. J. Edgar Hoover'ın FBI ajanlarının tuhaf bazı raporları da bunlara dahildi. Bu raporların birinde Che Guevara ile Jack Ruby'nin –Lee Harvey Oswald'ın katili– Panama'da görüştükleri iddia ediliyordu.

Fidel, Moskova'dan bir elinde altı yıl için yirmi dört milyon ton şeker ihracatını öngören cömert bir yeni anlaşma, öteki elinde ortak bir Sovyet-Küba bildirisiyle döndü. Bu kez her konuda anlaşmışlardı; Küba ve Sovyetler Birliği dünya Komünist hareketi içinde "hizipsel ve sekter faaliyet"i reddediyorlar, Moskova'nın birlik koşullarını onaylıyorlardı ve Küba "barış içinde bir arada yaşama ilkeleri temelinde ABD'yle iyi komşuluk ilişkileri kurmak için gereken her şeyi yapmaya hazır" idi. Kruçev bu yeni Küba "yönelimi"ni övdü. Bu yaklaşım, "barışın güçlenmesine ve uluslararası gerilimlerin azalmasına" yardımcı olacaktı.

Che'nin daveti üzerine o sırada Küba'da ders veren Amerikalı bir siyaset bilimci ve iktisatçı Maurice Halperin'e göre, Fidel'in Moskova'da imzaladığı doküman gayet anlaşılırdı. "Çin karşısında Sovyet 'çizgisi'nin gücü, ortak bildiri statüsündeki bir dokümanın Fidel tarafından imzalanmasıyla muazzam bir artış gösterdi." Aynı zamanda "ABD'ye –ve bu konuda Latin Amerika'ya da– verilen mesaj açıktı. Castro, Washington ile uzlaşmak için görüşme teklif ediyor, Kruçev bunu onaylıyordu ve Castro'nun bir uzlaşma uğruna Latin Amerika devrimini terk etmeye hazır olduğu kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıkıyordu."

Kuşkusuz Fidel'in coşkuyla açıkladığı "tutumlar"ın çoğu gibi bu da kamuoyuna yönelikti. Önce bir tutum alıyor, çok geçmeden bu tutumu değiştiriyor ve sonraki yıllarda da değişiklikler yapmaya devam ediyordu. "Barış içinde bir arada yaşama"ya verdiği desteğe gelince, Washington'la başlamayı umduğu müzakerekerde bunu daha çok bir pazarlık unsuru olarak kullanma niyetinde olduğu görülüyordu. Tam da o sırada Küba ordusu ve personeli Latin Amerika'da pek çok, Afrika'da ise en azından bir çatışmaya doğrudan katılmış durumdaydı. Fidel konuşmasını yaparken Masetti'nin adamları Orán cangılında dolaşıyor, Héctor Béjar'ın ELN gerilla kolu Peru'ya sızmaya çalışıyordu ve Venezuelalı yetkililerin bu ülkedeki gerillalara Küba'dan gönderilen yüzlerce ton silahla yüklü bir gemiyi ele geçirmelerinin üzerinden sadece iki ay geçmişti. Küba'nın eski polis şefi Efigenio Almeijeiras ve diğer Kübalı askerler, komşu Fas'la çıkan bir sınır savaşında zırhlı bir tabura gizlice komuta etmek için Cezayir'de bulunuyorlardı.

Che için "barış içinde bir arada yaşama" lanetli bir terim, emperyalist sistemin diplomatik dille yatıştırılmasından ibaretti. Che bir süre kadar sesini çıkarmadı, ancak Fidel'le yollarının ayrılmaya başladığı konusunda artık kuşkuya yer yoktu. Fidel'in hedefi Küba'nın iktisadi refahını sağlamak ve kendi siyasal konumunu güçlendirmekti. Bu amaçları uğruna uzlaşmak istiyordu. Che'nin görevi ise Sosyalist devrimi yaymaktı. Küba'dan ayrılma vakti yaklaşıyordu. Jorge Ricardo Masetti'nin ona ayrılma fırsatı sağlama yeteneklerine fazla güveniyordu.

X

Kübalı gerilla Alberto Castellanos şubat ayı içinde Córdoba'dan "savaş mıntıkası"na döndü. Kentte bira içip gayet iyi beslenerek hareketsiz geçirdiği bir ay içinde aşırı kilo almıştı. Gerilla kampına ulaşmak için yaptığı altı saatlik yürüyüş sırasında üç kez bayıl-

dı. Kampa ulaştığında Masetti'nin EGP'nin harekete geçmesine karar verdiğini öğrendi. Gerillalar Frondizi'yi deviren askeri darbenin ikinci yıldönümü olan 18 Mart'ta *"dar un pingazo"*yu (köküne kadar geçirmek) gerçekleştireceklerdi.

Ancak Orán'ın ıslak yeşil ormanlarında aylar geçerken Masetti'nin otoriter damarı ürkütücü hale gelmiş, potansiyel kaçaklara ilişkin paranoyası patalojik bir hal almıştı. Şimdi de Córdobalı genç bir tıp öğrencisi olan Henry Lerner'e eziyet etmeye başlamıştı. Lerner kampa Adolfo "Pupi" Rotblat'ın idam edildiği gece gelmişti.

Lerner de Rotblat gibi Yahudi'ydi, ancak o sırada arada bir bağlantı olduğunu düşünmüyordu. Eski bir Komünistin oğlu ve o sırada kendisini "Stalinist" olarak betimleyen doktriner Lerner, metaneti, inancı ve askeri disipliniyle gurur duyuyordu. Ancak Masetti'nin tavırları düşmanca bir hal aldıkça ve komutan ceza niteliğindeki işleri özellikle ona yaptırdıkça Lerner, Masetti'nin onu bir gerilla olarak yetersiz bulduğunu ve zorlamaya çalıştığını anlamaya başladı.

Lerner umutsuzluğa kapıldı. Emirlere itaat ettiğini ve şefine saygı duyduğunu göstermek için kendini zorlamaya ve verilen bütün görevleri en iyi şekilde yaparak Masetti'nin onayını kazanmaya çalıştı. Ancak ne yaptıysa yeterli olmadı. Masetti'nin onu "hanım evladı" olarak gördüğü açıktı.

Christmas'ta kent şebekesi gerillalara güzel yiyecekler gönderdi ve yemekten sonra Lerner bir ağacın altına oturdu ve bir sigara yakarak nostaljik duygulara kapıldı. Ailesini ve kentte bıraktığı eşini düşünüyordu. Masetti ansızın arkasında belirdi. "Hey, ne düşünüyorsun sen?" diye sordu. Lerner ona aklından geçenleri anlattığında Masetti şöyle dedi: "Kaçmayı düşünüyorsun, değil mi?"

Bu olaydan sonra Lerner durumun ciddi olduğunu anladı. O sırada El Fusilado olayını biliyordu. Kuşkusuz kampa geldiği gece Pupi'nin idam edildiğini de öğrenmişti. Masetti'ye göre, birinin firar etmeyi düşündüğünden kuşkulanılması bile ölüm cezasını gerektiriyordu. Bustos da kampa geldiğinde yaşanmakta olan gerilimi fark etti ve yeni bir "Pupi olayı"nın gelişmekte olduğunu düşündü.

Lerner, Bustos'la özel olarak konuşup yardım istedi. Bustos araya girdi ve Masetti'ye yanlış yaptığını söyledi. Lertner iyi bir *cuadro* (kadro) idi; davaya bağlıydı ve asla potansiyel bir kaçak değildi. Masetti'yi "kendini kanıtlaması" için ona bir fırsat vermeye zorladı. Masetti sonunda kabul etti ve Lerner'e bir görev verdi: Cezalandırmak için gözüne kestirdiği iki savaşçının davranışlarını gözlemek.

Gözlenecek kişilerden biri yeni gelmişti. Gerçek adı Bernardo (Nardo) Groswald olan on dokuz yaşında Yahudi bir gençti. Córdoba'da banka memuru olarak çalışıyordu. Cangıl hayatı onu hemen tüketmiş ve Pupi'nin sonunu hazırlayan endişe belirtilerini sergilemeye başlamıştı. Lerner kampa yaptığı ilk yürüyüşte Nardo'ya rehberlik etmişti. Genç adamın nasıl bir işe girdiğine dair hiçbir fikri olmadığını hatırlıyordu.

"Nardo bir görüşme yapmaya ya da mitinge gidiyormuşuz gibi konuşuyordu... sanki

bir tür çiçek sergisine gidiyorduk. İki gün sonra durumu anladı. Düztabandı, yamaçlardan inerken korkuyordu. Hayvansı tavırlar sergilemeye başladı. Her şey onu irkiltiyordu ve günler geçtikçe fiziksel olarak da bir hayvanı andırmaya başladı. Bir tepeden inerken kıçının üzerinde sürünüyor, ellerini de ayak gibi kullanarak yürüyordu. Bir gerilla için acıklı bir durumdu... Temizlik yapmıyordu, çok pisti. Nihayet cezalandırıldı. Kendisine en ağır işler verildi."

Gözetim altına alınan diğer kişi, bir fotoğrafçı ve tanınmış bir *porteño* avukatının oğlu olan "Grillo" Frontini idi. Grillo, Buenos Aires'te EGP'nin faaliyetlerine eşgüdüm sağlamaktan sorumluydu, ancak örgüt parasıyla savurganlık yapmış ve bu konuda dikkatsiz davranmıştı. Masetti, Bustos'a onu tutuklamasını ve yargılanmak üzere dağa getirmesini emretti.

Her iki genç adamı da "tutuklayan" Masetti, Lerner'e onları bir hafta ormanda geceleterek gözleme görevi verdi. Onları gözleyecek, onlarla konuşacak ve güvenilir olup olmadıklarını saptayacaktı. Vereceği rapora göre kısa yargılama yapılacak ve adamların kaderleri belirlenecekti.

Bir tür delilik ortamı oluşmuştu. Masetti çevresinde hep düşmanlar görüyordu. Ne yapacağı kestirilemez hale gelmişti. Bazen büyük bir coşku sergiliyor, ardından derin bir depresyona giriyor ve bu hali günlerce sürebiliyordu. El Fusilado'yla Cezayir'de rekabet ederken siyatik sinirinde meydana gelen zedelenme yüzünden büyük bir acı çekiyordu.

Bustos özellikle Nardo'nun kaderiyle ilgileniyordu. Masetti'den onu tahliye etmek için gerekli düzenlemeler yapılana kadar "hiçbir şey yapmaması"nı rica etti. Çiftlikte güvenilir birilerini bulacak ve güvenli biçimde serbest bırakılana kadar Nardo'nun burada gözaltında tutulmasını sağlayacaktı. Masetti bekleyeceğine söz verdi.

Bu arada Princho özel bir görevle ayrılmıştı. Pupi öldürüldükten sonra eski haline dönememiş, ancak duyduğu acıyı saklamayı başarmıştı. Masetti'nin güvenini kazandıktan sonra Buenos Aires'e dönmesine izin vermesi için onu ikna etmişti. Kübalı bir ajanın silahlarla Uruguay'a gelmesi bekleniyordu. Pirincho onunla buluşacak, silahları ailesinin yatıyla gizlice Río de la Plata'ya getirecekti.

Masetti yeni eylem planı için silah istiyordu. Arjantin'in *peronista* ağırlıklı işçi konfederasyonu CGT örgütlü emeğe soğuk davranan Illia hükümetine karşı bir genel grev hazırlığı içindeydi. Masetti'nin amacı Bengochea'nın grubunu silahlandırarak Salta ile Tucumán bölgelerinin birleştiği bölgedeki kırsal askeri hedeflere karşı bir dizi eşgüdümlü hafif saldırı yapmaktı. Saldırılar CGT'nin greviyle çakışacak, EGP hem varlığını hissettirmiş hem de Arjantinli işçileri desteklediğini göstermiş olacaktı. Saldırıların ardından gerillalar And sıradağları üzerinde geri çekilerek iki yüz kilometre güneydeki yeni harekat üssüne gideceklerdi. Masetti kaçış yolunu belirlemek için dağlarda bir keşif harekatı da yapmıştı. Ortadan kaybolmaları güvenlik güçlerinde çok büyük bir güçle karşı karşıya oldukları izlenimi yaratacaktı. Aslında bu Fidel ve Che'nin Sierra savaşının ilk günlerin-

de başarıyla uyguladıkları bir taktikti ve Masetti bunu aynen uygulamak istiyordu.

Eylemleri bir an önce örgütlemek istiyordu. Şubat ayı içinde Bustos'tan kente gidip Piríncho'yla temas kurmasını ve silah sevkıyatı işinin nasıl gittiğini görmesini istedi. Bustos, Buenos Aires'e gitti ve Piríncho'yla bir görüşme ayarladı. Piríncho ortaya çıkmadı. Bir görüşme daha kararlaştırıldı, ama yine kimse gelmedi. Sonunda Piríncho, Belgrano tren istasyonunda Bustos'la buluşmayı kabul etti. Bustos buluşma yerine geldiğinde Piríncho'nun çevrede tertibat aldığını gördü. "Aşırı önlem" nedeniyle dikkati çekebileceklerini düşünerek endişelendi. Piríncho buluşma yeri olarak kalabalık bir mekanı seçmekle kalmamış, arkadaşlarını gözcü olarak çevreye yerleştirmişti.

"Piríncho bana bu toplantıyı, Segundo'ya değil, bana bir açıklamada bulunmak için kabul ettiğini söyledi," diyordu Bustos. "Neden geri geldiğini açıklamak istiyor ve kendisini anlayacağımı umuyordu. Sonra bana bütün öyküyü, uğradığı düşkırıklığını, cinayet [Pupi'nin öldürülmesi] yüzünden bütün inancını nasıl kaybettiğini, bu işin [gerilla] Segundo'nun kişiliğinin çok ötesinde olduğunu bildiğini, harekete saygı duyduğunu ve sadakatinin süreceğini anlattı. 'Buradan gitmek istiyorum,' dedi. 'Avrupa'ya gideceğim... Kimseye bir şey söylemeyeceğime söz veriyorum.'"

Bustos uzaklaşmışken Masetti, Nardo konusunda ona verdiği sözü bozdu. Lerner, Nardo ve Grillo'yla bir hafta geçirdikten sonra, onlarla birlikte kampa döndü ve Masetti'ye gözaltında tuttuğu adamların davranışları hakkında rapor verdi. Grillo "iyileştirilebilir" idi, ancak Nardo hakkında "söylenecek bir şey" yoktu. Davranışları daha da kötüleşmişti.

Lerner'in, Nardo'nun durumuna ilişkin hatırladıkları şunlardı: "Tamamen dağılmıştı. Konuşmuyordu. Dört ayak üzerinde yürüyor, yerlerde sürünüyor, ağlıyor ve mastürbasyon yapıyordu, zavallı. Bu şekilde, ilkel bir biçimde arınıyordu."

Masetti, Nardo'nun yargılanmasını emretti. Federíco savcı, Hèctor savunma avukatı oldu. Hermes ise mahkeme başkanı rolünü oynuyordu. Lerner üçünün "bir koro gibi" yan yana oturduklarını hatırlıyor. Lerner'in belleği duruşmanın izlerini silmiş. Yargılama on ya da on beş dakika sürmüş olmalıydı. Ancak Nardo'nun "kendisini suçlu göstermeye karar verdiği" hissine kapıldığını hatırlıyor, çünkü serbest bırakılması halinde polis tarafından yakalanacağı ve bildiği her şeyi anlatacağı suçlamasına karşı hiçbir şey söylememişti.

Sonuç önceden biliniyordu elbette. Hüküm gecikmedi. "Ölüme mahkum edildi," diyordu Lerner. "Devrimci yasalara ters düşmemek için kendisine infaz mangası tarafından kurşuna dizileceği söylendi."

Ancak Nardo'nun çilesi henüz bitmemişti. Son geceyi gözetim altında geçirmek zorundaydı. Masetti onun ertesi gün, 19 Şubat günü şafak vakti kurşuna dizilmesine karar vermişti. En son gelen gönüllüler "*pelotón de fusilamiento*"yu (infaz mangası) oluşturacaklar, böylece onların da katılaşması sağlanmış olacaktı.

Şafak vakti mezar kazıldı ve Nardo mezarın başında kurşuna dizildi. Lerner bir kenara çekilip seyretti. Son dakikada, ateş emri verildiği an, Nardo'nun göğsünün kabardığını gördü. "İleriye doğru baktı, titremedi, dizlerinin üzerine çökmedi, hiçbir şey demedi."

Kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. "Birbirimizden gizlenmeye çalışıyorduk," dedi Lerner. Masetti bir şey olmamış gibi davranıyordu. "Görevin tamamlanmasını emretti. Nardo gömüldü, mezarın üstü düzlendi, hayat devam etti... Gerilla hayatının bir parçasıydı bu."

EGP bir kez daha kendi içindeki "hanım evlatları"nın zayıflatıcı etkisinden "arınmış" oldu. Masetti'nin Henry Lerner'e yönelik tavrı değişmişti. Artık ondan kuşkulanmıyordu. Lerner kendisinin de az kalsın Masetti'nin kurbanlarından biri olacağını ancak yıllar sonra anladı. Kendisinin, Miguel'in, Pupi'nin ve Nardo'nun Yahudi olması gerçeği üzerinde düşündü ve Masetti'nin siyasal köklerinin aşırı ulusalcı ve Yahudi karşıtı Alianza Libertadora Nacionalista'ya (Ulusalcı Kurtuluş İttifakı) dayandığını öğrenince çok şaşırdı.

Bustos geri döndü. Nardo'nun akıbetini öğrenince altüst olmuştu. Ancak yapılacak bir şey yoktu. Çok daha büyük sorunları vardı. Masetti'ye Pirincho'nun firar ettiğini söylediğinde Masetti inanmak istemedi. Pirincho onun altın çocuklarından biriydi, onu terk edemezdi. Pirincho'nun kız arkadaşıyla sorunu olduğunu biliyordu. Kesinlikle bu yüzden ayrılmıştı. Bustos onu yanlış anlamış olmalıydı. Bustos'a derhal Buenos Aires'e gitmesini ve Pirincho'yu geri getirmesini emretti.

Ama artık çok geçti. Sadece dediği gibi Avrupa'ya gidip ortadan kaybolan Pirincho için değil. Ejercito Guerrillero del Pueblo için de çok geçti. Birkaç gün sonra Bustos tekrar kente gitti, Buenos Aires'teki muhalif bir Komünist Partisi hücresinin gönderdiği beş yeni gönüllü geldi. İçlerinden ikisi Arjantin gizli polisinin (DIPA) ajanlarıydı. Aldıkları emir EGP'ye sızmak, üslerini bulmak ve bu bilgiyle geri dönmekti.

DIPA ajanlarının sızması *gendarmerias*'ın gerillaların yerini keşfetmesiyle çakıştı. Grubun Salta'daki ikmal görevlisi ve kuryesi olan genç ve kültürlü Enrique Bolini-Roca'nın taşralı bir kitapçı olduğuna kimse inanmamıştı. *Camioneta*'sıyla (kamyonet) sık sık açıklanamayacak seyahatlere çıkıyordu. Üstelik çok yakışıklı olduğu için bölgedeki kadınlar peşinden koşuyorlardı. Özetle fazla dikkati çekiyordu. Jandarmalar kısa süre içinde onun Salta-Orán yolu üzerinde uzak bir noktaya gidip geldiğini saptadılar. Bunun üzerine ilk keşif devriyesi ormanın içlerine gönderildi.

Kısa süre sonra askerler ikmal maddelerinin dağlardaki ana gruba gönderilmeden önce depolandığı küçük bir ikmal kampında bir grup gerillayla karşılaştılar. Gerillaların arasında Castellanos, Lerner, Grillo Frontini ve "El Marqués" olarak bilinen bir başka gerilla vardı. Avcı olduklarını iddia ettiler. Çalıların arasında "vahşi hindi" arıyorlardı. Kimse bu öyküye inanmadı. Bu arada iki DIPA ajanı da yakalandı. Jandarmalara hemen kimliklerini söylediler ve öğrendikleri her şeyi anlattılar. Devriye sayısı artırıldı ve EGP'nin çöküşü başladı.

18 Nisan'da Che'nin öncü müfrezesi tasfiye edilmişti. Hermes bir köylünün evinde devriyelerle çatışarak öldü. Onunla birlikte felsefe öğrencisi Jorge, köylü evsahipleri ve çatışmaya giren askerlerden biri de öldü. Geri kalan gerillalar Masetti'nin önderliğinde ikiye bölündüler ve dağların içlerinde farklı yönlere doğru ilerlemeye çalıştılar.

Tırmandılar ve tırmandılar. Çok geçmeden, deniz seviyesinden üç ya da dört bin metre yükseklikte, üzerine nemli bulutların çöktüğü dağ zirvelerine ulaştılar. Yiyecekleri yoktu. Yoğun sis yüzünden önlerini göremiyorlardı. Yeni gelenlerden üçü açlık uykusunda öldü.

Masetti, Atilio, Héctor ve Antonio Paul ayrı bir grup halinde ilerliyorlardı. Masetti, sırtındaki sorun yüzünden zorlukla yürüyordu. Héctor ve Antonio'yu diğerlerini bulmaları için gönderdi. Dağdan aşağı doğru inerlerken Antonio yüksek bir yamaçtan yuvarlanarak bir ırmağa uçtu. Onu kurtarmaya çalışan Héctor da yuvarlandı. Kayalara çarpan Antonio'nun boynu kırılmış, Héctor suya düşmüştü. Irmaktan çıkarak Antonio'nun bulunduğu yere kadar tırmandı. Ona morfin iğnesi yaptı ve ölene kadar yanında bekledi.

Hayatta kalanlar birkaç gün içinde yakalandılar. Bolini-Roca ve kent yeraltı hareketinin Jujuy, Orán ve Buenos Aires'teki diğer üyeleri de yakalanıp tutuklandılar. Bustos ve Córdoba şebekesinin üyeleri önce gizlendiler, daha sonra Uruguay'a kaçtılar. Fark edilmeyen Furry Küba'ya döndü.

Masetti ve Atilio'dan bir daha haber alınamadı. Jandarmalar onları bulmak için bütün ormanı taradılar, ancak elleri boş döndüler. Nisan ayı sonunda Orán'daki cezaevinde, aralarında Castellanos, Lerner, Frontini, Federico ve Héctor Jouve'nin de bulunduğu on sekiz kişi yatıyordu. Grup sağlamdı. Pişmanlık belirtisi yoktu. Devrimci hedeflerini kabul ediyor ve savunuyorlar, ancak Küba bağlantıları konusunda sessiz kalıyorlardı. Che'nin koruması Alberto Castellanos'un kimliğini de gizli tutmayı başardılar.

Ne var ki Küba bağlantısı kısa sürede açığa çıkarıldı. Hermes'in günlüğü bulundu ve notlarda geçen argo terimlerden hareket eden polis ölen kişinin Kübalı olduğunu saptadı. Arjantin güvenlik güçleri ele geçirdikleri silahlar üzerinde inceleme yaptılar ve bunların Belçika FAL otomatik tüfekleri olduğunu ve Fabrique Nationale'den satın alınarak gemiyle Küba'ya getirildiğini saptadılar. Sovyet yapımı silahlara gelince, yarıkürede bu silahlara sahip olabilecek tek ülke Küba idi.

Basında büyük bir gürültü koptu. EGP'nin arkasındaki itici güç Che Guevara mıydı? Ölmüş olan Hermes Peña'nın onun eski yakın korumalarından biri olduğu açığa çıkınca, bağlantılar kolayca kuruldu. Kayıp Comandante Segundo'nun Jorge Ricardo Masetti olduğu anlaşılınca ve Che kamuoyu önünde onu "kahraman bir devrimci" olarak övünce, soru iyice tartışmalı bir hal aldı.

Ancak ne Che ne de bu maceraya katılan bir başkası daha özgül bir doğrulamada bulundu. "Salta gerillaları" olayı bir bilmece, daha büyük ve daha dramatik olayların kısa süre içinde belleklerden sildiği küçük bir olay olarak kaldı. Yaşananların Che için ne ka-

dar önemli olduğunu ya da Masetti'nin başarısızlığının onun hayat çizgisini ve tarihi nasıl değiştirdiğini sadece bir avuç insan biliyordu.

Masetti asla bulunamadı. Hayatta kalan yoldaşları onun akıbetinin üç şekilde açıklanabileceğine inanırlar. Bir teoriye göre Masetti her şeyin bittiğini anlamış ve Atilio'yla birlikte intihar etmişti. İkincisine göre açlıktan ölmüşlerdi. Ve üçüncüsüne göre, jandarmalar onları bulmuş, Masetti'nin üzerinde taşıdığı yaklaşık yirmi bin doları almış ve yaptıkları anlaşılmasın diye onları öldürmüşlerdi.

Gerillalar çok geçmeden mahkemeye çıkarıldılar. Grillo'nun babası Norberto Frontini, Horacio Lonatti adında Córdobalı bir solcu avukat, Ricardo Rojo ve Gustavo Roca'dan oluşan güçlü bir avukatlar ekibi vardı. Yine de sanıklar dört ile on dört yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldılar. Nardo'nun idamında savcı rolü oynadığı için en ağır ceza Federico "El Flaco" Méndez'e verildi. Héctor Jouve'ye aynı duruşmaya katıldığı için on iki yıl verildi. Castellanos ve Lerner de beşer yıla mahkum edildiler. Cezaları temyiz edilecekti, ancak yapılacak fazla bir şey yoktu.[109]

Che *foco*nun kabusu andıran çöküşü karşısında şaşırmış ve üzülmüştü. Haberi aldığında Avrupa'daydı. 1964 Martının sonunda Cenevre'de toplanan Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD) kuruluş toplantısında konuşma yapmak için Cenevre'de bulunuyordu. Daha sonra Paris'e geçti ve orada buluştuğu Gustavo Roca yaşanan felaket hakkında ona bilgi verdi. Che, Cezayir ve Prag'da kısa süreli molalar verdikten sonra Hermes'in öldürüldüğü 18 Nisan günü Küba'ya döndü. Haftalar geçip de Masetti bulunmayınca Che onun öldüğünü anladı. Bu olay Arjantin'de silahlı mücadele başlatmak için dikkatle hazırladığı planların büyük bir başarısızlığa uğramasının yanı sıra kendisi için de kişisel bir trajediydi. Che sadece en yakın iki öğrencisini, Hermes ve Masetti'yi kaybetmekle kalmamıştı. Yaptığı uyarıların dikkate alınmadığı ve gerillaların keşfedilmelerine yol açan pek çok hata yaptıkları da açıktı.

Che'nin yaşadığı yurt özleminin ne kadar derin olduğunu pek az kişi biliyordu. Rosa María Oliver adında Arjantinli bir gazeteci Şubat 1963'te onunla konuşurken bu duygularına ilişkin bir belirti yakaladığına inanmaktadır. Birlikte oturmuş çay içer ve ülkeleri hakkında nostalji yaparlarken Che ansızın elini dizine vurarak neredeyse yalvarır gibi, "Yeter," demişti, "artık Arjantin'den söz etmeyelim."

"Neden, onu çok sevdiğin için mi?"

"Tam da bu sebepten..."

Masetti'nin ortadan kayboluşuna ilişkin haberlerin üzerinden çok geçmeden Alberto Granado Che'yi bürosunda görmeye gitti. Che çok üzgün görünüyordu. Granado arka-

109) Gustavo Roca bir Marksist, muhafazakar ve güçlü Córdoba sülalesinin haylaz çocuğu, Che'nin eski aşkı Chichina Ferreyra'nın kuzeni ve ilk gençliğinden beri Che'nin arkadaşıydı. Sonraki aylarda ve yıllarda Roca "insan hakları ihlali" ve gerillalara verilen hapis cezalarının aşırılığı gibi konularla uğraştı; ancak en önemli rolü, Che, mahkumlar ve Arjantin'de hâlâ yeraltı faaliyeti sürdüren gerilla ekibi arasında kuryelik yapmaktı.

daşını neşelendirmek için, "Neyin var, Che?" diye takıldı ona. "Ölü köpek gibi surat asıyorsun." Che şu karşılığı verdi. "Petiso, ben burada bir masanın arkasında rezil bir vaziyette otururken, göreve gönderdiğim adamlar ölüyorlar."

Che konuşmaya devam etti. Yüksek sesle düşünüyor gibiydi. Hermes gibi tecrübeli bir gerillanın onlara verdiği sürekli hareket halinde olma talimatına neden uymadığını merak ediyordu. Arjantin jandarmasının onları bulmasına yetecek kadar uzun bir süre aynı yerde kalmaları grubun çöküşüne neden olmuştu. Sürekli hareket gerilla savaşının başlıca kuralıydı. Masetti bilmese de Hermes'in bunu gayet iyi bilmesi gerekirdi. Che onu bu yüzden, tecrübeli bir gerillanın içgüdülerinden ve uzmanlığından yararlanılsın diye oraya göndermiş, ancak işe yaramamıştı.

Salta gerillalarının başarısızlığı Che için önemli bir dönüm noktası oldu. "İyi" ancak deneyimsiz adamlar onun gerilla savaşı teorilerini sınamaya çalışırken bir kez daha başarısızlığa uğramışlardı. Fikirlerinin geçerliliğini bizzat kanıtlamak durumunda olduğu açıktı. Küba devriminde insanları bir araya getirme ve ayrı devrimci güçleri etkin bir savaş mekanizması içinde birleştirme görevi nasıl Fidel'e düştüyse, kıtasal devrimin başarısı da kabul edilmiş bir liderin fiziksel varlığını gerektiriyordu ve bu lider kendisiydi.

26
Uzun Veda

I

1964 yazında Che Küba'dan ayrılmaya ve devrimci savaş alanına dönmeye karar vermişti. Soru şuydu: Nereye gidecekti? Bir yerlerde onun gelişi için gerekli koşulların hazırlanması gerekiyordu. Bu hedef Che'nin en büyük saplantısı haline gelmişti.

Küba'da artık vazgeçilmez değildi. Devrim olabileceği kadar güvendeydi. Her ne kadar CIA destekli bol miktarda karşı-devrimci faaliyet varsa ve Küba hava sahasında U-2 casus uçakları uçmaya devam ediyorsa da, Amerikalıların yakın zamanda ülkeyi istilaya kalkışmaları pek muhtemel görünmüyordu. Kaldı ki Kennedy de Sovyet nükleer füzelerinin çekilmesi karşılığında böyle bir şeye kalkışmama sözü vermişti. Gerçi bu sözden kolayca cayılabilirdi; ancak Kennedy'nin ardılı Lyndon Johnson o sırada giderek sertleşen bir siyah insan hakları sorunuyla, yaklaşan başkanlık seçimi yarışıyla ve Amerikan birliklerinin Komünist Kuzey'e karşı istikrarsız Güney Vietnam'ı desteklemek için doğrudan müdahale ettiği Vietnam'da tırmanan çatışmalarla meşguldü.

Kruçev Küba'yı SSCB'nin "kızı" olarak göklere çıkarıyor ve artık Havana'da hiç kimse herkesin içinde "*Nikita, mariquita*" diye şarkı söylemiyordu. Adaya gelen Sovyet yardımı her zamankinden daha cömertti, ancak Küba'nın Moskova'ya bağımlılığı yönünde açık bir eğilim de vardı. Bu durum Che'yi rahatsız ediyor, ama Fidel'in en azından şimdilik fazla vicdan azabı çekmediği görülüyordu. Ayrıca başka alternatif de yoktu.

Che uzun dönemde Küba'nın bağımsızlığının Sovyet yardımlarına değil, Latin Amerika devriminin başarısına bağlı olduğu kanaatini korumaktaydı. Latin Amerika ülkeleri kolektif kaynakları paylaşarak, kardeşçe bir devrimci topluluk oluşturarak ülkelerinin Moskova dahil dış güçlere geleneksel bağımlılıklarını azaltabilirler ve gelişmekte olan dünyada yeni bir Sosyalist çağ açabilirlerdi.

Che'nin ayrılma kararını etkileyen başka faktörler de vardı. Bunlar 1962'de, Salta *focosunun* henüz planlanma aşamasında olduğu sırada da vardı, ancak 1964'te iyice keskinleşmişlerdi. Küba'nın siyasal ortamı giderek içe kapanıyordu. İçte ve dışta yeni düşmanlar ortaya çıkmıştı.

Latin Amerika'nın belli başlı Komünist partileri Küba'nın kendi ülkelerine silahlı mücadele ihraç etmesinden korkuyorlardı. Salta olayı Arjantin Komünist Partisi'nin saygıdeğer güçlü adamı Victorio Codovilla'yı öfkelendirmişti ve partisi bu işe katılan Komünistlerin partiden "ihraç edilmiş" radikaller olduğunu belirterek Masetti *foco*sunu ağır bir dille lanetlemişti. Peru Komünist Partisi'nin ve Monje ile Bolivyalı yoldaşlarının da Codovilla'nın duygularını paylaştıklarını ve tıpkı onun gibi bu konudaki görüşlerini Moskova'ya ilettiklerini belirtmeye gerek yok.

Che'nin hakkındaki kuşkuları giderme çabalarına rağmen, Kremlin'de onun bir Maoist, tehlikeli bir aşırılık yanlısı ve "Troçkist" olduğuna dair mutabakat devam ediyordu. Çinliler de bu söylentilerin farkındaydılar ve Che'yi yakından izlemeye başlamışlardı. BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı için Cenevre'de bulunduğu sırada, Çinli ajanlar Che'nin peşinden ayrılmadılar. Otel lobisinde onu izliyor, asansörle odasının bulunduğu kata çıkıp inerken bile onu gözlüyorlardı.

O sırada Sergo Mikoyan da Cenevre'deydi ve söylentileri ortadan kaldırmak için Che ile Sovyet Dış Ticaret Bakanı Nikolay Patoliçev arasında gayri resmi bir tanışma toplantısı düzenlemeye çalıştı.

Mikoyan, Che'nin oteline girdiğinde lobideki Çinliler dikkatini çekti. Che onu oteldeki odasında görünce memnun oldu ve Patoliçev'le toplantı önerisini hemen kabul ettikten sonra sordu: "Aşağıda Çinli gördünüz mü?" Mikoyan gördüğünü söyleyince Che başını salladı. "Moskova'da sizler benim bir Çin ajanı olduğumu ya da onlarla bağlantılı olduğumu düşünüyorsunuz, ama değilim. Beni sürekli takip etmeleri de bunu gösteriyor."

Ancak Sovyet liderliği Che'nin masumiyet iddialarını inandırıcı bulmuyordu. Küba'da devrimci dayanışma konusunda daha "fedakar" oldukları için Che'nin Çinlileri tercih ettiği, çevresindeki insanlar tarafından gayet iyi biliniyordu. Orlando Borrego, sadece Küba'da çalışan Çinli teknisyenlerin Che'nin bakanlığında ücretsiz çalıştıklarını, oysa Sovyet yurttaşlarının maaş ve konut istediklerini ve bunun da Moskova hükümetinin Fidel'e verdiği kredilerden kesilerek karşılandığını söylüyordu. Che, Çinlilerin "daha doğru" bir Sosyalist "ahlak" sergiledikleri görüşünü saklamıyordu. Kremlin'in siyasetinden farklılaşan her görüşün bir sapma, hatta ihanet olarak görüldüğü bu ideolojik zamanlarda Che Sosyalist devrim konusunda Çin siyasetiyle zaman zaman aynı çizgide yer alıyordu. Beijing'den gördüğü her ilgi oradan emir alma biçiminde yorumlanabiliyordu.

Bu kuşku Che'nin Küba'daki çalışmalarını ve gerek Sovyet askeriyesi gerekse Sovyet parti önderliğiyle güçlü bağlar geliştiren Raúl Castro gibi en yakın bazı yoldaşlarıyla olan ilişkilerini de gölgeliyordu. Meksika ve Sierra döneminde Raúl, Che'nin başlıca müttefiki olmuş ve ona daima itaat etmişti. Oysa şimdi aralarındaki ilişki giderek kötüleşiyor ve düşmanlık noktasına yaklaşıyordu. 1962 yazında Sovyetler'le yapılan füze görüşmeleri Küba'da bir dönüm noktası olmuş, "görevi tamamlamak" için Che, Raúl'un ardından Moskova'ya çağırılmıştı. Che'nin Moskova'yla ilişkileri kötüleştikçe, Raúl'un Sovyet yanlısı tutu-

munda bir gelişme oldu ve Che'nin Küba'daki "Çinli" olduğuna dair şakalar başladı.

Bir başka cephede, Che'nin sanayi politikalarına da açıktan meydan okunuyor ve Che Küba ekonomisinin yönetimi ve denetimi konusunda dostça da olsa şiddetli bir ideolojik mücadele veriyordu. SSCB'de uygulanan ve savunulan "devlet kapitalizmi" sistemine uygun biçimde devlet işletmelerinin kendi aralarında rekabet etmeleri yerine; Che'nin "bütçe finans sistemi" denilen uygulamayı, yani işletmelerin kendi varlıklarını ve kaynaklarını komünal biçimde paylaşmalarını savunması şiddetli bir muhalefetle karşılaşmıştı. Başlıca muhalifleri, Fidel'in INRA şefi olarak tarımdan sorumlu kıldığı Carlos Rafael Rodríguez ve sürekli dalaştığı 26 Temmuz militanı ve şimdi Dış Ticaret Bakanı, Marcelo Fernández idi.

Che'nin Küba iş gücünün Komünist bilincini geliştirmek için "maddi özendiriciler"in yerine "manevi özendiricileri" uygulama konusunda aldığı ısrarcı tutum, ideolojik anlaşmazlığın esasını oluşturuyordu. Sovyetler Birliği'nde uygulanan "maddi özendiriciler" sistemi Lenin tarafından durgun iç savaş sonrası Sovyet ekonomisini canlandırmak için 1924'te benimsenen Yeni Ekonomi Politika'dan (NEP) kaynaklanıyordu. Bu sistem üretimi artırma aracı olarak fabrikalar ve tekil işçiler arasında kapitalist rekabet biçimlerine izin veriyordu. Che bu sistemin işçilerin emeklerinin karşılığında doğru bir Sosyalist ödül kazanmalarını önlediğine inanmaktaydı. Böyle bir ödül ancak moral ödüllendiricilerle sağlanabilirdi. Gönüllü çalışma tasarısının, herkesin iyiliği için "fedakarlık arzusu"nu kanıtlama çabasının ardında da bu dürtü yatıyordu.

Sorun Küba ekonomisinin gelecekte izleyeceği yönle de ilgiliydi. Che'nin Küba'yı hızla sanayileştirme düşü kısa sürede dağılmıştı. "Fazla hızlı" gidilmesinden bizzat sorumlu olduğunu kabul ediyordu. İşgücü hazırlıksız, kaynaklar yetersizdi. Ancak bu denetimin ardında, yetersizlik, teknik uzmanlıktan yoksunluk ve Sovyet blokundan gelen ekipman ve malzemenin genellikle kötü kaliteli olması gibi başka etkenler de vardı. Bu durum Che'yi öfkelendiriyor ve bunu açığa vurmaktan kaçınmıyordu. Bir başka seçenek Küba'nın yeniden "Kral Şeker" e dönmesiydi. 1964'ün ortalarında, yeni Sovyet-Küba şeker anlaşmasının ardından Kruçev'in Küba'nın şeker kamışı üretimini makineleştirmek için bir şeker kamışı kesme makinesinin geliştirilmesi konusunda yardım teklif etmesi, Küba'nın geleceğini sanayinin değil tarımın belirleyeceğini açıkça ortaya koyuyordu. Bu, Che'nin Yeni Sosyalist insanı yaratma düşünün de sonu anlamına geliyordu.

Nihayet Che Kübalı değil Arjantinli'ydi ve asla açıkça dile getirmiş olmasa da, içinde Küba'nın aslında "onlar"ın ülkesi olduğuna dair bir duygu vardı. Kendi yöntemlerine inanan sadık kadroları eğitmiş ve onları kendi yokluğunda savaş alanlarına taşıyabilmişti. Ve sahneden ayrılma vakti gelmişti.

Belki Che yaşlanmakta olduğunu da düşünmekteydi. O sırada otuz altı yaşındaydı; yürüyebilir, savaşabilir ve adamlarına önderlik edebilirdi. Ancak biraz daha beklerse çok geç olacaktı.

II

Ilk görevi Güney Amerika'da gizli bir gerilla altyapısını yeniden kurmak ve genişletmekti. Salta fiyaskosu bu hedefi sarsmış ancak parçalamamıştı. Alberto Castellanos dışında bu işe giren Bolivyalılar ve Kübalılar zarar görmemişlerdi. Córdoba, Buenos Aires ve öteki Arjantin kentlerindeki yeraltı örgütü de sağlamdı. Hasar daha çok gerillanın kendisiyle ve Salta'daki destek şebekesiyle sınırlı kalmıştı. Masetti'nin kolu çökmüş olsa bile, Che, Güney Amerika'ya önemli bir yığınak yapmış durumdaydı. Tanya da yoldaydı.

Tanya espiyonaj eğitimini Mart 1964'te tamamlamış ve Che onu Sanayi Bakanlığı'ndaki çalışma odasına davet etmişti. Piñeiro'nun üst düzey ajanlarından, takma adı Renán Montero olan bir kişi de onunla birlikte geldi. Renán başka görevlerin yanı sıra, 1959'daki başarısız Nikaragu gerilla hareketine Rodolfo Romero'yla birlikte katılmıştı. Che, Tanya'ya bilgi verdi. Onun tam bir gizlilik içinde Bolivya'ya gitmesini, legal bir görüntü vererek ülkenin liderleriyle mümkün olduğu kadar yakın ilişki kurmasını istiyordu. Bu hayatı süresi belli olmayan bir dönem için sürdürecek, vakti geldiğinde harekete geçirilecekti. Piñeiro'ya göre Tanya'nın Bolivya için seçilmesinin sebebi, diğer yeneteklerinin yanı sıra Almanca konuşabilmesiydi. Bu özellik Bolivya'daki Alman göçmenlerden oluşan nüfuzlu topluluğa sızmasını kolaylaştıracaktı. Piñeiro'ya göre, Che oradaki harekete bizzat katılmayı düşündüğünü Tanya'ya söylememişti.

Tanya toplantıdan büyük bir gururla ayrıldı. Che sonunda onun yeteneklerini takdir etmiş ve kıtasal devrimde ona çok önemli bir rol vermişti. Bir süre sonra kılık değiştirerek, sahte kimliğini, yani *leyenda*sını sınamak ve kendisini sahte kişisel biyografisiyle tanıtmak için Batı Avrupa'ya gitti.

Tanya'yla yaptığı toplantının ardından Che, Ciro Bustos'u Havana'ya çağırdı. Olup bitenler hakkında bilgi aldı ve yeni talimatlar verdi. Masetti yenilgisinden sonra Bustos işleri düzene sokmaya çalışmış ve harekete geçmek için, yeraltı çevrelerinde denildiği gibi "*la isla*"dan (ada) gelecek emirleri beklemişti. Córdoba'daki akademisyenlerin yardımıyla tutukluları savunacak avukatlar ekibini oluşturmuş; Furry ile iki militanı, "Petíso" Bellomo ve Héctor Jouve'nin kardeşi Emilio'yu gizlice Uruguay Montevideo'ya göndererek güvenli evlere yerleşmelerini sağlamıştı.

En önemlisi, Bustos Salta *foco*su için hazırlanan zuladaki silahların iki bağımsız gruba aktarılmasını sağlamıştı. Bu gruplardan biri Tucumán'da yeni bir *foco* açmayı amaçlayan "El Vasco" Bengochea'nın küçük Troçkist hizbi, diğeri de Uruguaylı solcu şeker kamışı kesicileri hareketi "*cañeros*"un lideri Raúl Sendíc'in önderlik ettiği bir yerel gruptu. Bustos'un Sendíc'le yaptığı toplantı tiyatroyu andıran tam bir gizlilik içinde gerçekleşti.

"Sendíc, Petiso Bellomo'nun bazı ilişkilerini kullanarak benimle görüşmek istedi," diyordu Bustos. "Toplantı bir pazar günü öğleden sonra Montevideo'nun sanayi bölgesinin biraz uzağında, El Cerro kumsalında yapıldı. Sendíc ihtiyar ve yoksul bir balıkçı kılığına bürünmüştü. Ben de yalnız gezgin pozlarındaydım. Biraz ötede, aslında Sendíc'in

adamları olan birkaç genç kumların üzerinde futbol oynuyordu. Onlara yaklaştığımda, Hèctor'un kardeşi *el gordo* (şişko) Emilio beni alarak "balıkçı"nın yanına götürdü. Sendíc bana [Salta] yenilgi[si] hakkında ayrıntılı sorular sordu. Benden iki şey istiyordu: Güvenli koşullarda eğitim ve biraz 'demir' [silah]."

Bustos, Sendíc'in adamlarından birini temel güvenlik ve sahte belge düzenleme konularında eğitmeyi kabul etti. (Otuz yıl sonra Bustos eski "öğrencisi"nin Uruguay hükümeti adına çalışan tanınmış ve saygıdeğer bir iktisatçı olduğunu gülerek anlattı.) Emilio'ya da EGP'nin Uruguay'daki silah zulasını Sendíc'in grubuna aktarma yetkisi verdi. Bustos'un Uruguaylılara yardım etme kararı, o sırada fark edemeyeceği kadar büyük bir tarihsel olaydı. O mütevazı başlangıçtan sonra Sendíc'in örgütü deneyimli Tupamaro kent gerilla hareketi olarak gelişecek ve eylemleriyle Uruguay toplumunu kökünden sarsacaktı.

Bustos Havana'da Che'yle buluşmak için *Pasado y Presente*'nin editörü ve Córdoba destek grubunun ideolojik akıl hocası "Pancho" Aricó'yla seyahat etti. Aricó, yok oluşundan önce Masetti'yle görüşmek için dağlara giden destek grubundandı ve o zamandan beri, meslektaşları Oscar del Barco ve Héctor "Toto" Schmucler'le birlikte, Che'nin *foco* teorisinin Arjantin'de işlemeyeceğini savunuyordu.

"Pancho eleştirilerimizi aktarmak için Küba'ya gidip Che'yle görüştü," diyordu, Toto Schmucler. "[Kır gerillasının] taktik olarak sonuç vermeyeceğini düşünüyorduk. Ama oraya gidince ağzını açamadı. Che iki ya da üç saat konuştu ve Pancho bir şey söylemedi." Daha sonra Pancho arkadaşlarına oraya gidip de Che'nin karşısına oturunca onun varlığı ve görüşleri karşısında nutkunun tutulduğunu ve ona karşı çıkamadığını anlattı. Pancho Aricó bu ruh halinin sebebini çok basit biçimde açıklıyordu: "O, *Che* idi."

Aynı şey Bustos'un da başına geldi. Salta'da olanları anlatmak ve yeni eylem planları yapmak için Che'yle defalarca görüştü. Ona bazı adamların neden açlıktan öldüklerini anlatamıyordu. Orán çevresindeki cangılın koşullarını açıklamaya çalıştı. O bölgede ne köylü ne de yiyecek vardı. Avlanmak da mümkün değildi. Bir keresinde gerillalar bir *tapir* vurmuşlar ancak yiyememişlerdi, çünkü hayvanın eti hemen çürüyordu. "Bunu kendisine anlattığımda, hayır, dedi. Eti iyice kaynatmaları gerekiyordu. O zaman asitleri dönüşür ya da buna benzer bir şey olurdu ve gayet güzel yenirdi."

Che'nin görüşleri netti. Kırsal bir gerilla *foco*su kurulabilirdi, ancak bu işi doğru biçimde yapmak gerekiyordu. Bustos'un kuşkuları vardı, ancak Aricó'nun aksine bütün umudunu kaybetmiş değildi. Her yeni girişimin alt yapı oluşturma ve bu yapıyı başka mıntıkalara yayma faaliyeti üzerinde yoğunlaştırılması gerektiğini düşünüyordu. Gerillalar avlanarak hayatta kalmaya çalışmamalı ya da Masetti'nin grubu gibi kentten kamyonlarla taşınan ve sonunda polisin de dikkatini çeken mal akışına bağımlı olmamalıydılar. Belirli bir bölgeyle tamamen bütünleşmeli ve ihtiyaçlarını kuşku uyandırmadan bizzat sağlamalıydılar.

Bustos, Che'nin kendisiyle aynı görüşte olduğunu söylüyor. "Bana şöyle dedi: 'Oradaki işleri ayarla, sonra dön ve planını uygula. İnsanlarla çalışmaya başla. Kopmuş [Komünist ve Peronistlerden] grupları kullan. Bakalım nasıl gelişecek.'"

Bustos onun silahlı mücadeleye girmek isteyen her grupla çalışmaya hazır olduğunu ve eşzamanlı olarak eşgüdümlü bir ulusal gerilla cephesi kurmak istediğini anlıyordu. Şimdilik siyasal askeri komutan olmayacak, dağlara sevk edilmek üzere acilen adam toplanmayacaktı. Bustos sınırsız bir süre için hazırlık çalışmalarını yürütecekti.

Para en büyük engellerden biri olacaktı. Bustos, Che'nin bu faaliyetleri yürütmesi için kendisine bir bütçe vermediğini, ama "biraz yardım" ettiğini söylüyor. Para bulma sorununu tartıştılar ve Bustos eylemci bazı yoldaşlarının bir "kamulaştırma" stratejisini savunduklarını söyledi. Bu strateji nakit para edinmek için banka soymayı kapsıyordu. 1958'in sonunda Las Villas'taki devrimci güçlerin komutasını aldığında Che de aynı öneride bulunmuştu; ama bu kez durum farklıydı. O sırada Küba bir iç savaştan geçiyordu ve Che bizzat komutan konumundaydı. Arjantin'de bu koşullar yoktu ve ayaklanma kök salmadan işlerin çığrından çıkmasını istemiyordu. Che soygun tasarısını dikkate almadı. "Bu aşamada olmaz," dedi Bustos'a. "Banka soyarak başlarsan, banka soyguncusu olarak bitirirsin."

Bustos ayrılmadan önce Furry, Ariel ve Papi'yle görüştü ve Havana'yla mesaj, insan, para akışı ve lojistik sağlamak için gerekli giriş hatları ve temas noktaları üzerinde çalıştı. Küba'yla diplomatik ilişkilerini sürdüren son Latin Amerika ülkelerinden biri olan Uruguay, şimdilik aktarma istasyonu olarak kalacaktı.

20 Mayıs günü, Bustos henüz Küba'dayken, Buenos Aires'in merkezindeki Calle Posadas'ta bir patlama olduğunu bildiren bir telgraf geldi. "Vasco" Bengochea ve dört adamı bir apartmanın altıncı katında bomba imal ederlerken havaya uçmuşlardı. Bu "Tucumán" grubunun sonu oldu. Bu da bir diğer engeldi; ancak Bustos'un hatırladığı kadarıyla, bu olay Che'yi fazla "endişelendirmedi". "Böyle şeyleri gayet sakin karşılıyordu."

Bustos'un ayrılmasından sonra Che ile Fidel strateji konusunda geçici bir anlaşmazlık yaşadılar. Yaptırımları sıkılaştıran ve Küba'yı OAS aracılığıyla tecrit etmek için ABD destekli yeni önlemler alan Johnson yönetimi, giderek daha sert bir dil kullanırken, Fidel bir yatıştırma atağına girişmişti.

Temmuz ayında *New York Times* muhabirlerinden Richard Eder'le bir dizi mülakat yapan Fidel, Küba'ya yönelik düşmanlıklara son verildiği takdirde Küba'nın Latin Amerika devrimci hareketlerine verdiği desteği keseceğini açıkça ifade etti. Fidel için bu bir reel politik meselesiydi. Füze krizi sırasında ve sonrasında Kruçev'i gözleyerek siyasal pazarlık yapmayı öğrenmişti. Kruçev füze krizinden Washington ile görüşmeler yaparak ve Ağustos 1963'te nükleer denemeleri yasaklayan bir anlaşmayı imzalayarak çıkmıştı. Bu kez de Fidel yeni durumu Küba için en yararlı şekilde nasıl kullanabileceğini düşünüyordu. Fidel yaptığı jestin Sovyet tavsiyesine dayandığını kuvvetle ima etti ve Johnson'un kasım ayında yapılacak başkanlık seçimlerinde aşırı muhafazakar rakibi Cumhu-

riyetçi Senatör Barry Goldwater karşısında kazanacağını ve John Kennedy'nin başlattığı Küba'yla ilişkileri yumuşatma görüşmelerini sürdüreceğini umduğunu açıkça beyan etti.

Fidel'in sözleri yayımlandıktan bir gün sonra, ABD Dışişleri Bakanlığı bir bildiri yayımlayarak uzatılan zeytin dalını reddetti; SSCB'ye bağlı olduğu ve "Latin Amerika'da yıkıcı faaliyetler"e devam ettiği sürece Küba'yla görüşme yapılamazdı. Fidel ciddiyetini göstermek için, reddedilmesine rağmen görülmemiş bir diplomatik sessizliğe büründü.

19 Temmuz günü Kübalı bir asker Guantánamo üssünün içinde bir Amerikalı tarafından vurulup öldürüldüğünde bile provokasyondan kaçınmayı başardı. Raúl ölen askerin kitlesel cenaze töreninde bir konuşma yaptı ve ağabeyiyle aynı çizgide olduğunu açıkça ortaya koydu. Atılan kurşunun Küba'yı ve Başkan Johnson'u hedef aldığını ve barışı önlemeyi amaçladığın söyledi. Goldwater'ın seçilmesi halinde savaş çıkacaktı.

Ne var ki birkaç gün sonra Che de kendi uzlaşmaz tavrını kamuoyuna açıkladı. 24 Temmuz günü Santa Clara'daki bir fabrikada konuşurken, kendisini dinleyenlere, ortak görevlerinin "görüldüğü her yerde ve elimizdeki her türlü silahla" emperyalizme karşı savaşmak olduğunu hatırlattı. Amerika'da kimin başkanlığa seçileceği fark etmez, düşman aynıdır, diyordu. Bu konuşmayla Che ilk kez *el jefe máximo*nun öğretisini halkın önünde açıkça reddediyordu. Fidel onu böyle bir konuşma yapmakla görevlendirdiyse, bunu kapalı kapılar ardında yapmıştı. O sırada gerçekçi olanın ise Fidel değil, Che olduğu zamanla ortaya çıkacaktı.

İki gün sonra OAS bütün üye devletlerin Küba'ya yaptırım uygulamasını oyladı ve aynı uygulamanın Küba'yla ilişkisini kesmeyen ülkeleri de kapsayacağını ilan etti. O zamana kadar ayak direyen Brezilya, mayıs ayında Küba'yla ilişkisini kesti ve arkası çorap söküğü gibi geldi. Ağustosta Bolivya ve Şili de ilişkilerini kestiler, eylülde onları Uruguay izledi. Itaat etmeyen tek ulus Meksika idi.

Washington bu zaferi kutlarken, Fidel yumuşama teklifini tekrarladı. 26 Temmuz'da komşularıyla ilişkilerin normalleşmesi karşılığında Küba'nın "uluslararası alanda kabul edilmiş hukuk normları"na uyacağını ilan etti. Eğer barışı sağlamak Küba'nın "başka devrimcilere maddi yardım" sağlamaktan vazgeçmesi anlamına geliyorsa, jestler karşılıklı olduğu sürece, buna uyulacaktı. Bu açılımın o sıradaki Sovyetlerin "barış içinde bir arada yaşama" siyasetinin çerçevesi içinde gerçekleştiği konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmayan Fidel, şu sonuca varıyordu: "Tutumumuz bu kıtada yer alan bütün ülkelerle ve bütün devletlerle toplumsal sistemlerine bakılmaksızın barış içinde yaşamayı öngörmektedir. Bütün ülkelerin eşitliğini esas alan bir uluslararası normlar sistemine göre yaşamaya hazırız."

Fidel'in Amerikalılara uzattığı havuç buydu. Ardından sopayı gösteriyordu: "Küba halkı uyarıyor. Eğer Kuzey Amerika topraklarından ve Karaib'deki diğer ülkelerden gelen korsan saldırılar... yanı sıra Küba topraklarına ajan, silah ve patlayıcı sevkıyatı kesilmeyecek olursa, Küba halkı Anavatan'ımızın içişlerine benzer müdahalelere kalkışan bu

ülkelerdeki devrimci hareketlere elindeki her türlü imkanı kullanarak yardım etme konusunda eşit bir hakka sahip olduğunu dikkate alacaktır."

Fidel'in barış koşullarını büyük bir dikkatle öne sürdüğü konusunda kuşkuya yer yoktu; ancak ABD'nin siyasetini kararlaştıranlar Che'nin 1961'de Punta del Este'de yaptığı açılım gibi, bu yeni jesti de bir zayıflık belirtisi olarak gördüler ve bir kez daha reddettiler. Fidel'in yatıştırıcı konuşmasının OAS kararıyla çakışması Amerikalılarda bir zafer havası yarattı: Küba'ya yapılan baskılar sonuç veriyordu ve bu baskılar sürdürülerek Castro'nun defteri dürülebilirdi. Kuşkusuz yanılıyorlardı. Kremlin destekli barış çabasının başarısızlığa uğraması üzerine Fidel, yeniden Che'nin kararlı biçimde savunduğu çatışma yoluna sapacaktı.

Dış olaylar da bu dönüşe önemli ölçüde katkıda bulundu. 5 Ağustos'ta Amerikan uçakları Hanoy gambotlarının Tonkin Körfezi'ndeki Amerikan donanması güçlerine sözde saldırısına misilleme olarak, Kuzey Vietnam'ı bombalamaya başladılar. İki gün sonra Kongre Tonkin Körfezi Kararı'nı kabul etti ve böylece Johnson'a Vietnam'a askeri müdahaleyi tırmandırması için yeşil ışık yakılmış oldu. Amerikalıların da kabul ettikleri gibi Vietnam savaşı bu gelişmeyle birlikte resmen başladı. Küba Amerikan bombardımanını kınayan sert bir bildiri yayımlayarak, küresel Sosyalist kampa Vietnam'ın "Yankee emperyalizminin saldırganlığı"na karşı savunulması için "birlik" çağrısında bulundu. Vietnam krizi birbirine düşman iki Komünist devin zarar verdiği Sosyalist kardeşlik duygusunu onarmak için Küba'ya büyük bir fırsat sağlamıştı.

Che hemen devreye girdi. 15 Ağustos'ta gönüllü çalışmada başarı gösteren Komünist işçiler için Havana'da düzenlenen bir ödül töreninde Kübalıların, artan tecrite rağmen genişlemekte olan bir uluslararası devrimci devletler topluluğunun parçası olduklarını belirtti. Washington'un "çevreleme" siyasetiyle aynı safta yer alan Latin Amerika ülkelerinde verilen devrimci silahlı mücadeleler zafer kazanacak ve Sosyalist ittifak daha da genişleyecekti.

"Şu sırada esmekte olan kötü rüzgarlar," diyordu Che, "her geçen gün biraz daha artan tehditler, bize ve dünyanın diğer ülkelerine karşı başlatılan korsan saldırılar, dert değil. Bizi Johnson'un ya da Goldwater'ın tehdit etmesi de dert değil... emperyalizmin her gün biraz daha saldırganlaşması da dert değil. Halklar kendi özgürlükleri için savaşmaya ve kazandıkları özgürlüğü muhafaza etmeye kararlılar. Hiçbir şey onları yıldıramayacaktır. Ve hep birlikte, burada, Küba'da, Sovyetler Birliği'nde ya da orada, Çin Halk Cumhuriyeti'nde ya da Asya'da savaşmakta olan Vietnam'da hep birlikte –birlikte olduğumuz için– yeni bir hayatı kuracağız."

Kendisini dinleyenlere Latin Amerika'da biri Guatemala'da, diğeri Venezuela'da olmak üzere iki devrimci mücadele olduğunu hatırlattı. Bu mücadeleler "emperyalizmi peş peşe yenilgiye uğratarak" gelişmekteydi. Afrika'daki ulusal kurtuluş hareketleri yükseliyordu. Eski Belçika Kongosu'nda Patrice Lumumba'nın verdiği devrimci örneği devra-

lanlar hâlâ savaşıyorlardı ve kaçınılmaz biçimde kazanacaklardı. Portekiz sömürgesi Gine'de Amilcar Cabral'ın önderliğindeki kurtuluş ordusu ulusal toprakların yarısını denetim altında tutuyordu. Kısa süre içinde Gine özgür olacaktı; Angola da özgür olacaktı. Zanzibar yakın zaman önce özgürlüğünü kazanmıştı. Che bu mutlu sonuca varılmasında Küba'nın da bir payı olduğunu açıkça söyledi. "Zanzibar bizim dostumuzdur; onlara biraz yardım ettik; kardeşçe yardımımızı, gerektiği anda devrimci yardımımızı sunduk."

Ancak Che gelecekte verilecek savaşın niteliğini savunurken daha önce kamuoyu önünde yapmadığı kadar ileri gitti, hatta bir atom bombası felaketinden söz etti. Böyle bir ihtimalin var olduğunu; "kurtuluş hareketleri" ile "emperyalizmin güçleri" arasındaki kaçınılmaz çatışmanın bir hesap "hatası" nedeniyle nükleer bir savaşa yol açabileceğini söyledi.

"Her yerde binlerce insan ölecek, fakat sorumluluk onların [emperyalistler] olacak ve onların halkları da acı çekecek... Ancak bu bizi endişelendirmemeli... Bir ulus olarak biz-ler Sosyalist bloku oluşturan bütün dünya ülkelerinin, kendi kurtuluşları için savaşan halkların büyük gücüne ve kendi halkımızın gücüne ve birliğine, son adama, son kadına, silah tutabilecek son insana kadar savaşma kararlılığına güvenebileceğimizi biliyoruz."

Che zaman içinde tekrarladığı ve olgunlaştırdığı görüşlerini bu kez hiçbir yanlış anlamaya yer bırakmayacak şekilde, açıkça dile getiriyordu. Emperyalizme karşı küresel savaş birbirine taban tabana zıt iki tarihsel güç arasında dünya iktidarı için verilen bir mücadeleydi ve düşmanla kısa süreli taktik ittifaklar ya da "barış içinde bir arada yaşama" gibi yatıştırma siyasetlerine başvurarak halkların çektiği acıları uzatmanın anlamı yoktu. Sorunların sebebi aynı kalacak ve kaçınılmaz biçimde yine çatışmaya yol açacaktı. Ilımlılık düşmana avantaj sağlayabileceği bir açılım yapma fırsatı verme riski taşıyordu. Tarih, bilim ve adalet Sosyalizmin yanındaydı; bu nedenle, sonuçları ne olursa olsun, bir nükleer savaş da olsa, kazanmak için savaşmak gerekiyordu. Che bu sonuçtan çekinmiyor ve başkalarına da çekinmemeleri gerektiğini söylüyordu. Devrimci süreç içinde pek çok kişi ölecekti, ancak hayatta kalanlar bilimsel Sosyalizmin ilkeleri temelinde yeni ve adil bir dünya düzeni kurmak için yıkımın küllerinden doğup yükseleceklerdi.

Bütün bunların gerçekleşmesi için esas olan Yeni Sosyalist İnsan'ın oluşmasıydı. Doğru bir devrimci bilinç, yeni bir toplum kurmanın en önemli bileşeniydi. Ve bu yaklaşım, sonunda, ağustos konuşmasının başlığını oluşturacaktı: "Yeni Bir Tutum Oluşturmak". Yazı İspanyol León Felipe'nin acı çeken insanın trajedisini betimleyen bir şiirinden yapılan alıntıyla başlıyordu. "Kimse engelleyemedi güneşin doğuşunu ve batışını,... henüz hiç kimse sevgi ve incelikle kesmedi bir mısır koçanını."

> Bugün o büyük umutsuz şaire, insanın kapitalist yabancılaşmanın bütün evrelerinden geçtikten sonra ve sömürücünün boyunduruğuna koşulmuş bir hayvan muamelesi gördükten sonra, kendi yolunu nasıl bulduğu-

nu ve yeniden yaşamaya başladığını göstermek için Küba'ya gelmesini söyleyebileceğimizden ötürü, bu sözleri alıntıladım. Bugün Kübamızda iş her gün yeni bir anlam kazanıyor. Yeni bir mutlulukla iş yapılıyor.

Ve kadınlarımızın şeker kamışını nasıl sevgi ve incelikle kestiklerini görebilsin diye, şeker kamışını keserken işçilerimizin zinde gücünü görebilsin diye, işe yönelik yeni bir tutumu görebilsin ve insanı köleleştirenin iş değil üretim araçlarına sahip olamamak olduğunu görebilsin diye, onu şeker kamışı tarlalarımıza davet edebiliriz.

Toplum belirli bir gelişme aşamasına ulaştığı ve insan sert bir mücadeleye girişebildiği, kendisini ezen gücü yok edebildiği, o gücün güçlü kolunu, yani ordusunu yok ederek iktidarı ele geçirebildiği zaman; o eski çalışma mutluluğunu, görevini yapmanın, toplumsal mekanizma içinde önemli olduğunu hissetmenin verdiği o eski haz duygusunu yeniden kazanır.

Kendini çarkın bir dişlisi, kendi özellikleri olan, üretim süreci için vazgeçilmez olmasa da gerekli bir dişli, bilinçli bir dişli, kendi motoru olan ve bütün topluma yetecek miktarda tüketim malı üreterek Sosyalizmin gerçekleşmesi açısından gerekli öncüllerden birini mutlu bir sonuca ulaştırmak amacıyla bilinçli biçimde gittikçe daha çok çalışmak için uğraşan bir dişli olarak hissetmek insanı mutlu eder.

Che'nin halka, işçilere, makinenin dişlileri, geniş bir devrimci tarımsal endüstriyel kompleksin işçi arıları olarak hitap etme alışkanlığı, onun bireysel gerçeklikten duygusal uzaklığının bir belirtisini ortaya koyar. Tıp araştırmacısının ve satranç oyuncusunun soğuk analitik mantığı, tekil insanlar için indirgeyici ve insanlıktan çıkarıcı benzetmeler kullanırken, o insanların toplumsal bağlamda harcadıkları emeği idealleştirir, şiirsel ve sempatik bir betimlemeyle anlatır. Ancak Che, Küba köylüsünü ya da işçisini "bir çarkın mutlu dişlisi" olarak görürken (ve dünyanın herhangi bir yerinde savaşan anonim gerillayı "Gerilla Savaşı: Bir Yöntem" başlıklı makalesinde kendisinin de katılmak istediği bir "arı kovanı" olarak değerlendirirken) kendisinden de söz etmekteydi.

Che geniş bir Sosyalizm ailesinin içindeki devrimci olarak taşıdığı kimlikte kendisi için bir anlam, bir mutluluk biçimi bulmuştu. Kendi deneyimi, kendi gençlik çağında Marksizm'i bir öğreti olarak benimsemesiyle zirveye ulaşan dostluk arayışı, gerilla savaşının anaforu içinde gerçek yoldaşlığı keşfetmesi ile övdüğü devrimci bilinç edinme yöntemi arasında belirgin bir paralellik vardı. İnsanların ortak davaya bağlandıkları gerilla hayatının kardeşlik doğası, insanların farklı geçmişlerine bakmaksızın ani ölüm ya da nihai zafer ikili beklentisi karşısında kendilerini feda etmeye bilinçli olarak hazırlanarak birbirlerine sarılmaları; Che'nin kendi dönüşümünü ve onun bir insan olarak yetişmesini sağlayan deneyimdi. Bu deneyimi Che şimdi daha geniş dünyaya aktarıyordu. Komünist bir

devlet kurmak, benzersiz bir bilinçlenme sağlamak insan doğasının sürekli bir parçası haline gelmişti. Toplumun hem işçilere hem de savaşçılara ihtiyacı olduğu için, her ikisi de kendi rollerinin önemini aynı ışık halesiyle çevrili olarak algılamak durumundaydılar.

Ve bu yüzden Che önünde toplanan gönüllü işçilere şöyle diyordu: "Siz yoldaşlar, öncünün öncüsü olan sizler, iş konusunda fedakarlığını, Komünist ruhunu, hayata yönelik yeni tavrını kanıtlayan sizler, Fidel'in sözlerine daima layık olmalısınız... 'Ölümcül bir tehlike döneminde de olsak üretim yapmayı öğrenebiliriz; Özgürlük ve Ölümün işçileri olmayı öğrenebiliriz!'"

Ne var ki, Che'nin felsefesindeki gerçeklik değişkendi. Geliştirdiği Komünist bilinç, tarifi zor, soyut ve hatta pek çok insanın, hatta Sosyalist olduğuna inanan ve onun "Ya Özgürlük ya Ölüm" çığlığına katılmaktan mutlu olanlar için bile hoş olmayan bir durumdu. Dava uğruna maddi rahatlığı, hatta hayatı bile terk etme arzusu ne var ki Che'nin geliştirebileceği bir zihinsel durumdu, ancak bu durum diğer pek çok erkek ve kadın için geçerli değildi ve muhtemelen böyle bir şeyi denemek niyetinde de değildiler. Nihayet sözünü ettiği o mutlu küresel Sosyalist kardeşlik aslında şiddetli bir kavga sonucunda bölünmüş bir aileyi andırıyordu. Çin-Sovyet anlaşmazlığı daha o sırada bazı Latin Amerika Komünist partilerinin bölünmesine yol açmış, Çin yanlısı militanlar kendi partilerini kurmak için ayrılmışlardı.

Che bu konudaki görüşlerini ağustos ayı içinde açıkladı. Çin-Sovyet anlaşmazlığına ilişkin olarak "bizim için en üzücü gelişmelerden biri" diyor, ancak Küba'nın bu anlaşmazlıkta taraf tutmadığını da vurguluyordu. "Bizim partimizin tutumu kimin doğru kimin yanlış olduğunu söylemek değildir. Biz kendi konumumuzu seçiyoruz ve Amerikan filmlerindeki gibi, 'herhangi bir benzerlik tamamen tesadüftür,' diyoruz."

Bizatihi Sosyalist Küba'da Fidel'in Moskova'ya yaklaşmasından beri sürdürdüğü "sekterlik"i tasfiye kampanyasına ilişkin olumsuz duygular yaşanıyordu. Aníbal Escalante Moskova'da sürgün hayatı yaşarken, bazı yoldaşları Fidel'i etkilemeye devam etmişlerdi. Ancak geçen mart ayında, Che Cenevre'deyken eski bir PSP'li olan Marcos Rodríguez'in suçlu olup olmadığını belirlemek için tuhaf bir mahkeme toplanmıştı. Rodríguez eski Directorió lideri Faure Chomón tarafından 1957'de saraya yapılan saldırının ardından bazı yoldaşlarının isimlerini Batista polisine vererek ihanet etmekle suçlanıyordu. Rodríguez'in "eski Komünist" yetkililerle bağlantıları olduğu için olay ilk önce bir tasfiye yargılaması görüntüsü kazandı. Ama daha sonra, ortaya fazla kirli çamaşır çıkmaya başlayınca Fidel müdahale etti. Komünistlerin itibarını iade etmek için yeni bir mahkeme toplandı ve artık dönek ve öfkeli bir "yalnız adam" olarak resmedilen Marcos Rodríguez infaz müfrezesi tarafından idam edildi.

Che Cenevre'ye giderek bu tatsız işlere bir biçimde bulaşmaktan kurtulmuştu. Komünist partinin sekterliğinden nefret ettiği gayet iyi biliniyordu. Batista ordusunun eski çavuşu José Manresa'yı özel sekreteri yaparak bir gelenek oluşturmuş, samimi ve devrim

için savaşmaya istekli olduğunu hissettiği herkesi, geçmişte yaptığı işe ya da eğilimlerine rağmen desteklemişti. İster eski Komünistlerin şovenizminin kurbanı, ister Fidel'in değerli kadrolara zaman zaman uyguladığı kaprisli temizliklerle kazaya uğramış olsunlar, tasfiyeye uğrayan ya da itibarını kaybeden devrimcilerin Sanayi Bakanlığı'na sığınmalarını sağlamıştı.

26 Temmuz Hareketi'nden eski rakibi Enrique Oltuski'ye de, 1961'de Komünistlerin baskısı sonucunda ulaştırma bakanlığından alınmasından sonra aynı şeyi yapmıştı. Prensa Latina'daki PSP hizbiyle başı derde girdiğinde Jorge Masetti'yi kurtaran da oydu. Directorió'nun saray saldırısının *martir*lerinden birinin oğlu olan Alberto Mora bir başka örnekti. 1964'ün ortalarında Mora, Fidel tarafından dış ticaret bakanlığından kovulduktan sonra; Che, ekonomi konusunda en açık sözlü eleştirmenlerden biri olmasına rağmen onu bakanlığa danışman olarak almıştı.

Bir diğeri Mora'nın eski arkadaşlarından şair ve yazar Heberto Padilla idi. Padilla devrimin başlangıcından beri *Prensa Latina*'nın New York ve Londra bürolarında, Havana'da Carlos Franqui'nin yönetimi altında *Revolución*'da ve bu yayın organının romancı Guillermo Cabrera Infante'nin çıkardığı, daha sonra kapatılan edebiyat eki *Lunes de Revolución*'da çalışmıştı. Küba'nın giderek baskıcı bir hal alan ortamında sorunlu hoşnutsuzlar olarak algılanan Franqui ve Cabrera Infante, bir daha dönmeyecekleri Avrupa'ya diplomatik sürgün olarak gönderildiler.

Padilla bir süredir çalıştığı Sovyet dergisi *Moscow News*'ten henüz ayrılmıştı ve Küba'daki kültürel özgürlükleri boğmaya başlayan entrikaların ve baskıların farkındaydı. Padilla, Franqui'nin uyarılarına ve kendi kuşkularına rağmen eve dönmeye karar verdi.

Havana'ya döndüğünde Mora, Padilla'nın onun şiirlerine hayran olan Che'yle görüşmesini sağladı. Mora o sırada hâlâ dış ticaret bakanıydı ve ekonomi konusunda Guevara'yla polemiğini sürdürüyor, onun Sovyet tarzı bir merkezi ekonomi ısrarına karşı çıkarak daha piyasa yönelimli bir yapıyı savunuyordu. Padilla Sovyetler Birliği'nde gördüklerinden pek hoşnut olmadığı için Mora onun görüşlerini Che'ye aktarmasını özellikle istiyordu.

Padilla ve Mora çalışma odasına girdiklerinde Che astım krizi geçiriyor, gömleğini çıkarıp yere uzanmış düzenli biçimde nefes almaya çalışıyordu. Ziyaretçileri konuşmaya başladıklarında duruşunu bozmadı. Padilla'nın SSCB eleştirisini yarıda keserek şöyle dedi: "Bütün bunları dinlemek istemiyorum. O domuz ağılı hakkında her şeyi biliyorum zaten. Bizzat gördüm."

Che ona bir model olarak Rusya'nın değil Çin'in incelenmesi gerektiğini söyledi. Çinliler Komünizmin gerçekleşmesi için sahici bir çaba gösteriyorlardı. "Fedakarlığı fazla vurguladığım için pek çok kişi beni eleştiriyor, ancak fedakarlık Komünist bir eğitimin temelidir. Çinliler bunu gayet iyi, Ruslardan çok daha iyi anlıyorlar."

Bir süre kadar Padilla'nın şiirleri üzerine konuştular. Sonunda Che, Mora'ya dış ticaret bakanlığında bir iş vermek istediğini söyledi ve özlü biçimde ekledi: "Gazetecilik yap-

mak için uygun bir zaman değil." Padilla kültür meseleleriyle ilgili bir bölümün genel yönetmeni oldu. Mora kovulduğunda ve Küba'dan ayrılmak için Fransız Marksist iktisatçı Charles Bettelheim'la (Che de onunla iktisat teorisi tartışıyordu) çalışmak üzere bir burs ayarladığında, Padilla da bakanlığın gezici temsilcisi olarak Prag'da kalmasını sağlayan bir iş buldu.

Ayrılmadan önce son kez Che'yi ziyarete gittiler. Mora mutsuzdu ve bunu Che'den saklamadı. Ona sabahları uyandığında kendisini çok kötü hissettiğini söyledi. "Che yavaşça Alberto'ya yaklaştı," diyordu Padilla, "ellerini onun omuzlarına koyarak sarstı ve gözlerinin içine bakarak şöyle dedi: 'Bir günün yirmi dört saati içinde ikiye bölünmüş, tam ortadan ikiye bölünmüş biri olarak yaşıyorum ve bunu şimdiye kadar hiç kimseye söylemedim. Söyleseydim bana asla inanmazlardı.'"[110]

Bu Che için örnek Komünist kişiliğini sürdürmek için yaşadığı gerilimi gösteren az sayıda belirtiden biri, acı bir kişisel itiraf anıydı. Mora ve Padilla'ya "Komünist eğitim için fedakarlığın temel" olduğunu söylemiş ve kendini bir denek olarak kullandığını anlatmıştı, ama ortaya çıkan karışımın bedeli çok ağır olmuştu. Oğlu hakkında her zaman miyop olan babası, devrimci olmak için "Ernesto kendi duygularını acımasızca yok etti" demişti. Annesi de bir keresinde Uruguaylı gazeteci Eduardo Galeano'ya, astımla geçen çocukluk döneminden beri oğlunun "... yapamayacağı her şeyi yapabileceğini kendine kanıtlamaya çalışarak yaşadı[ğını] ve şaşırtıcı irade gücünü bu yolla oluşturdu[ğunu]" anlatmıştı.

Celia, Galeano'ya "hoşgörüsüz ve fanatik" olduğu için Che'yi azarladığını söyledi ve onun eylemlerinin "muazzam bir bütünlük ve saflık ihtiyacıyla güdülenmiş" olduğunu açıkladı. "Böylece o Batılı devrimci liderlerin en püriteni oldu," diye yazıyordu Galeano. "Küba'da o devrimin Jakobeni'ydi. Kübalılar zaman zaman ciddiye alınan bir şakayla, 'Dikkat, Che burada,' diye takılıyorlardı birbirlerine. Ya hep ya hiç: Bu incelikli entelektüel, kuşkularla dolu vicdanına karşı sürekli bir savaş vermiş olmalıydı."

Celia de la Serna'nın içgörüleriyle donanan Galeano Ağustos 1964'te Che'yle tanıştı ve ünlü devrimcinin sergilediği sabırsızlık belirtilerine bizzat tanık oldu. "Che masa başında oturacak adam değildi: O devrimlerin yaratıcısıydı ve bu açıkça görülüyordu. Bir yönetici değildi ya da kendisine rağmen değildi. Görünüşteki sükunetine ihanet eden o kafese kapatılmış aslan geriliminin patlaması şarttı. Ona bir Sierra gerekiyordu." Galeano'nun yazdıkları, olaylar yaşandıktan sonra yapılan değerlendirmenin avantajını taşıyor olsa da, gözlemi doğruydu. Konuştukları sırada Che Küba sanayii için kendisini tüketircesine çalışıyor, bir yandan da savaş alanlarına dönmenin yollarını arıyordu.

Çeşitli olasılıklar vardı. Guatemala, Venezuela ve Nikaragua'daki isyancı grupların

110) Che'nin Küba'dan ayrılmasından sonra gerek Padilla'nın gerekse Mora'nın kaderine mutsuzluk hakim oldu. Mora'nın itibarı asla iade edilmedi ve 1972'de başına bir kurşun sıkarak intihar etti. Aynı yıl Devlet Güvenlik tarafından tutuklanan Padilla resmi Küba Yazarlar Sendikası tarafından "karşı devrimci bir yazar" olarak suç işlediğini alçaltıcı biçimde itiraf a zorlandı. Hapse atıldı, ev hapsine alındı, yıllar süren toplum dışına itilme ve aşağılanmanın ardından nihayet Küba'dan göçmesine izin verildi.

yanı sıra, şimdi temmuz ayında Kolombiya'da Küba'nın desteğiyle kurulan Ejercito de Liberación Nacional (ELN) (Ulusal Kurtuluş Ordusu) vardı. Peru'da Héctor Béjar'ın gerilla gücü ve Luis de la Puente Uceda'nın MIR'i kendi devrimci girişimlerini başlatmaya hazırlanıyorlardı. Ancak Che'nin gönlü Güney Konisi'nden ve kendi yurdu olan Arjantin'den yanaydı.

Bu bir sorun oluşturuyordu, çünkü Ciro Bustos ve yoldaşlarının bölgede yeni bir ayaklanma girişiminde bulunmadan önce yapmaları gereken daha pek çok şey vardı ve Tanya hâlâ Avrupa'da seyahat ediyor, Bolivya'ya gitme hazırlıklarını sürdürüyordu.

Yakın geleceğin en "umut veren" potansiyel savaş alanlarından biri muhtemelen Afrika'daydı. Bütün kıtada, Portekiz sömürgeleri Angola ve Mozambik'te, beyazların yönettiği Güney Afrika'da ve Afrika'nın coğrafi merkezini oluşturan eski Belçika Kongosu'nda, eski sömürge dayanaklarıyla savaşmak için isyan hareketleri oluşturulmuştu.

Ekim 1963'te, Lumumbacı eski hükümet yetkililerinden, halinden memnun olmayan bölgesel, genellikle kabilelere dayanan güçlü adamlardan oluşan ve kendisine Ulusal Kurtuluş Konseyi diyen hükümet karşıtı bir koalisyon oluşmuştu. Konsey Kongo Irmağı boyunca, Leopoldville'den eski Fransız Ekvador Afrikası Kongo Halk Cumhuriyeti'nin başkenti Brazzaville'ye kadar uzanan merkezler yaratmıştı. İsyancılar Çin ve bir ölçüde Sovyet yardımı sağlamayı başarmışlardı. İki süper güç bölgede yarış halindeydi. İttifak kuran isyancı liderler güney, doğu, orta ve kuzey Kongo'da kasabaları ve savunması yeterli olmayan ulusal bölgenin büyük bölümünü ele geçirerek isyan hareketleri başlatmışlardı. Çin destekli bir isyancı kol Ağustos 1964'te uzak kuzeydeki Stanleyville kentini ele geçirmiş ve bir "Kongo Halk Cumhuriyeti"nin kurulduğunu ilan etmişti. Eylül ayında hükümet isyancılara karşı mücadeleye girişirken, ortam da Kongo krizinin tırmandırılmasına uygun bir hal almıştı.

Tepki gecikmeyecekti. Stanleyville'deki "Simba" denilen isyancıların beyazlara vahşet uyguladıklarına dair heyecanlı haberlerin gelmeye başlaması üzerine, Batı da olaylarla yakından ilgilenmeye başladı. Kongo'yu eski lider Moiz Çombe, Başkan Joseph Kasavubu ve Joseph Mobutu'dan oluşan hırslı bir üçlü yönetiyordu. Yeni bir isyan tehdidiyle karşılaşan üçlü, dökülen ordunun savaş gücünü artırmak için hemen harekete geçti ve Güney Afrikalı paralı komutan Mike Hoare'yi çağırarak ondan Güney Afrika ve Rodezya'dan bin kadar beyaz savaşçıyı silah altına almasını istedi.

Afrika direniş mücadeleleri ve özellikle Kongo çatışması Küba basınında ve Che'nin konuşmalarında giderek öne çıkmaya başladı. Aslında Che kendi kıtasal devrim programını Afrika kıtasına geçici olarak aşılamayı ciddi biçimde düşünmeye başlamıştı. Bu amaçla Fidel, Kızıl Sakal Piñeiro'nun şubesine gerekli hazırlıkları yapma görevi verdi. Che bütün Afrika'yı kapsayacak bir gerilla mücadelesine ilişkin nihai kararını bölgeyi dolaşıp çeşitli gerilla liderleriyle bizzat görüşene kadar ertelemiş olsa da, kıtanın tam orta yerindeki devasa Kongo'nun komşularına "yayılacak" kırsal bir gerilla üssü için mükem-

mel bir ortam ve uygun koşullar sunduğu görülüyordu.

Afrika'da savaşmanın başka avantajları da vardı: Sovyetler bu bölgeye doğrudan müdahaleyle Washington'un "arka bahçesi" Latin Amerika'dan daha az ilgileniyordu ve yabancı beyaz sömürgeci rejimlere, Kongo örneğinde ise pek az siyasal meşruiyeti olan Batı destekli bir diktatörlüğe karşı verilen savaşlar, doğası gereği çok geniş bir destek görüyordu. Nihayet kıta çatışmalarla alevlenmişti. Üstelik Arjantin'de yaşanan başarısız Masetti örneğinde olduğu gibi, "yaratılması" gereken bir durum da söz konusu değildi. Sovyetler, Çinliler, Amerikalılar ve onların Batılı müttefikleri Afrika'ya bulaşmışlar ve seçtikleri hizipleri, para, silah ve danışmanlarla desteklemeye başlamışlardı. Küba'yla dostça ilişkileri olan pek çok anti-emperyalist ulusal lider de vardı. Küba'nın stratejik konumu çok değerli artçı üsler, deniz yoluyla nakliye ve çatışma bölgelerine geçiş imkanları sağlıyordu. Mali ve "Brazzaville" Halk Cumhuriyeti'nde iktidarı elde tutan rejimlere ek olarak; Cezayir'de Bin Bella, Gine'de Sekou Touré, Gana'da Kvame Nkrumah, Tanzanya'da Julius Nyerere ve Mısır'da Cemal Abdül Nasır vardı. Bu "radikal" devletler Leopoldville rejimi adına müdahalede bulunan beyaz paralı askerlere ve "yeni sömürgeci" Batılı güçlere özellikle öfke duyuyorlar ve Stanleyville'deki isyancı hükümeti açıktan destekliyorlardı.

Che Afrika'da uzun süredir yaşadığı düşlerin nihayet gerçekleşmesini sağlayacak bir fırsat görmüştü: Kahire destekli, etkisiz Afrika-Asya Halkları Dayanışma Örgütü'nün yerini alacak, Küba önderliğinde yeni bir uluslararası anti-emperyalist ittifakın inşa edilmesi. Bu ittifakın kurulması Asya ve Afrika'da benzer mücadeleler için bir eşgüdüm konseyinin kurulmasını sağlayarak, yaklaşan kıtasal Latin Amerika devrimi tasarısına gerçek bir küresel boyut da kazandıracaktı. İdeal bir dünyada bu ittifak Fidel'in siyasal yönetimi altında ve iki Sosyalist süpergücün, Çin ve SSCB'nin para ve silah sağlamalarıyla gerçekleşecekti. Özetle Che'nin tasarladığı şey açılacak savaşın yükünü paylaştırarak Çin-Sovyet anlaşmazlığını gidermekti.

1964 sonbaharı boyunca Che bu fikri keskinleştirdi ve ülke dışına çıkarak durumu incelemek için Fidel'in onayını aldı. Kendisini uluslararası alana yansıtmak fikri Fidel'i her zaman cezbetmişti ve Amerikalılar tarafından reddedildikten sonra da Che'ye daha fazla kulak vermeye başlamıştı. Beijing'in yanında görünmeme çabasıyla, Kremlin'in "barış içinde bir arada yaşama" çizgisine itaat etmenin değerini bir kez daha sorguladı. Bu çizgi o zamana kadar ona pek fayda sağlamamıştı.

Eylül ayında OAS Küba'ya uygulanan yaptırımları sıkılaştıran yeni bir karar tasarısını onaylamış, CIA destekli Kübalı sürgünlerin saldırıları yoğunlaşmaya başlamıştı. Adam kaçırma, sabotaj saldırıları Küba gemilerine karşı silahlı komando akınları endişe verici bir sıklıkta gerçekleşiyordu. 24 Eylül günü Nikaragua'da üslenmiş bir CIA eylem timi Küba'ya sanayi ekipmanı taşıyan İspanyol bandıralı yük gemisi *Sierra de Aranzazu*'ya saldırdı. Saldırı sırasında İspanyol kaptan ve mürettebattan iki kişi öldürüldü ve gemi ateşe verildi. Olay uluslararası tepkiye yol açtı ve tekneye yanlışlıkla Küba ticaret gemisi *Sierra*

Maestra sanılarak saldırıldığı öğrenildiğindeyse CIA içinde karşılıklı suçlamalara neden oldu. Saldırıyı yönettikten sonra üsse dönen ajan, Felix Rodríguez'den başkası değildi.

Rodríguez, 1963 yılının sonundan beri Manuel Artime önderliğinde ve CIA'nın parasal desteğinde Nikaragua'ya yerleşmiş olan Castro karşıtı bir tugayın haberleşme görevinden sorumluydu. Grubun Nikaragua, Miami ve Kosta Rika'ya dağılmış faal üyelerinin sayısı üç yüzün üstündeydi. Çok iyi desteklenmiş bir operasyondu bu. Sürgünlerin emrinde iki adet "ana gemi", iki adet sürat teknesi, bir C-47 nakliye uçağı, çeşitli Cessna tipi uçaklar ve bir Beaver deniz uçağı bulunuyordu. Dominik Cumhuriyeti'nden yakıt ve ikmal sağlayabiliyorlardı. Kosta Rika'da 200 tonluk bir silah deposundan istedikleri silahı alabiliyorlardı. Bu silahlar arasında 20 mm.lik bir uçaksavar topu, 50 ve 75 mm.lik geritepmesiz toplar ve 0,50 kalibrelik makineli tüfekler vardı. Rodríguez iki yıl içinde komandoların CIA'dan yaklaşık 6 milyon dolar aldıklarını ve Küba hedeflerine on dört akın gerçekleştirdiklerini, en başarılı saldırının *Granma* çıkarmasının yapıldığı yere yakın Cabo Cruz şeker rafinerisine komando akını olduğunu ve tesise büyük zarar verildiğini iddia etmişti.

Ne var ki 1964'ün sonunda operasyonun bütçesi Johnson yönetiminin belirlediği önceliklerin Küba'dan Vietnam'a kayması üzerine kesilmiş ve *Sierra de Aranzazu* saldırısı bardağı taşıran son damla olmuştu. "Daha sonra keşfettik ki, gemi bir Küba şeker kamışı tesisi için buhar kazanı ve biraz da Noel ıvır zıvır taşıyordu," diye yazdı Rodríguez. "Çok kötü olduk. Olaydan hemen sonra operasyonlarımız iptal edildi. Sürat teknelerimiz teşkilat [CIA] tarafından alındı ve Afrika'ya gönderildi. Orada Kongo'da kullanıldılar. Nikaragua'da benimle birlikte hizmet veren bazı insanlar da Afrika'da savaşmak için gönüllü oldular."

Felix Rodríguez, Miami'ye döndü ve CIA'nın Miami "istasyonu"nda çalışmaya başladı. Hayatının en önemli işi, Che Guevara'yı avlama görevi için telefonla aranana kadar orada yaklaşık üç yıl geçirecekti.

III

Che 4 Kasım 1964 günü Havana'dan ayrılırken, Raúl Castro, Dışişleri Bakanı Raúl Roa ve Emilio Aragonés onu geçirmek için havaalanına geldiler. Küba'nın silahlı kuvvetler şefinin, dışişleri bakanının ve yönetimdeki resmi parti, Partido Unificado de la Revolución Socialista'nın (PURS)[111] "örgütlenme sekreteri"nin orada hazır bulunmaları büyük bir sembolik anlam taşıyordu. Che bir kez daha Bolşevik devrimin kırk yedinci yıldönümü kutlamalarında hazır bulunacak ve yeni "Sovyet-Küba Dostluk Evi"nin açılışını ya-

111) 1962'de Fidel'in Aníbal Escalante'yi Organizaciones Revolucionarias Integradas'taki etkin görevinden kovması ve "eski Komünistler"in sekterliğini tasfiye etmesinden sonra Küba'nın yönetimdeki resmi partisi olarak ORI'nin yerine PURS geçti Bu, Küba'nın tek parti devletine evreler halinde dönüşmesinin en son son aşamasıydı. 26 Temmuz Hareketi, Sosyalist Halk Partisi ve Directorio Revolucionario ile başlayan süreç Ekim 1965'te yeni Küba Komünist Partisi'nin resmen faaliyete geçmesi üzerine sona erecekti.

pacak bir Küba heyetinin başkanı olarak dünya Sosyalizminin "*madre patria*"sına (ana vatan) devrimin kutsanmış elçisi olarak gidiyordu. Aleida da iki çocuğuyla birlikte ona veda etmek için gelmişti. Karnı gözle görülebilecek kadar şişti. Che Guevara'yla beraberliğinin dördüncü ve sonuncu gebeliğinin altıncı ayındaydı.

Che'nin son Moskova ziyareti ilkinden tam üç yıl sonra gerçekleşiyordu. Karlı kasım ayında bir kez daha Kızıl Meydan'da yer aldı, ama bu kez her şey farklıydı. O artık 1961'deki, eleştirmeden her şeyi kabul eden, Sovyet-Küba ilişkilerinin parlak geleceğinden umutlu Che değildi. Köprülerin altından çok sular akmıştı. Sovyetler Birliği'nde de çok şey değişmişti. Nikita Kruçev ekonomi alanında başarısız olduğu ve dışarıda, özellikle Küba füze krizinden sonra dikkatsiz bir maceracı olarak algılandığı için itibarını kaybetmiş, birkaç hafta önce iktidardan alınmış ve Sovyet başbakanı olarak yerine Leonid Brejnev getirilmişti.

Che'nin ziyaretinin tam o sırada yapılmasının bir nedeni daha vardı. Küba destekli Masetti girişiminden sonra ölkesi hâlâ devam eden Arjantin Komünist Partisi Başkanı Victorio Codovilla'nın ısrarı üzerine, Kremlin ilk Latin Amerika Komünist partileri konferansının o ay içinde Havana'da yapılması için ısrar ediyordu. Sovyet kararının anlamı ikiliydi: Bir yanda Kremlin'in Fidel'in bölgesel tutumuna destek verdiği gösterilmiş oluyor; öte yanda, bu jestin Fidel'in bölge partileriyle Sovyet yanlısı ittifakı güçlendirerek Beijing'in biraz daha tecrit edilmesini sağlayacağı umuluyordu. Son zamanlarda Çinliler Moskova'yla anlaşmazlıklarını, Maoist çizgiye bağlı olanları saldırgan biçimde kollayarak yeni düzeylere taşımışlardı. Ocak 1964'te Peru'nun Komünist Partisi Beijing yanlısı üyelerin rakip bir parti kurmak üzere ayrılmaları üzerine önemli ölçüde zayıflamıştı. Bolivya ve Kolombiya'da da benzer bölünmeler vardı ve Guatemala'da Küba destekli FAR koalisyonunu kısa süre içinde bölecek Troçkist bir hizip oluşmaktaydı.

Che'nin yeni Sovyet liderliğinin niyetlerini sınaması için uygun bir zamandı. Fidel ile birlikte bu kez meydan okuyan bir ruh hali içindeydiler. Ekim ayı içinde Fidel'in sözcüsü Başkan Dorticós'a Küba şefinin yeni ruh halini Kahire'de toplanan yeni bağlantısız ülkeler birliği konferansına taşıma görevi verilmişti. Dorticós Küba'nın nükleer bir "dünya yangını" riskini azaltmak için Batı'yla ilişkilerinde SSCB'nin barış içinde bir arada yaşama siyasetini desteklediğini, ancak bu siyasetin "küçük ülkelere karşı emperyalist saldırganlık" gerçekleşirken var olamayacağını öne sürdü. ABD'nin ve onun Batılı müttefiklerinin Güneydoğu Asya'ya, Kongo'ya ve Latin Amerika'da uygulanan karşı-ayaklanma seferlerine artan müdahalesiyle oluşan yeni dünya durumu dikkate alındığında, Kremlin'in Üçüncü Dünya ortaklarıyla ilkişkilerinde daha büyük bir dayanışma sergilemesi gerekiyordu.

Moskova'da Che Kızıl Meydan'daki resmi törene katıldı ve kozmonot Yuri Gagarin ile birlikte "Dostluk Evi"nin açılışını yaptı. Sahnenin ardında Kremlin yetkilileriyle bir dizi gizli toplantıda bir araya geldi. Çin-Sovyet anlaşmazlığı konusunda arabuluculuk yapıp yapamayacağını anlamaya ve Sovyetler'in Küba'nın Latin Amerika için geliştirdiği

devrimci önerilere yönelik tavrını öğrenmeye çalışıyordu. Ne var ki bu kez eski arkadaşı Nikolay Leonov tercüman olarak yanında değildi. Che'nin son Rusya ziyaretinden sonra KGB Leonov'u Meksika'ya göndermişti. Leonov'un görevlerinden biri de Guatemala gerillalarına yardım sağlama işlerini düzenlemekti.[112]

Che'nin yanında bu kez Kremlin'in Küba'ya göndermiş olduğu tercüman Oleg Daruşenko ve bir başka Sovyet istihbarat görevlisi, Rudolf Petroviç Şilyapnikov vardı. Bu ikisi orada kaldığı süre içinde Che'ye dönüşümlü olarak tercümanlık yaptılar. Şilyapnikov Yuri Andropov'un yönetiminde, Merkez Komitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nün Küba seksiyonunda çalışıyordu ve Latin Amerika'daki Komünist gençlik grupları konusunda uzmandı. Çeşitli görevlerle Küba'da bulunmuş ve Che'yle de görüşmüştü. Şilyapnikov'un anlattıklarına göre, Che'yle geceleri evin merdivenlerine oturup geç saatlere kadar satranç oynamak gibi bir alışkanlık geliştirmişlerdi. Hem oynuyor hem de sohbet ediyorlar, bu arada Che süt, Şilyapnikov ise konyak içiyordu.[113]

Yine Şilyapnikov'un anlattıklarına bakılırsa, Che ziyareti sırasında patronu Yuri Andropov ve Sovyet Merkez Komitesi Amerikalar bölümünün altmışını geçkin başkan yardımcısı Vitali Korionov'la da görüştü. Korionov ona Küba dışında Latin Amerika partilerini de kapsayan kapitalist ülkelerdeki Komünist partilerle ilişkilerin nasıl olması gerektiğini anlatmıştı. Korionov ise Che'nin Latin Amerika Komünist partilerinin "tutumları"nı tartışmak için kendisiyle görüşmek istediğini de söylüyor.

O sıralarda Korionov bazı önde giden Latin Komünistlerinin, özellikle de Bolivyalı Mario Monje ve Venezuelalı Jesús Farías'ın, Küba rejiminin kendi partilerini gerilla savaşı yoluyla "kıtasal devrim" listesine kattığına dair acı şikayetleriyle karşılaşmıştı. Bolivyalılar bu fikre resmen karşı çıkarlarken, Venezuela Komünist partisi Küba destekli FALN gerilla koalisyonuna katılma fikrini yeniden değerlendiriyordu.[114]

Korionov Che'yle yaptığı toplantıdan, Fidel ve Che'nin San Martín ve Bolívar tarafından bir yüzyıl önce oluşturulan şiirsel kurtuluş savaşı stratejisinin modern bir tekrarından başka bir şey önermediklerini anladığını söylemişti. Venezuela, Kolombiya ve Ekvador'un Marksist orduları Bolívar'ın birlikleri gibi güneye doğru ilerlerlerken, güneydekiler, yani Şili, Peru, Uruguay ve Arjantin'dekiler San Martín'in birlikleri gibi kuzeye yürüyecekler ve böylece ortak bir çaba gerçekleştirilecekti. Buluşma zemini "El Libertador"un (Kurtarıcı) adını alan ülke, yani Bolivya olacaktı.

Korionov toplantı sırasında Che'yle "bol miktarda kaliteli Amerikan konyağı" içtiklerini ve Che'nin liderlerinin pek çoğu yeni Sovyet liderliğiyle tanışmak için Moskova'ya gelen Latin partilerinin izledikleri siyasetlerin Kremlin tarafından nasıl değerlendirildiği-

112) Ayrıntılar için bkz. Ek.
113) Ayrıntılar için bkz. Ek.
114) Birkaç ay sonra, Nisan 1965'te toplanan Venezuela parti genel yönetim kurulu siyasal değişimin yasal biçimlerine "öncelik" vermeyi oylayarak kabul etti ve parti ile Douglas Bravo'nun önderlik ettiği Küba destekli gerillalar arasında keskin bir bölünme oldu.

ni öğrenmek istediğini de anlattı.

Korionov ona öğrenmek istediği şeyi açıkça söylemişti. Bu nedenle Moskova'dan ayrıldığı sırada "Che neler olup bittiğini, Fidel ve Guevara silahlı mücadele çizgisinin onlardan [Latin Amerikalı Komünistler] destek görmediğini biliyordu." Kremlin'in resmi tutumu bölgesel Komünist partilerin siyasetlerine "saygı göstermek" olduğu için, bu konuda da kuşkuya yer yoktu: Moskova, Küba inisiyatifine karşıydı. Korionov da Che hakkında bazı kişisel görüşler edinmişti: Arjantinli, Latin Amerika'da silahlı mücadele vermeye kararlıydı; Kremlin'in barış içinde bir arada yaşama siyasetine güvenmiyordu; ve Çin-Sovyet hizipleşmesinde Çin'in yanında yer alıyordu.

Moskova'dan döndükten sonra Che'nin Havana'da toplanan Komünist Partiler Konferansı'na tepkisi, hem Latin Amerika partileri hem de Sovyet liderliği için pek cesaretlendirici olmadı. Toplantının yapıldığı hafta boyunca dikkati çekecek biçimde ortadan kayboldu. Oriente'ye gitmişti. Ancak sessiz kalmadı. 30 Kasım günü Santiago'da bir konuşma yaparak, iktidar yolunda duraksadıkları için Latin Amerika Komünist partilerini kınadı.

Che'nin konuşmasında Kongo yine ön plandaydı. Birkaç gün önce Lumumbacı devrimciler bölgeye Amerikan uçaklarıyla getirilen Belçikalı paraşütçüler tarafından Stanleyville'deki mevzilerinden çıkarılmışlardı. Che, Stanleyville'de gerçekleştirilen "katliamlar"ı "emperyalist vahşet"in bir örneği olarak niteledi. Bunun "sınır tanımayan, belirli bir ülkeye ait olmayan bir vahşet" olduğunu söyledi. "Günümüzde Amerikalılar ve Belçikalı paraşütçüler Hitler'in sürüleri kadar vahşet uygulamaktadırlar. Dün Fransız emperyalistleri de Cezayir'de vahşet uyguladılar. Çünkü insanı vahşileştiren, onu başkasının boğazını kesen, cinayet işleyen, kana susamış vahşi hayvanlara dönüştüren emperyalizmin doğası budur. O, bir devrimcinin ya da ayaklarının altına aldığı bir kişinin veya kendi kurtuluşu için mücadele eden bir rejimin müttefikinin en son düşünü bile yok etmek ister."

Daha sonra Che, Aleida'yı da yanına alarak Alberto Granado ve eşi Delia'yı ziyaret etti. Hep birlikte Fontana de Trevi lokantasında pizza yemeğe gittiler. Bu buluşma iki eski arkadaşın, ilk gençlik isimleriyle Mial ve Fuser'in son görüşmeleri olacaktı. Granado bu buluşmanın "sessiz bir veda" olduğunu daha sonra anladı. Aslında o sırada Küba'da pek az kişi anlamış olsa da, Che'nin Havana Konferansı'nda görünmemesi bir şeylerin temelden değişmiş olduğuna dair gözle görülebilecek ilk belirtiydi. Ancak çok dikkatli biri Che'nin normal hayatın rutininden uzaklaşmakta olduğunu ve kısa süre sonra ortadan kaybolacağını anlayabilirdi.[115]

115) Yazarın Küba'daki kaynaklarına göre, Che o sırada Fidel'e Küba'nın devrimci hükümetinde kalmak istemediğini söylemişti. Moskova seyahatinden sonra, Sovyetler'in Kremlin'in Sosyalist modelinin Küba'da uygulanması konusunda Fidel'e yaptığı baskıyı artırmaya kararlı olduğunu anlayarak bu kararını vermişti. Küçük bir yoldaşlar grubu özel bir toplantıda Che'nin kararını tartışmış, ondan en az iki yıl daha görevde kalmasını rica etmişlerdi. Bu süre içinde Che'nin "bütçe finans" modelinin Küba için Sovyetler'in Fidel'e kabul ettirmeye çalıştığı modelden daha uygun olduğunu "kanıtlamak" mümkün olabilirdi. Che bu öneriyi reddetti. İki yıl beklemek gereksizdi. Bakanlığı onun teorilerine uygun biçimde kurulmuştu ve faaliyetini de bu şekilde yürütüyordu ve doğruluğunu kanıtlamış bulunuyordu.

➡

Bu arada Havana Konferansı'ndan Fidel'in onayıyla bir uzlaşma kararı çıkmıştı. Karar Moskova'nın dış siyasetiyle aynı çizgideydi, ancak partilerin ve Moskova'nın, açık, "legal" siyasal faaliyet fırsatı görmedikleri ülkelerdeki gerilla hareketlerinin desteklenmesini onaylıyordu. Diğer kararlar, hem Moskova'ya hem de Beijing'e varılan kararları onaylatmak ve Çin-Sovyet anlaşmazlığına çözüm bulmaya çalışmak için bu iki başkente karma bir heyet gönderilmesiydi.

Oriente'den Havana'ya dönüşünden bir hafta sonra Che bir kez daha yola çıkıyordu. Bir zamanlar Beatriz Halasına ABD'den hiç hoşlanmamasına rağmen yine de görmek istediğini söylediği New York'a uçtu. Ama bu kez devrimci Küba'nın resmi sözcüsü olarak gidiyordu ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Küba'yı temsil etmek üzere seçilmesi, Sovyetler'le diplomatik flörtüne rağmen Fidel'in daha saldırgan bir "anti-emperyalist" strateji konusunda desteğini almaya devam ettiğini açıkça ortaya koyuyordu. Che, 9 Aralık günü New York'a indiğinde hava soğuktu. Havaalanında çekilen fotoğraflar onu, sırtında paltosu, başında beresi ve düşman bir bölgeye ayak bastığını bilen birinin uzak ve asık yüzüyle göstermektedir. Bu onun Yankee topraklarına ikinci ve son ayak basışıydı ve bu kez, 1952'deki ziyaretinin aksine, varlığıyla herkesin dikkatini çekiyordu.

IV

11 Aralık günü Che Ondokuzuncu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda boy gösterdiğinde gayet şık bir kıyafete bürünmüştü: Botları boyalı, zeytin yeşili üniforması ütülüydü, saçları ve sakalı özenle taranmıştı. Yine de onu dinlemek için salonu dolduran takım elbiseli diplomatlarla tam bir karşıtlık oluşturuyordu ve meydan okuyan konuşması, devrimci Sosyalizmin ünlü havarisine uygun bir tirat bekleyenleri hayal kırıklığına uğratmadı.

Che sömürgeciliğin ölüm çanlarını çalmak, Amerikan müdahaleciliğini kınamak ve Latin Amerika, Asya ve Afrika'da gerçekleşmekte olan "kurtuluş savaşları"nı Küba adına alkışlamak için gelmişti. Kongo çatışmasından sert bir üslupla söz ederken, Birleşmiş Milletler'in oradaki çatışmanın içine çekilmesine ve orada Batı emperyalizminin, –"çaresizlerle beslenen etobur hayvan"– bir aracı olarak kullanılmasına izin verdiğini söyledi. Stanleyville'de gerçekleştirilen ve kenti yüzlerce ölü pahasına Çombe'nin askerlerine teslim eden Belçika-ABD operasyonuna gelince, Che şöyle diyordu: "Dünyanın bütün özgür insanları Kongo cinayetinin öcünü almaya hazır olmalıdır." Daha sonra Kongo'daki "beyaz emperyalist" eylem ile Batı'nın Güney Afrika'daki ırkçı rejime ve ABD'deki ırksal eşitsizliklere olan kayıtsızlığı arasında bağlantı kurdu. "Kendi çocuklarını katleden, derilerinin rengi yüzünden onları her gün ayrımcılığa tabi tutan bir ülke, zenci katillerinin serbestçe dolaşmalarına izin veren, onları fiilen koruyan ve özgür insanlar olarak kendi yasal haklarına saygı gösterilmesini isteyen zencileri cezalandıran bir ülke, nasıl olur da

İstifasını verdikten ve istifa Fidel tarafından kabul edildikten sonra Che'nin Aralık 1964'te başlayan yurt dışı seyahati gideceği bir sonraki yer dikkate alınarak belirlenmişti.

özgürlüğün bekçisi olduğunu iddia edebilir?"

Toplantının başlıca temalarından birine, küresel düzeyde nükleer silahsızlanma konusundaki tartışmaya değinirken, Küba'nın bu konsepti desteklediğini ifade etti; ancak ABD, Porto Riko ve Panama'daki askeri üslerini sökmediği sürece böyle bir anlaşmayı onaylamayacağını da vurguladı. Che'nin konuşması Küba'nın küresel meselelerde bağımsız bir çizgi izleme kararlılığını bir kez daha ortaya koyuyordu. Küba'nın "Sosyalizmi inşa etmekte" olduğu doğruydu; ancak Küba kendisini "bağlantısız bir ülke" olarak görüyordu, çünkü Afrika, Asya ve Ortadoğu'da "emperyalizme karşı savaşmakta olan" yeni devletler topluluğunun yanında yer alıyordu. O koşullarda bu sözler bu mücadeleler karşısında hareketsiz kalan Sovyetler Birliği'ne de üstü kapalı bir dokundurma olarak anlaşılabilirdi. Kavgalı Sosyalist süpergüçlere ayrı ayrı değinen Che, Küba'nın Kongo'daki Sovyet tutumunu kuvvetle desteklediğini söylerken, Çin'in Birleşmiş Milletler'e katılması, Çang Kay-Şek'in ABD destekli milliyetçi hükümetinin ise kovulması gerektiğini de savundu.

Che'nin sözlerinin ABD temsilcisi Adlai Stevenson ve orada hazır bulunan bazı Latin Amerika temsilcileri tarafından kuvvetle kınanması şaşırtıcı değildir. Bu arada BM binasının dışında toplanan Kübalı sürgünler onun varlığını şiddetle protesto ediyorlardı. Bazıları daha da ileri gitti. East River'ın karşısından BM binasına bazokayla ateş eden birkaç "*gusano*" (solucan) tutuklandı. Bir başka yerde bir kadın Che'yi bıçaklamaya çalışırken durduruldu. Bütün bu arbedenin orta yerinde Che istifini bozmuyor, yarattığı öfkeden hoşnut görünüyordu. Bağıra çağıra küfreden *gusano*lara, o evrensel parmak hareketini yaparak karşılık vermişti.

Che'nin varlığından hoşnut olanlar da vardı. Ünlü siyah Amerikalı eylemci Malcolm X Afrika ve Ortadoğu gezisinden henüz dönmüştü; gördükleri ve öğrendikleri hakkında konuşmalar yapıyordu. Che gibi, Malcolm X de Kongo'da olanları büyük bir öfkeyle karşılamıştı ve Afrika'daki müdahale ile ABD'deki ırkçılık arasında bağlantı kuruyordu. Ortak bir davaları vardı. Gana'da bulunduğu sırada Malcolm X'in Accra'daki Küba elçisiyle siyah Amerikalıların Afrika savaşlarına katılmasına yardımcı olma fikrini tartıştığı öğrenilmişti.

13 Aralık günü Malcolm X Harlem'de Audubon Balo Salonu'nda yapılan bir toplantıda kendisini dinlemek için gelenleri, Doğu Afrika adası Zanzibar'dan özel bir ziyaretçiyle tanıştırdı. Bir yıldan az bir süre içinde Abdurrahman Muhammet Babu'nun Küba'da eğitim görmüş siyasal hareketi; eski sultanlıkta iktidarı ele geçirmeyi başarmış ve Tanzanya adında yeni bir ulus kurmak üzere Afrika ana karasındaki Tanganika ile birleşmişti. Babu sahneye çıkmadan önce Malcolm X, Che Guevara'dan aldığı bir mesajı okudu.

"Bir devrimciyi seviyorum," dedi Malcolm X dinleyicilerine. "Ve bu ülkede şu ana kadar bulunan en devrimci adamlardan biri, buraya, dostumuz Şeyh Babu'yla birlikte geldi, ancak dahasını da düşündü. Şu mesajı gönderdi. Şöyle diyor:

"'Harlemli sevgili erkek ve kız kardeşler. Sizinle ve Babu Kardeş'le birlikte olmayı çok

isterdim, ancak koşullar bu buluşma için uygun değil. Küba halkı ve özellikle birkaç yıl önce Harlem'e yaptığı ziyareti coşkuyla hatırlayan Fidel sizleri hararetle selamlıyor. Birleşerek kazanacağız.'

"Bu, Che Guevara'dan," diye açıkladı Malcolm X. "Coşkulu alkışlarınızı işitmek beni çok mutlu etti. Bu da gösteriyor ki [beyaz] adam bize kimi alkışlamamız kimi alkışlamamamız gerektiğini söyleyecek bir konumda değil artık. Ve burada Castro karşıtı Kübalı da görmüyorsunuz. Onları afiyetle yedik."[116]

BM seyahati sırasında Che'ye eşlik eden, Fidel Castro'nun resmi tarihçisi Pedro Álvarez Tabío'ya göre, Che'nin Harlem'de yapılan bu toplantıya katılmamasının nedeni ABD hükümetinin iç işlerine karışma suçlanmasından kaçınmaktı.

Che New York'tan Küba'ya dönmedi. 17 Aralık günü Amerikan medyasına gayet renkli ve meydan okuyan birkaç mülakat verdikten sonra Cezayir'e uçtu. Bu, üç ay süren bir yolculuğun başlangıcıydı. Bu süre içinde Che Afrika'yı dolaştı, Çin'e gitti, tekrar Afrika'ya döndü, Paris, İrlanda ve Prag'da kısa süre kaldı. Görünüşte Che yeni kurulan Afrika ülkelerini Fidel'in iyi niyet elçisi olarak ziyaret ediyordu. Ama bir de görünmeyen, önemli bir niyet vardı: Che bir sonraki macerasının sahnesini oluşturacak kıtaya kendini tanıtıyordu. Che, Afrika'yı Batı'ya karşı "üç kıtalı" ittifak düşünün zemini haline getirmeye karar vermişti.

1964 Noel'iyle 1965 Şubat'ının başlarına kadar Che, Afrika'da dolaşıp durdu. Cezayir'den Mali'ye, oradan Kongo-Brazzaville'ye, Gine ve Gana'ya, Dahomey'e, tekrar Gana ve Cezayir'e gitti. Cezayir'de Bin Bella'yla, Gana'da Kwame Nkrumah'la, Kongo-Brazzaville lideri Alphonse Massamba-Débat'la ve Portekiz'e karşı Angola bağımsızlık hareketinin lideri Agostinho Neto'yla görüştü. Neto'ya Angola'nın bitişiğindeki Cabinda bölgesinde faaliyet gösteren MPLA gerillalarına Küba askeri eğitimi vaat etti. [117]

Gittiği her yerde Che aynı mesajı veriyordu: Küba Afrika kurtuluş mücadeleleriyle özdeşti; dünyanın bütün sömürge ve emperyalizm karşıtı hareketleri arasında birlik olmalıydı; bu hareketler ile Sosyalist topluluğun davası ortak olmalıydı. Basına verdiği demeçlerde Kongo'da verilen savaş, halkının Amerikan birlikleriyle savaşmakta olduğu bir başka eski sömürge olan uzak Vietnam'ın yanı sıra önemli bir yer tutuyordu

Sömürge karşıtı manifesto, *Yeryüzünün Ezilenleri*'nin yazarı, ölmüş olan Martinikli devrimci Frantz Fanon'un dul eşi Josie Fanon'a *Révolution Africaine* dergisinde yayımlanmak üzere bir mülakat verdi. Bu mülakatta Afrika'nın Küba için "yeryüzünde var olan her türlü sömürüye karşı, emperyalizme, sömürgeciliğe ve yeni sömürgeciliğe karşı önemli mücadele alanlarından biri"ni temsil ettiğini söyledi. Burada "mevcut karışıklıktan ötürü büyük imkanlar" olduğunu düşünüyordu. Ama pek çok tehlike de vardı ve

116) Sadece iki ay sonra, 21 Şubat 1965 günü Malcolm X New York'ta bir konuşma yaparken İslam Ulusu adlı rakip örgütün adamları tarafından vuruldu. Otuz dokuz yaşındaydı.

117) Bu eğitim hemen başladı ve Küba'nın Angola'ya yirmi yıl süren askeri müdahalesinin başlangıcı oldu.

bunlardan biri Afrikalılar arasındaki sömürgecilikten kalma bölünmelerdi. Olumlu olanın, Josie'nin ölmüş kocasının sözlerini kullanarak, "sömürgeciliğin insanların zihinlerinde bıraktığı nefret" olduğunu söylüyordu.

Fanon ona Latin Amerika'da devrim beklentilerini sorduğunda Che bu soruyla kendisine "en yakın" hissettiği, "esas olarak ilgilendiği" bir konuya temas ettiğini söyledi. Buradaki mücadelenin, ABD'nin karşı ayaklanma faaliyetlerini artırması nedeniyle "uzun ve zor" olacağını düşünüyordu.

"Bu nedenle," diyordu Che, "emperyalizme ve onun müttefiklerine karşı kıtasal bir cephenin oluşmasını öngörüyoruz. Bu cephenin örgütlenmesi zaman alacaktır, ama bir kez kurulduğunda emperyalizme çok şiddetli bir darbe indirecektir. Kesin bir darbe olup olmayacağını bilemem, ancak çok ağır bir darbe olacaktır."

Che şubat ayı başlarında Çin'e uçtu. Küba'nın imar bakanı ve Che'nin eski dostu Camilo'nun ağabeyi Osmany Cienfuegos ve etkin PURS'un "örgüt sekreteri" ve 1962'de yapılan gizli nükleer füze müzakereleri için Sovyetler Birliği'ne birlikte gittiği Emílio Aragonés ona eşlik ediyorlardı. Bu iki adam Afrika'daki gizli Küba harekatına önemli ölçüde katılacaklardı ve o ortamda Che'yle birlikte olmaları harekatın planlama aşamasında da yer aldıklarını göstermekteydi.

Fidel Kongo'daki gizli Küba misyonunu şimdilik onaylamış durumdaydı. Küba'nın hizmetlerinin en iyi şekilde nereye yönlendirileceği ve hangi isyancı gruplara verileceği sorununu tamamen Che'ye bırakmıştı. Bir ay önce, Ocak 1965'te, özenle seçilmiş bir grup siyah Kübalı, bilmedikleri bir "uluslararası görev" için eğitilme onuruna erişmişlerdi ve eğitim Küba'da üç ayrı kampta başlamıştı. Harekatın yaklaştığını gösteren bir diğer belirti Sierra Maestra'dan Che'nin PSP'li eski dostu Pablo Ribalta'nın Kongo'nun komşusu Tanzanya'ya Küba'nın büyükelçisi olarak atanmasıydı.

Che'nin Çin seyahati sırasında kapalı kapılar ardında ne konuşulduğu Küba hükümeti tarafından hiçbir zaman açıklanmadı, ancak Bolivya Komünist Partisi'nin iyi haber alan eski üyesi Humberto Vázquez-Viaña'ya göre Che'nin grubu Çu En-lay ve diğer üst düzey Halk Cumhuriyeti yetkilileriyle görüşmüş, ancak Mao'yla görüşmemişti.[118]

Kongo planlarında Che, Küba'nın Çin'in gözünden düşmesi bakımından bir dönüm noktası görmüş olmalı. Che'nin Bolivya'daki gerilla seferine gazeteci olarak gizlice katılan ve 1970'lerin başında Tanzanya'da çalışan, Latin Amerika devrimci hareketlerinin İngiliz tarihçisi Richard Gott, Guevara'nın Çin seyahatinin aslında Kongolu devrimcilerin esas destekçileriyle konuşmayı amaçladığına inanmaktadır. "Çinliler Afrika'yla kesinlikle ilgileniyorlardı," diyordu Gott. "Çu En-lay o yıl iki ziyaret yapacaktı ve o aşamada Çin-

118) Çinli bir yetkiliye göre, bu tutum "doğru tutum aldığı" söylenen Che'ye değil, "bağırarak" ve "çok fazla konuşarak" Çinlilerin canını sıkan Cienfuegos'a yönelikti. Bu tavır Çinlilerin Mao'nun önünde Cienfuegos'un bir saygısızlık yapacağından korkmalarına yol açmıştı. Aslında Latin Amerikalı Komünistlerden oluşan heyetin felaket ziyaretinin ve Che'nin Küba'daki konumu nedeniyle özdeşleştiği bir çabanın hemen ardından, Mao'nun görünmemesinin Che'yi Çin yanlısı olarak daha açık bir tutum almaya zorlayan bir gambit olması da muhtemel görünmektedir.

liler, Çin'in Savunma Bakanı Lin Piao'nun stratejik görüşlerini de destekliyorlardı. Lin Piao radikal devrimci köylülerin yozlaşmış kentleri kuşatmasını savunduğu ünlü konuşmasını o sırada yapmıştı. Bu sözler Guevara'nın kulağına müzik gibi geldi."

Çin'den ayrıldıktan sonra Che Paris'e uğradı ve Louvre müzesini gezmek için devrim planlarına birkaç saat ara verdi. Daha sonra Afrika'ya döndü. Bir ay boyunca, Cezayir, Tanzanya ve Mısır'a giderek Cemal Abdül Nasır, Bin Bella ve Julius Nyerere'yle görüştü ve iddialı pan-Afrika devrimi planı için nabız yoklamaya başladı.

Beyaz sömürge yönetiminin hafızalarda hâlâ çok güçlü olduğu Dar ül Selam, seyahat güzergahında ilginç bir uğrak yeri oldu. 1860'larda Zanzibarlı Arap sultanın yazlık sarayı için Hint Okyanusu kıyısında bir lagünde inşa edilen liman kenti, Birinci Dünya Savaşı'na kadar Alman Doğu Afrikası'nın sömürge başkenti olmuştu. Daha sonra İngilizlerin eline geçmiş ve 1961'de bağımsızlığını kazanana kadar Tanganika'nın sömürgesi olarak yönetilmişti. O zamandan beri solcu devlet başkanı Julius Nyerere tarafından yönetilen "Dar" çeşitli Afrika gerilla hareketlerinin karargahı haline gelmişti. Önemli bir devrimci ileri karakol durumundaydı. Bir yıl önce iki ülke arasındaki ilişkilerin kötüleşmesi üzerine ABD büyükelçiliği kapatılmış ve Kübalılar kendi elçiliklerini açmışlardı.

Ancak Che'nin Afrikalı devrimcilerle ilk karşılaşmaları hayal kırıcı oldu. Yayımlanmamış bir kitabın'–"Pasajes de la Guerra Revolucionaria (Congo)[119]– "İlk Hareket" başlıklı bölümünde Che Kongo deneyimini aktarırken, alaycı biçimde İngilizce "Freedom Fighters" (Özgürlük Savaşçıları) dediği adamlarla yaptığı ilk toplantıları anlatmaktadır. Bu adamların ortak bir yönü olduğuna işaret ediyordu. Neredeyse hepsi Dar ül Selam'ın otellerinde gayet rahat bir hayat sürüyorlar ve ondan değişmez biçimde aynı şeyi istiyorlardı: "Küba'da askeri eğitim ve para yardımı."

Kongolu isyancı liderlerde Che'yi şaşırtan ilk şey "olağanüstü sayıda eğilimleri ve farklı fikirleri" olmuştu. "Kuzeydoğu Kongo'nun Devlet Başkanı" olan Gaston Soumaliot da bunlardan biriydi. Soumaliot'a bağlı güçler doğu Kongo'da şerit halinde uzanan bir bölgeyi, Tanganika Gölü'nün karşısındaki Tanzanya topraklarından girerek kurtarmışlardı. Che, Soumaliot'u kararsız ve esrarengiz bulmuştu. "Siyasal olarak fazla gelişmemiş" ve kesinlikle bir "uluslar lideri" değil diyordu. Soumaliot'un kendi konsey yoldaşlarından bazılarıyla, özellikle savaşçıları Stanleyville'i ele geçiren Christophe Gbenye ile rekabet etmesi de dikkatini çekmişti.

Che'yi etkileyen isyancı liderlerden biri Laurent Kabila idi. Fransızca eğitim görmüş Kongolu Kabila yirmili yaşlardaydı ve Gaston Soumaliot'un doğu cephesinin askeri komutanıydı. Che, Soumaliot'un aksine Kabila'nın vermekte olduğu mücadeleye ilişkin "açık, somut ve kararlı" olduğunu gördü. Ancak Gbenye gibi Kurtuluş Konseyi liderleri, hatta Soumaliot hakkında bile çok kötü konuşuyordu.

119) Sadece beş nüshası olan 153 sayfalık bu elyazması, içeriden sızdırılan birkaç kopya yazarın da aralarında bulunduğu araştırmacılar arasında dolaşmaya başlayana kadar, yaklaşık otuz yıl boyunca Küba'nın devrimci hükümetinin üst makamlarınca kilit altında tutuldu.

Daha sonra Che, ilk konuşmalarında Kabila'nın kendisine yalan söylediğini anladı. Kabila ona Kongo'nun "iç bölgeleri"nden henüz geldiğini söylemişti, ancak Che'nin daha sonra öğrendiğine göre, Kabila Tanganika Gölü'nün Tanzanya kıyısındaki, isyancılar tarafından "dinlenme ve iyileşme" amaçlı bir geri üs olarak kullanılan barlar ve genelevlerle dolu Kigoma limanında kalmıştı. Che belirgin biçimde solcu dünya görüşünü dikkate alarak Kabila'nın böbürlenmesini gözardı etti. "Kabila baş düşmanın Kuzey Amerikan emperyalizmi olduğunu gayet iyi anlamıştı," diye yazıyordu Che "ve ona karşı sonuna kadar savaşmaya kararlı olduğunu söylüyordu; söyledikleri ve kararlı tavrı... bende gayet iyi bir izlenim bıraktı." Afrika planlarına kulak verecek birini bulan Che, ona Afrika devletlerinin pek çoğunun Kongo isyanına dışarıdan müdahale edilmesine dar görüşlü bir tutumla direnmelerinden rahatsız olduğunu anlattı ve şöyle dedi: "Biz Kongo sorununun bir dünya sorunu olduğunu düşünüyoruz." Kabila aynı görüşte olduğunu söyledi. Bunun üzerine Che ona Küba'nın destek vereceğini söyledi. "[Küba] hükümet[i] adına 30 eğitmen ve bulabileceğimiz her türlü silahı teklif ettim ve memnuniyetle kabul etti; her iki konuda da hızlı hareket edilmesini tavsiye etti. Soumaliot da bir başka görüşmede aynı şeyi söylemiş ve eğitmenlerin siyah olmalarını tavsiye etmişti."

Daha sonra Che şehirdeki diğer "Özgürlük Savşçıları"nı da yoklamaya karar verdi. Onlarla gayri resmi toplantılarda gruplar halinde görüşmeyi planladı. Ama daha sonra bunun "bir hata" olduğunu yazacaktı. Küba elçiliğinde "on ya da daha fazla ülkedeki hareketlerin, her biri iki ya da daha fazla eğilime bölünmüş temsilcileri, elliden fazla kişi, şamatalı bir kalabalık halinde" toplanmıştı.

Che bir anda kendisini bir salon dolusu gerillanın arasında buluverdi. "Neredeyse hep bir ağızdan" Küba'dan mali yardım ve savaşçılar için eğitim istiyorlardı. Tepesi atan Che onlara Küba'da adam eğitmenin hem pahalı olduğunu hem de zaman kaybına yol açacağını, gerçek gerilla savaşçılarının askeri "akademiler"den değil savaş alanlarından çıkacağını anlattı. "Böylece eğitimin uzak Küba'da değil, Kongo yakınlarında, mücadelenin sadece Çombe gibi kuklalara karşı değil, Kuzey Amerikan emperyalizmine karşı verileceği bir yerde yapılmasını önerdim."

Che Kongoluların mücadelesinin olağanüstü önem taşıdığını ısrarla vurgulamıştı. Onların zaferi ya da yenilgisi "kıtasal yankılar" yaratacaktı. Che'nin niyeti Küba önderliğinde doğu Kongo'da, çevre ülkelerden gerillaların gelebileceği ve Kongo'nun "kurtuluşu" için verilen savaşa yardımcı olarak kendi ülkelerine de aktarabilecekleri çatışma ve örgütlenme deneyimi kazanabilecekleri, bir "büyük *foco*" kurmaktı.

Che'nin Kongolu "Savaşçılar"dan aldığı tepki "soğuk olmanın da ötesindeydi. Çoğunluk herhangi bir yorum yapmaktan kaçındıysa da, tavsiyeme şiddetle karşı çıkmak üzere konuşmak isteyenler oldu. Emperyalizmin ezdiği ve vahşet uyguladığı halklarının bir başka Devlet'i kurtarmak için verilen savaşlarda... kendi insanlarının ölmesi halinde bunun hesabını soracaklarını söylediler. Onlara, yapmaya çalıştığımız işin ulusal sınırlar

içinde savaş açmak olmadığını, Malavi'de olduğu kadar Mozambik'te, Rodezya ya da Güney Afrika'da, Kongo ya da Angola'da, her yerde ve her zaman var olan ortak efendiye karşı verilecek kıtasal bir savaş olduğunu anlatmaya çalıştım."[120]

Ancak salonda bulunan hiç kimse Che'yle aynı görüşte değildi. "Soğuk ve nazik biçimde veda ettiler." Che Afrika'nın önünde "doğru bir devrimci yön" kazanana kadar katetmesi gereken uzun bir yol olduğuna dair açık bir izlenimle baş başa kaldı. Kendisine düşen, "siyah ve elbette gönüllü Kübalılardan oluşan seçme bir grubu Kongoluların mücadelesini güçlendirmekle görevlendirmek"ten ibaretti.

V

Mısır liderinin kişisel danışmanı Muhammet Heykel'e göre Che Kongo planlarını Kahire'de bulunduğu sırada Nasır'a da anlattı. Ancak Küba askeri seferine bizzat önderlik etme niyetinde olduğunu söylediğinde Nasır endişeye kapıldı. Che'ye çatışmalara bizzat katılmasının bir hata olacağını söyledi. "Siyahlar arasında, onlara önderlik eden ve onları koruyan bir beyaz adam, bir Tarzan" gibi olabileceğini düşünüyorsa yanılıyordu. Nasır bunun ancak kötü sonuç verebilecek bir girişim olduğunu hissediyordu.

Bu tür uyarılara, stratejisinin Dar ül Selam'da yeterince kabul görmemesine, tanıştığı Kongolu isyancı liderlere ilişkin kendi kuşkularına ve Kongo'nun içindeki gerçek duruma ilişkin yetersiz istihbarata rağmen, Che planını yürürlüğe koymaya kararlıydı.

Che'nin Afrika kıtasındaki son konuşması aynı zamanda onun kamusal bir şahsiyet olarak yaptığı bir kuğu ötüşü ya da zaman zaman Küba'da imalı biçimde denildiği gibi "attığı son kurşun" oldu. Che 25 Şubat günü Cezayir'de "Afrika-Asya İkinci İktisadi Dayanışma Semineri"nde konuşurken her türlü diplomatik özeni bir yana bıraktı ve Sosyalist süper güçleri "Üçüncü Dünya" kurtuluş hareketlerini kayıtsız şartsız desteklemeye ve bu azgelişmiş ulusları Sosyalist toplumlara dönüştürmenin maliyetini üstlenmeye çağırdı.

Renkli bir Üçüncü Dünya devletleri yelpazesini, bağımsızlığına yeni kavuşmuş uluslarını ve faal gerilla hareketlerini temsil eden kırktan fazla Afrikalı ve Asyalı delegeye "kardeşler" diye hitap etti. Daha sonra Che, "Amerika halkları adına" onların dünyasıyla kendi dünyasını "emperyalizmin yenilgiye uğratılmasına ilişkin ortak özlem"de birleştiren davayı tanımladı. Orada hazır bulunanların pek çoğunun eski tip sömürgeciliğe karşı mücadele etmekte olan ya da ondan henüz kurtulmuş uluslara mensup olduğunu belirtti. Oysa Küba Amerikalara hakim olan, "tekelci sermaye" aracılığıyla azgelişmiş ülkeleri kapsayan ve sömüren bir başka emperyalizm biçimine, yeni sömürgeciliğe karşı zafer kazanmıştı. Yeni sömürgeciliğin oluşum halindeki yeni toplumlara hükmetmesini önlemek için, diyordu Che, "siyasal iktidarı ele geçirmek ve ezen sınıfları tasfiye etmek zorunludur."

"Bu mücadelede ölmek için sınır gerekmez. Dünyanın hiçbir bölgesinde yaşananlara

120) Ayrıntılar için bkz. Ek.

kayıtsız kalamayız. Emperyalizme karşı herhangi bir ülkenin zaferi bizim zaferimizdir; tıpkı bir ülkenin yenilgisinin hepimizin yenilgisi oluşu gibi. Proleter enternasyonalizminin pratiği daha iyi bir gelecek için mücadele eden halklar için sadece bir görev değil, aynı zamanda kaçınılmaz bir zorunluluktur... Birlik için hiçbir zemin olmasa da, ortak düşmanın bu zemini oluşturması gerekir."

O halde azgelişmiş yeni uluslar ile kapitalist dünya arasındaki ayrımın etkin hale gelmesine yardımcı olmak, kalkınmış Sosyalist ülkeler için sadece onların "hayati çıkarlar"ının bir gereği değil, aynı zamanda bir "görev" idi. "Bütün bunlardan," diyordu Che "çıkarılması gereken sonuç şudur: Kurtuluş yoluna giren ülkelerin kalkınması Sosyalist ülkeler tarafından finanse edilmelidir. Bunu bir biçimde şantaj yapmak ya da gösteriş olsun diye söylemiyoruz... Bu derin bir kanaattir. Sosyalizm ancak insan bilincinde, Sosyalizmi inşa eden ya da etmiş olan toplumda bireysel düzeyde ve aynı zamanda emperyalist zulümden acı çeken bütün halklarla ilişkili bir dünya düzeyinde insanlığa yönelik yeni bir kardeşçe tutumu uyaracak bir değişim varsa gerçekleşebilir."

Görüşlerinin temel dayanaklarını ortaya koyarken Che, kalkınmış Sosyalist devletleri yoksul devletlerle yaptıkları "karşılıklı olarak yararlı" ticaret anlaşmaları yüzünden herkesi şaşırtacak biçimde azarlamaya başladı. "Geri kalmış ülkelere sınırsız bir zahmete ve acıya malolan hammaddelerin dünya fiyatlarından satılmasına ve günümüzün büyük ve otomatlaşmış fabrikalarında üretilen makinelerin dünya piyasası fiyatlarından satın alınmasına nasıl olur da 'karşılıklı yarar' denebilir. Bu iki tip ulus arasında ilişki kuracaksak, Sosyalist ülkelerin emperyalist sömürünün bir tür suç ortağı olduklarını kabul etmemiz gerekir. Azgelişmiş ülkelerle olan ticaret hacminin Sosyalist ülkelerin dış ticaretinin önemsiz bir bölümünü oluşturduğu söylenebilir. Bu büyük bir gerçektir, ancak mübadelenin ahlak dışı doğasını ortadan kaldırmaz. Batı'yla dile getirilmemiş suç ortaklığını tasfiye etmek Sosyalist ülkelerin ahlaki görevidir."

Che'nin saldırısının Çin'in yanı sıra foruma gözlemci gönderen Moskova'yı da doğrudan hedef aldığı bütün dinleyiciler için açıktı. Her iki ülkenin Küba'yla avantajlı bir şeker ticareti anlaşması yapmalarını takdirle karşılarken, bunun sadece bir ilk adım olduğunu vurguladı. Yoksul ulusların gerçekten kalkınmalarını sağlamak için fiyatlar sabitleştirilmeliydi ve bu yeni kardeşçe dış ticaret anlayışı Sosyalist güçler tarafından Sosyalizm yolundaki bütün azgelişmiş ulusları kapsamalıydı.

Che, Sovyetler'in Küba'yla olan ticaretinde ya da diğer gelişmekte olan uluslarla ilişkilerinde kapitalist tarzda "kârlılık" olarak gördüğü şeyi ilk kez eleştirmiyordu. Bu konudaki görüşleri Havana'daki devrimci seçkinler tarafından gayet iyi biliniyordu. İlk olan, bu eleştiriyi uluslararası bir forumda yapmasıydı. Bu kez bilinçli olarak ve isteyerek sınırları zorluyor, Moskova'yı eyleme geçirmek için onu "utandırmayı" umuyordu ve bu o zamana kadar yapmadığı bir şeydi.

Kendilerini emperyalizmden ve dayatılan iktisadi yapılardan kurtarmaları için; ülke-

lere, "geniş bir sağlam blok" kurma çağrısında bulundu. Bunun anlamı, silah üreten Sosyalist ülkelerin bu silahları "onları talep eden halklara, bu halkların ihtiyaçları tarafından belirlenecek miktarda ve parasız" vermesiydi.

Che yine azarlamalarına ara vererek SSCB ve Çin'i, Küba'ya yaptıkları askeri yardımda bu ilkeye uydukları için övdü. "Bizler Sosyalistiz ve bu, silahları uygun biçimde kullanacağımızın garantisidir; ancak bu sadece bizim için geçerli değil, herkes aynı muameleyi görmelidir." Daha iki hafta önce ülkeleri sistematik Amerikan bombardımanına maruz kalan, kuşatma altındaki Vietnamlıları ve Kongoluları talep ettiği "koşulsuz dayanışma"yı hak eden güçler olarak belirtti.

Che'nin konuşmasının Sovyetler'i öfkelendirmesi şaşırtıcı değildir. Kremlin'e "emperyalizmin suçortağı" denilmesi Sosyalist blok içinde şoke edici bir protokol ihlaliydi ve Moskova'nın Küba'ya yaptığı maddi yardımın ölçüsü dikkate alındığında, Che'nin konuşması nankör bir tokat gibi algılandı.

Che uzun yolculuğuna devam ederek Cezayir'den Mısır'a, oradan da 12 Mart'ta Prag'a uçtu. Bu arada Kongo'da yaşanan yeni gelişmeler ışığında Soumaliot ile Kabila'nın Che'nin vaat ettiği eğitmen ve silah konusunda sergiledikleri aceleciliğin doğrulandığı da görülüyordu. Mike Hoare'nin topladığı beyaz paralı askerler karadan ve havadan saldıran hükümet birliklerine önderlik ederek isyancılara karşı eyleme geçmişlerdi. Bu güçler çeşitli ileri karakolları ele geçirmiş ve Tanganika Gölü'nün doğu kıyısındaki "kurtarılmış bölge"yi kısa süre içinde tehdit etmeye başlamıştı. Kongo çatışmasına katılacaksa, Küba'nın da bir an önce harekete geçmesi gerekiyordu.

VI

Kremlin uzmanlarının Kızıl Meydan'da yapılan törenler sırasında Politbüro üyelerinin dizilişini dikkatle gözlemleyerek güç ilişkilerindeki değişikliklere dair belirtiler bulmaya çalışmaları gibi, Che'nin kışkırtıcı Cezayir konuşmasından sonra Havana'ya gelişi de Fidel'le aralarında dostluk mu yoksa çatışma mı olduğunu anlamak için uzun bir incelemeye tabi tutuldu.

Che 15 Mart günü Rancho Boyeros havaalanına geldiğinde, Aleida, Fidel, Başkan Dorticós ve belki de en önemlisi Carlos Rafael Rodríguez onu bekliyordu. Aleida daha sonra olanlar hakkında konuşmayacaktır. Fidel Castro da bu konuda konuşmamıştır. Ancak Che'nin havaalanından Fidel'le birlikte doğruca kapalı bir mekana gittiği ve saatlerce konuştukları bilinmektedir. Bu görüşmenin kamuoyuna asla açıklanmaması ve hemen ardından Che'nin ortadan kaybolması üzerine, bazı kuşkucu gözlemciler bu toplantıyı geleneksel olarak iki adam arasında var olduğu düşünülen gerilimlerin en yüksek noktaya çıktığı bir kader buluşması olarak yorumlamışlardır. Hâlâ hassas olan bu konu kendisine sorulduğunda, bilgili bir Küba hükümet kaynağı gayet dolaylı biçimde Fidel'in bu toplantıda "muhtemelen" bazı "ağır sözler" söylediğini, ancak aralarında temel bir fi-

kir ayrılığı olmadığını, sorunun daha çok Che'nin Cezayir konuşmasının "ihtiyatsızlığı"ndan kaynaklandığını söyledi. Carlos Rafael Rodríguez'in bu bağlamdaki varlığı muhtemelen dikkat kesilmiş Kremlin'i temsil etmek şeklinde yorumlanabilir.

Tarihçi Maurice Halperin farklı düşünüyordu. "Birkaç gün sonra konuşmayı okudugumda şaşırdım," diye yazdı. "Dış ticaret bakanlığındaki üst düzey bir görevliye Che'nin bu patlayışının ne anlama geldiğini sorduğumda, gülerek şu yanıtı verdi: 'Küba'nın bakış açısını temsil ediyor.'" Halperin, Fidel'in son zamanlarda söylediği sözler ve bizzat gayet iyi bildiği "Sovyet ticaret yöntemleri karşısında artan rahatsızlığı" dikkate alındığında, bu yaklaşımın muhtemelen doğru olduğu sonucuna varmıştı. Nihayet Halperin, Fidel'in Che'yi karşılamak için bizzat havaalanına kadar gelmesinin onun kişisel olarak bir şeyi onayladığını gösterme tarzı olduğuna karar vermişti. Aslında Che'nin Cezayir konuşması üç ayda bir çıkan resmi hükümet yayını *Política Internacional*'de yayımlandı. Bu da Fidel'in konumuna ilişkin süregiden kuşkuların silindiğini gösterir.

Aslında pek çok kanıt Che ve Fidel'in bir ikili olarak çalıştıklarını, hatta kamuoyuna yaptıkları açıklamaların bile eşgüdümlü olduğunu gösterir. Fidel, devrimin altıncı yıldönümü olan 2 Ocak günü yaptığı konuşmada Sovyet Sosyalist modelini isim vermeden şiddetle eleştirdi ve Küba halkına o zamana kadar ilk kez Sosyalist ulusların kardeşliği konusunda var olan "sorunlar"dan söz etti. Fidel, Küba halkının kendi sesiyle konuşma, Marx, Engels ve Lenin'in fikirlerini algıladığı biçimde ve kendi koşullarına uygun olarak yorumlama hakkına sahip olduğunu ve dışarıdan gelen yardımın ansızın kesilmesi halinde, kendi başına yaşamaya hazır olması gerektiğini söyledi. Bu sözler Fidel'in kendi siyasal modelini Küba'ya dayatmayı amaçlayan Sovyet çabalarını kabul etmediğine dair Moskova'ya yönelik açık bir mesajdı.

Ve 13 Mart günü, yani Che'nin Havana'ya dönüşünden iki gün önce Fidel yine konuşmuş ve Çin ile SSCB'yi "halkların kurtuluşu"na destek verme konusunda rekabet ve demagoji sergilerken, tırmanan Amerikan askeri müdahalesi karşısında Vietnamlılara yardım etmek bakımından hiçbir şey yapmadıkları için üstü kapalı biçimde kınamıştı. "Vietnam'a gerekli olabilecek her türlü yardımın verilmesi [gerektiği]ni söylüyoruz! Silah yardımı ve insan yardımı! Sosyalist kampın her türlü riski göze alması gerektiğini savunuyoruz!"

Havana Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada ise kastettiği dayanışma türüne yakın geçmişten bir örnek verdi. Bu örnek Küba'nın kendisiydi. Füze krizi sırasında Küba Sosyalist kampı güçlendirmek amacıyla Sovyet füzelerinin kendi topraklarına yerleştirilmesini kabul ederek "termonükleer" savaş tehdidini gönüllü olarak göğüslemişti. Fidel, Küba'nın Yankee emperyalizmine karşı savaşmanın kendi tarihsel görevi olduğuna inanmaya devam ettiğini söylüyordu. Küba dünyanın başka yerlerinde gösterilen benzer çabaların ortak bir bağ oluşturduğunu hissediyordu.[121]

121) Fidel Çinlilerin ve Sovyetlerin kendi adasında da birbiriyle rekabet etmelerinden rahatsız olduğunu da ima etmişti. Yine ülke ismi vermeden, ancak Çin'i kastederek Küba topraklarında izin alın-

Doğal olarak Che Cezayir'de yaptığı konuşmada Fidel'den daha ileri gitmiş, hissettiği ve inandığı her şeyi açıkça söylemişti. Üstelik bu meydan okumayı yayımlatmıştı ve bu noktadan geri adım atması artık düşünülemezdi. Şimdi "proleter enternasyonalizmi"nin ne olduğunu daha doğrudan ve bizzat göstermesi ve başkalarına öncülük etmesi gerekiyordu. Ne var ki bu ifadeler Fidel'in "Maocu" arkadaşını Sovyetler'e karşı savunmasını daha da zorlaştırdı. Sonuç olarak Fidel, Che'ye Küba'yı derhal terk etmesini, Afrika'ya dönerek Kongo görevi için eğitilen Kübalı gerilla gücüne önderlik etmesini "önerdi". Che'nin gönlünde yatan Afrika değil, Güney Amerika'ydı. Ancak oradaki koşullar henüz hazır değildi. Oysa o sırada Afrika'da yaşananların devrimci imkanlara açık olduğu görülüyordu. Che gitmeyi kabul etti.

Küba istihbarat görevlisi Juan Carreterro'ya ("Ariel") göre, kendisi, patronu Piñeiro ve bizzat Fidel, dönüşünden sonra Che'yi bu görevi kabul etmeye "zorlamışlar" idi. Bu görev sadece iki yıl sürecekti. Bu süre içinde Piñeiro'nun adamlarının Latin Amerika'da bir gerilla altyapısı inşa etmeyi sürdürecekleri konusunda ona söz verdiler. Koşullar uygun olduğunda Che oraya aktarılacaktı. Kongo savaşı Che'nin savaşçıları için muazzam bir deneyim olacak ve daha sonra onunla birlikte Güney Amerika'ya gidecek olanların seçilmesini sağlayacaktı. Piñeiro'nun hatırladığı kadarıyla Che'yi ikna etmek için fazla çaba sarfetmek gerekmemişti. "Che Afrikalılarla kurduğu ilişkiler nedeniyle büyük bir coşku içinde döndü. Bunun üzerine Fidel ona şöyle dedi: 'Neden Afrika'ya gitmiyorsun?' Geçen zaman ve tarihsel görev [olarak gördüğü şeyi] yerine getirme yeteneği konusunda gerçekten huzursuzdu."

Olaylar yavaş yavaş gelişmeye başladı. 22 Mart günü Che Sanayi Bakanlığı'nda bir konuşma yaparak meslektaşlarına Afrika seyahati hakkında bilgi verdi, ancak ülkeden ayrılma konusunda bir şey söylemedi. Bir hafta sonra, o sırada Matanzas'taki Ciro Redondo deneysel çiftliğinde çalışmakta olan, eski Sierra kolunda birlikte savaştığı *guajiro*ları ziyaret etti ve onlara bir süreliğine "şeker kamışı kesmeye" gideceğini söyledi.

Havana'ya döndüğünde bakanlıktaki en yakın yoldaşlarını toplayarak aynı öyküyü onlara da anlattı. Che'nin Küba'dan ayrılmaya hazırlandığını bilen pek az kişi vardı. Che'nin amacı da buydu zaten. On beş gün ortadan kaybolduktan sonra Havana'ya dönmüş, kamusal ilişkilerden kaçınarak yavaş yavaş gözlerden uzaklaşmaya başlamış, sırrını saklayabilecek çok az kişiye veda etmişti. Küba halkı Che'yi en son 15 Mart günü Afrika'dan dönüp havaalanına indiği zaman gördü.

Çocukları da babalarını son kez görüyorlardı. En küçükleri onu asla hatırlamayacaktı. Che son çocuğunun doğumu sırasında da uzaklardaydı. 24 Şubat günü o Kahire'den Cezayir'e doğru uçarken Aleida son çocuğunu dünyaya getirdi. Ona Ernesto adını verdi.

Aleida çok üzgündü. Che'ye gitmemesini söyledi. Ancak Che kararını vermişti bir kez.

---

madan propaganda malzemesi dağıtma faaliyetlerini kınadı. Sadece Kübayı yöneten partinin propaganda yapma hakkı vardır, diyor ve artık hoşgörü göstermeyeceği konusunda uyarıda bulunuyordu. Ne var ki bu uyarıya rağmen sorun giderek büyüyecekti. (Ayrıntılar için bkz. Ek.)

Yine de devrim daha "ileri bir evre"ye ulaştığında onu da yanına alacağına söz verdi.

Che ayrılmadan bir gün önce, Aleida ve dadı Sofía'yla öğle yemeği yiyordu. Sofía'ya devrimde ölen Kübalıların dul eşlerinin ne yaptıklarını sordu. Yeniden evlenmişler miydi? Evet, dedi Sofía. Çoğu yeniden evlenmişti. Bunun üzerine Che, Aleida'ya döndü ve kahve fincanını işaret ederek şöyle dedi: "Bu durumda, bana verdiğin şu kahveyi, bir başkasına verebilirsin." O an yaşadığı ruhsal sarsıntıyı asla unutmayan Sofía, Che'nin ölmesi halinde Aleida'nın yeniden evlenmesine itirazı olmayacağını söylemeye çalıştığını anlamıştı.

Che, 1 Nisan günü şafak vakti sekiz yıldır yaşadığı evden Che Guevara olarak değil, Ramón Benítez adında, ağırbaşlı, güneş gözlüklü, sinek kaydı traşlı başka bir adam olarak ayrıldı.

27
Bir Başarısızlık Öyküsü

I

"Güzel bir günde Dar ül Selam'da ortaya çıktım," diye yazdı Che. "Kimse beni tanımıyordu; eski bir silah arkadaşı olan büyükelçi [Pablo Ribalta] bile... geldiğimde beni tanıyamadı."

Hâlâ farklı bir kılıkta olan Che Moskova ve Kahire'den geçen dolambaçlı bir yol izleyerek 19 Nisan günü Dar ül Selam'a ulaşmıştı. Gezici gerilla Papi Tamayo ve Küba uluslararası tugayının "resmi" –ve elbette siyah– komutanı olarak seçilmiş bulunan Kübalı subay Víctor Dreke ona eşlik ediyorlardı.

Che kimliğini gizli tutuyor olsa da on yıllık bir dünya turunun sonunda ziyaret etme düşleri kurduğu kıtaya adım atarken yüksek beklentilerle doluydu. On yıl kadar önce annesine "Macera için Afrika dünyaya bedel," diye yazmıştı. O zamandan beri Che paradoksal olarak, hayal ettiği dünyanın büyük bölümünü görmüş, ancak bir bakan ve uluslararası alanda tanınan bir kişi olarak üstlendiği rolün dayattığı kimlikle kısıtlanmıştı. Şimdi, kılık değiştirmiş biri olarak hayatında yeni bir sayfa açarken, yine kendisi olabilecek kadar özgürdü. Geride bir hayat ve sevdiklerini bıraktığı için biraz buruktu. Kongo "Pasajes"inde (notlar) daha sonra yazdığı gibi:

"Ardımda Fidel'in yanında Küba devrimi için geçirdiğim neredeyse on bir yıl, mutlu bir yuva –kendisini işine adamış bir devrimcinin yaşadığı yere ne kadar yuva denebilirse– ve henüz sevgimi hissedemeyecek kadar küçük bir grup çocuk bırakmıştım. Döngü yeniden başlıyordu."

Bir döngü kendisini devrimci olarak eğitmek için ailesinden ve Arjantin'deki köklerinden uzaklaşmasıyla başlamış ve "Che" ye dönüşmek üzere Hilda'yı ve yeni doğmuş kızını terk etmesiyle tamamlanmıştı. Şimdi Küba döngüsünün sonucunu da ardında bırakacaktı; eşi Aleida'yı, çocuklarını, Küba yurttaşlığını, *comandante* rütbesini ve bakanlık görevini, bu arada dostlarını, yoldaşlarını ve on yıl süren yoğun bir hayatın ortak deneyimlerini.

II

Küba tugayında yer alan savaşçıların ayrı gruplar halinde farklı güzergahlardan gelmelerini beklerken; bu arada Ribalta, Che ile iki yoldaşını Dar ül Selam'ın eteklerinde kiraladığı küçük bir çiftliğe yerleştirdi. Bir Swahili sözlüğünden yararlanan Che üçü için isim seçti. Dreke o andan itibaren "Moja" (Bir), Papi "Mbili" (İki) ve Che "Tato" (Üç) olarak anılacaktı.

Bir devrimci zirve toplantısı için Kahire'ye giden Laurent Kabila ve diğer Kongolu isyancı liderler beklenmedik şekilde buluşamadılar. Bunların yokluğunda Kongoluların Dar ül Selam'daki orta düzey temsilcisi, Godefroi Chamaleso adında genç bir adamla temas kuruldu ve grupla tanıştırıldı. Kendisine onların söz verilen Kübalıların öncü grubu olduğu söylendi. Grubuh içindeki iki beyaz adamın varlığını açıklamak gerekiyordu. Chamaleso'ya, Tato adındaki adamın Fransızca konuşan bir doktor ve deneyimli bir gerilla olduğu için gruba alındığı söylendi. Mbili ise geniş ve çok değerli bir gerilla deneyimine sahip olduğu için oradaydı.

Aslında bütün bunlar geçici bir hileydi kuşkusuz. Grup liderinin gerçek kimliğinin ne zaman ve kime açıklanacağı konusu tam bir muammaydı. Che, Chamaleso'ya gelecek olan Kübalıların sayısının başlangıçta planlanan 130'u aşacağını söyledi. Temsilcinin endişelenmediğini görünce rahatlayan Che, bu kez ona Kongo topraklarına mümkün olduğu kadar kısa süre içinde girmek istediklerini söyledi. Chamaleso onların gelişini Kabila'ya bildirmek için Kahire'ye giderken konuştuğu adamın Che olduğunu bilmiyordu. Üçlü beklemeye başladı. Bu arada bir adam göndererek, Tanganika Gölü'nü geçmek için gerekli olan sırt çantaları, battaniyeler, bıçaklar ve plastik örtü gibi bazı malzemeleri kent pazarından satın aldılar.

"Kongoluların hiçbirine orada savaşmak niyetinde olduğumu söylememiştim," diye yazdı Che, daha sonra. "Kabila'yla yaptığım ilk konuşmada bunu söyleyemezdim, çünkü henüz kararlaştırılmış bir şey yoktu ve plan onaylandıktan [Fidel tarafından] sonra gideceğim yere varmadan önce tanınmak projem için tehlikeli olurdu; geçilmesi gereken pek çok düşman bölge vardı. Bu nedenle bir oldu bitti yapmaya ve benim varlığıma gösterecekleri tepkiye göre hareket etmeye karar verdim. Artık geri dönemeyeceğim için olumsuz bir tavrın beni zor durumda bırakacağını bilmiyor değildim. Ancak beni reddetmelerinin zor olacağını hesapladım. [Aslında] fiziksel varlığımla şantaj yapıyordum."

Che, sadece Fidel'le arasındaki çekişme nedeniyle değil, ayrılmaya bizzat karar verdiği ve bu karardan vazgeçemeyeceği için de Küba'ya dönemezdi. O zamana kadar sözüne sadık biri olarak ün kazanmıştı ve hiçbir şey bunu değiştiremezdi. Arjantin'e gitmeye hazırlanırlarken Masetti'nin adamlarından istediği bağlılık andı kendisi için de geçerliydi. O andan itibaren kendilerini ölmüş kabul etmeliydiler. Hayatta kalmaları halinde, ki bu çoğunluğu için pek mümkün değildi, geri kalan hayatlarının on ya da yirmi yılını muhtemelen savaşarak geçireceklerdi. Bu artık Che'nin bizzat üstlendiği bir yükümlülüktü.

Aslında Che sadece "Küba'yı terk etmiş" değildi, köprüleri de yakmıştı. Fidel'in en uygun gördüğü anda kamuoyuna açıklayacağı bir de not yazmıştı. Bu, birlikte geçirdikleri hayatın bir özeti ve bir veda mektubuydu. Gelecekteki eylemlerinden Küba'yı aklayan, bir son istek ve vasiyet niteliği taşıyan mektup, "Fidel," diye başlıyordu:

> Şu anda pek çok şeyi hatırlıyorum: María Antonia'nın evinde [Mexico City'de] tanışmamızı, bana sizinle birlikte gelmemi önerişini, hazırlıklar sırasında yaşanan bütün o gerilimleri. Bir gün gelip bana ölürsem kime haber verilmesini istediğimi sordular ve hepimiz bizi nelerin beklediğini o anda anladık. Daha sonra bunun doğru olduğunu, devrimde ya kazanıldığını ya da ölündüğünü (gerçek bir ölümse) öğrendik.
>
> Bugün daha olgun olduğumuz için her şey daha az dramatik geliyor bize. Fakat aynı olaylar bir kez daha yaşanıyor. Beni Küba topraklarında yaşanan devrime bağlayan görevi yerine getirmiş olduğumu hissediyordum ve sana, yoldaşlara, artık benim de halkım olan halkımıza veda ediyorum.
>
> Parti liderliğindeki konumumdan, bakanlık görevimden resmen istifa ediyor, komutanlık rütbemi bırakıyor ve Küba yurttaşlığından ayrılıyorum. Beni Küba'ya bağlayan hiçbir yasal bağ yok...
>
> Geçmişte kalan hayatımı düşündüğümde devrimin zaferini pekiştirmek için tam bir dürüstlük ve bağlılıkla çalıştığıma inanıyorum. Yaptığım tek hata Sierra Maestra'daki ilk anlardan itibaren sana daha fazla güven duymamış ve senin bir lider ve bir devrimci olarak sahip olduğun nitelikleri yeterince hızlı biçimde kavramamış olmamdır.[122]
>
> Muhteşem günler geçirdim ve Karayib [füze] krizinin parlak ama üzücü günlerinde senin yanında halkımızdan biri olmanın gururunu yaşadım. Pek az devlet adamı o günlerde senin kadar dâhice davranmıştır...
>
> Dünyanın başka ulusları mütevazı çabalarıma ihtiyaç duyuyor. Küba'nın başında olma sorumluluğu yüzünden senin yapamadığın şeyi ben yapabilirim. Ayrılma vakti geldi.
>
> Bunu hem neşeli, hem de üzüntülü bir ruh haliyle yapmakta olduğumun bilinmesini isterim. Orada bir kurucu olarak taşıdığım en saf umutları ve en sevdiğim insanları bırakıyorum. Beni oğlu gibi bağrına basan bir halkı terk ediyorum. Bu da ruhumu yaralıyor. Bana öğrettiğin inancı, halkımın devrimci ruhunu, görevlerin en kutsalını, nerede olursa olsun emperyalizme karşı savaşma görevini yerine getirme duygusunu yeni savaş alanlarına taşıyacağım. İnsanı rahatlatıyor bu, en derin yaraları bile iyileştiriyor.

122) Che'nin burada devrimci savaş sırasında Miami Anlaşması'ndan hemen sonra Fidel'e olan güvenini kısa bir süre kaybedişini kastettiği açıktır.

Bir kez daha belirtiyorum, verdiği örnekten kaynaklanan sorumluluk dışında Küba'yı her türlü sorumluluktan ayrı tutuyorum. Son saatlerim beni başka göklerin altında bulursa eğer, son anlarımda bu halkı ve özellikle de seni düşüneceğim... Karıma ve çocuklarıma maddi bir şey bırakmadığım için üzgün değilim. Böyle olduğu için memnunum. Onlar için bir şey istemiyorum, zira devlet hayatlarını sürdürmeleri ve eğitim görmeleri için gerekeni yapacaktır...

Hasta la victoria siempre! Patria o muerte! [Daima Zafere Kadar! Ya Vatan ya Ölüm!] Seni bütün devrimci sıcaklığımla kucaklıyorum.

Che

Che daha sonra anne ve babasına da bir mektup yazdı:

Sevgili *viejo*lar:

Bir kez daha Rosinante'nin[123] kaburgalarını topuklarımla hissediyorum. Daha bilinçli olmam, Marksizm'imin daha derin ve daha billurlaşmış olması dışında değişen bir şey yok. Halkların özgürleşmeleri için tek çözümün silahlı mücadele olduğuna inanıyorum ve inançlarım neyi gerektiriyorsa onu yapıyorum. Pek çok kişi bana maceracı diyecek. Evet, öyleyim, ama farklı tipte, doğruları göstermek için hayatını ortaya koyan cinsten...

Bunun son macera olması mümkündür. Böyle bir sonu arıyor değilim, ancak mantıklı bir olasılık hesabı içinde bu da var. Eğer böyleyse, bu benim sizi son kucaklayışım olacak.

Sizleri çok sevdim, ancak sevgimi nasıl göstereceğimi pek bilemedim. Yaptığım eylemler beni olağanüstü katılaştırdı ve sanırım zaman zaman beni anlamadınız. Öte yanda, beni anlamak kolay da değildi... Şimdi bir sanatçı özeniyle parlattığım irade gücü gevşek bacaklarımı ve yorgun akciğerlerimi taşıyacak. Bunu yapacağım.

Bu küçük Yirminci yüzyıl *condottierre*sini[124] arada bir hatırlayın... Haylaz ve inatçı oğlunuz sizi muhabbetle kucaklıyor.

Ernesto

Aleida'ya kendi sesiyle doldurduğu bir teyp bantı bıraktı. Ona Neruda'nınkiler de dahil en sevdiği aşk şiirlerini okudu. Ve beş çocuğuna da ancak ölümünden sonra okumaları için bir mektup bıraktı. Şöyle diyordu:

123) Rosinante Don Kişot'un atıydı.
124) İtalyanca, Ondört ve Onbeşinci yüzyıllarda gezici askeri birliklerin komutanlarına verilen isim. (Ç.N.)

Günün birinde bu mektubu okumanız gerekirse, artık aranızda yokum demektir. Beni pek az hatırlıyor olacaksınız, en küçüğünüz hiç hatırlamayacak. Babanız kendi inançlarına göre hareket eden ve kendi inançlarına kesinlikle bağlı bir adam olmuştur.

Büyüyünce iyi devrimciler olun. Doğaya hükmedilmesini sağlayan teknikleri öğrenmek için çok çalışın. Önemli olanın devrim olduğunu ve her birimizin, kendi başımıza değersiz olduğumuzu unutmayın.

En önemlisi, dünyanın herhangi bir yerinde bir insanın karşılaştığı herhangi bir adaletsizliği daima içinizde hissetmeye çalışın. Bir devrimcinin en güzel niteliği budur.

Sonsuza kadar, küçük çocuklar. Hâlâ sizi tekrar göreceğimi ümit ediyorum. Baba size kocaman bir öpücük gönderiyor ve hepinizi hasretle kucaklıyor.[125]

Hilda *madre*ye gelince, bir zamanlar Che'nin karısı olduysa da, son yıllarda kişisel ilişkileri daha resmi ve genellikle Che'nin kızını ziyaretleriyle sınırlı kalmıştı. Hilda onunla son kez Kasım 1964'te Birleşmiş Milletler'de konuşma yapmak için çıktığı seyahatin hemen öncesinde, ona ve kızına veda etmek için geldiğinde konuştu. Hilda, Che'nin babasından aldığı bir mektubu ona gösterdi. Yaşlı adam yakında Havana'ya gelmeyi planlıyordu. Che şaşırdı ve ilgilendi. Hilda'nın anlattıklarına göre ağzından şu sözleri kaçırdı: "Niye gelmedi...! Çok yazık. *Artık vakit de kalmadı.*"

Hilda, Che'nin neyi kastettiğini ancak çok sonra, o sırada zihninin Afrika gerilla projesiyle meşgul olduğunu anladığı zaman fark etti. Aylar sonra Che 15 Mart'ta Cezayir'den döndüğünde, havaalanında karşılamaya gelenler arasında Hildita da vardı. Che, onu eve göndermiş ve Fidel'le birlikte doğruca Havana'ya gitmişti. Hilda'yla konuşacak vakti yoktu. Ona daha sonra geleceğini söyledi. "İki ya da üç gün sonra telefon ederek benimle konuşmak için geleceğini söyledi," diye yazıyordu Hilda. "fakat son dakikada bana tekrar telefon ederek, şeker kamışı kesmek için kırsal kesime gideceğini ve ancak gönüllü çalışmadan döndükten sonra beni ziyarete geleceğini söyledi." Ne Hilda ne de Hildita bir daha onu asla göremediler.[126]

Che bürosundan seçtiği bazı kitapların içine az sayıda yakın dostu için kısa yazılar yazarak, onları daha sonra keşfedilmek üzere raflardaki yerlerine bıraktı. Eski dostu Alberto Granado için Küba şeker tarihini anlatan *El Ingenio* adlı bir kitap bıraktı. İçine şunları yazdı:

125) Ayrıntılar için bkz. Ek.

126) Che'nin gizli gündeminden Hilda'ya söz etmemesinin bir sebebi vardı. Che'nin planlarını bilen yakın dostlarından birine göre, Hilda Havana'da boy gösteren her Latin Amerikalı gerillaya "vaftiz anası" gibi davrandığı için bir güvenlik riski taşıyordu. Bu gerillaların bazıları sahici bazıları sahteydi. En azından içlerinden biri, bir Meksikalı daha sonra tutuklandı ve bir CIA ajanı olduğu Küba güvenlik servisleri tarafından açığa çıkarıldı.

"Sana bir yadigar olarak ne bırakacağımı bilemiyorum. Bu yüzden seni şeker kamışı meselelerine dalmaya zorluyorum. Evimi yine tekerleklerin üzerine yerleştirdim ve düşlerim sınır tanımıyor, en azından kurşunlar konuşana kadar. Barut kokusu dağıldığında seni bekliyorum, yerleşik çingene."

Orlando Borrego'ya üç ciltlik *Das Capital*'i bıraktı. Borrego onunla gelmek istemiş, fakat Che bunu kabul etmemişti. O sırada Borrego şeker bakanlığında önemli bir iş yapıyordu. Che ona yaptığı işin bırakılamayacak kadar önemli olduğunu anlatmıştı. *Das Capital*'in içine Borrego için şu sözleri yazdı:

"Borrego: Bu bir kaynaktır; hâlâ bir sezgi olan şeyi deneme yanılma yoluyla ararken her şeyi ondan öğrendik. Görevimi yerine getirmeye ve arzularımı gerçekleştirmeye gittiğim ve senin de kendi arzularına rağmen görevini yerine getirmek için geride kaldığın şu anda, nadiren sözcüklerle ifade edebildiğim dostluğumun işaretini bırakıyorum sana. Vefakarlığından ve bağlılığından ötürü sana teşekkür ediyorum. Hiçbir şey seni bu yoldan ayırmasın. Seni kucaklıyorum. Che"

(Che, gidişinden sonra Borrego'nun ustasını onurlandırmak için, onun toplu eserlerinin, denemelerinin, makalelerinin, konuşmalarının ve mektuplarının özel bir baskısını yayımlamak gibi özel bir görev üstlendiğini asla öğrenemeyecekti. Bu kitap Che'nin eseri, onun Küba'ya bıraktığı yazınsal miras ve savunduğu devrimci ilkelerin adada yaşamasını sağlayan bir araç olacaktı.)

Che'nin veda mektupları şimdilik gizliydi, ancak uluslararası kamuoyu önüne son kez çıktığı Cezayir konuşmasının yanı sıra, Che ardında onun eseri olarak betimlenebilecek bir de son manifesto bıraktı. Bu, üç aylık Afrika seyahati sırasında yazdığı ve eve dönmeden önce Uruguay'da çıkan haftalık *Marcha* dergisinin editörüne bir mektup biçiminde gönderdiği uzun bir denemeydi. "Socialismo y El Hombre Nuevo en Cuba" (Küba'da Sosyalizm ve Yeni İnsan) mart ayında yayımlandı ve Che ortadan kaybolmadan önce yarıküredeki sol çevrelerde heyecan yarattı. Küba'da ise, Che'nin Tanzanya yolunda olduğu 11 Nisan'da *Verde Olivo*'da yayımlandı.

"Sosyalizm ve Yeni İnsan" hem Che'nin öğretisinin özlü bir ifadesiydi, hem de kendi kişiliğini açıkça ortaya koyuyordu. Che, Küba'nın Latin Amerika devriminin yönlendirilmesinde "öncü" rolü oynama hakkı olduğunu tekrarlıyor ve bölgedeki Sosyalistlerin Sovyet dogmalarını uysal biçimde uygulamalarına acı bir dille meydan okuyordu. Che, Sovyet modeline ilişkin ileri düzeyde bir eleştiride bulunarak maddi özendiricilere karşı "ahlaki" olanları tercih ettiğini tekrarlıyordu.

Che Sosyalizmin inşasının "bireyin yok edilmesi" anlamına geldiğine değil, daha ziyade bireyin devrimin özünü oluşturduğuna inanıyordu: Küba mücadelesi savaşan ve hayatlarını bu uğurda veren bireyler sayesinde kazanılmıştı. Ne var ki bu mücadelenin anaforundan yeni bir benlik anlayışı doğmuştu. Aynı bireyler, "daha büyük sorumluluk gerektiren, daha tehlikeli bir görev yerine geçmek için ve görevi başarma dışında hiçbir

tatmin duygusu yaşamaksızın yarıştıkları"nda bir "kahramanlık evresi"ne ulaşılmıştı. "Savaşçılarımızın tutumunda geleceğin insanını görebiliyorduk."

Bu satırlar okunduğunda Che'nin kendi doğrularını, özellikle *kendi* devrimci dönüşümünü esas alarak ortaya koyduğunu hissetmemek zordur. Ve bu dönüşüm aslında Che'nin felsefesinin de özünü oluşturuyordu: Önceki benliğini, yani bireyi yüceltmeyi başardığı inancıyla, bilinçli olarak kendisini topluma ve onun ideallerine feda edebileceği bir zihinsel duruma ulaşmıştı. Kendisi bunu yapabildiyse başkaları da yapabilirdi.

Ve nihayet Che şunları yazıyordu:

> Samimiyetle söylenmelidir ki, insanın kendisini bütünüyle verdiği, hiçbir maddi karşılık beklemediği gerçek bir devrimde öncü devrimcinin görevi hem görkemli hem de acı vericidir
>
> Gülünç olma riskini göze alarak gerçek devrime güçlü aşk duygularının yol gösterdiğini belirteceğim. Gerçek bir devrimciyi bu nitelik olmaksızın düşünmek imkansızdır. Bu bir devrimcinin belki de en büyük dramlarından biridir; o, coşku dolu bir ruhu soğukkanlı bir mantıkla birleştirmeli ve kılını kıpırdatmadan acı verici kararlar almalıdır. Öncü devrimcilerimiz en kutsal davalar için halk sevgisini idealleştirmeli, onu tek ve bölünmez hale getirmelidirler. Onlar sıradan insanların kendi aşklarını hayata aktardıkları yerlere, küçük günlük duygularla gelemezler.
>
> Devrim'in liderleri öğrendikleri ilk sözcükleri babalarına söyleyemeyen çocuklara sahiptirler; eşleri Devrim'i sonuna kadar götürmek için feda edilen hayatların bir parçası olmalıdırlar; dostları devrimdeki yoldaşlarıyla sınırlı olmalıdır. Bunun dışında bir hayat yoktur.
>
> Bu koşullarda kişi, aşırı uçlara kaymamak, soğuk bir skolastisizme düşmemek, kitlelerden tecrit olmamak için büyük dozda insanlığa, büyük dozda bir adalet ve gerçeklik duygusuna sahip olmalıdır. Bu canlı insan sevgisinin somut olgulara, bir örnek, harekete geçirici bir etken olarak hizmet edecek eylemlere dönüşmesi için her gün mücadele etmeliyiz.
>
> Öne düşüp kendini feda edecek kişiler olduğunu ve bir ulus olarak kahramanca önderlik etmenin ödenmesi gereken bir bedeli olduğunu biliyoruz. Bizler, liderler, Amerika halklarının başında olduğumuzu söyleme hakkına sahip olmanın bedelini ödemek zorunda olduğumuzu biliyoruz.
>
> Her birimiz, tek tek bu fedakarlıktan kendine düşen payı öder; ödülümüzün görevi yerine getirmenin verdiği tatmin duygusu olduğunun farkındadır, ufukta beliren yeni insana doğru herkesle birlikte ilerlediğinin bilincindedir.

III

20 Nisan günü Che'ye bir şey olduğuna dair söylentiler artarken Fidel gizemli biçimde, Che'nin iyi olduğunu "devrim için en yararlı" olabileceği yerde bulunduğunu söyleyerek sessizliği bozdu. Bütün söylediği buydu.

Aynı gün Hildita onun imzasını taşıyan bir mektup aldı. Ona "biraz uzakta" ve kendisine verilen bir görevi yerine getirmekte olduğunu; dönüşünün biraz "zaman alacağı"nı; öteki erkek ve kız kardeşleriyle ilgilenmesi, onların ev ödevlerine yardım etmesi gerektiğini ve "onu daima düşünmekte" olduğunu yazıyordu.

Aşağı yukarı aynı sıralarda Che babasına da kısa bir mesaj göndererek iyi olduğunu bildirdi. Dünyanın neresinde olduğunu da çıtlatıyordu. Bu Che'nin Küba'dan ayrılışından önce postaya verilen bir karttı. Şöyle diyordu:

"*Viejo*: Sahra'dan sizin oraların [Arjantin] sisine. Ernesto kendini yeniliyor ve üçüncü [ra6nda] gidiyor. Oğlun seni kucaklıyor."

Fidel'in yaptığı açıklamaya rağmen Che'nin kaderine ilişkin söylentiler devam ediyordu. İlk haberlere göre Che, kaybolduğu sırada büyük bir krizin patlak verdiği Dominik Cumhuriyeti'ndeydi. ABD Başkanı Lyndon Johnson (Kasım 1964 seçimlerini Cumhuriyetçi Parti'den Barry Goldwater'ı yenilgiye uğratarak kazanmıştı) deniz piyadelerini silahlı bir sol ayaklanmanın gerçekleştiği bu ülkeye göndererek, on yıllardır Batı Yarıküre'deki ilk Amerikan askeri istilasını gerçekleştirmişti. Santo Domingo sokakları görevinden alınan solcu Devlet Başkanı Juan Bosch'a sadık isyancılar ile Dominik askeriyesinin çatıştığı savaş alanları haline gelmişti.[127]

Küba'nın gizli servis üyelerinin üstü kapalı biçimde bildirdiklerine göre, "Che, Santo Domingo'da" söylentisi Havana'da çıkarılmış söylentilerden biri olabilirdi; Che, Kongo yolunda olduğu ve keşdefilme ya da yakalanma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu bir sırada onun nerede olduğunu gizli tutmak büyük önem taşıyordu. Zamanla Che'nin Vietnam'da ya da aynı ölçüde egzotik başka yerlerde olduğuna dair yeni haberler yayılmaya başladı. Bu haberlerin bazıları Küba istihbaratının dezenformasyonuydu. Diğerleri de muhtemelen Castro rejiminden kuşku duyulmasını sağlamak için CIA tarafından çıkarılıyordu. Ne var ki, kısa süre içinde yayılan en heyecan verici haberlerden biri Sovyet aroması taşıyordu. Gizli bir nota göre Che psikiyatrik bir sorun nedeniyle bir akıl hastanesinde tutuluyordu. Burada sürekli Troçki okuyor ve Fidel'e bir "sürekli devrim" stratejisi uygulanması gerektiğine dair fikirlerini anlattığı mektuplar yazıyordu. ("R Memorandum" olarak bilinen bu not Che'nin gerçek yerine endişe verici biçimde yaklaşıyor, Che'nin mektuplarında belirttiği yerlerden birinin, muhtemelen "Çinlilerle çalışmakta" olduğu Zanzibar olduğunu belirtiyordu.)

127) Çatışmalar kısa sürede sona erdi ve ABD ile müdahale eden müttefik Latin Amerika askerleri OAS'ın aracılık ettiği ateşkesin ardından çekildiler. Yeni bir seçim takvimi hazırlandı ve 1966'da seçimler yapıldı. Bosch sağcı rakibi Joaquín Balaquer karşısında kaybetti. Balaquer otuz yıl boyunca ülkesinin siyasetini kısa aralıklarla başkan olarak yönetti.

Aslında Sergo Mikoyan'ın hatırladığı kadarıyla, Moskova'nın çıkardığı ilk yanıltıcı haberler Fidel ile Che arasında bir anlaşmazlık olduğu ve Che'nin sürgüne gönderildiği ya da cezalandırıldığı şeklindeydi. "Aparatçikler arasındaki genel kanıya göre, Fidel ile Che arasında bir savaş vardı. Veya bir savaş yoksa da Fidel Che'nin Küba'da kalmasını istemiyordu. Fidel tek lider olmak istiyor ve Che onunla rekabet ediyordu." Mikoyan kendisinin bu senaryoya asla itibar etmediğini özellikle vurguluyordu. "İkisini de tanıyordum ve Che'nin kafasının gayet net olduğunu biliyordum... O, Fidel ile [liderlik için] rekabet etmeyi aklından bile geçirmezdi. Bu gülünç senaryoya asla inanmadım. Ancak bizimkiler sürekli birbiriyle çatışan Stalin ile Troçki'yi, daha sonra Kruçev ile Brejnev'i bildikleri için, aynı şeyin [Küba'da da] olduğunu sanıyorlardı."

Sovyet Büyükelçisi Aleksander Aleksiyev de söylentileri işitmişti, ancak daha çok şey biliyordu. Fidel, mart ayında onu özel bir güne davet etmişti: Camagüey'de gönüllü devrimcilerden oluşan bir emek tugayına önderlik etmeyi düşünüyordu. Che'nin Cezayir'den dönüşünün ardından Aleksiyev onun Camagüey törenine katılmayacağını öğrenmiş ve bir ayrılık olduğuna dair söylentilerin doğru olabileceğinden kuşkulanmaya başlamıştı.

Daha sonra Che ortadan kaybolmuş ve söylentiler yeni bir hız kazanmıştı. Fidel Camagüey'de Aleksiyev'i kamp civarında yürüyüşe çıkardı. "Alejandro," dedi ona, "Che'nin yokluğu muhtemelen dikkatini çekmiştir. O Afrika'da, orada kalmaya ve bir [devrimci] hareket örgütlemeye gitti. Ancak bunu sadece senin bilmeni istiyordum. Bunu telgrafla [Kremlin'e] bildirmemeni istiyorum."

Aleksiyev, Fidel'in uyansını üçüncü tarafların tanık olabileceği *yazılı* hiçbir şey bırakmaması anlamında yorumladı. Sızıntı olabilirdi. Ancak Aleksiyev'in görevi kendi hükümetine bilgi vermekti ve bunu yaptı. Otuz yıl sonra Aleksiyev bu bilgiyi nasıl aktardığını hatırlamakta zorluk çekiyordu. Galiba bir Sovyet heyetiyle Havana'ya gelen "çok güvenilir biri"yle konuşmuştu. Ancak bu konuda "yazılı" hiçbir belge hazırlamadığını ısrarla vurguladı. Daha sonra, Moskova'ya döndüğünde bizzat Leonid Brejnev'e bilgi vermişti.[128]

Havana ile Moskova arasında yakın zamanda kötüleşen ilişkilerin ışığında Fidel'in Che'nin görevine ilişkin sırrı Aleksiyev'e gizlice vermesini, Moskova görünüşteki anlaşmazlığa rağmen Fidel'in sadakatinin hâlâ sürdüğü şeklinde yorumladı. Che, ağırlıklı olarak Çinlilerin desteklediği devrimci gruba yardım etmek için Kongo'ya gitmiş olabilirdi, ancak bu Kremlin ile Havana arasındaki ilişkileri etkilememeliydi. Belki de Fidel bu açılımıyla, Kongo'daki isyancılara biraz yardım gönderen yeni Kremlin politbürosundan Küba'nın kendi Afrika gerilla programına doğrudan destek sağlamayı umuyordu. Fidel'in Aleksiyev'e sırrı açıkladığı sıralarda, bu girişimin Che'nin önderliğindeki ileri kolu eyleme geçmeye hazırlanıyordu.

128) Aleksiyev, Brejnev'in bu haberle "fazla ilgilenmiş görünmediği"ni söyledi ve bu görüşmeye dair bazı ayrıntılar verdi. Ancak Brejnev'in bu meselenin Küba'yla ilişkileri etkilemesine izin vermeyeceği izlenimini edinmişti. "[Brejnev] Fidel'in yanındaydı; Fidel'in Kruçev'le [eski] dostluğundan yararlanmak ve onunla benzer bir ilişki kurmak istiyordu."

IV

24 Nisan sabahı şafak vaktinde Che ve on üç Kübalı Tanganika Gölü'nün Kongo sahiline ayak bastı. Arkalarında kalan elli kilometre genişliğindeki su onları Tanzanya'nın güvenli bölgesinden ve Hint Okyanusu'na kadar uzanan geniş ve açık savandan ayırıyordu. Bu bölgeye Dar ül Selam'dan iki gün ve gece süren bir araba yolculuğuyla gelmişlerdi. Üstlerinde Great Rift Vadisi'nin göl kıyısından itibaren yeşil cangılla kaplı sarp bir yamaç halinde yükselen batı ucu görülüyordu. Bunun ötesinde isyancıların elde tuttukları geniş "kurtarılmış" bölge uzanıyordu. Bölgenin "cephe hattı" Tanganika'nın kuzey sahilinde, Brundi'ye sınır olan Ulvira şehrine kadar 170 km. boyunca kuzeye ilerliyordu. Kongo, Ruanda ve Burundi sınırlarının buluştuğu bu bölge Rift Vadisi'nin en uzak ucundaki Bukavu şehrini kaybettiklerinden beri isyancıların çekildikleri mevziyi oluşturuyordu. İsyancıların bölgesi buradan yüz kilometre güneye, Che ile adamlarının bulunduğu noktaya, göl kıyısındaki Kibamba köyüne kadar uzanıyordu. İç kısımda bölge Katanga bölgesinin kuzey ucunda, Lualaba ırmağının kıyısındaki Kasongo'ya kadar iki yüz kilometre boyunca ormanlarla kaplıydı. Burası aynı zamanda paralı asker/lider Mike Hoare'nin hakim olduğu Galler ülkesi büyüklüğünde bir bölgeydi. Bölgede açık düzlükler ve aralarından azgın ırmakların aktığı cangıllarla kaplı dağlar vardı. Filler başıboş dolaşıyor, bölgede karmaşık bir mozaik oluşturan kabile halkları geçimlik çiftçi ve avcı-toplayıcı olarak yaşıyorlardı. Pek az yol ya da kasaba vardı. Haritada görülen birkaç yerleşim bölgesi ya köylerden ya da tecrit edilmiş eski Belçika sömürge garnizonlarından, misyon ya da ticaret merkezlerinden oluşuyordu.

Dar ül Selamlı siyasal komiser Godefrei Chamaleso Kübalılara yol göstermek için gelmişti. O ana kadar Chamaleso Che'nin biçimlendirmek için geldiği devrimcilerle yegane resmi bağlantısıydı. Henüz ortaya çıkmayan Kabila Kahire'de kalmış, on beş gün içinde döneceğini bildirmiş ve onun yokluğunda Che "gizliliği"ni sürdürmek zorunda kalmıştı. "Dürüst olmak gerekirse," diyecekti daha sonra, "[Bu durum] beni çok şaşırttı, zira Kongo'daki savaş ilgimi çekiyordu ve orada ortaya çıkışının çok şiddetli tepkilere yol açacağından ve bazı Kongoluların, hatta dost hükümetin [Tanzanya] bile benden çatışmanın dışında kalmamı isteyeceklerinden korkuyordum."

Oraya kadar her şey yolunda gitmişti. Fakat gölün doğu sahilindeki Tanzanya limanı Kigoma'da Che, aralarına katılmak üzere olduğu Kongolu isyancıların disiplinsizliğine ve önderliklerinin yetersizliğine dair ilk belirtilerle karşılaştı. Tanzanyalı bir yerel yetkili ona isyancılar hakkında şikayetlerde bulundu. Sürekli olarak gölün karşı kıyısına geçiyor ve kendilerini barlara ve genelevlere atıyorlardı. Che karşıya geçebileceği bir tekne bulabilmek için bir gün ve gece beklemek zorunda kaldı. Önceden gönderdiği adamın çabalarına rağmen hiçbir şey hazır değildi. Karşı taraftaki Kibamba'ya ulaşmak için gölü geçtikten sonra, isyancıların genel kurmay karargahının gölden dağa doğru bir taş atımı mesafede olduğunu gördü. Anlaşılan köye ve "Tanzanya"nın oluşturduğu "güvenlik va-

nası"na yakın olmak istemişlerdi.

Kabila'nın yokluğunda Che bir grup "sahra komutanı"yla ilişki kurdu. Adamlar isyancı mıntıkasının çevresine yerleşmiş çeşitli "ordu tugayları"yla gayet rahat görüşüyorlardı. Bereket içlerinde Fransızca konuşan birkaç kişi vardı. Bu sayede Che isyancılar arasındaki ciddi bölünmeler hakkında bilgi edinebildi. İsyancı komutanlarla yaptıkları ilk toplantıda Chamaleso coşkuyla kendi yurttaşları ile yeni gelenler arasında bir yakınlaşma sağlamaya çalıştı ve Kübalıların lideri Victor Dreke'nin kendi seçtiği Kübalılarla birlikte bütün toplantılara ve genel kurmayın kararlarına katılmasına izin verilmesini istedi. Ancak Kongolu subaylar ne olumlu ne olumsuz hiçbir yanıt vermediler. "Toplantıda hazır bulunanların yüzlerini inceledim," diye yazdı Che, "ve öneriyi onayladıklarına dair hiçbir belirti görmedim; anlaşılan şefler ona [Chamaleso] fazla sempati duymuyorlardı."

Komutanların Chamaleso'dan hoşlanmamaları Dar ül Selam'dan gelerek cepheyi ancak zaman zaman ziyaret etmesinden ve askerlerin merkez tarafından ihmal edildiklerini hissetmelerinden kaynaklanıyordu. Sahrada kalan komutanlar ile sürekli Kigoma'da ve oradaki safahat yuvasında kalıp ayak işleri yapanlar arasında olumsuz duygular vardı. Sıradan savaşçılar genellikle kendi kabile dillerini ya da bazen Shawili dilini konuşan ve Che'ye kendi subaylarından tamamen ayrı bir dünyada yaşıyormuş gibi gelen basit köylülerdi.

Che'nin karşılaştığı hoş olmayan sürprizlerden biri de isyancıların büyüye inanmalarıydı. *Dawa* dedikleri sihirli bir iksirin onları her türlü zarardan koruduğuna inanıyorlardı. Che bu sihri Kongolu komutanla yaptığı ilk toplantıda kendisini "Yarbay Lambert" olarak tanıtan sevimli bir subaydan öğrendi. Che şunları yazdı: "[Lambert] neşeli bir tavırla bana [düşman] uçaklar[ın]ın çok önemli olmadığını, çünkü onları mermilere karşı koruyan bir ilaca, 'DAWA'ya sahip olduklarını açıkladı."

Lambert açıklamalarına devam ederek Che'ye pek çok kez kendisine mermilerin çarptığını, fakat *dawa* sayesinde zarar vermeden yere düştüklerini anlattı. "Onu gülerek dinliyordum," diye yazdı Che, "şaka yaptığını düşündüm. Sandım ki düşmanın silahlarına ne kadar az önem verdiklerini kanıtlamaya çalışıyor. Fakat bir süre sonra ciddi konuştuğunu anladım. Sihirli koruyucu Kongo Ordusu'nun en önemli silahlarından biriydi." Anlaşılan Che, Lambert'in açıklamalarını diplomatik bir sukunetle dinlemişti. Fakat çok geçmeden endişelenmeye başladı, çünkü *dawa* Afrika'da devrimci bir Yeni İnsan yaratma görevinin önündeki en üzücü engellerden biri haline gelmekteydi.

Komutanlarla yaptığı ilk sonuçsuz toplantıların ardından Che Chamaleso'yu bir kenara çekerek ona gerçek kimliğini açıkladı. "Ona kim olduğumu söyledim," diye yazdı Che. "Perişan oldu. 'Bu uluslararası bir skandal' ve 'kimse bunu bilmemeli, lütfen, kimse bilmemeli' diye söylenip durdu. Bulutsuz bir günde yıldırım çarpmış gibiydi. Endişelenmeye başladım, ancak buradaki faaliyetimin sağlayacağı etkiden yararlanmak istiyorsak, kimliğimi daha fazla saklayamazdım."

Telaşa kapılan Chamaleso önce Dar'a, sonra da Kabila'ya Che'nin orada olduğunu bildirmek üzere Kahire'ye hareket ettikten sonra, Tato eğitim programını başlatma girişiminde bulundu. Kongolu şefleri beş kilometre yukarıdaki Lualaborg sırtı üzerinde daha uygun bir sürekli üs kurma izni vermeleri için ikna etmeye çalıştı, ancak komutanlar duraksayarak ona üs komutanının Kigoma'da olduğunu ve o dönene kadar hiçbir şey yapılamayacağını söylediler. Onun yerine eğitim programını Kabimba'da başlatmasını önerdiler. Che beş ya da altı haftalık bir süre içinde yirmi kişilik gruplara bölünmüş yüz kişilik bir kolu eğitmeyi, daha sonra bu kolu Mbili'yle (Papi) birlikte bazı askeri eylemlerde bulunmak üzere devriye çıkarmayı; onlar yola çıktıklarında ikinci bir kolu eğitmeyi ve birinci grup döndüğünde bu grubu sahraya çıkarmayı önerdi. Her keşif sırasında yetenekli gerillları seçecek ve bunlarla etkin bir gerilla gücü inşa edebilecekti. Bu öneri de kayıtsızlıkla karşılandı.

Günler geçiyor, gölün karşı kıyısından tekneler gelip gidiyor; Kigoma'da izne giden ve izinden dönen isyancıları taşıyordu. Fakat komutan bir türlü gelmiyordu. Che bir işe yarama kaygısıyla isyancıların kliniğinde çalışmaya başladı. Kübalılardan biri, "Kumi" olarak yeniden vaftiz edilen bir doktor da klinikte çalışmaya başlamıştı. Che isyancılar arasında Kigoma ziyaretleri sırasında kaptıkları çok sayıda zührevi hastalık vakası görünce şaşırdı. Çeşitli cephelerden getirilen birkaç yaralı adam da vardı. Fakat bunlar çatışmada değil, kaza sonucu yaralanmışlardı. "Ateşli silahların ne olduğuna dair neredeyse en ufak bir fikirleri yoktu," diye yazacaktı Che. "Silahla oynarken ya da dikkatsizlik nedeniyle birbirlerini vuruyorlardı." İsyancılar mısır ve *yucca*dan yapılan *pombe* adında bir birayla kafayı da çekiyorlardı. Sarhoş olup kavga çıkarmak ya da emre itaatsizlik endişe verici ölçüde yaygındı.

Bölgede "doktorlar"ın varlığını işiten köylüler dispansere akın etmeye başladılar. Hızla tüketilen malzeme Sovyet ilaçları taşıyan bir kargonun gelişiyle arttı. Ancak tıbbi malzeme bir silah ve cephane yığınıyla birlikte kumsala gelişigüzel saçılıyordu. Che isyancıların lojistik deposunu düzenlemek için izin istediğinde kimse onu dinlemiyordu. Bu arada kumsal, Che'nin yazdığına göre bir "çingene pazarı"nı andırmaya başlamıştı. Bölgeye gelen isyancı komutanlar "çok sayıda adam"ları olduğunu iddia ederek yeni gelen tıbbi malzemeyi yağmalamaya başladılar. Bir subay bin, bir diğeri iki bin adamı olduğunu iddia ediyor ve bu böylece sürüp gidiyordu. Ancak "hepsi uydurulmuş rakamlar" idi.

Mayıs başlarında Che isyancılar konseyinin Kahire zirvesinin başarıyla tamamlandığını haber aldı, ancak Kabila'nın dönüşü geciktikçe gecikiyordu. Vücudundaki bir kist nedeniyle ameliyat olması gerekiyordu ve bu durumda dönüşü haftalar alacaktı. Che ve adamları hareketsizliğin yol açtığı keyifsizliğin ilk belirtilerini hissetmeye başladılar. Che Shawili dilini öğrenmeye, Fransızca ve "genel kültür" dersleri vermeye başladı. "Moralimiz hâlâ yüksekti," diye yazacaktı, "fakat yoldaşlar boş geçen günler yüzünden söylenmeye başladılar."

Başlarına gelen bir sonraki dert sıtma ve tropikal hastalıklardı. Che düzenli olarak sıtmaya karşı tabletler alıyordu, ancak aldığı ilacın yorgunluk, duyumsuzluk ve iştahsızlık gibi yan etkileri olduğunu fark etmişti. Daha sonra Kübalıların, "birden ortaya çıkan kötümserlik"lerinin bu ilaçtan kaynaklandığını düşündü. Üstüne kondurmuyordu ama kendisi de aynı sorunu yaşıyordu.

Bu arada Che isyancı hareket içindeki duruma ilişkin Kiwe adında bir subaydan, sürekli bilgi alıyordu. Kiwe konuşkan genel kurmay subaylarından biri, "neredeyse ses hızını aşarak Fransızca konuşan yorulmak bilmez bir konuşmacı"ydı ve anlatacak çok şeyi vardı. Alışkanlığını sürdüren Che, Kiwe'nin verdiği bilgilere kendi gözlemlerini de katarak insanlara ilişkin kısa notlar tutuyordu.

Kiwe, Stanleyville'in askeri "kurtarıcı"sı "General" Nicholas Olenga'nın sadece bir asker olduğunu, bazı keşifler yapması için onu kuzeye bizzat kendisinin gönderdiğini söylüyordu. Olenga saldırılara başlamış ve ne zaman bir şehir ele geçirse kendisine yeni bir rütbe vermişti.

İsyan konseyinin şimdiki başkanı Christophe Gbenye, siyasal liderdi. "General" Olenga, Stanleyville'i onun adına "kurtarmış"tı. Fakat Kiwe'ye göre Gbenye tehlikeli ve ahlaksız bir kişiydi; onu konseyin şimdiki askeri kurmay başkanı Laurent Mitoudidi'ye karşı bir cinayet girişiminden sorumlu tutuyordu. Lumumba'nın ölümünden sonra ortaya çıkan eski devrimcilerden Antoine Gizenga'ya gelince, Kiwe onun kendi siyasal partisini kurmak için isyancıları kullanmak dışında hiçbir şeyle ilgilenmeyen solcu bir fırsatçı olduğunu söylüyordu. Che'nin daha sonra yazdığı gibi, Kiwe'yle çene çalmak aydınlatıcıydı ve çok devrimci olmayan Kongo Kurtuluş Konseyi içindeki karmaşık rekabet ilişkilerine dair bir fikir veriyordu.

8 Mayıs günü isyancı kurmay başkanı Laurent Mitoudidi nihayet beraberinde on sekiz yeni Kübalı ile birlikte geldi ve Kabila'dan bir haber getirdi. Kabila Che'nin kimliğinin şimdilik gizli kalması gerektiğini söylüyordu. Mitoudidi hemen ayrıldı, fakat Kabila'yla karşılaştığından beri Che ilk kez bir Kongolu subaydan olumlu biçimde etkilenmişti. Mitoudidi, "kararlı, ciddi ve örgütsel ruha sahip biriydi." Daha da önemlisi Che'nin Lualaborg dağında bir "yukarı üsse" geçmesini onaylamıştı.

Che adamlarını dağ yamacının tepesinde başlayan geniş ve çimenlik bir platoya çıkardı. Dört zorlu saat boyunca yukarı doğru tırmandılar ve deniz seviyesinden iki bin yedi yüz metre yükseklikte serin ve nemli bir bölgeye ulaştılar. Che çevresine bakınıp manzarayı incelediğinde içinde yeni bir iyimserlik kıvılcımı hissetti. Düzlüğe sığır sürüleri ve etnik Tutsi Ruanda çobanlarına ait küçük köyler serpiştirilmişti. Che gerçek bir Arjantinli olarak, orada kaldıkları sürece "mükemmel et" temin etmenin "neredeyse bir nostalji tedavisi" olacağını yazdı.

Che hemen örgütlenme faaliyetlerine girişti. Savaşçılarının ve yaklaşık yirmi kadar bıkkın ve yalnız Kongolunun barınması için kulübeler inşa ettirdi. Duyumsuzluk ve hal-

sizliği önlemek için günlük derslere yeniden başladı, ama kısa bir süre sonra başa çıkması gereken başka sorunlar olduğunu fark etti. Lualaborg civarında yaşayan sivil çobanların yanı sıra bölgede kendilerini Kongolu isyancılarla aynı safta gören binlerce Tutsi'nin yaşamakta olduğunu öğrendi. Birkaç yıl önce Ruanda'nın Fransa'dan bağımsızlığını kazanmasının ardından, geleneksel rakipleri Hutular tarafından katledilmeye başlayınca ülkelerini terk edip oraya gelmişlerdi. Kongoluların zaferine yardımcı olmak, daha sonra devrimi Ruanda'ya taşımak istiyorlardı, ancak bu mantık evliliğine rağmen Ruandalılar ile Kongolular anlaşamıyorlardı ve bu düşmanlık, tıpkı *dawa* gibi, gelecek aylarda ciddi sorunlara neden olacaktı.

Birkaç gün sonra Che'nin ateşi çıktı ve sayıklamaya başladı. Gücünü ve iştahını yeniden kazanana kadar bir ay geçmesi gerekti. Hastalığa yakalanan tek kişi o değildi; otuz Kübalının onu birbiri ardı sıra hastalandı. "İlk ay boyunca en azından bir düzine yoldaş düşman bir bölgede yüksek ateşle işe başladılar," diye yazdı Che. "Bunun daha sonra ortaya çıkan etkileri çok cansıkıcı oldu."

Che'nin yeniden sağlığına kavuşmasıyla Laurent Mitoudidi'nin iddialı emirlerle dönmesi aynı zamana rastladı. Mitoudidi onun Albertville'deki düşman mevziine saldıracak iki isyancı kola önderlik etmesini istiyordu. "Emir saçma," diye yazdı Che o sırada. "Sadece otuz kişiyiz. Onumuz hasta ya da iyileşmek üzere." Ancak güçlü kuşkularına rağmen Che işe yanlış ayakla başlamak istemedi ve adamlarına savaş hazırlıklarına başlamalarını söyledi.

22 Mayıs günü, tam işe koyulmuşlarken, Kongolu bir haberci kampa vardı ve heyecanla "Kübalı bir bakan"ın geldiğini haber verdi. Che her türlü söylentiyi işitmeye alışmıştı. Kongoluların Kübalılarınki kadar tumturaklı yayın yapan bir "Radyo Bemba"ları vardı ve bu türden söylentiler genellikle oradan yayılıyordu. Fakat Che kısa süre sonra on yedi Kübalıdan oluşan yeni bir birliğin başındaki Osmany Cienfuegos'u karşısında görünce çok şaşırdı. Kigoma'da gölü geçmeyi bekleyen on yedi kişilik bir grup daha vardı. Kübalı gerillaların sayısı bir anda altmışı geçmişti.

"Genelde çok iyi haberler getirdi [Osmany]" diye yazacaktı Che. "Ancak kişisel olarak bana savaşın en üzücü haberini getirdi: Buenos Aires'le yapılan telefon görüşmeleri sırasında, kendimi en kötüsüne hazırlamamı isteyen bir havada bana annemin çok hasta olduğunu söylemişlerdi... Bir ay kadar üzücü bir belirsizlik içinde beklemek zorunda kaldım. Tahmin edebildiğim haberlerin gelmesini bekliyor, ama yine de haberin yanlış olabileceği umudunu taşıyordum. Nihayet annemin ölüm haberi geldi... Havana'da anne ve babama bir veda mektubu bırakmıştım. O mektubu asla görmedi."[129]

Che'nin yazdığı notlarda kişisel bir konuya yer vermesi ne kadar derinden etkilendiğini gösterir, fakat "üzücü belirsizlik" duygularını tam olarak anlatmıyordu. Daha sonra

129) Che onlara yazdığı mektubun, Fidel nihayet sessizliğini bozup Che'nin kendisine yazdığı veda mektubunu kamuoyuna açıkladığı Ekim 1965'te gönderildiğini kaydetti.

Aleida'ya verilen Che'nin kişisel eşyaları arasında, gençlik dönemindeki edebiyat denemelerinin acı dolu sembolizmiyle Celia *madre*nin kaybı yüzünden çektiği acıları ifade eden, kısa öyküleri andıran, çok karanlık ve acı dolu üç yazı da vardı.[130]

Aslında Celia 19 Mayıs günü, Osmany'nin Che'nin üs kampına gelmesinden üç gün önce ölmüştü. Elli sekiz yaşındaki Celia kardeşlerinden çoğunun o sırada yakalandığı ya da daha sonra yakalanacağı kanserden muzdaripti. Son günlerini kızı Celia'nın evine bitişik küçük apartman dairesinde, hafta boyunca küçük arkadaş çevresiyle görüşerek ve hafta sonları da çocuklarını ve torunlarını görerek geçirmişti. Hasta olduğunu çevresindeki pek az kişi biliyordu. Gelini María Elena Duarte'ye göre hastalığını son ana kadar bilinçli olarak gizlemiş ve ani bir fiziksel çöküşle ölmüştü.

Celia ölümünden önce, 10 Mayıs günü Buenos Aires'teki özel Stapler Kliniği'ne kaldırılarak geniş pencereleri olan manzaralı bir odaya yerleştirilmişti. María Elena ziyarete geldiğinde onu büyük bir özlemle pencereden dışarıya bakarken bulmuştu. "Tek istediğim," demişti Celia, "bir gün daha yaşamak."

Ricardo Rojo ve Julia "Chiquita" Constenla gibi dostlar hastaneye koşmuşlar ve daha sonra da onu ziyaret edip yatağının başucunda beklemişlerdi. Uzun süredir araları açık olan eski kocası Ernesto *padre* onu kurtarmak için elinden geleni yapmıştı. Hatta Sovyetler'in bir kanser tedavi yöntemi keşfettiğini öğrendiğinde Rus elçiliğine gidip yardım istemişti. Onun varlığı bu son günlerde Celia'yı rahatlatmıştı, çünkü María Elena'ya itiraf ettiği gibi, Ernesto hayatına giren ilk ve tek erkek olmuştu ve her şeye rağmen ona hâlâ âşıktı.

Ancak Che'nin hayaleti onları hastanede de rahat bırakmamıştı. Klinik yönetimi ünlü bir "Komünist"in annesini barındırmaktan duyduğu rahatsızlığı açığa vurunca, aile Celia'yı başka bir kliniğe taşımıştı.

Celia hayatının son anlarında sadece oğlu Ernesto'yu düşünmüştü. Ricardo ve Julia'dan Havana'yı aramalarını ve Aleida'ya onun nerede olduğunu sormalarını rica etmişti. Mart ayında Che'nin çocukluk arkadaşlarından Gustavo Roca Havana'dan dönerken Che'nin annesine yazdığı bir mektup getirmişti. Bu mektupta Che görevlerinden istifa etmek üzere olduğunu, bir ay kadar şeker kamışı kesmeye gideceğini, daha sonra Sanayi Bakanlığı'na bağlı fabrikaların birinde yerinde incelemelerde bulunmak amacıyla çalışacağını anlatıyordu. Ancak mektup 13 Nisan'a kadar Celia'nın eline geçmemiş ve Che o sırada ardında bir sürü söylenti bırakarak ortadan kaybolmuştu. Celia zaten huzursuzdu; mektup onu daha da tedirgin etmişti. Hemen ertesi gün oğluna bir yanıt yazmıştı. Ricardo Rojo mektubu güvenilir biriyle Havana'ya göndermeyi kabul etmişti.

Birkaç gün sonra Rojo, Celia'nın mektubunu Havana'ya götürecek arkadaşının vize alamadığını öğrenmişti. Celia yeni bir kurye bulunana kadar mektubun Rojo'da kalmasını istemişti.

130) Yazarın bu öyküleri görmek için ısrarla ve tekrar yekrar yaptığı ricalar, bunların başkalarına gösterilemeyecek kadar "özel" olduğu gerekçesiyle Aleida tarafından reddedildi.

16 Mayıs günü Celia'nın ölümü yakınlaşıp Che için duyduğu endişe iyice artınca Rojo, Aleida'yla konuşmak ve ne yapabileceğini sormak için Havana'yı aramıştı, fakat Aleida, Che'nin orada olmadığını ve ona hemen ulaşmasının da mümkün olmadığını söylemişti. 18 Nisan günü bu kez Aleida aramış ve Celia'yla konuşmuştu. Rojo oradaydı ve bu konuda şunları yazdı: "Celia yarı-koma halindeydi, fakat bir elektrik şokuyla sarsılmış gibi doğrulup yatağın içine oturdu. Çok zor bir konuşma oldu; karşılıklı bağırışmalar ve bir umutsuzluk duygusuyla sona erdi."

Celia bu konuşmadan hiçbir şey anlamamıştı. Bunun üzerine Rojo, son bir çabayla, "Binbaşı Ernesto Guevara, Sanayi Bakanlığı, Havana" adresine bir telgraf göndermişti. "Çok hasta olan anneniz sizi görmek istiyor. Arkadaşınız sizi kucaklıyor. Ricardo Rojo." Yanıt gelmemiş ve ertesi gün Celia göçüp gitmişti.

Celia'nın oğluna yazdığı son mektup üç yıl sonra Rojo'nun *Arkadaşım Che* adlı kitabında yayımlandı. Celia bu mektupta oğlunun kaderine ilişkin endişelerini ifade ediyordu. Kuşkusuz Che ile Fidel'in yollarını ayırdıklarına dair söylentilerde bir doğruluk payı olduğunu düşünüyordu.

Bir tanem:

Mektuplarım sana tuhaf mı geliyor? Kendi aramızda konuşurken yaşadığımız o doğallığı kayıp mı ettik, bilemiyorum. Belki de asla böyle bir doğallık olmadı ve belki de [Río de la] Plata kıyılarında kullandığımız, özel aile yapımızla abartılan o biraz ironik havayla konuştuk her zaman...

Bu diplomatik hava yazışmalarımıza hakim olduğundan beri... satır aralarında gizli anlamlar bulmak ve onları yorumlamak zorunda kalıyorum. Son mektubunu gazete haberlerini okur gibi, her cümlenin gerçek anlamını ve neyi kastettiğini anlamaya, çözümlemeye çalışarak okudum. Sonuç bir karmaşa denizi, daha büyük bir endişe ve üzüntü oldu.

Diplomatik bir dil kullanmayacağım. Açık konuşacağım. Küba'da örgütleme yeteneğine sahip bu kadar az kişi varken, halkın arasında çok sayıda ve gayet iyi şeker kamışı kesicisi varken, bir aylığına şeker kamışı kesmeye gitmen bana tam bir delilik gibi geliyor... Bir ay çok uzun bir süre. Benim bilmediğim nedenler olmalı. Senin durumunda olan biri, bu bir ayın sonunda bir de fabrika yönetimine, [Alberto] Castellanos ve [Harry] Villegas'ın gayet başarılı biçimde yerine getirdikleri bir işe kendini adamaya gidiyorsa, bence bu deliliğin saçmalığa dönüşmesi olur...

Ve bunlar bir annenin sözleri değil. Bütün dünyanın Sosyalizme geçtiğini görmeyi umut eden yaşlı bir kadının sözleri. Eğer böyle şeyler yaparsan dünya Sosyalizmi davasına en iyi şekilde hizmet edemeyeceğine

inanıyorum.

Eğer Küba'da bütün yollar, sebebi ne olursa olsun, sana kapandıysa, Cezayir'de senin iktisadi örgütlenmeye ilişkin görüşlerini değerlendirecek bir Bin Bella; ya da Gana'da aynı yardımı memnunlukla karşılayacak bir Nkrumah var. Evet, sen daima bir yabancı olarak kalacaksın. Öyle görünüyor ki kaderin hep böyle olacak.

Cenaze töreninde Che'nin çerçeveli bir fotoğrafı tabutun üzerine, herkesin görebileceği bir yere konuldu. María Elena, Celia'nın öteki çocukları için ne kadar üzüldüğünü hatırlıyordu. "Sanki orada değildiler ve sanki Celia'nın sadece bir çocuğu vardı, o da Che'ydi." Ve Celia'nın diğer çocukları için ne kadar acı olursa olsun bu algı doğruydu. Celia ile ilk doğan oğlu Ernesto arasındaki o özel bağ, öteki çocukları bir ölçüde dışlamış ve herkesin bildiği gibi, son ana kadar sürmüştü.

V

Osmany'nin getirdiği kötü haberlerin etkisinden hâlâ kurtulamayan Che, Laurent Mitoudidi'yle oturup askeri planları tartışmaya başladı. Albertville'e bir saldırı için henüz erken olduğu, önce cephenin farklı kesimlerindeki gerçek durumu anlamaları gerektiği konusunda onu ikna etmeyi başardı. Gerçek resmi henüz görebilmiş değildi. Genel kurmay da aynı durumdaydı. Bilgileri uzaktaki sahra komutanlarının raporlarına bağımlıydı. Che'nin öğrendiği kadarıyla bu komutanlar da genellikle güvenilmez kişilerdi. Mitoudidi sonunda Che'nin dört gerilla grubunu çeşitli cephe hatlarına gönderme önerisini kabul etti.

Che adamlarının bir kısmını hemen yola çıkardı ve birkaç gün içinde ilk raporlar gelmeye başladı. İki cephedeki adamların iyi silahlandıkları ve savaşmaya hazır oldukları anlaşılıyordu, ancak her yerde hareketsizlik ve genel bir kaos hali vardı. Şefler genellikle kendilerini kaybedecek ölçüde içiyorlar ve askerlerinin gözü önünde tatildeymiş gibi davranıyorlardı. Yolların denetimini ele geçiren isyancılar jiple dolaşıp duruyorlar, ancak savaş çabasını artırmak için pek bir şey yapmıyorlardı. Sabit mevzilerde kalıyorlar, eğitim yapmıyorlar, devriyeye çıkmıyorlar ve istihbarat toplamıyorlardı ve sindirilmiş köylüleri kendilerine yiyecek vermeye zorluyorlardı. Köylüler isyancılardan genellikle korkuyorlardı, zira Che'nin de belirttiği gibi, sık sık "hakaret ve kötü muamele"yle karşılaşıyorlardı. Che şu sonuca varıyordu: "Halk Kurtuluş Ordusu'nun özelliği parazit bir ordu olmasıydı."

Che aynı zamanda Kongoluları tembel buluyordu. Yürüyüşler sırasında kişisel silahları, şarjörleri ve battaniyeleri dışında bir şey taşımıyorlar, yiyecek maddelerinin ya da başka şeylerin taşınmasına yardım etmeleri istendiğinde "*mimi hapana Motocar*" (ben kamyon değilim) diyerek reddediyorlardı. Zamanla şöyle demeye başladılar: "*mimi hapa-*

na Cuban" (ben Kübalı değilim). Kübalıların çoğu kısa süre içinde Kongolu yoldaşları hakkında gayet olumsuz görüşlere sahip oldular.

Lulimba cephesinde Víctor Dreke düşman noktasından yedi kilometre uzaktaki bir tepeyi tutuyordu ve aylardır aşağıya inmemişti. Saldırıya geçecek yerde günlerini menzil dışındaki düşmanın bulunduğu istikamete doğru devasa bir 75 mm.lik geritepmesiz topla ateş ederek geçiriyorlardı. Bu cephenin kendisini "General Mayo" olarak ilan eden şefi hem Kabila'ya hem de Mitoudidi'ye açıktan düşmanca bir tutum sergilemişti. Onları "yabancı" olarak görüyordu. Mitoudidi, Mayo'ya gelip kendisiyle görüşmesini emretmiş, ancak adam bu emre uymamıştı.

Bu arada Lualaborg'taki Mitoudidi adamlarına disiplin kazandırmak için elinden geleni yapıyor, *pombe* içenleri boyunlarına kadar toprağa gömerek cezalandırıyor, silah dağıtımını askıya alıyor ve sert konuşmalar yapıyordu. Kongolu askerlerden dil engeli nedeniyle tecrit olduğunu hisseden Che'nin ifadesiyle Mitoudidi kendi yardımcılarından birini, Ernesto Ilanga adında genç bir çocuğu kendisine Shawili dersi vermesi için göndermişti.

Haziran başında Che giderek dar bir alanda sıkıştığını hissetmeye başladı. Duyduğu sıkıntıyı ve aşağıdaki gölün sadece küçük bir parçasının görülebildiği iki tepeden oluşan kampın tekdüze manzarasını "nefret uyandırıcı" sözcükleriyle betimliyordu. Keşif gruplarının sayısını artırdı, fakat Mitoudidi'nin üstü Laurent Kabila'nın onayı olmaksızın kendi başlarına harekete geçemiyorlardı. Kabila'dan gelen dengesiz notların ardı kesilmiyordu. Bu notlarda Kabila, gelmek üzere olduğunu, gelişini ertelediğini, yarın ya da öbür gün geleceğini bildiriyordu. "Ve tekneler çok sayıda ve kaliteli silah taşıyordu," diye yazdı Che. "Dost ülkelerin, esas olarak Çin ve Sovyetler Birliği kaynaklarının, Tanzanya'nın gösterdiği çabaların, bazı savaşçı ve sivil hayatlarının hiçbir şey yapılmadan harcandığını görmek gerçekten çok üzücü."

7 Haziran'da Che Kibamba üssünde Mitoudidi'yle görüştü. Genel kurmay kampı göl kıyısına kısa mesafede yeni bir mevkiye taşınıyordu. Mitoudidi bu taşıma işlemini denetlemek için gelmişti. Ayrılmadan önce Che ona Kabila'nın ortada görünmemesinin gerçek sebebinin ne olduğunu sordu. Mitoudidi komutanın şimdilik muhtemelen gelemeyeceğini söyledi. Çin başbakanı Çu En-lay Dar'a geliyordu ve Kabila'nın yardım sorununu tartışmak için onunla buluşması gerekiyordu.

Che tekrar dağın yolunu tuttu. Ancak daha zirveye varmamıştı ki peşinden gelen bir haberci ona yetişti ve Mitoudidi'nin boğularak öldüğünü bildirdi. Bu büyük bir darbeydi, çünkü Che o ana kadar Kongo'da yapabildiği her şeyi Mitoudidi'ye borçluydu. "Pasajes"te Che'nin onun ölümünü anlattığı bölüm "Bir Umut Ölüyor" başlığını taşıyordu. Aslında Mitoudidi'nin anlaşılması güç ölümü Che'nin yardıma koştuğu bu "devrim"de yanlış olan her şeyin bir özeti gibiydi.

Mitoudidi'yle birlikte teknede bulunan iki Kübalıya göre göl şiddetli bir rüzgar nede-

niyle çalkantılıydı ve anlaşıldığı kadarıyla Mitoudidi "kazara" suya düşmüştü. Ancak bu öykü Che'yi kuşkulandırdı. "Daha sonra pek çok tuhaf olay oldu. Bunlar aptallıktan mı, gölde her türlü ruhun yaşadığı gibi aşırı boş inançlardan mı, yoksa daha vahim bir şeylerden mi kaynaklanıyordu, bilemiyorum." Mitoudidi suyun yüzeyinde kalmış ve on ya da on beş dakika kadar yardım istemiş, fakat onu kurtarmak için suya atlayan iki adam boğulmuştu. Bu arada teknedeki adamlar motoru durdurmuşlar ve yeniden çalıştırdıklarında "sanki sihirli bir güç Mitoudidi'nin bulunduğu yere ulaşmalarına izin vermemişti; Mitoudidi hâlâ yardım isterken tekne sahile doğru dümen kırmış ve yoldaşlar onun biraz sonra suyun içinde kaybolduğunu görmüşlerdi."

Trajik de olsa Mitoudidi'nin ölümünün yol açtığı engelin üstesinden gelmek gerekiyordu. Haziran ayının sonunda, "kesinlikle hiçbir şey" yapılmadan geçen iki ayın ardından Kübalıların Kongo'daki savaşı nihayet başladı. Çin'de eğitim görmüş Ruandalı bir Tutsi isyancı komutan olan Mudandi, Dar'dan gelmiş ve Kabila'nın savaş emirlerini getirmişti. Albertville'e saldırı planından vazgeçilmişti; bunun yerine Che Bendera Kalesi'ndeki askeri garnizona ve hidroelektrik fabrikasına saldırıya geçecekti. Kabila bir hafta içinde gerçekleştirilmesi gereken saldırıya Ruandalıların ve Kübalıların önderlik etmesini istiyordu. Plan Che'nin aklına pek yatmamıştı. Mudandi'nin Tutsilerinden Bendera garnizonunun, 300'den fazla asker ve 100 kadar beyaz paralı asker tarafından gayet iyi tahkim edildiğini öğrenmişti. Kongolular bir yana, yeterince hazırlanmamış kendi gücü için bile bunun çok büyük bir hedef olduğu görülüyordu. Daha küçük bir hedef önerdi, ama sonunda Kabila'nın planına göre hareket etmeye karar verdi. Her ne olursa olsun harekete geçmenin hiçbir şey yapmamaktan daha iyi olacağını düşünmüştü. Ancak geride kalmak zorundaydı, çünkü Kabila'nın saldırıya "siyasal komiser" olarak bizzat katılmasına izin vermesi için yaptığı ricalar reddedilmişti. Haziran sonunda 40 Kübalı, 160 Kongolu ve Ruandalı Tutsi'den oluşan kol Bendera'ya doğru yola çıktı.

29 Temmuz saldırısı tam bir felaket oldu. Saldırı lideri Víctor Dreke, çatışma başladığı anda Tutsilerin çoğunun silahlarını bırakarak kaçtıklarını, Kongoluların çoğunun da savaşmayı reddettiklerini rapor etti. Dahası, dört Kübalı öldürülmüş, adamlardan birinin günlüğü düşmanın eline geçmişti. Bu, Castro karşıtı Kübalı sürgünleri bombardıman uçuşları ve hükümet güçleri adına keşif görevleri için bölgeye gönderen CIA'nın ve paralı askerlerin Kübalıların isyancılara doğrudan yardım ettiklerini öğrenmesi anlamına geliyordu. Aslında paralı asker ve komutan Mike Hoare'nin daha sonra yazdığı gibi, görülmemiş bir cüretle gerçekleştirilen isyancı saldırısı onların dışarıdan yardım gördüklerinden kuşkulanmasına yol açmıştı. Başka şeylerin yanı sıra Havana-Prag-Beijing seyahat güzergahından söz eden günlük, Hoare'ye göre bölgede Kübalı gerillaların varlığını gösteren ilk kesin kanıtı oluşturuyordu.

Che fiyaskoyu değerlendirirken, bir kez daha *dawa*nın gücüne tanık oldu. Afrikalılar yenilgilerinin "kötü *dawa*"dan kaynaklandığını düşünüyorlar ve savaşa gitmeden önce

onlara *dawa*yı uygulayan ve *muganga* denilen kendi büyücü hekimlerinin "yetersiz" olduğunu söylüyorlardı. Che şunları yazdı: "[Büyücü doktor] suçu kadınlara ve korkuya atarak kendini savunmaya çalıştı, fakat orada kadın yoktu... erkekler de zaaflarını itiraf etmeye hazır değildiler. Kabak büyücü doktorun başına patladı ve görevinden azledildi."

Bendera çatışmasından sonra Kongolular ve Ruandalılar utandılar ve moralleri bozuldu, ancak çatışmaya katılan Kübalılar çok öfkeliydiler; Kongolular kendileri için savaşmıyorlarsa onlar niye savaşsınlardı? "Proleter enternasyonalizmi" ruhu Che'nin derinden bağlı olduğu bir düşünceydi, ancak bu ters koşullarda bütün Kübalı yoldaşlarının aynı bağlılığı göstermedikleri açıktı ve çoğu eve dönme isteğini yüksek sesle dile getirmeye başladı.

"Birliğimizde başveren dağılma belirtileri elle tutulacak kadar açıktı," diye yazdı Che. "Başlıca kaygılarımdan biri [Kübalıların] morali[ni] sağlam tutmaktı." Bir eylem umuduyla Kibamba'daki genel kurmay subaylarına sert bir mektup yazarak, Bendera'da olanlardan duyduğu rahatsızlığı belirtti ve gelmekte olan Kübalılarla ne yapması gerektiğinin düşünüldüğünü bilmek istediğini söyledi. Kabila'ya da yazarak sonraki harekatlara bizzat katılmak istediğini bildirdi.

Che haziran ayında yaşananları günlüğünde özetlerken şöyle diyordu: "[Ayın] bilanço[su] yine de bugüne kadar yaşananların en kötüsü. Bütün göstergeler yeni bir dönemin başında olduğumuzu ortaya koyuyordu. Mitoudidi'nin ölümüyle birlikte belirsizlik arttı. [Savaşçıların] Kigoma'ya göçü devam ediyor. Kabila tekrar tekrar geleceğini bildirdi ve gelmedi; örgütsüzlük had safhada."

Savaş mıntıkasından yaralı sevkıyatı devam ederken, Kübalılardan oluşan dördüncü grup göl kıyısındaki Kibamba üssüne geldi. Otuz dokuz adamın arasında Che'nin eski yakın koruması, Sierra Maestra'dan beri yanında olan ve siyah olduğu için Masetti'nin grubuna alınmayan Harry Villegas da vardı. Fidel onu Che'nin kişisel güvenliğini sağlamak ve Kongo'da zarar görmemesi için özel olarak seçmişti. Villegas Che'nin sekreterlerinden, Cristina Campuzano adında güzel bir Çinli melez kızla henüz evlenmiş, şefi ve öğretmeniyle birlikte olmak için karısını ve yeni doğmuş oğlunu terk etmişti. Harry, "Pombo" adını aldı. Zamanla bu isim gerçek isminden daha çok tanınacaktı.

Che Kübalıların gelişini bir konuşma yapma ve aynı zamanda uyarılarda bulunma fırsatı olarak değerlendirdi. Kübalıların "*combatividad*" (savaşçı) ruhuna hitap etti ve anlaşmazlıkları gidermeye çalıştı. "Katı disiplini sürdürme gereğini vurguladım," diye yazdı. "Bozgun belirtileri" gösterdiği için Kübalılardan birini açıkça eleştirerek devam etti. "Neyle yüz yüze olduğumuzu açıkça ortaya koydum; sadece açlık, mermi ve her türlü sıkıntı değil, bazı durumlarda doğru dürüst nasıl ateş edileceğini bilmeyen kendi [Afrikalı] yoldaşlarımızın eliyle ölmek de söz konusu olabilirdi. Mücadele zor olacak ve uzun sürecekti; bu uyarıyı yapıyordum, çünkü o sırada yeni gelenlerin kuşkuya kapılmaları halinde eğer isterlerse geri dönmelerini kabul etmeye hazırdım; daha sonra bunun için

çok geç olacaktı."

Yeni gelenlerin hiçbiri "zaaf belirtisi" göstermedi. Ancak Bendera saldırısına katılanlardan üçünün zaaf göstermesi onu sarstı. "Tavırları yüzünden onları suçladım ve en sert önlemleri alacağım konusunda uyardım."

Son altı yıldır yakın korumalığını yapan ve Sierra'dan beri yanında olan adamlardan biri, "Sitaini" ayrılmak istediğini söylediğinde Che'nin öfkesi kişisel ihanete uğramışlık duygusuna dönüştü. Şöyle yazdı: "Daha da acı verici olan, savaşın en iyi durumda üç, en kötü durumda beş yıl süreceğine dair yaptığım uyarıyı işitmediğine dair düzmece görüşler öne sürmesiydi. Savaşın süresi ve şiddeti sürekli vurguladığım konulardı ve Sitaini bunu herkesten daha iyi biliyordu, çünkü her zaman yanımdaydı. Ona ayrılmasının mümkün olmadığını, çünkü bunun ikimizin de itibarını sarsacağını söyledim; kalmak zorundaydı."

Che, Sitaini'nin o andan itibaren bir "ölü" gibi olduğunu yazdı. İki ay sonra Che onun ayrılmasına izin verdi, ancak bir daha onunla konuşmadı. Küba'da Sitaini'yi tanıyan insanlar onun bu utançtan asla kurtulamadığını söylüyorlar.

Daha uzak bir cepheden daha kötü haberler geldi. 19 Haziran'da Cezayir'de gerçekleştirilen bir darbe Che'nin dostu, Devlet Başkanı Bin Bella'yı devirmişti ve darbenin lideri Bin Bella'nın Savunma Bakanı Huari Bumedyen'den başkası değildi. Bu olay Afrika'daki Küba harekatı için kötü bir belirtiydi; Cezayir Leopoldville'deki Batı destekli rejime karşı Kongolu isyancıları desteklemek için sürdürülen çok yönlü çabaların önemli bir ortağıydı. Fidel'in darbeyi ve liderliğini kınayarak öfkeli bir ilk tepki göstermesi üzerine iki devrimci devlet arasında zorlukla sağlanan "birlik" bir darbede dağılmış oldu.

Che henüz etkin bir savaş gücü kuramadan her şeyin bozulduğu görülüyordu. Mitoudidi'nin ölümüyle birlikte politik eğitimi ya da görev duygusu, hatta savaşma arzusu yetersiz adamlarla ilişki kurmak zorunda kalmıştı. Ve üç aydır sahrada olmasına rağmen Kabila hâlâ ortaya çıkmamıştı. Daha sonra Kongolu lider Che'nin neşesini bozmamasını, "cesur ve sabırlı olması"nı isteyen iğneleyici küçük notlar gönderdi. Tepeden bakan bir havayla ona "bir devrimci olduğunu, bu tür zorluklara dayanması gerektiğini" hatırlatıyordu. Tabii yine kısa süre içinde geleceğini bildirmeye devam ediyordu.

Che bu notlar karşısında büyük bir öfkeye kapılmış olmalı. Ancak verdiği yanıtta diplomatik tutumunu sürdürerek, gerek Kongo davasına gerekse "kendi" komutanı olarak Kabila'ya saygı duyduğunu ve sadık olduğunu tekrarladı, ancak onunla bizzat konuşması gerektiğini vurgulayarak bir an önce ortaya çıkması için bir bahane yaratmaya çalıştı. Che havayı yumuşatmaya çalışıyordu, çünkü Kabila'nın onun varlığından hoşlanmadığına dair güçlü kuşkuları vardı ve komutanın bu yüzden ortaya çıkmamış olabileceğini düşünüyordu. Şu gözlemde bulunuyordu: "Benim varlığımın onu memnun etmediğini gösteren ciddi belirtiler var. Bunun korkudan ya da kıskançlıktan mı, yoksa [yakınlarda kullandığım] yöntemlerin onu yaralamasından mı kaynaklandığını göreceğiz."

Bu arada paralı askerlerin önderliğindeki hükümet birlikleri, gölün civarına gözcü uçaklar göndererek ve hem göldeki tekneleri hem de Kibamba'daki üssü arada bir makineli tüfek ateşine tutarak, isyancıların bulunduğu bölgenin derinliklerini yoklamaya başladılar. Bunun üzerine genel kurmay karargahı alarma geçti ve kendisinden yardım istenmesi üzerine Che Kübalıların bir kısmını uçaksavar savunması için ağır makineli tüfeklerle karargaha gönderdi.

"O günlerde çok kötü bir ruh hali içindeydim," diyordu Che, "fakat 7 Temmuz günü Kabila'nın nihayet geldiğini söylediklerinde pek bir mutlu oldum. Şef nihayet harekat bölgesine teşrif etmişti!"

Kabila gerçekten de gelmiş, yanında da komutan olarak Mitoudidi'nin yerine geçecek Ildefonse Masengo adında birini getirmişti. Ancak isyancı liderlik içinde işlerin pek iyi gitmediğini gösteren bazı belirtiler vardı. Kabila siyasal lideri Gaston Soumaliot hakkında kötü şeyler söylüyor, ondan başka şeylerin yanı sıra demagog diye söz ediyordu. Beş gün sonra Kabila sorunları çözmek için Soumaliat'la bir görüşme yapması gerektiğini söyleyerek Tanzanya'ya döndü. Kabila'nın beş gün orada kalması askerlerini canlandırmıştı. Kongolular bu ziyaretin verdiği coşkuyla hava saldırılarına karşı siperler kazmaya ve yeni bir klinik inşa etmeye başladılar, ancak onun ayrılması üzerine her şey eski haline döndü. Bazı artniyetli Kübalılar onun ne kadar kalacağı konusunda bahse girmişlerdi. Neticede Kongolular küreklerini bıraktılar ve bir kez daha çalışmayı reddettiler.

Aslında Kurtuluş Konseyi'ni oluşturan siyasal liderler arasında içsel bir iktidar mücadelesi vardı. Her biri çeşitli bölgesel gerilla komutanlarıyla sürekli değişen bir dizi ittifak aracılığıyla savaş alanlarında ortaya çıkan sözde iktidardan güç kazanmaya çalışıyordu. Bu adamlar zirve toplantılarına katılıyorlar, Nasır, Nyerere ve Çu En-lay gibi devlet başkanlarıyla görüşüyorlar, dolayısıyla Kongo isyanının dış dünyaya dönük yüzünü oluşturuyorlar ve dışarıdan gelen muazzam yardımı alma ayrıcalığından yararlanıyorlardı. İsyancıların silahlarını esas olarak Çinliler sağlıyorlardı ve bazı bölgelerde askeri danışmanları da vardı. Ancak Sovyetler ve Bulgarlar da yarışa katılmışlardı. Che'nin göl kıyısına saçılmış vaziyette gördüğü Sovyet tıbbi malzemesi onlardan geliyordu. Her üç ülke de kendi topraklarında Kongolu savaşçılara askeri ve siyasal eğitim veriyordu.

Cephede de yeni sorunlar vardı. Ruandalı Tutsiler ile Kongoluların arası giderek bozuluyordu. Che'nin, savaşçılarının Bendera'daki tutumlarından sorumlu tuttuğu Tutsi komutanı Mudandi'nin de şikayetleri vardı. Kongolular savaşmadıkları için kendi adamları da savaşmamışlardı ve burası *onların* ülkesiydi ve bu savaş daha çok *onların* savaşıydı. Sonraki haftalarda Mudandi'nin garazı iyice derinleşti ve Kabila ile konsey liderliğine açık düşmanlığa dönüştü. Cephedeki adamların bile bile ihmal edildiğini söylüyordu.

Durum giderek daha da kötüleşti. Bir süre sonra Mudandi'nin kendi komutan yardımcısını vurup öldürdüğü haberi geldi. Görünüşe bakılırsa sebep komutan yardımcısının Bendera'daki "kötü *dawa*"dan sorumlu tutulmasıydı. Kongolu bir isyancı subay so-

ruşturma yapmak üzere Mudandi'nin kampına gönderildi ve kovuldu. Bunun üzerine subay Mudandi kurşuna dizilmediği takdirde Kongo'dan ayrılacağı tehdidinde bulunmaya başladı. Mudandi meydan okumaya devam etti. Kendi bölgesinde Kabila ve Kurtuluş Konseyi'ne karşı isyan halinde olduğu açıktı. Kongolular savaşmadıkça kendi adamlarının da savaşmayacaklarını ilan etti.

Köylülere ve birbirine karşı kötü muamele etmelerine ek olarak, hem Tutsilerin hem de Kongoluların kendi tutsaklarına karşı olağanüstü vahşi bir tutum sergilemeleri de durumu ağırlaştırıyordu. Bir ara Che bir Fransız paralı askerin göl civarında yakalanarak isyancı kampına götürüldüğünü ve yerel âdetlere göre boğazına kadar pisliğe gömüldüğünü haber aldı. İstihbarat almak üzere tutsağın serbest bırakılmasını sağlamak için kampa adam gönderdiğinde, kamp komutanından kaçamak bir yanıt aldı ve bir gün sonra da tutsağın öldüğünü öğrendi.

Kübalıların saflarındaki hoşnutsuzluk artmaya devam etti. İkisi doktor dört kişi daha Che'den ayrılmalarına izin vermesini istedi. "Fazla kızmadım, fakat bu isteğin olaylara az çok ilkel tepki gösteren basit askerlerden çok doktorlardan gelmesi beni daha çok incitti," diye kaydetti. Ancak yoldaşlarının kitle halinde firar edebilecekleri kabusu onu daha derin düşüncelere yöneltti.

"Gerçek şu ki, ilk ciddi aksilikte... pek çok yoldaş inancını kaybetti ve gerektiğinde uğrunda ölmeye [ant içtikleri]; dahası gönüllü olarak bir yetkinlik halesi, fedakarlık ruhu, coşku, tek kelimeyle bir yenilmezlik ruhuyla çevrelendikleri bir mücadeleden çekilmeye karar verdiler. 'Gerektiğinde ölüme kadar' ifadesinin anlamı nedir? Bunun yanıtı yarının yeni insanlarını yaratırken yüz yüze geldiğimiz ciddi sorunlara bulunacak çözümde yatar."

Askeri duruma gelince, Che bir yol ağzına gelmişti. O zamana kadar Kongolu isyancıları bir biçimde harekete geçirebileceğini ve kötüleşen durumu tersine çevirebileceğini inatla umut etmeye devam etmiş, ancak Bendera'dan sonra isyancıların savaş yeteneğini geliştirmek için derhal dramatik bir şeyler yapılmadığı takdirde sonucun iyi olmayacağını anlamıştı. Temmuz ayının sonunda Che "Kongo Devrimi"nin zaferine dair düşündüğü ilk takvimin gerçekçi olmadığını anladı ve "beş yıl[ın artık] fazla iyimser bir hedef" olduğunu derin derin düşünmeye başladı.

Bu süre içinde Che Kübalıların önderlik ettiği devriyeleri yollara pusu kurmaları için göndererek düşmanı baskı altına almaya çalışmış ve isyancıların kendi bilgi şebekelerinin düşman mevzilerinden istihbarat toplayamayacak kadar kötü olduğunu anlamıştı. Bu çabalar trajikomik sonuçlara yol açtı. "Aly" adında bir Kübalının önderlik ettiği grup bir polis birimine saldırdı, ancak Che'nin üzüntüyle belirttiği gibi, "Onunla birlikte giden 20 Kongolunun... 16'sı kaçtı." Daha başarılı sayılabilecek bir başka saldırıda, Papi Martínez Tamayo, Albertville ve Bendera'daki düşman mevzilerinin arasından geçen yola pusu kurmak için Kübalılar ve Kongolulardan oluşan bir ortak güce önderlik etti. Bu

grup konvoyda yer alan iki zırhlı araçla bir cipi tahrip edip, araçların içindeki yedi beyaz paralı askeri öldürerek gayet başarılı bir sonuç aldı. Ancak Kübalılarla Ruandalıların bir ordu kamyonuna karşı birlikte gerçekleştirdikleri bir başka pusu hareketi sırasında Ruandalılar çevreye deli gibi ateş ederek kaçmaya başladılar ve bu "dost ateşi" Kübalılardan birinin parmağını kaybetmesine neden oldu. Bunun üzerine Ruandalı komutan eşitliği sağlamak için bir bıçak çekerek suçlunun parmaklarını kesmeyi önerdi, ancak Papi son anda müdahale ederek onu durdurdu. Daha sonra komutan ve adamları pusuya düşürülen kamyonda buldukları şişelerce viski ve birayı içtiler ve feci bir biçimde sarhoş olarak oradan geçmekte olan bir köylüyü "casus" olduğu gerekçesiyle vurup öldürdüler.

12 Ağustos günü Che Kübalı savaşçılarına samimi bir mesaj verdi. Durumlarının kötü olduğunu kabul ediyor ve yardım etmek için geldikleri isyancı örgütün zayıflığını gayet açık bir biçimde değerlendiriyordu. Hareketin liderlerinin cepheye gelmediklerini, savaşçıların savaşmadıklarını, hiçbir disiplin ve fedakarlık duygusuna sahip olmadıklarını söyledi. "Böyle birliklerle bir savaşı kazanmak söz konusu bile olamaz." Başlangıçtaki planına gelince, başka ülkelerden gerilla getirip onları Kongo gerilla savaşı "okulu"nda eğitme fikri artık düşünülemezdi. (Birkaç gün sonra Pablo Ribalta Mozambikli ve Afrika'nın başka ülkelerinden gerillalar için bir eğitim üssü örgütleme görevini yerine getirmek için bir grup Kübalıyı göndermek üzere olduğunu bildirdiğinde, Che orada "disiplinsizlik, örgütsüzlük ve tam bir moral bozukluğu" bulacaklarını söyleyerek bunu yapmamasını tavsiye eden bir yanıt gönderdi.)

Bendera Kalesi'ndeki yenilgiden beri Che Kongolulara önerilerini kabul ettirme çabalarını iki katına çıkarmıştı. Yeni bir ortak merkezi askeri komuta, güçlü bir eğitim programı ve sürekli, disiplinli bir besin maddesi ikmal sistemi ve iletişim şebekesi için plan hazırladı. Bölgede dolaşarak çapulculuk yapan silahlı kaçakların peşine düşecek ve onları silahsızlandıracak, böylece hem düzeni sağlayacak hem de çok değerli olan silahları geri alacak bir müfreze kurulmasını önerdi. Kabila'ya pek çok dilekçe göndermiş, ya belirsiz ya da kaçamak yanıtlar almış, hedefe ulaşmak için Masengo'yla sık sık özel toplantılar yapmaya başlamıştı. Kongolu yeni kurmay başkanı söylenenleri görünüşte kabul ediyordu, ancak karar alma yetkisinden yoksundu ve aynı durum çözümsüz biçimde devam ediyordu.

Che bir kez daha savaş alanına bizzat gitme izni istedi, ancak Masengo'ya yaptığı bu başvuru endişeyle karşılandı. Görünüşe bakılırsa Che'nin "kişisel güvenliği" için kaygılanıyordu. Che bu açıklamayı reddeti ve asıl sorunun "güven eksikliği" olup olmadığını öğrenmek istediğini bildirdi. Masengo bunu kesin bir dille reddetti ve tutumunu biraz yumuşatarak, Che'nin bazı bölge komutanlarını ziyaret etmesini kabul etti. Che'nin sonraki yazılarında vardığı sonuca göre, gerek Masengo gerekse Kabila kendi yokluklarının savaşçılar üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin gayet iyi farkındaydılar ve Che'nin ziyaret edeceği cephelerde "görünmek"ten korkuyorlardı.

Marengo sözünü tutarak Che için yakınlardaki üslere kısa bir denetim ziyareti ayarladı, fakat tam o sırada Kabila'dan kurmay başkanının Kigoma'ya gelmesini isteyen bir mesaj aldı. İsyancı güçler arasındaki iktidar mücadelesi nihayet zirveye ulaşmıştı. Ağustos ayı başlarında Gaston Soumaliot "Kongo Ulusal Devrimci Konseyi" lideri Christophe Gbenye'yi, Kongo rejimiyle gizli görüşmeler yaparak yoldaşlarına ihanet ettiği gerekçesiyle azletmişti. Masengo, Che'ye bir gün içinde döneceğine söz verdi. Ancak aradan bir hafta geçip de dönmeyince Che Bendera Kalesi civarındaki isyancı cephe hattına hareket etti. Koşulları kendi gözleriyle görmeye kararlıydı. 18 Ağustos günüydü.

VI

Bu arada Fidel zaferi hisseden bir satranç oyuncusunun coşkusuyla Kübalı savaşçıları Tanzanya'ya düzenli biçimde göndermeye devam etmişti. Eylül 1965 başlarında beşinci grup geldi. Aralarında iri yarı PURS sekreteri Emilio Aragonés –"Tembo" (fil) adını alacaktı– ve Che'nin Sierra'dan dostu ve ev arkadaşı, şimdi Küba batı ordusu kurmay başkanı ve ters kişiliğini yansıtan "Siki" (Sirke) takma adını almış bulunan Dr. Oscar Fernández Mell de vardı.

Fernández Mell Havana'dan çağrıldığında Varadero kıyılarında tatil yapıyordu. Che'nin ortadan kayboluş nedenini biliyordu. Küba'dan ayrılırken Che'nin kıyafet değişikliğinin bir parçası olan takma dişler için onun diş kalıbını çıkarmıştı. "Oscarito" Che'nin nereye gittiğini bilmiyordu, kendisine de sormamıştı. Ancak Güney Amerika'da olduğunu tahmin ediyordu.

"Aramızda konuştuğumuz bir şeydi bu," diyordu Mell. "Geçmişi ta Sierra Maestra günlerine kadar gider. Küba'yı kurtardıktan sonra kendi ülkesini [Arjantin] kurtarmaya gideceğini söylemişti. Bu onun nihai hedefiydi, doğrudur... Bana söylediklerinde ilk aklıma gelen buydu. Ancak bana Afrika'da olduğunu söylediklerinde, şaşırdım. Orada olabileceği aklımın ucundan bile geçmemişti. 'İyi,' dedim, 'madem orada, biz de gideriz.'"

Fernández Mell, Küba'da Che'nin Afrika görevi konusunda coşku dolu bir hava olduğunu söyledi. "İşlerin yolunda olduğunu, her şeyin gayet iyi gittiğini, birkaç savaştan galip çıktıklarını vesaire anlatıyorlardı. Bizim görevimiz Che'ye el vermek, her konuda ona yardımcı olmak, bir tür destek gücü olarak hizmet etmekti." Fidel'in beklentiler konusunda Che'nin "aşırı kötümser" göründüğüne dair kaygılarını ifade etmesine rağmen, Mell ve Aragonés gayet iyimser duygularla ve heyecan içinde yola çıkmışlardı. Çok geçmeden gerçek durumun kendilerine anlatılanlardan çok farklı olduğunu anlayacaklardı.

Dar ül Selam'da bir Mercedes Benz'le dolaşan Kabila'ya rastladılar. Bu görüntü Mell'in hiç hoşuna gitmedi. Daha sonra Kigoma'da, Kabila'nın adamları Kübalıların ve Sovyetler'in sağladığı yeni bir sürat motoruyla gölü geçmelerine izin vermediler. Motora, "Kabila'nın teknesi" diyorlardı. Bunun yerine gölü daha büyük ve yavaş bir tekneyle geçmek zorunda kaldılar. Kibamba'ya vardıklarında üs dispanserinin doktoru Kumi onlara şöy-

le dedi: "Bu işin ne olduğunu yakında anlayacaksınız: Bir topak bok." Che'nin yakın koruması Pombo tepeden aşağı inerek onları karşıladı. Hep birlikte tırmanmaya başladılar. Bu arada Pombo onlara işlerin ne kadar kötü gittiğini anlattı. Sürekli kampta "tutulduğu" için şişmanlayan Che yolculuğa çıkmıştı. İşittikleri Che'yi iyi tanıyan Mell için şaşırtıcı değildi.

"Daima yazan, okuyan ve düşünen sakin görünüşünün ardındaki Che muazzam bir eylem adamıydı... Bir şeyler yapmak isteyen, patlama halinde bir volkandı o. Ve Kongo'da Sierra Maestra'daki gibi olmak istiyordu, savaşmak istiyordu, paralı askerlerin bulunduğu yere gitmek istiyordu."

Fernández Mell ve Aragonés'in geldiklerini haber alan Che üsse döndü. Onların kendisini Küba'ya geri götürme emri aldıklarından endişe ediyordu. Yanıldığını anlayınca rahatladı ve memnun oldu. Her ikisi de göreve katılmak için kendi istekleriyle gelmişlerdi.

Kısa seyahat Che'nin ruhunu yeniden canlandırmıştı. İlk kez köylülerle dostça ilişkiler kurmuş ve bundan zevk almıştı. "Dünyanın her yerindeki köylüler gibi, onlar da kendileriyle ilgilenen herkese yakınlık gösteriyorlardı," diye yazdı. Biraz "sosyal faaliyet"te bulunmuş, köylülere ekmeleri için sebze tohumları vermiş ve bölgeye düzenli olarak doktor göndereceğine söz vermişti. Kısa süreliğine hekimlik mesleğine dönerek, bölgenin "geleneksel" hastalığı olan belsoğukluğuna karşı birkaç kişiye penisilin iğnesi yapmış, sıtmaya karşı tabletler dağıtmıştı. Bir yerde köylüler "çalılık şeytanı" kılığına bürünmüşler ve onun için danslı bir tören düzenlemişler, taş bir idolün çevresinde dans ederek bir koyunu kurban etmişlerdi. "Tören görünüşte karmaşık olmakla birlikte, özü gayet basit," diye yazdı Che. "Tanrıya, taş idole bir kurban adıyorlar ve sonra kurban edilen hayvan yeniyor ve herkes gayet güzel yiyip içiyor."

Che gittiği her yerde komutanlara adamlarını eğitilmek üzere üsse göndermeleri için ısrar etti, ancak her defasında adamların Kübalı eğitmenlerin *onlara* gönderilmesini istediklerini gördü. Kübalıların varlığı onlar için bir prestij meselesiydi. Che birkaç pusu da kurmuş ve ilk kez Ruandalılar kaçmayıp fiilen çatışmaya girmişlerdi. Bu gelişme umutlanmak için yetersizdi, ancak kasvet ve hareketsizlikle geçen bunca ayın ardından Che biraz yol alındığını hissediyor ve geleceğe biraz daha iyimser bakıyordu.

Ne var ki eylül ayı yeniden gerçekliğe dönmesine yol açtı. Tanzanya hükümeti Kongoluların yoluna engeller çıkarıyordu ve Kigoma'dan adam ve erzak sevkıyatı giderek zorlaşıyordu. Kongo'da da Gbenye yanlısı bir hizip çevredeki bazı isyancı bölgelerinde sorunlara neden olmaya başlamış ve konseyden yana ve ona karşı olan hizipler arasında birkaç silahlı çatışma olmuştu. Masengo, Gbenye yanlısı köylere yakın bir yerde vuruldu ve geri çekilmek zorunda kaldı. Kimin dost kimin düşman olduğunu bilemeyen Kübalıların içinde bulundukları durum giderek tehlikeli bir hal alıyordu. Che hâlâ inisiyatifi ele geçirmek üzere olan paralı askerlere karşı eşgüdümlü eylemlere geçilmesi için ısrar ediyordu. İsyancıların savunmasını takviye etmek için birlik gönderdikten sonra, is-

yancıların güçlü adamı ve kendisine "General" diyen Moulana'nın hakim olduğu Fizi şehrine gitti. Orada generalin uçaksavar savunmasının, tutsak alınan bir Yunanlı paralı askerden sağlanan tek bir makineli tüfekten ibaret olduğunu gördü. Che, Moulana'yı adamlarını eğitilmek üzere göle göndermesi için ikna etmeye çalıştı. Fakat general öneriyi reddetti. Yine de bu seyahat tamamen boşa gitmiş sayılmazdı, çünkü general Kongo'da bulunduğu sırada edindiği renkli gözlüklerden birini Che'ye verdi. Moulana seçkin misafirini kendi köyü olan Baraka'ya götürürken duruma uygun biçimde giyindi. "[Kıyafet] tepesi gerçekten çok komik duran bir leopar derisiyle kaplı bir motorsiklet kaskından ibaretti," diye yazdı Che. Hazırcevap yakın koruması Carlos Coello –takma adı "Tumaini"– bu görüntü karşısında Moulana'ya "Kozmonot" adını taktı. Baraka'da Kübalılar bir de geçit törenine katlanmak zorunda kaldılar. Daha sonra Che, en üzücü durumun Kongoluların doğru dürüst savaşmayı öğrenecek yerde geçit resmi yapmaktan hoşlanmaları olduğunu yazdı.

Daha sonra Che Moulana'nın rakibi ve kendisini ilk kez *dawa*yla tanıştıran "General Lambert"in evine hareket etti. Lambert hemen birkaç şişe *pombe* içti ve öyle komik biçimde sarhoş oldu ki, Che ona konferans çekme zahmetine bile katlanmadı. Lulimba garnizonuna karşı gerçekleştirilecek bir harekat için Lambert'in vaat ettiği "350 adam"ı garantiye aldıktan sonra oradan ayrıldı. (Lambert tabii ki bu gücü asla bir araya getiremedi.)

Ekim ayı başında Che yaklaşımını radikal biçimde değiştirmediği sürece başarılı bir saldırı örgütlemenin imkansız olacağını anlamıştı. Oysa Masengo nihayet döndüğünde, saldırı planını tamamlamıştı. Che düzeltilmesi mümkün olmayan mevcut isyancılarla uğraşmaktan kaçınmak için yöredeki köylülerden savaşçı toplamak istedi. Kendisinin komuta edeceği bağımsız bir savaş kolu kurmayı düşünüyordu. "Bir tür savaş okulu kuracaktık," diye açıkladı daha sonra. "Aynı zamanda bütün cephelerdeki harekatları yönetecek yeni ve daha makul bir Genel Kurmay örgütleyecektik."

Che kendi sözleriyle "Kurtuluş Ordusu'nu kendi küllerinden yeniden yaratma çabası" içinde Masengo'yla toplantı halindeyken kamptaki Kübalılardan biri elindeki meşaleyi düşürdü ve bir yangın başladı. Samandan yapılmış kulübeler birbiri ardı sıra alevler içinde kaldı. Pombo kendi kulübelerinden Che'nin günlüğünü ve birkaç parça eşyayı kurtarmayı başardı. Ancak herkesin kaçtığı kulübelerdeki el bombaları peş peşe patlamaya başladı. Che aslında iyi bir kadro olan talihsiz suçluya üç gün aç kalma emri vererek onu cezalandırdı.

"Mermilerin uçuştuğu ve el bombalarının patladığı bu partinin orta yerinde," diye yazdı Che, "Halk Sağlığı Bakanımız Machadito yanında bazı mektuplar ve Fidel'den bir mesaj olduğu halde çıkageldi."

Sierra'da Che'nin ayağındaki M-1 mermisini çıkarmış olan doktor José Ramón Ventura ya da "Machadito", Gaston Soumaliot'un elli Kübalı doktoru davet etmesi üzerine isyancıların bölgesindeki sıhhiye gereklerini yerinde incelemek için gelmişti. Birkaç haf-

ta önce Che, Fidel'in Soumaliot'u Havana'ya davet etmeyi planladığını haber almış ve hemen bir mesaj göndererek isyancı lideri davet etmemesini ve ona hiçbir maddi yardımda bulunmamasını tavsiye etmişti. Che'nin uzun mektubu ya gecikmiş ya da gözardı edilmişti, zira Fidel kendisi için Kongo devriminin "şiirsel renklerini taşıyan" Soumaliot'u ülkesinde ağırlamış, Soumaliot ziyareti sırasında "elli Kübalı doktor" isteyince Fidel hemen kabul etmişti. Che'nin şiddetli itirazlarını öğrenen ve durumu bizzat gören Machadito onun duygularını Fidel'e aktarmaya söz verdi.

"Tembo'dan [Aragonés] az önce öğrendiğime göre Küba'da tutumum fazla karamsar bulunuyormuş," diye yazdı Che. "Fidel'in bana umutsuzluğa kapılmamamı tavsiye eden, bana mücadelenin [Küba] ilk evresini ve bu türden zorlukların her zaman olduğunu hatırlatan kişisel mesajı da bu görüşü güçlendiriyor."

Machadito'nun ani gidişinden yararlanan Che şefe uzun bir mektup yazdı. "Sevgili Fidel: Uluslararası proletaryanizm adına çok pahalıya mal olabilecek hatalar yaptığımız için bende çelişkili duygular uyandıran mektubunu aldım. Aynı zamanda, yeterince ciddi biçimde yazamadığım için mi, yoksa beni tam olarak anlamadığın için mi, dehşet bir kötümserlik hastalığına yakalanmış olduğumun düşünülebilmesi de kişisel olarak beni endişelendirdi... Şunu bilmeni isterim ki, burada, çevremdeki insanlara göre, mevcut durum karşısında tamamen yersiz bir iyimserliği sürdürdüğüm için objektif bir gözlemci olarak edindiğim şöhreti neredeyse kaybetmiş bulunuyorum. Seni temin edebilirim ki, eğer ben burada olmasaydım, bu güzel rüya çok daha önce genel kaos içinde dağılıp gitmiş olacaktı."

Che dışarıdan gelen yardımı Kongoluların nasıl israf ettiklerine dair gayet gerçekçi bir görünüm vererek mektubuna devam ediyordu: "Yeni tip üç Sovyet teknesi bir ay kadar önce geldi. İkisi kullanılmıyor ve elçinizi karşıya geçiren üçüncüsü ise her yerinden su sızdırıyor." Bütün istediği yüz kadar yeni Kübalı –"hepsinin siyah olması gerekmez"– ve mermileriyle birlikte birkaç bazoka ve R-4 patlayıcısı idi.

Gönderilmesi istenen doktorlara gelince, Che şöyle diyordu: "Kongo'nun kurtarılmış bölgesinde bulunan 50 doktorla birlikte 1000 kişiye düşen doktor sayısı bakımından SSCB'yi, ABD'yi ve dünyanın en gelişmiş diğer iki ya da üç ulusunun düzeyini geçen kıskandırıcı bir orana sahip olacaklar...

"Benim ölçütlerime biraz güven ve görünüşe bakıp yargıya varma," diyordu Che son olarak ve Fidel'in kendisine bilgi sağlayanları "silkelemesi"ni istiyordu. "Ortaya konulan ütopik imgelerin," diyordu, "gerçeklikle hiçbir ilgisi yok. Açık ve objektif, özlü ve gerçekçi olmaya çalıştım. Bana inanıyor musun?"

Aslında Küba'nın ve Kongolu isyancılara yardım eden diğer ulusların çabaları israf ediliyordu. Bir grup Kongolu savaşçı, Bulgaristan ve Çin'de altı aylık bir eğitimden henüz dönmüşlerdi, fakat Che alaycı bir dille yeni gelenlerin ilk kaygılarının aileleriyle birlikte on beş gün tatil yapmaktan ibaret olduğunu kaydediyordu. "Daha sonra çok kısa

olduğu gerekçesiyle tatil süresini uzatmak isteyecekler. Onlar her şeyden önce eğitilmiş devrimci kadrolar, savaşarak kendilerini tehlikeye atamazlar, bu sorumsuzluk olur; altı ay içinde biriktirdikleri teorik bilgi dağıyla kendi yoldaşlarını ezmeye gelmişler, ama devrim onları savaştırma suçunu işlememeli."

Che kendisi için belirlediği göreve döndü. Üç ana cepheden gelecek köylüleri ve isyancıları kapsayan, başlangıçta sadece 210 adamdan oluşacak bir "savaş akademisi" kurmayı tasarlıyordu. General Moulana'nın, hükümetin saldırıya geçmesi halinde kullanacağı başlıca saldırı yolu olan stratejik Fizi düzlüğünü savunma yeteneğinden ya da kararlılığından kuşkuluydu. Mell ve birkaç adamı "Kozmonot-General" ile "makul bir görüşme" denemeye gönderdi ve Fizi savunması için ne yapması gerektiğini bildirdi.

Che şikayetçi Kübalı askerlerle bir kez daha konuştu. "Onlara durumun zor olduğunu anlattım," diye yazıyordu. "Kurtuluş ordusu bölünüyordu ve onu yok olmaktan kurtarmak için savaşmak zorundaydık. Bizim faaliyetimiz çok zor ve sevimsiz olacaktı ve onlardan zafere inanmalarını isteyemezdim. Kişisel olarak ben büyük bir çaba ve pek çok kısmi başarısızlıkla işlerin düzeltilebileceğine inanıyordum. Onlardan benim liderlik yeteneğime güvenmelerini de isteyemezdim, fakat bir devrimci olarak dürüstlüğüme saygı göstermelerini talep edebilirdim. Fidel olanların farkındaydı ve yaşanan olaylar ondan saklanmamıştı; Kongo'ya ne kişisel bir zafer kazanmak için gelmiştim ne de herhangi birini kendi kişisel onurum için feda edecektim." O anda önemli olan adamların ona itaat etmelerini sağlamaktı, fakat Che sözlerinin ikna edici olmadığını anladı. "Disiplinsiz olanları Küba'ya geri göndermekle tehdit ettiğim o romantik günler geride kalmıştı; bunu o sırada yapsaydım, [adamların] yarısı kalsa kendimi şanslı sayardım."

Kübalıları vuran mide ve bağırsak hastalıklarının yanı sıra sıtma ateşi her şeyin üzerine tüy dikiyordu. "Sahra günlüğüme kaydettiğim istatistik verilere göre, 24 saat içinde, bu koşullar bilimsel ruhumu tüketene kadar 30'dan fazla çıkış [dışkılama] yapmıştım. Kimbilir kaç kez, ancak çalılıklar bilir."

Bu arada Kongolu savaşçılarla ilişkisinde de bir ilerleme olmadı. Bir gün emrettiği bazı işleri yapmayı reddettiklerinde Che patladı.

"Büyük bir öfkeye kapıldım. Onlarla Fransızca konuştum. Yetersiz sözcük dağarcığımda bulabildiğim en dehşet verici şeyleri söyledim onlara. Ve öfkemin en yüksek noktasında, onlara etek giydireceğimi, ellerine sepet verip *yucca* taşıtacağımı (kadınların yaptığı bir iş), çünkü beş para etmediklerini, kadınlardan bile kötü olduklarını söyledim. Böyle adamlarla bir ordu kurmaktansa, kadınlarla kurmayı tercih ederdim. Çevirmen benim bağıra çağıra söylediğim sözleri Swahili diline çevirdikçe, adamlar bana baktılar ve tam bir masumiyetle kıkırdayarak gülüşmeye başladılar."

Asla üstesinden gelinemeyen başka bazı kültürel engeller de vardı. Bunlardan biri *dawa*ydı ve Che Kongolu askerleri için *muganga* denilen bir büyücü doktor tutarak pragmatik bir yaklaşım benimsedi. "Kampta yerini aldı ve hemen durumun gerektirdiği so-

rumluluğu yüklendi," diye yazdı defterine.

Yağmur döneminin başlangıcı olan ekim ayının ortalarında uzun süredir bekleyen hükümet saldırıya geçti. Che ve adamları hâlâ hazırlıksızdılar. Mike Hoare'nin paralı askerleri bir gambot filosunun, hızlı teknelerin, küçük bombardıman uçaklarının, helikopterlerin ve gözcü uçaklarının desteğinde üç yandan başlatılan bir kuşatma manevrasıyla isyancı bölgesine doğru harekete geçti. General Moulana'nın Baraka ve Fizi'deki cephesini, daha sonra Lubonja'yı kolayca ele geçirdiler. General Lambert'in savunması çöktü ve adamları Kübalılarla birlikte göle doğru apar topar çekildiler. Che, Mell ile Aragonés'i Masengo'yla birlikte sorumluluğu üstlenmeleri için göl kıyısına gönderdi, kendisi de tepelerin ucundaki yeni bir kampta siper kazdırmaya başladı.

VII

Che'nin çevresindeki ilmek giderek daralıyordu ve ip bir kez daha kuvvetle çekildi. Bu seferki darbe Hoare'nin paralı askerlerinden değil, Leopoldville'deki Kongo hükümeti ile Tanzanya'yı da kapsayan Afrika Birliği Örgütü (OAU) içindeki Kongo Kurtuluş Ordusu taraftarları arasında varılan bir siyasal anlaşmadan geliyordu.

OAU Başbakan Moiz Çombe'nin Kongo rejimini Belçikalı ve beyaz paralı güçlerle şeytani ittifakından ötürü kara listeye almıştı. 13 Ekim günü Devlet Başkanı Kasavubu, Çombe'yi kovdu ve on gün sonra Gana'da yapılan bir Afrika devlet başkanları toplantısında beyaz paralı askerlerin ülkelerine gönderilecekleri ilan edildi. Ne var ki bunun bir de karşılığı olacaktı. Paralı askerlerin gitmeleri halinde, isyancılara yardım eden devletler de desteklerine son verecekler, Kongo'ya yapılan her türlü dış müdahale sona erecekti. Bu önlem Kübalıları da kapsıyordu.

Mike Hoare aldığı haberlerden hoşlanmamıştı ve Kongo ordu komutanı Joseph Mobutu'yla yaptığı bir toplantıda adamlarıyla yapılan sözleşmelere uyulmasını istedi. Mobutu, paralı askerlerin isyan tamamen ezilene kadar ülkede kalmalarına izin vermesi için Kasavubu'yu ikna etmeyi başardı.

Che müzakereler yoluyla bir anlaşmaya varılması için artan dış baskılar konusunda önceden uyarılmıştı. Masengo ve diğerlerinden, Tanzanyalıların işbirliği yapmaktan giderek kaçındıklarını da biliyordu. Ancak sahrada olaylar, yeni siyasal oluşum üzerinde yoğunlaşmak şöyle dursun Che'nin etkin biçimde tepki gösteremeyeceği kadar büyük bir hızla birbirini izledi. 24 Ekim sabahı, Kongo'ya gelişinin altıncı ayında Che'nin ana kampı hükümet birlikleri tarafından ele geçirildi. Che kulübelerin ateşe verilmesi için emir verecek kadar zaman bulabildi, ancak geri çekilişin kargaşası içinde önemli miktarda silah ve cephaneyi, iletişim ekipmanını, depolanmış yiyecek maddelerini, belgeleri ve Che'nin kampta beslediği iki evcil maymunu geride bırakmak zorunda kaldılar.

Geri çekilirlerken Che gafil avlandığı için kendi kendine söyleniyordu. Düşmanın yaklaştığı istikamete nöbetçi koymamıştı. O taraftan gelebileceklerini düşünememişti. Düşma-

nın öncü güçlerinin yaklaşmakta olduklarına dair panik dolu ilk raporların yanlış olduğunu fark ettiğinde daha da büyük bir acı duydu: Aslında öncü güç sanılanlar ilerlemekte olan hükümet birliklerinin önünde kaçan köylülerdi. Bunu zamanında fark edebilmiş olsaydı, pusu kurabilir ve düşmana büyük bir darbe indirebilirdi. Ama artık çok geçti.

"Kişisel olarak büyük bir moral bozukluğu yaşıyordum; zaaf ve öngörüsüzlük yüzünden yaşanan felaketten kendimi sorumlu görüyordum," diye yazdı daha sonra. Che ve Kübalılar geri çekilirlerken, Kongolular onların önüne geçerek kaçmaya başladılar ve Che bir tepenin üzerine çıktığında öne geçmelerini ve tepeye varınca kendisini beklemelerini emrettiği bazı Kübalıların yollarına devam ettiklerini gördü. Hâlâ kendisiyle birlikte olan az sayıda adama şöyle bir baktı. Çevresinde sadece Víctor Dreke, Papi ve yakın korumaları Pombo ve Tumaini, bir de Kongolu irtibatı Chamaleso ve birkaç kişi kalmıştı. "Sadece on üç kişi [rakamla] olduğumuzu acıyla fark ettim," diye yazdı Che. "Belirli bir anda [*Granma* çıkarmasından sonra] Fidel'in elindeki adam sayısından bir fazla. Ama ben aynı lider değildim."

Che ve adamları ıssız bir arazide, terk edilmiş köylerin içinden geçerek yürüyorlardı. Köylüler göle doğru kaçan isyancılara katılmışlardı. Gece boyunca yürüdüler ve şafak vakti vardıkları bir köyde Kübalılardan Bahaza'yı akciğerine giren bir mermiyle ağır yaralı buldular.

Che Bahaza'nın acılarını yatıştırmak için elinden geleni yaptıktan sonra kola yürüyüşe devam emri verdi. Tepelerin arasında daha güvenli bir yer bulmak için vadiden çıktılar. Şiddetli bir yağmur altında iyice çamurlaşan dağ yamacına tırmanıyorlar, Bahaza'yı nöbetleşerek taşıyorlardı. Bu çile kesintisiz altı saat südü. Tepeye vardıklarında dehşet verici bir manzarayla karşılaştılar. Bitişik tepelerde kaçmakta olan köylüler vardı. Vadinin içlerinde yanmakta olan kulübelerden dumanlar yükseliyordu. İlerlemekte olan hükümet birlikleri önlerine çıkan her şeyi ateşe veriyorlardı. Aç sürgünlerle dolu bir köye ulaştıklarında öfkeli köylüler Che'ye bağırıp çağırmaya başladılar. Askerlerin karılarını götürdüklerini, onları kurtarmak için hiçbir şey yapamadıklarını, çünkü ellerinde sadece mızraklar olduğunu söylüyorlardı. İsyancılar kendilerini savunmaları için onlara silah vermemişlerdi.

Bahaza ertesi gün şafak vakti öldü. "Bahaza kaybettiğimiz altıncı ve törenle gömebildiğimiz ilk adamdı," diye yazdı Che, "Ve o gövde, yaralandığı andan itibaren benim... aptallığıma yöneltilmiş sessiz ve güçlü bir suçlamaydı." Che adamlarını çevresine topladı ve "kendini suçlayan bir monolog" olarak betimlediği konuşmaya başladı.

"Yaptığım hataları kabul ettim ve büyük bir doğrulukla, Kongo'da meydana gelen bütün ölüm olayları içinde bana en acı verenin Bahaza'nın ölümü olduğunu söyledim, çünkü zaafları yüzünden en çok azarladığım[131] yoldaş oydu ve her defasında bana gerçek bir

131) Che daha birkaç gün önce Bahaza'ya Lambert'in cephesinden ayrılırken bir silahı terk ettiği için çıkışmıştı.

Komünist gibi [hatasını kabul ederek] yanıt vermişti..., ancak ben kendi sorumluluğumu yerine getiremedim ve onun ölümünden dolayı suçluydum. Kendi adıma bu hatayı düzeltmek için elimden gelen her şeyi, daha fazla ve her zamankinden daha büyük bir coşkuyla çalışarak yapacaktım."

Ama olmadı. Che yeni bir bölgeye yerleşirken, şikayetler başladı. Bu seferki Kongolu isyancılardan geliyordu. Lambert gibi komutanların yenilginin Che'nin hatasından kaynaklandığını, Kübalıların korkakça davrandıklarını ve Kongolulara ihanet ettiklerini söylediklerine dair söylentiler çıktı. Fernández Mell ve Aragonés Kibamba'da, göl kıyısındaki üsten Che'ye sürekli mesaj göndererek bulunduğu mevkii terk etmesini istiyorlardı. Her an bir düşman saldırısı olabilir ve göle ulaşabileceği yol kolayca kesilebilirdi.

Askeri cephenin neredeyse tamamen çökmesi üzerine fırsattan yararlanan Kongo hükümeti bazı isyancı liderlerle ittifak kurarak baskı yapmaya çalışıyordu. Masengo, Aragonés ve Fernández Mell'e Devlet Başkanı Kasavubu'nun kendisine gizli bir mesaj göndererek mücadeleyi terk etmesi halinde hükümette bir bakanlık teklif ettiğini bildirdi. Aragonés ve Fernández Mell, "Masengo'ya yanaştıklarına göre," diye uyarıyorlardı Che'yi, "Soumaliot ve Kabila üzerinde de 'çalışıyor' olmaları gerekir."

30 Ekim günü Che'ye yeni bir acil not gönderdiler. Göle gelip onlara katılması için yalvarıyorlardı. Uçaklar Kibamba civarındaki mevzilere yangın bombası atmaya başlamışlardı ve bunun nihai saldırının başlangıcı olmasından korkuyorlardı. Üste tam bir kaos yaşanıyordu. Her türlü "kaçaklar, suçlular ve hainler" geliyorlardı ve hiçbir denetim yoktu. "Durum gerçekten endişe verici," diye vurguluyorlardı. "Sana yeterince yazdığımızı, buradaki durumun yanı sıra uluslararası durum hakkında da seni bilgilendirdiğimizi düşünüyoruz. Neredeyse iki dedikoducu yaşlı kadına döndük. Haberlerden bizim kadar endişelenmen için sana yalvarıyoruz (böylece üç dedikoducu olabiliriz)."

Sonunda Che onların tavsiyesine uymaya karar verdi. Papi'yi yeni üs olarak seçtiği köyde bir grup Kongoluyla birlikte bırakarak askeri eğitime devam edilmesini emretti ve Kibamba'ya doğru yola çıktı. Çevresinde Kongo Devrimi adına inandığı her şey can çekişiyor olsa da, Che umut etmekten vazgeçmiyordu ve o sırada bile henüz ele geçirilmemiş uzak cepheleri takviye etmeye çalışıyordu. Her zamanki gibi o ay yaşananlara ilişkin yaptığı değerlendirmede, ekim ayının "tam bir felaket ayı" olduğunu yazdı. "Özetle," diyordu, "belirleyici olabilecek bir aya [kasım] giriyoruz."

Ancak Che bu satırları yazarken bile ayağının altındaki zemin kaymaya devam ediyordu. 1 Kasım günü Büyükelçi Ribalta Tanzanya hükümeti tarafından görüşmeye çağırıldı ve kendisine Akra'da varılan anlaşma uyarınca Tanzanya'nın "Kongo Ulusal Kurtuluş Hareketi'ne "yapılan yardım türü"nü sona erdirmeye karar vermiş olduğu bildirildi. Che'ye acil bir mesaj gönderilerek haber verildi.

"Bu cançekişen bir devrim için öldürücü bir darbeydi," diye yazdı Che. Aldığı bilginin hassaslığını dikkate alarak Masengo'ya bir şey söylememeye karar verdi. Birkaç gün içinde

meydana gelecek gelişmelere bakarak bir karara varacaktı. 4 Kasım günü Che büyükelçilikten bir telgraf aldı. Telgraf Fidel'in yazdığı bir mektubun özetini içeriyordu. Mektubun tamamı daha sonra bir kuryeyle gönderilecekti. Bu Fidel'in bir ay kadar önce Che'nin Machadito'yla kendisine gönderdiği mektuba yanıtıydı. Fidel'in görüşleri özetle şöyleydi:

"1. Abese varmadan elimizden geleni yapmalıyız. 2. Tatu'nun [Che'nin] yargısına göre varlığımız haksız ve faydasız hale geliyorsa, çekilmeyi düşünmemiz gerekir. Objektif duruma ve adamlarımızın ruh haline göre hareket etmelisiniz. 3. Eğer kalmanız gerektiğini düşünüyorsanız, ihtiyacınız olan insani ve maddi kaynakları göndermeye çalışacağız. 4. Tutumunuzun bozguncu ya da kötümser olarak değerlendirilmesinden yersiz biçimde korktuğunuzdan endişe ediyoruz. 5. Kalmaya karar verirseniz, buraya dönerken ya da bir başka yerde kalırken şimdiki statükoyu muhafaza edebilirsiniz. 6. Alacağınız her türlü kararı destekliyoruz. 7. İmhadan kaçının."

Che sahra telsizini kullanarak Fidel'e iletilmek üzere Dar ül Selam'a bir mesaj gönderdi ve mevcut durumu özetledi. Birkaç gün önce Kongolu isyancı liderlerin topluca Tanzanya'ya kaçtıklarına dair söylentiler çıktığını, yirmi kadar seçme adamla geride kalmaya karar verdiğini bildirdi. Bir gerilla gücü toplama çabasını sürdüreceklerdi. Başaramazlarsa "bir başka cephe" kurmak için araziye çıkacaklar ya da Tanzanya'dan siyasal sığınma isteyeceklerdi. Ne var ki Tanzanya'nın desteğini askıya almasıyla birlikte bu seçenek ortadan kalkmıştı.

Che yüksek düzeyde bir Küba heyetinin Tanzanya'ya gönderilerek Nyerere'yle konuşmasını ve Küba'nın tavrını ortaya koymasını önerdi. "Küba Tanzanya'nın onaylaması halinde yardımda bulunmayı önermişti. Bu [öneri] kabul edildi ve yardım etkin hale getirildi. Tanzanya'nın içinde bulunduğu zorlukları anlıyoruz, ancak yaptığı önerileri kabul etmiyoruz. Küba verdiği sözden dönmez; ne de [Kongolu] kardeşlerini paralı askerlerin merhametine terk ederek utanç verici biçimde kaçmayı kabul edecektir. Ancak haklı gerekçeler ya da zorlayıcı bir sebeple, bizzat Kongoluların istemesi halinde mücadeleyi terk edeceğiz; böyle bir durum olmadıkça savaşmaya devam edeceğiz."

Che, Fidel'den Tanzanya'nın asgari ölçüde desteğini sağlamasını da istedi. Bu destek Dar ül Selam'la iletişimin açık tutulmasını, yiyecek ve silah ikmali için gölü kullanmaya devam etmelerine izin verilmesini kapsıyordu. Son olarak Fidel'e "güvensizlik yaratabilecek her türlü manevrayı önlemek" için mektubunun bir kopyasını Çinlilere ve Sovyetlere iletmesini tavsiye etti.[132]

132) Kongo'da yürütülen Küba faaliyetlerine yönetici düzeyinde katılan bir Küba istihbarat görevlisi, yazara Sovyetler'in Çinlilerle rekabetinin Kongoluların tutumunu doğrudan etkilediğini anlatarak şöyle dedi: "Bence Sovyetler Che'den kurtulmak istiyorlardı." Aynı kişiye göre, Sovyetlerin Küba ile Afrika arasındaki ittifakla işbirliği yapmalarının esas nedeni Çinlilerin göz diktikleri bir bölgede onlarla rekabet etmek istemeleriydi. Rüzgarlar yön değiştirince Moskova ağırlığını görüşmeler yoluyla çözüme varılması için kullanmış, böylece Kongo devrimi davasını ve Che'nin kişisel çabalarını mahkum etmişti. Kübalı kıdemli görevli bu analizi güçlendirmek için Che'nin notlarında yer alan bazı görüşlerden (muhtemelen özgün, yayımlanmamış Kongo günlüğünde yer alan) söz etti. Buna göre Che, Sovyetler'in Tanzanya Devlet Başkanı Nyerere'ye Kübalıların çekilmelerini istemesi için baskı yaptığından kuşkulanıyordu.

10 Kasım'da küçülen isyancı bölgesinin çevresindeki çözülme devam ediyordu. Ruandalı Tutsilerin mevzilerinden biri geçildi ve düşman göle doğru ilerlemeyi sürdürdü. Kibamba'daki yiyecek ve tıbbi malzeme düzeyinin düşmesi üzerine Che, Kigoma ve Dar ül Selam'daki Küba istasyonlarına şu telgrafı çekti: "Düşman baskısı artıyor ve göl [Tanzanya gölü] kuşatılıyor. Tecrit durumununda önemli miktarda Kongo parasına ihtiyaç olacak. Çok çabuk hareket etmeniz gerekir. Üssü savunmaya hazırlanıyoruz."

14 Kasım'da Che'nin Kübalı tekne kaptanı "Changa" Kigoma'dan yiyecek ve Dar'daki Küba istihbarat görevlisi aracılığıyla Fidel'den gelen yeni bir mesajla gölü geçti. Mesajda Fidel, Che'ye Tanzanya hükümetinin tutumunu değiştirmekte olduğuna dair hiçbir belirtinin görülmediğini bildiriyordu. Dar'daki temsilci resmi tutum dikkate alındığında Tanzanya'da Che için "gizli bir üs" hazırlamasını isteyip istemediğini soruyordu. Che buna olumlu yanıt verdi.

Tekne kaptanı Sovyetler Birliği'ndeki eğitim kursundan yeni "mezun" olmuş kırktan fazla Kongolu isyancıyı da getirdi. Bu son anda yapılan gülünç bir gösteriydi. Bulgarlar ve Çinliler tarafından eğitilmiş öncelleri gibi onlar da hemen iki haftalık tatil istediler ve bagajlarını koyacakları yer olmadığı için şikayet etmeye başladılar. "Devrimin umut bağladığı bu çocukların gelişi," diye yazdı Che "bu kadar üzücü olmasaydı komik olurdu."

Sahradaki Kübalı komutanların bütün çabalarına rağmen isyancıların savunma hatları dağılmaya devam ediyordu. 16 Kasım günü Che Kigoma'daki gizli depodan silah gönderilmesini isteyerek Dar ül Selam'daki Küba elçisine bir SOS gönderdi. Tanzanyalı yetkilileri lojistik ikmal hattını bilinçli olarak tıkamakla suçladı ve elçilikten niyetlerinin ne olduğuna dair açık bir yanıt talep etmesini istedi. Düşman gambotları gölde devriye geziyorlardı ve hemen bir şeyler yapılmalıydı.

Aynı gün içinde, hâlâ dağlarda olan Papi acil takviye istediğini belirten bir mesaj gönderdi. Kendisiyle birlikte olan Ruandalılar o sabah silahları yanlarında olduğu halde topluca firar etmişlerdi ve şimdi de Kongolular gidiyorlardı. Bu çok kötü bir haberdi: Cephede yeterince adam olmadıkça düşmanın ilerlemesini durdurmanın hiçbir yolu yoktu.

Che strateji tartışmak için Kongolu liderleri topladı. Masengo, Chamaleso ve diğer iki liderle bir araya geldi. Tekrarlanan ısrarlara rağmen Kabila henüz gölü geçmemişti. Gördükleri kadarıyla sadece iki alternatif vardı: Bulundukları mevkide sonuna kadar savaşmak ya da bir yarma hareketine girişerek düşman hatlarından geçmek ve kuzeye ya da güneye doğru kaçmak. Ellerindeki savaşçılar güvenilir olmadığı için birinci seçeneği gözardı ettiler ve kesin olmamakla birlikte güneyden, Bondo denilen bölgeden bir yarma harekatı yapmaya karar verdiler. Che bu bölgedeki imkanları değerlendirmek için Dreke ve kendi subaylarından Aly'e hızlı bir keşif yapmalarını emretti.

Che'nin kaydettiğine göre, Aly patladı. "Bu insanların işbirliği yapmadıkları koşullarda tepelerin üzerinde koşuşup durmak" yetmişti artık. "Sözünü keserek ona Bondo'dan

tahliye örgütleyeceğimizi, eğer istiyorsa mücadeleyi terk eden grupla birlikte gidebileceğini söyledim. Hemen yanıt vererek sonuna kadar kalacağını söyledi."[133]

Gizliliği sürdürmenin doğru olmayacağını düşünen Che, Masengo'ya Tanzanya'nın desteğini çekme kararını açıkladı. Bu haber Masengo ve yoldaşları için belirleyici oldu. O gece Chamaleso Che'ye gelerek kamptaki bütün isyancı subayların seferi sona erdirmeye karar vermiş olduklarını bildirdi. Che bu kararı üzüntüyle karşıladı ve Chamaleso'ya durum buysa kararın yazılı hale getirilmesini istediğini söyledi. "Ona tarih denilen şeyin pek çok parçalı veriden oluştuğunu ve bunların değiştirilebileceğini anlattım." Kongoluların daha sonra çekilme kararının Kübalılardan geldiğini söylemeleri halinde elinde bir belge bulunmasını istiyordu. Chamaleso böyle bir belgeyi Masengo'nun imzalayacağını sanmadığını, ancak bu öneriyi kendisine götüreceğini söyledi.

Tam o sırada sahra telefonu çaldı ve Che'ye yukarıdaki üssün az önce düştüğü bildirildi. Che'nin adamları çatışmadan geri çekilmişlerdi ve düşman büyük sayılar halinde ilerliyordu. Bunun üzerine Che ani bir tepki göstererek acil geri çekilme önerdi. Masengo bu öneriyi hemen kabul etti. Chameloso bu fırsatı değerlendirerek Che'ye subaylarla bir kez daha konuştuğunu, hepsinin oybirliğiyle savaş alanından "kesinlikle" çekilmek istediklerini bildirdi. Bu bir belirsizlik anıydı. Che'nin kaydettiği gibi: "Beş dakika içinde telefon operatörleri ortadan kayboldular, askeri polisin tamamı kaçtı ve üssü tam bir kaos kapladı."

VIII

18 Kasım günüydü. Hava kararmaya başlamıştı. Che Kigoma'yla telsiz bağlantısı kurarak geri çekilmekte olduğunu bildirdi ve teknelerin tahliye için hazırlanmasını istedi. Che adamlarına kulübeleri ateşe vermelerini, ellerindeki ekipmanı gizlemelerini ve son bir direniş için gerekli olabilecek ağır silahları yanlarına almalarını emretti. Şafak vakti ağır adımlarla göl kıyısına doğru yürümeye başladılar. Yanlarında sürüklemekte oldukları yükün bir kısmını yolda bırakmak zorunda kaldılar. Che adamların yüzlerindeki ifadenin "yüz yıl yaşlanmışlar gibi bir yorgunluğu" yansıttığını ve onları daha hızlı yürümeye zorladığını kaydetti. Arkalarında patlamalar oluyor ve göğe dumanlar yükseliyordu. Birileri mühimmat depolarını havaya uçuyordu. Kongoluların çoğu kaçmıştı. Che göle vardıklarında herkesi tahliye edecek kadar tekne olmayacağını bildiği için onların gitmesine izin vermişti.

Kibamba'nın on kilometre güneyine düşen göl kıyısında bir randevu noktası belirlemişlerdi. Yürüyüş sırasında Che Kigoma'ya yeni telsiz mesajları göndererek teknelerin o gece gelmesini istedi. Tahliye noktasına öğleden sonra ulaştılar. Che tekrar telsiz bağlantısı kurarak, kendisinin ve adamlarının orada olduklarını, savaşın sona erdiğini ve acilen çekileceklerini söyledi. Nihayet bir yanıt geldi: "Anlaşıldı". Che daha sonra şöyle yazacaktı: "Gölden 'anlaşıldı' sözcüğünü işittiklerinde, yoldaşların yüzleri sihirli bir değnek-

133) Ayrıntılar için bkz. Ek.

le dokunulmuş gibi aydınlandı."

Tekneler ne o gece ne de ertesi gün geldi. Gerilim dolu bekleyiş sürerken Che çevreyi koruma altına almak için pusu kurdu ve kaybolanları araması için geriye adam gönderdi. Biri ertesi gün ayak bileğini burktuğu için topallayarak döndü, ancak diğer iki Kübalı ortada yoktu. 20 Kasım günü öğleden sonra Che Kigoma'daki tekne kaptanı Changa'yla telsiz bağlantısı kurdu ve ona iki yüz adamın tahliye beklediğini söyledi. Changa ona Tanzanyalı yetkililer tarafından alıkonduğunu, fakat o gece gölü geçeceğini bildirdi.

Che, bu haber üzerine "insanlar coştular," diye yazdı. Masengo ve genel kurmayıyla henüz konuşmuş ve Kongolu komutanlardan birinin adamlarıyla birlikte geride kalmasını kararlaştırmışlardı. Masengo ve diğerleri Kübalılarla birlikte tahliye edileceklerdi. Ancak planın işlemesi için kaçanların Kongolu savaşçıları aldatmaları gerekiyordu. Che ile Masengo çaresiz durumdaki savaşçıları kendilerini yakınlardaki bir köye götürecek bir tekneye bindirmek için çeşitli "bahaneler"e başvurmaya karar verdiler. "Gerçek" tahliye onlar gözden kaybolunca başlayacaktı.

Ancak işler bu kadar düzgün gitmedi. Kongoluların önemli bir bölümünü birinci tekneye dil dökerek bindirmeyi başardılar. Ancak diğerleri, Che'nin deyişiyle "bir şeyler döndüğünü" anladılar ve orada kalmak istediklerini bildirdiler. Bunun üzerine Che adamlarına emir vererek "en iyi davranış" göstermiş olan Kongoluları seçmelerini istedi. Seçilenler "Kübalıymış gibi" onlarla birlikte geleceklerdi.

Gölün kıyısında durmuş Kongo'daki Küba görev kuvvetinin nihai tahliyesini izlerken Che'nin aklı hâlâ geride kalıp mücadeleyi sürdürme imkanlarıyla meşguldü. "Bence durum açıktı; bir görev için göndermiş olduğum iki adam... birkaç saat içinde gelmedikleri takdirde terk edileceklerdi. Kongo'nun içinde ve dışında uğrayacağımız iftiraların ağırlığından kurtulduğumuz anda... yaptığım araştırmaya göre, [bu koşullarda] asık suratla [da olsa] yirmi kadar adamın beni izlemesini sağlayabilirdim. Peki daha sonra ne yapacaktım? Bütün şefler geri çekiliyorlardı, köylülerin bize yönelik tutumu giderek daha düşmanca bir hal alıyordu. Ancak tam bir tahliye ve... savunmasız köylülerin ve [fiilen savunmasız] silahlı adamların... yenilmiş vaziyette ve ihanete uğramışlık duygusuyla geride bırakılması bana derin bir acı veriyordu."

Son birkaç gündür Che'nin zihnini meşgul eden fikirlerden biri Pierre Mulele'nin önderliğindeki isyancı güçle birleşmeyi denemek üzere Kongo'yu bir uçtan diğerine geçmekti. Ancak Mulele'nin bölgesine ulaşmak için cangılın içinde yüzlerce kilometre yürümek gerekiyordu ve etkin bir gerilla gücü örgütlemek şöyle dursun, bu maceralı yürüyüşten sağ çıkmak bile bir başarı olacaktı.

Teknelerin gelmesini beklerlerken Che seçenekleri değerlendirmeyi sürdürdü "Aslında," diyecekti sonra, "geride kalma fikri gecenin son saatlerine kadar kafamın içinde dönüp durdu." Onu en çok rahatsız eden şeylerden biri bu geri çekilişin alçaltıcı bir kaçış anlamı taşıması ve Kongolu savaşçıları geride bırakmak için başvurdukları hile idi. Ken-

disinin ve yoldaşlarının bu adamlar tarafından ileride nasıl hatırlanacaklarını düşündükçe kahroluyordu.

"Son saatler bu şekilde geçti," diye yazdı, "sabahın ikisinde tekneler gelene kadar tam bir yalnızlık ve kafa karışıklığı içinde."

Önce hastalar ve yaralılar bindi, daha sonra Masengo, genel kurmayı ve kendileriyle birlikte gelmeleri için seçilen kırk kadar Kongolu. Nihayet Che ve Kübalılar da tekneye çıktılar."

"Bir terk edilmişlik, kasvet ve utanç duygusu hayalet gibi üzerime çöktü. Bizimle birlikte gelmek isteyen adamları reddetmek zorunda kalmıştım. Bu geri çekilişte hiçbir ihtişam belirtisi, hiçbir isyan tavrı yoktu. Makineli tüfekler hazırdı ve âdet olduğu üzere [terk edilen savaşçıların] karadan bir saldırıyla bize gözdağı vermeleri halinde duruma müdahale edecek adamları önceden hazırlamıştım. Kaçanların lideri olarak adamlara palamarı çözmelerini söylerken gözyaşlarıma hakim olamadım."

28
Dönüş Yok

I

Kongo felaketinden birkaç gün sonra Che, Dar ül Selam'ın eteklerindeki Küba elçiliğinin misafirhanesi olarak kullanılan iki küçük odalı bir apartman katında güvenli biçimde gizleniyordu. Büyükelçi Ribalta, şifreci-telgrafçı, bir erkek sekreter ve üst kattaki yabancının kim olduğunu asla bilemeyecek bir aşçı dışında bütün elçilik çalışanlarını göndermişti.

Talihsiz sefere katılan diğer Kübalılar kamyonla Dar ül Selam'a getirilmişler; Küba'nın ricası üzerine buradan uçakla Moskova'ya nakledilmişler, oradan da bir Küba uçağıyla Havana'ya getirilmişlerdi. Fermández Mell iki kayıp Kübalıyı arama ve kurtarma ve geride kalan Kongoluları tahliye etme göreviyle geride bırakılmıştı. Onları bulması ve maceralı bir yolculukla Ruanda'ya götürmesi dört ay sürecekti.

Che ve adamları, Kongo hükümetine ait bir hücumbotla burun buruna gelmelerine rağmen Tanganika Gölü'nü güvenli biçimde geçmişlerdi. Che cesurca bir blöf yaparak adamlarına 75 mm.lik geri tepmesiz topları, silahlı ve çatışmaya hazır olduklarını göstermek için teknelerin provasına yerleştirmelerini emretmişti. Bu cüretli bir hareketti. Ateş açılması halinde top namlularının geriye verdiği basınç bordadakilerin çoğunu öldürebilirdi. Bu uyarıyı dikkat aldıkları ya da kaçaklara dokunmamaları için yukarıdan aldıkları emirler nedeniyle hücumbot onlara yaklaşmamıştı.

Kigoma sahiline yanaştıklarında bir Kübalının kullandığı küçük bir motorlu tekne Che'yi bekliyordu. Papi'yi ve yakın korumaları Pombo ve Tumaini'yi –ya da "Tuma"– yanına alan Che küçük tekneye bindi ve kalanlara kısa bir konuşma yaparak onları yeniden, belki "bir başka ülkede" görmeyi ve içlerinden bazılarının başka topraklarda savaşmaya gideceklerini umduğunu söyledi. Bu isabetsiz ve duygusal bir tavırdı, zira Kübalılar ülkelerine dönüp ailelerine kavuşacakları için sevinç içindeydiler, oradan yaşadıkları deneyime ve Afrika'da peşinden gittikleri adama ilişkin karmaşık duygularla ayrılıyorlardı.

Kıyıya çıktıklarında Che üç genç taraftarına dönerek, Pombo'nun anlatımına göre şöyle dedi: "Şimdi işimize bakalım. Devam etmeye hazır mısınız?" Anlamışlardı: Che Kü-

ba'ya dönmüyordu. "Nerede?" diye sordu Pombo. "'Neresi olursa,' dedi Che. O sırada nereye gideceğimize dair kesin bir fikri yoktu."

Harry "Pombo" Villegas yirmi beş yaşında, Carlos "Tuma" Coello ondan bir yaş büyüktü ve her ikisi de ergenlik çağında Sierra Maestra'ya gidip Che'ye katıldıkları 1957'den beri onun yanından ayrılmamışlardı. José María "Papi" Martínez yirmi dokuz yaşındaydı ve 1962'den beri Che'nin gerilla programı kapsamında Piñeiro'nun kilit adamlarından biri olmuş, önce Guatemala'ya gitmiş, daha sonra Masetti grubuna katılmış ve Tanya'nın gizli eğitimine yardımcı olmuştu. Onlar Che'nin "kaş çatmadan" kendisini izleyeceklerine inandığı ve asla düşkırıklığına uğramadığı birkaç adam arasında yer alıyorlardı. Tanzanya kıyısında Che'nin sorusuna üçü de "evet" yanıtını verdi.[134]

"Bir başarı kazanmadıkça... Küba'ya dönemezdi," dedi Pombo. "En iyisinin devam etmek olduğunu düşünüyordu. Kendi çabasıyla, her türlü imkanı kullanarak mücadeleye devam etmek zorundaydı."

Aslında Che bir gölden çok daha fazlasını geçmiş ve Kongo'da çöken bir devrimden çok daha fazlasını bırakmıştı. Beş yıl boyunca savaşmayı planlamış, ancak altı ay sonra her şey bitmişti. Bir ay kadar önce Küba Komünist Partisi'nin açılış töreninde Fidel onun veda mektubunu kamuoyuna açıklamıştı. Bütün dünya onun "yeni savaş alanları"nda olacağını biliyordu artık. Verdiği sözle kendisini bağlamıştı. Dahası, Küba'nın Kongo'daki örtülü varlığı haziran ayında Kübalı bir gerillanın günlüğü Bendera'da ele geçtiğinden beri biliniyordu. CIA Che'nin orada olduğunu henüz bilmese de, Kongo'yu çoktan ihtimaller listesine almış olmalıydı ve Che onun orada olup olmadığını araştıracaklarını dikkate almak zorundaydı.

Kasım 1965'te Che muhtemelen dünyanın en tanınmış Marksist devrimcisi, "proletarya enternasyonalizmi" hedefinin sınır tanımadığı bir adam durumundaydı. Ama bu kez gidecek yeri bile yoktu ve gerçekten de ülkesiz bir adam haline gelmişti.

II

25 kasım günü, Che ve adamlarının Kongo'dan ayrılmalarından üç gün sonra, Kongo silahlı kuvvetleri şefi Joseph Mobutu Devlet Başkanı Kasavubu'yu devirdi. Bu otuz yıl boyunca sürerek ulusun kanını kurutacak Batı destekli zalim bir diktatörlüğün başlangıcıydı. Kongo "devrimi" kesinlikle sona ermişti.

Tuma ve Pombo birkaç gün Dar ül Selam'da kaldıktan sonra önce Paris'e, oradan Moskova'ya ve Prag'a uçtular. Orada Çek istihbarat servisinin sağladığı güvenli bir eve yerleşerek Che'yi beklemeye başladılar. Tanzanya'nın başkentinde küçük bir odada saklanan ve sadece Pablo Ribalta ve talimatlarını alan Kübalı telgrafçı tarafından ziyaret edilen Che, Kongo hatıraları üzerinde çalışmaya başladı.

Che tarihin bir tanığı olarak Kongo'daki son eylemlerini değerlendirdiği gibi, küresel

134) Ayrıntılar için bkz. Ek.

Sosyalist devrim kroniklerine katkı olarak yapacağı son yayınını da –"uygun zamanda"– düşünerek yazmaya başladı. Küba devrimci savaşı üzerine yazdığı kitapla aynı başlığı, "Pasajes de la Guerra Revolucionaria (Congo)"yu (Devrimci Savaştan Notlar, Kongo) seçen Che nihai hedefi dünyanın ezilenlerinin "kurtuluşu" olan tarihsel bir mücadelede Kongo'nun kendisi için sadece bir aşama olduğunu öne sürüyordu.

Ne var ki yaptığı iki değerlendirme arasında dikkat çekici bir farklılık vardı. Birincisi, yapılan hataları ve fedakarlıkları sözünü sakınmadan ortaya koysa da, daha çok Küba gerillalarının kahramanlıklarına bir övgüden; Fidel'in onları zafere götüren kusursuz liderliğinin yüceltilmesinden ve başkalarının taklit edebileceği ahlaki bir öyküden oluşuyordu. İkinci hatırat ise birincisinin tam tersiydi. Che'nin ilk sayfalarda yazdığı şu sözler bu durumu açıkça ortaya koyuyordu: "Bu bir başarısızlık öyküsüdür."

Kitabı, "Tam bir fedakarlık örneği veren Bahaza ve yoldaşlarına" ithaf eden Che klasik bir Marksist *autocrítica* ya da özeleştiri tavrıyla kendi günahlarını silme kararlılığı gösteriyordu. Kitabın sonunda yaşadığı deneyimin tamamını aktardıktan ve Kongo hareketinde ve Kübalı savaşçılarda gördüğü hatalara ve yetersizliklere ilişkin uzun bir eleştiri yaptıktan sonra kendi hatalarını sıralıyordu. "Uzun bir süre aşırı hoşnutluk olarak betimlenebilecek bir tutumu sürdürdüm ve başka zamanlarda da, belki kişiliğimin bir özelliğinden ötürü, çok sert ve [başkalarını] incitici bir tutum sergileyerek patladım."

Che iyi ilişkiler kurduğu yegane grubun "köylüler" olduğunu yazdı, ancak Shawili dilini yeterince öğrenmeyi beceremediği için üzgündü. Fransızcası sayesinde, sıradan askerlerle değil sadece subaylarla konuşabilmişti.

> Adamlarla kurduğum ilişkide, kişisel ya da fiziksel bakımdan herhangi birinin bana güvensizlik duymasını önleyecek tavrı gösterdiğime inanıyorum... Bir çift parçalanmış botun verdiği rahatsızlık ya da çamaşır değiştirememek ve askerlerle aynı yavan yemeği yemek benim için bir fedakarlık değildir. Günlük sorunlardan uzaklaşarak bir köşeye çekilip okuma alışkanlığım beni adamlardan uzaklaştırıyordu. İnsanlarla kolayca ilişki kurmamı önleyen kişilik özelliklerimden söz etmeme gerek yok.
>
> Sert davranıyordum, ancak aşırıya kaçtığımı ya da adaletsiz olduğumu sanmıyorum; adamları yiyeceksiz yürütmek gibi düzenli bir ordunun uygulamadığı yöntemleri kullandım; bu benim gerilla savaşı zamanlarında öğrendiğim yegane etkin [cezalandırma] yöntemidir. Başlangıçta manevi baskı uygulamaya çalıştım ve başarısız oldum. Adamlarımın duruma aynı açıdan bakmalarını sağlamaya çalıştım ve bunda da başarısız oldum. O anki kasvetli durumu değerlendirerek geleceğe iyimser bakmaya hazır değildiler.
>
> Nihayet ilişkilerimde sıkıntı yaratan bir başka nokta Fidel'e yazdığım veda mektubudur. Bu [mektup] yoldaşlarımın beni, yıllar önce Sierra'da

mücadeleye başladığım zamanki gibi, Kübalılarla ilişkide [sadece] bir yabancı olarak görmelerine neden oldu. Artık paylaşmadığımız ortak bazı şeyler, üstü kapalı ya da açık biçimde dışlandığım ve aile, ulus, hayat tarzı gibi her bir adam için bireysel olarak en kutsal bazı ortak özlemler vardı. Küba'nın içinde ve dışında övgü dolu pek çok yoruma yol açan mektup beni savaşçılardan ayırdı.

Neredeyse kıtasal ölçekte bir mücadelenin analizinde bu psikolojik düşünceler yersiz kaçabilir. Çekirdek anlayışıma bağlı kalmaya devam ediyorum; artık bir bölükten fazla olmayan bir Kübalılar grubunun lideriydim ve görevim onlara gerçek anlamda liderlik etmek, otantik bir halk ordusunun gelişmesini sağlayacak bir mücadelede onlara rehberlik etmekti. Ama aynı zamanda tuhaf statüm beni bir askere, yabancı bir gücün temsilcisine, Kübalıların ve Kongoluların bir öğretmenine, stratejiste, belirsiz bir sahnede yüksekten uçan bir siyasetçiye, kendini tekrarlayan ve bıktırıcı bir baş sansürcüye dönüştürdü... Nasıl çözüleceğini bilmediğim pek çok ipten oluşan bir Gordion düğümü oluştu...

Kongo'da öğrendim; bir daha yapmayacağım hatalar var. Tekrarlayacağım başka hatalar ya da yeni hatalar olabilir. [Bu mücadeleden] gerilla savaşına her zamankinden daha büyük bir inançla çıktım. Sorumluluğum büyüktür; yenilgiyi unutmayacağım, onun en değerli derslerini de.

III

Kongo'dan ayrıldığı andan itibaren Che korunma ve hayatını sürdürme konusunda tamamen Küba'nın gizli servislerine bağımlı hale geldi. Yetişkin hayatında ilk kez artık kendi kaderinin efendisi değildi.

Barba Roja Piñeiro tarafından yönetilen istihbarat ve gerilla destek şebekesi, Latin Amerika'da ve dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Afrika'nın tamamında da genellikle diplomatik örtü altında faaliyet gösteriyordu. Kahire'deki Küba maslahatgüzarı José Antonio Arbesú, Piñeiro'nun adamlarından biriydi. Bir diğeri Afrika ve Asya seksiyonu şefi Ulíses idi. Ulíses uzun boylu, zayıf bir adamdı. Küba'da Tanya'nın sevgilisi olmuştu. Aynı zamanda Arjantin'e hareket etmeden önce Masetti'nin denetçiliğini yapmıştı. Che'nin Kongo'da kaldığı süre boyunca Ulíses onun irtibatını sağlamış, Küba ile Tanzanya arasında sürekli gidip gelerek silah, adam ve istihbarat akışının eşgüdümünü üstlenmişti. Yenilgiden beri Ulíses Kübalı savaşçıların Havana'ya dönüşlerinden ve Che'nin gelecekteki hareketlerine eşgüdüm sağlamaktan sorumluydu. O sırada Che'nin geleceği açık bir soru olmaya devam ediyordu. Fidel onun Küba'ya dönmesini istedi. Fakat Che bu öneriyi reddederek "doğrudan" güney Amerika'ya gitmek istediğini söyledi. Peki nereye? Piñeiro'nun baş yardımcısı, Peru ve Arjantin'deki Béjar ve Masetti seferlerine yar-

dımcı olan Juan Carretero ya da Ariel ikileme düşmüşler ve Che'nin kolayca başa çıkılabilecek bir adam olmadığını anlamışlardı.

"Onunla tartışmak çok zordu," diyordu Ariel. "Çok çileci bir zihniyete sahipti. Devrimci davaya olan yükümlülüğü nedeniyle o mektuptan [veda mektubu] sonra herkesin gözü önünde Küba'ya dönmek istemedi. Dönüş ihtimali bile yoktu."

Haftalar birbiri ardı sıra geçip gidiyordu. Noel ve Yılbaşı gelip geçti. Che hâlâ inzivadaydı. 1966 Ocak ayı başlarında Che'nin karısını görmek istemesi üzerine Ariel, Aleida'yı Tanzanya'ya getirdi. Yıllar sonra Aleida gizli seyahat kimliğiyle iki farklı fotoğrafta görülüyordu: Birinde, dalgalı siyah saçlı, yüzü biraz topluca, olgun görünüşlü bir kadın; diğerinde altmışların modasına uygun biçimde siyah saçları omuzlarına dökülmüş ince bir kadın olarak.

Ariel, Dar'a geldiklerinde Aleida'yı doğruca Che'nin kalmakta olduğu elçilik misafirhanesine götürdü. Aleida'nın bütün hatırladığı iki katlı bir binaydı. Arabadan iner inmez binaya girmiş ve merdivenlerden hızla üst kata çıkmıştı. Orada Che'yle iki odalı bir daireyi paylaştı. Odalardan biri fotoğraf banyosu için kullanılan bir karanlık odaydı. Bu odadaki yatakta uyudular ve günlerini bitişikteki küçük oturma odasında geçirdiler. Altı hafta boyunca bu odalardan çıkmadılar. Pencerelerin perdeleri sürekli kapalıydı. Bir keresinde Aleida perdeyi aralayıp dışarıya bakmaya cesaret etti. Yakınlarda bir koruluk vardı. Tek bir ev bile görünmüyordu. Tek ziyaretçileri Pablo Ribalta'ydı. Merdivenleri çıkarak onlara yiyecek getiriyordu. Aynı kattaki muhabere odasında Che'nin yazıcılığını da yapan Coleman Ferrer adında bir şifreci kalıyordu. Başka hiç kimse ne onların kimliğini biliyor ne de onları görüyordu.

Che bu kapalı hayattan sıkılmış gibi görünmüyordu, çünkü yapacağı çok şey vardı. Aleida geldiği sırada Kongo hatıralarını henüz tamamlamış ve aynı anda iki ayrı çalışmaya başlamıştı: "Apuntes Filosóficas," (Felsefe Notları)[135] ve "Notas Económicas" (İktisat Notları). İkincisi, Stalin döneminden beri standart bir Sosyalist kutsal kitap olan Sovyet *Ekonomi Politiğinin El Kitabı*'na ilişkin eleştirel görüşlerini temel alan bir kitap çalışmasıydı. Che yazmadığı zamanlarda kitap okuyordu. Bunlar şiir kitapları ya da eğlence için okunan kurgusal kitaplardı. Aleida geldiğinde ona da ev ödevi gibi bir okunacak kitaplar listesi verdi. Her günün sonunda okuduklarını tartışıyorlardı.

Che'nin geleceğine ilişkin sorular başlarının üzerinde sürekli bir bulut gibi asılı dursa da, Aleida o günleri özlemle hatırlıyordu. "İlk kez yalnız kalıyorduk," dedi. Yaşadıkları yakınlık bir "balayı" tadındaydı. Karanlık odadaki "yatak"larını hatırladıkça gülüyordu. Orada kaybettikleri zamanı telafi etmişledi. Geçmişte sık sık birlikte Meksika ve Arjantin seyahatine çıkmaktan söz ettiklerini anlattı, ama sonra şöyle dedi: "Artık vakit yoktu ve hiçbir zaman olmayacaktı."

135) Che felsefe üzerine kaleme aldığı henüz yayımlanmamış bu elyazması taslağı, isyancıların zaferinden sonra siyasal olarak hızla sola kayan Armando Hart'a bıraktı. Hart yıllardır Küba Kültür Bakanlığı yapmaktadır.

Şubat sonunda Küba'ya dönme zamanı geldiğinde Aleida geldiği gibi gitti: Merdivenlerden indi, ön kapıdan çıktı, kendisini bekleyen arabaya bindi ve doğruca havaalanına gitti. Doğu Afrika'ya gitmiş ama hiçbir şey görmemişti. Özellikle efsanevi hayvan parkını gezmek isterdi. "O sırada kaçırdığım şeyi daha sonra gördüm," dedi, "Yves Montand ile Candice Bergen'in oynadıkları bir filmde."

IV

Aleida ayrıldığı sırada Ariel, Che'yi nihayet doğrudan Güney Amerika'ya gitme planından vazgeçirmiş, Prag'a gitmeye ikna etmişti. Orada daha güvende olacak ve Küba gideceği bir yer bulana kadar "bekleyebilecek" idi. [136]

Che Tanzanya'dan ayrılmadan önce, mart ayında bir gün Fernández Mell onu görmeye geldi. Kayıp Kübalıları nihayet toplamış, terk edilen Kongolu savaşçıları gölden geçirerek kurtarmış ve Kigoma'daki Küba harekatının sona ermesini sağlamıştı. Che arkadaşına Kongo hatıralarının ondan eleştirel biçimde söz ettiği bölümlerini gösterdi ve şöyle dedi: "Seni nasıl kötülediğimi görüyor musun?" Fernández Mell eleştirdiği her şeyin aslında onun hatalarından kaynaklandığını söyleyerek sert bir yanıt verdi. Kendisi sadece Che'nin verdiği emirleri yerine getirmişti.

Kongo deneyimi aralarını açmıştı. Hâlâ dosttular, ama artık aynı şeylere inanmıyorlardı. "Oscarito" Che'nin "kıtasal devrim" anlayışı üzerine pek çok şey düşünmüş ve bu stratejinin en azından Afrika için geçerli olduğundan kuşkulanmaya başlamıştı. Aynı zamanda bu stratejinin başarısını kanıtlama konusunda gösterdiği inat yüzünden Che'nin kendini kandırdığını da düşünüyordu.

"[Kongo'da] Che bize öyle şeyler söylemişti ki, hissetmediği şeyleri söyleyen bir adam olmadığı halde, bütün bunların gerçekçi olmadığını bildiği kanaatine vardım," diyordu Fernández Mell. "Ama aslında Che zaferin [Kongo'da] kazanılabileceğine inanıyordu... Halkı kurtaracak bir yol bulduğu, bu yolun başarılı olacağı düşüncesini kafasına iyice yerleştirmişti ve bunu mutlak bir doğru olarak açıklıyordu. Ve bu yüzden Kongo'daki girişimin, mükemmel bulduğu stratejinin iflası olduğunu kabul edemedi."

Fernández Mell, Che'nin muhtemelen Güney Amerika'ya ve nihai olarak da, her zaman planladığı gibi, kendi yurdu olan Arjantin'e gideceğini biliyordu. Kongo'dan önce, açıkça söylemese de Che'nin kendisini de bu sefere katmak istediğini biliyordu. Ama artık bu konu kapanmıştı. Mell onun planlarını merak etmiyor ve onların gönüllü bir parçası olmak istemiyordu. Karşılıklı sessizlikleri her şeyi anlatıyordu. İki arkadaşın yolları ayrılmıştı. Fernández Mell birkaç gün sonra Fidel'e teslim etmek üzere Che'nin en son "Pasajes de la Guerra Revolucionaria"sını da yanına alarak Havana'ya döndü. Che'yi bir daha asla göremeyecekti.

136) Ayrıntılar için bkz. Ek.

V

Che Prag'a vardığında, Papi, Pombo ve Tuma kentin eteklerindeki güvenli bir evde, bir sıra yüksek ardıç ağacının gözlerden gizlediği geniş ve görkemli bir villada onu bekliyorlardı.

Küba ve Çek istihbarat servisleri Fidel'in 1959 zaferinden hemen sonra bir anlaşma yapmışlardı. Bu anlaşmaya göre Çekler Prag'ta gerektiğinde Kübalılar tarafından kullanılmak üzere birkaç güvenli evi hazır tutacaklardı. Ariel'e göre bu güvenli evler "dış etkilerden korunmuş" idi ve Çeklerden bağımsız olarak Kübalılar tarafından yönetiliyordu. "Che oraya sahte kimlikle, başka bir Latin Amerikalı devrimciymiş gibi getirildi. Çekler onun kim olduğunu kesinlikle bilmiyorlardı."

Pombo'nun anlattıklarına göre, Che'nin gelişinden sonra villada "vakit öldürerek" ve gerilla yeteneklerini korumak için atış talimi yaparak, gayet sakin yaşadılar. Kış sona erdi ve bahar başladı. Aleida birkaç haftalığına, bu kez yeni bir kılıkta Che'nin yanına geldi. Piñeiro'nun ajanı Ulises Estrada, Fidel, Piñeiro ve Che arasında mesaj taşıyarak Havana'ya gidip geliyordu. (Piñeiro'nun başka bir görevlisine göre, Che'nin ricası üzerine Ulises'in yerine Ariel getirildi, çünkü Ulises siyah olduğu için Prag'da "fazla dikkati çekiyor"idi.)

Hem Ariel'e hem de Pombo'ya göre, Fidel önceleri Che'yi Küba'ya dönmesi için ikna etmeye çalışıyor, fakat Che yerinden kıpırdamıyordu. "Che hiçbir koşulda dönmek istemiyordu," dedi Pombo. Che'ye yakın olanlar, gururuna ek olarak belirleyici bir etkenin, Fidel ile artık Küba devlet gemisini finanse etmekte olan Sovyetler arasında siyasal bir sıkıntı kaynağı haline geldiğini kabul etmesi olduğunu öne sürerler. Che Küba'nın devrimci dış siyasetini daha ileri taşıyabileceği ülke dışında Fidel için daha yararlıydı ve bu durumda Fidel de bir "eski yoldaş" a yardımcı olma gerekçesiyle onu tedbirli biçimde destekleyebilirdi.

Che'nin Küba'dan ayrılışı Fidel'in saldırgan biçimde "enternasyonalist" bir tutuma doğru dümen kırmasıyla aynı zamana rastlamıştı. Bu tutum Fidel'in 1965 1 Mayıs'ında yaptığı ve "barış içinde bir arada yaşama" anlayışına çattığı konuşmada açıkça ortaya çıkmıştı ve bu kavgacı tutum o zamandan beri devam ediyordu. Ocak 1966'da Küba desteğinde Kahire'de toplanan Afrika Asya Halkları Dayanışma Örgütü'nün "Birinci Üç Kıta Konferansı"nda –seksen kadar farklı Latin, Asya ve Afrika devletlerinden ve çeşitli silahlı "ulusal kurtuluş hareketleri"nden gelen yüzlerce delegenin yanı sıra, Sovyet ve Çin temsilcilerinin de hazır bulunduğu– Fidel bir kez daha anlaşmazlık halindeki Sosyalist süpergüçleri birbirine karşı oynamıştı. Venezuela, Guatemala, Kolombiya ve Peru'da savaşan gerilla hareketlerini öven bir önerge vererek Moskova'yı zor durumda bırakmış, Havana ile Beijing arasında Çin'in Küba'da sıkıntısı çekilen pirincin ithalatını kısıtlama kararı konusunda çıkan "yanlış anlamalar"dan söz ederek Çinlilere de çatmıştı. (Şubat ayında Fidel diplomatik dili terk ederek Çin'e yönelik şikayetlerini açıktan dile getirme-

ye başladı. Onları Küba siyasetine burunlarını sokmaya çalışmakla ve pirinci kendi siyasal saygınlıklarını güvence altına almak için sopa gibi kullanmaya çalışmakla suçladı.)

Ancak Fidel'in Üç Kıta Konferansı'ndaki gündeminde başka maddeler de vardı. Hem kendisiyle Che arasında bir anlaşmazlık olduğuna dair süregiden söylentileri azaltmak, hem de Arjantinli yoldaşına yeni bir savaş alanına girme imkanı sağlamak istiyordu. Konferansta Fidel 1966'yı "Dayanışma Yılı" olarak ilan etti ve ortak davanın bütün yeryüzünde emperyalizme karşı gerçekleştirilecek gerilla savaşlarıyla süreceğine ant içti. Bu konuşma Che için bir dönüm noktası oldu. Aslında Fidel onun "silahlı mücadele" konusunda sürdürdüğü empatik ısrara nihayet boyun eğerek Piñeiro'ya ona gideceği bir yer bulması için talimat verdi.

Seçim yapmak kolay değildi. 1966'nın başında Latin Amerika'nın devrimci görünümü canlı, fakat şaşırtıcı ve şiddetli bir akışkanlık halindeydi. Bolivya, Peru ve Kolombiya'da artık Çinlilerden yana Komünist parti hizipleri vardı ve hemen her yerde çok sayıda gerilla grubu oluşuyordu. Venezuela ve Kolombiya'daki gerillaların arasında bazı kıdemli Küba ajanları vardı, ancak bu ülkelerdeki durum belirsizdi. Gerillalar arttıkça Amerikan askeriyesinin ve CIA'nın varlığı da artmıştı.

Guatemala'daki Küba destekli isyancı koalisyon Troçkist bir hareket tarafından ikiye bölünme sürecindeydi. İç bölünmelere rağmen gerillalar, ABD askeri misyon şefinin, birkaç ay sonra da Guatemala savunma bakan yardımcısının katledilmesi gibi ses getiren bazı saldırılarda bulunmuşlardı.

Haziran 1965'te, yeraltı örgütlenmesinden iki yıl sonra, Luis de la Puente Uceda ve Guillermo Lobatón'un önderliğindeki Perulu MIR gerillaları nihayet eyleme geçmişlerdi. Eylülde Héctor Béjar'ın önderlik ettiği Küba destekli ELN de 1963 bozgununun etkilerinden sıyrılarak savaşmaya başladı. Peru hükümeti anayasal güvenceleri askıya almış ve ABD'nin yardım ettiği Peru birlikleri şiddetli bir karşı-ayaklanma savaşı başlatmışlardı. Ekim 1965'te Luis de la Puente Uceda'yı, sadece üç ay sonra da Lobatón'u öldürerek MIR'i lidersiz bıraktılar ve savaşçılarını dağıttılar. Aralıkta ELN benzer bir durumdaydı; çok geçmeden bizzat Béjar ele geçirildi ve cezaevine konuldu.

Kolombiya'da da benzer bir durum vardı. O yılın başlarında Küba destekli yeni ELN gerillalarının ortaya çıkması üzerine Mayıs 1965'te olağanüstü hal ilan edilmişti. Aralıkta sözünü sakınmayan devrimci Katolik rahip Camilo Torres ELN'ye katılarak, harekete toplumsal bir bakış açısıyla potansiyel olarak daha geniş bir cazibe kazandırdı. Şubat 1966'da Torres öldü, fakat Kolombiya isyanı gelecek yıllarda yeni kollar oluşturarak ve değişimler geçirerek devam edecekti.

Venezuela'nın Küba destekli FALN gerilla örgütünün iç sorunları mayalanıyordu. 1962'de "silahlı mücadele"yi desteklemiş olan Komünist Partisi pek çok liderinin cezaevine konulması üzerine geri adım atmaya başlamıştı. Nisan 1965'te parti genel yönetim kurulu Fidel'in açıktan eleştirdiği bir hamle yaparak çizgisini değiştirmiş ve "legal müca-

dele"ye geçmişti. Mart 1966'da Komünist Partisi Venezuela hükümeti tarafından ılımlı bir çizgiyi benimsediği için liderleri serbest bırakılarak ödüllendirildi. Ne var ki Komünistleri tanımayan Küba destekli gerillalar savaşmaya devam ettiler.

Bolivya'da kriz vardı. Askeri bir cunta Kasım 1964'te sivil devlet başkanı Victor Paz Estenssoro'yu devirmiş ve güçlü Bolivya işçi sendikasının karizmatik başkanı Juan Lechín askeri rejime karşı çok gürültülü bir muhalefet kampanyasına önderlik etmişti. Mayıs 1965'te Lechín sürgüne gönderilince, protesto amacıyla genel grev çağrısı yapılmış ve yönetimdeki generaller olağanüstü hal ilan etmişlerdi. Mario Monje'nin önderliğindeki Moskova yanlısı Bolivya Komünist Partisi "silahlı mücadele" başlatma konusunda hâlâ suskundu. Nisan 1965'te parti içinde öğrenci lideri Oscar Zamora'nın önderliğinde oluşan Çin yanlısı hizip bir gerilla savaşı başlatmak için Che'nin desteğini kazanmaya çalışmış ve olumlu işaret almıştı, ancak Che'nin Kongo'da geçirdiği süre içinde Küba-Çin ilişkileri kötüleşmiş; ya Piñeiro'nun şubesi ya da Zamora seçeneğini geliştirmek için pek az şey yapılmıştı.

Mart 1966'da hâlâ Prag'da beklemekte olan Che'nin seçenekleri daha da azalmıştı. O ay içinde Guatemala güvenlik güçleri Guatemala Komünist Partisi liderliğinin katıldığı gizli bir toplantıyı bastı ve ele geçirdiği yirmi altı üst düzey görevliyi katletti. Bu olay Guatemala gerilla hareketi içinde artan bir hizipleşmeyle çakıştı. Liderlerin öldürülmesi Küba ve Sovyet destekli gerilla önderliğini başsız bırakmıştı.

Pombo'ya göre Che'nin düşündüğü bir sonraki güzergah Peru idi, ancak oraya gitmek için stratejik olarak hemen bitişikteki Bolivyalıların yardımına ihtiyacı olacaktı. Che nisan ayında Papi'yi ileri gözetleyici olarak Bolivya'ya gönderdi; "durum uygun" mesajını alırsa onun peşinden gidecekti. "Yapılacak ilk iş," diyordu Pombo, "hareketlerinin ne durumda olduğunu anlamak için Perululularla temas kurmak ve Bolivya Komünist Partisi'nden destek [sağlamak] idi. Bolivya partisi Masetti işinde, Puerto Maldonado işinde [Héctor Béjar'ın ELN grubu] bize yardım etmiş, devrim fikrine sadakat göstermişti; aralarında daha önce bizimle çalışmış ve dahası Küba'da eğitim görmüş insanlar vardı."

Pombo'nun sözünü ettiği "sadık" Bolivyalı kadrolar Küba'nın silahlı mücadele siyasetini benimsemiş bir grup genç Bolivya Komünist Partisi üyesi idi. İçlerinde, Bolivya'nın güneydoğusundaki Beni bölgesinin geniş ve tanınmış bir ailesinden gelen Peredo kardeşler, Roberto ya da "Coco" ve Guido ya da "Inti" ile deneyimli Komünist Parti militanları vardı. Peredo kardeşlerin üçüncüsü, Osvaldo ya da "Chato" Moskova'da eğitim görüyordu. Yine Bolivyalı ünlü bir tarihçinin Avrupa'da öğrenim görmüş oğulları, Vázquez-Viaña kardeşler, Humberto ve Jorge vardı; Jorgo ya da "Loro" (Papağan) 1963-1964 Salta kampanyası sırasında Furry ve Masetti'yle birlikte çalışmışlardı. Bir diğeri Ciro Bustos ve arkadaşlarını Cezayir'den geldiklerinde La Paz'daki evinde saklayan Rodolfo Saldaña adında eski bir madenci ve sendikacıydı. Baskın biçimde Quechua Kızılderilisi kanı taşıyan genç bir kadın, Loyola Guzmán, Bolivya madenci topluluklarında çalışan

Komünist bir öğretmenin kızıydı ve Komünist Partisi'nin seçkin kadrolarının gittiği Moskova'daki eğitim okulunu bitirmiş, Arjantinli ve Perulu gerillaların lojistiğine yardımcı olmuştu. Bu kişiler ve bazıları hâlâ Küba'da eğitim görmekte olan bir avuç Bolivyalı, Kübalıların Peru'da başlayacak bir savaşta ya da savaşın Bolivya'ya yayılmasında desteğine güvendikleri sert eylemci çekirdeği oluşturuyorlardı.

Che'nin bir sonraki –ve son– savaş faaliyetinin gerçek hedefi konusundaki anlaşmazlık sürmektedir. Pombo, kendisi ve Tuma Bolivya'ya varana kadar Peru planlarının değişmediğini ve Bolivya'nın sadece dikkate alındığını söyledi. Ariel'in öyküsü farklıydı: Kendisi, Piñeiro ve Fidel, Che'yi Tanzanya'daki sığınağından çıkarmayı başardıkları sırada düşünülen yer Bolivya idi.[137]

"Che'yi Prag'a gelmeye ikna etmek için uyguladığımız yöntemlerden biri onu Bolivya'daki imkanlar konusunda heyecanlandırmaktı. Ona bazı anlaşmaların yapıldığını ve gerekli koşulların hazırlanmakta olduğunu bildirdik. Daha önce Venezuela ve Guatemala düşünülmüştü, fakat Bolivya'nın pek çok avantajı vardı. Birincisi, Che için çok önemli olan Arjantin'e yakındı. İkincisi, anlaşmalar, önceki deneyim, insan varlığı ve partinin militan gelenekleriydi. Ve nihayet Bolivya coğrafi konumu sayesinde, burada açılacak bir cephede eğitilen gerillaların Arjantin, Peru, Brezilya ve Şili gibi komşu ülkelere 'yayılmaları' bakımından büyük imkanlar sağlıyordu. Che bu imkan karşısında coşkuya kapıldı ve Prag'a gitmeyi kabul etti."

Ernesto Che Guevara'nın hayatına ilişkin yanıtsız kalan belki de en önemli tek soru şudur: Onun Bolivya'ya gitmesi gerektiğine kim karar verdi ve bu karar ne zaman ve neden alındı? Fidel, Che'nin Bolivya'yı bizzat seçtiğini ve kendisinin onu durdurmaya çalıştığını, koşullar olgunlaşana kadar beklemeye zorladığını söylemiştir. Piñeiro da aynı görüştedir. Papi'den Che'nin gerekli hazırlıklar yapılmadan Prag'tan doğruca Bolivya'ya gitmeye hazırlandığını öğrendiklerinde Fidel'in onu Küba'ya dönmesi için ikna etmeye çalıştığını söylemektedir. Arjantinli yoldaşının tehlikeye atılmasını önleme umuduyla Fidel ona adamlarını seçmesi ve eğitmesi için Küba'nın yardımını, yanı sıra Bolivya'da bir gerilla *foco*su için gerekli çalışmaların yapılmasını teklif etmişti. Fidel'in ve Piñeiro'nun açıklamaları Ariel ve Pombo'nun değerlendirmelerine tam olarak uymaz, ancak *onların* anlatımları da birbirine uymaz. Ariel ve Pombo'nun anlatımları ile Piñeiro ve *jefe máximo*nun anlatımları arasındaki çelişkiler bir yana, bu ikisinin anlatımları arasındaki çeliş-

137) Pombo, yazara, Peru'ya girişin kolaylaştırılması ve Che'nin gelişinden önce gerekli hazırlıkların yapılması için Monje'yle görüşmek üzere Prag'tan Bolivya'ya gönderildiği sırada Peru'nun düşünüldüğünü ve kendisiyle Tuma'nın bu nedenle Papi'ye yardımcı olmak için Peru'ya gönderildiklerini anlattı. Pombo Bolivya'ya gitmelerinden sonra Perulu gerillaların dağılmaya ve saflarına "sızıldığı"ndan kuşkulanmaya başladıklarını söyledi. Bolivya'da savaş başlatma fikri bu noktada tartışılmaya başlamıştı. Bu anlatımın, Ariel'in anlatımıyla çelişmesine ek olarak bir sorunu daha vardı: Pombo Temmuz 1966'ya kadar Bolivya'ya gelmemişti ve Perulu gerillaların dağılması bundan aylar önce, MIR liderleri Luis de la Puente Uceda ve Guillermo Lobatón'un ölümleri ve ardından Ricardo Gadea'nın tutuklanması üzerine başlamıştı. Ve Havana'yla aynı çizgide olan ELN lideri Héctor Béjar geçen mart ayında tutuklanmıştı.

ki nasıl açıklanabilir? Ariel kıdemli bir Küba istihbarat görevlisi ve diplomat, Pombo ise üst düzey bir general ve resmen "Devrim Kahramanı" olarak kabul edilmiş biriydi. Doğru cevap belki de Pombo'nun Prag'da başladığı ve kendi notları temel alınarak yazılmış günlüğünün asla yayımlanmayan giriş bölümünde bulunabilir.

> Afrika topraklarında gerçekleştirilen gerilla harekatının sona ermesinden yedi ay sonra ve Peru topraklarında gerçekleştirilmesi düşünülen bir sonraki maceramız için gerekli yoğun hazırlık ve örgütlenme dönemi sırasında... Ramón [Che],[138] Pancho, Tuma ve beni topladı ve bize yeni gelen bir mektubu okudu. [Bu mektupta] Fidel [duruma ilişkin] analiz yapıyor ve ondan aldığı kararı soğukkanlı bir tutumla gözden geçirmesini istiyor ve yaptığı analizin sonucu olarak şunu öneriyordu:
>
> [Che'nin] kısa bir süre için Küba'ya dönmesi... bu arada Bolivya'daki savaş perspektiflerini, silahlı mücadelenin başlaması için Estanislao'yla [Mario Monje] varılan anlaşmayı işaret ediyordu. [Che] bize, bu önerilerin doğruluğu karşısında Francisco'yu[139] mücadele imkanlarını araştırmak üzere La Paz'a göndermeye karar verdiğini söyledi... Endişeyle Francisco'nun dönüşünü bekledik. Bu, haziranın ilk günlerinde gerçekleşti. Verdiği rapora göre sonuçlar olumludur. Papi oraya [Bolivya] gitmemiz için gerekli koşulların elverişli olduğunu onayladı. Bu arada Francisco Ramón'a gemiyi terk etmek istediğini söyledi. Ondan bunu bize söylememesini istedi, çünkü utanıyordu. Küba'dan uzakta ölme konusunda kapıldığı duyguları sebep gösterdi.[140]

Böylece 1966 baharında Che'yi Bolivya'da mücadele başlatmaya ikna eden kişinin bizzat Fidel olduğu anlaşılmaktadır. Bu plan Francisco'nun La Paz'dan dönüşünden hemen sonra ve kendisiyle Papi'nin durumu olumlu olarak değerlendirmeleri üzerine yürürlüğe konuldu.

---

138) Che'nin adı bir kez daha değişmiş, Afrika'da "Tato" iken Prag'ta "Ramón" olmuştu. Bolivya'da da "Mongo" ve "Fernando" gibi çeşitli isimler kullanacaktı.

139) "Francisco"nun kimliği hiçbir zaman açıklanmamıştır. Pombo, günlüğünün yayımlanmış versiyonunda kendisinden mücadeleyi sürdürmemeye karar veren "Kübalı bağlantı" olarak söz etmektedir. Piñeiro, Francesco'nun cesur bir adam olduğunu, kent çatışmalarına katıldığını, ancak geri çekilme arzusunun ardında açıklanmayan "psikolojik nedenler" bulunduğunu söylemektedir.

140) Yazar Küba'da bulunduğu sırada Pombo'nun el yazısıyla tuttuğu günlüğün bir kısmını buldu. Pombo el yazısıyla yazdığı günlüğü daha sonra daktiloyla temize çekmiş ve üzerinde bazı düzeltmeler yapmıştı. Yukarıdaki bölüm daktilo edilmiş özgün dokümandan alınmıştır. Pombo'nun günlüğünün *gözden geçirilmiş* versiyonu 1966'da Küba hükümetinin onayıyla Küba ve Arjantin'de yayımlandı. Ancak bu baskıda yukarıdaki önemli bölüm yer almıyordu. (Gerçek adı Harry Villegas olan Pombo Küba Devrimci Silahlı Kuvvetleri'nde halen general olarak hizmet vermektedir ve sadık bir *Fidelista*'dır.) 1966'da bir Bolivya gazetesi, Pombo'nun özgün günlüğünün Che'nin özgün günlüğüyle birlikte muhafaza edildiği Bolivya merkez bankası mahzenine girilmesine izin verilmesi üzerine bu belgenin tamamını yeniden yayımladı.

Che, Pombo ile Tuma'yı La Paz'a gönderdi. Kendisi ise Pancho'yla birlikte Küba'ya hareket etti ve 21 Temmuz günü oraya vardı. Che bir yıldan fazla bir süredir uzaklardaydı. Ancak "evine" dönmüş sayılmazdı. Doğu Havana'nın kırsal bölgesinde güvenli bir eve yerleştirildi. Orada bulunduğunu çok az kişi biliyordu.

VI

Che'nin Bolivya görevi için hazırlanan gizli planın tarafların çoğunun üzerinde anlaştıkları bir yönü, belirli bir noktada, Küba ile Bolivya Komünist Partisi lideri Mario Monje arasında bir "anlaşma" yapıldığıdır. Bu konuda Mario Monje dışında herkes aynı görüştedir. Yaklaşık otuz yıl sonra Moskova kışında kapandığı sürgün evinde yaptığımız uzun bir görüşme sırasında Monje, kendi kafa karışıklığına, Piñeiro, Fidel ve Che'yle olan genellikle ikiyüzlü ilişkilerine dair uzun ve samimi açıklamalar yaptı.

Monje'nin Küba devrimiyle ilişkisi devrimin ilk günlerine kadar uzanıyordu ve anlattıklarına bakılırsa, kendi partisi Béjar ve Masetti'nin gerilla gruplarına Küba'nın kendi ülkesinde bir gerilla savaşı başlatmaya çalışmayacağı umuduyla yardımda bulunmayı kabul etmişti. Ne var ki Masetti ve Béjar olaylarından sonra bile Monje'nin Küba'nın niyetlerine ilişkin kuşkuları sürdü. Onların faaliyetlerini, özellikle Che Guevara'nın hareketlerini dikkatle gözlemeye başlamıştı.

1965'te Che Küba'da ortadan kaybolduğu ve nerede bulunduğuna dair söylentiler dolaşmaya başladığında Monje dikkat kesilmişti. Fidel ile Che arasında bir anlaşmazlık olduğuna dair söylentilere asla inanmadı; devrimi yayma hedefinde birleştiklerini gayet iyi biliyor ve Che'nin muhtemelen Afrika'da bir yerlerde olduğundan kuşkulanıyordu.

Bu durum Eylül 1965'e kadar devam etti. Bu tarihte Monje'nin partisi Küba hükümetinden üç parti üyesinin Ocak 1966'da Havana'da toplanacak Üç Kıta Konferansı'na katılmasını isteyen bir davetiye aldı. Ne var ki Monje bir süre sonra Bolivya'nın rakip Maocu partisinin lideri Oscar Zamora'nın da aynı toplantıya davet edildiğini ve geniş bir heyetin başında yer almasına izin verildiğini öğrendi. Monje ve Politbüro'daki yoldaşları için bu olay, her ne sebeple olursa olsun, Kübalıların Çin yanlısı partiden yana olduklarını gösteriyordu. Kasım ayında Monje'nin yoldaşları onu önceden Havana'ya gitmeye ve bu işin esrarını çözmeye zorladılar.

Kübalıların Zamora grubuna yaptıkları jest bir protokol usulsüzlüğünün ötesinde Kübalıların hâlâ Bolivya'da bir ayaklanma tezgahlamakta olduklarına dair rahatsız edici bir ihtimalin de Monje'nin zihninde doğmasına yol açmıştı. Zamora'nın bu seçenek için Kübalılara kendi güçlerini teklif ettiği biliniyordu. Zamora'nın Che'nin dostu olması da anlamlıydı. Monje, bu noktada bir sorunun aklına takıldığını söyledi: "Che nerede? Bu işteki rolü nedir?"

O andan itibaren Monje Che'nin nerede olabileceğine dair bir ipucu bulmak için haberleri dikkatle incelemeye başladı. Bu arada yoldaşlarına Havana'ya gittiğinde mümkün

olduğu kadar uzlaşıcı davranacağını, neyin peşinde olduklarını öğrenmek için Kübalıların güvenini kazanmaya çalışacağını söyledi. Kübalılara partisinin Küba'nın yardımıyla nihai bir silahlı mücadele için "hazırlık yapılması"na karşı olmadığını söylemeyi, kendisinin ve diğer parti üyelerinin Küba'da askeri eğitim görmelerini bizzat teklif etmeyi düşünüyordu.

Monje "ihtiyatı elden bırakmama" kaygısıyla Üç Kıta Konferansı'na katılacak heyetlerin çoğunun Havana'ya uçmak üzere toplandıkları Prag'a hareket etti. Havana'ya giden uçakta Régis Debray'le karşılaştı. Genç bir Fransız Marksist teorisyen olan Debray'nin Fidel ve Küba güvenlik aygıtıyla yakın ilişkileri olduğunu biliyordu ve kendisi bir yıl kadar önce Bolivya'yı ziyaret etmişti. O sırada Debray'nin Küba devrimci modelinin Latin Amerika'da uygulanmasını savunduğu, yazdığı pek çok makale sayesinde biliniyordu.[141]

Monje Havana'ya geldiğinde Küba güvenlik servisine sadece Üç Kıta Konferansı'na katılmak için gelmediğini "başka bir sorun"u da tartışmak istediğini bildirdi. Bunun üzerine hemen kaldığı otelden alınarak Küba istihbaratının denetimindeki güvenli bir eve aktarıldı. Orada daha önceden kendisine eşlik etmeleri için seçilen Bolivya partisinden iki yoldaşla bir araya geldi. Daha sonra onlara başka işleri olan iki Üç Kıta heyet üyesi de katılacaktı.

Monje hemen Havana'daki Bolivyalı genç "öğrenci" çevresiyle temas kurdu. Öğrencilerin hepsi Bolivya Komünist Gençliği'nin üyeleriydi. Monje çoğunun partinin onayı olmaksızın askeri eğitim görmekte olduğunu keşfetti. Onlarla hesaplaşacak yerde onlara "katıldı". Daha sonra Monje Küba İçişleri Bakanlığı yetkilileriyle –Piñeiro'nun adamları– görüşürken onlara bazı başka yoldaşlarıyla birlikte askeri eğitime katılmayı düşündüğünü söyledi. "Çok mutlu oldular," diyordu Monje.

Gerçekten de öyle mutlu oldular ki Monje'nin planı Zamora grubunu tamamen saf dışı bırakmasını sağladı. Yaptığı işe gurur dolu bir ifadeyle ateşle oynamak diyen Monje gayet cesur bir tutumla Kübalılardan konferansa resmi statüyle katılacak grup olarak ya artık silaha sarılmaya hazırlanan kendi grubunu ya da Zamora'nınkini seçmelerini istedi. Bunun üzerine kendi grubu resmi heyet olarak kabul edildi. Ve Monje'nin dediğine göre, Zamora'nın grubu Küba kırsalında bir "tur" a gönderildi.

Konferans sırasında Monje yapılan konuşmaların değil, sahne gerisinde olup bitenlerin önemli olduğunu hemen kavramıştı. "Kübalılar şu ya da bu grupla temas kurmaya başladılar,"diyordu, "ama [bunu] hep Latin Amerika'da yeni gerilla *foco*ları kurma niyeti"yle yapıyorlardı. Daha radikal gruplara, daha mücadeleci gruplara, daha geleneksel Komünistlerle bir ölçüde çelişkisi olanlara en büyük ilgiyi gösteriyorlardı."

Bu arada Monje Sovyetler'in Küba'nın gerilla toplama kampanyasından rahatsız olduğunu fark etmiş ve Üç Kıta Konferansı sona erince "nabız yoklamak" için Moskova'ya hızlı bir seyahat yapmaya karar vermişti. Moskova'da doğruca Boris Ponomoriov'un önü-

141) Ayrıntı için bkz. Ek.

ne çıkarılınca şaşırdı. Ponomoriov, Merkez Komite'nin Uluslararası Bölümü'nün en büyük patronuydu.

"Bolivya'dan söz etmeye başladık... ve bana Üç Kıta toplantısını ve [Bolivya] Komünist Partisi'nin hazırlanmakta olan [Küba tarafından] şey hakkında ne düşündüğünü sordu. Ona kendi ölçütlerini az çok anlattım ve planlamakta olduğumuz şeyden söz ettim. Bunun üzerine bana Che'nin nerede olduğunu bilip bilmediğimi sordu. Afrika'da bulunduğunu ama şu sıralarda orada olmadığını bildiğimi söyledim." Monje bu haberin Ponomoriov için yeni olduğuna dair güçlü bir izlenim edinmişti.[142]

Monje Kübalıların en radikal gruplara cesaret verdiği Üç Kıta Konferansı'nda ortaya çıkan durumun Kremlin'i "rahatsız ettiği"ni böylece anlamış oldu. "Bu durum sorunlara yol açabileceği için, rolün [Che'nin rolü] ne olduğunu ve şahsın nerede olduğunu bilmek istiyorlardı." Sovyetler Monje'yle aynı sonuca varmışlardı: Üç Kıta Konferansı'nın ardındaki itici güç orada olmayışıyla dikkati çeken kişi, Che Guevara olmuştu.

Kremlin görüşmelerinden sonra Monje Bolivyalılarla birlikte askeri eğitime başlamak için Küba'ya döndü. Bu arada eğitim görmüş öğrencilerin Bolivya'ya dönüşlerini geciktirmeyi planlamıştı. Onların kendisinin ve yeni gelenlerin askeri eğitimleri tamamlanana kadar kalmalarını isteyecekti. Gitme vakti geldiğinde de hepsini "teorik eğitim" görmeleri için topluca Moskova'ya göndermeyi deneyecekti. Bu hilenin gençleri kendi partisine rağmen gizlice savaş alanına sürmeyi öngören ve Kübalıların uygulamaya çok istekli olduklarını düşündüğü planı önleyeceğini düşünüyordu. Monje kendi eğitiminin üç ya da dört ayda tamamlanacağını ve bu sürenin Bolivya'daki partili yoldaşlarını olup bitenler hakkında uyarması için yeterli olacağını biliyordu.

Monje Ocak 1966'da eğitime başladığı sırada Fidel tarafından çağırıldı. Toplantıda başkaları, bu arada Piñeiro ve ajanları da vardı. Monje'nin anlattıklarına bakılırsa Fidel ona Küba'daki Bolivyalı kadrolara ilişkin niyetlerini sordu.

Monje samimi olmayan, ama kulağa gayet inandırıcı gelen bir yanıt verdi. Bolivya'nın halk ayaklanmalarıyla dolu bir tarihi olduğunu hatırlattıktan sonra, Fidel'e şimdiki durumun, yani ulusun bir kez daha askeri diktatörlük yönetiminde olmasının, yeni bir ayaklanma imkanı sağladığını anlattı. "Bu gerçekleşirse," dedi Fidel'e, "durumu denetim altına alabiliriz." Küba eğitimli kadrolarının aktif desteği sayesinde seçimlerin yapılmasını sağlayabilirlerdi. Yapılacak seçimlerden Komünistler güçlü bir konumda çıkacaklardı.

Fidel'in duymak istediği yanıt bu değildi. Gerilla mücadelesi imkanları ne olacaktı? Monje bunu Bolivya için gerçekçi bir imkan olarak görmediğini açıkladı. Bunun üzerine Piñeiro'nun ajanları kendi görüşlerini ortaya koydular. Ve söylenenlerden hareketle Monje onların daha şimdiden Bolivya'da olduklarını ve gelişmeleri çok yakından izlediklerini anladı.

142) Monje burada kendisine biraz fazla kredi veriyordu. Aleksiyev'in Brejnev'e bilgi vermesinden ve yakınlarda Kübalı savaşçıların Tanzanya'dan tahliyesine yardım ettiğinden beri Kremlin Che'nin nerede olduğunu kuşkusuz biliyordu.

Monje toplantıdan sonra Piñeiro'nun onu bir köşeye çekerek konuştuğunu söylüyor. "Fidel bu görüşmeden hoşlanmadı," demişti. "Planından hoşlanmadı, çünkü gerilla mücadelesi vermeyi düşünmüyorsun. Eğitim gören insanlar [buraya] gerilla mücadelesi için getirilirler. İki ya da üç ayın var. Fikirlerini gözden geçir ve bir gerilla savaşı başlat."

Bu kadar uzun süre uzakta kalacağını düşünemediği ve Bolivya'da çözümlenmemiş sorunlar bıraktığı mazeretini öne süren Monje Piñeiro'dan Prag'taki Bolivya Komünist Partisi temsilcisi Ramiro Otero'yu kendisine göndermesini istedi. "Bu oyunu oynadım," diyordu Monje, "çünkü beni bırakmayacaklarını biliyordum."

Otero şubat ayında geldi. Monje onu güvenli evinin bahçesine çıkardı ve talimat verdi: "Bolivya'ya git, Politbüro'dan toplantı iste ve onlara Kübalıların Bolivya'da gerilla savaşı için hazırlık yaptıklarını söyle."

Otero apar topar La Paz'a dönerken Monje'nin eğitimi başladı. O sırada otuz beş yaşında olan Monje, çoğu yirmili yaşların ortasında ya da sonunda olan diğer savaşçı adaylarının en yaşlısıydı, ancak egzersizlere devam etmek için elinden geleni yaptı. Otero kötü haberlerle döndü. Merkez Komite'yle konuşamamış, sadece Sekreter'le görüşebilmişti. Monje'nin öyküsüne inanmamışlardı. Üstelik Monje'nin askeri eğitimden vazgeçip bir an önce dönmesini istemişlerdi. Yokluğu kuşkulara yol açmıştı ve Monje görevini başkasına kaptırma tehlikesiyle yüz yüzeydi.

Monje tam bir çıkmaza girmişti. Biraz sıkıntıyla yaptığı kendi açıklamasına göre, savaşı önlemek için Kübalıların Bolivya planına katılmış, ama bu kez de kendi partililerini endişelendirmişti. Bolivya'ya dönüp parti içindeki doğru adamlara olanları anlatması ve yanlış anlamaları ortadan kaldırması gerekiyordu. Ama bu kez de Kübalıları fazlasıyla kuşkulandırmış olacaktı. Kadroları Bolivya'dan uzak tutmak için onları Sovyetler Birliği'ne gönderme planı için de artık çok geçti. Kendi eğitimi sona ermek üzereydi ve kadrolar daha şimdiden eve dönmek için sabırsızlanıyorlardı. Çaresiz kalan Monje durumu anlatmak için Fidel'le bir toplantı ayarladı. Toplantıya o sırada Küba'da bulunan Bolivya partisi Politbüro üyesi Humberto Ramírez de katılacaktı. Mayıs ayında Santiago'ya uçtular. Fidel Havana'ya dönerken onlarla arabasının içinde konuştu.

Monje'nin anlattıklarına göre Fidel Bolivya dışında hemen her şeyden konuştu. "İkide bir arabayı durdurup bize nasıl pusu kurduğunu anlatıyordu... [Galiba] bize gerilla mücadelesinin nasıl verildiğini göstermeye çalışıyordu. Yolda ateş etmek için bile durduk. Silahlarımızı denemek için nişancılık yaptık."

Araba yolculukları Camagüey'de sona erdi. Geceyi orada geçirdiler. Yine Bolivya'dan söz etmemişlerdi. Ertesi gün Havana'ya dönmek üzere uçağa bindiler. Ramírez'in yanında oturan Monje görevinin başarısızlığa uğradığından endişelenmeye başladı. Derken Papi yerinden kalkıp ona yaklaştı ve Fidel'in kendisiyle yalnız konuşmak istediğini söyledi.

Monje, Fidel'in yanındaki koltuğa oturdu. Fidel ona "durumu nasıl gördüğü"nü sordu. Ne var ki Monje'nin ağzını açmasına fırsat vermeden konuşmaya başladı. "Biliyor-

sun, sen bizim en iyi arkadaşlarımızdan birisin. Bizimle birlikte enternasyonalist bir siyaset geliştirdin. Bize yaptığın yardımlardan ötürü sana açıkça teşekkür etmek isterim. Ortak bir dostumuz var. Kendisi ülkesine dönmek istiyor. O bir devrimci olarak çapını kimsenin sorgulayamayacağı birisi. Ve hiç kimse onun kendi ülkesine dönme hakkını inkar edemez. Ve kendisi [oraya] en iyi geçiş noktasının Bolivya olduğunu düşünüyor. Senden ülkesine geçebilmesi için ona yardımcı olmanı istiyorum."

Monje "ortak dost"un kim olduğunu sormaya gerek görmedi ve öneriyi hemen kabul etti. Bunun üzerine Fidel şöyle dedi: "Bak, kendi planlarına gelince, onları uygun gördüğün biçimde geliştir. Daha fazla adam eğitmemizi istiyorsan, daha fazla adam gönder... Senin işine karışmayacağız." Monje ona teşekkür etti ve tekrar tekrar ortak dostun "transit geçiş"ine yardımcı olacağını söyledi.

Daha sonra Fidel pohpohlama ve gizemli bir dilden oluşan kendine özgü üslubuyla şöyle dedi: "Adam seçme konusunda her zaman başarılı oldun. Karşılayacak [Che'yi], ona ülkede eşlik edecek ve sınıra kadar götürecek adamları senin seçmeni istiyorum. Eğer sen ve partin kabul ederseniz, deneyim kazanmak amacıyla ona ülke içinde de eşlik edebilirler ya da sınıra kadar onunla giderler ve bu iş orada biter."

Daha sonra Monje'den kendisine birkaç isim vermesini istedi. Monje, Küba'da eğitim görmelerini sağladığı dört kadronun ismini verdi: Coco Peredo, Loro Vázquez-Viaña, Julio "Nato" Mendez ve Rodolfo Saldaña. Konuşmayı dinleyen Papi, "Mükemmel," dedi. Fidel isimleri not etti ve Monje'ye şöyle dedi: "Bu kadar." Görüşme sona ermişti.

Monje rahatlamıştı. Humberto Ramírez'e endişeye gerek olmadığını, Kübalıların kuşkulandıklarından çok farklı bir planları olduğunu, ama yine de partiyi bilgilendirmeleri gerektiğini söyledi.

Haziranda Monje eğitimini tamamladı. Seçtiği dört yoldaşını Bolivya'ya gönderdi, ancak diğer öğrencilere Küba'da kalarak "çalışmaya devam etmeleri"ni söyledi. Parti onlarla ne yapacağını kararlaştırana kadar Küba'da kalacaklardı. La Paz'da kendi yerine bakan Jorge Kolle Cueto'ya bir mektup yazarak, partinin "ortak bir dost"un Bolivya'dan geçmesine yardım edeceği konusunda Fidel'e söz verdiğini açıkladı. Monje, Bolivya'ya dönmeden önce Moskova'ya kısa bir seyahat yapmaya karar verdi.

Yola çıkmadan önce Kübalılar Prag'da mola vermesini önerdiler. "Birisi" kendisiyle görüşmek istiyordu. Ancak Monje Prag'tan uzak durmaya kararlıydı. Kübalıların kendisine bir "tuzak" hazırlamış olabileceklerinden kuşkulanıyordu. "Beni Prag'da bekliyorlardı. Peki ama neden?" Monje Kübalıların onu bir oldu bitti karşısında bırakmayı planlamış olabileceklerini düşündü. Ona muhtemelen askeri eğitim gördüğüne göre kendi ülkesi için silahlı mücadele seçeneğini kabul etmiş olduğunu ve bu yolu izlemekten başka seçeneği olmadığını söyleyeceklerdi.

Monje Moskova'ya neden gittiğini ve orada kimlerle görüştüğünü açıklamadı. Ancak daha önce söylediklerinden hareketle Kremlin'le Fidel'in isteğini konuştuğu ve Che'nin bir

sonraki güzergahını açıkladığı tahmin edilebilir. Ve Kremlin'in Küba'daki "savaşçı ajanlar" konusunda giderek artan endişeleri dikkate alındığında, bu açıklamalara gösterilen tepki de tahmin edilebilir. Kuşkusuz, Monje'ye Bolivya parti şefi olarak sahip olduğu hakları kullanmasını tavsiye etmişler ve Che'nin ya da Fidel'in onu sıkıştırmasına izin vermemesini söylemişlerdi. Zamanı geldiğinde Monje tam da bu şekilde davranmaya çalışacaktı.

VII

Fidel'in yardımıyla Che taşları teker teker satranç tahtasına yerleştiriyor ve bir sonraki "dava uğruna macera"sını yaşayacağı sahneyi hazırlıyordu. Sonunda Arjantin'e gitmeyi umuyordu, ancak Arjantin henüz hazır değildi ve gerekli koşulların Bolivya'dan hazırlanması gerekiyordu. Che komşu ülkelerdeki gerillaların oraya gelip savaşa katılacaklarını ve daha sonra kendi ülkelerinde müttefik gerilla orduları kurmak için dağılacaklarını tasavvur ediyordu. Arjantin ayaklanması nihayet yükselip gelişmeye başladığında Bolivya'dan ayrılacak ve komutayı ele alacaktı.

Kübalıların dediğine göre Che bu nihai hedefi göz önünde tutarak Tanya'yı La Paz'a yerleştirmişti. Tanya şimdilik Bolivya'daki rejim ve siyasal durum hakkında değerli istihbarat sağlayabiliyordu; ancak komşu ülkelerde, özellikle Arjantin'de gelişmekte olan isyan hareketleriyle irtibat sağlamak için de kullanılıyordu.

Ajan olarak seçilmesinin gayet isabetli olduğu görülmüştü. Bağımsız çalışan Arjantinli bir etnolog, yalnız yaşayan çekici bir beyaz kadın, "Laura Gutiérrez Bauer" olarak Tanya La Paz'ın küçük ve ırksal bakımdan tabakalaşmış toplumsal ortamına hızla nüfuz edebilmişti. Gelişinden iki ay sonra siyasal ve diplomatik topluluk içinde değerli ilişkilerden oluşan bir çevre edinmiş, Bolivya'da oturma ve çalışma izni almış, hatta Eğitim Bakanlığı Folklör Araştırma Komitesi'nde gönüllü bir iş bulmuştu. Bu arada küçük bir öğrenci grubuna da Almanca öğretiyordu.

En iyi ilişkilerinden biri Devlet Başkanı Bariento'nun basın sekreteri Gonzalo López Muñoz idi. Muñoz ona kendi bürosunun antetli dokümanlarını verdi ve editörlüğünü yaptığı haftalık bir derginin satış temsilcisi olarak kimlik sağladı.[143] Tanya 1965'in sonunda kendisine uygun bir "koca" buldu ve evlendi. Adam Bolivyalı genç bir mühendislik öğrencisiydi. Bu hamle ona Bolivya yurttaşlığı sağladı. Kocası yurt dışına öğrenim görmek için gidince onu başından savmış oldu. Aslında bu fikri saf kocasının kafasına sokan da kendisiydi.

Ocak 1996'da Piñeiro'nun iş adamı kılığına bürünmüş adamlarından biri Tanya'yı ziyaret etti. Kod adı "Mercy" olan ajan ayakkabısının topuğunda bir mektup taşıyordu ve Tanya'ya yeni kurulan Küba Komünist Partisi'nin onursal üyesi olduğunu bildirdi. Tanı-

143) Gerillaların tutuklanmasından sonra López Muñoz da tutuklandı ve onlara yardım etmekle suçlandı. Masum olduğunu ve aldatıldığını söyledi ve serbest bırakıldı. Aslında gerilla planına isteyerek katılmış, karısı Inti Peredo tarafından kazanılmıştı; Muñoz'un karısı, Inti Peredo'nun karısının kuzeniydi.

dıklarına bir tercümanlık işi aldığını söyleyen Tanya, La Paz'dan gizlice ayrılıp Brezilya'ya gitti ve orada buluştuğu ajandan karşı-istihbarat bilgilerini yenileyen bir kurs aldı. Nisanda Meksika'ya gitti ve burada buluştuğu bir başka Kübalı ajan ona yeni bir Arjantin pasaportu verdi. Tanya da ona Bolivya'nın "siyasal-askeri" durumu hakkında bilgi verdi. Mayıs ayı başlarında La Paz'a döndü. Kendisiyle temas kurulana kadar gizlenme talimatı almıştı.

Bu arada "Mercy" Tanya'yla geçirdiği zamana ilişkin kapsamlı ve ayrıntılı bir rapor yazdı. Onun davaya derinden bağlı olduğunu ve işini yapmakta olduğunu görmüştü. Ancak aşırı sinirsel ve duygusal gerilim nedeniyle zaman zaman öfkeye kapılıyordu. Kendisi bu davranışa çok uzun süre "kapitalist bir ülke"de tek başına bulunmasının sebep olduğu sonucuna varmıştı. "Mercy" raporunun sonuna gayet parlak ve slogan niteliğinde bir not düşmeyi de ihmal etmemişti: "Çok uzak olmayan bir gelecekte emperyalizmi boğacak bir zincirin halkası olmanın ne kadar onurlu olduğunu fark ettiğine ve Latin Amerika Devrimi'ne katkıda bulunmak için özel bir görev seçtiği için gururlu olduğuna inanıyorum."[144]

Ancak nisan ayı içinde yazdığı bir şiirin de gösterdiği gibi, Tanya duygusal ve melankolik bir ruh hali içindeydi. Gizli varlığının ve gerçek kimliğini tamamen kaybetmiş olmanın maliyetini sorguladığı görülüyordu. "Bir Anıyı Terk Etmek" başlıklı şiir şöyleydi:

> Çekip gitsem mi, solan çiçekler gibi?
> Unutulacak mı bir gün adım,
> Hiçbir şey kalmayacak mı benden yeryüzünde?
> Bir şarkı ve çiçekler bile.
> Öyleyse ne yapsın kalbim?
> Boşuna mı yaşıyoruz, beliriyoruz yeryüzünde?

Tanya'nın sahte kimliğini korumak için Che Papi'ye onunla ilişkisini asgariye indirmesini emretmişti. Papi'nin onunla fazla zaman geçirerek gizliliği bozmasını istemiyordu. Tanya'nın gerilla savaşının kuruluş aşamasında kullanılmaması için de emirler gönderdi. Yerleştiği konum bakımından Tanya riske atılamayacak kadar değerliydi. Ayrıca Che'nin tanınmadan Arjantin'e, Peru'ya ve savaşçı toplamayı planladığı başka ülkelere gidip gelebilecek bir kurye olarak ona ihtiyacı vardı.

Ne var ki Pombo ve Tuma, temmuz sonunda Che'nin emirlerini getirdiklerinde, Papi Mayıs ayından beri Tanya'yla düzenli olarak ilişki kurmuştu. Ona sadece gerilla planları hakkında bilgi vermekle kalmamış, onu Havana'yla sürekli irtibat kurmakla görevli adamla, "Iván" olarak da tanınan Renán Montero'yla tanıştırmıştı. Tanya ise onu biliyordu. Onu ilk kez iki yıl önce Havana'da Che'nin ona görevini anlattığı toplantıda görmüştü.

144) "Mercy"nin kimliği açıklanmadı, ancak Manuel Piñeiro onun Kübalı değil başka bir ulustan, Tanya'nın kaydettiği ilerlemeyi gözlemlemek için gönderilmiş biraz yaşlı ve tecrübeli bir ajan olduğunu söyledi.

Her zamanki gibi Che'nin zihni Arjantin'le meşguldü ve Bolivya'ya gitmesine aylar kala bu cephedeki gelişmeleri de hızlandırmaya çalışıyordu. Mayıs 1966'da Che henüz Prag'dayken, Arjantinli adamı Ciro Bustos, Piñeiro tarafından Havana'ya çağırıldı. Bustos, Che'yi son kez 1964 yazında, onun son dünya turuna çıkıp ortadan kayboluşundan altı ay önce görmüştü. Bu görüşmede Che ona Arjantin'e dönmesini ve örgütlenme faaliyetini sürdürmesini emretmiş ve kendi deyişiyle "hiziplere yönelin" demişti. Hiziplere yönelmek, Arjantin Komünist Partisi'nden kaçınmak ve hoşnutsuz hiziplerden kadro devşirmek anlamına geliyordu. Bustos iki yılını gelecekte bir gerilla grubu oluşturma umuduyla bu faaliyetleri sürdürerek geçirmişti. Che ona potansiyel savaşçıları ne zaman harekete geçireceğini gösteren bir takvim vermediği için yaptığı iş kolay değildi, ama Bustos yine de bazı başarılar kazanmıştı. Che Nisan 1965'te ortadan kaybolunca Bustos hiç şaşırmamıştı Bir yerlerde devrimci faaliyet yürüttüğünü ve günün birinde onun için hazırlamakta olduğu gerilla şebekesinin denetimini üstlenmek için yeniden ortaya çıkacağını biliyordu.

Bustos Küba'ya geldiğinde Che'yle görüşeceğini sanmıştı, ancak tek başına Havana'nın Mariano ilçesinde güvenliğe ait bir eve yerleştirildi. Özel bir araç düzenli olarak geliyor, ona yiyecek ve kasayla bira bırakıyordu. Haftalar geçti. Kimse daha ne kadar bekleyeceğini ya da neden orada bulunduğunu açıklamıyordu. Daha fazla dayanamayan ve arkadaşı Furry'nin Oriente'de ordu komutanı olduğunu öğrenen Bustos Santiago'ya uçtu. Furry'i Mayarí'deki bir askeri üste buldu.

Bustos ona şikayetlerini bildirdi. Furry derhal çalışma odasındaki telsiz telefonun başına geçerek birisiyle uzun ve küfürlü bir konuşma yaptı. Bustos bu kişinin El Colorado Piñeiro olduğunu düşünüyor. Ondan Bustos'la "yeterince" ilgilenilmesini ve "adamla", muhtemelen Che'yle, bir araya gelmesinin sağlanmasını istedi.

Bustos Havana'daki güvenli eve döndüğünde "her şey değişmiş"ti. Bustos'a Che'nin kendisinden bir rapor beklediği ve elini çabuk tutması gerektiği söylendi. Kendisine bir de stenograf verilmişti. "Faaliyetlerimize ve ulusal siyasal duruma [Arjantin'deki] ilişkin bir rapor dikte ettirdim. Askeri darbe bekleniyordu. Aslında bu darbe ülkeye dönüşümden önce gerçekleşti." Nihayet Bustos'a bu ziyareti sırasında Che'yle görüşemeyeceği söylendi; Córdoba'da bir "temas" beklemeliydi. Ancak kendisine bu "temas"ın ne zaman gerçekleşeceği ya da kiminle kurulacağı söylenmedi.[145]

145) Arjantin'e dönmeden önce Bustos çok tuhaf ve esrarengiz bir yolculuğa çıkarılacaktı. Mao'nun hükümetinden gelen bir davet üzerine Çin'e uçtu ve burada geçirdiği üç hafta içinde Che'nin Arjantin gerilla hareketinin şefi olarak gayet iyi ağırlandı. Katıldığı toplantılarda Çin hükümet yetkilileri "Che'nin adamları"na askeri eğitim ve belirtilmemiş maddi ve mali destek teklif ettiler. Ne var ki Bustos bütün bunların kendisini avlamak için kullanılan birer yem olduğunu çok geçmeden anladı. Beijing'deki Ulusal Halk Kongresi Başkan Yardımcısı'yla yaptığı bir toplantı sırasında Fidel Castro'nun "emperyalizmle işbirliği" yapmasını kamuoyu önünde açıkça kınaması istendi. Hayretler içinde kalan Bustos bu isteği derhal reddetti ve "iyi niyet turu" böylece sona erdi. Daha sonra Bustos Bolivya'da bir araya geldiklerinde Che'ye bu rahatsız edici durumu anlattı. Che gülerek şöyle dedi: "Şansın varmış. O sırada Kültür Devrimi başlıyordu. Bu olay taşaklarına mal olabilirdi."

Córdoba'ya dönen Bustos tanınmamak için başına bir peruk takarak Salta cezaevine gitti. O ve içerideki yoldaşları fısıltı halinde bir "genel kurmay konseyi" toplantısı yaptılar. Davaları temyiz aşamasındaydı, ancak Bustos Küba'dayken kurulan askeri rejim bu konuda fazla umut vaat etmiyordu. Küba'da bulunduğu sırada Bustos onları cezaevinden kaçırma imkanlarını araştırmış ve Piñeiro'nun yardımcısı Ariel bu işle meşgul olacağına söz vermişti.[146] Artık Bustos'un yapabileceği tek şey ailesinin yanına, "normal hayat" rutinine dönmek ve kendisine vaat edilen, onu Che'ye götürecek "temas"ı beklemekti.

VIII

Yaz sonunda Che'nin Bolivya görevine katılacak savaşçılar seçilmiş ve Küba'nın doğusundaki Pinar del Río bölgesinde bulunan gizli bir eğitim kampında toplanmıştı. Kamp, kızıl topraklı tütün tarlalarından ve aralarından ırmakların aktığı vadilerden büyük yeşil mantarlar gibi dik bir açıyla yükselen, üzerleri cangıllarla kaplı bir dizi tepeden oluşan ve "*mongole*ler" denilen tuhaf bir jeolojik oluşumla ünlü, Viñales denilen bir bölgedeydi. Ana kampın bulunduğu yerin seçimi ironikti. Burası *mongole*lerden birinin tepesine yerleşmiş, derelerden beslenen bir de yüzme havuzu olan lüks bir kırsal villaydı. Villa bir zamanlar CIA ajanı olmakla suçlanan bir Amerikalıya aitti. Kamulaştırılan villa artık Che'nin bir sonraki Yankee karşıtı saldırısına üs olarak hizmet ediyordu.

Che son macerası için derleme bir grup seçmişti. Grupta Kongo'da birlikte olduğu birkaç adam yer alıyordu. Diğerleri Sierra savaşında kendisiyle birlikte olmuş kişiler ve yakın koruma grubunun mensuplarıydı. Küba'nın farklı bölgelerinden toplanarak uçakla Havana'ya getirilmişler ve Raúl Castro'nun çalışma mekanında toplanmışlardı. Eskiden tanışıyorlardı. Hepsi uzun süredir görüşmemiş eski arkadaşlardı. İçlerinde neden orada olduğunu bilen yoktu. Nihayet Raúl onlara "enternasyonalist bir görev" için seçildiklerini açıkladı. Çoğunun rüyası gerçek olmuştu. Enternasyonalist bir devrimci olmak silahlı kuvvetlerde hizmet veren her Kübalının en büyük özlemlerinden biriydi.

On iki kişiydiler. İçlerinden biri Dariel Alarcón Ramírez "Benigno" Sierra'da yürekli bir savaşçı ve Camilo'nun istila kolunda yer almış biri olarak cesaretini kanıtlamış, otuzuna yakın, dayanıklı, sırım gibi bir *guajiro*'ydu; bir süre önce Che'yle birlikte Kongo'da bulunmuş ve sağlam bir savaşçı olarak cesaretini bir kez daha kanıtlamıştı. Bir diğeri Che'nin Escambray'e yaptığı uzun yürüyüşe katılmış eski bir Sierra savaşçısı, yirmi altı yaşındaki Eliseo Reyes ya da "Rolando" idi. Zeki ve sadık Rolando bir süre kadar polis istihbarat şefi olarak hizmet etmiş, daha sonra Pinar del Río'da karşı-devrimcilerle savaşmıştı.

Che ne Bustos'un çıktığı bu seyahati kendisinin düzenleyip düzenlemediğini, ne de Çinlilerle o sırada nasıl bir ilişkisi olduğunu açıkladı. Aralarında geçen bu kısa konuşmanın ardından olaylar peş peşe birbirini izledi ve bir daha tartışma fırsatı bulamadılar.

146) Ariel yazara küçük ve "oldukça terörist bir grup"un liderleri dahil çeşitli Arjantin gizli sol gruplarıyla bu konuda görüştüğünü anlattı. Sonunda bu işin çok zor olacağı anlaşıldı ve Küba Gustavo Roca ve diğer avukatların hükümlülerin cezalarını indirme çabalarını destekleyerek "legal seçenek"e geri döndü.

Otuz üç yaşındaki "Olo" Pantoja ya da "Antonio" Sierra'da Che'nin isyancı subaylarından ve Masetti grubunun eğitmenlerinden biri olmuştu. Papi Martínez Tamayo'nun kardeşi René ya da "Arturo" Devlet Güvenlik ve askeriye için gizli faaliyetler yürüten biriydi. Yirmi dokuz yaşındaki Gustavo Machín de Hoed –"Alejandro"– Directorio Revolucionario'dan Escambray'e gelerek Che'ye katılmış, daha sonra Sanayi Bakanlığı'nda Che'nin yardımcılarından biri olmuştu. "Manuel" ya da Miguel Hernández Osorio otuz beş yaşındaydı ve Escambray'e yürüyüş sırasında Che'nin öncü müfrezesine önderlik etmişti.

Prag dönüşü Che'ye eşlik eden ve onun kişisel kuryesi olarak La Paz'la ilişkisini sağlayan kişi otuz bir yaşındaki Alberto Fernández Montes de Oca'ydı. Kendisine "Pancho" ve "Pachungo" da denilen Montes de Oca savaş sırasında 26 Temmuz Hareketi'nin kentlerdeki yeraltı faaliyetine katılmadan önce öğretmenlik yapmıştı. Grupta "Pombo"nun yanı sıra üç siyah daha vardı. Octavio de la Concepción de la Pedraja, Kongo'daki ismiyle "Morogoro" otuz bir yaşında bir doktor, Batista karşıtı eski bir eylemci ve Küba silahlı kuvvetlerinde meslekten bir subaydı. Bir diğer meslekten asker, Raúl'un eski adamlarından otuz üç yaşındaki İsrael Reyes Zayas, "Braulio" Kongo'da "Azi" adıyla Che'yle birlikte olmuştu. Ve Leonardo "Tamayito" Tamayo ya da o sıradaki adıyla "Urbano" yakın koruma grubunun bir üyesi olarak 1957'den beri Che'yle birlikte olmuştu.

Juan "Joaquín" Vitalio Acuña içlerinde en şişman ve en yaşlı olan kişiydi. Kırk bir yaşındaki Acuña savaş sırasında Che'nin kolunda yer almış ve iktidarı almak için yapılan son hamle sırasında *comandante* olmuştu. Bir diğer Merkez Komite adamı ve meslekten subay, "Marcos" ya da "Pinares" de denilen Antonio Sánchez Díaz, Camilo Cienfuegos'un eski subaylarından biriydi ve isyancıların zaferinden sonra *comandante*liğe terfi etmişti. Ve nihayet otuz yaşında ve dışadönük Jesús Suárez Gayol ya da "Rubio" vardı. Gayol, Escambray'den beri Orlando Borrego'nun arkadaşıydı ve son olarak da şeker bakanlığında onun yardımcılığını yapmıştı.

Hiçbiri savaşmak için nereye gideceklerini ve komutanlarının kim olacağını bilmiyordu. Derken bir gün sivil giysili, kel kafalı, orta yaşlı bir adam kampta belirdi. "Ramón" safta toplanan adamların önünde arada bir içlerinden birine sataşarak bir aşağı bir yukarı yürümeye başladı. Durumdan giderek rahatsız olan Eliseo Reyes'e yaklaşıp onunla da şakalaşınca gerçek kimliği ortaya çıktı. Ramón, Che'den başkası değildi. O andan itibaren Che adamlarıyla birlikte yaşayacaktı. Onların fiziksel ve askeri eğitimini denetliyor ve her zaman olduğu gibi, her gün ders veriyordu. Bu seferki derslerin konusu "kültür eğitimi", Fransızca ve yeni bir dildi: Quechua dili. Bolivya'ya gidiyorlardı.

Ağustos ayında Bolivya'nın güneydoğu bölgesinde, içinden mevsimlik Ñancahuasu ırmağının geçtiği 1500 hektarlık ıssız bir arazide bir harekat üssü kurulmuştu. Burası And sıradağlarının doğu uzantısına bitişik, ormanlarla kaplı engebeli bir bölgeydi ve doğuda en yakın sınır olan Paraguay'a doğru yayılan geniş tropikal *chaco* çölünün kıyısında yer alıyordu. 250 km. uzunluğunda kötü bir yol bölgeyi Santa Cruz'un güneyine bağlıyordu.

Arjantin sınırı da aynı uzaklıktaydı. En yakın kasaba, Lagunillas denilen eski bir İspanyol sömürge karakolu, 20 km. uzaklıktaydı. Güneye doğru arabayla birkaç saatlik mesafede bir petrol kuyusu ve bir ordu garnizonunun bulunduğu Camiri kasabası vardı.

Monje, Küba'dan döndükten sonra Fidel'e verdiği sözü tutmuş, Küba'da eğitim gören kadroları harekete geçirerek Che'nin gelişi için gerekli düzenlemeleri yapmış, ekipman ve silah satın almış, güvenli evler kiralayarak ulaşım imkanlarını gözden geçirmişti. Nerede üs kuracağına dair açık talimatlar olmaksızın Bolivya'ya giden Papi, Monje'nin tavsiyesi üzerine Ñancahuasu'dan arazi satın alınmasını kabul etmişti.

Yıllar sonra Monje yer seçiminin neredeyse tamamen keyfi olduğunu ve kesinlikle "stratejik" olmadığını kabul etti. Coco, Loro ve Saldoña'yı, Che'nin kolayca karşıya geçebilmesi için Arjantin sınırına "yakın" iyi bir üs aramaya göndermiş, Loro iki hafta sonra dönmüş ve Ñancahuasu'yu önermişti. Bunun üzerine Monje, kendi deyişiyle, haritaya bakmış ve bölgenin Arjantin'e "yakın" olduğunu görünce onay vermişti. 26 Ağustos günü Loro ve Coco, domuz besicisi kılığında giderek araziyi satın aldılar.

Pombo ve Tuma temmuz ayının sonunda gelip "planların değiştiği"ni, "kıtasal" gerilla harekatının Peru'da değil Bolivya'da başlatılacağını bildirdiklerinde Monje onlara bu değişikliği onayladığını söyledi. Kübalılar Che'nin harekata bizzat katılabileceğini bildirdiklerinde Monje kendisinin de savaş alanına gitmek istediğini söyledi ve bir kırsal gerilla cephesi kurmaları için onlara daha fazla adam vermeyi kabul etti, ancak kendi tercihinin bir "halk ayaklanması"ndan yana olduğunu belirtmeyi de ihmal etmedi.

Ancak Monje birkaç gün sonra yeniden tutum değiştirdi. Kübalılara daha fazla adam vaat ettiğini hatırlamadığını ve tehditkar bir tutumla onlara partinin yardımını durdurabileceğini söyledi. Ülkesinde olup bitenler kendisinden sorulurdu ve Kübalıların Bolivyalılara yaptıkları dayatmalardan rahatsızdı. Otorite kurma çabasıyla Moskova'da *kendi* planlarına ilişkin yaptığı görüşmelerden söz etti ve gerektiğinde Sovyet yardımı isteyeceğini söyledi. Kendi ifadesiyle, partisinin Che'nin Arjantin'e geçmesini sağlamayı, Brezilya ve Peru'daki gerilla faaliyetlerine yardımcı olmayı kabul ettiğini, ancak Bolivya konusunun tartışılmadığını anlattı. Küba öncü ekibi bu yaklaşıma karşı çıkınca Monje geri adım attı, ancak o andan itibaren karşılıklı bir güvensizlik havası ilişkilere hakim oldu.

Monje'nin son itirazının sebeplerinden biri temmuz ayının sonunda yapılan Bolivya genel seçimlerinin ortaya koyduğu sonuçtu. Komünist Partisi'ne aday gösterme izni verilmesi üzerine Monje ve Politbürodaki aparatçikler seçimlere katılmayı tercih ederlerken, Coco Predo gibi Küba'da eğitim görmüş ateşli gençlere "silahlı mücadele" seçeneğini terk etmediklerini, sadece erteledikleri söylemişlerdi. Seçimlerde parti biraz oy toplamıştı. Ancak bu, o zamana kadar partinin seçimlerde kazandığı en yüksek oy miktarıydı. Parti içindeki ılımlılar faaliyetlerini mevcut sistemin içinde sürdürmelerinin daha iyi olacağını söylemeye başlamışlardı.

Eylül ayı başlarında Monje yalpalamaya ve karışık sinyaller vermeye devam ederken

Che durumu değerlendirmesi için Sancho'yu La Paz'a gönderdi. Kübalılar eğilimlerini anlamak için Bolivya partisinin kadroları arasında nabız yoklamaya başladılar. Partiden bağımsız olarak bir gerilla savaşının başlatılması halinde onlara katılacaklar mıydı? Görüştükleri kişilerden biri, Coco Predo, ölene kadar onlarla birlikte savaşacağını, ancak parti hiyerarşisine sadık bazılarının hesaba katılamayacağını anlattı. Bu arada Che haber göndererek gerilla üssünün, La Paz'ın kuzeydoğusunda, Ñancahuasu'ya göre ülkenin öteki ucunda bulunan yukarı Amazon havzasındaki tropikal çiftlik bölgesinde kurulmasını istedi. Adamlarına oraya gidip arazi satın almalarını ve daha sonra Santa Cruz'da depolanan silahları oraya aktarmalarını istedi.

Bu arada Monje parti muhbirlerinden, Régis Debray'nin Bolivya kırsalında, özellikle Cochabamba, Chapare ve Alto Beni'de dolaşmakta olduğunu öğrendi. Buraları Kübalıların olası gerilla bölgeleri olarak tartıştıkları yerlerdi. Debray'nin, Oscar Zamora'nın Çin yanlısı Komünist parti hizbinden ayrılan muhalif madenci lideri, eyleme yatkın Moisés Guevara'yla buluştuğunu da haber aldı. Monje Kübalıları arkasından iş çevirmekle suçladı ve *fraccionalista* (hizipçi) Guevara'yla bir ilişki kurulup kurulmadığı konusunda kendisine bilgi verilmesini istedi. Kübalı öncü ekip Debray'nin varlığı hakkında bir şey bilmediklerini söyledi ve Monje'ye Moisés Guevara'yla ilişki kurulmadığına dair güvence verdi. Ne var ki her iki söz de gerçeği yansıtmıyordu. Aslında Che, Kübalılara Debray'nin görevini açıklayan bir mesaj göndermişti. Bu görev Moisés Guevara'nın güçlerini harekete kazanmak ve Che'nin savaşı başlatmayı düşündüğü Alto Beni bölgesine ilişkin bir değerlendirme yapmaktı.

Pombo, Papi ve Tuma ortada kalmışlardı. Halen bir gerilla üssüne sahiptiler, fakat güneyde kalmışlardı. Görünüşte Bolivya Komünist Partisi'nin desteğinden ve kendileri için kurulan bütün bir şebekeden yararlanıyorlardı. Bütün bunları Monje'yle ilişkileri sayesinde gerçekleştirdiklerini Che'ye anlattılar. Parti lideri olarak anlaşılması ne kadar zor olursa olsun Monje o anda ellerinde bulunan tek kozdu. Moisés Guevara'ya gelince, silahlı mücadeleye katılmaya söz vermiş, ama o ana kadar adam göndermemişti, üstelik onlardan para istiyordu. Che'yi seçeneklerini bir kez daha gözden geçirmeye zorladılar.

Küba'nın bölgedeki gerillalara yardım faaliyetlerinin odak noktası olmayı uman Perulu gerillalarla ilişki kurmaları durumu daha da karmaşık hale getirdi. Perululara görünüşü Mao'ya benzeyen Çin asıllı Perulu Juan Pablo Chang önderlik ediyordu. Hilda Gadea'nın eski bir arkadaşı olan Chang, Lobatón ile Uceda'nın ölümü, Ricardo Gadea ile Héctor Béjar'ın hapsedilmesi üzerine gizli bir altyapı oluşturmaya çalışıyordu. Chang'ın La Paz'daki Kübalıların yanında Julio Danigno Pachero adında –nam-ı diğer "Sánchez"– bir adamı vardı, ancak Kübalıların odağı Bolivya'ya kaydırmaları kendisini ve adamlarını altüst etmişti. Kübalılar diplomatik davranarak Sánchez'le yaptıkları bir toplantıda ortamı yumuşattılar ve yeni stratejiyi açıkladılar.

Sonunda Che'nin Alto Beni'de bir yer bulmaları için verdiği emirlere rağmen, adamları bu emre uymanın zor olduğuna karar verdiler. Che'ye satın alınmış bulunan Ñanca-

huasu lehine görüş bildiren uzun bir rapor gönderdiler ve Beni'nin fazla kalabalık olduğuna işaret ettiler. İhtiyaçlarını karşılayacak kadar geniş bir arazi yoktu ve daha küçük bir çiftlikte kamp kurmaları halinde erken fark edilmeleri riski vardı. Sonunda Che yumuşadı ve eldeki çiftliğin şimdilik kullanılacağını bildirdi.

Ekim ayı gelmişti, ancak pek çok konuda hâlâ kararsızlık vardı. Yeni bir dönüş yapan Monje Merkez Komite'de yapılan bir oylamada silahlı mücadele kararı alındığını ilan etti, ama her zamanki gibi, bu hareketin Bolivya önderliğinde gerçekleştirileceğini vurguladı. Bu siyaseti anlatmak için Havana'ya gitmeyi düşünüyordu. Ne var ki durumun aciliyetine rağmen, önce Bulgaristan'a gitti. Havana'ya ancak kasım ayının sonlarında ulaşacak ve güçlü rakibinin ortalıkta olmadığını görecekti. Aslında Che o sırada Bolivya'daydı. Yola çıkma kararını en yakın Kübalı yoldaşları dışında kimse bilmiyordu.

Monje'nin anlattıklarına göre, Fidel'le yaptığı toplantıda Kübalı lider planlarda bir değişiklik yapıldığını ne kabul ne de reddedecekti. Monje'ye açıkça Bolivya'daki devrimin Bolivyalılar tarafından yönetilmesi gerektiğini söyledi, fakat hemen lafı değiştirerek Che'yle "bir araya gelip konuşması"nı önerdi. Ona Noel civarında nerede olacağını sordu. Monje Bolivya'da olacağını söyledi. Bunun üzerine Fidel o sıralarda Bolivya "dışında", ancak sınıra yakın bir yerde bir toplantı ayarlanacağını bildirdi.

Monje bu yerin neresi olduğunu biliyordu. Bolivya'nın dışında değil, Ñancahuasu'daydı. Aralık ayı ortalarında Bolivya'ya döndü. Kübalıların kendisini aldattıklarına her zamankinden daha emindi.[147]

IX

Che Küba'da kaldığı son günlere kadar ortalıkta görünmekten kaçınmıştı. Fidel, eğitim kampındaki adamlar ve üst düzey birkaç devrimci lider dışında, Orlando Borego onun varlığını bilen birkaç kişiden biriydi. Henüz otuzuna bile gelmemiş olan Borrego artık Küba'nın Şeker Bakanıydı, ancak Che'ye savaş alanında eşlik etmek istiyordu. Che'nin yardımcısı Jesús Súarez Gayol'u beraberinde Bolivya'ya götürmek üzere seçtiğini öğrenen Borrego da gitmek istedi. Che reddetti, ancak gelecekte, devrim daha güvenli olduğunda onun da katılabileceğine söz verdi.

Che'nin öğrencisinin orada kalmasını istemesinin başka bir nedeni vardı. Aleida son zamanlarda yurtdışında Che'ye katılmak için yaptığı seyahatlerin birinden Borregoya verilmek üzere özel bir hediyeyle dönmüştü. Bu, Che'nin Marx, Engels ve Lenin'in Sosyalist bir ekonominin kuruluşuna ilişkin öğretilerinin "doğru" yorumu ve uygulanması için Stalin döneminde yazılmış resmi bir el kitabının, *Economía Política*'nın Che tarafından gözden geçirilmiş bir baskısıydı. Kitap Che'nin eleştirel notları ve yorumlarıyla doluydu. Bütün

147) Kendisi hiç söz etmese de Küba'da Monje'nin, Bolivya'ya dönerken yolunu değiştirip Moskova'ya gittiğine ve kendi ülkesi için hazırladıkları planlardan ötürü Kübalıları Kremlin'e şikayet ettiğine inanılmaktadır.

bunlar SSCB'de benimsenen haliyle "bilimsel Sosyalizm"in bazı temel ilkelerini Che'nin açıkça sorguladığını gösteriyordu. Ona Moskova çizgisinde oluşturulmuş teorilere karşı savunduğu "Bütçe Finans Sistemi" teorisine ilişkin bir taslak metin de göndermişti. Che ekonomi politik üzerine Üçüncü Dünya'nın gelişmekte olan ülkeleri ve devrimci toplumlar tarafından kullanılacak modern zamanlara daha uygun yeni bir el kitabı yazmayı düşünüyordu. Kendi iktisat teorisine gelince onu bir kitap halinde genişletmek istiyordu. Her iki tasarıyı da tamamlayamayacağını biliyor ve bu görevi Borrego'ya bırakıyordu.

Hediye paketinde Borrego'ya, onun gözde ismi "Vinagreta" (Suratsız) diye hitap eden kişisel bir mektup da vardı. "Tormenta" (Aleida'dan şaka yollu söz ederken kullandığı isim: Fırtına) aracılığıyla gönderdiği malzemeyi kasteden Che, Borrego'dan bu malzemeyle "elinden geleni yapması"nı istiyordu. Ona Bolivya konusunda sabırlı, ancak "ikinci aşama için hazır" olmasını da söylüyordu.

Stalinist elkitabına ilişkin eleştirisinde Che, Lenin'in yazılarından beri Marksizm'in değerlendirmelerini güncelleştirmek için Stalin ve Mao tarafından eklenen birkaç görüş dışında pek az şey yapıldığına işaret ediyordu. Sovyetler Birliği'nin pek çok hatası için Lenin'i suçluyordu. Lenin yirmili yıllarda ekonomiyi canlandırmak için Sovyet ekonomisine bir tür kapitalist rekabet anlayışı getirmişti. Che "suçluya olan hayranlık ve saygı"sını tekrarladıktan sonra, büyük kitap harfleriyle, SSCB'nin ve Sovyet blokunun "kapitalizme dönme"ye mahkum olduğunu söylüyor, uyarıda bulunuyordu.

Borrego mektubu okuduğuna şaşırdı ve şöyle düşündü: "Che gerçekten cüretli; bu yazdığı tam bir sapma." Borrego o sırada Che'nin fazla ileri gittiği düşüncesinde olduğunu, yaptığı saptamaya ise katılmadığını itiraf etti. Kuşkusuz zamanla Che'nin haklılığı anlaşılacaktı.[148]

Borrego'nun anladığı kadarıyla Che yazdıklarının şu ya da bu biçimde gün ışığına çıkacağını umuyordu. "Önerdiği yeni yol çeşitli nedenlerle burada uygulanamasa bile, Bolivya'yı ya da bu ülkelerden birini alabilmesi halinde onu denemek için bizzat bir şeyler yapabilmeyi umuyordu." Sonraki yıllarda giderek Sovyetleştirilen Küba'da, Borrego asla Che'nin yazılarını yayımlatacak "uygun bir zaman" bulamadı. Bildirildiğine göre Fidel bu metinlere bugün bile çok hassas yaklaşıyor ve yayın izni vermiyordu.

Che, Kongo ve Prag'da bulunduğu sırada, Borrego ve Enrique Oltuski onun "toplu eserleri" üzerinde aylarca yoğun bir mesai harcamışlar ve nihayet *Guerra de Guerrillas* ve *Pasajes de la Guerra Revolucionaria*'dan Che'nin bazıları daha önce yayımlanmamış olan konuşmalarına, mektup ve makalelerine kadar her şeyi toplayan *El Che en la Revolucion Cubana* (Küba Devrimi'nde Che) başlıklı yedi ciltlik bir set hazırlamışlardı. Borrego sonucu gösterdiğinde Che hem şaşırdı hem de memnun oldu, fakat her zamanki katılığıyla kitaplara şöyle bir bakıp, "Tam bir potburi yapmışsın," dedi.

Borrego kitaptan iki yüz adet bastırdı ve ilk seti Fidel'e verdi. Ancak Küba halkı bu

148) Ayrıntılar için bkz. Ek.

kitapları asla görmedi. Kitap sadece yönetici konumda olan kişilere ve Che'nin Küba'dan ayrılmadan önce yaptığı son işlerden biri olarak hazırladığı özel bir listede yer alan kişilere gönderildi. Gönderilen kitapların sayısı 100 kadardı. Geri kalanı depoya konuldu.[149]

X

Che'nin yakında ayrılacak olması Borrego üzerinde ağır bir etki yarattı. Son günleri mümkün olduğu kadar onunla birlikte geçirmeye çalıştı. Sık sık Pinar del Río'daki eve gidiyordu. Aleida da oraya sık sık geliyor ve herkese yemek pişiriyordu.

Borrego son kılık değiştirişi sırasında Che'nin yanındaydı. Diş protezi yüzünü şiş gösteriyordu. Saçlarının ön kısmı ellili yaşların ortasında bir adam görüntüsü verecek şekilde açıldı. Küba istihbaratından özel olarak bu iş için görevlendirilmiş bir "fizyonomi uzmanı" Che'nin saçlarını teker teker yolarken Borrego da oradaydı. Che acıya daha fazla dayanamayıp bağırdığında Borrego adamı "yavaş olsana" diye azarladı. Che de ona "kes sesini!" diye bağırdı. Doğal bir kellik görüntüsü için saçların kökünden çekilip alınması gerekiyordu. Bu da acı verici bir işlemdi.

Ekim ayında bir gün, Che'nin gidiş tarihinin iyice yaklaştığı bir sırada Borrego eğitim gören adamlara dört galon çilekli dondurma getirdi. Özel bir ziyafet hazırlandı. Hep birlikte uzun bir piknik masasının çevresine oturdular. Herkes kendi dondurmasını yiyip bitirdiğinde Borrego ikinci bir porsiyon almak için uzandı. "Hey Borrego," diye bağırdı Che, yüksek sesle. "Hem Bolivya'ya gitmiyorsun hem de çift posiyon yiyorsun. Bırak da gidecek olan adamlar yesin."

Herkesin duyduğu bu sözler Borrego'yu yaraladı. Kendini tutamadı ve gözyaşları yanaklarından süzüldü. Tek bir söz etmeden ayağa kalktı, utanç ve öfkeyle masadan uzaklaştı. Bir kütüğün üzerinde otururken gerillaların gülüşmelerini, arada bir yükselen kahkahalarını duyuyordu. Kendisine güldüklerini biliyordu. Birkaç dakika sonra arkasında ayak sesleri işitti. Bir el yavaşça başına dokunup saçlarını karıştırdı. "Özür dilerim," diye fısıldadı Che. Borrego onun yüzüne bakmadan, "siktir git," diye mırıldandı ve uzun süre kütüğün üzerinde kımıldamadan oturdu. "Che'nin o zamana kadar bana yaptığı en kötü şey buydu," diyordu Borrego.

Takım elbiseli ve şapkalı Che Meksikalı aktör Cantinflas'ı andırıyordu. Bu benzerliği ilk kez, şimdi ölmüş olan Jorge Ricardo Masetti fark etmişti. Che gitmeden bir ya da iki gün önce Fidel'in işbirliğiyle Küba'nın üst düzey birkaç bakanına onu ziyarete gelen yabancı bir "dost" olarak takdim edildi. Fidel'in anlattığına göre takım elbiseli adamı kimse tanımadı. Fidel yıllar sonra bu olayı hatırlarken, "Hiç kimse, onunla bir misafirmiş gibi konuşan en yakın yoldaşları bile onu tanımadılar," dedi. "Gideceği güne kadar

149) 1997'de, Che'nin ölümünün otuzuncu yıldönümü anısına Che'nin eserlerinin Borrego'nun hazırladığı baskısının "kısaltılmış" olarak yayımlanarak halka dağıtılması nihayet Küba hükümeti tarafından onaylandı.

o anı hatırladıkça şakalar yapıp gülüştük."

Fidel ayrılık anını dostça bir kucaklaşma olarak betimledi. İki eski yoldaşa, silah arkadaşına yakışan erkekçe bir *abrazo*yla (kucaklaşma) ayrıldılar. İkisi de başkalarının önünde duygularını açığa vurmaktan kaçınan adamlardı. Bu yüzden kucaklaşmaları, Fidel'in hatırladığına göre, "fazla duygusal olmamış"tı. Ancak Che'nin veda ziyafetinin sonunda, orada bulunan gerillalardan birine, Benigno'ya göre, çok duygusal anlar yaşandı.

Nihayet vakit gelmişti: Güney Amerika'yı "kurtarma" harekatı başlıyordu ve orada bulunan bütün adamlar o anın önemini biliyorlardı. Che bir "Arjantin-Küba" yemeği istediği için çok özel bir mönü hazırlanmıştı: *asado* tarzında pişirilmiş sığır etiyle kırmızı şarap ve kızartılmış domuz etiyle bira. Ancak Benigno, Fidel'in konuşmayı fazla uzattığını hatırlıyordu. Konuştukça açılmış, Che'ye tavsiyelerde bulunmuş, onu cesaretlendirmiş, geçmiş günleri ve Sierra'da birlikte yaşadıklarını hatırlatmıştı. Masadakiler yemekleri unutmuşlar ve onun konuşmasına dalıp gitmişlerdi. Saatler geçti. Nihayet Che şafağın sökmekte olduğunu ve havaalanına gitme vaktinin geldiğini fark edip yerinden fırladı.

Che ve Fidel hemen kucaklaştılar ve bir süre kolları birbirinin omuzunda öylece bakıştılar. Sonra Che arabaya atlayıp şoföre şöyle dedi: "Sür, lanet olasıca!" Ve gitti. Benigno daha sonra kampa hüzünlü bir havanın hakim olduğunu hatırlıyor. Fidel hemen ayrılmamış, diğer adamlardan uzaklaşarak tek başına oturmuştu. Benigno onun başını kollarına yaslayarak masanın üzerine kapandığını ve uzun süre hiç kımıldamadığını gördü. Adamlar onun ağlayıp ağlamadığını merak ettiler, fakat kimse yaklaşmaya cesaret etmedi. Şafakla birlikte Fidel başını kaldırıp onlara seslendi. Gökyüzündeki uçağı işaret ediyordu. Che'nin uçağıydı bu. Avrupa'ya doğru uçuyordu.

Son birkaç gün herkes için duygusal olmuştu. Ancak en dokunaklısı Che'nin Aleida ve çocuklarıyla vedalaşmasıydı. Onu görmeleri için *finca*ya (çiftlik) getirilmişlerdi. Ancak Che çocuklara kendisini babaları olarak tanıtmadı. O "Ramón Amca"ydı. Onlara bir süredir uzaklarda olan babalarından haber getirdiğini söyledi. Onunla yakınlarda görüşmüştü. Babası onlara sevgilerini ve bazı öğütlerini iletmesini istemişti. Birlikte öğle yemeği yediler. Yemek sırasında *tío* (amca) Ramón "Papá" Che'nin her zaman yaptığı gibi masanın başında oturuyordu.

Che'nin ayrılmadan önce üç yaşındaki kızı Celia'yla son görüşmesi Borrego'nun hayatında tanık olduğu en acı deneyimlerden biriydi. Che orada çocuğuyla birlikteydi. Fakat ona kim olduğunu söyleyemiyor, ona babası olarak dokunamıyordu, çünkü çocuğun böyle bir sırrı saklayacağına güvenilemezdi. Kuşkusuz bu aynı zamanda yeni kılığının son kez denenmesini de sağlıyordu. Kendi çocukları bile onu tanıyamıyorlarsa, kimse tanımayamazdı.[150]

150) Che çocuklarından sadece Hildita'yı görmedi. O sırada Hildita on yaşındaydı ve farklı kılıkta da olsa babasını tanıyabilirdi.

Che'nin yapabildiği tek şey onlardan babalarına iletmek üzere birer öpücük almak oldu. Beş yaşındaki Alyuşa onun yanağına bir öpücük kondurduktan sonra Aleida'nın yanına koşup kulağına şöyle fısıldadı: "Anne, bu yaşlı adam galiba beni seviyor." Che bu sözleri işitti ve gözleri doldu. Aleida derinden sarsıldı, ancak çocuklardan uzaklaşana kadar gözyaşlarını tutmayı başardı.

Nihayet *tío* Ramón el sallayarak karısına ve çocuklarına veda etti. Birbirlerini son kez görüyorlardı. Ve Che'nin veda mektubunda yaptığı tahmin doğru çıktı. En küçükleri onu asla hatırlamayacaktı.

29
Zorunlu Fedakarlık

Komşu ülkelerde devrimlerin başlayabilmesi için Bolivya feda edilmelidir.
Che, Aralık 1966'da Bolivya'daki gerillalarla konuşma

Ölüm nereden ve nasıl gelirse gelsin, hoş geldi safa geldi.
Nisan 1967, Che'nin "Üç Kıta'ya Mesaj"ından

I

Che Kongo fiyaskosunu otopsi masasına yatırdığında, en büyük hatalarından birinin, kendisinin Kongolu savaşçıların karşısına ansızın çıkarak "*chantaje de cuerpo presente*" ya da kendi varlığıyla şantaj yapmaya çalışmak olduğunu anlamıştı. "Pasajes de la Guerra Revolucionaria (Congo)"da belirttiği gibi bu tutum isyancı liderler arasında düşmanlık ve kuşkuya yol açmış ve bu ders çıkardığı hatalarından biri olmuştu. Ancak 1966 yılının Kasım ayı başlarında Bolivya'ya uçtuğunda Kongo *şantaj*ını aynen tekrarladı. Bir oldu bitti yapması halinde Bolivya Komünist Partisi'nin yaklaşan gerilla savaşından vazgeçemeyeceğini düşünerek davetsiz misafir olarak ortaya çıktı. Bu seferki hatası öldürücü olacaktı.[151]

Her şey gayet iyi başladı. Che ya da Amerikan Devletleri Örgütü adına ekonomiyle ilgili bir görev yapmak üzere gelen Adolfo Mena González adında Uruguaylı orta yaşlı bir işadamı kılığında, Pancho'yla birlikte 3 Kasım günü La Paz'a indiğinde, en yakın yardımcıları Papi, Pombo, Tuma ve Renán'la buluştu. La Paz'ın merkezindeki, zarif, üç hatlı Prado Bulvarı'nda eskiden en sevdiği dağ olan, tepesi karlarla kaplı mavimsi Illimani'ye bakan konforlu Hotel Copacabana'nın üçüncü katındaki bir daireye yerleşti.

Gardrobun kapısındaki aynada kendi fotoğrafını çekti. Bu resimde otel odasındaki yatağının üzerine oturmuş, kel kafalı ve biraz şişman adam, yüzünde ciddi, dikkatli bir ifadeyle televizyon seyretmektedir.

Bu ara dönem kısa sürdü, çünkü Che'nin ruh hali vakit kaybetmeye uygun değildi.

151) Ayrıntılar için bkz. Ek.

İki gün sonra yüksek platonun keskin ayazından insanı toza ve tere bulayan kurak *chaco* iklimine doğru yola çıktı. Yanında Pombo, Tuma, Papi, Pancho ve Bolivyalı Loro Vázquez vardı. Ñancahuasu'ya ulaşmaları üç günlerini aldı.

Yolda öğle yemeği için mola verdikleri bir sırada Che, Loro'ya gerçek kimliğini açıkladı ve Monje'yle bizzat konuşana kadar partiden kimseye onun varlığından söz etmemesini istedi. Pombo'ya göre, "Ona [Loro] Kıta'da bir gerilla üssü kurmak için en uygun koşulları olan ülkenin Bolivya olduğunu, bu yüzden oraya gelmeye karar verdiğini anlattı." Daha sonra ekledi: "Kalmaya geldim ve buradan ayrılmamın tek yolu ölüm ya da bir sınırı ateş ederek geçmektir."

II

Yılbaşı Gecesi geldiğinde Che'nin saçları uzamaya, seyrek sakalı eski halini almaya başlamıştı. Kübalı yoldaşları ve Perulu bir gerilla, "Eustaquio", Ñancahuasu'ya gelerek orada eğitim görmekte olan Bolivyalılara katılmışlardı. Che'nin artık yirmi dört kişilik bir ordusu vardı, ancak sadece dokuzu Bolivyalıydı. Aralarında Coco Peredo'nun ağabeyi Inti ve Japon kökenli Bolivyalı bir tıp öğrencisi olan Freddy Maymura da vardı. Her ikisi de yakınlarda Küba'da eğitim görmüşlerdi.

Adamları uygun bir üs kampı, sarp kızıl kayalardan oluşan bir kanyonun üzerindeki ormanların içinde de ikinci bir gizli kamp kurmuşlardı. İkinci kamp geleceğin Ñancahuasu "domuz ve kereste çiftliği"nin legal "cephe"sini oluşturan teneke damlı kiremitten evin bulunduğu, "Casa de Calamina" dedikleri yerden nehrin yukarısına doğru birkaç saatlik yürüyüş mesafesindeydi.

Ekmek pişirmek için balçıktan yapılmış bir fırınları, bir yiyecek depoları ve bir de sahra hastaneleri vardı. Yemeklerini yiyebilecekleri ham kütükten masaları ve tabureleri bile vardı. Bir tuvalet çukuru kazmışlar, yiyecek, cephane ve önemli dokümanları gizleyebilecekleri tüneller ve mağaralar açmışlardı. Bu mağaralardan birine Havana'yla ya da kendi aralarında kullandıkları isimle "Manila"yla şifreli mesaj alışverişinde kullanmak üzere bir radyo vericisi yerleştirmişlerdi. La Paz'daki yeraltı şebekesi de gelişme kaydediyordu. Rodolfo Saldaña, Coco Peredo ve çiftliğin "sahibi" Loro Vázquez-Viaña gibi Bolivyalılar ikmal maddesi satın almak, mesaj taşımak, yeni gelenleri nakletmek ve silah aktarmak için gelip gidiyorlardı.

Ancak "Bolivya ordusu"nda yabancıların ağırlıklı olması Che'yi endişelendiriyordu.[152] Dahası, Kübalılar ile Bolivyalılar arasında da rekabetten doğan anlaşmazlık belirtileri görülüyordu. Che disiplin konusunda konuşmalar yaparak ve Kübalıların geçici olarak, Bolivyalılar biraz daha tecrübe kazanana kadar küçük birliğin subaylığını yapacaklarını söy-

152) Sonunda, Che'nin kent şebekesi üyeleri dışındaki gerilla gücündeki milliyetlerin dökümü şöyle olacaktı: Bir Arjantinli (Che), bir Alman (Tanya), üç Perulu, on altı Kübalı ve toplam yirmi dokuz Bolivyalı.

leyerek ortalığı yatıştırmaya çalışıyordu. Bu önlemin Bolivyalıların hoşuna gitmediği açıktı. Juan Pablo Chang yirmi Perulu savaşçı göndermek istediğini bildirdiğinde Che onu durdurdu. Monje'nin katılımından önce mücadeleyi "enternasyonelleştirmek" istemiyordu. Che'nin sağlam bir Bolivya destek üssüne ihtiyacı vardı ve harekat başlamadan önce en az yirmi Bolivyalının katılmasını istiyordu. Bunun için de Monje'ye ihtiyacı vardı.

İhtiyatlı davranmalarına rağmen, yeni gelenlerin varlığı ormanın içlerinde yaşayan birkaç komşunun ilgisini çekti. Aynısı Masetti'nin daha güneyde, Río Bermejo yakınlarındaki üssünün de başına gelmişti. Aslında Che'nin gelişinden önce bile öncü grup en yakın komşuları Ciro Algarañaz'ın, yeni gelenlerin kokain kaçakçısı olduklarından kuşkulandığını söylediğini öğrenmişti. Koka üreten bu ülkede kokain kaçakçılığı yeni yeni gelişen bir meslekti. Algañaraz'ın evi ve domuz çiftliği kendi *finca*larına gelen yolun üzerindeydi ve Casa de Calamina'ya giderken önünden geçmeleri gerekiyordu. Algañaraz hafta içinde Camiri'de kalıyor, ancak kahyası sürekli olarak mülkte yaşıyordu. Gözcülük amacıyla yaptıkları ilk yürüyüşlerin birinde Pombo ve Pacho "Algañaraz"ın şoförü dedikleri adam tarafından görülmüşlerdi.

Aralık ayı sonunda Che Monje'yi bekliyordu. Misafiri kampta boy göstermeden önce adamlarına Komünist Parti Sekreteri'ne yapacağı önerileri anlattı. Birincisi kendisinin finansmandan da sorumlu askeri şef olmasında ısrar edecekti; siyasal şef olmakla ilgilenmiyordu. Dış destek sağlamak için hem Sovyetler Birliği'nden hem de Çin'den yardım istemeyi öneriyordu. Bunun için Moisés Guevara'nın Çu En-lay'e kendisinden bir mektup götürerek "kayıtsız şartsız" yardım istemesi gerekecekti. Monje ise "en azından ne kadar [para] verildiğini söyleyebilecek bir yoldaşla birlikte" Moskova'ya gidebilirdi.

Che'nin önerisi, bu geç tarihte bile Bolivya'daki Çin yanlısı ve Sovyet yanlısı Komünistler arasındaki ayrılıkları biçimlendirebildiğini ve bu birliği iki Sosyalist devi ortak bir davada birleştirmek için kullanabildiğini gösterir. Güney Amerika'da yerel düzeyde bir barış sağlayabilirse, daha geniş ölçekli bir Sosyalist birlik umudu doğabilirdi. Son olarak Che şöyle dedi: "Bolivya komşu ülkelerde devrim koşullarının yaratılması için feda edilecektir. Amerikalarda Bolivya merkez olmak üzere yeni bir Vietnam yaratmak zorundayız."

Che, Bolivya'nın ıssız bir bölgesindeki ilkel bir kamptan şaşırtıcı, hatta fantastik bir dizi gelişmeyi öngörüyordu: Savaşın başlaması ve komşu ülkelere yayılması sadece ilk iki evreyi oluşturuyordu. Üçüncü evrede Güney Amerika'daki savaşlar Amerikalıları da içine çekecekti. Bu müdahale gerillaların mücadelesine ulusalcı bir renk katarak işlerini kolaylaştıracak; Vietnam'da olduğu gibi yabancı bir istilacıya karşı savaşmalarını sağlayacaktı. ABD güçlerini Latin Amerika'da konuşlandırarak dağıtacaklar ve nihayet bütün cephelerde, Vietnam'da olduğu kadar Bolivya'da da zayıf düşeceklerdi. Che'ye göre Bolivya'da olan, gezegenin nihai olarak kapitalist mi yoksa Sosyalist mi olacağını belirleyecek yeni bir dünya savaşının ilk çatışmasından başka bir şey değildi. Ama önce Mario Monje'yle anlaşmaya varması gerekiyordu.

Monje 31 Aralık günü Ñancahuasu'ya getirildi ve iki rakip nihayet kozlarını paylaştılar. Che ve Monje buluştuktan sonra ormanda yürüyüşe çıktılar. İki soluk fotoğraf bu buluşmayı belgelemektedir. Birinde Che yere uzanmış, oturduğu yerde kollarını kendini savunur gibi kavuşturmuş vaziyette konuşmakta olan Monje'ye yüzünde şeytani bir ifadeyle bakmaktadır.

Monje Bolivya'daki silahlı mücadelenin liderliğini talep etti. Aynı zamanda "*pro-chinos*" (Çin yanlıları) ile hiçbir şekilde ittifak kurulmamasını istiyordu. Che ona Çin yanlısı Komünistlerle ittifaktan vazgeçebileceğini söyledi, ancak komutanlık meselesinde kararlıydı. Askeri komutanlığı kendisi üstlenecekti, çünkü bu konuda daha iyi niteliklere sahipti. Ve siyasal kararlar alma konusunda da Monje'den daha iyi olduğunu düşünüyordu. Ancak "görüntüyü kurtarmak" için Monje'ye gerilla hareketinin "fahri şefi" olmasını önerdi.

Daha sonra Monje kamptaki adamlara parti şefliğinden istifa edeceğini ve oraya gelip şerefiyle, parti sekreteri olarak değil basit bir savaşçı, "Estanislao" olarak Che'yle birlikte savaşacağını söyledi. Önce La Paz'a gidecek ve üyelerin zamanında tedbir alabilmeleri için partiye gerilla mücadelesinin başlamak üzere olduğunu söyleyecek, daha sonra görevinden istifa edip on gün içinde gruba katılmak üzere geri dönecekti.

Bu ya durumu kurtarmak amacıyla, yeni bir jest yapması için Che'yi kışkırtmayı amaçlayan bir blöftü ya da Monje düpedüz yalan söylüyordu. Ertesi gün kamptan ayrılmadan önce Bolivyalıları bir araya topladı ve onlara partinin silahlı mücadeleyi desteklemediğini söyledi. Orada kalmaları halinde partiden ihraç edileceklerdi ve ailelerine bağlanan maaş kesilecekti. Sadece dört adam, Coco, Saldaña, Ñato ve Loro partinin izniyle orada bulunuyorlardı ve onurlandırılacaklardı, fakat diğerlerinin parti ile savaş arasında bir tercih yapmaları gerekiyordu. Adamlar savaşı seçtiler. Monje ayrıldı ve bir daha dönmedi.

Santa Cruz'daki Komünist Parti görevlisi Rafael Segarra, Monje'nin Ñancahuasu'dan dönerken kendisine uğradığını ve şu uyarıda bulunduğunu anlattı: "Bu işin boku çıktı. Bu iş sürecek ve biz bu işi gömeceğiz ya da bu iş hepimizi gömecek." Segarra'ya gizlenmesini ya da ortadan kaybolmasını söylemişti. Monje bütün partililere aynı tavsiyede bulunacaktı.

Monje'nin eylemleri hâlâ belirsizliğini korumaktadır ve bizzat yarattığı bir entrika ve kuşku ağıyla örtülüdür. Pombo onun "bilinçli bir ihanet"i sürekli tekrarladığını söylemektedir. Olaydan otuz yıl sonra Che'nin dul eşi Aleida da, "*ese indio feo*" (çirkin Kızılderili) dediği Monje'nin kocasına ihanet ettiğini düşünmektedir.

Che ile Monje arasındaki görüşme sonunda felaketle sonuçlanmış ve Che'nin ihtiyatsızlığı da, Monje'nin belirsizliği ve kararsızlığı yanında, bu mutsuz sonda önemli bir rol oynamıştı. Oyuncu kadrosunda ölüm de yerini almıştı. 1 Ocak 1967'de Che ve iki düzine adamı neredeyse tamamen tek başlarınaydılar.

III

Çok sayıda Bolivyalı genç Komünistin kendisine sadık kaldığını gören ve Fidel'in parti hiyerarşisini hizaya sokmak için kullanabileceği üstün ikna gücüne güvenen Che, Monje'yle ilişkinin kesilmesini istemedi. Böyle bir kopuş geleceğe ilişkin öngörülerini etkileyebilirdi. Fidel'e ya da o sırada taktığı isimle "Leche"ye (Süt) şifreli bir mesaj göndererek olanları telaşsız bir dille aktardı.[153]

Aslında Che'ye göre işler yolunda gidiyordu. Tanya, Monje'yle aynı zamanda Ñancahuasu'ya gelmiş ve Che onu Ciro Bustos ve genç bir gazeteci, hukuk öğrencisi ve Arjantin Komünist Partisi'nin muhalif bir hizbinin lideri olan Eduardo Jozami'yi çağırması için Buenos Aires'e göndermişti. Arjantin gerilla hareketini toparlamak istiyordu. Bu arada adamları bütün Bolivya'da yeraltı şebekesi örgütlemekle meşguldüler.

Moisés Guevara da Che'nin daveti üzerine kampa geldi. Che ona kendi grubunu dağıtmasını ve artık hizip faaliyeti gösteremeyeceği şekilde, basit bir asker olarak harekete katılmasını söyledi. Önce ne yapacağını bilemeyen Bolivyalı Guevara öneriyi kabul etti ve önce dağlara dönerek adamlarını toplayacağını söyledi.

Ñancahuasu'da Che'nin adamları civarda devriyeye çıkıyorlar ve bir tür askeri disiplin içinde yaşıyorlardı. Savaşçılar nöbet tutuyor, su taşıyor, odun topluyor, nöbetleşe yemek pişiriyor ve çamaşır yıkıyorlardı. İkmal maddelerini kampa aktarmak için düzenli bir taşıma faaliyeti ya da *gondolas* örgütlenmişti. Bazıları da ava çıkıyor ve ellerinde yaban hindileri ve *armadillo*larla[154] dönüyorlardı. Quechua dili dersleri de başlamıştı. Elbette arazide yaşamanın zorlukları vardı. Çeşitli böceklerle boğuşuyorlardı ve adamlar sıtmaya yakalanıyorlardı. Ancak Che bu tip şeylere aldırmıyordu. 11 Ocak günü günlüğüne "Borik asit günü," diye yazdı; "Marcos, Carlos, Pombo, Antonio, Moro ve Joaquín'deki sinek larvaları temizlendi."

Her zamanki gibi davranış sorunları da oluyordu. Che kurallar koyarak yeniden eski katı kişiliğine döndü. Loro biraz fazla serbest hareket ediyor, malzeme satın almak için çıktığı yolculuklarda kadınları "*enamorar*" edecek (baştan çıkaracak) vakit buluyordu. Papi kederli görünüyor ve Che'nin gözünden düştüğünü hissediyordu. Bolivya'daki ön çalışmalar sırasında, istenmediği halde Tanya'ya fazla yaklaşması dahil yaptığı pek çok hatadan ötürü onu azarladıktan sonra, Che, Papi'nin sahrada kendisiyle birlikte kalmasını emretmişti. Yardımcısı olarak atadığı ve Tanya'nın Küba'da hakkında şikayette bulunduğu Marcos, Bolivyalılar hakkında kötü sözler sarfetmiş ve Che onu Sierra Maestra tarzında herkesin içinde azarlamış, rütbesini indirmiş ve yerine en yaşlıları olan Joaquín'i geçirmişti.

---

153) Bir süre sonra Fidel ona yazarak Bolivyalı Komünist Símon Reyes'in orada olduğunu ve Jorge Kolle Cueto'nun krizi gidermek için görüşmeler yapmak üzere yolda olduğunu bildirdi.

154) *Armadillo*: Güney ABD ve Güney Amerika'da yaşayan sert tırnaklı, baş ve vücutları küçük kemik levhalarla kaplı bir tür köstebek. (Ç.N.)

Komşuları Ciro Algarañaz da onları rahatsız etmeye devam ediyor, adamlarıyla birlikte çevrede dolaşıyordu. Nihayet bir gün Loro'ya yaklaşıp ona "bir dost" olduğunu söyledi. Kendisine güvenebilirdi. Bu girişten sonra Algarañaz orada ne yaptıklarını sordu. Loro adamı başından savdı. Fakat birkaç gün sonra birkaç asker kamptn ön kısmında ortaya çıktı. Loro'yu sorguya çektiler ve tabancasını aldılar. Kendisinin ve arkadaşlarının gözlendiklerini ve bir "iş çeviriyorlarsa" kendilerini de görmek zorunda kalacaklarını söylediler. Anlaşılan gerillaları kaçakçı sanıyorlar ve haraç istiyorlardı. Bu olaydan sonra Che, Algarañaz'ın evinin civarına bir nöbetçi yerleştirdi.

Daha sonra, 1 Şubat günü Che kampta birkaç adam bırakıp diğerlerini yanına alarak çevredeki *chaco*nun içlerinde on beş gün sürecek bir kondisyon yürüyüşüne çıktı. Ne var ki bu on beş günlük yürüyüş kırk sekiz gün süren büyük bir sıkıntıya dönüştü. Grup kayboldu, şiddetli yağmur altında, aç ve susuz maraton niteliğinde uzun yürüyüşler yapmak zorunda kaldı. Palmiye özü, maymun, şahin ve papağan yediler. Adamlar bitkin düştüler, moralleri bozuldu, aralarında kavgalar çıktı. Bir de trajedi yaşandı. İki genç Bolivyalı kabaran ırmaklarda boğuldu. Pombo'nun kaydettiği gibi, bu olay Kongo'daki ilk günlerini, Laurent Mitoudidi'nin boğulmasını hatırlatıyordu. Che ölümlere üzülmüştü, ama ikinci boğulma vakasında iyi durumdaki altı silahın kaybolmasına da üzülmüştü.

20 Mart günü kampa dönerlerken Che kendi yokluğunda bir şeylerin kötü gittiğini anladı. Küçük bir uçak Ñancahuasu'nun çevresinde daireler çizerek ısrarla dolaşıyordu. Çok geçmeden kendisini karşılamaya gelen ileri koldan bunun nedenini öğrendi.

Che uzaktayken Moisés Guevara'nın "gönüllüler"inden bazıları gelmişler, ancak kamp hayatı onlarda düşkırıklığı yaratmıştı. Kübalılar en pis işleri onlara yaptırmaya başlamışlardı. Bunun üzerine ikisi firar etmişti. Kaçaklar askerler tarafından yakalanmışlar, bildikleri her şeyi itiraf etmişler, bu arada askerlere "Kübalılar" ve "Ramón" adında bir *comandante* hakkında hikayeler anlatmışlardı. Birkaç gün önce Bolivya güvenlik güçleri kampın aşağısındaki Casa de Calamina'yı basmıştı. Bereket o sırada orada kimse yoktu. Ancak askerlerin bölgede hareket halinde olduklarına dair söylentiler vardı. Che'nin gördüğü daireler çizen uçak kuşkusuz bir gözetleme uçağıydı. Adamları Che'ye uçağın üç gündür dolaşıp durduğunu söylediler.

Che yeniden yürümeye başladığında koşarak kendisine doğru gelen adamlar daha kötü haberler getirdiler. Askerler çiftliği bir kez daha basmışlar, katırlardan birine ve ciplerine el koymuşlar, kampa doğru yürüyen isyancı bir kuryeyi, Moisés Guevara'nın adamlarından birini yakalamışlardı. Che adımlarını hızlandırdı. Kampa ulaştığında "tam bir bozgun" havası gözlemledi. Yeni adamlar gelmişti ve "tam bir kaos", kendi adamları arasında da kararsızlık vardı.

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi tam o sırada ziyaretçiler gelmişti. Régis Debray, Ciro Bustos, Tanya ve Juan Pablo Chang hep birlikte onunla görüşmek için bekliyorlardı. Tanya, yılbaşı gecesi Monje'yi kampa getirdikten sonra çok iş yapmıştı: Che'nin emriyle

Arjantin'e gitmiş, Chang ve iki Perulu yoldaşı Ñancahuasu'ya getirmiş, bir sefer daha yaparak Debray ve Bustos'la tekrar kampa dönmüştü.

Che önce "Çinli" Chang'la ilgilendi. Chang Küba'da bulunmuş ve Fidel'den Peru'da bir gerilla kolu kurmak için yardım istemiş, Fidel de önce Che'nin onayını almasını söylemişti. "On ayda bir kendisine 5 000 dolar verilmesini istiyor," diye yazdı Che. "...altı ay içinde dağlara çıkması şartıyla önerisini kabul ettiğimi söyledim." Chang'ın planı on beş kişilik bir gruba önderlik etmek ve Peru'nun güneydoğu Andlar'ının Ayacucho bölgesinde harekata başlamaktı. Che ona birkaç Kübalı ve silah göndermeyi de kabul etti ve telsizle bağlantı kurma planlarını tartıştılar.

Görüşme devam ederken Loro geldi. Nehrin aşağısında nöbet tutarken bir askerle karşılaşmış ve onu öldürmüştü. Che istese de istemese de savaşın başlamak üzere olduğu anlaşılıyordu.

Chang'la ayrıntıları konuştuktan sonra öteki ziyaretçilerle de kısaca görüştü. Sıra Debray'ye geldi. Ufak tefek, soluk yüzlü Fransız orada kalmak ve savaşmak istediğini söyledi, fakat Che ona dışarıda kalmasının, bir dayanışma kampanyası düzenleyerek davalarını Avrupa'da tanıtmasının daha iyi olacağını anlattı. Che onu yeni haberlerle *"la isla"*ya gönderecek, uluslararası barış savunucusu Bertrand Russel'a hitaben yazılmış bir de mektup verecekti. Bertrand Russel'dan "Bolivya Kurtuluş Hareketi"ni desteklemek üzere uluslararası bir fonun örgütlemesine yardımcı olmasını istiyordu.

Sonra sıra Ciro Bustos'a geldi. Bustos geçen yaz Küba ve Çin seyahatinden döndükten sonra Arjantin'de Che'nin kendisiyle "temas"ını beklemiş ve bunu beş ay sonra Tanya aracılığıyla sağlamıştı. Tanya ona La Paz'a gitmesini söylemiş ve Che'nin Bolivya'da olduğunu çıtlatmıştı. Yine o sırada Bustos Che'nin kırsal gerilla savaşı teorisinin hikmetinden kuşkulanmaya başlamıştı. Bustos konuyu Córdoba'da en güvendiği arkadaşlarına açmıştı. Aynı kuşkuları paylaşan arkadaşları Che'yi gördüğünde ona bütün bunları anlatmasını istediler.

Hemen bir sahte pasaport uyduran Bustos, şubat sonunda La Paz'a uçtu. Orada kendisine belirli bir otobüse binerek Sucre kentine gitmesi söylendi. Otobüste görünüşünden Avrupalı olduğu anlaşılan bir adam dikkatini çekti. Adamın Régis Debray olduğunu daha sonra öğrenecekti. Otobüs hareket ettikten bir süre sonra arkadan bir taksi gelip yetişti ve otobüsün yolunu kesti. Taksiden çıkan kişi Tanya'dan başkası değildi. Bustos onun halkın içinde yaptığı hareketlerin fazla dikkat çektiğini düşündü. "Otobüste sadece üç yabancıydık, tıpkı üç sinek gibi. Çevreye bakıyor, fakat birbirimizle konuşmuyorduk. Bu durum hiç hoşuma gitmedi."

Bustos'a göre seyahatin bundan sonraki kısmına Tanya'nın amatör davranışları damgasını vurmuştu. Yolda bir lokantada yemek molası verdiklerinde Tanya yüksek sesle ve Küba argosu kullanarak konuşmaya başlayınca Bustos iyice endişelendi. Üstelik Tanya aşırı süratli araba kullanıyordu. (Yolculuğun Camiri'den sonraki bölümünde Tanya onları Perulularla yaptığı son seyahatin ardından gizlediği cipiyle götürdü.)

Kampa vardıklarında yeni gelen birkaç Bolivyalı gördüler. Ancak Che ve Kübalıların çoğu henüz yürüyüşten dönmemişlerdi. Bustos'un anlattığına göre Tanya hemen önceki seyahatinde çektiği fotoğrafları çıkarıp herkese göstermeye başladı. Hemen herkesin fotoğrafını çekmişti. Ellerinde tüfeklerle poz vermişlerdi; yemek pişirirken, okurken ya da çevrede dolaşıp konuşurken görülüyorlardı. İyice kuşkulanan Bustos kamptan sorumlu Kübalı Olo Pantoja'yla konuştu ve Olo hemen fotoğrafların toplanmasını emretti.

Che'nin uzun süren yokluğunda disiplin bozulmuştu. Bustos duruma hakim olamayan Olo'nun sıkıntılı olduğunu fark etti. Ertesi gün Moisés Guevara'nın "gönüllüler"inden ikisi silahlarını alarak ava çıktılar, ancak dönmediler. Alarm çanları çalmaya başlamıştı: Bu iki kişi bütün fotoğrafları görmüşler, "Küba" ve diğer hassas konularda konuşulanları işitmişlerdi. Olo adamların peşinden bir keşif kolu gönderdikten sonra kampın tahliye edilmesini emretti. Tepelerin üzerinde uzak bir yere gidip saklandılar. İki gün sonra uçak kamp bölgesinin üzerinde vızıldamaya başlayınca korktukları şeyin başlarına geldiğini anladılar: Kaçaklar askerler tarafından yakalanmışlardı. Che'nin seferinden dönen ilk adamlar işte o sırada gelmeye başladılar.

Bustos, Che'yi gördüğünde şaşırmıştı. "Üstü başı dökülüyordu; üzerindeki gömlek liğme liğme olmuştu pantalonunun yırtıklarından dizleri görünüyordu ve bir deri bir kemikti. İstifini bozmadı. Bana bir *abrazo* verdi (kucakladı). Benim için duygusal bir andı. Ne tek kelime konuştuk ne de başka bir şey."

Che bir yandan yemek yiyor diğer yandan yavaş yavaş vaziyete hakim oluyordu. Bustos onu biraz uzaktan seyretti. Giderken sorumluluk verdiği Olo ve diğer adamları uzun ve tumturaklı bir konuşmayla azarladı. Bunu yaparken Bustos'u şaşırtan ve o zamana kadar hiç tanık olmadığı ölçüde bir sözlü "şiddet" uyguladı. Daha sonra Bustos bu tavrın Che'nin bir davranış modeli olduğunu anlayacaktı. "Sonra sakinleşti, huzur içinde okumaya çekildi. Bu arada cezalandırıp paçavraya çevirdiği adamlar ne yapacaklarını bilemez bir halde ortalıkta dolanıp duruyorlardı."

Nihayet Che ile Bustos'un konuşma anı geldi. Che ilk olarak Bustos'un neden daha önce gelmediğini öğrenmek istedi. Bustos ona Tanya'nın kendisine belirli bir zaman vermediğini anlattı. Bunun üzerine Che'nin müthiş öfkesine bir kez daha tanık oldu. Che, Tanya'yı çağırttı ve ona talimatlarını yanlış uyguladığı için ağzına geleni söyledi. "Ben sana ne dedim, lanet olasıca! El Pelao'ya [Bustos] ne söylemeni istedim senden, Tanya! Buradan defolup giderken ben senden ne istedim!"

"Ona tam olarak ne söylediğini hatırlayamıyorum," diyordu Bustos. "Ancak çok sert, çok ağır şeyler söyledi... [Tanya] titremeye başladı... oradan ayrıldığında ağlıyordu." Daha sonra üzülen Che, Bustos'a gidip onu teselli etmesini söyledi. (Bustos tekrar kampa gelerek başını derde sokan Tanya için gerçekten üzgündü. İlk ziyaretinden sonra ona dönmemesini söylemişti.[155] Dahası Bustos'un ikinci Arjantinli ziyaretçisi Eduardo Joza-

155) Che'nin yeni "ulusal mali sekreteri" ve La Paz'daki kent şebekesinin üyesi Loyola Guzmán, Tan-

mi de, Bolivya'ya kadar gelmiş, ancak Tanya önceden belirlenen randevu yerine gelmediği için ülkesine dönmek zorunda kalmıştı.)

Tekrar Bustos'a dönen Che şöyle dedi: "Stratejik hedefim Arjantin'de siyasal iktidarı ele geçirmektir. Bunun için Arjantinlilerden oluşan bir grup kurmak, iki askeri kol hazırlamak, onları burada bir ya da iki yıl kadar savaşa alıştırmak, sonra da ülkeye sokmak istiyorum. Seni bu işle görevlendiriyorum. Ve katılmak [dağlardaki harekete] zorunda kalacağın ana kadar mümkün olduğu kadar uzun süre dayanmanı istiyorum. Bana adam gönderme faaliyetine eşgüdüm sağlamanı istiyorum."

Che bu işin gayet iyi yapılması gerektiğini de eklemişti. "Buradaki gibi boktan şeyler olmasın. Burada herkes aklına estiği gibi davranıyor." Ona adam sevkıyatı işini Papi'yle birlikte yapmasını, tedarik sorununu Pombo'yla çözmesini söyledi ve hangi konuda kiminle temas kuracağını isimleri tek tek sayarak anlattı. Che, kendi aralarında daha sonra dağılarak savaşı öteki mıntıkalara taşıyacak Bolivyalıların, Arjantinlilerin ve Perulular ın yer alacağı yaklaşık beş yüz adamdan oluşan iki kola ayrılmış bir merkezi komutanlık kurmayı düşündüğünü söyledi.

Che konuşurken Bustos ise, Ñancahuasu ile Arjantin arasında yiyecek ikmal hattını nasıl düzenleyeceğini merak ediyordu. Ve Pombo Che'yle birlikte arazideyken onunla irtibatı acaba nasıl sağlayacağı düşünülüyordu? Bu ayrıntılar görüşme sırasında tartışılmadı, ancak bütün bunlar Bustos'a pek gerçekçi gelmemişti. "Kulağa çok güzel geliyordu," diyordu Bustos. "Bu dünyanın dışında..."

Daha sonra Che önceliğinin onun güvenli biçimde çalışabileceği şekilde Arjantin'e yerleştiğini görmek olduğunu söyledi. Fakat havada her şeyi kaplayan bir gerilim ve belirsizlik vardı. Gerillaların varlığı keşfedilmişti. Bir asker öldürülmüştü. Askeri bir devriyenin onları aramaya çıkması sadece an meselesiydi.

IV

Tam iki gün sonra, 23 Mart günü, Che günlüğüne "savaş benzeri olaylar"ı kaydetti. Savunma amacıyla çevrede pusu kurdurmuştu. Sabahın sekizinde Coco gelerek rapor verdi. Bir ordu birliğini pusuya düşürmüşlerdi; askerlerin yedisi ölmüş, yirmi biri tutsak alınmıştı, dördü yaralıydı. Çok sayıda silah ele geçirmişlerdi. Silahlar arasında, üç havan topu, on altı karabina, iki bazoka ve üç adet Uzi marka hafif makineli vardı. Ordunun harekat planlarını gösteren bir de doküman bulmuşlardı. Planlara bakıldığında harekatın iki kol halinde başlatıldığı anlaşılıyordu. Che hemen nehir kanyonunun öteki ucuna pusu kurmak üzere adam gönderdi. Inti Peredo'yu da –onun hakkında olumlu izlenimleri vardı ve onu Bolivyalıların lideri olarak yetiştirmeye başlamıştı– ele geçirilen biri binbaşı diğeri yüzbaşı olan iki subayı sorgulamakla görevlendirdi. Daha sonra Che defteri-

ya'nın kampa ilk dönüşünün kendileri çok meşgul oldukları için onu Perulularla birlikte göndermeye karar veren kendi grubunun hatası olduğunu açıklamıştır.

ne şöyle yazdı: "Papağan gibi konuştular." Che bu zaferin kısa bir değerlendirmesini yaptı. Ñancahuasu'ya yaklaşılması halinde yiyecek ikmal hattının kesilmesinden ve kampı terk etmeleri halinde depoları arkalarında bırakmak zorunda kalacaklarından endişeleniyordu. Bir diğer sorun, ciddi bir sorun, telsizlerinin arızalanmış olmasıydı. Yayınları ve "Manila"nın gönderdiği mesajları alabiliyorlar, ancak mesaj gönderemiyorlardı.

Ertesi gün görünürde asker yoktu, fakat bir uçak üstlerinden geçerek Casa de Calamina'yı bombaladı. Che, Inti'yi tekrar subayları sorgulamaya gönderdi, daha sonra tutsakların serbest bırakılmalarını emretti; askerlere soyunmaları ve üniformalarını geride bırakmaları emredilirken, subayların üniformalarını taşımalarına izin verildi. Binbaşı'ya 27 Mart günü öğle saatlerine kadar gelip ölülerini toplaması söylendi.

Tutsaklar gittikten sonra Che dikkatini adamlarına yöneltti. Marcos'un itaatsizliği tekrarlanmıştı. Bazı Bolivyalılara yönelik kötü davranışları moral bozmuş ve şikayetlere neden olmuştu. Che onu uyarmış, bu davranışlarının sürmesi halinde gerilladan ihraç edileceğini söylemişti. Onu öncü grup şefliğinden alarak yerine Miguel'i geçirdi.

Che'nin gerilla "aile"si işin başında da pek mutlu olmamıştı, ancak firarlardan beri Bolivyalılar ile Kübalı yoldaşları arasındaki gerilimler artmıştı. Moisés Guevara'nın harekete kattığı geri kalan dört Bolivyalının "*firmeza*"sı, yani devrimci kararlılığı açıktan sorgulanıyordu ve adamlar kısa süre içinde kendilerinden kuşkulanıldığını ve alay konusu olduklarını gördüler. Onlara aşağılayıcı bir tutumla "*resaca*", yani süprüntü deniyordu. 25 Mart günü Che onları azarladı. Çalışmadıkları takdirde kendilerine yiyecek verilmeyecekti. Onların tütün paylarını kesti ve kişisel bazı eşyalarını "ihtiyacı olan öteki yoldaşlar"a verdi. Yine Bolivyalılardan Walter'i, yürüyüş sırasında "zaaf" ve bir gün önceki hava saldırısı sırasında "korku" alametleri gösterdiği için eleştirdi. Diğer iki adamı cesaretlerinden ötürü övdü; son birkaç gün içinde ellerinden gelenin en iyisini yapmışlardı. Che aynı gün küçük ordusuna nihayet bir isim verdi: "Ejército de Liberación Nacional" (ELN) ya da Ulusal Kurtuluş Ordusu.

Sonraki beş gün içinde gerillalar yiyecek bulma sorununa yoğunlaştılar. İleri gözcüler döndüklerinde fazla uzak olmayan bir yerde asker gördüklerini söylediler. Bir diğer gözcü grup yaklaşık altmış asker ve Algarañaz'ın evinin yakınlarına konmuş bir helikopter gördüklerini söyledi. 27 Mart günü Che şunları yazdı: "Haberler bomba gibi patladı ve bütün radyo yayınlarını kapladı. [Devlet Başkanı] Barrientos'un basın toplantısı dahil, çok sayıda resmi bildiri yayımlanıyor." Ordunun on beş gerillanın öldürüldüğü, dördünün esir alındığı, esirlerden ikisinin de "yabancı" olduğu gibi yalan haberler yaymakta olduğunu kaydetti. Yalan haberler üzerine ilk gerilla bildirisini yazmaya karar verdi. Ordunun iddialarını yalanlıyor ve bu arada gerillaların varlığını da doğrulamış oluyordu.

"Firarilerin ya da tutsakların konuştukları kesin," diye yazdı Che. "Ancak ne kadar konuştuklarını ve ne konuştuklarını bilmiyoruz. Her şey Tanya'nın açığa çıkarıldığını gösteriyor. İki yıl sabırla sürdürülen iyi bir çalışma böylece boşa gitti... Bakalım ne olacak."

V

Olan, savaş girdabından başka bir şey değildi. Bu girdap Che'nin bütün planlarını rafa kaldırmasına yol açtı ve onu, bizzat başlattığı savaşı, neredeyse çaresiz biçimde, peş peşe gelen bir dizi hata ve aksilikle sürdürmek zorunda bıraktı. Savaşmaktan, sürekli hareket halinde olmaktan ve hayatta kalmaya çalışmaktan başka seçeneği yoktu. Bu zorunluluk hayatının kalan bölümüne hükmedecekti.

Gerilla savaşının patlak verdiğine dair haberler Bolivya'nın ortasına bir bomba gibi düştü. Pusu olayını izleyen birkaç gün içinde basın haberleri giderek abarttı ve hükümet elindeki birlikleri seferber etti. Gerillaların varlığını önceleri alaycı bir tutumla karşılayan Barrientos, gerilla kampından alınan, aralarında fotoğrafların da bulunduğu bazı kanıtları, yabancı istilacıları "Castro Komünizmi"nin ajanları olarak kınamak için kullandı ve yabancılara direnmeleri için kendi yurttaşlarının yurtseverlik duygularına hitap etti. Ulusal duyguların güçlü olduğu bir ülkede, yabancı düşmanlığının tahrik edilmesi sivilleri gerillalardan tecrit etmek için etkili bir araçtı. Barrientos "Kızıllar"ın "yabancı" niteliğinden sürekli söz edecekti. Ordusu da aynı temayı kullanmaktan geri durmayacaktı.

O sırada Che'nin bildiri yazma dışında bu propagandayla savaşmak için yapabileceği pek az şey vardı. En acil ihtiyaç kendisinin ve adamlarının imha olmaktan kurtulmalarıydı. Che radyo yayınlarından ordunun, grubun konumunu tam olarak saptadığı sonucunu çıkardı. Adamlarına daha küçük olan kampta silahları depolamak için mağara kazmalarını emretti. Kampın bulunduğu yerde bir karıncayiyen ya da "*oso hormiguero*" vurdukları için oraya "El Oso" diyorlardı.

Küba'da "ikinci aşama" için hazırlanmakta olan yirmi dört gerillaya Borrego dahil değildi, ancak kendisi ve kayınbiraderi Enrique Acevedo Bolivya'ya gitmek için Fidel'e yalvardılar. Reddedildiler. Fidel onlara gerillaların erken keşfedildiklerini ve durumun çok belirsiz olduğunu söyledi: Dahası Che'yle doğrudan temas kaybedilmişti, dolayısıyla yeni savaşçıları güvenli biçimde bölgeye gönderme imkanı yoktu. Aylar geçtikçe Borrego ve yoldaşları Bolivya'dan gelen raporları artan bir endişeyle okudular. Che ve yoldaşlarının kaçınılmaz biçimde felakete doğru gittikleri görülüyordu.

Mart ayında yaşananları özetleyen Che kısaca şunları yazdı: "Bu ay olaylarla doluydu..." Savaşçıların durumunu ve mevcut durumu analiz ettikten sonra şöyle diyordu: "Önceden düşünmediğim koşullarda başlamak zorunda kalacağımız anlaşılıyor... Durum iyi değil, ancak bugün gerillaların sınanacağı (yeni) bir evre başlıyor. Hemen başlamaları daha iyi olacak."

Artık günleri hareket halinde geçiyordu. Çevrelerinde büyük sayılarla var oldukları anlaşılan askerleri arıyorlar ve onlardan saklanıyorlardı. 10 Nisan günü tekrar karşılaştılar. Nehrin aşağılarına doğru ilerledikleri sırada yaklaşan askerlere ateş açtılar. "İlk haberler geldi ve pek hoş değildi," diye yazdı Che, bulunduğu komuta noktasından. "Rubio, Jesús Suárez Gayol ağır yaralandı; başında bir mermiyle kampa getirildiğinde öldü."

Che eylemde ilk adamını, bir Kübalıyı kaybetmişti. Ancak üç asker öldürülmüş, birkaçı yaralanmış ve tutsak alınmıştı. Che tutsakları sorguya çekti ve daha fazla düşman gücünün yolda olduğunu anladı. Pusu kurmaya karar verdi. Öğleden sonra daha fazla asker geldi ve tuzağa düştüler. "Bu kez," diye yazdı Che, "yedi ölü, beş yaralı ve yirmi iki tutsak vardı."

Bustos o gece Che'nin kendisine çok tuhaf gelen bir şey yaptığını hatırlıyordu. Rubio'nun cesedi kampın ortasında yere yatırıldı ve bütün gece orada bırakıldı. Bustos bunun bir tür canlandırma olduğunu söyledi. Hiç kimse cesetten söz etmiyordu, ama o başlarına neyin gelebileceğini adamlara hatırlatmak için orada duruyordu. Ertesi gün, Che'nin Suárez Gayol'un cesareti –ve dikkatsizliği– hakkında birkaç şey söylemesinden sonra Rubio fazla derin olmayan bir mezara gömüldü ve tutsaklar serbest bırakıldılar. Ele geçirilen subay ELN'nin çatışmaya başladığını bildiren "Bildiri No 1" ile birlikte gönderildi. Che üstüne gönderilen adamların karmaşık bileşimini de kaydetmişti. "Aralarında Özel Kuvvetler, paraşütçüler, yerel askerler, hatta çocuklar var."

Che biraz duraksayarak basında yer alan haberlerin doğru olabileceğini kabul etmek zorunda kaldı. Bu haberlere göre ordu ilk kamplarını keşfetmiş, bazı fotoğraflar ve onların varlığını ortaya koyan bazı kanıtlar bulmuştu. Bir grup haberci bölgeye getirilmişti ve Che 11 Nisan günü radyoda konuşan bir gazeteciyi dinledi. Adam, kampta gördüğü bir fotoğrafı betimliyordu. Fotoğrafta "sakalsız ve pipolu" bir adam görmüştü. Görüntünün Che'ye ait olduğu, ama kimliğinin henüz saptanmadığı anlaşılıyordu. İki gün sonra ABD'nin "gerillalar"la başa çıkamadığı söylenen Bolivya'ya askeri danışman göndereceğine dair haberler geldi. Bu uygulama iki ülke arasında uzun süredir var olan askeri yardım programının bir parçasıydı. Che bir an için buna inanmadı ve umut dolu bir not düştü: "Belki de yeni bir Vietnam'ın ilk olayına tanık oluyoruz." Kısmen haklıydı. ABD kuşkusuz gerilla tehdidinin bastırılması için Bolivyalılara yardımcı olmak üzere danışmanlar gönderiyordu; ancak Che bu gelişmenin "Vietnam"da olduğu gibi bir ulusal direniş hareketini ateşleyeceğini düşündüyse, yanılıyordu. 20 Nisan günü Debray ve Bustos'un Muyupampa adlı küçük bir köye doğru yürüyerek "*frente*" den (cephe) çıkmaya çalışırlarken askerler tarafından ele geçirilmeleri yenilen yeni bir darbe anlamına gelecekti.

Silahlı çatışmanın bir ay önce başlamasından beri bu iki elçinin ne olacağı sorunu çözülmemişti. Che'nin grubu çatışmaya başlayınca öteki ziyaretçi, Çinli Chang'ın şimdilik yanlarında kalmasına, cipi bulunduktan sonra açığa çıkan Tanya'nın ise "Laura Gutiérrez Bauer" kimliğiyle Camiri'de kalmasına karar verilmişti. Bu arada Debray'nin sinirleri giderek bozulmaya başlamıştı. Onu kuşkusuz "*Pan Blanco*" (hanım evladı) olarak gören Che'nin 28 Mart'ta gözlemlediği gibi: "Fransız dışarıda ne kadar yararlı olabileceğini ateşli sözlerle ifade etti." Birkaç gün sonra Che grubunu ağın dışına çıkarmaya çalışırken Bustos ve Debray'e önlerindeki seçenekleri açıkladı: Onlarla kalmak, tek başlarına ayrılmaya çalışmak ya da gerillalar kendilerine ulaşana kadar güvende olacakları bir şehirde kalmak. Son seçeneği kabul ettiler.

O zamandan beri çatışmalar ve sürekli hareketle üç dramatik hafta geçirmişlerdi. Hükümet Komünist Partisi'ni kapatmış, ülkenin güneyinde olağanüstü hal ilan etmişti.

Sierra savaşının ilk günlerinde Fidel'le birlikte uyguladığı taktikleri taklit eden Che yeni bir alanda, Muyupampa köyü çevresinde faaliyet göstererek düşmanı şaşırtmaya karar vermişti. Mümkün olsaydı Bustos ve Debray oradan ayrılacaklardı. Daha sonra Che adamlarıyla birlikte doğu And sıradağlarına ulaşmak üzere kuzeye hareket edecekti.

Debray'nin beraberinde götürmesi için "Bildiri No.2"yi hazırladı. Fidel'e verilmek üzere, o anki durumuna ilişkin bilgi veren bir de şifreli mesaj yazdı. Bustos'a göre Che bu mesajında gerillaların fiili durumlarına ilişkin haberlerin adaya iletilmesinin önemini vurguladı. Acilen yeni bir telsize ihtiyacı vardı ve Fidel'den dikkatlerin grubunun üzerinden çekilmesi için Küba'da eğitilen adamları yeni bir cephe açmak üzere daha kuzeye göndermesini istedi.[156]

Muyupampa'ya yaklaşırlarken Che öncü kola katıldı ve Joaquín'i geride, kendisini beklemek üzere bir nehrin geçiş yerinde bıraktı. Daha hızlı ilerlemek için kolu ikiye ayırmaya karar vermişti. Artçı kolun sorumluluğunu ve hasta olanların –hem Tanya hem de Alejandro ateşlenmişlerdi– ya da Bolivyalı *resaca*lar gibi hastalık numarası yapanları toplama işini Joaquín'e bıraktı. Joaquín'e varlığını hissettirmesi, ancak doğrudan çatışmaya girmekten kaçınması ve üç gün içinde döneceğini söyleyen Che'yi beklemesi emredildi. Che, Bustos, Debray ve diğerleri yola koyuldular. Onların gelişi karşısında dehşete düşen köylülerin yaşadığı bir bölgeden geçiyorlardı. Ve Muyupampa'ya yaklaştıklarında askerlerin orada mevzilendiklerini ve onları izlemek üzere sivil casusların gönderildiğini fark ettiler. Che'nin ilerideki adamları sivilleri yakaladılar. Adamlar kendilerine verilen görevi itiraf ettiler. Aralarında şüpheli biri, George Andrew Roth adında İngiliz asıllı Şilili bir de muhabir vardı. Adam isyancıların lideriyle mülakat yapmak istediğini söylüyordu.

Inti Peredo, Roth'a bir "mülakat" verdikten sonra, Bustos ve Debray bir plan üzerinde anlaşmaya vardılar. Roth'u paravan olarak kullanacaklar, gerillalardan ayrılarak askerleri aldatmaya ve gazeteci pozunda köye doğru yürümeye çalışacaklardı. Ancak bu hile başarısız oldu; hemen tutuklandılar. Che olayı haber aldığında sakin bir tutumla onların hayatta olma ihtimallerini değerlendirdi. Gerek Bustos gerekse Debray sahte kimlik belgeleri taşıyorlardı. Che, durumun Bustos açısından "kötü göründüğü"nü, fakat Debray'nin "sıyırabileceği"ni düşündü.[157]

156) Fidel ona yardımcı olmak için elinden geleni yapacağını bildirmişti. Sendika lideri Juan Lechín'le buluşmuş ve Lechín yardım ve adam vaat etmişti. Birkaç gün içinde gizlice Bolivya'ya dönecekti. Fakat Lechín çeşitli sorunlarla karşılaştı ve kendisine çeşitli zamanlarda yardım vaat eden pek çok Bolivyalı sonunda ona pek az yardım edebildiler. Fidel daha önce Che'ye bir mesaj göndererek Bolivya partisinden Kolle Cuetro ve Simon Reyes'le yaptığı toplantıların gayet iyi geçtiğini bildirmişti. Onların durumu "anladıkları"nı ve yardım vaat ettiklerini söylüyordu. Kolle'nin Che'yi ziyaret etmesi bekleniyordu. Ancak o koşullarda böyle bir ziyaret söz konusu olmazdı. Ordu bölgeye akın etmişti ve onlarla ilişkide bulunduğundan kuşkulanılan sivilleri topluyordu. Üstelik Barrientos'un, faaliyetlerini yasakladığından beri parti liderleri de yeraltına çekilmek zorunda kalmışlardı.

157) Ertesi gün Che uğursuz bir radyo haberi aldı. "Üç yabancı paralı asker"... "çatışmada öldürülmüş"lerdi. Che defterine gerçekten askerler tarafından öldürülmüşlerse bir intikam görevi belirleyeceğini yazdı. Ancak bir yerel foto muhabiri şans eseri onların hayatta ve gözetim altında olduk-

Che bu kez bütün çabasını Joaquín ve artçı kolla yeniden birleşme üzerinde yoğunlaştırdı ve onları Río Grande'ye ulaştıracak yolu inceledi. Río Grande'nin ötesinde orta Bolivya dağları yer alıyor, buradan da Andlar'a çıkılıyordu. Che bu yolu izleyerek çevresine atılan ağdan kurtulabileceğini umuyordu. Ne var ki birkaç gün içinde daha fazla düşman devriyesiyle karşılaştılar ve kayıpları arttı. Loro bir çatışma sırasında kayboldu. Bir başka çatışmada, Sierra günlerinde henüz ergenlik çağındayken Che'nin kuryeliğini yapan Eliseo Reyes ("Rolando") ağır yaralandı. Che onu kurtarmaya çalıştıysa da, başaramadı ve Bolivya'ya gelişinden beri Che'nin günlüğü ilk kez gerçek bir kayıp duygusunu yansıttı. "Gerilla grubundaki en iyi adamı kaybettik," diye yazdı. "Hipotetik bir gelecek uğruna gerçekleşen bu meçhul ve kimselerin duymadığı ölüm hakkında ancak şu söylenebilir: 'Cesur, küçük gövdeniz yüzbaşı, muazzam bir metalik biçim alarak sonsuzlaştı.'

Che'nin Joaquín'in grubunu aramak için gönderdiği gözcüler kötü haberlerle döndüler. Askerlerle karşılaşmışlar, çatışma sırasında sırt çantalarını kaybetmişlerdi ve artçı kolun nerede olduğu artık bilinmiyordu. Çatışmanın Ñancahuasu yakınlarında gerçekleştiği yeri dikkate alan Che, Río Grande'ye giden iki nehir geçidinin tutulmuş olduğu sonucuna vardı. Dağlara doğru ilerlemekten başka çareleri kalmamıştı.

Joaquín'in grubunu bulma umudunu hâlâ sürdüren Che ve grubu kuzeye doğru yol aldı. Dağları kaplayan sık çalıları maçetelerle keserek ilerliyorlardı. Nisan sonunda yaptığı aylık değerlendirme gayet kasvetli bir havayı yansıtıyordu. Rubio ve Rolando'nun ölümlerini ve Loro'nun hâlâ açıklanamayan kayboluşunu[158] anlattıktan sonra şu sonuca varıyordu: "Tecrit(imiz)in tamamlandığı görülüyor. Hastalıklar bazı yoldaşlarımızı bitkin düşürdü ve güçleri bölmek zorunda kaldık. Bu da etkinliğimizi önemli ölçüde azalttı. Henüz Joaquín'le temas kuramadık. Köylü üssü henüz geliştirilmedi. Ancak planlı bir terörle bazılarını tarafsızlaştırabileceğimiz anlaşılıyor; destek sonra gelecek. Tek kişi bile [Bolivyalı] katılmadı..."

Sivilleri kazanmak için zor kullanmak daima gerilla savaşının bir parçası olmuştu. Fidel ve Che bu yöntemi Sierra'da da kullanmışlardı. Che, Küba mücadelesine ilişkin yayımlanmış yazılarında "terör" sözcüğünü elbette hiç kullanmamış, gerilla-köylü ilişkisini şiirsel bir evlilik, organik bir ortak yaşam olarak anlatmıştı. Ancak o sırada tam bir hayatta kalma mücadelesi veriyorlardı ve şiirselliğin vakti değildi. Che hayatta kalmak için gerekli gördüğü her türlü taktiğe başvurmak zorundaydı.

Iyimser yönden de, gerillaların faaliyetine ilişkin kamoyunda koparılan "yaygara"nın Küba'nın propaganda faaliyetleriyle dengelenmekte olduğunu kaydetti. Che ardında "Üç Kıtaya Mesaj" başlıklı bir silah başına çağrısı bırakmış, bu çağrı o ay içinde Küba'da ya-

---

larını gösteren fotoğraflar çekmişti. Fotoğrafların yayımlanması hayatlarını kurtarmış olabilir. Ay sonunda onların Camiri'deki cezaevinde oldukları bildirildi.

158) Jorge Vázquez-Viaña'nın yaralı olarak ele geçirildiği bildirildi, ama daha sonra "kaçtığı" söylendi. Aslında hastanedeki yatağından alınıp idam edilmiş, cesedi bir helikopetere konularak Lagunillas yakınlarındaki ormanlık alana atılmıştı.

yımlanmıştı. "Makalemin Havana'da yayımlanmasından sonra buradaki varlığıma ilişkin herhangi bir kuşkuya yer kalmamış olmalı." Ordunun savaş alanında daha iyi bir performans göstermesine rağmen, o ana kadar köylüleri harekete geçiremediğini de kaydediyordu. Sadece "rahatsız edici" bazı casuslar harekete geçirilmişti, onlar da "tarafsızlaştırılabilir"lerdi.

Debray ile Bustos'un yakalanmaları Che için ağır bir darbe olmuştu. Onlar dış dünyaya haber iletebilmesi için son şansıydı ve şimdi La Paz ya da Küba'yla temas kurabileceği hiçbir araca sahip değildi. "Dantón [Debray] ve Carlos [Bustos] kendi aceleciliklerinin, ayrılma telaşına kapılmalarının kurbanı oldular," diye yazdı. "Ve onları durduracak enerjiyi kendimde bulamadığım için Küba'yla ilişki [Debray] kesildi ve Arjantin'deki eylem planı [Bustos] geçersiz hale geldi."

Che ve adamları tek başlarına kalmışlardı. Düşman alarm halindeydi; kendi güçleri ise yarıya inmişti ve kaçış halindeydi; Küba'dan ya da Bolivya kentlerinden gelebilecek yedek güçler ya da köylü desteği yoktu. İşler daha da kötüye gidebilirdi. Bu katı gerçeklikle yüz yüze gelmesine rağmen Che, nisan ayı özetini garip biçimde iyimser bir sonuçla bitiriyordu: "Özetle: Gerilla savaşının zorunlu tehlikeleri dikkate alındığında her şeyin normal seyrinde geliştiği bir ay. Gerilla olarak ilk sınavlarını veren bütün savaşçıların morali gayet iyi."

VI

İlk sorgucularına göre Régis Debray, Che Guevara'nın Bolivya'da olduğunu doğruladı.[159] Debray önce bir Fransız gazeteci olduğunu iddia etti. Gerillalarla ilişkisi yoktu. Ancak sorgu ağırlaşınca çözüldü ve "Ramón" olarak bilinen gerilla *comandante*sinin Che Guevara olduğunu doğruladı.

Aslında Debray uzun süre dayanamazdı, çünkü Küba'yla olan bağlantıları gayet iyi biliniyordu. Daha birkaç ay önce Küba onun *Devrimde Devrim?* başlıklı kitabını yayımlamış, kitap bütün Latin Amerika ülkelerinde dağıtılarak sol çevrelerde şiddetli tartışmalara yol açmıştı. Fidel'le yaptığı konuşmalardan çıkardığı notları, Che'nin yazılarından ve konuşmalarından yaptığı alıntıları temel alan ve bölgenin gerilla savaş alanlarında bizzat edindiği gözlemleri kapsayan kitap, Küba'nın Latin Amerika'daki Komünist partilerinin önüne koyduğu "gerilla seçeneği"ne teorik temel kazandırmaya çalışıyordu. Debray'nin, Fidel ve Che'ninkilerden daha açık olan görüşleri kırsal gerilla *focosu*nun ya da çekirdeklerin devrimci mücadelenin seçkin öncüsü olması gerektiğini, gelecekteki parti liderliğinin bu mücadeleden çıkacağını savunuyordu. (Debray kitabın bir nüshasını Che'ye vermiş ve Che kitabı bir oturuşta okumuş, çeşitli notlar eklemiş ve birkaç kez savaşçılarına ders verirken kullanmıştı.)

159) Haziran ayı sonunda General Ovando Candia, Che'nin Bolivya'da olduğunu kamuoyuna açıkladı. 30 Haziran'da Che günlüğüne şu gözlemi yazdı: "Ovando'nun açıklaması Debray'nin verdiği ifadeyi temel alıyor. Gereğinden fazla konuştuğu anlaşılıyor. Yine de söylediklerinin ayrıntılarını ve hangi koşullarda konuştuğunu bilemeyiz.

Bu arada Bustos sorgu sırasında sol eğilimli "gezgin satıcı" rolünü oynuyordu. Olaylara biraz karışmıştı ama ne olup bittiğini tam olarak bilmiyordu. Ancak birkaç hafta sonra Arjantin adli polisi Bolivya'ya gelip onun parmak izini alarak Buenos Aires'teki dosyasında bulunan parmak izleriyle karşılaştırdığında, gerçek kimliği ortaya çıktı. Sonuçlar gelip de yalan söylediği anlaşılınca Bustos gerçeği anlattı. Onun meslekten sanatçı olduğunu öğrenen sorgucular gerilla grubundakilerin profillerini çizmesini istediler. Bustos isteneni yaptı ve Ñancahuasu kamplarının ve mağara kompleksinin haritasını da çizdi. Bereket Che'nin Arjantinli gerillalarıyla irtibat kurduğu açığa çıkmamıştı. Bu sayede Arjantin yeraltı şebekesi tutuklanmaktan kurtuldu.

Amerikalılar Bolivya'ya artık doğrudan müdahale ediyorlardı. İçişleri Bakanı Antonio Arguedas CIA'nın maaş bordrosunda yer alan biriydi.[160] En yakın çalışma arkadaşı "Gabriel García García" adı altında faaliyet yürüten ve Debray ile Bustos'un sorgularında da bulunan Küba asıllı Amerikalı bir ajandı. Che'nin Bolivya'da bulunduğuna dair haberler duyulduğu anda harekat başladı. "Yeşil Bereliler" denilen Amerikan Özel Kuvvetleri'nden bir grup karşı-ayaklanma amaçlı bir Özel Kuvvet Taburu kurmak üzere derhal Bolivya'ya geldi ve CIA kendi maaş bordrosundaki adamlarla yeni bir görev için görüşmelere başladı. Görev şuydu: Che'yi bulmak ve onun Bolivya'da zemin kazanmasını önlemek.

Adaylardan biri, başından itibaren CIA'nın Castro karşıtı programında yer alan Küba asıllı Amerikalı paramiliter genç ajan Felix Rodríguez'den başkası değildi. 1964'te Nikaragua'dan çekildiğinden beri CIA'nın Miami istasyonunda çalışmıştı ve Che'nin nerede olduğu sorusu 1967 yazına kadar kafasını meşgul etmişti.

"Hatırladığım kadarıyla," diyordu Rodríguez, "teşkilatta Che'nin Afrika'da öldürüldüğünü bildiren yüksek rütbeli birileri vardı ve bu nedenle... insanlar onun Bolivya'da olduğunu söylemeye başladıklarında, 'hayır orada değil' diyenler [oldu]. Kanıt Debray'nin onun orada olduğunu doğrulamasıyla ortaya çıktığı zaman, harekete geçmeye ve Bolivya'da azami çaba göstermeye karar verdiler." (Rodríguez'e göre, teşkilat "Kongo" teorisi olmasaydı daha çabuk harekete geçecekti ve kendisi bu durumu, söz konusu teoriyi savunan adamın bu öykü sayesinde şöhret kazanmış kıdemli bir CIA görevlisi olmasına bağlıyordu.)

Rodríguez kendisinin bağlı olduğu CIA denetim görevlisinden telefon aldığında takvimler 1967 yılının Haziran ayını gösteriyordu. Rodríguez büroya gittiğinde bir CIA bölüm şefiyle tanıştırıldı. Adam ona yeni projeyi açıkladı. Che'nin Bolivya'da olduğuna inanılıyordu ve teşkilat onu "ele geçirme" amacıyla görüşmeler yapıyordu. Rodríguez'e bu göreve gitmek isteyip istemediği soruldu. Rodríguez düşünmeden, evet, dedi.

160) Esrarengiz Arguedas sadece CIA hesabına çalışmakla kalmıyordu. Kendisi aynı zamanda eski bir Komünist Partisi üyesi ve Mario Monje'nin arkadaşıydı. Arguedas birkaç yıl boyunca üçlü ajan olarak faaliyet gösterdi. CIA'ya, Bolivya Komünist Partisi'ne ve nihayet Kübalılara çalıştı. Otuz yıl sonra, çeşitli servislerde yer alan meslektaşlarından hiçbiri onun belirli bir zamanda kime gerçek sadakat gösterdiğini kesinlikle söyleyemiyorlar. (Bkz. Son söz ve ayrıntılar için, Ek.)

Bu, hayatının göreviydi ve Rodríguez bunu gayet iyi biliyordu. Teşkilatın bu konuya büyük öncelik verdiğini de biliyordu. "Che'nin Bolivya'da tutunmasından [bu durumda olacaklardan] korkuluyordu," diyordu Rodríguez. "...Orada güvenli bir Küba üssünün kurulması halinde devrimi Brezilya, Arjantin... gibi önemli ülkelere kolayca yayabilirlerdi..." Bu kaygıların yanı sıra, diyordu Rodríguez, Che'nin harekatının Havana'dan yönetilmekte olduğuna dair açık bir izlenim vardı ve orada kullanılan dil Latin Amerika'da "çeşitli Vietnamlar" yaratılmasıyla ilgiliydi.

Aslında Che'nin Küba'dan ayrılmadan hemen önce yazdığı "Üç Kıtaya Mesaj"ı nisanda yayımlandığında bir heyecana sebep olmuştu. Bu yazıda Che emperyalizme karşı uluslararası bir savaşın parçası olarak her yerde "iki, üç, daha fazla Vietnam" yaratılması için devrimcilere çağrıda bulunuyordu. Yazı José Martí'den bir alıntıyla başlıyordu "Şimdi akkor zamanıdır ve sadece ışık görülmelidir." Che adaletsizliklerle dolu savaş sonrası dünyanın sözde "barış"ının geçerliliğini sorguluyor ve yeni dünya düzeni olarak bir "Sosyalist devrim" yaratma amacıyla emperyalizmin "yok edilmesi" için "uzun ve amansız" bir küresel hesaplaşma istiyordu.

Bu savaşın gerektirdiği nitelikleri sıralarken şöyle diyordu: "Mücadelenin bir unsuru olarak kin; düşmana duyulan, bizi insana miras kalan doğal sınırların üzerine ve ötesine çıkmaya zorlayan ve insanı etkin, şiddetli, ayartıcı ve soğuk bir ölüm makinesine dönüştüren amansız bir kin. Askerlerimiz böyle olmalıdırlar; kin duymayan bir halk acımasız bir düşmanı mağlup edemez."

Bu bir "topyekun savaş" olacak, Yankeelere karşı önce onların ileri karakollarında ve nihayet kendi topraklarında verilecekti. Savaş "onun yuvası"nda, onun "eğlence merkezleri"nde açılmalıydı; "manevi gücü dağılana kadar", onun "çöküş"üne ve halk güçlerinin zaferine ilişkin ilk belirtiler ortaya çıkana kadar kendisini "köşeye sıkışmış bir canavar" gibi hissetmesi sağlanmalıydı. Che bütün insanları, ABD'ye karşı küresel bir savaşın parçası olarak kardeşlerinin haklı davasını benimsemeye zorluyordu. "Kişinin bayrağının altında doğmadığı herhangi bir ülkede dökeceği her damla kan hayatta kalanlara aktarılan bir deneyimdir ve daha sonra o kişinin kendi ülkesinin kurtuluş mücadelesine eklenecektir..."

> Zamanın çağrısına kayıtsız kalamayız. Vietnam sonsuz kahramanlık dersiyle, nihai zaferi kazanmak için verdiği trajik ve günlük mücadele ve ölüm dersiyle buna işaret ediyor... Eğer dünyada ölümden kendilerine düşen payla ve müthiş trajedileriyle, her günkü kahramanlıklarıyla, emperyalizme sürekli darbeler indirerek, dünya halklarının artan nefretiyle emperyalizmin güçlerini parçalamak için iki, üç daha fazla Vietnam gün ışığına çıksaydı, parlak bir geleceğin nasıl da yakın olduğunu görebilirdik!
>
> Eğer biz dünya haritasının küçük bir noktasında, kendimizden vereceğimiz şey ne kadar küçük olursa olsun, bu mücadele içinde hayatlarımızı

özveriyle ortaya koyarak yerimizi alabilirsek ve eğer bir gün, kanımızı döktüğümüz, artık bizim olan herhangi bir ülkede son nefesimizi vermemiz gerekirse, bunun ancak eylemlerimizin etki alanını iyice ölçüp biçmemiz sayesinde olduğu bilinmelidir... Her eylemimiz emperyalizme karşı bir savaş narası, insanlığın büyük düşmanı ABD'ye karşı halkların birliği için bir savaş marşıdır.

Ölüm, nereden ve nasıl gelirse gelsin, savaş sloganlarımız kulaktan kulağa yayılacaksa ve silahlarımız elden ele geçecekse ve başkaları yeni savaş ve zafer naralarıyla ve de mitralyöz sesleriyle cenazelerimize ağıt yakacaksa; ölüm hoş geldi, safa geldi.

Che'nin bir kıyamet beklentisini andıran dili geçmişteki manifestolarda da görülmüştü, ancak bu seferki onun gerçek kanaatlerini şaşmaz bir kararlılıkla sentezleştiriyor ve söylenen sözleri daha ürpertici ve dramatik hale getiriyordu. Çünkü herkes Che'nin bir yerlerde savaşmakta olduğunu ve kendi önerisini bizzat gerçekleştirmeye çalıştığını, gerçekleşeceğine kesinlikle inandığı yeni bir dünya savaşının ilk kıvılcımını çakmak için uğraştığını biliyordu.

Onu engelleme çabasının bir parçası olarak CIA Felix Rodríguez'i bir brifing için Washington'a çağırdı. Burada kendisine Che'nin Bolivya'da olduğunu gösteren bir yığın kanıt gösterildi. Kanıtlar arasında Debray ve Bustos'un "itirafları" ve Bustos'un yaptığı çizimler de vardı. Ardından, "işadamı Felix Ramos" kimliğiyle seyahat eden Rodríguez, 1 Ağustos günü La Paz'a geldi. Burada sonuncu Che Guevara avına çıkmak üzere Küba asıllı Amerikalı ajan Gustavo Villoldo Sampera'yla (o sırada kullandığı isimle "Eduardo González) buluştu.[161] Sampera daha önce Kongo'daki anti-gerilla operasyonuna katılmış kıdemli bir CIA ajanıydı ve mart ayından beri Bolivya'da bulunuyordu.

VII

Ağustos ayında Che hasta ve bitkindi. Beraberindeki yirmi dört adam da aynı durumdaydı. 7 Ağustos günü, gerilla ordusunun kuruluşunun dokuzuncu ayında şunları yazdı: "[Başlangıçtaki] altı adamın ikisi öldü, biri kayboldu, ikisi yaralandı ve ben de bir türlü denetim altına alamadığım bir astım krizine yakalandım."

Debray ve Bustos'un yakalanmalarının üzerinden üç ay geçmişti. Che ve adamları güneydoğunun vahşi ormanları içinde maçetelerle kendilerine yol açarak, birbiri peşi sıra dondurucu rüzgarlar, yağmur ve yakıcı bir sıcak altında ilerliyorlar, Joaquín'in önderliğindeki artçı kolla boş yere ilişki kurmaya çalışıyorlar ve sürekli olarak yiyecek ve su arıyorlardı. Sık sık yollarını kaybediyorlar, zaman zaman ordu müfrezeleriyle küçük çatışmalara giriyorlar, dış dünyayla tek bağlantıları olan Havana radyosunu dinliyorlardı.

161) Ayrıntılar için bkz. Ek.

Dinlenme anlarında Che zamanını daha çok okuyarak, günlük tutarak ve Sosyalist ekonomiye dair düşüncelerini not defterlerine yazarak geçiriyordu. Bu anlarda çevresindeki gerçeklikten kopmuş gibiydi. Günlüğündeki yazıların pek çoğunda kara mizahla karışık yeni bir kadercilik görülür. Adamları arasında yiyecek konusunda çıkan çekişmeleri ve küçük aşırmaları biraz uzaktan izliyor; zaman zaman müdahale ediyor, uyarılarda bulunuyor, konuşmalar yapıyordu. Ne var ki çoğu zaman sert davranamayacak kadar zayıf hissediyordu kendisini. Bir keresinde, haziran ayının başlarında, "battaniyelere sarınmış iki küçük asker" taşıyan bir kamyonun önlerinden ateş açılmaksızın geçip gitmesine izin verdi. "Onları vurmak içimden gelmedi. Beynim de onları tutsak almayı sağlayacak kadar hızlı çalışmadı." Bir başka sefer, onları gözetlemek için gönderilmiş tüccar kılığında bir polisi yakaladılar. Che adamı öldürmeyi düşündü, ama "sert bir uyarı"da bulunduktan sonra onu serbest bıraktı. 14 Temmuz günü, otuz dokuzuncu doğum gününde aklından geçen düşünceler şöyleydi: "Bir gerilla olarak geleceğimi gözden geçirmemi gerektiren yaşa kaçınılmaz biçimde yaklaşıyorum. Şimdilik hâlâ tek parça halindeyim."

Genç ve dost bir köylüyü bir yardım mesajıyla kurye olarak gönderme girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Bir çatışma sırasında Che'nin kayıt cihazı kayboldu. Artık Radyo Havana'dan gelen mesajları deşifre edemeyecekti. Bu arada Debray'nin kitabı üzerine yazdığı notları ve Troçki'nin o sırada okumakta olduğu bir kitabını[162] kaybetti ve böylece orduya kendine karşı kullanabileceği yeni bir propaganda aracı sağlamış oldu.

Che'nin destek şebekesinden arta kalan da çökmüştü. Mart ayında Renán, pasaportunun süresi geçtiği ve kendisine yeni bir pasaport gönderilmediği için Piñeiro tarafından tahliye edilmişti.[163] Che ve Havana'yla bağlantıları kesilen, Loyala Guzmán, Rodolfo Saldaña ve Humberto Vázquez-Viaña gibi kent kadroları tam bir belirsizlik içinde ne yapacaklarını bilemiyorlar, Che'den bir mesaj gelir umuduyla ticari telsiz kanalını dinliyorlardı. Gerillalara rastlama umuduyla gezici tacir kılığına bürünerek savaş mıntıkasına gitmeyi düşündülerse de sonra vazgeçtiler. Monje'nin Komünist Partisi'ndeki yoldaşları Che'nin faaliyetlerine katılan kadrolara karşı daha uzlaşıcı bir tutum benimsemişlerdi, ancak yaptıkları yardım sözlü dayanışma ifadelerinin ve propaganda broşürlerinin basılması için kent hücrelerine yardımcı olmanın ötesine geçmiyordu.

Küba'da da Che'nin dostları ve yoldaşları Bolivya'dan gelen haberleri artan bir ilgiyle izliyorlardı. Onlarca kişiden oluşan ikinci bir gerilla grubu eğitim görüyordu, ancak Che'yle temas kaybedildiği için onları gönderebilecekleri bir yer yoktu. Piñeiro şöyle diyordu: "Che'yle teması kaybettikten sonra muazzam bir belirsizlik duygusuna kapıldık,

162) Rus Devrim Tarihi. (Ç.N.)

163) Piñeiro'ya göre kendisine yeni belgeler sağlamak ve "saptanmış" olup olmadığını anlamak için Renán'ı Küba'ya geri getirmek gerekiyordu. Ariel, Reñan'ın "akut parazitler" nedeniyle çok hasta olduğu için geri çekildiğini söylüyor. Sebep her neyse, Piñeiro güvenlik gerekçesiyle Renán'ın Bolivya'ya dönmesine izin vermedi. Piñeiro bu kararın onun ününe gölge düşürdüğünü kabul eder. Kendisi bugün, "Renán tarihsel bir görevin parçası olma şansını kendisinden esirgediğim için beni suçluyor," demektedir.

ama yine de onun paçayı kurtaracağına güveniyorduk."

Iyice güçten düşen Che mümkün olduğunda gerillaların ordudan aldıkları ya da köylülerden satın aldıkları katırlar ya da atlar üzerinde yol alıyordu. *Campesino*lar hâlâ onlardan korkuyorlardı. Zaten hasta ve iyice zayıflamış olan Che haziran sonlarında astım krizine yakalandı. Tedavi edecek ilaç yoktu. Bir keresinde sürekli kusma ve ishal yüzünden bilincini kaybetti ve bir gün boyunca hamakla taşınması gerekti; uyandığında dışkıladığını, üstünün başının battığını fark etti. "Bana bir pantalon verdiler, fakat su olmadığı için koku etrafa yayılıyor." Alışık olmadığı bir durum değildi bu. Che yine hiç yıkanmadığı Chancho günlerine dönmüştü. 10 Eylül günü tarihsel bir anı şöyle kaydetti: "Bugün, altı aydır ilk kez banyo yaptığımı belirtmeyi az kalsın unutuyordum. Bu kayıt diğerleri için de geçerli."

Yorgunluk, açlık ve vitamin yetersizliği hepsini zayıflatmıştı. Yiyecek ve sağlıkla ilgili kaygılar yavaş yavaş adamların düşüncelerine ve Che'nin günlüğüne kaydettiği notlara hakim olmaya başladı. Bir keresinde bir köylüden satın aldıkları bir domuzu yedikten sonra şöyle yazdı: "Domuzu sindirme çabasıyla tamamen hareketsiz kaldık. İki teneke suyumuz var. Kusana kadar kendimi çok kötü hissettim. Şimdi biraz daha iyiyim." Ertesi gün "yiyecek sorunu"nu tartışmak için adamlarını topladı. "Benigno'yu bir teneke dolusu yemek yediği için eleştirdim, inkar etti; Urbano'yu da gizlice bir *charqui* [güneşte kurutulan sığır eti] yediği için eleştirdim."

Binek hayvanı olarak kullandıkları atları ve katırları arada bir kesip yiyorlardı. Bir ara adamlar öylesine açlık çektiler ki Che'nin katırına sulanmaya başladılar, fakat Che hayvanın öldürülmesini kabul etmedi. Bir gün katır tökezleyip dik bir yamaçtan aşağı yuvarlanınca büyük bir umuda kapıldılar. Adamlar nefeslerini tutup beklediler. Katırın bu düşüş sırasında boynunu kırmış olabileceğini umuyorlardı. Fakat hayal kırıklığına uğradılar. Che hayvanı düştüğü yerden çıkardı. Katır yaşıyordu.

Bir gün Che'nin komuta etmek için bütün gücünü harcadığını ama fiziksel olarak tam bir çöküntü içinde olduğunu gösteren dramatik bir olay yaşandı. Che altındaki kısrağı çok yavaş gittiği için bıçakladı. Kısrağın böğründe büyük bir yara açıldı. Bunun üzerine Che adamları topladı ve onlara olayı açıkladı. "Zor bir durumdayız," dedi onlara. "...Tam bir dağılma halindeyim ve kısrak olayı zaman zaman kendimi kaybettiğimi gösteriyor. Bu durum değişecek, fakat durumun getirdiği yükü eşit biçimde paylaşmamız gerekiyor. Her kim artık dayanamayacağını hissediyorsa bunu açıkça söylesin. Büyük kararların alınmasını gerektiren anlardan birini yaşıyoruz, çünkü bu tip bir mücadele bize devrimci olma fırsatı verir. İnsanlık merdiveninin en yüksek basamağıdır bu ve erkekliğimizi sınamamızı da sağlar." Adamların bir kısmı sessiz kaldı. Çoğu devam etmek istediklerini bildirdiler.

Yöredeki insanlarla en ufak bir yakınlaşma bile sağlanamamıştı ve haziran ayının sonunda Che köylünün "katılım yetersizliği"nin "bir kısır döngü" halini aldığını kaydetti.

Katılımı artırmak için daha kalabalık bir bölgede olmaları gerekiyordu, fakat bunu yapmak için de daha çok adama ihtiyaçları vardı. Mevcut adamlar ancak günlük ihtiyaçları karşılamaya yetiyor, bilinç yükseltme ve adam toplama gibi siyasal görevler yeterince yerine getirilemiyordu. Gittikleri yerlerde karşılaştıkları siviller korku ve paniğe kapılıyorlardı. Yiyecek bulmak ve bilgi sağlamak için sık sık zor kullanmak zorunda kalıyorlardı. İnsanları rehin alma ve bir akraba ya da dostu istenenleri yapana kadar bırakmama yöntemini benimsediler. Birkaç kez Camiri'deki devlet petrol şirketine ait kamyonetleri kaçırdılar ve benzin bitene ya da motor stop edene kadar uzun mesafelere hızla ulaşma lüksünden yararlandılar.

6 Temmuz günü Che'nin adamlarından altısı Santa Cruz'u Cochabamba'ya bağlayan ana yol üzerinde bir kamyona el koydular ve aracı Samaipata kasabasına sürdüler. Kadim bir İnka tapınak sitesi olan Samaipata, gezginlerin mola verdikleri oldukça büyük bir yerdi. Kendi hastanesi ve küçük bir ordu müfrezesi vardı. Adamların cesaret isteyen görevleri askeri bir hedefe saldırmak değil, Che'nin astımı için çok gerekli olan ilaçları, diğer hastalar için gerekli tıbbi malzemeyi sağlamak, yiyecek ve diğer ihtiyaç maddelerini tedarik etmekti. Kısa bir çatışmanın ardından garnizonu ele geçirdiler. Çatışma sırasında bir asker öldü. Daha sonra şaşkın sivillerin gözü önünde bir eczaneye girerek gerekli ilaçları satın aldılar. On askeri rehin alarak kasabayı terk ettiler, elbiselerini çıkarttırdıktan sonra adamları yol kıyısına bırakıp uzaklaştılar.

Samaipata eylemi Ejército de Liberación Nacional için bir propaganda zaferiydi, ancak Che'nin bakış açısından bir başarısızlık olmuştu: Gerillalar astım ilacı bulamamışlardı. Birkaç gün sonra Che "devam etmek için kendisine çeşitli iğneler" yaptığını kaydetti, ancak astım ilaçlarının saklı olduğu Ñancahuasu'ya dönmeleri gerekebileceğini de düşünmeye başladı. Ancak ağustos ayının ortalarında radyodan askerlerin Ñancahuasu'daki malzeme zulasını açığa çıkardıklarını öğrendiklerinde bu olasılık ortadan kalktı. "Artık belirsiz bir süre astıma mahkumum," diye yazdı. "Her tip belgeyi ve her tip fotoğrafı ele geçirdiler. Bize vurdukları en ağır darbe budur. Birisi konuştu. Kim? İşte bunu bilmiyoruz."[164]

Ölümler kaçınılmaz biçimde arttı. 26 Haziran günü Carlos "Tuma" Coello çapraz ateşe tutularak midesinden vuruldu. Che onu kurtarmak için elinden geleni yaptı, ama artık çok geçti. Tuma'nın karaciğeri parçalanmış, bağırsakları delinmişti. Tuma, Che'nin kolları arasında göçüp gitti. Daha sonra Che şunları yazdı: "Yıllardır yanımda olan arkadaşımı kaybettim. Sadakati her türlü sınavdan geçmişti. Öz oğlumu kaybetmiş gibiyim." Che onun kol saatini alıp kendi koluna taktı. Onu Tuma'nın Küba'da yeni doğan hiç görmediği oğluna vermeyi düşünüyordu.

30 Temmuz'da José María Martínez Tamayo, "Papi", şafak sökmeden önce kampları-

164) Joaquín'in kolundan Bolivyalı iki kaçak, Eusebio ve Chingolo 8 Ağustos günü askerleri oraya götürmüşlerdi.

nın içine doğru yürürken tesadüfen karşılaştıkları bir ordu müfrezesinin açtığı ateşle öldü. Çatışma sırasında, Moisés Guevara'nın adamlarından biri olan Raúl de bir merminin ağzına isabet etmesiyle öldü. Pacho testislerini sıyırıp geçen bir kurşunla kaçmıştı. Che günlüğünde Papi'yi "Kübalıların en disiplinsizi", fakat "olağanüstü bir savaşçı, bu macerada en eski yoldaş" olarak yadetti. Bolivyalılara gelince, şöyle yazdı: "Raúl'u değerlendirmek zor. Bir işçi ya da savaşçı olarak pek yeterli olmayan, içe dönük biriydi."

Temmuz ayının sonunda yeni kayıplar Che'nin gücünü yirmi iki kişiye indirmişti. Bunların da ikisi yaralıydı. "Ve astımım bütün hızıyla devam ediyor," diye yazdı defterine. Bu arada Che Bolivya çatışmasını başarılı biçimde uluslararası bir olay haline getirdiğini sevinçle gözlemlemişti. Arjantin'in askeri Devlet Başkanı General Juan Carlos Onganía bir güvenlik önlemi olarak Bolivya sınırını kapamıştı. Peru'nun da sınır boyunda önlemler aldığı bildiriliyordu. Che o ayın özetini yazarken bu gelişmeleri kaydetti ve şöyle yazdı: "Gerilla efsanesi kıtasal boyutlar kazanıyor." Öte yanda Che bazı şeylerin değişmediğini de gözlemliyordu. Radyo Havana, Çeklerin Che'nin "Üç Kıta" mesajını kınadıklarına dair haberler geçiyordu. "Dostlar [Çekler] bana yeni Bakunin diyorlar ve dökülen kanlara ve 3 ya da 4 Vietnam'ın olması halinde dökülecek olan kanlara üzülüyorlar."

Joacquín'le ilgili haberlere dikkat ederken Che başka yerlerdeki çatışmalar ya da isyancı faaliyetiyle ilgili haberleri de dinliyordu. Kayıp kolu, Río Grande'nin kuzeyinde aramakta, kolun o yöne gittiğini tahmin etmekteydi, ancak Joacquín aslında nehrin güneyinde kalmıştı. Nihayet ağustos ayının ortalarında radyo Muyupampa yakınlarında bir çatışma olduğunu ve bir gerillanın öldürüldüğünü duyurdu. Ölen gerillanın ismi de veriliyordu ve bu kişi Joacquín'in grubundandı. Birkaç gün sonra Joacquín'in grubundan firar eden iki Bolivyalı, Eusebio ve Chingolo, hükümet tarafından kamuoyunun önüne çıkarıldılar ve Che Joacquín'in hâlâ güneyde olduğunu anladı. Onu bulmak için güneye doğru ilerlemeye başladı. Tam o sırada Joacquín de onu bulmak için kuzeye doğru ilerlemeye başladı.

Yolları neredeyse kesişiyordu. 31 Ağustos günü hava kararırken Joacquin'in grubu az sayıda köylü taraftardan biri olan Honorato Rojas'ın evine ulaştı. Hâlâ hasta olan Tanya'nın da içinde yer aldığı on kişilik grup, Río Grande'nin Masicur Nehri'yle birleştiği yerden çok uzak olmayan, suyun sığ olduğu bir noktadan karşıya geçti. O sırada Joacquin, Honorato Rojas'ın daha önce tutuklanmış ve baskı altında askerlere "katılmış" olduğunu bilmiyordu. Honorato'nun adamlarının komütası artık Santa Cruz'daki Sekizinci Ordu Tümeni'nden Yüzbaşı Mario Vargas Salinas'taydı. Rojas hiçbir şeyden kuşkulanmayan gerillaları nehrin aşağısından ona doğru yönlendirirken, Vargas Salinas iyice yaklaşmalarını bekledi ve daha sonra adamlarına ateş emri verdi.

Bu bir katliamdı. Joacquin'in kolu imha edildi. Karşı taraftan sadece bir asker öldü. Tanya, Che'nin sanayi bakanlığındaki eski yardımcısı Gustavo Machín, Moisés Guevara ve nihayet Joacquín ölenler arasındaydı. Cesetler toplanarak halka teşhir edilmek üzere

ordunun Vallegrande şehrindeki sahra karargahına götürüldü. Eksik olan tek ceset Tanya'nınkiydi. O da birkaç gün sonra nehrin aşağılarında kararmış ve çürümüş olarak bulundu. Hayatta kalanlar bir Bolivyalı olan José Castillo Chávez ya da "Paco" ve Küba'da eğitim görmüş Japon asıllı Bolivyalı Freddy Maymura idi. Ancak birkaç saat içinde Maymura da askerler tarafından öldürüldü.[165] Hayatta kalan üçüncü kişi Perulu doktor José "El Negro" Cabrera da dört gün sonra öldürüldü.

Che bütün bir gerilla kolunun yakın bir yerde "tasfiye edildiği"ne dair haberleri işittiğinde inanmadı. Bunu ordunun dezenformasyon çabası olarak yorumladı. Ne var ki birkaç gün sonra Joacquín'in grubunda yer alanların isimleri ve tanımları sızmaya başlayınca, Che haberlerin doğru olduğunu anladı. 1 Eylül günü Che'nin grubu nehri geçti ve hain Honorato Rojas'ın evine ulaştı. Askerlerin civarda olduğunu fark edince oradan uzaklaştılar. Honorato ve ailesi evi çoktan terk etmişlerdi.

Bu pusu Che için savaşçı gücün üçte birinin kaybedilmesi anlamına geliyordu. Aynı zamanda Joacquín'i aramak gibi ahlaki bir yükümlülükten de kurtulmuş oluyordu. Artık bütün dikkatini daha kalabalık bir bölgeye kaçarak kendisini ve adamlarını kurtarmaya, La Paz ve Küba'daki destek şebekesiyle temas kurmaya yöneltebilirdi. Bu arada, "Vado del Yeso" (Alçıtaşı Boğazı) denilen yerde gerçekleştirilen katliam, Bolivya askeriyesi bakımından moralleri yükselten büyük bir zafer anlamına geliyordu. Tören geçitleri yapıldı ve Devlet Başkanı Barrientos ve üst düzey generalleri eşleriyle birlikte Vallegrande'yi ziyaret ettiler. Barrientos günün kahramanı Yüzbaşı Vargas Salinas'ı binbaşılığa terfi ettirdi ve olayın "sivil kahraman"ı Honorato Rojas'ı kamuoyu önünde kutladı. İkincisi köylünün daha sonra çok pahalıya ödeyeceği aptalca bir hareketti.

Kilisenin yönettiği Nuestro Señor de Malta Hastanesi'nin çamaşırhanesinde bir süre teşhir edilen gerillaların şişmiş ve bozulmuş cesetleri gece vakti Yarbay Andrés Selich yönetiminde kasabanın dışına çıkarılarak gizlice gömüldü. Yugoslav kökenli, uzun boylu, ince bıyıklı ve kararlı bir anti-Komünist olan Selich, Vallegrande'deki askeri mühendisler Alayı "Pando"nun komutan yardımcısıydı.

Ne var ki Tanya'nın tanınmaz haldeki cesedi 8 Eylül'de getirildiğinde Devlet Başkanı Barrientos bir kadın olarak onun dini törenle ve bir "Hıristiyan"a yakışır biçimde gömülmesini bizzat emretti. Kendisini Komünizme adamış Tamara Bunke'ye Barrientos'un "onur" bahşetmesi biraz komik kaçıyordu. Cesedi bir tabuta yerleştirildi ve ordu papazının yönetiminde küçük bir dini tören yapıldıktan sonra yine orduya ait bir araçla mezarlığa götürüldü. Fakat Tanya oraya gömülmedi. Gece saat 23.00 civarında, bu operasyondan da sorumlu olan Selich, diğer gerillalara yapıldığı gibi onu da bilinmeyen bir yere gizlice göm-

165) Vargas Salinas'a göre, askerleri çatışmada ölen arkadaşlarına karşılık tutsaklardan birini öldürmeyi talep etmişler o da "idam"ı onaylamıştı. Salinas'ın anlattıklarına göre, Maymura "dik başlı"ydı. "Paco" ise dehşet içindeydi. Salinas hangisinin öldürüleceğini düşünürken, o sırada karşısında oturmakta olan Paco'nun korunmak için ona sığınmaya çalıştığını hissetti. O anda Vargas Salinas, kendi anlatımına göre, başıyla Maymura'yı işaret etti ve adamları onu oracıkta kurşunlayıp öldürdüler. Paco'nun hayatı bağışlandı.

dürdü. Ölü gerillaların tamamen "kaybedilmesi" yönünde tuhaf bir resmi karar alınmıştı. Bu marazi siyasal tutum anti-gerilla seferberliğinin sonuna kadar uygulanacaktı.

Askeriyenin bir diğer âdeti; ölü gerillalardan kişisel tılsım olarak yadigar almaktı. Ele geçirilen belgelerin, adres defterlerinin ve mektupların çoğu Ordu İstihbaratı'na, İçişleri Bakanı Arguedas ve onun CIA danışmanı García'ya teslim edilirken, gerillalara ait diğer kişisel eşyalar subaylarda kaldı. Yarbay Selich'in eline geçenler arasında, gerillaların kurşunlarla parçalanmış cesetlerinin dehşet verici fotoğraflarının ve mahkumların bizzat Yarbay tarafından çekilen fotoğraflarının yanı sıra, üzerine el yazısıyla "Guitarreno" (Gitarcı) adında melankolik bir Arjantin baladının yazılmış olduğu bir kağıt parçası da vardı.

Gitme gitarcı
Ruhumdaki ışık da seninle gider
Bir şafak daha görmek istiyorum
Cacharpayalarda[166] ölmek için

Üstü başı dökülen, pislik içinde, sakalı darmadağın uzamış Paco yoldaşlarının cesetleriyle birlikte Vallagrande'ye götürülmüştü. Orada bir savaş ganimeti gibi herkese gösterildi. Subaylar ormandan kaçmış bir vahşiyi andıran genç Bolivyalının yanında dikilip resim çektiriyorlardı. Dehşete düşmüş ve psikolojik olarak tamamen çökmüş olan Paco konuşmaya başladı.

Küba asıllı Amerikalı CIA ajanları Felix Rodríguez ve Gustavo Villoldo anti-gerilla operasyonuyla artık çok yakından, sahra düzeyinde ilgileniyorlardı. (Aslında, Villoldo'ya göre, kendisi ve Rodríguez, Joacquín'in koluna kurulan pusuya Vargas Salinas'ın askerleriyle birlikte, kendilerini Bolivya ordu üniformasıyla kamufle ederek katılmışlardı.) Felix Rodríguez Paco'nun ne kadar yararlı olabileceğini hemen anladığını söyledi. Paco'nun ilk sorgucusu, yani onu infaz etmek isteyen Selich'in itirazlarına rağmen, onun gözetim altına alınmasını sağladı. Sonraki birkaç hafta boyunca Rodríguez her gün Paco üzerinde çalıştı ve yavaş yavaş gerilla saflarındaki hayata ilişkin belirgin bir görünüm elde etmeye başladı. Rodríguez'in anlatıklarına göre, Paco'nun sorgu sırasında verdiği bilgiler sayesinde sahrada kimin öldüğünü, kimin hayatta kaldığını, ayrıca gerillaların göreli güçlerini, zaaflarını ve Che'yle olan ilişkilerini aşama aşama öğrenmeyi başardı.

Joacquín kolunun başına gelenleri anlama çabasıyla geçen birkaç günün ardından Che ve adamları kuzeye doğru yol almaya karar verdiler. 6 Eylül günü on aydır kendilerine hem yuva hem de mezar olan bölgenin dışına çıkarak Río Grande'den ayrıldılar ve dağlara tırmanmaya başladılar.

166) Şarkı söylenen, dans edilen ve içki içilen bir And veda partisi. Yarbay Selich'in eline geçen bu şiir yazara onun dul eşi tarafından gösterilmiştir.

VIII

Río Grande'nin kuzeyindeki ormanlık bölge göğe doğru dik bir yamaç halinde yükseliyor, çok uzakta And dağlarının ay biçiminde kahverengi kırığına doğru mavimsi bulutlar içinde tırmanıyordu. Ağaç sıralarının üzerinde büyük çıplak tepeler ve dere yataklarıyla bölünmüş, üzerinde bazen kötü yollarla birbirine bağlanan ya da birinden diğerine yürünerek ulaşılabilen dağınık köylerin bulunduğu serin platolar vardı. Çoğu Kızılderili ya da *mestizo* olan bölge sakinleri domuz ya da sığır besiciliğiyle geçiniyor ve kerpiç evlerinin çevresindeki yamaçlarda geometrik biçimde açılmış tarla ve bahçelerde tahıl ve sebze yetiştiriyorlardı. Burada pek az bitki örtüsü vardı ve yerliler bir yabancının gelişini kilometrelerce öteden görebiliyorlardı.

Che'nin grubu iki haftadır sürekli yukarıya doğru tırmanıyor, ırmaklardan geçiyor, yamaçları aşıyordu. Bir iki kez yanlarında iz süren köpekleri olan devriyelere rastladılar. Adamların hepsi şu ya da bu şekilde çöküş belirtileri gösteriyordu. Kimin daha fazla yediği gibi konularda kavga ediyorlar, küfürleşerek birbirlerini suçluyorlar, çocuk gibi Che'ye şikayetlerde ve suçlamalarda bulunuyorlardı. En endişe verici belirti "Antonio" –Olo Pantoja– tarafından sergilenmişti. Bir gün beş askerin yaklaşmakta olduğunu söyledi. Sonra bunun bir halisünasyon olduğu anlaşıldı. O gece Che defterine kaygı dolu bir not yazdı. Savaş "psikozu"nun yol açtığı hayaletlerin adamlarının moralini etkileyebileceği anlaşılıyordu.

Che sürekli telsiz dinliyordu. Barrientos onun başına dört bin iki yüz dolardan ibaret bir ödül koymuştu. Ama öte yandan da Che'nin öldüğüne inandığını söylüyordu. Debray'nin uluslararası ilgi toplayan duruşması 17 Eylül'e kadar ertelenmişti. Bir başka gün Che defterine şunları yazdı: "Budapeşte'de çıkan bir günlük gazete Che Guevara'yı patetik ve görünüşe bakılırsa sorumsuz bir kişi olmakla eleştiriyor ve benimsediği pratik tutumlardan ötürü Şili Partisi'nin Marksist tavrını selamlıyor. Sadece alçakların ve her türlü uşağın maskesini düşürmek ve burunlarını kendi pisliklerine sürtmek için iktidarı ele geçirmek isterdim."

Belki de olayların gidişatını değiştiremeyecek kadar güçsüz olduğu için o acı mizahı duygusunu yeniden kazanmıştı. Radyo Havana, Organización Latinoamericana de Solidaridad'ın (Latin Amerika Ülkeleri Dayanışma Örgütü) Havana'da toplanan konferansına "ELN'den gelen bir destek mesajı"nı duyurdu. Che defterine bu mesajın "telepati mucizesi"yle gelmiş olabileceğini kaydetti. Konferansta Che'nin resmi dev posterlerde ve bayraklarda yer alıyordu. Fidel ve konferansta hazır bulunan devrimciler onu bir kahraman olarak selamlıyorlardı.

Eylül ortalarında her şey henüz başlangıç aşamasındayken Che'nin Bolivya "ulusal maliye sekreteri" yaptığı ve o zamandan beri bu görevi sürdüren genç kadının, Loyola Guzmán'ın La Paz'da tutuklandığı ve intihar girişiminde bulunduğu haberi geldi. İçişleri Bakanlığı'nın üçüncü katında yapılan sorgusuna ara verildiği bir sırada Loyola yoldaşla-

rını ele vermemek için kendisini pencereden aşağı atmıştı. Ağır yaralıydı ama yaşıyordu.

21 Eylül günü grup iki bin metre yüksekliğe vardı. Burası o ana kadar ulaştıkları en yüksek noktaydı. Bozuk bir yolda parlak ay ışığı altında yürüyerek, kayalardan oluşan büyük dağ kubbesinin üzerine yerleşmiş elli evden oluşan Alto Seco köyüne doğru ilerlediler. Ertesi gün köye iyice yaklaştılar. Che "İnsanlar bizden korkuyorlar ve başlarından savmaya çalışıyorlar," diye yazdı. Öğleden sonra Alto Seco'ya ulaştılar ve "korkuyla merak karışımı" duygularla karşılandılar. Köy muhtarının ya da *corregidor*un bir gün önce askerlere onların yaklaşmakta olduklarını haber vermek üzere köyden ayrıldığını öğrendiler. Che misilleme olarak adamın küçük bakkal dükkanındaki yiyeceklere el koydu ve karısının para ödemeleri için ağlayıp yalvarmasına kulak asmadı.

Che ve adamları hemen oradan ayrılacakları yerde geceyi Alto Seco'da geçirdiler. İnsanları küçük okul binasına topladılar ve Inti "on beş kişilik sessiz bir köylü grubu"na, gerçekleştirecekleri "devrim"i açıklayan bir konuşma yaptı. Sadece bir kişi, bir öğretmen söz aldı ve Sosyalizm hakkında kışkırtıcı sorular sordu. Che onu "kurnaz, köylü, cahil ve bir çocuk kadar saf bir karışım" olarak kaydetti.

Ansızın ortaya çıkan sakallı, kirli ve silahlı gerillalar tam bir tecrit durumunda yaşayan bu insanları şaşkına çevirmişti. Bazıları onların doğaüstü yaratıklar olduklarına inandı. Honorato Rojas'ın evine yakın bir yerde yaşayan bir köylü kadın yiyecek arayan gerillaların ziyaretinden sonra askerlere onların "*brujo*", büyücü olduklarına inandığını söyledi, çünkü bölgede yaşayan herkes hakkında her şeyi biliyorlardı. Gerillalar aldıkları yiyecek karşılığında para ödediklerinde kadın paranın büyülü olduğunu ve elinden uçup gideceğini sanmıştı.

O sırada hükümet başarılı bir psikolojik savaş faaliyeti yürütmekteydi. Yol inşaatı, anti-gerilla propagandası, köylülere tapu dağıtımı, kırsal bölgelere okul araç gereci dağıtma gibi faaliyetlerden oluşan ve büyük ölçüde askeri bir "mahalli eylem" sayesinde askerler ve polisler aylardır köylü topluluklarından fiilen istihbarat sağlıyorlardı. Daha gerillaların Ñancahuasu'dan uzaklaşarak nehrin kuzeyinde faaliyete geçmelerinden önce, altı bin sivilin yaşadığı ve bir de askeri garnizonun bulunduğu Vallegrande şehri savaş düzenine geçirilmişti. Nisan ayında ordu bütün bölgede "olağanüstü hal" ve sıkıyönetim ilan etmiş ve halka bir duyuruda bulunmuştu: "Castro-Komünist eğilimli, çoğu yabancılardan oluşan gruplar ülkemize sızmış bulunmaktadırlar. Yegane amaçları karışıklık çıkarmak, Ulusun Gelişimi'ni önlemek, *bandolerismo* (haydutluk) yapmak, özellikle köylünün malına saldırıp yağmalamaktır... Kendisine düşen görevin bilincinde olan Silahlı Kuvvetler, bu kötü niyetli yabancı istilasını önlemek ve yok etmek amacıyla harekete geçirilmiş bulunmaktadır."

Geçen yazdan beri Vallagrande ordunun karşı-ayaklanma operasyonunun ana üssü haline getirilmiş ve ortalığı bir savaş histerisi kaplamıştı. Şehrin meydanına yerleştirilen hoparlörlerden gerillalara karşı sürdürülen mücadele konusunda bilgi veriliyordu. Bir-

kaç solcu öğrenci tutuklanmış, görünüşünden yabancı olduğu anlaşılanlar gözetim altında sorguya alınmışlardı. Yarbay Selich'in günlük faaliyet raporuna göre, 23 Ağustos günü bütün Vallegrande nüfusu "olası bir Kızıl saldırısı karşısında seferber" edilmişti.

1 Eylül günü Vallegrande'deki ordu komutanı bir gece önce Joacquín'in kolunu pusuya düşüren Yüzbaşı Vargas Salinas'la telsiz bağlantısı kurduğunda, büyük bir coşku ve şaşkınlık yaşandı. "*Exterminado*"ların (imha edilenlerin) ilk listesinde "Guevara" adında biri vardı. Silahlı kuvvetlerin toplantı halindeki kurmay başkanları bu konuşmayı La Paz'dan dinlediler. Ordu Komutanı General David La Fuente'nin sesi büyük bir heyecanı açığa vuruyordu. Adam durumu açıklığa kavuşturmak için Vallegrande'ye ısrarla soruyordu: "Yani, *Che* Guevara'yı mı kastediyor?" Kısa süre sonra söz konusu ölünün efsanevi *comandante guerrillero* değil, Moisés Guevara olduğu anlaşıldı. Yine de bu büyük başarı herkesi memnun etmişti.

Dahası askeriye artık Che Guevara'nın aç ve hasta olduğunu, adamlarının büyük bir bölümünü kaybettiğini biliyordu. Ağustos ayında gerillalar tarafından beş gün tutulan üç tutsaktan biri, Anselmo Mejía Cuellar adında bir asker, Selich'e gerillaların çok yavaş hareket ettiklerini, önlerindeki çalıları maçetelerle keserek kendilerine yol açtıklarını ve "çok pis" olduklarını anlattı. Silahlarını tarif etti ve gerillalar arasındaki iş bölümünden söz etti. Che'ye ilişkin bazı ilginç gözlemlerini de aktardı. "Şef at sırtında gidiyor... [ve] adamları ona Tanrı'ymış gibi hizmet ediyorlar; onun yatağını yapıyorlar ve içmesi için *yerba mate* getiriyorlar. Gümüş gibi parlayan bir pipo içiyor... ve [yürüyüş kolunun] merkez[in]de, yanında yaralı bir adam [bacağından yaralı Pombo] olduğu halde ilerliyor; üzerinde yeşil bir pantalon, bir kamuflaj gömleği ve başında kahverengi bere var... ve kolunda biri çok büyük iki saat taşıyor. Cuellar'ın yine tutsak alınıp sonradan serbest bırakılan arkadaşı Valerio Gutiérrez Padilla da, Che'nin "asla şikayet etmediği"ni, ancak adamları onu bir ata bindirmek zorunda kaldıklarına göre "durumunun pek iyi olmadığı"nı anlattı.

Gerillalar Alto Seco'ya vardıkları sırada, ordu onların ilerleme istikametini artık bilmekteydi ve peşlerinden harekete geçmişti. 24 Eylül günü, Vallagrande garnizonu ileri deki gerillaların on beş kilometre kadar kuzey batısına düşen Pucará köyüne ileri harekat üssü kurmak üzere bir alay gönderdi.

Gerillalar Alto Seco'dan çıkıp yürümeye başladılar. İki gün boyunca açık arazide, telaşsız, yavaş adımlarla ilerlediler. Che kendi sözleriyle "bir karaciğer atağı" geçiriyordu. Dinlenmek için durdukları yere "güzel bir portakal bahçesi," dediğine göre hayallere daldığı anlaşılıyor. Bir sonraki köye yaklaşırlarken Pujío'nun "evinde kalan tek köylü"den yemek için bir domuz satın aldığını kaydetti. "Diğerleri bizi görünce kaçtılar," diye yazmıştı.

Bu satırları okuyan biri Che'nin içinde bulunduğu durumdan tuhaf bir şekilde kopmuş olduğu sonucuna varmadan edemez. Kendi ölümüne doğru kaçınılmaz yürüyüşünü ilgiyle izliyor gibidir. Zira gerilla savaşına ilişkin bütün kuralları ihlal ediyor; ileride ne olduğuna dair kesin istihbarat ve köylü desteği olmaksızın, ordunun ilerleme istika-

metini fark ettiğini bilerek açık arazide hareket ediyordu.[167]

Bu efsanevi yolculuk sırasında Che'nin yazdığı bir şey zamanının dolmakta olduğunu fark ettiğini gösterir. Bu Aleida'ya bir son dilek ve vasiyet olarak yazdığı anlaşılan "Rüzgara ve Akıntıya Karşı" başlıklı bir şiirdi.

Benim imzamı taşıyacak bu şiir (rüzgara ve akıntıya karşı)
sana altı sesli heceler veriyorum
hep şefkat taşıyan bir bakış (yaralı bir kuş gibi)

İlk derin suyun endişesi
tek ışığı bana ait bu dizeler olan karanlık bir büro
sana sıkıntılı geceler için çok eski bir yüksük
oğullarımızın bir fotoğrafı

bana daima eşlik eden bu tabancadaki en güzel mermi
çocukların silinmez anısı (daima gizil ve derin)
ki onlar, bir gün, sen ve ben, birlikte algıladığımız
ve hayatımın bana geri kalan bölümünü

Bunu devrime veriyorum (inanç ve mutlulukla)
Hiçbir şey birleştiremez bizi daha büyük bir güçle

Köylüler onların yaklaştıklarına dair haberleri yaydıkça köylerin *corregidore*leri askerleri harekete geçiriyorlardı. 26 Eylül günü iki dağ sırtının arasına çanak biçiminde yerleşmiş küçük ve yoksul bir köye vardıklarında sadece kadınlar ve çocuklarla karşılaştılar; aralarında *corregidor* ve telgraf operatörünün de bulunduğu bütün erkekler köyü terk etmişlerdi. Che bir sonraki Jagüey köyüne giden yolu incelemek üzere ileri gözcü gönderdi. Ancak gözcüler La Higuera'dan çıkıp ilk tepeye vardıklarında pusuya düşürüldüler. Açılan ilk ateşte iki Bolivyalı, Roberto "Coco" Peredo ve Mario "Julio" Gutierrez öldü ve Kübalı Manuel "Miguel" Hernández ile her ikisi de Bolivyalı olan Camba ve Léon fırsattan yararlanarak kaçtılar. Benigno, Pablo ve Aniceto La Higuera'ya döndüler, ancak Benigno yaralıydı ve Pablo ayağını çok kötü incitmişti.

Bu ağır darbeyi indirenler Vallegrande askerleriydi. Yarbay Selich, Vallegrande'deki üssünden üç gerillanın öldürüldüğünü bildirdi. Sonra da gururla askerlerine hitap etti: "Ne bir ölü verdik ne de yaralımız var. Tek bir sıyrık bile yok. Bolivya Ordusu'nun Üçüncü Taktik Grubu büyük bir zaferle taçlandı."

Yaklaşan zaferin kokusunu alan farklı ordu birlikleri büyük ödülü kazanmak için

167) Ayrıntılar için bkz. Ek.

kendi aralarında yarışmaya başladılar. Büyük ödül Che Guevara'nın kesin yenilgisiydi. Sekizinci Tümen'in komutanı Albay Joaquín Zenteno Anaya; Albay Arnaldo Saucedo ve ona bağlı istihbarat şefi ile CIA danışmanı Felix Rodríguez Vallegrande'ye gelmişlerdi. Çeşitli ordu birlikleri gerilla grubunun hem önündeki hem de arkasındaki, Alto Seco ve Pucará'daki üsleri takviye ettiler. Haftalardır eğitim yapan, ayrıca ABD'de de eğitim görmüş Bolivya Ordusu Özel Kuvvetleri de Pucará'daki askerleri takviye etmek için sahraya çıkmışlardı.

La Higuera'nın dışındaki pusunun ardından Che ve hayatta kalanlar yukarıdaki tepelere mevzilenen askerlerle çatışmaya girdiler, sonra bir kanyonun içlerine doğru çekildiler. Ertesi gün daha yüksek bir yere tırmanarak sıkıştıkları yerden kurtulmaya çalıştılar. Çıktıkları yerde küçük bir ormanlık arazi vardı. Ağaçların arasına girip gizlendiler. Üç gün boyunca orada kaldılar. Önlerindeki tepenin yamacındaki yoldan geçmekte olan askerleri endişeyle izlediler. Ortalıkta tek bir askerin bile görünmediği bir sırada Che su aramak, düşmanın hareketlerini izlemek ve Río Grande'ye inebilecekleri bir kaçış yolu bulmak için gözcü çıkardı. Ancak çoktan kuşatılmışlardı.

Üç ölü gerillanın cesetleri katır ve jiple Vallegrande'ye taşınarak Nuestro Señor de Malta Hastanesi'nde yan yana kanlar içinde yatırıldılar. 27 Eylül günü Selich "Vallegrande'nin hayretler içindeki halkı onlara ancak uzaktan bakmaya cesaret etti," diye yazdı. Ertesi gece pusuyu gerçekleştiren askerler üsse döndüler ve Albay Zenteno Anaya tarafından düzenlenen özel bir partiyle onurlandırıldılar. La Paz'dan cesetleri teşhis etmesi için özel bir hükümet komisyonunun gönderilmesinden sonra, Selich bir kez daha ölü gömme görevini icra etti. 29 Eylül gecesi saat 23.00'da şu notu kaydetti: "[La] Higuera'daki harekat sırasında öldürülen Kızıl paralı askerlerin cesetleri tam bir gizlilik içinde gömüldü."

30 Eylül günü Devlet Başkanı Barrientos beraberinde çok sayıda yetkili ve basın mensubu olduğu halde kazanılan zaferi paylaşmak için Vallegrande'ye geldi. Aynı gece, sadece elli kilometre ötede, iyice tükenmiş Che ve adamları gizlendikleri yerden çıkarak kanyonun içlerine doğru dikkatle ilerlemeye başladılar. Çevreye yayılmış küçük çiftliklerdeki köylülere görünmemeye dikkat ediyorlardı. Radyo büyük bir askeri operasyonun yapılmakta olduğuna dair haberler geçiyordu. Bir habere göre çatışma mıntıkasında bin sekiz yüz asker vardı. Bir diğerine göre, "Che Guevara bir kanyonda kuşatılmış" durumdaydı. Derken bir başka haber, Che'nin yakalandıktan sonra "yargılanmak üzere Santa Cruz'a getirileceği"ni bildiriyordu. Daha sonra Camba ve León'un ele geçirildikleri bildirildi. İkisi de konuşmuş, kendilerini yakalayanlara Che Guevara'nın "hasta" olduğunu söylemişlerdi. Che defterine duyduğu tiksintiyi açığa vuran bir not düştü: "İki kahraman gerillanın öyküsü böylece sona erdi."

7 Ekim günü gerillalar La Higuera yakınlarında sarp bir yamaçtaydılar. Burada Río Grande'ye giden dar bir doğal geçit vardı. Yavaş ilerliyorlardı, çünkü gözlükleri kırılan

Çinli Chang gece karanlığında neredeyse hiçbir şey görmüyor ve grubun hızını kesiyordu. Yine de Che iyimser bir ruh hali içindeydi. Güne defterine şu sözleri yazarak başladı: "Karışıklık olmadan, sade bir ruh hali içinde gerilla harekatımızın 11. ayını tamamladık."

Gün ortasında keçi otlatan yaşlı bir kadına rastladılar ve önlem olarak onu alıkoydular. Kadın askerler ya da orada olanlar hakkında hiçbir şey bilmediğini söyledi. Che kuşkulandı ve Inti, Anicedo ve Pablo'yu kadınla birlikte onun yaşadığı yıkık dökük çiftlik evine gönderdi. Evde kadının cüce genç kızından başka kimse yoktu. Kadına elli *peso* verdiler kimseye bir şey söylememesini tenbih ettiler. Yine de Che defterine "çenesini tutma ihtimali pek az," diye bir not düştü.

On yedi kişi kalmışlardı. O gece tekrar yokuş aşağı inmeye başladılar. Gökte "çok küçük bir ay" vardı. Patates ekili setlerin arasından, dar bir sel yarıntısından ilerliyorlardı. Sabahın ikisinde önünü artık hiç seçemeyen Chang yüzünden durmak zorunda kaldılar. O gece Che askerlerin hareketlerine ilişkin "olağan olmayan" bir haber dinledi. Buna göre ordu birlikleri gerillaları "Acero" ve "Oro" ırmakları arasında bir yerde çevirmişlerdi. "Haber yanıltmayı amaçlıyor gibi," gözleminde bulundu. Bulundukları irtifayı kaydetti: "2000 metre". Bunlar günlüğüne yazdığı son sözlerdi.

IX

8 Ekim günü sabaha karşı Bolivya Ordusu'nun eğitimden yeni çıkmış Özel Kuvvetler'ine mensup askerlerden oluşan bir bölük, Gary Prado Salmon adında uzun boylu genç bir yüzbaşının komutasında, gerillaların bulunduğu yerin hemen üstündeki vadi çatısında mevzi aldılar. Yöredeki bir köylüden gerillaların orada olduklarını öğrenmişlerdi.

Şafak sökerken gerillalar yamacın her iki tarafını tutan askerleri fark ettiler. Uzunluğu üç yüz metre, genişliği ise elli metreyi bulmayan bir dere yarıntısında tuzağa düşmüşlerdi. Çalılarla kaplı bu geçide Quebrada del Churo deniyordu. O sırada geçidin daha da dar bir yerinde bulunuyorlardı. Yapabilecekleri tek şey çatışarak oradan çıkmaya çalışmaktı. Che adamlarını üç gruba ayırarak mevzilenmelerini emretti. Gerilim dolu birkaç saat geçti. Çatışma öğleden sonra saat 13.10'da başladı. İki gerilla çevrede hareket halindeyken askerler tarafından görüldüler. Üzerlerine havan topu ve makineli tüfekle ateşi açıldı. Bolivyalı Aniceto Reinaga orada öldürüldü.

Uzun süren çatışma sırasında Arturo ve Antonio öldürüldü ve gerillaların birbiriyle irtibatı kesildi. Patates ekili bir toprak parçasının orta yerinde bulunan büyük bir kayanın ardında kısmen gizlenen Che M-2 karabinasıyla ateş ediyordu, ama çok geçmeden namlusuna isabet eden bir mermi yüzünden tüfek kullanılamaz hale geldi. O anda tabancasının şarjörünün yerinde olmadığını fark etti. Artık silahsızdı. İkinci bir kurşun baldırına saplandı; bir üçüncüsü beresinin içinden geçti. Bolivyalı Simón Cuba'nın ("Willy") yardımıyla dere yarıntısının yamacına tırmanarak oradan uzaklaşmaya çalıştı. İleride gizlenen askerler onların yaklaştıklarını görebiliyorlardı. Birkaç metre yaklaştık-

larında Barnardino Huanca adında Kızılderili bir çavuş çalıların arasından çıkarak silahını onlara doğrulttu. Daha sonra Che'nin kendisine şöyle dediğini iddia edecekti: "Ateş etme. Ben Che Guevara'yım. Diri halim senin için ölü halimden daha değerlidir."

Az sonra Huanca'nın bağırarak iki gerilla yakaladığını haber vermesi üzerine Yüzbaşı Prado yanlarına geldi. Prado lafı uzatmadan Che'den kimliğini açıklamasını istedi. Che duraksamadan kim olduğunu açıkladı. Prado, Ciro Bustos'un yaptığı çizimi çıkardı ve Che'yi, Domuzlar Körfezi çıkarması sırasında az kalsın ölümüne neden olacak merminin kulağının kenarında bıraktığı izden tanıdı. Daha sonra Che'nin ellerini kendi bel kemeriyle bağladı. Telsizle Vallegrande'ye bir mesaj gönderdikten sonra, Che ile Willy'i adamlarına teslim ederek çatışmaya döndü.

Saat 15.15'te Yarbay Selich'e telsizle Özel Kuvvetler'in "CHE GUEVARA komutasındaki Kızıl grup"a karşı verdikleri "kanlı savaş" hakkında bilgi verildi. Guevara ismini işiten Selich büyük bir heyecana kapılarak hemen bir helikoptere atlayıp doğruca La Higuera'ya gitti. Yere ayak basar basmaz çatışma alanına koştu.

Yanına La Higuera'nın yardımsever *corregidor*unu da alan Selich, Che'nin tutulduğu kanyona indi. *Quebrada*nın (dere yatağı) çeşitli yerlerinde askerler ile Che'nin hayatta kalan adamları arasında çatışma sürüyordu. Aşağı doğru inerlerken ağır yaralı arkadaşlarını taşıyan askerlerle karşılaştılar. Askerler Selich'e aşağıda iki askerin öldüğünü söylediler. Nihayet Che'nin tutulduğu yere ulaştılar. Selich ile Che arasında kısa bir konuşma geçti. Selich daha sonra hazırladığı gizli bir raporda bu konuşmayı anlattı.

"Ona ordumuzun düşündüğü gibi olmadığını söyledim. O da bana yaralandığını, bir merminin karabinasının namlusunu tahrip ettiğini ve bu koşullarda kendisini teslim etmekten başka bir alternatifinin kalmadığını söyledi..."

Hava kararırken *quebrada*da çatışma hâlâ sürüyordu. Selich iki tutsağı, Che ve Will'yi La Higuera'ya doğru yola çıkardı. Yanında Yüzbaşı Prado ve ona komuta eden Binbaşı Miguel Ayoroa vardı. Dik yamacı tırmanırlarken iki asker sadece sağlam olan sağ bacağını kullanabilen Che'ye yardım ediyordu. Onların gerisinde köylüler Kübalı René "Arturo" Martínez Tamayo ile Orlando "Olo" Pantoja'nın ("Antonio") cesetlerini taşıyorlardı.

Che, La Higuera'nın kerpiç duvarlı okul binasının içindeki bir odanın kirli zeminine elleri ve ayakları bağlı olarak bırakıldı. Antonio ve Arturo'nun cesetlerini de yanına koydular. Hâlâ hayatta ve yaralı olmayan Willy yandaki odaya hapsedildi.

Karanlık nedeniyle askerler kaçak gerillaları arama faaliyetine sabahın 4'üne kadar ara verdiler. Selich La Higuera'da önlemler aldı. Che'nin yoldaşları tarafından kaçırılması ihtimaline karşı her tarafa nöbetçiler dikti. Sabah 7.30'da Vallegrande'yle telsiz bağlantısı kurarak Che'yi ne yapacağını sordu. Kendisine, "yeni bir emre kadar onu gözetim altında tutması" söylendi. Daha sonra Parado ve Ayoroa'yı yanına alarak Che'yle konuşmak için okul binasına gitti. Selich kısaltılmış özel notlarında kırk beş dakika süren bu dialoga yer verdi.

Kendi notlarına göre Selich ona "Comandante, sizi biraz üzgün buldum," dedi. "Neden böyle bir izlenim ediṇdiğimi açıklayabilir misiniz?"

"Başaramadım," diye karşılık verdi Che. "Her şey bitti. Beni bu durumda görmenizin nedeni budur."

Daha sonra Selich ona neden "kendi ülkesi"nde değil de Bolivya'da savaşmayı seçtiğini sordu. Che açık bir yanıt vermekten kaçınarak, "burada daha iyi olabilirdi," diye karşılık verdi. Latin Amerika ülkelerinin uygulayacakları en iyi yönetim biçimi olarak Sosyalizmi övmeye başladığında Selich onun sözünü kesti.

"Bu konuya girmemeyi tercih ederim," dedi subay. Ardından Bolivya'nın "Komünizme karşı aşılı" olduğunu iddia etti. Che'yi Bolivya'ya "saldırmak"la suçladı ve beraberindeki gerillaların çoğunluğunun "yabancılar"dan oluştuğuna işaret etti. Selich'e göre, Che bakışlarını Antonio ve Arturo'nun cesetlerine çevirdi.

"Albay, şunlara bakınız. Bu çocuklar Küba'da istedikleri her şeye sahiptiler ve yine de köpek gibi ölmek için [buraya geldiler]".

Selich kaçmakta olan gerillalar hakkında Che'den bilgi almaya çalıştı. "Benigno'nun La Higuera savaşından [26 Eylül] beri ağır yaralı olduğunu, Coco ve diğerlerinin de orada öldüklerini biliyorum. Onun hâlâ yaşayıp yaşamadığını bana söyleyebilir misiniz, Comandante?"

"Albay, hafızam çok zayıftır. Hatırlamıyorum [ve] sorunuzu nasıl yanıtlamam gerektiğini de bilmiyorum."

"Kübalı mısınız, yoksa Arjantinli mi?" diye sordu Selich.

"Ben Kübalı, Arjantinli, Bolivyalı, Perulu ve... Ekvadorluyum. Anladınız mı?"

"Neden ülkemizde faaliyet göstermeye karar verdiniz?"

"Köylülerin içinde yaşadıkları durumu görmüyor musunuz?" diye sordu Che. "İnsanın yüreğini burkan bir yoksulluk içinde vahşiler gibi yaşıyorlar. Terk edilmiş hayvanlar gibi tek bir odada uyuyor ve yemek pişiriyorlar; üstlerine giyecek elbiseleri yok.

"Küba'dakiler de öyle," diye sert bir karşılık verdi Selich.

"Hayır, bu doğru değil," diye bağıṛdı Che. "Küba'da hâlâ yoksulluk olduğunu inkar edemem, ama [en azından] oradaki köylülerin bir gelişme hayali var. Bolivyalıların umudu bile yok. İnsani koşullarda hiçbir gelişme görmeden, nasıl doğmuşlarsa öylece ölüp gidiyorlar."[168]

Subaylar Che'nin üzerinden çıkan belgeleri ve Bolivya seferi sırasında tuttuğu iki defterden oluşan günlüğü incelemeye başladılar. Bu okuma faaliyeti şafak sökene kadar sürdü.

9 Ekim günü sabah saat 6.15'te La Higuera'ya inen helikopter Albay Joaquín Zente-

168) Yirmi dokuz yıl süren tam bir suskunluğun ardından Selich'in dul eşi Socorro kocasına ait 1996 tarihli belgeleri yazarın incelemesine ve kopyalarını çıkarmasına izin verdi. Bu belgelerin arasında, fotoğraflar, telgraflar, ordunun iç yazışmaları, Selich'in 1967 yılında katıldığı askeri faaliyetlere ilişkin günlük notları, Che Guevara'yla yaptığı konuşmanın tamamlanmamış notları ve Che Guevara'nın idamına ilişkin olaylar ve koşullara ilişkin General La Fuente için hazırlayıp dosyaladığı bir gizli rapor vardı. Ayrıntılar için bkz. Ek.

no Anaya ve "Yüzbaşı Ramos"u, yani CIA ajanı Felix Rodríguez'i taşıyordu.

Tutsak Paco'nun gözetim altına alınması konusunda aralarında çıkan anlaşmazlık nedeniyle Selich CIA ajanının gelişinden pek hoşlanmamıştı kuşkusuz. Onun her hareketini inceliyordu. Rodríguez'in beraberinde çok güçlü bir taşınabilir sahra telsizi ve belgelerin fotoğraflarını çekmek için özel bir kamera getirdiğini gördü. Grup doğruca okul binasına gitti ve Selich, Zenteno Anaya'nın "*Jefe Guerrillero*'yla yaklaşık otuz dakika çene çaldığı"nı kaydetti.

Rodríguez can düşmanıyla dehşet verici karşılaşmasını ayrıntılı biçimde kaydetti. Che kirli zeminde yan yatıyordu. Elleri ve ayakları bağlıydı ve arkadaşlarının cesetleri karşısında duruyordu. Yaralı bacağı çamur ve kanla kaplıydı ve Rodríguez'e "küçümseyerek" bakıyordu.

"Pislik içindeydi," diye yazdı Rodríguez. "Saçları keçeleşmişti, giysileri liğme liğmeydi." Artık botları yoktu. Çamurlu ayakları, ancak orta çağda yaşayan bir köylünün yapacağı gibi ham deri parçalarıyla sarılmıştı. "O anın büyüsüne kapılan" Rodríguez sessizce oturmuş onu izlerken, Bolivyalı albay Che'ye savaşı neden kendi ülkesine taşıdığını sordu. Yanıt alamadı. "İşitilen tek ses Che'nin soluklarıydı."

Selich'in kuşkuyla gözlemlediği gibi, görüşmeden hemen sonra, "Mister Felix Ramos [Rodríguez]...taşınabilir telsizini çalıştırdı ve... bilinmeyen bir yere şifreli bir mesaj iletti." Daha sonra Rodríguez dışarıya yerleştirilen bir masanın üzerinde Che'nin günlüğünün ve üzerinden çıkan diğer belgelerin fotoğrafını çekti. La Higuera'nın sorumluluğunu Selich'e bırakan Zenteno Anaya yanına Ayoroa'yı alarak askeri operasyonların yeniden başladığı *quebrada*ya gitti. Saat 10.00 civarında döndüklerinde Felix Rodríguez hâlâ fotoğraf çekmekle meşguldü. Saat on birde işini bitirdi ve Zenteno Anaya'dan "Señor Guevara"yla konuşmak için izin istedi. Selich ona güvenmiyordu. "O görüşmede benim de bulunmam gerekiyordu," diye yazacaktı daha sonra. Okul binasına Rodríguez'le birlikte girdi. Selich'in notları konuşmanın "Küba Devrimi'nin yanı sıra Bolivya Devrimi'ne ilişkin çeşitli temalar"la ilgili olduğunu gösteriyor.

Rodríguez kendi anılarında Selich'in de odada olduğundan söz etmez, ancak Selich gibi o da Che'nin gururlu ve meydan okuyan tavrını kaydetmiştir. Rodríguez odaya girdiği anda Che onu uyardı. Sorgu vermeyecekti. CIA ajanı sadece görüş alışverişinde bulunmak istediğini söyleyince konuşmaya razı oldu. Rodríguez'e göre Che yenilgiye uğradığını biliyordu. Onu engelleyen Bolivyalı Komünistlerin "dar kafalı" zihniyet yapılarını suçladı. Rodríguez harekatlara ilişkin özel bilgi almaya çalıştığında Che soruları yanıtlamayı reddetti. Rodríguez'in çabalarına rağmen özellikle "Fidel aleyhinde konuşma"yı reddetti.

Sonunda Che de Rodríguez'e bir soru sordu. Gözlemlediği kadarıyla Rodríguez Bolivyalı değildi; Küba hakkında çok şey bildiğine bakılırsa, Che onun ABD istihbaratı için çalışan bir Kübalı ya da Porto Rikolu olduğunu tahmin ediyordu. Rodríguez tahmini doğruladı. Küba'da doğmuştu ve CIA'nın eğittiği Castro karşıtı 2506. Tugay'ın üyesiydi.

Che, "Demek öyle," diye mırıldandı.

Saat 12.30'da La Paz'daki Bolivya yüksek komutanlığından Albay Zenteno Anaya'ya bir telsiz mesajı gönderildi. Albay gelen emri Selich'e bildirdi. Selich'in notlarına göre, "Señor Guevara'nın tasfiyesinin tamamlanması" isteniyordu. Bunun üzerine Selich, Zenteno'ya idamları gerçekleştirme görevinin Binbaşı Ayoroa'ya ait olduğunu söyledi. Guevara'yı ele geçiren birliğin komutanı oydu çünkü. Selich'in sözleriyle: "Ayoroa daha sonra emrin yerine getirilmesini emretti."

Hemen sonra Ayoroa ve Rodríguez'i geride bırakan Selich ve Zenteno Anaya yanlarına ele geçirdikleri silahları ve belgeleri de alarak helikopterle Vallegrande'ye gittiler. Saat 13.30'da Vallegrande'ye indiklerinde kendilerine Che Guevara'nın infazının gerçekleştirildiği bildirildi.[169]

Felix Rodríguez kendi anlatımında, Che'nin öldürülmesini emreden şifreli mesajı alan kişinin Zenteno Anaya değil kendisi olduğunu, Zenteno Anaya'yı bir kenara çekerek caydırmaya çalıştığını iddia etti. Yine kendi iddiasına göre, ABD hükümeti "gerilla liderinin her şart altında canlı tutulması"nı istiyor ve Che'yi sorguya çekilmek üzere Panama'ya götürecek bir ABD uçağı hazır tutuluyordu. Rodríguez'e göre, Zenteno Anaya ona doğrudan Devlet Başkanı Barrientos'tan ve ordunun kurmay başkanlarından gelen bir emre itaatsizlik edemeyeceğini söyledi. Saat 14.00'te bir helikopter kaldıracaktı ve o saate kadar Che ölmüş olacaktı. Onun cesedini bizzat Vallegrande'ye götüreceğine dair vermiş olduğu şeref sözünü tutmak istiyordu.

Zenteno ve Selich ayrıldıktan sonra Rodríguez önündeki seçenekleri değerlendirdi. O sabah Guevara'nın kimliğini saptadıktan sonra CIA'ya emir beklediğini bildiren bir haber göndermiş, fakat yanıt henüz gelmemişti ve artık çok geçti. Zenteno'ya itaatsizlik edebilir ve Che'yi kaçırabilirdi, ancak böyle bir şeye kalkışmasının çok büyük bir tarihsel hata olabileceğini düşünüyordu. Bir zamanlar Fidel Castro da Batista tarafından hapsedilmiş, ancak bu önlem onu durdurmaya yetmemişti. Sonunda şöyle yazdı: "İş bana düşüyordu. Ve ben bu işi Bolivyalılara bırakmak istiyordum." Tartışma devam ederken Rodríguez okul binasında tek bir el silah atıldığını işitti. Koştu ve ilk olarak Che'nin odasına daldı. Che yaşıyordu. Yattığı yerden ona baktı. Rodríguez bitişik odaya daldı. İçeride bir asker vardı ve silahı tütüyordu; hemen arkasında Willy "küçük bir masanın üzerine yığılmıştı." "Ölmek üzere olduğunu hissettim." Asker Rodríguez'e Willy'nin "kaçmaya çalıştığı"nı söyledi.

Aktardığı olaylar dizisine göre Rodríguez daha sonra öteki odaya geçti. Che'yle bir kez daha konuşmak ve resmini çekmek istiyordu. Birlikte dışarı çıktılar. CIA tarafından

169) Selich'in raporuna göre La Higuera'daki subayların hiçbiri, kendisi ve Felix Rodríguez de dahil olmak üzere, Guevara'nın idam edilmesini istemiyordu. "Señor Guevara'nın canlı kalması gerektiğine inanıyorduk, çünkü onu dünya kamuoyu önüne yenik, yaralı ve hasta vaziyette çıkarmanın ve gerillaların savaş sırasında verdikleri zararın [Küba'dan] tazmin edilmesinin ve Gerilla Ekibi tarafından katledilen askerlerin ailelerine de tazminat ödenmesinin daha yararlı olacağını düşünüyorduk."

yıllarca gizli tutulan bu fotoğraflar bozulmadan bugüne kaldı. Bu fotoğrafların birinde genç görünümlü, dolgun yüzlü Rodríguez eliyle hafifçe sırtına dokunduğu Che'nin biraz arkasında durmakta, zaptedilmiş vahşi bir hayvanı andıran Che iyice zayıflamış, sert hatlı yüzü biraz öne doğru eğik, uzun saçları birbirine karışmış, elleri önden bağlanmış olarak görünmektedir.

Fotoğraf çekme faslı bittikten sonra tekrar okul binasına girdiler, ancak konuşmaları yine silah sesiyle kesildi. Bu kez, yaralı olarak ele geçirilen ve o sabah hayatta olan Çinli Chang infaz edilmişti.[170] Vadide öldürülen Aniceto ile Kübalı Alberto Fernández'in ("Pacho") cesetleri de oraya getirilmişti. "Che birden sustu," diyordu Rodríguez. "Silah sesi hakkında hiçbir şey söylemedi, fakat yüzünde üzgün bir ifade vardı. Başını birkaç kez iki yana salladı. Belki o anda aynı şeyin kendi başına da geleceğini anladı. Yine de saat 13.00'a kadar bu konuda ona bir şey söylemedim."

Aktardığı olaylar dizisine göre, Rodríguez daha sonra dışarı çıktı ve "biraz vakit kazanmak" için elindeki belgeleri karıştırmaya başladı. O sırada yanına köy öğretmeni geldi ve Guevara'yı ne zaman vuracağını sordu. Rodríguez de bunu neden öğrenmek istediğini sordu. Kadın az önce radyo haberlerini dinlediğini söyledi. Haberlerde Che'nin çatışma sırasında aldığı yaralardan ötürü öldüğü bildirilmişti.[171]

Rodríguez daha fazla oyalanamayacağını anladı ve tekrar okul binasına gitti. Che'nin bulunduğu odaya girdi ve ona "üzgün" olduğunu ve kendi yetki alanı içinde elinden geleni yaptığını, fakat emirlerin Bolivya yüksek komutanlığından geldiğini söyledi. Cümlesini bitirmeden Che durumu anladı. Yine Rodríguez'in anlatımına göre, Che'nin yüzü bir an bembeyaz oldu ve şöyle dedi: "Böylesi daha iyi... Asla canlı yakalanmamalıydım."

Rodríguez ailesine iletilmesini istediği bir mesaj olup olmadığını sorduğunda Che şöyle dedi: "Fidel'e yakın zamanda Amerika'da devrimin zaferini göreceğini söyleyin... Ve karıma yeniden evlenmesini ve mutlu olmaya çalışmasını söyleyin."

Rodríguez o anda kucaklamak için ona yaklaştığını söylüyor. "Benim için çok duygusal bir andı. Artık ondan nefret etmiyordum. Hakikat anı gelmişti ve tam bir erkek gibi davranıyordu. Ölümü cesaretle ve incelikle karşıladı."

---

170) Rodríguez'in anlatımı o sırada La Higuera'da bulunan Bolivyalı subayların söyledikleriyle çelişir. Ayrıca kendi anlatımında da tutarsızlıklar vardır. Günümüzde emekli olan subay Miguel Ayoroa'ya göre, Willy ve Juan Pablo Chang okul binasındaki ikinci odada birlikte tutuluyorlardı ve aynı anda infaz edilmişlerdi. Bu tanıklık olayların gelişimine ilişkin en yaygın görüşle çakışır. Buna göre Rodríguez'in Che'yle fotoğraf çektirmesi Willy'nin infazından *önce* gerçekleşti. Fotoğraf faslından sonra Che, Willy ve Juan Pablo Chang Bolivya ordusundan "gönüllüler" tarafından neredeyse eşzamanlı olarak infaz edildiler.

171) Anlattığı hikaye orada bulunan subaylar tarafından yalanlanmış olsa da, adı Julia Cortéz olan yirmi iki yaşındaki kadın öğretmen o sabah Che'nin isteği üzerine onunla görüşmesine izin verildiğini iddia etmektedir. Çok heyecanlanmış ve Che'nin bulunduğu odaya girince onun delici bakışlarıyla karşılaşmış ve bu bakışlardan gözlerini kaçırmıştı. Che karatahtayı işaret etmiş ve öğretmenin yazdığı bir cümledeki gramer hatasını göstermişti. Daha sonra okulun bu kadar pis olmasının utanç verici olduğunu, Küba'da böyle bir yere hapisane deneceğini söylemişti. Kısa bir konuşmanın ardından öğretmen odadan çıkmış, ama yine kendi iddiasına göre Che infazından kısa süre önce onunla tekrar konuşmak istemiş, ama kendisi korktuğu için gitmemişti.

Rodríguez daha sonra odadan çıktı. Binbaşı Ayoroa'nın gönüllü istemesi üzerine askerlerden biri göreve talip oldu. Bu, Mario Terán adında kaba saba kıdemsiz bir çavuştu ve görevi almak için sabırsızlanıyordu. Rodríguez adama baktı. Yüzü kafayı çekmiş gibi parlıyordu. Terán bir gün önce Che'nin grubuyla silahlı çatışmaya girmişti ve çatışma sırasında ölen üç arkadaşının intikamını almak için sabırsızlanıyordu.

"Ona Che'nin yüzüne ateş etmemesini, boynundan aşağısına nişan almasını söyledim," diyordu Rodríguez. Che'nin çatışma sırasında yaralanmış gibi görünmesi gerekiyordu. "Tepeye doğru yürüdüm ve not almaya başladım. Silah seslerini işittiğimde saatime baktım. 13.10'u gösteriyordu."

Çok farklı anlatımlar vardır, ancak en yaygın olanına göre, Terán onu vurmak için kapıyı açıp girdiğinde Che'nin son sözleri şöyle oldu: "Beni öldürmeye geldiğini biliyorum. Ateş et, ödlek, alt tarafı bir adam öldüreceksin." Terán önce duraksadı, sonra yarı otomatik tüfeğini doğrulttu ve tetiği çekti. Che'yi kollarından ve bacaklarından vurdu. Che yere yuvarlandı. Kıvranırken bağırmamak için bileğini ısırıyordu. Terán tekrar ateş etti. Öldürücü mermi göğsüne girerek akciğerlerini kanla doldurdu.

Che Guevara 9 Ekim 1967 günü öldü. Otuz dokuz yaşındaydı.

Son Söz:
Düşler ve Lanetler

I

8-9 Ekim gecesi Che La Higuera'daki okul binasının zemininde elleri bağlı yatarken, Aleida kocasının büyük bir tehlikede olduğu duygusuyla sıçrayarak uyandı. Kapıldığı sezgi öylesine güçlüydü ki, ertesi gün öğleden sonra Fidel'in Havana'dan gönderdiği adam evin kapısında belirdiğinde onu zaten bekliyordu.

Aylardır Bolivya'dan gelen haberler, endişelerini sürekli artırmıştı. Fidel haber geldikçe ona ilettiği için, Che'nin durumunun kötü olduğunu biliyordu. Saha çalışması yapmak için Che'yle ilk karşılaştıkları yere Escrambray dağlarına gitmiş; Che'nin ayrılmasından sonra yeniden öğrencilik hayatına dönmüş, tarih diploması almak için Havana Üniversitesi'ne girmişti. Bu, "kendisini meşgul etmesi" için Che'nin istediği bir şeydi.

Havana'da ise Fidel Bolivya'dan gelen haberleri kuşkuyla ve artan bir kaygıyla izlemekteydi. 9 Ekim günü Che'nin ele geçirildiği, daha sonra "çatışmada aldığı yaralardan ötürü öldüğü" bildirildi. İlk fotoğraflar geldiğinde arada bir benzerlik gördü, fakat fotoğrafta görülen bir deri bir kemik kalmış cesedin on bir ay önce Küba'dan ayrılan adama ait olduğunu düşünmek Fidel için zordu.

Aleida Havana'ya geldikten sonra Fidel'le birlikte yeni gelen fotoğrafları dikkatle incelediler. Önceleri ikisi de en kötüsünün gerçekleştiğine inanmak istemiyordu, ama Aleida ele geçirilen günlüğün fotoğrafı çekilmiş ilk sayfalarında Che'nin el yazısını saptadığında kuşkuya yer kalmadı.

Ancak Küba söylentilerle çalkalanmaya başlayınca Fidel 15 Ekim günü televizyondan halka hitap etti. Che'nin öldüğüne dair haberlerin "maalesef doğru" olduğunu kabul etti, üç gün yas kararı alındığını ve Che'nin son savaşını verdiği 8 Ekim gününün bundan böyle resmen "Kahraman Gerilla Günü" olarak anılacağını bildirdi.

Aleida duygusal bir çöküntü içindeydi. Fidel onu ve çocukları bir haftalığına kendi evine aldı. Daha sonra onları halkın gözünden uzak bir başka eve yerleştirdi. Aleida iyileşirken Fidel her gün onu ziyarete geldi.

Orlando Borrego aylar süren duygusal bir krize yakalandı. Che'nin ölümünün ken-

disini babasının ölümünden daha fazla etkilediğini söyledi. Duyduğu derin acıyı Aleida ve çocukları teselli etmek için bir süre ertelemeye çalıştıysa da sonunda derin bir krize girmişti. "Che'nin öldüğü fikrine bir türlü alışamıyordum. Tekrarlanan rüyalarımda onu hep canlı görüyordum."

18 Ekim gecesi Havana'nın Plaza de la Revolución'unda Fidel o zamana kadar kendisini dinlemek için toplanan en geniş kitleye hitap etti. Che'yi anmak için neredeyse bir milyon insan toplanmıştı. Sesi heyecanla titreyen Fidel eski yoldaşını övdü, onu devrimci erdemin cisimleşmiş hali olarak yüceltti. "Bugüne değil de geleceğe ait bir insan modeli istiyorsak, bütün kalbimle şunu diyorum ki bu model, tutumunda tek bir leke taşımayan, davranışında tek bir leke taşımayan Che'dir! Çocuklarımızın nasıl insanlar olmaları gerektiğini ifade etmek... istiyorsak, coşkulu devrimciler olarak yüreğimizden şunu söylemeliyiz: Onların Che gibi olmalarını istiyoruz!"

II

9 Ekim günü öğleden sonra Che'nin kanlar içindeki cesedi bir helikopterin ayaklarına bağlanan bir sedyeye yerleştirilerek Vallagrande'ye götürüldü. Üzerinde Bolivya ordusuna ait bir yüzbaşı üniforması bulunan Rodríguez ona eşlik etti. Helikopter yere indiğinde orada bekleyen kalabalığa karışıp gözden kayboldu.

Birkaç gün sonra Rodríguez patronlarına rapor vermek üzere ABD'ye döndü. Bu seyahatten yanında bazı kişisel yadigarlarla gelmişti: Che'nin üzerinden çıkan birkaç Rolex saatten biri; Rodríguez'in bir kağıda sardığı, yarısı içilmiş son pipo tütünü kesesi. Tütünü daha sonra Che'nin en gözde revolverinin kabzasındaki camdan kabarcığın içine yerleştirecekti. Ancak en tuhaf kalıt Vallegrande'ye varışından hemen sonra geliştirdiği nefes darlığı olacaktı. "Serin dağ havası yüzünden önce hırıltıyla, daha sonra zorlanarak nefes almaya başladım," diyecekti Rodríguez, yirmi beş yıl sonra. "Che ölmüş olabilirdi, ama astımı bana geçmişti. Kronik nefes darlığı bugün bile bana hep Che'yi ve onun küçük La Higuera kasabasındaki son saatlerini hatırlatır."

Vallegrande'nin Nuestro Señor de Malta Hastanesi'nin arka bahçesindeki çamaşırhanenin beton teknesine yatırılan Che'nin cesedi, o akşam ve ertesi gün, başı desteklenmiş ve kahverengi gözleri açık olarak sergilendi. Cesedin çürümesini önlemek için bir doktor boğazını keserek formaldehit enjekte etmişti. Onu seyretmeye gelenler arasında askerler, meraklılar, fotoğrafçılar ve gazeteciler vardı. Che canlı gibi görünüyordu. Hastanenin rahibeleri, cesedi yıkayan hemşireler ve çok sayıda Vallegrandeli kadın arasında Che'nin İsa'ya olağanüstü benzediği izlenimi hızla yayıldı. Kadınlar gizlice onun saçlarından küçük bukleler keserek uğur getirsin diye sakladılar.

Yarbay Andrés Selich ve Binbaşı Mario Vargas Salinas, cesedin yanında poz vererek fotoğraf çektirdiler. Selich, Che'nin deri çantasını ve üzerinden çıkan Rolex saatlerden birini aldı. Yüzbaşı Gary Prado da saatlerden birini aldı. İnfazcı Mario Terán piposunu

aldı. Albay Zenteno Anaya, Che'nin hasarlı M-2 karabinasına bir hatıra olarak el koydu ve Prado'nun Che'nin üzerinden çıkan parayı, birkaç bin Amerikan *dolarıyla* çok miktarda Bolivya *pezosunu* küçük rütbeliler ve askerler arasında dağıtmasına izin verdi.

Che'nin bilinmeyen bir yere gömülmesine karar verilmişti. Cesedi daha önce ölen yoldaşlarının cesetleri gibi "kaybedilecek" idi. Havana'nın ilk tepkisi inanmamak olmuştu. Bu tepkiyi karşılamak için General Alfredo Ovando Candía, Che'nin başının kesilerek kanıt olarak saklanmasını istedi. Bu öneri yapıldığında hâlâ Vallegrande'de bulunan Felix Rodríguez bu çözümü "çok barbarca" bulduğunu ve sadece bir parmağının kesilmesini önerdiğini söylüyor. Ovando Candía sonunda bir orta yol buldu: Che'nin elleri kesildi. 10 Ekim gecesi Che'nin yüzünün kalıbı çıkarıldı, parmak izleri alındı ve elleri kesilerek formaldehit dolu bir kavanoza konuldu. Hemen ardından Arjantin polisinden iki adli uzman gelerek "Ernesto Guevara de la Serna'nın" Buenos Aires'teki dosyasında yer alan parmak izlerini karşılaştırdılar. Sonuç pozitif çıktı.

11 Ekim sabahının erken saatlerinde Che'nin cesedi her zamanki gibi Yarbay Andrés Selich tarafından yok edildi. Albay'ın yanında tanık olarak iki subay daha vardı. Subaylardan biri, kendi ifadesine göre, Binbaşı Mario Vargas Salinas idi. Selich'in dul eşine göre Che'nin cesedi Valegrande havaalanı yakınlarındaki çalılık arazide bir buldozerin açtığı gizli bir çukura atıldı. Che'nin altı yoldaşının topluca gömüldükleri mezar da yakınlarda bir yerdeydi.[172]

Che'nin kardeşi Roberto o sabah şehre vardı. Ağabeyini teşhis etmeyi ve cesedini almayı umuyordu. Fakat artık çok geçti. General Ovando Candís ona üzgün olduğunu, Che'nin cesedinin "yakıldığı"nı söyledi. Bolivyalı generallerin söyledikleri çeliştikçe Che'nin cesedine ilişkin çok farklı söylentiler yayılmaya başladı. Cesedin nerede olduğu konusu yirmi sekiz yıl boyunca esrarını koruyacaktı.

Dış görünüşüyle Che'yi andıran, siyah takım elbiseli, asık yüzlü Roberto'nun, babasının, erkek ve kız kardeşlerinin beklemekte oldukları Buenos Aires'e dönmekten başka çaresi yoktu. Üzücü haberin doğruluğunu artık hepsi kabul etmişti; ancak Beatriz Hala en sevdiği yeğeninin ölümünü asla kabul etmedi, hatta bu konuyu tartışmak bile istemedi.

---

172) Selich'in dul eşi Socorro, yıllar sonra 1996'da yazara, Che'nin gömülmesindeki rolünü daha önce asla ayrıntılarıyla anlatmayan kocasının Che'nin ve diğer gerillaların gizli mezarlarının koordinatlarını harita üzerinde işaretlediğini anlattı. Koordinatların işaretlendiği harita kaybolmuştur; ancak Socorro yazara, kocasının kendisine Che'nin ayrı olarak gömüldüğünü söylediğini aktarmıştır. Öte yanda Vargas Salinas Che'nin yoldaşlarıyla birlikte tek bir toplu mezara gömüldüğünü söylemektedir. Selich'in kendisine verilen gömme görevine ilişkin kayıtları tuttuğu defterde 9 Ekim günü saat 15.45 ile 11 Ekim sabahı saat 9.00'a kadar olan yerin boş bırakılmış olması; Che Guevara ya da ondan geri kalanlardan söz edilmemesi ilginçtir.
Bu arada Küba asıllı Amerikalı ajan Gustavo Villoldo'nun Che'nin gömülmesine Selich'in adamlarıyla birlikte bizzat nezaret ettiğini söylemesi, ancak Selich'in ya da Vargas Salinas'ın o sırada orada olduklarını inkar etmesi bir başka çelişki oluşturmaktadır.

III

Sonraki günlerde Bolivya'daki kaçak gerillaların dördü –Moro, Pablo, Eustaquio ve Chapaco takip edildiler ve öldürüldüler. Onların cesetleri de Vallegrande yakınlarında açılan bir toplu mezara gömüldü.[173]

Ancak üç Kübalı (Pombo, Benigno ve Urbano); Bolivyalı üç yoldaşlarıyla (Inti Peredo, Darío ve Ñato) birlikte vadiden kaçınayı başardılar. Askerler onları izlemeye devam ettiler ve 15 Kasım günü ordu birlikleriyle silahlı çatışmaya girdiler. Julio Méndez ("Ñato") ağır yaralandı ve yoldaşlarından kendisini öldürmelerini istedi. Benigno öldürücü darbeyi indirenin kendisi olduğunu söylemiştir. Geriye kalan beş kişi kuşatmayı yararak kaçtı. Nihayet Che'nin askerlerinden hayatta kalanları kurtarmak için, gecikmiş de olsa cesaretlerini toplayan Bolivya Komünist Partisi üyelerinin yardımıyla üç ay kadar sonra kendilerini karlarla kaplı And Dağları'na atabildiler. Kübalılar Şili Sosyalist ve Komünist partilerinin koruması altında oradan kurtarıldılar. Sosyalist Senatör Salvador Allende onlarla birlikte Easter Island'a uçtu ve oradan Tahiti, Etyopya, Paris ve Moskova yolunu izleyerek ülkelerine döndüler.

Harry "Pombo" Villegas orduda kaldı ve Küba'nın Angola'daki askeri sefer kuvvetlerinin komutanlığına getirildi. Generalliğe terfi eden Villegas "Devrim Kahramanı" ünvanıyla hayatını sürdürmekte ve Che'nin Havana'daki eski evinden pek uzakta olmayan mütevazı apartman dairesinde yaşamaktadır. Leonardo "Urbano" Tamayo da albay rütbesiyle Küba ordusunda kalmıştır. Kendisi Küba'ya döndükten sonra sinirsel bir çöküş yaşamış olsa da, daha sonra iyileşmiştir ve Havana'da mütevazı bir hayat sürmektedir. Dariel Alarcón Ramírez –"Benigno"–, Che'nin Bolivya'daki yetenekli *macheteros*u (maçeteci) 1980'lerin sonuna kadar Küba cezaevi sisteminde çalışmaya ve pek çok Latin Amerika ülkesinden gelen gerillaları eğitmeye devam etti. Ancak son yıllarda gençliğinde kurulmasına yardım ettiği rejimle anlaşmazlığa düştü. 1996'da Fransa'dayken, Fidel rejimine yönelik sert eleştirilerle dolu bir kitap yayımlayarak, bizzat Fidel'in pek çok suç işlediğini öne sürdü. Che ve gerillalarının Bolivya'da "terk edilmeleri" bu suçlardan biriydi. Benigno günümüzde Küba'da hain olarak görülmekte ve Paris'te sürgün hayatı yaşamaktadır.

Benigno'nun suçlamalarına ve Küba'nın Bolivya'daki Che'yi destekleme çabalarının boyutlarına ilişkin bugüne kadar gelen bazı sorulara rağmen, eldeki kanıtların pek çoğu Havana'nın mevcut imkanlar çerçevesinde elinden geleni yaptığını ortaya koymaktadır. Che'nin keşfedilmesinden ve Amerikalıların gelişinden sonra Bolivya'daki Küba ajanlarının manevra alanı olağanüstü daralmıştı. Bolivya sınırları ya kapatıldı ya da çok sıkı denetim altına alındı ve Komünist Partisi yasadışı ilan edildi. Bu koşullarda Che'nin çabalarını takviye etmek için gönderilecek gerillalar kolayca saptanabilirlerdi. Bu olasılığı de-

173) "Moro" ya da "Morogoro" Kübalı doktor Octavio de la Concepción'un savaşçı olarak kullandığı isimdi; Bolivyalı "Pablo" ve "Chapaco"nun gerçek isimleri ise, sırasıyla Francisco Huanca ve Jaime Arana idi. Lucio Edilberto Galván "Eustaquio"nun gerçek ismiydi ve kendisi Peru yurttaşıydı.

gerlendiren Bolivya ordusu keşfettiği her şüpheli yabancıyı alıkoyuyordu. Ariel'e göre Küba çeşitli araçlarla olayların gelişimini öğrenmeye çalıştı. 1967 baharında Régis Debray, Camiri cezaevinde kendisini ziyaret etmesine izin verilen Venezuelalı kız arkadaşı Elizabeth Burgos aracılığıyla Küba gizli servislerine Che'nin durumu hakkında gizlice bilgi gönderdi. Ciro Bustos da karısı Ana María aracılığıyla Che'nin acilen bir telsiz ekipmanına ihtiyacı olduğunu ve ikinci bir gerilla *foco*sunun dikkatleri kendi üzerinden çekmek için harekete geçirilmesi tavsiyesinde bulunduğunu Havana'ya iletti. Ana María bir mektup yazdı, fakat çeşitli sorunlardan ötürü mektup Che'nin ele geçirilmesinin hemen öncesine kadar Havana'ya ulaşmadı. Eylül 1967'de Paris'teki Küba istihbarat ajanları Bustos'un arkadaşı Héctor "Toto" Schmucler'in önce Arjantin'e, daha sonra Bolivya'ya giderek Che'nin durumuna ilişkin neler yapılabileceğini öğrenmesini istediler. Schmucler Kübalıların "çok endişeli" oldukları izlenimini edindiğini söyledi. Gitmeyi kabul etti, ancak ekim ayı başlarında Arjantin'e ulaştığında artık çok geçti.

Küba'nın Bolivya'daki gerilla savaşına verdiği destek Che'nin ölümüyle sona ermedi. Inti Peredo ve Darío bu hareketin içinde yer aldılar ve 1969'da Bolivyalı yeni savaşçılarla birlikte ülkelerine dönerek yeniden gerilla savaşına başladılar. Ancak fazla ileri gidemediler. Inti aynı yıl içinde La Paz'daki güvenli evlerden birinde vuruldu; birkaç ay sonra da Darío (David Adriazola) ele geçirilerek öldürüldü. Inti'nin kardeşi Chato hareketin lideri oldu ve çoğu eğitimsiz yetmiş kadar Bolivyalı genç öğrenciyle, La Paz'ın kuzeyinde, Río Beni su kaynaklarının bulunduğu Teoponte madencilik bölgesi yakınlarında bir gerilla savaşı başlattı.[174] Birkaç ay sahrada, örgütsüz, aç ve ordu birliklerinin kuşatması altında gerçekleşen, ELN'nin bu ikinci gerilla *foco*su kurma girişimi pek çok cana mal olarak kanlı biçimde yok olup gitti. Hâlâ hayatta olan Chato, Bolivya'nın Santa Cruz kentinde başarılı bir piskoterapisttir; uzmanlık alanı hastalarını "ana rahmine geri götürmek"tir.

Bolivya İçişleri Bakanı Antonio Arguedas, Che'nin gerilla girişiminin ölümcül sonunu hareketsiz biçimde izledikten sonra, kendi Marksist eğilimlerini 1968'de anlaşılmaz biçimde yeniden keşfetti ve Bolivyalı Komünist dostlarından yararlanarak önce Che'nin mikrofilme alınmış günlüğünün bir kopyasını, daha sonra kesilmiş ellerini gizlice Küba'ya kaçırdı. Nihayet kendisinden kuşkulanılması üzerine Bolivya'dan kaçtı ve sonunda bütün olayın bir tür "gizli kahraman"ı olarak Küba'da boy gösterdi. Bir dizi esrarengiz dönüşün ardından Küba'dan da ayrıldı ve CIA ile ilişki kurarak Bolivya'ya döndü ve bir suikast girişiminden kıl payı kurtuldu. Yıllarca karanlıkta kaldıktan sonra 1996'da hâlâ yaşamakta olduğu La Paz'da yeniden ortaya çıktı.

Mario Monje, Bolivya Komünist Partisi liderliğini kaybetti ve hâlâ yaşamakta olduğu

174) 1967 yazında Che ve kardeşleri Coco ve Inti hâlâ hayatta ve sahradayken Chato Moskova'da eğitim görüyordu. Kendi anlatımına göre, Sovyet yetkililerinden Bolivya'ya dönüp mücadeleye katılabilmeleri için kendisine ve Bolivyalı öğrencilere askeri eğitim verilmesini istemişti. Bu isteği reddedildi. Sovyet yetkilileri böyle bir isteğin ancak Bolivya Komünist Partisi aracılığıyla ya da onayıyla yapılabileceğini söylemişlerdi.

Moskova'ya bir sürgün olarak gitti. Moskova'ya vardığında Sovyet istihbarat görevlileri kendisine "konuşmaması"nı söylediler. Monje 1990'lara kadar konuşmadı. On yıllarca bir parti yönetim siyaseti araştırma bürosu olan Latin Amerikan Enstitüsü'nün parasal yardımıyla yaşadı. Ne var ki Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Monje artık bir ülkesi ya da kendisine bakacak bir "büyük birader"i olmaksızın ortada kaldı.

Masetti'nin gerillasından sağ çıkarak Salta cezaevine konulanlar avukatları Gustavo Roca'nın çabasıyla 1968'de tahliye edildiler. Cezaevinde bir gün hayatlarının en şok edici olayını yaşamışlardı. Masetti'nin ölüme mahkum ettiği "El Fusilado" günün birinde "ziyaretçi" olarak çıkageldi. Kendi anlatımına göre Cezayirliler hayatını bağışlamışlar ve onu kurşuna dizecekleri yerde bir hücreye kapatmışlardı. Orada dış dünyayla bağlantısı kesik olarak bir ya da iki yıl yaşamış, sonra ansızın serbest bırakılmış ve Küba'ya dönmüştü. Che sayesinde serbest bırakıldığına inanıyordu. Che 1965'te Cezayir'e geldiğinde Cezayirli yetkililer "Fusilado"nun durumunu kendisine iletmişler, Che de onun serbest bırakılmasını emretmişti. Küba'ya döndükten sonra Escambray'e karşı-devrimcilerle savaşmaya gönderilmiş, zamanla "ıslah" edilmiş ve eski yoldaşlarını kurtarma imkanlarını araştırması için Bolivya'ya gönderilmişti. Onlara olanlardan ötürü hiçbirine kin duymadığını, tam aksine, hayatta kalmasını sağladıkları için teşekkür borçlu olduğunu söyledi. Onunla ilk kez karşılaşan Henry Lerner'e göre "El Fusilado" dost bir Yahudi idi.

Che'nin yakın koruması Alberto Castellanos üç yıl sekiz ay cezaevinde kaldıktan sonra anlaşılmaz biçimde ülke dışına çıkarıldı ve Küba'ya iade edildi. Héctor Jouve ve Federico Méndez için yapılan başvurular reddedildi; on dört ve on altı yıllık hapis cezaları müebbete çevrildi. Juan Perón'un 1973'te Arjantin'e dönmesinden sonra afla salıverildiler, fakat Perón'un ikinci eşi Isabela'nın askeri bir darbeyle devrilmesi ve darbecilerin Komünistlerin peşine düşmesi üzerine ülkeden kaçtılar. 1980'lerde yeniden sivil yönetimin kurulması üzerine Méndez ve Jouve ülkelerine döndüler. Méndez birkaç yıl önce öldü; Jouve ailesiyle birlikte Córdoba'da yaşıyor. Derin düşünceli bir adam olan Jouve de artık bir psikiyatrist olarak çalışıyor.

Masetti'nin elinde az kalsın canından olacak Henry Lerner Arjantin askeriyesinin eline geçti ve üç yıl kadar idam edilmeyi bekleyerek resmen "ortadan kayboldu". Nihayet Katolik Kilisesi'nin girişimleri sayesinde kurtuldu. Böylece hükümetin alıkoyduğu yüzden fazla adamla birlikte hayatı bağışlandı, ancak Arjantin'den sürüldü. Bir Yahudi olan Lerner'in sığınma isteği İsrail tarafından kabul edildi. Daha sonra İsrail'den Madrid'e göç etti ve orada eski yoldaşı Héctor Jouve gibi psikoterapist oldu.

1976'da büyük bir gayretle başlayan ve Arjantin'in sola karşı "kirli savaşı" olarak bilinen süreç içinde Guevara ailesi kısa süre içinde bir hedef haline geldiğini fark etti. Guevara Lynch kendisinden otuz yaş küçük bir ressam olan yeni eşi Ana María Erra'yla birlikte ülkesinden ayrılarak Küba'ya yerleşti. Orada yeni bir aile kurdular ve oğullarından birine Che'nin Bolivya'da savaşırken kullandığı Ramón ismini verdiler. Ağabeyinin ölü-

münden sonra Roberto'nun siyasal görüşleri radikalleşti ve Juan Martín'le birlikte "Guaverist" bir Arjantin gerilla hareketinde faaliyet gösterdi. Roberto Küba ile Avrupa arasında gelip giderek yaşadı, ancak Juan Martín savaşmak için Küba'dan ülkesine dönme hatasını işledi; bir ay içinde tutuklandı ve hayatının dokuz yılını cezaevinde geçirdi. Kız kardeşi Celia 1970'lerin büyük bir bölümünü ve 80'li yılların başlarını Londra'da onun serbest bırakılması için Uluslararası Af Örgütü'nde çalışarak geçirdi.

Kirli savaşın sona ermesiyle birlikte Che'nin kardeşleri yavaş yavaş Arjantin'e dönmeye başladılar. Roberto solcu bir sendikada avukat olarak çalışırken, Juan Martin Buenos Aires'te bir kitapçı dükkanı işletmektedir. Che'nin en küçük kız kardeşi birkaç yıl önce bir hastalığa yakalanarak öldü. Celia Guevara Buenos Aires'te sakin bir hayat sürmektedir. Ne var ki babaları dönmedi. "*El Viejo*" Guevara 1987'de Havana'da seksen yedi yaşında öldü. Hayatının son yıllarını ölen oğluna ilişkin kitaplar üreterek, onun mektuplarını ve günlüklerini toplayarak geçirdi. Eşi ve Che'nin erkek ve kız üvey kardeşleri Küba'da yaşamaktadırlar.

Kendilerine üç yıl ile otuz yıl arasında değişen hapis cezaları verilmiş olan Ciro Bustos ile Régis Debray Bolivya'nın yeni reformist askeri yöneticisi General Juan José Torres'in emriyle 1970'lerde cezaevinden salıverildiler. Doğruca Sosyalist Salvador Allende'nin Devlet Başkanı olduğu Şili'ye uçtular. Bolivya'da basına açık olarak yapılan duruşmalar sırasında büyük bir şöhret kazanan Régis Debray Avrupa'nın sol entelektüel çevrelerinde güçlü bir ses olarak kaldı ve 1980'lerde Fransa Devlet Başkanı François Mitterand'ın Latin Amerika danışmanı olarak çalıştı. Ne var ki Küba devrimine olan hayranlığı zamanla kayboldu. 1996'da Fidel Castro'yu sert biçimde eleştirdiği anılarını yayımladı. Ona "megalomanyak" diyor, "daha büyük bir hayranlık uyandırabilen" ancak Fidel'den daha az "sevimli" diye betimlediği Che Guevara'yı ise Bolivya'da adamlarına sert ve duygusuz davranmakla suçluyordu.

Bolivya olaylarından sağ çıkanların belki de hiçbiri Che'nin sadık adamı, ressam Ciro Bustos kadar çile çekmedi. Debray'yi ele geçirenler onun kendileriyle işbirliği yaptığını açıkça söylemiş olsalar da, Bolivya'da Che'ye "ihanet etme" suçu gerillaların resimlerini çizen Bustos'a yüklendi. Debray'nin alenen iftira ettiği ve Küba'nın dışladığı Bustos bir süre kadar Şili'de çalıştı ve General Augusto Pinochet'nin 1973'te yaptığı CIA destekli darbe sırasında ülkeden ayrıldı. Kendi ülkesi Arjantin'e dönüp ressamlık yapmaya başladı, ancak kirli savaş başladığında oradan da kaçmak zorunda kaldı. Şimdi İsveç'te çok güzel yüzsüz insan portreleri çizerek sakin bir hayat sürmektedir.

Che'nin Bolivyalı "ulusal maliye sekreteri" Loyola Guzmán, ELN'li yoldaşlarının onu kurtarmak için iki Alman mühendisi rehin almaları üzerine 1970'te cezaevinden salıverildi. Doğruca Küba'ya gitti. Orada Che'nin dul eşi Aleida'yla tanıştı. Loyola'yı kanatlarının altına alan Aleida, Küba gizli servislerinden hiç kimsenin onunla görüşmemesini ya da ondan 1967'de neyin yanlış yapıldığına dair açıklama istememesini sağladı. Yurttaş

olarak kabul edildiği ülkede Che ağza alınmayan bir konu haline gelmişti. Nihayet Sovyetler Fidel'i iyice kucaklamıştı. Bu kucaklama on yedi yıl boyunca sürecekti. Che tarzı "maceracılık" en azından şimdilik itibarını kaybetmişti.

Loyola Guzmán ve bazı yoldaşları gerilla faaliyetini sürdürme niyetiyle hiçbir yardım görmeden Bolivya'ya döndüler. Ancak 1972'de Loyola, kocası ve birkaç gerilla La Paz'da saklandıkları bir evde askerler tarafından kuşatıldılar. Kocası ve diğerleri kaçmayı başardılar. Daha sonra öldürülecek ve kaybedileceklerdi. Hamile olan Loyola yakalandı ve iki yılını cezaevinde geçirdi. Orada doğurduğu ilk oğluna Che'nin anısına Ernesto adını verdi. Sonraki yıllarda, bölgenin ABD destekli orduları Che'nin esinlediği Marksist isyanların yayılmasını durdurma çabasında iyice vahşileşti ve Loyola Latin Amerika'nın "Kayıp Aileleri"nin sözcüsü haline geldi. Günümüzde La Paz'da yaşamakta, Che'nin ve 1967'de öldürülen yoldaşlarının cesetlerini bulmak, yanı sıra 1970'lerde ve '80'lerin başında Bolivya askeri rejimi sırasında kaybolan 150 kişinin bulunması için durmaksızın çalışmaktadır.

Loyola'nın 1970'te Küba'da karşılaştığı gergin ve suskun hava, adada Fidel'in *jefe máximo* olarak görev yaptığı uzun dönem boyunca sürecek olan pek çok değişikliğin bir göstergesiydi. Aslında Küba'nın Sovyet çizgisine açık bağlılığı, Che'nin ölümünden hemen sonra Küba'nın Sovyetler Birliği'yle ilişkilerinin derin bir dondurucuya konulması üzerine üç yıldan kısa bir süre içinde şaşırtıcı biçimde altüst olmuştu. Moskova'nın Bolivya Komünist Partisi'nin çizgisini örtülü biçimde desteklemesine, *Pravda*'da Che ve devrim "ihracı" konusunda yayımlanan sert eleştirilere öfkelenen Fidel, Kremlin'den uzaklaştı. Fidel'e çok yakın olduğu görülen Büyükelçi Aleksandr Aleksiyev 1968'de görevinden alınarak Madagaskar'a gönderildi.

Fidel hoşnutsuzluğunun bir ifadesi olarak 1967'de Kızıl Meydan'daki kasım törenlerine sadece sağlık bakanını gönderdi. Ve 1968'in başlarında Sovyet elçilik mensuplarıyla birlikte kendisine karşı düzenlenen bir komploya karışan muhalif bir hizbin açığa çıkarıldığı iddiasının ardından, Sovyet yanlısı "eski Komünistler"e karşı yeni bir tasfiye hareketi başlattı. 1962'de "sekterliğe" karşı tasfiye sırasında olduğu gibi, bu komploda da Aníbal Escalante'nin önemli bir rol oynadığı saptandı. Escalante bu kez Moskova'ya gönderilmedi; on beş yıl hapis cezasına çarptırıldı. Kendisinin ve suç ortaklarının ses kayıtlarıyla saptanmış suçları Che'yi eleştirmekti.

Hemen ardından Fidel, Che'nin ruhunu çağırarak Küba'nın ekonomik bakımdan kendine yeterliliğini saptamak için umutsuz bir girişim başlatmaya çalıştı. Ulusun 1970'te görülmemiş miktarda, on milyon ton şeker üreteceğini ilan ederek Küba'nın kıt kaynaklarını bu hedefe yöneltti. Şeker Bakanı Orlando Borrego bu hedefe ulaşılamayacağı konusunda Fidel'i uyardığında görevinden alındı. Hedefe ulaşılamadı ve Küba neredeyse tam bir çöküşün eşiğine geldi. Bütün niyet ve amaçlara rağmen bu durum Küba'nın özerkliğine ilişkin her türlü umudun sona ermesi anlamına geliyordu ve o sırada Fidel'in Çekoslovakya işgalini desteklemesinden çok hoşlanan Sovyetler hemen öne çık-

tı. Che'nin Sanayi Bakanlığı küçük bakanlıklara bölündü, ona sadık olanlar uzaklaştırıldı ve onunla birlikte çalışmak için gelen yabancıların çoğu ülkeden ayrıldı. İyileştirme kampı Guanacahabibes ve yine Che'nin fikri olan Ciro Redondo deneysel çiftliği kapatıldı; kişilerin devrimci yeteneklerini ve iş kayıtlarını kataloglayan kırk binden fazla dosya imha edildi. 1968'de azledilmesine rağmen Orlando Borrego, Fidel'e ve devrime sadık kalmıştır. Şimdilerde altmış bir yaşında olan Borrego Ulaştırma Bakanlığı'nda ve devlet mülkiyetindeki bir turist otelleri zincirinde danışman olarak çalışmaktadır.

Resmen on yıldan fazla süren bir "kış uykusu"na rağmen Che, Küba'da devrimci bir mihenk taşı olarak yeniden ortaya çıktı. SSCB 1980'lerde Mikhail Gorbaçov yönetiminde değişim geçirmeye başladığında Fidel liberal *glasnost* ve *perestroyka* reformlarına itiraz etti. Bunun ardından yine Fidel'in "düzeltme" süreci dediği uygulama başlatıldı ve Che Guevara'nın fikirleri Kübalı Komünistlerin uygulamaları gereken doğru fikirler olarak yeniden benimsendi. Ne var ki bu süreç asla tam olarak başlayamadı, çünkü Sovyet blokunun çöküşü Moskova'nın Küba'ya otuz bir yıldır süren desteğinin sona ermesiyle aynı zamana rastladı. Küba'nın hırpalanmış ekonomisini kurtarmak için sınırlı yabancı yatırıma ve diğer "piyasa reformları"na izin vermek zorunda kalan Fidel, yine de Che'nin dirilişini "devrimci" Küba'dan geriye kalan pek az şeyin manevi anlamını korumak için sürdürmüştür. Her yıla resmi bir ünvan vermek biçimindeki devrimci geleneğin bir devamı olarak 1997 yılı Küba'da "Kahraman Gerilla ve Yoldaşlarının Savaşta Ölmelerinin Otuzuncu Yıldönümü" olarak ilan edildi.

IV

Bolivya'da Che'nin öldürülmesi olayına karışan adamların çoğu şiddete uğrayarak öldü ve bu durum bazılarının "Che'nin laneti"ne inanmalarına yol açtı. İlk ölen Bolivya'nın askeri Devlet Başkanı General René Barrientos oldu. Nisan 1969'da bindiği helikopter düştü ve kazanın nedeni bulunamadı. Joacquín'in koluna ihanet eden işbirlikçi köylü Honorato Rojas "ikinci" ELN tarafından 1969 yılının sonunda infaz edildi. İçişleri Bakanlığı'nda Arguedas'ın istihbarat şefliğini yapan ve Che'nin parmak izlerini alan Albay Roberto Quintanilla, Almanya'da öldürüldü.

Barrientos'un kurmay başkanlarından biri olarak 1967'de Che'nin infazı lehine oy kullanan, daha sonra Devlet Başkanı olan Juan José Torres devrilip sürgüne gittikten sonra, Arjantinli ölüm müfrezeleri tarafından 1976'da öldürüldü. Bu olaydan sadece iki hafta önce, General Joacquín Zenteno Anaya ne olduğu pek bilinmeyen "Che Guevara Uluslararası Tugayı" adlı bir örgütün üstlendiği bir eylemle Paris'te vurularak öldürüldü.

"Che'nin yenilgisi"nde oynadığı rolden ötürü alkışlanan Yüzbaşı Gary Prado silahlı kuvvetlerde hızla terfi ederek albaylık rütbesine yükseldi. Ancak 1981'de Santa Cruz'da meydana gelen silahlı bir ayaklanmayı bastırma operasyonu sırasında vuruldu ve belinden aşağısı felç oldu. Ordudan general rütbesiyle emekliye ayrıldıktan sonra merkez sol

bir çizgi izleyerek siyasete atıldı ve bir süre kadar Bolivya'nın Londra büyükelçiliğini yaptı. Yüzbaşı Mario Vargas Salinas da general oldu ve 1970'lerde diktatör General Hugo Banzer Suárez'in kurduğu hükümette bakanlık yaptı.

Che Guevara'nın yakalanmasına ve infazına doğrudan katılanlar içinde en az ilerleme kaydeden kişi Yarbay Andrés Selich oldu. 1971'de Selich, Devlet Başkanı Juan José Torres'in devrilmesini ve yerine sağcı General Hugo Banzer Suárez'in getirilmesini sağlayan askeri isyana önderlik etti. Ne var ki altı ay kadar Banzer'in içişleri bakanı olarak hizmet ettikten sonra yıldızı söndü ve diplomatik sürgün olarak Paraguay büyükelçiliğine atandı. Çok geçmeden diktatöre karşı komplo faaliyetlerine başladı ve 1973'te yeni bir isyan başlatmak için gizlice Bolivya'ya girdikten sonra Banzer'in emriyle ordu adına çalışan gangsterler tarafından yakalandı ve öldüresiye dövüldü. Miguel Ayoroa albay rütbesiyle emekliye ayrıldığından beri Santa Cruz'da kapalı bir hayat sürmekte, Che'nin öldürülmesinin bütün suçunu artık ölmüş olan Andrés Selich'in omuzlarına yıkarak olayla ilişkisi olduğunu inkar etmektedir.

Cellat Mario Terán'ın durumu oldukça acıklı. Hayatına kast edileceği korkusuyla, Küba'nın ya da müttefiklerinin uzun vadeli hedefi olduğuna inanmış biri olarak, sürekli saklanarak, peruk takıp kılık değiştirerek yaşıyor ve ordunun ayak işlerini yaparak geçimini kazanıyor. Bir ara Santa Cruz'daki Sekizinci Tümen karargahının subay kantininde çalışmış. Terán derin acıları olan bir adam. Kendisini Che'nin yenilgisine katkıda bulundukları için şan ve şeref kazanıp ünvanlar alan, kitaplar yazan yüksek rütbeli subayların günah keçisi olarak görüyor. 9 Ekim 1967 günü La Higuera'da yaşanan olaylar hakkında konuşmak istiyor, ama sadece para karşılığında.

Tombul, kırışık yüzünde üst dudağından başlayan eğik bir yara izi olan Terán yaptığından pişman olup olmadığı sorulduğunda öfkeyle patlıyor. "Ne sanıyorsun?" diyor. "Sadece o odaya girip tetiği çektiğimi mi düşünüyorsun? Daha bir gün önce *quebrada*daydım. Ben oradaydım! O gün üç arkadaşım gözümün önünde öldü."

Felix Rodríguez de Küba'nın hedefi olduğuna inanıyor ve 1970'lerde yaşanan bir olayı anlatıyor. Amerikan istihbaratı binmek üzere olduğu bir uçağın kaçırılacağını söyleyerek kendisini uyarmış. Rodríguez CIA'deki kariyerini Vietnam, El Salvador ve savaşların yaşandığı başka ülkelerde sürdürdü. Ancak 1980'lerin sonunda Iran-kontra olayını soruşturan bir Senato komisyonunun önünde ifade vermek zorunda kalınca deşifre oldu. Rodríguez Nikaragualı kontralara illegal yardım sağlama işinde Oliver North'un adamı olarak çalışmış ve El Salvador'daki Farabundo Martí gerillalarına karşı yürütülen operasyonlara katılmıştı. Rodríguez bugün ağır siklet bir adam, Miami'nin varoşlarındaki evi paralı bir CIA unsuru olarak geçirdiği uzun kariyerin ölümü çağrıştıran romantik süsleriyle dolu: Bir zamanlar ele geçirdiği Salvadorlu bir kadın *comandante*den alıp elkoyduğu, camlı bir çerçeve içine yerleştirilmiş bir sütyen, el bombaları, tüfekler, pek çok kontrgerilla teşkilatından aldığı onur plaketleri ve diplomalar ve George Bush'tan "hizmetleri-

niz için teşekkür ederim," diyen bir mektup. Ne var ki Rodríguez'in kalabalık duvarında en geniş yeri kaplayan nesne çerçeveli bir fotoğraf. Fotoğrafta Felix Rodríguez yaralı ve ölüme mahkum Che Guevara'nın yanıbaşında görülüyor.

İster onunla birlikte ister ona karşı savaşmış olsunlar Che'yi tanıyanları birleştiren tuhaf bir ortak yaşantı var: Sadece ona saygıda birleşenler değil, onun ölümünden beri pek çok kişi, öldükten sonra kendi biyografilerinin de Che'yle ilişkileri sayesinde yazılacağının farkında olarak yaşıyorlar.

Che'ye zaman zaman eşlik eden ve bazen de onunla birlikte siyaset yapan Ricardo Rojo Che'nin ölümünden sonra dünya çapında çok satanlar lisetesinde yer alan *Arkadaşım Che* başlıklı bir kitap yazdı. Kitap ona şöhret ve bir yandan da servet kazandırdı, ama öte yanda Küba ve Che'nin yoldaşları tarafından acı bir dille kınandı; çünkü Rojo, Che'nin Fidel'le yollarını ayırmış olduğu öyküsünü tekrarlıyordu. Rojo da 1970'lerde Arjantin'den kaçtı ve 1983'te sivil yönetimin yeniden kurulması üzerine avukatlık yapmak için tekrar ülkesine döndü. Siyaset ve medya çevrelerinde faaliyet gösterdi. Her zamanki gibi toplumsal konularda cazip ve sivri dilli, öfke doluydu. 1996'da Buenos Aires'te kanserden öldü.

Che'nin arkadaşı Alberto Granado hâlâ rom içen ve tango yapan sevimli bir büyükbaba figürü olarak Küba'da yaşamaktadır. Che'nin dostu olarak saygı gören Granado, Che'yle ilişkisine ve bütün dünyanın birlikte yaşadıklarından söz etmesini sağlayan seyahatlerine dair birkaç kitap yayımlamıştır.

Che'nin çocukları "*tío*" (amca) Fidel ve "*tío*" Ramiro Valdés'in himayesinde Küba'da büyüdüler. Oğulları Ernesto ve Camilo bir KGB akademisinde eğitim görmek üzere beş yıllığına Moskova'ya gönderildiler. Günümüzde Camilo, Che'nin eski dostu Enrique Oltuski'nin yönettiği Balıkçılık Bakanlığı'nda; Ernesto ise Ramiro Valdés'le birlikte devlete ait bir elektronik firmasında çalışmaktadır. Alyuşa babası gibi alerji uzmanı bir hekim oldu. Annesinin itirazlarına rağmen 1980'lerde Nikaragua ve Angola'da, bu ülkelerdeki Küba askeri girişiminin başında yer alarak uluslararası göreve gönüllü oldu. Bir süre kadar Bolivya'da Che'yle birlikte ölen adamlardan birinin, Gustavo Machín de Hoed'in oğluyla evli kaldı. Kızı Celia deniz biyologu oldu ve halen Havana Seaquarium'unda yunuslar ve deniz aslanları üzerinde çalışmaktadır.

Delici bakışları ve keskin diliyle babasıyla çarpıcı bir benzerlik taşıyan, ama aynı iğneleyici mizah duygusuna sahip olmayan Alyuşa ailenin sözcüsü ve babasının Küba'daki mirasının en önde giden savunucusu oldu. Belki de annesi kamu hayatından yavaş yavaş çekildiği için bu rolü benimsedi.

Aleida, Che'nin istediği gibi yeniden evlendi ve Calle 47'den taşınarak Miramar'da, Alberto Granado'nun evinden bir sokak aşağıda ve "*el viejo*" Guevara'nın dul eşinin oturduğu evin karşısında yeni bir eve taşındı. Yıllarca milletvekili olarak Küba Komünist Partisi Kongresi'nde ve ayrıca Kübalı Kadınlar Federasyonu'nda faaliyet gösterdi. Artık altmış yaşında ağırbaşlı bir büyükanne olan, ama yine de aslına uygun biçimde boyalı sarı

saçları ve genç kız gülüşüyle çekiciliğini koruyan Aleida kamusal görevlerden çekilerek kendisini ailesine vermiş ve eski evlerinde bir araştırma merkezi açarak kocasının mirasını yaşatmıştır.

"La Casa del Che" diye anılan merkez, deniz mavisi renginde, düz çatısında küçük bir bahçe, girişinde kızıl ve mor begonviller olan bir binadır. Yakınlarda bazı komşular Che hayattayken köklenen, Aleida'nın binanın önüne diktiği dev köknar ağacını kestiler. Girişte Che'nin resimleri duvarları süslüyor, ancak çatıdan akan suların tehdidi altında. Üst katta Che'nin küçük çalışma odası, vernikli kontrplaktan yapılmış beyaz formika kaplı küçük yazı masası, deri kaplı döner koltuğu ve odanın iki yanında aynı manzaraya bakan iki penceresiyle bıraktığı gibi duruyor.

Kitapları da orada; Marx, Engels ve Lenin'in sayfa kenarlarına notlar düşülmüş eserleri; Stefan Zweig'ın Fouchet ve Marie Antoinette biyografileri. Masasının hemen altındaki küçük nişte okumakta olduğu son kitaplar duruyor: Bolivya, Afrika ve Cezayir devrimleri hakkında, çoğu Fransızca kitaplar ve "T. Buchanan"ın John F. Kennedy'nin katline dair kitabı.

Camilo'nun resmi hâlâ masanın arkasındaki duvarda asılı duruyor. Kitaplığın üzerinde Simón Bolivar büstü ile bronz Lenin rölyefi yan yana. Rafların birinde sukabağından yapılmış süslemeli bir *yerba mate* kabı. Yerde duran, "Yeni Sovyet İnsanı"nı sembolleştiren bronz heykel biraz tozlanmış. Kapaksız, dar bir gömme dolabın rafında Che'nin geride bıraktığı bazı eşyalar: zeytin yeşili askeri bir sırt çantası, örme palaska ve bazı askeri eşyalar. Hepsi Küba rutubetinde dağılmaya başlamış.

Che'nin ilk eşi Hilda 1974'te kanserden öldüğünde kızı Hildita Avrupa'ya gitti. Zor bir hayatı oldu. Tuhaf işlerde çalıştı, otostop yaparak gittiği İtalya ve başka ülkelerde dönemin "hippy" deneyimine katıldı. Daha sonra Meksika'ya yerleşti ve Alberto adında Meksikalı bir gerillayla evlendi. Birlikte Küba'ya geldiler, fakat Alberto'nun Küba'nın sadık müttefikine karşı fesat eylemleri Fidel rejimini rahatsız etti ve kendisine Küba'yı terk etmesi söylendi. Hildita da onunla birlikte gitti. Sonunda boşandılar. Seksenli yılların ortasında iki oğluyla birlikte Küba'ya dönen Hildita Küba'nın en ünlü kültür evi La Casa de Las Americas'ta arşivci ve araştırmacı olarak çalıştı ve saygın babasının yazılarını derlemeye başladı.

Küba devrimine sadık olmakla birlikte gördüğü kusurları sözünü sakınmadan dile getiren Hildita, görüşleri ve kişisel tutumu nedeniyle rejimin sessiz tepkisiyle karşılaştı. İlk gençliğini süren *heavy metal*ci oğlu Canek dış basına Fidel hükümetine ilişkin ağır eleştirilerde bulunarak Hildita'nın küçük çevresine büyük bir utanç yaşattı.

1995'te Hildita babasının öldürüldüğü yaşta, otuz dokuz yaşında kanserden öldü. Ne Fidel ne de Raúl cenaze törenine katıldı. Büyük çelenkler göndermekle yetindiler. Geniş Cementerio Colón'da yapılan cenaze töreninde hiç kimse konuşmadı. Hildita Devrimci Silahlı Kuvvetler Panteon'unda toprağa verildi.

V

Romantik bir tutkuyla soğuk bir analitik düşünceden oluşan görülmemiş bileşim Che'nin kendi inançlarına sarsılmaz bağlılığını daha da güçlendiriyordu. Che'nin kazandığı neredeyse mistik itibarın sırrı muhtemelen bu paradoksal karışımda yatıyordu. Ama aynı karışımın onun doğuştan gelen zaaflarının, gurur ve saflığının kaynağını da oluşturduğu görülür. Büyük ölçekli bir stratejiyi biraz uzaktan algılama ve hesaplama yeteneğine sahip olan Che'nin, Masetti'yi Arjantin *foco*sunun başına geçirmek gibi felakete yol açan bir seçeneği benimsemesinin de gösterdiği gibi, daha büyük bir resmi oluşturan küçük, insani unsurları değerlendirme yeteneğinden yoksun olduğu görülür. Küba'da, Kongo'da ve Bolivya'da inandığı adamlar onu sürekli hayal kırıklığına uğrattı ve başkalarının temel doğasının nasıl değiştirileceğini, onların "kendini düşünmeyen Komünistler" haline nasıl getirileceğini anlamakta sürekli bir başarısızlık yaşadı. Ancak hatalarının yanı sıra, Che söz konusu olduğunda hatırlanan, onun inanç, irade ve fedakarlıktan oluşan kendi kişisel örneğidir.

Küba'nın kıdemli istihbarat görevlisi "Santiago"nun yakınlarda gözlemlediği gibi: "Sonuna doğru Che neler olacağını biliyor ve kendisini örnek bir ölüme hazırlıyordu. Kendi ölümünün Latin Amerika devrimi davasında bir örnek haline geleceğini biliyordu ve bu konuda haklıydı. Onun hayatta kalmasını, bizimle birlikte Küba'da olmasını tercih ederdik, ancak ölümünün bize muazzam bir katkı sağlamış olduğu da bir gerçektir. Che o şekilde ölmeseydi yıllardır yararlandığımız devrimci dayanışmayı muhtemelen sağlayamazdık."

Günümüzde Che yeniden tartışılıyor ve öğrenci isyanı için bir ikon olduğu günlere geri döndüğü evrensel olarak kabul ediliyor. 1970'lerde ve 1980'lerde karanlıklara gömüldükten sonra, yerleşik statükoya tutkulu bir meydan okumanın kalıcı sembolü olarak 1990'larda yeniden doğuyor.

Che'nin ya da gerilla savaşının Marksist isyanın yatışması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte gelip geçen bir "moda" olduğuna inananlar, güney Meksika'da kar başlıklı "Astkomutan Marcos"un önderliğinde üç yıldır süren yerli "Zapatista" ayaklanmasının gösterdiği gibi yanılmışlardır. Zapatistaların fazla saldırgan olmayan askeri taktikleri ve açıkça dile getirdikleri hedefleri –yerli Chiapas halkının özerkliğini kazanmak– Che'nin hedeflerinden çok daha mütevazıdır, ancak onun mirası gerillaların Meksika'nın ABD sermayesinin çıkarlarına boyun eğmesini reddedişlerinde, kapsamlı toplumsal, siyasal ve iktisadi reformlar için yaptıkları çağrıda ortaya çıkmaktadır. Silahlı, pipo içen, ince düşünceli, ironik ve şiirsel Marcos'un karizmatik kişiliği tıpkı bir zamanlar Che' nin yaptığı gibi, halkın hayal gücünü harekete geçirmiştir. Aslında Marcos'u modern zamanlara uyarlanmış, hâlâ idealist olmakla birlikte daha az ütopyacı, ama yine de inançları uğruna savaşmaya istekli, öncelinin hatalarından ders almış olmakla birlikte onu örnek almaya devam eden, yeniden doğmuş bir Che Guevara olarak görmek zor değildir.

Che'nin hayaleti başka yerlerde, onun yaşadığı dönemden bu yana süren uzlaşmaz ça-

tışmalarda belirmeye devam etmektedir. Aralık 1996'da Peru'nun Lima kentinde Movimiento Revolucionario Tupác Amaru adında "Guevarist" bir gerilla grubunun Japon elçiliğindeki insanları rehin alması dünyanın dikkatini daha önceleri karanlıklarda kalan bir davaya çekti ve kendi sağlamlığına inanan bir rejimin güvenini sarstı. Ve daha birkaç hafta önce Afrika'da milyonlarca Ruandalı Hutu mültecinin ve Doğu Zaire'de bu mültecilerin arasında saklanan silahlı milisin varlığından kaynaklanan bölgesel gerilimler üzerine, önceleri bilinmeyen bir Zaire isyan hareketi, mültecileri Ruanda'ya geri dönmeye zorlayarak, Zaire şehirlerini ele geçirerek ve Hutu milislerini kaçırarak görülmemiş biçimde ortaya çıktı.

Ayaklanmanın önderi de çok geçmeden kendini gösterdi. Bu kişi Che'nin otuz yıl kadar önce Kongo'da yardım etmeye çalıştığı isyancı lider Laurent Kabila'nın ta kendisiydi. Kabila bir kez daha savaş standardını yükseltmek için karanlıklardan ortaya çıkmıştı.

Mayıs 1997'de şaşırtıcı biçimde hızlı bir askeri harekatın ardından Kabila, Mobutu'nun otuz bir yıldır süren diktatörlüğünü devirmiş, iktidarı ele geçirmiş ve Zaire'nin adını "Kongo Demokratik Halk Cumhuriyeti" olarak değiştirmişti. Kabila'nın geçmişteki hatalarını giderip gidermediği ya da otuz yıldan fazla bir süre önce Che Guevara'nın Kongo'yu "kurtarmak" için yaptığı yardımı nasıl çarçur ettiğini hatırlayıp hatırlamadığı bilinmiyor. Yozlaşmış öncelinden daha iyi bir lider olarak ortaya çıkıp çıkmayacağı gelecekte görülecek; ancak Kabila'nın dönüşü en azından Che'nin altmışlı yıllarda başlattığı bazı savaşların geçerliliğini hâlâ korumakta olduğunu hatırlatan bir örnek oluşturmaktadır.

Bolivya'nın küçük Vallegrande şehrinde Che'nin cesedinin bulunup mezardan çıkarılması için gösterilen çabalar nihayet sonuç verdi. Temmuz 1997'de Che'nin elleri olmayan iskeleti bir Küba-Arjantin adli ekibi tarafından bulundu. Che, şehrin çamurlar içindeki havaalanında iki metre derinliğindeki bir çukurun dibinde altı iskeletle birlikte yatıyordu. Gerillalardan arta kalanlar mezardan çıkarılarak tabutlara konuldu ve uçakla Küba'ya gönderildi. Orada Fidel ve Raúl Castro ile Che'nin dul eşi ve çocuklarının da hazır bulundukları özenli ve duygusal bir törenle karşılandı. Ekim 1997'de Che'nin naaşı Santa Clara kentinin eteklerinde özel olarak inşa edilen bir anıtmezara halkın da katıldığı bir törenle defnedildi. Böylece Che Guevara otuz yıl sonra yurttaşlığa kabul edildiği ülkeye geri dönmüş oldu.

Vallegrande'de geriye bir kamu telefon binasının kerpiç duvarına kazınmış şu İspanyolca sözcükler kaldı: "Che Yaşıyor, asla istemedikleri kadar!" Bu sözler Che'nin gerçek mirasını belki de bütün diğer sözlerden daha iyi ifade ediyor. O halkın hayalinde zamana ve mekana meydan okuyarak en güçlü haliyle varlığını sürdürmektedir. Her zaman genç, cesur, kararlı ve meydan okuyan haliyle, öfkeli ve amansız bakışlarıyla Che ölüme de meydan okumaktadır. En yakın arkadaşları ve yoldaşları bile, artık *"la revolución"*a yer olmayan bir hayatın rahatlığına gömülmüş yaşlanırlarken, o hiç değişmeden varlığını sürdürmektedir. Che insanlar onun ölümsüz olmasını istedikleri için, bir zamanlar yaşayan ve insanları peşinden sürükleyen Yeni İnsan'ın tek örneği olarak ölümsüzdür.

Ek

s. *110*: 1968'de Rojo, Guevara'nın hayatına ve dostluklarına ilişkin *Arkadaşım Che* başlıklı bir kitap yazdı. Belki de Guevara'nın büyük ilgi uyandıran ölümünün hemen ardından aceleyle yazıldığı için kitapta yer yer olgusal hatalar vardır.

Anlaşılan Rojo ilişkilerinin gerçekte olduğundan daha fazla olduğunu göstermeye çalışmıştır, ancak Rojo, Guevara ile hayali bağlantılar kurma bakımından onun ölümünden sonra pek çok kitap yazan eski arkadaşları ve tanıdıklarından sadece birisi olmuştur. Gerçek şudur ki, Che ve Rojo birbirini tanımaktadır, dost olmuşlardır ve dolayısıyla Rojo'nun kitabında da tarihsel bakımdan ciddiye alınabilir bazı olgular bulunmaktadır.

Rojo kitabında La Paz'dan kuzeye doğru yolculuklarının büyük bir bölümünde Calíca ve Ernesto'yla birlikte seyahat ettiklerini iddia etmektedir. Bu doğru değildir. Lima, Guayaquil, Kosta Rika, Guatemala ve Meksika'da tekrar bir araya gelmişler; ancak her defasında ayrı seyahat etmişlerdir. Rojo daha sonra Che'yi iki kez Küba'da ziyaret etmişti.

s. *129*: "Kenar Notu", Guevara'nın Kübalı dul eşi Aleida March tarafından *Notas de Viaje*'nin bir parçası olarak yayımlandı. Che, ölümünden sonra Aleida'nın bu notları erken dönem yazılarıyla birlikte yakmasını istemişti. Aleida iyi ki bu yazıları yakmamış. Aleida Che'nin betimlediği gizemli kişinin seyahati sırasında karşılaştığı çeşitli insanların kurgusal bir bileşimi ya da kendini keşfetmeye çalışırken kullandığı edebi bir araç olabileceğine inanmaktadır.

Alberto Granado seyahatleri sırasında bu betimlemeye uygun herhangi biriyle karşılaştıklarını hatırlamamakta ve arkadaşı "Fuser"in Marksizm'i benimseyişinin arkadaşları ve ailesi tarafından bilinmesinden çok önce böyle şeyler düşünmüş olmasını tuhaf karşılamaktadır.

s. *150*: "Başarı Operasyonu"ndan kariyerleri Che'ninkine paralel giden pek çok adam çıktı. Onlardan biri de Daniel James idi. James, anti-Komünist haftalık yayın organı *New Leader*'in editörü ve Latin Amerika baş muhabiri olarak ABD'de Arbenz'e karşı açılan

medya kampanyasına katıldı. 1954 yılının ortalarında Arbenz hükümetinin devrilmesi için yapılan lobi çalışmalarında kullanılan *Red Design for Americas* (Kızıl Amerikalar Tasarımı) başlıklı bir kitap yazdı. Yine darbeyi anlatan *Bitter Fruit: The Untold Story of the American Coup in Guatemala* (Acı Meyve: Guatemala'da Amerikan Darbesinin Bilinmeyen Öyküsü) başlıklı kitabın yazarlarına göre, James'in Komünistlerin Guatemala'nın denetimini ele geçirdiklerine dair zorlama görüşleri "öylesine ikna edici"ydi ki, CIA kitabın yüzlerce kopyasını satın alarak onları Amerikalı gazetecilere ve diğer "kamuoyu imalatçıları"na dağıttı.

1968'de James'e CIA'nın Bolivya'daki gerillalardan ele geçirdiği, Guevara'nın kendi günlüğünü de kapsayan belgeleri yayımlaması için özel bir izin verildi. James bir yıl sonra iğneleyici bir Guevara biyografisi de yazdı.

s. 211: Aleida March'a göre Che'nin 1957-1959 Sierra günlüğünün sadece iki kopyası vardır; biri kendisinde diğeri Fidel'de. Yazar Küba'da bulunduğu sırada bu günlük, sonunda Küba'da yayımlanacağı düşüncesiyle, Che'yi eleştiren ya da onunla ters düşen bugünkü Küba hükümet yetkililerinin isimlerini çıkarmak için bir "arındırma" işleminden geçirilmekteydi.

s. 231: Che 26 Temmuz Hareketi'nin ideolojik platformunu hazırlayan ziyaretçilerin kendisine getirdikleri bir belgeyi inceledi. "Burada, bazıları [Latin] Amerikan diktatörlükleriyle hiçbir şekilde ilişki kurulmayacağının ilanı gibi fazla şiirsel olmakla birlikte bir dizi gayet ileri devrimci kararname öneriliyordu."

Che, muhtemelen Havana'da gazetecilik yapan ve 26 Temmuz Hareketi'nin yeraltı propaganda faaliyetini gizlice yürüten eski bir Komünistin, Carlos Franqui'nin yayımladığı yeni gizli yayın organı *Revolución*'un son sayısını kastediyordu. *Revolución*'un Şubat 1957 sayısı *Buestra Razón* başlıklı bir broşürden alınan "Devrim Zorunluluğu" başlıklı bir makaleye yer verdi. Franqui, 26 Temmuz Hareketi'nin "Manifesto-Program"ı haline getirmek istediği taslak metni yazma görevini siyaset yazarı Mario Llerena'ya vermişti.

Makalede "Devrim" şu sözlerle betimleniyordu: "Sürekli bir tarihsel süreç... Devrim Küba hayatını bütünüyle dönüştürmek, mülkiyet sisteminde derin değişimler yapmak ve kurumlarda da bir değişiklik gerçekleştirmek için mücadele etmektedir... Hedefleri bakımından ve Küba'nın tarihsel, coğrafi ve sosyolojik gerçekliğinin bir sonucu olarak Devrim demokratik, ulusalcı ve Sosyalisttir."

Ne var ki *Nuestra Razón* birkaç ay sonra yayımlandığında Fidel araya mesafe koydu. Anlaşılan 26 Temmuz'un potansiyel taraftarlarını yabancılaştırabilecek ideolojik ifadelerden kaçınılmasını istiyordu.

s. 285: Daniel'e mektubunda (Carlos Franqui'nin *Diary of the Cuban Revolution*'unda yayımlanan) Che şöyle yazdı: "İdeolojik geçmişim nedeniyle, dünya sorunlarının çözümünün demir perde denilen şeyin ardında yattığına inanan kişiler arasında yer alıyorum ve bu Hareket'i burjuvazinin kendisini emperyalizmin zincirlerinden kurtarma arzusundan esinlenen pek çok hareketten biri olarak görüyorum. Fidel'i daima sol burjuvazinin özgün bir lideri olarak gördüm. Yine de bu imge Fidel'i kendi sınıfının üzerine çıkartan olağanüstü parlak kişisel niteliklerle değer kazanmaktadır. Mücadeleye bu ruhla başladım: Ülkenin kurtuluşundan daha ileriye gitmeyi ummaksızın dürüstçe; ve daha sonraki mücadele koşulları Hareket'in bütün eylemini sağa doğru (sizin bütünüyle temsil ettiğiniz yöne doğru) saptırdığı zaman ayrılmaya hazır olarak. Onun temel fikirlerinde Miami Anlaşması'nı kabul etmek uğruna temel bir değişiklik yapabileceğini asla düşünmedim. Bu imkansız görünüyordu ve bunun ne kadar doğru olduğunu daha sonra anladım... Bereket Fidel'in mektubu ara dönemde ulaştı... ve ihanet diyebileceğimiz şeyin nasıl meydana geldiğini açıkladı."

İkmal meselesine gelince, Che, ne kendisinin ne de Fidel'in gerekeni hemen yapabildiklerini ve bu yüzden kendisiyle ilgili düzenlemeleri bizzat sürdüreceğini söylüyordu. Kendisine ikmal sağlayan esas kişi "şüpheli bir karakter" olabilirdi, ancak riske girmeden onunla iş yapabileceğini düşünüyordu. Daniel'e laf arasında Miami Anlaşma'sına uygun hareket edenlerin aksine kendi değerlerinden taviz vermeyeceğini söyledi. Orada "olup bitenler, bir götün Küba tarihinin muhtemelen en iğrenç 'düzüşme' eylemine tabi kılınmasıydı. Tarihteki adım (kendi tutumuma bağlı olarak) bu suçla ilişkilendirilemez ve bunu buraya kaydediyorum. Bu mektup söylediklerimi haksız bulduğun için ya da kendini masum gördüğün ve bana bunu söylemek istediğin için sana acı veriyorsa, mesele yok. Ama seni devrimci güçlerin bu bölümüyle ilişkilerini kesmene yol açacak ölçüde incitiyorsa, çok kötü."

Dört gün sonra Daniel kendi kanıtlarını gösterişli bir üslupla yazarak yanıt verdi. Aynı zamanda "devrimci dürüstlüğüne ilişkin kanıt" sunmak için yazıyordu. Che'nin mektubunu gizli tutması ricasına gelince, Daniel ona mektubu Directorate'in diğer üyeleriyle paylaştığını bildiriyordu. Bu durumda Che yanıtın bütün diğerlerini de kapsadığını düşünebilirdi. "Beni nereye yerleştirdiğin zerre kadar umurumda değil. Bize ilişkin kişisel görüşlerini değiştirmeye de çalışmayacağım... 'Dünyanın selametinin nerede yattığı'nı tartışmak için uygun bir zaman değil... Temel farklılıklarımız 'bizim Amerika' hükümetlerinin ezilen halklarının Özgürlük ve İlerleme özlemlerinin nasıl gerçekleştirileceğiyle ilgili... Kendi kaderinin efendisi olan güçlü bir Amerika; ABD, Rusya, Çin ya da onun iktisadi ve siyasal bağımsızlığını zayıflatmaya çalışan herhangi bir başka güce gururla karşı durabilecek bir Amerika istiyoruz. Öte yanda, sizinle aynı ideolojik geçmişe sahip olanlar, yaşadığımız kötülüklere bulunacak çözümün, kötü 'Yankee hakimiyeti'nden kendimizi ondan daha az kötü olmayan 'Sovyet' hakimiyetiyle kurtarmamız gerektiğini düşünüyorlar."

s. 322: Küba'dan ayrılmasından hemen önce yayımlanan makalesinde Sierra-Llano anlaşmazlığının ayrıntılarını açıklayan Che, devrimin zaferinden beri resmen tabu olmuş bir konuda sessizliği bozmuş oldu. Bu yazıda Che, Faustino Pérez'in mayıs zirvesinde varılan kararlara ilişkin itirazlarını atlamayı ve anlaşmazlığın kesin biçimde çözüldüğü izlenimi uyandırmayı tercih etti.

Che bu makaleyi yazdığı sırada, Faustino'nun sadece onunla "aynı saf"ta yer almakla kalmadığını, aynı zamanda Küba devrimci liderliğinin önde giden kişilerinden biri olduğunu ve geçmişteki anlaşmazlıklarının kamuoyu önünde tekrarlanmasına gerek olmayacak ölçüde önemsiz olduğunu unutmamak gerekir.

Faustino Pérez'in sonraki kariyeri, Che'nin saydığı diğer faziletlerine ek olarak, zor durumlardan kurtulmayı başaran biri olduğunu da ortaya koydu. Fidel'in liderliğine karşı çıkmasına rağmen *fidelismo*nun baş savunucularından biri oldu; eski anti-Komünist, 1965'te Fidel tarafından resmen açılan Küba Komünist Partisi'nin Merkez Komite üyesi oldu ve 1993'te ölene kadar önde giden bir aparatçik olarak kaldı.

s. 332: Fidel yazdığı mektupta Raúl'u şu sözlerle uyardı: "Diktatörlük unsurlarının bu olayı istismar ederek Kuzey Amerika yurttaşlarına karşı fiziksel bir saldırı planlayabilecekleri ihtimalini dikkate almamız gerekir. Batista'nın içinde bulunduğu çaresiz durum dikkate alındığında, böyle bir olay uluslararası kamuoyunu bize karşı yöneltir; söz gelimi, bu Kuzey Amerikalıların isyancılar tarafından katledildiklerine ilişkin haberler öfkeli bir tepkiye yol açabilir. Herhangi bir hükümetin siyasal tutumlarına ne kadar öfkelenirsek öfkelenelim, rehin almak gibi bir eylem çizgisini benimsemediğimiz kesin bir dille ilan edilmelidir. Şunu aklından çıkarmamalısın ki, Hareket açısından önemli sonuçlar doğuracak meselelerde kendi inisiyatifinle hareket edemezsin ya da kimseye danışmadan, üstelik ordu içinde tam bir Anarşi olduğu izlenimi uyandırabilecek şekilde belirli sınırların ötesine geçemezsin." (Franqui'nin *Diary of Cuban Revolution*'ından.)

s. 341: 1958'in sonunda Che gelecekteki gerilla yoldaşlarının çoğunu yanına almış ya da onlarla tanışmıştı. Eliseo Reyes, daha sonra "Rolando"; Carlos Coello ya da "Tuma"; Orlando "Olo" Pantoja, daha sonra Antonio; ve Manuel Hernández Osorio ya da "Miguel", hepsi Las Villas'a yürüyüş sırasında Che'yle birlikteydiler. Yine Che'nin korumalarından Harry Villegas "Pombo" ve Leonardo Tamayo "Urbano", El Vaquerito'nun "İntihar Birliği"nde yer alıyorlardı. Bolivya'dan sağ çıkan üç Kübalıdan biri Dariel "Benigno" Alarcón Ramírez, Antonio "Pinares" Sánchez'le birlikte Camilo'nun saldırı kolundaydı. José María "Papi" Martínez ve Octavio de la Concepción Pedraja "El Moro", Oriente'de Raúl'la birlikteydi. Juan Vitalio Acuña ya da Bolivya'daki ismiyle "Joaquín" Sierra Maestra'da bulunmuş ve kendisine Fidel tarafından *comandante* rütbesi verilmişti. Geleceğin üç savaşçısı, Alberto Fernández Montes de Oca "Panchungo", Gustavo "Alejandro" Mac-

hín de Hoed ve Jesús "Rubio" Suárez Gayol da, Escambray'de Che'ye katılacaklardı.

s. 532: Latin Amerika gerilla programı başlangıçta Fidel'in desteğine sahipti ve Ramíro Valdés'in yönetiminde yeni kurulan İçişleri Bakanlığı'nın içinde Viceministerio Technica adlı bir kurumun başına getirilen Manuel "Barba Roja" Piñeiro'nun başkanlığında "Kurtuluş Bölümü" adı verilen gizli bir kuruluş oluşturuldu. Piñeiro'nun açıklamalarına göre: "İstihbarat örgütlerinden ve Latin Amerika ile Afrika işleriyle uğraşan Dirección Nacional de Liberación Naccional'den sorumluydum." Piñeiro bu görevi yerine getirirken "Che ile fiili ve yoğun ilişki" içinde olduğunu söylemektedir. Che dünyanın çeşitli yerlerinden gelen devrimcilerle yapılan ve sabahlara kadar süren toplantılara da katılıyordu. Valdés'e daha çok ABD'ye yönelik "karşıespiyonaj" faaliyetleri üzerinde yoğunlaşması söylenmişti. Kendisi 'gerilla programlarının uygulanmasına da "bir ölçüde katılmakta" idi. Raúl'un daha dolaylı bir rol oynadığı anlaşılıyor. Daha önceleri Fidel tarafından oluşturulan bir modele uygun biçimde ordu içinden kendi harekat kadrolarını seçmesine izin verilerek karar kendisine bırakılmıştı. Ancak Che esas yönetici konumundaydı. Konuyla ilgili dosyalara ulaşma imkanı olan Kübalı bir kaynak, "İlk günden itibaren Che Küba'nın desteklediği silahlı kurtuluş hareketinden sorumluydu" diyerek durumu açıklamıştır.

s. 604, üst: Kasım 1963'de önemli olayların hemen öncesinde tarihsel kişiliklerle buluşma marifetini bir kez daha sergileyen Leonov, Lee Harvey Oswald'la yüz yüze görüştü. Oswald Mexico City'deki Sovyet elçiliğine gelmiş ve bir yetkiliyle görüşmek istediğini söylemişti. Leonov'a göre Oswald kendisiyle ilişki kurmak istedi. Ancak Oswald'ın hem silahlı hem de fazla heyecanlı olduğunu gören Leonov onun "psikozlu ve tehlikeli" biri olduğuna karar verdi ve ona herhangi bir yardımda bulunmamaları için diğer elçilik görevlilerini uyardı. Leonov bir süre sonra onu Dallas'ta Amerikan başkanını öldürmekle suçlanarak tutuklanan adam olarak görünce çok şaşırdığını söylemektedir. Daha sonra JFK'nin öldürülmesine ilişkin çeşitli teorilerin görüşülmesi sırasında Leonov, Oswald'ın KGB'nin emriyle hareket etmiş olabileceği iddialarına karşı çıktı. Daha ilk karşılaşmalarında onun "psikozlu" davranışlarına tanık olduğunu anlattı. KGB, JFK'yi öldürmek isteseydi, teorik olarak konuşmak gerekirse, bu kadar dengesiz ve denetimi zor birini asla kullanmazdı.

Yazarın 1993'te Leonov'la Moskova'da yaptığı üç ayrı görüşme sırasında, kendisi hayatının farklı yönlerini, istihbaratçı olarak kariyerini, Che Guevara ve diğer önemli kişilerle olan ilişkilerini anlattı. Bu konuşamaların birinde, Guatemala devrimci davasından ve özellikle Guatemala Komünist Partisi'nden "dostlar"ının ülkenin askeri ölüm müfrezeleri tarafından katledilmesinden duygusal biçimde söz etti. Bu davayı desteklediğini söyledi, ancak ne tür ilişkiler kurduğuna dair ayrıntılara girmedi. Ancak pek çok bilgi-

ye sahip olan, eski bir *TASS* muhabiri Arjantinli Isidoro Gilbert 1995 tarihli *El Oro de Moscú* başlıklı kitabında Leonov'un Guatemala devrimci davasına aktif biçimde yardımcı olduğunu söylemekte ve bunu resmen onaylanmış gizli bir KGB programının bir parçası olarak yaptığını öne sürmektedir. Daha açık konuşan Manuel Piñeiro, yazara, Leonov'un "Latin Amerika'nın devrimci savaşçıları ve Küba devrimiyle sürekli dayanışma halinde" olduğunu anlattı.

KGB şefi Aleksander Şelepin'in Kruçev'e gönderdiği ve yakınlarda açıklanan 29 Temmuz 1961 tarihli bir bilgi notundan hareketle, Sovyetler'in yerel Komünist partilerinin kapatıldığı ülkelerdeki gerilla savaşlarıyla bir sorunu olmadığı ve zaman zaman bu tür faaliyetleri desteklediği sonucuna varmak mümkündür. Zobok ve Pleşakov'un *Inside Kremlin's Cold War: From Stalin to Khrushchev* (Kremlin'in Soğuk Savaşının İçinde: Stalin'den Kruçev'e) başlıklı kitaplarında yer alan bilgilere göre, Şelepin'in bilgi notunda, ABD'nin Berlin'de zıtlaşmaktan uzak tutulması için dünyanın çeşitli yerlerinde bir dizi örtülü faaliyet öneriliyordu. "Şelepin 'eldeki araçlarla KGB'yi Batı yanlısı gerici hükümetlere karşı silahlı ayaklanma için harekete geçirecek' önlemleri savunuyordu." Yıkıcı faaliyetler Nikaragua'da başladı. Burada KGB Castro'nun Kübalıları ve "Sandino Devrimci Cephesi"yle eşgüdüm içinde ve "bir iç direniş cephesi" aracılığıyla silahlı bir isyan hareketi tezgahladı. Şelepin, "daha önce silah satın alınması için yapılan 10 000 Amerikan *doları*na ek olarak KGB fonlarından tahsisatlar" oluşturulmasını önerdi. "Plan aynı zamanda El Salvador'da silahlı bir isyanın ve gerilla güçlerine silah satın almaları için 15 000 *doları*n verileceği Guatemala'da bir ayaklanmanın kışkırtılmasını da öngörüyordu." (Kruçev bu planı onayladı ve plan 1 Ağustos 1961'de Sovyet Merkez Komitesi'nden geçti.)

s. 604, orta: Che'nin Moskova ziyaretinden kısa süre sonra Rudolf Şilyapnikov Sovyet elçiliğinde görevli olarak Küba'ya gitti. Resmi düzeyde, Küba'da çalışmakta olan binlerce Sovyet Komsomol "gönüllüsü"nden sorumluydu. Şubat 1968'de, izlediği çizgiden vazgeçmeyen Aníbal Escalante ve diğer hoşnutsuz "eski" Komünistlerle Fidel'in devrimci otoritesini zayıflatmak için hazırlanan bir komploya karışmakla suçlanan Şilyapnikov ve birkaç Sovyet ajanı Küba'dan sürüldüler; Escalante on beş yıl hapse mahkum oldu. Oleg Daruşenkov Havana'daki büyükelçilik görevinden alınıp hızla terfi ettirilerek Merkez Komitesi'ne bağlı "Küba" şubesinin başına geçirildi. 1980'lerde Sovyetler'in Meksika büyükelçisi oldu ve SSCB'de Komünizmin yıkılmasından sonra görevinden istifa etti, ancak Meksika'da kalarak ülkenin televizyon holdingi *Televisa*'da yönetici olarak çalışmaya başladı. (Şilyapnikov'un Meksika'nın Vera Cruz kentinde Sovyet konsolosu olarak yaptığı son diplomatik görev, Daruşenkov'un Meksika büyükelçiliğiyle aynı zamana rastlıyordu.)

Bu adamların Guevara karşıtı Sovyet çizgisine mensup oldukları düşünülmektedir.

Che'nin dul eşi Aleida March, Oleg Daruşenkov'un bir "provokatör" olduğuna inanmakta, Che'nin ölümünden sonra taziye amacıyla eve gelen Daruşenkov'un hiç de diplomatik olmayan bir tutumla sorduğu şu sorunun acısını hâlâ hissetmektedir: "Che yabancısı olduğu Bolivya'ya neden gitti?" Aleida bu saldırıya hemen tepki göstererek, Küba'nın İspanya'ya karşı bağımsızlık savaşına katılan Dominikli General Máximo Gómez örneğini verdi. Sonunda dayanamayıp "bu ev"de, yani Che'nin evinde böyle bir şey söylemeye nasıl cüret edebildiğini sordu.

Borrego, Aleida'nın Daruşenkov değerlendirmesine katılıyor ve onu gayet parlak, yetenekli ve çok hırslı, ama aynı zamanda "kötü ruhlu", insanların arkasından konuşan ve daha yüksek bir amaca yönelik kışkırtıcı yorumlarda bulunan biri olarak betimliyordu.

s. 612: Che'nin dul eşi Aleida March'a göre salondakiler arasında Angola'nın genç direniş lideri Jonas Savimbi de vardı. Savimbi Çinlilerden yardım almaya devam edecek ve UNITA gerilla hareketini kuracaktı. Daha sonra Küba'nın rakip MPLA gerillalarını desteklemesi üzerine Batı'nın himayesine sığınacaktı. Ancak Portekizlilere karşı verilen ve 1974'te ülkenin bağımsızlığıyla sonuçlanan çok yönlü savaş içinde Savimbi'nin güçleri MPLA'ya geçtiler ve iktidarı ele geçirip Marksist bir rejim kurdular. Bunun üzerine Savimbi savaşa bu kez CIA ve Güney Afrika'nın askeri desteğiyle devam etti. 1980'lerde Savimbi'nin UNITA'sı Washington, DC.'de çok sayıda büro açtı ve kendisi de Başkan Ronald Reagan tarafından Batı geleneğine en uygun anti-Komünist "özgürlük savaşçısı" olarak övüldü. Ancak uluslararası gözetim altında 1992'de varılan ateşkes anlaşmasının ardından gerçekleştirilen ulusal seçimlere katıldıktan ve kaybettikten sonra Savimbi tekrar savaşmaya başladı. Yenilenen savaşta yüz binlerce Angolalı öldü ve ülke iyice tahrip oldu. 1996'da Savimbi rejimle yeniden iktidar paylaşma müzakerelerine girdi.

s. 616: Fidel'in Çinlilerle başka sorunları da oldu. 1964'te Che uzaktayken Küba'nın pirinç rekoltesi yeni uygulamaların yol açtığı beceriksizlikler yüzünden ülkenin kendi tüketici ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak ölçüde düştü ve Fidel'in kişisel ricası üzerine Çin adaya pirinç ihracatını önemli ölçüde artırdı; ancak Çinliler bunu kendileri için çok avantajlı olan bir şeker-pirinç takas anlaşmasından sonra yaptılar. Anlaşmayı imzalamak için Çin büyükelçiliğine çağrılması Fidel için kuşkusuz büyük ve acısını asla unutmadığı bir küstahlıktı. Tam o sırada Havana'da başlayan kaba bir Çin propagandası faaliyeti üzerine gerilim tırmanmaya başladı. Mart 1965'te yaptığı bir konuşmada Fidel Çin büyükelçiliğini bu "adam kafalama" faaliyeti nedeniyle kamuoyu önünde üstü kapalı biçimde uyardı ve broşür dağıtma faaliyetinin devam etmesi üzerine bizzat büyükelçiliğe giderek şikayette bulundu ve yürütülen faaliyet hakkında açıklama istedi. Kendisine bir yanıt verilmedi, ancak Çinliler Küba'ya yaptıkları pirinç ihracatını askıya aldılar. Şubat 1966'da Fidel olanları halka açıkladı ve yaptıkları "küstahlık"tan ötürü Çinli-

leri kınadı. Bir ay sonra Komünist Çin hükümetine "monarşik" diyen ve "liderliği"ne de bunak diye hakaret eden endişe verici bir suçlamada bulundu. Bundan sonra elçilikler muhafaza edilse de iki ülke arasında neredeyse hiçbir ilişki kurulmadı ve 1970'lerin başında Küba'nın açıktan Sovyet çizgisini izlediği bir döneme girmesinden sonra da bir gelişme olmadı. Bütün bu olaylar Maurice Halperin'in *The Taming of Fidel Castro* adlı kitabında kapsamlı biçimde anlatılır.

s. 622: Aleida, banda alınmış şiirlerin yanı sıra Che'nin ona özel bir şiir bıraktığını söylüyor. Neden açıklamadığı sorulduğunda "o bana ait," diyor. "Dünya onu ben öldükten sonra okuyabilir." Aleida, Che'yle yaşadığı hayatın ayrıntılarını neredeyse saplantılı bir kararlılıkla saklamıştır. En büyük kızı Alyuşa yirmili yaşlarına gelip babasını izleyerek bir hekim olarak uluslararası görev için Nikaragua'ya gitme hazırlıkları yaptığı sırada, annesinin ilk kez kızını kaybetme korkusuyla ona açıldığını söylüyor. Aleida işte o zaman Che'nin kendisine yazdığı bir aşk mektubunu kızına okumuştu. Mektubu kilit altında tutuyor, anahtarını da evlerindeki özel bir masanın çekmecesinde saklıyordu. Alyuşa Nikaragua'dayken Aleida ona Che'nin kendisine bıraktığı aşk şiirleri kaydının bir kopyasını göndermişti.

Çocuklarına yazdığı "kamuoyuna açık" veda mektubuna ek olarak Che onlara Afrika'dan kartpostallar ve kendi sesiyle doldurduğu, onların babası olmanın kendisi için ne anlama geldiğini anlatan teyp bantları göderdi. "Che Latinlerin çoğu gibi bir "*machista*ydı" (erkek egemen) dedi Aleida. Sesinde sevecenlik ama biraz da kınama vardı. İki oğluna, Camilo ve Ernesto'ya gönderdiği bir mektupta kızlara fazla takılmamalarını ve yüzyılın sonunda kendisi eğer hâlâ hayattaysa ve emperyalizm "hâlâ varlığını sürdürüyorsa" birlikte savaşmak zorunda kalacaklarını, değilse "bir uzay aracına binip aya gidecekleri"ni yazdığını anlattı. Kızlarına yazdığı bir mektupta da erkek kardeşleriyle, özellikle Camilo'yla ilgilenmelerini ve onun kötü sözler söylemesini önlemelerini söylemişti.

s. 652: Yazar Küba'da bulunduğu sırada Pombo'nun günlüğünün bazı bölümlerini ele geçirdi. 21 Kasım 1965 günü Pombo, Che'nin kendi değerlendirmelerinde atladığı bazı sorunları yazmış.

"Oradan çekilme ve komşu Tanzanya topraklarına dönme kararı alındıktan sonra Tatu (Che) ile bu zor görevin yerine getirilmesi için onunla işbirliği yapmayı düşünmüş olan yüksek düzeyde parti liderleri (Tembo, Siki, Ura, Karim) arasında açık bir ayrılık görülmeye başlandı.

"Yukarıda değinilen ayrılıkların temelinde, *compañero*ların (yoldaşlar) kendimizi içinde bulduğumuz gerçekliğe yönelik tutumları, zemindeki durum karşısında Tatu'nun (Che) aldığı tavrı yeterince kavrayamamaları yatar. [Bunun sebebi] ona devrimimizin

ulusal bir lideri ve bu uzak topraklarda savaşmak için oluşturulan müfrezemizin bir lideri olarak güvenmemeleri [idi].

"Tatu'nun orada kalma kararlılığında diretmekte olduğunu, devrim için gerekli subjektif koşulların var olmadığı gerçeğini; ayaklanmanın başarıya ulaşması halinde bile, [Kongo] devrimin[in] onu ileri götürecek liderlere sahip olmadığını, hepsinin sahte, ilkesiz devrimciler olduklarını, hatta denebilir ki ahlaki bakımdan bile yeterince gelişmemiş olduklarını hissediyorlardı.

"Ama gerçek şuydu ki, Tatu bu durumun, toplumsal bir devrim yapmanın imkansız olduğunun farkındaydı; bu, o sırada üste bulundukları için orada olmayan Siki [Fernández Mell] ve Tembo [Aragonés] dışında hepimize anlattığı, oraya gönderilmeyen bir şeydi. (Pombo, Che'nin 12 Ağustos tarihli "Savaşçılara Mesaj"ını kastediyor.)

"Onun fedakarlık konumunun, Kübalıların çekilmesinin Küba hükümetinden gelmesi gereken bir karar olması gerektiğine... [ve] asla geri çekilme yetkisi [dilenmememiz ya da] haykırarak istememiz gerektiğine dair kanaatinden kaynaklandığını bizzat söyledim..."

s. 656: Pombo, Kongo'da Che'ye katılmak için yola çıktığında, geride üç yıldır evli olduğu bir eş bırakmıştı ve oğlu Harry Jr. henüz bebeklik çağındaydı. Eşi Cristina Campuzano "Industrialización"un ilk döneminde Che'nin sekreteri olmuştu ve hem Hilda Gadea'nın hem de Aleida'nın arkadaşıydı. Che'nin adamlarının aileleri o günlerde çok yakın ilişki içindeydiler: Tuma, Pombo ile Cristina'nın evlenme törenlerinde sağdıçlık yapmıştı.

Cristina kocalarıyla pek az görüşebildikleri için eşlerin durumunun "çok zor" olduğunu kabul etmektedir. "Küba'da oldukları sırada sürekli Che'yle beraberdiler, sonra Kongo'ya, daha sonra da Bolivya'ya gittiler." Bu ailelerin çok sıkı bağları olan bir grup oluşturmaları ve aile reislerinin Che'yle birlikte gitmelerinden sonra güvenlik nedeniyle gözlerden uzak yaşamaları anlaşılabilir bir durumdu. Bir grup Miramar'daki bir apartmanda yarı komünal bir hayat sürüyordu. Cristina da Aleida gibi gizli Avrupa döneminde Pombo'nun yanına gitti. Ona da kocasıyla birlikte olabilmek için üzerinde çalışması gereken bir *leyenda* (sahte kimlik bilgileri) verildi.

Pombo'nun Bolivya'ya gitmesinden sonra Cristina'ya, Aleida'ya denildiği gibi, "koşullar uygun olduğunda" kocasının yanına gidebileceği söylendi. Ne var ki Cristina askeri eğitimden geçmemişti; Pombo ona oğulları Harry'nin bırakılamayacak kadar küçük olduğunu ve "ortam güvenli hale gelene" kadar gelmemesi gerektiğini söylemişti.

Papi de ardında bir eş ve genç bir oğul bırakmıştı. Sadece Tuma çocuksuzdu, ancak Prag'tan Küba'ya döndükten sonra eşi hamile kaldı; asla göremeyeceği oğlu Bolivya'ya gidişinden sonra dünyaya geldi.

s. 660: Che'nin Kongo'dan ayrılışı ile Küba'da tekrar ortaya çıkışı arasında yaptığı hareketler, yaptığı görüşmeler ve nerelerde bulunduğu konusunda Küba'da ayrıntılı kayıtlar bulunmadığı için yazar yaptığı değerlendirmelerde ulaşabildiği güvenilir kaynakları temel almıştır. Bu kaynaklar şunlardır: Aleida March; General Harry Villegas ya da "Pombo"; Manuel "Barba Roja" Piñeiro; Kübalı kıdemli istihbarat görevlisi ve diplomat Juan Carreterro ya da "Ariel"; ve Che'nin Kongo'ya gidişi sırasında Ulíses Estrada'nın Küba istihbaratının Afrika şubesinden sorumlu yardımcısı Oscar de Cárdenas. Bu kişilerin hepsi Che'nin Prag'a Tanzanya'dan gittiğini ve oradan Havana'ya döndüğünü söylemektedir.

Ancak başka anlatımlar da vardır. Bolivya Komünist Partisi eski sekreteri Mario Monje, yazara, bilgi edindiği kaynağı açıklamaksızın Che'nin Tanzanya'dan ayrıldıktan sonra Demokratik Almanya Cumhuriyeti'ne gittiğini ve orada "Alman istihbarat servisinin koruması altında" bir süre kaldığını öğrenmiş olduğunu anlattı.

Bilgilere ulaşabilecek durumda olan bir başka Kübalı kaynak, Che'nin saklandığı dönemde DAC'nde "bir süre" kalmış, ancak oradan 1967 güzünde Bolivya'ya gitmek üzere gizlice Küba'ya dönmüş olabileceğini söyledi. Bu kaynak Aleida'nın orada Che'yi ziyaret etmiş "olabileceği"ni de ekledi. Doğru olsa bile ne Aleida ne de Küba hükümeti şimdiye kadar bunu kabul etmişlerdir. (Yakalandığı sırada bizzat kendisinden sağlanan ikinci dereceden bazı kanıtlar Che'nin DAC'nde bulunmuş olma ihtimalini güçlendirmektedir. Bolivya'da tuttuğu ve Kasım 1966'da yazmaya başladığı iki günlükten biri Doğu Almanya'da imal edilmiştir.)

Aleida March yazara yurt dışında üç kez Che'yle birlikte olduğunu söyledi. Birincisi Ocak-Şubat 1966'da Tanzanya'da; ikincisi, Che'nin 1966'nın ortalarında Küba'ya dönüşünden önce Prag'da. Aleida üçüncü kez nerede buluştuklarını söylemedi.

Che'nin Kübalı "resmi" biyografi yazarı, eski İçişleri bakanlığı ajanı Froilán González ve karısı Adys Cupull'un anlattıkları, olaylar dizisini daha da karmaşık hale getirmektedir. Küba İçişleri Bakanlığı bu çiftin Che'nin Nisan 1965'te ortadan kayboluşunun ardından seyahat etmek için kullandığı söylenen sahte pasaportları incelemesine izin vermiştir.

Onların anlattıklarına göre, Che 28 Aralık 1965'te Doğu Avrupa'nın bilinmeyen bir ülkesine gitmek üzere Tanzanya'dan ayrıldı ve Prag'a hareket ettiği 14 Temmuz 1966'ya kadar bu ülkede kaldı; 19-20 Temmuz arasında Prag'tan Viyana, Cenevre, Zürih ve Moskova'ya seyahat etti ve oradan Havana'ya döndü.

Ancak Manuel Piñeiro'nun yardımcısı Ariel yazara şunları söyledi: "Küba istihbaratının elindeki, üzerinde çeşitli ülkelerin damgası bulunan pasaportlar bir anlam ifade etmez. Çeşitli *leyenda*'lar [gizli kimlikler ve seyahat güzergahları] onun için özel olarak hazırlanır ve bizim tarafımızdan burada, Küba'da damgalanırdı."

Ariel, Che'nin Tanzanya'dan Prag'a gidişi sırasında Batılı istihbarat örgütlerini şaşırt-

mak ve onun izini kaybettirmesine yardımcı olmak için bizzat "dezenformasyon" yaptığını da söyledi.

Manuel Piñeiro, Che'nin sürekli Prag'ta kalmadığını doğruladı ve bir ara en son *leyenda*sını ya da sahte kimliğini test etmek için Paris'e bir seyahat yaptığını kabul etti.

s. 667: Yazarın Küba'daki kaynaklarına göre Régis Debray, tıpkı "Tanya" gibi Manuel "Barba Roja" Piñeiro'nun yönettiği istihbarat şebekesinin bir parçasıydı. Küba'nın gerilla programlarını hazırlayan Ulíses Estrada ve Juan Carretero ya da "Ariel" tarafından doğrudan yönlendirildi. Bu kaynaklar Debray'nin programa 1961'de felsefe öğrencisi olarak Havana'ya geldiği sırada dahil edildiğini söylemektedirler. Bolivya'ya bir Fransız gazeteci "örtüsü" altında gitmesi hem gerçeği yansıtıyordu hem de yararlıydı, çünkü o sırada Debray Fransız yayıncı Maspéro için Latin Amerika hakkında yazıyordu. Aynı zamanda "Barba Roja" için gizli kuryelik yapıyordu. Kübalıların Debray'i bir teorisyen ya da komuta düzeyinde bir müttefik olmaktan çok bir propagandacı ve kurye olarak yararlı buldukları söylenmektedir.

s. 679: Yayımlanmamış notlarında Che, Lenin'in hatalarının onu "bir düşman" haline getirmediğine ve yaptığı eleştirilerin "Marksist devrimci eleştiri ruhu"yla, "özgürlük için mücadele etmekte olan" azgelişmiş ülkelere yardım etmek için, onun "hatalı yollar"ını düzeltmek amacıyla yapıldığına işaret ederek Lenin eleştirilerini yumuşattı. Yayımlanması halinde çeşitli Sosyalistlerin saldırısına uğrayacağını düşünen Che şöyle diyordu: "Bazıları bu yazıyı karşı devrimci ya da reformist bulacaklar." İşte bu nedenle öne sürdüğü görüşlerin geliştirilmesi ve sağlam bir bilimsel temele oturtulması gereğini vurguladı. Ne var ki, Sovyet el kitabının kenarına düştüğü notlar saygısızlık bakımından Lenin gözleminden geri kalmıyordu: "Barışçı araçlarla değişim geçiren Sosyalist Doğu Avrupa ülkelerinin kanıtladığı gibi, Sosyalizmin şiddet yoluyla gerçekleşmesi gerekmez," diyordu alaycı bir tavırla ve şunu ekliyordu: "Sovyet ordusu ne yapıyordu, taşaklarını mı kaşıyordu?"

s. 683: Bolivya seferinden söz eden Kübalı bir hükümet kaynağı şunu kabul etti: "İçine sokulduğu durumda komuta Che'de değildi. Başka ülkelerdeki devrim koşullarını inceleyen ve Fidel'e tavsiyelerde bulunan, 'Amerikalar Şubesi' idi" [Piñeiro'nun yeniden yapılandırdığı "Kurtuluş Şubesi" için seçilen isim]

Piñeiro'nun adamlarının Bolivya'daki koşulların Che'nin gidişi için uygun olduğu konusunda Fidel'i ikna etme çabasıyla kendi imkanlarını abarttıkları anlaşılmaktadır. Küba'da Che'ye yakın olanlar özel konuşmalarda Bolivya'daki "kötü durum" nedeniyle Piñeiro ve adamlarını suçlamaktadırlar. Bazıları da ihanetin söz konusu olabileceğini, ancak Bolivya'da yaşanan hatalar zincirine esas olarak gelişigüzel yapılmış işlerin ve *gu-*

*aperian*ın –delikanlılık kibrini anlatmak için kullanılan bir Küba deyişi– neden olduğunu öne sürmektedirler.

Hayatta kalanların çoğu, yapılan hatalardan birinin, grubun Mart 1967'de zamansız keşfedilmesinden sonra "Renán" ya da "Iván"ı –ajan Renán Montero– La Paz'dan çekme kararı olduğu konusunda aynı görüştedir. Bu olay Loyola Guzmán, Humberto Vázquez-Viaña ve Rodolfo Saldaña'dan oluşan zayıf kent hücresinin Havana'yla ya da sahradaki gerillalarla ilişkilerinin kesilmesine yol açmıştı. Aslında Che'nin Bolivya'daki gerilla harekatı 1967 yazında birbiriyle bağlantısı olmayan dört grup halindeydi: Che'nin tecrit edilmiş, kaçmakta olan, Havana ve kentle ilişkisi kesilmiş grubu; Joaquín'in Che'nin kolundan ayrılan, hareket halindeki, yine dışarısıyla bağları kesilmiş grubu; neler olup bittiğine dair hiçbir fikri olmayan kent grubu; ve nihayet güvenlik aygıtı Bolivya'da yaşananları basın haberlerinden izlemeye indirgenmiş Küba.

Böylesine kritik bir anda Renán neden geriye çekilmişti? Yazarın daha önce belirttiği gibi, Piñeiro onun belgelerini yenilemek ve örtülü kimliğini test etmek için çekildiğini söylemektedir. Ancak 1967'de Renán'la pek çok kez buluşan Loyola Guzmán son buluşmalarında Renán'ın "korkuya kapılmış" olduğuna dair güçlü bir izlenim edinmişti. Bu arada Ariel, Renán'ın "ağır hasta" olduğunu söylemektedir. Onun yerine başka bir adam hazırlıyorlardı, ancak Bolivya'daki olaylar bu planı bozmuştu. Olaylar patlak verdiğinde öteki ajan yola çıkmak üzereydi, ama artık çok geçti. Fakat Loyola'nın şaşkınlığı hâlâ sürmektedir. Loyola kuryeler aracılığıyla Havana'ya iki mektup göndererek Renán'ın yerine acilen birinin gönderilmesi gerektiğini vurgulamış ve Che'nin günlüğü ele geçirilip yayımlandıktan sonra gönderdiği mesajların yerine ulaştığını anlamıştı, çünkü ağustos ayı içinde Che, Havana'dan esas olarak Loyola'nın belirttiği noktaları kapsayan ve Renán'ın yerine geçecek kişinin yolda olduğunu bildiren şifreli bir mesaj aldığını yazıyordu. Loyola soruyordu: "Benim mektubumu almalarına ve onu Che'ye ulaştırabilmelerine rağmen harekete geçmemiş olmaları nasıl mümkün olabilir?"

Ağustos sonunda Loyola Guzmán ve kentteki arkadaşları onun Havana'ya giderek durumun aciliyetini açıklamasına karar vermişlerdi. Tam o sıralarda Loyola partinin kendi konumunu gözden geçirmekte olduğunu ve onunla Cochabamba kentinde buluşmak istediğini bildiren bir mesaj aldı. Tam yola çıkmak üzereyken takip edilmekte olduğunu hissetti. Kuşkularının doğru olup olmadığını anlamak için Humberto Vázquez-Viaña'dan yardım istedi. Bütün bir günü kentin içinde dolaşarak, otobüslere binip inerek geçirdi. Humberto uzak bir mesafeden çevreyi gözleyerek onu izliyordu. Günün sonunda Loyola'nın kuşkularını doğruladı. Evet, takip altındaydı.

İki gün sonra Loyola tutuklandı.

Kendisine ve ajanlarına yöneltilen suçlamalar karşısında Piñeiro gayet kararlı bir tutum almaktadır. Onların başlıca kaygısı Che'nin hayatta kalması ve sonunda başarılı ol-

masıydı. Bunun dışında öne sürülen bütün iddiaları "iğrenç" buluyor ve reddediyordu.

s. 698: Arguedas'ın ismi, Pombo, Papi ve Mario Monje arasında 8 Ağustos 1966 gecesi La Paz'da yapılan bir toplantıda geçti. Özgün günlüğünde Pombo bu toplantıyı ve Monje'nin Bolivya hükümeti içinde önemli adamları olduğunu söyleyerek övündüğünü, ancak güvenlik nedeniyle isim vermekten kaçındığını kaydediyordu. Ancak yazarın elde ettiği yayımlanmamış bazı notlarda Pombo şunları yazmıştı: "Bize [İçişleri] bakanlığ[ın]a atanan Arguedas'tan söz etti... Bir üye olarak ona [Arguedas] [Bolivya Komünist] Parti[si] tarafından bu görevi kabul etmesi için yetki verildiğini ve çok önemli bir konuma yerleştirildiğini söyledi. [Bunun üzerine] bu yönteme ilişkin kaygılarımızı ve bu [uygulamanın] iki yüzü keskin bir bıçak olduğuna dair inancımızı ifade ettik[.] [Monje] onun [Arguedas] yönlendirilmesi kolay bir arkadaş olduğunu ısrarla belirtti (fakat çok yanılıyordu)."

s. 700: Haziran 1997'de Villoldo –daha önce açıklamada bulunmamıştı– yazara CIA'nın Bolivya'da ek istihbarat kaynakları olduğunu söylemişti. Bu kaynakların en önemlisi Bolivya Komünist Partisi'nin faal üyelerinden biriydi. Villoldo hâlâ hayatta olan "Peredo kardeşlere yakın biri" olarak betimlediği hainin kimliğini açıklamayacaktı. Villoldo, Bolivya Komünist Partisi şefi Mario Monje'nin Antonio Arguedas'ın İçişleri Bakanlığı'ndaki istihbarat şefi Albay Roberto Quintanilla'ya sürekli bilgi verdiğini, onun da bu bilgileri CIA'ya aktardığını iddia etti.

Bustos ve Debray'ye gelince, Villoldo ikisinin de daha yakalandıkları gün çözüldüklerini ve "bildikleri her şeyi anlattıkları"nı söyledi. Ancak o durumda "herkes"in aynı şeyi yapacağını da ekledi, çünkü ölümle tehdit ediliyorlardı ve Bolivya ordusu tarafından gerçekten de öldürüleceklerdi, ancak kendisi ve CIA'daki meslekdaşları bilgi sağlamak için onları "kurtarmışlar" idi.

s. 710: Küba'daki bazı dostları ve birlikte çalıştığı kişiler arasında Che'nin Bolivya harekatının başından sonuna kadar tam bir felaket olduğu kanaati sadece özel konuşmalarda dile getirilir. Che'nin Bolivya'daki köylülerden asla destek görmediğini, Kübalı ve Bolivyalı gerillalar arasında asla uyum sağlanamadığını, Sierra dönemine kıyasla daha yaşlı ve daha zayıf olan Che'nin kendi saflarındaki kaytarıcılara karşı önlem almakta gönülsüz olduğunu söylemektedirler. Kübalı bir görevli şöyle demiştir: "Bu insani tutum sonunda hayatına mal oldu. Daha önemsiz biri mutlaka bazı infazlar yapardı, fakat Che bunu yapmadı. İnsanları korkutup kaçırmak istemiyordu. İnsanların kendisine katılmalarını istiyor ve her zamanki gibi bir yabancı olduğunu biliyordu."

Bu arada Manuel Piñeiro Che'nin Bolivya ve Kongo'daki faaliyetlerini savunur.. Bunların "kahramanca davranışlar" olduğunu söylüyor ve Che'nin son savaşlarının başarı-

sızlık olup olmadığı meselesine ilişkin Fidel'den şu alıntıyı yapıyordu: "Zaferin ya da yenilginin bir siyasetin doğruluğunu belirlemediğini hep söylerim."

s. 714: Karşılaşmalarına ilişkin kendi yorumunda yazar Selich'in Che'yle konuşmalarına ilişkin notlarından yararlandı. Aşağıdaki karşılıklı sözlere yer verilmedi:

SELICH: Başarısızlığınıza neyin sebep olduğunu düşünüyorsunuz? Sanırım sebep köylülerden destek görmemiş olmanızdır.

CHE: [Bunda] bir doğruluk payı olabilir, ancak bunun da Barrientos'un siyasal partisinin etkin biçimde örgütlenmiş olmasından, yani onun siyasal köy muhtarlarının, *corregidore*lerin hareketlerimiz hakkında askerleri uyarmalarından kaynaklandığı doğrudur.

Selich'in notları Guevara'ya yönelttiği, yanıtlanmamış bir soruyla anlaşılmaz biçimde sona ermektedir: "Neden daha fazla ulusal [Bolivyalı] unsuru, mesela bölgedeki köylüleri saflarınıza katmayı başaramadınız?"

Kaynaklar Üzerine Notlar[175]

Bölüm Bir: Huzursuz Gençlik

Saha Araştırması ve Mülakatlar

1994'te Che'nin çocukluğunu ve aile tarihini araştırmak için üç ay Arjantin'de kaldım. Bu sürenin büyük bir bölümü Che'nin arkadaşı Alberto Granado eşliğinde seyahat etmekle geçti. Roberto ve Celia Guevara aile tarihinin aydınlatılması bakımından, ayrıca ağabeyleri "Che"ye ilişkin kendi görüşleriyle de çok yardımcı oldular. Celia Guevara de la Serna'nın arkadaşı Julia Constenla de Giussani bana Che'nin "gerçek" doğum tarihiyle ilgili bilgiyi sağladı. Ernesto Guevara Lynch'in ikinci eşi Ana María Erra da Guevara ailesinin tarihine ilişkin ayrıntılarda yardımcı oldu.

Alberto Granado'yla birlikte Misiones'e gittik ve Guevaraların Puerto Caraguatai'deki evlerini bulduk. Che'nin anne ve babasını hatırlayan, aralarında Gertrudis Kraft ve Johann Fahraven'in de bulunduğu çok sayıda insanla mülakat yaptık. Emiliano Rejala, Dr. Oscar Darú ve Leonor ile Epifanio Acosta yerel tarih konusunda yardımcı oldular.

Alberto Granado ve "Calica" Ferrer'le Alta Gracia ve Córdoba'ya seyahat ettim. Carlos Figueroa, Guevaraların Villa Chichita ve Villa Nydia'nın bulunduğu sokağın hemen aşağısındaki Calle Avellaneda'daki eski aile evinde kalmamıza izin verdi.

Bu adamlar bir araya gelerek geçmişi hatırladıkça ve beni Guevara'nın öteki çocukluk arkadaşları ve tanıdıklarıyla tanıştırdıkça geçmişi ayrıcalıklı biçimde aydınlatmayı başardım. Bu arkadaşlar ve tanıdıklar arasında, Rodolfo Ruarte, Sarah Muñoz, Enrique Martín, Paco Fernández, Carlos Barceló, Mario ve Chicho Salduna, Blanca de Albоñoroz, Juan ve Nelly Bustos, José Manuel Peña, Alberto Ferrer ve Ofelia Moyano yer alıyordu. Yine Guevaraların eski kahyaları Rosario López ve Ernesto'nun Escuela ilkokulundaki üçüncü sınıf öğretmeni Elba Rossi de görüşülen kişiler arasındaydı.

Córdoba ve Buenos Aires'te Che Guevara'nın Dean Funes'teki okul arkadaşlarının çoğuyla, Raúl Malivosky, Oscar Stemmelin, Roberto "Beto" Ahumada, Osvaldo Bidinost, Carlos López Villagra, Jorge Iskaro, José María Roque'yle mülakat yaptım. İlk gençlik ar-

175) Kullanılan malzemenin tam listesi için bkz. Seçilmiş Kaynakça.

kadaşları arasında, Miriam Urrutia, Nora Feigin, Betty Feigin (Gustavo Roca'nın dul eşi), Tatiana Quiroga de Roca, Jaime "Jimmy" Roca, Carlos Lino ve "Chacho" Ferrer yer alıyordu. İspanya'da Carmen González-Aguilar ve kardeşi "Pepe"yle görüştüm. Küba'da Fernando Barral bana kendi hatıralarını aktardı.

Rosario'da Alberto Granado ve ben bir Che *aficianado*su (hayranı) olan *Pagina 12* muhabiri Reynaldo Sietecaser'den yardım gördük. Granado'nun kuzeni Naty López, Alberto ile Che'nin, "Míal" ile "Fuser" olarak "la Poderosa" üzerinde kasabadan geçişleri sırasında olanları bizim için yeniden hatırladılar.

Guevara'nın Buenos Aires'ini ve yolculuk yıllarını Ricardo Rojo, Carlos Infante, Dr. Emilio Levine, Fernando Herrero, Anita García, Gualo García'nın dul eşi ve Mario Saravia'yla görüştüm. Alberto Granado ve Calica Ferrer, Ernesto'yla çıktıkları seyahatlere ilişkin anılarını benimle paylaştılar.

Che'nin Guatemala ve Meksika dönemi için, mülakatları sağlayan ve çoğunu benim için yöneten gazeteci Phil Gunson'dan büyük yardım gördüm. Bu mülakatlar Ricardo Romero, Edelberto Torres Jr., Antonio del Conde ("El Cuate"), Yuri Poporov, Alfonso Bauer Paiz, Fernando Gutiérrez Barrios, Dr. David Mitrani, Dr. Hosé Montes Montes, Dr. Baltazar Rodríguez ve diğerleriyle yapıldı. 1994'te Moskova'da Nikolay Leonov'la üç kez mülakat yaptım.

Maddi Kaynaklar

Che'nin çocukluğu ve gençliği için, Che'nin babası Ernesto Guevara Lynch'in yazdığı *Mi Hijo el Che*'den yararlandım. Che'nin 1951'de Arjantin'de çıktığı ilk seyahate ilişkin bölümleri de bu kitaptan aldım. Che'nin 1950'de denizdeyken yazdığı "Angustia" başlıklı kısa öykü 1992'de Arjantin gazetesi *Primer Plano*'da yayımlandı. 1951-1952'de Alberto Granado'yla yaptığı seyahatler için Granado'nun kitabı *En Viaje con el Che por Sudamerica* ile Che'nin, İngilizce'de *The Motorcycle Diary* (Motosiklet Günlüğü) adıyla yayımlanan kendi notlarından, *Notas de Viaje*'den yararlandım. Che'nin 1928'den 1953'e kadar yaşadıklarının sözlü tanıklığı olan ve Kübalı Guevara tarihçileri Froilán González ve Adys Cupull tarafından derlenen *Ernestito, Vivo y Presente*'den yararlandım. Che'nin hayatının yayımlanmış kronolojisi *Un Hombre Bravo* bu ve izleyen dönemlere ilişkin yararlı bir kaynaktır. Yine bu bağlamda Claudia Korol'un *El Che y los Argentinos*'u ile Mírta Rodríguez'in derlediği *Testimonios Sobre el Che*'sini anmak gerekir. Dolores Moyano'nun alıntıları 1968'de yazdığı bir *New York Times* makalesinden alınmıştır.

Che'nin dul eşi Aleida March onun on yedi ile yirmi sekiz yaşları arasında felsefe, mitoloji ve psikoloji okumalarına ilişkin ve aynı dönemde okuduğu kitapların listesini içeren "Diccionario Filosófico"nun tamamını benimle paylaştı.

Che'nin 1953'ün ortalarında Arjantin'den ayrılmasından Meksika'da Fidel Castro'yla buluşmasına kadar geçen hayatı için anlattıklarımda Che'nin dul eşi Aleida March'ın sağ-

ladığı "Otra Vez" başlıklı yayımlanmamış günlüğü temel aldım. Bu döneme ilişkin bir diğer kaynak Che'nin babası tarafından bir kitap biçiminde derlenen mektuplarıdır: *Aquí Va un Soldado de las Americas*. Fernando Barral aynı kitabın yayımlanmış versiyonunda yer almayan mektupları da içeren özgün el yazmasını incelememi sağladı.

Calica Ferrer bana 1953'te Che'yle birlikte seyahat ederken eve yazdığı mektupların kopyalarını verdi. Anita de García müteveffa kocası "Gualo" García'nın mektuplarını benimle paylaştı ve Andro Herrero bana kendi günlüğünden bazı parçalar, ayrıca onu Guayaquil'de bırakıp Guatemala'ya gitmelerinden sonra Ernesto Guevara, Gualo García, Oscar Valdovinos ve Ricardo Rojo'dan aldığı mektuplardan da bazı bölümler verdi.

Küba'nın Devlet Tarih Arşivi Konseyi'nde, konsey yöneticisi Pedro Álvarez Tabío'nun izniyle Che'nin hayatının bebekliğinden Mexico City dönemine kadarki özgün belgelerini, yayımlanmamış bazı aile mektuplarını ve erken yazılarını inceleyebildim. 26 Temmuz Hareketi'nin *Granma* öncesi "sürgün" döneminin uzmanlarından Heberto Norman Acosta, Che'nin sansür edilmiş Meksika polis ifadesini ve diğer malzemeleri gözden geçirmeme izin verdi. Lionel Martin, göçmüş Harold White'ın genç Ernesto Guevara'nın Guatemala'da çevirisine yardımcı olduğu Marksist antolojinin kopyasını bana ulaştırdı.

Hilda Gadea'nın kitabı, *Ernesto: A Memoir of Che Guevara*'dan aralarındaki ilişkiyi değerlendirmek için yararlandım. Yine Myrna Torres, Harold White, Lucila Velásquez, Juan Juarbe y Juarbe ve Laura Meneses de Albizu Campos'un aralarında yer aldığı başka kişilerin kısa anıları da bu konuda yararlı oldu.

Che'nin *Reminiscences of the Cuban Revolutionary War* başlıklı kendi kitabı da Meksika ve Guatemala'da geçirdiği döneme göndermelerde bulunur. 17 Ekim 1967'de Küba'nın resmi Komünist Partisi'nin yayın organı *Granma* Che'nin ölümü üzerine özel bir sayı hazırladı, Mario Dalmau ve diğerlerinin hatıralarının yanı sıra bu yayından da pek çok alıntı yaptım. Küba kültür evi, Casa de las Americas da Che'ye ayrılmış pek çok özel yayın çıkarmıştır; Guatemala-Meksika dönemine ilişkin Alfonso Bauer Paiz'den yapılan alıntılar bu belgelerden alınmıştır. Phil Gunson dönemin Meksika basın arşivinden 1956-1957 döneminde Kübalı devrimcilere ilişkin yayımlanmış makaleleri sağladı.

Tad Szulc'un biyografisi, *Fidel: A Critical Portrait* ve Hugh Thomas'ın *Cuba: The Pursuit of Freedom*'ı bu tarihsel döneme ilişkin eşsiz kaynaklardır. Lionel Martin, bir Che Guevara biyografisi yazmayı düşündüğü 1960'larda yaptığı görüşmelerden alıntıları kapsayan kendi kişisel arşivine ait çok değerli indeks kartlarını bana verdi.

Bölüm İki: Che Olmak

Saha Araştırması ve Mülakatlar

Sierra Maestra'da Che'yle birlikte savaşan pek çok kişiyle Küba'da görüştüm. Bu kişiler arasında, Harry Villegas ("Pombo"), Ricardo Martínez, Jorge Enrique Mendoza, Dariel Alarcón Ramírez ("Benigno") ve Oscar Fernández Mell de vardı.

Aleida March, Lolita Rossell, Miguel Ángel Duque de Estrada ve Orlando Borrego, Che'nin Escambray dönemi, Santa Clara savaşı ve Havana'ya yürüyüşüne ilişkin ayrıntılar verdi.

Maddi Kaynaklar

İkinci Kısım'daki anlatının büyük bölümünde Aleida March'tan sağladığım Che'nin yayımlanmamış "Diario de un Combatiente"sinden yararlandım. Che'nin savaşa ilişkin, hem İngilizce hem de İspanyolca yayımlanan değerlendirmesi, *Episodes of the Cuban Revolutionary War*'ını da bu bölümde kullandım.

Hugh Thomas'ın *Cuba*'sı, Tad Szulc'un *Fidel: A Critical Portrait*'si, Lionel Martin'in *The Early Fidel*'i, Carlos Franqui'nin *Diary of the Cuban Revolution*'ı ve Robert Quirk'in *Fidel Castro*'su geniş çapta başvurduğum değerli kaynaklar oldu. Yine, Jorge Ricardo Masetti'nin *Los Que Luchan y Los que Lloran*'ı, Robert Taber'in *M-26: Biography of Revolution*'ı, Herbert Matthews'in *The Cuba Story*'si ve Heinz Dietrich'in *Diarios Inéditos de la Guerilla Cubana*'sı için de aynı şey söylenebilir. İsyancılar arasındaki yazışmalar ve Che'nin bu döneme ilişkin mektupları için Franqui'nin *Diary*'sini, Guevara Lynch'in *Mi Hijo el Che*'sini ve Casa de las Americas'ın derlediği Küba ordusuna ait anıları, 26 Temmuz Hareketi raporlarını, haberleşme notlarını ve telgraf metinlerini temel aldım. Enrique Acevedo'nun *Descamisado*'sundan ve Kübalı *comandante* Juan Almeida'nın Sierra savaşı üzerine yazdığı çok sayıda otobiyografik kitaptan da yararlandım.

Kübalı tarihçi Andés Castillo Bernal savaş üzerine yaptığı yayımlanmamış çalışmanın kapsamlı notlarını verdi. Ayrıca Küba'nın sözlü tarihleri, *Ellos Lucharon con el Che*, *Los Doce*, *Testimonios Sobre el Che* ve *Entre Nostoros*'tan da yararlandım.

Bölüm Üç: Yeni İnsanı Yaratmak

Saha Araştırması ve Mülakatlar

La Cabana zaferinden sonraki dönem ve erken devrimci dönem için Orlando Borrego, Alfredo Menéndez ve Oscar Fernández Mell ile mülakatlar yaptım. Aleida March, Alberto Castellanos, Enrique Viltres, Albay Ricardo Martínez ve Nicolás Quintana da bu dönemi aydınlattılar.

Dr. Salvador Vilaseca ve Alfredo Menéndez, Che'nin 1959'da bağlantısız ülkelere yaptığı seyahate ilişkin değerlendirmelerini paylaştılar. Che'nin Ulusal Banka, Sanayi Bakanlığı ve Merkezi Planlama Kurulu'nda yaptığı çalışmalar için, Aleida March, Orlando Borrego, Dr. Salvador Vilaseca, Regino Boti, Nicolás Quintana, Nestor Laverne, Tirso Saenz, Juan Gravalosa ve Cristina Campuzano, Ángel Arcos Vergnes ve diğerleri kendi değerlendirmelerini aktardılar. Che'nin 1961'de Punta del Este'ye yaptığı seyahat için, Julia Constenla, Ricardo Rojo, Roberto Guevara ve Carlos Figueroa anılarını paylaştılar.

Moskova'ya yaptığım üç ziyarette Küba-Sovyet ilişkileri ve Che'nin Moskova'yla ilişkisi hakkında konuşan çok sayıda eski Sovyet görevlisiyle görüştüm. Che'nin Küba-Sovyet ilişkilerinin kurulmasında oynadığı belirleyici rol bana diğerlerinin yanı sıra, daha çok Aleksandr Aleksiyev, Giorgi Kornienko, Sergo Mikoyan, Nikolay Leonov ve Yuri Paporov tarafından derinlemesine açıklandı.

Diğer mülakatları, Yuri Pevtsov, Vladimir Bodnarcuk, Timur Gaidar, Feder Burlatski, Nikolay Metutsov, Kiva Maidanek, Yuri Krasin, Yevgeniy Kosarev, Marat Muknacov, Vitali Korionov, Rudolf Silyapnikov ve Sovyet eski generalleri Gribkov ve Garbus'la yaptım.

Küba'da bulunduğu sırada Che'nin gerek özel gerekse kamusal hayatının bütün yönlerine ilişkin en kapsamlı değerlendirmeleri, dul eşi Aleida March ve dostu Orlando Borrego'dan aldım. Diğer detaylar Lolita Rossell Sofia Gato, Che'nin müteveffa kızı Hilda Guevara ve Alyuşa Guevara'dan; ayrıca Alberto Granado, Fernando Barral, Pepe Aquilar, Harry Villegas ve Alberto Castellanos'tan sağlandı. Che'nin Arjantin'deki ailesiyle ilişkileri konusunda, Aleida March, Ana María Erra ve María Elena Duarte benim için özellikle değerli kaynaklar oldu.

Che'nin gerilla faaliyetlerini belgelemek için, Moskova, Havana, Arjantin, Paraguay, Bolivya, İspanya ve İsveç'te çeşitli kişilerle mülakatlar yaptım. Bu kişiler arasında, Aleida March, Orlando Borrego, Manuel Piñeiro, Juan Carreterro ("Ariel"), Osvaldo de Cárdenas, Regino Boti, General Harry Villegas ("Pombo"), Dariel Alarcón Ramírez ("Benigno"), Alberto Castellanos, Ricardo Gadea, Rodolfo Saldaña, Ciro Roberto Bustos, Héctor Jouve, Henry Lerner, Alberto Granado, Oscar del Barco, Toto Schmucler, Alberto Coría, Alberto Korn, Nestor Laverne, Loyola Guzmán, Marlene Lorjiovaca, Humberto Vázquez-Viaña, Ana Urquieta, Chato Peredo, Antonio Peredo, José Castillo ("Paco"), Oscar Zalas, Jorge Kolle Cueto, Símon Reyes, Juan Lechín, Gustavo Sánchez ve diğerleri yer almaktadır.

Che'nin düşmanlar listesinden, eski CIA ajanı Felix Rodríguez; Bolivyalı eski generaller, Roque Terán, Gary Prado Salmon ve Mario Vargas Salinas; eski çavuş Mario Terán ve Bolivya ordusunun eski binbaşıları, Rubén Sánchez ve Miguel Ayoroa'yla görüştüm. La Paz'daki CIA eski istasyon şefi John Tilton benimle Georgia'daki evinden telefonla görüştü. Paraguay, Asunción'da Albay Andrés Selich'in dul eşi Socorro Selich, Che'ye karşı düzenlenen sefer sırasında kocasının yürüttüğü faliyetlere ilişkin kendi değerlendirmelerini aktardı.

Maddi Kaynaklar

Küba devrimine ilişkin pek çok kitap yazılmıştır. Bu kitapların çoğuna ulaştım. Yararlı gördüklerim şunlardır: Hugh Thomas'ın *Cuba*'sı, Tad Szulc'un *Fidel: A Critical Portrait*'si, Richard Gott'un *Rural Guerillas in Latin America*'sı, Carlos Franqui'nin *Diary of the Cuban Revolution*'ı ve *Family Portrait of Fidel*'i, Robert Quirk'in *Fidel Castro*'su, K. S. Karol'un *Guerrillas in Power*'ı ve Maurice Halperin'in *The Taming of Fidel Castro*'su. Ayrıca,

Hilda Gadea'nın, *Ernesto: A Memoir of Che Guevara*'sı, Ricardo Rojo'nun *My Friend Che*'si ve Ernesto Guevara Lynch'in *Mi Hijo el Che*'si.

Diğer kaynaklar şunlardır: Regis Debray'nin *Revolution in Revolution?, Castroism: The Long March in Latin America* ve *La Guerrilla del Che en Bolivia*'sı. Gene, Claudia Korol'un *El Che y los Argentinos*'u; Marta Rojas ve Mirta Rodríguez'in *Misión Guerillera en Bolivia*'sı; Simone de Beauvoir'ın anıları, *All Said and Done*; Arthur Schlesinger Jr.'ın *A Thousand Days*'i; Che'nin *Diario del Che en Bolivia*'sı; Che'nin Orlando Borrego tarafından derlenen yedi ciltlik *El Che en La Revolución Cubana*'sı; Casa de las Americas'ın iki ciltlik seçme eserleri: *El Che Guevara: Obras 1957-1967*; Gianni Minás'ın *An Encounter with Fidel*'i; Harry Villegas'ın anıları, *Un Hombre de la Guerrilla del Che en Bolivia*; Carlos Soria Galvarro tarafından derlenen *El Che en Bolivia* başlıklı beş ciltlik belgeler ve mülakatlar. Paco Ignacio Taibo II, Felix Guerra ve Froilan Escobar'ın kitabı, *El Año Que Estuvimos en Ninguna Parte* Che'nin Kongo'da geçirdiği döneme ilişkin ilk kitaptır. Gary Prado'nun *La Guerrilla Immolada*'sı, General Arnaldo Saucedo Parada'nın *No Disparen Soy el Che*'si de önemli kaynaklardır. General Reque Terán'ın *La Campaña de Ñancahuazú*'su, film yapımcısı Richard Dindo'nun kapsamlı bir araştırmaya dayanan *The Diary of Che in Bolivia* başlıklı dokümanter filminin yanı sıra, Bolivya askeriyesinin Che'nin Bolivya'daki harekatını değerlendirme tarzına ilişkin içgörülü bir değerlendirmedir.

Bu mülakatlara ve yayımlanmış kaynaklara ek olarak daha önce yayımlanmamış pek çok belgeye ulaştım. Bunlar arasında, Che'nin Sovyet Siyasal İktisat El Kitabı'na eleştirisine ilişkin bir değerlendirme, "Notas Económicas"; Pombo'nun 1966-1967 Prag-Bolivya günlüğünün yok edilmemiş bölümleri; Inti Peredo'nun Bolivya'dan kaçtıktan sonra Küba'da yazdığı *Mi Campaña Junto al Che* başlıklı kitabının ilk taslağı; sorgu tutanakları, fotoğraflar ve General Reque Terán'ın arşivlerinden sağlanan ordu propaganda belgeleri; müteveffa Albay Andrés Selich'in, 1967 anti-gerilla seferi sırasında tuttuğu sahra notlarını, ele geçirilen Che Guevara'yla aralarında geçen sorulu cevaplı konuşmayı, Bolivyalı General David La Fuente'ye Che Guevara'nın ele geçirilmesi ve infazı üzerine yazdığı özel raporu da kapsayan kişisel arşivinden sağlanan sınıflandırılmış belgeler ve fotoğraflar yer almaktadır.

Seçilmiş Kaynakça

Ernesto Che Guevara'nın Yazdıkları ve Hakkında Yazılanlar

Adams, Jerome R. *Latin American Heroes.* New York: Ballantine Books, 1991.

Alexandre, Marianne, ed. *Viva Che.* London: Lorrimer, Third World Series, 1968.

Álvarez Batista, Gerónimo. *Che: Una Nueva Batalla.* La Habana: Pablo de la Torriente, 1994.

Ariet, María del Carmen. *Che: Pensamiento Político.* La Habana: Editora Política, 1993.

— *El Pensamiento del Che.* La Habana: Editorial Capitán San Luis, 1992.

"Bones Now Seem to Prove That Che Is Dead," by Jon Lee Anderson, *The New York Times* (July 5, 1997).

Bourne, Richard. *Political Leaders of Latin America.* London: Pelican Books, 1969.

Bruschtein, Luis. *Che Guevara: Los Hombres de la Historia.* (Magazine supplement.) Buenos Aires: *Pagina 12*, Centro Editor de America Latina, 1994.

Candía, Gen. Alfredo G. *La Muerte del Che Guevara.* La Paz, Bolivia: La Liga Anticomunista de los Pueblos Asiaticos, Republica de China, 1971.

Castro, Fidel. *Che: A Memoir by Fidel Castro.* Melbourne, Australia: Ocean Press, 1994.

Centro de Estudios Sobre America. *Pensar al Che,* Tomo 1 and 2. La Habana: Editorial José Martí, 1989.

"Che." La Habana: Casa de Las Americas No. 43 (Jan.-Feb. 1968). "Che": Edición Especial de *Moncada.* La Habana: Ministerio del Interior, October 6, 1987.

Cupull, Adys, and Froilán González. *Cálida Presencia: Su Amistad con Tita Infante.* Santiago de Cuba: Editorial Oriente, 1995.

— *De Ñancahuasu a La Higuera.* La Habana: Editora Política, 1989.

— *El Diario del Che en Bolivia.* La Habana: Editora Política, 1988.

— *Entre Nosotros.* La Habana: Ediciones Abril, 1992.

— *Ernestito: Vivo y Presente.* La Habana: Editora Política, 1989.

— *La CIA contra El Che.* La Habana: Editora Política, 1992.

— *Un Hombre Bravo.* La Habana: Editorial Capitán San Luis, 1995.

Debray, Regis. *La Guerrilla de Che.* Barcelona: Siglo Veintiun Editores, 1975 (orig. Paris: Maspéro, 1974).

Escobar, Froilán, and Félix Guerra. *Che: Sierra Adentro.* La Habana: Editora Política, 1988.

Espinosa Goitizolo, Reinaldo, and Guillermo Grau Guardarrama. Atlas Ernesto *Che Guevara: Histórico Biográfico y Militar* La Habana: Editorial Pueblo y Educación, Ministerio de las Fuerzas Armadas Revolucionarias, 1991.

Gadea, Hilda. *Ernesto: A Memoir of Che Guevara: An Intimate Account of the Making of a Revolutionary by*

His First Wife, Hilda Gadea. London and New York: W. H. Allen, 1973.

Galvarro, Carlos Soria. *El Che en Bolivia: Documentos y Testimonios,* vols. 1-5. La Paz, Bolivia: CEDOIN Coleccion Historia y Documento, 1994-1996.

Gambini, Hugo. *El Che Guevara: La Biografia.* Buenos Aires: Grupo Planeta, 1968, rev. ed., 1996.

Garcés, María. *Materiales sobre la Guerrilla de Ñancahuasu: La Campaña del Che en Bolivia (1967) Atravéz della Prensa.* Quito, Ecuador: Editorial La Mañana, 1987.

García Carranza, Araceli, and Joseph García Carranza, eds. *Bibliografía Cubana del Comandante Ernesto Che Guevara.* La Habana: Ministerio de Cultura Biblioteca Nacional José Martí. Dept. de Investigaciones Bibliográficas, 1987.

González, Luis J., and Gustavo A. Sánchez Salazár. *The Great Rebel: Che Guevara in Bolivia.* New York: Grove Press, 1969.

Granado, Alberto. *Con el Che Guevara de Cordoba a la Habana.* Córdoba, Argentina: Opoloop Ediciones, 1995.

— *Con el Che por Sudamerica.* La Habana: Editorial Letras Cubanas, 1980.

Granma: Edición Especial. "Dolorosamente Cierta La Muerte del Comandante Ernesto Guevara." La Habana: Comité Central del Partido Comunista de Cuba, October 17, 1967.

Guevara, Ernesto Che. Trans. Carlos P. Hansen and Andrew Sinclair. *Bolivian Diary.* London: Jonathan Cape/Lorrimer, 1968.

— *Bolivian Diary.* New York: Pathfinder, 1994.

— *Che Guevara and the Cuban Revolution: Writings and Speeches of Ernesto Che Guevara.* New York: Pathfinder/Pacific & Asia, 1987.

— *Che Guevara Speaks.* La Habana: Pathfinder/José Martí 1988 (orig. 1967).

— *Che Periodista.* La Habana: Editorial Pablo de la Torriente, Unión de Periodistas de Cuba, 1988.

— trans. Victoria Ortíz. *Che: Reminiscences of the Cuban Revolutionary War.* New York: Monthly Review Press, Inc., 1968.

— Ed. Bonachea and Valdes. *Che: Selected Works,of Ernesto Guevara.* MIT Press, 1969.

— *Diario del Ghe en Bolivia.* Buenos Aires: Editorial Lagasa, 1994.

— Ed. Orlando Borrego. *El Che Guevara en la Revolución Cubana.* La Habana: Ministerio de Azúcar, 1969.

— *Ernesto Che Guevara (Obras).* La Habana: Editorial de Ciencias Sociales del Instituto Cubano del Libro, 1972.

— *Ernesto Che Guevara: Obras 1957-1967.* La Habana: Casa de las Americas, 1970.

— Ed. Roberto Massari. *Ernesto "Che" Guevara: Scritti scelti,* vols. 1 and 2. Rome: erre emme, 1993.

— *Ernesto Che Guevara: Temas Economicós.* La Habana: Editorial de Ciencias Sociales, 1988.

— *Episodes of the Cuban Revolutionary War.* New York: Pathfinder, 1996.

— *Guerrilla Warfare.* Lincoln and London: University of Nebraska Press, 1985.

— *Ideario Político y Filosófico del Che.* La Habana: Editora Politica/Olivo Colección, 1991.

— *La Guerra de Guerrillas.* La Habana: Talleres de INRA, 1961.

— Transl. Ann Wright. The *Motorcycle Diaries.* London: Verso, 1994.

— *A New Society: Reflections for Today's World.* Melbourne, Australia: Ocean Press, 1991.

— *Notas de Viaje.* La Habana: Editorial Abril, 1992.

— *Pasajes de la Guerra Revolucionaria.* La Habana: Ediciones Unión/Narraciones, UNEAC, 1963.

— Ed. John Gerassi. *Venceremos: The Speeches and Writings of Che Guevara.* London: Panther Modern Society, 1969, 1972. (orig. Weidenfeld & Nicolson, 1968).

Guevara, Ernesto Che, and Raúl Castró Ed. Heinz Dieterich and Paco Ignacio Taibo *II..DiariosIn?ditos de la Guerrilla Cubana.* Mexico: Editorial Joaquín Mortiz. Grupo Editorial Planeta, 1995.

Guevara Lynch, Ernesto. *Aquí Va un Soldado de las Americas.* Sudamericana Planeta, 1987.

— *Mi Hijo el Che.* La Habana: Editorial Arte, 1988.

Harris, Richard L. *Death of a Revolutionary: Che Guevara's Last Mission.* W. W. Norton & Co., Inc., 1970.

Hodges, Donald C. *The Legacy of Che Guevara: A Documentary Study.* London: Thames & Hudson, 1977. "In Cold Blood: How the CIA Executed Che Guevara," by Michele Ray. *Ramparts* (February 5, 1968).

James, Daniel. *Che Guevara: A Biography.* New York: Stein and Day, 1969.

— *The Complete Bolivian Diaries of the Che Guevara and Other Captured Documents.* New York: Stein and Day Publishers, 1968.

Korol, Claudia. *El Che y los Argentinos.* Buenos Aires: Ediciones Dialéctica, Colección Testimonial, 1988.

Larteguy, Jean. *Los Guerrilleros.* Mexico: Editorial Diana, Mexico. 1979.

Lavretsky, I. *Ernesto Che Guevara.* Moscow: Progress Publishers, 1977.

Maestre Alfonso, Juan. *Ernesto Che Guevara: Antología del Pensamiento Político, Social y Económico de America Latina.* Madrid: Ediciones de Cultura Hispánica, 1988.

"The Making of a Revolutionary: A Memoir of Young Guevara," by Dolores Moyano Martin. *The New York Times Magazine* (August 18, 1968).

Martinez Estévez, Diego. *Ñancahuasu: Apuntes para la Historia Militar de Bolivia.* La Paz, Bolivia: Transcripción e Impresión Laser "Computacion y Proyectos," 1989.

Martínez Heredia, Francisco. *Che, el Socialismo y el Comunismo.* La Habana: Ediciones Casa de las Americas, 1989.

Massari, Roberto, Fernando Martínez, et al. *Che Guevara: Grandeza y Riesgo de la Utopia.* City TK: Txalaparta, 1993.

— *Che Guevara: pensiero e politica dell'utopia.* Roma: erre emme, 1993.

— *Guevara para Hoy.* La Habana: Centro de Estudios Sobre America/ La Universidad de Camilo Cienfuegos, Matanzas/erre emme edizioni, 1994.

— *Otros Documentos del Che en Bolivia.* La Paz, *Bolivia*: Ediciones Katari (undated).

Peredo, Inti. *Mi Campaña con el Che.* Mexico: Editorial Diogenes S.A., 1972.

Pérez, Galdos, Victor. *Un Hombre Que Actua Como Piensa.* La Habana: Editora Politica, 1988.

Prado Salmon, Gen. Gary. *La Guerrilla Inmolada: Testimonio y Análisis de un Protagonista.* Santa Cruz, Bolivia: Co-Edición Grupo Editorial Punto y Coma, 1987. (Published in English as *The Defeat of the Che Guevara.* Westport, Conn.: Greenwood Press, 1990.)

Rodríguez Herrera, Mariano. *Con la Adarga al Brazo.* La Habana: Lectura para Jovenes, Editorial Política, 1988.

— *Ellos Lucharon con el Che.* La Habana: Ediciones Políticas, Editorial de Ciencias Sociales, 1989.

Rojas, Marta. *Testimonios sobre el Che, Autores Varios.* La Habana: Colección Pablo de la Torriente, 1990.

Rojo, Ricardo. *My Friend Che.* New York: Grove Press, 1969 (orig. Dial Press, 1968).

Saucedo Parada, Gen. Arnaldo. *No Disparen Soy El Che.* Santa Cruz, Bolivia: Talleres Gráficos de Editorial Oriente, 1988.

Sinclair, Andrew. *Guevara.* London: Fontana/Collins, 1970.

"The Spirit of Che." *Evergreen Review* No. 51 (February 1968).

Tablada, Carlos, Jack Barnes, Steve Clark, and Mary-Alice Waters. *Che Guevara: Cuba and the Road to Socialism (Che Guevara, Carlos Rafael Rodríguez).* New York: New International, 1991.

Tablada Pérez, Carlos. *El Pensamiento Economico de Ernesto Che Guevara.* La Habana: Ediciones Casa de las Americas, 1987.

Taibo, Paco Ignacio II. *Ernesto Guevara: También Conocido Como El Che.* Mexico: Editorial Joaquín Mortiz, Grupo Editorial Planeta, 1996.

Terán, Gen. Reque. *La Campaña de Nancahuasu: La Guerrilla del "Che" Visto por el Comandante de la IV Division del Ejercito Boliviano.* La Paz, Bolivia: 1987.

"Tras Las Huellas del Che en Bolivia," by Carlos Soria Galvarro. *La Razon* (October 9, 1996).

Vargas Salinas, Gen. Mario. *El Che: Mito y Realidad.* La Paz/Cochabamba: Los Amigos del Libro, 1988. Vásquez-Viaña, Humberto. *Antecedentes de la Guerrilla del Che en Bolivia.* Research Paper Series, No. 46. Stockholm: Institute of Latin American Studies, September 1987.

Vásquez-Viaña, Humberto, and Ramiro Aliaga Saravia. *Bolivia: Ensayo de Revolucion Continental.* Bolivia (privately published, undated).

Villegas, Harry (Pombo). *Un Hombre de la Guerrilla del Che.* Buenos Aires and La Habana: Ediciones Colihue. Editora Política, 1996.

"Where Is Che Guevara Buried? A Bolivian Tells," by Jon Lee Anderson. *The New York Times,* November 21, 1995.

Kūba, Fidel Castro ve Che Hakkında

Acevedo, Enrique. *Descamisado.* La Habana: Editorial Cultura Popular, International Network Group, 1993.

Almeida Bosque, Juan. *Atención, Recuento!* La Habana: Editora Política, 1988.

— *La Sierra.* La Habana: Editora Política, 1989.

— *La Sierra Maestra y Mas Allá.* La Habana: Editora Política, 1995.

— *Por las Faldas del Turquino.* La Habana: Editora Política, 1992. Arenas, Reinaldo. *Before Night Falls: A Memoir.* New York: Viking Penguin, 1993.

Beschloss, Michael R. *The Crisis Years: Kennedy and Khrushchev, 1960-1963.* New York: HarperCollins, 1991.

Borge, Tomas. *Fidel Castro: Un Grano de Maíz. Conversacion con Tomas Borge.*

La Habana: Oficina de Publicaciones del Consejo de Estado, 1992. Blight, James G., Bruce J. Allyn, and David A. Welch. *Cuba on the Brink.* New York: Pantheon. 1993.

Brugioni, Dino A. *Eyeball to Eyeball: The Inside Story of the Cuban Missile Crisis.* New York: Random House, 1991.

Cabrera Infante, Guillermo. *Mea Cuba.* New York: Farrar, Straus & Giroux, 1994.

— *Vista del Amanecer en el Trópico.* Barcelona: Seix Barral, 1974.

Castro, Fidel. *La Historia Me Absolverá.* La Habana: Oficina de Publicaciones del Consejo de Estado, 1993.

Castro, Fidel, and Che Guevara. *To Speak the Truth.* New York: Pathfinder, 1992.

Chang, Lawrence, and Pete Kornbluh, eds. *The Cuban Missile Crisis 1962.* New York: New Press, 1992.

Chaviano, Julio O. *La Lucha en las Villas.* La Habana: Editorial de Ciencias Sociales, 1990.

Cuervo Cerulia, Georgina, ed. *Granma-Rumbo a la Libertad.* La Habana: Editorial Gente Nueva, 1983.

Darushenkov, Oleg. *Cuba, El Camino de la Revolución.* Moscow: Editorial Progreso, 1979.

Debray, Regis. *Prison Writings.* London: Pelican Latin America Library, Penguin Books, 1973.

— *Revolution in the Revolution?* London: Pelican Latin America Library, Penguin Books, 1968 (orig. Paris: Maspéro, 1967).

— *Strategy for Revolution.* London: Pelican Latin America Library, Penguin Books, 1973.

Draper, Theodore. *Castroism: Theory and Practice.* New York: Frederick Praeger, 1965.

Dumont, René. *Cuba: Socialism and Development.* New York: Grove Press, 1970.

Ediciones Políticas. *Cinco Documentos.* La Habana: Editorial de Ciencias Sociales, Instituto Cubano del Libro, 1971.

Edwards, Jorge. *Persona Non Grata: An Envoy in Castro's Cuba.* London: The Bodley Head, 1977.

Franqui, Carlos. *Diary of the Cuban Revolution.* New York: A Seaver Book, Viking Press, 1980.

— *Family Portrait with Fidel.* New York: Vintage, 1985.

— *The Twelve.* New York: Lyle Stuart, Inc., 1968.

Galeano, Eduardo. *El Tigre Azul y Otros Relatos.* La Habana: Editorial de Ciencias Sociales, Editora Política, 1991.

Geyer, Georgie Anne. *Prince: The Untold Story of Fidel Castro.* New York: Little, Brown&Co, 1991.

Gosse, Van. *Where the Boys Are: Cuba, Cold War America and the Making of a New Left.* London and New York: Verso, 1993.

Habel, Janette. *Cuba: The Revolution in Peril.* London: Verso, 1991.

Halperin, Maurice. *The Taming of Fidel Castro.* Berkeley: University of California Press, 1979.

Hinckle, Warren, and William Turner. *The Fish Is Red: The Story of the Secret War Against Castro.* New York: Harper & Row, 1981.

Iglesias, Joel. *De la Sierra Maestra al Escambray.* La Habana: Letras Cubanas, 1979.

Jenks, L. H. *Nuestra Colonia de Cuba.* La Habana: La Empresa Consolidada de Artes Gráficas (orig. published 1928).

Karol, K. S. *Guerrillas in Power.* New York: Hill & Wang, 1970.

Kennedy, Robert. F. *Thirteen Days: A Memoir of the Cuban Missile Crisis.* New York: A Men tor Book, Penguin, 1969.

Lara, Jesús. *Guerrillero IntiPeredo.* Cochabamba, Bolivia: Edicion del Autor, 1980.

Lazo, Mario. *Dagger in the Heart: American Policy Failures in Cuba.* New York: Funk and Wagnall, 1968.

Llovio-Menéndez, José Luis. *Insider: My Life as a Hidden Revolutionary in Cuba.* New York: Bantam, 1988.

Lockwood, Lee. *Castro's Cuba, Cuba's Fidel.* New York: Westview Press, 1990.

Mallin, Jay. *Covering Castro: The Rise and Decline of Cuba's Communist Dictator.* New Brunswick, New Jersey: U.S.-Cuba Institute, Transaction Publishers, 1994.

Martin, Lionel. *The Early Fidel: Roots of Castro's Communism.* New York: Lyle Stuart, Inc., 1977.

Martínez Victores, Ricardo, *RR: La Historia de Radio Rebelde.* La Habana: Editorial de Ciencias Sociales, 1978.

Masetti, Jorge Ricardo. *Los Que Luchan y Los Que Lloran.* Buenos Aires: Puntosur, 1987.

Matthews, Herbert L. *The Cuban Story.* New York: George Braziller, 1961.

— *Castro: A Political Biography.* London: Pelican Books, 1970.

Minà, *Gianni. An Encounter with Fidel.* Australia: Ocean Press, 1991.

Nuñez Jimenez, Antonio. *En Marcha con Fidel* La Habana: Editorial Letras Cubanas, 1982.

— *Patria o Muerte.* La Habana: INRA, 1961.

Padilla, Heberto. *Self-Portrait of the Other: A Memoir.* New York: Farrar, Straus & Giroux, 1990.

Pérez, Louis A. *Cuba: Between Reform and Revolution.* New York: Oxford University Press, 1988.

Quirk, Robert E. *Fidel Castro.* New York: Norton, 1993.

Robbins, Carla Anne. *The Cuban Threat.* New York: ISCHI Publications, 1985.

Rojas, Marta, and Mirta Rodríguez. *Tania la Guerrillera Inolvidable.* La Habana: Instituto del Libro, 1970. (Published in English as *Tania: The Unforgettable Guerrilla.* New York: Random House, 1971.)

Rodríguez, Felix I., and John Weisman. *Shadow Warrior: The CIA Hero of a Hundred Unknown Battles.* New York: Simon & Schuster, 1989.

Salkey, Andrew. *Havana Journal.* London: Penguin Books, 1971.

Sarabia, Nydia. *Médicos de la Revolución.* Apuntes Biográficos. La Habana: Editorial Gente Nueva, 1983.

Stubbs, Jean. *Cuba: The Test of Time.* London: Latin America Books, 1989.

Szulc, Tad. *Fidel: A Critical Portrait.* New York: William Morrow Co., 1986.

Taber, Robert. *M-26: The Biography of a Revolution.* New York: Lyle Stuart, 1961.

Thomas, Hugh. *Cuba or The Pursuit of Freedom.* London: Eyre & Spottiswoode, 1971.

Timmerman, Jacobo. *Cuba.* New York: Vintage Books. 1992.

"Una Leyenda llamada Tania," by Mario Rueda and Luis Antezana Ergueta. *La Razon* "Ventana" (October 15, 1995).

Welch, Richard E., Jr., *Response to Revolution: The United States and the Cuban Revolution, 1959-61.* Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1985.

Wyden, Peter. *Bay of Pigs.* Ne w York: Simon & Schuster, 1979.

Arjantin Hakkında

Barnes, John. *Evita: First Lady-A Biography of Evita Perón.* New York: Grove Press, 1978.

Baschetti, Roberto, ed. *Documentos 1970-1973: De la Guerrilla Peronista al Gobierno Popular.* Buenos Aires: Editorial de la Campana, Colección Campana de Palo, 1995.

Crasweller, Robert. *Perón and the Enigmas of Argentina.* New York: W. W. Norton, 1987.

Gilbert, Isidoro. *El Oro de Moscú: La Historia Secreta de las Relaciones Argentino-Sovieticos.* Buenos Aires: Planeta/Espejo de la Argentina, 1994.

Luna, Felix. *La Argentina: De Perón a Lanusse, 1943-1973.* Buenos Aires: Planeta, Espejo de la Argentina, 1993.

Main, Mary. *Evita: The Woman with the Whip.* London: Corgi Books, 1977, 1978.

Rock, David. *Authoritarian Argentina: The Nationalist Movement, Its History and Its Impact.* Berkeley: University of California Press, 1993.

Scobie, James R. *Argentina: A City and a Nation.* New York: Oxford University Press, 1971.

Tulchin, Joseph S. *Argentina and the United States: A Conflicted Relationship.* New York: Macmillan, 1990.

Latin Amerika Hakkında

Aguilar, Luis E., ed. *Marxism in Latin America: A Borzoi Book on Latin America.* New York: Alfred A. Knopf, 1968.

Borge, Tomas. *The Patient Impatience.* New York: Curbstone, 1992.

Brown, Michael F., and Eduardo Fernández, *War of Shadows: The Struggle for Utopia in the Peruvian Amazon.* Berkeley: University of California Press, 1991.

Cajías, Lupe *de. Juan Lechín, Historia de una Leyenda.* La Paz, Bolivia: Los Amigos del Libro, 1994.

Castañeda Jorge G. *Utopia Unarmed: The Latin American Left After the Cold War.* New York: Alfred A. Knopf, 1994.

Dunkerley, James. *Rebellion in the Veins: Political Struggle in Bolivia 1952-1982.* London: Verso Editions, 1984.

Gerassi, John. *The Great Fear in Latin America.* New York: Collier, 1963.

Gott, Richard. *Guerrilla Movements in Latin America.* London: Thomas Nelson and Sons Ltd., 1970. (Reissued *as Rural Guerrillas in Latin America.* London: Pelican Latin America Library, Penguin Books, 1973.)

— *Land without Evil: Utopian Journeys across the South American Watershed.* London: Verso, 1993.

Gunson, Chamberlain, Thompson. *The Dictionary of Contemporary Politics of Central America and the Caribbean.* New York: Simon & Schuster, 1991.

Herrera, Hayden. *Frida: A Biography of Frida Kahlo.* New York: Harper-Collins, 1984.

Lindqvvist, Sven. *The Shadow: Latin America Faces the Seventies.* London: Pelican Latin America Library, Penguin Books, 1969.

Miná, Gianni. *Un Continente Desaparecido.* Barcelona: Ediciones Península, 1996.

Pendle, George. *History of Latin America.* London: Penguin, 1963, 1990.

Schlesinger, Stephen, and Stephen Kinzer. *Bitter Fruit: The Untold Story of the American Coup in Guatemala.* New York: Anchor Press/Doubleday, 1983.

Szulc, Tad. *Twilight of the Tyrants.* Nevv York: Henry Holt & Co., 1959.

Ydigoras Fuentes, Miguel. *My War with Communism.* New York: Prentice-Hall, Inc., 1963.

Küba ve Afrika Hakkında

Bridgland, Fred. *Jonas Savimbi: A Key to Africa.* New York: Paragon House Publishers, 1987.

"Che's Missing Year: Che Guevara and the Congo," by Richard Gott. *New Left Review No. 220 (1996).*

"Comrade Tato," by Jose Barreto. Prensa Latina (June 1993).

García Márquez, Gabriel and Jorge Risquét, Fidel Castro. *Changing the History of Africa, Angola and Namibia.* Australia: Ocean Press, 1989.

Heikal, Mohammed Hassanein. *The Cairo Documents.* New York: Doubleday, 1971.

Jiménez Rodríguez, Limbania. *Heroinas de Angola.* La Habana: Editorial de Ciencias Sociales, 1985.

Moore, Juan Carlos. *Castro, the Blacks and Africa.* Berkeley: Center for Afro-American Studies, University of California Press, 1988.

Taibo, Paco Ignacio II, Froilán Escobar, and Felix Guerra. *El Ano Que Estuvimos en Ninguna Parte.* Mexico: Editorial Joaquín Mortiz, Grupo Planeta, 1994.

"Tatu: Un Guerrillero Africano," by Juana Carrasco. *Verde Olivo* (June 1988).

Soğuk Savaş Hakkında

Andrew, Christopher, and Oleg Gordievsky. *KGB: The Inside Story.* London: HarperCollins, 1990.

Frankland, *Mark. Khrushchev.* Lanham, Maryland: Madison Books, UPA, 1969.

Goodwin, Richard. *Remembering America: A Voice from the Sixties.* Boston: Little Brown & Co., 1988.

Grose, Peter. *Gentleman Spy: The Life of Allen Dulles.* New York: Houghton Mifflin, 1994.

Kwitny, *Jonathon. Endless Enemies: The Making of an Unfriendly World.* New York: Viking Penguin, 1986.

Schlesinger, Arthur Jr. *A Thousand Days: John F. Kennedy in the White House.* New York: Houghton Mifflin, 1965.

Steele, Jonathon. *World Power: Soviet Foreign Policy under Brezhnev and Andropov.* London: Michael Joseph, 1983.

Ranelagh, John. *The Agency: The Rise and Decline of the CIA.* London: Weidenfeld & Nicolson, 1986.

Thomas, Evan. *The Very Best Men: Four Who Dared-The Early Years of the CIA.* New York: Touchstone, Simon & Schuster, 1995.

Zubok, Vladislav, and Constantine Pleshakov. *Inside the Kremlin's Cold War: From Stalin to Khrushchev.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1996.

Çeşitli Kaynaklar

Allaine, Marie-Françoise. *Conversations with Graham Greene.* London: Penguin, 1991.

Anderson, Benedict. *Imagined Communites.* London: Verso, 1991 (orig. 1983).

Armiño, Mauro, ed. *Lucha de Guerrillas: Según los Clásicos de Marxismo-Leninismo.* Madrid: Biblioteca Jucar: 1980.

Bottomore, Tom, ed. *A Dictionary of Marxist Thought.* Oxford: Blackwell's, 1991.

Cantor, Jay. *The Death of Che Guevara.* (Fiction.) New York: Alfred A. Knopf, 1983.

De Beauvoir, Simone. *All Said and Done.* London: Penguin Books, 1977. (orig. Paris: Gallimard, 1972).

— *The Force of Circumstance.* London: Penguin Books, 1968 (orig. Paris: Gallimard, 1963).

Debray, Regis. *Loues Soient Nos Seigneurs: Une Education Politique.* Paris: Gallimard, 1996.

Desmond, Adrian and James Moore. *Darwin.* New York: Warner Books, 1992.

Fanon, Frantz. *The Wretched of the Earth.* New York: Grove Press, 1982. (orig. Paris: Maspero, 1963.)

Greene, Graham. *Fragments of Autobiography.* London: Penguin, 1991.

— *Our Man in Havana.* London: Heinemann, 1958.

Harris, Nigel. *National Liberation.* London: Penguin, 1990.

Malcom X. Ed. George Breitman. *Malcolm X Speaks.* New York: Grove Weidenfeld, 1990 (orig. 1965).

Nehru, Jawaharlal. *The Discovery of India.* Oxford University Press, 1985. (orig. Calcutta: Signet Press, 1946.)

Neruda, Pablo. Ed. and trans. Ben Bellit. *Five Decades: A Selection (Poems 1925-1970).* New York: Grove Press, 1974.

Payne, Robert. *The Life and Death of Lenin.* New York: Simon & Schuster, 1964.

Salisbury, Harrison. *The New Emperors: China in the Era of Mao and Deng.* New York: Avon Books, 1992.

Schama, Simon. *Citizens: A Chronicle of the French Revolution.* London: Penguin, 1989.

Snow, Edgar. *Red Star over China.* New York: Grove Weidenfeld, 1973 (orig. Random House, 1938).

Westoby, Adam. *The Evolution of Communism.* New York: The Free Press, Macmillan, Inc., 1989.

AD-DİZİN

Acevedo, Enrique: 270, 275, 287, 341, 362, 369, 693
Acosta, Armando: 360, 382, 406
Acosta, Heberto Norman: 168, 197, 340
Acuña, Juan Vitalio (Vilo - Joaquin): 253, 254, 675, 687, 695, 696, 700, 703
Acuña, Manuel: 252, 253
Acuña, Sergio: 223, 224, 227
Adriazola, David (Dario): 723
Agramonte, Roberto: 380, 409, 427
Aguirre, Severo: 408
Ahumada, Roberto (Beto): 50, 496, 497
Aja Castro, Ramón: 551
Alarcón Ramírez, Dariel (Benigno): 674, 722
Albizu Campos, Pedro: 170
Aleksiyev, Aleksandr: 407, 408, 409, 422, 429, 432, 433, 434, 436, 437, 446, 453, 454, 455, 460, 461, 464, 478, 480, 487, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 541, 546, 626, 668, 726
Alexander, Robert: 137
Algarañaz, Ciro: 685, 688, 692
Allende, Salvador: 87, 722, 725
Almeida, Juan: 194, 195, 211, 212, 213, 218, 232, 242, 252, 253, 254, 259, 309, 329, 343
Almeijeras, Efigenio: 381, 417, 579
Álvarez Tabío, Pedro: 328, 608
Amoeda, Julio: 450
Andropov, Yuri: 507, 576, 604
Aragonés, Emilio (Tembo): 271, 511, 512, 602, 609, 642, 643, 645, 647, 649
Aramburu, General Pedro: 312, 566
Arbenz, Jacobo: 110, 126, 127, 129, 132, 136, 137, 144, 146, 147, 149, 150, 152, 153, 154, 156, 158, 161, 163, 179, 195, 386, 414, 415, 417, 465, 474
Arbesú, José Antonio: 658

Arenas, Reinaldo: 376
Arencibia, Armando: 133
Arévalo, Juan José: 126
Argudín, José: 361, 418, 424
Arguedas, Antonio: 698, 706, 723, 727
Arias, Carmen: 24
Aricó, José (Pancho): 591
Ariet, María del Carmen: 138, 194
Armand, Pierre: 391
Arteaga, Cardinal: 468
Artime, Manuel: 456, 461, 602
Asturias, Miguel Ángel: 157
Atlee Phillips, David: 150, 161, 459
Ayoroa, Binbaşı Miguel: 713, 715, 716, 717, 718, 728

Babu, Abdurrahman Muhammet: 607
Bahaza: 648, 657
Balaguer, Joaquín: 625
Balansa, Juan: 273
Bandera, Teodoro: 257
Barnes, Tracy: 455
Barquín, Albay Ramón: 321, 363, 370, 374, 381
Barral, Fernando: 64, 477
Barrera, Albay Pérez: 244, 254
Barrientos, General René: 692, 693, 695, 705, 707, 711, 716, 727
Bastidas, Carlos: 312
Batista, Fulgencio: 98, 112, 121, 124, 125, 133, 137, 166, 170, 171, 172, 173, 177, 179, 181, 191, 192, 195, 196, 197, 199, 200, 202, 205, 210, 211, 215, 227, 230, 232, 234, 236, 239, 240, 241, 242, 244, 248, 254, 255, 258, 263, 264, 265, 266, 267, 271, 272, 273, 277, 281, 282, 283, 285, 286, 306, 307, 312, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 324, 325, 327, 331, 332, 333, 335, 336, 338, 342, 343, 344, 345, 346, 356, 363, 364, 367, 368, 373, 374, 375, 376, 377, 379, 380, 385, 387, 390, 391, 393, 403, 404 408, 409, 415, 419, 421, 428, 429, 435, 437, 441, 457, 463, 486, 716
Bauer Paiz, Alfonso: 132, 137, 139, 204
Bayo, General Alberto: 185, 188, 192, 193, 194, 195, 215
Beals, Carleton: 404
Beatón, Manuel: 459
Beatón, Oñate: 251
Beatón, Pepe: 251
Beatón, Pestan: 251, 252
Béjar, Héctor: 551, 553, 554, 555, 579, 600, 658, 662, 663, 664, 666, 667

Belaunde Terry, Fernando: 554
Bellomo, (Petiso): 590
Bin Bella, Ahmet: 543, 544, 601, 608, 610, 634, 638
Bengochea, Vasco: 568, 572, 581, 590, 592
Betancourt, Rómulo: 124, 125, 390, 402, 465, 484, 505, 534
Bettelheim, Charles: 599
Beveraggi, Domingo: 126
Beverragi, Walter: 125
Bidinost Payer, Osvaldo: 43, 44, 49, 50
Bingham, Hiram: 122
Biryusov, Mareşal Sergey: 509
Bissell, Richard: 455, 485
Blanco, Hugo: 159, 551, 554
Blanco, Albay Manuel Rico: 205
Bolívar, Simón: 604
Bolini-Roca, Enrique: 583, 584
Boluarte, Zoraida: 93
Bonsal, Philip: 402, 450, 472
Bordón Machado, Víctor: 339, 345, 348, 354, 363, 365, 367, 369, 430
Borge, Tomás: 533
Borrego, Orlando: 351, 352, 384, 386, 392, 405, 406, 414, 418, 419, 430, 431, 432, 442, 478, 481, 488, 536, 537, 546, 564, 565, 588, 623, 675, 678, 679, 680, 681, 693, 719, 726, 727
Borroto, Juan: 353, 378, 399, 400
Bosch, Juan: 124, 125, 625
Boti, Regino: 380, 529, 561
Bumedyen, Huari: 543, 544, 567, 638
Braddock, Daniel: 390, 391, 404, 450
Braden, Spruille: 62, 86, 127, 264
Bravo, Douglas: 604
Brejnev, Leonid: 603, 626, 668
Buehlman, Victor: 247
Bunke, Haydée Tamara (Tanya): 477, 536, 545, 546, 547, 568, 590, 600, 656, 658, 671, 672, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 694, 695, 704, 705
Burlatski, Feder: 574
Bustos, Ana María: 723
Bustos, Ciro Roberto: 491, 535, 538, 539, 540, 542, 543, 544, 549, 550, 551, 554, 567, 568, 569, 571, 580, 581, 582, 583, 584, 590, 591, 592, 600, 663, 673, 674, 687, 688, 689, 690, 691, 694, 695, 697, 698, 713, 723, 725

Cabot, John Moors: 127, 152
Cabral, Amilcar: 595
Cabrera, José (El Negro): 73, 705
Cabrera Infante, Guillermo: 598
Cáceres, Julio (Patojo - The Kid): 396, 437, 442, 529, 530, 531
Calvento, Margarita: 100
Camacho, Julio: 271
Campos, Ricardo: 60
Campuzano, Cristina: 637
Canelo, Dr. (El Petiso): 572, 586
Cantillo, General Eulogio: 325, 326, 336, 344, 363, 364, 367, 368, 370, 374
Cárdenas, Lázaro: 162, 199
Cárdenas, Osvaldo de: 392
Cardero, Gilberto: 252
Carreras, Jesús: 346, 470
Carreterro, Juan (Ariel): 531, 539, 545, 546, 551, 592, 616, 659, 660, 661, 664, 665, 674, 701, 723
Carrillo, Javier: 419
Carrillo, Justo: 272, 321, 333, 363, 443, 461, 469, 680
Carrillo, Albay Ugalde: 460
Casals, Violeta: 429, 432, 446
Casillas, Joaquín: 226, 235, 243, 252, 268, 364, 367, 368, 369
Castañeda, Roberto: 158
Castellanos, Alberto: 360, 361, 375, 417, 539, 545, 566, 569, 572, 579, 583, 584, 585, 590, 633, 724
Castillo, Ramón: 36, 42, 73
Castillo Ármas, Collos: 136, 139, 147, 150, 152, 153, 154, 157, 158, 159, 160, 390
Castillo Chávez, José (Paco): 705, 706, 715
Castro, Ángel: 176
Castro Ruz, Fidel: 11, 12, 98, 112, 133, 166, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 210, 211, 213, 214, 215, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 348, 349, 353, 357, 362, 363, 364, 367, 368, 369, 370, 377, 391, 393, 394, 402, 404, 408, 409, 411, 412, 414, 415, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 467, 468, 469, 470, 471, 475, 476, 478, 479, 480, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 500, 502, 503, 504, 506,

507, 508, 509, 510, 511, 531, 533, 534, 537, 538, 541, 543, 546, 553, 557, 562, 570, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 581, 586, 587, 588, 589, 591, 593, 594, 597, 598, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 608, 609, 614, 615, 616, 618, 619, 620, 622, 625, 626, 631, 633, 637, 638, 642, 644, 645, 646, 648, 650, 656, 657, 658, 660, 661, 662, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 673, 676, 678, 679, 680, 687, 689, 693, 695, 696, 697, 698, 707, 708, 715, 716, 717, 719, 720, 722, 725, 726, 727, 729, 730, 732

Castro Ruz, Raúl: 112, 166, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 184, 185, 186, 190, 194, 195, 204, 213, 215, 218, 222, 223, 227, 230, 236, 242, 256, 260, 306, 309, 318, 331, 332, 336, 337, 343, 345, 362, 363, 374, 379, 381, 382, 384, 385, 387, 392, 395, 399, 401, 405, 409, 410, 412, 413, 415, 431, 436, 439, 442, 443, 446, 453, 454, 455, 459, 460, 470, 482, 485, 509, 510, 511, 568, 577, 588, 593, 602, 674, 675, 730, 732

Chamaleso, Godefroio: 619, 627, 628, 629, 648, 651, 652

Chang, Juan Pablo (Çinli): 275, 276, 677, 685, 688, 689, 694, 712, 717

Changa (Kübalı tekne kaptanı): 651, 653

Chávez, Fernando: 103

Chávez , Ñuflo: 112, 113

Chibás, Eduardo (Eddy): 172, 177, 184, 187, 195, 245, 258

Chibás, Raúl: 245, 257, 267

Chomón, Faure: 284, 309, 339, 345, 346, 354, 355, 367, 377, 379, 454, 597

Churchill, Winston: 76, 153

Cienfuegos, Camilo: 274, 278, 279, 308, 309, 318, 319, 320, 337, 359, 370, 373, 418, 441, 458, 482, 560, 675

Cienfuegos, Osmany: 609, 631

Ciutat, Francisco (Angelito): 540

Claure, Hilario: 552, 553

Codovilla, Victorio: 574, 588, 603

Coello, Carlos (Tuma): 644, 648, 655, 661, 664, 665, 666, 672, 676, 677, 683, 684, 703

Colomé Ibarra, Abelardo (Furry): 539, 544, 550, 551, 567, 568, 584, 590, 592, 663, 673

Cooke, John Williams: 537

Córdova Iturburu de la Serna, Carmen: 35, 47, 49

Cortéz, Julia: 717

Cortínes, Adolfo Ruiz: 199

Corzo Izaguirre, Binbaşı Raúl: 326, 327

Cowley, Albay Fermín: 282

Crespo, Luis: 222, 223, 224, 238, 259, 260

Cuba, Simón (Willy): 712

Cubela, Rolando: 346, 355, 364, 439

Cuervo, René: 257, 268, 269, 270, 271

Cuervo Navarro, Pelayo: 241

Çombe, Mois: 483, 600, 606, 611, 647
Çu En-lay: 476, 538, 609, 635, 639, 685

Dalmau, Mario: 133
Danigno Pacheco, Julio (Sánchez): 677
Darío López, Antonio (Bigotes): 133
Daruşenkov, Oleh: 573, 574, 604
De Beauvoir, Simone: 456, 457, 470
Debray, Régis: 667, 677, 688, 689, 694, 695, 697, 698, 700, 701, 707, 723, 725
De Gaulle, Charles: 43, 45, 75, 494, 543, 563
Dejoie, Louis: 391
De la Concepción Pedraja, Octavio (El Moro): 675
De la Fé, Ernesto: 419
De la Puente Uceda, Luis: 169, 555, 600, 662, 664, 677
De la Serna, Carmen: 18
De la Serna, Jorge: 68, 73
De la Serna, Sara: 141, 144
Del Barco, Oscar: 568, 591
Del Conde, Antonio: 191
Del Pino, Rafael: 204, 446
Del Río Chaviano, Alberto: 281
De Oviedo Zelaya, Elba Rossi: 32
Díaz, Epifanio: 230, 239, 266
Díaz, Higinio: 459
Díaz, Julito: 252
Díaz-Balart, Rafael: 306
Díaz Lanz, Pedro Luis: 316, 344, 381, 428, 440, 441, 446
Díaz Rodríguez, Ovidio: 340, 353
Díaz Rozzoto, Jaime: 132
Díaz Tamayo, Martín: 254
Paneque, Víctor (Diego): 348, 350, 356
Dillon, Douglas: 495
Dobrinin, Anatoli: 512, 574
Donne, Gino: 358
Dorticós Torrado, Osvaldo: 380, 428, 450, 455, 509, 603, 614
Drecher, Garry (Frank Bender): 411, 456
Dreke, Víctor: 618, 619, 628, 635, 636, 648, 651
Duarte, María Elena: 51, 498, 557, 632
Dubois, Jules: 306, 313, 314, 325

Ducatillon, R. P.: 59
Dulles, Allen: 126, 146, 147, 152, 161, 170, 282, 451, 455, 482, 483, 486, 491, 505
Dulles, John Foster: 126, 143, 146, 147, 149, 153, 158, 161, 410
Dumont, René: 466, 467
Duque de Estrada, Miguel Ángel: 352, 383, 384, 572
Duvalier, Dr. François (Papa Doc): 121, 391

Echagüe, Pedro León: 33
Echeverría, Jose Antonio: 191, 202, 205, 240, 241, 276
Edelman, Fanie: 557
Eder, Richard: 592
Eisenhower, Dwight D.: 111, 127, 136, 146, 147, 150, 152, 153, 199, 410, 411, 450, 451, 455, 461, 462, 469, 472, 478, 483, 486, 493, 508
Engels, Friedrich: 49, 60, 139, 140, 189, 615, 678, 730
Erickson, Robert: 203
Erra, Ana Maria: 724
Escalante, Aníbal: 381, 395, 538, 597, 602, 726
Espín, Vilma: 230, 401, 417, 443, 510
Estrada, Ulíses: 661

Fajardo, Manuel: 259
Fangio, Juan Manuel: 309
Fanon, Frantz: 608, 609
Fanon, Josie: 608
Farías, Jesús: 604
Farrell, General Edelnúro: 43
Felipe, León: 595
Fernández, Marcelo: 355, 589
Fernández, Omar: 418, 424
Fernández, Mell, Dr. Oscar (Oscarito): 323, 341, 342, 359, 360, 396, 397, 437, 462, 479, 488, 559, 642, 643, 649, 660
Fernández Montes de Oca, Alberto (Pacho - Pachungo): 675, 717
Ferrer, Carlos (Cálica): 29, 40, 46, 104, 188
Ferrer, Coleman: 659
Ferreyra, María del Carmen (Chichina): 74, 585
Figueres, José (Pepe): 120, 124, 125, 168, 403
Figueroa, Carlos: 31, 40, 65, 67, 68, 69, 77, 496, 497, 498
Fiorini, Frank (Frank Sturgis): 328
Fonseca, Carlos: 390, 491, 533

Franco, Francisco: 34, 35, 185
Franqui, Carlos: 211, 245, 264, 266, 276, 336, 374, 376, 377, 380, 401, 441, 456, 598
Frers, Germán: 25
Frías, Ángel: 350, 351
Frías, Ciro: 232
Frondízi, Arturo: 125, 312, 489, 500, 501, 504, 535, 557, 580
Frontini, (Grillo): 581, 582, 583, 584, 585
Frontini, Norberto: 585

Gadea, Hilda: 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 149, 151, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 174, 179, 180, 181, 182, 183, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 200, 201, 203, 215, 216, 217, 225, 226, 314, 315, 330, 331, 396, 397, 417, 437, 438, 462, 492, 493, 532, 534, 548, 560, 565, 618, 622, 677, 730
Gadea, Ricardo: 533, 555, 664, 677
Gagarin, Yuri: 493, 498, 603
Gaidar, Timur: 562
Gaitán, Jorge Eliécer: 98, 179
Galeano, Eduardo: 599
García, Calixto: 168, 172, 196, 199, 201, 213, 224
García, Eduardo (Gualo): 115, 116, 118, 130, 160
García, Guillermo: 213, 218, 219, 220, 221, 245, 308
García Vals, Francisco (Pancho): 400, 401, 418, 424, 432, 442
Gardner, Arthur: 264
Gato, Sofía: 479
Gbenye, Christophe: 610, 630, 642, 643
Ginsberg, Allen: 404
Gizenga, Antoine: 630
Goldwater, Barry: 593, 594, 625
Gómez, David: 255, 261, 268
Gómez, Laureano: 98
Gómez, Maximo: 287, 339, 363
Gómez Flores, Manuel: 391
Gómez Ochoa, Delio: 427
González, María Antonia: 166, 168, 174, 175, 176, 184, 195, 620
González-Aguilar, Jose (Pepe): 40, 44, 48, 74, 75, 76, 100, 496
Goodwin, Richard: 493, 501, 502, 503
Gorbaçov, Mikhail: 727
Gott, Richard: 609
Gottlieb, Dr. Sidney: 483

Granado, Alberto: 39, 40, 42, 48, 64, 69, 70, 78, 82, 118, 122, 188, 323, 462, 463, 489, 492, 535, 536, 538, 539, 549, 559, 565, 585, 605, 622, 729
Granado, Gregorio: 69, 70
Granado, Tomás: 39, 51, 69, 70
Grau San Martín, Ramón: 38, 171, 177, 179, 342
Green, Graham: 374, 375
Gromiko, Andrey: 507, 511
Grose, Peter: 161
Groswald, Bernardo (Nardo): 580, 581, 582, 583, 585
Guerra, Eutimio: 221, 222, 224, 228, 229, 232, 233, 234, 235, 236, 247, 276
Guerra, Pedro: 329
Guerrero, Julio: 247
Guerrero, Noel: 533
Guevara, Aleida (Alyuşa): 477, 482, 492, 556, 560, 682, 729
Guevara, Alfredo: 401
Guevara, Camilo: 556
Guevara, Celia (kızı): 556, 681, 729
Guevara, Celia (de la Serna, Celia): 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 38, 40, 43, 50, 55, 56, 66, 68, 105, 106, 113, 115, 142, 145, 151, 153, 164, 167, 173, 190, 198, 209, 216, 217, 225, 330, 383, 397, 398, 399, 498, 534, 556, 557, 558, 559, 561, 563, 584, 599, 632, 633, 634
Guevara, Ernesto: 616, 634, 729
Guevara, Hilda, Beatriz: 188, 201, 203, 216, 314, 330, 396, 397, 438, 493, 560, 622, 625, 681, 730
Guevara, Moisés: 677, 685, 687, 688, 690, 692, 704, 709
Guevara Castro, Roberto: 18, 26
Guevara de la Serna, Ana María: 103, 382, 496
Guevara de la Serna, Celia (kız kardeşi): 25, 26, 28, 37, 38, 52, 67, 77, 103, 165, 330, 382, 496, 632, 725
Guevara de la Serna, Juan Martín: 40, 102, 330, 382, 496, 498, 534, 558, 725
Guevara de la Serna, Roberto: 23, 28, 33, 50, 57, 58, 66, 67, 98, 102, 105, 173, 330, 382, 496, 467, 558, 721, 725
Guevara Lynch, Beatriz: 26, 29, 30, 56, 57, 66, 57, 95, 101, 130, 134, 137, 138, 163, 169, 180, 186, 496, 498, 606, 721
Guevara Lynch, Ercilia: 23, 138, 163
Guevara Lynch, Ernesto: 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 44, 45, 51, 52, 55, 57, 65, 66, 67, 69, 74, 81, 103, 104, 122, 123, 130, 313, 314, 373, 382, 383, 386, 387, 397, 398, 399, 534, 563, 724
Guevara Lynch, Federico: 29
Guevara Lynch, Fernando: 504

Guevara Lynch, Juan Martín: 40, 102, 330, 382, 496, 499, 534, 558, 725
Guevara Lynch, María Luisa: 25, 115, 116, 119, 330, 504
Guillén, Nicolás: 200, 378, 470
Gutiérrez, Carlos María: 311, 314, 403
Gutiérrez, Mario (Julio): 710
Gutiérrez, Oniria: 268
Gutiérrez, Víctor Manuel: 159
Gutiérrez Barrios, Fernando: 198
Gutiérrez Menoyo, Eloy: 309, 339, 346, 354
Gutiérrez Padilla, Valerio: 709
Guzmán, Loyola: 663, 690, 701, 707, 725, 726
Güiraldes, Ricardo: 20

Halperin, Maurice: 579, 615
Hammarskjöld, Dag: 152, 469, 537
Hart, Armando: 230, 231, 240, 245, 246, 264, 266, 267, 281, 282, 283, 306, 307, 316, 370, 380, 659
Haya de la Torre, Víctor Raúl: 124, 135
Hehong Quintana, Juan: 191
Heykel, Muhammet: 612
Herauld, Javier: 554
Hernández, Albay Cándido: 368, 369
Hernández, General Hernando: 405
Hernández, Melba: 185
Hernández Osorio, Miguel (Manuel): 675, 710
Herrero, Andro (Petiso): 115, 116, 117, 129
Herter, Christian: 410, 455
Hitler, Adolf: 35, 49, 477, 605
Hoare, Mike: 600, 614, 627, 636, 647
Ho Şi Minh: 146, 148, 494
Hoffman, Wendell: 246
Huanca, Çavuş Bernardino: 713
Hunt, Howard: 149, 455

Ibañez del Campo, General Carlos: 87
Iglesias, Joel: 251, 257, 269, 279, 280, 287, 315 341, 345
Illia, Dr. Arturo: 566, 567, 572, 581
Infante, Berta Gilda (Tita): 56, 60, 105, 164
Infante, Carlos: 60

Jérez, Nene: 220
Johnson, Lyndon: 578, 587, 592, 593, 594, 602, 625
Jouve, Emilio: 569, 590
Jouve, Héctor: 569, 570, 572, 584, 585, 590, 724
Jozami, Eduardo: 687, 690
Juarbe y Juarbe, Juan: 169, 180
Jukov, Yuri: 407
Jurado: 35

Kabila, Laurent: 610, 611, 614, 619, 627, 628, 629, 630, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 649, 651, 732
Kahlo, Frida: 162, 163
Kasavubu, Joseph: 483, 600, 647, 649, 656
Kennedy, John F.: 416, 468, 472, 478, 486, 487, 491, 493, 494, 495, 501, 503, 506, 512, 578, 587, 593, 730
Kennedy, Robert: 494, 512
Keynes, John Maynard: 189
King, J. C.: 263, 455
Kiwe: 630
Kolle Cueto, Jorge: 670, 687, 695
Korda, Alberto: 454
Korionov, Vitali: 509, 510, 604, 605
Korniyenko, Giorgi: 574
Koslov, Frol: 507
Kosigin, Aleksey: 510, 512
Kraft, Gertrudis: 22
Kruçev, Nikita: 407, 408, 409, 421, 423, 436, 451, 454, 455, 462, 464, 467, 468, 469, 471, 472, 475, 482, 483, 493, 494, 495, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 541, 573, 574, 576, 578, 579, 587, 589, 592, 603, 626
Kubitschek: 412
Kudriatzov, Sergey: 454

Lafferte, Evelio: 310
La Fuente, General David: 709, 714
Lambert: 628, 644, 647, 648, 649
Lansdale, Edward: 506
Lanski, Meyer: 368
Larrazábal, Amiral Wolfgang: 484
Latour, René Ramos (Daniel): 267, 268, 281, 283, 284, 285, 306, 321, 334

Lázaro (El Negro): 341
Lazo, Mario: 455
Leal, Mario: 252, 253
Lechín, Juan: 663, 695
Leiva de Holst, Elena: 130, 135, 140, 149, 155, 164, 190
Lenin, Vladimir Ilyiç Ulyanof: 49, 59, 139, 140, 172, 189, 285, 287, 406, 433, 472, 473, 589, 615, 678, 679, 730
Leonov, Nikolay: 174, 175, 205, 409, 435, 436, 437, 452, 472, 473, 474, 475, 476, 604
Lerner, Henry: 580, 581, 582, 583, 584, 585, 724
Leyva, Hermes: 269
Lidia: 323, 324, 327, 328, 342
Lino, Carlos: 67, 103
Lin Piao: 610
Lobatón, Guillermo (Paco): 662, 664, 677
Lobo, Julio: 218, 470, 471
Lodge, Henry Cabot: 152, 153
Lojendio, Juan Pablo de: 450
Lonatti, Horacio: 585
London, Jack: 48, 49, 59, 209
López, Antonio (Ñico): 133, 134, 143, 149, 166, 168, 172, 174, 213, 351
López, Enrique: 251, 253, 254, 256
López Fresquet, Rufo: 380, 411, 455
López Mateos, Adolfo: 463, 464
López Muñoz, Gonzalo: 671
Lumumba, Patrice: 482, 483, 538, 594, 630
Lynch, Ana Isabel: 18, 23, 26, 29, 51, 55, 399

McCone, John: 505
Maceo, Antonio: 287, 337
Machado, Antonio: 201
Machado Ventura, Dr. José Ramón (Machadito): 644, 645, 650
Machín de Hoed, Gustavo (Alejandro): 675, 695, 704, 729
Macmillan, Harold: 343, 469
Maidanek, Kiva: 574
Malcolm X: 607, 608
Malinovski, Rodion: 507, 508, 509, 511
Mannel, Gunter: 547
Manresa, José Manuel: 401, 406, 407, 432, 437, 440, 597
Mansilla, Anastasio: 482

Mao Zedung: 135, 139, 146, 173, 189, 190, 311, 401, 423, 467, 476, 487, 494, 573, 609, 673, 677, 679
March, Aleida: 12, 32, 80, 106, 211, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 364, 365, 366, 367, 370, 373, 375, 395, 396, 397, 398, 399, 417, 418, 420, 425, 426, 432, 435, 437, 438, 449, 462, 479, 482, 492, 498, 529, 534, 555, 556, 560, 562, 563, 564, 603, 605, 614, 616, 617, 618, 621, 632, 633, 659, 660, 661, 678, 679, 680, 681, 682, 686, 710, 719, 720, 725, 729, 730
Margolles, Fernando: 168
Mariátegui, José Carlos: 93, 139
Marinello, Juan: 408
Marks, Herman: 323, 341, 384
Márquez, Juan Manuel: 185, 196
Márquez Sterling, Carlos: 342
Martí, José: 172, 177, 178, 179, 184, 187, 225, 287, 312, 430, 699
Martín, Enrique: 50
Martínez Sánchez, Augusto: 381, 442
Martínez Tamayo, René (Arturo): 713
Martínez Tamayo, José María (Papi): 568, 640, 656, 675, 703
Marx, Karl: 49, 59, 60, 139, 173, 189, 434, 452, 467, 490, 563, 615, 678, 730
Más, Carlitos: 332
Masengo, Ildefonse: 639, 641, 642, 643, 644, 647, 649, 651, 652, 653, 654
Masetti, Jorge Ricardo: 311, 312, 313, 314, 324, 403, 446, 535, 536, 537, 538, 539, 542, 543, 544, 547, 548, 549, 550, 551, 554, 555, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 588, 590, 591, 598, 601, 603, 619, 637, 656, 658, 663, 666, 680, 685, 724, 731
Masferrer, Rolando: 267, 317, 368, 385
Más, Martín, Luis: 336
Massamba-Débat, Alphonse: 608
Matos, Huber: 316, 427, 429, 439, 440, 441, 443, 446, 469
Matthews, Herbert: 228, 231, 232, 234, 239, 240, 245, 246, 312, 313, 386
Máximo Gómez: 287, 339, 363
Maymura, Freddy: 684, 705
Mayo: 635
Medrano (Dick): 166, 168
Mejía, Julia: 141, 142
Mejía Cuellar, Anselmo: 709
Melivoski, Raúl: 45
Mella, Julio Antonio: 162, 163
Méndez, Blanca: 134
Méndez, Federico (El Flaco): 536, 567, 572, 585, 724
Méndez, Julio Luis (Ñato): 686, 722
Mendoza, Eligio: 252

Mendoza, Jorge Enrique: 453
Menéndez, Alfredo: 353, 417, 418, 421, 422, 424, 425, 427, 471
Menéndez, Jesús: 369, 380, 400, 401
Meneses del Albizu Compos, Laura: 170
Meruelo, Otto: 385
Metutsov, Nikolay: 576, 577, 578
Miguel (El Fusilado): 539, 540, 549, 550, 580, 581, 724
Míguez, Juan: 32
Mikoyan, Anastas: 434, 435, 436, 441, 449, 450, 451, 452, 453, 459, 460, 473, 480, 507, 541
Mikoyan, Sergo: 452, 588, 626
Mills, C. Wright: 404
Miret, Pedro: 184, 185, 203, 204, 316, 401
Miro, Rubén: 412
Miró Cardona, Dr. José: 380, 393, 468
Mitoudidi, Laurent: 630, 631, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 688
Mitrani, Dr. David: 387, 463, 464
Mitterand, François: 725
Mobutu, Joseph: 483, 600, 647, 656, 732
Molina, Mario Monje: 472
Montané Oropesa, Jesús: 181, 185, 186, 213
Montero, Renán (Iván): 590, 672
Moore de la Serna, Edelmira: 19, 118
Moore de la Serna, Juan Martín: 60
Mora, Alberto: 598, 599
Morales, Calixto: 194, 218, 272, 370, 395, 396
Morales, Ramón Villeda: 431
Morán, José (El Gallego): 227, 228, 229, 236, 247, 248, 282
Morán, Rolando (Ramírez, Ricardo): 159
Mora Valverde, Manuel: 124
Moreno, Dr. Carlos: 122
Morgan, William: 309, 354, 428, 470
Mosquera, Sánchez: 257, 259, 261, 273, 274, 277, 278, 279, 319, 320, 326, 329, 334, 428
Moulana: 643, 644, 646, 647
Moyano, Dolores: 39, 40, 41, 47, 63, 5, 74, 75, 313
Mudandi: 636, 639, 640
Mujica, Nicanor: 130
Mulele, Pierre: 653
Mussolini, Benito: 43, 45, 59, 231

Nasır, Cemal Abdûl: 422, 447, 468, 601, 610, 612, 639
Nehru, Jawaharlal: 49, 61, 422, 423, 468, 498
Neruda, Pablo: 47, 49, 120, 310, 378, 563, 621
Neto, Agostinho: 608
Nixon, Richard M.: 165, 170, 411, 450, 468, 472
Nkrumah, Kwame: 468, 601, 608, 634
Nogues, (Gobo): 107, 108, 110, 114
Nogues, Isaías: 107
Noyola, Juan: 442
Nuñez, Leonardo (Tamayito - Tamayo - Urbano): 497, 500, 504, 675, 702, 722
Nuñez Jiménez, Antonio: 364, 368, 400, 401, 430, 433, 434, 449, 454
Nyerere, Julius: 601, 610, 639, 650

Odría, Manuel: 63, 93, 115, 137
Olenga, Nicolas: 630
Oliva, Dionisio: 276
Oliver, Rosa María: 585
Olivera, Filiberto: 419
Oller, Luzmila: 121, 123, 129, 138
Oltuski, Enrique (Sierra): 346, 347, 348, 349, 350, 355, 380, 598, 679, 729
Onassis, Aristotle: 108
Onganía, General Juan Carlos: 704
Orlando Rodríguez, Luis: 380, 427
Ortiz, Roberto: 36, 37
Osorio, Chicho: 221, 222, 223, 232
Oswald, Lee Harvey: 578
Otero, Ramiro: 669
Ovando Candía, General Alfredo: 697, 721

Padilla, Heberto: 598, 599
Padilla, Dr. Napoleón: 415, 416, 449, 471
País, Frank: 204, 205, 210, 213, 227, 230, 231, 240, 242, 243, 245, 256, 259, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 281, 309
País, Josué: 256, 267
Palacios, Alfredo: 59, 498, 499
Paneque, Victor (Diego): 348, 350, 356
Pantoja, Orlando (Olo - Antonio): 351, 355, 539, 675, 390, 707, 713
Paporov, Yuri: 202, 408
Pardo, Israel: 257, 287

Pardo, Ramón (Guile): 287, 341
Pardo Llada, José: 419, 420, 421, 422, 423, 445, 449, 472, 480
Parra, Jesús (Parrita): 361
Patoliçev, Nikolay: 588
Patrón Costas, Robustiano: 73
Pawley, William: 363
Paz Estenssoro, Víctor: 107, 111, 551, 552, 554, 663
Pazos, Felipe: 245, 257, 258, 267, 283, 284, 380, 443
Pazos, Javier: 245, 271
Pellecer, Carlos Manuel: 156, 159
Peña, İkinci Cephe Komutanı: 348, 354
Peña, Hermes: 361, 539, 540, 566, 584
Peñalver, Dr.: 138, 144
Peredo, Osvaldo (Chato): 663
Peredo, Roberto (Coco): 663, 670, 684, 710
Peredo, Inti: 663, 671, 691, 695, 722, 723
Pérez, Crescencio: 214, 218, 222, 228, 230, 243, 244, 248, 259, 322, 328, 570
Pérez, Faustino: 214, 227, 230, 245, 265, 266, 267, 317, 327, 336, 380, 443
Pérez Jiménez, Marcos: 63, 124, 136, 137
Pérez Serantes, Başpiskopos Enrique: 461
Perón, Eva (Evita): 51, 59, 64, 102
Perón, Isabela: 724
Perón, Juan Domingo: 43, 51, 59, 60, 61, 62, 64, 73, 86, 87, 89, 97, 107, 125, 159, 165, 168, 173, 179, 182, 186, 259, 312, 403, 537, 548, 724
Pesant, Beto: 335
Pesce, Dr. Hugo: 91, 93, 94, 95, 97, 100, 114, 115
Petit de Murat, Ulises: 141, 163, 164, 199
Pevtsov, Yuri: 482
Philips, David Atlee: 161, 459
Piedra, Carlos Manuel: 368
Pina, Victor: 383
Pineda, Humberto: 159, 168
Piñeiro Losada, Manuel (Barba Roja): 392, 431, 532, 544, 547, 658
Pinilla, Marta: 108
Pinochet, General Augusto: 725
Pino Santos, Oscarv: 449
Pisani, Dr. Salvador: 53, 54, 67, 70, 73, 102, 103, 104
Podgorni, Nikolay: 577
Ponce, Aníbal: 60

Ponce, Pedro: 235
Ponomoriov, Boris: 667, 668
Portugal, Sabina: 65, 73, 558
Powers, Gary: 493
Prado Salmon, Gary: 712, 713, 720, 721, 727
Puerifoy, John: 136, 145, 149, 153, 157, 158

Quadros, Janio: 501, 504
Quevedo, Binbaşı José: 333, 381
Quevedo, Miguel Ángel: 468
Quintana, Nicolás: 443, 444, 445, 448
Quintanilla, Albay Roberto: 727
Quiroga, Tatyana: 38, 46, 64, 75, 76, 387

Ramírez, General: 108
Ramírez, Humberto: 669, 670
Ramírez, Miguel Ángel: 390
Ramírez, General Pedro: 42
Ramírez, Pepe: 336, 345
Ramos Latour, René (Daniel): 267, 268, 281, 283, 284, 285, 306, 321, 334
Raşidov, Şerif: 507, 508, 509
Ray, Manuel: 443, 459, 461, 469, 483
Redondo, Ciro: 193, 259, 260, 279, 323, 337, 342, 561, 616, 727
Reed, John: 168
Reyes, Eliseo (Rolando): 674, 675, 696
Reyes, Símon: 687, 695
Reyes, Zayas Israel (Braulio): 675
Ribalta, Pablo: 286, 311, 322, 337, 339, 340, 351, 609, 618, 619, 641, 649, 655, 656, 659
Rigatusso, Domingo: 45, 48, 125, 126
Rivera, Diego: 162, 163
Rivera, Erasmo: 193
Rivero Aguero, Andrés: 342, 351, 362, 363, 368
Roa, Raúl: 169, 427, 440, 441, 448, 455, 460, 483, 602
Roca, Blas: 381, 395, 429, 509
Roca, Gustavo: 585, 632, 674, 724
Roca, Jaime (Jimmy): 75, 100, 101, 387
Rodríguez, Armando: 218
Rodríguez, Carlos Rafael: 336, 344, 381, 395, 424, 429, 509, 532, 589, 614, 615
Rodríguez, César: 432

Rodríguez, Félix: 429, 459, 485, 486, 490, 491, 492, 493, 505, 602, 698, 699, 700, 706, 711, 715, 716, 717, 718, 720, 721, 728, 729
Rodríguez, Geonel: 332
Rodríguez, Lester (El Gordito): 264
Rodríguez, Marcos: 597
Rodríguez, Roberto (El Vaquerito): 247, 366
Rodríguez, Zoila: 315, 335
Rodríguez Argañaraz, Luis: 165
Rodríguez Aliva: 254
Rodríguez de La Vega: 368
Rodríguez Llompart, Héctor: 473
Rojas, Albay Cornelio: 370
Rojas, Honorato: **704, 705, 708, 727**
Rojo, Ricardo: 110, 115, 116, 121, 125, 129, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 312, 489, 497, 500, 501, 548, 549, 559, 585, 632, 633, 729
Romero, Rodolfo: 154, 268, 390, 392, 393, 399, 413, 431, 533, 590
Roosevelt, Franklin: 178, 240
Roosevelt, Theodore: 120
Roque, José María: 45
Rossell, Allan: 358
Rossell, María Dolores (Lolita): 358, 364, 395
Rossell, Severino (El Guajiro): 168, 203
Rossell Arellano, Başpiskopos Mariano: 145
Rotblat, Adolfo (Pupi): 570, 571, 581, 582, 583
Roth, George Andrew: 695
Ruarte, Rodolfo: 46
Rubottom, Roy: 263, 414
Ruby, Jack: 578
Russell, Bertrand: 49, 58, 689
Russell, Evans: 336
Russell, Sam: 541, 542
Ryan, Charles: 248

St. George, Andrew: 248, 249, 250, 276, 306
Salas Cañizares, José: 262
Salazar-Mallén, Dr. Mario: 169, 464
Saldaña, Rodolfo: 663, 670, 684, 686, 671
Salvador, David: 321, 404, 446, 461
Sánchez, Celia: 184, 213, 214, 218, 219, 227, 230, 231, 245, 246, 251, 267, 281, 283, 318, 381, 417,

492, 562
Sánchez, Miguel (El Coreano): 190
Sánchez, Osvaldo: 382
Sánchez, Universo: 194, 196, 218, 258, 259
Sánchez Díaz, Antonio (Marcos - Pinares): 675
Sánchez Mosquera, Angel: 257, 259, 261, 273, 274, 277, 278, 279, 319, 320, 326, 329, 334, 428
Sánchez Pérez, José Ángel: 168
Sandino, Augusto César: 120, 154, 413, 567
Sandoval, Marco Antonio: 158, 159
San Martín, José de: 378
San Román, Dionisio: 272
Santamaría, Aldo: 230, 336
Santamaria, Haydée: 230, 231, 246, 336
Santos Buch, Dr. Ángel: 245
Saravia, Mario: 57, 64, 65, 106
Sardiñas, Peder Guillermo: 275, 287
Sardiñas, Lalo: 259,
Sarmiento, Domingo: 20, 40
Sartre, Jean-Paul: 49, 135, 456, 457, 470, 560
Saucedo, Albay Arnaldo: 715
Schmucler, Héctor (Toto): 591, 723
Segarra, Rafael: 686
Selich, Yarbay Andrés: 705, 706, 709, 710, 711, 713, 714, 715, 716, 720, 721, 728
Selich, Socorro: 714, 721
Sendíc, Raúl: 590, 591
Serguera, Binbaşı Jorge (Papito): 446, 542, 543, 544, 550
Şelepin, Aleksander: 507
Sheperd, General Lemuel: 282
Silleros: 253
Sitaini: 608
Smith, Adam: 189
Smith, Earl: 263, 264, 282, 306, 307, 362, 363, 379
Somarriba, Rafael: 393, 431
Somoza, Luis: 491
Somoza García, Anastasio (Tacho): 63, 120, 125, 127, 136, 137, 143, 147, 154, 168, 324, 390, 392, 393, 413, 533
Sorí Marín, Humberto: 275, 309, 327, 329, 401, 416, 427, 480
Sosa Blanca, Binbaşı Jesús: 386
Sotús, Jorge: 242, 243, 459

Soumaliot, Gaston: 610, 611, 614, 639, 642, 644, 645, 649
Stalin, Joseph: 59, 112, 128, 130, 140, 165, 169, 396, 405, 553, 559, 626, 659, 678, 679
Stemmelin, Oscar: 536, 548
Stevenson, Adlai: 607
Stone, I. F.: 404
Suárez Gayol, Jesús (el Rubio): 351, 352, 675, 693, 694
Suárez, General Hugo Banzer: 728
Suárez, Yarbay Suquet: 339
Suero, Albay Fernández: 368
Sukarno, Ahmet: 422, 423, 447
Suslov, Mikhail: 507, 574
Szulc, Tad: 194, 202, 264, 401, 412

Şilyapnikov, Rudolf Petroviç: 604
Taber, Robert: 246, 248, 250, 404
Tabernilla, Albay Carlos: 282
Tabernilla, General Francisco: 254, 338, 363, 364, 460
Tamayo, Leonardo (Tamayito - Urbano): 473, 495, 675, 702, 722
Terán, Mario: 718, 720, 728
Thant, U: 537
Thomas, Hugh: 218, 370, 412, 439
Tito, Josip Broz: 422
Topping, J. L.: 415
Torres, Camilo: 662
Torres, Edelberto: 132, 137, 140
Torres, Edelberto, Jr.: 154
Torres, Félix: 339, 340, 395, 396
Torres, General Juan José: 725, 727, 728
Torres, Myrna: 132, 134, 135, 144, 159, 168, 215, 530
Torres, Sinecio: 257
Touré, Sekou: 601
Troçki, Leon: 162, 163, 574, 625, 626, 701
Trujillo, Rafael Leonidas: 63, 120, 121, 136, 137, 170, 171, 179, 202, 317, 324, 379, 389, 391, 413, 416, 427, 428, 494
Turcios Lima, Luis: 484, 530, 468
Turolo, Tuğgeneral Carlos: 505

Urrutia, Miriam: 47
Urrutia, Manuel: 249, 363, 374, 375, 376, 377, 379, 380, 393, 400, 401, 411, 428

Valdés, Ramiro (Ramirito): 218, 220, 221, 259, 262, 273, 320, 322, 326, 340, 364, 367, 381, 382, 391, 431, 531, 577, 729
Valdés Vivo, Raúl: 429
Valdovinos, Oscar (Valdo): 115, 116, 121, 123, 125, 129, 138
Vals, García: 400, 401, 418, 424, 432, 442
Vanegas Arroyo, Arzacio: 184, 188
Vargas Salinas, General Mario: 11, 12, 13, 704, 705, 706, 709, 720, 721, 728
Varona, Tony: 462
Vázquez-Viaña, Humberto: 555, 609, 663, 701
Vázquez-Viaña, Jorge (Loro): 670, 684, 696
Vega, José Manuel (Che-Che): 133, 138, 156, 159
Velasco Ibarra, José María: 116
Velásquez, Lucila: 166, 169, 181
Vilaseca, D. Salvador: 419, 424, 425, 442, 443
Villa, Pancho: 168, 193
Villegas Tamayo, Harry (Pombo): 311, 341, 361, 417, 539, 545, 561, 633, 637, 643, 644, 648, 655, 656, 661, 663, 664, 665, 666, 672, 675, 676, 677, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 691, 709, 722
Villoldo Sampera, Gustavo (Eduardo González): 700, 706, 721
Viñas, Ismael: 557

Wangüemert, Luis: 446
Westphalen, Jenny: 563
White, Harold: 129, 140, 145, 149
Wiecha, Robert: 265, 306
Wieland, William: 263
Willauer, Whiting: 414
Williamson, William: 265
Wollam, Park: 332

Ydigoras Fuentes, Miguel: 454, 459, 484, 530
Yon Sosa, Marco Aurelio: 484, 530
Yrigoyen, Hipólito: 21, 35

Zamora, Oscar: 663, 666, 667, 677
Zeissig, Herbert: 141
Zelaya, Guillén: 190
Zenon Acosta, Julio: 228, 236, 243
Zenteno Anaya, Albay Joaquín: 711, 714, 715, 716, 721, 727
Zola, Émile: 40, 59

CHE GUEVARA
DEVRİMCİ BİR HAYAT
Jon Lee Anderson

ithaki

"...Che efsanesi kimsenin denetleyemeyeceği ölçüde büyüdü ve giderek zirvelere tırmandı. Milyonlar onun ardından yas tuttu. Şairler ve filozoflar ona coşkulu methiyeler düzdüler, müzisyenler ona adanmış besteler yaptılar ve ressamlar onu kahramanca pozda sayısız kez resmettiler. Asya, Afrika ve Latin Amerika'da kendi toplumlarını 'devrimcileştirmek' isteyen Marksist gerillalar, savaşa gittiklerinde onun bayrağını yükseklere taşıdılar. Ve ABD ve Batı Avrupa'da gençlik Vietnam Savaşı, ırksal önyargı ve toplumsal taassup konusunda kurulu düzene başkaldırırken, Che'nin meydan okuyan çehresi, başkaldırı genellikle başarısızlıkla sonuçlansa da, onların coşkusunu ifade eden en son ikon haline geldi. Che'nin cesedi yok edilmiş olabilirdi, ancak ruhu yaşamaya devam ediyordu işte; Che aynı anda her yerde ve hiçbir yerdeydi..."

ithaki

İTHAKİ > PORTRE-YORUM

CHE GUEVARA
DEVRİMCİ BİR HAYAT
Jon Lee Anderson

Ernesto Che Guevara, insanlığın ve tarihin ufkunda bir şimşek gibi çaktı, karanlığı sonsuza dek aydınlatacak bir şimşek. Devrimcilik ne bir sıfat ne de bir isimdi onun için, yaşamın ta kendisiydi. Sömürüye, adaletsizliğe, eşitsizliğe ve yoksulluğa doğuştan düşman, "gerçekçi ol imkansızı iste" diyen Che'nin imgesi, tüm insansız düzen ve ideolojilerin korkulu rüyası olmayı sürdürmektedir.

Che Guevara: Devrimci Bir Hayat'ta Anderson, Küba'nın ve Cezayir'in devrimci başkentlerinden, Bolivya ve Kongo'nun vahşi ormanlarına; Moskova ve Washington'da kapalı kapılar ardında güç dengelerinin ayarlandığı odalardan, Miami, Meksika ve Guatemala'daki sürgün yuvalarına gidip gelerek, uluslararası entrikaların ve örtülü operasyonların gölgesinde süren ve zaferle sonuçlanan bir devrimin, Küba Devrimi'nin öyküsünü ve Che'nin yaşam öyküsünü ustalıkla anlatıyor.

Bu kitabı yazarken, Küba'nın resmi devlet arşivlerine girme imkanından da yararlanan, Anderson; Che Guevara'nın, kocası hakkında daha önce kamuoyu önünde asla konuşmayan eşi Aleida March'la da yakın işbirliği içindeydi. Bu sayede yazar, şimdiye kadar yayımlanmayan çeşitli belgelere, Che'nin farklı dönemlerde tuttuğu günlüklere de ulaşma ve okuma imkanı buldu. Bu anıtsal eserin, Yirminci yüzyılın en büyüleyici devrimcilerinden birini, bugüne kadar bilinmeyen pek çok yönüyle aydınlattığına kuşku yok.
Che'nin gizemli hayatı bu kitapla biraz daha aydınlanmış oluyor.

"Geçmişi aydınlatan parlak bir çalışma.
Che'nin portresi bu kez her zamankinden daha belirgin."
ALBERTO MANGUEL

Tarih Toplum Kuram - 68 www.ithaki.com.tr
ISBN 975-273-199-6
9789752731998

ithaki